RÛHU'L - FURKĀN

TEFSÎRİ

Cild: 15

HAZIRLAYANLAR:

Mahmud USTAOSMANOĞLU

Riyâsetinde ilmî bir heyet

MÜCEDDİD
MAHMUT EFENDİ
VAKFI

İSTANBUL - 2022

Bu cildin hazırlanmasında emeği geçen kardeşlerime teşekkür eder,

Alîm ve Habîr olan Mevlâ Te`âlâ tarafından mükâfatlandırılmalarını niyâz ederim.

Mahmud USTAOSMANOĞLU
(İsmailağa Camii Em. İmam-Hatibi)

Yayınlayan

ahıska yayınevi

Çengeldere Mah. Gündoğdu Cad. No:53/A
Çavuşbaşı - Beykoz / İstanbul Tel : 0216 479 79 79
www.ahiskayayinevi.com / info@ahiskayayinevi.com

ISBN Takım: 978-605-5456-04-7 (Tk.)
ISBN 15. Cilt: 978-605-5456-19-1 (15.c)

Baskı

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Yolu, No:8
Davutpaşa / İstanbul Tel: 0212 482 11 01
Sertifika No: 49687

Satış ve Dağıtım

Ahıska Yayınevi

Tel & Whatsapp:

0216 479 79 79

www.ahiskayayinevi.com

© Bu eserin bütün hakları Ahıska Yayınevi'ne aittir. Tamamı yahut bir bölümü izin alınmadan, fotokopi dahil, optik, elektronik veya mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

بسم الله الرحمن الرحيم

وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُوْنَ قَوْمًا ۙ اللّٰهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا شَدِيْدًا ۭ قَالُوْا مَعْذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ﴿١٦٤﴾
فَلَمَّا نَسُوْا مَا ذُكِّرُوْا بِهٖٓ اَنْجَيْنَا الَّذِيْنَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوْۗءِ
وَاَخَذْنَا الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا بِعَذَابٍۢ بَـِٕيْسٍۢ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ﴿١٦٥﴾
فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَّا نُهُوْا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُوْنُوْا قِرَدَةً خٰسِـِٕيْنَ
﴿١٦٦﴾ وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ
يَّسُوْمُهُمْ سُوْۗءَ الْعَذَابِ ۭ اِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيْعُ الْعِقَابِ ۚ وَاِنَّهٗ لَغَفُوْرٌ
رَّحِيْمٌ ﴿١٦٧﴾ وَقَطَّعْنٰهُمْ فِي الْاَرْضِ اُمَمًا ۚ مِنْهُمُ الصّٰلِحُوْنَ
وَمِنْهُمْ دُوْنَ ذٰلِكَ ۣ وَبَلَوْنٰهُمْ بِالْحَسَنٰتِ وَالسَّيِّاٰتِ لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُوْنَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَّرِثُوا الْكِتٰبَ
يَاْخُذُوْنَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى وَيَقُوْلُوْنَ سَيُغْفَرُ لَنَا ۚ وَاِنْ يَّاْتِهِمْ
عَرَضٌ مِّثْلُهٗ يَاْخُذُوْهُ ۭ اَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِّيْثَاقُ الْكِتٰبِ اَنْ لَّا
يَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوْا مَا فِيْهِ ۭ وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ
خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ ۭ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿١٦٩﴾ وَالَّذِيْنَ يُمَسِّكُوْنَ
بِالْكِتٰبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۭ اِنَّا لَا نُضِيْعُ اَجْرَ الْمُصْلِحِيْنَ ﴿١٧٠﴾

﴿ وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (164)

Onlara daha hangi zamânı sor, (وَإِذْ) **bir zamânı ki,** (قَالَتْ) **dedi,** kim? (أُمَّةٌ) **bir cemaat,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** ne dediği zamânı? (لِمَ) **niçin?** (تَعِظُونَ) **vaaz ediyorsunuz,** kime? (قَوْمًا) **bir topluma,** öyle toplum ki, (اللهُ) **Allâh,** kimdir? (مُهْلِكُهُمْ) **onları helâk edicidir,** (أَوْ مُعَذِّبُهُمْ) **yâhut onlara azap edicidir,** neyle? (عَذَابًا) **bir azapla,** öyle azap ki, (شَدِيدًا) **pek şiddetli,** (قَالُوا) **dediler,** ne dediler? (مَعْذِرَةً) **mâzeret olsun diye,** kime? (إِلَى رَبِّكُمْ) **Rabbinize,** daha, (وَلَعَلَّهُمْ) **bir de belki onlar,** (يَتَّقُونَ) (başkalarının başına gelen belâdan) **sakınırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Vaktâ ki içlerinden (kendileri harama bulaşmayan fakat günah işleyenlere de karışmayan) **bir cemaat** (nasîhate devâm eden diğer topluluğa): **'Ne diye vaaz**(-u nasîhate devâm) **ediyorsunuz öyle bir topluma ki, Allâh kendilerini** (topluca) **helâk edicidir ya da** (köklerini kazımayıp) **onlara pek şiddetli bir azapla azap edicidir?' dediğinde onlar: 'Rabbinize bir mâzeret olsun** (da kötülükten nehyetme husûsunda gevşeklik yapmakla suçlanmayalım) **diye** (biz vaazı bırakmıyoruz)**! Hem ola ki onlar** (birazcık olsun) **sakınabilirler.** (Zîrâ helâk olmayan kişilerden tamâmen ümit kesilmez.)' **dediler."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlede deniz kenarında bulunan karye ehlinin cumartesi günü balık avlama yasağını ihlâl ederek harama düştüklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bu haramı işlemeyenlerin iki kısım olduğunu ve birbirlerine neler söylediklerini beyân etti.

"Semerkandî, Vâhidî, Beğavî, Fahrurrâzî, Hâzin, Kurtubî ve **Süyûtî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; müfessirlerin cumhûru bu âyet-i kerîmede geçen kıssada İsrâîloğullarının üç fırkaya ayrıldıkları husûsunda ittifak etmişlerdir. Zâten zamirlerin mercîlerinden anlaşılan da budur.

Bir fırka isyân ederek balık avlamıştır ki, bunlar takrîben yetmişbin kişidir. Diğer bir fırka ise kötülükten nehyetmiş, vaazları tesir etmeyince de günâh işleyenlerden uzak durmuşlardır hattâ aralarına bir duvar çekmişlerdir. Bunların sayısı da onikibindir.

Bir fırka ise, günâh işlememiş, ama işleyenleri de nehyetmeyerek köşeye çekilmiştir. İşte bunlar nehy-i anilmünker yapanlara **Allâh-u Te'âlâ**'nın eski isyankâr ümmetlere yaptığını hatırlatarak: "Niçin bu kavme vaaz ediyorsunuz?" dediklerinde,

vaaz edenler: "Biz **Allâh**'a özür beyân etmek için vaaza devâm ediyoruz, belki onların da sakınası gelir." diye cevap vermişlerdir. Zâten burada iki fırkadan bahsetmiş olsalardı: "Belki siz sakınırsınız." demeleri lâzım gelirdi. Böylece de üçüncü bir fırkanın mevcûdiyeti kesinleşmiştir.

Sonra müfessirler vaaz etmeyenlerin durumu hakkında ihtilâf etmişlerdir; bir kısmı: "İsyan etmeseler de günahkârları nehyetmeyenler, nehy-i anilmünkeri terkettikleri için isyankârlarla birlikte helâk oldu." demişlerdir ki **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın bir görüşü de budur.

İbni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*: "Nehyedenler kurtuldu, iki fırka ise helâk oldu." dedikten sonra: "Kötülükten nehyetmeyi terketmenin ne kadar büyük bir günah olduğunu ifâde etme husûsunda Kur'ân-ı Kerîm'deki en güçlü âyet budur." demiştir.

Diğer bir kısım müfessirler ise: "Sâdece isyana bulaşanlar helâk edildi, iki fırka kurtuldu." demişlerdir ki, **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın görüşü bu yöndedir. Onların bu görüşünün doğruluğuna delâlet eden âyet-i kerîmelerden bâzısı, bir sonraki âyet-i kerîmede zikredilen:

﴿ ... وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا ... ﴾

"...Biz o zâlimleri yakaladık!.." kavl-i şerîfiyle, diğer bir yerde buyrulan:

﴿ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ ... ﴾

"Andolsun ki muhakkak Biz içinizden cumartesi günü haddi aşanları bilmişizdir!.." *(Bakara Sûresi:65)* ifâde-i celîlesidir.

Diğer bir kısım ulemâ ise: "Onların başına ne geldiğini bilemiyoruz." demekle yetinmişlerdir ki âyet-i kerîmenin zâhirinden anlaşılan da budur.

Bu söz **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan da nakledilmiştir. Hattâ onun: "Dünyânın bütün kırmızı develeri benim olacağına, vaaz etmeyenlerin, kötülükten nehyedenlerle birlikte kurtulmuş olduklarını bilmem bana daha sevgili gelirdi, lâkin ben azâbın hepsine birlikte inmiş olmasından korkuyorum" dediği rivâyet edilmiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/638)*

Ama **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın âzatlısı olan **Ikrime** *(Radıyallâhu Anh)* o bu sözü dediğinde ona: "Görmüyor musun ki onlar günahkârların yaptığı işi nefretle karşıladılar ve onlara muhâlefet ettiler." diyerek **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*yı onların kurtulduğuna dâir iknâ etmeye çalışmış ve diğer bâzı deliller zikrederek görüşünde ısrar edince, nihâyet **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* da onların kurtulduklarına karar vermiştir ve **Ikrime** *(Radıyallâhu Anh)*a iki kalın elbise hediye edilmesini emretmiştir. *(Abdurrâzzâk:1/240; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/515-516; İbni Ebî Hâtim: 5/1598-1600,1601; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/92; Vâhidî, el-Vesît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/420-421; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/292; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/634-636)*

Hâfız İbni Kesîr *(Rahimehullâh)* da: "Sessiz kalanların kurtuluşuna hükmetme husûsunda **Ikrime** *(Radıyallâhu Anh)*ın sözüne yönelmek daha uygundur" demiştir. *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/425)*

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; te'vîl ehli, üçüncü fırkanın yâni vaazı terkedip, vaaz edenlere de "Niye vaaz ediyorsunuz?" diyenlerin durumu hakkında

ihtilâf etmiştir. Kimisi onların da helâk olan fırka arasında olduğunu söylemiş ve buna iki sebep açıklamıştır; birincisi münkerden nehyetmek kendilerine farz iken haddi aşanları nehyetmemeleridir. Nitekim:

﴿ لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴾

"(**Allâh**'a bağlı geçinen) **o rabbânî kimseler ve âlimler, günah** (olan yalan)ı **söylemelerinden, bir de** (rüşvet ve fâiz gibi) **haramı yemelerinden onları nehyetseydi ya! Onların sanat hâlinde işlemiş oldukları bu** (nemelâzımcılık) **iş**(i)**, kasem olsun ki; gerçekten ne fenâ olmuştur!**" *(Mâide Sûresi:63)* âyet-i kerîmesi, münkerden nehyetmeyenlerin durumunun fenâlığını anlatmaktadır.

İkinci sebep ise, kötülükten nehyedenleri vaazdan nehyetmeleridir, nitekim onların: **'Öyle bir topluma ne diye vaaz**(-u nasîhate devâm) **ediyorsunuz ki, Allâh kendilerini** (topluca) **helâk edicidir ya da** (köklerini kazımayıp) **onlara pek şiddetli bir azapla azap edicidir?'** sözlerinden bu anlaşılmaktadır.

Diğer birtakım ulemâ ise onların kurtulanlar arasında olduklarına hükmetmişlerdir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*: "Onlar zulüm işleyenleri evvelce nehyetmişlerdi, onlara vaaz kâr etmeyince o zaman vaaz edenlere, nasîhatlerinin fayda vermeyeceğini anlatmak için bu lafı söylemişlerdir." demiştir.

Bâzı ulemâ da: "Onların bu sözü bile bir nehiy sayılır, çünkü onların **Allâh** tarafından helâk edileceklerini ya da şiddetli azaba çarptırılacaklarını söylemeleri de şiddetli bir tehdit ve engelleme ihtivâ etmektedir." demişlerdir.

Netîce îtibârıyla; bizim bunu mutlaka bilmemiz gerekseydi elbette **Allâh-u Te'âlâ** bunu bize açıkça beyân ederdi ve görüş beyân etmemize bir mahal bırakmazdı. Ancak bize lâzım olan, günahtan nehyedenlerin kurtulduğu ve zulme bulaşanların helâk edildiği husûsunu bilmek olduğu için bu husus açıkça beyân edildi.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre: "Gerçekleri bilmek gerekliyse de, şerî'ât bir şeyi gerekli kıldığı zaman kul onu yapmamakta mâzur olamaz. Bilakis vücup, şer'an farziyyet gerektirir, yâni bir insan keşif yoluyla vaaz-u nasîhatinin tesir etmeyeceğini bilse bile bu âyet-i kerîmede görüldüğü üzere âhirette özür beyân edebilmek için emr-i bi'l-mâruf, nehy-i ani'l-münkeri (iyiliği emredip kötülükten nehyetme vazîfesini) bırakmamalıdır."

Bu âyet-i kerîmede, vaaz edenlerin: "Biz Rabbimize özür dileyebilelim diye vaaz etmeye devâm edeceğiz" demelerinden anlaşılan odur ki; kurtuluş için iyiliği emredip kötülükten nehyetmek gereklidir. Yoksa sözünü tesir ettirmek şart değildir. Nitekim **Abdullâh ibni Abdilazîz el-Umerî** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Sen lafını kabul etmeyenlere niçin emr-i bilmâruf yapıyorsun?" denildiğinde o: "Elimde mâzeretim olsun diye" demiş, sonra bu âyet-i kerîmeyi okumuştur. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/640)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede geçen **"Azap"**tan maksat dünyâ azâbıdır. Zîrâ bir sonraki âyet-i kerîmelerden böyle olduğu anlaşılmaktadır. Vaaz edenlere îtiraz edenlerin: **"Bunlara niye vaaz ediyorsu-**

nuz?" şeklindeki sözleri de onların günahlarına râzı olmak ve iyiliği emredenlerin vaazlarını reddetmek kastıyla söylenmiş olmayıp, ancak bu kişilere nasîhatin tesir etmeyeceğini mübâleğalı bir şekilde ifâde etmek için söylenmiştir.

"Ma'zira" kelimesi, ism-i masdar olup aslında "İnsanın günahlarını sildirecek bahâneler araması" anlamında kullanılmaktadır. Bu bir nevi tevbe sayılabilir, buna göre her tevbe mâzerettir, ama her mâzeret beyânı tevbe sayılmaz. Özür beyân eden kişi bâzen haklı olsa da, bâzen haksız da olabilir.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

گَرْ بَمَحْشَرْ خِطَابِ قَهْرْ كُنَدْ اَنْبِيَارَا چَه جَايِ مَعْذِرَتَسْتْ ؟

پَرْدَه اَزْ رُوِي لُطْف گُو بَرْدَارْ كَاشْقِيَارَا اُمِيدِ مَغْفِرَتَسْتْ

"Eğer **Allâh-u Te'âlâ** mahşerde (celâl ve gazap gösterip) kahır ile hitâp ederse, enbiyâya bile mâzeret yeri değildir (onlar bile o kadar makbûl oldukları halde mecâlleri kalmayıp özür dilemeye kādir olamazlar)!

(Yâ Rabbi!) Lütuf yüzünden perdeyi ne olur kaldır! Zîrâ eşkiyânın (kötülerin) bile mağfiret ümîdi var. (Afv-u mağfiret umar, gufrâna sığınırlar. Cemâlinle lütf eyle de, rahmetinden mahrûm kalmasınlar!)" *(Sa'dî Şîrâzî, Gülistân, bab:8, sh:187; Sûdî Efendi, Şemî Efendi: Şerh-i Gülistân, sh:500-501)*

Âyet-i celîlenin sonunda geçen: (وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ) **"Hem ola ki onlar** (birazcık olsun) **sakınabilirler"** kavl-i şerîfi, vaaz-u nasîhat karşısında akıllı kimseden ümit kesilmeyeceğine işâret etmektedir. Zîrâ âşikâr olan bir hakkı kabullenmek her akıllıdan beklenebilecek bir şeydir. Ümitsizlik ise ancak ölümle tahakkuk eder.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: **İçlerinden bir ümmet** olan kalp ve etbâ'ı, vaaz eden ümmeti temsil eden ruh ve etbâ'ına: **"Bir kavme** yâni nefs-i emmâre ve kuvvetlerine **niçin vaaz ediyorsunuz ki Allâh onları helâk edicidir ya da** yaptıklarından dolayı **onlara şiddetli bir azap ile azap edicidir."** dedi.

Onlar da: "Rabbinize mâzeret olsun diye vaaz ediyoruz yâni biz, iyiliği emredenler ve kötülükten nehyedenler olarak yaratıldık. Bu nedenle vasıflarımızın bir değişikliğe uğramadığı açığa çıksın diye üzerimizdeki vazîfeyi yerine getirmek istedik. **Ayrıca ola ki onlar sakınabilirler** çünkü onlar fıtratları hasebiyle buna kābiliyetlidirler, bu yüzden biz onların takvâ sâhibi olabileceğinden ümit kesmeyiz" **dediler.**

﴿ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (165)

(فَلَمَّا) **Ne zaman ki,** (نَسُوا) **unuttular,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (ذُكِّرُوا) **öğütlendiler,** neyle? (بِهِ) **onunla,** yâni kendisiyle öğütlendikleri vaazları terkettiklerinde, (أَنْجَيْنَا) **Biz kurtardık,** kimi? (الَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (يَنْهَوْنَ) **nehyetmekteydiler,** neden? (عَنِ السُّوءِ) **o kötü şeyden,** daha, (وَأَخَذْنَا) **yakaladık,** kimi? (الَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (ظَلَمُوا) **zulüm** (ve günah) **işlediler,** neyle yakaladık? (بِعَذَابٍ) **bir azapla,** öyle azap ki, (بَئِيسٍ) **pek çetin,** ne sebebiyle? (بِمَا كَانُوا) **olmaları sebebiyle,** nedir olmaları? (يَفْسُقُونَ) **fâsıklık yapmaktalar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ne zaman ki onlar (nasîhat kabîlinden) **kendisiyle öğütlendikleri şeyi** (tamâmen terk edip) **unuttular, Biz** (cumartesi günü balık avlama yasağı gibi) **o kötü şeyden nehyetmekte olanları**(, diğerlerinin başına gelen belâya çarpılmaktan) **kurtardık.**

O (günahı işleyerek) **zâlim olmuş kimseleri ise, yapmakta bulunmuş oldukları** (isyan ve) **fâsıklık yüzünden pek çetin** (ve acımasız) **bir azapla yakaladık."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** vaazı terk edenlerin vaaz edenlere neler dediğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesiyle, haram yiyen kimselerin, sâlihlerin kendilerine yaptığı nasîhatleri unutulmuş bir şey gibi terk ettiklerini ve daha sonra başlarına neler geldiğini, ancak kötülükten nehyedenlerin kurtulduğunu beyân etmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir: "Balık avlama yasağından nehyedenler bir sabah kalktıklarında isyankârlardan bâzılarını aradılarsa da göremediler. Âdetleri üzere o isyankârlar geceleyin kendi taraflarındaki kapıyı kapatıyorlardı.

Bunun üzerine aralarında: "Şüphesiz bunların başına bir iş gelmiş olmalı, hele bir bakın ki bunların hâli nedir?" diyerek duvarın üzerine tırmandılar. Bir de ne görsünler, insanlar evlerinde maymuna döndürülmüşler. Şahsen tanıdıkları bir adamı ve bir kadını maymun olarak görüyorlardı. İşte bu hususta **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ﴾

"Böylece (maymuna dönüştürülen o toplumun kıssasını evvelki kitaplarda da yazdığımız için) **Biz onu, önünde bulunan** (geçmiş ümmetlere de, muâsır)**lar**(ın)**a da, ardında**(n gelecek) **olanlara da**(, benzeri günahları işlemekten caydırıcı) **büyük**

Ayet: 165

bir ibret ve (öğütlerden faydalanarak, **Allâh**'ın azâbından hakkıyla sakınan) **müttakî kimseler için yeterli bir nasihat yaptık."** *(Bakara Sûresi:66)* buyurmuştur." *(İbni Ebî Hâtim:5/1602)*

"Fahrurrâzî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede: "Onların vaazları unuttukları" beyân edilerek, bir şeyi unutanın hâtırına o şey hiç gelmediği gibi, bunların da nasîhatlerle amel etmeyi hiç düşünmedikleri beyân edilmek istenmiştir.

Bu âyet-i celîlede kurtarıldıkları bildirilenler bahsi geçen iki fırkadır. Yâni kötülükten nehyetmeye devâm edenler ile onlardan ümit kestikleri için vaaz etmeyi terkedenlerdir. Ama **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın: "Vallâhi, balık avlama haramını helâl sayana ne belâ geldiyse, gevşeklik edene de aynı azap inmiştir!" sözü sâdece bir fırkanın kurtulduğunu, onların da kötülükten nehyetmeyi bırakmayanlar olduğunu açıklamaktadır.

Fakat **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen bu nakli rivâyet açısından kuvvetli görmeyerek: "İki fırka kurtuldu, bir fırka helâk oldu, helâk olan sâdece haram işleyen fırka oldu. Çünkü onlar da haram işleyenlerin helâk edileceğini veyâ şiddetli azâba dûçâr edileceğini söyleyerek en mübâleğalı bir yolla iyiliği emretmiş oldular!" demiştir.

"Haddâdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın sözü âyetin zâhirine daha yakındır. Zâten **Ikrime** *(Radıyallâhu Anh)*ın kendisini iknâ etmesi netîcesinde **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın bu görüşe döndüğü (geride) nakledilmiştir.

Evet! Vaazı terketmenin mâsiyet olduğu, vaaz edenleri nehyetmenin ise ayrı bir mâsiyet olduğu bilinmektedir. Ancak nehy-i anilmünker farz-ı kifâyedir. Bu vazîfeyi bir kısım insan yerine getirdiğinde diğerlerinden mükellefiyetin düştüğü de bilinmektedir.

Ayrıca ulemâ: "Günahtan nehyeden kişi, yaptığı nehyin karşı tarafa tesir etmeyeceğini bilirse, o vazîfe ondan sâkıt olur. Hattâ bâzı ulemânın beyânına göre bâzı kere bu nehiy abesle iştigal olacağından terkedilmesi dahî gerekir. Nitekim yolların üzerine oturup haksız yere fakirlerin mallarını almakla uğraşan mekkâs (haksız haraç alan) kimselere gidip vaaz eden kişinin bu işi fuzûlî olur. Böyle yapan kendisiyle alay ettirmekten başka bir şey yapmamış olur.

Demek ki bu kıssada da vaazı terkedenler haram yiyenlerden ümit kestikleri için böyle yapmışlardır. Vaaza devâm edenler ise ya tam ümit kesmediklerinden veyâ onların tevbe etmesine çok harîs olduklarından nasîhatlerine devâm etmişlerdir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanların inanmasına çok düşkün olduğu için **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ عَلَىٰ آثَارِهِمْ إِن لَّمْ يُؤْمِنُوا بِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا ﴾

"(Habîbim!) **Onlar işte bu** (İlâhî) **söz** (olan Kur'ân-ı Kerîm)**e inanmazlarsa sen onların peşleri sıra** (kederlere düşüp) **şiddetli bir üzüntüyle kendini helâk mi**

edeceksin? (Sakın böyle yapma, onlar hakkındaki hükmü Bize havâle et!)" *(Kehf Sûresi:6)* buyurarak Habîbini tesellî etmiştir.

Bu hususta geniş malûmât bir önceki âyet-i kerîmenin tefsirinde geçmiştir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ)

"Biz o zâlimleri fâsıklık yapmış olmaları sebebiyle şiddetli bir azapla yakaladık!" kavl-i şerîfinden anlaşılan odur ki, **Allâh-u Te'âlâ** ilk başta onlara istîsâl (köklerini kazıma) azâbı uygulamayıp, ondan aşağı şiddetli azaplar yapmıştır. Fakat onlar işledikleri haramdan vazgeçmeyip aksine azgınlıkta artış kaydedince, işte o zaman onları maymuna çevirmiştir. Nitekim bir sonraki âyet-i kerîmeden böyle anlaşılmaktadır.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen **"Beîs"** kelimesi, **Kutebî** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre "Çok şiddetli" demektir, **Ebû Avsece** *(Rahimehullâh)* da bu mânâyı vermiştir. Diğer ulemâ ise "Acıtıcı" mânâsında olduğunu söylemişlerdir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kul hürmet perdelerini yırtma husûsunda enine boyuna uzanıp da **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine uzun süre mühlet verdiğini ve onu(n ayıplarını) örttüğünü îtibâra almazsa, takdir (kudret) eli onun aslını kökünden koparıp, eserini bile ortadan kaldırma, hesâbını çabuk görme ve en büyük azâbın hücûmundan önce en yakın azâbı acele gönderme husûsunda ona mühlet tanımaz.

Ama bu işlerden berî olan, selâmet fezâsında, hıfz (koruma) gölgesinin altında, tahsîsin (seçkin kılınmanın) verdiği rahatlığın sürekliliği içerisinde ve takrîb (**Allâh-u Te'âlâ**'ya mânen yaklaştırılma) yaşantısının serinliği içerisindedir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onların vaazları unutmalarının sebebi bedbahtlıklarının onlara gâlip gelmesiydi. Kötülükten nehyettikleri için kurtulanlar, hem ruh ve etbâ'ı, hem de kalb ve etbâ'ıdır. Çünkü hepsi de onları nehyetmişlerdir. Ne var ki bir kısmı yorulmuş, bir kısmı yorulmamıştır. Zâlimlerin yakalandığı çetin azap, feyzin kabûlünden mahrumiyet azâbıdır. Fısıkları da itaatten çıkışa ısrarcı olmalarıdır.

﴿ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (166)

(فَلَمَّا) **Ne zaman ki,** (عَتَوْا) **büyüklendiler,** neden? (عَنْ مَا) **o şey**(i terketmek)**den ki,** (نُهُوا) **yasaklandılar,** neden? (عَنْهُ) **o şeyden,** yâni yasaklandıkları şeyi terketmekten büyüklendikleri zaman, (قُلْنَا) **buyurduk,** kime? (لَهُمْ) **onlara,** ne buyurduk? (كُونُوا) **olun,** nedir olun? (قِرَدَةً) **maymunlar,** daha nedir olun, (خَاسِئِينَ) **alçaklar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Böylece onlar kendisinden yasaklandıkları şey(i terk etmek)**den büyüklenince Biz onlara: 'Maymunlar ve alçaklar olun!' buyurduk!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ kötülükten nehyedenleri kurtarıp zâlimleri çetin bir azapla yakaladığını beyân ettikten sonra bu azabın mâhiyetini şerhetmiştir.

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen **"Utüvv"**, ibâ ve isyandan ibârettir ki bunlar da itaatten geri çekilmek ve karşı gelmek anlamları taşımaktadır.

Atâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Kasaba halkı üç fırkaya ayrıldılar; bir fırka haram yedi, bir fırka kenara çekilip onları nehyetmedi, diğer fırka ise kenara çekilmeyip onları nehyetti. Cumartesi gününde haddi aşanlara üç ses: 'Ey karye halkı!' diye seslenilince bir tâife uyandı.

Sonra: 'Ey karye ahâlisi!' diye bir daha nida edilince birinciden daha kalabalık bir topluluk uyandı. Bir daha: 'Ey karye ehli!' diye nidâ edilince erkeklerin, kadınların ve çocukların hepsi uyandılar, elbiselerini giyinip dışarı çıktılar. O zaman **Allâh-u Te'âlâ** onlara: **'Maymunlar ve alçaklar olun!'** buyurdu, onlar da topluca maymuna döndürüldüler." *(İbni Ebî Hâtim:5/1603)*

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onların sûretleri ve cesetleri maymun sûretine döndürülmüş, ama akılları hâli üzere beşer aklı olarak bırakılmıştır ki, böylece onların **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine yaptığı azâbı hissetmeleri ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın haramlarını çiğnemeleri nedeniyle başlarına geleni anlamaları hedeflenmiştir.

Bu kıssada iki husus belirtilmiş olmaktadır ki birincisi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında risâlet ve nübüvvetin isbâtıdır. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların kitaplarına hiç bakmadan ve bu konuda bilgisi olanların hiçbirisine gidip gelmeden olan biteni ayniyle haber vermiştir ki, bu da onun, bu anlattıklarını ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın bildirmesiyle bildiğine delâlet etmiştir.

İkincisi; zâlimlerin ve fâsıkların âkıbetlerini, zulüm yapmaları ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın yasaklarını çiğnemeleri sebebiyle başlarına gelenleri bildirerek bizleri buna benzer suçlar irtikâb etmekten engellemektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada geçen: **"Olun"** emri, teklîfî bir emir olmayıp, tekvînî bir emirdir. Çünkü insanlar kendilerini maymuna çevirmeye güç yetiremeyecekleri için âcizi mükellef tutmak da mâkul olmadığından burada gerçek mânâda bir söz yâhut emir ve memur aranamaz. Burada gerçekleşen ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudret ve irâdesinin, bu kişilerin sûretlerinin maymuna döndürülmesine tealluk etmesidir.

Maymuna döndürülen bu kavim üç günden fazla yaşamamışlardır. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Mesh olan (sûreti döndürülen) hiçbir kimse üç günden fazla yaşamadı!" demiştir. Cumhûrun görüşü de bu şekildedir.

Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere, bir adam: "Maymunlar ve domuzlar mesholunan ümmetlerden midir?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! اَلْقِرَدَةُ وَالْخَنَازِيرُ هِيَ مِمَّا مُسِخَ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يُهْلِكْ قَوْمًا أَوْ يُعَذِّبْ قَوْمًا فَيَجْعَلَ لَهُمْ نَسْلًا، وَإِنَّ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ.»

"Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle bir kavmi helâk edip yâhut bir kavme azâb edip de sonra onlara nesil vermez. Şu muhakkak ki maymunlar ve domuzlar daha önce de vardılar!" buyurmuştur. *(Müslim, Kader:7, no:2663/33, 4/2051-52)*

Bu fakir (**İsmâ'îl Hakkı**) der ki: Kalbin döndürülmesi bütün ümmetlerin âsîleri arasında müşterek olan bir cezâdır. Evvelki peygamberler döneminde **Allâh-u Te'âlâ**'nın âdeti, dünyâ azâbını en çirkin ve en fecî bir şekilde acele vermek üzere cârî idi. Gerçekten de bir insanın güzel olan insânî sûretinin, hayvanların en aşağısı olan çirkin maymunların ve domuzların şekline döndürülmesinden daha müthiş bir ukûbet olamaz. Ama tabî ki kalıbın ve sûretin mesholunmasının sebebi, kalbin ve mâneviyatın döndürülmesidir. Bundan **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh**'a yemin olsun ki, bir kavmin yakalayıp yediği bir balık **Allâh** indinde bir Müslüman adamı öldürmekten daha büyük bir günah değildir. Lâkin **Allâh** bunu (onların balık avlamalarını, azapları için) tâyin edilen bir zaman kıldı. Hele kıyâmet daha dehşetlidir ve daha acıdır."

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا بُدَّ مِنْ خَسْفٍ وَمَسْخٍ وَقَذْفٍ.» قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فِي هٰذِهِ الْأُمَّةِ؟ قَالَ: «نَعَمْ! إِذَا اتَّخَذُوا الْقِيَانَ، وَاسْتَحَلُّوا الزِّنَا، وَأَكَلُوا الرِّبَا، وَاسْتَحَلُّوا الصَّيْدَ فِي الْحَرَمِ، وَلُبِسَ الْحَرِيرُ، وَاكْتَفَى الرِّجَالُ بِالرِّجَالِ، وَالنِّسَاءُ بِالنِّسَاءِ.»

"Hasf, mesh ve kazf (yere batırılma, maymuna ve domuza döndürülme, bir de gökten taş yağdırılması) **mutlaka olacaktır."** buyurunca râvi: "Yâ **Rasûlellâh**! Bu

ümmet içerisinde mi olacak?" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet! Çalgıcı kadınlar edindiklerinde, zinâyı helâl kabul ettiklerinde, fâiz yediklerinde, Harem'de** (veyâ ihramda) **av** (avlamay)ı **helâl gördüklerinde, ipek giyildiğinde, erkekler erkeklerle, kadınlar da kadınlarla** (cinsel ihtiyaçları husûsunda) **yetindiğinde** (livata ve lezbiyenlik yaptıklarında bu belâlar başlarına gelecektir)!" buyurdu. *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:39651, 14/579; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/266)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mesh üç kısım üzeredir ki biri; bedenlerin meshi, diğeri kalplerin meshi, üçüncüsü ise ruhların meshidir. Bedenlerin meshi, İsrâîloğullarının başına gelen bu hâdisede gerçekleşmiştir. Bir kavle göre bu tehlike bu ümmetten kaldırılmıştır, ama sahih olan görüşe göre âhir zamanda vukû bulacaktır.

Kalplerin döndürülmesi günahlara daldırmak ve isyanlarda ısrarcı olmakla gerçekleşir ki bunun alâmeti, günahlara ulaşma imkânı kolaylaşınca sevinmek ve kaçırılan tâat ve iyiliklere üzülmemektir. Ruhların döndürülmesi ise, insanın canının istediği şeylere daldırması ve maddî şeylerin görünen taraflarına takılıp kalmak ya da **Allâh** ile kul arasında bulunan perdeyi kalınlaştırıp her işte Rabbü'l-erbâbı görmeksizin sebeplere takılıp kalmaktır. **Allâh-u Te'âlâ** en iyi bilendir!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mühlet müddeti son bulduğu zaman artık ondan sonra isti'sâlden (köklerinin kazınmasından) başka bir şey kalmaz. Kul **Allâh-u Te'âlâ**'nın nazarından düştüğü zaman artık ondan sonra ebediyyen kalkınamaz. Pâdişahların hükmü kimi düşürürse artık redden sonra onun için kabul söz konusu olmaz. İşte bu mânâda şu beyti inşâd etmişlerdir:

إِذَا انْصَرَفَتْ نَفْسِي عَنِ الشَّيْءِ لَمْ تَكَدْ إِلَيْهِ بِوَجْهٍ آخَرَ الدَّهْرُ تُقْبِلُ

"Nefsim bir şeyden geri döndüğü zaman,
Artık ebedî ona hiçbir yüzünü çevirmez!"

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onlara yönelen **"Maymun olun"** emri, onların tabiatlarının maymun tabiatına çevrilmesidir ki bu durum, feyzi kabul etmekten mahrum olmanın da fevkındedir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Cumartesi günü haddi aşanların başına gelenler:

﴿ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴾

"Andolsun; muhakkak siz içinizden o kimseleri elbette bilmişsinizdir ki; (kendilerine haram olduğu halde) **cumartesi** (günün)**de** (balık avlayarak, Bizim koyduğumuz) **haddi aşmıştılar da bu yüzden Biz kendilerine: 'Maymunlar**(a döndürülmüş kimseler) **ve alçaklar olun!' buyurmuştuk."** *(Bakara Sûresi:65)*

Haramlara düşkünlüğü sebebiyle Yahudilerin başlarına gelenler:

﴿ وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴾

"Kendisinden kesinlikle nehyolunmuşlarken fâiz almaları ve (rüşvet gibi haksız ve) **bâtıl** (yollar)**la insanların mallarını yemeleri nedeniyle de** (cezâ olarak birçok lezzetli şeyden kendilerini mahrum bıraktık)**! Böylece içlerinden** (tevbe edip îmân edenlere değil de,) **kâfir**(likte ısrar eden)**lere** (âhirette) **çok acı verici pek büyük bir azap hazırladık."** *(Nisâ Sûresi:161)*

Allâh-u Te'âlâ'nın, kullarını her vâsıtayla imtihana tâbi tuttuğu:

﴿ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

"(Ey insanlar!) **Ancak O'dur O Zât ki;** (asır be asır ölenlerinizin yerine yenilerinizi getirerek) **sizi yerin halîfeleri yapmıştır/**(dünyâyı istediğiniz şekilde yönetme imkânı vererek) **sizi yer**(yüzünde **Allâh-u Zü'l-celâl**)**in halîfeleri kılmıştır/ ve size vermiş olduğu** (mal ve makam gibi) **şeyler hakkında sizi imtihan** (edenin muâmelesine tâbi) **etsin diye bir kısmınızı diğer bir kısmın fevkında** (îtibar ve zenginlik) **dereceler**(in)**e yükseltmiştir.**

Şüphesiz senin Rabbin, (nîmetlerine nankörlükte bulunanlara karşı) **azâbı çok çabuk olan bir Zât'tır.** (Böylece O, dilediği anda istediği kimseye azâbı çarçabuk gönderir. Zâten her gelecek yakın olduğundan, kâfirler azâba çabucak kavuşacaklardır.) **Yine muhakkak ki O,** (sâhip olduğu nîmetlerin haklarını gözetenlerin günahlarını) **elbette** (çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur,** (nîmetlerin şükrünü îfâ edenlere ise ziyâdesiyle acıyan bir) **Rahîm'dir."** *(En'âm Sûresi:165)*

﴿ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (167)

Onlara daha neyi sor, (وَإِذْ) **bir zamânı ki,** (تَأَذَّنَ) **îlân etti,** kim? (رَبُّكَ) **senin Rabbin,** ne diye? (لَيَبْعَثَنَّ) **andolsun ki mutlaka gönderecektir,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar** (Yahudiler) **üzerine,** ne zamâna kadar? (إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ) **kıyâmet gününe kadar,** kimi? (مَنْ) **o kimseyi ki,** (يَسُومُ) **yükleyecek,** kime? (هُمْ) **onlara,** neyi? (سُوءَ الْعَذَابِ) **en kötü azâbı,** (إِنَّ رَبَّكَ) **şüphesiz senin Rabbin,** kimdir? (لَسَرِيعُ الْعِقَابِ) **elbette azâbı çok çabuk olan bir Zât'tır, daha,** (وَإِنَّهُ) **yine şüphesiz ki O,** kimdir? (لَغَفُورٌ) **elbette Ğafûr'dur,** daha kimdir? (رَحِيمٌ) **Rahîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Hani Rabbin kasem ederek bildiride bulunmuştu ki; elbette kıyâmet gününe kadar kendilerine en kötü (işkence ve) **azab**(lar)**ı yükleyecek olan kimseleri muhakkak o**(Yahudi ola)**nlar üzerine gönder**(ip musallat ed)**ecektir! Gerçekten senin Rabbin** (kâfirlere karşı) **elbette azâbı çok çabuk olan bir Zât'tır.** (Dilediğine azâbı dünyâda çarçabuk gönderebilir. Bunu böyle dilemese bile, her gelecek yakındır.) **Yine muhakkak ki O, elbette** (tevbe edenleri çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur,** (îmân edenlere ise pek ziyâde acıyan bir) **Rahîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** Yahudilerin çirkin işlerini şerhettikten sonra bu âyet-i kerîmede kıyâmet gününe kadar onlar hakkında zillet ve alçaklık hükmü verdiğini beyân etmiştir. Ancak burada kastedilen Yahudilerin, kâfirlik ve yahûdiyette sebat edenler olduğu şüphe götürmez bir hususdur. **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmân edenler ise bu hükümden hâriçtirler.

Âyet-i kerîmede geçen "Kıyâmet gününe kadar" cümle-i celîlesi, bu azâbın kıyâmet gününe kadar onlar hakkında sürekli olacağının açık ifâdesidir ki bu da bu azâbın dünyâda olacağını göstermektedir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; müfessirler bu âyet-i kerîmede bahsedilen kimselerden İsrâîloğullarının kastedildiğini söylemişlerdir, şöyle ki **Allâh-u Te'âlâ:**

﴿ وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا ﴾

"Biz o kitapta İsrâîloğullarına kesinkes vahyetmiştik ki: "Andolsun; siz mutlaka o (Şam ve Kudüs) arâzi(sin)de iki kere fesat çıkaracaksınız. (Bunların birincisinde Tevrât hükümlerine karşı gelerek **Şa'yâ** *(Aleyhisselâm)*ı şehit edeceksiniz, ikincisindeyse **Zekeriyyâ** ve **Yahyâ** *(Aleyhimesselâm)*ı şehit edip, **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ı öldürmeye teşebbüs edeceksiniz.) **Ve kasem olsun ki; elbette siz pek büyük bir kibirle (Allâh**'a taattan) **büyüklük taslayacaksınız.**

O ikiden birincisinin (azap) **vaadesi geldiğinde,** (harp husûsunda) **pek kuvvetli büyük güç sâhipleri olan Bize âit bir takım** (zorba) **kulları**(; dünyânın yegâne hükümdarı olan o **Bâbil**'li **Buht-u Nassar**'ın ordusunu) **üzerinize gönder**(ip musallat et)**dik, böylece onlar** (sizi yakalayıp öldürmek için) **evler**(inizin) **arasında** (ve sokakların ortasında) **iyice dolaştılar.** (Ezelde takdir edilmesi hasebiyle vukuu kesin olduğu için) **zâten bu** (azap tehdidimiz), **yapılmış** (bitmiş olarak değerlendirmeniz gereken) **bir vaadolmuştu.**

(Yüz sene kadar) **sonra** (**Dâvûd** *(Aleyhisselâm)* zamânında) **o** (üzerinize musallat kılına)**nlara karşı devleti** (ve üstünlüğü) **size geri vermiştik, mallarla ve oğullarla size yardım etmiş** (ve geniş imkân vermiş)**tik, birlikte hareket eden bir cemaat olarak da sizi** (evvelce olduğunuzdan) **daha çok** (nüfusa sâhip) **yapmıştık.**

İyi amel işlerseniz, kendi nefisleriniz için iyilik etmiş olursunuz. (Zîrâ kazanacağınız sevapların menfaati sâdece size âit olacaktır.) **Kötü amel işlerseniz, yine kendi** (nefis)**lerine âittir.** (Çünkü kötülüklerin vebâli yine size dönecektir.)

Sonraki söz(ün gerçekleşme zamânı) **geldiğinde ise, suratlarınızı mahzun bıraksınlar diye ve ilk defâ** (tahrîbat yapmak üzere) **oraya girdikleri gibi tekrar o Mescid'e**(; **Beyt-i Makdis**'e) **girsinler diye üstün geldikleri her şeyi tam bir yıkımla** (yakıp yıkarak) **helâk etsinler diye** (bu sefer üzerinize **Romalı Tîtos** komutasındaki zorba orduyu musallat ettik)!

(Bu ikinci defâdan sonra da günahları bırakıp gerçekten tevbe ederseniz,) **umulur ki Rabbiniz size acıyacaktır. Ama eğer** (âhir zamanda göndereceğim peygamberi inkâr edip öldürmeye kalkarak, üçüncü defâ da ifsatlarınıza) **dönecek olursanız, Biz de** (size azap etmeye) **döneriz!"** *(İsrâ Sûresi:4-8)* buyurarak, onlar zulme döndüğü zaman Kendisinin de cezâya döneceğini bildirmiş fakat onlara ne ile cezâ vereceğini açıklamamıştı.

İşte şimdi bu âyet-i kerîmesinde onları kıyâmete kadar kendilerine kötü azaplar tattıracak kimseleri başlarına musallat etmekle cezâlandıracağını açıklamış oldu.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir: "Onlara kötü azap tattıracak olanlar **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve kıyâmete kadar gelecek olan ümmetidir, kötü azap ise cizyedir." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/530; İbni Ebî Hâtim:5/1604; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/641)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîmede bahsedilenler Yahudilerdir. **Allâh-u Te'âlâ** Arapları onlara musallat etmiş, onlar da Yahudilere cizye tâyin etmişlerdir ki işte **'Kötü azap'** bundan ibârettir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*dan başka hiçbir peygamber cizye almamıştır. O onüç sene cizye toplamıştır sonra bırakmıştır. Bir de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Ehl-i Kitaba cizye koymuştur." *(İbni Ebî Hâtim:5/1603; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/641)*

"Hâzin, İbni Kesîr ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* yedi sene, bir kavle göre on üç sene İsrâîloğullarını cizyeye bağladı. Sonra onlar Yunanlılardan, **Küşdânîler**'den ve **Keldânîler**'den olan meliklerin kahrına uğradılar. Daha sonra Hristiyanların kahrına, izlâline (zelil kılmalarına) ve onlardan cizye ve haraç almalarına mâruz kaldılar. Sonunda da İslâm ve **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gelince onun kendilerine yüklediği alçaklık altında kaldılar. İslâmın güvencesi altında yaşayabilmek için haraç ve cizye ödemeye devâm ettiler. **İsâ** *(Aleyhisselâm)* indiğinde bu cizyenin kaldırılması buna münâfî olmaz çünkü o vakit ya kılıç ya da İslâm arasında tercih yapmak zorunda bırakılacaklardır.

Deccal zamânında kavuşacakları izzet ise yaz bulutu gibi hükümsüzdür, ayrıca ona izzet denmektense zillet dense daha yerinde olur. Çünkü **Deccal**'in ilâhlığına inandıkları için kâfirliklerine kâfirlik katacaklardır Nihâyet Müslümanlar **Deccal**'la berâber onları da **İsâ** *(Aleyhisselâm)*la birlikte katledecektir ki bu âyet-i kerîmede işâret edilen zillet üzerlerinden hiçbir vakit kalkmayacaktır.

"Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede söz verdiği üzere; **Süleymân** *(Aleyhisselâm)*ın ardından İsrâîloğullarına **Buht-u Nassar**'ı, **Senhârîb**'i ve **Rum** krallarını musallat etti. O da onların yurtlarını harâb etti, eli silah tutanlarını katletti, kadınlarını ve çocuklarını esir etti, kalanlarına da cizye tâyin etti. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gönderilinceye kadar onlar o cizyeyi ödemeye devam etti. **Buht-u Nassar** onlara daha birçok kötülükler de yaptı.

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bu âyet-i kerîmeden anlaşılan, kıyâmet gününe kadar Yahudiler için hiçbir izzet sancağı dikilmeyecektir. (Dolayısıyla maddî imkânı ellerinde bulundursalar da ne harcamaya, ne üzerlerinde eserini göstermeye, ne de ortalıkta tasarruf sâhibi olarak görünmeye güç bulamayacaklardır. Nitekim günümüzdeki rahatlıkları da Hristiyanlara sığınmakla elde ettikleri bir güvencedir.)

Burada bir husûsu açıklamakta büyük bir fayda mülâhaza ediyoruz ki o da şudur; günümüzde Müslümanların topraklarını gasp eden İsrâîl devletinin mevcûdiyeti bu âyet-i kerîmeyle çelişmez.

Nitekim muâsır müfessirlerden **Şa'râvî, Sâbûnî** ve **Zuhaylî** gibi birtakım âlimlerin bu âyet-i kerîmenin tefsirindeki beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmedeki va'îdini Yahudiler hakkında gerçekleştirmiştir. Nitekim **İsâ** *(Aleyhisselâm)*ın

gönderilişinden önce ve sonra doğu cihetinden onlara Mecûsî **Buht-u Nassar**'ı ve **Keldânîler**'i musallat etmiştir ki onlar Yahudilerin çoğunu öldürmüş, kalanını da esir etmişlerdir.

Daha sonra batı tarafından **Tîtos** komutasındaki Romalıları onların başına belâ etmiştir, onlar da Yahudileri zelil duruma düşürmüş ve İslâm'dan önce cizyeye bağlamıştır. Netîcede onlar Romalılara karşı münâfıklık yapıp niyetlerini gizleyerek onlarla geçinmek zorunda kalmışlardır ki bu tavır, zelil kimselerin yapacağı bir iştir.

Nihâyet **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* geldiğinde Yahudiler onu ileri gelenlerine gammazlamışlar, fakat **Allâh-u Te'âlâ Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ı göğe kaldırarak gâlip ve mağlup iki fırkadan da kurtarmıştır. Sonra Romalılar Hristiyanlığa girmelerinin ardından Yahudilere zillet ve alçaklığın her türünü tattırmışlardır. Böylece Rum topraklarında makhûr (kahra uğratılmış) vaziyette hısset ve hevân (alçaklık ve bayağılık) damgasıyla tanınarak yaşayabilmişlerdir.

Bu arada **Allâh-u Te'âlâ** peygamberlerin sonuncusu olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Yahudilere musallat etmiş, o da onları **Medîne-i Münevvere**'den, **Hayber**'den ve Arap yarımadasının tamâmından sürüp çıkarmıştır. **Kureyza Oğulları** gibi, kendisine verdikleri sözü bozup müşriklerle birleşerek **Hendek** muhârebesine sebep olan bir kısım Yahudileri de katletmiştir.

Yakın târihte faşist-nazi **Hitler**'i onlara musallat etmiş, o da onların tüm mahremiyetlerini mubah saymış, hattâ onları fırınlarda yakmış, bu katliâmlar ve sürgünler netîcesinde neredeyse onların soyunu tüketecek hâle gelmiştir.

Günümüzdeki İsrâîl devletine gelince; evet, onların Müslümanların temiz ve mukaddes topraklarından bâzı parçaları gasbederek ihtilâlci bir devlet kurdukları ve sayılarının azlığına rağmen tüm dünyânın mallarına ve gelirlerine hükmettikleri müşâhede edilmektedir. Ama **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlar hakkında ezelde kesinleşmiş olan bu karârının ilk tezâhüründen günümüze kadar geçen binlerce yıllık uzun zaman sürecinde onların elli-altmış yıl gibi kısa bir süreliğine bir devlete kavuşmuş olmaları hiç de kıskanılacak bir durum değildir. Hattâ bu başlıbaşına bir devlet de sayılmaz.

Zîrâ Amerikanın ve Avrupanın himâyesi altında olan, sürekli çalkantı, tehlike, tehdit ve korku içinde yaşayıp, güven ve istikrârın hiçbir nîmetinden faydalanamayan, ne dâhilinde, ne de hâricinde hiçbir zaman sahası sakinleşmeyen ve bütün ilim ehlinin tespiti üzere zaman lehine işlemeyen kâğıt üzerindeki bir devletin aslâ izzeti mevzubahis olamaz. Çünkü başkasından kuvvet alarak hüküm ve mülk süren herkes zelildir.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ... ﴾

"(Cizye vermeyi kabul etmeleri hâlinde) **Allâh'tan** (kendilerine verilen) **bir** (zimmet ve dokunulmazlık) **ip**(iy)**le** (bağlanmaları) **ve** (**Allâh**'ın zimmetine dayalı olarak) **o** (Müslüman) **insanlar** (tarafın)**dan bir** (güvence) **ip**(iy)**le** (kendilerine emân verilmiş) **olması dışında; bulundukları her yerde o** (Yahudi ola)**nlar üzerine zillet** (ve alçaklık damgası) **vurulmuştur.** (Bu nedenle her gittikleri yerde can ve mal telefine mâruz kalacaklardır.)

Böylece onlar Allâh'tan (rahmet beklerken) **bir gazapla dönmüşler ve** (zengin olsalar bile,) **miskinlik**(; fakirlik korkusu ve zenginliği gösterememe hâli, bir mühür gibi) **üzerlerine vurulmuştur.**" *(Âl-i İmrân Sûresi:112)* âyet-i kerîmesinde bu hakîkatlerin tamâmını gözler önüne sermiştir.

Tabî ki tefsirinde bulunduğumuz bu âyet-i kerîmenin beyânı vechile **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlar hakkındaki bu va'îdi kıyâmet gününe kadar geçerli olduğuna göre, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara azap musallat etmesi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberliğinin önemli bir alâmeti olan son muhârebenin gerçekleştirileceği güne kadar devâm edecektir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يُقَاتِلَ الْمُسْلِمُونَ الْيَهُودَ فَيَقْتُلُهُمُ الْمُسْلِمُونَ حَتَّى يَخْتَبِئَ الْيَهُودِيُّ مِنْ وَرَاءِ الْحَجَرِ وَالشَّجَرِ فَيَقُولُ الْحَجَرُ أَوِ الشَّجَرُ: يَا مُسْلِمُ! يَا عَبْدَ اللهِ! هٰذَا يَهُودِيٌّ خَلْفِي، فَتَعَالَ فَاقْتُلْهُ إِلَّا الْغَرْقَدَ فَإِنَّهُ مِنْ شَجَرِ الْيَهُودِ.»

"(**Deccal**'ın ardından) **Müslümanlar Yahudilerle savaşıncaya kadar kıyâmet kopmayacaktır. Netîcede Müslümanlar onları katledecektir, o derece ki zorda kalan bir Yahudi taşın ve ağacın ardına gizlenecek, o taş ve ağaç da: 'Ey Müslüman! Ey Allâh'ın kulu! İşte bu ardımdaki bir Yahudidir, hemen gel onu öldür' diyecektir. Ancak** (teke dikeni ağacına benzeyen ve dikenli çöl ağaçlarından olan) **ğarkad ağacı müstesnâ! Çünkü o, Yahudilerin ağaçlarındandır** (ve arkasında saklanan Yahudiyi ele vermeyecektir)." *(Müslim, Fiten:18, no:2922, 4/2239; Kurtubî, el-Müfhim, no:2816, 7/250-251)* buyurarak bu işin âkıbetini açıklamıştır.

Fahrurrâzî ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile bu âyet-i kerîme, Kur'ân-ı Kerîm'in müğayyebâtındandır, yâni **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında Yahudilere zillet damgası vurduğunu bildirmiştir. Yakın bir zamana kadar da bu İlâhî damganın eseri onlar üzerinde görülmüştür ki, böylece Kur'ân-ı Kerîm'in, inişinden bin küsür yıl sonrasına kadar uzanacak bir dönemde Yahudilerin başlarına gelecekler hakkında verdiği bu ğaybî haber doğru çıkmıştır.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ)

"Gerçekten senin Rabbin elbette azâbı çok çabuk olan bir Zât'tır. Yine muhakkak ki O, elbette Ğafûr'dur, Rahîm'dir" kavl-i şerîfinde azap tehdidi yapıldıktan sonra: **"Şüphesiz ki O elbette Ğafûr'dur, Rahîm'dir"** kavl-i şerîfinin getirilmesin-

den anlaşıldığına göre, **Allâh-u Te'âlâ**'dan ümit kesilmeyip O'na karşı hüsn-ü zanda bulunulması gerekmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Yahyâ** ve **Îsâ** *(Aleyhimesselâm)*ın karşılaştıkları bir gün **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* **Yahyâ** *(Aleyhisselâm)*ın yüzüne tebessümle bakınca **Yahyâ** *(Aleyhisselâm)*: "Niye ben seni güvencedeymişsin gibi gâfil görüyorum?" diye sordu. **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* ise: "Niye ben seni ümit kesen biriymişsin gibi suratı asık görüyorum?" deyince ikisi birden: "Bize vahiy gelinceye kadar yerimizden ayrılmayacağız!" dediler. O zaman **Allâh-u Te'âlâ**: «أَحَبُّكُمَا إِلَيَّ أَحْسَنُكُمَا ظَنًّا بِي.»

"Bana karşı en güzel zanda bulunanınız, ikinizin Bana en sevgili olanıdır!" diye vahyetti. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/268)*

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

نَه يُوسُفْ كِه چَنْدَانْ بَلاَ دِيد و بَنْدْ چُو حُكْمَشْ رَوَانْ گَشْت و قَدْرَشْ بُلَنْدْ
گُنَهْ عَفْوْ كَرْدْ آلِ يَعْقُوبْ رَا كِه مَعْنى بُوَدْ صُورَتِ خُوبْ رَا
بَكِرْدَارِ بَدِشَانْ مُقَيَّدْ نَكَرْدْ بِضَاعَاتِ مُزْجَاتِشَانْ رَدْ نَكَرْدْ
زِ لُطْفَتْ هَمِينْ چَشْمْ دَارِيمْ نِيزْ بَرْ اِينْ بِى بِضَاعَتْ بَبَخْشْ اَىْ عَزِيزْ

"Öyle değil midir ki, Hazret-i Yûsuf *(Aleyhisselâm)* (kardeşlerinin yüzünden) **ne kadar çok musîbet ve tutsaklık gördü de,**

Vaktâ ki (zindandan serbest kaldıktan sonra), **kadri ve makamı yükselip de,** (Mâlik-i Mısr ve Azîz-i Mısr olarak) **hükmü ve fermânı geçerli oldu,**

Âl-i Yâkûb'u (babası **Yâkûb** *(Aleyhisselâm)*ın evlâtları olan kardeşlerini, elinde imkân ve fırsat olduğu halde, evvelce kendisine yaptıkları ezâ ve cefâdan dolayı cezâlandırmayıp, kötülüklerine karşılık intikam almayarak) **afv eyledi ve bağışladı!**

Zîra güzel yüzün elbette mânâsı vardır. (Güzel yüzlü olanların sûretleri gibi sîretleri de güzel ve sevimlidir.)

Kötü işleri sebebiyle onları (kardeşlerini hapsedip) **bağlamadı,**

(Takdîm ettikleri) **azıcık metâ' ve hediyelerini** (hüsn-ü kabul ile kabul edip) **geri çevirmedi.**

Biz kulların da (dâimâ) **Senin lütfundan işte bu ümîdi tutarız,**

Bu (hakkıyla ibâdet ve tâatden yoksun, takdîm edecek hiçbir şeyi olmayan) **sermâyesiz kula merhamet eyle, ey Azîz Allâhım!"** *(Sa'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:10, beyit:4005-4008, sh:200; Sûdî Efendi, Bûstân Şerhi;2/411-412)*

Aşçı Dede Efendi *(Kuddise sirruhû)* bu makamda: "Ben sana bir şey getirmedim, ancak afv ve lütfunun ümîdini getirdim. Ey **Cenâb-ı Hüdây-i Lem Yezel**! Beni İlâhî afv, lütuf ve merhamet deryândan mahrûm etme! Çünkü işim Sana kalmıştır, **Pâdişâhım**!" diye münâcâtta bulunmuştur. *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/13-15) 344-14)*

Artık akıllı kişiye gereken; Rabbine karşı hüsn-ü zanda bulunması ve ibâdet bâbında tembellik yapmamasıdır. Çünkü gemi kuru yerde yüzmez.

Mâlik ibni Dînâr *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere **Basra** mezarlığına girdiğimde karşıma **Mecnun Sa'dûn** çıktı. Ona hal hatır sorunca:

«يَا مَالِكُ! كَيْفَ يَكُونُ حَالَ مَنْ اَمْسٰى وَاَصْبَحَ يُرِيدُ سَفَرًا بَعِيدًا بِلَا اُهْبَةٍ وَلَا زَادٍ وَيُقَدَّمُ عَلٰى رَبِّ عَدْلٍ حَاكِمٍ بَيْنَ الْعِبَادِ.»

'Ey **Mâlik**! Azıksız ve hazırlıksız bir halde uzak bir yolculuğa çıkmak isteyerek akşamlayıp sabahlayan ve kullar arasında hüküm verecek Âdil bir Rabbin huzûruna çıkacak olan kişinin hâli nasıl olsun?' dedi sonra şiddetle ağlamaya başladı. Ben ona: 'Seni ağlatan nedir?' dediğimde o:

«وَاللّٰهِ مَا بَكَيْتُ حِرْصًا عَلَى الدُّنْيَا وَلَا جَزَعًا مِنَ الْمَوْتِ وَالْبِلٰى، لٰكِنْ بَكَيْتُ لِيَوْمٍ مَضٰى مِنْ عُمْرِى لَا يَحْسُنُ فِيهِ عَمَلٌ، اَبْكَانِى وَاللّٰهِ قِلَّةُ الزَّادِ وَبُعْدُ الْمَفَازَةِ وَالْعَقَبَةُ الْكَؤُودُ، وَلَا اَدْرِى بَعْدَ ذٰلِكَ اَصِيرُ اِلَى الْجَنَّةِ اَمْ اِلَى النَّارِ.»

'Vallâhi ne dünyâ hırsıyla, ne de ölümden ve çürümekten korkuma ağlamadım! Lâkin güzel amel işlemeye muvaffak olamadığım bir günün ömrümden geçmiş olmasına ağladım! Vallâhi beni ağlatan azığın azlığı, çölün uzaklığı ve geçitin çok meşakkatli olmasıdır. Ardından da cennete mi varacağım yoksa ateşe mi, onu da bilememekteyim!' dedi.

Böylece ben ondan çok hikmetli bir kelâm işitince: 'İnsanlar senin deli olduğunu sanıyorlar!' dedim. O da bana:

«وَاَنْتَ اغْتَرَرْتَ بِمَا اغْتَرَّ بِهِ بَنُوا اِسْرَائِيلَ زَعَمَ النَّاسُ اَنِّى مَجْنُونٌ وَمَا بِى جِنَّةٌ، وَلٰكِنْ حُبُّ مَوْلَاىَ قَدْ خَالَطَ قَلْبِى وَاَحْشَائِى وَجَرٰى بَيْنَ لَحْمِى وَدَمِى وَعِظَامِى فَاَنَا وَاللّٰهِ مِنْ حُبِّهِ هَائِمٌ مَشْغُوفٌ»

'İsrâîloğullarının aldandığı şeylere sen de mi aldandın? İnsanlar beni deli zannettiler, oysa bende delilikten eser yoktur. Lâkin Mevlâmın sevgisi kalbime ve içimdeki tüm uzuvlara karıştı, etimin, kanımın ve kemiklerimin arasında dolaştı, artık ben vallâhi O'nun aşkı kalbinin zarına işlemiş olan şaşkın biriyim.' dedi. O zaman ben: 'Ey **Sa'dûn**! Niçin insanlarla oturup kalkmıyorsun?' deyince o:

كُنْ مِنَ النَّاسِ جَانِبًا وَارْضَ بِاللّٰهِ صَاحِبًا
قَلِّبِ النَّاسَ كَيْفَ شِئْ تَ تَجِدْهُمْ عَقَارِبًا

'İnsanlardan uzak ol, Arkadaş olarak Allâh'a râzı ol!
İnsanları istediğin gibi evirip çevir, Netîcede onları akrepler olarak bulacaksın!' diye şiir söylemeye başladı."

İmâm-ı Yâfi'î *(Rahimehullâh)*ın **"Ravzu'r-reyâhîn"** isimli eserinde böylece zikredilmiştir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlenin sonunda geçen: **"Şüphesiz senin Rabbin elbette azâbı pek süratli olandır"** kavl-i şerîfine "O onları yeryüzünün kralları gibi kavimlerini önce korkuttuktan sonra cezâlandırmaz. Aksine herkes rahat ve güvenlik içerisindeyken onları yakalar" diye mânâ verilmiştir.

Ya da bunun mânâsı: "Onları yakında süratlice cezâlandıracaktır" demektir.

'Ikâbın sürati zikredildikten sonra mağfiret ve rahmet sıfatları getirilerek: "Şüphesiz ki Rabbin inkâr edip yalanlayana süratlice azap edicidir, îmân edip **Allâh**'ı ve **Rasûlünü** tasdik edeni ise bağışlayıcı ve rahmet edicidir" buyrulmuş olmaktadır.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i celîlenin sonunda rahmetiyle azâbını birbirine yakın zikretmiştir. **Allâh-u Te'âlâ** terğîble terhîb arasını çoğu zaman birleştirerek kulların ümitle korku arasında kalmasını sağlamayı murâd etmektedir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Kur'ân-ı Kerîm'de: **'Şüphesiz senin Rabbin elbette azâbı çok serî olandır!'** kavl-i şerîfinden daha zor bir âyet yoktur. Çünkü bu ukûbet, **Allâh-u Te'âlâ**'dan hicap (günahlar sebebiyle perdelenme) azâbıdır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Sübhânehû**'nun rütbesi, kimseye bir mâzeret beyân etme mecburiyetinde olmayacak kadar yüce ise de, O yine de bir özür açıklamak için uyarıda bulunmayı ve herkesin yaptığı işlerden dolayı neyi hak ettiğini önceden bildirmeyi, sünneti (sürekli âdeti) olarak icrâ etmiştir.

Bu uyarılar onlara tesir ederse ne a'lâ, değilse onları azapla kırıp geçirmiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; zillet ve alçaklık yurtları, muhâlefet ve düşmanlığa daldırmaktır. Bu hâle mübtelâ olanların kötü vaziyetleri, âhir zamana kadar gelecek olan zürriyetleri de etkileyecektir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**:

"Ben dostlarını çok seven hakîkî hükümdarım, dedelerin günahları yüzünden (onların yaptıklarına rızâ gösteren) **torunları da cezâlandırırım!"** *(İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/409)* buyurmaktadır.

İzzet, hürmet ve güvence yurtları ise tâat, tâzim ve ihsandır. Bu da son zamana kadar gelecek torunlara sirâyet edecektir. Şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ** dedelerin bereketiyle çocukları da korumaktadır.

Tâbiinden bâzıları âhir zamanda olacak fitneleri ve fesatları müzâkere ederken: "Keşke kısır olsaydım ya da evlenmeseydim!" deyince, ondan büyük olan zât: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, senin zürriyetini korumasına sebep olacak bir şeyi sana öğreteyim mi?" dedi. O: "Evet! Bana bunu öğret!" deyince o:

﴿ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ ... ﴾

"Arkalarından zayıf bir (nesil ve âciz bir) **zürriyet bıraksalardı, onlar**(ın nasıl bakılacakların)**a karşı endişe taşıyacak olan kimseler**(, ellerine düşen yetimlerin bakımı hakkında **Allâh-u Te'âlâ**'dan) **son derece korksun** (ve kendi çocuklarına yapılmasını istedikleri muâmeleyi onlara da uygulasınlar)**!"** *(Nisâ Sûresi:9)* kavl-i şerîfini okudu. Yâni: "Sen muhtaçların iyiliğine çalışırsan **Allâh-u Te'âlâ** da senin zürriyetini muhâfaza eder!" demek istedi.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede şuna işâret edilmiştir ki; kıyâmet gününe kadar mühletli olan şeytan, kullara en kötü azâbı tattırmaktadır. O azap da **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlıktan uzaklaştırılma, dalâlete kış-

kırtılma, kulluk vazîfelerinden engellenme ve sırât-ı mustakîmden saptırılma azâbıdır.

Şüphesiz senin Rabbin elbette azâbı pek süratli olandır, dünyâda onları cezâlandırır ve günahları artsın diye de onlara mühlet verir. İşte bu, dünyâ cezâsıdır ki, sonunda âhiret cezâsına sebebiyet verir. **Şüphesiz ki O elbette Ğafûr'dur,** Kendisine dönenlerin ve tevbe edenlerin günahlarını bağışlar. Yâni ruhlar ve kalpler nefse ve hevâsına uymaktan rucû edip **Allâh**'a tevbe ederek istiğfarda bulunsalardı elbette onları mağfiret ederdi. Zîrâ O **Rahîm'dir,** Kendisine tevbe edene acır.

Burada şöyle bir mânâ da vardır: **Şüphesiz ki O elbette azâbı pek süratli olandır,** yâni dünyâda müminleri korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden noksanlık gibi türlü türlü belâlarla cezâlandırır, fakat onları bunlara sabretmeye muvaffak eder de o sabrı günahlarına keffâret kılar. Nihâyet onlar dünyâdan çıkacakları zaman tertemiz çıkarlar da âhirette azâba uğratılmazlar. **Şüphesiz ki O elbette** âhirette onlara **Ğafûr'dur, Rahîm'dir.**

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen kıyâmet, herkesin öleceği gün olan kendi kıyâmetidir. Onlara kötü azap tattıran, celâl tecellîsidir. Kötü azap ise kahır azâbı ve şehvetlere uyma zilletidir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın mağfiretiyle azâbının birlikte anılması:

﴿ نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾

"(Habîbim!) **Kullarıma haber ver ki; gerçekten Ben** (onların günahlarını bağışlayacak) **Ğafûr da;** (kendilerini analarından babalarından daha çok esirgeyen) **Rahîm de ancak Benim!"** *(Hicr Sûresi:49)*

﴿ مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴾

"(Habîbim! Müşriklerin, Kur'ân hakkındaki tenkitlerine üzülme. Zîrâ) **şüphesiz senden önceki rasüllere söylenmiş olandan başkası sana söylenmemektedir.** (O halde diğer peygamberler gibi sen de sabret.)

Muhakkak senin Rabbin elbette (peygamberlerine inananlara karşı) **büyük bir mağfiret sâhibidir ve** (düşmanlarına karşı) **çok acı veren pek büyük bir azap sâhibidir."** *(Fussilet Sûresi:43)*

﴿ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴾

"(Müminlerin) **günahları**(nı bağışlayıp) **örten, tevbeleri**(ni) **kabul eden,** (inkâr edip isyân edenlere karşı) **azâbı çok şiddetli olan ve** (îmân edip sâlih amel işleyenlere) **fazlaca lütuf sâhibi bulunan** (O **Allâh**) **ki, Kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. Son varış ancak O'nadır!** (Artık O, itaatkâr ve isyankâr olan herkese karşılığını verecektir.)" *(Mü'min Sûresi:3)*

﴿ وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (168)

(وَقَطَّعْنَا) **Böylece Biz parçaladık,** kimi? (هُمْ) **onları** (Yahudileri), nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yerde,** nelere? (أُمَمًا) **ayrı ayrı topluluklara,** (مِنْهُمْ) **onlardan vardır,** kimler? (اَلصَّالِحُونَ) **iyi kimseler** (ki onlar İslâm'ı kabûl edenlerdir), daha, (وَمِنْهُمْ) **onlardan vardır,** nerede olan? (دُونَ ذٰلِكَ) **işte sana! Bunun** (iyi hâlin) **aşağısında olan** (kâfirler ve fâsıklar), (وَبَلَوْنَا) **böylece Biz imtihan ettik,** kimi? (هُمْ) **onları,** neyle? (بِالْحَسَنَاتِ) **güzel şeylerle,** daha, (وَالسَّيِّئَاتِ) **kötü şeylerle,** niçin? (لَعَلَّهُمْ) **tâ ki onlar,** (يَرْجِعُونَ) **dönerler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Biz onları (belli bir yerde kuvvet ve devlete kavuşamasınlar diye) **yer**(yüzünün farklı farklı bölgelerin)**de ayrı ayrı topluluklara parçaladık. İçlerinden iyi kimseler vardır** (ki onlar İslâm'ı kabûl eden kimselerdir). **İşte sana! Onlardan bu** (iyilik durumu)**nun aşağısında bulunan** (birtakım kâfir ve fâsıklar) **da vardır. Böylece Biz onları** (bolluk ve âfiyet gibi) **güzel şeylerle de,** (kıtlık ve hastalık gibi) **kötü şeylerle de imtihan** (edenin muâmelesine tâbi) **ettik. Tâ ki onlar** (bu inkâr ve isyanlarından) **dönsünler!"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî ve **Beyzâvî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** kıyâmet gününe kadar Yahudi toplumu hakkında verdiği bir kararı açıkladıktan sonra diğer bir kararı da bu âyet-i kerîmesiyle beyân etmiştir. Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** Yahudi toplumunu bir yerde toplamayıp yeryüzüne dağıtacağını ve her kıtada onlardan bir topluluk bulunduracağını haber vermiştir ki bu, bir yerde şevket ve devletleri zuhûr etmesin diyedir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir: **"Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Biz onları parçaladık"** kavl-i şerîfinde bahsedilenler Yahudilerdir. **Allâh-u Te'âlâ** onları yeryüzüne yaymıştır. Bu nedenle yeryüzünde Yahudilerden bir cemaatin bulunmadığı hiçbir yer yoktur." *(İbni Ebî Hâtim:5/1603; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/641)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴾

"On(ların boğulmasın)**dan sonra İsrâîloğullarına:** '(Sürgün edilmek istendiğiniz) **topraklara yerleşin! Artık** (ölümünüzün ardından) **âhiret vaadi geldiği zaman sizi karışık bir halde topluca** (mahşere) **getireceğiz' buyurduk."** *(İsrâ Sûresi:104)* kavl-i şerîfinde İsrâîloğullarının muhtelif fırkalar hâlinde farklı yerlere sürüleceğini beyân etmiştir.

Yahudilerin İslâmı kabullenmekle sâlih olanlarının da, böyle olmayanlarının da bulunduğunun beyân edilmesi, cinlerin:

﴿ وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَٰلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا ﴾

"**Hakîkaten biz** (öyle bir toplumuz ki)**; içimizden** (îmanlı, takvâ sâhibi) **salih kimseler de vardır. İşte sana! Yine bizden,** (salâh ve takvâda kemâle ulaşamayıp) **bunun aşağısında olanlar da vardır. Biz farklı birtakım yollar**(a; dinlere ve mezheplere sâhip varlıklar) **olmuşuzdur!**" *(Cinn Sûresi:11)* demelerine benzemektedir.

"Beğavî, Hâzin ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; İsrâîloğullarından sâlih olanlar, **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* gönderilerek **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın dîni neshedilmeden önce onun dîni üzere yaşayarak salâh vasfını hak edenlerdir. Zîrâ peşi sıra:

﴿ ... فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ ... ﴾

"...Onların ardından kötü döller geldi..." buyrulması buna delâlet etmektedir. İşte **Allâh-u Te'âlâ** onları dinlerinden irtidâd etmeden önce salâh vasfıyla nitelemiştir.

Taberî *(Rahimehullâh)* sâde bu mânâyı zikretmiştir. Ama tefsîr erbâbının **İbni Abbâs** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi bâzı zevattan nakline göre, sâlih oldukları belirtilenler, Yahudilerden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânına yetişip de ona îmân edenlerdir. Ama sahih olan görüş **Taberî** *(Rahimehullâh)*ın zikrettiğidir.

"Onlardan böyle olmayan da vardır" kavl-i şerîfi de bu görüşlere göre tefsir edilir ki, birinci mânâya göre iki ihtimal bulunur. Böylece ya **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den önceki Yahudilerin bir kısmının **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın dîni neshedilmeden evvel de fâsık oldukları veyâ **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan sonra **Îsâ, Dâvûd** ve **Süleymân** *(Aleyhimüsselâm)* gibi enbiyâyı inkâr ederek salâh mertebesinden düştükleri beyân edilmek istenmiştir.

İkinci mânâya göreyse **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yetişip de ona îmân etmeyen Yahudilerin artık sâlih olamayacakları açıklanmış olmaktadır.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede İsrâîloğullarının evvelce birlik hâlindeyken sonradan dağıtıldığı beyân edilmiştir ki, evvelce olan toplulukları hakkında birkaç ihtimal vardır; evvelce îmanda ictimâ etmişlerken sonra dağılarak kimi kâfir, kimi mümin olmuş olabilir yâhut bir mekânda aynı geçim şartları içerisinde toplu haldeyken sonra ayrılarak mekân ve ma'îşet konularında dağılmış olabilirler.

Gerçi din birliği içerisinde toplu halde bulunmalarının ardından kötü fikirlere sâhip olan bid'at ehli fırkalara bölünmüş olmaları da muhtemeldir ki: **"Onlardan kimi sâlihtir, kimi de onlardan başkadır!"** kavl-i şerîfi bu görüşlere göre farklı şekillerde tefsir edilebilir.

Âyet-i celîlede geçen: **"Biz onları güzel şeylerle ve kötü şeylerle imtihan ettik"** kavl-i şerîfine dört türlü mânâ verilmiştir:

1) "Biz onları nîmetlerle, bolluklarla ve genişliklerle imtihan ettik ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u ihsânını anlasınlar da, şükür ve senâ ile Rablerine dönsünler. Can-

larına isâbet eden belâlarla, musîbetler ve darlıklarla da onları imtihan edeceğiz ki böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudret ve saltanatını anlasınlar da şükür, niyaz, iltică, duâ ve tevbeyle O'na dönsünler!"

2) "Biz onları güzel şeylerle de, kötü şeylerle de imtihan edeceğiz ki onlara kendilerinden daha ziyâde mâlik olan bir başkası bulunduğunu bilsinler de nefislerini O'nun emrine ve hükmüne teslim ederek O'na dönsünler."

3) "Mümin ve kâfir ayırt etmeden hepsini güzel şeylerle de, kötü şeylerle de imtihan edeceğiz ki, -onların farklı tutulmaları hikmet gereğiyken- dünyâdaki eşitliklerini yâni inanan inanmayan herkesin sevindirici ve üzücü şeylerle imtihan edilmekten hâriç olmadığını ve dünyâdan ayrılışlarının da farklı olmadığını görerek hep birlikte dirilmeye inanmaya mecbur olsunlar."

4) Dünyâda nîmetlerin verilmesi, âhirette vaad edilen lezzetleri onlara kıyâs etsinler diyedir. Şiddet ve belâ da böylecedir. İşte **Allâh-u Te'âlâ** âhirette kendilerine vaad edilen karşılıklarla dönüşe hazırlıklı olmaları için kullarını iki zıt şeyle de imtihan etmiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; nesebin şehirlere dağıtılması eğer alçaklık ve rezillik içinde olursa o, muhâlefet ve isyânın uğursuzluğundandır. Ama izzet ve hıfz-ı hürmet ile (şeref ve dokunulmazlık korunarak) olursa muhakkak ki bu, hayır ve bereket kastıyla olur ki böylece **Allâh-u Te'âlâ**, sâlihlerin çocukları, ulemâ ve Ehl-i Beyt gibi kimseleri o beldelere intikal ettirerek oraları mübârek kılmak murâd eder.

Âyet-i kerîmede geçen: "Biz onları güzel şeylerle ve kötü şeylerle imtihan ettik, tâ ki onlar dönsünler!" kavl-i şerîfinden alınacak mânâya göre kul, rahatlıkta da, darlıkta da **Allâh-u Te'âlâ**'ya dönüşle memurdur, iyi zamanda hamd ve şükürle, kötü zamanda ise teslimiyet ve sabırla!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede kullarının inkârdan ve isyanlardan vazgeçmeleri için onları bâzen bolluk ve âfiyetle, bâzen de kıtlık ve zorlukla imtihana tâbi tuttuğunu bildirmiştir. Gerçekten de güzel şeyler de, kötü şeyler de insanı ibâdet ve tâata dâvet eder. Güzel şeyler teşvikçidir, kötü şeyler ise mâsiyetlerden sakındırmak içindir.

Kâşifî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bozuk insanlar nîmete kavuştuklarında şükretmeleri gerekirken şımarıp kendilerini **Allâh**'a ihtiyaçsız sanırlar ve (Yahudiler gibi): "**Allâh** fakir, biz zenginiz" derler. Mihnet ve belâya düştüklerinde [illegible] gerekirken uygunsuz sözler sarfetmeye başlarlar ve yine (Yahudiler gibi): "Allâh'ın eli bağlıdır" derler. İşte ihtiyar (seçim ve tespit) mihengine vurulduğunda böyle adamların ayarı tam çıkmaz.

(**Hâfız Şîrâzî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:)

خُوشْ بُوَدْ گَرْ مِحَكِّ تَجْرُبَه آيَدْ بَمَيَانْ تَا سِيَهْ رُوئِ شَوَدْ هَرْ كِه دَرْ اُو غِشْ بَاشَدْ

Güzel olur, eğer tecrübeye mahsûs mihenk (ayar) taşı ortaya gelirse,
Tâ ki yüzü kara olsun, her kimin (içinde saklı) gıll-u gışı var ise.

مِحَكّ (Mihakk), حَكَّ - يَحُكُّ *Hakke Yahukku'dan ism-i âlet olup, bir şey sürecek âlet demektir. Altın ve gümüşün ayar tespiti için sürüldüğü siyah taşa "mihekk" (mihenk taşı) derler. Bu taş vâsıtasıyla o altın ve gümüşün gerçek ayarı tayîn edilip, saf mı yoksa karışık mı olduğu ortaya çıkar.*

İşte herkesin nakdini ve hâlini belirten bir şey meydana gelse ne iyi olur! Böylece mihenk, ğıll-i ğışli bir âdemin tecrübe-i hakîkatine vurulduğu anda onun karışıklık ve sahtekârlık sâhibi olan yüzünün (hakîkatinin) karası zâhir olur. Keşke:

«اَخْفٰى مِنْ دَبِيبِ النَّمْلِ.»

"Karıncanın ayak sesinden daha gizli" olan riyâyı ortaya çıkarmak için tecrübe mihenki olan Aşk-ı İlâhî gelip, kalpte zuhûr etse de zâhiri bâtınına uymayan kimse rüsvây olsa! Zîrâ aşkın lezzetine varamayan her ne kadar âlim ve âbid de olsa, yine nefsin esîri olup, temiz olmamak durumundan kurtulamaz ve hakkı bâtıldan ayıramayıp:

«يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا.»

"Gerçekten kendilerinin güzel bir iş yapmakta olduklarını zannederler!" (Kehf Sûresi:104) zümresinden olur. Ortada Aşk-ı İlâhî mihenki gerekdir ki, kara yüzlü mağşûş-i hâin (karışık ve riyâkâr) olanlar ile hâlis altın gibi kalbi sâfî olanlar fark ve temyîz oluna. (Hâfiz Şerhi Konevî-Sûdî Efendi:1/502; Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/18,19)

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: "Biz onları şükür talep ederek nîmetlerle imtihan ettik, sabır talep ederek de mihnetlerle imtihan ettik ama onlar hiçbirini yapmadılar. Ne nîmetler ânında şükrettiler, ne de mihnetler zamânında sabrettiler."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** onların ileride düzgünlük ve doğruluk üzere mi, yoksa isyan ve fesat üzere mi olacakları hakkındaki ezelî ilmine göre onlar hakkında icraatlarda bulunmuştur. Sonra başlarından uzaklaştırdığı mihnetlerle, kendilerine lütfettiği minnetlerle ve türlü türlü nîmetlerle onları imtihan etmiş, bu iyiliklerine ve belâlarına karşılık da onlardan şükür ve sabır talep etmiştir.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ** meleklerine ve bütün yaratıklarına onların cevherlerinin hilâf mı, vifâk mı (muhâlefet mi, itaat mi), ihlâs mı, nifâk mı (samimiyet mi, münâfıklık mı) olduğunu açıklamıştır.

Hasenât (güzel ameller); onlara Mücrî'yi (bütün icraatların sâhibini) gösteren ve onları Mübdî (emsalsiz halkeden)den alıkoymayan şeylerdir. Seyyiât (kötülükler) ise incâz ile te'hîr, ibâha ile taksîr (verilen sözü yerine getirmek ile geciktirmek, lezzetleri mubah saymakla onlardan el çekmek) arasında tereddüt geçirmektir.

Denilmiştir ki: "Hasene, **Allâh-u Te'âlâ**'nın sana nefsini unutturmasıdır, seyyie ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın sana kendi nefsini göstermesidir."

Yine denilmiştir ki: Hasenât, gafletlerden arınmış bir vaktin müyesser kılınmasıyla ve (günahların sebep olacağı) âfetlerden ayrı düşmüş bir günün âsân edilme-

siyle gerçekleşir, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları mübtelâ kıldığı seyyiât ise, peşinen ellerine geçen bir rüsvaylık ve ardı arkası kesilmeyen bir mahrûmiyettir.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede mevâcîd ehlinin (mânevî coşku ve hal sâhiplerinin) zevkine göre tahkîk (hakîkî mânâya işâret) yönünden ümmetin seyyahlarına ve tarîkatın gariplerine işâret vardır. Bunlar vakitlerini halktan gizli geçirmek ve dinlerini ağyârın (yabancıların) âfetlerinden selâmette tutmak için bu diyardan o diyara, bu mağaradan o mağaraya âlemin etrâfında gezip dururlar. **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu mânâyâ işâret ederek:

"İnsanlar üzerine bir zaman gelir ki, halktan nefret edip uzaklaşmadıkça, dindarların dîni selâmette kalmaz" buyurmuşlardır.

İşte nice seyyâhlar vardır ki, onların halktan kaçıcı ve uzak durucu olduklarını görürsün. Kâh dağda, kâh çölde kalmayı tercih ederler:

پُویَان و دَوَانْ اَنْدْ غَرِیوَانْ بَجِهَانْ دَرْ صَوْمَعَهٔ کُوهَانْ دَرْ غَارِ بِیَابَانْ
یَکْسَرْ هَمِه مَحْوْ اَنْدْ بَدَرْیَایِ تَفَکُّرْ بَرْ خوَانْدَه بَخُودْ بَرْ هَمِه لاَ خَانْ و لاَ مَانْ

"Onlar cihânda feryâd ederek koşuculardır,
Kâh dağların oyuklarında, kâh sahrâların mağaralarında yaşayıcılardır.
Baştanbaşa tefekkür deryâsında mahvolmuşlardır (eriyip gitmişlerdir),
Cümleye (herkese) **kendilerini evsiz barksız tanıtmışlardır."**

Ashâb-ı Kehf'in ve **Peygamber-i Azîmüşşân** *(Aleyhi's-Salâtü Ve's-Selâm)*ın **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu anh)* ile Ğâr (Mağara) Kıssası buna şâhitlik eder. **Allâh-u Te'âlâ** buyuruyor ki:

﴿ ... ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ ... ﴾

"(Hani o kâfir olmuş kimseler onu **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* ile berâber) **iki kişinin biriyken** (**Mekke**'den çıkarmıştı)**; hani o ikisi o** (**Sevr** dağındaki) **mağaradaydılar"** *(Tevbe Sûresi:40)*

Diğer bir mânâ olarak demişlerdir ki, onların seyahat ve gurbetleri müştâk (İlâhî aşka tutulmuş) oldukları içindir. Müştak olan kimsenin genel hâli çoğu zaman kararsızlık ve istikrarsızlıktır. Onlar âlemin etrafında dolaşırlar ve bir dost ve tanıdık nişânı görmedikleri ya da bir kimseden dost haberi soramayacakları yerde yerleşirler. Bu mânâda şöyle bir şiir söylemişlerdir:

اِنَّ اٰثَارَنَا تَدُلُّ عَلَيْنَا فَانْظُرُوا بَعْدَنَا اِلَى الْاٰثَارِ

"Şüphesiz eserlerimiz bize delâlet ederler,
Artık bizden sonra o eserlere bakın!"

Pîr-i Tarîkat (**Hâce Herevî**) demiştir ki: "**Allâh**'ım! Senin için garîb, vatanında gurbette yaşayandır. O halde bu işe kim girişebilir? İmtihanı Seninle olan, hangi ferece (kurtuluşa) lâyıktır? O hiçbir zaman kurtulamaz! Gurbet onun için vatan olmuşken artık evine nasıl ulaşabilir? **Allâh**'ım! Müştâk kimse, Dost uğrunda ölendir. Dost için ölmüşlere ise Senin Cemâlin kefendir."

﴿ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ ... ﴾

Biz onları kâm ile (murâdlarını gerçekleştirerek) de, nâ kâm ile (mahrûmiyetle) de denedik. Ne varlıkta, ne de yoklukta aldanıp da, bizden yüz çevirmediler. Onların önünde kendi murâdlarından (arzularına nâil olmakdan) da, murâdsızlıklarından da daha mühim bir meşguliyetleri vardır. Halkla âriyet (emâneten görüşme) hâlinde, kendileriyle de bîgânedirler (yabancıdırlar). Tealluktan (yaratıklarla alâka kurmaktan) uzak olarak huzurludurlar. Gönülleri devamlı **Mevlâ** ile berâber, sırları O'nun mârifeti ile süslüdür. İnkisâr (boyun kırıklığı) hâli ve niyâz dili ile sürekli: "Ey Sâhibimiz ve Mâlikimiz! Kul olarak yüce dergâhına geldik. Sen ister bizi azîz tut, ister zelîl" derler.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre bu âyet-i celîlenin işârî mânâsı: "**Biz onları güzel şeylerle** yâni **İblîs** gibi fazlaca ibâdet yapabilme ve onları görerek kendini beğenme halleriyle, **bir de kötü şeylerle** yâni mâsiyetlerle, onları görüp pişman olmakla, onlardan tevbe etmekle ve Rablerinden havf-u haşyetle (sayıp korkmakla) **imtihan ettik**.

Nitekim **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın hâli böyleydi. Çünkü o **Allâh-u Te'âlâ**'ya dönerek: "Ey Rabbimiz! Biz nefsilerimize zulmettik!" dedi.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada parçalandığı bildirilen şey ruhtur, parçalandığı yer ise beden arâzisidir. Latîfelerden sâlih olanlar akıl gibi düzgünlükte kâmil olanlardır. Aşağı olanlar da kalp gibi latîfelerdir. Ama kalbi akıldan daha kâmil görenlere göre mânâ bunun aksinedir. Kulların kendileriyle imtihan edildiği hasenât, cemâl tecellîleri, seyyiât ise celâl tecellîleridir.

Onlardan istenen rucû' (dönüş) ise, **Allâh-u Te'âlâ**'da fâni olarak O'na dönmeleridir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın şerle de hayırla da kullarını imtihan ettiği:

﴿ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴾

"(Allâh-u Te'âlâ'dan başka) **her canlı ölümü**(n acısını) **tadıcıdır! Biz sizi bir deneme olsun diye** (hastalık ve fakirlik gibi) **şer**(ler)**le de,** (sağlık ve zenginlik gibi) **hayır**(lar)**la da imtihan** (edenin muâmelesine tâbi) **edeceğiz! Ama** (sonunda hesap ve cezâ için) **ancak Bize döndürüleceksiniz!** (Sabrınızın ve şükrünüzün karşılığını da işte o zaman göreceksiniz.)" *(Enbiyâ Sûresi:35)*

﴿ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴾

"Ama o (kâfir) **insan;** (Rabbinin gözetimi altında bulunduğunu hiç düşünmeyip, sâdece dünyâyı önemsediğinden dolayı,) **ne zaman ki Rabbi onu imtihan** (edenin muâmelesine tâbi) **eder de kendisine** (çok mal) **ikrâm eder ve ona bolca nîmet verir, işte o** (şükredecek yerde böbürlenerek ve **Allâh**'ın ikrâmını dünyâ malının çokluğunda görerek): **'Rabbim bana ikrâm etti**(, beni diğer insanlara karşı üstün yaptı, çünkü ben buna lâyıktım)**!' der.**

Fakat ne zaman ki onu imtihan (edenin muâmelesine tâbi) **eder de rızkını ona daraltır, i şte o** (, fakirliğin ancak âhiret fakirliği olduğunu düşünmeyip, yoksulluğu bir alçaklık olarak değerlendirdiği için): **'Rabbim beni alçak etti!' der."** *(Fecr Sûresi:15-16)*

﴿ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْأَدْنٰى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (169)

(فَخَلَفَ) **Yerine geçti,** kimden sonra? (مِنْ بَعْدِهِمْ) **onlardan sonra,** kim? (خَلْفٌ) **bir takım kötü nesiller,** öyle kötü nesiller ki, (وَرِثُوا) **mîrasçı oldular,** neye? (اَلْكِتَابَ) **o kitâba** (Tevrât'a), ne oldukları halde? (يَأْخُذُونَ) **almakta oldukları halde,** neyi? (عَرَضَ هٰذَا) **işte şunun menfaatini,** öyle şu ki, (اَلْأَدْنَى) **en yakın olan,** yâni âhirete nispetle dünyânın, daha ne oldukları halde, (وَيَقُولُونَ) **dedikleri halde,** (سَيُغْفَرُ) **muhakkak** (bu aldığımız rüşvet) **bağışlanacaktır,** kim için? (لَنَا) **bizim için,** (وَإِنْ يَأْتِ) **ama gelecek olsa,** kime? (هِمْ) **onlara,** ne? (عَرَضٌ) **bir menfaat,** öyle menfaat ki, (مِثْلُهُ) **onun benzeri,** (يَأْخُذُو) **alırlar,** neyi? (هُ) **onu,** (أَلَمْ يُؤْخَذْ) **alınmadı mı?** kimlerden? (عَلَيْهِمْ) **bu kişilerden,** ne? (مِيثَاقُ الْكِتَابِ) **o kitaptaki söz,** o da nedir? (أَنْ لَا يَقُولُوا) **söylemeyecekleridir,** kime karşı? (عَلَى اللهِ) **Allâh'a karşı,** neden başkasını? (إِلَّا الْحَقَّ) **haktan başkasını,** (وَدَرَسُوا) **halbuki iyice okumuşlardı,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** neredeydi? (فِيهِ) **ondaydı,** (وَالدَّارُ) **o yurt,** öyle yurt ki, (اَلْآخِرَةُ) **son olucu,** yâni âhiret, nedir? (خَيْرٌ) **daha hayırlıdır,** kim için? (لِلَّذِينَ) **o kimseler için ki,** (يَتَّقُونَ) **hakkıyla sakınmaktadırlar,** (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) **hâlâ anlamayacak mısınız?**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (Ehl-i Kitap arasından, kendi dönemlerinde mûteber olan dinlerine ve kitaplarına bağlı buluna)**n** (sâlih kul)**ların ardından**(, atalarından öğrenme yoluyla) **o** (Tevrât) **kitab**(ında bulunan emirler, yasaklar, helâl ve haramlarla ilgili mâlûmât)**a mîrasçı olmuş birtakım kötü nesiller yerlerine geçti. Onlar işte şu en yakın olan** (peşin ve geçici dünyân)**ın/*şu en alçak olan*(*hakir ve değersiz dünyân*)*ın*/ menfaatini alırlar, bir yandan da: '(Allâh'ın kelimelerini değiştirme karşılığında aldığımız rüşvet günahından dolayı cezâlandırılacak değiliz,) **muhakkak ki bu bizim için bağışlanacaktır!' derler. Ama kendilerine onun gibi bir menfaat daha gelse onu da alır**(, böylece hiç tevbe etmeksizin bu günahlarında ısrar edip kalır)**lar. Bu kişilerden o kitapta, Allâh'a karşı hak olmayanı**(, özellikle de günaha ısrarcı oldukları halde, kesinkes affolunacakları gibi iddiaları) **söylemeyeceklerine dâir kuvvetli bir söz alınmamış mıydı? Hâlbuki kendileri onda bulunanı iyice okumuş** (olduklarından, bu sözü unutmamış)**lardı. O son yurt** (olan âhiret) **ise,** (rüşvet ve haramlardan) **hakkıyla sakınmakta olan o kimseler için**(, bunların kazandığı âdî ve basit

mallardan) **daha iyidir! Hâlâ** (bunun böyle olduğunu) **anla**(yıp da ebedî azâba sebebiyet veren bu âdî menfaatleri sonsuz nîmetlerle değişmeyi bırak)**mayacak mısınız?"**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kutebî** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre: "İnsanın da, kelâmın da âdi olanına 'Half' denir."

Bâzı ulemâ bu âyet-i celîleyi bir önce geçen: (مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَ) **"İçlerinden iyi kimseler vardır** (ki onlar İslâm'ı kabûl eden kimselerdir). **İşte sana! Onlardan bu** (iyilik durumu)**nun aşağısında bulunan** (birtakım kâfir ve fâsıklar) **da vardır."** cümle-i celîlesinin ilâvesi olarak görmüşlerdir ki bu tefsîre göre **"Sâlihler"**; **Allâh-u Te'âlâ**'ya îmân edip O'nun sınırlarını, helâlini ve haramını koruyanlardır. **"Onlardan aşağı olanlar"** ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın hudûdunu ve haramlarını korumayanlardır. İşte bu âyet-i kerîme onların vasıflarını açıklamaktadır.

Diğer bâzı ulemâ ise; bu âyet-i kerîmenin geride geçen peygamberlerin bahsine müteallik olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre bu âyet-i kerîme peygamberlerin ardından kitaba vâris olan kötü döller geldiğini açıklamış olmaktadır ki Meryem Sûresinde geçen:

﴿ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ ... ﴾

"Nihâyet onların ardından birtakım kötü döller gelmişti ki onlar o namazı zâyi etmiştiler(, nefsâni arzulara) **ve şehvetlere tamâmen uymuştular..."** *(59)* kavl-i şerîfi de bu mânâdadır.

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **İbnü'l-A'râbî** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre, lâmın fethasıyla "Halef" kelimesi iyi zürriyet, lâmın sükûnuyla "Half" kelimesi ise kötü nesil mânâsına gelmektedir.

Meşhur şâir **Lebîd**'in:

ذَهَبَ الَّذِينَ يُعَاشُ فِي أَكْنَافِهِمْ وَبَقِيتُ فِي خَلْفٍ كَجِلْدِ الْأَجْرَبِ

"Himâyelerinde yaşanılan kişiler çoktan gitti,
Ben ise uyuz derisi gibi olan bir asırda kaldım." şiiri de bu mânâdadır.

Muhammed ibni Cerîr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechileyse, bu kaide ekserîdir, az da olsa tersine isti'mâl görülebilir. Ama **"Haddâdî Tefsîri"**nde zikredildiğine göre, iki kelime de hem hayırda, hem şerde müsta'mel olup, fethalı olanın hayırda kullanılması ekserîdir.

Âyet-i celîlede geçen: (وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْأَدْنٰى)

"Kitaba vâris oldular da bu dünyânın metâ'ını alıyordular" kavl-i şerîfinin izâhına gelince:

"Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlede geçen 'Araz'dan maksat dünyâ metâ'ıdır. Nitekim **Şeddâd ibni Evs** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:«أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ الدُّنْيَا عَرَضٌ حَاضِرٌ يَأْكُلُ مِنْهَا الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ.»

"Ey insanlar! Dünyâ peşin bir arazdır, iyi ve kötü olan herkes ondan yer!" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7158, 7/288)* buyurmuştur.

Burada kastedilen, Yahudilerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını tebdîl (değiştirme) karşılığı verecekleri hükümlerde rüşvet almalarıdır. İşte onların bu sûretle dünyâ metâ'ından topladıkları şeylerin basit, kıymetsiz, hasis ve hakir olduğu açıklanmıştır. Zâten dünyânın tamâmı değersizdir ve fânîdir. Ona rağbet eden ise ondan daha hakirdir.

İşte Yahudiler Tevrât'a vâris olmuşlar, içindekileri bilmişler fakat onlarla ameli zâyi etmişlerdir ve verdikleri fetvâlarda haram olduğunu bile bile rüşvet alarak Tevrât'ı tamâmen terketmişlerdir. İleriki cümle-i celîleden anlaşılacağı üzere bu günahı birkaç defâ yapmakla kalmamış aksine onda ısrarcı olmuşlardır.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; 'Araz' kelimesi, meta' demektir. Burada maksat; iki nakit (altın-gümüş) hâricinde az-çok mal cinsinden olan herşeydir. 'Araz'ın, sebâtı olmayan her şey hakkında kullanıldığı da söylenmiştir. Bundan dolayı ilm-i kelamcılar bir cevhersiz sebat bulamayan (duramayan) renk ve tat gibi şeylere 'Araz' ismini vermişlerdir.

Bundan dolayı: "Dünyâ hazır bir arazdır" denilmiştir ki bundan dünyânın sebatsızlığı kastedilmiştir. Bu âyet-i kerîmede Yahudi ulemâsının câhillerden aldıkları menfaatler konu edilmektedir ki, onların riyâsetleri ve kazançları ellerinden çıkar endişesiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sıfatlarını gizlemeleri ve **Allâh**'ın kelâmını tahrif etmeleri de hep bu nedenle olmuştur.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Kitaba vâris oldular"** kavl-i şerîfi "Onda olanı bildiler" demektir. Ehl-i Kitâb ulemâsının dünyâ metâ'ını almaları üç şekilde olmuştur.

Birinci kısım, yaptıkları iş helâl görerek milletin malını almışlardır. Nitekim:

﴿ ... أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ ... ﴾

"Namazı zâyi etmiştiler(, nefsâni arzulara) **ve şehvetlere tamâmen uymuştular."** *(Meryem Sûresi:59)* kavl-i şerîfiyle,

﴿ ... إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ ... ﴾

"Gerçekten hahamlardan ve rahiplerden birçoğu insanların mallarını elbette (rüşvet karşılığı fetvâ değiştirmek gibi) **bâtıl** (yollar) **ile yemektedirler ve** (kendilerine uyan câhilleri) **Allâh'ın yolundan engellemektedirler."** *(Tevbe Sûresi:34)* âyet-i kerîmesi onların bu işi helâl saydıklarına işâret etmektedir.

İkinci kısım, kitabı değiştirerek mukābilinde para alanlardır ki:

﴿وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾

"Yine şüphesiz o (kitap ehli ola)**nlardan elbette bir fırka vardır ki; kendisini kitaptan sanasınız diye kitap ile dillerini eğip büker**(ek, doğru okuyormuş gibi yapıp, gerçek indirilmiş olanın yerine kendi değiştirdiklerini telaffuz eder)**ler, hâlbuki o** (okudukları), **kitaptan değildir. Bir de: "O, Allâh katındandır!" derler. Oysa o** (tahrif ettikleri şey), **Allâh katından değildir. Böylece Allâh'a karşı** (iftirâ ederek) **yalan söylerler, üstelik kendileri de** (yalancı olduklarını)**bilirler."** *(Âl-i İmrân Sûresi:78)* kavl-i şerîfiyle,

﴿ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ... ﴾

"Artık büyük bir helâk vardır o kimseler için ki; o (değiştirilen) **kitabı elleriyle** (yalan yanlış) **yazmaktadırlar da sonra ona mukâbil biraz paha satın alabilmeleri için: 'İşte bu, Allâh katındandır!' demektedirler."** *(Bakara Sûresi:79)* âyet-i kerîmesi bunları anlatmaktadır.

Üçüncü kısım ise, Ehl-i İslâm'ın aldığı gibi zarûret miktârı (geçim temini için başka işlerle meşgul olarak ilmî faaliyetler geri kalmasın diye mecburiyet kadar) alanlardır. Ancak bu âyet-i kerîmede anlatılanlar hakkında istihlâl veya tebdîl (helâl sayma ya da kitabı değiştirme) sûretiyle dünyâ metâ'ını ahzettiklerini kabul etmek uygun düşmektedir. Ama en yakın mânâ helâl görerek aldıklarını söylemektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Ednâ" kelimesi ile dünyâ kastedilmiştir ki, bu kelimenin aslı ya "Yakınlık" mânâsında olan "Dünüvv" kökünden ya da "Alçaklık" anlamına gelen "Denâet" masdarından alınmış olabilir. Birinciye göre dünyâ hayatı hazır ve peşin olduğu için bu ismi almış, ikinciye göreyse basit ve hayırsız olmasından bununla müsemmâ kılınmıştır.

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; dünyâ meta'ına "Araz" denilmiş olması, birden ârız olup sonra çabucak zâil olduğundan dolayı bekâsı (kalıcılığı) az olduğu içindir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** Ahkāf Sûresinde **Âd** kavmine azap için peydahlanan bulut hakkında "Ârız" tâbirini kullanmıştır.

Burada zikredilen arazdan maksat ise Yahudi hahamlarının, insanlara ağır gelen fıkhî meselelerde **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını tahrife mukābil onlardan aldıkları rüşvetlerdir.

Âyet-i celîlede geçen: (وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا) **"Bir de onlar: 'Muhakkak biz bağışlanırız!' derler."** kavl-i şerîfinin îzâhına gelince:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya bu âyet-i kerîme sorulduğunda: "Birtakım topluluklar dünyâya yöneldiler ve onu yemeye başladılar, sonra (yemeleri kesilmesin diye) Kur'ân'ın ruhsatlarının peşine düştüler, bir yandan da: '(Ne yaparsak yapalım) bizim için bağışlanır' dediler.

Artık dünyâlık olarak onların önüne ne çıkacak olsa mutlaka onu alırlar ve: 'Bu bizim için bağışlanır' derler" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/642)* diye cevap vererek, âyet-i kerîmenin bizimle alâkadar olan yönüne dikkat çekmiş oldu. Ayet: 169

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu bapta şu mânâyı vermiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendilerini peygamberlerinden arta kalan kitap ilmine vâris kıldığı bu kişiler, ne yapsalar da

affolunacaklarına dâir **Allâh** adına birtakım boş kuruntulara kapılıp aldandılar da, dünyâlık olarak karşılarına çıkan herşeyi helâl-haram demeden almaya başladılar. Artık hiçbir şey onları bu yaptıklarından geri durduramadı." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/643)*

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onların bu sözünün birkaç mânâsı vardır:

"Birincisi; kendileri:

﴿ ... نَحْنُ أَبْنَاءُ اللهِ وَأَحِبَّاؤُهُ ﴾

"Biz Allâh'ın oğullarıyız ve O'nun dostlarıyız!" *(Mâide Sûresi:18)* dedikleri için insanların mallarını helâl sayıp alırlardı ve **Allâh**'ın oğlu ve dostu oldukları için affolunacaklarına inanırlardı.

İkincisi; onlar bu işi helâl sayarak yapmaları hâlinde affolunmayacaklarını kitaplarında okudukları için bağışlanmayacaklarını bile bile bu sözü söylemiş olabilirler (ki bu durumda **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâ etmiş sayılırlar).

Üçüncüsü; kendilerine bu yaptıklarından dolayı sitem edildiğinde söz gelimi bu lafı söyleyip sıyrılıyor da olabilirler."

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre tevbeyi geciktirmek büyük musîbetlerdendir.

Nitekim **Ebu'l-Celd** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, gönülleri Kur'ân'dan vîran kalacak, elbiseleri eskidiği gibi kalpleri de çürüyecek ve parça parça olacak, (ibâdetlerinden) hiçbir tat ve lezzet bulamayacaklar, emrolundukları şeyleri eksik yaparlarsa: 'Allâh Ğafûr'dur, Rahîm'dir' diyecekler, yasakları yaparlarsa: 'Biz **Allâh**'a ortak koşmuyoruz ya, bu yaptığımız bağışlanır' diyecekler.

Onların işinin tümü beklentiye dayalı olacak kalplerinde hiçbir korku bulunmayacak, kurtların kalpleri üzerine koyun postu giyinecekler. Onlar içerisinde kendisini en üstün göreni yağcılığı en iyi beceren olacak." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/644)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Mümin, **Allâh**'ın buyurduğunun, **Allâh**'ın buyurduğu gibi olduğunu anlar. Mümin, ameli en güzel olan, korkusu da en fazla olandır. Bir dağ kadar mal infak edecek olsa karşılığını gözüyle görmeden önce bir şeye güvenmez. Müminin salâhı, birri ve ibâdeti arttıkça o nispette korkusu da artar ve: 'Kurtulabilir miyim acaba?' demeye başlar. Münâfık ise: 'Bu kadar kalabalık insan var, elbette ben de affedilirim, bana bir zarar olmaz' der de hem kötü amel yapar, hem de **Allâh**'a karşı güzel kuruntular besler." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/644)*

"Fahrurrâzî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** onların işledikleri günahı hakir gördüklerini ve affolunacaklarına kesin gözüyle baktıklarını zikrederek onları kınamıştır. Bundan anlaşıldığına göre, günaha ısrar hâlinde bulunan bir kişinin tevbe etmeden mağfiret ummasının çok çirkin bir iş olduğuna bu âyet-i kerîme delâlet etmektedir.

Nitekim **Şeddâd ibni Evs** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللهِ الْأَمَانِيَّ.»

"Akıllı kişi (âhirette hesâba çekilmeden önce dünyâda) **nefsini hesâba çeken ve ölümden sonrası için amel edendir.** (Zekâsı noksan olan) **âciz kimse ise nefsini keyfine uydurduğu halde Allâh adına** (kendisini tevbesiz affedeceği gibi) **kuruntularda bulunandır."** *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/210; Tirmizî, Sıfetü'l-kıyâme:25, no:2459, 4/638; İbni Mâce, Zühd:31, no:4260, 2/1423; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/424; diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l-Furkan Tefsîri:5/782, hadis no:841)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen şöyle buyrulmuştur: "Nefislerin önemli bir vasfı şudur ki; Rabbânî hibeleri ve rûhânî keşifleri dünyâ menfaatini kapmaya vesîle yaparlar ve onları mal ve rütbe tahsiline, bir de lezzetleri ve şehvetleri tam mânâsıyla tatmaya harcarlar. Sonra da cehâlet ve aldanmalarından dolayı ibâha ehlinin mezhebi üzere: 'Biz bu tip zelle ve hatâların bağışlanacağı bir makama ve rütbeye ulaştığımız için mutlaka bu da bizim için bağışlanacaktır!' derler.

Burada şöyle bir mânâ da vardır: Onlar: 'Biz istiğfar edersek bu günahlar bizim için bağışlanır!' derler. Ama istiğfar ederken de kalpleriyle değil de sâdece lisanlarıyla af isterler."

"Onlara benzeri bir metâ gelse onu da alırlar" cümle-i celîlesinden anlaşıldığı üzere onlar gerçek mânâda istiğfar edecek olsalar affolunurlar ama fırsat bulduklarında aynı günaha dönmekte ısrarcı olduklarından dolayı mağfiret olunmazlar.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onların haram yemelerine karşılık: "Bu bizim için affedilir" demeleri: "Biz vâsıl ve kâmil adamlarız, onun için mutlaka affoluruz!" inancında olduklarındandır.

Zamânımızın tasavvufçularının ekserîsinin durumu budur, çünkü onlar kelebeklerin ateşlere üşümesi gibi şehvetlere bulaşırlar, bir yandan da: "Biz vâsıl olduğumuz için bunlar bize zarar vermezler!" derler.

Nitekim birinden nakledildiğine göre o sırf haram yerdi ve "Nefy-ü isbat (tevhid zikri) onun zararını def eder!" derdi, bu büyük bir hatâdır ve açık bir dalâlettir. **Allâh-u Te'âlâ** bizi ve sizi bundan muhâfaza etsin!

Bundan daha büyüğü, şer'î bir mâzeret olmaksızın lâşe gibi haramları yemenin helâl olduğuna inanmak ve: "Bizim her birimiz deryayız, deniz pislenmez!" gibi laflar etmeleridir. Hâlbuki bu sapık, böyle inananın köpekten ve domuzdan daha pis olduğunu bilmemektedir.

Onlardan kimi de, kâmil ve mükemmil ehlullahtan birinin kendi dâvasını destekleyen bir sözünü nakletmektedir, oysa bu asılsız bir iftirâdır. Kâmil zatlar kendilerine nispet edilen bu gibi yalanlardan münezzehtir.

Âyet-i celîlede geçen: (وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ) **"Ama kendilerine onun gibi bir menfaat daha gelse onu da alırlar."** kavl-i şerîfinin îzâhına gelince:

Bu cümle-i celîleden onların hiç tevbe etmeksizin bu günahlarında ısrar edip kaldıkları anlaşılmaktadır. Ancak burada iki ihtimal melhuzdur ki birincisine göre; aynı adama farklı bir rüşvet teklif edildiğinde onu da aldığı anlatılmıştır.

İkinciye göreyse; rüşvet alan kadıyı tenkit eden diğer bir âlimin onun makamına geldiğinde onun gibi rüşvet aldığı beyân edilmiş olmaktadır. Nitekim **"İbni Kesîr** ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Süddî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "İsrâîloğulları bir kadıdan hüküm istedikleri zaman mutlaka hükmü lehlerine çevirmek için rüşvet verirlerdi, kadı da bunu kabul ederdi. Onların hayırlıları toplanarak bir daha böyle bir şey yapmayacaklarına ve rüşvet almayacaklarına dâir birbirlerinden söz aldılar.

Bu sözleşmeden sonra içlerinden birine fetvâ danışıldığında ona: 'Ne oldu sana ki hükmünü rüşvet mukābilinde değiştiriyorsun?' denilince o: 'Ben muhakkak affedilirim' derdi. Bu sefer diğer ulemâ bu yaptığından dolayı ona yüklenirlerdi. Ama o öldüğünde veyâ azledilip yerine başka biri getirildiğinde evvelce onu tenkit eden o kişi de rüşvet almaya başlardı." *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/431; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/644)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Onlara benzeri bir metâ gelse onu da alırlar"** kavl-i şerîfinin mefhûmundan anlaşılan, bir günahtan tevbeye karar verip onda ısrarcı olma düğümünü çözen kimsenin geçmiş günahları bağışlanır.

Âyet-i celîlede geçen: (أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ) **"Bu kişilerden o kitapta, Allâh'a karşı hak olmayanı söylemeyeceklerine dâir kuvvetli bir söz alınmamış mıydı?"** kavl-i şerîfinde **Allâh-u Te'âlâ** Ehl-i Kitap ulemâsının, kendilerinden hakkı beyân edecekleri ve gizlemeyecekleri sözü alındığı halde, rüşvet karşılığı hakkı gizlemelerinden râzı olmadığını beyân etmiştir. Nitekim:

﴿ وَإِذْ أَخَذَ اللهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴾

"Vaktâ ki Allâh kendilerine kitap verilmiş olan o (Yahudi ve Hristiyanlar içindeki âlim) **kimselerin** (yeminlerle desteklenmiş) **kuvvetli sözünü almıştı ki: 'Kasem olsun; elbette o** (kitaplarınızdaki tüm gerçekleri, özellikle de **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberliği konusu)**nu insanlara mutlaka açıklayacaksınız ve bunu gizlemeyeceksiniz!'**

Onlar ise (sözlerini tutacak yerde) **onu sırtlarının arkasına atmışlardı da buna karşılık pek az bir pahayı satın almışlardı. İşte** (**Allâh**'a verdikleri sözü bozmaya karşılık) **satın almakta oldukları o** (dünyâlık) **şey ne kadar da kötü olmuştur!"** *(Âl-i İmrân Sûresi:187)* âyet-i kerîmesinde bu hakikati beyân etmiştir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onlar milletin parasını yerken bunu helâl saydıkları zaman, (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimsede helâl etme yetkisi bulunmadığına göre) bunu **Allâh**'ın helâl ettiğini söylemiş olacakları için bu âyet-i kerîmeyle azarlanmışlardır.

Ya da yaptıkları fenalığı helâl saymadıklarını farz edecek olursak, o zaman da günahtan tevbe etmeyip sürekli onu tekrarlayıcı oldukları halde kesinkes affolunacaklarını iddia etmeleri, **Allâh**'a karşı hak olmayan bir şeyi söylemek sayılmıştır.

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden maksat Tevrât'a vâris olan âlimleri, günaha ısrarcı oldukları halde affolunacaklarına dâir kesin karar verdikleri için kınamaktır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere; onlar tevbe etmeksizin sürekli kendisine avdet ettikleri günahlarını affetmesini **Allâh**'a vâcip gördükleri için kınandılar.

Zemahşerî -Allâh ona adâletiyle muâmele etsin- bu âyet-i kerîmenin tefsirinde Ehl-i Sünnet'e laf dokundurarak: "Bunlar da Yahudiler gibi tevbe etmeksizin günahın affolunabileceğini savunuyorlar" demiş, sonra Tevrât'tan: "Büyük bir günah işleyen tevbesiz affolmaz" şeklinde bir nakil yapmıştır.

Oysa **Zemahşerî** bu kıyâsında büyük bir hatâya düşmüştür. Çünkü rüşvetçi Yahudi âlimleri affolunacaklarına dâir kesin konuşmuşlardır, Ehl-i Sünnet ise, değil kul haklarından biriyle alâkalı olarak **Allâh-u Te'âlâ**'ya isyân etmiş olan ya da **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakkı husûsunda âsî gelen, itaatkâr olan birinin dahî affolunacağının kesin olduğuna hükmetmemişlerdir.

Tevrât'tan yaptığı nakle gelince; eğer bu, âyetten bir hüküm çıkarma kabîlinden ise, ancak ve ancak Yahudilerin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasıfları ve recm âyeti gibi konuları değiştirerek seçkin kişiler hakkında yaptıkları kolaylaştırma ve rüşvet almak için umûmî insanlara gösterdikleri hafifleştirme muâmelelerine delâlet eder ki **Allâh-u Te'âlâ** adına böyle bir uydurma yapmanın büyük bir günah olduğu âşikârdır.

Ama **Zemahşerî** tahrif edilmemiş olan Tevrât'ı okumuş da bu nakli bulmuşsa, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyet-i kerîmelerinde geçen kat'î ifâdelerden anlaşıldığı üzere Tevrât'ta 'Tevbesiz affedilmeyeceği' zikredilen bu büyük günahtan maksadın şirk olduğunu kabullenmek gerekir. Ya da bu hüküm onlara mahsus olabilir, fakat bu ümmet-i merhûmeye has olarak **Allâh-u Te'âlâ** şirkin dışındaki büyük günahları da tevbesiz olarak affedebilir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'ya hiçbir şey vâcip edilemez.

Hâsılı; Yahudiler yaptıkları büyük günahın affolunacağına kesin gözüyle bakıyorlardı, biz Ehl-i Sünnet ise mağfiret hakkında kat'î bir hükme kâil olmamaktayız ancak mağfiret ummaktayız ve: "Şirk ehlinden olmayanlar hakkında günahlarına karşılık bir azap mukadder olsa bile bu azap sonsuz değildir, bir zaman sonra kesilecektir" demekteyiz.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Onlardan kitapta kuvvetli söz alınmadı mı?"** kavl-i şerîfi de kötü âlimleri sakındırmaktadır. Çünkü onlar bile bile günah işlemektedir.

Nitekim **"Mazharî Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; bu âlimleri zemmeden cümle-i celîleden sonra: (وَدَرَسُوا مَا فِيهِ) **"Hâlbuki kendileri onda bulunanı iyice okumuş**

(olduklarından, bu sözü unutmamış)**lardı"** buyrulmuş olması onların, kitabı defaatle düşüne taşına okuduklarını, dolayısıyla yaptıklarını yaparken o işin günah olduğunu bildiklerini açıklamıştır.

Âyet-i celîlede geçen: (وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ) **"O son yurt** (olan âhiret) **ise,** (rüşvet ve haramlardan) **hakkıyla sakınmakta olan o kimseler için**(, bunların kazandığı âdî ve basit mallardan) **daha iyidir!"** kavl-i şerîfinin îzâhına gelince:

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada geçen "Takvâ", geride zikredilen mânâlara göre farklı anlaşılabilir. Eğer Ehl-i Kitap ulemâsının milletini mallarını helâl sayarak yedikleri kabul edilirse buradaki "Takvâ", şirkten sakınma olarak değerlendirilir. Ama haram olduğunu bile bile yaptıkları kabul edilirse, o zaman **Allâh-u Te'âlâ**'ya muhâlefetten ve mâsiyetlerden, özellikle de haram yemekten sakınmak şeklinde tefsir edilir.

"Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen "Âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır!" kavl-i şerîfi: "İsyanlardan, şirkten, haram yemekten ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâdan, özellikle **Allâh**'ın kitâbını değiştirmekten ve rüşvet alarak yanlış fetvâ vermekten sakınıp **Allâh-u Te'âlâ**'nın kitâbında emrettiği vazîfelerle amel edenler için elbette cennette hazırlananlar dünyâdan ve içindekilerden çok daha değerlidir." demektir.

Mevlâ Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda: (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) **"Hâlâ** (bunun böyle olduğunu) **anla**(yıp da ebedî azâba sebebiyet veren bu âdî menfaatleri sonsuz nîmetlerle değişmeyi bırak)**mayacak mısınız?"** buyurarak onların akıllarını çalıştırmadıklarını beyanla, muhatapları engelleyici aklı kullanmaya teşvik etmiştir. Zîrâ sonsuz âhiret karşılığı basit dünyâ menfaatinin tercih edilmesi akıllı işi değildir.

Nitekim **"Mazharî Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; akıl, hayrın şerre tercih edilmesini, hattâ iki hayırlıdan en hayırlısının diğerine karşı ihtiyârını iktizâ eder. Bunlar ise ebedî nîmetlere mukābil sonsuz azâba götürecek basit bir şeyi tercih etmişlerdir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ verilmiştir: "İndirilen kitaplarda vâsıtaların lisânıyla onlara beyân edilmedi miydi ki, onlar Hakk'ı ancak geçerli bir irâde ve üstün bir kudretle vasıflayacaklardı."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Onlar en yakın olan dünyâ metâını tercih ederek peşin dünyâ zevklerine meyledip, âhiretten nasiplerini ise: "Nasıl olsa bağışlanırız." sözleriyle temmenîlere bıraktıkları için bu âyet-i kerîmede geçen "Kötü döller" kavl-i şerîfiyle kınanmayı hak etmişlerdir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **"Onlara benzeri bir meta' gelecek olsa, onu da alırlar."** buyurarak, onların kuruntulara aldanmakta ve nefsin arzusuna uymayı tercihte ısrarcı olduklarını haber vermiştir. Sonra istifhâm-ı takrîrî yolu üzere:

"Onlar şöylece emrolunmuştular ki, **Hakk Te'âlâ**'yı ancak celâl sıfatlarıyla ve kemâl sıfatlara müstehak olmakla vasıflayacaktılar, bir de Kendisinden hakkında bir haber gelmemiş olan, doğruluğuna da hiçbir delil ve düşünce şâhitlik etmemiş

bulunan şeylerle **Allâh-u Te'âlâ** hakkında bir karara varmayacaktılar. Böylece onlar kitabın zımnında barındırdığı ilimlerin hakîkatine ulaştılar, fakat beyan parladıktan ve burhan zuhûr ettikten sonra bile bile inkâr ettiler. Oysa **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütuf esintilerine mâruz kalmak için çaba harcamak, O'nun cömertliğini umanlar için elbette ki nefsinin kötü arzusunu elde etmek için son gayretini harcayanların çektikleri zahmetlerden daha hayırlıdır." buyurmuştur.

Denilmiştir ki: "Bir insanın bir zelle irtikâp edince, kendisine verilen mühlete aldanması ve azâbın geciktirilmesini **Allâh-u Te'âlâ**'ya vâsıl olmasının gerektirdiği bir istihkak olarak görmesi istidrâc emârelerindendir. (Kendilerinin nîmet görünen şeylerle azâba doğru çekildiklerinin nişanlarındandır.)"

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada geçen kötü döller, nefis ve kuvvetleridir. Vâris oldukları kitaptan maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine ilhâm ettiği akıl ve kalptir. Aldıkları en bayağı metâ', âdî şehvetler ve fâni lezzetlerdir ki onlar vâris oldukları ilhamları bunları elde etmeye vesîle edinmişlerdir.

Oysa **Allâh-u Te'âlâ** haktan başka bir şeyi **Allâh** adına söylememeleri husûsunda onları kendilerine ilhâm ettiği akıl ve kalp ile uyarmıştır. Onlar da kendilerinin iyiliklerine olan bu dersi okudular. Tâbi ki rûhânî lezzetleri ihtivâ eden âhiret yurdu bu ednânın menfaatinden sakınanlar için elbette daha hayırlıdır.

﴿ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (170)

(وَالَّذِينَ) **O kimseler ki,** (يُمَسِّكُونَ) **sımsıkı sarılmaktadırlar,** neye? (بِالْكِتَابِ) **o kitaba,** daha, (وَأَقَامُوا) **hakkıyla kılmışlardır,** neyi? (اَلصَّلَاةَ) **o namazı** (farzları), (إِنَّا) **muhakkak Biz,** (لَا نُضِيعُ) **zâyi etmeyeceğiz,** neyi? (أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ) **ıslâha çalışanların mükâfâtını.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kimseler ki (kitapları olan Tevrât'ı değiştirip gizlememişler ve onu tahrifi bir kazanç vesîlesi edinmemişlerdir, daha sonra da onu tasdik ederek inen) **o** (**Kur'ân** gibi yüce) **kitaba sımsıkı sarılmışlar ve o** (farz) **namaz**(lar)**ı dosdoğru kılmışlardır; şüphesiz ki Biz ıslâha çalışan o kimselerin mükâfatını boşa çıkarmayacağız!"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ** kitaba temessükü terk edenlerin tehdidini zikrettikten sonra kitaba sımsıkı sarılanların müjdesini bu âyet-i kerîmeyle açıklamıştır.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen "Kitâb"tan maksat Tevrât'tır, ona sımsıkı tutunmak ise âyetleri yerlerinden değiştirmeyip, haramlarını helâl görmemekten ibârettir.

"Hâzin, Beğavî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmede methedilen kullardan **Abdullâh ibni Selâm** ve arkadaşları gibi Ehl-i Kitâbın müminleri kastedildiğini söylemiştir. Çünkü onlar **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın getirdiği kitaba sıkıca tutunmuşlar, onu değiştirmemişler, hükümlerini gizlememişler ve onu insanların mallarını yeme vesîlesi edinmemişlerdir.

Atâ *(Rahimehullâh)*ın beyânına göreyse, bu âyet-i kerîmede bahsi geçenler Ümmet-i **Muhammed**'dir, buna göre "Kitap"tan maksat Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Her hâlükârda 'Kitaba temessük', helâllerini helâl görerek, haramlarını haram sayarak, durulmasını emrettiği yerlerde durarak ve bütün hükümlerine sımsıkı sarılarak onunla amel etmekten ibârettir.

"Kitaba temessük" tüm zamanlarda mevzuubahis olup namazın ikâmesi özel vakitlere mahsus olduğundan dolayı olacak ki, 'Temessük' muzârî sîğasıyla, 'İkâme' mâzî sîğasıyla getirilerek üslûpta tağyîre gidilmiştir.

Âyet-i celîlede umûmî mânâda "Kitaba temessük" zikredildikten sonra namazın ikâmesinin özellikle anılması, husûsî olan bu fiilin şerefine ve fazîletine delâlet eder. Çünkü namazın ikâmesi îmandan sonra ibâdetlerin en büyüğü ve en

fazîletlisi olduğu için diğer temessük çeşitlerine nazaran kadrinin yüksekliği belirtilsin diye tek olarak zikredilmiştir.

(Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:)

خَانَهٔ دِينِ خِويشْ رَا چُو خُدَا بَرْ سُتُونِ نَمَازْ كَرْدْ بِنَا

بِى شَكِى تَا سُتُونْ بَجَاىْ بُوَدْ خَانَهٔ دِينِ حَقْ بَپَاىْ بُوَدْ

"Cenâb-ı Hakk kendisinin din hânesini,
Namaz direği üzerine binâ ettiğinden,
Şüphesiz ancak direk yerinde oldukça,
Cenâb-ı Hakk'ın din evi bâkî olur."

Hakk Te'âlâ Hazretleri *dînin evinin direğini beş vakit namaz kıldı. Beş vakit namaza devâm edildiği müddetçe, din hânesi sâbit ve müstakîm olur. Yâni din bir ev gibidir. Onun direği beş vakit namazdır. Her kim bu direği muhâfaza ederse, bu din evi kāim ve sâbit kalır. Aksi halde ev ayakta durmaz, yıkılır, azîzim!* *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/685)*

Şunu bil ki; âhir zamanda insanların ahlâkına gâlip olan şey Kur'ân-ı Kerîm'le ameli terketmektir. Gerçekten sa'idlerin ardından birtakım eşkıyâ türemiştir ki dünyânın yaldızlarına meyletmişlerdir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

«رَأَيْتُ سَبْعِينَ بَدْرِيًّا كَانُوا فِيمَا اَحَلَّ اللهُ لَهُمْ اَزْهَدَ مِنْكُمْ فِيمَا حَرَّمَ اللهُ عَلَيْكُمْ، وَكَانُوا بِالْبَلَاءِ اَشَدَّ مِنْكُمْ فَرَحًا بِالرَّخَاءِ لَوْ رَأَيْتُمُوهُمْ قُلْتُمْ مَجَانِينُ، وَلَوْ رَأَوْا اَخْيَارَكُمْ قَالُوا مَا لِهٰؤُلَاءِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَوْ رَأَوْا اَشْرَارَكُمْ حَكَمُوا بِاَنَّهُمْ مَا يُؤْمِنُونَ بِيَوْمِ الْحِسَابِ إِذَا عُرِضَ عَلَيْهِمُ الْحَلَالُ مِنَ الْمَالِ تَرَكُوهُ خَوْفًا مِنْ فَسَادِ قُلُوبِهِمْ.»

"Bedir ehlinden yetmiş kişi gördüm ki, onlar sizin haramlara karşı takındığınız zühd ve çekinceden daha fazlasını helâllere karşı gösteriyorlardı. Onlar sizin bolluğa sevindiğinizden çok belâya sevinirlerdi, siz onları görseydiniz bunlar delirmiş derdiniz, onlar sizin hayırlılarınızı görseydiler bunların dinden nasîbi yok derdiler. Sizin şerlilerinizi görseydiler onların hesap gününe inanmadıklarına hükmederdiler. Onlara helâl mal sunulsa kalplerinin bozulması endişesinden dolayı onu terkederdiler."

Herem *(Radıyallâhu Anh)* **Üveys** *(Radıyallâhu Anh)*a "Benim nerede bulunmamı emredersin?" diye sorunca o, **Şam**'a doğru işâret ettiğinde **Herem** *(Radıyallâhu Anh)*: "Orada geçim nasıl?" diye sordu. O zaman **Üveys** *(Radıyallâhu Anh)*:

«أُفٍّ لِهٰذِهِ الْقُلُوبِ قَدْ خَالَطَهَا الشَّكُّ فَمَا تَنْفَعُهَا الْعِظَةُ.»

"Vay şu kalplerin hâline, bunlara şüphe karışmış artık vaaz kâr etmiyor!" buyurdu.

Söyleyen ne güzel söylemiş:

(Farsça bir beyitte şöyle buyrulmuştur:)

خَانَه پُرْ گَنْدُم و يَكْ جُوْ نَفِرِسْتَادَه بَگُورْ غَمِ مَرْگَتْ چُو غَمِ بَرْگِ زَمِسْتَانِى نِيسْتْ

"Ev buğday ile dolu ama (bil ki) **kabre bir arpa bile gönderemezsin,**
(Şu) **kış azığı** (için olan) **gamın kadar** (bile) **ölüm derdin yok!"**

Kış için azık cihetinden ne kadar gam ve kederde bulunursan, vaktiyle onun tedârikine bakarsın. Hâlbuki dünyâ için taşıdığın dert kadar, ölümün için bir gam taşımıyorsun. Yâni kış için erzâk tedârikinde eylediğin gam ve elemi, ölüm için eylemezsin, aslâ ölüm ve ötesi için bir tedârikde bulunmazsın ve hiç gam ve elem göstermezsin. Hâlbuki bu dünyâ için erzâk tedârikinde gamın lüzûmu yoktur. Zîrâ **Cenâb-ı Hakk** *âyet-i kerîmesinde buyurmuştur ki 'Ezelde ne ihsân etmişse ondan ziyâde ve noksan olmaz.' Lâkin kabir ve âhiret tedârikâtı böyle değildir. Burada sa'y ve gayretle âhiret tedârikâtını elde edeceksin. Burada âhiret için gerek iyi gerek kötü ne tedârik edersen, işte odur seninle âhirette berâber olacak şey azîzim!* *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/685-686)*

İşte bu şüphe ancak husûsî ve ilâhî bir tevfîk ile zâil olur. Bunun için de mutlaka bir mürşid-i kâmilin terbiyesi gerekir, çünkü nefsin iyi hallerini ve bozuk durumlarını en iyi o bilir.

(Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:)

زِ مَنْ اَیْ دُوسْتْ اِینْ یَكْ پَنْدْ بِپَذِیرْ بُرُو فِتْرَاكِ صَاحِبْ دَوْلَتِی گِیرْ

"Ey dost! Benden bu bir nasîhatı kabûl et:
Git, bir devlet sâhibinin terkini tut!"

Yâni, Mürşidân-ı 'ızâm Hazarâtından bir Zât-ı Âlî Kadr'in bineğinin terkine yapış ve onunla berâber git! Nereye? Huzûr-i Hazret-i Cânân'a ve maksûd olan Cennet-i Kurb-i İlâhiyye'ye, azîzim! *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/686)*

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: **"Şüphesiz Biz ıslâh edenlerin ecrini zâyi etmeyiz!"** kavl-i şerîfindeki "Islâh", ya zâhirde görünenleri düzeltmek ya da iç âlemini ıslâh etmektir ki bu da şerî'atin emrettiği zâhirî amellere bağımlılıktan sonra nefsi **Allâh-u Te'âlâ**'nın nûrunun feyzini kabul etmeye elverişli hâle getirinceye kadar mânen terbiye etmektir.

Buna göre bu cümle-i celîlede geçen 'Islâh'tan maksat özetle îman ve amel-i sâlihten ibârettir. Nitekim

﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴾

"Şüphesiz o kimseler ki (inanılması gereken tüm meselelere) **îmân etmişlerdir ve** (namaz, oruç, hac, zekât gibi) **sâlih ameller işlemişlerdir; gerçekten de Biz ameli**(ni) **güzel yapmış olan o kimsenin mükâfâtını zâyi etmeyeceğiz!"** *(Kehf Sûresi:30)* âyet-i kerîmesi de bu mânâya delâlet etmektedir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlenin işârî mânâsı şöyledir: "O kimseler ki îman ile kitaba tutunmuşlardır, ihsân (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma hâli) ile de namazı ikâme etmişlerdir, işte onlar îman sâyesinde emân bulmuşlardır, ihsân sâyesinde de rıdvân (**Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını) bulmuşlardır.

Bu eman müacceldir (güvence peşindir), rıdvân ise müecceldir (**Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsının tezâhürü âhirete bırakılmıştır).

Denilmiştir ki: "Kitaba sarılmak necât sebebidir, namazın ikâmesi ise münâcât vesîlesidir. Necât meâldedir, münâcât ise haldedir (kurtuluş gelecektedir, sırdaşlık ise namaz ânındadır).

Burada namazın diğer ibâdetler arasından özellikle seçilip konu edilmesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ının ve sıfatlarının mârifetinden sonra, onun ibâdetlerin en üstünü olduğu bilinsin içindir.

"Biz, ıslâh edenlerin ecrini zâyi etmeyiz!" kavl-i şerîfinin mânâsı: "Bizim in'âmımızın esbâbına (nîmet vermemizin sebeplerine) ümit bağlayanın alış-verişi zararlı olmaz!" demektir."

Denilmiştir ki: "Her kim bugün O'nun kapısına ayağını yürütürse yarın O'nun nîmetlerini kaybetmez. Her kim himmetlerini O'nun cömertlik sahalarına yöneltirse ânında keremine nâil olur. Her kim O'nun cûdunu (cömertliğini) aracı yaparak O'na ulaşmaya çalışırsa iki cihanda da O'nun şerefine nâil olur. Her kim O'nun cûduyla yetinirse, her kaybettiği şeyin yerine **Allâh** ona halef olur."

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kitaba sımsıkı sarılmak îmân(ın hakîkatine ulaşmak)dır, namazın ikâmesi ise ihsan (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma makamına ulaşmak)dır. Bu dostlar îman ile emân (güvence) bulmuşlar, ihsân ile de rıdvân (**Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını) bulmuşlardır. Emân müeccel (âhirete bırakılmış), rızâ ise müaccel (peşin verilmiş)dir.

Denilmiştir ki: "Kitaba sımsıkı sarılmak necât (kurtuluş) sebebidir, ikâme-i salât ise münâcâtın tahkîki (**Allâh-u Te'âlâ** ile sırdaşlığın gerçekleşmesi)dir. Necât meâl (gelecek)dedir, münâcât ise hâldedir. Namazın tek olarak anılması, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ı ve sıfatları hakkındaki mârifet (bilgi)den sonra onun en üstün ibâdet olduğunu bildirmektedir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "O kimseler ki kitabın zâhirine tutunmuşlardır ve uzuvların namazını ikâme etmiştirler, işte Biz defterini sağ elinden alacak olan ehl-i yemînin avâmı dâhil ıslâha çalışanların ecirlerini zâyi etmeyeceğiz!

Ama o kimseler ki, kitabın bâtınına tutunmuşlardır ve gaybî huzurda itikâf yapmaktan ibâret olan kalp namazını kılmışlardır, şüphesiz ki Biz kalplerini ıslâh edenlerin ecrini zâyi etmeyeceğiz ki o ecir de, nebîler ve rasüllerin huzûrunda mukarreb kullarla birlikte Rabbü'l-âlemîni müşâhede etmek olacaktır. **Allâh-u Te'âlâ** bizi onlardan kılsın ve onların cemaati arasına koysun!"

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede geçen kitabın mânâsı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın akla ve kalbe ilhâm ettiği hikmetler ve mârifetlerdir. İşte bu ilhamlara göre hareket edip ibâdette hiçbir güçlerini eksik bırakmayanların ecirleri zâyi edilmeyecektir. Ama onların ecri salâh mertebelerindeki farklılıklarına göre değişik olacaktır. Hattâ o mertebeler göz görmedik, kulak işitmedik ve hiçbir beşerin hatırından geçmedik nîmetlere ulaşacaktır.

وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَاَنَّهٗ ظُلَّةٌ وَّظَنُّوْٓا اَنَّهٗ وَاقِعٌۢ بِهِمْ ۚ
خُذُوْا مَآ اٰتَيْنٰكُمْ بِقُوَّةٍ وَّاذْكُرُوْا مَا فِيْهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ۚ
﴿١٧١﴾ وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْۢ بَنِيْٓ اٰدَمَ مِنْ ظُهُوْرِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ
وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ ۚ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۭ قَالُوْا بَلٰى ۚ شَهِدْنَا ۚ
اَنْ تَقُوْلُوْا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غٰفِلِيْنَ ۙ ﴿١٧٢﴾ اَوْ
تَقُوْلُوْٓا اِنَّمَآ اَشْرَكَ اٰبَاۗؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنْۢ بَعْدِهِمْ ۚ
اَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُوْنَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ
وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿١٧٤﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذِيْٓ اٰتَيْنٰهُ اٰيٰتِنَا
فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطٰنُ فَكَانَ مِنَ الْغٰوِيْنَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ
شِئْنَا لَرَفَعْنٰهُ بِهَا وَلٰكِنَّهٗٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ ۚ
فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۚ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ
يَلْهَثْ ۭ ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَاقْصُصِ
الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ ﴿١٧٦﴾ سَاۗءَ مَثَلًا ۨ الْقَوْمُ الَّذِيْنَ
كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ كَانُوْا يَظْلِمُوْنَ ﴿١٧٧﴾ مَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ
فَهُوَ الْمُهْتَدِيْ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿١٧٨﴾

﴿ وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (171)

Daha onlara neyi sor? (وَإِذْ نَتَقْنَا) **kaldırdığımız zamânı,** neyi? (اَلْجَبَلَ) **o dağı** (Tûr'u), nereye? (فَوْقَهُمْ) **üzerlerine,** ne gibi, (كَأَنَّهُ) **sanki o,** nedir? (ظُلَّةٌ) **bir buluttur,** daha, (وَظَنُّوا) **onlar yakînen anladılar,** neyi? (أَنَّهُ) **şunu ki gerçekten o** (dağ), nedir? (وَاقِعٌ) **düşücüdür,** kim üzerine? (بِهِمْ) **onlar üzerine,** Biz şöyle buyurduk, (خُذُوا) **alın,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (آتَيْنَا) **Biz verdik,** kime? (كُمْ) **size,** neyle alın? (بِقُوَّةٍ) **kuvvetle,** daha ne yapın, (وَاذْكُرُوا) **iyice düşünün,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** nerededir? (فِيهِ) **ondadır,** niçin? (لَعَلَّكُمْ) **tâ ki siz,** (تَتَّقُونَ) (haramlardan) **sakınabilesiniz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bir zaman ki Biz o (Tûr) dağı(nı) **sanki o bir bulutmuşçasına/** ***gölgelikmişçesine/*** **üzerlerine kaldırmıştık da, onlar gerçekten onun,** (itaatsizlikleri hâlinde) **üzerlerine düşeceğini yakînen bilmişlerdi.** (O zaman Biz kendilerine:) **'Size verdiğimiz** (kitabın hükümlerin)**i**(, bütün güçlüklerine katlanarak, ciddiyet, gayret ve) **kuvvetle alı**(p kabul edi)**n ve onda bulunanları iyice düşünü**(p gereğini yapı)**n! Tâ ki siz** (kötü işlerden) **sakınabilesiniz!'** (buyurmuştuk.)"

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen dağ **Tûr** dağıdır, nitekim diğer âyet-i kerîmede:

﴿ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ ﴾

"Biz onların üzerine Tûr'u kaldırdık" *(Nisâ Sûresi:154)* buyrulmuştur. **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i, kavminin kendisine karşı yaptığı cehâlete sabretmesi için bir teselli olarak bu âyet-i kerîmeyi zikretmiştir.

Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi onun elinde zuhûr eden mûcizeleri ve **Firavun**'un köleliğinden kurtarılmaları, denizden geçirilmeleri, kayadan ırmaklar fışkırtılması ve gökten kudret helvasıyla bıldırcın yağdırılması gibi onun sebebiyle kavuştukları birçok nîmetleri gözleriyle gördükleri halde Tevrât'ı kabul etmediler ve ancak üzerlerine dağ kaldırıldıktan sonra onu ikrâr ettiler. İşte böylece **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kavminin kendisine karşı sergilediği muhâlefetten ve yaptıkları beyinsizlikten darlanmasın diye sabra sevketmiştir.

Onların dağı gördükten sonra Tevrât ahkâmını kabullenmeleri bir görüşe göre zoraki îman olduğundan mûteber olmamıştır. Diğer görüşe göre; gördükleri büyük âyet ve açık mûcize onları gerçek mânâda îmâna sevketmiştir, nitekim:

﴿ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ... ﴾

"Sonra bunun ardından yüz çevirdiniz..." *(Bakara Sûresi:64)* kavl-i şerîfi bu mânânın tercih olunduğuna delâlet eder.

"Fahrurrâzî, Kāzî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen 'Netk'; bir şeyi yerinden kaldırmaktır. 'Dağ'dan maksat, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını duyduğu Tûr dağıdır.

Siyer ashâbının beyânına göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* İsrâîloğullarına Tevrât'ı getirip onu onlara okuyunca içinde bulunan zor hükümleri duydukları zaman onu kabul etmekten ve içindekilerle amel etmekten geri durdular. **Allâh-u Te'âlâ** da **Tûr** dağına temelinden sökülüp onların başına dikilmesini emretti. Böylece **Tûr** dağı onların her bir ferdinin hizâsına gelecek şekilde hepsini kuşatarak gölgelik gibi üzerlerinde durdu.

O zaman onlara: "Eğer Tevrât'ta bulunanları kabul ederseniz ne a'lâ, yoksa bu dağ mutlaka sizin üzerinize düşecektir" buyruldu. Onlar dağa bakarken dağ üzerlerine çok yaklaştığı için üzerlerine düşecek korkusuna kapılıp her biri sağ gözüyle dağı gözlerken, bir yandan da yanağının ve sol kaşının üzerinde secdeye kapandı. Bundan dolayı Yahudiler hâlâ yüzlerinin sol yanı üzere secde ederler ve: "Azap bizden bu secde sebebiyle kaldırıldı" derler. Böylece onlar Tevrât'la ameli zorla kabullenmiş oldular.

Tûr Dağının İsrâîloğullarının Üzerlerine Kaldırılmasıyla İlgili Rivâyetler:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "(İsrâîloğulları buzağıya tapmalarına keffâret olarak kendilerini öldürdükten) sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kalanlarla birlikte **Kudüs** tarafına yöneldi. Kızgınlığı dindikten sonra levhaları aldı ve onlara **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine tebliğ etmesini emrettiği vazîfeleri yapmalarını emretti. Fakat bu hükümler onlara ağır gelince onları kabullenmekten geri durdular. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** dağı söküp üzerlerine getirdi, yâni melekler dağı kaldırıp üzerlerine bir gölgelik gibi diktiler." *(Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Tefsîr:237, no:11326, 6/403; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/432)*

Ebû Bekr ibni Abdillâh *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* İsrâîloğullarına: 'İşte bu, **Allâh**'ın kitâbıdır, bunda olanları kabul edecek misiniz? Çünkü size helâl edilen, haram edilen, emredilen ve nehyedilen şeylerin hepsinin beyânı bundadır' deyince onlar: 'Onda olanları aç bize göster, eğer farzları kolaysa, kanunları da hafifse onu kabul ederiz' dediler.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: '(Pazarlığa girmeden) onda olanları kabul edin' deyince onlar: 'Hadlerinin ve farzlarının nasıl olduğunu bilmeden kabul etmeyiz' dediler. Böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a defâlarca mürâcaat ettiler, o zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* dağa vahyetti de o sökülüp yerinden ayrıldı ve göğe doğru yükseldi. Nihâyet kafalarıyla semâ arasında durunca **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlara: 'Rabbimin: 'Eğer Tevrât'ı içinde olanların tümüyle kabul etmezseniz andolsun ki bu dağı size atacağım' buyurduğunu görmüyor musunuz?' dedi.

Bundan ilerisini **Hasen-i Basrî** *(Radıyallâhu Anh)* bana şöyle anlattı: 'Başları üzerinde duran dağa baktıkları zaman her bir adam sol kaşı üzerine secdeye yattı, dağ üzerine düşer endişesiyle de sağ gözüyle dağa baktı. İşte bunun için yeryüzünde sol kaşı üzerine secde etmeyen hiçbir Yahudi bulunmamaktadır. Onlar: 'Bu secde sebebiyle bizden azap kaldırıldı' derler.'

(Râvî **Ebû Bekr** sözlerine şöyle devam etti:) **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh**'ın kudret eliyle yazmış olduğu kitabı ve kendilerinde bulunan levhaları neşredince yeryüzünde sallanmayan ne bir dağ, ne bir ağaç, ne de bir taş kalmadı. Artık yeryüzünde küçük-büyük hiçbir Yahudi yoktur ki kendisine Tevrât okunurken sallanmasın ve başını ona doğru sallamasın!" *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/544-545; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/432)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle anlattığı nakledilmiştir: "Ben Yahudilerin niçin yanları üzere secde yaptığını biliyorum, **Allâh-u Te'âlâ** :

'Bir zaman ki Biz o (Tûr) dağı(nı) **sanki o bir bulutmuşçasına üzerlerine kaldırmıştık da, onlar gerçekten onun,** (itaatsizlikleri hâlinde) **üzerlerine düşeceğini yakînen bilmişlerdi'** buyuruyor. İşte o zaman **Allâh-u Te'âlâ** onlara:

«لَتَأْخُذُنَّ أَمْرِي أَوْ لَأَرْمِيَنَّكُمْ بِهِ!»

'Andolsun ki ya emrimi alacaksınız, ya da bunu size atacağım!' buyurdu. Bunun üzerine onlar dağ üzerlerine düşer korkusuyla bir yandan ona bakarak secde yaptılar. Bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın râzı olduğu bir secde idi, sonra onu sünnet hâline getirdiler." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1611; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/646)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*ın bu âyet-i kerîme hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** dağı temelinden söküp kaldırdı, sonra onu başlarının üzerine getirdi ve:

«لَتَأْخُذُنَّ أَمْرِي أَوْ لَأَرْمِيَنَّكُمْ بِهِ!»

"Andolsun ki ya emrimi alacaksınız, ya da bunu size atacağım!" buyurdu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/544; İbni Ebî Hâtim, 5/1612; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/647)*

Kelbî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Rum** kralı **Hirakl**, **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*a mektup yazarak: "Şey nedir, lâşey nedir, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisinden başkasını kabul etmediği din hangisidir, namazın anahtarı nedir, cennetin ekini nedir, herşeyin salâtı nedir, erkeklerin sulplerinde ve kadınların rahimlerinde kıpırdanmadıkları halde kendilerinde ruh bulunan dört canlı hangisidir, babasız adam kimdir, kavimsiz adam kimdir, sâhibini gezdiren kabir hangisidir, **Kuzah**'ın yayı nedir, güneşin bir kere üzerine parlayıp, öncesinde ve sonrasında üzerine hiç vurmadığı yer parçası neresidir, bir kere harekete geçen, ondan önce ve sonra hiç hareket etmeyen göçebe hangisidir, susuz biten ağaç hangisidir, nefes alan ama rûhu olmayan şey nedir, bugün nedir, dün nedir, yârın nedir, yarından sonrası nedir, bunların kelam içerisindeki yerleri nedir, berk nedir, ra'd nedir, onun sesi nedir, mecerre nedir, aydaki siliklik nedir?" diye sordu.

O zaman **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Sen bunların hepsine cevap verecek durumda değilsin, ona yazacağın mektupta bir şeyi yanlış yazarsan senin aleyhine konuşma-

ya başlar, onun için sen **İbni Abbâs**'a mektup yaz" denildi. O da **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya bu soruları mektupla ulaştırınca **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* ona:

"Şey, sudur çünkü **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ﴾

'Biz her canlı şeyi sudan yarattık!' *(Enbiyâ Sûresi:30)* buyurmuştur.

Lâşey ise dünyâdır, yok olup gidecektir.

Allâh-u Te'âlâ'nın kendisinden başkasını kabul etmediği din, 'Lâilâhe illâllâh (olan tevhîd inancı)dır'.

Namazın anahtarı 'Allâh-u Ekber'dir.

Cennetin ekini 'Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh'tır.

Herşeyin salâtı (ve duâsı) 'Sübhânellâhi ve bihamdihî'dir.

Erkeklerin sulplerinde ve kadınların rahimlerinde kıpırdanmadıkları halde kendilerinde ruh bulunan dört canlı, **Âdem, Havvâ, Mûsâ** *(Aleyhimüsselâm)*ın asâsı ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın oğluna fidye olarak gönderdiği koçtur.

Babasız adam, **Meryem oğlu Îsâ**'dır.

Kavimsiz adam, **Âdem**'dir.

Sâhibini gezdiren kabir, **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ı denizde dolaştıran balıktır.

Kuzah'ın yayı, **Allâh**'ın, kullarına boğulmamak için verdiği emandır (yâni **Müzdelife** dağı olan **Kuzah**, Harem bölgesi olduğu için **Allâh-u Te'âlâ** o bölgede bulunanlara her türlü âfetten eman vermiştir).

Güneşin bir kere üzerine parlayıp, öncesinde ve sonrasında üzerine hiç vurmadığı yer parçası, İsrâîloğulları için yarılan denizin altıdır.

Bir kere harekete geçen, ondan önce ve sonra hiç hareket etmeyen göçebe, **Tûr-u Sînâ** dağıdır. Onunla Arz-ı Mukaddese arasında dört gecelik mesâfe vardı. İsrâîloğulları isyân edince **Allâh-u Te'âlâ** onu nurdan iki kanatla uçurdu, içerisinde türlü türlü azaplar vardı. **Allâh-u Te'âlâ** onu üzerlerine gölge gibi kaldırdı. Bir münâdî de kendilerine: 'Tevrât'ı kabul ederseniz onu sizden açarım, değilse onu üzerinize bırakırım' diye nidâ etti. Onlar da özürleri varmış gibi Tevrât'ı aldılar. Sonra **Allâh-u Te'âlâ** dağı yerine iâde etti. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

'Bir zaman ki Biz o (Tûr) dağı(nı) **sanki o bir bulutmuşçasına üzerlerine kaldırmıştık da, onlar gerçekten onun,** (itaatsizlikleri hâlinde) **üzerlerine düşeceğini yakînen bilmişlerdi.** (O zaman Biz kendilerine:) **'Size verdiğimiz** (kitabın hükümlerin)**i**(, bütün güçlüklerine katlanarak, ciddiyet, gayret ve) **kuvvetle alı**(p kabul edi)**n ve onda bulunanları iyice düşünü**(p gereğini yapı)**n! Tâ ki siz** (kötü işlerden) **sakınabilesiniz!'** (buyurmuştuk.)' kavl-i şerîfi budur.

Susuz biten ağaç, **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın üzerine bitirilen kabak ağacıdır.

Nefes alan ama rûhu olmayan şey, sabahtır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴾

'İyice nefes al(ıp ışığı yayıl)**dığında sabaha yemin olsun!'** *(Tekvîr Sûresi:18)* buyurmuştur.

Bugün, ameldir, dün, meseldir, yarın, eceldir, yarından sonrası emeldir.

Berk (اَلْبَرْقُ), meleklerin bulutları kendileriyle sevkettikleri âletlerdir (ki ondan çıkan ışığa şimşek denilmektedir).

Ra'd (اَلرَّعْدُ), bulutları sevkeden meleğin ismidir, (gökgürültüsü diye bilinen) sesi de buluta bağırmasıdır.

Mecerre (sayısı tespit edilemeyen yıldız toplulukları), gök kapılarıdır ki kapılar onlardan başlayarak açılır.

Aydaki siliklik ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا اٰيَةَ الَّيْلِ ﴾

'**Biz** (mevsimler îtibârıyla uzayıp kısalan ve sürekli birbirini izleyen) **geceyle gündüzü** (üstün gücümüze delâlet etmekte bulunan) **birer âyet yaptık, gecenin âyetini** (temsil eden ayı güneşe nispetle) **silik yaptık.**' *(İsrâ Sûresi:12)* kavl-i şerîfidir. Bu siliklik olmasaydı, gece gündüzden, gündüz de geceden ayrılmazdı." diye cevap yazdı.

Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)* da sorularının cevâbını ihtivâ eden bir mektup yazıp **Kayser**'e gönderdi. O zaman **Kayser**: "Bunları ancak bir peygamber ya da bir peygamberin ehl-i beytinden olan bir adam bilebilir" dedi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/647-649)*

İşte bütün bu sahih rivâyetlerden anlaşıldığı üzere, **Tûr** dağı yerinden kaldırılıp İsrâîloğulları üzerine getirilmiştir. Bugün tefsir yazıyorum diye ortaya çıkan bâtıl fikirli bâzı kimselerin akılları bunu almayınca:

"Burada gerçek mânâda bir kaldırılma yoktur, ancak onlara öyle gösterilmiştir. Nitekim âyette: 'Sanki o bir gölgeliktir' buyrulmasından böyle anlaşılmaktadır" şeklinde hezeyanlarda bulunmuşlardır.

Oysa burada: "Sanki kaldırdık" buyrulmamış, ancak: "Sanki bir gölgelik" buyrulmuştur ki bu, dağın kaldırıldığının açık bir ifâdesidir. Çünkü kaldırılmayan şey nasıl gölgelik gibi olabilir. Ayrıca diğer birçok âyet-i kerîmede geçen:

﴿ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ ﴾

"**Vaktâ ki** (Mûsâ *(Aleyhisselâm)* Tevrât'ı getirdiğinde zorluk çıkarmanız üzerine, ondaki hükümleri kabul etmenizi temin kastıyla) **Biz Tûr'u üzerinize kaldırmış olduğumuz halde kuvvetli sözünüzü almıştık.**" *(Bakara Sûresi:63, 93)*,

﴿ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ ﴾

"(**Allâh**'ın göndereceği kitaptaki hükümlerle amel edeceklerine dâir vermiş oldukları) **kesin sözleri**(ne uymamaları) **sebebiyle üzerlerine Tûr dağını kaldırmıştık"** *(Nisa Sûresi:154)* şeklindeki kat'î ifâdeler, dağın kaldırılma mûcizesinde hiçbir şüphe bulunmadığını ve bunun hakîkî mânâda bir kaldırma olduğunu ortaya koymaktadır. Ehl-i Sünnet ulemâsının görüşleri, bir âyeti zâhirî mânâya hamletmek mümkün iken mecâzî mânâlara gidilemeyeceği yönündedir.

Ayrıca dağın kaldırıldığına dâir **İbni Abbâs, Mücâhid, Süddî, İbni Zeyd, Ikrime** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi birçok sahâbe ve tâbi'înden gelen bir hayli nakiller, **Taberî, İbni**

Ebî Hâtim, İbni Kesîr ve **Dürru'l-mensûr** gibi mûteber rivâyet tefsirlerinde yer almaktadır.

Artık sanki **Allâh-u Te'âlâ** dağı yerinden kaldıramazmış gibi düşünerek, zâhirî mânâyı göz ardı edip bu gibi mûcizeler ihtivâ eden âyetleri mecâzî ve temsîlî yorumlarla tevile kalkışmak Ehl-i Sünnet îtikādıyla bağdaştırılamayacak bâtıl bir fikirdir. Aslında **Allâh-u Te'âlâ**: **"Biz Tûr'u kaldırdık"** buyururken, birinin çıkıp: "Hayır Tûr dağı kaldırılmış değildir, bu sâdece karşı tarafa öyle gösterildiğinin ifâdesidir" demesi, **Allâh-u Te'âlâ**'yı yalancı çıkarmaktan başka bir mânâ taşımaz. **Allâh-u Te'âlâ**'yı tekzîb ve inkârdan **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işâretinden anlaşıldığı üzere insan kendi nefsine ve tabiatına bırakılacak olsa, dînî işlerden hiçbirini isteyerek kabul etmez ve onun ağır vazîfelerini kesinlikle taşımaz. Ancak kabullenip taşıması için görünen ya da görünmeyen başka bir iş ile yardım olunması müstesnâ! İşte o zaman kabûle ve hamle mecbur kalır.

Allâh-u Te'âlâ inâyet erbâbına yardım etmiş, bu sâyede onlar mücâhedelerin ve riyâzatların ağır yüklerini taşıyabilmişlerdir ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine verdiklerini kendi kuvvet ve irâdeleriyle değil de **Allâh-u Te'âlâ**'nın kuvvetiyle almışlardır.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

چَشْمْهَا وُگُوشْهَا رَا بَسْتَه اَنْدْ جُزْ مَرْ آنْهَا رَا كِه اَزْ خُودْ رَسْتَه اَنْدْ
جُزْ عِنَايَتْ كِه گُشَايَدْ چَشْمْ رَا جُزْ مَحَبَّتْ كِه نِشَانَدْ خَشْمْ رَا
جَهْدِ بِى تَوْفِيقْ خُودْ كَسْ رَا مَبَادْ دَرْ جِهَانْ وَاللهُ اَعْلَمْ بِالرَّشَادْ

Gözleri ve kulakları (bâtın cihetinden) bağlamışlardır,
Kendi (benlik)lerinden(, varlıklarından) kurtulmuş olan kimselerinki hâriç!
İnâyet(-i İlâhiyye)den gayri kim açar gözü?
Muhabbet(-i Rabbâniyye)den gayri ne şey teskîn eder (**Allâh-u Te'âlâ**'nın) hışmı(nı ve kızgınlığını)?
Tevfîk(-i İlâhî)siz (**Allâh-u Te'âlâ** muvaffak kılmaksızın) sa'y-u gayret cihânda kimse için olmasın! (Kimse muvaffakıyyet istemeden amelle işi bitirmeye kalkmasın.)

Allâh-u Tebâreke ve Te'âlâ doğruyu en iyi Bilendir! *(Mesnevî-i Ma'nevî, 3 /837-839)*

***Allâh-u Te'âlâ**'nın inâyeti (gözetmesi) olmadan gözler açılamaz. Bundan dolayı bâzı Meşâyıh-ı Kirâm:*

اَلْعِنَايَةُ تَهْدِمُ الْجِنَايَةَ وَ تُوجِبُ الْهِدَايَةَ وَ تُورِثُ الْوِلَايَةَ

*"İnâyet cinâyeti yıkar (**Allâh-u Te'âlâ**'nın bir kulunu kayırması onun yaptığı günahları siler), inâyet hidâyet gerektirir ve dostluk getirir" demişlerdir.*

***Peygamber Efendimiz** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) de:*

«اِذَا اَحَبَّ اللهُ عَبْداً لَمْ يَضُرَّ ذَنْبُهُ.»

*"**Allâh bir kulunu sevdiği zaman** (onu tevbeye muvaffak edeceği için) **günahı ona zarar vermez**" buyurmuşlardır.*

***Allâh**'ın gazabını, gazab edilen kişi üzerindeki ezelî muhabbetten başka bir şey yatıştıramaz. Reşâd ve sedâd üzere olan çalışma ve çabalama ancak tevfîk-i İlâhî ile olur. **Allâh Celle Celâlühû** böylelikle onu kabûl eder.* (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/76-77)

Hazret-i Şeyh Üftâde (Kuddise Sirruhû) **Hazret-i Hüdâî**'ye: "Çokları otuz sene hayli gayret ettiler ama sana hâsıl olan onlara müyesser olmadı" deyince Hüdâî: "Bizim hizmet ettiğimiz kapımız onların hizmet ettiklerinden daha üstündür, o halde bu kadar inâyetin bize has olması yakışır" diye cevap verdi, o zaman **Hazret-i Şeyh** tebessüm etti.

Gerçekten de **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşma yolları çoktur, lâkin riyâzat (açlık, susuzluk ve uykusuzluk çekerek nefsi terbiye) yolu daha sağlam ve sâbittir. Zühdü gâlip olan kişiye bir zaman mânevî yol açılmazsa da sonra açıldığında bir defâda verilir. Bundan dolayı şerî'at ve tarîkatta kemâl bulan **Hallâc** (Kuddise Sirruhû) bu hâli zaptetmeye kâdir olamadı.

Allâh-u Te'âlâ'nın inâyeti kişiyi evvelâ (şerî'atin hükümlerini ve tarîkatın edeplerini) kabûle hidâyet eder, sonra zühd ve riyâzata daha sonra aşk ve hâle, en sonunda da âlem-i hakîkate eriştirir.

Allâh-u Te'âlâ'ya giden yollar yaratıkların nefesleri sayısıncadır, herkes **Allâh-u Te'âlâ**'ya başka bir yoldan ulaşır, bu yollar insanların sandığı gibi belirli değildir. Zîrâ bunlar zâhirî üslûplara göre belirlenmez. **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ﴾

"Evlere kapılarından gelin" (Bakara Sûresi:189) buyurmuştur ki bundan maksat; herkese münâsip olan yoldur. Umûmî mânâda **Allâh-u Te'âlâ**'ya vusûl yolu ancak takvâ ve zikirdir.

Şunu bil ki; kütüb-ü ilâhiyye (İlâhî kitaplar) ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmet ve inâyeti olarak gelmiştir. Enbiyâ (Aleyhimüsselâm) da böylecedir. Artık onlara uyup getirdiklerini kabul eden kişi tehlikeli geçitlerden kesinlikle kurtulmuştur ve bu âlemin zindanından çıkarak melekût-ü a'lâya uçmuştur. Himmetin (bir şeyi dert edip, düşünceyi onun olması için yönlendirmenin) büyük bir tesiri vardır.

Nakledildiğine göre **Hindistan**'da bir topluluk varmış ki, bir şeyi dert ettikleri zaman insanlardan ayrılıp bir kenara çekilir ve bütün düşüncelerini o şeye yöneltirlermiş, o şey de onların istediğine göre meydana gelirmiş. Anlatılan şu kıssa bu kabildendir:

Sultan Mahmud, Hind beldelerine gazâya çıktığında ne zaman oradaki bir şehri fethetmek istese hastalanırmış, bunun sebebini sorduğunda kendisine: 'Onların arasında bir topluluk vardır ki himmetlerini bir şeye sarfettikleri zaman onların isteği doğrultusunda hastalık vukû bulur (yâni **Allâh-u Te'âlâ** onların bu şekilde himmetlerini toplamalarını o şeyin vukuuna sebep kılmıştır)' denilince yakın adamlarından biri ona, çok sayıda davullar çalınıp, borulara üflenmek sûretiyle

onların himmetlerinin dağıtılması istişâresini verdi. **Sultan Mahmud** bunu yaptırınca hastalık zâil oldu, böylece onlar şehri aldılar.

İşte ey sâlik! Nefsin tasalarını ve bozuk düşüncelerini dağıtmak için zikir davullarını çalarsan, kalp şehri **Allâh-u Te'âlâ**'nın inâyetiyle halâs olur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* namazından selâm verdiği zaman en yüksek sesiyle: «لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.» zikrini okurdu. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/272)*

Ömer Nesefî ve **İmâm-ı Vâhidî** *(Rahimehümellâh)* tefsirlerinde şöyle demişlerdir: "Zikir farzlar cümlesindendir. Töhmeti (Müslüman olup olmadığı ve farzları yapıp yapmadığı şüphesini) def etmek için farzların îlânı (açıkça yapılması) daha uygun ve daha güzeldir."

(Namaz ardındaki tevhîd, hacdaki telbiye, bayram namazlarında ve kurban kesimlerindeki tekbirler gibi, sünnet-i seniyyede vârid olan yerlerde) açık zikirde bulunmak zikredenin kalbini uyandırır, onun düşüncesini tefekkürde toplar, kulağını zikre yöneltir, uykuyu def eder ve canlılığı artırır.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

يَا دَهَانِ خِويشْتَنْ رَا پَاكْ كُنْ رُوحِ خُودْ رَا چَابُك وچَالاَكْ كُنْ
ذكرِحَقْ پَاكَسْتْ چُونْ پَاكِى رَسِيدْ رَخْتْ بَرْ بَنْدَدْ بِرُونْ آيَدْ پَلِيدْ
مِى گُرِيزَدْ ضِدِّهَا اَزْ ضِدِّهَا شَبْ گُرِيزَدْ چُونْ بَرْ اَفْرُوزَدْ ضِيَا
چُونْ دَرْ آيَدْ نَامِ پَاكْ اَنْدَرْ دَهَانْ نِى پَلِيدِى مَانَدْ و نِى اَنْدُهَانْ

*(**Allâh-u Te'âlâ Hazret-i Mûsâ'ya "Bana hiç günâh işlemediğin bir ağızla duâ et"** buyurunca, **Hazret-i Mûsâ**: "Ben de o ağız yok" dedi. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** da: **"O zaman başkasının ağzıyla duâ et.)*** **Ya da kendi ağzını temizle ve kendi rûhunu çevik ve atik hâle getir** ***(ki duân makbûl olsun"** buyurdu.)*

Hakk Te'âlâ'nın zikri pâktır. (Ağzını pâk eden o) zikr-i **Hakk** geldiğinde pislik pılını pırtısını toplar ve çıkar gider. *(Pâk kiri giderir, pâklığı artırır.)*

Zıtlar zıtlardan kaçar. *(İki zıt bir yerde toplanmaz. Nitekim güneş doğup)* ziyâ saçıldığında, gece kaçar *(kaybolur. İşte pâklık ve temizlik de geldiğinde nâpâklık, kirlilik kalmaz).*

(**Hakk Te'âlâ**'nın) nâm-ı pâk(ı, tertemiz ismi) ağza geldiğinde, ne pislik kalır, ne gamlar kalır. *(Gam ve keder adına ne varsa hepsi, o Nâm-ı pâk hürmetine zâil olur, yok olup kaybolur.) (Mesnevî-i Ma'nevî, 3/185-188; Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/26-27)*

Âyet-i celîlede geçen **"Onda bulunanları zikredin"** kavl-i şerîfi hem kavlî zikre (dilden zikretmeye), hem de şerî'atin zâhirini muhâfaza etmeye şâmildir. Gerçi bu işte umde olan ancak ameldir.

Nitekim **Sa'dî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlünden murad, güzel bir sîret elde etmektir yoksa sâdece Mushaf'ta yazılı olan sûreleri tertîl üzere okumak değildir. Avamdan olan âbidler bu yolda piyâde gitmişlerdir, gevşek âlimler ise uyuyan süvârîler olarak gitmişlerdir."

Allâh-u Te'âlâ bizleri ve sizleri gaflet ve cehâlet uykusundan îkaz eylesin, işlerimizin âkıbetlerini en güzel hâtimelerle ve hallerle hitâma erdirsin! Âmîn!

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; isteyerek gelen zorla getirilen gibi olmaz. Zîrâ kahredilerek gelen kişi **Hakk Sübhânehû**'nün kadrini bilemez. Bu mânâda şu şiiri inşâd etmişlerdir:

إِذَا كَانَ لَا يُرْضِيكَ إِلَّا شَفَاعَةٌ فَلَا خَيْرَ فِي وُدٍّ يَكُونُ لِشَافِعٍ

"Seni şefaatten başka bir şey memnun edemiyorsa,
Şefaatçiye karşı taşınan bir sevgide hiçbir hayır olmaz!"

Yâni sen beni ancak senin işlerin için aracı olduğum zaman seveceksen, aracıya karşı olan bu sevginin kıymeti yoktur.

Yine şunu inşâd ettiler:

إِذَا أَنَا عَاتَبْتُ الْمَلُولَ فَإِنَّمَا أَخُطُّ بِأَقْلَامِي عَلَى الْمَاءِ أَحْرُفَا

وَهَبْهُ ارْعَوَى بَعْدَ الْعِتَابِ أَلَمْ يَكُنْ تَوَدُّدُهُ طَبْعًا، فَصَارَ تَكَلُّفَا

"Ben sevgiden usanmış birine sitem ettiğim zaman,
Ancak kalemlerimle su üzerine harfler yazmış olurum.
Kabul et ki bu sitemimden sonra o vazgeçti,
Evvelce sevgisi tabîî iken bu sefer zoraki oldu değil mi?"

Denilmiştir ki: "Kerhen bir hayır yapanın işinin netîcesi, tav'an (isteyerek) ökçeleri üzeri gerisin geri dönmek olur. İşte Yahudiler de kitabı icbâr ile kabul edince hiç beklemeden hemen onu tahrife başladılar."

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her kim **Allâh-u Te'âlâ**'nın iyiliklerinin latîf muâmeleleriyle O'na boyun eğmezse imtihan zincirleriyle O'na doğru zorla çekilir.

عَجِبَ رَبُّكَ مِنْ قَوْمٍ يُقَادُونَ إِلَى الْجَنَّةِ بِالسَّلَاسِلِ

"Rabbin, zincirlerle cennete doğru sevkedilen bir kavmin hâline teaccüb etmiştir!"

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; İsrâîloğullarının üzerlerine kaldırılan dağ emr-i Rabbânî ve kahr-ı İlâhî dağıdır. Böylece onlara: "Size verdiğimizi ciddiyetle ve azîmetle alın ve onda bulunan sırları anın! Böylece siz takvâ mertebelerinin farklılığına göre müttakîler ipine dizilesiniz" buyrulmuş olmaktadır.

﴿ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (172)

Daha neyi sor? (وَإِذْ أَخَذَ) **o zamânı ki aldı,** kim? (رَبُّكَ) **senin Rabbin,** kimden? (مِنْ بَنِي آدَمَ) **Âdemoğullarından,** onlardan bedel, (مِنْ ظُهُورِهِمْ) **onların sırtlarından,** neyi? (ذُرِّيَّتَهُمْ) **zürriyetlerini,** daha, (وَأَشْهَدَ) **şâhit tuttu,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne üzerine? (عَلَى أَنْفُسِهِمْ) **kendi nefisleri üzerine,** onlara ne buyurarak? (أَلَسْتُ) **Ben değil miyim?** (بِرَبِّكُمْ) **sizin Rabbiniz,** (قَالُوا) **dediler,** ne dediler? (بَلَى) **evet,** (شَهِدْنَا) **biz** (Senin bizim Rabbimiz olduğuna) **şâhitlikte bulunduk,** Allâh-u Te'âlâ niçin böyle şâhit tuttu? (أَنْ تَقُولُوا) **demeyesiniz diye,** ne zaman? (يَوْمَ الْقِيَامَةِ) **kıyâmet gününde,** ne demeyesiniz? (إِنَّا) **muhakkak biz,** (كُنَّا) **olduk,** neden? (عَنْ هَذَا) **işte bundan,** nedir olduk? (غَافِلِينَ) **gâfil kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Hani Rabbin Âdem(in sulbünden, bizzat ondan yaratacağı çocuklarını, onun) **oğullarından** (da), **onların sırtlarında** (bulunan sulplerinde)**n** (kıyâmete kadar yaratacağı) **zürriyetlerini** (asır be asır doğacakları tertip üzere çıkarıp) **almış ve** (zerrecikler hâlinde huzûruna topladığı o nesillere, hayat, anlayış ve konuşma kâbiliyeti verip,) **onları** (birbirlerine değil de bizzat) **kendi nefislerine karşı şâhit tut**(arak buyur)**muştu ki: 'Ben sizin** (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?'**

Onlar da (cevâben)**: 'Evet** (Rabbimiz ancak Sensin)**! Biz**(, Senden gayri Rabbimiz olmadığına ve Senin birliğine dâir ikrarda ve) **şâhitlikte bulunduk!' demişlerdi.** (Evet! Biz bunu böylece yapmıştık,) **tâ ki siz kıyâmet gününde** (Bize karşı)**: 'Şüphesiz ki biz** (Senin) **işte bu** (hususi ahd-ü mîsâkı)**ndan habersiz kimselerdik' demeyesiniz."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasını müteallakātıyla birlikte en tafsîlatlı bir şekilde şerhettikten sonra bütün mükellefler hakkında huccet teşkil edecek bir konuyu bu âyet-i kerîmede ele almıştır.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i celîlede İsrâîloğullarından aldığı özel sözü beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede Âdemoğullarından aldığı genel ahdi beyân etmiştir.

Bu âyet-i kerîmede bahse konu edilen 'Belâ mîsâkı' hakkında müfessirlerin ve hadîs ehlinin mezhebi, **Müslim ibni Yesâr el-Cühenî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerîfe dayanmaktadır, buna göre **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a bu âyet-i

kerîme sorulduğunda o şöyle dedi: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu âyet-i kerîme sorulurken işittim, o şöyle buyurdu:

عَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ اَلْجُهَنِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سُئِلَ عَنْ هٰذِهِ الْاٰيَةِ ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ اَلْاٰيَةَ. فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْهَا فَقَالَ: «إِنَّ اللهَ خَلَقَ اٰدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ، فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ: خَلَقْتُ هٰؤُلَاءِ لِلْجَنَّةِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ، ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً، فَقَالَ: خَلَقْتُ هٰؤُلَاءِ لِلنَّارِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ يَعْمَلُونَ.» فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَفِيمَ الْعَمَلُ؟ فَقَالَ: «إِنَّ اللهَ إِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلْجَنَّةِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ عَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، وَإِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلنَّارِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ عَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيُدْخِلَهُ النَّارَ.»

"Şüphesiz Allâh Âdem'i yarattı sonra (kudretini temsil eden) **sağ eliyle onun sırtını sıvazladı ve ondan bir zürriyet çıkardı da: 'Ben işte bunları**(n) **cennet için** (çalışacaklarını ezelî ilmimle bildim ve bunları oraya kavuşsunlar diye) **yarattım. Artık bunlar cennet ehlinin amellerini işlerler' buyurdu. Sonra yine sırtını sıvazladı ve ondan bir zürriyet çıkardı da: 'Ben işte bunları**(n) **cehennem için** (çalışacaklarını ezelî ilmimle bildim ve bunları oraya kavuşsunlar diye) **yarattım. Artık bunlar cehennem ehlinin amellerini işlerler'** buyurdu.

O zaman soran adam: 'Yâ **Rasûlellâh**! Bu durumda amel(in faydası) nerede (kaldı)?' deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Şüphesiz Allâh bir kulu**(n) **cennet için** (çalışacağını bilir de onu orası için) **yaratırsa ona cennet ehlinin amellerini yaptırır, nihâyet o, cennet ehlinin amellerinden bir amel üzere ölür, Allâh-u Te'âlâ da onu cennete girdirir. Ama bir kulu**(n) **cehennem için** (çalışacağını bilir de onu orası için) **yaratırsa ona cehennem ehlinin amellerini yaptırır, nihâyet o, cehennem ehlinin amellerinden bir amel üzere ölür, Allâh-u Te'âlâ da onu cehenneme girdirir'** buyurdu." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/553-554; Mâlik, el-Muvatta':2/898-899; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:311, 1/399-400; Buhârî, et-Târîh:8/96; Ebû Dâvûd, Sünnet: 17, no: 4703, 2/639; Tirmizî, Tefsîr:8, no:3075, 5/266; Nesâî, el-Kübrâ, no:11190; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/580-581; İbni Ebî Hâtim:5/1612; Vâhidî, el-Vesît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/424; İbni Hıbbân, no:6166; Âcurrî, eş-Şerî'a, no:324; Hâkim, el-Müstedrek:1/27, 2/324, 544; Lâlekâî, no:990; Beyhakî, el-Esmâ, no:710; Ziyâ, el-Muhtâra, no:289; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/211; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/299; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/439-441; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/656-657)*

İşte bu hadîs-i şerîfin bu âyet-i kerîmeyi tefsîrinden anlaşıldığına göre; Âdemoğullarından kıyâmete kadar yaratılacak olanların hepsi **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan îtibâren babalarının sulplerinden alınarak İlâhî hitapla muhâtap kılınmışlardır.

Bu, hakîkî bir vâkı'a olup, temsîl ve mecazla îzah edilecek kabilden bir hâdise değildir. Nitekim bu hadîs-i şerîfi takviye eden birçok hadîs-i şerîf ve rivâyetler aşağıda zikredilmiştir.

Semerkandî, Vâhidî, Beğavî, Hâzin, Mazharî ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; âyet-i kerîmede 'Zürriyetlerin Âdemoğullarının sulplerinden alındığı' beyân edilmişken, bu hadîs-i şerîfte '**Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden alındığı' bildirilmiştir. Tabî ki burada bir çelişki söz konusu değildir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetlerini dünyâdaki doğum tertibi üzere birbirlerinin sulplerinden çıkarmıştır.

Bütün insanlığın **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın evlâdı olduğu kesin bir ilimle bilindiği için âyet-i kerîmede **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünü konu etmeye ihtiyaç duyulmamıştır. Nitekim:

﴿ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ﴾

"O kıyâmet ânı vukû bulacağı gün: 'Firavun hânedânını en şiddetli azâba sokun' (buyrulur)." *(Gâfir Sûresi:46)* âyet-i kerîmesinde, **Firavun**'un konuya dâhil olduğu müdellel bir husus olduğu için ismi zikredilmemiştir.

Ama Âdemoğullarının bir kısmı bir kısmının sulbünde bulunup, bütün insanlığın asılları olan **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbî evlatları da **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünde bulunduklarına göre bütün insanlığın ihrâc noktası olarak hadîs-i şerîfte **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünün zikredilmesi yerinde olmuştur. Zâten hadîs-i şerîfte geçen '**Âdem**' lafzından çocukları da kastedilmiştir, çünkü aslın zikriyle fer'ın zikrinden istiğnâ edilmiştir.

İmâm-ı Bâcî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu hadîs-i şerîf **Allâh-u Te'âlâ**'nın 'Yemîn' ile mevsûf olmasını iktizâ etmektedir ki:

﴿ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ ﴾

"Gökler O'nun yemîniyle dürülmüşlerdir" *(Zümer Sûresi:67)* âyet-i kerîmesi de bunu nâtıktır. Ehl-i Sünnet'in icmâ'ına göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın iki kudret eli de sağdır, sol O'na isnâd edilemez. Fakat bu iki elden maksat, yaratıkların uzuvları kabîlinden olmayıp, kudret sıfatından ibârettir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın misli yoktur.

Zerkânî *(Rahimehullâh)*ın **İbnü'l-Arabî** *(Rahimehullâh)*dan nakline göre; bu hadîs-i şerîfte geçen 'Mesh (**Allâh-u Te'âlâ**'nın **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sırtını sıvazlaması)' **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbüne tealluk etmesinden ibârettir. Yaratıcının kudretinin tealluk ettiği her türlü mânâ bir mahlûkun fiiliyle ifâde edilir. Ancak o fiilde bir denâet (aşağılık) söz konusu olursa müstesnâ (yâni öyle bir fiil **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanılamaz)! *(el-Müntekâ:7/202; Şerhu'z-Zerkânî:4/245; Kandehlevî, Evcezü'l-mesâlik:16/21)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu hadîs-i şerîfte geçen 'Mesh'i yapan, ceninleri şekillendirmekle ve maddelerini bir araya getirmekle müvekkel olan melek olup bu fiil **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâd edilmiş olabilir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** Nahl Sûresinin 28 ve 32. âyet-i kerîmelerinde canları meleklerin aldığını beyân ederken, Zümer Sûresinin 42. âyet-i kerîmesinde ise canları bi'z-Zât Kendisinin aldığını açıklamıştır. Zâten Mâsih'in **Allâh-u Te'âlâ** olduğu düşünülmesi hâlinde bu meshten, kudretin teallukunun kastedilmiş olduğu bilinmektedir.

"Kurtubî Tefsiri"nde zikredildiğine göre; **İbnü'l A'rabî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Eğer burada: 'Henüz günah işlememiş yaratıkların cezâlarının karara bağlanması

ve bu karar kayda geçirilerek yaratıkların o âkıbete sevk edilmesi nasıl uygun görülür?' denilecek olursa, biz: 'Peki, bunun uygun görülmemesi neye göredir, akla göre midir, yoksa dîne göre midir? Oysa şerî'at bunun aksini söylemektedir' deriz. Onlar: 'Bizim içimizden merhamet ve hikmet sâhibi olan hiçbir kimse bunu yapmayı uygun görmez' diyecek olurlarsa biz şöyle deriz:

'(Çünkü sizin içinizden hiçbiri neyin ne olacağını önceden bilemeyeceği için onun böyle yapması yerinde olur, ama bir kimsenin suç işlediğini bilen herkes onun cezâlandırılmasına muvâfakat eder, **Allâh-u Te'âlâ**'nın herşeyi olmadan önce bildiği herkesin mâlumu olduğuna göre O'nun hakkında öncelik ve sonralık konu edilemez. Zâten O'na göre zaman tek bir andan ibâret olduğundan, bir kimsenin suç işlememiş hâliyle suç işlemiş hâli O'nun ilminde eşittir. Dolayısıyla burada suçsuz bir kula cezâ yazılması diye bir şey yoktur.)

Ayrıca bizden her birinin başında kendisine emir ve nehiyler yönelten bir âmir ve nâhiy bulunmaktadır. **Rabbimiz Te'âlâ** ise hiçbir yaptığından mesul olmaz, kullar mesul olurlar, yaratıkların Yaratan'a kıyas edilmesi câiz olmaz, kulların işleri İlâh'ın fiillerine hamledilemez, hakîkatte bütün fiiller sâdece **Allâh Celle Celâlühû**'ya âittir. Bütün yaratıklar O'nun mülküdür, O, mülkünde dilediği şekilde tasarruf eder ve kullar arasında istediği şekilde hüküm verir.

İnsanın kendisinde bulduğu bu tür hissiyata onu sevkeden, menfaat beklentisinden dolayı kimine acıması, kimini esirgemesi, bütün bunların ötesinde de medih ve övgüyü sevmesidir. **Bârî Te'âlâ** ise bütün bunlardan münezzeh ve mukaddes olduğu için O'nun hükümlerini kulların hissiyâtına göre kıyaslamak aslâ câiz olmaz.

Allâh-u Te'âlâ'nın, Âdemoğullarını babalarının sulplerinden çıkararak onlardan ahd-ü mîsâk aldığına dâir hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يُقَالُ لِلرَّجُلِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ مَا عَلَى الْأَرْضِ مِنْ شَيْءٍ أَكُنْتَ مُفْتَدِيًا بِهِ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ. فَيَقُولُ: قَدْ أَرَدْتُ مِنْكَ أَهْوَنَ مِنْ ذٰلِكَ، قَدْ أَخَذْتُ عَلَيْكَ فِي ظَهْرِ اٰدَمَ أَنْ لَا تُشْرِكَ بِي شَيْئًا فَأَبَيْتَ إِلَّا أَنْ تُشْرِكَ.»

"Kıyâmet günü cehennem ehlinden bir adama: 'Söyle bakalım, dünyâ üzerinde olan her şey sana âit olsaydı, (şimdi sen bu düştüğün azaptan kurtulmak için) **onları fidye verir miydin?!' denilir. O da: 'Evet!' der. O zaman Allâh-u Te'âlâ: 'Gerçekten Ben senden bundan daha hafifini istemiştim, sen Âdem'in sulbündeyken Ben senden Bana hiçbir şeyi ortak koşmayacağına dâir söz almıştım, ama sen ille de şirk koşacağım diye direttin'** buyurur." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12289, 19/302; Buhârî, Enbiyâ:2, no:3156, 3/1213; Müslim, Sıfâtü'l-münâfıkîn:10, no:2805, 4/2160; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/435; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/664)*

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldığına göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusu: "Hiçbir ortağım bulunmadığı halde sâdece Ben sizin Rabbinizim değil mi?" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla dünyâya gelindikten sonra,

Allâh-u Te'âlâ'nın Rabliğini kabul etmekle birlikte, O'nun şerî'atinin bir hükmüne dahî îtiraz edilirse, nefis, şeytan ve onlara uyanlar **Allâh-u Te'âlâ**'ya ortak edilmiş olacağından bu söz tutulmuş olmaz.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَمَّا خَلَقَ اٰدَمَ، مَسَحَ ظَهْرَهُ، فَخَرَجَتْ مِنْهُ كُلُّ نَسَمَةٍ هُوَ خَالِقُهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَنَزَعَ ضِلْعًا مِنْ أَضْلاعِهِ، فَخَلَقَ مِنْهُ حَوَّاءَ، ثُمَّ أَخَذَ عَلَيْهِمُ الْعَهْدَ: ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ﴾ ثُمَّ اخْتَلَسَ كُلَّ نَسَمَةٍ مِنْ بَنِي اٰدَمَ بِنُورِهِ فِي وَجْهِهِ، وَجَعَلَ فِيهِ الْبَلْوَى الَّذِي كَتَبَ أَنَّهُ يُبْتَلَى بِهَا فِي الدُّنْيَا مِنَ الأَسْقَامِ، ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى اٰدَمَ، فَقَالَ: يَا اٰدَمُ! هٰؤُلاءِ ذُرِّيَّتُكَ، وَإِذَا فِيهِمُ الأَجْذَمُ، وَالأَبْرَصُ، وَالأَعْمَى، وَأَنْوَاعُ الأَسْقَامِ، فَقَالَ اٰدَمُ: يَا رَبِّ! لِمَ فَعَلْتَ هٰذَا بِذُرِّيَّتِي؟ قَالَ: كَيْ تَشْكُرَ نِعْمَتِي يَا اٰدَمُ! وَقَالَ اٰدَمُ: يَا رَبِّ، مَنْ هٰؤُلاءِ الَّذِينَ أَرَاهُمْ أَظْهَرَ النَّاسِ نُورًا ؟ قَالَ: هٰؤُلاءِ الأَنْبِيَاءُ، يَا اٰدَمُ! مِنْ ذُرِّيَّتِكَ، قَالَ: فَمَنْ هٰذَا الَّذِي أَرَاهُ أَظْهَرَهُمْ نُورًا ؟ قَالَ: هٰذَا دَاوُدُ يَكُونُ فِي اٰخِرِ الْأُمَمِ، قَالَ: يَا رَبِّ! كَمْ جَعَلْتَ عُمْرَهُ ؟ قَالَ: سِتِّينَ سَنَةً، قَالَ: يَا رَبِّ! كَمْ جَعَلْتَ عُمْرِي؟ قَالَ: كَذَا وَكَذَا، قَالَ: رَبِّ فَزِدْهُ مِنْ عُمْرِي أَرْبَعِينَ سَنَةً حَتَّى يَكُونَ عُمْرُهُ مِائَةَ سَنَةٍ، قَالَ: أَتَفْعَلُ يَا اٰدَمُ؟ قَالَ: نَعَمْ يَا رَبِّ! قَالَ: فَنَكْتُبُ وَنَخْتِمُ؟ إِنَّا إِنْ كَتَبْنَا وَخَتَمْنَا لَمْ نُغَيِّرْ، قَالَ: فَأَفْعَلُ أَيْ رَبِّ.» قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَلَمَّا جَاءَ مَلَكُ الْمَوْتِ إِلَى اٰدَمَ لِيَقْبِضَ رُوحَهُ، قَالَ: مَاذَا تُرِيدُ يَا مَلَكَ الْمَوْتِ ؟، قَالَ: أُرِيدُ قَبْضَ رُوحِكَ، قَالَ: أَلَمْ يَبْقَ مِنْ أَجَلِي أَرْبَعُونَ سَنَةً ؟ قَالَ: أَوَ لَمْ تُعْطِهَا ابْنَكَ دَاوُدَ؟ قَالَ: لَا.» قَالَ: فَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَقُولُ: فَنَسِيَ اٰدَمُ وَنَسِيَتْ ذُرِّيَّتُهُ، وَجَحَدَ اٰدَمُ فَجَحَدَتْ ذُرِّيَّتُهُ، قَالَ ابْنُ شُعَيْبٍ: أَخْبَرَنِي أَبُو حَفْصِ بْنُ أَبِي الْعَاتِكَةِ، قَالَ: وَعُمْرُهُ كَانَ أَلْفَ سَنَةٍ.

"Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ Âdem'i yaratınca onun sırtını sıvazladı, bunun üzerine kıyâmet gününe kadar yaratacağı her canlı ondan çıktı, sonra onun kaburgalarından bir kaburgayı ondan söküp aldı da ondan Havvâ'yı yarattı, daha sonra onlardan:

'Ben sizin (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?' diye ahit aldı. Onlar da: 'Evet** (Rabbimiz ancak Sensin)**! Biz** (Senden gayri Rabbimiz olmadığına ve Senin birliğine dâir ikrarda ve) **şâhitlikte bulunduk!' dediler. (Allâh-u Te'âlâ** bu sözleşmenin hikmetini şöyle açıkladı: Evet! Biz bunu böylece yapmıştık,) **tâ ki siz kıyâmet gününde** (Bize karşı)**: 'Şüphesiz ki biz** (Senin) **işte bu** (hususta ki ahd-ü mîsâkı)**ndan habersiz kimselerdik.' demeyesiniz diye.**

Sonra Âdemoğullarından gelecek her canlıyı yüzündeki nûruyla belirleyerek (babalarının sulplerinden) **aldı, sonra dünyâda onu mübtelâ kılacağını yazdığı hastalıkları ve belâları ona yerleştirdi, daha sonra onları** (babaları olan) **Âdem'e sundu da: 'Ey Âdem! İşte bunlar senin zürriyetin' buyurdu. Âdem bir de baktı ki onlar içerisinde cüzamlı, abraş, kör ve türlü türlü hastalıklar**(a tutulanlar) **var. O zaman Âdem: 'Yâ Rabbi! Zürriyetime bunu ne hikmetle yaptın?' deyince Allâh-u**

Te'âlâ: 'Benim nîmetlerime şükretsinler diye ey Âdem!' buyurdu. Âdem: 'Yâ Rabbi! İnsanlar içerisinde nûru en parlak gördüğüm şu kimseler de kim?' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Ey Âdem! Bunlar senin zürriyetinden peygamber olacaklar' buyurdu.

Âdem: 'Peki ya onlar içerisinde bana nûru en belirgin olarak gösterilen şu zat da kim?' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Bu âhir ümmetler içerisinde gelecek olan Dâvûd'tur' buyurdu. Âdem: 'Yâ Rabbi! Onun ömrünü ne kadar kıldın?' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Altmış sene' buyurdu. O: 'Yâ Rabbi! Benim ömrümü ne kadar tâyin ettin?' diye sorunca Allâh-u Te'âlâ: 'Şu kadar şu kadar (bin sene)**' buyurdu. O: 'Ey Rabbim! Ona benim ömrümden kırk sene ilâve et de ömrü yüz sene olsun' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Ey Âdem! Bunu yapmaya kararlı mısın?' diye sordu. O: 'Evet yâ Rabbi!' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'O zaman yazıp mühürlüyoruz. Şüphesiz ki Biz yazıp mühürlediğimiz zaman artık değiştirmeyiz' buyurdu. O da: 'Olur ya Rabbi! Böyle yap' dedi."**

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle devam etti: **"Ölüm meleği canını almak için Âdem'e geldiği zaman o: 'Ey ölüm meleği! Ne istiyorsun?' dedi. O: 'Senin rûhunu kabzetmek istiyorum' deyince Âdem: 'Benim ecelimden kırk sene kalmamış mıydı?' dedi. O: 'Sen onu Dâvûd oğluna vermemiş miydin?' deyince Âdem: 'Hayır!' dedi."**

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* derdi ki: "İşte **Âdem** (verdiği sözü) unuttu, zürriyeti de unuttu. **Âdem** inkâr etti, zürriyeti de inkâr etti."

İbni Şu'ayb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **"Ebû Hafs ibni Ebi'l Âtike** *(Rahimehullâh)*ın bana haber verdiğine göre **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın ömrü bin sene idi." *(İbni Ebî Hâtim:5/1614; Tirmizî, Tefsîr:8, no:3076, 5/267; İbnü Mende, er-Redd ale'l-Cehmiyye, sh:53; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-'Azame, no:1027; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:7/395; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/305; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/658-659)*

Ebû Ümâme *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «خَلَقَ اللهُ الْخَلْقَ وَقَضَى الْقَضِيَّةَ، وَأَخَذَ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ وَعَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ، فَأَخَذَ أَهْلَ الْيَمِينِ بِيَمِينِهِ وَأَخَذَ أَهْلَ الشِّمَالِ بِيَدِهِ الْأُخْرَى- وَكِلْتَا يَدَيِ الرَّحْمٰنِ يَمِينٌ- فَقَالَ: يَا أَصْحَابَ الْيَمِينِ! فَاسْتَجَابُوا لَهُ، فَقَالُوا: لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ. قَالَ: ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى﴾ قَالَ: يَا أَصْحَابَ الشِّمَالِ! فَاسْتَجَابُوا لَهُ، فَقَالُوا: لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ. قَالَ: ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى﴾ فَخَلَطَ بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ فَقَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ: رَبِّ! لِمَ خَلَطْتَ بَيْنَنَا؟! قَالَ: ﴿وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ﴾. ﴿أَنْ يَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَ﴾ ثُمَّ رَدَّهُمْ فِي صُلْبِ اٰدَمَ، فَأَهْلُ الْجَنَّةِ أَهْلُهَا، وَأَهْلُ النَّارِ أَهْلُهَا، فَقَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَمَا الْأَعْمَالُ؟ قَالَ: يَعْمَلُ كُلُّ قَوْمٍ لِمَنَازِلِهِمْ. فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ : إِذًا نَجْتَهِدُ.»

"Allâh-u Te'âlâ mahlûkatı yarattı, herkes hakkındaki hükmünü karara bağladı ve Arş'ı su üzerindeyken peygamberlerin mîsâkını aldı. Sonra (kudretini temsil eden) **sağ eliyle defterini sağ elinden alacakları aldı, diğer kudret eliyle de defte-**

rini sol elinden alacakları aldı, zâten Rahmân'ın iki kudret eli de sağdır (sol O'na nisbet edilemez). **Bunun üzerine: 'Ey sağ ashâbı' buyurdu. Onlar da hemen O'na icâbet ederek: 'Ey Rabbimiz! Buyur, buyur! Emrine âmâdeyiz' dediler. Allâh-u Te'âlâ: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' buyurdu. Onlar da: 'Evet' dediler.**

Sonra 'Ey sol ashâbı' buyurdu. Onlar da hemen O'na icâbet ederek: 'Ey Rabbimiz! Buyur, buyur! Emrine âmâdeyiz' dediler. Allâh-u Te'âlâ: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' buyurdu. Onlar da: 'Evet' dediler. Bunun üzerine onları birbirine karıştırınca içlerinden biri: 'Ya Rabbi! Niye aramızı karıştırdın?' deyince Allâh-u Te'âlâ: "(Onlar burada dedikleriyle kalmayacaklar,) **onların bundan başka daha ne** (kötü) **amelleri var ki, onlar** (dünyâya çıktıkları zaman) **onları yapacaklar.** (Zâten o zaman ayrılacaksınız. Ama Ben şimdi onlardan bu sözü aldım) **tâ ki onlar kıyâmet günü: 'Biz bundan habersiz kimselerdik' diyemesin-ler" buyurdu.**

Sonra onları Âdem'in sulbüne iâde etti, artık cennet ehli orayı hak edenlerdir, cehennem ehli de orayı hak edenlerdir." Bunun üzerine bir konuşmacı: "Yâ Rasûlellâh! Peki ya ameller(in faydası) nedir?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Her topluluk kendi yerlerini kazanmak için amel edecektir"** buyurdu. O zaman **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Mâdem öyle biz de son gayretimizle çalışacağız"** dedi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/660-661; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/79-80; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7940, 7943; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-'Azame, no:228; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:11794, 7/391)*

عَنْ هِشَامِ بْنِ حَكِيمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَتُبْتَدَأُ الْأَعْمَالُ أَمْ قَدْ قُضِيَ الْقَضَاءُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ أَخَذَ ذُرِّيَّةَ اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ، ثُمَّ أَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ، ثُمَّ أَفَاضَ بِهِمْ فِي كَفَّيْهِ ثُمَّ قَالَ: هٰؤُلَاءِ فِي الْجَنَّةِ وَهٰؤُلَاءِ فِي النَّارِ. فَأَهْلُ الْجَنَّةِ مُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَأَهْلُ النَّارِ مُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ».

Hişâm ibni Hakîm *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Yaptığımız amellere yeni mi başlanılmaktadır yoksa bu hususta bir kazâ (ve kader ezelde) hükme bağlanmış mıdır?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Şüphesiz Allâh *(Celle Celalühü)* **Âdem** *(aleyhisselam)*'ın **zürriyetini onun çocuklarının sulplerinden aldı, sonra onları kendilerine şâhit kıldı. Daha sonra onları iki kudret eline akıttı da: 'İşte bunlar cennettedir, işte bunlar da cehennemdedir, artık cennet ehli, cennet ehlinin amellerine kolayca muvaffak edilenlerdir. Cehennem ehli de cehennem ehlinin amellerine kolayca ulaştırılanlardır' buyurdu."** *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/551; Bezzâr, el-Keşf, no:2140; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:435, 22/169; Âcurrî, eş-Şerî'a, no:330; Beyhakî, el-Esmâ, no:711-712; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/663)*

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْغُزْلِ فَقَالَ: «لَوْ أَنَّ الْمَاءَ الَّذِي يَكُونُ مِنْهُ الْوَلَدُ أَهْرَقْتَهُ عَلَى صَخْرَةٍ لَأَخْرَجَ اللهُ مِنْهَا وَلَدًا، وَلَيَخْلُقَنَّ اللهُ نَفْسًا هُوَ خَالِقُهَا.»

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e azilden (korunmadan) sorulduğunda:

"Çocuğun kendisinden olacağı su var ya, sen onu bir kayanın üzerine de döksen, elbette Allâh ondan bir çocuk çıkarır. Andolsun ki şüphesiz Allâh yaratacak olduğu bir nefsi mutlaka yaratacaktır" buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12420, 19/412; Ziyâ, el-Muhtâra, no:1820, İbni Ebî Âsım, es-Sünne, no:366; İbni Hibbân, es-Sikât, 7/502; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/665)*

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الْعَزْلِ؟ فَقَالَ: «لَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تَفْعَلُوا، إِنْ تَكُنْ مِمَّا أَخَذَ اللهُ مِنْهَا الْمِيثَاقَ فَكَانَتْ عَلَى صَخْرَةٍ نُفِخَ فِيهَا الرُّوحُ.»

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i azilden (korunmadan) sorulurken işittim, o:

"Bunu yapmamanızda size bir zarar yoktur, eğer bir çocuk Allâh'ın kendilerinden (kālû belâ sözleşmesinde) **mîsak aldıklarındansa, o** (rahme dökülmeyip) **bir kayanın üzerinde bile olsa ona ruh üflenir"** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/665; Sa'îd ibni Mansûr, no:2220)*

Bu iki hadîs-i şerîften anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarından "Belâ" dedikleri gün aldığı söz bir hakîkattir, zâten dünyâya gelişleri de bu sözün kendilerinden alınmış olmasına göre kesinlik kazanmaktadır. O gün o sözü vermiş olanın yaratılmaması düşünülemez.

عَنْ أَبِي نَضْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَالُ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللهِ، دَخَلَ عَلَيْهِ أَصْحَابُهُ يَعُودُونَهُ وَهُوَ يَبْكِي فَقَالُوا لَهُ: مَا يُبْكِيكَ؟ أَلَمْ يَقُلْ لَكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خُذْ مِنْ شَارِبِكَ ثُمَّ أَقِرَّهُ حَتَّى تَلْقَانِي.» قَالَ بَلَى وَلٰكِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: « إِنَّ اللهَ قَبَضَ قَبْضَةً بِيَمِينِهِ وَقَالَ: هٰذِهِ لِهٰذِهِ وَلَا أُبَالِي وَقَبَضَ قَبْضَةً أُخْرَى بِيَدِهِ الْأُخْرَى، فَقَالَ: هٰذِهِ لِهٰذِهِ وَلَا أُبَالِي.» فَلَا أَدْرِي فِي أَيِّ الْقَبْضَتَيْنِ أَنَا؟

Ebû Nazra *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından, kendisine **Ebû Abdillâh** denilen bir adamı arkadaşları hastayken ziyâret etmek üzere yanına girdiklerinde o ağlıyordu. Ona: "Seni ağlatan nedir? **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sana:

"Bıyığından bir miktar al, sonra bana kavuşuncaya kadar bu hâli devam ettir" buyurmadı mı? (Demek ki sen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kavuşmakla müjdelenmişsin)" dediklerinde, o: "Evet, öyle ama ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i: **"Şüphesiz Allâh,** (kudretini temsil eden) **sağ eliyle** (**Âdem**'in zürriyetinden) **bir tutam aldı da: 'İşte bunlar buranındır** (cennetliktir), **Ben** (kimin ne diyeceğine) **aldırmam' buyurdu. Sonra diğer** (kudret) **eliyle bir kabza daha aldı da: "İşte bunlar buranındır** (cehennemliktir), **Ben** (kimin ne diyeceğine) **önem vermem' buyurdu"** derken işittim, artık ben hangi tutamda bulunduğumu bilemiyorum (bu durumda nasıl gülebilirim?!" diye cevap verdi. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17593, 29/134; el-Bezzâr, Keşfü'l-estâr, no:2142; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/671)*

Görüldüğü üzere bu Sahâbî **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müjdesine dayanıp korkuyu elden bırakmamış ve: "Ben cennetliklerin bulunduğu kabza-i kudrette bulunduysam o zaman müjde tamam olur, değilse mutlaka benim bir sakatlığım

devreye girerek beni bundan mahrum eder. Belki bana verilen müjde zikredilmeyen bir kayıtla mukayyettir, bundan dolayı kaderi düşünmem bana müjdeyi unutturuyor" demek istemiştir.

Ancak bu gibi hadîs-i şerîfler insanın mükellef tutulduğu amellerde mecbur (zorlamaya tâbî tutulan biri) olduğuna delâlet etmez, bu ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın herşeyi vukuundan önce bildiğini ifâde eder ki, bu durumda **Allâh-u Te'âlâ**, mümin ve itaatkâr olacaklarını bildiği kimseleri kudretini temsil eden sağ kabzasına yerleştirmiş ve onları defterini sağ elinden alacaklardan kılmıştır. Ama kimin Kendisinden başkasına tapacağını ve nefsinin hevâsına uyarak âyetlerini inkâr edeceğini bildiyse onu da diğer kudret kabzasına yerleştirip defterini sol elinden alacaklardan kılmıştır.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmi, sıfat-ı müessire olmayıp sâdece sıfat-ı kâşifedir, yâni; bir şeyin nasıl olacağını önceden bilmesi, o şeyin öyle olmasına etki eden bir unsur olmayıp, yalnızca o şeyin öyle olacağını keşfeden bir vasıftır.

Übeyy ibni Ka'b *(Radıyallâhu Anh)*: **"Hani senin Rabbin Âdemoğullarının sulblerinden zürriyetlerini almıştı"** âyet-i kerîmesinin tefsirinde şöyle demiştir:

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «جَمَعَهُمْ يَوْمَئِذٍ جَمِيعًا مَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، ثُمَّ اسْتَنْطَقَهُمْ، وَأَخَذَ عَلَيْهِمُ الْمِيثَاقَ: ﴿وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ اٰبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ﴾ قَالَ: فَإِنِّي أُشْهِدُ عَلَيْكُمُ السَّمٰوَاتِ السَّبْعَ وَالْأَرَضِينَ السَّبْعَ، وَأُشْهِدُ عَلَيْكُمْ أَبَاكُمْ اٰدَمَ أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَمْ نَعْلَمْ بِهٰذَا، اِعْلَمُوا أَنَّهُ لَا إِلٰهَ غَيْرِي، وَلَا رَبَّ غَيْرِي، وَلَا تُشْرِكُوا بِي شَيْئًا، وَسَأُرْسِلُ إِلَيْكُمْ رُسُلًا يُذَكِّرُونَكُمْ عَهْدِي وَمِيثَاقِي، وَسَأُنْزِلُ عَلَيْكُمْ كُتُبِي! قَالُوا: شَهِدْنَا أَنَّكَ رَبُّنَا وَإِلٰهُنَا، لَا رَبَّ لَنَا غَيْرُكَ، وَلَا إِلٰهَ لَنَا غَيْرُكَ. فَأَقَرُّوا لَهُ يَوْمَئِذٍ بِالطَّاعَةِ، وَرَفَعَ عَلَيْهِمْ أَبَاهُمْ اٰدَمَ، فَنَظَرَ إِلَيْهِمْ، فَرَأَى مِنْهُمُ الْغَنِيَّ وَالْفَقِيرَ، وَحَسَنَ الصُّورَةِ، وَدُونَ ذٰلِكَ، فَقَالَ: رَبِّ! لَوْلَا سَاوَيْتَ بَيْنَهُمْ! قَالَ: فَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ أُشْكَرَ. قَالَ: وَفِيهِمُ الْأَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ يَوْمَئِذٍ مِثْلَ السِّرَاجِ. وَخَصَّ الْأَنْبِيَاءَ بِمِيثَاقٍ اٰخَرَ، قَالَ اللهُ: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾ وَهُوَ الَّذِي يَقُولُ تَعَالَى ذِكْرُهُ: ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللهِ﴾ وَفِي ذٰلِكَ قَالَ: ﴿هٰذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْأُولَى﴾ يَقُولُ: أَخَذْنَا مِيثَاقَهُ مَعَ النُّذُرِ الْأُولَى، وَمِنْ ذٰلِكَ قَوْلُهُ: ﴿وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ﴾ ﴿ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاؤُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ﴾ قَالَ: كَانَ فِي عِلْمِهِ يَوْمَ أَقَرُّوا بِهِ مَنْ يُصَدِّقُ وَمَنْ يُكَذِّبُ.»

"**Allâh-u Te'âlâ** o gün onları, kıyâmet gününe kadar var olacakları topluca bir araya getirdi, sonra onları konuşturdu da, onlardan kuvvetli söz aldı. **Onları kendileri hakkında şâhit tutarak: 'Ben sizin** (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?' dedi. Onlar da: 'Evet** (Rabbimiz ancak Sensin)**! Biz** (Senden gayri Rabbimiz olmadığına ve Senin birliğine dâir ikrarda ve) **şâhitlikte bulunduk!' de-**

diler. (**Allâh-u Te'âlâ** bu sözleşmenin hikmetini şöyle açıkladı: Evet! Biz bunu böylece yapmıştık,) **tâ ki siz kıyâmet gününde** (Bize karşı): **'Şüphesiz ki biz** (Senin) **işte bu** (hususi ahd-ü mîsâkı)**ndan habersiz kimselerdik' demeyesiniz. Ya da: 'Bundan önce ancak babalarımız şirk koşmuştu, biz ise onlardan sonra olan** (ve kendilerine uyan) **bir zürriyettik. Şimdi Sen bâtıl** (ve asılsız olan şirk ve inkâr)ı **yerleştiren o kişilerin yapmış olduğu şey yüzünden bizi mi helâk edeceksin?' demeyesiniz."**

(**Allâh-u Te'âlâ** huzûrunda topladığı bütün insanlığa hitâben) **buyurdu ki:**

'Hiç şüphe yok ki Ben yedi kat gökleri ve yedi kat yerleri size şâhit yapıyorum, babanız Âdem'i de size şâhit kılıyorum ki, kıyâmet günü: 'Biz bunu bilemedik' demeyesiniz. Şu gerçeği iyi bilin ki, Benden başka hiçbir ilâh yoktur, Benden başka hiçbir rab yoktur, artık Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın. (Şüphesiz ki Ben; Bana ortak koşandan ve Bana inanmayandan mutlaka intikam alacağım.) **Muhakkak ki Ben size birtakım rasüller göndereceğim ki onlar size Benim ahd-ü mîsâkımı** (bugün sizden aldığım sözü) **hatırlatacaklar, Ben size kitaplar da indireceğim.'**

Böylece hepsi: 'Biz şuna şâhit olduk ki, bizim Rabbimiz ve İlâhımız ancak Sensin, bizim Senden başka Rabbimiz de yoktur, bizim için Senden başka bir ilâh da yoktur' diyerek o gün **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı itaatlerini ikrar ettiler. O zaman **Allâh-u Te'âlâ** babaları **Âdem**'i onlara karşı yüksek bir yere çıkardı. O, onlara bakınca, içlerinden zengin, fakir, sûreti güzel ve daha aşağı (çirkin ve hastalıklı) kimseler gördü. **Âdem**: 'Ey Rabbim! Onların arasını eşit yapsaydın ya' deyince **Allâh-u Te'âlâ**: '(Ben böyle yaptım ki, nîmeti fazla olan kendisinden aşağısını görünce Bana içinden gelerek şükürde bulunsun.) **Şüphesiz ki Ben şükrolunmayı severim'** buyurdu.

O gün onların arasında bulunan peygamberler kandiller gibi parlıyordu, **Allâh-u Te'âlâ** peygamberlerden (elçilik vazîfelerini yerine getireceklerine dâir) özel bir mîsak aldı. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Hani Biz tüm peygamberlerden,** (ilk başta ruhlar âleminin ilk peygamberi olan) **senden,** (özellikle de Ülü'l-azm sayılan) **Nûh'tan, İbrâhîm'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu Îsâ'dan**(, elçilik görevlerini tebliğ etme ve hak dîne dâvet husûsunda) **kuvvetli sözlerini almıştık.** (Gerçekten de) **Biz onlardan** (bu konuda) **pek değerli, güvenilir ve** (yeminlerle) **kuvvetli bir söz almıştık"** *(Ahzâb Sûresi:7)* kavl-i şerîfi budur.

Zikri yüce olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **'O halde sen** (tüm bâtılları bırakıp hakka yönelen) **bir hanîf olarak yüzünü o** (İslâm) **din**(in)**e doğrult!** (Ey müminler! Siz de) **Allâh'ın o** (İslâm) **fıtratına** (hep birlikte sıkıca sarılın) **ki, O, tüm insanları onun üzerine yaratmıştır. Allâh'ın yaratışı için hiçbir değiştirme olamaz!'** *(Rûm Sûresi:30)* kavl-i şerîfi de bu mîsak hakkındadır. Yine **Allâh-u Te'âlâ**:

'İşte bu en önceki uyarılar türünden olan pek önemli bir uyarıdır!' *(Necm Sûresi:56)* âyet-i kerîmesinde: 'Biz Kur'ân'da geçen mîsâkı en önceki uyarılarla birlikte (Kâlû belâ gününde) almıştık' buyurmuştur. **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

"'**Biz onların ekserîsinde ahde vefâ diye bir şey bulmadık, elbette Biz onların ekserîsini** (söz bozan) **fâsıklar olarak bulduk'** *(A'râf Sûresi:102)* kavl-i şerîfi de bu sözden bahsetmektedir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

"Sonra onun (Nûh'un) **ardından çok değerli nice peygamberleri kavimlerine gönderdik de, kendileri onlara** (doğruluklarına delâlet eden) **pek açık mûcizeler getirdiler. Ama onlar** (nice mûcizeler gördükten sonra bile) **daha önce** (istemeyerek "Belâ" derken kalplerinden) **yalanlamış oldukları o şeye aslâ inanır olmadılar."** *(Yûnus Sûresi:74)* kavl-i şerîfi de bu sözden ibârettir. Yâni o gün "Belâ (Evet)" diyerek ikrarda bulunanlar içerisinden dünyâya çıktığında kimin doğrulayıp kimin yalanlayacağı **Allâh-u Te'âlâ**'nın bilgisi dâhilindeydi. (Buna göre **Allâh-u Te'âlâ**, o gün "Belâ" dese de, ileride yalanlayacak olan kişiyi o gün yalanlamış saydı.)" *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/557-558; Firyâbî, el-Kader, no:52; Âcurrî, eş-Şerî'a, no:435; İbni Ebî Hâtim, no:9, 5/1615; Hâkim, el-Müstedrek, no:2/323; Beyhakî, el-Esmâ, no:785; Lâlekâî, Şerh-u Usûli'l-i'tikâd, no:991; İbni Abdi'l-Berr, et-Temhîd:8/91; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/580; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/212; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/663; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/428)*

Selmân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِنَّ اللهَ لَمَّا خَلَقَ اٰدَمَ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَأَخْرَجَ مِنْهُ مَا هُوَ ذَارِئٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، فَكَتَبَ الْاٰجَالَ وَالْأَرْزَاقَ وَالْأَعْمَالَ وَالشِّقْوَةَ وَالسَّعَادَةَ، فَمَنْ عَلِمَ السَّعَادَةَ فَعَلَ الْخَيْرَ وَمَجَالِسَ الْخَيْرِ، وَمَنْ عَلِمَ الشَّقَاوَةَ فَعَلَ الشَّرَّ وَمَجَالِسَ الشَّرِّ.»

"Şüphesiz ki Allâh **Âdem**'i yarattığı zaman onun sırtını sıvazladı da kıyâmet gününe kadar yaratacak olduklarını ondan çıkardı, işte o zaman ecelleri, rızıkları, amelleri (herkesin ne yapacağını), şekâvet ve saâdeti (kimin sonunun kötü, kimin sonunun iyi olduğunu) yazdı. Artık O, kimin saîd olacağını bildiyse o kişi hayırlar yapar ve hayır meclislerinde bulunur. Kimin de şakî olacağını bildiyse o da şerler yapar ve kötü meclislerde bulunur." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/660)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ: ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ﴾، قَالَ: «لَمَّا خَلَقَ اللهُ اٰدَمَ أَخَذَ ذُرِّيَّتَهُ مِنْ ظَهْرِهِ كَهَيْئَةِ الذَّرِّ، ثُمَّ سَمَّاهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ، فَقَالَ: هٰذَا فُلَانُ ابْنُ فُلَانٍ يَعْمَلُ كَذَا وَكَذَا، وَهٰذَا فُلَانُ ابْنُ فُلَانٍ يَعْمَلُ كَذَا وَكَذَا، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ قَبْضَتَيْنِ، فَقَالَ: هٰؤُلَاءِ فِي الْجَنَّةِ، وَهٰؤُلَاءِ فِي النَّارِ.»

"**Allâh Âdem**'i yaratınca, zürriyetini sulbünden zerrecikler hâlinde aldı, sonra onları isimleriyle belirleyerek: **'İşte bu, felan oğlu felandır, şöyle şöyle yapacak, bu da felan oğlu felandır, şöyle şöyle yapacak'** buyurdu. Sonra kudret eliyle iki tutam alıp: **'Bunlar cennettedir, bunlar da cehennemdedir'** buyurdu." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1613; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/558; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/650)*

Bu rivâyetin yadırganacak bir tarafı yoktur, zîrâ:

﴿وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا﴾

"Allâh Âdem'e bütün isimleri öğretti" *(Bakara Sûresi:31)* âyet-i kerîmesinde bu husus açıkça belirtilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «ضَرَبَ اللهُ مَتْنَ اٰدَمَ فَخَرَجَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَخْلُوقَةٍ لِلْجَنَّةِ بَيْضَاءَ نَقِيَّةً، فَقَالَ: «هٰؤُلَاءِ أَهْلُ الْجَنَّةِ.» وَخَرَجَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَخْلُوقَةٍ لِلنَّارِ سَوْدَاءَ فَقَالَ: «هٰؤُلَاءِ أَهْلُ النَّارِ.» أَمْثَالَ الْخَرْدَلِ فِي صُوَرِ الذَّرِّ، فَقَالَ: يَا عِبَادَ اللهِ أَجِيبُوا اللهَ: يَا عِبَادَ اللهِ أَطِيعُوا اللهَ. قَالُوا: لَبَّيْكَ أَطَعْنَاكَ، اَللّٰهُمَّ أَطَعْنَاكَ، اَللّٰهُمَّ أَطَعْنَاكَ. وَهِيَ الَّتِي أَعْطَى اللهُ إِبْرَاهِيمَ فِي الْمَنَاسِكِ: لَبَّيْكَ اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ. فَأَخَذَ عَلَيْهِمُ الْعَهْدَ بِالْإِيمَانِ بِهِ، وَالْإِقْرَارِ وَالْمَعْرِفَةِ بِاللهِ وَأَمْرِهِ.»

"**Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sırtına vurunca cennet için yaratılmış olan her ruh, beyaz ve pak olarak çıktı, **Allâh-u Te'âlâ** da: **'İşte bunlar cennet ehlidir'** buyurdu. Cehennem için yaratılan her nefis de siyah olarak çıktı, **Allâh-u Te'âlâ** da: **'İşte bunlar cehennem ehlidir'** buyurdu. O zaman onlar zerrecikler hâlinde hardal taneleri gibiydiler. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **'Ey Allâh'ın kulları! Allâh'a icâbet edin! Ey Allâh'ın kulları! Allâh'a itaat edin"** buyurunca onlar: 'Buyur! Buyur! Biz Sana itaat ettik! Ey **Allâh**! Biz Sana itaat ettik! Ey **Allâh**! Biz Sana itaat ettik!' dediler. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a hac vazîfeleri arasında vermiş olduğu "Lebbeyk Allâhümme lebbeyk" budur. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** onlardan Kendisine inanacaklarına, bunu ikrar edeceklerine, Zât'ını ve emirlerini tanıyacaklarına dâir kuvvetli söz aldı." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/666-667; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/556)*

"Beğavî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; tefsîr ehlinin beyânı vechile; bu rivâyette bembeyaz olarak çıktıkları beyân edilen zürriyet, saâdet ehlidir ki bunlar 'Belâ' derken seve seve teslimiyet arzetmişlerdir, simsiyah olarak çıktıkları bildirilenler ise şekâvet ehlidirler ki bunlar kerhen 'Belâ' demişlerdir. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا﴾

"Göktekiler ve yerdekiler ister istemez ancak O'na teslim olmuştur!" *(Âl-i İmrân Sûresi:83)* kavl-i şerîfi budur.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ﴾ اَلْاٰيَةَ. قَالَ: «أَخَذَهُمْ فِي كَفِّهِ كَأَنَّهُمُ الْخَرْدَلُ، اَلْأَوَّلِينَ وَالْاٰخِرِينَ، فَقَلَّبَهُمْ فِي يَدِهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، يَرْفَعُ يَدَهُ وَيُطَأْطِئُهَا مَا شَاءَ اللهُ مِنْ ذٰلِكَ، ثُمَّ رَدَّهُمْ فِي أَصْلَابِ اٰبَائِهِمْ حَتّٰى أَخْرَجَهُمْ قَرْنًا بَعْدَ قَرْنٍ، ثُمَّ قَالَ بَعْدَ ذٰلِكَ: ﴿وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ﴾ اَلْاٰيَةَ. ثُمَّ نَزَلَ بَعْدَ ذٰلِكَ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ﴾.»

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: **"Hani senin Rabbin Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almıştı..."** âyet-i kerîmesinin tefsirinde şöyle demiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ** onların hepsini; öncekileri ve sonra gelecekleri (babalarının sulplerinden çıkarıp) kudret eline aldı ki onlar hardal taneleri gibiydiler, böylece onları kudret elinde iki ya da üç defâ evirip çevirdi, bu sırada kudret elini dilediği kadar kaldırıp indiriyordu, sonra onları babalarının sulplerine geri iâde etti, nihâyet (dünyâya çıkış zamanları geldiğinde öncelik sırasına göre) asır be asır onları çıkardı. İşte bu (kullar dünyâya geldiklerinde söz bozmaları)ndan sonra **Allâh-u Te'âlâ**:

'Biz onların ekserîsinde ahde vefâ diye bir şey bulmadık' *(A'râf Sûresi:102)* buyurdu. Bunun ardından da: **'Allâh'ın sizin üzerinizde olan nîmetini ve kendisine** (riâyet edeceğinize) **dâir sizden kuvvetli söz aldığı o mîsâkını hatırlayın'** *(Mâide Sûresi:7)* âyet-i kerîmesi nâzil oldu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/668-669; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/212)*

Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ: «لَمَّا خَلَقَ اللهُ اٰدَمَ نَفَضَهُ نَفْضَ الْمِزْوَدِ فَخَرَّ مِنْهُ مِثْلُ النَّغَفِ، فَقَبَضَ قَبْضَتَيْنِ فَقَالَ لِمَا فِي الْيَمِينِ: فِي الْجَنَّةِ، وَقَالَ لِمَا فِي الْأُخْرٰى: فِي النَّارِ.»

"**Allâh Âdem**'i yaratınca, azık çantasını silkeler gibi onu silkeledi de, ondan deve burunlarında olan kurtlar gibi şeyler düştü. O zaman **Allâh-u Te'âlâ** iki kudret tutamı kabzederek sağ kabzada bulunanlar için: **"Cennette"** buyurdu. Diğer kabzada bulunanlar içinse **"Ateşte"** buyurdu." *(Beyhakî, el-Esmâ, 2/58; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/669)*

Bâzıları bu âyet-i kerîmede "**Âdem**'in sulbünden", buyrulmayıp **"Âdemoğullarının sulplerinden"** buyrulmuş olmasından yola çıkarak: "Bu sözleşme ve şâhit tutma şu anda dünyâda babalarının sulplerinden alınıp yaratılan çocuklar hakkındadır, onların kendilerine şâhit kılınması da fıtrat üzere yaratılmalarıdır" demişlerse de bu görüş uygun değildir, nitekim **Fahrurrâzî** ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)* şöyle demişlerdir:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu âyet-i kerîmeyi bu şekilde yâni bütün zürriyetlerin **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden alınarak konuşturulduğu ve onlardan söz alındığı şeklinde tefsir ettiği sahih yollarla bize ulaşmıştır. (Nitekim yukarıda zikredilen bunca sahih hadîs-i şerîf bunu ifâde etmektedir.) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tefsirine îtiraz etmek mümkün değildir, o zaman şöyle demeliyiz; âyet-i kerîmenin zâhirî ifâdesine göre **Allâh-u Te'âlâ** falan şahsın falancadan, falanın falancadan doğacağını bilmektedir ve onların varlık âlemine bu tertib üzere girecekleri hakkındaki ezelî ilmine göre onları birbirinden temyiz ederek dünyâya çıkaracaktır.

Âyet-i kerîmenin lafzında bütün zürriyetin **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden çıkartıldığına dâir bir beyan yoksa da, bunun olmadığını ifâde eden bir lafız da yoktur. Ama bunun böyle olduğunu ifâde eden birçok hadîs-i şerîf vardır. Demek ki zürriyetin Âdemoğullarının sulplerinden çıkartıldığı Kur'ân ile sâbit olmuştur, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden çıkartıldığı ise hadîs-i şerîflerle sâbit olmuştur. O halde iki iş arasında hiçbir zıtlık olmadığı için, hem âyet-i kerîmeyi hem de hadîs-i şerîfleri imkân nisbetinde hükümsüzlükten korumak için ikisini birden işletmek gerekir."

Selef-i Sâlihînden îtibâren tefsîr, hadîs ehlinin ve Sûfiyye Hazarâtının "Kâlû belâ" mîsakıyla ilgili görüşleri:

"Semerkandî, Fahrurrâzî, Hâzin, Kurtubî, Ebussuûd, Rûhu'l-beyân, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; geride açıklanan bütün hadîs-i şerîf ve rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; Ehl-i Sünnet'in seçkin görüşü olan, aynı zamanda Selef müfessirlerinin ve muhaddislerin cumhûrunun tercih ettiği rey olan: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kıyâmete kadar yaratacak olduğu tüm kullarını babalarının sulplerinden

zerrecikler hâlinde çıkartıp onlardan ahd aldığı" husûsu aslâ reddedilecek bir şey değildir.

Çünkü bu hususta nakledilen rivâyetlere yapılacak en ufak bir ta'n-u tenkit **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbına *(Radıyallâhu Anhüm)* râci olur. O halde kişi, sahâbe-i kirâmın rivâyetlerini değil de kendi anlayışını sorgulamalıdır. Aksi takdirde:

﴿ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ ﴾

"Ona (inanmaya) **hidâyet bulamadıkları zaman, bu sefer de muhakkak: 'İşte bu eski bir uydurmadır' diyecekler."** *(Ahkâf Sûresi:11)* âyet-i kerîmesinde buyrulduğu gibi, doğruyu anlamaya hidâyet edilmeyenler sahih rivâyetlere uydurma demeye başlar.

Mûtezilenin ve diğer bâzı fikir erbâbının **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bütün kullarını zerrecikler hâlinde babalarının sulplerinden çıkarıp onlardan mîsak alması husûsundaki şüphelerine Ehl-i Sünnet ulemâsı iknâ edici bâzı cevaplar vermiştir:

1) İtirazcılar: "Aklı olmayan birine hitap etmek ve ondan söz almak mümkün değildir" diyerek bu ahd-ü mîsâkı, temsîle ve mecâza hamletmişlerdir.

Onlara şöyle cevap verilir: Küçüklük bakımından zerreler gibi olan insanoğluna **Allâh-u Te'âlâ** hitap ehli olacak kadar akıl ihsân edemez mi? Nitekim dağlara akıl verilerek onlara:

﴿يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ﴾

"Ey dağlar! Onunla birlikte tesbîh tekrarı yapın!" *(Sebe' Sûresi:10)* diye hitap edilmiştir.

Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın karıncası:

﴿يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ﴾

"Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin!" *(Neml Sûresi:18)* diyerek akıllıların konuşacağı bir kelâm etmiş, **Süleymân** *(Aleyhisselâm)* da bunu fehmetmiştir.

Sahih hadîs-i şerîflerde; deveye akıl verildiği ve onun **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e secde ettiği, yine böylece ağaca akıl verildiği, onun da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emrini işiterek ona boyun eğdiği zikredilmektedir. *(Nîsâbûrî, Şerafü'l-Mustafâ, no:1151, 3/416; Beyhakî, ed-Delâil:6/7-8; Müslim, Zühd:18; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/663)*

İşte konumuzda da bu tefsir kabul edilerek zerreciklere akıl verildiğinin teslim olunmasında ne mahzur vardır? Aksine bunun böyle olduğu birçok sahih rivâyetlerde belirtilmiştir.

2) Münkirler: "Hayat, akıl ve anlayış olmadan mîsak alınmaz, bunların bulunması için de bir cisim şarttır, bu kadar cismin mecmû'unu dünyâ arsası bile zor alacak durumdayken, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbü bunları nasıl ihtivâ edebilir ki hepsi ondan alınsın da sonra iâde edilsin?" diye mantık yürüterek bunca sahih hadîs-i şerîf ve rivâyetleri inkâra yeltenmişlerdir.

Buna cevâben şöyle denilir: Bize göre hayâtın husûlü için bir bünye şart değildir, bölünme kabul etmeyen cevher-i fert (en küçük madde) bile hayâta ve akla elverişlidir. Bu zerrelerden her birini cevher-i fert olarak kabul etmemiz durumunda

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın sulbünün bunların tümünü alamayacağı hükmüne nasıl kâil olunabilir.

Ayrıca insan rûhunun ğayr-i mütehayyiz (boşlukta yer kaplamayan) bir cevher olduğu kabul edilecek olursa sual aslından sâkıt olmuş demektir. Zâten ulemâ, bütün zerreciklerin **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünde mecmû olduğu husûsunda ittifak etmemişlerdir. Birçok ulemâ, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden; kendinden doğacak olanların, onlardan da kendilerinden doğacak olanların, böylece kıyâmete kadar gelecek olanların kendi babalarının sulplerinden alındığını söylemişlerdir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin bütün bunları yapacak kadar büyük olduğu herkesin kabul ettiği bir husustur.

3) Mûterizler: "Çocuklar bile mükellef tutulmazken, zerreciklere teklif nasıl teveccüh etsin?" demişlerdir. Ama ulemâ, çocuklardan daha aşağı anlayışta olan bu kişilere: "Bu zerreciklerin çocuklardan daha düşük halde olduğunu kim söyleyebilir? Oysa sahih rivâyetler, onlara kendilerine arzedilen şeyi anlayabilecek akıllar verildiğini beyân etmektedir" diye cevap vermişlerdir.

4) Bu şüpheciler: "Âyet-i kerîmelerde insanın, çamurun özünden ve atılgan sudan yaratıldığı zikredilmekteyken, bu zerreciklere insan demek, insanın bu zikredilen maddelerden mahlûk olduğuna ters düşer" diyerek işi sulandırmaya çalışmışlardır ki buna cevâben de şöyle denilmiştir:

"İnsan bu dünyâda bu söylenilenlerden yaratılmış diye o âlemde de bunlardan yaratılmış olması îcap etmez. Gerçi **Allâh-u Te'âlâ**'yı hiçbir şey âciz duruma düşüremez."

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile, bu konuda hâsıl-ı kelâm; mümin kimsenin bu ahz hâdisesini tasdik etmesi gerekir. Çünkü risâlet menbaından sâdır olan haberler bunu nâtıktır. Bu durumda: "Bu rivâyetler, âhâd (râvî sayısı açısından tevâtür derecesine ulaşamamış) rivâyetlerden oldukları için bunlarla amel edilmez" diyenlerin sözlerine îtibar edilmez. Çünkü bu görüş ğaybî fütûhâtın (ğaybla ilgili birçok açılımların) kapısının kapanmasına sevkedeceği gibi, sâhibini pek büyük İlâhî bahşişlerden mahrum eder.

.Nitekim **Beyhakî** *(Rahimehullâh)* **"el-Medhal"** isimli eserinde, **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*ın: "Bizim kavuştuğumuz âlimlerin hepsi de bir kişinin bir sahâbîden naklen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den rivâyet ettiği haberi sâbit kabul ediyorlardı ve bu kabulü, kendisine uyanın övüldüğü, muhâlefet edenin de kınandığı bir sünnet olarak görüyorlardı. Bu mezhebe muhâlefet eden kişi bize göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbının ve ondan sonra gelen ehl-i ilmin yolundan ayrılmış olacağı için cehâlet ehlinden olur" *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/159)* dediğini nakletmiştir.

وَفِي جَامِعِ الْأُصُولِ: عَنْ زِرِّينٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ أَبِي رَافِعٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَأَعْرِفَنَّ الرَّجُلَ مِنْكُمْ يَأْتِيهِ الْأَمْرُ مِنْ أَمْرِي أَنَا أَمَرْتُ بِهِ أَوْ نَهَيْتُ عَنْهُ وَهُوَ مُتَّكِئٌ فِي أَرِيكَتِهِ فَيَقُولُ: مَا نَدْرِي مَا هٰذَا عِنْدَنَا كِتَابُ اللهِ تَعَالٰى وَلَيْسَ هٰذَا فِيهِ.»

"Câmi'u'l-usûl" isimli eserde zikredildiğine göre; büyük hadis hâfızı **Razîn** *(Radıyallâhu Anh)* **Ebû Râfi'** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den şöyle naklettiğini rivâyet etmiştir:

"Andolsun ki elbette ben sizin içinizden öyle bir adamı tanıyorum ki ona benim emrimden bir emir gelir ki, ben onu emretmişimdir veyâ ondan nehyetmişimdir; bu kişi ise koltuğuna yaslanarak: 'Bilemeyiz, bize göre bu, Allâh'ın kitabı değildir, onda da bu emir yoktur' der." *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/159)*

İşte bu hadîs-i şerîfin beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den gelen bilgilere inanmak ve aklın almadığı işler olursa onun keyfiyetini karıştırmamak lâzımdır. Çünkü bâzı konuların anlaşılması, peçenin açılmasına ve lütufların coşmasına muhtaç olduğu için onlar, zâhiren kendileri hakkında sessiz kalınmış ilimlerden olabilir.

İşte bu konulardan biri de **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*ın naklettiği şu kıssadır:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: حَجَجْنَا مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَلَمَّا دَخَلَ الطَّوَافَ اسْتَقْبَلَ الْحَجَرَ فَقَالَ: إِنِّي أَعْلَمُ أَنَّكَ حَجَرٌ لَا تَضُرُّ وَلَا تَنْفَعُ، وَلَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبَّلَكَ مَا قَبَّلْتُكَ! ثُمَّ قَبَّلَهُ فَقَالَ لَهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّهُ يَضُرُّ وَيَنْفَعُ! قَالَ: بِمَ؟ قَالَ: بِكِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ! قَالَ: وَأَيْنَ ذٰلِكَ مِنْ كِتَابِ اللهِ؟ قَالَ: قَالَ اللهُ: ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ إِلٰى قَوْلِهِ ﴿بَلٰى﴾ خَلَقَ اللهُ اٰدَمَ وَمَسَحَ عَلٰى ظَهْرِهِ فَقَرَّرَهُمْ بِأَنَّهُ الرَّبُّ وَأَنَّهُمُ الْعَبِيدُ، وَأَخَذَ عُهُودَهُمْ وَمَوَاثِيقَهُمْ وَكَتَبَ ذٰلِكَ فِي رَقٍّ، وَكَانَ لِهٰذَا الْحَجَرِ عَيْنَانِ وَلِسَانٌ! فَقَالَ لَهُ: اِفْتَحْ فَاكَ! فَفَتَحَ فَاهُ فَأَلْقَمَهُ ذٰلِكَ الرَّقَّ، فَقَالَ: اِشْهَدْ لِمَنْ وَافَاكَ بِالْمُوَافَاةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَإِنِّي أَشْهَدُ لَسَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «يُؤْتٰى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِالْحَجَرِ الْأَسْوَدِ وَلَهُ لِسَانٌ ذُلَقٌ، يَشْهَدُ لِمَنْ يَسْتَلِمُهُ بِالتَّوْحِيدِ!» فَهُوَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! يَضُرُّ وَيَنْفَعُ. فَقَالَ عُمَرُ: أَعُوذُ بِاللهِ أَنْ أَعِيشَ فِي قَوْمٍ لَسْتَ فِيهِمْ يَا أَبَا حَسَنٍ. لَقَدْ جَعَلَ اللهُ بَيْنَ ظَهْرَانَيْكُمْ مِنَ الْعِلْمِ غَيْرَ قَلِيلٍ.

"Bir kere **Ömer İbni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* ile birlikte hacca gitmiştik, tavâfa girdiğinde Hacer-i Esved'e: **'Ben biliyorum ki sen bir taşsın, zarar da veremezsin, fayda da veremezsin. Ben Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***i seni öperken görmeseydim, seni öpmezdim'** dedi, sonra onu öptü. Bu durumu müşâhede eden **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*: **'Ey müminlerin Emîri! Şüphesiz ki o, zarar verir, fayda da verir'** deyince, o: **'Bunu neyle söylüyorsun?'** dedi. O da: **'Allâh-ü Azze ve Celle'nin Kitâbıyla'** dedi. **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: **'Bu, Allâh'ın Kitâbının neresinde?'** deyince **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*: şöyle anlattı:

'Allâh-u Te'âlâ: "Hani Rabbin Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini aldı da onları kendilerine şâhit tutarak: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' dedi. Onlar da: 'Evet' dediler" buyurdu. Allâh Âdem'i yarattı, sırtını sıvazladı ve on(dan çıkardığı bütün insan)**lara sâdece Kendisinin Rabb olduğunu, onların ise ancak ve ancak kullar olduklarını ikrar ettirdi. Buna dâir onların ahidlerini ve mîsaklarını alıp bunu ince bir deriye yazdı. İşte bu taşın iki gözü ve bir dili vardı. Allâh-u Te'âlâ ona: 'Ağzını aç' buyurdu. O da ağzını açınca Allâh-u Te'âlâ o ince deriyi ona yutturdu. Böylece ona: 'Sana vefâ gösterenler için kıyâmet günü vefâkârlıkla şâhitlik yap' buyurdu. Gerçekten ben Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***i: 'Kıyâmet günü Hacer-i Esved getirilecek, onun çok fasih konuşan bir dili olacak, o, kendisini tevhîd** (ve îman) **ile istilâm edenlerin lehine şâhitlik yapacak' buyururken işittiğime şâhitlik ederim. Yâ Emîra'l mü'minîn! Demek ki bu taş zarar da veriyormuş, fayda da veriyormuş."** Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Yâ Ebâ Hasen! Senin aralarında bulunmadığın bir toplum içerisinde yaşamamdan Allâh'a sığınırım. Ey insanlar! Allâh sizin aranıza** (Ali gibi bir zâtı nasîb ederek) **ilimden az sayılamayacak derecede büyük bir hisse koydu" dedi.** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/667-668; Hâkim, el-Müstedrek:1/457; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4040; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/580; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/159)*

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«اَلْحَجَرُ يَمِينُ اللهِ تَعَالَى فِي أَرْضِهِ.»

"Hacer-i Esved Allâh-u Te'âlâ'nın yeryüzündeki yemîni (kudret eli)**dir."** *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/159; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:2808, 2/159; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:34744, 12/217)* hadîs-i şerîfi de, geride geçen rivâyetten daha iyi anlaşılmıştır.

Bu gibi âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerde geçen hususlara akıl ermese de îman erer. Zâten ğayba îman bunları tasdiki iktizâ eder. Ama bâzı insanların dediği gibi: "O gün 'Belâ' diyenlerden kimi iki secde yaptı, onlar mümin olarak yaşayıp ölürler, kimi hiç secde yapmadı, onlar kâfir olarak yaşayıp ölürler, kimi ilk tâifeyle berâber birinci secdeyi yaptı ikinci secdeyi yapmadı, bunlar mümin yaşayıp kâfir ölürler, dördüncü tâife ise bunun aksini yaptı, bunlar da kâfir yaşayıp mümin ölürler" şeklindeki rivâyetler ya da:

"O gün onlara bu sözü İblîs söyledi, onlar da 'Belâ' derken onu kastettikleri için eşkıyâ oldular, kimine de **Rabb Te'âlâ** tecellî etti, onlar O'nu tanıyarak icâbet ettikleri için sü'adâ oldular" şeklindeki rivâyetlerin Kitab'ta ve Sünnet'te yeri olmadığından dolayı kimse bunlara inanmaya mecbur edilemez, inanılması gereken; o gün herkesin **Rabb Te'âlâ**'ya 'Belâ' sözüyle cevap tevcih ettikleridir.

Evet, bâzı ulemâ o gün bâzı insanların kerhen 'Belâ' dedikleri görüşüne zâhib olmuşlardır ki onların bu hususta geride zikredilen eserlerden delilleri vardır. Bu sözün sâhipleri, müşriklerin çocuklarının cehennemde olacağını söylemişlerdir. Ama onların cennette olduğunu kabul edenler, müşriklerin çocuklarının mîsak alınırken isteyerek ikrarda bulunduklarını, bu ikrarları sebebiyle de cennete girecekle-

rini söylemiştir. **Allâh-u Sübhânehû** erhamü'r-râhimîn (acıyanların en merhametlisi)dir!

Bu görüş daha ziyâde makbul görülmüştür. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَأَلْتُ رَبِّي فَأَعْطَانِي أَوْلَادَ الْمُشْرِكِينَ خَدَمًا لِأَهْلِ الْجَنَّةِ، وَذٰلِكَ أَنَّهُمْ لَمْ يُدْرِكُوا مَا أَدْرَكَ اٰبَاؤُهُمْ مِنَ الشِّرْكِ، وَهُمْ فِي الْمِيثَاقِ الْأَوَّلِ.»

"Rabbimden istedim de bana müşriklerin çocuklarını cennet ehline hizmetçiler olarak verdi, çünkü onlar babalarının ulaştığı şirke ulaşmadıkları için ilk söz üzeredirler." *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/314; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/664)* hadîs-i şerîfi bu konuda nass teşkil edecek seviyededir.

Ayrıca **Cüveybir** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ جُوَيْبِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «مَاتَ ابْنٌ لِلضَّحَّاكِ بْنِ مُزَاحِمٍ ابْنُ سِتَّةِ أَيَّامٍ، فَقَالَ: يَا جَابِرُ! إِذَا وَضَعْتَ ابْنِي فِي لَحْدِهِ فَأَبْرِزْ وَجْهَهُ وَحُلَّ عُقَدَهُ، فَإِنَّ ابْنِي مُجْلَسٌ وَمَسْؤُولٌ. فَقُلْتُ : عَمَّ يُسْأَلُ؟! قَالَ: عَنِ الْمِيثَاقِ الَّذِي أَقَرَّ بِهِ فِي صُلْبِ اٰدَمَ، حَدَّثَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ: أَنَّ اللهَ مَسَحَ صُلْبَ اٰدَمَ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ كُلَّ نَسَمَةٍ هُوَ خَالِقُهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، فَأَخَذَ مِنْهُمُ الْمِيثَاقَ أَنْ يَعْبُدُوهُ وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَتَكَفَّلَ لَهُمْ بِالْأَرْزَاقِ، ثُمَّ أَعَادَهُمْ فِي صُلْبِهِ فَلَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ حَتَّى يُولَدَ مَنْ أَعْطَي الْمِيثَاقَ يَوْمَئِذٍ، فَمَنْ أَدْرَكَ مِنْهُمُ الْمِيثَاقَ الْاٰخِرَ فَوَفَّى بِهِ نَفَعَهُ الْمِيثَاقُ الْأَوَّلُ، وَمَنْ أَدْرَكَ الْمِيثَاقَ الْاٰخِرَ فَلَمْ يَفِ بِهِ لَمْ يَنْفَعْهُ الْمِيثَاقُ الْأَوَّلُ، وَمَنْ مَاتَ صَغِيرًا قَبْلَ أَنْ يُدْرِكَ الْمِيثَاقَ الْاٰخِرَ مَاتَ عَلَى الْمِيثَاقِ الْأَوَّلِ عَلَى الْفِطْرَةِ.»

"**Dahhâk ibni Müzâhim** *(Radıyallâhu Anh)*ın altı günlük oğlu vefât edince o: "Ey **Câbir**! Oğlumu lahdine koyduğun zaman yüzünü aç ve bağlarını çöz, çünkü benim oğlum oturtulup sorguya çekilecektir" dedi. Ben: "Bu küçük çocuk neden sorulacak?" deyince o şöyle anlattı: "**Âdem**'in sulbünde ikrar ettiği mîsaktan sorulacak, **İbni Abbâs**'ın bana anlattığına göre; şüphesiz **Allâh Âdem**'in belini sıvazladı ve kıyâmet gününe kadar yaratacağı her canlıyı ondan çıkardı da, ancak Kendisine tapacaklarına ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına dâir onlardan söz aldı, rızıklarını da üstlendi. Sonra onları **Âdem**'in sulbüne iâde etti. Artık o gün söz verenlerin hepsi doğuncaya kadar kıyâmet kopmayacaktır.

Onlardan (dünyâya çıkıp da) son mîsâka ulaşan kişi (İslâmiyeti yaşayarak) sözünü yerine getirirse önceki mîsâkı da ona fayda verir. Son mîsâka ulaşıp da onu ikrar etmeyene önceki sözü fayda vermez. Son mîsâka ulaşmadan küçük yaşta ölen ise, ilk mîsak olan fıtrat üzere ölür." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/551; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/662-663; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/437-438; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/660)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre: "Büluğa ermeden ölenler, ilk ahid üzere bulundukları için cennete girerler" diyenler bu âyet-i kerîmeyi (ve geride zikredilen eserleri) delil göstermişlerdir. Bu meselede, rivâyetlerin ihtilâfından dolayı görüş ayrılığı mevcutsa da sahih olan: "Müşriklerin çocukları cennettedir" diyenin sözüdür.

Ancak burada ***İmâm-ı Rabbânî*** *(Kuddise Sirruhû) bir kayıt getirmiştir ki ona göre; dârü'l İslam'da yaşayan müşriklerin yâni ehl-i zimmetin çocukları, yaşadıkları yurda tâbî sayılarak cennete gireceklerdir, dârü'l harpte yaşayanlar ise toprak olacaklardır. (Mektup no:259, 1/238-239)*

Bu âyet-i kerîmede geçen mîsak bütün insanlara şâmildir, çünkü herkes çocuk olduğunu, besleyip büyütüldüğünü ve kendisinin yaratıcısı ve yöneticisi bulunduğunu bilmektedir ki, âyet-i kerîmede geçen:

﴿ ... وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ ... ﴾

"Onları kendi nefislerine şâhit tuttu" kavl-i şerîfinin bir mânâsı da budur. Buna göre kullar o makamda **Allâh-u Te'âlâ**'nın Rabb olduğunu îtiraf ettiler. Fakat dünyâya geldiklerinde bunu unuttukları için peygamberler göndererek onlara bunu hatırlattı. En sonunda da seçkin peygamberlerin en üstünü olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i göndererek kullarına bu hatırlatmayı son olarak bir daha tâzelemiş, böylece kullarına karşı hucceti kâim olmuş, yâni onlara "Biz hatırlamıyoruz, böyle bir söz bizi bağlamaz" gibi bir mâzeret kapısı bırakmamıştır.

Allâh-u Te'âlâ Habîbine ilk başta gücü yokken:

﴿ فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُسَيْطِرٍ ﴾

"Öyleyse öğüt ver(mekle yetin)**! Zîrâ sen ancak bir hatırlatıcısın! Sen aslâ onlar üzerine musallat kılınmış biri değilsin** (ki onları zorlayasın)**!"** *(Ğâşiye Sûresi:21-22)* buyurmuş, sonra ona saltanat verip dînini dünyâya hâkim kılınca zor kullanma gücünü de vermiştir. Tabî ki bu, insanların silah zoruyla Müslüman edilmesi anlamına gelmezse de, İslâm'ı kabul etmeyenin cizye vermeye mecbur edilmesi de, bu kişilerin İslâm'ı düşünüp anlamasına ve gönül rızâsıyla Müslüman olarak cizyeden kurtulmasına teşvikçi olmuştur.

"Kālû Belâ" Ahdinin Ne Zaman Ve Nerede Alındığı

"Kurtubî ve **Sâvî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın zürriyeti onun sulbünden çıkarıldıkları zaman bu mîsâkın onlardan nerede alındığı husûsunda birkaç kavil vardır:

a) **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre; **Arafat**'ın yanındaki bir vâdi olan **Na'mân** vâdisinde alınmıştır. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَخَذَ اللهُ الْمِيثَاقَ مِنْ ظَهْرِ اٰدَمَ بِنَعْمَانَ يَعْنِي عَرَفَةَ، فَأَخْرَجَ مِنْ صُلْبِهِ كُلَّ ذُرِّيَةٍ ذَرَأَهَا فَنَثَرَهُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ كَالذَّرِّ، ثُمَّ كَلَّمَهُمْ قِبَلًا قَالَ: ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ. أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ اٰبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ﴾».

"Allâh Âdem'in sulbünden aldığı mîsâkı Na'mân yâni Arafat'da aldı. Böylece onun sulbünden türeteceği bütün zürriyeti çıkardı da onları zerrecikler hâlinde huzûruna yaydı, sonra onlarla şifâhen konuşarak: 'Ben sizin (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?" dedi. Onlar da: "Evet** (Rabbimiz ancak Sen-

sin)! **Biz** (Senden gayri Rabbimiz olmadığına ve Senin birliğine dâir ikrarda ve) **şâhitlikte bulunduk!" dediler. (Allâh-u Te'âlâ** bu sözleşmenin hikmetini şöyle açıkladı: Evet! Biz bunu böylece yapmıştık,) **tâ ki siz kıyâmet gününde** (Bize karşı):

"Şüphesiz ki biz (Senin) **işte bu** (hususi ahd-ü mîsâkı)**ndan habersiz kimselerdik." demeyesiniz. Ya da: "Bundan önce ancak babalarımız şirk koşmuştu, biz ise onlardan sonra olan** (ve kendilerine uyan) **bir zürriyettik. Şimdi Sen bâtıl** (ve asılsız olan şirk ve inkâr)ı **yerleştiren o kişilerin yapmış olduğu şey yüzünden bizi mi helâk edeceksin?" demeyesiniz."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2455, 4/267; Nesâî, el-Kübrâ, no:11191; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:8/550; Hâkim, el-Müstedrek:2/544; Beyhakî, el-Esmâ, no:441; Vâhidî, el-Vesît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/425; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/435-436; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/657-658)*

Bu hadîs-i şerîften dolayı bu görüş en sıhhatli kavil olarak kabul edilmiştir. Bu rivâyete göre mîsak, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın cennetten ve gökten indirilmesinden sonra alınmıştır. Bu görüşü teyid eder mâhiyette hadîs-i şerîf ve rivâyetler de mevcuttur, nitekim **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ أَخْرَجَ ذُرِّيَّةَ اٰدَمَ مِنْ صُلْبِهِ حَتَّى مَلَأُوا الْأَرْضَ وَكَانُوا هٰكَذَا، فَضَمَّ إِحْدٰى يَدَيْهِ عَلَى الْأُخْرٰى.»

"Şüphesiz Allâh, Âdem'in zürriyetini onun sulbünden çıkardı, nihâyet onlar yeryüzünü doldurdular ve onlar böylece sıkışıktılar. -(Bu sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*) iki elinin parmaklarını birbirine kenetledi-" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:898, 19/383; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:7/187; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/664)* hadîs-i şerîfi de bu görüşü desteklemektedir.

Katâde ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmışlardır:

عَنْ قَتَادَةَ وَالْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَا: «لَمَّا خَلَقَ اللهُ اٰدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَأَخْرَجَ أَهْلَ الْجَنَّةِ مِنْ صَفْحَتِهِ الْيُمْنٰى، وَأَخْرَجَ أَهْلَ النَّارِ مِنْ صَفْحَتِهِ الْيُسْرٰى فَدَبُّوا عَلٰى وَجْهِ الْأَرْضِ، مِنْهُمُ الْأَعْمٰى وَالْأَصَمُّ وَالْأَبْرَصُ وَالْمُقْعَدُ وَالْمُبْتَلٰى بِأَنْوَاعِ الْبَلَاءِ، فَقَالَ اٰدَمُ: يَا رَبِّ! أَلَا سَوَّيْتَ بَيْنَ وَلَدِي؟ قَالَ: «يَا اٰدَمُ! إِنِّي أَرَدْتُ أَنْ أُشْكَرَ، يَرَى ذُو الْفَضْلِ فَضْلَهُ فَيَحْمَدُنِي وَيَشْكُرُنِي.» ثُمَّ رَدَّهُمْ فِي صُلْبِهِ.»

"**Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı yaratıp cennet ehlini onun sırtının sağ yanından, cehennem ehlini de sol tarafından çıkarınca, insanlar yer üzerinde debelenmeye başladılar, onlar içerisinde kör, sağır, abraş, kötürüm ve türlü türlü belâlara mübtelâ olanlar da vardı. **Âdem**: 'Yâ Rabbi! Çocuklarımı eşit yapsaydın ya' deyince **Allâh-u Te'âlâ**: **'Ey Âdem! Şüphesiz Ben, Bana şükredilsin istedim, fazîlet sâhibi kendi üstünlüğünü görsün de Bana hamdetsin ve Bana şükretsin'** buyurdu. Sonra tekrar onları **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbüne iâde etti." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/662-663; İbni Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, eş-Şükr, no:162, 1/519; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4441-42; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:19576; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:13/508)*

b) **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen başka bir rivâyete göre bu mîsak **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın dünyâda ilk indirildiği yer olan **Hindistan**'daki **Dehnâ** mevziinde alınmıştır. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/548)*

c) **Kelbî** *(Rahimehullâh)*a göre **Mekke** ile **Tâif** arasında alınmıştır. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/301)*

d) **Süddî** *(Rahimehullâh)*a göre ise cennetten indirildiği zaman birinci kat semâda alınmıştır. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/301; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/663)*

"Kālû Belâ" Ahdinin Evrâkının Nerede Muhâfaza Edildiği

Fâtıma binti Süfyân *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ سُفْيَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: «لَمَّا أَخَذَ اللهُ الْمِيثَاقَ مِنْ بَنِي اٰدَمَ جَعَلَهُ فِي الرُّكْنِ، فَمِنَ الْوَفَاءِ بِعَهْدِ اللهِ اسْتِلَامُ الْحَجَرِ.»

"**Allâh-u Te'âlâ** Âdemoğullarından (kālû belâ günü) mîsak alınca, onu **Hacer-i Esved**'in içerisine yerleştirdi, bu nedenle (tavaf yaparken) **Hacer**'i istilâm etmek (mümkünse el sürüp öpmek, değilse uzaktan elleri kaldırıp ona doğru tutarak tekbîr getirmek) **Allâh**'ın ahdine vefâdandır." *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:8892, 5/32; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/666)*

Ca'fer ibni Muhammed (es-Sâdık) *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «كُنْتُ مَعَ أَبِي مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا أَبَا جَعْفَرٍ مَا بَدْءُ خَلْقِ هٰذَا الرُّكْنِ؟ فَقَالَ: إِنَّ اللهَ لَمَّا خَلَقَ الْخَلْقَ قَالَ لِبَنِي اٰدَمَ: ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى﴾ فَأَقَرُّوا، وَأَجْرٰى نَهْرًا أَحْلٰى مِنَ الْعَسَلِ وَأَلْيَنَ مِنَ الزُّبْدِ، ثُمَّ أَمَرَ الْقَلَمَ: فَاسْتَمَدَّ مِنْ ذٰلِكَ النَّهْرِ، فَكَتَبَ إِقْرَارَهُمْ وَمَا هُوَ كَائِنٌ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، ثُمَّ أَلْقَمَ ذٰلِكَ الْكِتَابَ هٰذَا الْحَجَرَ، فَهٰذَا الْاِسْتِلَامُ الَّذِي تَرٰى إِنَّمَا هُوَ بَيْعَةٌ عَلٰى إِقْرَارِهِمُ الَّذِي كَانُوا أَقَرُّوا بِهِ.»

"Ben babam **Muhammed (el-Bâkır) ibni Ali** ile bulunduğum sırada, bir adam ona: 'Ey **Ebû Ca'fer**! Bu rüknün (**Hacer-i Esved**'in) yaratılmasının başlangıcı nasıl oldu?' deyince o şöyle anlattı: 'Şüphesiz ki **Allâh** mahlûkātı yaratınca, Âdemoğullarına: 'Ben sizin Rabiniz değil miyim?' diye sordu. Onlar: 'Evet' diyerek ikrarda bulundular.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ** baldan tatlı ve köpükten yumuşak bir ırmak akıttı da Kalem'e o ırmaktan mürekkep çekmesini emretti. İşte o Kalem ve mürekkep ile kullarının bu ikrârını ve kıyâmet gününe kadar olacak her şeyi yazdı, sonra bu yazıyı o taşa yutturdu. İşte senin gördüğün bu istilâm, ancak ve ancak kulların o günkü ikrarlarını yenilemelerine dâir bir bîat tâzelemedir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/666)*

"Kālû Belâ" Mîsakının Fayda ve Hikmeti

"Fahrurrâzî, Hâzin, Kurtubî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; kullardan mîsak alınmasının faydası, onlara karşı **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir huccetinin bulunmasıdır. Bu gibi konularda ilk söylenecek söz '**Allâh-u Te'âlâ** dilediğini yapar ve istediği kararı verir' denilmesidir.

İkinci olarak; onların bu sözünü duyan melekler bulunmuştur ki, yârın âhirette onlar da kulların bu sözü verdiklerine dâir şâhitlik yapacaklardır. Bunun için kulların bu sözü verdiklerini hatırlamaları şart değildir.

Tartûşî *(Rahimehullâh)*: "Kālû belâ ahdini insanlar dünyâ hayâtında hatırlamıyor olsalar da, bu sözleşme bütün beşeri bağlar mâhiyettedir. Nitekim hanımına talak verdiğini unutan bir kişiye şâhitler bunu hatırlattıkları zaman o boşama geçerlidir. Zâten şâhit olarak **Allâh-u Te'âlâ** yeterlidir" demiştir.

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; eğer burada: "Bu ahd-ü mîsak kâfirlerin aleyhine nasıl huccet olabilir? Oysa onlar **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden çıkartıldıklarında vukû bulan bu hâdiseyi hatırlamamaktadırlar" denilecek olursa buna cevâben: "**Allâh-u Te'âlâ** peygamberler gönderip kullara bu mîsâkı haber verdirince peygamberlerin beyânı kullara bir huccet olmuştur. Bunun için onların geçmişi hatırlamaları şart değildir. Nitekim namazından bir rekât terkeden ve bunu unutan kişiye, güvenilir insanlar bunu hatırlatırlarsa onların sözü bu kişiye huccet olur" denilir.

Zâten bu sözü verdikleri, dünyâda kendilerine hatırlatıldığı gibi, kıyâmet günü de bu onlara hatırlatılacaktır, şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden bütün zürriyetlerini çıkartınca onlara akıl vermiş ve onlardan bu sözü almıştır. Sonra tekrar **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbüne iâde edildikleri zaman kendilerine verilen akıllar iptal edilmiştir. Böylece İlâhî hikmet onların bu sözleşmeyi unutmalarını iktizâ ettiği için bu mîsâkı hatırlamaz oldukları halde tevâlüd etmişlerdir (doğup doğurmuşlardır).

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** şerî'at sâhibi peygamberlerin lisanlarıyla onlara yeni baştan hitap yöneltmiştir ki bu, onların geçmiş mîsâkı hatırlamaları makamında yer almıştır. Çünkü dünyâ teklif (sorumlu tutulma) ve imtihan yurdudur. İnsanlar önceki mîsâkı unutmayacak olsalardı elbette imtihan, ibtilâ ve teklif hikmetleri ortadan kalkmış olurdu.

Buna göre peygamberlerin irsâli ve bu sözleşmenin onlar vâsıtasıyla kullara i'lâmı, halktan yeni baştan bir mîsak alma hükmünde olduğu için kıyâmet günü artık kimse bu sözleşmeden haberdâr olmadığını söyleyemeyecektir. Zâten kendisine tebliğ ulaşmayanlar bundan sorumlu tutulmayacaktır.

Artık şerî'at ve mûcizât sâhibi sâdık peygamberlerin ihbârından sonra bu sözleşmeyi inkâr eden kişi, söz bozan bir inatçı durumuna düşeceğinden, unutma ve hatırlayamama gibi mâzeretlerle kurtulacak değildir. Çünkü kendi aleyhine huccet kāim olmuş demektir.

Âyet-i kerîmede geçen: (شَهِدْنَا) **"Biz şâhitlikte bulunduk"** sözünün kimler tarafından söylendiği hakkında iki görüş vardır:

1) Kullar **Allâh-u Te'âlâ**'nın rubûbiyyetini ikrar ettikleri zaman **Allâh-u Azze ve Celle** meleklere: "Şâhit olun" buyurmuş, onlar da: "Biz onların bu ikrârına şâhit olduk" demişlerdir. **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ قَالَ: أَخَذَ مِنْ ظَهْرِهِ كَمَا يُؤْخَذُ بِالْمِشْطِ مِنَ الرَّأْسِ. فَقَالَ لَهُمْ: ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى﴾ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ شَهِدْنَا.»

"Hani Senin Rabbin, Âdemoğullarının sulblerinden zürriyetlerini almıştı, yâni (saçların arasında olan şeyler) **tarakla baştan alındığı gibi Allâh-u Te'âlâ** (bütün zürriyetini) **Âdem'in sulbünden aldı. Sonra onlara: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" dedi. Onlar da: 'Evet** (Rabbimiz ancak Sensin)!' **dediler. Melekler de: 'Biz** (onların bu sözü verdiğine) **şâhitlikte bulunduk!' dediler."** *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/552; İbnü Mende, er-Redd ale'l-Cehmiyye, sh:63/64; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/438-39; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/658)* hadîs-i şerîfi de bu görüşü teyid etmektedir.

Bu mânâya göre; bu âyetin kıraati esnâsında zürriyetin sözü (بَلَى) lafzıyla sona erdiği için orada durmak, daha sonra meleklerin şehâdetini ifâde eden (شَهِدْنَا) lafzıyla başlanması güzel olur.

2) İkinci kavle göre; bu söz de zürriyetin kelâmından olup: "Biz kendimizin bu ikrârı yaptığımıza şâhit olduk" mânâsına geldiğinden (بَلَى) lafzında durmak uygun olmaz.

"Sâvî Tefsîri"nde **Kutb-u Şa'rânî** *(Kuddise Sirruhû)*nun **"el-Kavâ'idü'l-keşfiyye fi's-sıfâti'l-İlâhiyye"** ismini verdiği risâlesindeki şu beyanları özetle aktarılmıştır:

Ulemâ bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde oniki suâl zikretmişlerdir ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bize ilhâm ettiği cevapları biz de sana anlatıyoruz:

1) "**Allâh-u Te'âlâ**'nın bu ahdi aldığı yer neresidir?" sorusunun cevâbı şudur:

Allâh-u Te'âlâ kullarından bu sözü **Arafat**'ın yanında bulunan **Na'mân** vâdisinin içerisinde almıştır. **İbni Abbâs** ve diğerleri böyle söylemiştir. Kimine göre **Hind** topraklarından olan **Serendib**'te almıştır ki orası **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın cennetten indiği yerdir.

Kelbî *(Rahimehullâh)*a göre bu ahdin ahzi, **Mekke** ile **Tâif** arasında gerçekleşmiştir. **İmâm-ı Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*a göre bu ahd cennette alınmıştır. Bu rivâyetlerin hepsi ihtimal dâhilinde olup, bu sözün alındığına dâir sağlam bir inanç olduktan sonra yerini bilmemek bize zarar vermez.

2) "**Allâh-u Te'âlâ** onları **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden nasıl çıkardı?" sorusunun cevâbı şudur:

Sahih hadiste vârid olduğu üzere; **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sırtını sıvazlamış ve zerrecikler hâlinde bütün zürriyetini ondan çıkartmıştır. Bu çıkartmanın keyfiyeti hakkında söylenen bâzı kaviller uzaktır, anlaşılması en yakın olan kavle göreyse; **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetini onun sırtında bulunan tüy diplerinden çıkarmıştır, çünkü her tüyün dibinde geçiş sağlayan ince bir delik vardır. Dolayısıyla küçük bir zerrenin ondan çıkması aklen hiç uzak görülmez.

O halde **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Âdem**'in sulbünden onun zürriyetini dilediği şekilde çıkardığına inanmak farzdır. Ama **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Âdem**'in sırtını, dokunma

yoluyla sıvazladığına inanmak câiz değildir. Çünkü hâdisle Kadîm arasında hiçbir ittisal (sonradan yaratılanlarla, ezelî olan **Allâh-u Te'âlâ** arasında bir bitişme) bulunmaz.

3) "Kulların **Allâh-u Te'âlâ**'ya cevap vermeleri, diri ve akıllı olanların cevâbı gibi sözle mi yoksa lisân-ı halleriyle mi vâki olmuştur?" suâlinin cevâbı şudur:

Onlar hayat sâhibi akıllılar hâlindeyken **Allâh-u Te'âlâ**'ya konuşarak cevap vermişlerdir. Zîra **Allâh-u Te'âlâ**'nın, çok küçük olan şeylere bile hayat, akıl ve nutk (konuşma kâbiliyeti) vermesi, aklın imkânsız sayacağı bir şey değildir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudret denizleri çok geniştir. Dolayısıyla biz bu işin mümkün oluşunu ispat edip, keyfiyet bilgisini **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle ederiz.

4) "Bütün insanlar (بَلَى) demişken **Allâh-u Te'âlâ** niçin bir kavmi kabul edip, diğerlerini reddetmiştir?" sorusuna cevap şudur:

Hakîm-i Tirmizî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlere heybetiyle tecellî buyurunca onlar korkudan (بَلَى) demişlerdir. Fakat bu îmanları münâfıkların îmânı gibi olduğundan onlara fayda vermemiştir. Müminlere ise rahmetiyle tecellî buyurunca onlar kendi ihtiyarlarıyla itaat eden kimseler olarak (بَلَى) dedikleri için îmanları onlara menfaat vermiştir.

5) "Bizim böyle bir ahd-ü mîsâkımız sebkat etmişse bugün biz bunu niçin hatırlamıyoruz?" sorusunun cevâbı şudur:

Bizim bu ahdi hatırlamamamızın sebebi o günkü bünyemizin sona ermiş olması ve babaların sulpleriyle, annelerin rahimlerinde geçen murûr-u zaman netîcesinde o bünyenin hallerinin değişikliğe mâruz kalmasıdır. Zâten son olarak, bir çiğnem et, donuk kan, et ve kemikten oluşan farklı tavırlara girmemiz de hesâba katılacak olursa bütün bunlar nisyânı mûcip (unutmayı gerektiren) şeylerdendir.

Ali *(Kerremallâhü Vechehû)*:

«إِنِّي لَأَذْكُرُ الْعَهْدَ الَّذِي عَهِدَ إِلَيَّ رَبِّي.»

"Elbette ben Rabbimin benden aldığı o ahdi çok iyi hatırlıyorum" derdi.

Sehl-i Tüsterî *(Kuddise Sirruhû)*:

«إِنِّي لَأَعْرِفُ تَلَامِذَتِي مِنْ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَمْ أَزَلْ أُرَبِّيهِمْ فِي الْأَصْلَابِ حَتّٰى وَصَلُوا إِلَيَّ.»

"Şüphesiz ki ben talebelerimi o günden beri tanırım, onlar bana ulaşıncaya kadar ben sürekli onları babalarının sulplerinde yetiştiriyordum" derdi.

Zünnûn *(Kuddise Sirruhû)ya bu ahdi hatırlayıp hatırlamadığı sorulduğunda:*

«كَأَنَّهُ الْآنَ فِي أُذُنِي.»

"Sanki o şu anda kulağımda" demiştir. (Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/155)

6) "**Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan istihrâc edilen o zerreler insan sûretinde miydiler, değil miydiler?" sorusunun cevâbı şudur:

Bu hususta bir delil bize ulaşmamışsa da, akla en yakın gelen, o zerrelerin insan sûretine girmeye muhtaç olmayışıdır. Çünkü işitme ve konuşma sıfatları sûret sâhibi bir varlığa ihtiyaç hissetmezler, ancak hayat sâhibi bir mahal isterler.

7) "Ruhların, zürriyetten ibâret olan zerrelerle tealluku, onların **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden çıkışlarından önce midir, sonra mıdır?" suâline cevap şudur: Zâhir olan görüş, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları diri olarak çıkartmış olmasıdır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** onlar hakkında 'Zürriyet' tâbirini kullanmıştır, zürriyet ise ancak dirilere denilir. Nitekim:

﴿وَاٰيَةٌ لَّهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ﴾

"Bizim onların zürriyetlerini o dolu gemiye yüklemiş olmamız onlar için bir âyettir." *(Yâsîn Sûresi:41)* âyet-i kerîmesi bunun delîlidir. **Allâh-u Te'âlâ** onlar babalarının sulplerinin karanlıklarındayken onlara ruhlar verebilir, sonra annelerinin rahimlerinin karanlıklarındayken tekrar onlara ruhlar idhâl edebilir, daha sonra (öldüklerinde) onlar toprağın derinliklerinin karanlıklarındayken yine onlara üçüncü defâ ruhlar verebilir ki, zâten de verecektir. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın sünneti böylece cereyân etmiştir. İşte böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratışındaki süreklilik daha iyi anlaşılır.

8) "Kullardan mîsak alınmasının hikmeti nedir?" sorusunun cevâbı: "Dünyâya geldiği zaman bu sözünde durmayacak olanlara karşı huccet ve delil ikâme etmektir" şeklindedir.

9) "**Allâh-u Te'âlâ** bu zürriyeti **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbüne tekrar diriler hâlinde mi iâde etmiştir yoksa ruhlarını geri alarak ölüler hâlinde mi onları avdet ettirmiştir?" suâline cevap şudur:

Zâhir olan görüş şu yöndedir ki, **Allâh-u Te'âlâ** ölümlerinin ardından onları toprağa reddederken ruhlarını alıp da onları oraya iâde ettiği gibi, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbüne iâde ederken de ruhlarını kabzetmiştir.

10) "Zerrelerin **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbüne geri dönüşünden sonra ruhlar nereye dönmüştür?" sorusunun cevâbı derindir, bana göre aklın nazarı şundan daha çok bir şey demeye yol bulamaz: Ruhlar o zerrelere hulûl etmeden önce ne halde idiyseler tekrar o hâle geri dönmüşlerdir. Bu konuda başka bir şey gören varsa onu buraya ilâve edebilir!

11) "Bu âyet-i kerîmede Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerinin alındığı beyân ediliyor, oysa herkes zürriyetin **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden alındığını söylüyor" denilecek olursa cevâbı şudur:

Allâh-u Te'âlâ Âdem *(Aleyhisselâm)*ın kendi sulbünden gelecek oğullarını onun sulbünden çıkarmış, sonra oğullarının oğullarını da oğullarının sulplerinden ihrâç etmiştir ki bu tertip böylece devâm etmiştir. Ancak **"Âdemoğullarından"** buyurduğu için, Âdemoğullarının **Âdem**'den çıkartıldığını söylemeye lüzum görmemiştir. Çünkü onun torunlarının onun oğullarından çıkartıldığı bilinmektedir.

Nitekim bir mücevheri bir sadefe, sonra sadefi bir hırkaya, sonra hırkayı bir hokkaya, sonra hokkayı mücevher kutusuna, sonra da kutuyu bir sandığa yerleştirip sonra bu eşyâyı birbirinden çıkaran kişi elbetteki hepsini sandıktan çıkarmış olur.

12) "Bu ahd-i mîsâkın tevdî edildiği mekân neresidir?" suâline şöyle cevap verilir:

Hadîs-i şerîfte geldiğine göre; bu mîsak **Hacer-i Esved**'in içine tevdî edilmiştir ve **Hacer-i Esved**'in iki gözü, bir ağzı, bir de lisânı vardır. Eğer biri: "Bunu akılda tasavvur etmek mümkün değildir" derse ona: "Tasavvuru akla zor gelen herhangi bir hususta bizim ona îmânımız ve mânâsını **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle etmemiz yeterli olur" diye cevap verilir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kâşifî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Ey derviş! Bu âyet ancak, gâfil olanların âgâh olup uyanmaları için ahd-i ezel merkezidir. Yoksa gönlü uyanık akıllılar o suâl ve cevaptan gâfil değildirler."

بِنَدَایِ أَلَسْتُ اَزْ اَزَلْ هَمْچُنَانْ شَانْ بَگُوشْ بَفَرْیَادِ قَالُوا بَلَی دَرْ خُرُوشْ

"Elestü" nidâsı ezelden beri böylece onların kulağındadır,

(Onlar dâim) "Kālû Belâ" feryâdıyla coşku taşıyarak heyecânlıdır!

***Cenâb-ı Rabbi'l-izzet** "Bezm-i Elest (Kālû Belâ meclisin)"de kâffe-i ervâha (bütün ruhlara) hitâben, "Elestü birabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)" buyurdu. Bu hitâb-ı izzet, el-yevm (hâlâ bugün dahî) enbiyâ-i 'ızâm ve evliyây-i kirâmın kulaklarındadır. Onlar feryâd-ı aşk ve muhabbet ile "Belâ (Evet)" dediler ve o nutku bugün de pür neşe cûş-u hurûş (heyecan ve coşku) içinde derler. Çünkü huzûr-u Cânân (sevgilinin huzûrunda bulunmak) ve hitâb-ı izzet elbette âşıkları cûş-u hurûşa getirir. Lâkin sonra o âlem-i kurb ve huzurdan iftirâk (yakınlık âleminden ayrılık) ile bu âlem-i bu'd ve gâibe (uzaklık âlemine ve gıyâba) düştüklerinde, ne o lezzet kaldı, ne de o izzet kaldı. Tümünü unutup nesyen mensiyyen (tamâmen terkedilmiş bir halde) o meclis-i huzûru unuttular ve Cânânı kaybettiler.*

Artık bu âlemde, o âlemin bakıyye-i aşk, muhabbet ve neşesinden (ruhlar âleminden kalan sevgi ve istekten dolayı) şuraya buraya saldırmaya başladılar. Onun için ervâh (ruhlar) bir güzel şey görse ve bir güzel ses işitse, ona muhabbetle can atar ki, acaba bu o mudur diye!

Ama bakar ki istediği değildir, o zaman rûhu ondan elini çeker. İşte o vakit nefs-i şûm (uğursuz nefsi) işe el atar ve artık iş müşkil (zor) ve fenâdır. Yâ Latîf Yâ Latîf, azîzim! Lâkin enbiyây-i 'ızâm ve evliyâyı kirâm Hazarâtı ile sulehây-ı ümmet böyle avâm nâs gibi değildir. Onların el-yevm, o nidâ ve ses kulaklarında olup, onunla hâlâ cûş-u hurûşdadırlar, azîzim! *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/688)*

"Nefehâtü'l-üns"te zikredildiğine göre; **Ali Sehl el-İsfahânî** *(Kuddise sirruhû)*ya: " 'Belâ (Evet)' denilen o günü hatırlıyor musun?" diye sorulunca: "Nasıl hatırlamam, daha dün oldu sanki!" diye cevab vermiş.

Şeyhulislâm **Hâce Abdullâh Ensârî el-Herevî** *(Kuddise sirruhû)* buyurdular ki: "Bu sözde noksanlık var. Sûfî için dün, yarın nasıl olabilir?! O günün henüz akşamı olmadı ki! Sûfî hâlâ o gündedir.

رُوزْ اِمْرُوزَ اَسْتْ اَیْ صُوفِی وَ شَانْ کَیْ بُوَدْ اَزْ دِیْ و اَزْ فَرْدَا نِشَانْ

آنکِه اَزْ حَقْ نِیسْتْ غَافِلْ یَكْ نَفَسْ مَاضِی و مُسْتَقْبَلْ و حَالَسْتْ و بَسْ

"Ey Sûfî (görünüşünde olan âdem)! **Gün bugündür,**
O halde (senin için) **dünkü günden ve yarından nişân nasıl olur?**
Cenâb-ı Hakk'dan bir nefes bile gâfil olmayan kimse için,

Geçmiş, gelecek, şimdiki hâl yoktur, o kadar!"

Yâni ey Sûfî! Enbiyây-ı 'izam ve evliyây-ı kirâm Hazarâtı için bugün-yârın yoktur. Sûfî için bunlardan bir alâmet ve iz olmaz. Onlar için gün bugündür. Onlar her dâim bir ân ve bir gün üzeredir. Onlar için bugün-yârın söz konusu değildir. Onlar için geçmiş, gelecek, hâl birdir. İşte onlar için vakit ve zaman yoktur.

Rivâyet olunur ki, evliyâ-i kirâmdan bir zât yazdığı mektubuna târih koymazmış. Sebebi de, o mektup hangi zamanda okunursa o zamanda o kelâm söyleniyor gibi olması içinmiş. Meselâ mektup yazıldığından dört-beş sene sonra okunsa, sanki o vakit, o zaman o söz söyleniyor gibi olurmuş. Bu da vicdânî bir esrârdır, azîzim! (Aşçı Dede Efendi-İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/688-689)

Şunu bil ki; rûhâniyetlerinin külliyeti (**Arş**'ın üstünde bulunan âlem-i emirdeki asıl makamlarına dönme nûrunu kazanmış olmaları) cihetiyle bâzı kâmil zevâtın ruhlarının daha ruhları bu unsurî (maddî) ve cüzî mizac ile var olmadan önce de (şu anda yaşadığımız) ayn ve hâric mertebesindeki ilim sıfatıyla vasıflanmış olmaları söz konusudur.

Dolayısıyla kâmil zevâtın ruhları içerisinden hem vasfı hem de zâtı küllî olan bir ruh, zâhirî olan bu his mertebesine ve unsurî mizac âlemine inerken uğradığı mertebelerden ve âlemlerden her bir mertebede ve âlemde ayrı ayrı teayyün eder (var olur). İşte bu sırrı anladığın zaman **Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in:

«كُنْتُ نَبِيًّا وَاٰدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ!»

"Âdem su ile çamur arasında yoğrulurken ben peygamber idim" (İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/275; Tirmizî, Menâkıb:1, no:3609, 5/585; diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l-Furkan Tefsîri:12/594-595, hadis no:360-363) kavl-i şerîfinin sırrını da, **Zünnûn** (Kuddise Sirruhû)nun geride geçen sözünün sırrını da anlarsın. Bu makamda daha ziyâde tahkîkat istersen **Sadruddîn Konevî** (Kuddise Sirruhû)nun **"Miftâhu'l-ğayb"** kitabını mütâle'a edebilirsin!

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmede şuna işâret vardır ki, mahlukların birbirinden bir şey almaları, bir mevcudun diğer mevcuttan bir şey almasıdır. Yaratıcının alması ise bâzen mâdûmün ademden ahzi (yok olan bir şeyin yokluktan alınması) olabilir. Nitekim:

﴿ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا ﴾

"Daha önce sen hiçbir şey değilken, gerçekten seni de Ben yaratmıştım!" (Meryem Sûresi:9) kavl-i şerîfi buna misaldir.

Bâzı kere de mâdûm olan şeyin, mâdûm olan diğer şeyden ahzi (yok olan bir şeyin yok olan başka bir şeyden alınması) olur. Nitekim:

﴿ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ... ﴾

"Hani Rabbin Âdem(in sulbünden, bizzat ondan yaratacağı çocuklarını, onun) **oğullarından** (da), **onların sırtlarında** (bulunan sulplerinde)**n** (kıyâmete kadar yaratacağı) **zürriyetlerini** (asır be asır doğacakları tertip üzere çıkarıp) **almıştı"** kavl-i şerîfi bunun örneğidir.

Elest bezminde Âdemoğulları yok idiler, dolayısıyla sulpleri de, zürriyetleri de yok idi. **Allâh-u Te'âlâ** onlardan kıyâmete kadar gelecek olan fakat henüz varlık sahasına çıkmamış olan zürriyetlerini, o zaman için var olmamış Âdemoğullarının yine yokluk âleminde bulunan sulplerinden kemâl-i kudretiyle (üstün gücüyle) çekip aldı da onları o âlemde var etti ve onlara o makama münâsip bir varlık verdi.

Allâh-u Te'âlâ Âdem *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden, oğullarının zerrelerini çıkarınca, onların sulblerinden de kıyâmete kadar kendilerine tevdî edilen zürriyetlerini çıkarınca ki o makamda ruhlar üç safta toplanmış müctemi' ordular hâlindeydiler, birinci saf; hayırlarda ileri geçen sâbıkların ruhları, ikinci saf; defterlerini sağ ellerinden alacak olan ashâb-ı meymene'nin ruhları, üçüncü saf ise defterlerini sol elllerinden alacak olan ashâb-ı meş'eme'nin ruhlarından müteşekkil idi- işte o zaman o zerreler ruhlarının nurlarıyla tenevvür etti de Rabbânî varlıkla mevcut olan o zerreler rûhânî varlığın elbisesini giydi ve rûhânî bir libâs olarak kulaklara, gözlere ve kalplere sâhip oldu.

Sonra **Hakk Te'âlâ** onlara: **"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"** diye hitâb etti. O zaman hayırda ileri geçen sâbıklar nûrânî ve rûhânî bir kulakla O'nun hitâbını duydular, nûrânî gözlerle O'nun cemâlini gördüler ve O'na kavuşmaya karşı büyük bir sevgiyi ihtivâ eden muhabbet nûruyla parlayan nûrânî, Rabbânî ve rûhânî gönüllerle O'nu sevdiler de, bu muhabbet üzere O'na: "Tabî ki Sen bizim Mahbûb ve Mâbûd olan (sevgimizi ve ibâdetimizi Zât'ına tahsis ettiğimiz) Rabbimizsin, biz Senin Mahbûbiyyetini ve Rubûbiyyetini müşâhede etmişizdir" diye cevap verdiler.

Allâh-u Te'âlâ da: "Zât'ından başka kimseyi sevmeyecekleri ve O'ndan başkasına tapmayacakları" husûsunda onlardan ahd-ü mîsaklar aldı.

Meymene ashâbı ise, rûhânî bir kulakla **Allâh-u Te'âlâ**'nın hitâbını duydular, rûhânî gözlerle O'nun celâlini gördüler, Rabbânî ve İlâhî gönüllerle de O'na îmân ederek ubûdiyyeti ikrar ile Zât'ına icâbette bulunmak üzere: "Evet, Sen bizim Mâbûd olan Rabbimizsin, işittik ve itaat ettik" dediler. **Allâh-u Te'âlâ** da: "Kendisinden başka kimseye tapmayacakları"na dâir onların kuvvetli sözünü aldı.

Meşeme ashâbına gelince onlar, kulaklarında gaflet ağırlığı, gözlerinde bedbahtlık perdesi, gönüllerinde de mihnet (zorlanma) damgası bulunur vaziyette rûhânî bir kulakla **Allâh-u Te'âlâ**'nın hitâbını izzet perdesinin ardından işittiler ve zoraki vaziyette: "Evet, Sen Rabbimizsin, istemeyerek de olsa işittik" dediler. **Allâh-u Te'âlâ** da onlardan Kendisine kulluk yapacaklarına dâir kuvvetli sözler aldı.

İşte şu an dünyâda yaşanan hayatta yaratıklar arasında görünen inkâr ve îman farkı rûhânî ve Rabbânî istîdatların tefâvütüne râcîdir (ruhlar âlemindeki kâbiliyetlerin değişikliğine bağlıdır). Bu konuyu gerçekten iyi anla!

Sonra şunu bil ki; biz **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Âdemoğullarından başka henüz yoklukta olan hiçbir yaratığıyla mükâlemede bulunduğundan bahsettiğine rastlamış değiliz. Ama **Allâh-u Te'âlâ** henüz mevcut olmayan Âdemoğullarıyla mükâlemede bulunmuş, onlar da mâdûm halleriyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya icâbet etmişlerdir. Demek

ki cereyân eden hâdiseler vücud (varlık âleminde bulunmak) ile değil de, cûd (**Allâh-u Te'âlâ**'nın lütfu) ile cereyân etmiştir. İşte dostların bidâyeti bundan ibârettir, nihâyetleri ise, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, onların kulakları, gözleri ve dilleri olmasıyla son bulacaktır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

«كُنْتُ لَهُ سَمْعًا وَبَصَرًا وَلِسَانًا فَبِى يَسْمَعُ وَبِى يُبْصِرُ وَبِى يَنْطِقُ.»

"Ben onun (sevdiğim kulum) **için kulak, göz ve dil olurum, artık o ancak Benimle işitir, Benimle görür, Benimle konuşur."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/276; Buhârî, Rikak:38, no:6137, 5/2384-85)* buyurmuştur. İşte **Cüneyd** *(Kuddise Sirruhû)*ya "Nihâyet (son) nedir?" diye sorulduğunda: "Bidâyete (başlangıca) dönmektir" derken buna işâret etmiştir. **"Te'vilât-ı Necmiyye"**nin sözü kısaca burada bitmiştir.

İşte bu îzahattan şunu anladın ki; hakîkat ehli bu konuda hakîkat üzere hareket etmiştir. Çünkü rûhâniyyeti cismâniyyetine gâlip gelen kişi işi kolay görür, ona hiçbir şey zor gelmez. Ama zâhirî mânâlarla yetinen ehl-i zâhir ve Mûtezile bu rivâyeti inkâr ettiler ve: "Hayat, akıl ve anlayış olması için bir bünyenin bulunması şarttır, Âdemoğullarının sulplerinden alınan bu zürriyetlerden herhangi biri kandan ve etten oluşan bir cisme sâhip olmadıkça anlayışlı, akıllı ve bilgili olamaz.

Hâl böyle olunca **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın yaratılışından îtibâren kıyâmet kopuncaya kadar varlık sahasına çıkan şahısların mecmûunun dünyâ arsasına sığmayacağı mâlum iken onların hepsinin bir defâda **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünde topluca meydana gelmiş olduklarını söylemek nasıl mümkün olur?" dediler.

Şu zayıf görüşe ve sehif re'ye (düşük fikre) hele bir bak! Artık sen elestü ahdine riâyeti elden bırakma ki sana ve senin gibilere kapalı olan şeyler sana açılsın ve senin aynanda gaybî şeyler güneş gibi parlasın. İşte o zaman sen sûret nedir, mânâ nedir, zuhur (görünme) nedir, hafâ (gizlenme) nedir göresin!

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَ) **"Tâ ki siz kıyâmet gününde** (Bize karşı): **'Şüphesiz ki biz** (Senin) **işte bu** (hususiyetteki ahd-ü mîsâkı)**ndan habersiz kimselerdik' demeyesiniz."** cümle-i celîlesi, bu mîsâkın alınışının hikmetini beyân eder mâhiyettedir.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ**: "Biz **Âdem**'in zürriyetlerini sulbünden alıp onları kendilerine şâhit tutma işini yaptık ki gerçek ortaya çıktığında: 'Biz Rabbimizin birliğinden ve O'nun hükümlerinden gâfillerdik, hiçbir delille bu konuda uyarılmadık' demeyesiniz" buyurmuş olmaktadır.

Bu âyet-i kerîmenin işârî mânâlarında meşâyıh çok mühim mâlûmât beyân etmişlerdir, özellikle **"Tüsterî** ve **Âlûsî"** tefsirlerinden yapılan nakiller ziyâdesiyle faydalıdır, bu yüzden işârî mânâlar bölümündeki nakillerin mutâleası ihmal edilmemelidir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden peygamberleri aldı, sonra her bir peygamberin sulbünden kendi zürriyetini zerrecikler hâlinde ve akılları başlarında olarak aldı da:

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾

"Hani Biz tüm peygamberlerden, (ilk başta ruhlar âleminin ilk peygamberi olan) **senden,** (özellikle de Ülü'l-azm sayılan) **Nûh'tan, İbrâhîm'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu Îsâ'dan kuvvetli sözlerini almıştık.** (Gerçekten de) **Biz onlardan** (bu konuda) **pek değerli, güvenilir ve** (yeminlerle) **kuvvetli bir söz almıştık."** *(Ahzâb Sûresi:7)* âyet-i kerîmesinin beyânı vechile, peygamberlerden mîsak aldı.

Peygamberlerden alınan mîsak, **Allâh-u Te'âlâ** tarafından emirlerini ve nehiylerini tebliğ etmeleriydi. Sonra **Allâh-u Te'âlâ** hepsini: **"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"** kavliyle Rabliğini ikrara dâvet etti. Sonra kudretini ızhâr etti de böylece onlar: **"Belâ!** (Evet! Rabbimizsin) **dediler."**

Böylece **Allâh-u Te'âlâ** yaratıkları hakkındaki murâdını ve onların ibtidâ ve intihâları (başları ve sonları)nı "Belâ" sözünde cem etmiş oldu. Zîrâ bundan maksat ibtilâ (imtihan etmek) idi. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾

"Arş'ı su üzerindeyken, hanginiz amel bakımından daha güzel (gayret edeceksiniz) **diye sizi imtihan** (edenin muâmelesine tâbi) **etsin için** (gökleri ve yeri yaratmıştır)**!"** *(Hûd Sûresi:7)* buyurmuştur.

"Onları kendi nefislerine karşı şâhit kıldı!" buyurduğu üzere; huccet olsun diye **Allâh-u Te'âlâ** peygamberleri de onlara şâhit etmiştir. Sonra onları **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbüne iâde buyurmuş, sonra da bu ahd-ü mîsâkı kendilerine hatırlatmaları için onlara peygamberler göndermiştir.

Bu ikrârı yaptıkları gün **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminde kimin inanacağı kiminse inkâr edeceği belliydi. Artık kendilerinden söz alınan her canlı dünyâ âlemine çıkmadıkça kıyâmet kopmayacaktır, sonra kopacaktır.

O zaman "Saâdet ve şekâvetin (ezelde iyi ya da kötü yazılmış olmanın) alâmeti nedir?" diye sorulunca, **Hazreti Sehl**: "Şekâvet alâmetlerinden biri hiç şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretini inkâr etmektir. Saâdet alâmetlerinin bâzıları ise kalbin îmanla geniş olması, kalbe zenginlik bağışlanması, tâatte ısmet (ibâdetlere devamda korunmuşluk) ve zühde (dünyâya karşı soğukluğa) muvaffakıyettir.

Kendisiyle **Allâh-u Te'âlâ** arasındaki edep kime ilhâm edilirse, **Allâh-u Te'âlâ** onun kalbini temizler ve ona saâdet bahşeder. Edebi muhâfazadan daha dar hiçbir şey yoktur." diye cevap vermiştir.

O zaman kendisine: "Edep nedir?" diye sual edildiğinde: "Yemeğiniz arpa olsun, helvanız hurma olsun, katığınız tuz olsun, yağınız süt olsun, elbiseniz yün olsun, evleriniz mescitler olsun, ışığınız güneş olsun, kandiliniz ay olsun, lezzetiniz su olsun, güzelliğiniz temizlik olsun, ziynetiniz tedbir olsun, ameliniz rızâ olsun, azığınız takvâ olsun, yemeğiniz gece olsun, uykunuz gündüz olsun, kelâmınız zikir olsun, suskunluğunuz ve gâyeniz tefekkür olsun, bakışınız ibret olsun, sığınağınız

ve yardımcınız da Mevlânız olsun! İşte ölünceye kadar bu hal üzere sabredin!" buyurmuştur.

Yine buyurdu ki: "Üç şey şekâvet (bedbahtlık) alâmetlerindendir ki bunlar; câminin yakınındayken cemaati kaçırmak, **Medîne**'deyken cemaati kaçırmak, **Mekke**'deyken haccı kaçırmak!"

Sehl *(Kuddise Sirruhû)* buyurdu ki: "Zürriyet üç türlüdür, birinci, ikinci ve üçüncü vardır.

Birincisi, Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i yaratmak istediği zaman Kendi nûrundan bir nur ızhâr etmiştir. O nur azamet perdesine ulaşınca **Allâh-u Te'âlâ** için bir secde yapmıştır.

Allâh-u Sübhânehû onun secdesinden, büyük bir direk yaratmıştır ki o cam gibi bir nur olmuştur, onun içi nur, dışında ise **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisi bulunmuştur. Böylece o nur, âlemlerin Rabbinin huzûrunda, îmânın tabiî halleri olan; îman muâyenesi (gözle görür gibi inanmak), yakîn mükâşefesi (kesin bir görüşle keşfetmek) ve Rabbin müşâhedesi (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görme hâli) ile bir milyon sene hizmete durmuştur.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** o nûra mahlûkātı yaratmaya başlamadan bir milyon yıl önce müşâhede makamını ikrâm etmiştir. Dünyâda **İblîs** *(Le'anehullâh)*ın gâlip gelip esir etmediği hiçbir kimse yoktur. Ancak peygamberler *(Salevâtüllâhi Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecma'în)* ve makamlarına göre kalpleri îmanlarını müşâhede eden ve tüm hallerinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine vâkıf olduğunu bilen sıddîklar müstesnâ!

Onlar **Allâh-u Te'âlâ**'yı müşâhede ettikleri ölçüde imtihan hikmetini anlarlar, imtihanı bildikleri ölçüde de ısmet (günahlardan korunma) talep ederler. **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı ihtiyaçlarını bildikleri ölçüde de zararı ve faydayı fark ederler de bu sûretle ilim, anlayış ve düşünce bakımından artış kaydederler.

Allâh-u Te'âlâ bizim peygamberimiz **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yüklediği hizmeti hiçbir peygambere yüklememiştir. **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetinden, bizim peygamberimiz gönderilinceye kadar **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı yapılacak hiçbir hizmet makamı yoktur ki, **Peygamberimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o makamda **Allâh-u Te'âlâ**'ya hizmet etmiş olmasın. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنِّي لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ إِنِّي يُطْعِمُنِي رَبِّي وَيَسْقِينِ.»

"Ben sizin gibi değilim, şüphesiz Rabbim beni yedirir ve içirir." *(Buhârî, Savm:47, no:1863, 2/693-694; Sehl ibni Abdillâh et-Tüsterî, Tefsîru's-Sülemî, sh:69)* buyurmuştur. Demek ki ona yemek içmek lâzım değildi, lâkin o, **Allâh-u Te'âlâ** katındaki husûsiyetini hatırlayınca, yemek yemiş ve su içmiş gibi olurdu. Zâten yanında su veyâ yemek olsaydı, elbette âilesini ve **Ashâb-ı Suffe**'yi kendisine tercih ederdi.

İkincisi; Âdem *(Aleyhisselâm)*dır ki, **Allâh-u Te'âlâ** onu nurdan yaratmıştır, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

«وَخَلَقَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْنِي جَسَدَهُ مِنْ طِينِ أَدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ.»

"(Allâh-u Te'âlâ) Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i, **yâni cesed-i şerîfini Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın **nûrundan yaratmıştır."** *(Sehl ibni Abdillâh et-Tüsterî, Tefsîru's-Sülemî, sh:69)*

Üçüncüsü; Âdem *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetidir. Şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ** müridleri **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın nûrundan yaratmıştır, muradları **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrundan halketmiştir. Avam halk, ehl-i kurbun (**Allâh-u Te'âlâ**'ya yakın olan dostların) rahmeti içerisinde yaşarlar, ehl-i kurb ise mukarreblerin rahmeti içinde geçinirler.

﴿ ... يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ ... ﴾

"...Nurları önlerinde ve sağlarında koşar..." *(Hadîd Sûresi:12)*

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Sa'îd el-Harrâz** *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** ehl-i îmâna sükûn ile göründü de O'nu tanıyıp sükûnet buldular ve mutmain oldular. Ehl-i küfre ise tâzimle görününce, akılları hayrete düştü de ondan ayrıldılar."

Yûsuf *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**, henüz mevcut olmayıp, ancak Kendisinin îcâdıyla var olacak kullara hitap ettiğini haber vermiştir.

Demek ki kullar kendilerini bulmadan önce **Hakk**'ı bulmuştular. O sıra **Hakk**, **Hakk** ile Kendisinden başka kimsenin bilemeyeceği ve Kendisini Kendisinden başka kimsenin bulamayacağı bir mânâ ile mevcut idi."

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**: (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ) **'Ben sizin Rabbiniz değil miyim!?'** diye sual buyurunca, onlar müşâhede etmeden önce: (قَالُوا بَلَى) **'Evet!' dediler.** Sonra keşifleri açılınca kendilerine yapılan hitâbı müşâhede ettiler de: (شَهِدْنَا) **'Şâhit olduk!'** dediler. Yâni 'Biz Senin hakkının hakîkatlerini müşâhede ettik!' dediler."

Hüseyn *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** zerrecikleri isteseler de istemeseler de îman kelimesiyle dile getirmiş, onlardan söz alınmasının bereketi onları konuşturmuştur. Sonra onlara Kendi hakîkatini müşâhede ettirince, kendilerinin hiçbir hissesi bulunmaksızın kudret onları konuşturmuştur."

Denilmiştir ki: "Husûsî tevhîd, kulun, Rabbisinin huzûrunda sır latîfesiyle kāim olması, böylece Rabbinin tedbirinin tasarrufları ve takdîrinin hükümleri, onun hakkında tevhîdinin deryâlarında cârî olması ve nefsi yok olup, istekleri husûsunda **Hakk** onun yerine kāim olarak, bu âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere; kulun, kendisi var olmadan önce olduğu gibi olmasıdır."

Nasrâbâzî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Rabbin senden lütf-u keremiyle söz almıştır, hattâ celâlet ve azametiyle mîsak almıştır, dahası ğınâ ve istiğnâ ile (ihtiyaçsız olarak) ahd almıştır.

O senden, hâcet için değil huccet için (ihtiyâcından dolayı olmayıp, sâdece sana karşı bir delil olsun diye) bu sözü almıştır. Fakat yaratıkların ihtiyaçları (onları meşgul ettiğinden) onların bu huccetin mânâlarından bir zerreyi bile görmelerine mâni olmuştur."

Ebû Osmân el-Mağribî *(Kuddise Sirruhû)*ya: "Yaratılışın ne olduğu" sorulduğunda: "Kudret hükümlerinin kendileri hakkında cârî olduğu birtakım kalıplardır!" diye cevap vermiştir.

Cerîrî *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** her bir tâifeye yine Kendisinin lütfettiği mârifetiyle Kendisini tanıtmıştır. Sonra onları **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden çıkarmıştır (ve o mârifetle birbirlerini tanımayan kullarının kalplerini birleştirmiştir). Nitekim:

﴿إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا﴾

"Hani siz düşmanlar iken O, kalpleriniz arasında bir ülfet meydana getirmişti de, hemen siz O'nun nîmetiyle kardeşler oluvermiştiniz" *(Âl-i İmrân Sûresi:103)* buyurmuştur. Habîbine hitâben de:

﴿لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ﴾

"Sen yer(yüzün)**de bulunanları topluca harcayacak olsaydın, onların kalplerinin arasında bir buluşma sağlayamazdın. Velâkin** (bütün kalplerin yegâne Mâliki olan) **Allâh** (üstün kuvvetiyle) **onların arasında tam bir ülfet meydana getirmiştir."** *(Enfâl Sûresi:63)* buyurmuştur."

Ebû Sa'îd el-Harrâz *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın suâline cevap verirken 'Belâ' diyen kimdi? Onlar adına bu cevâbı veren, geçerli bir kudret ve tamamlanmış bir irâdeden başkası mıydı? Onlar güçlü bir pâdişahın hükümlerine boyun eğen bir görüntüden başka bir şey değillerdi. Zâten bugün de onlar O Zât'ın yönetim tasarruflarının kendileri üzerinde işlediği karaltılardan başka bir şeyler değillerdir."

Hüseyn *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Mukarreb meleklerden hiçbiri, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu yaratıkları nasıl izhâr ettiğini ve nihâyet ve bidâyetin (sonun ve başın) nasıl olduğunu bilemez. Çünkü diller konuşmamış, gözler görmemiş ve kulaklar duymamışken bu cevâbı kim vermiştir. Demek ki muhâtıb da (hitap eden de) ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır, Mücîb (cevap veren) de ancak O'dur!

Ey insanlar! Sizin adınıza konuşan sizden başkasıdır, cevap veren de sizden gayrisidir. O halde siz aradan düştünüz, lemyezel (dâim) olan Zât lemyezel olarak bâki kaldı."

Ali ibni Abdirrahîm *(Kuddise Sirruhû)*ya bu âyet sorulduğunda: "Onlar kudrette mevcut idiler, fakat varlıklarını görmekten gâip idiler" diye cevap vermiştir.

Meşâyıhtan birinin beyânı vechile: "Bu makamda kudretin cevâbını yine kudret vermiştir."

Bu âyetin tefsîrinde şöyle denilmiştir: "Kullar, **Allâh-u Te'âlâ**'nın misli olmayan kelâmını işittiler, O da onların hayâtını o nurdan halketti ve hepsinin kıvâmını o kelimeye bağladı."

İbni Bünân *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın öyle özel kulları vardır ki, onları velîlik için seçmiştir, onları kerâmeti için seçkin kılmıştır ve onları

Kendisi için ayırmıştır. Böylece onların cesetlerini dünyevî, ruhlarını nûrânî, zihinlerini rûhânî, ruhlarının vatanlarını da gaybî kılmıştır. Ayrıca onlara melekût âleminin gayıplarının derinliklerinde geniş sahalar açmış, sonra onları dâvet ettiğinde onlar çabucak icâbet etmişlerdir. Onlar insanlık vasfında değillerken, onlara Kendi Zât'ını tanıtmış, sonra irâdesiyle onları halk âlemine çıkartarak, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbüne tevdî etmiştir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle sâbık (ezeldeki) ahdini, sâdık vaadini ve kuluna geçmişi hatırlatarak sevgi ipini sağlamlaştırdığını bildirmiştir. Bu mânâda şu şiiri inşâd etmişlerdir:

سُقْيًا لِلَيْلَى وَاللَّيَالِي الَّتِي كُنَّا بِلَيْلَى نَلْتَقِي فِيهَا

أَفْدِيكِ بَلْ أَيَّامُ دَهْرِي كُلُّهَا يَفْدِينَ أَيَّامًا عَرَفْتُكِ فِيهَا

"Leylâ'nın anısı kalbime yer etti, bir de o gecelerin ki,
Biz onlarda Leylâ ile buluşuyorduk!
Sana kurban olayım, hattâ zamânımın tüm günleri,
Seni kendilerinde tanıdığım günlere kurban olsunlar."

Denilmiştir ki: "Hiçbir mahlûkun gözü kendilerine değmeden, hiçbir masnû'un eseri kalplerinde belirmeden ve hiçbir eş, dost ve yakın arkadaştan haberleri olmadan ilk önce **Allâh-u Te'âlâ** kullarına Kendisini tanıttı ve tanıyıp tanımadıklarını sorarak onlardan cevap aldı."

İşte bu mânâda şu şiiri inşâd etmişlerdir:

أَتَانِي هَوَاهَا قَبْلَ أَنْ أَعْرِفَ الْهَوَى فَصَادَفَ قَلْبًا فَارِغاً فَتَمَكَّنَا

"Onun sevgisi bana aşk nedir bilmeden önce geldi,
Boş bir kalbe denk geldiği için iyice yerleşti."

Denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ** hitâbında bütün kullarını cem etti sonra onları derhal tefrîk ederek kimine kurbet (mânevî yakınlık) vasfıyla hitap etti de o hitap içerisinde onlara irfân (Kendisini tanımayı) nasip etti. Bir fırkayı ise uzaklık vatanlarında bıraktı da onları irfân vasfından ırak etti ve perdeledi."

Yine denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ** bir kavme tecellî etti ve onlara Kendi Zât'ını tanıtmayı bizzat tevellî etti (üstlendi), bu nedenle onlar yakînî bir inançla 'Belâ (tabî Rabbimiz Sensin)' dediler. Diğer bâzı kısımlara ise bu tecellîyi yakıştıramayarak onları inkâr vatanlarında sâbit kıldı. Bu sebeple onlar da zan ve tahmine dayalı olarak 'Belâ' dediler."

Bâzıları şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** müminleri isimlerde birleştirdi, lâkin rütbeler konusunda aralarını ayırdı. Bir kavmi bâzı mükâfatlara tamah ettirerek onların kaplerini ikrâra cezbetti, diğerlerine ise bâzı sırları keşfettirdi de onları gözleriyle gördükleri şeylerin doğruluğuna ikrarla konuşturdu."

Meşâyıh tarafından şöyle denilmiştir: "Bir fırkayı Kendi heybetine havâle etti de böylece onlar şaşırıp kaldılar, bir fırkaya ise kurbetiyle lütufta bulundu da onlar istikâmet gösterdiler.

Allâh-u Te'âlâ evliyâya Kendi Zât'ının kim olduğunu tanıttı da böylece onlar Rablerinin, kendilerini her türlü sıkıntıdan halâs edebileceği gerçeğini anladılar. Ama bu gerçeği düşmanların anlayamayacağı kadar karışık etti de, akılları hayrete düştüğü için durup kaldılar."

Denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ** kullarına hitâbı işittirdi, işittirdiği sırada onları huzûrunda hâzır etti, sonra onları huzûrunda bulundururken kendilerinden geçirdi de Zât'ı onların yerine kāim olarak Zât'ını tanıtma (hakkında kesin karara bağladığı) hükmünce onları dile getirdi. Husn-ü tevellî (kullarını güzelce sâhiplenme) hükmünce mükellefiyet hükümlerini onlar adına muhâfaza etti.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ** onlara emir ve yasaklar yönelten bir Mükellif, irâdesini onlarda geçerli kılan bir musarrif, onları Kendi Zât'ına ayıran bir Mu'arrif ve yüksek makamlara ulaştıran bir Müşerrif olmuş oldu."

Allâh-u Te'âlâ kullarına hitap ederek onlara cemâlini keşfettirdi, bu vesîleyle onları Kendi muhabbetinin şaşkınlığı içerisinde dolaştırdı. Böylece onların sır latîfelerinin en gizli yerlerinde o sevgi karar kıldı. İşte bugün güzel bir sadâ işittiklerinde o haller kendilerinde yenilenir. İşte semâ ehlinde zuhûr eden rahatsızlık belirtisi ahd-i mütekaddimde geçmiş olan hallerini hatırladıkları içindir.

Denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ** ilk başta bir kavmin üzerine serpiştirdiği nurlarla, inâyet eserlerini izhâr etti. Artık kim o nurlardan mahrum olduysa **Allâh-u Te'âlâ** onu vuslata ehil kılmadı. Ama o nurlar kime isâbet ettiyse işte o, kendisinin seçkin kılındığı hakîkati hiçbir külfete katlanmaksızın fasih bir dille beyân eder."

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hakîkat lisânı üzere anlayış cihetinden bu âyette bir başka remz ve bir başka zevk bulunmaktadır. Burada dostların hallerinin tâ başlangıcına ve ahitleşmeye işâret vardır. Hakk'ın hâzır, hakîkatin hâsıl olduğu rûz-i evvel ve ahd-i ezel (ilk gündeki ezelî sözleşme)de onlarla dostluk anlaşması yapılmıştır.

سَقْيًا لِلَيْلَى وَاللَّيَالِي الَّتِي كُنَّا بِلَيْلَى نَلْتَقِي فِيهَا

"Rahmet yağdırılsın Leylâ'ya, bir de o gecelere ki,
Biz o gecelerde Leylâ ile buluşuyorduk!"

Dostluğun tesis edildiği gün ne güzel gündür! Dostluk ahdinin alındığı vakit ne azîz vakittir! İşte mürîdler rûz-i evvelde verdikleri sözü aslâ unutmazlar. Müştak (âşık)lar dosta vuslat zamânını ömrün tâcı ve zamânın bûsesi bilirler:

سَقْيًا لِمَعْهَدِكَ الَّذِي لَوْ لَمْ يَكُنْ مَا كَانَ قَلْبِي لِلصَّبَابَةِ مَعْهَداً

"Rahmet olsun seninle ahitleştiğim o zamâna ki,
O olmasaydı kalbim aşkın sözleşme yeri olmayacaktı!"

(**Allâh-u Te'âlâ**'ya verdikleri sözü unutanlara hatırlatma yapması için): "Yâ Seyyid!

﴿وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللهِ﴾

'Bizim ahdimizi unutmuş ve Bizden başkasıyla meşgul olmuş bu kullarımıza, pâk ruhlarının dostluk ahdinde bulunduğu günlerini hatırlat' diye İlâhî emir geldi. O vakit onların iştiyâk (şevk) gözüne:

﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾

"Ben sizin (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?"** sürmesini çekmiştik:

Ey miskîn (zavallı)! Dostların ervâh ve eşhâsının (ruhlarının ve şahıslarının) ünsiyet meclisinde muhabbet kadehinden aşk şarabımızı içtikleri günü hatırla! Mele-i a'lânın mukarrebleri (**Allâh-u Te'âlâ**'ya en yakın melekler) onlar hakkında: "İşte bunlar Senin âlî himmetli topluluğundur. Hâlbuki bizler bir kere dahî bu şaraptan hiç tatmadık ve bir koku bile almadık" demiştiler.

İşte o mürîdlerin hây-i hûy-u,

﴿هَلْ مِنْ مَزِيدٍ﴾

"(Daha) **fazla var mı?"** *(Kâf Sûresi:30)* haykırışıyla ayyuka çıktı.

زَانْ مَیْ کِه حَرَامْ نِیسْتْ دَرْ مَذْهَبِ مَا تَا بَازْ عَدَمِ خُشْکْ نَیَابِی لَبِ مَا

"Bizim mezhebimizde harâm olmayan o (aşk) şarâb(ı) var ya, işte onun için,
Bizim ağzımız devamlı açıktır ve sen dudağımızı hiç kuru bulamazsın!"

Âlemin güneşi ve benî Âdemin **Seyyidi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir gün:

«اِنَّ حِرَاءَ جَبَلٌ يُحِبُّنِى وَاُحِبُّهُ.»

"Şüphesiz Hirâ öyle bir dağdır ki, o beni sever, ben de onu severim" buyurdu.

Dediler ki: "Ey Efendimiz, dağ için böyle mi buyuruyorsunuz? Bu remzin mânâsı nedir?"

Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem buyurdu ki: "Evet, muhabbet şarabını zikir kadehinden orada içtim." Kâinâtın **Efendisi** *(Salevâtullâhi Aleyh)*e nübüvvet eserleri ve vahiy emârelerinden peygamberliğinin başlangıcında zâhir olan her şey, işte **Hirâ** dağında geçirdiği mübârek zaman diliminde vâki olmuştu. O halvet yerinde bu (peygamberlik) işin(in ağır yüklerini nasıl taşıyacağı) derdinde üzüntülere gark olmuşken, o dağ kendisi için kederlenmişti:

جُزْ گَرْدْ دِلَمْ گَشْتْ نَدَانَدْ غَمِ تُو دَرْ بُلْعَجَبِی هَمْ بَتُو مَانَدْ غَمِ تُو
هَرْ چَنْدْ بَرْ آتَشَمْ نِشَانَدْ غَمِ تُو غَمْنَاكْ شَوَمْ گَرْمْ نَمَانَدْ غَمِ تُو

"Senin gamından dolayı gönlüm gamdan başka bir şey bilmez oldu,
Gamının sâdece sende kalması hem hayret olur.
Senin gamın benim ateşimi söndürdüğünde,
Gamla dolarım da, senin gamından başka sıcaklık kalmaz bende!"

(Ey âşık! Sen) bir zaman kabz (tutukluk) hâlinde, bir zaman best (genişlik) hâlinde, bir vakit sekr (mânevî geçkinlik hâlin)de, bir vakit sahv (ayıklık) hâlinde, bir an isbât (varlığını bilme) hâlinde, bir an mahv (varlığını silme) hâlinde olursun. İşte

böylece sen tek bir halde ve dertsiz kalmazsın. Müritlerin antlaşmasının başlangıcından haberdar olan herkes, derdi de, yaşanan hâdiseleri de bilir.

Artık onlar şöyle derler:

اَکْنُونْ بَارِی بَنَقْدْ دَرْدِی دَارَمْ کَانْ دَرْدْ بَصَدْ هَزَارْ دَرْمَانْ نَدَهَمْ

"Şimdi bir defâlık hazır bir derdim var, Ki o derdi yüz bin derde vermem."

Pîr-i tarîkat **Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* münâcâtında der ki: "İlâhî! Dostlarının seninle olan zamanları ne hoş zamandır! Senin işindeki âriflerin pazarı ne hoş pazardır! Onların nefesleri seni zikretmede ve hâtırda tutmada ne âteşlidir! Senin aşkın ve şevkinle yanmada müştakların derdi ne hoş derttir! Senin nâmın ve nişânın hakkında konuşanların sözleri ne güzeldir!"

(**Mevlâ Te'âlâ**'nın:)

﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى﴾

"Ben sizin (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?"** Onlar da (cevâben)**: "Evet** (Rabbimiz ancak Sensin)**! demişlerdi."** (kavl-i şerîfine gelince:)

Allâh-u Te'âlâ kullarını iki fırkaya ayırdı, bir fırkayı heybetine havâle etti de onlar şaşıp kaldılar, diğer bir fırkayı ise kurbet (mânevî yakınlık) ile hoş tuttu da onlar istikâmet gösterdiler. Bir kavmin kalplerine tecellî buyurup Kendisinin tanıtımını bizzat Kendisi üstlendi de onlar sadâkat ve yakîn (şüphesiz ve doğru bir inanç) üzere (بَلَى) 'Belâ' dediler.

Diğer birtakımlarına karşı ise, izzet ızhâr ederek onları inkâr yurtlarında sâbitledi, bu yüzden onlar zan ve tahmine dayalı olarak (بَلَى) 'Belâ' dediler.

Mevlâ Te'âlâ mîsak günü gönüllere, biri izzetinin celâliyle, diğeri de lütfunun kemâliyle olmak üzere iki türlü tecellî etti. Böylece bir topluluk izzet ve siyâset (cezâlandırma) sıfatının, bir topluluk da lütuf ve kerâmet sıfatının mazharı oldu. Siyâset (cezâ) ehlinden olanlar heybet deryâsında dehşet dalgasıyla battılar ve:

﴿أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ﴾

"İşte sana! Onlar hayvanlar gibidir! Hattâ onlar daha da sapıktır(lar)**!"** *(A'râf Sûresi:179)* mahrumluk damgasını onların üzerine koydular.

Taltif ve kerâmete lâyık olanlar ise kat be kat kurbet (mânevî yakınlık) ve husûsî muhabbetlerle mümtâz oldular ve:

﴿أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ﴾

"İşte sana! Ancak onlar, dosdoğru yolu bulmuş (ve hiçbir sûretle istikâmetten ayrılmamış) **kimselerin ta kendileridir!"** *(Hucurât Sûresi:7)* (meâlindeki) kerem imzâsını da onların defterlerine attılar.

﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾

"Ben sizin (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?"** âyet-i kerîmesi hakkında güzel bir latîfe söylediler. **Allâh-u Te'âlâ** "Siz benim kullarım değil misiniz?" demedi de:

﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾

"Ben sizin (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?"** buyurarak ahdini kula kendi Rabliği cihetinden yaptı. Yoksa bu ahdi kulun kulluğu üzerine binâ etmedi. Eğer kulluğa bağlasaydı, kul kulluğu yerine getirmediğinde o ahdi bozmuş olurdu. Ama Kendi Rabliği üzerine söz aldığından, O'nun Rabliği kemâl üzere olduğu için aslâ onda noksanlık düşünülmeyeceğinden, böylelikle kulun Rabbiyle olan ahdi bozulacak değildir.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ**: "Ben kimim?" diye de sormamıştır. Zîrâ o zaman kul bu soruda şaşırabilirdi. Kul Rabbinin kendisini iyi tanımadığına şaşıp da ümitsiz olmasın diye: "Sen kimsin?" diye de sormamıştır. Yine kul âciz kalmasın diye: "Senin Rabbin kim?" diye de sormamıştır.

Bilakis cevâbı telkîn ederek kula: "Senin Rabbin ben değil miyim?" sorusunu sordu. İşte bu, keremin en üstün mertebesi ve lütfun en nihâî derecesidir.

Şeyhülislâm **Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Samedânî)* şöyle buyurmuştur:

Kerem (lisânı) demiştir ki:

﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾

"Ben sizin (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?"**

Yine **Berr** (**Te'âlâ**): (بَلَى) **"Evet** (Rabbimiz ancak Sensin)!" demiştir. Çağıran da, icâbet eden de aslında birdir. Peki bu görünen ikilik nedendir?

Melik köleyi kendine çağırıyor, ona kendisini dinletiyor, onsuz kendisine kendisi cevap veriyor ve cevâbı kula bağışlıyor. Bu tıpkı **Mustafa** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ﴾

"Attığın zaman da sen (her birinin gözüne ulaştıracak şekilde) **atmadın. Fakat Allâh attı"** *(Enfâl Sûresi:17)* buyurduğu gibidir.

Bu âyette dâvâ yönünden yok sayma, ama mânâ yönünden bir taltîf ve okşama vardır. Tâ ki herkim yaptığı işi kendinden bilirse, o ârif değildir. **Allâh-u Te'âlâ** Rubûbiyet selini beşeriyet toprağı üzerine saldı ve onu ondan çekti aldı. Sonra da Kendisi ona vekîl olarak: **"Attığın zaman sen atmadın"** buyurdu. İşte durum budur, eğer anlayacak olursan!

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Celle Celâlühû** Kendisini tanımaları ve birliğini ikrar etmeleri husûsunda ruhlardan iki kere ahit (söz) almıştır ki birincisi, kâinatın meydana gelişinden öncedir, ikincisi ise mahlûkātın zuhûrundan sonradır. Birinci ahit, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Rabliğini tanımaları konusundadır, ikincisi ise birincinin yenilenmesi ile birlikte ubûdiyyet âdâbını (kulluk vazîfelerini) îfâ hakkındadır.

Meşâyıhtan bâzısının beyânı vechile; birinci ahit göklerin ve yerlerin yaratılışından ellibin sene önce kaderlerin tâyini gününde ruhlardan alınmıştır. Daha sonra ruhlar, bedenler âleminde göründükten sonra ikinci ahit (ruhların bedene girmiş

hâli olan) nefislerden alınmıştır. Nitekim âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler buna dikkat çekmiştir.

İbnü'l-Fârız *(Kuddise Sirruhû)* **"Tâiyye"**sinde şöyle buyurmuştur:

وَسَابِقِ عَهْدٍ لَمْ يَحُلْ مُذْ عَهِدْتُهُ وَلَاحِقِ عُقْدٍ جَلَّ عَنْ حَلِّ فَتْرَةِ

"Ezelde geçen o ahde yemin olsun ki, onu kabullendiğimden beri hiç değişmedi,
Sonra gelen bir akde de kasem olsun ki o, kendisine bir zâfiyet hulûl etmesinden yüce olmuştur!"

Kāşânî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **İbn-i Fârız Hazretleri** "Ahd-i sâbık" ile ruhların bedenlerle teallukundan evvel Âdem-i kebîr olan rûh-u a'zamın sulbün-den çıkartılıp âlem-i misâlin sûretlerine sokulan insan ruhlarından alınan ahdi kastetmiştir ki bu, **"Hani Rabbin Âdemoğullarından; onların sulplerinden zürriyetlerini aldı da..."** âyet-i kerîmesinde belirtilmiş olan, Rabb ile merbûb arasındaki akd-i mehabbettir (sevgi bağıdır).

"Ahd-i lâhık" tâbiriyle ise, ruhların bedenlerle alâka kurmasından sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın peygamberler vâsıtasıyla onlardan aldığı İslâm'ı kabullenip yaşama sözü kastedilmiştir ki aynı zamanda bu, birinci ahdin güçlendirilmesi ve rubûbiyyet hükümlerinin tatbikini kabullenmenin güvence altına alınmasıdır.

Geçenin özeti şudur ki; ruhlardan üç kere ahid alınmıştır, birincisi; Âdem-i kebîr olan rûh-u a'zamın sulbünden çıkartıldıkları zamandır. İşte âlem-i ceberuttan alınmış olan "Kabza-i nûrâniyye"nin mânâsı budur. İkincisi; zerrecikler hâlinde Âdem-i esğarın sulbünden çıkartıldıkları zaman alınan ahiddir. Üçüncüsü ise, ruhların bedenler âlemine girişinden sonra peygamberlerin ve vekillerinin vâsıtasıyla alınmış olan sözdür ki bu âyet-i kerîmede bahse konu olan ikinci ahittir. Bu mânâ **Kāşânî** *(Rahimehullâh)*ın bu âyette geçen ahd-i, birinci ahde hamletmesinden daha güzeldir.

Hâsıl-ı kelâm; ilk ahid, şekil ve misal maddelerinden mücerred olan ruhlardan alınmış fakat burada lisânın ikrârı devreye girmeyip rûhun ikrârıyla yetinilmiştir.

İkinci ahid, vücûd-u ilmîden vücûd-u aynîye çıkan (**Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmindeki var oluştan sonra hâriçte de var olan) ruhlardan alınmıştır ki buna göre ruhlar kendilerine âit olan işitmek, görmek, konuşmak gibi sıfatlarıyla misal âleminde şekil almışlar ve **Rabb Te'âlâ**'nın zuhûrunu görüp hitâbını duyarak suâline cevap vermişlerdir. Bu sözleşmede dillerin ikrârı devreye girmiştir ki âyet-i kerîmenin zâhiri de bunu iktizâ etmektedir.

Ama kullar aleyhine huccet kāim olabilmesi için bir üçüncü sözleşme kaçınılmaz olmuştur ki o da peygamberler vâsıtasıyla yerini bulmuştur.

Demek oluyor ki varlık âlemi üç kısımdır. Birincisi ilmîdir, yâni ortada hiçbir şey var olmadan önce yaratılacak herşeyin **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilmindeki mevcûdiyetidir. İkincisi hayâlî ve misâlîdir, *yâni; yaratılan âlemlerin dâhilinde olup, bütün âlemlerden daha geniş olan fakat unsurî (su, hava, toprak, ateş gibi temel maddelerle ilişkisi) olmayan nûrânî bir âlemdir ki, o âlemde mânevî şeyler kendilerine uygun düşen sıfat ve özelliklere sâhip cisimlerle temessül ederler (onların şekline girip görünürler). Bü-*

tün varlıklar bu görünen âlemde mevcut olmadan önce misal âleminde farklı bir tür var oluşla mevcut olurlar, sonra yeryüzünde var olduklarında ise misal âlemindekinin tıpkısı olarak zuhûr ederler.

Üçüncüsü hissî ve maddîdir ki bu, gördüğümüz şu âlemdir, böylece her bir mertebede ruhlardan ahid alınmıştır. İlk iki mertebede vâsıtasız olarak, üçüncü mertebede ise rasüller vâsıtasıyla bu ahid alınmıştır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan bâzısının beyânı vechile, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **"Ben sizin Rabbiniz degil miyim"** sualine: **"Belâ"** diye ilk cevap veren **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zerresi olmuştur. Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ** göklere ve yerlere:

﴿ ... اِئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴾

"İsteyerek ya da istemeyerek (emrime) **gelin!" buyurmuş, o ikisi de: "Biz itaat edenler olarak geldik!" demişlerdir."** *(Fussilet Sûresi:11)* diye hitap ettiği zaman yeryüzünden ilk icâbet eden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olmuştur. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Kâbe**'nin toprağındandır. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere; yeryüzünde ilk yaratılan toprak **Kâbe**'nin toprağıdır ve diğer topraklar oradan döşenmiştir.

Bu durumda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şerefli toprağı **Mekke**'den alındığına göre, defin yerinin de **Mekke** olması gerekirdi. Çünkü muhaddisler: "Kişinin toprağı nereden alındıysa oraya gömülür" diye rivâyet yapmışlardır. Lâkin denilmiştir ki, su dalgalanınca etrâfa köpükler attı, o zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zerresinin zerresi, **Medine**'de bulunan kıymetli medfeninin hizâsına düştü. Bu îzahtan anlaşıldığı üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tekvînde (var edilmekte) asıldır, bütün kâinât ona tâbîdir.

Denilmiştir ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zerresi yaratıkların annesi mesâbesinde olduğu için **Ümmî** diye isimlendirilmiştir.

Meşâyıhtan bâzısının beyânına göre; "Bâ" harfi ilk harf olduğu için, (Âdem *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden alınan her bir) zerre konuşmak için ağzını açtığında ilk o harfi söylemiştir. Bunun için çocuklar da bu âlemde konuşmaya başladıklarında ilk o harfi söylerler. Bunda şaşılacak bir şey yoktur, çünkü her doğan çocuk fıtrat üzere doğrulur. **Allâh-u Te'âlâ** "Bâ" harfine çok sırlar tevdî ettiği için kitâbını onunla başlatmıştır. Hattâ Tevbe Sûresi hâriç bütün sûrelerin başında besmele bulunduğu için her sûreyi bu harfle başlatmıştır. Ama Tevbe Sûresinin başı da "Berâet" kelimesi olduğu için onun başı da "Bâ" harfidir.

Elif diye isimlendirilen "Hemze" ilk harf olduğu için ruhlar âleminde "Elestü" hıtâbıyla kulların kulaklarına ilk vuran harf o olmuştur. Doğru yol cihetine hidâyet eden ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Teâlâ'nın mîsâkını hatırlatan diğer bir âyet-i kerîme

﴿ وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللهَ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴾

"Allâh'ın, üzerinizde bulunan (İslâm) **nîmetini ve kendisiyle alâkalı olarak sizinle sağlamca sözleşmiş bulunduğu o güçlü sözünü hatırlayın ki, hani siz: "İşittik ve itaat ettik!" demiştiniz!** (Nîmetleri unutma ve söz bozma gibi konu-larda) **Allâh'tan hakkıyla sakının! Çünkü şüphesiz Allâh, göğüslerin sâhip oldu-ğu şeyleri**(; kalplerin barındırdığı tüm sırları, niyet ve inançları hakkıyla bilen ve bundan dolayı herkese hak ettiği cezâyı verecek olan bir) **Alîm'dir."** *(Mâide Sûresi:7)*

﴿ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ اٰبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (173)

(أَوْ تَقُولُوا) **Yâhut demeyesiniz,** ne demeyesiniz? (إِنَّمَا أَشْرَكَ) **ancak şirk koştu,** kim? (آبَاؤُنَا) **babalarımız,** neden önce? (مِنْ قَبْلُ) **bundan önce,** (وَكُنَّا) **biz olduk,** nedir olduk? (ذُرِّيَّةً) **bir zürriyet,** kimden sonra gelen? (مِنْ بَعْدِهِمْ) **onlardan sonra,** (أَفَتُهْلِكُ) **şimdi Sen helâk mı edeceksin,** kimi? (نَا) **bizi,** ne sebebiyle? (بِمَا) **o şey sebebiyle ki,** (فَعَلَ) **yaptı,** kim? (الْمُبْطِلُونَ) **(bâtılı yerleştirenler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ya da: 'Bundan önce ancak babalarımız şirk koşmuştu, biz ise onlardan sonra olan (ve kendilerine uyan) **bir zürriyettik.** (Dolayısıyla biz bunu kendiliğimizden uydurmadık. Bu şirki tesis edip yol olarak bize bırakanlar onlardı.) **Şimdi Sen bâtıl** (ve asılsız olan şirk ve inkâr)**ı yerleştiren o kişilerin yapmış olduğu şey yüzünden bizi mi helâk edeceksin?' demeyesiniz."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ Kālû Belâ mîsâkını almaması hâlinde kulların diyebileceği bâzı sözleri beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmesiyle onların sarfedebileceği diğer bâzı sözleri açıklayarak, Kendisine karşı kimsenin elinde mâzeret olarak öne süreceği bir bahâne bırakmadığını beyân etmiştir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme:

﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى﴾

"Eğer gerçekten Biz onları o (Kur'â)**ndan önce bir azapla helâk edecek olsaydık, elbette: "Bize bir rasûl gönderseydin ya,** (dünyâda esir edilip öldürülerek, âhirette de cehenneme girdirilerek) **alçaklığa uğramadan ve rüsvay olmadan önce Senin âyetlerine hakkıyla uyaydık!" derlerdi.** (Biz de onlara böyle bir bahâne vermemek için kendilerine Kur'ân-ı Kerîm'i gönderdik!)" *(Tâhâ Sûresi:134),*

﴿وَلَوْلَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

"(Kendilerinin işlediği ve) **ellerinin öne sürmüş olduğu** (kâfirlik ve günahlar gibi kötü) **şeyler yüzünden onlara** (dünyâ ve âhirette) **büyük bir musîbet gelecek ve onlar: 'Ey Rabbimiz!** (Başımıza bu belâlar gelmeden) **bize bir rasül gönderseydin de,** (onunla göndereceğin ve elinde göstereceğin mûcize ve) **âyetlerine iyice uy-**

saydık, böylece (Sana da peygamberine de) **inananlardan olsaydık!' diyecek olmasalardı**(, seni aslâ onlara gönderecek değildik)!" *(Kasas Sûresi:47)* ve

﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾

"**Zaten Biz** (herhangi bir topluma, emir ve yasaklarımızı duyurmak üzere) **bir rasül gönderinceye kadar**(, cezâsını bilmeyerek işledikleri şeylerden dolayı) **azap ediciler olmamışızdır!**" *(İsrâ Sûresi:15)* âyet-i kerîmelerine benzemektedir ki böylece insanlara peygamberler gönderilerek ve kitaplar indirilerek mâzeretlerinin ortadan kaldırıldığı beyân edilmiş olmaktadır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kālû Belâ mîsâkına şâhit tutmasından maksat, kâfirlerin: "Biz şirke düştükse babalarımız da şirk koştuğu içindir, biz bu şirkte onları taklit ettik" demelerini önlemektir. Zâten: "Bâtılı yerleştirenlerin yaptığı şeyler yüzünden bizi de mi helâk edeceksin?" sözlerinden maksat da kendi taklitçiliklerinin mâzur görülmesi talebidir. Ama **Allâh-u Te'âlâ** onlardan da bu sözü alarak bu konuda kadere tutunmalarını imkânsız hâle getirmiştir.

﴿ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (174)

(وَكَذٰلِكَ) **İşte sana! Böylece,** (نُفَصِّلُ) **ayrıntılı bir şekilde açıklıyoruz,** neyi? (اَلْاٰيَاتِ) **âyetleri,** *niçin? tâ ki onlar gerçeği anlarlar,* daha, (وَلَعَلَّهُمْ) **ola ki onlar,** (يَرْجِعُونَ) (bâtıla ısrardan) **dönerler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İşte sana! Biz bu âyetleri böyle (belâğatlı bir beyan üslûbuyla) **ayrıntılı bir şekilde açıklıyoruz** (ki hakîkati anlasınlar)**! Bir de ola ki onlar** (âyetlerimizde bulunan teşvik ve tehditlere vâkıf olurlar da körü körüne taklitçilikten ve bâtıla uyarak şirke düşmekten) **dönerler!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ kullarından ahd-ü mîsak aldığını beyân ettikten sonra bu sözleşmeyi Kur'ân-ı Kerîm vâsıtasıyla açıklamasının hikmetini bu âyet-i kerîmeyle beyân ediyor ki buna göre âyetlerin tafsîli, kulları iyice düşünmeye sevkederek bâtıldan yüz çevirip hakka döndürmek için yapılmıştır.

Nitekim: (وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ) **"Ola ki onlar dönerler!"** cümle-i celîlesi: "Âyetlerimizde bulunan teşvik ve tehditleri iyice düşünerek körü körüne babalarını ve atalarını taklit etmekten ve bâtıla uyarak şirke düşmekten sakınırlar da kendilerinden Kālû Belâ günü alınmış olan tevhîd mîsâkını hatırlarlar ve ona dönerek gereğiyle amel ederler" demektir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; basîretlerin gözleri kapandığı zaman huccet ve deliller ne kadar açık olsa da fayda vermez.

﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (175)

(وَاتْلُ) **Sürekli oku,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** neyi? (نَبَأَ الَّذِي) **o kişinin önemli haberini ki,** (آتَيْنَا) **Biz verdik,** kime? (هُ) **ona,** neyi? (آيَاتِنَا) **âyetlerimizi,** (فَانْسَلَخَ) **fakat o sıyrılıp çıktı,** neden? (مِنْهَا) **onlardan,** (فَأَتْبَعَ) **bu sebeple kavuştu,** kime? (هُ) **ona,** kim? (اَلشَّيْطَانُ) **şeytan,** (فَكَانَ) **sonunda o oldu,** kimlerden? (مِنَ الْغَاوِينَ) **azgınlardan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **O** (Yahudilere ve diğer insa)**nlara o** (mânevî değerleri menfaat karşılığı zâyi eden **Bel'am ibni Bâ'ûrâ** isimli) **şahsın önemli haberini sürekli oku ki; Biz ona âyetlerimiz**(le alâkalı bâzı ilimler)**i verdik, fakat o**(, âyetlerimizi inkâr ederek, yılanın derisinden sıyrılması gibi) **onlardan sıyrılıp çıktı, bu sebeple de**(, îmanlıyken tâkibinden âciz kalan) **şeytan kendisine kavuştu ve sonunda o, azgınlardan oldu!"**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî, Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ Habîbine,** Benîisrâîl ulemâsından birinin önemli haberini Yahudilere okumasını emretmiştir. Ekserî müfessirlere göre bu kişi **Bel'am ibni Bâ'ûrâ**'dır. Baktığı zaman **Arş**'ı görecek makama ulaşmış olan bu kişiden dinledikleri ilimleri yazan talebeler için meclisinde onikibin hokka bulunurdu. Sonra o derece sapıttı ki "Âlemin yaratıcısı olmadığı"na dâir ilk kitabı yazan o oldu. Aslı Benîsirâîlden olan bu kişi, cebbarların beldesinde Ken'ânîlerle birlikte yaşadığı için onlara mensup sayılmıştır.

Mâlik ibni Dînâr *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* zor zamanlarda bu adamı öne geçirir, ona ikram eder ve lütuflarda bulunurdu. Çünkü bu kişinin duâsı müstecâb idi.

Ebu'l-Mu'temir, Ikrime ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi bâzı âlimlerden gelen rivâyetlerde ona nübüvvet ve kitap verildiği zikredilmekteyse de, peygamberlerin mâsum oldukları ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın, ileride bozulacak bir kişiye nübüvvet vermeyeceği kesin olduğundan bu rivâyetler, o kişiye verilen kitap ilmi olarak değerlendirilebilir. Nitekim hadîs-i şerîfte:

«مَنْ حَفِظَ الْقُرْاٰنَ فَقَدْ طَوَى النُّبُوَّةَ بَيْنَ جَنْبَيْهِ.»

"Kur'ân'ı ezberleyen muhakkak iki yanının arasına (içine) **nübüvveti dürmüştür** (vahyin tamâmını içinde barındırmıştır)." *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/165; Hâkim, el-Müstedrek, no:2028, 1/738; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:7/162)* buyurulmuştur.

Âyet-i celîlede geçen: (اٰيَاتِنَا) **"Âyetlerimiz"** tâbirinden maksat; tevhid delilleridir ya da İsm-i A'zam duâsını okuyarak ızhâr ettiği kerâmetlerdir.

Bu kişinin o âyetlerden insilâhı, o âyetlere küfrederek ve onları sırtının arkasına atarak onlardan tamâmen çıkmasıdır. Çünkü 'Selh' tâbiri, 'Deriyi soymak' anlamındadır ki bu tâbir 'Bir şeyden tam mânâsıyla ayrılan kişi' hakkında kullanılır. Burada da **Bel'am**'ın **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifetinden yâni O'nu bilip Kendisine inanmasından ayrıldığı mânâsında isti'mâl edilmiştir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْعِلْمُ عِلْمَانِ؛ عِلْمٌ فِي الْقَلْبِ فَذٰلِكَ الْعِلْمُ النَّافِعُ، وَعِلْمٌ عَلَى اللِّسَانِ فَتِلْكَ حُجَّةُ اللهِ عَلَى عِبَادِهِ.»

"İlim iki türlüdür; birisi, kalpte bulunan ilimdir ki fayda veren ilim ancak odur, bir ilim de vardır ki o sâde dildedir, işte o, Allâh'ın(: 'Siz bildiğiniz halde niye yanlış yaptınız?' buyurarak) **kullarının aleyhine kullanacağı bir huccettir."** *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:34350, 7/103; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/305)* buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen: (فَانْسَلَخَ مِنْهَا) **"O, o âyetlerden soyulup çıktı"** tâbirinde çok açık bir mübâleğa vardır ki, bâzı ulemâ bu âyet-i kerîmeyle ünsiyet bularak: **"Allâh-u Te'âlâ** 'Âyetler ondan ayrıldı' buyurmayıp, 'O kişi âyetlerden ayrıldı' buyurarak, ilmi insanların kalplerinden Kendisinin söküp almayacağını, ancak insanların yanlışlar yaparak o âyetlerden ayrılacaklarını bildirdi" demişlerdir.

Allâh-u Te'âlâ'nın bu kişi hakkında: (فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ) **"Şeytan ona yetişti"** buyurması, **Cevherî** *(Rahimehullâh)*ın bu fiile verdiği mânâya göre tefsir edilecek olursa, **Bel'am**'ın, şeytanı geçtiğini, şeytana imam olduğunu ve şeytanın ona tâbî olduğunu ifâde eder ki bu mânâ zem konusunda zirve bir ifâdedir. Şâ'ir bu mânâda:

وَكَانَ فَتًى مِنْ جُنْدِ إِبْلِيسَ فَارْتَقَى بِهِ الْحَالُ حَتَّى صَارَ إِبْلِيسُ مِنْ جُنْدِهِ

"Delikanlı, İblîs'in ordularındandı, fakat hâli onu,
O derece yükseltti ki artık İblîs onun ordularından oldu" demiştir.

Bu fiile, istitbâ' mânâsı verenler de olmuştur ki buna göre "Şeytanın onu kendisine tâbî kıldığı" beyân edilmiş olmaktadır.

Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında tefsirlerde geçen bâzı rivâyetler:

1) Bu âyet-i kerîme **Bel'am ibni Bâ'ûrâ** hakkında inmiştir. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre: "Bu kişi İsrâîloğullarında bulunan ve kendisine İsm-i A'zam öğretilmiş olan **Bel'am ibni Bâ'ûrâ**'dır." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/567; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/673)*

Buna benzer bir rivâyet **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilmiştir. *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/243; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:11193; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/567-568; İbni Ebî Hâtim, 5/1616; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:9064; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/672-673)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle anlatmıştır: "(**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kendileriyle savaşması emredilen) cebbarların şehrinden olan ve kendisine **Bel'âm** denen bu adam **Allâh-u Te'âlâ**'nın en büyük ismini öğrenmiş-

ti. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlarla savaşmak için yakınlarına konunca amcaoğulları ve kavmi ona gelerek: '**Mûsâ** gerçekten sinirli bir adamdır, yanında da çok ordular var, eğer o bize gâlip gelirse bizi helâk eder, **Allâh**'a duâ et de **Mûsâ**'yı ve berâberindekileri geri çevirsin' dediler.

O: 'Ben **Allâh**'a **Mûsâ**'yı ve maiyyetindekileri reddetmesi için duâ edecek olursam dünyam ve âhiretim gider' dediyse de onların sürekli ısrârına dayana-mayarak onlara bedduâda bulundu. O anda da kendisinde bulunan bütün fazîletlerden sıyrılıp çıktı." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/568, 570, 587; İbni Ebî Hâtim, 5/1616, 1617, 1620; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/673)*

"Semerkandî, Sa'lebî, Beğavî, Hâzin, Rûhu'l-beyân, Mazharî ve **Sâvî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs, İbni İshâk, Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)* ve diğerlerinin beyânları vechile bu kişinin kıssasının tafsîlâtı şöyledir:

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* cebbarlarla savaşmaya niyetlenince **Şam** topraklarında bulunan Ken'ânoğullarının arâzisinde konakladı, bunu duyan **Bel'am**'ın kavmi **Bel'am**'a gelerek: "Sen **Allâh**'ın en büyük ismi olan İsm-i A'zam'ı biliyorsun, duâsı makbul bir adamsın, **Mûsâ** ise çok sert biridir yanında da çok ordusu var. O bizi vatanımızdan çıkarıp öldürmeye ve İsrâîloğullarını buralara yerleştirmeye geldi. Haydi, çık **Allâh**'a duâ et de onları bizden geri çevirsin" dediler.

O: "Yazık size! **Allâh**'ın peygamberi, yanında da melekler ve müminler bulunmakta, ben onlara nasıl bedduâ edeyim? Oysa ben **Allâh** tarafından bildiklerimi bilmekteyim (ki siz onları bilmezsiniz). Ben eğer bu işi yapacak olursam dünyâ ve âhiretim gider" dediyse de onlar tekrar tekrar gidip gelerek ona ısrarcı oldular.

Bunun üzerine o: "Rabbime danışmadan olmaz" dedi. O kendisine rüyâda ne emredileceğine bakmadan **Allâh**'a bir duâda bulunmazdı. Onlara bedduâ yapmak için **Allâh-u Te'âlâ**'ya danışınca rüyâsında ona: "Onların aleyhine bedduâ yapma" buyruldu. O da kavmine: "Ben Rabbime danıştım, fakat bu işten nehyedildim" dedi.

Bu sefer onlar ona bir hediye getirdiler, o da onu kabul etti. Sonra tekrar ona duâ için mürâcaat ettiklerinde yine: "Durun bir Rabbime danışayım" dedi ve danıştı, fakat kendisine bir şey bildirilmedi. O: "Ben Rabbime danıştım fakat bana bir şey bildirilmedi" deyince onlar: "Rabbin senin onlara bedduâ etmeni kerih görseydi ilk sefer seni nehyettiği gibi yine engellerdi" diyerek yalvarıp yakarmayı sürdürdüler ve nihâyet onu fitneye düşürdüler, o da bu fitneye tutuldu.

Bir rivâyete göreyse; onun çok sevdiği ve sözünü dinlediği bir karısı vardı, kavmi çok büyük hediyeler toplayarak ona getirdiler, o da onları kabul etti. Onlar ona: "Gördüğün üzere başımıza büyük bir musîbet kondu, ne olur bu hususta **Bel'am**'la bir konuş" dediler. O da **Bel'am**'a: "Bu kavmin senin üzerinde komşuluk hakkı var, senin gibi biri zor zamanlarında komşularını yardımsız bırakamaz, onlar sana bunca zamandır iyilikte bulundular, sen onlara mukâbelede bulunup işleriyle ilgilenmeyi üstlenmeye lâyık birisin" deyince **Bel'am** ona: "Ben bu işin **Allâh** tarafından olduğunu bilmesem elbette onlara icâbet ederdim" dedi. Fakat o ona sürekli bu teklifi yaparak nihâyet onu görüşünden döndürdü.

Böylece o dişi bir eşeğe binerek İsrâîloğullarının askerini yukarıdan görebileceği bir dağa yöneldi ki o dağa **Hassân** dağı denilmekteydi. Henüz az bir yol gitmişti ki hayvan yatıp uzandı. O, eşekten inip onu dövmeye başlayınca hayvan tekrar kalktı, o da ona bindi. Fakat onu çok ileri götürmeden tekrar yere yattı, o da ona evvelce yaptığı muâmeleyi yaptı, bu sefer hayvan yine kalktı. Fakat onunla çok ilerlemeden yine yere yatınca, o onu kuvvetlice dövmeye başladı, nihâyet onu tâkatsız bırakınca **Allâh** hayvana konuşma izni verdi, o da **Bel'am**'ın aleyhine bir huccet olsun diye dile gelerek: "Yazık sana ey **Bel'am**! Nereye gittiğini biliyor musun? Önümde durup beni bu yöne gitmekten geri çeviren melekleri görmüyor musun? Yazık sana! **Allâh**'ın peygamberine ve müminlere karşı bedduâ etmeye mi gidiyorsun?" dedi.

Fakat o yine vaz geçmeyince, **Allâh** da eşeğin yolunu salıverdi. Derken o onu **Hassân** dağının tepesine çıkardı, yanında da kavmi bulunuyordu. O bedduâya başlayınca müminlerin aleyhine ne duâ ettiyse, mutlaka **Allâh** dilini kendi kavminin aleyhine döndürüyordu, kavmine ne hayır isteyecek olsa da mutlaka **Allâh** onun dilini İsrâîloğullarının lehine çeviriyordu. Bu durumu gören kavmi ona: "Ey **Bel'am**! Yaptığını görüyor musun? Sen ancak ona duâ ediyorsun, bize bedduâ ediyorsun" deyince o: "Bu benim elimde olmayan bir şey! Bu işte **Allâh** devrede olduğu için beni mağlup etti" dedi. O anda da dili sarkarak göğsünün üstüne düşünce kavmine:

"Artık benim dünyam ve âhiretim gitti, elimde hîle ve tuzaktan başka bir çâre kalmadı. Şimdi size bir hîle öğreteceğim, kadınlarınızı süsleyip güzelleştirin ve onlara satılacak eşyâ verin, sonra onları İsrâîloğullarına satış yapsınlar diye askerin arasına gönderin ve onlara kendisiyle zinâ yapmak isteyen hiçbir adama engel çıkarmamasını emredin. Çünkü onlardan bir adam bunlardan bir kadınla zinâ edecek olursa, artık siz onların gücüne karşı yeterli bir iş yapmış oldunuz demektir" dedi. Onlar da bu oyunu yaptılar.

Kadınlar askerin içine dağılınca, **Ken'ânîler**'den bir kadın, **Şem'ûn ibni Ya'kûb** boyunun reisi olan bir adamın yanından geçerken kadının güzelliği adamı hayran bırakınca, o kadını alıp **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*'ın yanında durdurarak: "Ben zannediyorum ki şimdi sen: 'Bu sana haramdır' diyeceksin" dedi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da: "Evet, bu sana haramdır, ona yaklaşma" deyince o: "Vallâhi bu hususta sana itaat etmeyeceğim" diyerek kadını aldı, çadırına götürdü ve onunla zinâ etti. **Allâh** o anda İsrâîloğullarına tâûnu (vebâ salgınını) salıverdi.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*'ın görevlisi olan **Fenhâs ibni Ayzâr ibni Hârûn** bu adam zinâ ettiği vakit orada bulunmuyordu. Hem yaratılışta hem de kuvvette kendisine genişlik verilmiş olan bu zat geri döndüğünde İsrâîloğulları arasında tâûn hastalığı kol geziyordu. Kendisine durum bildirilince demirden olan mızrağını alarak birlikte yatan o iki zinâkârın bulunduğu çadıra girdi ve mızrağıyla ikisini de öldürerek onları mızrağa dizdi. Sonra çadırdan çıkıp ikisinin dizilmiş olduğu mızrağını göğe doğru kaldırarak: "Ey **Allâh**! Biz Sana isyân edenlere işte böyle yaparız" demeye

başladı. **Fenhâs** o kadar boylu boslu idi ki mızrağı bir koluyla almış, dirseğiyle böğrüne yaslanmış, mızrağın ucunu da sakalına dayamıştı.

İşte o anda İsrâîloğullarından vebâ salgını kaldırıldı fakat o adamın o kadınla zinâ etmesiyle **Fenhas**'ın onu katletmesi arasında geçen gündüzün bir saatinde helâk edilenler hesap edilince yetmiş bin kişi oldukları anlaşıldı. Bu sebepten dolayı İsrâîloğulları kestikleri her kurbanın ciğerini, kolunu, çenesini ve bütün mallarının ilk ürünlerini **Fenhasoğullarına** veriyorlardı. Çünkü **Fenhas** onları kurtardığı zaman mızrağı koluyla tutmuş, dirseğini böğrüne dayamış, mızrağı da çenesine yaslamıştı. Ayrıca o, babası **Ayzâr**'ın ilk oğluydu.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu (fikri onlara öğreten) **Bel'am** hakkında:

﴿ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا ﴾

"(Habîbim!) **O** (Yahudilere ve diğer insa)**nlara o** (mânevî değerleri menfaat karşılığı zâyi eden **Bel'am ibni Bâ'ûrâ** isimli) **şahsın önemli haberini sürekli oku!"** âyet-i kerîmesini indirdi. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/213-214; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/666-667; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/276-277)*

2) Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmeyi okuyarak: "Bu âyet sizin arkadaşınız **Ümeyye ibni Ebi's-Salt** hakkında indi" demiştir. *(Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:11192; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/570; İbni Ebî Hâtim, 5/1616; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/675)*

Sa'îd ibni Müseyyeb ve **Zeyd ibni Eslem** *(Radıyallâhu Anhümâ)* da bu görüştedir.

Câhiliyyet dönemindeki meşhur şâirlerden olan bu kişi hikmet, şiir ve güzel vaaz sâhibi biriydi. O, evvelki kitapları gözden geçirmiş ve **İbrâhîm** ile **İsmâ'îl** *(Aleyhimesselâm)*ın dîni olan hanîfiyyet zikirleriyle ibâdette bulunmuş, şarabı haram saymış, putlara tapmaktan sakınmıştı. Fakat evvelki kitaplarda âhir zamanda **Hicaz**'da bir peygamber gönderileceğini okuduğu için peygamber olmaya heveslendi. Ama o **Bahreyn**'e gittiğinde **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e peygamberlik verince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kıskandı.

Kendisi sekiz sene **Bahreyn**'de kaldıktan sonra dönüşünde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ashâbından bir cemaat içerisinde buldu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu İslâm'a çağırdı ve ona besmele ile başlayarak Yâsîn Sûresi'nin tamâmını okudu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sûreyi bitirince **Ümeyye** ayaklarını sürüterek gitmeye başladı. Kureyş peşine düşerek: "Ey **Ümeyye**! Bu hususta ne diyorsun?" dediklerinde o: "Ben şâhitlik ederim ki o hak üzeredir" dedi. Onlar: "Peki ona uyabilir miyiz?" diye sorunca o: "Henüz değil, onun durumuna bir bakayım" dedi.

Sonra **Ümeyye** bir kralla görüşmek üzere **Şam**'a gitti, Müslüman olmak niyetiyle **Bedir** vakasından sonra geri döndü. **Bedir**'de dayıoğulları olan **Utbe** ve **Şeybe**'nin leşlerini görünce onları kimin öldürdüğünü sordu. "**Muhammed** öldürdü" cevâbını alınca: "Peygamber olsaydı akrabâsını öldürmezdi" diyerek İslâm'a girme fikrini terketti ve hicretin dokuzuncu senesi **Tâif**'te öldü.

Ümeyye ibni Ebî Salt'in kızkardeşi **Fâri'a, Mekke** fethinden sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına geldiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«هَلْ تَحْفَظِينَ مِنْ شِعْرِ أَخِيكِ شَيْئًا؟»

"Kardeşinin şiirinden bir şey ezbere biliyor musun?" diye sordu. O: "Evet!" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona kardeşinin nasıl vefât ettiğini sordu. O şöyle anlattı: "Bir kere o uyurken iki kişi geldi, evin tavanını açtılar ve yanına indiler, biri başının yanına oturdu, diğeri ayaklarının yanına oturdu. Ayaklarının yanında olan başında oturana:

«أَ وَعَي؟»

'Bu iyi koruyabildi mi (**İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın dînini muhâfaza edebildi mi)?' dedi. Diğeri:

«وَعْي.»

'Muhâfaza etti' dedi. Yine o:

«أَ زَكِي؟»

'Peki, (**Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inanarak) temizlenebildi mi?' deyince diğeri:

«أَبِي.»

'Geri durdu' dedi. Sonra ben ona bu durumun ne olduğunu sorunca: 'Benim hakkımda bir hayır istenmişti, sonra o benden döndürüldü' dedi ve baygınlık geçirdi, ayılır ayılmaz:

كُلُّ عَيْشٍ وَإِنْ تَطَاوَلَ دَهْرًا صَائِرٌ مَرَّةً إِلَى أَنْ يَزُولَا
لَيْتَنِي كُنْتُ قَبْلَ مَا قَدْ بَدَا لِي فِي قِلَالِ الْجِبَالِ أَرْعَى الْوُعُولَا
إِنَّ يَوْمَ الْحِسَابِ يَوْمٌ عَظِيمٌ شَابَ فِيهِ الصَّغِيرُ يَوْمًا ثَقِيلًا

'Bir yaşantı ne kadar uzun süre devâm etse de,
Bir kere de olur ki zevâle döner.
Keşke bana bu görünenler olmadan önce ben,
Dağların tepelerinde dağ keçilerini otarsaydım.
Şüphesiz hesap günü pek büyük bir gündür,
O ağır günde küçükler bile bir anda yaşlanacaktır.' şiirini inşâd etti."

Ümeyye'nin kardeşinden bunları dinleyen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَنْشِدِينِي مِنْ شِعْرِ أَخِيكِ.»

"Bana kardeşinin şiirlerinden bir şeyler inşâd et" buyurdu, o da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e onun bâzı kasîdelerini okuyunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَمَنَ شِعْرُهُ وَكَفَرَ قَلْبُهُ.»

"Şiiri îmân etti ama kalbi kâfir oldu" buyurdu. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"Sen onlara kendisine âyetlerimizi verdiğimiz o adamın haberini oku ki, sonra o onlardan soyulup çıktı"** âyet-i kerîmesini indirince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«يَا فَارِعَةُ! إِنَّ مَثَلَ أَخِيكِ كَمَثَلِ الَّذِي اٰتَاهُ اللهُ اٰيَاتِهِ فَانْسَلَخَ مِنْهَا.»

"Ey Fâri'a! Gerçekten senin kardeşinin acâyip hâli, Allâh'ın kendisine âyetlerini verdiği halde onlardan sıyrılıp çıkan kimsenin hâli gibidir" buyurdu. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:9/285; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/306; Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:6/111; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/215; İbni Hacer, el-İsâbe:1/250; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/668; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/675-676; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/165-166)*

3) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Bu âyet bir adamdan bahsetmektedir ki (ona zamânın peygamberi vâsıtasıyla) üç duâ verildi ki o duâları yaptığında kendisine mutlaka icâbet olunacaktı. Onun kendisinden çocuğu olan bir hanımı vardı, kadın ona: 'Bu duâlardan birini bana ayır' deyince o: 'Hadi biri senin olsun, peki ne istiyorsun?' dedi. O da: '**Allâh**'a duâ et de beni Benîisrâîldeki en güzel kadın yapsın' deyince o zâtın **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâsı akabinde **Allâh-u Te'âlâ** o kadını Benîisrâîlin en güzel kadını yaptı. Kadın onlar içerisinde misli olmadığını anlayınca kocasını beğenmez oldu ve başka bir şey aradı. Buna kızan adam da **Allâh-u Te'âlâ**'ya o kadını köpek yapması için duâ etti, o kadın derhal köpek oldu. Böylece iki duâsı gitti.

Bu sefer oğulları gelerek: 'Biz bu hal üzere karar kılamayız, çünkü annemiz köpek oldu, insanlar bizi bu yüzden ayıplıyor, **Allâh**'a duâ et de bunu önce bulunduğu hâle çevirsin' dediler. O da **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ edince kadın eski hâline döndü. İşte bu kadın **Besûs** diye adlandırıldı." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1617-1618; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/307; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/215; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/668-669; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/450; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/674; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/433; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/166)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kocasına verilen üç duânın zâyi olmasına sebep olan bu kadın uğursuzlukta darb-ı mesel kılınmıştır, bu yüzden uğursuzluğuna inanılan bir kişiye (أَشْأَمُ مِنَ الْبَسُوسِ) '**Besûs**'dan daha uğursuz' denilmiştir. Bâzı tefsirlerde **Besûs** isminin adama âit olduğuna dâir zikredilen rivâyetler mûteber değildir.

4) "Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; diğer bâzı müfessirlere göreyse bu âyet-i kerîme **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine âyetler verdiği Ehl-i Kitâbın münâfıkları hakkında inmiştir. Tabî ki bizim belli bir kişiyi ismen belirtmemiz farz değildir. Lâkin: "Bu âyet, âyetleri tekzib edenlerin hepsi hakkında nâzil olmuştur" demeliyiz.

5) "Ebû Hayyân ve **Kurtubî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Ebû Âmir ibni Sayfî** hakkında inmiştir. Bu kişi câhiliyet döneminde râhip elbisesi olan çul giyerdi. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gelince onu inkâr etti. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne-i Münevvere**'ye geldiğinde bu kişi ona, getirdiği dînin mâhiyetini sordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«جِئْتُ بِالْحَنِيفِيَّةِ دِينِ إِبْرَاهِيمَ.»

"İbrâhîm *(Aleyhisselâm)***ın dîni olan hanîfiyyeti getirdim"** buyurdu. O kendisinin de o dinde olduğunu iddiâ edince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«لَسْتَ عَلَيْهَا لِأَنَّكَ أَدْخَلْتَ فِيهَا مَا لَيْسَ مِنْهَا.»

"Sen o din üzere değilsin, çünkü sen o dîne ondan olmayan şeyleri soktun!" buyurdu. Bu sefer o: "İçimizden yalancı olanı **Allâh** gurbette tek başına, kovulmuş bir halde öldürsün!" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«نَعَمْ أَمَاتَ اللهُ الْكَاذِبَ مِنَّا كَذٰلِكَ.»

"Evet! Allâh içimizden yalancı olanı böyle öldürsün!" buyurdu. Aslında o bu sözüyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Mekke**'den çıkartılışına târizde bulunuyordu. Sonra kâfirler birçok muhârebede yenik düşünce **Ebû Âmir** ümit keserek **Şam**'a kaçtı ve münâfıklara: "Gücünüz yettiği kadar kuvvet ve silah hazırlayın! Şimdi ben **Rum** kralı **Kayser**'e gidiyorum, **Rum** ordularını alıp geleceğim, **Muhammed**'i ve ashâbını **Medîne**'den çıkaracağım!" diye haber gönderdi. Fakat **Ebû Âmir Şam**'da tek başına geberdi. *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/307; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/304-305; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:4/422; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/166)*

Âyet-i celîlede geçen: **"Şeytan onun peşine düştü de o azgınlardan oldu"** cümlei celîlesi şuna delâlet etmektedir ki; bir kimse sapıklığı seçmedikçe ve ona meyletmedikçe **Allâh** şeytanı onun peşine düşürüp de onu kaydırmaz. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **"Fakat o**(, âyetlerimizi inkâr ederek, yılanın derisinden sıyrılması gibi) **onlardan sıyrılıp çıktı, bu sebeple de**(, îmanlıyken tâkibinden âciz kalan) **şeytan kendisine kavuştu ve sonunda o, azgınlardan oldu!"** buyurmuştur.

Demek ki önce o kişi âyetlerden soyulup çıkmış sonra **Allâh-u Te'âlâ** şeytanı onun peşine takmıştır. Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilminde o zaman geldiğinde o kişinin azgınlardan olacağı bilinmekteydi.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Vertecebî** *(Kuddise Sirruhû)*: **"Biz ona âyetlerimizi verdik, o ise onlardan sıyrılıp çıktı"** kavl-i şerîfi hakkında şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Bel'am**'a âyetlerini verdiğini zikretmiştir, eğer ona müşâhede yakınlığı vermiş olsaydı o ondan soyulup çıkmazdı. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'yı gören O'nu sever, O'nu seven ancak O'nunla ünsiyet peydâ edip O'ndan gayri herşeyden soğur. İşte böylece **Bel'am**'a verilen âyetlerin istidrâc olduğu belirmiştir. Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **'Şeytan ona uydu da o, azgınlardan oldu'** kavl-i şerîfi onun dinden döndüğünü, nefsinin hevâsına uyduğunu ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a düşman olduğunu bildirmesi bunu tasdik etmektedir.

Eğer o, **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevgisinin tadını tatmış olsaydı, O'ndan gayrine iltifat etmezdi. Demek ki ona ezelde mekir yapıldı ve ona yapılan istidrâc ebede kadar devâm etti. Zâhirde görünen ikramlar ezelle ebed arasındaki imtihan için ârız olur. Kadîm olan esasta ise sonradan ârız olan araz îtibâra alınmaz."

"İhyâ"da şöyle buyrulmuştur: "**Bel'am**'a **Allâh-u Te'âlâ**'nın kitabının ilmi verildi ama o, şehvetlerine meyletti. Bu yüzden kelbe benzetildi. Yâni ona himmet verilse de verilmese de bir şey değişmedi, o yine canının istediği şeylere doğru dilini çıkarmaya devâm etti."

Onun kıssasının Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılması bu ümmetin âlimlerine ve sâlihlerine büyük bir sakındırmadır.

Şeyh Ebu'l-Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Kimin nefsi şehevât arâzisine meyleder de, kötü istekler onun ibâdât-ü tâ'âta kalkışmasını engellerse, onun ilacı iki maddededir:

Birincisi; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine lütfettiği îman ve İslâm nîmetini hatırlayarak o nîmet elinden kaçmasın diye şükürle onu bağlamasıdır.

İkincisi ise; gece ve gündüz saatlerinde, özellikle ramazanda kabul ümidiyle 'Ey **Allâh**! Kurtar, kurtar' diyerek **Allâh-u Te'âlâ**'ya tazarru' ve ızdırar (yalvarıp yakarma ve âcizliğini belirtmek) ile yönelmektir. İşte bu iki hasleti ihmal eden kişiden şekâvet ve bedbahtlık ayrılmaz."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Ğazâlî** *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "**Bel'am ibni Bâ'ûrâ** o makama gelmişti ki baktığı zaman **Arş**'ı görebiliyordu. Onun ancak tek bir zellesi vukû bulmuştu ki o da dünyâya ve ehline tek bir kere meyletmesi ve **Allâh** dostlarından bir velînin hürmetini korumamasıydı. Bu sebeple **Allâh-u Te'âlâ** ondan Kendi mârifetini (**Allâh-u Te'âlâ** hakkındaki üstün bilgilerini) soyup aldı.

Bel'am'ın ilk zamanlarında kendisinden dinledikleri ilimleri yazan talebeler için meclisinde onikibin hokka bulunurdu. Sonra o derece sapıttı ki 'Âlemin yaratıcısı olmadığı'na dâir ilk kitabı yazan o oldu. Gazabından **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!"

Demek ki hakîkî bir sâlik (mürid), nebîlerin ve rasüllerin makamlarının en üstününe ulaşsa bile **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden emin olmamalı, bu nedenle de mücâhedelerin, riyâzatların (açlık, susuzluk ve uykusuzluk çekerek ibâdet vazîfelerinde kendisini yorma), nefse ve kötü arzusuna karşı muhâlefetlerin kapılarını hiçbir zaman kendisine kapamamalıdır.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, râşid halîfelerin, sahâbe ve tâbi'înin, selef imamlarının ve mütekaddim meşâyıhın hâli böyleydi. İnsan, yemek, içmek, giyinmek, evlenmek, binek ve mesken edinmek hususlarında nefsine dünyevî lezzetlerin ve zevklerin kapılarını açmamalıdır. Çünkü sa'îd kullar için gaybın gizliliklerinde hiçbir göz görmedik, hiçbir kulak duymadık ve hiçbir beşerin kalbinden geçmedik gizli lütuflar bulunduğu gibi yine böylece onlar için saklanan belâlar da vardır.

O halde sâdık bir sâlik, hattâ bâliğ-ı vâsıl ve hâzik-ı kâmil (mürid bir yana, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşmış kâmil velîler bile) dünyâ husûsunda genişlik aramanın peşine düşerek ve nefsinin arzularını tatmine çalışarak o saklı belâlara kendini namzet yapmaktan sakınsın! **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**de böylece zikredilmiştir!

Kâşifî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; Şeyhulislâm şöyle demiştir: "Takdîr rüzgârı nerelerden çıkar ve ne acâyiplikler ortaya çıkarır. Eğer bâd-ı kader fazl-u kerem tarafından eserse, ateşperset mecûsînin zünnarını din yolunun âşığının kemerine çevirir, yok eğer adâlet tarafından eserse **Bel'am**'ın tevhîdini bir kenara atıp hasis bir taşa denk yapar."

آنْ رَا بَرِی اَزْ صَوْمَعَه بَرْ دَیْرِ گَبْرَانْ اَفْکَنِی وِینْ رَا کَشِی اَزْ بُتْکَدَه سَرْ حَلْقَهٔ مَرْدَانْ کُنِی

چُونْ و چَرَا دَرْ کَارِ تُو عَقْلِ زَبُونْرَا کَیْ رَسَدْ فَرْمَانْ دَهِ مُطْلَقْ تُوبِی حُکْمِی کِه خَوَاهِی آنْ کُنِی

Kimini ibadethâneden Mecûsîlerin kilisesine düşürüp atarsın, kimini de puthâneden çekip, merdân-ı Hüdâ *(ricâlullâh)* olan evliyây-ı kirâmın ser halkası *(halkasının başı)* yaparsın.

Senin işlerinde neden ve niçin demek, bu akl-ı zebûna *(zayıf akla)* nasıl gelebilir?

﴿لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ﴾

"Kayıtsız şartsız mutlak fermân sâhibi Sensin *(Fermân veren Mutlak'sın)*. Sen bir hükmü *(bir şeyi)* istersen onu *(elbette)* yaparsın *(kimse mânî olamaz. Fâ'il-i Muhtâr'sın, Mânî'-i Mutlak'sın)*.

﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

Âmennâ ve saddeknâ! Top Senin, çevgân Senin, meydân Senin, ben Senin kurbânın olayım Senin, azîzim! (Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/689-690)

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Ebu Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَمْ يَنْفَعْهُ عِلْمُهُ!»

"Kıyâmet günü azâbı en şiddetli olacak olan kimse bir âlimdir ki ilmi ona fayda vermemiştir." *(Taberânî, el-Mu'cemu's-sağîr, no:508, sh:220; Münzirî, et-Terğîb ve't-terhîb:1/127; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:1/185)* buyurdu.

Faydalı ilim; berâberinde haşyet, murâkabe, tâzim ve iclâl (**Allâh** korkusu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın gözetimi altında bulunduğunu bilme ve O'na karşı üstün saygı) bulunan bir ilimdir ki böyle bir ilim, sâhibine zühd, sehâ, tevâzu ve inkisâr (dünyâya karşı soğukluk, cömertlik, alçak gönüllülük ve boyun kırıklığı) kazandırır. İşte bu, husûsî tevhîd ilmidir ki **Hakk Te'âlâ**'yı müşâhede (görür gibi olma hâlin)den ibârettir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Atâ** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Ezelde geçen kararlar ebediyetin sonuna kadar etkilerini sürdürürler. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ Bel'am**'dan bahsederken:

Biz ona âyetlerimiz(le alâkalı bazı ilimler)**i verdik, fakat o**(, âyetlerimizi inkâr ederek, yılanın derisinden sıyrılması gibi) **onlardan sıyrılıp çıktı, bu sebeple de**(, îmanlıyken tâkibinden âciz kalan) **şeytan kendisine kavuştu ve sonunda o, azgınlardan oldu!**

Biz (ezelde onun hidâyeti tercih edeceğini bilseydik de bu yüzden onu, kendisine verilen âyetlerden istifâdeye muvaffak kılmayı) **dileseydik, elbette onlar**(a inanıp amel etmesi) **sebebiyle kendisini** (takvâ sâhibi âlimlerin derecelerine) **yükseltirdik. Lâkin o, o** (âdî dünyâ) **toprağ**(ın)**a meyletti de** (kabîlesinin hoşnutluğunu kazanma uğruna nefsinin) **kötü arzusunun peşine düştü."** buyurdu. Demek ki onun hakkında ezelde saâdet kararı geçmiş olsaydı, elbette bu onun sa'y-ü gayretinin âkıbetlerinde ve fiillerinin âhirlerinde tesirli olurdu.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Sübhânehû**, düşmanları(nı) ilk başta dostluk makamında gösterir, sonra onları ezelî kısmete geri çevirir. Dostları da muhâlefet ve zelle vasıflarına sâhip olarak ibrâz eder, nihâyet ezelde taksim edilen vuslat halleri onlara gâlip gelir.

Denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ Bel'am**'ı önce kurbet mahallinde ikâme etmiş, sonra ezelî takdirde kendisi için hazırladığı gizli mekirleri ona ibrâz etmiştir. Sabahleyin her şey rütbe bakımından ondan aşağı iken akşam olduğunda hasis bir varlık olan köpek bile onun fevkında olmuştur. Onun için: 'İtibar şu anda görülene değil ancak netîcede varılacak noktayadır' denilmiştir."

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; takdîr rüzgârı nereden gelmekte? Eğer fazl (lütuf) tarafından gelirse lâhikları (sonradan kavuşanları) sâbıklara (önden gidenlere) ulaştırır, kâfir zünnârını din aşkı kemeri hâline getirir. Ama eğer adâlet tarafından gelirse **Bel'am**'ın tevhîdi şirk sayılır ve onu âdi köpeğe döndürür.

﴿فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ﴾

"Artık onun hâli köpek gibidir"

Evet, iş rızâ ve sehat (memnuniyet ve kızgınlığ)a bağlıdır. Eğer O'nun rızâsının nesîminin (esintisinin) parıltılarından bir parıltı derk-i esfele (cehennemin en aşağı tabakasına) uğrarsa, orayı **"Firdevs-i âlâ"** yapar. Ama eğer O'nun sehat (gazap) rüzgârlarından bir esinti Firdevs-i âlâ'dan geçerse, orası derk-i esfel olur. **Firavun**'un sihirbazları nice seneler küfür üzere çalışıp **Firavun**'a taptılar ama takdîr-i İlâhî gereği bir tek rızâ rüzgarı onlara isâbet eder etmez, kerâmet lütfuyla iltifatlandılar. **Bel'am** ise yetmiş sene tevhîd ağacından beslendi, ism-i âzamla sohbet etti, kendisinde kerâmetler görüldü, ama sonunda **Cenab-ı Hakk**'ın sehatı (gazabı)nın çukuruna düştü ve O'nun dergâhından sürüldü.

فَارَقْتَ مَنْ تَهْوٰي فَعَزَّ الْمُلْتَقٰي

"Sevdiğinden ayrı düştün, artık buluşmak pek güç oldu!"

İşte dikkat et bu ezelî hükme! Feryâd bu hükümden!

İş ne kimsenin tembelliğinden, ne de sa'y-ü amelindendir. İş ezelde takdîr olmuş liyâkata göredir.

Ferman geldi ki: "Ey **Muhammed**! Biz mîsak gününde kulları iki kısım yaptık. Bir kısım nazlı kılınıp okşandı ve gönülleri Bizim muhabbetimizin ateşiyle yandı. Diğer kısım ise kaçırtıldı ve gönülleri Bizden başkasıyla karıştı. Bu yüzden Bizim Kendimize ayırıp kayırdıklarımızla şeytanın bir işi olamaz.

﴿إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾

"Şüphesiz şu bir gerçek ki; o îman etmiş olanlar ve ancak Rablerine tevekkül etmekte bulunanlar üzerinde onun için hiçbir (güç ve) **tasallut olamaz!"** *(Nahl Sûresi:99)*

Şeytanın tarafında olanların ameliyle ve varlığıyla Bizim hiç işimiz olmaz.

﴿إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ﴾

"Onun gücü ancak dâimâ kendisini dost edinen o (kâfir) **kimseler, bir de onun** (azdırması) **sebebiyle kendileri** (**Allâh-u Te'âlâ**'ya) **ortak koşmakta olan o** (müşrik) **kişiler üzerinde** (geçerli)**dir."** *(Nahl Sûresi:100)*

Ey Seyyid! Şeytanın ordusu hakkında kendine ne sıkıntı veriyorsun?! Sonuç olarak onların işi:

﴿فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ﴾

"Derken o (tapıla)**nlar da,** (onlara tapan) **o azgınlar da onun**(; o kendilerini bekleyen cehennemin) **içerisine yüzüstü atıl**(ıp netîcede onun dibini boyla)**dılar. İblîs'in** (zürriyeti de, insan ve cinlerden ona itaat eden) **orduları da hep birlikte!"** *(Şuarâ Sûresi:94-95)* âyet-i kerîmelerinde belirtildiği gibidir.

Ey İblîs! Dostlarımın etrâfında ne gezersin? Onlar «حِزْبُ اللهِ» (**Allâh**'ın taraftarı)dırlar. Senin onların üzerine kudretin yoktur, onların zamânının hediyesi, kurtuluş ve zaferden başka bir şey değildir.

﴿أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

"Dikkat edin ki; Allâh'ın ordusu, şüphesiz (iki cihân saâdetine kavuşarak) **felâh** (ve kurtuluş)**a erenler ancak ve ancak onlardır!"** *(Mücâdele Sûresi:22)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme yola girdikten sonra yoldan dönme belâsına çarptırılanların kötü durumuna işâret etmektedir. Bir kişi seyr-i sülûk yapıp da ona nice haller zuhûr ettikten sonra sû-i istîdâdı (ezeldeki kötü kābiliyeti) ve şekāvetin galebesi (bedbahtlığın ağır basması) sebebiyle yoldan dönerse işte bu âyet-i kerîmede zemmedilen **Bel'am**'ın durumuna mübtelâ olur. Zâten âyet-i kerîmede geçen (ve yılanın deri değiştirmesi anlamına gelen) 'İnsilâh' tâbirinde kimseye gizli olmayan bir işâret vardır.

﴿ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (176)

(وَلَوْ شِئْنَا) **Biz dileseydik,** (لَرَفَعْنَا) **elbette yükseltirdik,** kimi? (هُ) **onu,** ne sebebiyle? (بِهَا) **onlar sebebiyle,** (وَلٰكِنَّهُ) **lâkin o,** (أَخْلَدَ) **meyletti,** nereye? (إِلَى الْأَرْضِ) **o toprağa** (dünyâya), daha, (وَاتَّبَعَ) **iyice uydu,** neye? (هَوَاهُ) **kötü arzusuna,** (فَمَثَلُهُ) **artık onun durumu,** ne gibidir? (كَمَثَلِ الْكَلْبِ) **köpeğin hâli gibidir,** (إِنْ تَحْمِلْ) **hamle yapsan,** kim üzerine? (عَلَيْهِ) **onun üzerine,** (يَلْهَثْ) **nefes nefese kalmış vaziyette dilini çıkarır,** (أَوْ تَتْرُكْ) **yâhut bırakırsan,** neyi? (هُ) **onu,** (يَلْهَثْ) **soluk soluğa dilini çıkarır,** (ذٰلِكَ) **işte sana! Bu,** nedir? (مَثَلُ الْقَوْمِ) **o toplumun ibretlik hâlidir,** (الَّذِينَ) **o kimselerin ki,** (كَذَّبُوا) **yalanladılar,** neyi? (بِآيَاتِنَا) **Bizim âyetlerimizi,** (فَاقْصُصِ) **öyleyse sürekli anlat,** neyi? (الْقَصَصَ) **bu kıssayı,** niçin? (لَعَلَّهُمْ) **tâ ki onlar,** (يَتَفَكَّرُونَ) **iyice düşünsünler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Biz (ezelde onun hidâyeti tercih edeceğini bilseydik de bu yüzden onu, kendisine verilen âyetlerden istifâdeye muvaffak kılmayı) **dileseydik, elbette onlar**(a inanıp amel etmesi) **sebebiyle kendisini** (takvâ sâhibi âlimlerin derecelerine) **yükseltirdik. Lâkin o, o** (âdî dünyâ) **toprağ**(ın)**a meyletti de** (kabîlesinin hoşnutluğunu kazanma uğruna nefsinin) **kötü arzusunun peşine düştü. Artık onun durumu köpeğin** (en âdî) **hâli gibidir;** (onu kovalamak için) **üzerine hamle yapsan da nefes nefese kalmış vaziyette dilini çıkarır yâhut onu** (kendi hâlinde) **bırakacak olursan yine soluk soluğa dilini çıkarır.** (İşte dünyâya düşkün olana vaaz etsen de tesir etmez, hâli üzere bıraksan da o huyundan vazgeçmez. Zîrâ hırs, köpeğin soluması gibi onun ayrılmaz bir vasfı olmuştur.) **İşte sana! (Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasıflarını Tevrât'ta okuduktan sonra, bile bile) **âyetlerimizi yalanlamış olan o** (Yahudi) **kavmin**(in) **ibretlik hâli budur! Öyleyse bu kıssayı sürekli anlat, tâ ki onlar iyice düşünsünler** (de bu kişinin durumuna düşmesinler)**!"**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî, Beğavî, Fahrurrâzî, Hâzin, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede geçen: **"Biz dileseydik elbette onu o âyetlerle yükseltirdik"** kavl-i şerîfi hakkında **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*: "Biz dileseydik elbette ona hidâyet verirdik de artık ona ulaşmaya şeytanın bir yolu bulunmazdı. Lâkin **Allâh-u Te'âlâ** kullarından dilediğini imtihan eder" demiştir.

Bu cümle-i celîlenin mânâsı: "Biz dilesek onu mâsum kılardık da o, bu şekilde yanlış seçim yapmazdı ve âyetlerden sıyrılıp onları yalanlamazdı ve Biz onu o âyetlerle amele de muvaffak ederdik" şeklinde de anlaşılabilir. Hangi mânâ üzere

olursa olsun bu âyet-i kerîme Mûtezile'nin: "Kul hakkında en yararlı olan şeyi yapmak **Allâh** üzerine vâciptir" şeklindeki bâtıl görüşlerinin aleyhine delildir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** dilemesi hâlinde bu inkârcı kişiyi yükseltebileceğini velâkin bunu yapmadığını bildirmiştir. Oysa o kişiyi yükseltmesinin, dîni husûsunda o kişinin yararına olduğu bilinmektedir.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** kuluna dîni husûsunda eslah (en yararlı) olanı yapmak zorunda değildir. Zâten bu durumda imtihan hikmeti kalmaz. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu kulun nefsinin kötü arzusuna meyletmeyi tercih edeceğini bildiğinden onu mâsum ve muvaffak kılmamayı dilemiştir.

Gerçi Mûtezile: "Burada geçen meşîet, kahr ve kasr (zorlama) dilemesidir, yoksa ihtiyâr (tercih) dilemesi değildir" demektedirler. Ama zâten zor kullanılarak mecbûren kazandırılan bir îmanın gerçek mânâda bir îman olmadığını konu etmiştik. Dolayısıyla burada: "İstesek Biz zorla onu yükseltirdik" gibi bir mânânın yeri yoktur. Zâten böyle bir muâmele ref' (yükseltme) de sayılmaz. O halde Mûtezile'nin kavli bâtıl olmuştur.

Bu âyet-i kerîmelerde âyetler vermenin ve yükseltmenin **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet edilip, insilâh ve ihlâdın (âyetlerden soyulmanın ve dünyâya meyletmenin) kula nispet edilmesinde çok büyük bir incelik vardır. Gerçi yaratılmak bakımından her şey **Allâh-u Te'âlâ** tarafından ise de, bu isnatlar kullara **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı takınmaları gereken güzel edebi tâlim etmektedir. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَللّٰهُمَّ! وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ.»

"Ey Allâhım! Bütün hayırlar Senin iki (kudret) **ellerindedir, şer ise Sana mensup değildir"** *(Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn:26, no:771, 1/535; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/167)* diye duâda bulunmuştur.

Âyet-i celîlede geçen: "İhlâd" tâbiri, **Hasen** ve **Kisâî** *(Radıyallâhu Anhüma)*nın beyanlarına göre; "Bir şeye meyletmek ve onunla rahatlamak"tır. **Ebû Ubeyde** *(Rahimehullâh)*a göreyse: "Bir şeye sarılıp yapışmak"tır.

Âyet-i kerîmede geçen: "Arz" tâbiri, dünyâdan kinâye olabileceği gibi, zillet ve alçaklıktan kinâye de olabilir. Çünkü her hayır ve bereket gökten beklenir, ama bunlar toprağa meylederek alçaklığı ve düşüklüğü seçmişlerdir. Birçok müfessire göre bu kelime 'Sefâlet (düşüklük ve bayağılık)' ile tefsir edilmiştir. Burada esfeliyet (çok aşağılık olması) münâsebetiyle dünyâ yerine kinâyeten "Arz" tâbiri tercih edilmiştir.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Lâkin o, yere meyletti ve hevâsına uydu"** kavl-i şerîfi şuna delâlet etmektedir ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın onu kaydırması ve korumaması, kulun **Allâh-u Te'âlâ**'ya muhâlefete meyilli olması ve nefsinin arzularına uyup Rabbinin emirlerini terketmesi yüzündendir.

Buna göre mânâ: "O kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine vermiş olduğu âyetlere sarılmaktan yüz çevirmiş ve dünyâyı tercih husûsunda nefsinin kötü arzusuna uy-

muş, böylece dünyâsını ve âhiretini kaybederek helâk uçurumuna yuvarlanmıştır" şeklindedir.

Bu âyet-i kerîme âlimler hakkında en ağır âyet-i kerîmedir. Şöyle ki **Allâh-u Te'âlâ** bir âlime İsm-i Âzam'ı gibi en büyük âyetlerini, müstecâb duâları, ilim ve hikmeti verdiğini fakat sonra o kişinin dünyâya meyletmesi ve nefsinin hevâsına uyması nedeniyle bu nîmetlerin kendisinden alınmasını hak ettiğini haber vermiştir. Peki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın vera' ve takvâ ile koruyup, ilimle sâbit kıldığı ve kendisine nefsinin ayıplarını gösterdiği kimselerden başka bu iki kötü hasletten kim kurtulabilir?

Kâ'b ibni Mâlik el-Ensârî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا ذِئْبَانِ جَائِعَانِ أُرْسِلَا فِي غَنَمٍ بِأَفْسَدَ لَهَا مِنْ حِرْصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ لِدِينِهِ.»

"Kişinin mal ve şeref hırsı onun dînini, bir koyun sürüsü içine salınan iki aç kurdun o sürüyü ifsâdından daha fazla bozamaz" *(Tirmizî, Zühd:43, no:2376, 4/588; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/216; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/670)* buyurmuştur.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ.»

"Dünyâ sevgisi bütün hatâların başıdır" *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:10501, 7/338; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/334; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:6114, 3/192)* hadîs-i şerîfi de **Bel'am**'ı bu duruma düşüren şeyin, dünyâya meyletmesi olduğunu açıkça beyân etmiştir.

Âyet-i celîlede geçen: (فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ) **"Artık onun durumu köpeğin** (en âdî) **hâli gibidir;** (onu kovalamak için) **üzerine hamle yapsan da nefes nefese kalmış vaziyette dilini çıkarır yâhut onu** (kendi hâlinde) **bırakacak olursan yine soluk soluğa dilini çıkarır."** kavl-i şerîfinde geçen darb-ı meselin îzâhına gelince:

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Hâzin, Kurtubî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**, kendisine âyetler verildiği halde onlardan sıyrılıp çıkan kimseleri köpeğe benzetmiştir ki bu hususta **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*: "Köpeğin kalbi öldürüldüğü gibi kâfirin kalbi de öldürüldü" demiştir.

Bu darb-ı meselin beyânı hakkında diğer bâzı ulemâ şöyle demiştir: "Köpeğin âdeti, en ufak bir şey elde edeceği beklentisine girdiği kişilere karşı son derece alçalıp, ondan alacağını aldıktan sonra başına gelecek zelillik ve düşüklüğü umursamamak olduğu gibi, âyetleri yalanlayan kâfirin durumu da, dünyâlık bir şey elde ettikten sonra kendisine ulaşacak olan düşüklüğü ve basitliği önemsememektir.

Ayrıca köpek bir leş elde ettiği zaman onun üzerine öyle çullanır ki artık ona ne kadar bağırılıp çağrılsa hiç aldırış etmez ve sesin sâhibine doğru dönüp bakmaz.

İşte böylece kâfir de her dünyâ leşine yumulur ve onu elde etmek için alçalır, bu arada kendisine yapılan çağrılara ve uyarılara hiç iltifat etmez. Hem bunu zora

düştüğünden de değil, tabiatı gereği yapar. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın: '(Onu kovalamak için) **üzerine hamle yapsan da nefes nefese kalmış vaziyette dilini çıkarır yâhut onu** (kendi hâlinde) **bırakacak olursan yine soluk soluğa dilini çıkarır'** cümle-i celîlesi onun bu hâline işâret etmektedir.

Çünkü köpek susuz kaldığında dilini dışarı çıkarır, ama suya kandığı zaman yine dilini dışarı çıkarır, İşte kâfir de kendisine bir zorluk isâbet etsin etmesin sürekli dünyâ leşlerine meyleder ve onları seçer."

Yine bu temsîlin îzâhı hakkında şöyle denilmiştir: "İşte dünyâya düşkün olana vaaz etsen de tesir etmez, hâli üzere bıraksan da o huyundan vazgeçmez. Zîrâ hırs, köpeğin soluması gibi onun ayrılmaz bir vasfı olduğu gibi, **Allâh**'ın âyetlerini inkâr edenlerin sıfatı da dinlediklerinden faydalanmamaktır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ﴾

"Siz onları dosdoğru yola çağırırsanız da onlar size uyamazlar. Onlara çağrıda bulunmuş musunuz yoksa siz sessiz kimseler misiniz, size göre eşittir." *(A'râf Sûresi:193)* buyurmuştur."

Leys *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Şiddetle koşmasından dolayı köpeğe çok yorgunluk isâbet ettiğinde, bir de sıcaklık şiddetini artırdığında susuzluktan dolayı dilini dışarı sarkıtır."

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile: "Âyet-i kerîmedeki temsil, Kur'ân'ı okuyup da onunla amel etmeyen kimse hakkındadır."

Bu benzetmenin îzâhı birkaç şekilde yapılmıştır:

Birincisi; dilini dışarı çıkaran mahlûklar yorgunluk veyâ susuzluk hâlinde bunu yaparlar. Ancak köpek farklıdır, çünkü o yorgunken de rahat zamanda da, susuzken de suya kanmışken de bunu âdet ve tabiat hâline getirmiştir, yoksa bunu sâdece zarûret ve hâcet için yapmaz.

İşte böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendisine din ilmi vererek insanların mallarının kirlerine bulaşmaktan ihtiyaçsız bıraktığı bir âlim zarûret durumunu gidermek için değil de, dünyâ talebine meylederek kendisini dünyâ menfaatlerine bulaştırırsa işte onun hâli, zarûretini defetmek için değil de, hasis tabiatından dolayı dilini dışarı çıkaran köpeğin durumuna benzemiş olur.

İkincisi; âlim bir adam ilmini dünyâ talebine aracı yaparsa bu kişi insanlara türlü türlü ilimler anlatma ve kendisinin fazîletlerini ve menkıbelerini açıklama ihtiyâcı hisseder ki kalbinde yerleşen dünyâ hırsı ve menfaat susamışlığından dolayı bunu yaparken de dilini kullanır. Böylece de onun durumu dili dışarıda gezen köpeğe benzemiş olur.

Üçüncüsü; köpeğin dilini çıkartması kendisinden zâil olacak bir durum olmadığı gibi, haris insanın da dünyâ hırsı aslâ kaybolmaz.

Süddî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Bel'am** o günden sonra köpek gibi dilini dışarı çıkarır oldu. Ehl-i ilmin ekserîsinin kavline göre bu âyet-i celîlede geçen

darb-ı mesel, kendisine Kur'an ilmi verilip de onunla amel etmeyen herkes hakkında geçerlidir.

Nakledildiğine göre; köpeğin ahlâkından biri de, kendisini korkutarak ona bir eziyette bulunmayan kimselere ilk olarak kendisinin kötü davranması sonra da çok basit bir şey elde etmekle saldırganlığının sükûnet bulmasıdır ki işte bu, dînî bir konuda rüşvet kabul ederek Rabbinin âyetlerinden sıyrılıp çıkan kişinin hâlini en şerli bir şekilde temsil ve tasvir etmektedir.

Bu âyet-i kerîme iyi düşünüldüğünde anlaşılacağı üzere; kimse ilmine ve ameline aldanmamalıdır. Zîrâ sonunun ne ile biteceğini bilememektedir.

Ayrıca bu âyet-i celîle bir hakkın iptali ya da değiştirilmesi için rüşvet almanın yasaklığına delâlet etmektedir.

Yine böylece bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile; hiçbir âlim bir huccet beyân etmeksizin körü körüne taklit edilemez. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** kendisine âyetlerini vermiş olduğunu bildirdiği bir âlimin onlardan soyulup çıktığını haber vermiştir. O halde her âlim hakkında böyle bir durumdan korkulacağına göre kimsenin sözü huccetsiz kabul edilmemelidir.

Hakîm-i Tirmizî *(Kuddise Sirruhû)* **"Nevâdiru'l-usûl"** isimli eserinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, kötü âlimi hayvanlar arasından köpeğe benzetmesi, köpek kalbi ölü bir hayvan olduğu içindir, zâten dilini dışarı çıkarması da kalbinin yetersizliği nedeniyledir, diğer hayvanlar ise bu durumda olmadığından dillerini dışarı çıkarmazlar.

Köpeğin bu halde olmasının sebebi ise şöyle anlatılmıştır: **Âdem** *(Aleyhisselâm)* yeryüzüne indirildiği zaman, köpek buna, düşmanının durumuna sevinircesine sevinmiş ve diğer hayvanlara giderek onları **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a karşı kışkırtmıştır. Bu yüzden **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın peşine en çok köpek cinsi düşerek onu rahatsız etmiştir.

Bunun üzerine **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* daha sonra **Medyen**'de **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a verilip **Firavun**'a ve ulu adamlarına karşı mûcize yapılacak olan asâyı cennetten indirmiş ve **Âdem** *(Aleyhisselâm)* hayvanları etrâfından kovsun diye ona vermiştir. Cennet değneklerinden olan bu asâya büyük saltanat yerleştirilmiştir.

Rivâyete göre **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a köpeğin yanına yaklaşıp elini başına koyması emredildi. İşte o günden sonra köpek onunla ülfet etti ve asânın saltanatından dolayı kalbi öldü. İşte **Âdem** *(Aleyhisselâm)* elini onun başına koyduğu için o gün bugün köpekler onun çocuklarının sâdık bekçilerinden biri oldular. Zâten eğitilerek kendisine avlanma öğretilince eğitime olumlu cevap verip tâlimi kabul ettiği için **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللهُ﴾

"Allâh'ın size öğretmiş olduğu şeylerden siz de onlara öğretirsiniz" *(Mâide Sûresi:4)* buyurmuştur. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/307)*

Köpek, hısset ve denâet (alçaklık) husûsunda darb-ı mesel olmuştur, çünkü o pislik yer, çıkardığı kusmuğunu tekrar dönüp yer ve leşler ona tâze etten daha sevimli gelir. Ama elbette ki o, kötü adamdan daha güzeldir.

İmâm-ı Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)*a nispet edilen beyitlerden birinde şöyle buyrulmuştur:

لَيْتَ الْكِلَابَ لَنَا كَانَتْ مُجَاوِرَةً وَلَيْتَنَا مَا نَرَى مِمَّنْ نَرَى أَحَدًا

إِنَّ الْكِلَابَ لَتَهْدَأُ فِي مَرَابِضِهَا وَالنَّاسُ لَيْسَ بِهَادٍ شَرُّهُمْ أَبَدًا

"Keşke yakın komşularımız köpekler olsaydı da,
Şu gördüğümüz kişilerden kimseyi görmez olaydık.
Şu hakîkat ki köpekler kulübelerinde sâkinleşirler,
Ama insanların şerri ebediyyen sâkinleşmez!"

Beyhakî *(Rahimehullâh)*ın **"Şu'abu'l-îmân"** isimli eserinde **Fakîh Mansûr**'un kendisi için şu beyti inşâd ettiği nakledilmiştir:

اَلْكَلْبُ أَحْسَنُ عِشْرَةً وَهُوَ النِّهَايَةُ فِي الْخَسَاسَةِ

مِمَّنْ يُنَازِعُ فِي الرِّيَا سَةِ قَبْلَ أَوْقَاتِ الرِّيَاسَةِ

"Hasâsette zirve olduğu halde, Köpekle geçinmek daha güzeldir,
O kimseden ki reislik vakitleri gelmeden önce,
Başa geçmek için çekişmektedir."

Allâh-u Te'âlâ kötü âlimler hakkındaki bu misâli beyân ettikten sonra bu temsîli, âyetlerini inkâr edenlerin hepsine teşmil etmek üzere: (ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا) **"İşte sana! (Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasıflarını Tevrât'ta okuduktan sonra, bile bile) **âyetlerimizi yalanlamış olan o** (Yahudi) **kavmin**(in) **ibretlik hâli budur!"** buyurmuştur ki bu, kâfir hakkında yapılan teşbihlerden sâdece biridir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** kâfiri bir yerde (burada olduğu gibi) köpeğe, diğer bir yerde ölüye *(Neml Sûresi:80)*, başka bir yerde köre *(Hûd Sûresi:24)*, bir keresinde pis toprağa *(A'râf Sûresi:58)*, bir defâsında da davarlara *(A'râf Sûresi:179)* benzetmiştir ki her bir misâlinde çok uygun benzeyiş yönleri vardır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîleden **Mekke** ehlini kastetmiştir. Çünkü onlar kendilerini hidâyet eden ve **Allâh**'ın tâatına dâvet eden bir rehber arzulamaktaydılar. Sonra sadâkat ve emânet (doğruluk ve güvenilirlik) vasıflarına sâhip olduğuna dâir hiç şüphe etmedikleri **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara geldiğinde kendisini yalancı saydılar, getirdiği âyetlerden de yüz çevirdiler.

Tabî ki aynı durumun daha açık şekli Yahudilerde zuhûr etmiştir, nitekim birçok müfessirin beyânı vechile; onlar Tevrât'ta **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in evsâfını ve mûciz Kur'ân'ın bahsini okuduklarında onu tasdik etmiş ve insanlara onun gönderileceği zamânın yaklaştığını müjdelemiş, hattâ müşriklerle yaptıkları savaşlarda onun hürmetine fetih talep etmişlerdir.

Nihâyet tanıyıp bildikleri o Peygamber kendilerine geldiğinde onu inkâr ederek Tevrât'ın hükmünden sıyrılıp çıkmışlar, hattâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in isimlerini ve sıfatlarını değiştirecek kadar sapıtmışlardır.

Gerçi âyet-i kerîmenin bu ünvana sâhip olan herkes hakkında genel kabul edilmesi daha evlâdır. Ama Yahudilerin bu hükme en başta dâhil oldukları kesindir.

Allâh-u Te'âlâ bu misâli beyân ettikten sonra Habîbine hitâben: (فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) **"Öyleyse bu kıssayı sürekli anlat, tâ ki onlar iyice düşünsünler** (de bu kişinin durumuna düşmesinler)" buyurarak bizlere: "İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın size açıkladığı bu misalleri iyice düşünün ve onları doğru anlayın" buyurmuş olmaktadır. **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* bu mânâya zâhib olmuştur.

Allâh-u Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda Habîbine kıssa anlatmasını emretmiştir ki böylece, geçmiş ümmetlerin önemli haberlerini kendi döneminde bulunan müşriklere beyân ederek, önceki kâfirler gibi kötülükler yapıp da onların başına gelen belâlara çarpılmamaları için kendilerini uyarmasını, bir de bu anlatılanların müminlere vaaz-u nasîhat olmasını murâd etmiştir. Nitekim:

﴿وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ﴾

"Andolsun ki; elbette gerçekten Biz size pek açık nice âyetler, sizden önce geçmiş olan (inkârcı)**lardan acâyip kıssalar, takvâ sâhipleri için de büyük bir öğüt indirmişizdir!"** *(Nûr Sûresi:34)* kavl-i şerîfi de bu mânâdadır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen âyetlerden maksat bâzı ulemâya göre **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın sahîfeleridir, çünkü **Bel'am** onları okumuştu, ya da ism-i a'zamı ihtivâ eden kelimelerdir.

Burada geçen "İhlâd" tâbiri, "Bir şeye gönül rahatlığıyla meyletmek" demektir. Burada "dünyâ" yerine "Arz (yeryüzü)" buyrulması, dünyâda istifâde edilen şeylerin ekserîsinin toprakla alâkası olduğundandır. Zâten diğer dünyâ metâları da topraktan çıkartılmadır. Toprağa meyletmek; âyetlere tutunmaktan ve muktezâsıyla amelden yüz çevirmekten ibârettir ki, kinâyenin tasrihden (sarih ifâde kullanmaktan) daha mübâleğalı olduğu mâlumdur.

Âyet-i kerîmede geçen **"Sen ona hamle yaparsan"** cümle-i celîlesindeki hitap, muhâtaplıktan nasîbi olan herkese yönelmiştir, zîrâ bu uslûb **Bel'am**'ın hâlinin kötülüğünü yaymada daha tesirlidir. Bu âyet-i celîlede **Bel'am**'ın hâli köpeğin en hasis vasfına teşbih edilmiştir, nitekim köpeklerin kalbi zayıf ve yüreği yetersiz olduğu için tabiatları gereği sıcak havayı atıp soğuk havayı celbetme işini kolayca yapamazlar. Diğer hayvanlar ise, şiddetli solumaya muhtaç olmazlar, onlar ancak çok yoruldukları zaman teneffüs husûsunda sıkıntıya düşerler.

İşte köpek yorulsun yorulmasın dâimâ dilini dışarı çıkarıp zorla nefes aldığı gibi, bu kâfir de vaaz edilmekle ve engellenmekle vaz geçmez, başıboş bırakılınca da akıllanıp doğru yola gelmez. Artık o, aşağılık ve alçaklıkta ötesi olmayan son noktaya doğru hareket edicidir. İşte bak gör ki, dünyâ sevgisi ve onun uğursuzluğu özellikle âlimlerin başına ne belâlar celbetmektedir.

Nitekim **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنِ ازْدَادَ عِلْمًا وَلَمْ يَزْدَدْ فِي الدُّنْيَا زُهْدًا لَمْ يَزْدَدْ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا بُعْدًا.»

"Kimin ilmi artar da dünyâya karşı zühdü (soğukluğu) **artmazsa, Allâh-ü Azze ve Celle'den ancak uzaklığı artar"** buyurmuştur. *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:5887, 3/602; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:8397, 6/67; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/279)*

Nîmet ancak kadrini bilmeyenin elinden alınır ki, o da şükrünü edâ etmeyen nankördür. Köpek ikram ile ihâneti, teşrif ile hakāreti birbirinden ayıramadığı için ona göre tek ikram, yiyeceği bir kırık lokmada yâhut sofradan kendisine atılan eti yenmiş bir kemikte olduğu gibi ve onun o kemiği seninle birlikte sofraya oturup yâhut toprakta veyâ pislik içerisinde yemesi farketmediği gibi, kötü bir kul da **Allâh-u Te'âlâ**'nın ikrâmının kıymetini takdir etmez ve nîmetin hakkını bilmezden gelir, bu sebeple de fazl-u kerem libâsından sıyrılıp çıkar da kahır ve mekir gömleğini giyinir.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiği üzere; fitneye düşürülmüş hiçbir câhil, nefsinin arzusuna uyması kendisine zarar vermez diye aldanmamalıdır, zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** peygamberleri bile hevâya uymaktan sakındırmış ve farz-ı muhal nefsin kötü arzusuna uydukları takdirde onları dalâlete düşmekle tehdid etmiştir. Nitekim:

﴿يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾

"Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yer(yüzün)**de** (yönetimi üstlenmiş) **bir halîfe tâyin ettik. Artık insanlar arasında hak** (ve adâlet) **ile hüküm ver de** (nefse âit) **kötü arzuya uyma, sonra o seni Allâh'ın yolundan saptırır."** *(Sâd Sûresi:26)* buyurmuştur.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

مَبَاشْ غُرَّه بَعِلْم و عَمَلْ فَقِيهْ مُدَامْ كِه هِيچْ كَسْ زِ قَضَايِ خُدَايْ جَانْ نَبَرَدْ

"Ey fakîh! İlim ve amele mağrûr olma dâimâ,
Hiç kimse Allâh'ın kazâsından canını kurtaramaz zîrâ."

Ey fakîh! Gel hep böyle ilim ve amel sebebiyle mağrûr ve gâfil olma. 'Indellâh makbûl olan mahvı ve fakr-ı tâmmı (nefsi yok etme, ***Allâh-u Te'âlâ****'ya tam bir ihtiyaç arz etme makamını) tahsîl et ve gafletle katı kalpli olmaktan kendini kurtar. Yoksa dehrîler (âlemin yaratıcısı olduğuna inanmayanlar) gibi mücerred ilm-i zâhir ve zâhirî ameller ile mağrûr olarak,* ***Rasûlüllâh*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in izine zâhiren ve bâtınen uyup, tebe'iyyet-i tâmme bulunmadıkça, mekr ve hîle ile hiç kimse* ***Allâh****'ın kazâ ve mekrinden cân kurtaramaz, selâmet bulamaz. Yâni sırf ilim ve amel insanı ölümden kurtaramaz ve mûcib-i cennet yapmaz. (Hâfiz Şerhi Konevî-Sûdî Efendi:1/717)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Bel'am ibni Bâ'ûrâ'** nefsinin kötü arzusuna uyduğu için **Hakk**'tan yüz çevirdi. **Allâh-u Te'âlâ** uzuvların her birine nefsin hevâsından bir haz bölüştürdü, uzuvlardan herhangi biri nefsin arzusuna meyledince, onun zararı kalbe döner. Şunu bilin ki, gerçekten nefiste öyle bir sır vardır ki o sır yaratıklardan ancak **Firavun**'da zuhûr etmiştir de, bu nedenle o:﴿ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ﴾ **"Ben sizin en üstün rabbinizim!"** *(Nâzi'ât Sûresi:24)* demiştir.

Peki, hevâdan nasıl kurtulacağız?! Edebi nefsine lâzım kılan kişi hevâdan kurtulur, nefsini edeple kahreden **Allâh-u Te'âlâ**'ya ihlâsla ibâdet eder, nefsin yedi tâne

semâvî, yedi tâne de arazî hicâbı vardır; kul nefsini yerin bir katmanına gömerse, kalbi bir kat semâya yükselir. Nefis toprağın altına gömülürse, kalp **Arş**'a ulaşır.

(**Basra** ehlinin âbidlerinden olan ve annesine itaatıyla tanınan) **Kehmes** *(Kuddise Sirruhû)* her gün ve gecede bin rekât namaz kılar, her iki rekât arasında selam verince: "Ey şerlerin yuvası, Kalk! Ben senden yine de râzı olmadım." derdi.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Bel'am** hakkında meşîet-i İlâhiyye saâdet-i ebediyyeye müsâade etseydi ona şekâvet-i ebediyye ulaşamazdı. Lâkin sevâbıkın (ezelî kararların) yere yatırdıklarını levâhik (sonraki haller) ayağa kaldıramaz. **Âdem**'in cennette yerleşip orada ebedî kalma beklentisine girmesi onun oradan çıkmasını mûcip olmuştur. Peki ya dünyâya meyletmek nasıl orada kalmayı gerektirsin?

Nefsin hevâsına uymak, sâhibini izzet semâsından zillet türâbına indirir ve onu alçaklık çukuruna bırakır. Bunu ilmen tasdik etmeyen yakında var olarak karşısında görür.

Köpeğin ahlâkından biri de, kendisini korkutmayan birine bile ilk başta saldırmak sonra da onun vereceği bir lokmayla kendisinden râzı olmaktır. İşte müridlik yolundan mürted olan kişi de böylece dar kalpli ve kötü ahlâklı olur, hiç suçu olmayan kimselere görür görmez ezâ ve cefâya başlar sonra basit bir metâ'a kavuşmakla taşkınlığı siner.

Aslında hakîkatten mahcûb (perdeli) olan kişiye iyilik de kötülük de eşit gelir. Böyle kişi kötülükten darlanır, iyilikle şımarır, başına gelen mihnet ve meşakkati (**Allâh-u Te'âlâ**'nın imtihanına değil de) ancak devletinin zevâline hamleder, nîmeti de ancak aşırı hırsla karşılar. Böyle biri iki durumda da hakîkatten mahcub (perdelenmiş) biridir.

Denilmiştir ki: "Kelbin necâseti aslî olup hasâseti de küllî olduğu gibi, merdûd kimselerin vasfı da kıymetinin noksan oluşu ve ezelî kısmetinin kapalı oluşudur."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Bel'am** gibilerin, süflî tabiatlarının arâzisine meyledip mâsivâyı tercih husûsunda hevâlarına uydukları açıklanmıştır. Böyle kişilerin sürekli dili dışarıda olan köpeğe benzetilmesi, engellensin, engellenmesin dâimâ kemâlât sâhibi dostlar aleyhine dilini uzatan kimselere işâret olsa gerektir.

﴿ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (177)

(سَاءَ) **Ne kötü oldu,** ne cihetinden? (مَثَلًا) **hal** (ve durum) **cihetinden,** ne? (الْقَوْمُ) **o toplum**(un hâli), (الَّذِينَ) **o kimseler**(in) **ki,** (كَذَّبُوا) **yalanladılar,** neyi? (بِآيَاتِنَا) **Bizim âyetlerimizi,** daha ne yaptılar, (وَأَنْفُسَهُمْ) **sâdece kendi nefislerine,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَظْلِمُونَ) **zulmederler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bizim âyetlerimizi (inadına) **yalanlamış olan ve** (bu inkârlarıyla) **sâdece kendilerine zulmetmekte bulunmuş olan o toplum**(un durumu), **halce ne kötü olmuştur!"**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetleri bir kavle göre dînidir, bir kavle göre de huccetleri ve burhanlarıdır. Zâten kitaplarının âyetleri bunlara dâhildir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Haddâdî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; burada "Kötülük" tâbiri meselin kendisine değil, ancak onların fiiline râcidir, yâni onlara bu çirkin vasfı celbeden fiillerinin kötülüğü anlatılmak istenmiştir. Yoksa **Allâh-u Te'âlâ**'nın her darb-ı meseli doğru ve hikmetlidir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede âyetlerini bile bile yalanlayanların ancak kendilerine zulmettiklerini beyân etmektedir, zîrâ tekziplerinin vebâli onları aşmayacaktır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Tıybî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; Kur'ân-ı Kerîm'de müşrikler ve putlar hakkında geçen örümcek evi ve sivrisinek gibi darb-ı meseller ile kötü âlimler hakkında açıklanan bu misâli kıyaslayan kişi, ulemâ-i sû'in (kötü âlimlerin) hâlinin daha kötü ve daha çirkin olduğunu anlar. Dünyâya, onun malına ve makamına heveslenip, lezzetlerine ve şehvetlerine meylederek nefs-i emmârenin yularını bunlara ulaşma uğrunda sarkık bırakan kimselerin hâli ne kadar acınmaklıktır. **Allâh-u Te'âlâ** bizi ve bütün müslümanları bu hâle düşmekten muhâfaza buyursun.

Şeyhulislâm **Şihâbüddîn es-Sühreverdî** *(Rahimehullâh)* **İmâm-ı Fahruddîn er-Râzî** *(Rahimehullâh)*a yazdığı mektubunda şöyle buyurmuştur:

"Zamânımızda ilmi neşretmek (yaymak) vazîfesi kendilerine kalmış (sizin gibi) kimseler üzerinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın çok büyük nîmeti bulunmaktadır. Hâzık ve uyanık olan dindar velîlere gereken odur ki, **Allâh-u Te'âlâ** bu âlimin ilminin kaynaklarını nefsin hevâsının karışıklıklarından arındırsın da, onu takvânın hakîkatlerine ulaştırsın diye duâ ile ona yardımcı olmalıdırlar. Çünkü nefsin hevâsının bir damlası bile ilim deryâlarını bulandırabilir.

Kaynağı süflî âleme dayanan nefsin kötü arzusunun meyilleri bir ilimle karışırsa çok yönlerden onu süflî cihete düşürür. Ama ilmin kaynakları nefsin hevâsından

arındırıldığı zaman işte böyle bir ilme, kendileri tükenmeden önce denizlerin tükeneceği o **Allâh**'ın kelimeleri destek verirler. Böylece o ilim kemâl-i kuvveti üzere bâkî kalır. İşte bu, ilim nişânıyla damgalananların değil de, ilimde râsih olanların rütbesidir ve ancak onlar **Enbiyâ** *(Aleyhimüsselâm)*ın veresesidir.

Bu kulların amelleri ilimlerine geri dönüş yapmış ve kendilerinde ilimle amel nöbetleşe kalmış olduğu için amelleri sâfî olmuş, kendilerinde rûhânî muhâvereler ve gizli müsâmereler zuhûr ederek ameller latîf olan ilimlerin şekline bürünmüş, ilimler de, istîdatlara sirâyetleri kuvvetli olduğu için amellerin şeklini almıştır. Nefsin hevâsına uymakta dünyâya meyil vardır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ﴾

"Dileseydik Biz onu o âyetlerle yükseltirdik, lâkin o, dünyâya meyletti ve hevâsına uydu" buyurmuştur.

Artık düşünce nûrunu rezil hayallerden, küçük akılları rehin alan vehimlerden ve kısa düşünceli nefislerin yağcılığından arındırmak, (mânevî) bülûğa ermiş erlerin şânındandır.

İşte böyle temiz ruhlar Mele-i E'lâ (en yüksek melek cemaati) ile arkadaş olur ve kudsî meydanlarda seyahate başlar. Aman ha, dünyâ metaının mihnetinden temiz kal, insanların sana tatlı bakışından ve senin hakkındaki güzel düşüncelerinden kaçabildiğin kadar kaç!

İşte böyle yerler düşük adamların yıkım yerleridir, Refîk-i E'lâ (En Yüce Dost olan Mevlâ)nın tâlipleri ise mükellem ve muhdes (kendilerine ilham gelen kimseler)dirler.

Böyle kimseler ayne'l-yakîn denizlerine daldırıp kurb-i İlâhî harîminde istikrar bularak huccet ve delillerin esintisini ayân nûruyla yıkadıkları, ayrıca **Allâh-u Te'âlâ**'ya sadâkatle ilticâ ettikleri için kendilerine İlâhî târifler (tanıtımlar) vârid olur. Çünkü burhân efkâra âittir, esrâra âit değildir (huccet ve deliller düşünce güçlerine gereklidir, yoksa mânevî latîfelere uygun değildir)."

Sühreverdî Hazretleri daha nice hikmetli kelâmlarla mektûbuna devâm etmiştir. İşte bunlar hakîm (hikmetli bir kimsenin) öğütleri ve hamîm (yakın dostun) nasîhatleridir. **Allâh-u Te'âlâ**'dan, bizi bu mektûbun işâret ettiği yönlere eriştirmesini dileriz!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ezelî i'râza mübtelâ olanın sıfatından daha âdî ne olabilir? Ebedî kabûle mazhar kılınanın vasfından daha yüce ne bulunabilir? Çâreleri yaratana karşı hangi çâre kâr edebilir? Vesîle ancak Kendisinden olana nasıl bir vesîle uygun düşer?

﴿ مَنْ يَهْدِ اللهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضْلِلْ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (178)

(مَنْ) Her kimi, (يَهْدِ) hidâyete erdirirse, kim? **(اَللهُ) Allâh, (فَهُوَ) ancak O'dur,** kim? **(اَلْمُهْتَدِي) hidâyete eren, (وَمَنْ) ama her kimi de, (يُضْلِلْ) saptırırsa, (فَأُولٰئِكَ) işte sana! Onlar, (هُمْ) ancak onlar,** kimdirler? **(اَلْخَاسِرُونَ) hüsrâna uğrayanların ta kendileridirler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh (ezelde hidâyeti seçtiğini bildiği için) **kimi hidâyete erdirirse, işte hidâyet bulan ancak odur!** (İlm-i ezelîsinde, sapıklığı tercih edeceğini bildiği için) **kimi de saptırırsa, işte sana! Ancak onlar** (iki cihanda da zarar ve) **hüsrâna uğrayanların ta kendileridir!"**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle: "Hidâyet bulan ancak O'nun hidâyete erdirdikleridir. Yâni **Allâh-u Te'âlâ** kimi dünyâda hidâyete eriştirdiyse, âhirette hidâyet bulacak olan ancak odur. Dünyâda kimi de saptırırsa âhirette hüsrâna uğrayacak olan ancak odur" gerçeğine dâir şâhitlikte bulunmuştur.

Demek ki bu âyet-i kerîmede geçen hidâyet; doğru yolu açıklamak, iyi şeyleri emretmek ve kötü şeylerden nehyetmek mânâsında değildir. Çünkü Mûtezile'nin dediği gibi bu mânâlara gelseydi, o zaman inanan, inanmayan herkes bunda eşit olurdu. Bu durumda aynı tebliğler kendisine ulaşan bir kâfir hidâyet bulamadığına göre, demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın mümini hidâyetinde fazladan farklı bir mânâ vardır ki o da, inanmaya meyli olan kimsenin kalbinde hidâyeti yaratmasıdır.

Eğer bu mânâda kâfiri de hidâyet edecek olsaydı, elbette mümin hidâyete erdiği gibi o da mühtedî olurdu. Ama kâfirde bu meyli görmediği için onda hidâyet yaratmadı.

Yine böylece burada geçen hidâyet, beyân ve açıklama mânâsına gelseydi bu, **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsus olmazdı. Zîrâ doğru yolu gösterme mânâsındaki hidâyeti peygamberler ve âlimler de yapabilir.

Yine böylece burada geçen "İdlâl" tâbiri de **Allâh-u Te'âlâ**'nın dalâlet yaratması anlamına gelmektedir. Yoksa durum Mûtezile'nin dediği gibi: "**Allâh** herkesi hidâyet etti ama onlar hidâyete ermediler" şeklinde anlaşılamaz.

Allâh-u Te'âlâ Yahudilere:

﴿أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللهُ﴾

"Siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allâh mı?" *(Bakara Sûresi:140)* buyurduğu gibi, biz de Mûtezile'ye: "Siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa **Allâh** mı?" diyoruz!

"Nesefî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme sarâhaten açıklamış olmaktadır ki; hidâyet ve dalâlet yaratılış cihetinden ancak **Allâh-u**

Te'âlâ tarafındandır, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hidâyet yaratması herkese şâmil olmayıp bâzılarını tahsis etmektedir ve o kişilerin ihtidâsını (hidâyet bulmasını) gerektiricidir. **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanılan 'Hidâyet' fiilinin mânâsı Mûtezile'nin dediği gibi 'Beyân ve açıklama' anlamında değildir. Eğer öyle olsaydı hidâyet bulma husûsunda kâfirle mümin eşit olurdu. Çünkü beyân ve açıklama iki fırka hakkında da sâbittir.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâd edilen hidâyet; tevfîk, ısmet ve me'ûnet (hayırlı işlere muvaffak kılma, kâfirlikten koruma ve doğruyu bulmakta yardımcı olma) mânâlarındadır ki, bu mânâda hidâyet kâfire yönelmemiştir, eğer yönelecek olsaydı mümin hidâyet bulduğu gibi o da hidâyete ermiş olurdu.

(الْمُهْتَدِي) lafzının müfred getirilip, (الْخَاسِرُونَ) lafzının cemî getirilmesi şuna dikkat çekmektedir ki, hidâyete erenlerin yolu bir olduğu için onlar tek bir kişi gibidir. Ama sapıtanların dalâlet yolları çok olduğu için onlar çoğul olarak anılmışlardır.

Hidâyet bulan kimse hakkında kullanılan kasr ve hasr ifâdeleri, hidâyet bulmanın ne kadar büyük bir şey olduğunu ifâde etmekle birlikte aynı zamanda hidâyetin haddi zâtında çok büyük bir kemâl ve menfaat olduğuna, bir insanın hiçbir şeyi olmasa da sâdece hidâyetin ona yeterli olduğuna ve sonsuz nîmetlere ancak onunla kavuşulacağına dikkat çekmektedir.

Rivâyete göre **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* (**Şam** nâhiyelerinden olan) **Câbiye**'de hutbe okurken **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamd-ü senâda bulunduktan sonra:

«مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ.»

"Allâh kimi hidâyete erdirirse artık onu saptıracak yoktur, Allâh kimi de saptırırsa artık onu hidâyete eriştirecek kimse yoktur" buyurdu. O sırada önünde bulunan bir keşiş Farsça bir şeyler söyleyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* kendi tercümanına:

«مَا يَقُولُ؟»

"O ne diyor?" diye sordu. O da: "Bu kişi **Allâh**'ın kimseyi saptırmayacağını iddia ediyor" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«كَذَبْتَ يَا عَدُوَّ اللهِ! بَلِ اللهُ خَلَقَكَ وَهُوَ أَضَلَّكَ وَهُوَ يُدْخِلُكَ النَّارَ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى وَلَوْلَا وَلْتُ عَقْدٍ لَضَرَبْتُ عُنُقَكَ.»

"Ey Allâh'ın düşmanı! Yalan söyledin! Doğrusu seni Allâh yarattı, seni o saptırdı ve inşâallâh seni cehenneme de O girdirecek! Muhkem olmasa da (aramızda) **bir akit** (var, eğer o) **olmasaydı elbette boynunu vururdum"** dedi. Bunun üzerine insanlar kader husûsunda hiçbir görüş ayrılığına düşmeyerek ayrıldılar. *(İbni Ebî Hâtim:5/1625; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/693; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/435)*

"Rûhu'l-beyân Tefsiri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın hidâyet yaratmasından bahsedilmektedir, vaaz-u nasîhatlerin ise hidâyetin yaratılmasında hiçbir tesiri yoktur, onlar ancak kulun, irâdesini hidâyete doğru kullanmasına sebep olan vâsıtalar kabîlindendir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın izlâlinden maksat da, kişide hidâyet halketmeyip dalâlet yaratmasıdır, ama tabî ki bu, bir

cebir ve zorlama mânâsında olmayıp, kulun kendi iradesini sapıklık yönüne kullanmasındandır.

Bu âyet-i kerîmede şuna işâret vardır ki, bugün herkime inâyet yetişir ve hidâyet kavuşursa, artık o kişi ulvî mertebelerden süflî derekelere inmez. İşte onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın, nûrunu serpiştirdiğinde, o nûrun serpintileri kendilerine isâbet edenlerdir. **Allâh-u Te'âlâ** kimi inâyetinden mahrum bırakmış da, o kişi nefsinin hevâsına uymuş, o kötü arzu da onu **Allâh**'ın yolundan saptırmışsa, işte onlar ezelde serpiştirilen nûrun kendilerini şaştığı kimselerdir. Onlar bu nedenle dalâlet ve hüsrâna düşmüşlerdir.

Süfyân-ı Sevrî *(Radıyallâhu Anh)* sanki kendisi batmasından endişe edilen bir gemideymiş gibi, sürekli:

«اَللّٰهُمَّ! سَلِّمْ سَلِّمْ.»

"Ey **Allâh**! Kurtar, kurtar" deyip dururdu.

Yûsuf *(Aleyhisselâm)*ın müjdesini getiren kişi **Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)*ın yanına girdiğinde ona:

«عَلٰى اَيِّ دِينٍ تَرَكْتَهُ؟»

"Onu hangi din üzere bıraktın?" diye sordu. O: "İslâm dîni üzere" deyince **Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)*:

«اَلْاٰنَ تَمَّتِ النِّعْمَةُ.»

"Nimet şimdi tamam oldu" buyurdu.

Denilmiştir ki: "Bir kulun:

«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى أَنْعَمَ عَلَيْنَا وَهَدَانَا اِلَى الْاِسْلَامِ.»

'Bütün hamdler bize nîmetler lutfeden ve bizi İslâm'a hidâyet eden **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsustur" demesinden, **Allâh-u Te'âlâ**'ya daha sevgili hiçbir kelime yoktur ve O'nun nezdinde hiçbir kelâm şükrü îfâ husûsunda bundan daha mübâleğalı olamaz. Sakın sen bugün üzerinde bulunduğun İslâm, mârifet (**Allâh**'ı bilmek), tevfîk (hayırlara muvaffak kılınmak) ve ısmet (günahlardan muhâfaza edilme) hallerine aldanma! Çünkü bütün bunlar bulunsa da güvenip te gaflet etmenin yeri yoktur, çünkü bütün işler âkıbetleriyle mûteber olur.

Âriflerin biri şöyle demiştir: "Peygamberlerden biri **Allâh-u Te'âlâ**'ya **Bel'am**'ın durumunu ve bunca âyet ve kerâmetlere mazhariyetten sonra kovulmasının sırrını sorunca **Allâh-u Te'âlâ**:

«لَمْ يَشْكُرْنِى يَوْمًا مِنَ الْاَيَّامِ عَلٰى مَا اَعْطَيْتُهُ لَوْ شَكَرَنِى عَلٰى ذٰلِكَ مَرَّةً لَمَا سَلَبْتُهُ.»

'O, günlerden bir gün bile Benim kendisine verdiğim nîmetlere karşılık şükretmedi, eğer bunlara karşı Bana bir kere bile şükretmiş olsaydı Ben aslâ ona verdiklerimi almazdım" buyurdu. *(Rûhu'l-beyân:3/280)*

Şimdi bir kimsenin, karşılığında birmilyon dinar alması mümkün olan kıymetli bir mücevheri olsa da kalksa onu bir kuruşa satsa, büyük bir hüsran, müthiş bir ziyan ve akıl kıtlığına, görüş zâfiyetine, ilim noksanlığına, düşük himmetliliğe açık bir delil olmaz mı? Artık iyice uyan ki, dünyâ ve âhiret senden gitmesin, çok uya-

nık ol, çünkü bu iş çok tehlikelidir, ömür pek kısadır, amellerde zâten çok kusur bulunmaktadır, teftiş eden ise çok iyi görücüdür. Eğer **Allâh-u Te'âlâ** amellerimizi hayırla hitâma erdirir ve bizim zellelerimizi ortadan kaldırırsa bu O'na hiç de zor değildir. Ey **Allâh**! Bu fakir kullarının ümitlerini gerçekleştir. Âmîn!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Kurtulan kişi, amel eden değildir, ancak kendisi hakkında **Hâdî**'den hidâyet kararı geçendir, nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: **"Allâh kimi hidâyete eriştirdiyse, hidâyet bulan ancak odur"** buyurmuştur.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hidâyet gayret cihetinden değildir, yâni **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremi olmadan çalışarak hidâyete ulaşılmaz. Hidâyet ancak bidâyet (ezeldeki başlangıç) haysiyetiyledir. Hidâyet kulun düşünüp taşınmasıyla değildir, hidâyet ancak **Hakk**'ın fazlıyladır ve güzel zikriyledir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın, dilediğini saptırıp, dilediğini de hidâyet edeceği:

﴿ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَأِ اللهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾

"Bizim âyetlerimizi yalanlamış olan o kimseler, (cehâlet, şaşkınlık ve kâfirlik) **karanlıklar**(ı) **içerisinde** (bocalayıp kalmış) **olan**(, bu nedenle de uyarıcıların nasîhatlerinden etkilenmeyen) **bir takım sağırlar ve** (hakkı söylemeyen) **dilsizlerdir. Allâh kimi**(n sapıklığı seçeceğini bildiği için, onu saptırmayı) **dilerse, onu saptırır. Kimi**(n) **de** (hidâyeti seçeceğini bilerek onu hidâyete erdirmeyi) **dilerse, onu dosdoğru bir yol** (olan İslâm'a hidâyet buyurup, o yol) **üzere** (sâbit) **kılar."** *(En'âm Sûresi:39)*

﴿ وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴾

"Böylece Mûsâ tâyin ettiğimiz vakit(te **Tûr-u Sînâ**'ya gelip, buzağıya tapma günahından tevbe etmeleri) **için kavminden yetmiş adam seç**(ip onlarla birlikte belirlenen mekâna eriş)**ti.** (Bu kişiler **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a emir ve nehiyler buyuran **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını işitmeye mazhar oldukları halde, dönüp **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "Açıkça **Allâh**'ı görmedikçe sana aslâ inanmayacağız!" dediler.

(Bunun üzerine) **o şiddetli zelzele kendilerini yakalayınca** (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*) **dedi ki: "Ey Rabbim! Sen isteseydin**(, buzağıya tapmalarından) **daha önce bunları da,** (seni görmek istediğim zaman) **beni de helâk ederdin! İçimizden o** (buzağıya tapan

müşriklerin ve evvelce şirkten sakındıkları halde şimdi sapıtan bu) **beyinsizlerin yapmış olduğu bir şey yüzünden bizi helâk mi edeceksin? Bu ancak Senin bir imtihanındır ki,** (ezelde sapıklığı tercih edeceğini bilerek, sapıtmasını) **dilediğini onunla dalâlete düşürürsün,** (ezelî ilminde hidâyeti seçeceğini bildiğinden, doğru yola iletmeyi) **istediğini de hidâyete erdirirsin.**

Bizim (bütün işlerimizi yöneten) **Velî'miz ancak Sensin! O halde** (yaptığımız günahları) **bizim için mağfiret buyur ve** (her şeyi kaplayan rahmetinle) **bize acı! Zâten bağışlayanların hayırlısı ancak Sensin!"** *(A'râf Sûresi:155)*

وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا
يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ
بِهَا اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾
وَلِلّٰهِ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِٓى
اَسْمَآئِهٖ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾ وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ اُمَّةٌ يَهْدُونَ
بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ
مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَاُمْلِى لَهُمْ اِنَّ كَيْدِى مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾ اَوَلَمْ
يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١٨٤﴾ اَوَلَمْ
يَنْظُرُوا فِى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ
شَىْءٍ وَاَنْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ فَبِاَىِّ حَدِيثٍ
بَعْدَهٗ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾ مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِىَ لَهٗ وَيَذَرُهُمْ فِى
طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰىهَا
قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّى لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَآ اِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِى
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَا تَاْتِيكُمْ اِلَّا بَغْتَةً يَسْـَٔلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِىٌّ
عَنْهَا قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

﴿ وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (179)

(وَلَقَدْ) **Andolsun ki muhakkak Biz,** (ذَرَأْنَا) **yarattık,** ne için? (لِجَهَنَّمَ) **cehennem için,** kimi? (كَثِيرًا) **birçoğunu,** kimlerden? (مِنَ الْجِنِّ) **cinlerden,** daha, (وَالْإِنْسِ) **insanlardan,** (لَهُمْ) **onlar için vardır,** ne vardır? (قُلُوبٌ) **kalpler,** öyle kalpler ki, (لَا يَفْقَهُونَ) **anlamazlar,** neyle? (بِهَا) **onlarla,** daha, (وَلَهُمْ) **onlar için vardır,** ne vardır? (أَعْيُنٌ) **gözler,** öyle gözler ki, (لَا يُبْصِرُونَ) **görmezler,** neyle? (بِهَا) **onlarla,** daha, (وَلَهُمْ) **onlar için vardır,** ne vardır? (آذَانٌ) **kulaklar,** öyle kulaklar ki, (لَا يَسْمَعُونَ) **duymazlar,** neyle? (بِهَا) **onlarla,** (أُولٰئِكَ) **işte sana! Onlar,** ne gibidir?) (كَالْأَنْعَامِ **hayvanlar gibidir,** (بَلْ هُمْ) **hattâ onlar,** nedir? (أَضَلُّ) **daha da sapıktır,** (أُولٰئِكَ) **işte sana! Onlar,** (هُمُ) **ancak onlar,** nedir?(الْغَافِلُونَ) **gâfillerin ta kendileridir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Andolsun ki muhakkak Biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu(n kâfirlikte ısrârı seçeceğini, evveli olmayan ilmimizle bildiğimizden dolayı onları) **cehennem için yarattık.** (Zîrâ işledikleri kâfirlik ve günahların âkıbeti cehennem olacaktır. Ama ezelde Bize ibâdet edeceklerini bildiğimiz kimseleri, Bize kulluk etsinler de cennete girsinler için yarattık.) **Onlar için kalpler vardır,** (ama) **onlar**(ı hakkı anlama uğrunda kullanmadıklarından, kendileri) **ile** (gerçekleri) **anlamazlar. Onlar için gözler vardır,** (fakat) **kendileriyle** (**Allâh**'ın yaratıklarına ibret nazarıyla bakıp onlarda bulunan âyetleri) **görmezler. Onlar için kulaklar da vardır,** (lâkin) **kendileriyle** (âyet ve vaazları amel etme niyetiyle) **işitmezler.**

İşte sana! Onlar (anlayış kıtlığı, ibret nazarıyla bakmama ve düşünerek dinlememe yönlerinden) **hayvanlar gibidir! Hattâ** (hayvanlar fayda ve zararı bilip, menfaatlerini celp etme ve tehlikelerden sakınma husûsunda var güçlerini kullanırken) **onlar** (sonsuz faydaları bırakıp, ebedî azaplara kendilerini mâruz kılarak işi tersine çevirdikleri için, hayvanlardan) **daha da sapıktır**(lar)**! İşte sana! Ancak onlar,** (kendi kârlarını bilmeyen) **gâfil kimselerin tâ kendileridir."**

Î Z Â H Â T

"Beğavî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için halk ettiğini haber vermiştir ki onlar, şakî olacakları hakkında ezelî kelime hak olmuş kimselerdir. **Allâh-u Te'âlâ** kimi cehennem için yarattıysa artık onun oradan çıkma imkânı yoktur.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; anne rahminde cenin et parçası hâlindeyken rahme yollanan melek müstakbel insanın mukadderâtını da sorarak ileride onun

saîd mi, şakî mi olacağını tespit eder. Saîd, îman saâdetine eren bahtiyardır, şakî ise onun zıttı yâni kendisine îman nasip olmayan bedbaht kimse demektir. Artık o kimse doğup büyüdükten sonra bu mukadderât dâhilinde amel eder. Ana rahminde cennetlik olacağı tespit edildi ise, hayâtında cehennemliklerin amelini işlese bile, sonunda yine îmânını kurtarır. Cehennemlik olarak yazıldı ise, ömrü boyu cennetliklerin amelini işlese bile sonunda yine îmandan mahrum gider. Tabî ki bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın yanılmaz ve değişmez ilmine dayandığından aslâ bir cebir ve zulüm (zorlama ve haksızlık) değildir, ancak kulun irâde-i cüziyyesiyle neleri tercih edeceğinin ezeldeki tesbitinin açığa çıkmasından ibârettir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** mahlûkatı yaratmak dilediği zaman onlar meydana gelmeden önce var olduklarında neler yapacaklarını bilmiş ve gökleri yerleri yaratmadan elli bin sene önce Kendi katındaki bir Kitab'ta onları kayda geçirmiştir. Nitekim **Abdullâh ibni Amr ibni'l-Âs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «كَتَبَ اللهُ مَقَادِيرَ الْخَلَائِقِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِخَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ قَالَ: وَعَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ.»

"Allâh gökleri, yeri yaratmadan elli bin sene önce mahlûkatın kaderlerini yazamıştır ki o zaman Arş'ı su üzerinde bulunmaktaydı." *(Müslim, Kader:2, no:2653, 4/2044; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/458)* buyurmuştur.

Ulemânın beyânına göre bu yazıdan maksat; takdirlerin Levh-i Mahfuz'daki tespit vaktidir, yoksa kaderin aslı değildir, zîrâ o ezelî olduğu için başlangıcı yoktur. **Âişe** *(Radyallâhu Anhâ)*nın şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir:

عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: دُعِيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى جَنَازَةِ صَبِيٍّ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! طُوبَى لِهٰذَا عُصْفُورٌ مِنْ عَصَافِيرِ الْجَنَّةِ لَمْ يَعْمَلِ السُّوءَ وَلَمْ يُدْرِكْهُ. قَالَ: «أَوَ غَيْرَ ذٰلِكَ يَا عَائِشَةُ! إِنَّ اللهَ خَلَقَ لِلْجَنَّةِ أَهْلًا خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ وَخَلَقَ لِلنَّارِ أَهْلًا خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ.»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ensardan bir çocuğun cenâzesine çağırıldı da, ben: "Müjde olsun ona! Cennet serçelerinden bir serçe, kötülük işlemedi ve ona erişmedi" dedim. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* :

"Bundan başka bir sözün yok mu ya Âişe! Çünkü Allah (-u Te'alâ) cennet için ehil halketmiş; onlar daha babalarının sulplerinde iken kendilerini orası için yaratmıştır. Cehennem için de ehil yaratmış; onlar daha babalarının sulplerinde iken onları orası için halketmiştir." buyurdular. *(Müslim, Kader:6, no:2662/31, 4/2050; Ebû Dâvûd, Sünnet:18, no:4713, 2/641; İbni Mâce, Mukaddime:10, no:82,2/32; Nesâî, Cenâiz:58, No:1946, 4/359; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:25800, 10/24)*

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu hadîs-i şerîfte, ensardan bulûğ çağına ermemiş olan bu çocuğun cennetlik olduğunu söyleyen **Âişe** vâlidemiz, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından îkaz edilerek durup susmasının daha iyi olduğuna

işâret edilmektedir. Fakat bu, kesin bir delil yok iken çarçabuk hüküm verip katî konuşmaktan **Âişe** vâlidemizi sakındırmak için söylenmiş olabilir.

Yâhut da bu hususta **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e henüz vahiy gelmemiş olabilir. Zîrâ sonradan bir çok hadîs-i şerîflerinde, Müslümanların ergenlik çağına varmadan ölen çocuklarının cennetlik olduklarını beyân etmiş ve sözü mûteber olan İslâm âlimleri bu hususta ittifak etmiştir. Bu makamda bizim hadîs-i şerîften delil aldığımız nokta, cennetlik ve cehennemlik olma durumunun insanların yaratılmasından önce takdir edilmiş olduğudur.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre, bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müşriklerin çocuklarından sorulduğunda:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَوْلَادِ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ: «اَللهُ إِذْ خَلَقَهُمْ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ»

"Allah (-u Te'âlâ) onları yarattığı vakit onların (yaşasalardı) **ne yapacak olduklarını en iyi bilendir."** diye cevap buyurmuştur. *(Buhârî, Cenâiz:91, no:1317, 1/465; Müslim, Kader:6, no:2659,4/2049, Ebû Dâvûd, Sünnet:18, no:4711, 2/641; Tirmizî, Kader:5, no:2138, 4/447; Nesâî, Cenâiz:60, no:1948, 4/ 360, Ahmed ibni Hanbel, el- Müsned, no:1845,1/461; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/217)*

Yine böylece **Abdullâh İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «...ثُمَّ يَبْعَثُ اللهُ مَلَكًا فَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ وَيُقَالُ لَهُ اكْتُبْ عَمَلَهُ وَرِزْقَهُ وَأَجَلَهُ وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ...»

"(Anne karnına düşen nutfe bir çiğnem et hâline geldikten) **sonra Allâh ona bir melek gönderir de o melek dört kelime** (ve karârı yazmak) **ile emrolunur ve ona: 'Amelini** (bu çocuğun ölünceye kadar neler yapacağını)**, rızkını** (neler yiyeceğini)**, ecelini** (ölüm zamânını)**, bir de şakî mi ya da sa'id mi olacağını yaz' buyrulur."** *(Buhârî, Bedü'l-halk:4, no:3036, 3/1174-1175; Müslim, Kader:1, no:2643, 4/2036; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/458)* buyurmuştur.

Bu hususta birçok hadîs-i şerîf mevcuttur. Kader meselesi çok büyük ve geniş bir konu olduğu için burası tam tafsîlat vermeye müsâit değildir. Ancak En'âm Sûresinin 25 ve 149. âyet-i kerîmelerinin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkān:9/62-71, 12/241-247) bir miktar tafsîlât verilmiştir.

İşte bütün bu hadîs-i şerîflerden anlaşıldığı üzere, herşey **Allâh-u Te'âlâ**'nın takdîri ve vakti geldiğinde yaratması ile meydana gelmektedir. Fakat bu ezelî takdir ve tespit **Allâh-u Te'âlâ** tarafından bir cebir ve zorlama değil, kulun irâde-i cüziyyesi ile hak ettiği bir netîcedir. Kul, işte bu irâdeye göre mükâfât veyâ mücâzât görecektir.

Allâh-u Te'âlâ'nın takdîrinden murat, kul dünyâya geldikten ölünceye kadar ne gibi amellerde bulunacaksa, ezelî ilmi ile onu bilerek meleklere tespit ettirmesidir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilmi, olmuşu ve olacağı, geçmişi ve geleceği aynı seviyede ihâta etmiştir (kuşatmıştır). Kulların gözü önünde bilfiil yaşayarak bütün yaptıkları açıkça bilinen bir kimse hakkında ne hüküm verilecekse, onun yaratılışının ardın-

dan işleyeceği bütün amelleri **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilminde teferruatıyla görülüp bilinmiş ve o kimse doğmadan önce bütün bunlar kayda geçirilmiştir. İşte kader budur.

Binâenaleyh tekrar edecek olursak, yazılanın bozulmaması ve kulun takdirden başka bir amelde bulunamaması, bir cebir değil, ancak bir muâyene (görme)nin tesbitidir. Onun içindir ki meselâ, **Ebû Cehil** kıyâmet gününde: "Ya Rabbi! Sen benim cehennemlik olacağımı takdir buyurdun, ben bu takdirin dışına çıkarak îman edemezdim. O hâlde beni niçin muâhaze ediyorsun? Beni şakî yarattın, şakî oldum, Müslümanı saîd yarattın, o da saîd oldu, benim bu işte ne kabahatim var?" diyemez. Çünkü cevap hazırdır. **Allâh-u Te'âlâ Hazretleri** ona: "Ben seni cehennemlik olmaya mecbur etmedim. Dünyâya geldikten sonra işleyeceğin amelleri ezelî ilmimle bildiğim için onları tespit ettim. Benim takdîrim bundan ibârettir. Yâni sen hak ettin, ben de istihkākını yazdım." buyurur.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** cennet için cennet ameli işleyecek kullar yarattığı gibi, cehennem için de ona götüren amellerde bulunacak kişiler yaratmıştır. Bu iki fırkadan her birini iki yerden birine tahsis etmesi husûsunda **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı hiç bir îtiraz söz konusu olamaz, zîrâ bu îtiraz **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilmine karşı gelmek olur ki, bu takdirde **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminde bir noksanlık ve yanlışlık isbâtına gidilmiş olur. Hâlbuki **Allâh-u Te'âlâ** tâ ezelde: (فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ) **"Onlardan kimi şakîdir, kimi saîddir."** *(Hûd Sûresi:105)* buyurarak kimin ne olacağını bildiğini açıklamış,

﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾

"Andolsun ki biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır, onlarla anlamazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hattâ daha da sapıktırlar. İşte asıl gāfiller onlardır." *(A'râf Sûresi:179)* buyurarak da, kimi neresi için yarattığını bildiğini bildirmiş, fakat bunun bir zorlama olmadığını, ancak bunun o kişilerin, kalplerini, gözlerini ve kulaklarını hakkı anlamaya kullanmadıklarını bilmesi netîcesinde haklı olarak yapılan bir ayırım olduğunu belirtmiştir.

Bu anlatılanları iyice düşünen kişi zulüm ve çirkinliklerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya hiçbir şekilde isnâd edilemeyeceğini idrâk eder, zîrâ aklın da şâhitlikte bulunduğu üzere bu tertip ve temyiz (**Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarının amellerine göre karşılıklarını vermesi ve onları birbirinden ayırması) vücud ve îcâdın levâzımındandır (var olma ve var etmenin gereklerindendir).

Abdullâh ibni Amr ibni'l-Âs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي يَدِهِ كِتَابَانِ فَقَالَ: «أَتَدْرُونَ مَا هٰذَانِ الْكِتَابَانِ؟» فَقُلْنَا: لَا يَا رَسُولَ اللهِ! إِلَّا أَنْ تُخْبِرَنَا فَقَالَ لِلَّذِي فِي يَدِهِ الْيُمْنَى:

«هٰذَا كِتَابٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ فِيهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَأَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَقَبَائِلِهِمْ ثُمَّ أُجْمِلَ عَلَى آخِرِهِمْ فَلَا يُزَادُ فِيهِمْ وَلَا يُنْقَصُ مِنْهُمْ أَبَدًا!» ثُمَّ قَالَ لِلَّذِي فِي شِمَالِهِ: «هٰذَا كِتَابٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ فِيهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ النَّارِ وَأَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَقَبَائِلِهِمْ ثُمَّ أُجْمِلَ عَلَى آخِرِهِمْ فَلَا يُزَادُ فِيهِمْ وَلَا يُنْقَصُ مِنْهُمْ أَبَدًا!» فَقَالَ أَصْحَابُهُ: فَفِيمَ الْعَمَلُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنْ كَانَ أَمْرٌ قَدْ فُرِغَ مِنْهُ؟ فَقَالَ: «سَدِّدُوا وَقَارِبُوا فَإِنَّ صَاحِبَ الْجَنَّةِ يُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَإِنْ عَمِلَ أَيَّ عَمَلٍ وَإِنَّ صَاحِبَ النَّارِ يُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ وَإِنْ عَمِلَ أَيَّ عَمَلٍ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدَيْهِ فَنَبَذَهُمَا ثُمَّ قَالَ فَرَغَ رَبُّكُمْ مِنَ الْعِبَادِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ.»

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* elinde iki kitap bulunduğu halde bizim yanımıza çıkageldi ve: **"Bu iki kitabın ne olduğunu biliyor musunuz?"** buyurdu. Biz: "Hayır! Yâ **Rasûlellâh**! Ancak sen bize bildirirsen (öğreniriz)!" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sağ elinde bulunan için:

"İşte bu, âlemlerin Rabbinden gelen bir kitaptır ki, bunda cennet ehlinin isimleri, babalarının ve kabîlelerinin isimleri de bulunmaktadır, sonra sonlarına mühür vurulmuştur, artık ebediyyen ne bunlara ilâve edilir, ne de bunlardan eksiltilir." buyurdu. Sonra sol elinde bulunan için:

"İşte bu, âlemlerin Rabbinden gelen bir kitaptır ki, bunda cehennem ehlinin isimleri, babalarının ve kabîlelerinin isimleri de bulunmaktadır, sonra sonlarına mühür vurulmuştur, artık ebediyyen ne bunlara ilâve edilir, ne de bunlardan eksiltilir." buyurdu.

O zaman ashâbı: "Yâ **Rasûlellâh**! Eğer (ezeldeki yazıyla alâkalı) bir iş kesinlikle bitirildiyse, o zaman amel neye yarar?" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Doğru yapmaya çalışın ve (her işte aşırılığı ve geri kalmayı terk ederek) **orta gidin, zîrâ şüphesiz, cennetlik adam ne kadar** (cehennemlik) **amel**(i) **işlese de, onun sonu cennet ameliyle bitirtilir, yine muhakkak cehennemlik adam ne kadar** (cennetlik) **amel**(i) **işlese de, onun sonu cehennem ameliyle bitirtilir!"** buyurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* iki eliyle işâret ederek onları bir kenara bıraktıktan sonra: **"Rabbiniz kullar**(ın sonlarıyla ilgili karar)**dan fâriğ oldu** (onlarla ilgili hükmü kesinleştirdi). **Artık bir fırka cennettedir, diğer bir fırka ise ateştedir!"** buyurdu. *(Tirmizî, Kader:8, no:2141, 4/449; Mubârekfôrî, Kader:8, no:2227, 6/292-294; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/435)*

"Semerkandî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede ins-ü cinnin ekserîsini cehennem için yarattığını bildirdi. Hâlbuki diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾

"Ben, cinleri ve insanları (hiçbir hikmetle değil,) **ancak** (ve ancak Beni tanısınlar ve) **Bana** (hakkıyla) **kulluk et**(mekle mükellef edil)**sinler diye yarattım!"** *(Zâriyât Sûresi:56)* buyurdu.

Bu iki âyet-i kerîmenin arasını tevfîk (birbirine uyumlu hâle getirmek) için denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarının hangi yolu seçeceğine dâir bilgisini bir tarafta tutacak olursak, O, âlemi yaratışındaki asıl hikmet olarak insanların ve cin-

lerin tamâmını Kendisine ibâdet etsinler diye yarattı. Fakat insanların ekserîsinin kâfirliği seçeceklerini bilmesi haysiyetiyle onların çoğunu cehennem için yaratmış oldu ve böylece kâfir olan cinlerden ve insanlardan cehennemi dolduracağına dâir karârı kesinleşmiş oldu. Dolayısıyla iki haysiyet (bakış açısı) farklı olduğundan arada bir münâfât (zıtlık) bulunmamaktadır."

Diğer bir mânâya göre: "Cinleri ve insanları ancak Bana ibâdet etsinler diye yarattım" kavl-i şerîfi: "Emirlerime ve yasaklarıma muhâtap olsunlar diye" anlamı taşıdığından iki âyet-i kerîme arasında zıtlık bulunmamaktadır.

Ya da: "Ancak Bana ibâdet etsinler" cümle-i celîlesi: "Ben onlara ibâdet imkânı vermek için kendilerini halkettim, bunun için de doğru yolu onlara beyân ettim" diye tefsir edilir.

"Sa'lebî ve **Fahrurrâzî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Allâh-u Te'âlâ**'nın kâfirlik üzere öleceklerine dâir kesin ilmi bulunduğu kimseler hakkındadır. Me'ânî ehli, bu âyet-i kerîmedeki cehennem lafzının başında geçen "Lâm" harfine 'Sayrûret (âkıbet) lâmı' adını vermişlerdir ki bunun Kur'ân'da ve şiirde nezâiri çoktur. Nitekim:

﴿فَالْتَقَطَهُ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾

"Nihâyet Firavun âilesi (o an için farkında olmasalar da) **netîcede onlara büyük bir düşman ve iyi bir üzüntü olsun diye onu** (ırmak kenarında ağaca takılı bir halde) **bulup aldı."** *(Kasas Sûresi:8),*

﴿رَبَّنَا إِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ﴾

"Ey Rabbimiz! Gerçekten de Sen ey Rabbimiz! Firavun'a ve ulu adamlarına o en âdî (dünyâ) **hayât**(ın)**da,** (nîmet olarak değil de, bir imtihana mebnî olarak ve) **netîcede** (inanmak isteyen fakir insanları) **Senin yolundan saptırsınlar diye**(, süslenecekleri elbiseler ve binekler cinsinden) **büyük bir ziynet ve türlü türlü mallar verdin!"** *(Yûnus Sûresi:88)* âyet-i kerîmelerindeki lâm harfleri de bu mânâdadır.

Şâirlerin inşâd ettiği:

أَيْنَ الْمُلُوكُ الَّتِي كَانَتْ مُسَلْطَنَةً حَتّٰى سَقَاهَا بِكَأْسِ الْمَوْتِ سَاقِيهَا

أَمْوَالُنَا لِذَوِي الْمِيرَاثِ نَجْمَعُهَا وَدُورُنَا لِخَرَابِ الدَّهْرِ نَبْنِيهَا

"Saltanat süren o melikler neredeler?
Netîcede ecel şerbetini sunan, ölüm kâsesini onlara da içirdi.
Mallarımızı mîras sâhipleri için toplamaktayız,
Evlerimizi de zaman yıksın diye binâ etmekteyiz",

فَلِلْمَوْتِ تَغْذُو الْوَالِدَاتُ سِخَالَهَا كَمَا لِخَرَابِ الدَّهْرِ تُبْنَى الْمَسَاكِنُ

"Anneler kuzularını ölüm için büyütmektedir,
Zâten meskenler de zaman harâb etsin diye binâ edilmektedir",

أَلَا يَا سَاكِنَ الْقَصْرِ الْمُعَلّٰى سَتُدْفَنُ عَنْ قَرِيبٍ فِي التُّرَابِ

لَهُ مَلَكٌ يُنَادِي كُلَّ يَوْمٍ لِدُوا لِلْمَوْتِ وَابْنُوا لِلْخَرَابِ

"Âgâh ol, ey yüksek köşkün sâhibi,
Yakında toprak içerisine defnedileceksin.
Onun bir meleği var ki hergün nidâ eder:
Ölüm için doğurun, yıkım için binâ edin"

ebyâtındaki lâm harfleri de bu mânâdadır.

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; Mûtezile mezhebi burada: "**Allâh-u Te'âlâ** kullarını cehennem için yaratmadı, lâkin onlara cenneti kazanacak kadar imkân ve kudret verdi, fakat onlar o kuvvet ile cehennemi hak edecek işler yaptılar" dediler. Ancak onların bu görüşünü reddeden bu âyet-i kerîmeyi tevil ederken buradaki lâmın âkıbet için olduğunu söyleyerek sıyrılmaya çalıştılar. Onların buradaki yanlışlıklarının esas kaynağı, 'Kulların kendi fiillerini kendilerinin yarattığı' gibi sapık bir inanca sâhip olmalarıdır.

Oysa bu âyet-i kerîme Ehl-i Sünnet mezhebinin savunduğu: "Kulların iyi-kötü bütün amellerinin yaratıcısı ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır" görüşünün doğruluğuna dâir huccet-i vâzıhadır (pek açık bir delildir). Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede sarâhaten cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattığını ifâde etmiştir ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın beyânı üzerine ziyâde bir beyân yapılamaz.

Zâten hiçbir akıllının kendisi için cehenneme girmeyi tercih edeceği düşünülemez. Bir kulun cehenneme girmesini mûcip olacak bir işi yaptığı görüldüğüne göre, burada onu o işi yapmaya sevkeden bir irâde sâhibinin bulunduğu kesinlikle bilinmiş olur ki O da ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Ama bu, onların, cehennemi kendilerine hak ettirecek inkâr ve isyan gibi pis işler yapmayı tercih edeceklerini **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelde bilmesine dayanmaktadır ki bu ilim bir murâkabe (gözlem)den öte geçmediği için burada bir cebr (zorlama) söz konusu değildir.

Allâh-u Te'âlâ ezelde onların böyle yapacağını bile bile onları bu âleme gönderdiyse demek ki onları cehenneme girmeleri için halketmiştir. Zâten bundan dolayı: "Bütün insanları ve cinleri cehennem için halkettik" buyurmamıştır. Çünkü ezelde az da olsa bâzı insanların ve cinlerin, irâdelerini ve kudretlerini hidâyeti bulma yolunda sarfedeceklerini ve kendilerine cenneti kazandıracak güzel işler yapacaklarını da bildiği için müminleri cennet için halketmiş olmaktadır.

Fakat buradaki lam harfine ta'lîl (illet ve neden açıklama) mânâsı vermek de, diğer âyet-i kerîmede buyrulan:

﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾

"Ben, cinleri ve insanları (hiçbir hikmetle değil,) **ancak** (ve ancak Beni tanısınlar ve) **Bana** (hakkıyla) **kulluk et**(mekle mükellef edil)**sinler diye yarattım!"** *(Zâriyât Sûresi:56)* ifâde-i celîlesinin zâhirî mânâsına muhâlif düşeceği için Ehl-i Sünnetten ancak **İbni Atıyye** gibi bir azınlık burada talîl mânâsına zâhib olmuştur. Zâten meşhur olan görüşe göre **İmâm-ı Eş'arî** ve ashâbı **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiillerinde ta'lîl-i hakîkîyi yâni O'nun işlerinin gerçek mânâda bâzı nedenlere dayandığını kabul etmeyi yasaklamışlardır.

İşte Ehl-i Sünnet tefsirlerinde buradaki lâm harfinin âkıbet için olabileceğini söyleyenlerin Mûtezile'den farkı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelde işin âkıbetini ve nereye varacağını bile bile herkese seçtiği yolu yarattığını kabul etmeleridir. Mûtezile ise âkıbet mânâsını kabul ederken, kulların, kendi fiillerini yarattıklarına inandıkları için sapıtmışlardır. Bu hususta Mâide Sûresinin 41. âyet-i kerîmesinde (Rûhu'l-Furkān Tefsîri:7/111-113) bâzı mâlûmât verilmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cehennem **Allâh-u Te'âlâ**'nın âhiretteki hapishânesidir ki, dibi derin olduğu için bu isimle anılmıştır. Nitekim dibi derin olan kuyuya (بِئْرٌ جَهَنَّامٌ) denilir. Cehennem, sıcağın ve soğuğun en üst derecelerini ihtivâ eden bir yerdir, en yukarısıyla dibi arasında (en süratli vâsıtayla alınabilecek) yüz yetmiş beş senelik mesâfe vardır.

Âyet-i celîlede cehennem için yaratıldıkları bildirilen ins-ü cinnin ekserîsinden maksat, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilminde, kâfirlikte ısrar edecekleri bilinenlerdir. Bu mânâya göre "Cehennem" kelimesinin başındaki lâm harfi âkıbet içindir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** kimin kendi seçimiyle kâfirlikte ısrarcı olacağını bildiyse, netîcede o kişi elbette cehennem ehlinden olacaktır.

Cinler muhtelif şekillere girmeye güçleri yeten havâî cisimlerdir ki onların akılları, anlayışları ve zor işleri yapmaya güçleri vardır. İnsanlar ise böyle değildir. İnsana, "Gördü" anlamına gelen (آنَسَ) fiilinden alınma 'İns' ismi verildiği gibi, cinlere de: "Örttü" anlamına gelen (جَنَّ) fiilinden müştak 'Cinn' kelimesi, gözlerden örtülü olmaları hasebiyle verilmiştir.

Cinlerin insanlardan önce anılması, sayıları daha fazla ve yaratılışları daha önce olduğundandır. Cinlerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gönderilen husûsî şerî'at ile ibâdet etmeleri gerektiğine dâir icmâ vardır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ins-ü cinne peygamber olarak gönderildiğine dâir de ittifak vardır. Cinler bu ümmet içerisinde mükellef varlıklar oldukları gibi geçmiş ümmetlerde de mükellef olarak bulunduklarına dâir hiçbir şüphe yoktur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ﴾

"İşte sana! Ancak onlardır o kimseler ki, kendilerinden önce (gelip) **geçmiş bulunan birçok** (kâfir ve âsî) **cin ve insan toplulukları içerisinde onlar üzerine de**(: 'Andolsun; elbette cehennemi, cinler ve insanların kâfir ve âsîlerinden topluca dolduracağım!' şeklindeki) **o** (azap) **söz**(ü) **kesinlikle hak olmuştur. Çünkü gerçekten onlar** (ve bunlar îmânı tercih ederek ebedî saadet kazanacak yerde inkâra meyledererek telâfisi mümkün olmayan bir zarar ve) **hüsrâna uğramış kimseler olmuşlardır."** *(Ahkâf Sûresi:18)* buyurmuştur.

Eğer sen: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kâfirleri müminlerden fazla yapmasının hikmeti nedir?" diye soracak olursan cevâben derim ki: "**Allâh-u Te'âlâ** kullarına, onların ibâdetine ihtiyâcı olmadığını göstermek için ve müminlerin izzetini herkese açıklamak için böyle yapmıştır. Çünkü herşey zıttıyla daha iyi anlaşılır ve az bulunan şey azîz (değerli) olur."

Eğer sen: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmeti gazabını geçtiğine göre rahmet ehlinin gazap ehlinden daha fazla olması gerekir, oysa gazap ehli her binde dokuzyüz doksan dokuzdur, cennet için alınacak ise sâdece birdir" diye soracak olursan, cevâben derim ki: "Bu çokluk Âdemoğullarına nispetledir, meleklere ve cennet ehline nispetleyse rahmet ehli çoktur, çünkü Âdemoğulları meleklere, hûri ve ğılmana nispetle pek azdır, bu yüzden rahmet ehli gazap ehlinden daha çok olmuş olur.

Denilmiştir ki: "Kâfirlerin çokluğu, hayırlı kulların kurtuluş fidyesinin çok olacağına delildir. Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen sahih bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ هٰذِهِ الْأُمَّةَ مَرْحُومَةٌ عَذَابُهَا بِأَيْدِيهَا فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ دُفِعَ إِلَى كُلِّ رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَجُلٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَيُقَالُ هٰذَا فِدَاؤُكَ مِنَ النَّارِ.»

"Şüphesiz ki bu ümmet, acınmış bir ümmettir, azâbı(ndan kurtulmak) **kendi ellerindedir. Kıyâmet günü olduğu zaman Müslümanlardan her bir adama müşriklerden bir adam teslim edilecek ve: 'İşte senin cehennemden fidyen budur' denilecektir.** (Bunun üzerine o adam, kâfiri perçeminden tutup cehenneme atarak kendini kurtarır.)" *(İbni Mâce, Zühd:34, 4292, 2/1434; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/280)*

Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ لَمَّا ذَرَأَ لِجَهَنَّمَ مَنْ ذَرَأَ، كَانَ وَلَدُ الزِّنَا مِمَّنْ ذَرَأَ لِجَهَنَّمَ.»

"Şüphesiz Allâh cehennem için yarattıklarını yarattığı zaman veled-i zinâ cehennem için yaratılanlardan oldu." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/592; İbni Ebî Hâtim:5/1622; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/682; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/280-281)*

"el-Makāsıd" isimli eserde şöyle denilmiştir:

«لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَلَدُ زِنْيَةٍ.»

"Veled-i zinâ cennete giremez" *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:3/307-308; Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:1322, sh:548; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/281)* hadîs-i şerîfinin mânâsı: "Ana-babasının yaptığını yaparsa" demektir. Ulemâ bu hadîs-i şerîfin zâhirî mânâsına göre yorumlanamayacağı husûsunda ittifâk etmişlerdir.

Bunun tevilinde şöyle de denilmiştir: "Bundan maksat zinâya devâm edenlerdir. Nitekim şâhitlere: 'Kağıdın çocukları', cesur muhâriplere: 'Harbin çocukları' ve Müslümanların evlâdına: 'İslâm'ın oğulları' denmesi de bu kabildendir."

Vusûl ehli (Allâh'a ulaşmış) olan meşâyıh, zinâdan olan çocuğun husûsî velîliğe ehil olamayacağına dâir görüş birliği içerisindedir.

Âyet-i celîlede geçen: (لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا) **"Onlar için kalpler vardır,** (ama) **onlarla** (gerçekleri) **anlamazlar"** kavl-i şerîfi, onların akıllarını hakkı anlamaya ve delillerini düşünmeye kullanmadıklarını ifâde etmektedir.

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; lügatta fıkıh kelimesinin aslı, 'Bir şeyi bilmek' demektir. Sonra din ilmi diğer ilimlerden şerefli olduğu için dînî konulardaki ilme alem (özel isim) olmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kalp ayna gibidir, inkâr ve gafletten dolayı paslanır, cilâsı ise tasdik ve inâbe (doğrulamak ve yönelmek)dir.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

غُبَارِ هَوَا چَشْمِ عَقْلَتْ بَدُوخْتْ سَمُومِ هَوَسْ كِشْتِ عُمْرَتْ بَسُوخْتْ

بَكُنْ سُرْمَهٔ غَفْلَتْ اَزْ چَشْمْ پَاكْ كِه فَرْدَا شَوِى سُرْمَه دَرْ چَشْمِ خَاكْ

Hevâ (ve şehvetperestlik) tozu, senin akıl gözünü dikmiş (kör etmiş),
Heves semûmu (arzu ve emelin samyeli rüzgarı) ömrünün ekinini, hâsılâtını yakmış (sen ise bundan gâfilsin).
Artık gaflet sürmesini gözünden temizle,
Zîrâ yarın toprağın gözünde olursun sürme. *(Sa'dî Şîrâzî, Bustân; bab:9, beyit:3704-3705)*

Nefis, hevâ ve iştihâlar toz gibi olup, aklının gözünü kapatır. Nasıl ki toz insan gözüne girip gözünü kapattırır ve onu görmez eder, öylece bu arzu ve heves de senin aklını kör eder ve ilerisini görmezsin.

Heves ve emeller semûm gibidir. Semûm (samyeli rüzgârı) sıcak, kuru ve bunaltıcıdır, nefes almayı güçleştirir, ağaçlar ve ürünler üzerinde olumsuz etkiler bırakır, ürünleri olgunlaşmadan kavurur, yakar. İşte bu hevesler, emeller ve boş sevdâlar yüzünden yaz mevsiminde esen o samyeli, ekini yakıp harman sâhibini harmanda bıraktığı gibi, senin de öylece ömrünün ekini ve hâsılâtı yanıp ömrün telef olmasın.

Bunun ilacı da gözünden gaflet sürmesini temizlemen ve tamamen basîret üzere olmandır. Akıl gözünü nâpâk eden (kirleten) hevâ ve heves tozlarını gidermen gerekir, yoksa öldükten sonra kabirde çürüyüp toz, toprak olursun da, zamanında bu dünyaya sığmaz olan vücûdunu toprak, sürme gibi gözüne çeker. *(Sûdî Efendi, Bustân Şerhi:2/373; Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/251-252)*

Âyet-i celîlede geçen: (وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا) **"Onlar için gözler vardır,** (fakat) **kendileriyle görmezler"** kavl-i şerîfi, kâfirlerin **Allâh**'ın yaratıklarına ibret nazarıyla bakıp onlarda bulunan âyetleri görmediklerini açıklamaktadır.

(**Sâ'dî Şîrâzî** *(Kuddise sirruhû)* demiştir ki:)

دُو چَشْمْ اَزْ پِى صُنْعِ بَارِى نِكُوسْتْ زِ عَيْبِ بَرَادَرْ فُرُو گِيرُ و دُوسْتْ

İki göz, Bârî (Eşsiz Yaratıcı) **olan Allâh-u Te'âla'nın yaratmış olduklarını görmeye yarar,**
(O halde gözlerini) **kardeşinin ve dostunun ayıbından yum!** *(Sa'dî Şîrâzî, Bustân; bab:8, beyit: 3374)*

Gözler Cenâb-ı Hakk'ın sun'-u îcâdını (yaratış sanatını) müşâhede ederek, O'nun vahdâniyyetine ve yüceliğine yakîn elde etmek için yaratılmıştır. Yoksa kardeş ve dostlarının ayıplarını görüp de, kem nazar etmek için değil! Kardeşinin ayıbını görmek dostluk değildir. Dost dostun ayıbını görmez, azîzim! *(Sûdî Efendi, Bustân Şerhi:2/323; Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/289-290)*

Âyet-i celîlede geçen: (وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا) **"Onlar için kulaklar da vardır,** (lâkin) **kendileriyle işitmezler"** kavl-i şerîfi, onların âyet ve vaazları amel etme niyetiyle dinlemediklerini beyân etmektedir.

(Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:)

گُذَرْگَاهِ قُرْآنُ و پَنْدَسْتْ گُوشْ بَه بُهْتَانُ و بَاطِلْ شَنِيدَنْ مَكُوشْ

Kulak Kur'ân-i Azîmüşşân'ın ve nasîhatın güzergâhıdır (yoludur),
İftira ve bâtıl (şeyler) dinlemeye çalışma. *(Sa'dî Şîrâzî, Bustân; bab:8, beyit: 3373)*

***Allâh-u Te'âlâ** kulağı Kur'ân'ı, nasîhatleri ve hak sözleri dinlemek için yaratmıştır. O halde onu, meşrû ve mâkul olmayan şeyleri dinlemeye sarf etme.* *(Sûdî Efendi, Bustân Şerhi:2/323; Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/289-290)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlede kâfirlerin ve münâfıkların, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine hidâyet sebebi olarak lütfetmiş olduğu uzuvlardan hiçbir şekilde istifâde edemedikleri beyân edilmiştir ki bu hususta bâzı âyet-i kerîmeler mevcuttur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللهِ﴾

"Ayrıca (uzuvlarını yaratıldıkları gâyeye uygun bir şekilde kullanarak ve türlü türlü nîmetleri fark edip sâhibini tanıyarak şükrünü edâ etmeleri için) **onlara kulaklar, gözler ve gönüller de vermiştik. Ama** (kulaklarını vahiy dinlemek için, gözlerini cihanda resmedilen âyetleri görmek için, gönüllerini de **Allâh-u Te'âlâ**'yı tanıma uğrunda kullanmayarak) **Allâh'ın âyetlerini bile bile inkâr etmiş oldukları zaman, ne kulakları, ne gözleri, ne de gönülleri onlardan en ufak bir şeyi dahî savuşturamamıştı."** *(Ahkâf Sûresi:26)* buyurmuştur.

Münâfıklar hakkında:

﴿صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾

"(O münâfıklar, hakîkatleri duymaktan, konuşmaktan ve görmekten) **sağırlardır, dilsizlerdir, körlerdir. Artık onlar** (bıraktıkları o doğru yola geri) **dönemezler."** *(Bakara Sûresi:18)* buyurmuştur.

Kâfirler hakkında da:

﴿صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾

"(Onlar) **sağırlardır, dilsizlerdir ve körlerdir. Bu** (üç duyudan mahrum olmaları) **sebeb**(iy)**le onlar** (vaaz-u nasîhatlerden hiçbir şey) **anlayamazlar."** *(Bakara Sûresi:171)* buyurmuştur.

Fakat **Allâh-u Te'âlâ** onları, onlar hidâyet ararken mahrum etmemiştir. Ancak hatâ payı olmayan ezelî ilmiyle onların hayrı tercih etmeyeceklerini bildiğinden böyle yapmıştır. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿وَلَوْ عَلِمَ اللهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ﴾

"Eğer (bu sağır ve dilsiz kâfirlerde, doğru yolu arayıp bulma isteği olsaydı da,) **Allâh onlarda** (böyle) **bir hayır** (bulunduğunu) **bilseydi, elbette onlara** (düşünüp anlayacakları bir şekilde hakîkatleri) **duyururdu. Ama** (kendileri hidâyete karşı isteksiz bir haldeyken) **onlara** (anlayacakları bir sûrette) **işittirseydi bile,** (inatlarından dolayı) **elbette onlar** (duyduklarından faydalanmayıp, îmandan) **yüz çevirici kimseler olarak dön**(üp gid)**erlerdi."** *(Enfâl Sûresi:23)* buyurmuştur.

Diğer bir âyet-i kerîmesinde:

﴿وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ﴾

"Her kim (nefsânî lezzetlere daldığı ve gördüğü şeylere kandığı için, kendisine anasından babasından çok acıyan) **O Rahmân'ın zikrinden** (gâfil ve) **kör kalmaya çalışırsa, Biz ona bir şeytanı musallat ederiz de artık o ona** (sürekli arkadaş olan ve dâimâ vesvese vererek azdıran) **pek yakın biridir.**

Şüphesiz ki o (şeyta)**nlar elbette bunları o** (Rahmân'ın çağırdığı dosdoğru) **yoldan engellemektedirler. Bunlarsa o** (şeyta)**nların gerçekten** (doğru yola) **hidâyet bulmuş kimseler olduklarını zannetmektedirler.** (Yoksa şeytanlara uymazlardı, zâten kendilerinin yanlış yolda olduklarını anlamış olsalardı elbette dönerlerdi.)" *(Zühruf Sûresi:36-37)* buyurarak, kendisine şeytanı musallat etmeden önce o kulun hür irâdesiyle zikirden kör kalmaya çalıştığını beyân etmiştir.

Âyet-i celîlede geçen: (أُولٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ) **"İşte sana! Onlar hayvanlar gibidir! Hattâ onlar daha da sapıktır**(lar)" kavl-i şerîfinde **Allâh-u Te'âlâ** kâfirleri hayvanlara benzetmiştir ki bu benzetme, anlayış kıtlığı, ibret nazarıyla bakmama ve düşünerek dinlememe yönlerindendir. Ya da bu tür insanların tüm hislerinin ve kuvvetlerinin sâdece geçim esbâbına yönelici olmasındandır.

Ebudderdâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَلَقَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ الْجِنَّ ثَلَاثَةَ أَصْنَافٍ؛ صِنْفٌ حَيَّاتٌ، وَعَقَارِبُ، وَخَشَاشُ الْأَرْضِ، وَصِنْفٌ كَالرِّيحِ فِي الْهَوَاءِ، وَصِنْفٌ عَلَيْهِمُ الْحِسَابُ وَالْعِقَابُ. وَخَلَقَ اللهُ الْإِنْسَ ثَلَاثَةَ أَصْنَافٍ؛ صِنْفٌ كَالْبَهَائِمِ، قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ﴾ وَصِنْفٌ أَجْسَادُهُمْ أَجْسَادُ بَنِي اٰدَمَ، وَأَرْوَاحُهُمْ أَرْوَاحُ الشَّيَاطِينِ، وَصِنْفٌ فِي ظِلِّ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ.»

"Allâh-u Azze ve Celle cinleri üç sınıf olarak yaratmıştır; bir sınıf yılanlar, akrepler ve yer böcekleri (sûretinde)**dir, diğer bir sınıf havadaki rüzgâr gibidir** (kanatları olduğu için havada uçarlar), **farklı bir sınıf ise** (mükellef oldukları için) **onlar üzerine hesap ve azap vardır.**

Allâh insanları da üç sınıf olarak halk etmiştir; bir sınıf hayvanlar gibidir, Allâh-u Azze ve Celle (onlar hakkında): **'Onlar için kalpler vardır, onlarla anlamazlar. Onlar için gözler vardır,** (fakat) **kendileriyle görmezler. Onlar için kulak-**

lar da vardır, (lâkin) **kendileriyle işitmezler. İşte sana! Onlar hayvanlar gibidir! Hattâ onlar daha da sapıktır**(lar)!' **buyurmuştur.**

Bir sınıf vardır ki, cesetleri Âdemoğullarının cesetleridir, ruhları ise (pislik ve şer bakımından) **şeytanların ruhlarıdır. Diğer bir sınıf ise, Kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmayacağı günde Allâh-u Azze ve Celle'nin gölgesindedirler."** *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:2942, 2/189; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/205-206; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/584; Tirmizî, Ahkâm:1, no:1484, 4/77; İbni Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Mekâidüşşeytân:1, no:1, 4/529; İbni Ebî Hâtim:5/1622; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-'Azame, no:1081, 5/1639-40; İbni Hacer el-Askalânî, el-Metâlibü'l-âliye, no:3802; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/682-683, Lukatu'l mercân fî ahkâmi'l-cânn, sh:37)*

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredilen bir rivâyete göre; (أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ) **"İşte sana! Onlar hayvanlar gibidir!"**cümle-i celîlesi nâzil olduğu zaman hayvanlar Rablerine yalvararak: "Ey Rabbimiz! Sen kâfirleri bize benzettin oysa biz Senin vahdâniyyetini (birliğini) inkâr etmiyoruz" dediklerinde **Allâh-u Te'âlâ** onlara özür beyân etmek üzere: "Doğrusu onlar daha fazla dalâlettedirler" buyurdu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/584)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; kâfirlerin hayvanlardan daha dalâlette olmasının bir îzâhı da şudur ki; hayvanlar başlarına bir sıkıntı geldiğinde sâhiplerine ve işlerini görenlere kaçarlar, kâfirler ise kendilerine sonsuz nîmetler ihsân eden Rablerinden kaçarlar.

Yine böylece hayvanlar, kendilerini doğru yönlendiren çobanları olmadığı zaman yolu şaşırırlar, ama rehberleri olunca pek az kere sapıtırlar. Ama bu kâfirlere peygamberler geldiği halde, kitaplar indiği halde sürekli dalâlette ilerleme kaydederler.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde hakkı işitmeyen ve hidâyet yolunu görmeyen kimseleri, kendilerine verilen hislerden faydalanamayan lâkin onları dünyâ hayâtında kalabilmeyi sürdürmek için kullanan hayvanlara benzetmiştir. Nitekim:

﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً﴾

"O kâfir olmuş kimseler(e vaaz eden)**in şaşılacak durumu; bir çağrı ve seslenişten başka bir şey duymayan** (hayvanlar gibi idrâksiz) **şeylere bağırmakta olan** (çoban)**ın durumuna benzer.** (Hayvanlar çobanın haykırışından bir mânâ çıkaramayıp, sâdece kuru bir ses işittikleri gibi, kalpleri mühürlü kâfirlere de ne kadar vaaz edilse, hiç etkilenmezler.)" *(Bakara Sûresi:171)* buyurarak îmâna dâvet edilen kâfirleri, çoban tarafından kendilerine bağırılan, söyleneni anlamayan fakat sâdece ses işiten davarlara benzetmiştir. Hattâ onları hayvanlardan daha sapık îlân etmiştir.

Çünkü hayvanlar kendilerini çağıran veyâ kovalayan çobanın çıkarttığı seslerin mânâsını anlamasalar da, onun tavrına göre vaziyet alırlar, ama kâfirlerde bu da yoktur. Ayrıca hayvanlar ya tabiatlarıyla ya da **Allâh-u Te'âlâ**'nın teshîri (emre âmâde kılması) ile yaratıldıkları gâyeyi anlayıp ona hizmet ederler.

Kâfir ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevhîd ve ibâdeti için halkolunduğu halde O'na ortak koşar ve O'nu inkâr eder. Bundan dolayıdır ki, beşerden **Allâh-u Te'âlâ**'ya itaat edenler âhirette kendilerine mümâsil (denk) olan meleklerden daha şerefli olurlar.

Beşerin inkârcıları ise, hayvanlardan daha aşağı olurlar. İşte bu nedenledir ki **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾

"İşte sana! Onlar hayvanlar gibidir! Hattâ onlar daha da sapıktır(lar)**! İşte sana! Ancak onlar,** (kendi kârlarını bilmeyen) **gâfil kimselerin tâ kendileridir."** buyurmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mevlâ Te'âlâ** âyet-i celîlede bu gibi insanları hayvanlara teşbih ettikten sonra diğer bir hükme intikal ederek, onların hayvanlardan da daha sapık olduklarını açıklamıştır, çünkü hayvanlar fayda ve zararı bilip, menfaatlerini celp etme ve tehlikelerden sakınma husûsunda var güçlerini kullanırken, bu kâfirler sonsuz faydaları bırakıp, ebedî azaplara kendilerini mâruz kılarak işi tersine çevirmişlerdir.

Yine böylece hayvanlar sâhiplerini tanımakta ve onlara itaat etmektedirler, bunlar ise Rablerini tanımamakta, O'nu zikretmemekte ve O'na itaat etmemektedirler. Nitekim **Büreyde** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ شَيْءٌ إِلَّا وَهُوَ أَطْوَعُ لِلّٰهِ مِنِ ابْنِ آدَمَ.»

"Hiçbir şey yoktur ki Allâh'a âdemoğlundan daha fazla itaatkâr olmasın" *(Taberânî, el-Mu'cemu's-sağîr, no:909, sh:378; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/310; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/281)* buyurmuştur.

(Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:)

دَرِيغْ آدَمِى زَادَهٔ پُرْ مَحَلْ كِه بَاشَدْ چُونْ اَنْعَامْ بَلْ هُمْ اَضَلْ

Kābiliyet mahalli dolu olan âdemoğluna yazık,
Çünkü hayvan gibi, hattâ belki hayvandan daha fazla dalâlette olur!

*Hüner, maârif, evsâf ve ahlâk ile donatılmış âdemoğluna yazık! Yânî her cihetle, her şeye kâbiliyet ve isti'dâd-i ezeliyyesi (**Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelde takdir ettiği kâbiliyeti) var iken, bununla berâber emr-i ilâhîye uymadığı ve **Cenâb-ı Hakk**'dan korkup ürkmediği için hayvan gibi, belki hayvandan da eşedd ve edall (daha kuvvetli dalâlette) olmakta. İşte böyle kendisine yazık eden insana teessüf olunur, azîzim! Bundan büyük teessüf olunacak şey yoktur. Sana ne gibi temsîl ve teşbîhde (mîsâl verme ve benzetmede) bulunayım?*

Meselâ; bir pâdişâh her cihetle mâmûr ve müreffeh olduğu halde, bu üstünlük, saltanat, kuvvet ve kudretiyle berâber, onun bir fakîr dilenci ve bir aç muhtâç ve zayıf gibi davranarak, bu meslek üzere olması ve böyle bir yol seçmesi ne müşkildir! Buna kim teessüf etmez?! İşte sen öyle bir pâdişâhsın, bununla berâber hayvan gibisin, belki edall ve eşeddsin. Yazık, yazık sultânım, pâdişâhım, azîzim! *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/543-544)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kâfirlerin hayvanlara benzetilmesi, ince anlayış ve basîret sâhibi olmamaları husûsundadır ya da bütün isteklerinin zevk içerisinde yaşayabilme esbâbına yönelici bulunmasındandır. Buna göre kâfirlerin de hayvanlar gibi bütün dertleri mideleri ve tenâsül uzuvlarındadır.

Âyet-i kerîmede kâfirlerin hayvanlardan daha ziyâde dalâlette olduğu açıklanmıştır. Çünkü hayvanlar faydalarını ararlar ve zararlarından kaçarlar, bunlar ise inadına cehenneme atılırlar.

Yine böylece hayvanlardan mükellefiyet kaldırıldığı için onlar azâba uğratılmazlar, ama kâfirler azâba mâruz bırakılırlar. Ayrıca hayvanlar kendilerinden istenen yönde hizmet verebilmeleri için eğitim kabul ederler, kâfirler ise devamlı başkaldırıdadırlar.

Âyet-i celîlede geçen: (أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ) **"İşte sana! Ancak onlar** (kendi kârlarını bilmeyen) **gâfil kimselerin tâ kendileridir"** kavl-i şerîfinde, kâfirlerin âhiret işlerinden ve orada âsîler için hazırlanan cezâlardan habersiz oldukları belirtilmiştir. İnsanda hem rûhânî, hem de cismânî iki cihet vardır ki bu münâsebetle ona hem akıl, hem de şehvet yerleştirilmiştir.

Artık aklı, hevâsına (nefsinin kötü arzusuna) gâlip gelen kişi meleklerden efdal olur. Ama nefsine ve hevâsına yenik düşen, hayvanlardan daha hasis ve daha rezil olur. Nitekim bu mânâda şöyle denilmiştir:

بَهْرَهٔ اَزْ مَلَکَتْ هَسْت و نَصِیبِی اَزْ دِیوْ تَرْكِ دِیوِی کُن و بُگْذَرْ بَفَضِیلَتْ زِ مَلَكْ

Sana bir nasîb melekden, bir nasîb de şeytândan vardır,
Şeytandan olan nasîbini terk et, fazîlette meleği bile geç!

Sana melâikeden de, şeytandan da nasîb vardır. Yânî; İnsanın iki ciheti vardır. Birisi melekiyet, diğeri şeytâniyet. Şeytandan olan nasîbi terk et, fazîlet ve ekremiyetle melâike derecesine geç demektir. Lâkin söz ile geçilmez azîzim, himmet ister.

عُلُوُّ الْهِمَّةِ مِنَ الْإِيمَانِ

"Himmetin yüceliği îmandandır" buyrulmuştur. Himmeti âli eyle ki, değil melâikeye, Arş, Kürsî, Kāb-ı Kavseyn ev ednâya geç sen sultânım, azîzim! (Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/691)

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Atâ** (Rahimehullâh) bu cümle-i celîleye: "Bu hayvânî sıfatlarla men'ût (vasıflanmış) olanlar, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, dostları için hazırladığı sevaplardan ve düşmanları için hazırladığı 'ıkab (azap)tan habersizdirler" diye mânâ vermiştir.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîle, hayvanların ve donuk varlıkların, kendilerini yaratan Zât'tan tam mânâsıyla gâfil olmadıklarına ve onlarda Hâlik (Yaratıcı)ları hakkında bir nevî şuur bulunduğuna delâlet etmektedir.

Diğer bir âyet-i kerîmede geçen:

﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾

"(Denizdeki balıklara ve havadaki kuşlara, kapı ve tavan gıcırtısına varıncaya kadar canlı-cansız) **hiçbir şey yoktur ki;** ("Sübhânellâhi ve bihamdihî" zikrini yaparak) **O'nun hamdi** (ve övgüsü)**yle birlikte tesbîhte bulunmuş olmasın! Lâkin** (dillerinizin farklılığından ve tefekkürünüze mâni olacak bir gaflete tutulduğunuzdan dolayı) **siz onların tesbîhini iyice anlayamazsınız."** (İsrâ Sûresi:44) kavl-i şerîfiyle,

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ﴾

"(Ey insan!) **Gör**(ür gibi bil)**medin mi ki Allâh; gerçekten göklerde bulunanlar, yerde olanlar, güneş, ay ve yıldızlar, dağlar, ağaçlar, kımıldayan canlılar ve insanlardan bir çoğu** (tâat ve ibâdet üzere) **O'na secde etmektedir.** (İnkâr edip itaatten kaçınan) **pek çoğu**(nun gölgeleri de ister istemez **Allâh**'a secde etmekte) **ise** (de, kendi irâdeleriyle secde etmediklerinden), (onlar) **üzerine azap** (kararı) **hak olmuştur."** *(Hacc Sûresi:18)* kavl-i şerîfi buna şâhitlik etmektedir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ verilmiştir: "Onların kalpleri vardır ama onlarla **Hakk**'ın delillerini anlamazlar, onların gözleri vardır ama onlarla **Hakk**'ın alâmetlerini görmezler, onların kulakları vardır fakat onlarla **Hakk**'ın dâvetini işitmezler."

Denilmiştir ki: "Vahşî hayvanlar istitâr ve tecellîyi (feyzin örtülmesini ve açılmasını) hissetmezler, oysa ruhların nîmeti tecellîde, gıdâsı ise istitardadır.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh**'ın cehennem için yarattığı kişi ne zaman cennetleri kazanacak? Onun gazaba lâyık ettiği kişi ne zaman rızâyı hak edecek? Basîretlerin kapanması olmasaydı (daha bugünden herkes herşeyi anlardı)! Yoksa bu îzahtan sonra ne müşkilât kaldı?

Denilmiştir ki: "Bugün onlar inkâr cehennemindedirler, rüsvaylık zincirlerinde bağlanmışlardır, mahrumiyet elbiseleri giydirilmişlerdir. Yemekleri vahşet (kimsesizlik) zarî'idir, içecekleri firkat (ayrılık) hamîmidir, yarın da gidecekleri yer hirkat (yangın) cahîmidir."

Onlar (ilhâma mazhar olan) muhaddeslerin anladığı gibi hitâbın mânâlarını anlayamazlar. Onların, **Hakk**'tan gelen düşüncelerle, nefsin fısıltıları ve şeytanın vesveseleri arasında seçim yapma kābiliyetleri yoktur.

Onların gözleri vardır, fakat onlarla tevhîd delillerini ve yakîn alâmetlerini göremezler. Artık onlar ancak gaflet nazarıyla bakarlar ve ancak fitne çağrılarını duyarlar ve ancak şehvetleri tatmin yoluna girenlerle bir ipe dizilirler.

İşte onlar hayvanlar gibidir, hattâ daha da dalâlettedirler. Çünkü hayvanlardan mükellefiyet kaldırılmıştır, şerî'ate uygun işleri yoksa da en azından emre muhâlefetleri de yoktur. Hayvanları ilgilendiren şey ancak yemlenmek ve hemcinsleriyle mübâşerette bulunmaktır. İşte nefsinin istekleriyle bağlanmış olanların durumu da böylecedir.

Bu mânâda şu beyti inşâd etmişlerdir:

نَهَارُكَ يَا مَغْرُورُ سَهْوٌ وَغَفْلَةٌ وَلَيْلُكَ نَوْمٌ وَالرَّدٰى لَكَ لَازِمُ

وَسَعْيُكَ فِيهَا سَوْفَ تَكْرَهُ غِبَّهُ كَذٰلِكَ فِي الدُّنْيَا تَعِيشُ الْبَهَائِمُ

"Ey aldanmış adam! Gündüzün sehv-ü gaflet,

**Gecen de uykudan ibâret, artık senin için kaçınılmaz felâket,
Orada yaptıklarının âkıbetini yakında hiç beğenmeyeceksin,
İşte hayvanlar da dünyâda böylece yaşamaktadır."**

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cehennem iki kısım üzeredir, biri hissîdir, biri mânevîdir. Cennet de öyledir. Hissî cehennem bedenlere azap etmek içindir, mânevî cehennem ruhlara azap etmek içindir. Hissî cennet bedenleri nîmetlendirmek içindir, mânevî cennet ise ruhların na'îmi içindir.

Hissî cehennem bellidir, mânevî cehennem ise **Allâh-u Te'âlâ**'dan ayrılık ateşidir ve hicap (perdelenme) kederidir. Bunu hak edenler ancak gaflet ehlidir, böyleleri cinler ve insanlar arasında çokça mevcuttur. Onların tevhîd mânâlarında dolaşan kalpleri yoktur, ibret nazarıyla bakan gözleri yoktur, vaaz-u nasîhat dinleyen kulakları yoktur, onlar ancak hayvanlar gibidirler. Ne var ki **Allâh-u Te'âlâ** onlara İslâm'ın görüntüsünü nasip etmiştir.

Hissî cennet zehârif (kıymetli mücevherler) cennetidir, mânevî cennet ise me'ârif cennetidir. **Allâh-u Te'âlâ** orayı envâr ve esrâr âleminde cevelân eden (nurlar ve sırlar sahasında dolaşan) kalpler ve ibret ve basîret nazarıyla bakan gözler için hazırlamıştır ki, onlar O **Vâhid-i Kahhār**'ın nurlarını müşâhede edebilsinler. Bir de bu mânevî cenneti vaaz-u nasîhat dinleyen ve duydukları hikmetli sırları kavrayabilen kulaklara nasip etmiştir. Tevfîk ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımıyladır!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen şöyle zikredilmiştir: Şunu bil ki; **Allâh-u Te'âlâ** bu mahlûkatı farklı tavırlar üzerine yaratmıştır, kimini husün ve cemâli (Zât'ının güzelliğini) ızhâr etmek üzere kurb ve muhabbet (yakınlık ve sevgi) için halketmiştir ki onlar ehlullâhtır ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın seçkin kullarıdır. Onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını yine O'nunla dinlerler, cemâlini yine O'nunla görürler, kemâlini yine O'nunla anlarlar.

Bir kısım halkı da lütuf ve rahmetini açıklamak üzere cennet ve nîmetleri için yaratmıştır, böylece onlara tevhîd ve mârifet delillerini anlamalarına sebep olacak kalpler ve **Hakk**'ın âyetlerini görecek gözler bahşetmiştir.

Yaratıklardan bir fırkayı da kahr ve izzetini ızhâr etmek üzere cehennem ve azapları için halketmiştir. İşte onlar ehl-i nârdır ve onlar hayvanlar gibidirler, **Allâh**'ı sevmezler ve O'nu aramazlar, hattâ onlardan daha da dalâlettedirler. Çünkü hayvanların mârifet ve talep istîdâdı (**Allâh-u Te'âlâ**'yı tanıma ve arzulama kâbiliyeti) bulunmamaktadır.

Bunlar ise mârifet ve talebe müsta'id iken, dünyâ şehvetlerine ve ziynetlerine meyledip hevâya uyarak fıtrî istîdatlarını iptal etmişler, ûlâya mukâbil âhireti, dünyâya mukâbil de dîni satmışlar, böylece Mevlâ'yı talebi terkederek davarlardan daha dalâlette olmuşlardır. İşte onlar hem **Allâh-u Te'âlâ**'dan, hem de mârifet ehlinin kemâlât ve izzetinden gâfil kalmışlardır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cehennem için yaratılan ins-ü cinnin ekseriyeti **Allâh-u Te`âlâ**'nın kahır sıfatının mazharlarıdırlar. Onların kalpleri vardır

fakat onlarla sırları anlayamazlar, gözleri vardır fakat onlarla bu cihandaki huccetleri göremezler, kulakları vardır fakat onlarla âyât-ı tenzîliyyeyi işitemezler.

Onlar hayvanlar gibidir, çünkü yemekten içmekten başka dertleri yoktur. Hattâ onlardan daha da dalâlettedirler, çünkü engellendikleri zaman geri durmazlar, irşâd olunduklarında da doğru yolu bulmazlar.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Cinlerin ve insanların, öncekilerinden de, sonrakilerinden de cehenneme girenler olacağı:

﴿قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ﴾

"(Kıyâmet günü **Allâh-u Te'âlâ** onlara:) **"Gerçekten sizden önce geçmiş bulunan birtakım cin ve insan toplulukları arasında siz de o ateşin içine girin!" buyurur. Her bir** (kâfir) **ümmet** (cehenneme) **girdikçe,** (sapık yolda) **kendi**(sine örnek olmuş yoldaş ve) **benzerine lânet eder.**

Nihâyet birbirine yetişip orada hep birlikte toplandıklarında, en sonraki (taklitçi)**leri en önceki** (lider)**leri**(ni ele vermek) **için /**(cehennemdeki yerleri îtibârıyla) **en sondakileri en öndekileri**(nden şikâyetlenmek) **için/: "Ey Rabbimiz! İşte bizi saptırmış olanlar bunlardır, bu sebeple onlara o ateşten katmerli bir azap ver!" der.**

O (Allâh-u Te'âlâ) da: "(Önderlerden ve uyuntulardan) **her bir fert için kat kat** (azap) **vardır**(, zîrâ kiminiz sapıklığınıza saptırmayı eklediniz, diğerleriniz ise gerçekleri araştırma lüzumu hissetmeksizin körü körüne taklitçilik yaptınız) **velâkin siz** (kimin başına ne geldiğini) **bilmemekte** (olduğunuz için onlardan intikam alma peşine düşmekte)**siniz!" buyurur."** *(A'raf Sûresi:38)*

Anlamayan kalplere ve duymayan kulaklara sâhip olanların kötü halleri:

﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾

"(Seni inkâr eden **Mekke** kâfirleri, kendilerinden evvel helâk edilen inkârcıların yıkım yerlerini görmek için) **yer**(yüzün)**de hiç dolaşmadılar mı da, bu sebeple onlar için birtakım kalpler olsun ki,** (anlamaları gereken hakîkatleri) **onlarla anlayabilsinler, ya da bir tür kulaklar bulunsun ki,** (dinlemeleri gereken vahiy ve öğütleri) **onlarla işitebilsinler!**

Fakat (nerede onlar için böyle bir gayret ve basîret?!) **hakîkat gerçekten şudur ki;** (kafalarda bulunan) **gözler kör olmaz**(, olsa da bir zararı olmaz) **velâkin göğüsler içindeki o kalpler kör olur!** (Nitekim kalp gözü görürken, göz körlüğü zarar veremeyeceği gibi, kalp körken de, baş gözünün görmesi fayda veremez!)" *(Hacc Sûresi:46)*

﴿أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾

Yoksa sen sanıyor musun ki, onların pek çoğu gerçekten (anlattığın nasîhatleri istekli bir kulakla) **dinlemektedirler ya da** (gördükleri bunca huccet ve ibretleri) **anlamaktadırlar** (da bu nedenle îman edecektirler)?

Onlar ancak (duyduklarından ve gördüklerinden faydalanmayan birtakım) **davarlar gibidir! Doğrusu onlar yolca daha da sapıktır**(lar, çünkü hayvanlar sâhiplerine boyun eğer, iyilik edenle kötülük edeni ayırt eder, faydasının peşine düşüp zararından sakınır, bunlar ise velînimetleri olan Rablerini bile tanımazlar. Öyleyse artık yola gelirler diye onları çok önemseme)!" *(Furkan Sûresi:44)*

﴿ وَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (180)

(وَلِلّٰهِ) **Ancak Allâh'a âittir,** ne? (اَلْأَسْمَاءُ) **isimler,** öyle isimler ki, (اَلْحُسْنٰى) **en güzel,** (فَادْعُو) **öyleyse adlandırın,** kimi? (هُ) **O'nu,** neyle? (بِهَا) **onlarla,** daha, (وَذَرُوا) **bırakın,** kimi? (اَلَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (يُلْحِدُونَ) **doğrudan sapmaktadırlar,** ne hususta? (فِي أَسْمَائِهِ) **O'nun isimleri husûsunda,** (سَيُجْزَوْنَ) **muhakkak cezâlandırılacaklardır,** neyle? (مَا) **o şeyler**(in cezâsı) **ile ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَعْمَلُونَ) **yapmaktalar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"**O** (en güzel ve en şerefli mânâlara delâlet eden) **en güzel isimler yalnızca Allâh'a âittir! Öyleyse O'nu onlarla adlandırın**/*O'na onlarla yalvarın*/. (Bu isimleri bırakıp, şerî'âtta belirtilmemiş birtakım adlar uydurarak) **O'nun isimleri husûsunda doğrudan sapmakta olan kimseleri**(n yaptığı yanlışı) **ise bırakın! Muhakkak ki onlar yapmakta bulunmuş oldukları** (ilhâd ve zındıklık gibi kötü) **şeyler** (nedeniy)**le cezâlandırılacaklardır."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** yaratılanların ekserîsinin cehennemlik olduğunu ve bunların da gâfiller olduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesiyle Kendisinin en güzel isimleriyle zikredilmesini emretmiştir ki bu, cehenneme girmenin en büyük sebebinin **Allâh**'ın zikrinden gaflet olduğuna, cehennem azâbından kurtaracak olan amelin de ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikri olduğuna dikkat çeker gibidir.

Zâten zevk ve müşâhede ashâbı (olan, zikrin tadına varıp **Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma makāmına ermiş kimseler) kendi ruhlarında işin böyle olduğunu farketmektedirler. Nitekim **Allâh**'ın zikrinden gâfil olup dünyâya ve şehvetlerine yönelen bir kalp hırs kapısından girip mahrûmiyet zemherîrine (cehennemine) düşer ki böylece o sürekli, bir rağbetten diğer isteğe, bir talepten diğer talebe, bir karanlıktan diğer karanlığa doğru intikal edip durur. Ama kalbe zikrullâh ve mârifetullâh kapısı açılırsa yakıcı âfetlerden ve hasretli hasarlardan kurtulur da yerin göğün Rabbini tanıma şuuruna ulaşır.

"İbni Atıyye, Beğavî, Kurtubî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Mukātil** *(Rahimehullâh)* bu âyetin sebeb-i nüzûlü olarak şöyle demiştir: "Bir adam namazında hem **Allâh** hem de Rahmân isimleriyle duâ yaptığında **Mekke** müşriklerinden bâzısı -ki, **İbni Cevzî**'ye göre bu kişi **Ebû Cehil**'dir-: '**Muhammed** ve ashâbı

tek bir Rabbe taptıklarını iddiâ ediyorlar, peki ya bu adam niçin iki ayrı ilâha duâ ediyor?' deyince **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirerek Kendisinin tek bir ismi olmadığını, daha birçok güzel ismi bulunduğunu beyân etti." *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/217; Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/122)*

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede iki türlü mânâ vardır: Birincisi; onlar, isimlerin çokluğu, müsemmânın da çokluğuna delâlet eder sanmış olabilirler ki, bu âyet-i kerîmeyle isimlerin birkaç tâne olmasının, sâhibinin birkaç tâne olmasını gerektirmeyeceği onlara bildirilmiş oldu. Çünkü bir şeye farklı isimler verilmesi o şeyin adetli olmasını ve bölünmesini gerektirmez. Nitekim hareket denen şeye aynı anda: "Hareket, araz, şey, yaratık" gibi isimler verilebilir, fakat bu, hareketin teaddüdünü ve tecziesini îcap etmez.

Diğer bir mânâya göreyse, müşrikler, **Allâh**'ı vasıflandırılması güzel olmayan şeylerle vasıflamış ve O'na: 'Ey hınzırları ve maymunları yaratan!' gibi uygunsuz şeyler izâfe etmiş olabilirler ki, bu âyet-i kerîmeyle onlara: "**Allâh-u Te'âlâ**'ya size vermiş olduğu nîmetlere işâret eden uygun isimlerle duâ edin diye emredilmiş olur.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; âyet-i celîlede geçen **"En güzel isimler ancak Allâh'a âittir"** ifâde-i celîlesi, hasr mânâsı ifâde eder ki bu: "En güzel isimler **Allâh**'tan başka varlığa âit olamaz" demek olur. Aklî burhan da bu mânânın doğruluğuna delâlet etmektedir. Çünkü var olan bir şey ya Vâcibü'l-vücûd li-Zâtihî'dir ya da mümkin li-zâtihîdir (ya varlığı Kendindendir veya başkasına muhtaçtır). Li-Zâtihî vâcib olan ancak O bir olan **Allâh-u Te'âlâ**'dır. O'ndan gayri her şey, varlığı yokluğu mümkün olan şeylerdir ki bunlar mâhiyet tespitinde de, varlıkta da, hakîkî veyâ izâfî tüm sıfatlarda da Vâcib li-Zâtihî'nin yaratmasına muhtaçtır. O'nun yaratması olmasa elbette her şey adem-i mahz ve selb-i sırf (katıksız bir yokluk ve hâlis bir olumsuzluk) üzere kalırdı.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** Li-Zâtihî kâmil bir Zât'tır, O'nun dışındaki her şey ise O'nun lütuf buyurmasıyla var olmuştur. Böylece kemâl, celâl ve şereften ne varsa haddi zâtında bizâtihî ve lizâtihî **Allâh-u Sübhânehû**'ya âittir, diğerlerine ise emânet yollu verilmiştir. **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyin kendi zâtında olan ise ancak fakirlik, ihtiyaç, noksanlık ve yokluktur. İşte bu açık delille de sâbit olmuştur ki, en güzel isimler ve sıfatlar ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âittir, O'nun dışındakiler ise yokluk ve eksiklik denizinde boğulup gitmiştir.

"İbni Kesîr, Dürru'l-mensûr ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; "Esmâ-i Hüsnâ (en güzel isimler)" tâbiri, mânâların en güzellerine delâlet eden isimlerdir ki bunlardan maksat, sâdece sıfatlara değil de sıfatlarla muttasıf olan Zât'a delâlet eden birtakım lafızlardır.

Allâh-u Te'âlâ hakkında kullanılan güzellik tâbirinin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kemâl sıfatlarıyla ve celâl vasıflarıyla anılmasından başka bir mânâsı yoktur. Bu da iki hususta düşünülür, birincisi; **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kendisinden başka hiçbir şeye muhtaç olmamasıdır, ikincisi; **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyin O'na muhtaç olmasıdır.

Bâzı hadîs-i şerîflerde bu isimlerin doksan dokuz olduğu belirtilmiştir. **"Buhârî** ve **Müslim"**in şartlarına göre bu doksan dokuz ismin tâyini sâbit olmadığından onlar bunu nakletmemişlerdir. Onlarda ancak doksan dokuz olduğu belirtilmiştir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لِلّٰهِ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ اسْمًا مَنْ حَفِظَهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَإِنَّ اللهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ.»

"Allâh'ın doksan dokuz ismi vardır ki, onları ezberleyen cennete girer, şüphesiz ki Allâh tektir, teki sever" *(Müslim, Zikr:2, no:2677, 4/2062; Buhârî, Şurût:17, no:2585, 2/981-982)* buyurmuştur.

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın tek olması, O'nun şerîkinin ve nazîrinin (ortağının ve benzerinin) bulunmaması demektir. Bu hadîs-i şerîf, amellerde de tek sayıya riâyetin üstün olduğuna işâret etmektedir, zâten ibâdetlerin ekserîsi tek sayı üzeredir.

Yine bu hadîs-i şerîf, **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinin en meşhur olanının **'Allâh'** ism-i şerîfi olduğuna delildir. Çünkü diğer esmâ, bu ism-i şerîfe izâfe edilerek: "er-Raûf, el-Kerîm, el-Latîf ism-i şerifleri **Allâh**'ın isimlerindendir" denilir ama "er-Raûf'un, el-Kerîm'in ve el-Latîf'in isimlerinden biri de **'Allâh'** ism-i şerîfidir" denilmez. Zâten "İsm-i A'zam **'Allâh'** lafzıdır" diyenler de olmuştur.

Diğer bâzı Sünen ashâbı bunların tâyinini zikretmişlerdir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِلّٰهِ تَعَالَى تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً غَيْرَ وَاحِدٍ مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ هُوَ اللهُ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ الْغَفَّارُ الْقَهَّارُ الْوَهَّابُ الرَّزَّاقُ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الْخَافِضُ الرَّافِعُ الْمُعِزُّ الْمُذِلُّ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الْحَكَمُ الْعَدْلُ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ الْحَلِيمُ الْعَظِيمُ الْغَفُورُ الشَّكُورُ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ الْحَفِيظُ الْمُقِيتُ الْحَسِيبُ الْجَلِيلُ الْكَرِيمُ الرَّقِيبُ الْمُجِيبُ الْوَاسِعُ الْحَكِيمُ الْوَدُودُ الْمَجِيدُ الْبَاعِثُ الشَّهِيدُ الْحَقُّ الْوَكِيلُ الْقَوِيُّ الْمَتِينُ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ الْمُحْصِي الْمُبْدِئُ الْمُعِيدُ الْمُحْيِي الْمُمِيتُ الْحَيُّ الْقَيُّومُ الْوَاجِدُ الْمَاجِدُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ الْقَادِرُ الْمُقْتَدِرُ الْمُقَدِّمُ الْمُؤَخِّرُ الْأَوَّلُ الْآخِرُ الظَّاهِرُ الْبَاطِنُ الْوَالِي الْمُتَعَالِي الْبَرُّ التَّوَّابُ الْمُنْتَقِمُ الْعَفُوُّ الرَّءُوفُ مَالِكُ الْمُلْكِ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ الْمُقْسِطُ الْجَامِعُ الْغَنِيُّ الْمُغْنِي الْمَانِعُ الضَّارُّ النَّافِعُ النُّورُ الْهَادِي الْبَدِيعُ الْبَاقِي الْوَارِثُ الرَّشِيدُ الصَّبُورُ.»

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ'nın doksan dokuz; yüzden bir eksik ismi vardır, onları ihsâ eden cennete girer. (Onlar da;) **Kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan** (Zât'a delâlet eden) **Allâh, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlik, el-Bâriü, el-Musavviru, el-Ğaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Razzâk, el-Fettâh, el-**

Alîm, el-Kābid, el-Bâsit, el-Hāfid, er-Râfi', el-Mu'izz, el-Müzill, es-Semî', el-Basîr, el-Hakem, el-Adl, el-Latîf, el-Habîr, el-Halîm, el-Azîm, el-Ğafûr, eş-Şekûr, el-Aliyy, el-Kebîr, el-Hafîz, el-Mukît, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Mücîb, el-Vâsi', el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâ'is, eş-Şehîd, el-Hakk, el-Vekîl, el-Kaviyy, el-Metîn, el-Veliyy, el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mübdi', el-Mu'îd, el-Muhyî, el-Mümît, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhid, es-Samed, el-Kādir, el-Müktedir, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâlî, el-Müte'âlî, el-Berr, et-Tevvâb, el-Müntakım, el-Afüvv, er-Raûf, Mâlikü'l-mülk, Zü'l-Celâl-i ve'l-ikrâm, el-Muksit, el-Câmi', el-Ğaniyy, el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dârr, en-Nâfi', en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedî', el-Bâkî, el-Vâris, er-Raşîd, es-Sabûr!" *(Tirmizî, De'avât:83, no:3507, 5/530-531; İbni Hibbân, no:808; Taberânî, ed-Duâ, no:111, Hâkim, el-Müstedrek:1/16; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:19817, 10/48-49; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/684-685; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/179)*

Hattâbî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; bu âyet-i kerîmede geçen **"İhsâ"** tâbiri birkaç türlü tefsir edilmiştir, bir mânâya göre: "Bâzısıyla yetinmeyip tümüyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ eden ve cümlesiyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya senâda bulunan kişi vaad olunan sevâbı hak eder" demektir.

Diğer bir veche göre ihsâ, itâkat ile tefsir edilmiştir ki buna göre mânâ: "Bu isimlerin hakkını îfâya ve muktezâsıyla amele tâkat getiren" demek olur ki bu da insanın, mânâlarına vâkıf olup onların gerektirdiği evsâf ile ittisâfı kendisine gerekli kılması şeklinde anlaşılır.

Üçüncü yön ise, Arapların: "Felanca ihsâ yâni mârifet sâhibidir" sözlerinden alınma bir tefsirdir ki buna göre esmâ-i hüsnânın mânâlarını kavrayanın cennete gireceği vaad edilmiştir. *(İbni Mâce, Duâ:10, no:3860, 2/1269 Muhammed Fuâd Abdülbâkî tahkîkiyle)*

Bir mânâya göreyse: "Doksan dokuz isimden her bir ismi okurken onun mânâsını kalbinde hâzır eden, medlûlünü düşünen, ibretle tefekkür eden, rağbet, rehbet ve tâzim (ümit, korku ve saygı) ile o simi zikrederken müsemmâsı olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ını takdis ve tenzih eden ve her ismin zikri ânında onun delâlet ettiği özel vasfı husûsiyetle aklına getiren cennete girer."

Yine **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ لِلّٰهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً إِلَّا وَاحِدًا إِنَّهُ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ مَنْ حَفِظَهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَهِيَ اللهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ الْأَوَّلُ الْآخِرُ الظَّاهِرُ الْبَاطِنُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ الْمَلِكُ الْحَقُّ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الْعَلِيمُ الْعَظِيمُ الْبَارُّ الْمُتَعَالِ الْجَلِيلُ الْجَمِيلُ الْحَيُّ الْقَيُّومُ الْقَادِرُ الْقَاهِرُ الْعَلِيُّ الْحَكِيمُ الْقَرِيبُ الْمُجِيبُ الْغَنِيُّ الْوَهَّابُ الْوَدُودُ الشَّكُورُ الْمَاجِدُ الْوَاجِدُ الْوَالِي الرَّاشِدُ الْعَفُوُّ الْغَفُورُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ التَّوَّابُ الرَّبُّ الْمَجِيدُ الْوَلِيُّ الشَّهِيدُ الْمُبِينُ الْبُرْهَانُ الرَّءُوفُ الْمُبْدِئُ الْمُعِيدُ الْبَاعِثُ الْوَارِثُ الْقَوِيُّ الشَّدِيدُ الضَّارُّ النَّافِعُ الْبَاقِي الْوَاقِي الْخَافِضُ الرَّافِعُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الْمُعِزُّ الْمُذِلُّ الْمُقْسِطُ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ الْقَائِمُ الدَّائِمُ الْحَافِظُ الْوَكِيلُ الْفَاطِرُ السَّامِعُ الْمُعْطِي الْمُحْيِي الْمُمِيتُ الْمَانِعُ الْجَامِعُ الْهَادِي الْكَافِي الْأَبَدُ

الْعَالِمُ الصَّادِقُ النُّورُ الْمُنِيرُ التَّامُّ الْقَدِيمُ الْوِتْرُ الْأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ.»

قَالَ زُهَيْرٌ فَبَلَغَنَا مِنْ غَيْرِ وَاحِدٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ أَنَّ أَوَّلَهَا يُفْتَحُ بِقَوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى.

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ'nın doksan dokuz; yüzden bir eksik ismi vardır, şüphesiz ki O tektir, teki sever, onları ezberleyen cennete girer. Onlar da; Allâh, el-Vâhid, es-Samed, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Hâlık, el-Bâriü, el-Musavviru, el-Melik, el-Hakk, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Latîf, el-Habîr, es-Semî', el-Basîr, el-Alîm, el-Azîm, el-Bârr, el-Müte'âl, el-Celîl, el-Cemîl, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Kādir, el-Kāhir, el-Aliyy, el-Hakîm, el-Karîb, el-Mücîb, el-Ğaniyy, el-Vehhâb, el-Vedûd, eş-Şekûr, el-Mâcid, el-Vâcid, el-Vâlî, er-Râşid, el-Afüvv, el-Ğafûr, el-Halîm, el-Kerîm, et-Tevvâb, er-Rabb, el-Mecîd, el-Veliyy, eş-Şehîd, el-Mübîn, el-Burhân, er-Raûf, el-Mübdi', el-Mu'îd, el-Bâ'is, el-Vâris, el-Kaviyy, eş-Şedîd, ed-Dârr, en-Nâfi',el-Bâkî, el-Vâkî, el-Hāfid, er-Râfi',el-Kābid, el-Bâsit, el-Mu'izz, el-Müzill, el-Muksit, er-Razzâk, Zü'l-kuvveti'l-Metîn, el-Kāim, ed-Dâim, el-Hâfız, el-Vekîl, el-Fâtır, es-Sâmi', el-Mu'tî, el-Muhyî, el-Mümît, el-Mâni', el-Câmi', el-Hâdî, el-Kâfî, el-Ebed, el-Âlim, es-Sâdık, en-Nûr, el-Münîr, et-Tâmm, el-Kadîm, el-Vitr, el-Ehadü's-Samedü'llezî lem yelid velem yûled velem yekün lehû küfüven ehad."

Züheyr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Ehl-i ilmin birçoğundan bize ulaşan habere göre, bu isimlerle duâ edilirken evvelinde: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى) zikriyle açılış yapılır. *(İbni Mâce, Duâ:10, no:3861, 2/1269-70)*

"Süyûtî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri, zikredilen adetle münhasır değildir. Fakat kendilerini ezberleyip sayanın cennete gireceği vaadi bu sayıyla sınırlanmış olabilir.

Lâkin **İbni Ebiddünyâ, Taberânî, Ebuşşeyh, Hâkim, İbni Merdûye, Ebû Nu'aym** ve **Beyhakî**'nin yine **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet ettikleri diğer bir hadîs-i şerîfte yine bu sayı korunmuş fakat isimlerde bâzı farklılıklar zuhûr etmiştir ki bu rivâyette **el-İlâh, er-Rabb, el-Hannân, el-Mennân, el-Kāim, el-Ferd, el-Ehad, el-Kâfî, el-Muğîs, ed-Dâim, el-Mevlâ, en-Nasîr, el-Mübîn, el-Münîr, el-Kadîr, es-Sâdık, el-Karîb, el-Kadîm, el-Vitr, el-Fâtır, el-Allâm, el-Melîk, el-Ekram, el-Müdebbir, el-Mâlik, el-Kāhir, eş-Şâkir, er-Rafî', Zü'ttavl, Zü'lme'âric, Zü'lfadl, el-Hallâk, el-Kefîl, el-Bâdi'** ism-i şerifleri zikredilmiş, dolayısıyla bu sayıda ism-i şerîf önceki rivâyetten çıkartılmıştır. *(Taberânî, Kitâbü'd-Duâ, no:112; Hâkim, el-Müstedrek:1/17; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/685-686)*

Muhammed ibni Ca'fer *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: Babam **Ca'fer ibni Muhammed es-Sâdık**'a, kendilerini ezberleyenin cennete gireceği doksan dokuz ismi sorduğumda şöyle dedi:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبِي؛ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ الصَّادِقَ عَنِ الْأَسْمَاءِ التِّسْعَةِ وَالتِّسْعِينَ الَّتِي مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ؟ فَقَالَ: هِيَ فِي الْقُرْآنِ، فَفِي الْفَاتِحَةِ خَمْسَةُ أَسْمَاءَ. يَا أَللهُ، يَا رَبُّ، يَا رَحْمٰنُ، يَا رَحِيمُ، يَا مَالِكُ. وَفِي الْبَقَرَةِ ثَلَاثَةٌ وَثَلَاثُونَ اسْمًا: يَا مُحِيطُ، يَا قَدِيرُ، يَا عَلِيمُ، يَا حَكِيمُ، يَا عَلِيُّ، يَا عَظِيمُ، يَا تَوَّابُ، يَا بَصِيرُ، يَا وَلِيُّ، يَا وَاسِعُ، يَا كَافِي، يَا رَؤُوفُ، يَا بَدِيعُ، يَا شَاكِرُ، يَا وَاحِدُ، يَا سَمِيعُ، يَا قَابِضُ، يَا بَاسِطُ، يَا حَيُّ، يَا قَيُّومُ، يَا غَنِيُّ، يَا حَمِيدُ، يَا غَفُورُ، يَا حَلِيمُ، يَا إِلٰهُ، يَا قَرِيبُ، يَا مُجِيبُ، يَا عَزِيزُ، يَا نَصِيرُ، يَا قَوِيُّ، يَا شَدِيدُ، يَا سَرِيعُ، يَا خَبِيرُ. وَفِي اٰلِ عِمْرَانَ: يَا وَهَّابُ، يَا قَائِمُ، يَا صَادِقُ، يَا بَاعِثُ، يَا مُنْعِمُ، يَا مُتَفَضِّلُ. وَفِي النِّسَاءِ: يَا رَقِيبُ، يَا حَسِيبُ، يَا شَهِيدُ، يَا مُقِيتُ، يَا وَكِيلُ، يَا عَلِيُّ، يَا كَبِيرُ. وَفِي الْأَنْعَامِ: يَا فَاطِرُ، يَا قَاهِرُ، يَا لَطِيفُ، يَا بُرْهَانُ. وَفِي الْأَعْرَافِ: يَا مُحْيِي، يَا مُمِيتُ. وَفِي الْأَنْفَالِ: يَا نِعْمَ الْمَوْلٰى، يَا نِعْمَ النَّصِيرُ. وَفِي هُودٍ: يَا حَفِيظُ، يَا مَجِيدُ، يَا وَدُودُ، يَا فَعَّالُ لِمَا يُرِيدُ. وَفِي الرَّعْدِ: يَا كَبِيرُ، يَا مُتَعَالِ. وَفِي إِبْرَاهِيمَ: يَا مَنَّانُ، يَا وَارِثُ. وَفِي الْحِجْرِ: يَا خَلَّاقُ. وَفِي مَرْيَمَ: يَا فَرْدُ. وَفِي طٰهٰ: يَا غَفَّارُ. وَفِي قَدْ أَفْلَحَ: يَا كَرِيمُ. وَفِي النُّورِ: يَا حَقُّ، يَا مُبِينُ. وَفِي الْفُرْقَانِ: يَا هَادِي. وَفِي سَبَأٍ: يَا فَتَّاحُ. وَفِي الزُّمَرِ: يَا عَالِمُ. وَفِي غَافِرٍ: يَا غَافِرُ، يَا قَابِلَ التَّوْبِ، يَا ذَا الطَّوْلِ، يَا رَفِيعُ. وَفِي الذَّارِيَاتِ: يَا رَزَّاقُ، يَا ذَا الْقُوَّةِ، يَا مَتِينُ. وَفِي الطُّورِ: يَا بَرُّ. وَفِي اقْتَرَبَتْ: يَا مَلِيكُ، يَا مُقْتَدِرُ. وَفِي الرَّحْمٰنِ: يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، يَا رَبَّ الْمَشْرِقَيْنِ، يَا رَبَّ الْمَغْرِبَيْنِ، يَا بَاقِي، يَا مُهَيْمِنُ. وَفِي الْحَدِيدِ: يَا أَوَّلُ، يَا اٰخِرُ، يَا ظَاهِرُ، يَا بَاطِنُ. وَفِي الْحَشْرِ: يَا مَلِكُ، يَا قُدُّوسُ، يَا سَلَامُ، يَا مُؤْمِنُ، يَا مُهَيْمِنُ، يَا عَزِيزُ، يَا جَبَّارُ، يَا مُتَكَبِّرُ، يَا خَالِقُ، يَا بَارِئُ، يَا مُصَوِّرُ.وَفِي الْبُرُوجِ: يَا مُبْدِئُ، يَا مُعِيدُ. وَفِي الْفَجْرِ: يَا وِتْرُ. وَفِي الْإِخْلَاصِ: يَا أَحَدُ، يَا صَمَدُ.

"Onlar Kur'an'dadır; Fâtiha'da beş isim vardır, **Yâ Allâh, Yâ Rabb, Yâ Rahmân, Yâ Rahîm, Yâ Mâlik**!

Bakara'da otuz üç isim vardır; **Yâ Muhît, Yâ Kadîr, Yâ Alîm, Yâ Hakîm, Yâ Aliyy, Yâ Azîm, Yâ Tevvâb, Yâ Basîr, Yâ Veliyy, Yâ Vâsi',Yâ Kâfî, Yâ Raûf, Yâ Bedî',Yâ Şâkir, Yâ Vâhid, Yâ Semî', Yâ Kâbid, Yâ Bâsit, Yâ Hayy, Yâ Kayyûm, Yâ Ğaniyy, Yâ Hamîd, Yâ Ğafûr, Yâ Halîm, Yâ İlâh, Yâ Karîb, Yâ Mücîb, Yâ Azîz, Yâ Nasîr, Yâ Kaviyy, Yâ Şedîd, Yâ Serî', Yâ Habîr!**

Âl-i İmrân'da; **Yâ Vehhâb, Yâ Kāim, Yâ Sâdık, Yâ Bâ'is, Yâ Mün'im, Yâ Mütefaddil!**

Nisâ'da; **Yâ Rakîb, Yâ Hasîb, Yâ Şehîd, Yâ Mukît, Yâ Vekîl, Yâ Aliyy, Yâ Kebîr!**

En'âm'da; **Yâ Fâtır, Yâ Kāhir, Yâ Latîf, Yâ Burhân!**

A'râf'da; **Yâ Muhyî, Yâ Mümît!**

Enfâl'de; **Yâ Ni'me'l-Mevlâ, Yâ Ni'me'n-Nasîr!**

Hûd'da; **Yâ Hafîz, Yâ Mecîd, Yâ Vedûd, Yâ Fa'âlü limâ yürîd!**

Ra'd'de; **Yâ Kebîr, Yâ Müte'âl!**

İbrâhîm'de; **Yâ Mennân, Yâ Vâris!**

Hıcr'de; **Yâ Hallâk!**

Meryem'de; **Yâ Ferd!**

Tâhâ'da; **Yâ Ğaffâr!**
Kad eflaha('l-Mü'minûn)da; **Yâ Kerîm!**
Nûr'da; **Yâ Hakk, Yâ Mübîn!**
Furkān'da; **Yâ Hâdî!**
Sebe'de; **Yâ Fettâh!**
Zümer'de; **Yâ Âlim!**
Ğâfir'de; **Yâ Ğâfir, Yâ Kābile't-tevb, Yâ Ze't-tavl, Yâ Rafî'!**
Zâriyât'da; **Yâ Rezzâk, Yâ Ze'l-kuvve, Yâ Metîn!**
Tûr'da; **Yâ Berr!**
İkterabet (Kamer)de; **Yâ Melîk, Yâ Muktedir!**
Rahmân'da; **Yâ Ze'l-Celâli ve'l-ikrâm, Yâ Rabbe'l-meşrıkayn, Yâ Rabbe'l-mağribeyn, Yâ Bākî, Yâ Müheymin!**
Hadîd'de; **Yâ Evvel, Yâ Âhir, Yâ Zâhir, Yâ Bâtın!**
Haşr'de; **Yâ Melik, Yâ Kuddûs, Yâ Selâm, Yâ Mü'min, Yâ Müheymin, Yâ Azîz, Yâ Cebbâr, Yâ Mütekebbir, Yâ Hālık, Yâ Bâri', Yâ Musavvir!**
Bürûc'de; **Yâ Mübdi', Yâ Mü'îd!**
Fecr'de; **Yâ Vitr!**
İhlâs'da; **Yâ Ehad, Yâ Samed!"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/686-687)*)

Şunu bil ki; **Tirmizî** *(Rahimehullâh)*ın rivâyetinde geçen isimlerden yirmi yedisi **Kur'ân-ı Kerîm**'de sarîh isim sîgasıyla vârid olmamıştır ki bunlar da; **el-Kābid, el-Bâsıt, el-Hâfid, er-Râfi', el-Mu'izz, el-Müzill, el-Adl, el-Celîl, el-Bâ'is, el-Muhsî, el-Mübdi', el-Mu'îd, el-Mümît, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Vâlî, Zü'l-Celâl-i ve'l-ikrâm, el-Muksit, el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dârr, en-Nâfi', el-Bâkî, er-Raşîd, es-Sabûr** ism-i şerifleridir.

Kur'ân-ı Kerîm'de **Tirmizî** *(Rahimehullâh)*ın rivâyetinde bulunmayan bâzı isimler mevcuttur ki onlar isim sîğasıyla vârid olmuşlardır, bunlar da:

مَا وَقَعَ فِي الْقُرْآنِ بِصِيغَةِ الْإِسْمِ مَا لَمْ يَقَعْ فِي رِوَايَةِ التِّرْمِذِيِّ وَهُوَ: «خَيْرٌ وَأَبْقَى، وَإِلٰهٌ، وَشَاكِرٌ، وَرَبُّ الْعَالَمِينَ، وَأَحَدٌ، وَمَالِكُ يَوْمِ الدِّينِ، وَالْأَعْلَى، وَالْأَكْرَمُ، وَخَفِيٌّ، وَأَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ، وَأَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ، وَالْقَرِيبُ، وَالنَّصِيرُ، وَالْقَدِيرُ، وَالْمُبِينُ، وَالْخَلَّاقُ، وَالْمُبْتَلِي، وَالْمُوسِعُ، وَالْمَلِيكُ، وَالْكَافِي، وَفَاطِرُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَالْقَائِمُ بِالْقِسْطِ، وَغَافِرُ الذَّنْبِ، وَقَابِلُ التَّوْبِ، وَشَدِيدُ الْعِقَابِ، وَنِعْمَ الْمَوْلَى، وَالْغَالِبُ عَلَى أَمْرِهِ، وَسَرِيعُ الْحِسَابِ، وَفَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى، وَفَالِقُ الْإِصْبَاحِ، وَجَاعِلُ اللَّيْلِ سَكَنًا، وَعَلَّامُ الْغُيُوبِ، وَعَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، وَذُو الطَّوْلِ، وَذُو انْتِقَامٍ، وَرَفِيعُ الدَّرَجَاتِ، وَذُو الْعَرْشِ، وَذُو الْمَعَارِجِ، وَذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ، وَذُو الْقُوَّةِ، وَذُو الْمَغْفِرَةِ، وَجَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَارَيْبَ فِيهِ، وَمُتِمُّ نِعْمَتِهِ، وَمُتِمُّ نُورِهِ، وَعَدُوُّ الْكَافِرِينَ، وَوَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ، وَالْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ، وَأَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ، وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ، وَمُحْيِي الْمَوْتَى، وَأَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ، وَأَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ، وَخَيْرُ الرَّازِقِينَ، وَخَيْرُ الْمَاكِرِينَ، وَخَيْرُ الْفَاتِحِينَ، وَمُخْزِي الْكَافِرِينَ، وَمُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ، وَفَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ، وَالْمُسْتَعَانُ، وَنُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَأَهْلُ

التَّقْوى، وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ، وَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ، وَرَبُّ النَّاسِ، وَمَلِكُ النَّاسِ، وَإِلٰهُ النَّاسِ، وَأَقْرَبُ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ، وَالْقَائِمُ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ، وَأَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ، وَالَّذِي هُوَ أَغْنَى وَأَقْنَى، وَالَّذِي هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَ، وَالَّذِي هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى، وَالَّذِي خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى، وَالَّذِي أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى، وَالَّذِي لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ، وَالَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ، وَالَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ، وَالَّذِي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ، وَالَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ، وَالَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ، وَالَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا.»

Hayrun ve Ebkā, İlâh, Şâkir, Rabbü'l-âlemîn, Ehad, Mâlik-i yevmi'd-dîn, el-A'lâ, el-Ekram, Hafiyy, E'lemü bimen dalle an sebîlih, E'lemü bi'lmühtedîn, el-Karîb, en-Nasîr, el-Kadîr, el-Mübîn, el-Hallâk, el-Mübtelî, el-Mûsi', el-Melîk, el-Kâfî, Fâtıru's-semâvâti ve'l-arz, el-Kāimü bi'l-kıst, Ğâfirü'z-zenb, Kābilü't-tevb, Şedîdü'l-ıkāb, Ni'me'l-Mevlâ, el-Ğâlibü alâ emrih, Serî'u'l-hisâb, Fâliku'l-habbi ve'n-nevâ, Fâliku'l-ısbâh, Câ'ılü'l-leyli sekenen!

Allâmü'l-ğuyûb, Âlimü'l-ğaybi ve'ş-şehâdeh, Züttavl, Züntikām, Rafî'u'd-deracât, Zü'l-Arş, Zülme'âric, Zülfadli'lazîm, Zü'lkuvveh, Zü'lmağfirah, Câmi'u'nnâsi liyevmin lâ raybe fîh, Mütimmü ni'metih, Mütimmü nûrih, Adüvvü'l-kâfirîn, Veliyyü'l-mü'minîn, el-Kāhiru fevka 'ibâdih, Esra'u'l-hâsibîn, Muhricu'l-meyyiti mine'l-hayy, Muhyi'l-mevtâ, Erhamu'r-râhimîn, Ahkemü'l-hâkimîn, Hayru'r-râzıkîn, Hayru'l-mâkirîn, Hayru'l-fâtihîn, Muhzi'l-kâfirîn, Mûhinü keydi'l-kâfirîn, Fa'âlün limâ yürîd, el-Müste'ân, Nûru's-semâvâti ve'l-arz, Ehlü't-takvâ, Ehlü'l-mağfirah!

Ni'me'l-mâhidûn, Rabbi'n-nâs, Meliki'n-nâs, İlâhi'n-nâs, Ekrabü min habli'l-verîd, el-Kāimü alâ külli nefsin bimâ kesebet, Ehakku en tahşâh, Ellezî Hüve eğnâ ve aknâ, Ellezî Hüve emâte ve ahyâ, Ellezî Hüve edhake ve ebkâ, Ellezî haleka'z-zevceyni'z-zekera ve'l-ünsâ, Ellezî ehleke Âdeni'l-ûlâ, Ellezî lem yekün lehû veledün velem yekün lehû şerîkün fi'l-mülki velem yekün lehû veliyyün mine'z-zülli, Ellezî enzele alâ abdihi'l-kitâbe, Ellezî biyedihî melekûtü külli şeyin, Ellezî yebsutu'r-rizka limen yeşâü ve yakdir, Ellezî yebdeü'l-halka sümme yü'îdüh, Ellezî biyedihi'l-mülk, Ellezî Be'ase fi'l-ümmiyyîne Rasûlen! *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/437)*

Yine böylece **Kur'ân-ı Kerîm**'de bulunmayan, ancak bu zikredilen hadislerin hâricindeki diğer hadîs-i şerîflerde vâki olmuşlardır ki buna misal olarak; **el-Hannân, el-Mennân, el-Cevâd, el-Ecved, el-Ferd, el-Vitr, es-Sâdık, el-Cemîl, el-Kadîm, el-Bârr, el-Vâfî, el-Âdil, el-Mu'tî, el-Muğîs, et-Tayyib, et-Tâhir, el-Mübârek, Hâliku'ş-şemsi ve'l-kamer, el-Münîr, Râzıku't-tıfli's-sağîr, Câbiru'l-azmi'l-kesîr, Kebîr-u külli kebîr, Ellezî nefsî biyedihî** gibi bâzı esmâ-i şerîfe sayılabilir.

Sonra şunu bil ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri **Kur'ân-ı Kerîm**'de ve hadîs-i şerîflerde vârid olanlarla da sınırlı değildir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın Tevrât'ta

bin tâne ism-i şerîf indirdiği rivâyet olunmuştur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâlarından birinde de buna işâret olunmuştur.

Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا أَصَابَ أَحَدًا قَطُّ هَمٌّ وَلَا حَزَنٌ فَقَالَ: اَللّٰهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَابْنُ أَمَتِكَ نَاصِيَتِي بِيَدِكَ مَاضٍ فِيَّ حُكْمُكَ عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُكَ أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ أَوِ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْاٰنَ رَبِيعَ قَلْبِي وَنُورَ صَدْرِي وَجِلَاءَ حُزْنِي وَذَهَابَ هَمِّي إِلَّا أَذْهَبَ اللهُ هَمَّهُ وَحُزْنَهُ وَأَبْدَلَهُ مَكَانَهُ فَرَجًا.» قَالَ: فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ! أَلَا نَتَعَلَّمُهَا؟ فَقَالَ: «بَلٰى يَنْبَغِي لِمَنْ سَمِعَهَا أَنْ يَتَعَلَّمَهَا.»

"Bir kula bir sıkıntı veyâ bir üzüntü isâbet eder de o: 'Ey Allâh! Gerçekten ben Senin kulunum, kulunun oğluyum, câriyen (kadın kulun olan annem)**in oğluyum, perçemim Senin** (kudret) **elindedir, hükmün bende geçerlidir, benim hakkımdaki karârın adâletin ta kendisidir. Sana âit olan, Zât'ına kendisiyle isim verdiğin yâhut yaratıklarından birine öğrettiğin veyâ kitabında indirdiğin ya da Kendi katındaki ğayb ilminde** (saklayıp) **onu Zât'ına has kıldığın her bir isim hürmetine Senden dilerim ki; Kur'ân'ı kalbimin baharı, gönlümün nûru, üzüntümün cilâsı ve derdimi giderici yapasın' derse, mutlaka Allâh onun sıkıntısını ve üzüntüsünü giderir ve onun yerine kendisine ferahlık verir"** buyurdu.

O zaman: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz bunu öğrensek mi?" denilince: **"Evet! Bunu duyanın mutlaka bunu öğrenmesi gerekir"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3712, 6/246-247; Beyhakî, el-Esmâ, no:7; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/463-464; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/687-688; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/283-284)*

Mâlikî imamlarından biri olan fakîh imam **Ebû Bekr ibnü'l-Arabî**'nin: **"Ârızatü'l-ahvezî fî şerhi't-Tirmizî"** isimli eserindeki nakline göre; ulemâdan bâzısı **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri hakkında Kitab ve Sünnet'ten bin isim cem etmişlerdir.

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Âlimler şu hususta ittifak etmişlerdir ki bu hadîs-i şerîfte **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri hakkında bir hasr (sınırlama) bulunmamaktadır, dolayısıyla bunun mânâsı: '**Allâh-u Te'âlâ**'nın doksan dokuzdan başka ismi yok' demek değildir. Hadîs-i şerîften maksat, doksan dokuz ismi sayanın cennete gireceğini bildirmektir, yoksa isimlerin doksan dokuzla sınırlı olduğunu haber vermek değildir. Nitekim başka bir hadîs-i şerîfte:

«أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ أَوْ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ.»

"Zât'ına kendisiyle isim verdiğin ya da Kendi katındaki ğayb ilminde (saklayıp) **Zât'ına has kıldığın her bir isim hürmetine Senden dilerim"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3712, 6/246-247; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/674)* buyrulmuştur.

Hâfız Ebû Bekr ibnü'l-Arabî el-Mâlikî bâzı ulemâdan naklen: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın bin ismi vardır" dedikten sonra: "Ama bu (bilinen kadarı) da çok azdır" demiştir.

"Sâvî Tefsîri"nde bâzı ulemâdan nakledildiğine göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri peygamberleri adedincedir, her peygamber bir isimden yardım almış, bizim peygamberimiz ise bütün isimlerden istimdâd etmiştir.

İmâm-ı Kurtubî *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın doksan dokuz ismi bulunduğu ve onları sayanın cennete gireceğine dâir hadîs-i şerîf mütevâtirdir. Fakat bu isimleri tâyin eden rivâyetler mütevâtir değildir. Biz **'el-Kitâbü'l-esnâ fî şerh-i esmâillâhi'l-hüsnâ'** isimli kitabımızda, imamlarımızın kitaplarında vâkıf olduğumuz kimi ittifaklı, kimi ihtilaflı ikiyüz kadar ismi zikrettik. Onların tâyininden önce, kitabın mukaddimesinde onların ahkâmına dâir otuz iki fasıl açıkladık. Tafsîlât isteyen oraya ve bu bapta yazılan kitaplara bakabilir. Doğruya muvaffak edecek ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır, O'ndan başka hiçbir rabb yoktur!"

İbni Atıyye *(Rahimehullâh)*ın, kendi tefsirindeki beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri, **Allâh-u Te'âlâ**'nın farklı vasıflara sâhip olduğunu beyân etmektedir. Onlardan kimi **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ıyla müstehak olduğu, kimi de sıfatının tealluk ettiği bir fiilden dolayı sâhip olduğu isimlerdir. Meselâ; var olma, ezelî ve ebedî oluşu gibi sıfatları, Zât'ının müstehak olduğu sıfatlardır, iyilik edici, hidâyet edici ve iyi edici gibi isimleri ise yaratıklarına tealluk eden vasıflar sebebiyle sâhip olduğu isimlerdir.

Allâh-u Te'âlâ Kendi isimlerine Hüsnâ ismini vermiştir, çünkü onlar kulaklarda da kalplerde de çok güzeldir. Zîrâ onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevhîdine, keremine, cûduna (cömertliğine), rahmetine ve fazlına delâlet etmektedirler.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Hüsnâ" kelimesi, "Ahsenü" kelimesinin müennesidir ki, mânâsı: "İsimlerin en güzeli ve en büyüğü" demektir. Çünkü bu isimler mânâların en güzeli ve en şereflisi olan birtakım özel isimlere delâlet için vaz' edilmişlerdir. İsimle müsemmânın farklı şeyler olduğuna bu âyet-i kerîme delâlet etmektedir, çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri çoktur, ama müsemmâ birdir. Eğer isim müsemmânın aynı olsaydı, elbette isimler sayısınca müsemmâ olması gerekirdi, bu ise muhâldir.

İmâm-ı Gazâlî *(Rahimehullâh)*: "Gerçek şudur ki, isim, tesmiye ve müsemmâ farklı farklı şeylerdir, çünkü bu üçü de müterâdif olmayan mütebâyin (aynı mânâyı taşımayan farklı) isimlerdir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ لِلّٰهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً إِلَّا وَاحِدًا مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ.»

"Şüphesiz Allâh'ın doksan dokuz; yüzden bir eksik ismi vardır, onları ihsâ eden cennete girer." *(Buhârî, Şurût:18, no:2585, 2/981)*

İbni Melek *(Rahimehullâh)* bu hadîs-i şerîfte geçen ihsâ hakında şöyle demiştir: "Burada: 'Onları ihsâ eden' demek, bu isimlerin hakkını îfâya tâkat getiren ve muktezâsıyla amel eden, yâni **'er-Rezzâk'** dediği zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızkına güvenen, **'ed-Dârr'** ve **'en-Nâfi"** ism-i şeriflerini söylediği zaman hayrın ve şerrin **Allâh-u Te'âlâ**'dan geldiğini bilen, menfaate şükreden ve mazarrata sabreden" demektir. Diğer isimler de bu kıyâs üzeredir.

Denilmiştir ki: "Bu 'İhsâ'nın mânâsı: 'Mânâlarını anlayan ve onları tasdîk eden' demektir."

Yine denilmiştir ki: "Bunun mânâsı: 'İhlâs ile onları teberruken kelime kelime sayan' demektir."

Buhârî *(Rahimehullâh)*: "Bundan maksat, onları ezberleyen" demiştir ki bu görüş en açık olan görüştür. Zîrâ diğer bir rivâyette (أَحْصَاهَا) yerine (حَفِظَهَا) gelmiştir.

Önceki meşâyıh Esmâ-ı Hüsnâ okunurken evvelâ:

«اَللّٰهُمَّ! اِنِّی اَسْأَلُكَ! يَا رَحْمٰنُ! يَا رَحِيمُ...»

"Ey **Allâh**! Ben Senden isterim! Ey **Rahmân**! Ey **Rahîm**!.." diye başlanarak her ismin başında harfi nidâ okunmasını, tümünün sonunda da:

«اَنْ تُصَلِّیَ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَاٰلِهِ وَاَنْ تَرْزُقَنِی وَجَمِيعَ مَنْ يَتَعَلَّقُ بِی بِتَمَامِ نِعَمِكَ وَدَوَامِ عَافِيَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.»

"**Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve âline salât edesin, beni ve benimle alâkadar olan herkesi nîmetlerinin tamâmıyla ve âfiyetinin devâmıyla rızıklandırasın. Yâ erhamerrâhimîn" denilmesini müstahsen (güzel) görmüşlerdir. **"el-Esrârü'l-Muhammediyye"** isimli eserde böylecedir!

Abdurrahmân el-Bestâmî *(Kuddise Sirruhû)* **"Tervîhu'l-kulûb"** isimli eserde şöyle demiştir: "Ârifler **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinde harf-i târifi kelimeye ekli olarak düşünürler. Melâmîler ise kelimenin aslına ziyâde olduğu için târif edâtına îtibar etmezler. Duâ husûsunda gizli sırlardan biri de şudur; (اَلْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ) gibi zikredeceği isimlerin harflerini alırsın, fakat elif lamı almazsın, sâdece (كَبِيرُ مُتَعَالِ) ism-i şerîflerini alıp, onların cümel-i kebîr (büyük ebced hesâbı) ile hangi sayılara tekâbül ettiğine bakarsın, sonra o adedi halvet ehli nezdinde mûteber olan şartlara riâyet ederek seslerden hâlî bir mahalde zikredersin, fazla ve noksan yapmazsın, o zaman ânında kabul görürsün. İşte bu, biiznillâhi **Te'âlâ** kibrît-i ahmer (çok değerli ve ender bulunan bir mücevher gibi)dir.

İstenen sayıya ilâve etmek veyâ eksik etmek ise ihlâldir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın esmâsıyla yapılacak zikirlerde sayıya riâyet, anahtarın dişleri gibidir, fazla veyâ noksan olduğu takdirde kabul kapısını aslâ açamaz. Bu sırrı güzel anla da, incileri güzelce diz!

Şunu bil ki; dînî makamlar, "İslâm makāmı", "Îman makāmı" ve "İhsan makāmı" olmak üzere üçtür. Din ehlinin **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerini ihsâsı (saymaları)na göre tertip edilmiş olan cennet mertebeleri de; "Aṃeller cenneti", "Mîras cenneti" ve "İmtinân (lütuf) cenneti" olmak üzere üç kısımdır.

İşte böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerini ihsâ türleri de üç kısım olmuştur ki onlar da, İslâm makāmında tealluk (isimlerin eserlerini kendi bünyesinde aramak), îman makāmında tehalluk (isimlerin taşıdığı mânâlarla ahlâklanmak), ihsan makāmında ise tehakkuktur (isimlerin mânâlarının hakîkatiyle hakîkatlenmektir).

İslâm makāmında bu esmâya tealluk ederek onları ihsâ etmek; sâlikin, nefsinde, bedeninde, bütün kuvvetlerinde, uzuvlarında, eczâsında (parçalarında), cüz'iyyâtında (o parçaların parçalarında), tüm hallerinde, nefsânî (rûhânî) ve cismânî bütün vaziyetlerinde, cümle tavırlarında ve türlü türlü görünümlerinde bu isimlerden her bir ismin eserlerini araması ve bunların tümünü bu esmâ-i ilâhiyyenin ahkâmından ve âsârından biri olarak görmesi, bu sûretle de her bir eseri kendisine yakışan bir amelle karşılamasıdır ki, nîmete mukābil şükür, belâya mukābil sabır bunun örneklerindendir.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerini bu şekil ihsâ eden kişi, ameller cennetine girer ki orası zâil ve fânî olan arazların, sâbit ve bâkî olan ayn (zât)larla örtülme mahallidir. **İbrâhîm Halîl** *(Aleyhisselâm)* o makam hakkında:

«أَنَّهَا قِيعَانٌ وَأَنَّ غِرَاسَهَا سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ.»

"Burası kupkuru bir arâzidir, ağaçları ise 'Sübhânellâhi velhamdülillâh'tır" buyurmuştur.

Îman makāmında bu isimlerin mânâlarıyla ahlâklanarak onları ihsâ etmek, rûhânî olan rûhun bu isimlerin hakîkatlerine, mânâlarına ve mefhumlarına yükselmekle ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللهِ.»

"Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanın" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:11/47)* kavl-i şerîfinde emrolunduğu üzere; her bir isimden alınacak vasıfla ahlâklanmak sûretiyle ele geçer ki bu durumda o ahlâkı takınan kişi o ismin ta kendisi olur. Yâni o isimden tesirlenildiği gibi o şahıstan da tesirlenilir. İşte bu ihsâ neticesinde bu mütehallik, mîras cennetine girer ki o, birinci cennetten üstündür. Hattâ o, âlem-i mülke nispetle âlem-i melekût gibidir. Yâni ameller cennetinin bâtını mîras cennetidir ki **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا لَهُ مَنْزِلَانِ مَنْزِلٌ فِي الْجَنَّةِ وَمَنْزِلٌ فِي النَّارِ؛ فَإِذَا مَاتَ فَدَخَلَ النَّارَ وَرِثَ أَهْلُ الْجَنَّةِ مَنْزِلَهُ فَذٰلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿أُولٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ﴾»

"Sizden her birinizin mutlak iki yeri vardır; bir konağı cennettedir, bir menzili cehennemdedir. Biri ölüp cehenneme girdiği zaman cennet ehli onun yerine vâris olur. İşte Allâh-u Te'âlâ'nın: 'İşte vârisler ancak onlardır' kavl-i şerîfi budur."

(İbni Mâce, Zühd:39, no:4341, 4/1453; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/283) hadîs-i şerîfiyle bu makāma işâret edilmiştir.

İhsân makāmında bu isimlerin hakîkatine ererek onları ihsâ etmek ise; takvâya riâyet ile ayrıca sende bulunan veyâ hudûs (sonradan olma) nişânıyla alâmetlenmiş sûretler ve mânâlar içerisinden sende zuhûr eden şeylerden sıyrılıp çıkmakla, bir de **Hazret-i Hakk**'ın tecellîleriyle örtünüp O İlâhî huzûrun perdelerine bürünmekle ele geçer. Nitekim şâir şöyle demiştir:

تَسَتَّرْتُ عَنْ دَهْرِى بِظِلِّ جَنَاحِهِ بِحَيْثُ اَرٰى دَهْرِى وَلَيْسَ يَرَانِى
فَلَوْ تَسْأَلُ الْاَيَّامَ مَا اسْمِى مَا دَرَتْ وَاَيْنَ مَكَانِى مَا دَرَيْنَ مَكَانِى

"Onun kanadının gölgesine girerek zamanımdan örtündüm,
Şöyle ki, ben zamanımı görüyorum ama o beni göremiyor.
Günlere soracak olsan ismim nedir bilmezler,
Mekânım nerededir, mekânımı da bilmezler."

İşte bu gibi bir ihsâ sâyesinde Esmâ-i İlâhiyye'nin hakîkatine erenler imtinan cennetine girerler ki orası **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ»

"Hiçbir göz görmedik, hiçbir kulak işitmedik ve hiçbir beşerin kalbinden geçmedik nîmetler" *(Buhârî, Bed'ü'l-halk:8, no:3072, 3/1185)* hadîs-i şerîfiyle işâret edilen ğaybü'l-ğayb sırrının mahallidir.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ﴾

"(Kâfirlikten ve günahlardan hakkıyla sakınan) **o takvâ sâhipleri, gerçekten de pek değerli cennetler ve çok kıymetli ırmaklar**(ın başların)**dadırlar. Hoşnut olunan bir makamda; pek büyük bir** (mülke ve eşsiz bir kudrete sâhip olan O) **Melîk-i Muktedir'in katında!"** *(Kamer Sûresi:54-55)* kavl-i şerîfiyle de bu cennete işâret edilmiştir.

Zannedilmesin ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri bu doksan dokuz sayısına münhasırdır. Doğrusu bunlar Esmâ-i İlâhiyye'nin en meşhur olanlarıdır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinin fazîletinin, celâl ve şeref gibi mânâların değişikliğine göre farklılık arzetmesi câizdir. Böylece isimlerin içerisinden doksan dokuzu Celâl sıfatından bahseden mânâların bütün türlerini cem etmiş olur ki, diğerleri bunları cem etmemiştir. Bu yüzden de diğerlerinde olmayan ziyâde şeref ihtivâ etmiştir.

Şunu bil ki; **Allâh** ism-i şerîfi doksan dokuz esmânın en büyüğüdür, çünkü o, İlâhî sıfatların tümünü cem eden ve hiçbirini dışarıda bırakmayan **Zât-ı Aliyye**'ye delâlet edicidir. Diğer isimler ise, onların her bir ferdi, ilim, kudret, fiil ve diğerleri gibi ferdî mânâlara delâlet eder. Bir de **Allâh** ism-i şerîfi İlâhî isimlerin en husûsîsidir. Zîrâ Kādir, Alîm ve Rahîm gibi diğer isimler bâzen mecâzî mânâda başkalarına da takılır. Ama **Allâh** ism-i şerifini ne hakîkaten, ne de mecâzen kimse, kimse hakkında kullanamaz.

Ulemâ **Hakk Te'âlâ**'nın isimlerinin tümünün bu isme nispet edilmesini de bu ismin hasâisinden biri olarak kabul etmişlerdir. Nitekim bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ: "En güzel isimler ancak Allâh'a âittir"** buyurmuştur.

ALLÂH-U TE'ÂLÂ'NIN ESMÂ-İ HÜSNÂSI İÇERİSİNDE İSM-İ E'ZAM

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; isim, ya **Allâh-u Te'âlâ**'nın öz Zât'ının ismi olur ya da Zât'ından hâriç olan fakat Zât'ıyla kâim olan bir sıfatın ismi olur. Öz Zât'ın ismi, işte İsm-i E'zam diye isimlenen ancak odur ki onun tâyini hakkındaki peçeyi açmakta birçok sırlar vardır. Sıfat isimlerine gelince; sıfat ya hakîkî olur ya izâfî olur ya da selbî olur. Meselâ; vücud (varlık) hakîkî bir sıfattır, ilim ve kudret de böylecedir, ama varlık sıfatının başkasıyla alâkası yoktur, ilim ve kudret sıfatlarının mâlum ve makdûra (bilinen şeylere ve gücün kullanıldığı eşyâya) tealluku vardır ki bunlar bize göre sonsuzdur, çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın neleri bildiğini ve kudretini nelere tealluk ettirdiğini kimse bilemez.

İzâfî sıfatlar, **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratması, diriltmesi, öldürmesi ve rızık vermesi gibi sıflardır. Selbî (**Allâh-u Te'âlâ**'nın nelerden münezzeh olduğunu ifâde eden) sıfatlar ise nâmütenâhîdir.

Allâh-u Te'âlâ'nın izâfî ve selbî sıfatlarının ilgi alanına giren konular gayri mütenâhî olduğuna göre **Allâh-u Te'âlâ** hakkında bu iki türlü sıfattan nâşî sonsuz isimler söz konusudur. **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ının künhünü (öz Zât'ını) bilmek mümkün olmayıp, O ancak fiillerinin tanınmasıyla tanınacağı için kim **Allâh-u Te'âlâ**'nın, mahlûkātında bulunan hikmetlerinin sırlarına daha çok vâkıf ise o kişinin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri hakkındaki ilmi daha fazla olur. Bu konu sâhili ve nihâyeti olmayan bir derya olduğuna göre, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Esmâ-i Hüsnâsının mârifetinin de nihâyeti yoktur.

Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri arasında **"İsm-i E'zam** (en büyük isim)" diye bilinen bir ism-i şerîf vardır ki bütün isimleri arasında bu gizlenmiştir. Binâenaleyh, bildik-bilmedik bütün Esmâ-i Hüsnâ ile duâ edildiğinde buna isâbet edilir.

Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الطَّاهِرِ الطَّيِّبِ الْمُبَارَكِ الْأَحَبِّ إِلَيْكَ الَّذِي إِذَا دُعِيتَ بِهِ أَجَبْتَ، وَإِذَا سُئِلْتَ بِهِ أَعْطَيْتَ، وَإِذَا اسْتُرْحِمْتَ بِهِ رَحِمْتَ، وَإِذَا اسْتُفْرِجْتَ بِهِ فَرَّجْتَ.» قَالَتْ: وَقَالَ ذَاتَ يَوْمٍ: «يَا عَائِشَةُ! هَلْ عَلِمْتِ أَنَّ اللهَ قَدْ دَلَّنِي عَلَى الْاِسْمِ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ؟» قَالَتْ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي فَعَلِّمْنِيهِ. قَالَ: «إِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لَكِ يَا عَائِشَةُ!» قَالَتْ: فَتَنَحَّيْتُ وَجَلَسْتُ سَاعَةً ثُمَّ قُمْتُ فَقَبَّلْتُ رَأْسَهُ ثُمَّ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! عَلِّمْنِيهِ. قَالَ: «إِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لَكِ يَا عَائِشَةُ أَنْ أُعَلِّمَكِ إِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لَكِ أَنْ تَسْأَلِينَ بِهِ شَيْئًا مِنَ الدُّنْيَا.» قَالَتْ: فَقُمْتُ فَتَوَضَّأْتُ ثُمَّ صَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ قُلْتُ: اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَدْعُوكَ اللهَ وَأَدْعُوكَ الرَّحْمٰنَ وَأَدْعُوكَ الْبَرَّ الرَّحِيمَ وَأَدْعُوكَ

بِأَسْمَائِكَ الْحُسْنَى كُلِّهَا مَا عَلِمْتُ مِنْهَا وَمَا لَمْ أَعْلَمْ أَنْ تَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمَنِي قَالَتْ: فَاسْتَضْحَكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ: «إِنَّهُ لَفِي الْأَسْمَاءِ الَّتِي دَعَوْتِ بِهَا.»

"Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i: **'Ey Allâh! Şüphesiz ki ben Senden o temiz, tertemiz, o çok mübârek, o Sana çok sevgili olan ismin hürmetine isterim ki; Sana onunla duâ edildiğinde kabul edersin, onunla Senden bir şey istense verirsin, onun hürmetine merhametin talep edilse rahmet edersin, onunla bir belânın açılması istense açarsın'** derken işittim.

Bir gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Ey Âişe! Bildin mi ki, şüphesiz Allâh kendisiyle duâ edildiğinde kabul edeceği isme beni delâlet etti'** buyurunca ben: 'Yâ **Râsulellâh**! Babam annem sana fedâ olsun, ne olur onu bana öğret' dedim. O: **'Ey Âişe! Gerçekten o sana gerekmez'** buyurunca ben biraz uzağa çekilip bir zaman oturdum. Sonra kalkıp mübârek başını öptüm ve: 'Yâ **Rasûlellâh**! Onu bana öğret' dedim. O zaman: **'Ey Âişe! Şüphesiz ki benim onu sana öğretmem senin için yakışık almaz. Çünkü senin onunla dünyâlık bir şey istemen sana yaraşmaz'** buyurunca ben kalkıp abdest aldım, sonra iki rekât namaz kıldım ve ardından:

«اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَدْعُوكَ اللهَ وَأَدْعُوكَ الرَّحْمٰنَ وَأَدْعُوكَ الْبَرَّ الرَّحِيمَ وَأَدْعُوكَ بِأَسْمَائِكَ الْحُسْنَى كُلِّهَا مَا عَلِمْتُ مِنْهَا وَمَا لَمْ أَعْلَمْ أَنْ تَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمَنِي.»

'Ey **Allâh**! Şüphesiz ben Sana duâ ediyorum ki Sen Allâh'sın, Sana duâ ediyorum ki Sen Rahmân'sın. Sana duâ ediyorum ki Sen Berr (çok iyilik sâhibi) ve Rahîm'sin, ayrıca bildiğim ve bilmediğim en güzel isimlerinin tamâmı ile Sana duâ ediyorum ki beni bağışlayasın ve bana rahmet edesin' dedim. Bunu duyan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Selem)* çok güldü sonra: **'Şüphesiz ki o elbette senin kendileriyle duâda bulunduğun isimler arasındadır'** buyurdu." *(İbni Mâce, Duâ:9, no:3859, 2/1268; Beyhakî, el-Esmâ, sh:31-32; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/688)*

Büreyde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre:

عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعَ رَجُلًا يَقُولُ: اَللّٰهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ أَنْتَ اللهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ. فَقَالَ: «لَقَدْ سَأَلْتَ اللهَ بِالْاِسْمِ الَّذِي إِذَا سُئِلَ بِهِ أَعْطٰى، وَإِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ.»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Selem)*:

«اَللّٰهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ أَنْتَ اللهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ»

"Ey **Allâh**! Ben Senden şuna dâir yaptığım şâhitlik hürmetine isterim ki, Allâh Sensin, ancak Sen! Senden başka hiçbir ilâh yoktur! Sen doğurmamış, doğrulmamış ve kimse Kendisine denk olmamış Ehad ve Samed'sin" diyen bir adam duyunca: **"Andolsun ki muhakkak sen Allâh'tan o ismiyle dilekte bulundun ki, onunla istenince verir, onunla duâ yapıldığı zaman kabul eder"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd, Salât:358, no:1493, 1/469; İbni Mâce, Duâ:9, no:3857, 2/1267-68; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23041, 38/149; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/284)*

Ebû Ümâme *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:«إِنَّ اسْمَ اللهِ الأَعْظَمَ فِي ثَلاثِ سُوَرٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ: فِي سُورَةِ الْبَقَرَةِ، وَاٰلِ عِمْرَانَ، وَطٰهٰ.»

"Muhakkak ki Allâh'ın en büyük ismi, Kur'ân'ın şu üç sûresinde bulunur: Bakara, Âl-i İmrân ve Tâhâ sûrelerinde!" *(Hâkim, el-Müstedrek, no:1861, 1/684; İbni Mâce, Duâ:9, no:3856, 2/1267)*

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Ümâme** *(Radıyallâhu Anh)*ın arkadaşı Kāsım *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben bunları aradım, sonra Bakara Sûresinde Âyete'l-Kürsî'de bulunan el-Hayyü'l-Kayyûm ism-i şerifleri olduğunu buldum. Çünkü bu ism-i şerifler aynı zamanda Âl-i İmrân Sûresinin başında, bir de Tâhâ Sûresinin: (وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ) âyet-i kerîmesinde bulunmaktadır.

"Hısnü'l-hasîn" sâhibi **İmâm-ı Cezerî** *(Rahimehullâh)* demiştir ki: "Bana göre İsm-i E'zam (لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ)dür."

(**Mazharî** *(Rahimehullâh)* der ki:) Bana göre ise, bu hadîs-i şerîf ile aşağıda zikredilecek **Esmâ** *(Radıyallâhu Anhâ)* hadîsinin arasını cem etmek için İsm-i E'zam'ın (لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ) olduğunu kabullenmek daha uygun olur. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:2/4)*

Nitekim **Esmâ binti Yezîd** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اِسْمُ اللهِ الْأَعْظَمُ فِي هَاتَيْنِ الْاٰيَتَيْنِ ﴿وَإِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ﴾ وَفَاتِحَةِ سُورَةِ اٰلِ عِمْرَانَ ﴿الم اللهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾

"Allâh'ın en büyük ismi şu iki âyettedir; biri (Bakara Sûresi'nin163. âyet-i kerîmesi olan): ﴿وَإِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ﴾ **kavl-i şerîfidir, diğeri ise Âl-i İmrân Sûresinin başlangıcı olan:** ﴿الم اللهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾ **âyet-i kerîmesidir."** *(Ebû Dâvûd, Salât:358, no:1496, 1/470; İbni Mâce, Duâ:9, no:3855, 2/1267)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَقُولُ: اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدَ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ الْحَنَّانُ الْمَنَّانُ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ يا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ! فَقَالَ: «لَقَدْ سَأَلَ اللهَ بِاسْمِهِ الْأَعْظَمِ الَّذِي إِذَا سُئِلَ بِهِ أَعْطَى وَإِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ.»

Bir keresinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: (اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدَ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ الْحَنَّانُ الْمَنَّانُ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ يا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ) "Ey **Allâh**! Ben Senden şu isimlerin hürmetine istiyorum ki; bütün hamdler ancak Sana mahsustur, Senden başka hiçbir ilâh yoktur, Sen çok acıyansın, çok lütufkârsın, göklerin ve yerlerin emsalsiz yaratıcısısın! Ey celâl ve ikrâm sâhibi! Ey Hayy ve Kayyûm!"diyen bir adamı işittiğinde:

"Andolsun ki elbette o, Allâh'ın en büyük ismiyle O'ndan dilekte bulundu ki, o isim hürmetine istenince verir, onunla duâ edildiğinde kabul eder" buyurdu. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/4; İbni Mâce, Duâ:9, no:3858, 2/1268)*

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bütün bu hadîs-i şerîfler, İsm-i E'zam'ın bu rivâyetler arasında müşterek olan bir lafız olmasını iktizâ eder ki o da nefy-ü isbât zikrinden ibâret olan tehlil yâni kelime-i tevhîddir. Geride İsm-i E'zam'ın üç sûrede bulunduğu beyân edilmiştir ki, üçünde de müşterek olan lafız (لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ) lafzıdır. Nitekim bu lafız Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinde mevcut olduğu gibi Tâhâ sûresinin: (اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى) âyet-i kerîmesinde bulunmaktadır.

Zâten **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَفْضَلُ الذِّكْرِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ.»

"Zikrin en üstünü Lâilâhe illâllâh'tır!" *(Tirmizî, Duâ:9, no:3383, 5/462; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:2/4)* hadîs-i şerîfinden ve **Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)*dan merfû'an rivâyet edilen:

«مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ.»

"Lâilâhe illâllâh cennetin anahtarıdır!" *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:2/4)* hadîs-i şerîfinden anlaşıldığı üzere tevhîd zikri bütün zikirlerin esasıdır.

Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سَعْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «دَعْوَةُ ذِي النُّونِ إِذْ دَعَا وَهُوَ فِي بَطْنِ الْحُوتِ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ فَإِنَّهُ لَمْ يَدْعُ بِهَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا اسْتَجَابَ اللّٰهُ لَهُ.»

"Zünnûn peygamberin (Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın**) balığın karnındayken yapmış olduğu: (لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ) duâsı var ya; herhangi bir meselede Müslüman bir adam bununla duâ yapmışsa mutlaka Allâh-u Te'âlâ ona icâbette bulunmuştur."** *(Tirmizî, De'avât:82, no:3505, 5/529; (Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/437)*

Sa'd ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

عَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى اسْمِ اللّٰهِ الْأَعْظَمِ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ، وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أَعْطَى؟ اَلدَّعْوَةُ الَّتِي دَعَا بِهَا يُونُسُ حَيْثُ نَادَاهُ فِي الظُّلُمَاتِ الثَّلَاثِ، لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ.» فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! هَلْ كَانَتْ لِيُونُسَ خَاصَّةً أَمْ لِلْمُؤْمِنِينَ عَامَّةً؟ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا تَسْمَعُ قَوْلَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ: (وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ، وَكَذٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ)» وَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيُّمَا مُسْلِمٍ دَعَا بِهَا فِي مَرَضِهِ أَرْبَعِينَ مَرَّةً فَمَاتَ فِي مَرَضِهِ ذٰلِكَ أُعْطِيَ أَجْرَ شَهِيدٍ، وَإِنْ بَرِئَ بَرِئَ وَقَدْ غُفِرَ لَهُ جَمِيعُ ذُنُوبِهِ.»

"Ben sizi, Allâh'ın en büyük ismine; o kendisiyle duâ edildiğinde kabul ettiği, hürmetine istendiğinde verdiği ismine delâlet edeyim mi? O duâ ki, Yûnus üç karanlık içerisinde O'na duâ ettiğinde onunla duâda bulunmuştu, o da: (لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ) duâsıdır" buyururken işittim.

Bunun üzerine bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Bu duâ sâdece **Yûnus**'a mı hastır, yoksa bütün müminlere umûmî midir?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Allâh-u Azze ve Celle'nin 'Biz onu o kederden kurtardık, müminleri de böylece kurtarırız' buyurduğunu duymadın mı?" buyurdu.

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Herhangi bir Müslüman, hastalığında kırk kere bu duâyı okur da o hastalığında ölürse ona şehit sevâbı verilir, iyileşirse de bütün günahları bağışlanmış olarak iyileşir"** buyurdu. *(Hâkim, el-Müstedrek, no:1865, 1/685)*

Bâzı ulemâ İsm-i E'zam'ın tesbiti hakkında çok îtinâ göstermiş ve bu hususta vârid olan hadîs-i şerîf ve rivâyetlerin tamâmını râvîlerini ve senetlerini zikretmeksizin cem ederek özel bâzı mecmûalar hazırlamışlardır.

Nitekim **İbni binti'l-Meylak eş-Şâzelî** diye meşhur olan Şeyh **Muhammed ibni Abdi'd-Dâim** *(Rahimehullâh)*ın bu hususta senetleriyle ve râvîleriyle telif ettiği bir kitabı **Habîb Ali ibni'l-Hasen el-Attâs** *(Rahimehullâh)* isnadlarından tecrid edip haftanın günlerine taksim edilen evrâd şeklinde cem ederek **"Hulâsatü'l-mağnem ve Buğyetü'l-mühtem bismillâhi'l-A'zam"** ismiyle derlemiştir ki bu, **Habîb Ali** *(Rahimehullâh)*a âit **"el-Atıyyetü'l-heniyye ve'l-vasiyyetü'l-merdıyye"** nâmındaki eserin zımnında tabedilmiştir.

Bu âyet-i kerîmede geçen: ﴿فَادْعُوهُ بِهَا﴾ **"O'na onlarla duâ edin"** kavl-i şerîfi hakkında **Kurtubî** *(Rahimehullâh)* şunları söylemiştir. "Bu cümle-i celîle: 'Bu isimleriyle O'ndan talep ve istekte bulunun' demektir. Böylece kul, Rabbinin her bir ismiyle o isme lâyık olan bir şey talep eder, yâni; 'Ey Rahîm! Bana rahmet et! Ey Razzâk! Bana rızık ver! Ey Hâdî! Beni hidâyet et! Ey Fettâh! Bana fütûhât nasip et! Ey Tevvâb! Bana tevbe nasip et!' der. Daha genel bir isimle duâ edecek olursa, 'Ey Mâlik! Bana rahmet et! Ey Azîz! Lehime karar ver! Ey Latîf! Bana rızık ver!' der.

Eğer en umûmî ve en büyük olan isimle duâ edecekse: 'Yâ **Allâh**!' diye duâ eder, çünkü bütün isimler onun zımnındadır.

Kāzî Ebû Bekr ibni'l-Arabî *(Rahimehullâh)*: 'Mütimmü nûrihî, Hayrulvârisîn, Hayrulmâkirîn, Râbi'u selâse, Sâdisü hamse, et-Tayyib ve el-Mu'allim' gibi bâzı isimleri **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri arasına sokarken bu konuda **İbni Berrecân**'a uymuştur. Nitekim o da **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri arasında 'en-Nazîf' gibi Kitab'ta ve Sünnet'te vârid olmayan bâzı isimler zikretmiştir. Ama bu da genel bir hüküm değildir, zîrâ **"Sahîh-i Müslim"** *(Zekât:19, no:1015)*de 'et-Tayyib' ism-i şerîfi vârid olmuştur. **Tirmizî** *(Rahimehullâh) (Edeb:41, no:2799)* 'en-Nazîf' ism-i şerîfini tahrîc etmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* duâsında:

«رَبِّ اَعِنِّي وَلَا تُعِنْ عَلَيَّ وَانْصُرْنِي وَلَا تَنْصُرْ عَلَيَّ وَامْكُرْ لِي وَلَا تَمْكُرْ عَلَيَّ!»

'Ey Rabbim! Bana yardım et, benim aleyhime kimseye yardım etme! Bana nusret et, benim aleyhime başkasına nusret etme! Benim için (düşmanlarıma) **mekirde bulun, ama başkalarının benim aleyhime hîlelerini işletme!'** *(Ebû Dâvûd,*

Salât:360, no:1510, 1/474) derdi. Buna göre bir insanın: 'Ey Mâkirlerin en hayırlısı! Benim için (düşmanlarıma) mekirde bulun, ama başkalarının benim aleyhime hîlelerini işletme!' diye duâ etmesi câiz görülmüştür.

Biz **'el-Kitâbü'l-esnâ fî şerh-i esmâillâhi'l-hüsnâ'** isimli kitabımızda, selef-i ahyârdan nakledilen bütün isimleri, kendileriyle **Allâh-u Te'âlâ**'yı tesmiye ve duâ câiz olanları, sâdece tesmiye câiz olup duâ câiz olmayanları, hem tesmiye hem duâ câiz olmayanları **Şeyh Ebu'l-Hasen el-Eş'arî** *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânı hasebince zikrettik. Bütün bunlar inşâallâh sana orada daha iyi açıklanır."

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinden **Allâh-u Te'âlâ**'nın gayrine de kullanılması câiz olan bâzı isimler vardır ki bunlar; "Kerîm, Rahîm, Azîz, Latîf ve Kebîr" gibi isimlerdir. Bu isimlerin kullar hakkında kullanıldığı zamanki mânâları elbette **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanılan mânâlardan farklıdır.

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinin ıstılâhî değil de tevkîfî olduğuna delil vardır. Bu sözün doğruluğuna delâlet eden ve bunu tekitleyen şeylerden biri de, **Allâh-u Te'âlâ** hakkında 'Cevâd' ism-i şerîfini kullanmak câizken, 'Sehiyy' ismini kullanmanın câiz olmamasıdır. Yine böylece 'Âlim' ism-i şerîfini kullanmak câizken, 'Âkil' ismini kullanmanın câiz olmamasıdır. 'Hakîm' ism-i şerîfini kullanmak câizken, 'Tabîb' ismini kullanmanın câiz olmamasıdır.

Duânın bâzı şartları vardır ki onlardan bâzıları, duâ edenin, duâ yaptığı isimlerin mânâlarını bilmesi, kalbinde Kendisine duâ yaptığı **Allâh-u Te'âlâ**'nın azametini bulundurması, **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ ederken çok tâzim, tebcîl ve takdîs ile birlikte niyetini hâlis yapması, isterken kesin ifâdeler kullanması, bir yandan da kabul ümidi taşıması ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın Rabliğini, Kendisine kulluğunu îtirafta bulunmasıdır. İşte kul bunları yaptığı zaman duânın tesiri büyük olur.

Ebû Abdillâh el-Halîmî *(Rahimehullâh)*ın **"el-Minhâc"** isimli eserinde duânın bütün şartları açıklanmıştır, ancak onda yazılanların en güzeli, kişinin duâ esnâsında iki işi zihninde hazır bulundurmasıdır ki birincisi, Rubûbiyyetin izzeti (**Allâh-u Te'âlâ**'nın Rabb oluşunun ululuğu), ikincisi ise ubûdiyetin zilletidir (bizlerin kul oluşunun verdiği alçaklıktır). İşte o zaman duâ yapmak güzel olur ve bu zikrin tesiri büyük olur, böyle olmadığında ise faydası az olur. Ben buna bir misal açıklayayım:

Namazın iftitah tekbirinde **'Allâh-u Ekber'** demek isteyen bir adamın niyet esnâsında **Allâh-u Te'âlâ**'nın eserlerini bilme husûsunda mümkün olan bütün mârifeti aklında hazır bulundurması; evvelâ kendisini, bedenini, aklî ve hissî kuvvetlerini ve hareketlerini nasıl yarattığını iyice düşünmesi gerekir. Sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın yarattığı, bütün insanları, tüm hayvanları her tür bitki ve mâden çeşidini, gök gürültüsü, şimşek, yıldırım gibi âlemin her tarafında rastlanabilen ulvî eserleri düşünmeye intikal eder.

Daha sonra yerlerin, dağların, denizlerin ve ovaların yaratılmasında bulunan İlâhî kudret eserlerini gözünün önüne getirir, derken **Allâh-u Te'âlâ**'nın süflî ve ulvî

unsurların tabakalarını yaratmasında bulunan kudret eserlerini düşünür, oradan bu kadar geniş ve büyük gök tabakalarının halkinde, ayrıca sâbit duran ve gezegen olan ışık verici ecrâmın tahlîkında mevcut olan kudret âsârını istihzâr eder. Oradan **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Kürsî**'yi ve **Sidretü'l-müntehâ**'yı yaratmasında, daha sonra da bütün bu mevcûdâtı çepeçevre kuşatan büyük **Arş**'ı var etmesinde bulunan kudret eserlerini düşünmeye intikal eder.

Nihâyet **Arş**'ı ve **Kürsî**'yi taşıyan meleklerden rûhânî âlemin ordularına varıncaya kadar tüm meleklerin yaratılmasında var olan kudret alâmetlerini düşünür ve böylece akıl ve idrâkinin ulaşabileceği, hâtır ve hayâlinin intikal edebileceği en uç noktalara varıncaya kadar tüm dereceleri ve mertebeleri düşüne düşüne, aralarında bunca menzil ve mertebe farkı olan rûhânî ve cismânî her yaratığı zihninde toplayarak **'Allâh-u Ekber'** der.

Bunu derken de: "Bütün bu mevcûdâtı yokluktan varlığa çıkaran ve onlara uygun sıfatları ve özellikleri bahşeden **Allâh-u Azze ve Celle** o kadar büyüktür ki, O'nun büyüklüğüne, azametine, izzetine, yüceliğine ve samediyyetine hiçbir varlık benzemez, hattâ O, 'Her şeyden büyüktür' denemeyecek kadar büyüktür" mânâsını kasteder.

İşte bu tek misâli anladığın zaman irfan ve şuurla yapılan diğer zikirleri buna kıyas edersin ve işte o anda: **"En güzel isimler Allâh'a âittir, öyleyse O'na onlarla duâ edin"** kavl-i şerîfinin altına yerleştirilen sırlardan bir esinti senin aklına da açılır.

Bu âyet-i kerîmede geçen: ﴿وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ﴾ **"O'nun isimleri husûsunda doğrudan sapmakta olan kimseleri**(n yaptığı yanlışı) **ise bırakın!"** kavl-i şerîfinde geçen 'İlhâd' tâbiri, bâzı müfessirler tarafından, müşriklerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinin bâzısından putlarına isimler türetmeleri şeklinde tefsir edilmiştir. Nitekim **İbni Abbâs** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*: "Mülhidlerin ilhâdı, **'Allâh'** isminden 'el-Lât' ismini, **'el-Azîz'** isminden de 'el-Uzzâ' ismini türeterek putlarına bu isimleri takmalarıdır" demişlerdir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/597; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/465)*

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın 'Mennân' ism-i şerîfinden de 'Menât' ismini alıp bir puta o adı vermişlerdir.

"Sa'lebî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; me'ânî ehlinin beyân-ı vechile **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinde ilhâd; Kendi Zât'ına isim olarak beyân etmediği, hiçbir kitabın bahsetmediği ve hiçbir rasûlün de açıklamadığı isimlerle **Allâh-u Te'âlâ**'ya isim vermektir.

Taberî ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; Arap kelâmında 'İlhâd'ın aslı: 'Doğrudan meyletmek ve ayrılıp başka tarafa yönelmek' demektir. Sonra düzgün olmayan yamuk-yumuk her şey hakkında kullanılmıştır. Kabrin lâhdine de, ortasında olmayıp kenarında olduğu için 'Lâhd' denilmiştir, çünkü ortasına 'Darîh' denilir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen bir rivâyete göreyse 'İlhâd', 'Tekzîb' mânâsındadır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri hakkında ilhâd üç türlü vukû bulur, birincisi; **Allâh-u Te'âlâ**'nın mukaddes isimlerini O'ndan gayrine ıtlâk etmektir ki, müşrikler putları hakkında bunu yapmışlardır. **Müseylemetü'l Kezzâb** da kendisine Rahmân lakabını takmıştır.

İkincisi; **Allâh-u Te'âlâ**'ya tesmiye câiz olmayan şeylerle isim vermektir ki, O'nu **Mesîh**'in babası diye anmak ve Hristiyanların genel görüşü olan "Baba-Oğul-Kutsal Ruh" fikrini dillendirmek bu kısmın en açık misallerindendir. Kerrâmiyye fırkasının **Allâh-u Te'âlâ** hakkında cisim lafzını kullanmaları, Mûtezile fırkasının, kelamları esnâsında sarfettikleri: "**Allâh** böyle yapacak olsaydı zemme müstehak olan bir sefih olurdu" şeklindeki sûi edebi müş'ır (edepsizlik ifâde eden) sözleri hep bu türden ilhadlardır.

Ehl-i Sünnet ulemâsının beyânına göre mânâsı sahih her lafzın **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanımı câiz olmaz, nitekim **Allâh-u Sübhânehû**'nun cisimlerin yegâne yaratıcısı olduğu kat'î delillerle sâbit olduğu halde O'nun hakkında "Ey kurtları ve maymunları yaratan" denilmesi câiz olmaz. Aksine **Allâh-u Te'âlâ**'yı bu türlü anmalardan tenzih edip: "Ey yerleri ve gökleri yaratan! Ey ayak kayıntılarını bağışlayan! Ey göz yaşlarına acıyan!" gibi güzel ve şerefli zikirlerle anmak vâcip olur.

Üçüncü tür ilhad ise; kulun, mânâsını bilmediği bir lafızla Rabbini zikretmesidir, zîrâ o ismin müsemmâsının **Allâh-u Te'âlâ**'nın celâline yakışmayan bir mânâ olması ihtimal dâhilinde bulunduğu için bundan da sakınması gerekir. Hattâ **Allâh-u Te'âlâ** hakkında ıtlâkı (kullanımı) câiz olan bir lafızdan türetilen diğer elfâzın kullanımı bile gerekmez, melekler ve peygamberler hakkında da durum böyledir. Meselâ; "Öğretti" mânâsına gelen "Alleme" fiilinin **Allâh-u Te'âlâ** hakkında isti'mâli Bakara Sûresi:31, Nisâ Sûresi:113, Kehf Sûresi:65 ve Rahmân Sûresi:2 gibi bazı âyetlerde geçmekteyken yine de **Allâh-u Te'âlâ** hakkında: "Ey muallim!" tâbirini kullanmak câiz olmaz.

Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ** Mâide Sûresinin 54. âyet-i kerîmesinde bâzı kullarını sevdiğini bildirmiştir, ama yine de bana göre **Allâh-u Te'âlâ**'ya: "Ey muhib!" diye nidâ etmek câiz olmaz.

Peygamberler konusuna gelince; **Allâh-u Te'âlâ** Tâhâ Sûresinin 121. âyet-i kerîmesinde **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın isyân ettiğini ve isâbetsiz davrandığını açıklamıştır, ama birinin kalkıp da: "**Âdem** âsî ve ğâvî idi" demesi câiz görülemez. Kasas Sûresinin 26. âyet-i kerîmesinde **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kızının babasından **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı ücretle çalıştırmasını talep ettiği bildirildi diye de: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ücretle çalışan bir işçi idi" gibi aşağılayıcı mânâlar akla getirecek sözler sarfedilmesi câiz olmaz.

Burada kâide şudur ki, vârid olan lafızlarla yetinmek ve o lafızlardan türeyen diğer lafızları genişçe kullanmaktan sakınmak gerekir.

"Nesefî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; felsefecilerin **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullandıkları cisim, cevher, akıl ve illet gibi lafızlarla **Allâh-u Te'âlâ**'ya isim vermek

de bu âyet-i kerîmede terk edilmeleri emredilen kişilerin yaptıkları ilhâd ve zındıklığa dâhildir.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri hakkında yapılan ilhâd, muhakkık âlimler tarafından birkaç şekilde îzah edilmiştir, birincisi; müşriklerin yaptığı gibi **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinden bâzı isimler türeterek o isimleri putlara takmaktır. Nitekim onlar 'el-Lât', 'el-Uzzâ' ve 'Menât' isimlerini 'el-İlâh', 'el-Azîz' ve 'el-Mennân' isimlerinden alıp putlarına takmıştılar. **İbni Abbâs** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün görüşü budur.

İkinci görüş ki bu, me'ânî ehlinin kavlidir, buna göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinde ilhâd, **Allâh-u Te'âlâ**'ya Kendi Zât'ına isim vermediği, Kitab ve Sünnet'te de hakkında nass vârid olmayan isimler vermektir. Nitekim geride **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinin tamâmının tevkîfî (duymaya bağlı) olduğu beyân edilmiştir. Buna göre şer'-i şerîfte vârid olmayan isimlerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya takılması câiz olmaz. Bilakis **Allâh-u Te'âlâ**'ya Kitab ve Sünnet'te vârid olan isimleriyle tâzim vechi üzere duâ edilir.

Üçüncü vecih; duâda husn-ü edebe riâyettir. Buna göre: "Ey zarar veren", "Ey engelleyen", "Ey Maymunları yaratan" gibi isimlerin tek başına söylenmesi câiz olmaz. Ama: "Ey zarar veren, ey fayda veren, ey karşılıksız veren, ey bütün mahlûkātı halkeden" şeklinde birleştirilerek söylenir.

Dördüncü vecih ise; **Allâh-u Te'âlâ**'yı mânâsı bilinmeyen isimlerle adlandırmaz, çünkü olur ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın celâline nispetle ıtlâkı lâyık olmayan (kullanılması yakışık almayan) bir isimle O'nu tesmiye etmiş olabilir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinde ilhâdın bir çeşidi de, bâzı câhillerin yaptığı gibi birtakım duâlar uydurup onlar içerisinde **Allâh-u Te'âlâ**'yı Kitab'ta ve Sünnet'te vârid olmayan isimlerle tesmiye etmek ve **Allâh-u Te'âlâ**'yı Kendisine yakışmayan ve fiilleri arasında zikredilmeyen bâzı uygunsuz ef'âl ile zikretmektir ki bunlardan son derece sakınılması ve Kitab'ta, Sünnet'te vârid olmayan isimlerle duâlar yapılmaması gerekir. Bu konuda kimse: 'Ben şu ismi ve şu duâyı seçiyorum' diyemez. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bir Peygamber göndermiş ve onun vâsıtasıyla kullarına hangi isimlerle duâ edeceklerini Kendisi tercih buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri hakkında ziyâde ve noksan yapmak da ilhâddır. Ziyâdelik teşbîhtir, noksanlık ise ta'tîldir. Yâni **Allâh-u Te'âlâ**'yı yaratıklarından birine benzeten isim ve sıfatla anmaktır. Nitekim Müşebbihe fırkası **Allâh-u Te'âlâ**'yı, Kendisi hakkında izin vermediği "**Arş**'ta oturmak ve gökten inmek" gibi uygunsuz sıfatlarla vasıflamışlardır. Mu'attıle fırkası ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın sâhip olduğu (hayat, ilim gibi kadîm ve ezelî) vasıfları Kendisinden selbetmişlerdir. Bundan dolayı Ehl-i Hakk (olan Ehl-i Sünnet): "Şüphesiz bizim dînimiz iki yol arasında bir yoldur ki onda teşbîh de yoktur, ta'tîl de yoktur" demişlerdir.

Şeyh Ebu'l-Hasen el-Bevşencî *(Rahimehullâh)*a tevhîdden sorulduğunda: "Zâtlara benzetilmeyen, sıfatlardan da boş kabul edilmeyen bir Zât'ın varlığını kabullenmektir" demiştir.

Cümle-i celîlede geçen : **"O'nun isimleri husûsunda doğrudan sapmakta olan kimseleri bırakın!"** kavl-i şerîfinin: "Onları bırakın, kendileriyle mücâdeleye girişmeyin ve onlara bulaşmayın" mânâsında olduğunu söyleyenler olmuştur ki bu mânâya göre âyet-i kerîme Kıtâl (kâfirlerle cihâd) âyetiyle mensûhtur. **İbni Zeyd** *(Rahimehullâh)* böyle demiştir.

Bu cümle-i celîlenin

﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا﴾

"Beni, yaratmış olduğum o (Velîd ibni Muğîre adındaki) **kişiyle tek başıma bırak"** *(Müddessir Sûresi:11)*,

﴿ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾

"(Habîbim!) **Bırak onları, ye**(yip iç)**sinler,** (dünyâ zevkleriyle) **iyice faydalansınlar ve** (uzun yaşayıp her isteklerine kavuşacaklarına dâir) **umut** (ve kuruntuları) **onları oyalasın!** (Yaptıkları hatâyı) **pek yakında bilecekler!"** *(Hıcr Sûresi:3)* âyet-i kerîmeleri gibi tehdit mânâsında olduğu da söylenmiştir ki, bu âyet-i kerîmenin sonunda: (سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) **Muhakkak ki onlar yapmakta bulunmuş oldukları** (ilhâd ve zındıklık gibi kötü) **şeyler** (nedeniy)**le cezâlandırılacaklardır"** buyrulmuş olmasından, tehdit mânâsının daha açık olduğu anlaşılmaktadır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimleri hakkında ilhâd, kendisinde tevkîf (semâ'a dayalı vukûfiyet) bulunmayan ya da fâsit (bozuk) bir mânâ akla getiren isimlerle **Allâh-u Te'âlâ**'yı adlandırmaktır.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinde Kitab, Sünnet ve İcmâ'a riâyet edilmelidir. Bu asıl kaynaklarda vârid olan her ismin **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanılması câizdir, bunlarda vârid olmayan bir ismin mânâsı doğru olsa da kullanımı câiz değildir.

Ebu'l-Kāsım el-Kuşeyrî *(Rahimehullâh)* **"Mefâtîhu'l-hucec ve mesâbîhu'n-nühec"** isimli eserde bunu açıklamıştır.

Âmîdî *(Rahimehullâh)*ın **"Ebkârü'l-efkâr"** isimli kitabında zikredildiğine göre; esmâ-i hüsnânın tesbit kaynağı ne aklî deliller ne de lafzî kıyaslar olamaz. Böyle olmasaydı 'Fakîh' ve 'Âkil' gibi mânâsı uyan isimlerle **Rabb Te'âlâ**'yı tesmiye câiz olurdu. Hattâ bu isimler, zâhirî mânâsı müşkil olan birçok isimden evlâ olurdu. Ama burada tek kaynak, Şâri'in müsaadesidir. Dolayısıyla hakkında izin vârid olanı tecviz eder, yasak bulunanı da men ederiz. Ne ıtlâk, ne de men (serbestlik ve yasaklık) bulunmayanlar hakkında ise bâzı ulemâ engelleme tarafını tercih etmişlerdir. Ama diğer hükümlerde olduğu gibi bu konuda da şerî'atin zâhirî hükümlerine îtibar edilmelidir.

Arap lisânı dışındaki lügatlerde vaz edilen özel isimlerin kullanımına gelince; bu lafızlar hiçbir noksanlık îham etmeyip aksine övgü içerikli olsalar da tehlikeye karşı

ihtiyatlı olabilmek için Ehl-i Sünnet'in geneli bunu men etmiştir. Ama Mûtezile mutlak mânâda serbest etmiştir. 'Hüdâ' ve 'Tanrı' gibi isimlerin kullanımı yaygın olup kimse de buna îtiraz etmediği için **Kāzî Ebû Bekr** *(Rahimehullâh)* bu îtirazsızlığı icmâ' kabul ederek bunların kullanılmasının cevâzına meyletmiştir.

"Şerh-i Mevâkıf"te zikredildiği üzere; **Kāzî Ebû Bekr** *(Rahimehullâh)*a göre **Allâh-u Te'âlâ** hakkında sâbit olan bir mânâya delâlet eden herhangi bir lafız, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ına yakışmayan bir mânâ akla getirmiyorsa onunla **Allâh-u Te'âlâ**'yı tesmiye etmek câizdir. Ama yanlış îhâmı barındırmamasının yanı sıra tâzim mânâsı da içerirse o zaman bu ismin ıtlâkı (kullanımı) husûsunda hiç tevakkuf (şüphe) kalmaz.

İmâm-ı Ğazâlî *(Rahimehullâh)* bu bapta bir tafsil yapmış (ayrım gözetmiş) ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ından gayri zâid bir mânâya delâlet eden sıfatların kullanımını câiz görmüş, ama öz Zât'a delâlet eden ismin ıtlâkını yasak saymıştır.

Müteahhir âlimlerden bir cemaat, cumhûrun mezhebini ihtiyâr ederek: "Naslarda duyulan isimler, duyulduğu vech üzere kullanılmalıdır. Mârife ve nekre olmak dışında bu hudut geçilmemelidir. Bu hususta kullara benzeyiş mânâları akla getiren 'Sabûr' ve 'Şekûr' isimleriyle böyle bir şey vehme getirmeyen 'Kādir' ve 'Âlim' isimleri eşittir.

Sem'î olmak demek, Kitâb, sahih Sünnet veya icmâ' ile sâbit olan demektir. Çünkü ümmetin âlimlerinin icmâ'ı olan bir husus diğer iki kaynağın dışında değil demektir. Bu mesele amelî konulardan olduğu için zayıf hadîs-i şerîfler de hasen hadîs-i şerîfler kabul edilip amel edilebilir. Ama bu noktada kıyas, icmâ' gibi olmayabilir.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh Celle Celâlühû**'nun isimleri vardır. Bu isimler O'nun sıfatlarıdır. O bu isimlerle bilinmiş ve övülmüştür. Övgü dolu ve gönüllere tatlılık veren o isimler, pâk ve eşsiz **Allâh**'a lâyık olan en güzel pâk isimlerdir. Bu isimler dilin âyini (zikri), rûhun kandilidir ve ebedî senâdır. **Allâh Celle Celâlühû ve Azze Kibriyâuhû** buyurur ki:

'Hidâyet' nûrumdur, 'Lâ ilâhe illallâh' kelimemdir, Ben O'yum. Yolu bulan kul Benim nûrumla bulmuştur. Yolun izini süren Benim kandilimle gitmiştir. Sünnet, mârifet ve muhabbet Benim kandillerimdir. Sünnet kandilini o kulumun kalbinde yakarım, mârifet kandilini sırrında yakarım, muhabbet kandilini de rûhunda yakarım. Bu üç kandilin arasından giden kula ne mutlu! Nûr-u e'zamın kalbinde parladığı ve sevgiliyi görmenin kalbine ayân olduğu kimseden azîz kim vardır? **Allâh Celle Celâlühû** buyurmuştur ki: 'Lâ ilâhe illallâh' Benim Kelimem ve Benim sıfatımdır. '**Allâh**' Benim ismimdir ve Ben O isimle varım. **Deyyân** ve **Rahmân** (hesâba çeken ve çok acıyan), herkesin Hudâsı, cihânın ve cihândakilerin Sâhibi ve Gözeticisi hep Benim isimlerimdir.

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* bu mevzûya uygun birkaç kelime buyurarak demiştir ki: Ey Kendisine her övgü yakışan! Ey verdiği ihsânlara şükredilen! Ey Belâsı hoş görülen! Ey Kerîm olan

Allâh! Şu kulun kendisi Seni övmekten de, aklıyla Senin minnetini idrâkten de, kendi gücüyle Sana lâyık olmaktan da âcizdir! Devâsı ancak Sen olan bir derdin mübtelâsıyım. Lâyığı ancak Sen olan övgünün kölesiyim. Senin hakkında Senin bildiğini ben nasıl bilirim? Sen Kendi buyurduğunsun. Sen Kendin nasıl buyurmuşsan öylesin. **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de dedi ki:

«لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ.»

"Ben Sana övgüyü sayıp bitiremem, Sen Kendini övdüğün gibisin"

Şeyhülislâm Ensârî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* demiştir ki: **Allâh-u Te'âla** Kendisi hakkında ne açıkladıysa O'dur ve O'nun sıfatı öylecedir. **Allâh** *(Celle Celâlühû)* Kendisi hakkında beyân üzeredir. **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de O'ndan ayân (âşikâr görme hâli) üzeredir. **Allâh** *(Celle Celâlühû)* Kendisi hakkında:

﴿فَاسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا﴾

"Sen O'nu bir Habîr olarak yine O'na sor!" *(Furkân Sûresi:59)* buyurmaktadır

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında da:

﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ﴾

"O nefsânî bir arzudan dolayı konuşmaz!" *(Necm Sûresi:3)* buyurmaktadır.

Kişinin kendi kendine **Allâh**'a ne sıfat ispat etmesi yakışık alır, ne de tenzîhde bulunması. Kitab ve Sünnet'i iyi dinle ve onlar ne diyorlarsa doğrusu odur, onu söyle! **Allâh-u Te'âla** hangi sıfat ve isminin olduğunu söylüyorsa, sen de onları söyle, Onun söylemediği şeyleri sen söyleme. **Allâh** *(Celle Celâlühû)*; "Ben şöyle bir şekildeyim, şu keyfiyetteyim" dememiştir. Eğer Kendisini şekille tanıtsaydı, biz de o zaman öyle bilir ve derdik. Ama **Allâh** sâdece "Ben varım" dedi ve nasıl var olduğunu keyfiyetle söylemeyerek, Kendisi hakkında keyfiyet (ve nasıllık) bildirmedi. İşte sen de "**Allâh** var" de, ama nitelik ifâde etme! Kur'ân-ı Kerîm'deki ki şu iki ayet-i kerîmeyi bilen kimse teşbîhden kurtulur:

﴿أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾

"(İstediği her şeyi) **yaratan bir Zât** (herhangi bir şeyi) **yaratamayan kimse gibi olur mu hiç?"** *(Nahl Sûresi:17)*

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾

"(Ne Zât'ı, ne sıfatları, ne de sanatları husûsunda) **hiçbir şey O (Allâh-u Sübhânehû)nun benzeri olamaz** (ki O'nun eşi veyâ çocuğunun varlığı düşünülebilsin)**!"** *(Şûrâ Sûresi:11)*

İsmin isbâtı teşbîh olmaz, nefyindeki takdîs ise İblîs'in mezhebidir. *Yâni **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarını kabul etmek O'nu yaratıklarına benzetmek olmaz, ama Mûtezile'nin yaptığı gibi **Allâh**'ı tenzih adına sıfatlarını yok saymak şeytânî bir mezhebdir.* Teşbîhde bulunan (**Allâh**'a yaratıklara mahsus bir sıfat takarak O'nu başkalarına benzeten) kimse İslâm hazîresinden çıkmıştır, sıfatları reddeden kimse de zındıktır.

Şunu bil ki; **Hâlık**'ın isimleri vardır, mahlûkun da isimleri vardır, ama mahlûka âit olan isimler yapmacık, âriyet, sonradan uydurma ve mecâzîdir. **Hâlık**'a âit olan isimler ise kadîm ve ezelîdir, Ona lâyık ve hakîkidir. Onun isimlerinden hiç biri sonradan ilâve olma değildir.

Bir tâife: "**Hâlık** (yaratıcı) olması için mahlûk gerekir, **Râzık** (rızık verici) olması için merzûk gerekir" demiştir. Ama onların dedikleri gibi değildir ve sonradan meydana gelen hiçbir şeyin **Allâh**'ın isimlerine bir dahli (etkisi) yoktur. Eğer hiçbir mahlûk olmasaydı, Sâhibimiz ve Mâlikimiz olan **Allâh-u Te'âlâ** yine **Hâlık** idi. Hiçbir merzûk olmasaydı da yine Sahibimiz ve Mâlikimiz olan **Allâh-u Te'âlâ Râzık** idi. **Allâh**'ın doksan dokuz ismi vardır ve o isimlerle bilinir, yoksa belirli bâzı şeyler nedeniyle o isimlerle müsemmâ değildir.

O, ezelden beri hiçbir şey yokken de o isimlerle isimlenmiştir. Gök ve yer O'nundur. Sonunda başta olduğu gibidir, başında da sonunda olduğu gibidir. O'nu ne vehimler anlar, ne de Kendisi fehimlere göre bir illetle iş yapmaktadır, yâni her var olanın yaratılmasının yegâne sebebi ancak Kendisidir, fakat Kendisinden başka hiçbir şey O'nun yapacağı işlerde illet olamaz.

O, her şeyi sebepler içine atıcıdır, Kendisi ise bir nedene âit değildir. Ona her kim nedenlik ve nasıllık atfederse, Ehl-i Sünnet yolundan çıkmış olur. Zîra **Rabbü'l-izzet** ne zanlarla hayal edilebilir, ne zihinlerle kavranabilir, ne akıllarla ayırt edilebilir, ne de vehimlerle idrâk edilebilir. O ancak isim ve sıfatlarıyla bilinmiştir. Herkes O'ndan ancak mârifet nûruyla, Kitab, Sünnet ve ilhâmla nişan ve haber üzeredir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; 'İlhâd', meyl ve inhirâf (doğru yönden ayrılıp yana bele sapmak) demektir ki bu, Kendi Zât'ını isimlendirmediği, semâvî bir kitapta geçmeyen ve hakkında nass-ı nebevî bulunmayan bir isimle **Allâh-u Te'âlâ**'ya isim vermektir.

Şerî'atte tevîli bulunsa bile fâsit mânâlar akla getiren isimlerle **Allâh-u Te'âlâ**'yı tesmiye etmek de ilhâd ve zındıklık olur. Nitekim bedevîlerin medih için kullandığı: "Ey iyiliklerin babası" ve "Ey nur yüzlü" gibi tâbirler bir kişinin üstün sıfatları cem ettiğini ve noksanlıklardan uzak olduğunu ifâde sadedinde söylenen sözler kabîlinden iseler de, bunlar **Allâh-u Te'âlâ** hakkında bir soy-sop ve uzuv isnâdı gibi fâsit mânâlar akla getirdikleri için yasaklanmıştırlar.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile **"Allâh"** ism-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın ism-i alemi (özel ismi) yâni; öz Zât'ının adıdır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bütün isimleri **Allâh** ismine izâfe ederek: **"En güzel isimler ancak Allâh'a âittir"** buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ'nın bütün isimleri sıfatlarından müştaktır, ancak **"Allâh"** ism-i şerîfi bize göre de, ekserî meşâyıha göre de müştak değildir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât-ı Akdesi hiçbir şeyden mahlûk olmadığı gibi, ism-i şerîfi de hiçbir şeyden müştak değildir. Bu âyet-i celîlenin bir mânâsı da: **"En güzel sıfatlar Allâh'a âittir**, o halde sıfat-

larının birinden müştak olan her bir ismiyle O'na duâ edin" demek olur ki bu emir, kişinin o sıfatla sıfatlanması ve onun ahlâkını takınmasıyla tahakkuk eder.

Bu sıfatlara sâhip olmak, ameller ve salih niyetlerle gerçekleşir. Nitekim bir insan çocuk doğurmak için evlenirse, hâlikıyyet sıfatıyla muttasıf olur. Ama bu onun hâlık (yaratıcı) olması anlamına gelmez.

Râzıkıyyet sıfatıyla muttasıf olmak, **Allâh-u Te'âlâ**'nın verdiği rızıkları muhtaçlara infak etmek ve hiçbir şey stok etmemek sûretiyle gerçekleşir, geri kalanlar da buna kıyas edilir. Bu anlattıklarımız ittisaf (vasıflanmak) hakkındadır. Tehalluk (**Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarını ahlak hâline getirmek) ise, mânevî hallerle tehakkuk eder ki bu da, kalp aynasını **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şeyle alâkadar olmaktan ve mâsivâya yönelmekten arındırıp murâkabe etmek (gözetim altına almak) sûretiyle ele geçer, zîrâ bu takdirde **Allâh-u Te'âlâ** Kendi sıfatlarıyla o kula tecellî eder de, o da onlarla tehalluk eder. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

«كُنْتُ لَهُ سَمْعًا، وَبَصَرًا، فَبِى يَسْمَعُ، وَبِى يُبْصِرُ!»

"Ben onun için kulak ve göz olurum, artık o, ancak Benimle işitir, ancak Benimle görür" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/285; Buhârî, Rikāk:38, no:6137, 5/2385)* kavl-i şerîfinin tahkîki (gerçek mânâda anlaşılması) bundan ibârettir.

Allâh-u Te'âlâ'nın: **"O'nun isimleri hakkında ilhâd edenleri terkedin"** kavl-i şerîfinin bir mânâsı da: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarını takınmayan kimseleri bırakın" demektir. **Allâh-u Te'âlâ**'yı Kendisinin Zât-ı Akdesine isim vermediği şeylerle tesmiye etmek ilhâd (zındıklık)tandır, nitekim felsefecilerin **Allâh-u Te'âlâ**'yı "İllet-i ûlâ (yaratılışın ilk sebebi)" ve "Mûcib bizzat" (biz'Zât Kendisi Kendisine istediğini yapmayı gerekli kılan) gibi isimlerle tesmiye etmeleri bu kabildendir, çünkü böylece onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın, yaptığı işlerde, yaratmasında ve îcâdında Muhtâr (dilediğini yapma irâdesine sâhip) olmadığını kastetmektedirler ki **Allâh-u Te'âlâ** o zâlimlerin söylemiş olduğu şeylerden son derece münezzehtir. **"Te'vîlât"**ın kelâmı burada sona erdi.

Allâh-u Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda: (سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) **"Muhakkak ki onlar yapmakta bulunmuş oldukları şeyler** (nedeniy)**le cezâlandırılacaklardır."** buyurarak Kendi isimleri hakkında ilhadda bulunanların cezâsız kalmayacaklarını beyân etmiştir.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

پیچیده شَوَدْ بَپَایِ هَرْ کَسْ عَمَلَشْ

Herkesin işlediği amel kendi ayağına dolaşır.

'Herkes eder kendine, yine kendine. Hep çekdiceğim kendi cezây-i amelimdir' derler azîzim! *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/691)*

دِهْقَانِ سَالْخُورْدَه چَه خُوشْ گُفْتْ بَا پُسَرْ اَیْ نُورِ چَشْمِ مَنْ بَجُزْ اَزْ کِشْتَه نَدْرَوِی

İhtiyar çiftçi ne güzel demiş oğluna:
"Ey benim gözümün nûru! Ektiğinden başkasını biçmezsin!"

«اَلدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ»

"Dünyâ âhiretin ekin tarlasıdır" haberi sırrınca, her ne ekersen onu biçersin. Arpa ekersen arpa, buğday ekersen buğday biçersin.

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾

***"Artık her kim** (dünyada) **hayır bakımından zerre ağırlığınca bir şey yapmışsa, onu**(n sevabını âhirette) **görecektir! Her kim de** (dünyada) **şer bakımından zerre ağırlığınca bir şey yapmışsa, onu**(n cezasını âhirette) **görecektir!"** (Zilzâl Sûresi:7-8) sırrınca herkes dünyâda ne çeşit amel ettiyse, âhirette onun cezâsını (karşılığını) görür.*

Meşhûr kelâmdır:

اَلنَّاسُ مَجْزِيُّونَ بِاَعْمَالِهِمْ اِنْ خَيْراً فَخَيْرٌ وَ اِنْ شَراً فَشَرٌّ

"İnsanlar yaptıklarıyla cezâlandırılacaklardır, hayra hayr, şerre şer!" (Hâfız Şerh-i Konevî, kenarında Sûdî Efendi:2/556-557)

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **en güzel isimler Allâh-u Te`âlâ'ya âittir** ki, **Allâh-u Te`âlâ** her bir ismiyle bütün işleri yönetmektedir. **Artık O'na onlarla duâ edin** ve bunu mertebeler hasebince yapın ki, bunların en e`lâsı fiil lisânıyla duâ yapmaktır. Fiil lisânıyla duâ ise kulun, kendisi hakkında düşünülebilecek nisbette o isimlerin mânâlarıyla donanmasıdır ki, bu makam mukarreb kulların **Allâh-u Te`âlâ**'nın isimlerinden nasîbidir.

Huccetü'l İslâm İmâm-ı Gazâlî (Kuddise Sirruhû)nun beyânına göre; kulların **Allâh-u Te`âlâ**'nın isimlerinin mânâlarından hazları üç kısımdır:

Birincisi; o mânâları keşif ve müşâhede yoluyla bilmeleridir ki, böylece o mânâların hakîkatleri hatâ ihtimâli bulunmayan bir burhan ile onlara zâhir olur ve **Allâh-u Te`âlâ**'nın o mânâlarla ittisâfı kendilerine tam mânâsıyla inkişâf eder ki, böylece insanın, zâhir duyularıyla değil de, iç âleminin müşâhedesiyle kendi batınî sıfatlarını bilmesi gibi **Allâh-u Te`âlâ**'nın o sıfatlara sâhip olduğu açık seçik olur. Taklit yoluyla atalardan ve hocalardan alınan bir îtikat ile bu inkişâf arasında ne kadar fark vardır!

İkincisi; kendilerine keşfettirilen celâl ve kemâl sıfatlarını yüce tutmaları ve o tâzimden dolayı mekân bakımından değil de, sıfat cihetinden **Allâh-u Te`âlâ**'ya yaklaşabilmeleri için o sıfatlarla mümkün olduğu kadar vasıflanma iştiyâkının kendilerinde belirmesidir. Böylece onlar **Allâh-u Te`âlâ**'nın isimlerinin mânâlarıyla ittisaftan dolayı indallâhta mukarreb olan meleklere bir benzerlik kesbederler. Bir insanın bu şevkten hâlî (boş) olması ancak iki işten biri; ya **Allâh-u Te`âlâ**'yı bilmesinin zayıflığı ya da kalbinin başka şevklerle dolu olması nedeniyle olur.

Üçüncüsü; Allâh-u Te'âlâ'nın isimlerinin taşıdığı sıfat mânâlarından mümkün olduğu kadar nasiplenmeye ve onların güzellikleriyle ahlâklanıp süslenmeye gayret etmektir ki bu sâyede kul, meleklerden olan mele-i e'lânın refîkı olan ve onlara benzeyen Rabbânî bir kimse olur. İşte o zaman bu zâtın idrâkinde (varlıkları anlamasında) yakınlık ve uzaklık müessir olmaz. Hattâ onun idrâki tasavvur edilen şeylere münhasır kalmaz. Böyle bir zât (nefsânî) şehvet ve gazaptan mukaddes

olur. Bu nedenle onun işleri istek ve öfke muktezâsıyla gerçekleşmez, onu yaptığı işlere sevk eden ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya tekarrub talebi (mânen yaklaşma isteği) olur.

Ama bundan, **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ** ile kul arasında bir mümâselet (benzerlik) isbâtı gerekmez. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" *(Şûrâ Sûresi:11)* buyurmuştur. Çünkü mümâselet, hem mâhiyette, hem de türde ortaklık demektir. Yoksa mutlak mânâda müşâreket anlamı taşımaz. Meselâ akıllı at, bir uyanıklıkta son dereceye varmış olsa da, insan nevi cinsine muhâlefeti olduğu için ona mümâsil olamaz, olsa olsa uyanıklıkta ona müşâbih olur ki, o uyanıklık insanı insan yapan mümeyyiz vasıfların dışında bulunan ârız bir sıfattır.

Sen en ufak bir düşünce ile şunu rahatça bilirsin ki, Hayy, Alîm, Mürîd, Kādir, Mütekellim, Semî' ve Basîr olan **Allâh-u Te'âlâ** ile, (O'nun sıfatlarının sûretleri olan) hayat, ilim, irâde, kudret, sem' ve basar sıfatlarıyla muttasıf olan kul arasında ancak bu isimlerin itlâkı (kullanımı) husûsunda bir benzerlik mevcuttur.

"Bir kulun nâfilelerle Allâh-u Te'âlâ'ya son derece yaklaşması"na dâir olan hadîs-i şerîf hakkında konuşmak, sâhili bulunmayan bir denize dalmayı îcab eder. Artık sen bizim sana verdiğimiz şeyleri al da O'nun isimleri hakkında ilhadda bulunanları yâni isimlerinin mânâlarını Allâh-u Te'âlâ'nın gayrinden soranları ve olur-olmaz vasıfları Allâh-u Te'âlâ'ya isnâd edenleri terk et. Onlar da Allâh-u Te'âlâ'nın cehennem için halkettiklerindendir ve yakında onlar ilhâd olarak yaptıklarının cezâsına çarptırılacaklardır.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinin ötesinde başka isimleri vardır, sıfatlarının verâsında da başka sıfatları vardır ki, akıllar onlara ulaşamaz, zîrâ **Hakk** öyle bir nurdur ki, O'na varmaya kimsenin yolu yoktur, ancak o nûra ğark olmak lâzımdır."

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinden her bir isim seni mertebelerden bir mertebeye ulaştırır. **Allâh** ismi ise seni O'nun sevgisinde şaşıp kalma makamına bâliğ kılar. Rahmân ve Rahîm isimleri seni O'nun rahmetine ulaştırırlar. İşte hulûsi kalp ile duâ ettiğin zaman bütün isimleri böylecedir."

Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde bir velî şöyle demiştir: **"Allâh'a en güzel isimleriyle duâ edin"** emrinin mânâsı: "O isimlerin hakîkatini idrâk etmeye uğraşmayıp, sâdece zikir ve tefekkürle iktifâ edin."

Meşâyıhtan birinin beyânı vechile; "**Allâh-u Te'âlâ** isimlerini duâ edilsin diye açıklamıştır, yoksa Kendisine vâkıf olunma talebiyle değil, zîrâ O'nun sıfatlarına hiçbir kul vâkıf olamaz."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; sıfatlarıyla ve isimleriyle dostlarına tanınan ve onlara Kendisinin kim olduğunu, hangi vasıflara sâhip olduğunu, Kendi vasıfları hakkında neye inanmanın câiz olduğunu ve neyi kabullenmenin yasak olduğunu tanıtan Zât'ı tesbih ederiz. Böylece O onların kalplerine kendilerine keşfettirdiği esmâ ve sıfâtıyla tecellîde bulunmuştur.

Evet! Akıllar **Allâh-u Te'âlâ** hakkında inanılması vâcib, câiz ve mümteni' (yasak) olan şeyler hakkında bir miktar bilgiye sâhip olsa da bu konuda mutlak mânâda beyân şerî'ate âittir. Şerî'at lisânında vârid olan isimler ve sıfatlar **Allâh-u Te'âlâ**'ya itlâk olunabilir ama şerî'atin sessiz kaldığı isim ve sıfatların ıtlâkı engellenir.

Denilmiştir ki: "Bir kimseye **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarından bir vasıf gâlip ise o kişi **Allâh-u Te'âlâ**'yı o vasfın muktezâsıyla zikreder. Her kim **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütuflarını keşfetmekteyse onun kalbi **Allâh-u Te'âlâ**'nın iyiliklerine merbut olduğundan onun dilinde gâlip olan senâ Vehhâb, Bârr ve Mu'tî gibi ism-i şerifleridir.

Her kim rahmet vasfıyla mükâşef olup nîmetleri müşâhededen meczûb ise onun zikrine ağır basan, Rahmân, Rahîm ve Kerîm mânâsında olan ism-i şeriflerdir. Kimin de himmeti kendi varlığını görmekten daha yukarı çıkıp o kişi varlığını **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığının hakîkatlerinde tüketmiş ise onun lisânında **Hakk** ism-i şerifi gâlip olur.

Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiillerini müşâhededе terakkî eyleyip Fâ'il'i müşâhedeye ulaşanlar el-Bâriü ism-i şerifini çok isti'mâl ederler. Fakat varlığın hakîkatleriyle mutahakkık olup eserleri görmekten uzak tutulan mârifet ehlinin dilinde ekserî **el-Hakk** ism-i şerifi cârî olur."

Denilmiştir ki: "**Allâh-u Sübhânehû**, mahlûkātı isimlerine vâkıf kıldığı için onlar o isimleri dilleriyle zikrederler ama Zât'ına kimseyi vâkıf kılmamıştır. Akıllar ne kadar sâfîleşse bile **Hakk Te'âlâ**'yı idrâke kalkışamazlar. Çünkü hakîkatler zuhûr ettiği anda bütün akıllar onları kavramayı hedeflerken o hakîkatler bir anda hayret ve şaşkınlık peçesiyle örtünürler.

Zât-ı Akdes'in hakîkatini anlamaya yöneliş kastı bulunduğu anda bütün mârifetler şaşkın kalır. **Allâh-u Te'âlâ**'yı görme hallerine dâir idrâk talebi bulunduğu anda gözler yorgun düşer. **Hakk Sübhânehû Azîz**'dir ve te'âlî (yücelik) sıfatlarını istihkakta müteferriddir (yegânedir)."

Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri hakkında ilhâd; doğrudan sapmaktır ki bu, ziyâdelik ve noksanlık îtibârıyla iki türlüdür: Temsil ehli (**Allâh-u Te'âlâ**'yı yaratıklarına benzeten Müşebbihe fırkası), vasıflarında ziyâdelik iddiâ ederek mülhid oldular, ta'tîl ehli (**Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarını inkâr eden Mûtezile fırkası) ise eksiltme yaparak mülhid oldular.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın esmâ-i hüsnâsının tümü insanın mezâhirinde tecellî ederler, bâzen münferit, bâzen de toplu halde insan üzerine akın ederler. **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün isimleriyle ahlâklanan ârif bir kişide bâzen hepsi birleşir. Ancak bâzen mülk ve takdis (saltanat ve kutsallık),

bâzen de rahmânlık ve rahîmlik (merhamet) şeklinde farklı isimlerin tecellîleri zuhûr eder.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

En güzel isimlerin Allâh-u Te'âlâ'ya ait olduğu;

﴿ قُلِ ادْعُوا اللهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا ﴾

"(Habîbim!) **de ki:** "(O Rabbinize) **Allâh ismi verin, ya da** (O'nu) **Rahmân ismiyle adlandırın!**

Hangisiyle isim verirseniz, (her ikisi de yerinde olur,) **zâten** (her biri tâzim ve yüceltme ifâde eden) **en güzel isimler sadece O'na âittir."**

Namazın(daki okuman)ı (müşriklere duyurup da hakâretlerine sebebiyet verecek şekilde) **sesli yapma, onu** (arkanda kılanların duyamayacağı kadar) **çok da kısma! İşte sana! Bu**(nlar) **ara**(sın)**da** (orta) **bir yol ara!"** *(İsrâ Sûresi:110)*

«اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى﴾

"Allâh ki; Kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur! (Delâlet ettikleri takdîs, tahmîd, ta'zîm ve tenzîh mânâları açısından) **en güzel isimler sâdece O'na âittir.** (Ama isim ve sıfatlarının çokluğu Zât'ının birliğine zıt değildir.)" *(Tâhâ Sûresi:8)*

﴿هُوَ اللهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

"(Yoktan yaratan ve her şeyi bir hikmet üzere ölçüp biçen) **Hâlik,** (her yarattığını kusurlardan uzak bir şekilde yaratan ve kimini kiminden muhtelif şekillerle ayıran) **Bâri' ve** (dilediği şekilde her yaratığa farklı bir şekil veren) **Musavvir ancak O Allâh'tır! O en güzel** (mânâlar ifâde eden) **isimler sâdece O'na âittir!**

Göklerde ve yerde bulunanlar O'nun için sürekli (tenzîh ve) **tesbîhte bulunmaktadır!"** *(Haşr Sûresi:24)*

﴿ وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (181)

(وَمِمَّنْ) O kimselerden vardır ki, (خَلَقْنَا) Biz yarattık, ne vardır? **(أُمَّةٌ) bir topluluk,** öyle topluluk ki, **(يَهْدُونَ) hidâyete eriştirirler,** neyle? **(بِالْحَقِّ) hak ile,** daha, **(وَبِهِ) ancak onunla, (يَعْدِلُونَ)adâletli davranırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Cehennem için yaratılan birtakım sapık tâifeler mevcutsa da,) **Bizim yarattıklarımızdan öyle bir topluluk da vardır ki onlar hak üzere bulunarak** */hak(olan nasîhatler)ile/* (insanları) **hidâyete eriştirirler ve** (hiçbir kararlarında zulme sapmayıp) **sâdece onunla** (hüküm vererek) **âdil davranırlar."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** ins-ü cinden birçoğunun cehennem için yaratıldığını beyân ettikten sonra peşisıra bu âyet-i kerîmeyi zikrederek cennet için yaratılmış birçok kulların da bulunduğunu beyân etmiş oldu.

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **'Mûsâ'nın kavminden de bir topluluk vardı ki, hak üzere bulunarak** (insanları) **hidâyete eriştirmekteydiler ve ancak onunla** (hüküm verip, zulme sapmayarak) **adâletli davranmaktaydılar.'** (A'râf Sûresi:159 âyet-i kerîmesi) indiği zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından bir kısmı: "Yâ **Rasûlellâh! Allâh-u Te'âlâ** İsrâîloğullarından bu kavmi büyük hayırlarla yâd etmiş, Sana da îmân ederlerse onlara iki kat sevap vaad etmiştir, bize ise sâdece bir ecir belirlemiştir, oysa biz Seni de, diğer rasülleri ve kitapları da tasdik ettik" dediler. Bunun üzerine bu ümmetin fazîleti hakkında:

"Bizim yarattıklarımızdan öyle bir topluluk da vardır ki onlar hak üzere bulunarak (insanları) **hidâyete eriştirirler ve sâdece onunla** (hüküm vererek) **âdil davranırlar"** meâlindeki bu âyet-i kerîme nâzil oldu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/585-586)*

İbni Cüreyc *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Bize anlatıldığına göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âyet-i kerîmeyi okuduğunda:

عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ذُكِرَ لَنَا أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «هٰذِهِ أُمَّتِي قَالَ: وَبِالْحَقِّ يَأْخُذُونَ وَيُعْطُونَ وَيَقْضُونَ.»

"İşte bunlar benim ümmetimdir ki hak ile alıp verirler ve (ancak onunla) **hüküm verirler"** *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/600; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/690)* buyurmuştur.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bize ulaşan habere göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âyeti okuduğu zaman:

عَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بَلَغَنَا أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا قَرَأَهَا: «هٰذِهِ لَكُمْ، وَقَدْ أُعْطِيَ الْقَوْمَ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ مِثْلَهَا، ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾»

"İşte bu size âittir, sizden önceki bir kavmede bunun misli verilmiştir. (Nitekim **Mevlâ Te'âlâ:) 'Mûsâ'nın kavminden de bir topluluk vardı ki, hak üzere bulunarak** (insanları) **hidâyete eriştirmekteydiler ve ancak onunla** (hüküm verip, zulme sapmayarak) **adâletli davranmaktaydılar.'** (buyurmuştur)" buyururdu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/600; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/311; Vâhidî, el-Vesît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/431; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/676; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/465; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/690; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/439)*

Rabî' ibni Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ، فِي قَوْلِهِ: ﴿وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مِنْ أُمَّتِي قَوْمًا عَلَى الْحَقِّ حَتَّى يَنْزِلَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ مَتَى أُنْزِلَ.»

"Şüphesiz benim ümmetimde öyle bir kavim vardır ki, Meryem oğlu Îsâ indirileceği zamanda nüzûl edinceye kadar onlar hak üzere bulunacaklardır." *(İbni Ebî Hâtim:5/1623; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/311; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/313; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/465; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/690)*

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «لَتَفْتَرِقَنَّ هٰذِهِ الْأُمَّةُ عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلَّا فِرْقَةً، يَقُولُ اللهُ ﴿وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ فَهٰذِهِ هِيَ الَّتِي تَنْجُو مِنْ هٰذِهِ الْأُمَّةِ.»

"Elbette bu ümmet yetmiş üç fırka üzere ayrılacaktır ki hepsi cehennemdedir, ancak bir fırka ki Allâh-u Te'âlâ (onlar hakkında)**: 'Bizim yarattıklarımızdan öyle bir topluluk da vardır ki onlar hak üzere bulunarak** (insanları) **hidâyete eriştirirler ve sâdece onunla** (hüküm vererek) **âdil davranırlar' buyuruyor. İşte bu ümmetten kurtulacak olan fırka sâdece bunlardır."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/690)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; bu âyet-i kerîme hiçbir zaman diliminin, hak ile kāim olan, onunla amel eden ve ona hidâyet eden kimselerden boş kalmadığına delâlet etmektedir. Çünkü bu âyet-i kerîme sâdece nâzil olduğu asırda bulunan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbından bahsetmemektedir. Zâten onların hak üzere olduğunu beyân etmek de faydasızdır. Demek ki dünyâ hiçbir zaman hak üzere bulunan bir kavimden hâlî kalmamıştır ve hak üzere olan kimselerin icmâ'ı (bir meselede aynı görüşte buluşmaları) dâimâ huccet (Kitab ve Sünnet gibi uyulması gereken bir delil) olmuştur. Bu takdîre göre sâir ümmetlerin hak üzere olanlarının icmâ'ı da kendi dönemlerinde huccet kabul edilmiştir.

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede methedilen âdil ümmet, belli bir zamâna ve özel bir mekâna tahsis edilemez. Doğrusu onlar her zamanda ve mekânda mevcutturlar. Dolayısıyla İslâm dâimâ üstün kalacak, hiçbir şey onun üstüne çıkamayacaktır. Fâsıkların ve şer ehlinin sayıca çok olmasına îtibar yoktur. İşte bu âyet-i kerîmede, kıyâmet gününe yakın bir zamâna kadar İslâm'ın

ve ehlinin yücelik ve şerefinin devâm edeceğine dâir ümmet-i Muhammediyye'ye büyük bir bişâret (müjde) vardır.

Kıyâmete yakın hamele-i Kur'ân ve ulemâ (hâfızlar ve âlimler) vefât edip Kur'ân Mushaflardan sökülüp alınıncaya ve (**Yemen** tarafından) o yumuşak rüzgâr gelerek kalbinde zerre kadar îman bulunan herkes ölünceye dek İslâm'ın izzet ve şerefi dâim kalacaktır. Zâten bu sayılanlar da ancak **İsâ** *(Aleyhisselâm)*ın (gökten inip İslâm'ı dünyâya hâkim ettikten sonra) vefât etmesinin ardından vukû bulacaktır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, mahlûkâtı için yaratmış olduğu bu ümmet hak üzere dâim olacak tâifedir ki bunlar ihtisaslarının ve ilimlerinin farklılığı olmakla birlikte, takvâ sâhibi âlimlerle ârif olan velîlerdir. Âlimler şerî'atin hükümlerine sağlam bir şekilde tutunma yoluna hidâyet ederler. **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilen velîler de mânevî hakîkatlerin zevkleriyle hakîkatlenme yoluna hidâyet ederler.

Ulemâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükümlerine dâvet edicidirler, ârifler ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ının mârifetine ulaşmaya çağırıcıdırlar. Ulemâ zâhirleri ıslâha çalışır, evliyâ ise bâtınları düzeltmeye gayret eder ki bunun biri olmadan diğeri duramaz. Bâtınsız zâhir fâsıklıktır, zâhirsiz bâtın ise ilhâd (zındıklık)dır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme hiçbir zamânın, hak üzere bulunan **Allâh** dostlarından boş kalmayacağına delâlet etmektedir, nitekim **Rabî' ibni Enes** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مِنْ أُمَّتِي قَوْمًا عَلَى الْحَقِّ حَتَّى يَنْزِلَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ مَتَى أُنْزِلَ.»

"Meryem oğlu Îsâ ne zaman indirilecekse o inene kadar benim ümmetimden hak üzere bulunan bir kavim mutlaka bulunacaktır." *(İbni Ebî Hâtim:5/1623; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/690; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/286)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لَا يُقَالَ فِي الْأَرْضِ اَللهُ اللهُ.»

"Yeryüzünde 'Allâh Allâh' denilmeyeceği zamâna kadar kıyâmet kopmayacaktır." *(Müslim, Îman:66, no:148, 1/131, diğer kaynaklar için bakınız:Rûhu'l-Furkân:8/212, hadîs no:179)* buyurmuştur.

Şeyh-i Kebîr Sadruddîn Konevî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hadîs-i şerîfte Lafza-i Celâl'i tekrar ederek bu hususu tekit etmiştir. Şunda şüphe yoktur ki; **Allâh-u Te'âlâ**'yı tam bir mârifetle tanımayan kimse, O'nun bütün isimlerini toplayan ve İsm-i E'zam kabûl edilen **'Allâh'** ism-i şerîfini hakîkî mânâda zikredemez.

Her asırda **Allâh-u Te'âlâ** hakkında en mükemmel mârifete sâhip olan (O'nu en iyi şekilde bilen ve tanıyan kişi), **Allâh**'ın halîfesidir. O asrın kâmili ancak odur. İşte

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hadîs-i şerîfiyle sanki: 'Yeryüzünde insân-ı kâmil bulundukça kıyâmet kopmaz' buyurmak istemiştir.

Yine böylece 'Amed-i mânevî (gökleri tutan mânevî direk)' tâbiriyle bu zâta işâret edilmektedir. İstersen de: 'Kendisinin hâtırına âlem ayakta tutulan kişi' diyebilirsin ki, bu kişi (yerine birini bırakmadan) âhirete intikal ettiği zaman gökler yarılır, güneş dürülür, yıldızlar dökülür, amel defterleri açılır, dağlar yürütülür, yeryüzü zelzeleye tutulur ve kıyâmet gelir." (**Konevî Hazretleri**'nin) **"el-Fükûk"** isimli eserdeki kelâmı burada sona ermiştir.

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِلهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْخَلْقِ ثَلَاثَمِائَةِ قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ اٰدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَلِلهِ تَعَالَى فِي الْخَلْقِ أَرْبَعُونَ قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَلِلهِ تَعَالَى فِي الْخَلْقِ سَبْعَةٌ قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَلِلهِ تَعَالَى فِي الْخَلْقِ خَمْسَةٌ قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَلِلهِ تَعَالَى فِي الْخَلْقِ ثَلَاثَةٌ قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ مِيكَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَلِلهِ تَعَالَى فِي الْخَلْقِ وَاحِدٌ قَلْبُهُ عَلَى قَلْبِ إِسْرَافِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَإِذَا مَاتَ الْوَاحِدُ أَبْدَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مَكَانَهُ مِنَ الثَّلَاثَةِ، وَإِذَا مَاتَ مِنَ الثَّلَاثَةِ أَبْدَلَ اللهُ تَعَالَى مَكَانَهُ مِنَ الْخَمْسَةِ، وَإِذَا مَاتَ مِنَ الْخَمْسَةِ أَبْدَلَ اللهُ تَعَالَى مَكَانَهُ مِنَ السَّبْعَةِ، وَإِذَا مَاتَ مِنَ السَّبْعَةِ أَبْدَلَ اللهُ تَعَالَى مَكَانَهُ مِنَ الْأَرْبَعِينَ، وَإِذَا مَاتَ مِنَ الْأَرْبَعِينَ أَبْدَلَ اللهُ تَعَالَى مَكَانَهُ مِنَ الثَّلَاثِمِائَةِ، وَإِذَا مَاتَ مِنَ الثَّلَاثِمِائَةِ أَبْدَلَ اللهُ تَعَالَى مَكَانَهُ مِنَ الْعَامَّةِ. فَبِهِمْ يُحْيِي وَيُمِيتُ، وَيُمْطِرُ وَيُنْبِتُ وَيَدْفَعُ الْبَلَاءَ.» قِيلَ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ: كَيْفَ بِهِمْ يُحْيِي وَيُمِيتُ. قَالَ: لِأَنَّهُمْ يَسْأَلُونَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ إِكْثَارَ الْأُمَمِ فَيَكْثُرُونَ، وَيَدْعُونَ عَلَى الْجَبَابِرَةِ فَيُقْصَمُونَ، وَيَسْتَسْقُونَ فَيُسْقَوْنَ، وَيَسْأَلُونَ فَتُنْبِتُ لَهُمُ الْأَرْضُ، وَيَدْعُونَ فَيُدْفَعُ بِهِمْ أَنْوَاعُ الْبَلَاءِ.»

"Şüphesiz mahluklar içerisinde Allâh-u Azze ve Celle'ye has üçyüz kişi vardır ki, onların kalpleri Âdem *(Aleyhisselâm)***ın kalbi üzeredir, halk içerisinde Allâh-u Te'âlâ'nın kırk kulu vardır ki, onların kalpleri Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***ın kalbi üzeredir, yaratıklar içerisinde Allâh-u Te'âlâ'nın yedi kulu vardır ki, onların kalpleri İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)***ın kalbi üzeredir, halk içerisinde Allâh-u Te'âlâ'nın beş kulu vardır ki, onların kalpleri Cibrîl** *(Aleyhisselâm)***ın kalbi üzeredir, yaratıklar içerisinde Allâh-u Te'âlâ'nın üç kulu vardır ki, onların kalpleri Mîkâîl** *(Aleyhisselâm)***ın kalbi üzeredir, mahlûkāt içerisinde Allâh-u Te'âlâ'nın bir kulu vardır ki, onun kalbi İsrâfîl** *(Aleyhisselâm)***ın kalbi üzeredir.**

O bir kişi öldüğü zaman Allâh-u Azze ve Celle onun yerini üç kişiden biriyle doldurur. Üç kişiden biri öldüğü zaman Allâh-u Te'âlâ onun yerini beş kişiden biriyle doldurur. Beşden biri öldüğü zaman Allâh-u Te'âlâ onun yerini yedi kişiden biriyle doldurur. Yediden biri öldüğü zaman Allâh-u Te'âlâ onun yerini kırk kişiden biriyle doldurur. Kırk kişiden biri öldüğü zaman Allâh-u Te'âlâ onun yerine üçyüz kişiden birini getirir. Üçyüzden biri öldüğü zaman Allâh-u

Te'âlâ onun yerine avam nâsdan birini geçirir ki, sâdece onlar hürmetine diriltir, öldürür, yağdırır, bitirir ve belâyı savuşturur."

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*a: "Onlar hürmetine nasıl diriltir ve öldürür?" diye sorulunca o: "Çünkü onlar **Allâh-u Azze ve Celle**'den ümmetleri çoğaltmasını isterler, onlar da çoğalırlar, zorbaların aleyhine bedduâ ederler, bu sebeple onlar kırılırlar, yağmur duâsı yaparlar böylece sulanırlar, yine böylece isterler de toprak onlar için mahsul bitirir ve yine onlar duâ ederler de onların hürmetine türlü türlü belâlar def edilir" dedi. *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/8-9; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/303-304; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:3/157; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/286)*

Burada **"Rûhu'l-beyân Tefsîri"**nde ebdâlin evsafı hakkında **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen çok önemli bir nakil mevcuttur ki biz onu daha önce En'âm Sûresinin altıncı âyet-i kerîmesinin îzâhında nakletmiştik. *(Rûhu'l-Furkân:8/438-439)*

Şunu bil ki; Ehl-i Hakk ulaştıkları bu devlete, insanları doğru yola hidâyet etmeleri ve kendileri hakkında âdil ve hidâyete ermiş kimseler olduktan sonra halk arasında da adâletle hükmetmeleri sâyesinde nâil olmuşlardır.

Rivâyet olunduğuna göre; **Abdullâh ibni Mübârek** *(Radıyallâhu Anh)* ticâretle meşgul olurdu ve: "Beş kişi olmasaydı ticâretle uğraşmazdım, onlar da; iki **Süfyân** (**Sevrî** ve **İbni Uyeyne**), **Fudayl** (**ibni Iyâz**), **İbni Semmâk** ve **İbni Uleyye**'dir. Ben onlara kazandığım ticâretle iyilik yapayım diye ticâret yapıyorum" derdi.

Bir sene ona: "**İbni Uleyye** kadılık makāmını üstlendi" denilince onu ziyârete gitmedi ve kendisine hiçbir hediye göndermedi. Sonra **İbni Uleyye** yanına gelince ona doğru başını bile kaldırmadı ve ona şu beyitleri yazdı:

يَا جَاعِلَ الْعِلْمِ لَهُ بَازِيَا يَصْطَادُ اَمْوَالَ الْمَسَاكِينِ
اِحْتَلْتَ لِلدُّنْيَا وَلَذَّاتِهَا بِحِيلَةٍ تَذْهَبُ بِالدِّينِ
فَصِرْتَ مَجْنُونًا بِهَا بَعْدَمَا كُنْتَ دَوَاءً لِلْمَجَانِينِ
اَيْنَ رِوَايَاتُكَ فِى سَرْدِهَا لِتَرْكِ اَبْوَابِ السَّلَاطِينِ
اِنْ قُلْتَ اَكْرَهْتُ فَذَا بَاطِلٌ زَلَّ حِمَارُ الْعِلْمِ فِى الطِّينِ

"Ey ilmi kendisine (avcı) **doğan** (kuşu) **yapan,**
Fakirlerin mallarını (onunla) **avlayan.**
Dünyâ ve lezzetlerini ulaşmak için hîle yaptın,
Öyle bir hîle ki dîni götürüyor.
Artık sen dünyâ ile mecnûn oldun,
Oysa önceden sen mecnunların çâresiydin.
Hani senin o peşpeşe naklettiğin rivâyetlerin,
Sultanların kapılarını terketmek için.
Dersen ki 'Zorlandım', bu geçersizdir,
Desene ilim merkebi çamura battı!"

İsmâ'îl ibni Uleyye bu beyitlere vâkıf olunca **Hârûn Reşîd**'e giderek kendisini kadılıktan muaf tutması için ısrarcı oldu o da onu vazîfeden ayırdı. Denilen şu söz ne güzeldir:

بُو حَنِيفَه قَضَا نَكَرْد و بَمُرْدْ تُو بَمِيرِى اَگَرْ قَضَا نَكُنِى

"Ebû Hanîfe kadılığı üstlenmedi ve öldü, Sen ise kadı olmasan öleceksin!"

"el-Adl" ism-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerindendir. Cevr ve zulmün zıttı olan adâlet fiili kendisinden sâdır olan kişiye 'Âdil' denilir. Adâletin ne olduğunu bilmeyen kimin âdil olduğunu bilemez. Birinin yaptığı işi bilmeyen de onun adâletli olduğuna karar veremez.

Allâh-u Te'âlâ'nın "el-Adl" ism-i şerîfinden kulun nasîbi gizli değildir. Kendi nefsinin sıfatları hakkında yapacağı ilk adâlet, şehvet ve gazap sıfatlarını aklın ve dînin işâretleri altında esir yapmasıdır. Ama aklı, şehvet ve gazap sıfatlarına hizmetçi yaparsa gerçekten nefsine zulmetmiş olur.

Bir insanın kendi nefsi hakkında topluca adâleti bundan ibârettir, adâletin tafsîlâtı ise her bir uzvunda şerî'atin hudûduna riâyet ederek her bir uzvunu şerî'atin müsaade ettiği şekilde istîmal etmesidir. Âilesi, arkadaşları ve bakmakla mükellef bulunduğu kimseler hakkındaki adâleti ise, dînî bakımdan velâyet ehlinden ise fıkıhta bellidir.

Çoğu kere zulüm ve eziyet ise, adâlet gibi insanlara fayda ulaştırmak diye zannedilir, oysa öyle değildir. Meselâ bir kral silahlarla, kitaplarla ve türlü türlü mallarla dolu hazînelerini açsa, lâkin malları zenginlere dağıtsa, silahları ise âlimlere bağışlasa ve kaleleri onlara teslim etse, kitapları da ordu mensuplarına ve savaşçılara hibe edip mescitleri ve medreseleri onlara teslim etse faydalı bir iş yapmış olur, lâkin zulmetmiş ve adâletten udûl etmiş olur. Zîrâ her bir şeyi kendisine münâsip olmayan bir mevziye yerleştirmiştir.

Ama zor kullanarak bir hastayı hacamat yapsa veyâ acı ilaçlar içirerek ona eziyette bulunsa, yine böylece kātil ve cânîlere İslâm'ın emrettiği kısas, uzuv kesme ve sopa atma gibi cezâlar uygulayarak eziyet verse, bu işleri yerli yerinde yaptığı için âdil olur.

Bir kulun, **Allâh-u Te'âlâ**'nın adâlet vasfından dînen hazzı, kendi isteğine uysun, uymasın **Allâh-u Te'âlâ**'nın tedbirlerinde, yönetiminde, hükümlerinde vesâir fiillerinde **Allâh-u Te'âlâ**'ya îtiraz etmemesidir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün yaptıkları adâletin ta kendisidir, gerektiği şekildedir ve lâyık olduğu vechiledir. Eğer **Allâh-u Te'âlâ** o yaptığı fiili yapmasaydı elbette o kişinin başına gelen zarardan daha büyük bir iş kendisi hakkında **Allâh-u Te'âlâ**'dan sudûr edecekti. Nitekim hacamat yaptırmayan bir hasta hacamattan çekeceği acıdan daha fazla zarar görür. İşte **Allâh-u Te'âlâ** böylece adâletini icrâ eder. Îman öyle bir şeydir ki hem bâtınen, hem zâhiren bütün inkâr ve îtirazları keser.

Allâh-u Te'âlâ'nın âdil olduğu hakkında îmânı tamam olan kişi, zamâna, zemine sövmez, başına gelen işleri feleğe nispet etmez ve şu anda âdet olduğu gibi **Allâh-u**

Te'âlâ'ya îtiraz etmez. Aksine bilir ki; zaman ve felek dâhil herşey emre âmâde kılınmış birtakım sebepler olup adâlet ve lütuf yönlerinin en mükemmel şekliyle en güzel bir tertip ve tevcih ile müsebbebâta yönlendirilmişlerdir. **İmâm-ı Ğazâlî**-Aleyhi Rahmetü'l-Meliki'l-Müte'âlî-ye âit **"el-Maksadü'l-aksā fî şerh-i me'ânî esmâillâhi'l-hüsnâ"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ verilmiştir: "Bizim yaratıklarımız içerisinde öyle bir cemaat vardır ki, ancak salâha dâvet ederler, kendileri de ancak onunla amel ederler, insanları hüdâya uyup, hevâdan sakınmaya delâlet ederler, kendileri de ancak o yola sülûk ederler."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Sübhânehû** Kendi sünnetini; yeryüzüne yaydığı yaratıklarını, kendilerine gıyâs (imdat) olacak ve Kendisinin zuhûrunu kendileriyle dâim kılacak dostlarından boş bırakmamak üzere cârî kılmıştır.

Bu mânâda şöyle demişlerdir:

إِذَا لَمْ يَكُنْ قُطْبٌ فَمَنْ ذَا يُدِيرُهَا؟

"Eğer (değirmeni döndüren) bir kutup (aks) yoktuysa,
Peki ya onu kim döndürüyor?"

Bu kulların hak ile hidâyet etmeleri; halkı **Hakk**'a dâvet etmeleri, kullara **Hakk**'ı göstermeleri, **Hakk** ile hareket etmeleri ve **Hakk** için **Hakk** ile sükûnete ermeleridir. Onlar dâimâ **Hakk** ile kâimdirler, **Hakk** onları dâimâ **Hakk** ile hareket ettirir. İşte ancak onlar halkın mededidirler ki yaratıklar kuraklığa uğradıkları zaman ancak onlar hürmetine yağdırılırlar ve duâ ettiklerinde icâbet olunurlar.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede hakka hidâyet ettikleri ve hak ile adâleti tesis ettikleri beyân edilen kullar mürşid-i kâmillerdir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Hak ile hükmeden toplulukların evvelki ümmetlerde de bulunduğu:

﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾

"Mûsâ'nın kavminden de bir topluluk vardı ki, hak üzere bulunarak/*hak(olan nasîhatler) ile*/ (insanları) **hidâyete eriştirmekteydiler ve ancak onunla** (hüküm verip, zulme sapmayarak) **adâletli davranmaktaydılar."** *(A'râf Sûresi:159)*

﴿ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (182)

(وَالَّذِينَ) O kimseler ki, (كَذَّبُوا) yalanladılar, neyi? **(بِآيَاتِنَا) Bizim âyetlerimizi, (سَنَسْتَدْرِجُ) muhakkak azar azar helâke yaklaştıracağız,** kimi? **(هُمْ) onları,** nereden? **(مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ) bilmemekte oldukları yönden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kimseler ki Bizim âyetlerimizi yalanlamışlardır; muhakkak Biz (kendileri hakkında ne kastettiğimizi) **bilmedikleri yönden onları azar azar helâke yaklaştıracağız** (böylece nîmetlerimizi üzerlerine bolca yollayacağız. Onlar da bunun, kendilerinin hak etmiş olduğu bir lütuf eseri olduğunu sanarak azgınlıklarını sürdürecekler, sonunda ise onları gâfil bir halde ansızın yakalayacağız)."

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** hâdî ve âdil (hidâyete erdirici olan adâletli) ümmetin güzel hâlini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmeyle konuyu tekrar kendi âyetlerini inkâr edenlerin kötü hâlini ve başlarına gelecek belâları zikretmeye döndürmüştür.

Taberî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede: "Bizim delillerimizi ve alâmetlerimizi görüp de onları bile bile yalan sayanlara biz kötü amellerini süslü göstereceğiz ve onlara bir süre mühlet tanıyacağız. Nihâyet onlar o süreyi doldurunceya kadar **Allâh**'ın âyetlerini yalanlayarak kendilerine iyilik yaptıklarını sanacaklar, sonra da onları kötü amellerine karşılık yakalayıp kendileri için hazırlanmış olan ukûbetlerle cezâlandıracağız" buyurmuş olmaktadır ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın inkârcı kullarına istidrâcı bundan ibârettir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** dünyâda inkârcılara rızık kapılarını ve geçim imkânlarını genişçe açar, onlar da buna aldanarak kendilerinin doğru bir yolda olduklarına îtikat ederler, ama sonunda ansızın azâba çarptırılırlar. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

"Ne zaman ki onlar kendisiyle nasîhatlenmiş bulundukları o (zor ve çetin) **şey**(lerden ibret alıp öğütlenmey)**i unuttular, Biz** (zorluk ve darlık nöbetleri arasında, bollukla da imtihan etmek için) **onlar üzerine** (nîmet çeşitlerinden) **her şeyin kapılarını** (ardına kadar) **açtık. Netîcede onlar kendilerine verilmiş olan** (nîmet dolu) **şeylerle** (şımarıp) **ferahlanmışlardı ki,** (azâbı daha şiddetle tatmaları için)

Biz onları ansızın yakalayıverdik, artık birden bire onlar (kurtuluş ve rahmetten) **ümit kesici kimseler** (hâline gelmişler)**dir.**

Kendileri (**Allâh**'a ortak koşarak) **zulüm işlemiş olan o kavmin** (ardı) **arkası böylece kesilmiş oldu** (da, artık arkalarını arayacak bir fert bile kalmadı)**!** (Bu kâfirleri helâk ettiğinden dolayı) **bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur."** *(En'âm Sûresi:44-45)* âyet-i kerîmelerinde bu husûsu açıklamıştır.

"Beğavî, Hâzin, Süyûtî ve **İbni Acîbe"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Şeyh Zerrûk** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "İstidrâc, nîmetin içerisinde mihnetin gizlenmesidir. Aslında bu kelime, üzerine basılıp yükseğe doğru çıkılacak merdiven anlamına gelen 'Derec' kökünden alınmadır.

Çocuğun adım adım yürümeye başlaması hakkında da: (دَرَجَ الصَّبِيُّ) denilir. İşte kendisi farkında olmadan nîmetleri azar azar elinden alınan kimseye de bu mânâda 'Müstedrec' denilir. İstidrâc kâfirlere mahsus bir hâdise değildir, bilakis havâs avâm bütün müminlerde de vukû bulur."

Süfyân-ı Sevrî *(Radıyallâhu Anh)* bu makamda:

عَنْ سُفْيَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ: ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ قَالَ: «نُسْبِغُ عَلَيْهِمُ النِّعَمَ وَنَمْنَعُهُمْ شُكْرَهَا.»

"Onların üzerine bütün nîmetleri tam olarak yağdırırız fakat şükretmelerine mâni oluruz" diye mânâ vermiştir. *(İbni Ebi'd-Dünyâ, el-Mevsû'a, eş-Şükr, no:114, 1/504; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/691)*

Rivâyete göre; **Kisrâ**'nın hazîneleri **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a getirilince:

«اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَكُونَ مُسْتَدْرَجًا فَإِنِّي سَمِعْتُكَ تَقُولُ: سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ.»

"Ey Allâh! Ben istidrâca uğratılmış biri olmamdan Sana sığınırım! Çünkü ben Senin: 'Biz onları bilmedikleri yerden yavaş yavaş helâke çekeceğiz' buyurduğunu işittim" demiştir. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/677)*

Sâbit el-Bünânî *(Radıyallâhu Anh)*a istidrâcın ne olduğu sorulduğunda:

عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْاِسْتِدْرَاجِ فَقَالَ: «ذٰلِكَ مَكْرُ اللهِ بِالْعِبَادِ الْمُضَيِّعِينَ.»

"İşte o, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, (İslâm'ın emirlerini) zâyi eden kullara karşı hazırlamış olduğu gizli bir muâmeledir" diye cevap vermiştir.

Bu sözün îzâhında **Yûnus** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Bir kulun **Allâh-u Te'âlâ** nezdinde bir mertebesi olur da **Allâh-u Te'âlâ** o mertebeyi koruyarak o kul hakkında kalıcı kılarsa, sonra o kul da verdiği bu nîmetten dolayı **Allâh-u Te'âlâ**'ya şükürde bulunursa **Allâh-u Te'âlâ** o kuluna daha şerefli bir mertebe bahşeder. Ama kul şükrü zâyi ederse **Allâh-u Te'âlâ** da onu yavaş yavaş helâke çeker ki böylece onun şükrü zâyi etmesi kendisine yapılan bir istidrâc olur." *(İbni Ebi'd-Dünyâ, el-Mevsû'a, eş-Şükr, no:115, 1/504; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/691)*

"Hikem(-i Atâiyye)" isimli eserde şöyle buyrulmuştur:

«خَفْ مِنْ وُجُودِ إِحْسَانِهِ إِلَيْكَ وَدَوَامِ إِسَاءَتِكَ مَعَهُ أَنْ يَكُونَ ذٰلِكَ اسْتِدْرَاجًا لَكَ ﴿ سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لاَ يَعْلَمُونَ ﴾»

"Senin O'na karşı kötü muâmelen devâm ederken, O'nun sana karşı ihsânının mevcûdiyetinden kork ki bu senin için istidrâc olmasın! **'Biz bilmedikleri yönden onları azar azar helâke yaklaştıracağız.'"**

Sehl ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)* buraya şöyle mânâ vermiştir:

«نُمِدُّهُمْ بِالنِّعَمِ، وَنُنْسِيهِمُ الشُّكْرَ عَلَيْهَا، فَإِذَا رَكِنُوا إِلَى النِّعْمَةِ وَحُجِبُوا عَنِ الْمُنْعِمِ أُخِذُوا.»

"Biz onları nîmetlerle rahatlatıyoruz fakat sonra onlara o nîmetlerin şükrünü unutturuyoruz, onlar da Mün'im'den perdelenip nîmete meylettikleri anda yakalanıyorlar."

İbni Atâ *(Rahimehullâh)* şöyle mâna vermiştir:

«كُلَّمَا أَحْدَثُوا خَطِيئَةً جَدَّدْنَا لَهُمْ نِعْمَةً، وَأَنْسَيْنَاهُمُ الْاِسْتِغْفَارَ مِنْ تِلْكَ الْخَطِيئَةِ.»

"Onlar her ne vakit yeni bir günah yapsalar, Biz onların nîmetini tâzeleriz, fakat onlara o hatâdan dolayı istiğfâr etmelerini unuttururuz."

Şeyh ibni Abbâd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur:

«اَلْخَوْفُ مِنَ الْاِسْتِدْرَاجِ بِالنِّعَمِ مِنْ صِفَةِ الْمُؤْمِنِينَ، وَعَدَمُ الْخَوْفِ مِنْهُ مَعَ الدَّوَامِ عَلَى الْإِسَاءَةِ مِنْ صِفَةِ الْكَافِرِينَ.»

"Verilen nîmetlerin istidrâc olmasından endişelenmek müminlerin sıfatlarındandır. Kötülüğe devâm edildiği halde istidrâctan korkmamak ise kâfirlerin sıfatlarındandır."

Denilmiştir ki:

«يُقَالُ: مِنْ أَمَارَاتِ الْاِسْتِدْرَاجِ: رُكُوبُ السَّيِّئَةِ وَالْاِغْتِرَارُ بِزَمَنِ الْمُهْلَةِ، وَحَمْلُ تَأْخِيرِ الْعُقُوبَةِ عَلَى اسْتِحْقَاقِ الْوُصْلَةِ، وَهٰذَا مِنَ الْمَكْرِ الْخَفِيِّ.»

"Günahlar işlendiği halde verilen mühlet süresine aldanmak, bir de azâbın geciktirilmesini, **Allâh**'a ulaşmanın getirdiği bir hakka yormak istidrâcın emârelerindendir. İşte bu tür düşünce en gizli mekirlerdendir."

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** hak üzere olmayan insanların akıllarına kendilerinin doğru yolda olduğu fikrini düşürür de böylece onları azar azar helâke doğru çeker nihâyet onları ansızın yakalar. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu hususta:

﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ﴾

"Ne zaman ki onlar kendisiyle nasîhatlenmiş bulundukları o (zor ve çetin) **şey**(lerden ibret alıp öğütlenmey)**i unuttular, Biz** (zorluk ve darlık nöbetleri arasında, bollukla da imtihan etmek için) **onlar üzerine** (nîmet çeşitlerinden) **her şeyin kapılarını** (âfiyet sebeplerini ve refah imkânlarının ardına kadar) **açtık.**

Netîcede onlar kendilerine verilmiş olan (nîmet dolu) **şeylerle** (dünyevî hazlarla şımarıp, onların Bizden geldiğini düşünerek şükredecekleri yerde onları kendilerinden bilerek) **ferahlanmışlardı ki,** (azâbı daha şiddetle tatmaları için) **Biz onları ansızın yakalayıverdik, artık birden bire onlar** (kurtuluş ve rahmetten) **ümit kesici kimseler** (hâline gelmişler)**dir."** *(En'âm Sûresi:44)* buyurmuştur.

"Kurtubî Tefsiri"nde zikredildiğine göre; **Zünnûn(-u Mısrî)** *(Kuddise Sirruhû)*ya: "Bir kulun kendisiyle kandırılabileceği şeylerin en uzak görüneni ne olabilir?" diye sorulduğunda: "Lütuflarla ve kerâmetlerle kandırılır, onun için **Allâh-u Sübhânehû**: 'Biz onları bilmedikleri cihetten helâke çekeceğiz' buyurmuştur. Yâni onlara nîmetleri bolca vereceğiz fakat şükrü unutturacağız demektir" diye cevap verdi.

Bu mânâda şu şiiri inşâd etmişlerdir:

أَحْسَنْتَ ظَنَّكَ بِالْأَيَّامِ إِذْ حَسُنَتْ وَلَمْ تَخَفْ سُوءَ مَا يَأْتِي بِهِ الْقَدَرُ

وَسَالَمَتْكَ اللَّيَالِي فَاغْتَرَرْتَ بِهَا وَعِنْدَ صَفْوِ اللَّيَالِي يَحْدُثُ الْكَدَرُ

"Güzel geçtiği bir zamanda sen günler hakkında husn-ü zanda bulundun,
Ama kaderin getireceği üzücü şeyleri hesâba katıp da hiç korkmadın.
Geceler seninle barış imzaladı sen de onlara aldandın,
Oysa geceler tam sâfîleştiği anda kederler ortaya çıkar."

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede: **"Bizim yarattıklarımızdan öyle bir topluluk da vardır ki onlar hak üzere bulunarak** (insanları) **hidâyete eriştirirler"** buyurmuştur ki bu, dostların nâ'tı ve sıfatıdır. Bu âyet-i kerîmede ise:

"O kimseler ki Bizim âyetlerimizi yalanlamışlardır; muhakkak Biz (kendileri hakkında ne kastettiğimizi) **bilmedikleri yönden onları azar azar helâke yaklaştıracağız"** buyurmuştur, bu ise bîgânelerin (yabancı kalmışların) işinin netîcesidir.

Birinci tâife, fazl-u keremin iltifatlıları, bunlar ise adâletin sürülmüşleridir. Onların zâmini (sorumlusu ve kefîli) **Allâh**'tır. **Allâh** onların yol göstereni, **Mustafâ** da öncüsüdür. Bunların zâmini ise kendi reyleridir, İblîs onların öncüsü, cehennem de mekânlarıdır.

Birinci tâifenin mezhebi:

﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى﴾

"O nefsânî bir arzudan dolayı konuşmaz!" *(Necm Sûresi:3)* vahyidir, bunların mezhebi ise:

﴿مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرٰى﴾

"Ben size (onu öldüreyim derken) **ancak** (doğru) **görmekte olduğum şeyi gösteriyorum ve** (bu reyimle) **sizi ancak doğru yola iletiyorum!"** *(Ğâfir Sûresi:29)* diyen **Firavun**'un yoludur. **Allâh-u Te'âlâ** onlar için:

﴿يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾

"Onlar hak üzere bulunarak (insanları) **hidâyete eriştirirler ve** (hiçbir kararlarında zulme sapmayıp) **sâdece onunla** (hüküm vererek) **âdil davranırlar."** *(A'râf Sûresi:181)* buyurmuşken, bunlar için:

﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"Biz (kendileri hakkında ne kastettiğimizi) **bilmedikleri yönden onları azar azar helâke yaklaştıracağız"** *(A'râf Sûresi:182)* buyurmuştur. Artık sen bu iki fırka arasında ne kadar fark olduğunu gör! Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ﴾

"O (Allâh-u Te'âlâ) **bir fırkayı** (îmâna muvaffak ederek) **hidâyet etmiştir. Bir fırkaya gelince de, onlar üzerine sapıklık** (hükmü) **hak olmuştur"** *(A'râf Sûresi:30)* buyuruyor.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; 'İstidrâc' kelimesi, aslında aşağıdan yukarı doğru derece derece yükseğe intikal etmektir ki bunun tersi 'İstinzâl'dir. Fakat burada 'İstidrâc' tâbirine verilecek en münâsip mânâ: "Azap mertebelerinin en üstününe ulaşması için kişiyi helâk derecelerinin en yukarısına çıkarmak" olarak kabul edilmesidir.

Bu istidrâcın, 'Kulların bilmediği cihetten vukû bulması'nın îzâhı hakkında şöyle denilmiştir. **Allâh-u Te'âlâ** isyankâr kullarına nîmetlerini art arda gönderince onlar bunun **Allâh-u Te'âlâ** tarafından kendilerine bir lütuf olduğunu zannederler, böylece de azgınlıklarına daldırmakta ilerleme kaydederler ve nihâyet azap kelimesi en fecî hâliyle onlar hakkında tahakkuk eder.

(Farsça bir beytte şöyle gelmiştir:)

مَدَهْ خُودْ رَا فِرِيبْ اَزْ رَنْگ وُ بُويَمْ كِه هَسْتْ اَزْ خَنْدَهٔ مَنْ گِرْيَه آمِيزْ

Rengime ve kokuma bakıp da kendini aldatma,
Zîrâ benim gülüşüme ağlayış karışıktır.

Dünya dünyâ ehline hâl lisânı ile böyle der. Yânî; dünyânın envâ'î renkleri ve güzel kokuları vardır, bunlara aldanmayasın. Dünyâ insanın yüzüne güler, ama bu gülmesiyle beraber sana dişlerini gösterir. Yânî; "Bu dişlerimle seni telef ve helâk edeceğim" diye sana remz ve işâret eder. Bîçâre ahmak insan onun ne remz ve işârette bulunduğunu bilmez, "Dünya benim yüzüme gülüyor" diye memnûn ve mesrûr (mutlu) olur. Yazık, yazık! Karamanın koyunu, sonra çıkar oyunu, azîzim! *(Aşçı Dede Efendi-İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/692)*

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

بَمُهْلَتِى كِه سِپِهْرَتْ دَهَدْ زِ رَاهْ مَرُو تُرَا كِه گُفْتْ كِه اِينْ زَالْ تَرْكِ دَسْتَانْ گُفْتْ

Felek sana bir mühlet verirse (sakın) yoldan çıkma,
"Bu acûze kocakarı (olan dünyâ) hîle ve aldatmayı bıraktı" diye sana kim söyledi?

Ey akıllı yolcu! Şu çarh-ı feleğin (feleğin çemberinin) birkaç gün senin murâdınca döndüğüne kapılıp da aldanma, hîlesi vardır. Yoksa sana muhabbetinden değildir. Sen hiç itâat yolundan ayrılma.

﴿وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ﴾

"O çok aldatan şeytan seni Allâh'a karşı sakın aldatmasın" *(Lokmân Sûresi:33)* *hükmünce sana; "Bu acûze ve mekkâre (hîlekâr kocakarı olan) dünyâ mekr ve hîle huyunu terk etti" diye kim söyledi? Şeytan ve nefis, serî'atü'z-zevâl (elden çıkması pek çabuk) olan dünyâ ile seni mağrûr edip kandırmasın. Seyf-i kātı' (keskin kılıç) olan vakitten seninle bâkî kalacak olan mârifetullâh, aşk ve muhabbetullâhtır. Sen bunların tahsîli derdinde ve peşinde olasın. Yaratılışın gâyesi budur.* *(Hâfiz Şerhi Konevî, kenarında Sûdî Efendi:1/232)*

Şeyh Ebu'l-Kāsım el-Kuşeyrî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "İstidrâc, fitne korkusu olmaksızın minnetin tevâtürüdür, yâni peşpeşe nîmetlere mazhar olurken bunların birer imtihan olabileceği endişesine hiç kapılmamaktır.

İstidrâc, mekr korkusu olmadan zikrin intişârıdır, yâni insanın îtibârı dünyâya yayılırken, bunun bir tuzak olacağından endişelenmemektir.

İstidrâc, bütün isteklerine ulaşma imkânı bulan birinin gâyeye hizmetten yüz çevirici olmasıdır.

İstidrâc, boş ümitlerle kendini avutmak ve vefâ göstermeksizin uzun kuruntular taşımaktır.

İstidrâc, dışın mazbut görünmesi, iç âlemin ise **Mevlâ**'dan başka şeylere bağlı olmasıdır."

İstidrâc vecihlerinden biri de, mürîdin kendisini(n haddini) de, Rabbinin hakkını da bilmeyip birtakım iddialar ortaya atarak ya da bâzı belâlardan sızlanarak edepsizlik yapması, fakat imhâl (mühlet verme) netîcesinde azâbın kendisinden geciktirilmesini bir ihmâl sayarak: "Bu yaptığım iş sû-i edeb olsaydı elbette mânevî imdât (feyiz) kesilirdi" demesidir.

Hâlbuki hiç bilmediği cihetten kendisinden medet (mânevî yardım) kesilmiş olabilir. Kendisinde bulunan medet kesilmese de sâdece fazlası engellense bu bile bir kesme muâmelesidir. Çünkü ziyâdede olmayan noksandadır (artış kaydetmeyen eksikliktedir).

Ahmed ibni Hanbel *(Radıyallâhu Anh)* bâzı ashâbına vasiyet ederken:

«خَفْ مِنْ سَطْوَةِ الْعَدْلِ وَارْجُ رِقَّةَ الْفَضْلِ وَلَا تَأْمَنْ مَكْرَهُ وَلَوْ اَدْخَلَكَ الْجَنَّةَ، وَقَعَ لِاَبِيكَ اٰدَمَ مَا وَقَعَ فِي الْجَنَّةِ.»

"(**Allâh-u Te'âlâ**'nın) adâletin(in) yakalamasından kork, (O'nun) fazl-u kereminin esirgemesinden umutlu ol, (teklif âlemi devâm ederken) seni cennete girdirse bile O'nun mekrinden emin olma, (görmüyor musun) baban **Âdem**'in başına gelen cennetteyken geldi" derdi.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; buranın mânâsı şöyledir: "Biz onları nîmetlerle bolluğa kavuştururuz, fakat o nîmetlere karşı şükrü onlara unuttururuz. Ne zaman ki nîmetlerle sâkinleşirler de nîmet vereni görmezler işte o zaman yakalanırlar."

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ vermiştir: "Onlar her ne zaman yeni bir hatâ yapsalar Biz de onlara yeni bir nîmet veririz de o nîmet onlara o hatâdan istiğfar etmeyi unutturur."

Bündâr *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "İstidrâc; istidrâca uğratılan kişiyi hakîkatlerden ve faydalı anlayıştan uzak tutmakla birlikte, görüntüde kalan zâhirî amellerle baş başa bırakmaktır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; istidrâc; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bâzı kullarının akıllarına kendilerinin vuslat ehlinden oldukları fikrini düşürmesidir.

Hakîkatte ise ezelî kısmetten kendileri hakkında sebkat eden karar firkatten ibârettir.

Denilmiştir ki: "İstidrâc, bir kişi hakkında halk arasında hayırla yâd edilme yayılırken, o kişinin iç âleminin **Hakk**'a karşı şer barındırmasıdır."

Yine denilmiştir ki: "İstidrâc, kişinin müstakbelde sâhip olacağı şeyler nedeniyle rütbe düşüklüğünü hak etmesidir."

Şöyle denilmiştir: "İstidrâc, kendi hâlini sâfî ve arınmış olarak vehmetme fikrinden dönüp kötü ameller işlemeye başlamasıdır. Çünkü bir kişi iddia ettiği (mânevî) hallerinde sâdık olsaydı elbette amellerinde mâsum olurdu."

Şöyle de denilmiştir: "İstidrâc, hastalıklı fikirlerden sudûr eden birçok fuzûli iddialardan ibârettir."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada âyetleri inkâr ettikleri anlatılanlar, evliyâullâhı inkâr edenlerdir ki **Allâh-u Te'âlâ** onlara istidrâc muâmelesi yapacağını ve bir süreliğine mühlet vereceğini fakat sonunda onları çok kuvvetlice yakalayacağını beyân etmiştir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın, evliyâyı inkâr edenleri şiddetli belâlara çarptırma âdeti geçerli bir kānundur ki biz de bunu çokça müşâhede etmiş bulunmaktayız. Mekrinden **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!

﴿ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (183)

(وَأُمْلِي) Ben mühlet vereceğim, kime? **(لَهُمْ) onlara, (إِنَّ كَيْدِي) muhakkak Benim yakalamam,** nedir? **(مَتِينٌ) pek çetindir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ben onlara (uzun ömürler ve bol rızıklar nasip ederek) **mühlet de vereceğim. Benim** (nîmet şeklinde gösterip, sonunda azâba dönüştürerek uyguladığım) **yakalama** (usûlü)**m ise gerçekten pek çetindir."**

Î Z Â H Â T

"Sa'lebî, Beğavî ve **Kurtubî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme (Hıcr Sûresi'nin 95. âyet-i kerîmesinde zikredilen) müstehzîler, yâni Kureyş müşrikleri içerisinden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile alay eden beş kişi hakkında nâzil olmuştur ki **Allâh-u Te'âlâ** bunlara bir süre mühlet verdikten sonra hepsini farklı sebeplerle bir gecede katletmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen **"Metîn"** ism-i şerîfi "Çok güçlü ve kuvvetli" demektir ki bu kelimenin aslı, 'Belkemiğinin yanında bulunan sert et' mânâsına gelen 'Metn' kelimesidir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; bu âyet-i kerîme Mûtezile gibi bâzı sapık fırkaların: "**Allâh** kul hakkında ancak hayır ve iyilik dilemiştir" sözlerinin bâtıl olduğunu ortaya çıkarmıştır. Çünkü onların sözü doğru olsaydı **Allâh-u Te'âlâ** azâba düşeceğini bildiği kula günah işleme imkânları vermeden önce onu öldürürdü, hattâ onun maslahatına riâyet etmesi gerekseydi onu baştan hiç yaratmazdı yâhut yaratırsa da mükellef olmadan öldürürdü veyâ dünyânın sıkıntılarına hiç düşmesin diye onu ilk başta cennette yaratırdı.

Ama **Allâh-u Te'âlâ** kullarını dünyâda halkedip onları mükellefiyetin tehlikeli çukuruna atınca, hele bir de kâfirlik ve fâsıklıktan başka hiçbir şey yapmayacağını bildiği halde bir kulun ömrünü uzatıyor ve ona günah işleme imkânı veriyorsa, artık **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu kulunu ancak cehennem ve azap için yaratmış olduğunu anlamış oluruz. Fakat bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarını cehenneme girmeye mecbur bıraktığı mânâsı taşımaz, nitekim bu hususta iknâ edici mâlûmât 179. âyet-i celîlenin tefsirinde açıklanmıştır.

"Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarını nîmet vererek yakalaması, zâhiri ihsân, bâtını hizlân, zâhiri lütuf, bâtını kahır olan (dış görünüşü iyilik, iç görünüşü mahrum bırakmak şeklinde gerçekleşen) bir muâmele olduğu için 'Keyd' olarak isimlendirilmiştir ki, her hâlükârda âyet-i kerîmenin mânâsı: "Benim yakalamam ne bir kuvvetle ne de bir hîleyle sa-

vuşturulamayacak kadar güçlüdür" demektir. Aynı zamanda bu âyet-i kerîme kazâ ve kader konusunda Ehl-i Sünnet'in lehine bir huccettir.

Müftî Sa'dî Çelebî *(Rahimehullâh)*: "Bu kişilere azap bilmedikleri cihetten geldiği için kendilerine yapılan muâmelenin keyd olarak isimlendirildiğini söylemek evlâ olandır. Çünkü keyd gizlice yakalamaktır" demiştir.

Eğer: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın günahkârlara dünyâda mühlet vermesinin hikmeti nedir?" diyecek olursan, derim ki: "Yakalayıp intikam almaktansa, afv-u ihsanda bulunmanın Kendisine daha sevgili olduğunu kullarına göstermek, şefkatini, birrini, keremini ve rahmetinin, gazabını geçmiş olduğunu bildirmek ve kullarına mühlet vermesinin O'nun kereminin ve cûdunun (iyiliğinin ve cömertliğinin) muktezâsından olduğunu anlatmaktır."

Denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ** Azîz ve Muktedir olan Zât'ına yakışan bir ahz ile zâlimi yakalamak için ona mühlet verir. Âhiret azâbına nispetle daha hafif bir azap yapmak için de dilediği kuluna rahmet buyurarak azâbını peşin verir."

Artık akıllıya düşen; mekr-i İlâhîden korkması, fakirlik ve boyun kırıklığını da nîmet ve ikram görmesidir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** fakirleri sever ve O, kalbi kırık olanların yanındadır. Dünyânın hâli bir karar gitmez, hibe edildiği gibi selb olunur, selb olunduğu gibi de hibe olunur (verildiği gibi alınır, alındığı gibi de verilir).

Söylenmiş olan şu söz ne güzeldir:

زَمَانَه بَه نِيك و بَدْ آبِسْتَنَ اَسْتْ سِتَارَه گَهِى دُوسْت و گَهْ دُشْمَنْ اَسْتْ

Zaman iyi ve kötü ile yüklüdür,
Yıldız bazen dost, bazen de düşmandır.

Eflâkın devir ve deverânıyla zamanın günleri iyiden de, kötüden de bir şey yüklenmiş, iyiye de kötüye de gebedir. Vakti ve saati gelince taşıdığını ortaya çıkarır. O doğan çocuk ya güzel olur, ya çirkin. Yıldızın tek bir siyâkda (gidişatta) olmayıp, bazen dost, bazen de düşman olması, elbette felek kâidelerindendir. İşte 'Âh felek kânûnu' dedikleri budur, bir siyâkda kalmaz. Eflâk döndükçe acâib, garâib (eşine benzerine rastlanmamış ilginç) hâdiseler zuhûr eder, azîzim! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't-Tefsîri'l-Hakkıyye:1/692-693)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allah'ın mekrinden emin olmamak:

﴿أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾

"Yoksa onlar Allâh'ın(, kulunu beklemediği taraftan ansızın yakalaması anlamına gelen o fecî) **mekrinden güvencede mi oldular? Fakat hüsrâna uğrayan** (o inkârcı)**lar toplumundan başkası Allâh'ın mekrinden emin ol**(up da kendini güvende san)**maz."** *(A'raf Sûresi:99)*

﴿ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (184)

(أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا) Onlar hiç düşünmediler mi ki, (مَا بِصَاحِبِهِمْ) arkadaşlarında yoktur, ne yoktur? **(مِنْ جِنَّةٍ) hiç bir delilik** (eseri), **(إِنْ هُوَ) o değildir, (إِلَّا نَذِيرٌ) ancak bir uyarıcıdır,** öyle uyarıcı ki,**(مُبِينٌ) apaçık.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (müşrik ola)**nlar**(, Safâ tepesine çıkarak: 'Ben size gönderilen açık bir uyarıcıyım' diye sabaha kadar nidâlarda bulunan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr ederlerken) **hiç düşünmediler mi ki** (yakînen tanıdıkları) **arkadaşlarında delilikten bir eser yoktur. O ancak** (**Allâh** tarafından gönderilen ve îkazları kimseye gizli kalmayacak şekilde) **apaçık** (olan) **bir uyarıcıdır."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** âyetlerinden yüz çevirenleri, delillerini ve huccetlerini iyice düşünmekten gaflet edenleri son derece tehdit ettikten sonra onların bâzı konulardaki şüphelerine cevap vermeye bu âyet-i kerîmeyle avdet etmiştir.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; **Mekke** ehlinin bâzı sefihleri, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e delilik nispet etmişlerdir ki, bu da birkaç sebeple olmuştur, birincisi; onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dünyâdan yüz çevirip âhirete yönelen ve **Allâh**'a dâvetle meşgul olan biri olduğunu görüp, bu tavrın da kendilerinin mâkul gördüğü yola muhâlif olduğunu anlayınca onun deli olduğuna inanmışlardır.

İkinci sebep; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in İslâm'a dâvet husûsunda kâr zarar gözetmeyip çok ısrarcı va gayretli olmasıdır. Nitekim **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: ذُكِرَ لَنَا أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عَلَى الصَّفَا، فَدَعَا قُرَيْشًا، فَجَعَلَ يُفَخِّذُهُمْ فَخْذًا فَخْذًا: «يَا بَنِي فُلانٍ، يَا بَنِي فُلانٍ!» فَحَذَّرَهُمْ بَأْسَ اللهِ، وَوَقَائِعَ اللهِ، فَقَالَ قَائِلُهُمْ: إِنَّ صَاحِبَكُمْ هٰذَا لَمَجْنُونٌ، بَاتَ يُصَوِّتُ إِلَى الصَّبَاحِ أَوْ حَتَّى أَصْبَحَ، فَأَنْزَلَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: ﴿أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾

Bize anlatıldığına göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın peygamberi bir gece Safâ dağının üzerine çıkarak: "Ey falan oğulları! Ey falan oğulları!" diye Kureyş kabîlesinin tüm kollarını İslâm'a dâvet etti ve onları **Allâh-u Te'âlâ**'nın çetin azâbından ve (eski ümmetlere yaptığı) azap vakalarından sakındırdı.

Sabah olunca onların sözcüsü: "Gerçekten sizin bu arkadaşınız tam bir deli! Gece sabaha kadar bağırıp durdu" dedi. İşte o zaman **Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ**:

"Onlar hiç düşünmediler mi ki arkadaşlarında delilikten bir eser yoktur. O ancak apaçık bir uyarıcıdır" âyet-i kerîmesini indirdi. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/602; İbni Ebî Hâtim:5/1624; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/586; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/219; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/314; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/467; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/691-92; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/439)*

Üçüncü bir sebep ise; müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahiy gelme ânına şâhit olmalarıdır, nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahiy nâzil olurken, kendisini çok acâyip haller kaplardı; mubârek yüzü değişir, rengi sararır ve baygınlığa benzer bir hal kendisine ârız olurdu. Onu gören câhil müşrikler de onda bir cinnet hâli bulunduğunu zannederlerdi. İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de delilik türlerinden hiçbir çeşidin bulunmadığını beyân etmiş oldu ve bunu anlamaları için de kendilerini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in evsâfı hakkında tefekküre dâvet etti.

Tefekkür; bir mânâyı kalp ile talep etmektir, çünkü kalbin düşüncesi, bir şeyi anlamaya çalışmak, düşünüp taşınmak ve akıl yormak diye adlandırılan şeylerdir. Nasıl ki basarın ru'yeti (gözün görmesi), görülen şeyin insana inkişâf edip açılmasından kaynaklanan özel bir durumdur ve onun husûlü için gözbebeğini görülen şeye doğru çevirmek gibi bir mukaddime gerekmektedir, işte ilim ve yakîn adını almış olan basîret ru'yeti (kalp görüşü) de anlaşılmak istenen şey hakkında elde edilen bir inkişâf ve açılımdır ki, bunun için de aklın gözünü, keşfedilmek istenen şeyin kenarında köşesinde döndürüp dolaştırmak gibi bir ön hareket gereklidir, bu harekete de aklın nazarı ve tefekkürü adı verilmiştir.

İşte bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i delilikle ithâm eden müşriklere onun kıymetli şahsı hakkında akıl yormaları ve inceden inceye düşünmeleri teklif edilmiştir. Çünkü onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in özelliklerini incelediklerinde, kendilerini **Allâh**'a dâvet eden bu zâtın, fesâhat ve belâğatta öncekilerin ve sonrakilerin karşılık vermekten âciz kalacağı fasih lafızlarla kat'î deliller ve açık huccetler ortaya koyduğunu, aynı zamanda kendisinin güzel ahlâklı, hoş geçimli, makbul sîretli ve âlemlerin akıllılarına önder olabilecek seviyede bütün güzel hareketlere müdâvim biri olduğunu farkedecekler ve böyle birini delililikle vasıflamanın akıllı bir insan için mümkün olmadığı netîcesine varacaklardır.

Zâten âyet-i kerîmede geçen 'Sâhib' tâbiri, 'Devamlı birlikte oldukları arkadaş' mânâsına geldiği için bu âyet-i kerîmeyle müşrikler son derece ağır bir üslûpla reddedilmişlerdir. Çünkü uzun süre birliktelik onları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in delilik gibi alçak vasıfların tamâmından uzak olduğuna vâkıf kılmışken, yine de âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de delilik olmadığının tasrîhi, yaratıkların en akıllısına nispet edilen bu çirkin isnâdın zerre kadar aklı olanlar nezdinde kabul görmemesini temine yeterlidir.

İşte bu mânâlar anlaşıldığında, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dîne dâvet husûsundaki titiz çalışmasının, kendisinin nezîr-i mübîn (âşikâr bir uyarıcı) olu-

şundan kaynaklandığı meydana çıkmış olur. Zîrâ âlemlerin Rabbinin, kâfirleri korkutmak ve müminleri teşvik etmek için tüm mükelleflere peygamber olarak göndermiş olduğu bir zâtın tebliğ vazîfesinde gevşeklik yapması aslâ düşünülemez.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de hiçbir delilik bulunmadığını, aksine onun **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakîkî bir elçisi olduğunu ve hakka dâvet ettiğini, anlayacak aklı ve kavrayacak kalbi bulunanlar için de âşikâr bir uyarıcı olduğunu açıklamıştır ki:

﴿وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ﴾

"Sizin arkadaşınız aslâ deli biri değildir" *(Tekvîr Sûresi:22)* âyet-i kerîmesi de bu mânâdadır.

Allâh-u Te'âlâ diğer bir âyet-i kerîmesinde de Habîbine hitâben:

﴿قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَثْنَى وَفُرَادَى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ﴾

"De ki: 'Ben size ancak bir şeyle öğüt vermekteyim ki o da; (izdiham nedeniyle fikirler ve sözler karışmasın diye benim huzûrumdan topluca değil de,) **ikişer ikişer ve teker teker Allâh için kalk**(ıp, kalben ve fikren toplan)**manız, sonra da** (benim gibi üstün akla sâhip olan) **arkadaşınızda hiçbir delilik bulunmadığını onun ancak, pek şiddetli bir azâbın öncesinde sizin için** (gönderilmiş) **önemli bir uyarıcı olduğunu iyice düşünmenizdir."** *(Sebe' Sûresi:46)* buyurmuştur.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hâce Herevî** *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir etmiştir: "Onun deli, kâhin ve şâir olmadığını bilmeleri için niçin tefekkür gözünü açmazlar, akıllarını **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in işi hakkında neden kullanmazlar ve niçin mûcizeler, peygamberlik delilleri, onun yaratılışının güzelliği ve ahlâkının kemâli hakkında iyice düşünmezler?!

İşte bu makamda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: 'Yâ **Muhammed**! Sen sus ve onlara cevap verme. Çünkü senin Bizim nezdimizdeki yerin, seni kendi başına bırakmayacak ve hiç ihmal etmeyecek kadar üstündür. Biz Kendimiz onlara senin yerine cevap veririz' diye fermân geldi ve **Allâh-u Te'âlâ** onun adına:

﴿مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ﴾

"(Habîbim!) **Rabbinin** (sana ikram etmiş olduğu güçlü akıl, peygamberlik, kusursuzluk, fesâhat, güzel ahlâk ve üstün hikmet gibi birçok) **nîmeti sâyesinde sen aslâ deli biri değilsin!"** *(Kalem Sûresi:2)*,

﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ﴾

"**O** (sizin iddia ettiğiniz gibi) **aslâ bir şairin sözü değildir!** (Aşırı inadınızdan dolayı çoğunu inkâr etseniz de, siz bile) **pek az**(ına) **îmân** (etmeye kendinizi mecbur hiss)**ediyorsunuz!** (Bâzen iddia ettiğiniz gibi o,) **bir kâhin sözü de değildir! Çok az düşünüyorsunuz!"** *(el-Hâkka Sûresi:41-42)*,

﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ﴾

"(Ey müşrikler! Siz Benim peygamberimi şâirlikle itham ediyorsunuz ama) **Biz ona şiir öğretmedik, zâten de bu ona yakışmaz!"** *(Yâsîn Sûresi:69),*

﴿مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى﴾

"**Arkadaşınız** (olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hak yoldan) **sapmamıştır ve bâtıla inanıp cehâlete düşmemiştir. O nefsânî bir arzudan dolayı konuşmaz!"** *(Necm Sûresi:2-3),*

﴿فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ﴾

"**Rabbinin** (lütfettiği üstün akıl ve peygamberlik) **nîmet**(ler)**i sâyesinde sen aslâ ne** (kendi kafasına göre gayptan haber veren) **bir kâhin, ne de bir deli değilsin!"** *(Tûr Sûresi:29)* diye cevaplar verdi. Yâni ona şöyle buyurmuş oldu: Ey **Muhammed! Ebû Cehl**'in, **Ebû Leheb**'in, **Utbe**'nin ve **Şeybe**'nin sana deli demelerinden sana ne ziyan gelir ki? Melik Benim ve seni beğenip kabul ettim. İşte diyorum ki:

﴿مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ﴾

"(Habîbim!) **Rabbinin** (sana ikram etmiş olduğu güçlü akıl, peygamberlik, kusursuzluk, fesâhat, güzel ahlâk ve üstün hikmet gibi birçok) **nîmeti sâyesinde sen aslâ deli biri değilsin!"** *(Kalem Sûresi:2)*

(Hakîki) dostun, şöhretini beğenen değil, dostluğunu beğenen olması gerekir.

Ey **Muhammed**! Sen deli değilsin, sen âlemin süsüsün, âdemoğullarının Seyyidi (Efendisi)sin, insanların ve cinlerin peygamberi, Kāb-e kavseyn (iki yay miktârı yakınlık) sâhibisin, İslâmın safâsısın, şerî'atın bekâsısın, **Allâh**'ın **Râsûlü**'sün! Ey Habîbim! Sana şu şeref olarak yeter ki; Biz seniniz, sen de Bizimsin. İslâm, Benim yolumdur, sen o yolun kılavuzusun, senin ümmetin benim dergâhımın ordusudur, sen de o ordunun komutanısın, bütün mahlûkât dünyânın askerleridir, sen o askerlerin şehinşâhısın, isim ve nesebde **Muhammed ibn-i Abdillah**'sın, izzet ve mertebede **Muhammed Râsûlüllâh**'sın. Düşmanın sana sihirbaz ve deli demesine bakma, Benim şu dediklerime bak:

﴿سِرَاجًا مُنِيرًا﴾

"**Biz seni nur saça**(rak cehâlet ve dalâlet karanlıklarını aydınlata)**n büyük bir kandil olarak gönderdik."** *(Ahzâb Sûresi:46),*

﴿بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾

"**Biz seni** (inananlar için) **gerçek bir müjdeleyici ve** (inkâr edenler için) **tam bir uyarıcı olarak gönderdik."** *(Bakara Sûresi:19, Sebe' Sûresi:28, Fâtır Sûresi:24),*

﴿وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا﴾

"(Seni isteklerine ulaştıracak ve düşmanlarına karşı sana yardım edecek) **Hâdî ve Nasîr olarak Rabbin yeterli olmuştur"** *(Furkân Sûresi:31),*

﴿وَيَنْصُرَكَ اللهُ نَصْرًا عَزِيزًا﴾

"**Allâh sana** (eşine az rastlanan) **pek güçlü bir yardımla nusrette bulunacaktır!"** *(Fetih Sûresi:3),*

﴿إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا﴾

"Gerçekten de senin üzerinde O'nun fazlı (ve lütfu) **pek büyük olmuştur.** (Bu ihsânın bir netîcesidir ki seni **Rasûl** yapmış, en büyük kitaba mazhar kılmış ve onu hâfızanda korumuştur.)" *(İsrâ Sûresi:87)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında **"Onların sâhibi"** ifâdesinin kullanılması, Arapların tâbirlerine benzer bir üslûpta vârid olmasının yanısıra, bir de onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile uzun süre berâber olmalarının, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cinnet şâibesinden berî olduğuna onları muttalî kılmakta yeterli bir delil olduğuna işâret etmektedir.

Zâten bu nedenle, yâni uzun süre birlikte olup kendisinden hiçbir yalan ve hıyânet görmedikleri için, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* peygamberliğini ızhâr etmeden önce onlar ona **'Muhammedü'l-Emîn'** ismini vermişlerdi.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede şöyle buyrulmuş olmaktadır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün hallerinde bulunan takrib âsârını (**Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık belirtilerini) müşâhede etmeleri için basîret nurlarıyla gerçekleri düşünmediler mi? Eğer düşünselerdi bu şâhidin uydurukçu bir şâhit olmadığını anlarlardı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de bulunan (**Allâh** ile kullar arasındaki) vâsıtalık şalları mânevî kurbet esintileriyle ıtırlanmıştır. Lâkin saçılan bu koku ancak mârifet burnuyla koklanabilir, bu hâsseyi kaybedenin ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hâlinin hakikatinden ne haberi olabilir?"

﴿ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسٰى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (185)

(أَوَلَمْ يَنْظُرُوا) **Hiç düşünmediler mi,** ne hakkında? (فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ) **göklerin büyük mülkü hakkında,** daha, (وَالْأَرْضِ) **yerin,** daha, (وَمَا) **o şey hakkında ki,** (خَلَقَ) **yarattı,** kim? (اللّٰهُ) **Allâh,** o da nedir? (مِنْ شَيْءٍ) **herhangi bir şeydir,** daha ne hakkında düşünmediler mi? (وَأَنْ عَسٰى) **şu şey hakkında ki umulur,** ne? (أَنْ يَكُونَ) **olması,** nedir olması? (قَدِ اقْتَرَبَ) **gerçekten iyice yaklaşmış,** ne? (أَجَلُهُمْ) **ecelleri,** (فَبِأَيِّ حَدِيثٍ) **artık hangi habere,** neden sonra? (بَعْدَهُ) **o** (Kur'â)**ndan sonra,** (يُؤْمِنُونَ) **inanacaklar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (kâfir ola)**nlar göklerin ve yer**(ler)**in büyük mülkü**(nün ortaya koyduğu kudret delilleri) **hakkında, ayrıca Allâh'ın yaratmış olduğu herhangi bir şey**(in her bir zerresinin göstermiş olduğu âyetler) **husûsunda, bir de ecellerinin hakîkaten iyice yaklaşmış olabileceği** (bu yüzden bir an evvel kendilerini kurtaracak hak yolu bulmaları gerektiği) **gerçeği konusunda hiç düşünmediler mi** (ki hâlâ o kıymetli **Rasûl**'e uymaları gerektiğini idrâk edemediler)**? Artık onlar bu** (Kur'â)**n** (gibi bir fesâhat ve belâğat mûcizesine inanmadık)**dan sonra hangi habere inanacaklar?** (Yoksa bundan daha doğru bir haber mi bulacaklar?)"

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; nübüvvet işi, tevhîd delillerinin açıklanmasına bağlı olduğu için **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de hiçbir delilik bulunmadığını, aksine onun hakîkî bir peygamber olduğunu beyân ettikten sonra, Kendisinin varlığının ve birliğinin delillerini bu âyet-i kerîmesiyle takrir etmiştir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede şöyle buyurmuş olmaktadır: "Şu inkârcılar **Allâh**'ın göklerdeki ve yerdeki mülk ve saltanatına ve orada yarattığı bunca eşyâya bakıp da gördüklerinden ibret alarak şu hakîkati iyice anlamadılar mı ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın hiçbir konuda nazîri ve şebîhi (eşi ve benzeri) bulunmamaktadır, bütün bu sanatlar, ibâdet ancak kendisine tahsis edilmesi gereken Zât'ın fiillerindendir ve bu yüzden O'na inanıp **Rasûl**'ünü tasdik etmek, tâatına yönelmek ve putlara ibâdeti terk etmek gerekir. Ayrıca ecellerinin yaklaşmış olmasından da sakınmalıdırlar. Aksi takdirde eski kâfirlikleri üzere helâk olarak **Allâh**'ın azâbına varacaklardır."

Tabi insanlar bunca âyetleri gözleriyle gördükten sonra hâlâ hakîkati bulamadıklarına göre; demek ki onları hakkı anlamaktan uzaklaştıran bâzı sebepler mevcuttur, bunların başında da şeytanlar gelmektedir, nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*şöyle buyurdu:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «رَأَيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي لَمَّا انْتَهَيْنَا إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ فَنَظَرْتُ فَوْقِي فَإِذَا أَنَا بِرَعْدٍ وَبَرْقٍ وَصَوَاعِقَ.» قَالَ: «وَأَتَيْتُ عَلَى قَوْمٍ بُطُونُهُمْ كَالْبُيُوتِ فِيهَا الْحَيَّاتُ تُرَى مِنْ خَارِجِ بُطُونِهِمْ فَقُلْتُ مَنْ هٰؤُلَاءِ يَا جِبْرِيلُ! قَالَ: هٰؤُلَاءِ أَكَلَةُ الرِّبَا فَلَمَّا نَزَلْتُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا نَظَرْتُ أَسْفَلَ مِنِّي فَإِذَا بِرَهْجٍ وَدُخَانٍ وَأَصْوَاتٍ فَقُلْتُ: مَا هٰذَا يَا جِبْرِيلُ! قَالَ هٰذِهِ الشَّيَاطِينُ يَحُومُونَ عَلَى أَعْيُنِ بَنِي آدَمَ لَا يَتَفَكَّرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَوْلَا ذٰلِكَ لَرَأَوُا الْعَجَائِبَ.»

"Mîraca götürüldüğüm gece şöyle gördüm; yedinci kat semâya vardığımızda üst tarafıma baktım ki, şimşekler ve gök gürültülü yıldırımlar! Sonra karınları büyük evler gibi olan bir kavmin yanına geldim ki, karınlarının içerisinde olan yılanlar dışarıdan görünüyordu. Ben: 'Ey Cibrîl! Bunlar da kim?' dedim. O: 'Bunlar fâiz yiyenlerdir' dedi. Dünyâ semâsına indiğim zaman aşağı tarafıma baktım, bir de ne göreyim; bulutlar, dumanlar ve sesler! Ben: 'Ey Cibrîl! Bu da ne?' diye sorunca: 'Bunlar şeytanlar ki Âdemoğulları göklerin ve yerin melekûtü hakkında tefekkür etmesinler diye onların gözlerinin üzerinde dönüp dolaşıyorlar, eğer bu olmasa elbette insanlar çok acâyip şeyler görürlerdi' dedi." *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:36563, 7/336; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/468; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/692)*

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede birçok matleb bulunmaktadır. İlk matleb olarak şu anlaşılmaktadır ki; taklit yoluyla inanmaktansa, tefekkür, nazar ve istidlâl yoluyla îman teşvik edilen bir şeydir.

İkinci olarak; peygamberlik konusu **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevhîdine (bir kabul edilmesine) bağlı bir meseledir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nezîr-i mübîn (açık bir uyarıcı) olduğunu beyân ettikten sonra peşisıra Kendi birliğinin delîlini açıklamıştır. Hal böyle olmasaydı bu delilin getirilmesine bir hâcet olmazdı.

Üçüncü olarak; göklerin ve yerin melekûtuna nazar etmek onların aksâmını bilmeden olacak şey değildir. Bunların kısımlarını şerh husûsundaki tafsîlâta gelince; **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şey ya mütehayyizdir (boşlukta yer kaplayıcıdır), ya bir mütehayyize hulûl edicidir (kendi bir yer tutmasa da yer tutan bir şeyin içine işleyicidir) veyâ ne mütehayyizdir, ne de mütehayyiz bir şeye hulûl edicidir.

Mütehayyiz olan varlıklar ya besît (tabiatları farklı olan unsurlardan bileşik olmayan), ya da mürekkeb (tabiatları muhtelif olan cüzlerden bileşik olan şeyler) olur. Besît olanlar ya ulvîdir, ya süflîdir. Ulvî olanlar; felekler ve yıldızlardır ki, **Arş** ve **Kürsî** de buna münderictir, cennet, cehennem, (yedi kat semânın üzerinde, **Kâ'be**'nin hizâsında ve **Arş**'ın altında bulunan) **Beyt-i Ma'mûr** ve **Sakf-i merfû'** (cennetin tavanı olan **Arş**) hep buna dâhildir. Süflî olanlar ise (su, hava, toprak, ateşten ibâret) anâsır-ı erba'a tabakalarıdır ki denizler, dağlar, ovalar da buna dâhildir.

Mürekkebâta gelince bunlar da dört türlüdür; ulvî varlıkların (dünyâda bulunan varlıklarda görülen) eserleri, bitkiler, mâdenler ve canlılardır. Mekân tutan varlıklara hulûl edenler (renkler ve sıfatlar gibi) arazlardır ki bunların cinsi kırk cinse yakındır, her bir cinsin altında da birçok türler vardır. Sonra akıllı kişi bunların hükümlerinin, lâzımlarının (ayrılmaz özelliklerinin), eserlerinin ve tesir ettikleri varlıkların ilginç hallerini düşündüğü zaman sâhili olmayan bir deryâya dalmış gibi olur.

Üçüncü kısım; kendisi mekân tutmadığı gibi mekân tutan bir şeye de hulûl etmeyen varlıklardır ki bu iki kısımdır; çünkü bu, ya yönetme ve hareket ettirme gibi fiillerle, cisimlere tealluk eden ruhlardır, ya da böyle olmayanlardır ki onlar da cismânî alâkalardan uzak olan mukaddes cevherlerdir.

Birinci kısmın en a'lâsı ve en şereflisi, **Arş**'ı taşıyan sekiz mukaddes rûhânî melektir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ﴾

"O gün Rabbinin Arş'ını onların fevkında sekiz (melek) **taşıyacak"** *(Hâkka Sûresi:17)* buyurmuştur. Bunların peşisıra:

﴿وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ﴾

"Sen o melekleri Arş'ın etrafını çepeçevre sarmış (tavâf eder) **halde görürsün ki Rablerinin hamdiyle tesbih ederler"** *(Zümer Sûresi:75)* âyet-i kerîmesiyle kendilerine işâret edilen **Arş**'ı tavâf eden kutsal rûhânîler gelir. Bunları da **Kürsî**'de sâkin olan melekler izler ki:

﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾

"Kimdir şu kimse ki, O'nun izni olmadan nezdinde şefaat edebilecektir? O, (yaratıklarının) **önlerinde olanları da, arkalarında bulunanları da**(; onların geçmiş-gelecek, dünyâ-âhiret, görülen ve görülmeyen her şeylerini) **bilmektedir.** (Öğretmeyi) **dilediği şeyler hâriç, onlar O'nun ilmi**(nin tealluk ettiği sonsuz bilgileri)**nden hiçbir şeyi kavrayamazlar. (Arş**'ının önündeki tahtı olan) **Kürsü'sü** (ise) **gökleri ve yeri kaplamıştır."** *(Bakara Sûresi:255)* âyet-i kerîmesiyle onlara işâret edilmiştir. Onların peşine yedi kat gök tabakalarında bulunan mukaddes rûhânîler gelir ki:

﴿وَالصَّافَّاتِ صَفًّا فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا﴾

"O (Allâh-u Te'âlâ'nın huzûrunda ibâdet ve cihat uğrunda) **tam bir saf yaparak** (ayaklarını) **safa dizen** (melek)**lere yemin olsun! Ardı sıra tam bir engellemeyle** (insanları günahlardan) **men eden** (ilham sâhibi melek)**lere de** (kasem olsun)**! Peşi sıra** (İlâhî kelâmı vesâir) **zik**(i)**r**(ler)**i art arda tilâvet eden** (melek)**lere** (andolsun)**!"** *(Sâffât Sûresi:1-3)* âyet-i kerîmeleriyle onlara işâret edilmiştir. Onların sıfatları da:

﴿لَا يَعْصُونَ اللهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾

"Kendilerine emrettiği şeylerde Allâh'a isyân etmezler, emrolundukları şeyleri yaparlar" *(Tahrîm Sûresi:6)*,

﴿يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ﴾

"(Bıkıp usanmadan) **gece ve gündüz** (dâimâ **Allâh**'ı tenzîh ve) **tesbîh ederler.** (Gaflet ederek ya da başka bir işle uğraşarak) **hiç gevşeklik göstermezler!"** *(Enbiyâ Sûresi:20)*,

﴿لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ﴾

"Onlar (Rablerinden önce söz söyleyerek veyâ O'ndan emir almadan bir kelam sarf ederek) **sözle O'nu geçmezler. Zâten onlar sâdece O'nun emriyle iş yaparlar.** (Emrolunmadıkları şeyi ise aslâ yapmazlar.)" *(Enbiyâ Sûresi:27)* âyet-i kerîmelerinde açıklanmıştır.

Allâh-u Te'âlâ'nın mülk ve melekûtu hakkında biraz tafsîlat vermeye çalıştığımız bütün bu konular deryâda damla gibidir. Ola ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âlemden öte bir milyon âlemi daha vardır ki onlardan her birinde bu **Arş**'tan daha büyük **Arş**, bu **Kürsî**'den daha büyük **Kürsî** ve bu göklerden daha geniş gökler vardır.

Bir beşerin aklının **Allâh**'ın mülkünün ve melekûtunun mükemmelliğini tam mânâsıyla kavraması nasıl mümkün olabilir? Hele de:

﴿وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ﴾

"Rabbinin ordularını Kendisinden başkası bilemez" *(Müddessir Sûresi:31)* âyet-i kerîmesini duyduktan sonra!

İnsan bütün bu kısımları aklında hâzır edip **Allâh-u Te'âlâ**'nın İlâhlık hikmetinin sırlarını bilme konusuna dalarsa işte o zaman meleklerin:

﴿سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا﴾

"Tenzih Sana! Senin bize öğrettiklerinden başka bizim için hiçbir ilim yoktur" *(Bakara Sûresi:32)* sözlerinin mânâsını anlar.

Ebu'l-Alâ el-Me'arrî'nin:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ! كَمْ لِلّٰهِ مِنْ فَلَكٍ تَجْرِي النُّجُومُ بِهِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

هُنَا عَلَى اللهِ مَاضِينَا وَغَابِرُنَا فَمَا لَنَا فِي نَوَاحِي غَيْرِهِ خَطَرُ

"Ey insanlar Allâh'a âit nice felekler vardır ki,
Yıldızlar, güneş ve ay onda akıp gitmektedir.
İşte burada! Geçenimiz de kalanımız da Allâh'a âittir,
Artık bizim O'ndan başkasının sahalarına önem vermemiz olacak şey değildir." sözü ne kadar güzeldir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; tefsîrinde bulunduğumuz bu âyet-i kerîme ve bunun benzeri olan:

﴿قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾

"(Habîbim!) **De ki:** "(İbret nazarıyla bir) **bakın ki; göklerde ve yerde** (**Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğine ve üstün kudretine delâlet eden) **ne şeyler** (ve türlü türlü eşsiz eserler) **vardır!"** *(Yûnus Sûresi:101)*,

﴿أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا﴾

"**O** (dirilmeyi yok saya)**nlar** (kör kalmışlar da,) **üzerlerindeki göğe hiç bakmamışlar mıdır ki; Biz onu nasıl** (sağlam bir şekilde) **binâ etmişiz**(, direksiz yükseltmişiz) **ve onu** (yıldızlarla) **iyice süslemişiz?"** *(Kāf Sûresi:6)*,

﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾

"**Hiç develere bakmadılar mı ki,** (yüksekçe, uzun boyunlu, her bitkiyi otlayacak ve on günden fazla susuzluğa tahammül edecek şekilde) **nasıl yaratıldı**(lar)**?"** *(Ğâşiye Sûresi:17)*,

﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾

"**Nefislerinizde de** (nice âyetler vardır ki, bir su hâlinden düzgün bir insan şekli alıncaya kadar geçirdiğiniz evrelerden tutun da, güzel görünümünüz, ilginç bileşimleriniz ve eşsiz sanatlar yapma gücünüz bunun sâdece birer örneğidir)**! Hâlâ görmeyecek misiniz?"** *(Zâriyât Sûresi:21)* âyet-i kerîmeleriyle istidlâl edenler, **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini iyice düşünmenin ve mahlûkātından ibret almanın farz olduğu görüşüne gitmişler ve: "**Allâh-u Te'âlâ**:

﴿لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا﴾

"**Onlar için kalpler vardır,** (ama) **onlar**(ı hakkı anlama uğrunda kullanmadıklarından, kendileri) **ile** (gerçekleri) **anlamazlar."** *(A'râf Sûresi:179)* buyurarak nazar ve istidlâlde bulunmayan kimseleri zemmetmiş ve onların, duyularından faydalanmadığını açıklamıştır" demişlerdir.

Ulemâ, insana ilk vâcip (gerekli) olan şeyin, nazar ve istidlâl (İslâmiyetin doğruluğuna dâir deliller araştırıp bu hususta iyice düşünmek) mi yoksa sâdece kalpte hâsıl olan tasdikten ibâret mücerred bir îman mı olduğu husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı: "Vâciplerin ilki nazar ve istidlâldir, çünkü **Allâh-u Te'âlâ** zarûrî bir ilimle, yâni herkesin hiç düşünmeden kendi varlığını bildiği gibi bilinmez, ancak Kendisinin bilinmesi için ortaya koyduğu delilleri araştırıp düşünmekle bilinir" demişlerdir.

İmâm-ı Buhârî *(Rahimehullâh)* da: "**Allâh-u Te'âlâ** (فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ) **'Şunu bil ki Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur'** buyurduğu için sözden ve amelden önce ilim bâbı" diye kitabında bir bâb açarak bu görüşü savunmuştur. Yine bu görüşün sâhipleri: "**Allâh**'ı bilmeyen câhildir, O'nu bilmeyen câhil de kâfirdir" demişlerdir. Fakat **İbni Rüşd** *(Rahimehullâh)* **"Mukaddimeler"**inde:

"Bu görüş açık bir görüş değildir, çünkü îman, taklîd yoluyla veya **Allâh-u Te'âlâ**'nın irşâdıyla akla ilk anda gelen bir düşünce vesîlesiyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın hidâyet ettiği kimsede hâsıl olan yakîn (şüphesiz inanç) ile de sahîh olur" demiştir.

İmâm-ı Bâcî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Sıradan avam insanlara ve taklîd yoluyla inananlara 'Mümin' adının verilmesi husûsunda bütün asırlarda mevcut olan tüm Müslümanların icmâ'ı (görüş birliği) vardır. Nazar ve istidlâli gerekli görenlerin bu görüşü doğru olsaydı ancak delillere bakıp düşünüp taşınarak ilim sâhibi olanlara mümin denilebilirdi. Böyle bir görüşün kabullenilmesi hâlinde Müslümanların sa-

vaşta mağlup ettiği kâfirlerin de: 'Sizin bizi öldürmeniz helâl olmaz. Çünkü sizin dîninize göre, bir insanın deliller araştırıp ilim sâhibi olmadan îmânı mûteber değil, o halde bize mühlet verin de delillere bakıp düşünelim' demeleri câiz olurdu, bu da onların kâfirlikleri üzere bırakılmasına sebebiyet verirdi."

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile bu bâbta sahîh olan görüş budur. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَيُؤْمِنُوا بِي وَبِمَا جِئْتُ بِهِ فَإِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ...»

"İnsanlar Allâh'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına şâhitlik edinceye, bana ve getirdiklerime inanıncaya kadar ben onlarla savaşmakla emrolundum. İşte bunu yaptıkları zaman kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar..." *(Müslim, Îmân:8, no:20/34, 1/52; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/315)* buyurmuştur.

İbni Münzir *(Rahimehullâh)* **"Kitâbü'l-eşrâf"** isimli eserinin: "Îmânın kemâlinin sıfatının zikri" bâbında şöyle demiştir: "Görüşleri alınıp kendilerinden nakil yapılan ilim ehlinin tamâmı ittifak etmiştir ki; büluğa ermiş ve aklı yerinde bir kâfir kelime-i şehâdet getirerek: 'Ben **Allâh**'tan başka hiçbir ilâh olmadığına şehâdet ederim, **Muhammed**'in de O'nun kulu ve **Rasûlü** olduğuna şâhitlik yaparım. **Muhammed**'in getirdiği her şey haktır ve ben İslâm dînine muhâlif olan her dinden berî oldum' dediği zaman o kişi Müslüman olmuştur, şâyet bundan sonra döner de kâfirlik açıklarsa, o kişi mürted olur ve mürtedlere uygulanması gereken ahkâmın ona da tatbîki vâcip olur."

Bu kıymetli ilimden anlaşıldığı üzere; Yahudi ve Hristiyanlar ***Rasûlüllâh*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in ve Kur'ân'ın hak olduğuna inanmakla Müslüman olamazlar ve cennete giremezler. Müslüman olmaları için İslam dînine muhâlif olan her dinden berî olduklarını belirtmeleri gerekir. İşte böylece günümüzdeki bâzı sapık fikirli hocaların ve diyalogçuların: "Yahudi ve Hrıstiyanlar* ***Allâh****'a ve âhirete inanmakla, bir de bizim peygamberimizin doğru olduğunu kabullenmekle cennete girecekler" şeklindeki görüşlerinin ne kadar yanlış olduğu, hattâ kendilerinin îmanlarını bile sağlam bırakmayacağı açıkça anlaşılmış olmaktadır.*

Ebû Hafs ez-Zencânî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Şeyhimiz **Kâzî Ebû Ca'fer Ahmed ibni Muhammed es-Simnânî** *(Rahimehullâh)*: 'İnsanın yapması gereken vâciblerin ilki **Allâh**'a, **Rasûlüne** ve **Rasûlünün** getirdiklerinin tamâmına inanmak, sonra da **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmeye vesîle olan nazar ve istidlâllerle meşgul olmaktır' demiştir ki, bu söz doğruya daha yakın ve kullar hakkında daha merhametlidir. Çünkü kulların ekserîsi **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifeti hakkında nazar ve istidlâlin gerçeğinin ne olduğunu bilemez.

Eğer biz: 'Vâciplerin ilki **Allâh**'ı deliller ile bilmektir' diyecek olursak elbette bu, birçok kalabalık toplulukların tekfîrine (kâfir sayılmasına) neden olur ve istidlâli beceren birkaç fert dışında kimsenin cennete girmemesini gerektirir ki bu görüş çok

uzaktır. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cennet ehlinin ekserîsinin kendi ümmeti olacağını, bütün peygamberlerin ümmeti tek saf iken, kendi ümmetinin seksen saf olacağını katiyetle bildirmiştir ki bu mesele kendisinde hiçbir müşkilât bulunmayacak kadar açıktır, velhamdülillâh!"

İlm-i kelamcılardan mütekaddim ve müteahhir (önceki ve sonraki) bâzı âlimler "Kendi açıkladıkları yollarla ve tahrîr ettikleri bahislerle **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmeyen kimsenin îmânı sahih olmayıp o kişinin kâfir olduğu" görüşüne gitmişlerdir ki bu durumda Müslümanların ekserîsini tekfîr etmek (kâfir saymak) ve bu tekfîre de evvelâ tekfîr edenlerin âbâ-u ecdâdından ve komşularından başlamak gerekir. Hattâ bu görüşte olan bir âlime böyle dendiğinde o: "Ne yapalım, cehennem ehli çok diye bana kabahat bulma" diye cevap vermiştir.

Fakat bu söz **Allâh**'ın kitâbını ve peygamberinin sünnetini bilmeyen bir câhilden başkasından sudûr etmez. Çünkü bu kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın geniş rahmetini sâdece ilm-i kelamcılardan az bir tâifeye hasretmiş ve Müslümanların genelini tekfîr etme gibi bir tehlikeli geçide girmiştir. Bu söz, işemek için tenâsül uzvunu açtığında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı kendisini şiddetle men edince:

«اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنِي وَمُحَمَّدًا وَلَا تَرْحَمْ مَعَنَا أَحَدًا!»

"Ey **Allâh**! Bana ve **Muhammed**'e rahmet et, bizimle birlikte kimseye merhamet etme" diyen bedevînin sözünün neresindedir. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«لَقَدْ حَجَّرْتَ وَاسِعًا.»

"Sen (Allâh'ın) geniş olan (rahmetini ve acımasın)**ı daralttın"** *(Buhârî, Edep:27, no:5664, 5/2238; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/315)* buyurmuştur. Bu hadîs-i şerîfi **Buhârî, Tirmizî** ve diğer imamlar tahrîc etmiştir. Şimdi sen bu bedevînin delil, burhan, huccet ve beyânla **Allâh-u Te'âlâ**'yı tanıdığını ve O'nun rahmetinin her şeyi kapladığını bildiğini söyleyebilir misin? Oysa asr-ı saâdette bunun gibi nicelerinin îmanlı olduğuna dâir hüküm verilmiştir.

Ayrıca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* çoklarının sâdece iki şehâdeti söyleyerek Müslüman olmasıyla iktifâ etmiştir. Hattâ bâzısının işâretiyle yetinmiştir. Nitekim siyah bir câriyeye:

«أَيْنَ اللهُ؟»

"Allâh nerede?" diye sual buyurmuş, o da eliyle semâyı göstererek: "Gökte" diye cevap vermiş, o zaman:

«مَنْ أَنَا؟»

"Ben kimim?" diye sormuş, o da: "Sen **Rasûlüllâh**'sın" diye cevap verince, sâhibine hitâben:

«أَعْتِقْهَا فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ.»

"Onu âzad et, çünkü o müminedir" buyurmuştur. *(Müslim, Mesâcid:7, no:537, 1/381-382; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/315; Nizâl ibni İbrâhîm, Raf'u'l-ğâşiye ani'l-mecâzi ve't-te'vîli ve hadîsi'l-câriye, sh:175)*

Görüldüğü üzere burada hiçbir nazar ve istidlâl devreye girmemiş bilakis delilleri düşünme ve **Allâh**'ı hakkıyla bilme husûsunda büyük bir gaflet mevcut iken yine de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ilk anda bu kişilerin îmânına hükmetmiştir.

Burada câriyenin "**Allâh-u Te'âlâ** göktedir" demesinden, hâşâ **Allâh-u Te'âlâ** göktedir gibi bozuk bir mânâ anlaşılmamalıdır. Müşebbihenin ve onun uzantıları olan Vehhâbîlerin bu hadîs-i şerîfe dayanarak "**Allâh** göktedir" demeleri aslâ kabul edilecek bir görüş değildir.

Nitekim İmâm-ı **Kurtubî** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in câriyeye sorduğu bu sual onun anlayışına göre konuşmak kabîlindendir. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o câriyenin yerde bulunan putlara ve taşlara tapanlardan olmadığına delâlet eden bir durum açıklamak isteyince ona böyle bir soru yöneltmiş, o da: "Göktedir" diyerek kendisinin taptığının yerde bulunanlar cinsinden olmadığını ifâde edecek bir cevap vermiştir.

O zaman puta tapan Araplar isteklerini putlardan, Acemler de ateşten talep etmekte oldukları için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu câriyenin îmân edenlerden olup olmadığına dâir îtikādını ve onun taptığı mâbûdun putların evinde bulunup bulunmadığını keşfetmek istemiş ve bu soruyu sormuştur, onun göğe işâret etmesiyle de îmanlı olduğu kanaatine varmıştır. Çünkü o câriye bu konuda ince bir anlayışa sâhip olmadığı için ancak **Allâh**'ı müşriklerin taptığı putlar kabîlinden olmaktan tenzîh edebilmiş ve putların durduğu yerde durmaktan yüce tutmuştur. Müminlerin de duâ ederken gözlerini ve ellerini semâya doğru çevirdiklerini bildiği için bu cevâbı verebilmiştir.

O an için aklı bundan başkasını anlamaya müsâit olmadığından ve puta tapan bir toplum arasında büyüdüğünden, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun kullandığı bu mecâzî tâbire müsâmahalı yaklaşmıştır. Çünkü o an için ona "**Allâh** mekândan münezzehtir" denecek olsaydı, hâlis bir yokluğa ve **Allâh** hakkında vasıfsızlığa inanmasından endişe edilirdi. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekândan münezzeh olduğu husûsu herkesin anlayabileceği bir şey değildir. Onun gerçek mânâsını ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın, hidâyetiyle göğüslerini şerhettiği, mârifetinin nûruyla kalplerini tenvîr ettiği ve tevfîkıyle kendilerine imdâd ettiği âlimler anlayabilir, halkın ekserîsi ise evhamlarına yenik düşen ve anlayışları âciz kalan kimselerdir.

Şu bilinsin ki; İslâm âleminin muhaddis, fakîh, mütekellim, mukallid ve mütefekkirleri arasında kesinlikle hiçbir ihtilâf yoktur ki, **Allâh-u Te'âlâ** hakkında Kitab'ta ve Sünnet'te vârid olan "Fissemâ (gökte)" tâbirlerinin hiçbiri zâhirî mânâsı üzere değildir, herkes nezdinde hepsi de tevile muhtaçtır. Zîrâ bu konuda aslolan: (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ) **"O'nun misli hiçbir şey yoktur"** *(Şûrâ Sûresi:11)* âyet-i kerîmesidir. Zâten zamânın ve mekânın yaratıcısı olan, zaman ve mekân yokken de mevcut olan, şu anda da ezelî hâli üzere kāim olan bir Zât'ın belli bir mekâna muhtaç olması hiçbir mümin tarafından îtikat edilecek bir görüş olamaz.

Artık anlaşılmıştır ki bu hadîs-i şerîf tevile mahmuldür, bunu zâhirî mânâsında yorumlayan ise dalâlete düşmüş biridir. Bu hususta daha geniş mâlûmât En'âm Sûresi:18. âyet-i kerîmenin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkān Tefsîri:8/511-535) zikredilmiştir.

Bu hadîs-i şerîfteki mahalli istişhâdımız; bir insanın mümin sayılması için **Allâh-u Te'âlâ** hakkında nazarî ve istidlâlî birtakım burhân ve huccetleri bilmesinin şart olmadığıdır. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu câriyeye bu konudaki delillerini sormamıştır, zâten o câriye de bu konudaki ilmî delilleri anlamaya elverişli kimselerden değildi. *(Kurtubî, el-Müfhim limâ eşkele min telhîs-ı Kitâb-i Müslim:2/144-146)*

Yine bu âyette beyân edilmesi gereken bir husus şudur ki; kimse bu âyet-i kerîmeyi delil göstererek "**Allâh-u Te'âlâ** 'Göklerde ve yerde olanlara bakıp ibret alın' buyurduğuna göre, güzel yüzlü tüysüz delikanlılara ve kadınlara bakılıp ibret alınabilir" diyemez..

Ebu't-Tayyib Tâhir ibni Abdillâh et-Taberî *(Rahimehullâh)*: "Semâ' ve raks ile meşgul olan bâzılarının, boyalı elbiselerle ve takılarla süsledikleri delikanlıların suratlarına bakarak: 'Biz böylece sanattan Sâni'e delil alarak îmânımızın artmasını kastediyoruz' dedikleri haberi bana ulaştı. İşte bu görüş, nefsin hevâsına uymak, aklın aldatmacasına kapılmak ve ilme muhâlefet etmek hususlarında zirve noktasıdır" demiştir.

Ebu'l-Ferec *(Rahimehullâh)* **İmam Ebu'l Vefâ ibni 'Akîl** *(Rahimehullâh)*ın şu sözünü nakletmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** ancak o sûretlere (yüzlere ve resimlere) bakmayı helâl etmiştir ki, nefsin onlara hiçbir meyli olmayacak, nefsin hevâsının (kötü arzusunun) onda hazzı bulunmayacak, bilakis o bakışta hiçbir şehvetin ve lezzetin karışımı bulunmayacak. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** hiçbir kadını peygamber olarak görevlendirmemiştir. Ne kadı, ne imam, ne de müezzin yapmamıştır, çünkü bu durum fitnelere sebebiyet verebilir. Artık:

'Ben güzel sûretlerde çok büyük ibretler buluyorum' diyen herkesi yalancı çıkarırız, kendi nefsini bizim tabiatlarımızdan ayıracak özel bir yaratılış ile seçkin göstermeye çalışanları da yalancı sayarız. Bu düşünceler ancak şeytanın bâzı iddiacılara telkîn ettiği aldatmacalarından ibârettir."

Bu nakil **Üstâdımız Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)*nun haremlik-selamlığa riâyet etmeyenlere söylemiş olduğu: "Hepiniz melek oldunuz da bir ben mi beşer kaldım?!" sözüyle ne kadar uyumludur!

Hikmet sâhibi bâzı kimseler şöyle demiştir: "Âlem-i kebîrde (kâinatta) olan her şeyin âlem-i sağîrde (insanda) bir nazîri vardır. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾

"Andolsun; elbette Biz insanı muhakkak en güzel bir kıvam verme içerisinde yarattık" *(Tîn Sûresi:4)*,

﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾

"Nefislerinizde de (nice âyetler vardır ki, bir su hâlinden düzgün bir insan şekli alıncaya kadar geçirdiğiniz devrelerden tutun da, güzel görünümünüz, ilginç bile-

şimleriniz ve eşsiz sanatlar yapma gücünüz bunun sâdece birer örneğidir)! **Hâlâ görmeyecek misiniz?"** *(Zâriyât Sûresi:21)* buyurmuştur.

Artık akıllı kişinin evvelâ kendine bakması, atılgan su hâlinden hilkati düzgün bir hâle gelinceye kadar yaratılışı esnâsında ne tavırlara girdiğini, türlü türlü gıdâlarla desteklendiğini, rıfk (yumuşak muâmele) ile büyütüldüğünü, kuvvetlerini kazanıp güçlü çağına erişinceye kadar her sıkıntısına katlanılarak merhametle muhâfaza edildiğini, evvelce uzun zaman adı anılan bir şey değilken birdenbire 'Ben, ben' demeye başladığını, sonra kabre konulan bir ölü hâline geleceğini ve âh vâh edenlerden olduysa başına neler geleceğini iyi düşünmesi gerekir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ﴾

"Andolsun ki; muhakkak Biz o insan(lığın babası olan **Âdem** *(Aleyhisselâm)*)**ı elbette bir çamurdan, süzme bir özden yarattık! Sonra onu**(n neslinin yaratılış maddesini) **sağlam bir karargâh** (olan ana rahmi) **içerisinde** (gelişen, meni adındaki) **sâfî azıcık bir su yaptık. Sonra o sâfî azıcık suyu** (sülük gibi rahim duvarına yapışıp kan emerek beslenen aşılanmış yumurtadan ibâret) **bir kan pıhtısına dönüştürdük. Peşi sıra o kan pıhtısını bir çiğnem et hâline soktuk; derken o bir çiğnem eti de** (irili ufaklı) **birtakım kemiklere** (sâhip iskelete) **çevirdik, sonra o kemiklere** (her birine uygun) **bir**(er) **et giydirdik!**

Daha sonra onu (ruh sâhibi kılarak, evvelki yaratılışından çok farklı) **diğer bir yaratışla îcat ettik** (de, böylece onu konuşan, işiten, gören ve her bir uzvu değişik işler gören canlı bir insan hâline getirdik). **Şekil verenlerin en güzeli olan Allâh**(ın sanatı, ilmi ve kudreti) **dâimâ pek yüce olmuştur!** (Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka şekil verenler, O'nun yarattığı şeylere birtakım şekiller verebilirler, ama aslâ onlara hayat veremezler. O ise, yoktan yarattığı varlıklara hem hayat hem de en güzel şekli verendir.)

Sonra işte sana! Gerçekten siz bunun ardından (ecelleriniz geldiğinde) **elbette ölüler** (hâline dönüşecek)**siniz! Sonra muhakkak ki siz kıyâmet gününde** (hesap ve cezâ için) **diriltileceksiniz!"** *(Mü'minûn Sûresi:12-16)* buyurmuştur.

İşte bu âyet-i kerîmeleri düşünen bir kul mutlaka kendisinin bir Rabbin yönetimi altında bulunan, noksanlık yaparsa azapla korkutulan, yok eğer emir tutarsa sevap beklentisine giren bir mükellef olduğunu anlar da Mevlâsına ibâdete yönelir. Çünkü o Mevlâsını görmüyorsa da, Mevlâsı onu görmektedir. Böyle bilince de insanlardan korkmayıp en çok korkulması gereken **Allâh**'tan korkacaktır. Yine böylece pisliklerden derlenmiş, kirlerle doldurulmuş bir yaratık olduğunu ve itaat ederse cennete, değilse cehenneme varacağını düşününce de **Allâh**'ın kullarından hiçbir kimseye karşı büyüklük taslayamaz hâle gelecektir.

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; meşâyıh herkesin bu ilmî evsâfın tümünü cem eden şu hikmetli beyitleri iyi düşünmesini müstehap saymışlardır:

كَيْفَ يَزْهُو مَنْ رَجِيعُهُ أَبَدَ الدَّهْرِ ضَجِيعُهْ
فَهُوَ مِنْهُ وَإِلَيْهِ وَأَخُوهُ وَرَضِيعُهْ
وَهُوَ يَدْعُوهُ إِلَى الْحُشْ شِ بِصُغْرٍ فيطيعُهْ

"Nasıl büyüklük taslayabilir o kişi ki,
(Mezarda kaldığı) **ebedî müddet pisliğiyle berâber yatacak.**
Zâten kendisi pislikten gelip yine pisliğe varacak,
Öz kardeşi de, süt kardeşi de böyle olacak.
(Dünyâda yaşarken de) **o pislik kendisini sürekli helâya çağırır,**
O da o pisliğin sıkıştırmasının verdiği alçaklığa katlanarak ona itaat eder."

"Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; melekût aslında 'Mülk-ü azîm' yâni büyük mülk anlamındadır. Sûfiyye hazarâtının ıstılâhında 'Melekût', ruhlar ve canlar âlemine mahsus olan âlem-i ğaybdan ibârettir, onlar 'Mülk' tâbirini ise, **Arş** ve **Kürsî** dâhil, parçalardan mürekkeb olan ve duyuların sahasına giren bütün cisimler olarak yorumlamışlardır.

'Göklerin ve yerin melekûtu', onların kendilerinin ve barındırdıkları varlıkların delâlet ettiği büyük mülk ve kemâl-i kudrettir ki bunlar hakkında istidlâl yollu (kendilerini yaratanın varlığına delil çıkartma gâyesiyle) düşünenler **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları boş yere yaratmadığını ve kulları başıboş bırakmadığını anlarlar.

Nitekim bir önceki âyet-i kerîmede aklın işi olan 'Tefekkür' tâbiri kullanılmışken, burada gözün işi olan 'Nazar' ifâdesinin getirilmesi, buradaki delillerin önce geçenden daha açık olduğuna işâret etmektedir. Göklerde ve yerde **Allâh-u Te'âlâ**'nın mülk ve saltanatının büyüklüğü mükemmel mânâda zuhûr ettiği için onlar ilk başta özel olarak bahse konu edilmişlerse de, peşisıra:

(وَمَا خَلَقَ اللهُ مِنْ شَيْءٍ) **"Allâh'ın yarattığı herhangi bir şey"** cümle-i celîlesiyle tâmim buyrulması (genelleme yapılması), hakîkatte her bir varlığın **Allâh-u Te'âlâ**'nın büyük mülküne delâlette müşterek olduğunu ifâde etmektedir.

Bâzı ulemânın beyânına göre; göklerin melekûtu, yıldızlar, güneş ve aydır. Yerin melekûtu ise denizler, dağlar ve ağaçlardır. (رَهْبٌ) kelimesinden (رَهَبُوتٌ) kelimesi türetildiği gibi, (مُلْكٌ) kelimesinden de (مَلَكُوتٌ) kelimesi iştikāk etmiştir ki bu kelime mülk-ü azîm, yâni büyük mülk demektir. Kelimede bulunan (تَ) harfi, mübâleğa mânâsı ifâde etsin diye ziyâde edilmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَمَا خَلَقَ اللهُ مِنْ شَيْءٍ) **"Allâh'ın yarattığı herhangi bir şey"** tâbiri, yaratıklarda bulunan âyet olma vasfının sâdece gökler ve yerler gibi büyük mahlûkāta mahsus olmayıp, kendisine "Şey" ismi verilebilecek varlıklardan itibâren, sayılması mümkün olmayacak kadar çok olan en küçük yaratıklarda bile nice âyetler bulunduğunu beyân etmektedir. Yâni mevcûdâtın her bir ferdinde dü-

şünülüp ibret alınacak ve yaratıcının varlığına ve birliğine delil çıkartılacak âyetler vardır.

Nitekim bu mânâda şâir şöyle söylemiştir:

وَفِى كُلِّ شَيْءٍ لَهُ اٰيَةٌ تَدُلُّ عَلٰى اَنَّهُ وَاحِدٌ

"Her şeyde bir âyet bulunmaktadır ki,
O âyet O'nun bir olduğuna delâlet etmektedir!"

İlm-i kelamcıların ekseriyetine göre bu delâlet vechi hudûstür, yâni yok olan bir şeyin sonradan var olmasıdır. Felsefecilere ve bâzı mütekellimîne göre bu delâlet vechi, imkân yâni **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka her şeyin varlığının da yokluğunun da imkân dâhilinde olması ise de, asrının kutbu **Şeyh Hâlid el-Müceddidî** *(Kuddise Sirruhû)*, **Abdülhakîm**'in **"Hayâlî Hâşiyesi"**ne yaptığı ta'lîkâtında birinci görüşü tercih etmiştir.

İmâm-ı Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)* bir gün mescitte otururken (âlemin bir yaratıcısı olmadığına inanan) zındıklardan bir güruh İmamı öldürmek kastıyla içeri girdiler. İmam onlara: "Tek bir suâle cevap verin sonra zulüm kılıcınıza su verirsiniz" buyurdu. Onlar: "O soru nedir?" dediklerinde İmam: "Ben deryâ üzerinde ağır yük dolu bir gemi gördüm ki hiç kaptanı olmaksızın gidiyordu" dedi. Onlar: "Böyle bir şey muhal, çünkü kaptansız bir geminin muhâfazalı bir şekilde yol alması mümkün değil" dediler.

O zaman **İmam Hazretleri**: "Sübhânellâh! Bütün bu feleklerin ve yıldızların, ulvî ve süflî âlemin nizâm-ı intizam içerisinde devâmı, bir geminin seyrinden daha şaşılacak bir şey değil midir?" deyince hepsi susup kaldılar, çoğu da Müslüman oldular.

Hâfız Şîrâzî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

دَرْحَشْمَتِ سُلَيْمَانْ هَرْ كَسْ كِه شَكْ نُمَايَدْ بَرْ عَقْلُ وَ دَانِشِ اُو خَنْدَنْدْ مُرْغْ وَ مَاهِى

Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın ululuk ve azametine her kim şüphe gösterirse,
Onun aklına ve ilmine kuşlar ve balıklar bile güler.

Ey halîfetullâh olan pîrim!

﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي﴾

"Ey Rabbim! Benim için** (hatamı) **bağışla ve bana öyle bir mülk bahşet ki, benden sonra hiçbir kimseye lâyık olmasın!" *(Sâd Sûresi:35) âyet-i kerîmesi sırrınca Hazret-i Süleymân (Aleyhisselâm)ın saltanat ve azametini Kur'ân-ı Azîmüşşân beyân ederken, her kimse ki şek ve şüphede bulunursa, onun aklının ve ilminin noksanlığına kuşlar ve balıklar dahi gülüp alay ettikleri gibi, senin mânevî saltanatına şek eden de böyle noksan akıllı olup bu duruma düşer. Hâsılı; insanı geç, kara ve deniz hayvanlarına bile maskara olursun.*

Yânî; şüphe yok ki sen, haşmet ve azamet sahibi Süleymân (Aleyhisselâm)ın makâmının kâimisin. Senin saltanatında şüphe eden, onun saltanatında da şüphe edicidir. ***Süleymân*** *(Aleyhisselâm)a müsahhar olan canlılar, onu kendilerine maskara ederler.* *(Hâfiz Şerhi Konevî, kenarında Sûdî Efendi:2/535)*

Bu âyet-i kerîmede tefekküre dâir bir teşvik bulunmaktadır, bir de şu husûsa âit bir delâlet mevcuttur ki, akıllı bir kişi vehim, hayal, taklit ve hevâ (düşünce, körükörüne bağlanma ve kötü arzu) âfetlerinden sâlim olan bir akılla **Rasûlüllâh**

*(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mûcizeleri bir yana, onun hâli, ahlâkı ve siyeri hakkında düşünecek olsa elbette o kişi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sâdık bir Nebî ve onun dâvet ettiği herşeyin hak ve doğru olduğunu gerçekten anlar ve bu tefekkürü sâyesinde cehennemden kurtulur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** cehennem ehlinin hâlini haber verirken:

﴿وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾

"Yine (suçlarını îtiraf için)**: 'Eğer biz** (uyarıları hak arayışıyla) **duymakta olsaydık ya da** (gerçekleri düşünen bir akılla) **anlamakta olsaydık,** (bugün biz) **şiddetle alevlendirilmiş bu ateşin halkı arasında bulunmazdık!' dediler."** *(Mülk Sûresi:10)* buyurmuştur.

Bu âyet-i celîlede mükevvenâtın iki tür olduğuna işâret vardır ki bir nevîsi hiçbir anamadde bulunmaksızın yaratılanlardır. İşte o, bâtın-ı kevn (bu cihânın görünmeyen tarafı) olan melekût âlemidir, kevn-ü mekân hep onunla kâimdir (yaratılmış âlem onunla ayakta durmaktadır), o da kudret eliyle kâimdir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ﴾

"(Diriltmekten âcizlik gibi bütün noksan sıfatlardan arılık, tenzîh ve) **tesbîh O Zât'a ki; her şeyin** (görünen ve görünmeyen tüm yönleriyle) **gerçek mülkü O'nun** (kudret) **elindedir."** *(Yâsîn Sûresi:83)* buyurmuştur.

Bu cihânın diğer bir türü de var olan bir maddeden yaratılmış olanlardır ki o da bu cihânın zâhirde görünen kısmıdır ve ona 'Mülk' denilir. Mülk âlemine bakış, göz hâssesiyle olduğu gibi, melekût âlemine nazar da akıl ve kalp iledir. Akıl erbâbının mülk âlemine bakışı, âyetleri görme ve yaratıcının varlığına ve bilinmesine dâir onlardan delil çıkarma faydası sağlar.

Kalp ashâbının melekût âlemine nazarı ise o âleme girerek gaybî şâhideleri (açık delilleri) müşâhede etme faydası kazandırır ki böylece onların îmânı îkan (şüphesiz inanç) hattâ ondan da ileri ayân (gözle görme) mertebesine ulaşır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ﴾

"İşte sana! Biz göklerin ve yerin (yaratılışındaki eşsiz incelikleri, onların büyük mülk ve) **melekûtunu İbrâhîm'e böylece gösteriyorduk. Tâ ki o**(, kendisine gelen vahiyle kesinkes inandığı gibi gözle görerek de) **yakînen îmân edenlerden olsun diye** (bunu böyle yapmıştık)**."** *(En'âm Sûresi:75)* buyurmuştur.

İşte bu irâet (gösterme), **Hakk Sübhânehû**'ya âit olan kadîm bir sünnet-i İlâhiyye'dir. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** peygamber ya da velî kıldığı herkese âlemin nâsûtunu, melekûtunu, ceberûtunu ve lâhûtunu, küçük ya da büyük bütün âlemleri gösterir. **Hakk Sübhânehû**'ya doğru yapılan seyr-ü sülûk kesilmediği sürece bu sünnet kıyâmet gününe kadar bâkî kalacaktır. Zâten insan nevinde bu haslet olmasa o da diğer hayvanlar gibi olur.

Ancak Rahmân olan **Allâh-u Te'âlâ** insan cinsine böyle bir lütufta bulunarak inâyetine lâyık olanlardan dilediklerine **Melik-i Mennân** cihetine seyr-ü sülûk yaptırmıştır ki, böylece insan bütün âlemlerden terakkî ederek şühûd ve ayâna (müşâhedeye ve gözle görür gibi olma hâline) nâil olur, ihsanları bol olan **Hakk Te'âlâ**'ya vâsıl olur, kendisine kemâl-i îkân ve tamâm-ı ihsân (gözle görür gibi inanma) gelir, sonra nebî ya da ihvânı irşâd için velî olur da hikmet ve beyân vazîfesini îfâya kalkar, İslâm'ı ve îmânı beyân eder, **Halîm-ü Hannân** (cezâ vermekte çok aceleci olmayan ve kullarına çok acıyıcı) olan **Allâh**'a dâvet eder, cinân (cennetler) ile tebşîr eder (müjdeler), nîrân ile inzâr eder (cehennem ateşleriyle korkutur).

Artık böyle bir kula icâbet eden lütuf ve ihsâna nâil olur, icâbet etmeyen ise pek açık bir hüsrân ile zarara düşer. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*dan naklen:

«لَنْ يَلِجَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ مَنْ لَمْ يُولَدْ مَرَّتَيْنِ.»

"(Biri annesinin karnından, diğeri nefsinin karnından olmak üzere) **iki kere doğrulmayan aslâ göklerin ve yerlerin melekûtuna nâil olamaz"** buyurmuştur.

Vülûc (melekût âlemine giriş), kalp ashâbına hastır, müşâhede ve nazar (delilleri düşünmek ve görür gibi olma hâline ermek) ise akıl ve istidlâl erbâbına mahsustur. Allâme Şeyhimizin kelâmından bir miktar mezcedilmiş olarak **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**de böylecedir.

Âyet-i celîlede geçen: (وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ) **"Onların eceli çok yaklaşmış olabilir diye hiç düşünmüyorlar mı?"** kavl-i şerîfi: "Belki de eceliniz çok yaklaşmış olabilir, hâlâ niçin hakkı aramaya gayret etmiyorsunuz ve ölüm gelip azap inmeden önce sizi kurtaracak şeylere yönelmiyorsunuz?" demektir.

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** mahlûkātında bulunan acâyip sırlara ve latîf inceliklere dikkat çektikten sonra bu cümle-i celîleyi getirerek kulları tefekküre teşvik etmiştir. Çünkü ecelinin yaklaşmış olabileceğini düşünen her akıllı kişi mutlaka kendisini şiddetli korkulardan ve büyük tehlikelerden kurtaracak çârelerin neler olduğunu düşünür ve onlara başvurarak sonsuz nîmetlere kavuşur.

(Farsça bir beytte şöyle gelmiştir:)

زَانْ پِیشْ کَاَجَلْ فَرَا رَسَدْ تَنْگْ وَ اَیَّامْ عِنَانْ سِتَانَدْ اَزْ چَنْگْ

بَرْ مَرْکَبِ فِکْرِ خِویشْ نَهْ زِینْ مَرْدَانَه دَرْ آیْ دَرْ رَهِ دِینْ

Ecel süreni daraltarak senin tarafına ulaşmadan evvel,
Günler de dizginini senin pençenden almazdan evvel,
Kendi (varlık) merkebin üzerine tefekkür (ve efkâr) eğerini koy,
Merdâne (yiğitçe) gel, gir din yoluna.

İş işten geçmeden aklını başına al ve âşıkâne (âşkla) dosdoğru olan yola, cesurca bu dîn-i mübîn yoluna gel azîzim, gel efendim! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/693)*

Âyet-i celîlenin sonunda buyrulan: (فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ) **"Artık onlar bu** (Kur'â)**ndan sonra hangi habere inanacaklar?"** kavl-i şerîfi: "Kur'ân-ı Kerîm beyân ve îzah husûsunda nihâî beyandır, ondan sonra ne indirilecek bir kitap, ne de gönderilecek bir peygamber yoktur" mânâsına gelerek, bu müşriklerin îmân etme ihtimâlini tamâmen ortadan kaldırmaktadır.

"Nesefî Tefsîri"nde zikredilen bir mânâya göre bu cümle-i celîle: "Belki de onların ecelleri yaklaşmış olabilir, hâlâ ne duruyorlar da fırsat ellerinden çıkmadan Kur'ân'a îmâna koşmuyorlar, hak meydana çıktıktan sonra daha ne bekliyorlar? İnanmak için Kur'an'dan daha doğru hangi haberi arıyorlar?" anlamına gelmektedir.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra hiçbir peygamber, Kitab'ından sonra da hiçbir kitab yoktur. Çünkü o, Hâtemü'l-enbiyâ, Kitab'ı da Hâtemü'l-kütüb'dür. **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra vahiy kesildiği için Kur'ân'a inanmayanlar artık inanacak bir şey bulamayacaklar demektir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** yaratıklarında gösterdiği kudretini zikretmiş ve onların Kendisine hâcetini vasfetmiştir. Ayrıca işitip de görmedikleri halde (müşriklerin) kendisine aldandıkları yaratıkları konu etti. Onlar göklerin ve yerin melekûtünü kalpleriyle müşâhede edecek olsalardı elbette gayba îmân ederler, bu îman da onları kendilerinden gâib olan gaybı müşâhedeye sevkederdi. Böylece onlar ebrâr kulların derecelerine vâris olurlar ve hidâyet alemlerine dönüşürlerdi.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Melekûte bakmak îtibar îrâs eder (ibret alma hâssesi kazandırır). **Mâlik Te'âlâ**'ya bakmak ise, mâsivâ ile iştiğâli iskat eder (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şeyle meşgul olma anlayışını düşürür).

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Sübhânehû** ay gibi parlak olan âyetlerini yaratıklara göstermiş ve onların ziyâsına halel getirecek şüphe bulutlarını gidermiştir. Artık bu âyetlerin ziyâsıyla nurlanan kişi İlâhî kudreti müşâhedeye terakkî eder.

Denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ** mârifet nazarıyla bakanların kalplerine Kendi mârifetini tahsil hakîkatlerini parlatmıştır. Artık taksîrat yurtlarında dolaşmayanları mânevî âlemin binekleri hakîkat sahalarında konaklatacaktır."

İnsanlar uzun uzun emellerinin kendilerini yanıltmasıyla düştükleri yanlış fikirler içerisinde ecellerinin çok yaklaştığını unutmuş vaziyettedirler. Niceleri kefenlerini dokumaktadır, niceleri düşmanları için binâ yapmaktadır, niceleri de hasat yapamayacağı ekinleri ekicidir.

Heyhât! Koç bir yandan otlamaktadır, kasap da onun için hazırlanmaktadır, oysa: "Ecelin çarçabuk gelebileceğini bilmek, emelin lezzetini sâhibinin boğazına tıkar" denilmiştir.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** âyetlerini dolunaylar gibi parlatmış, onların ziyâsıyla da şüphe bulutlarını öldürmüştür. Artık bu âyetlerle aydınlanan kişi sâhibinin kadr-u kıymetini müşâhede makamına yükselir. Ama her kim âyetlerde tefekkür konusunda gevşeklik edip taksîrat vatanlarında iyice yerleşirse, seyahat eden kervanlar onu hakikati anlama sahalarına indirir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allah'ın haberine inanmayanların artık neye inanacakları:

﴿تِلْكَ اٰيَاتُ اللهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللهِ وَاٰيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ﴾

"(Habîbim!) **İşte sana! Bunlar Allâh'ın âyetleridir ki, Biz onları sana**(, ne Ehl-i Kitab'ın, ne de târihçilerin şüphe edemeyeceği şekilde gerçeğe uygun olan bir) **hak ile iç içe olarak ardarda okumaktayız. Artık Allâh'tan ve âyetlerinden sonra hangi kelâma inanacaklar?"** *(Câsiye Sûresi:6)*

﴿فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾

"Artık (bu Kur'ân'a inanmayanlar) **ondan sonra hangi söze inanacaklar?"** *(Murselât Sûresi:50)*

﴿ مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (186)

(مَنْ) Kimi, (يُضْلِلْ) saptırırsa, kim? **(اَللّٰهُ) Allâh, (فَلَا هَادِيَ) artık hiçbir hidâyet edici yoktur,** kim için? **(لَهُ) onun için, (وَيَذَرُ) bırakır,** kimi? **(هُمْ) onları,** nerede? **فِي) (طُغْيَانِهِمْ) azgınlıkları içerisinde,** ne oldukları halde? **(يَعْمَهُونَ) bocalar oldukları halde.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh kimi saptırırsa, artık onun için hiçbir hidâyetçi yoktur. O (Allâh-u Te'âlâ), o (inadına îmandan uzaklaşa)**nları azgınlıkları içerisinde bocalar oldukları halde bırakmaktadır!"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî, Kurtubî ve **Hâzin** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde tekrar inkârcı sapıkların tavsîfi konusuna avdet etmiştir. Ehl-i Sünnet mezhebi bu âyet-i kerîmeyle, hidâyet ve dalâletin ancak **Allâh-u Te'âlâ** tarafından yaratılmakta olduğuna istidlâl etmişlerdir.

Dolayısıyla bu âyet-i kerîme Mûtezileye karşı bir reddiye mâhiyeti taşımaktadır. Çünkü bu âyet-i kerîmenin mânâsından anlaşıldığı üzere; kâfirlerin îmandan yüz çevirmeleri, **Allâh-u Te'âlâ** onları saptırdığı içindir, şâyet hidâyet edecek olsaydı elbette onlar da îmân ederlerdi. Bu hususta geniş mâlûmât A'râf Sûresi 178. âyet-i kerîmesinde zikredilmiştir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede: **"Kimin hakkında dalâlet karârı yazıldıysa o kişi kendi kârına olmak üzere neleri düşünse de ve ne hususlarda akıl yorsa da bunlar ona hiçbir şekilde fayda vermez ve o kişiyi kimse hidâyet edemez"** buyurmuş olmaktadır. Nitekim diğer bir âyet-i kerîmesinde:

﴿وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا﴾

"Allâh her kimin sapıklığı (seçtiğini bildiği için onun sapıtması)**nı dilerse, artık sen onun için, Allâh'tan** (gelecek irâdeyi savuşturmak husûsunda) **aslâ hiçbir şeye mâlik olamazsın."** *(Mâide Sûresi:41)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْاٰيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

"(Habîbim!) **De ki:** '(İbret nazarıyla bir) **bakın ki; göklerde ve yerde** (**Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğine ve üstün kudretine delâlet eden) **ne şeyler** (ve türlü türlü eşsiz eserler) **vardır!' Fakat ne** (bunca) **âyetler, ne de uyarılar** (akıllarını doğruyu bulma

yönünde kullanmayarak) **inanmamakta** (ısrarcı) **olan bir topluma fayda vermez!"** *(Yûnus Sûresi:101)* kavl-i şerîfi de bu mânâdadır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Te'âlâ** kullarını tefekküre ve ibret almaya irşad buyurduktan sonra bu âyet-i kerîmede istidlâl ehline gerçeği bulma husûsunda hangi yolu izleyeceklerini öğretmiştir ki o yol da şudur:

İnsan evvelâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in durumunu ve onun elinde zuhûr eden hârikulâde olayları ve mûcizeleri, özellikle de onların en büyüğü olan Kur'ân-ı Azîm'i düşünüp, daha sonra, okuma yazma bilmeyen ve ilimden nasîbi olan kimselerle de oturup kalkmamış olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gibi ümmî bir zât'a verilen ledünnî ilimlerle, Rabbânî sırları, onun açıkladığı ilginç hikmetleri, târih sayfasından silinmiş olan eski ümmetler ve geçmiş şerî'atler hakkında verdiği haberleri incelerse, işte o zaman hiçbir vehim karışamayacak büyük bir mârifet güneşi kendisine parlar.

Daha sonra kişi göklerin ve yerlerin melekûtünün acâyiplikleri ve onlarda bulunan türlü türlü masnû'ât ile acâyip mahlûkât hakkında tefekkür etmeye başlar da işte o zaman herşeye Kādir olan bir yaratıcının varlığının hak olduğu netîcesine varır.

İşte bütün bunlar kendisini istidlâl zindanından çıkaracak bir şeyh bulamayan içindir. Böyle bir mürşidi bulan ise mârifet güneşinin parlaması netîcesinde hâsıl olan şühûd ve ayân fezâsına çıkış sâyesinde bu delillere başvurmaya ihtiyaç duymaz.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hidâyete erdirici bulunmadığına göre, O'nun saptırdığını kim hidâyet edebilir?

إِلَى الْمَاءِ يَسْعَى مَنْ يَغُصُّ بِلُقْمَةٍ إِلَى أَيْنَ يَسْعَى مَنْ يَغُصُّ بِمَاءٍ

"Lokma boğazına tıkanan suya koşar, Ya boğazına su tıkanan nereye koşsun?"

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen (وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ) **"O (Allâh-u Te'âlâ), o** (inadına îmandan uzaklaşa)**nları azgınlıkları içerisinde bocalar oldukları halde bırakmaktadır!"** kavl-i şerîfi: **"Allâh** onları kâfirlikleri içerisinde tereddüt eder bir halde bırakır, müminleri hidâyete erdirdiği gibi onları hakkı bulmaya muvaffak kılmaz" demektir.

Bu husûsta diğer bazı mâlûmât En'âm Sûresi:110. âyet-i kerîmenin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkān Tefsîri:11/164-165) zikredilmiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hakîkate ulaştırma nurları kimi mahrum bırakırsa artık o, cehâletin puslu havası içerisinde kalmış olacağından kâh sağa doğru kayar, kâh sola doğru düşer.

﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللهِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (187)

(يَسْأَلُونَ) **Soruyorlar,** kime? (كَ) **sana,** neden? (عَنِ السَّاعَةِ) **o andan** yâni kıyâmet ânından, ne dedikleri halde? (أَيَّانَ) **ne zamandır,** ne? (مُرْسَاهَا) **onun gerçekleşmesi,** (قُلْ) (Habîbim!) **söyle,** ne söyle? (إِنَّمَا عِلْمُهَا) **onun bilgisi ancak,** kimin katındadır? (عِنْدَ رَبِّي) **Rabbimin katındadır,** (لَا يُجَلِّي) **açığa çıkaramaz,** neyi? (هَا) **onu,** ne zaman? (لِوَقْتِهَا) **vakti** (geldiği)**nde,** yâni vakti geldiğinde onu kimse açığa çıkaramaz, (إِلَّا هُوَ) **ancak O** (meydana çıkarabilir), (ثَقُلَتْ) (o kıyâmet) **ağır gelmiştir,** ne üzerine? (فِي السَّمَاوَاتِ) **gökler**(de bulunanlar) **üzerine,** daha, (وَالْأَرْضِ) **yer**(lerde bulunanlar) **üzerine,** (لَا تَأْتِي) **gelmeyecektir,** kime? (كُمْ) **size,** (إِلَّا بَغْتَةً) **ancak ansızın** (gelecektir), (يَسْأَلُونَ) **soruyorlar,** kime? (كَ) **sana,** seni kime benzetir oldukları halde? (كَأَنَّكَ) **sanki sen,** nesin? (حَفِيٌّ) **araştırıp haberdâr olmuşsun,** neden? (عَنْهَا) **ondan,** (قُلْ) (Habîbim!) **söyle,** ne söyle? (إِنَّمَا عِلْمُهَا) **onun bilgisi ancak,** kimin katındadır? (عِنْدَ اللهِ) **Allâh'ın katındadır,** (وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ) **lâkin insanların pek çoğu,** (لَا يَعْلَمُونَ) **bilmezler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **Sana o** (kıyâmet) **ân**(ın)**dan soruyorlar ki: 'Onun gerçekleşmesi ne zaman olacaktır?' De ki: 'Onun** (ne zaman kopacağının) **bilgisi ancak Rabbimin nezdindedir** (ki, ne mukarreb bir meleğe, ne de gönderdiği bir rasûle bildirmemiştir)**! Vakti** (geldiği)**nde onu O'ndan başkası açığa çıkaramaz!** (İns-ü cin ve melekler, kıyâmetin dehşetinden korktukları için) **o**(nun haberi), **gökler ve yer**(de bulunanlar) **üzerine ağır gelmiştir. O size ancak** (hiç beklemediğiniz bir gaflet ânında) **ansızın gelecektir.' Sanki sen araştırıp da ondan haberdâr olmuşsun gibi** (onu) **sana soruyorlar.** (Habîbim!) **'Onun bilgisi ancak Allâh katındadır. Velâkin insanların çoğu** (bu ilmin **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsus olduğunu) **bilmezler** (de onun için bunu sana sorup dururlar)' **de!"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi iki vecih üzere nazmetmiştir, birincisi; evvelce tevhîd, nübüvvet, kazâ ve kader konularını beyân ettikten sonra burada konuyu tekrar âhiret meselelerine döndürmüştür. Zâten **Kur'ân-ı Kerîm**'in işlediği ana konular bu dört maddede toplanmaktadır.

İkinci olarak; **Allâh-u Te'âlâ** önceki âyet-i kerîmesinde: (وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ) **"(Hiç düşünmüyorlar mı ki) belki de onların eceli çok yaklaşmış olabilir!"** buyurarak kâfirleri tevbeye ve ıslâha (kendilerini düzeltmeye) koşmaya teşvik ettikten sonra bu âyet-i kerîmeyi getirerek, kıyâmet vaktinin kullardan gizlendiğini bildirmiştir. Bu da mükellefleri tevbeye ve farzları edâya müsâre'at etmelerine sevk edici diğer bir beyân olmuştur.

Kıyâmetin vaktini soranın kim olduğu hakkında müfessirler iki kavil üzere ihtilâf etmiştir; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânına göre, Yahudilerden **Cebel ibni Ebî Kuşeyr** ve **Semevvel ibni Zeyd, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Dediğin gibi peygambersen bize kıyâmetin ne zaman kopacağını haber ver, çünkü biz onun ne olduğunu biliyoruz" dediklerinde **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirmiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/605; İbni İshâk, es-Sîre:1/569; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/693)*

Hasen ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere; Kureyş: "Yâ **Muhammed**! Ne de olsa aramızda akrabâlık var, bu kıyâmet işini bize gizlice söyle" deyince **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîleyi indirdi. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/611; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/313; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/6566)*

Onların bu sorusu, kıyâmetin vukûunu uzak görmelerinden, hattâ gerçekleşeceğini yalanlamalarından dolayı da olabilir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

"Onlar (sana ve ashâbına)**: 'İşte bu** (kıyâmet kopacağına dâir) **vaad**(in gerçekleşmesi) **ne zamandır? Eğer** (azâbın geleceğine dâir sözünüzde) **doğru kimseler olduysanız** (onu bize çabucak getirin)**!' diyorlar."** *(Yâsîn Sûresi:48)* buyurmuştur, diğer bir âyet-i kerîmesinde de:

﴿يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ﴾

"Ona inanmamakta olan bu kimseler (inkâr ve alay olsun diye: "Kıyâmet ne zaman kopacak, keşke hemen kopsa da kimin haklı olduğu ortaya çıksa?" gibi laflar ederek) **onu acele istemektedir. O îmân etmiş olan kimseler ise, ondan özenle korkucudurlar ve onun kesinlikle hak** (ve gerçek) **olduğunu bilmektedirler. Haberdâr olun ki, o** (kıyâmet) **ân**(ının gelip gelmeyeceği) **hakkında münâkaşa etmekte olan o kimseler, muhakkak ki elbette** (gerçeği bulmaktan) **pek uzak bir sapıklık içindedirler."** *(Şûrâ Sûresi:18)* buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen: (يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا) **"(Habîbim!) Sana o** (kıyâmet) **ân**(ın)**dan soruyorlar ki: 'Onun gerçekleşmesi ne zaman olacaktır?'"** kavl-i şerîfi hakkında **"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Hâzin, Nesefî** ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde şunlar zikredilmiştir: Süreyyâ yıldızı hakkında (اَلنَّجْمُ) 'en-Necm' tâbirinin kullanımı gâlip (ekserî) olduğu gibi, kıyâmet hakkında da (اَلسَّاعَةُ) 'es-Sâ'ah' tâbiri gâlip olmuştur.

Kıyâmete bu ismin verilmesinin birkaç türlü hikmeti açıklanmıştır; ya herkes gaflet içerisindeyken ansızın vukû bulacağı için 'Bir an' mânâsına gelen bu ismi almış-

tır veyâ **Allâh-u Te'âlâ**'yı bir iş diğerinden meşgul etmediği için kıyâmet günü vukû bulacak hesap az bir zaman içerisinde tamamlanıp biteceğinden yâhut insanların kabirlerinden kalkış ânı halk nezdinde mûteber olan saatlerden bir saat içerisinde gerçekleşeceğinden bu isim kendisine uygun düşmüştür.

(مُرْسَا) kelimesi, (إِرْسَا) mânâsında bir masdar olup "Sâbit kılmak" demektir. Nitekim:

﴿وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا﴾

"Dağları da O sâbit kıldı" *(Nâzi'ât Sûresi:42)* âyet-i kerîmesi de bu mânâdadır. Ancak bu kelime mutlak mânâda herhangi bir şeyin sebâtının ismi olmayıp, ancak dağ ve gemi gibi ağır şeylerin yerinde durması anlamındadır. Nitekim:

﴿بِسْمِ اللهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا﴾

"Geminin gidişi de, duruşu da ancak Allâh'ın ismiyledir" *(Hûd Sûresi:41)* âyet-i kerîmesinde de bu mânâda vârid olmuştur. Yaratıklara en ağır gelecek şey kıyâmet ânı olduğundan **Allâh-u Te'âlâ** onun sübûtunu da bu masdarla tesmiye etmiştir.

Âyet-i kerîmede: (قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ) **"De ki: 'Onun** (ne zaman kopacağının) **bilgisi ancak Rabbimin nezdindedir** (ki, ne mukarreb bir meleğe, ne de gönderdiği bir rasûle bildirmemiştir)! **Vakti** (geldiği)**nde onu O'ndan başkası açığa çıkaramaz!"** buyrulması, kıyâmetin ne zaman kopacağı bilgisinin **Allâh-u Te'âlâ**'ya has olduğunu ve ne mukarreb bir meleğe, ne de mürsel bir nebîye bunun bildirilmediğini beyân etmektedir.

Nitekim meşhûr "**Cibrîl** hadîsi"nde zikredildiği üzere; **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* insanlara dinlerini öğretmek için bir e'râbî sûretinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip soru soran biri gibi oturdu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e önce İslâm'ı, sonra îmânı sonra ihsânı sordu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hepsine cevap verdikten sonra kıyâmetin ne zaman kopacağını sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنْ السَّائِلِ.»

"Bundan sorulan sorandan daha iyi bilici değildir" *(Buhârî, Îmân:36, no:50, 1/27-28; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/679; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/472)* buyurdu ki, böylece: "Ben bunu senden iyi bilmiyorum, zâten bunu kimse kimseden daha fazla bilmiyor" demek istedi. Diğer bir rivâyete göreyse; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kıyâmetin alâmetlerini sordu, kendisi ona eşrât-ı sâati beyân ettikten sonra:

«فِي خَمْسٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا اللهُ.»

"(Kıyâmetin ne zaman kopacağı bilgisi) beş şey içindedir ki onları Allâh(-u Te'âlâ)'dan başka kimse bilemez" buyurdu, sonra:

﴿إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ﴾

"Şüphesiz ki Allâh, o (kıyâmet) **ânın**(ın ne zaman gerçekleşeceğinin) **bilgisi sâdece Kendi katındadır! Yağmuru** (takdir buyurduğu zamanda) **sâdece O indirmektedir!** (Anaların) **rahimler**(in)**de bulunanları**(n tüm hallerini) **ancak O bilmek-**

tedir! (Bugün ne yaptığını herkes biliyorsa da,) **yarın** (şerden ve hayırdan, zarardan ve kârdan) **ne kazanacağını hiçbir kimse bilemez! Hiçbir nefis hangi yerde öleceğini bilemez!**" âyet-i kerîmesini okudu. **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* her cevâbın ardından: "Doğru söyledin" deyince sahâbe, bilmezmiş gibi sorup, bilirmiş gibi tasdik eden bu kişinin kim olduğunu merak ettiler, o ayrılınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«هٰذَا جِبْرِيلُ جَاءَ يُعَلِّمُ النَّاسَ دِينَهُمْ.»

"İşte bu Cibrîl'dir ki insanlara dinlerini öğretmeye geldi" buyurdu. *(Buhârî, Îman:36, no:50, 1/27-28; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/472)*

Bir rivâyetteyse:

«مَا أَتَانِي فِي صُورَةٍ إِلَّا عَرَفْتُهُ غَيْرَ هٰذِهِ الصُّورَةِ.»

"O bana hangi sûrette geldiyse mutlaka onu tanıdım, ancak bu sûretini tanıyamadım" buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:374, 1/440; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/472)*

Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere benim bulunduğum bir meclisde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kıyâmetten sorulunca o:

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ السَّاعَةِ وَأَنَا شَاهِدٌ فَقَالَ: «لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا اللهُ، وَلَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ، وَلٰكِنْ سَأُخْبِرُكُمْ بِمَشَارِيطِهَا وَمَا بَيْنَ يَدَيْهَا مِنَ الْفِتَنِ وَالْهَرْجِ.» فَقَالَ رَجُلٌ: وَمَا الْهَرْجُ يَا رَسُولَ اللهِ؟! قَالَ: «بِلِسَانِ الْحَبَشَةِ الْقَتْلُ، وَأَنْ تَجِفَّ قُلُوبُ النَّاسِ وَيُلْقَى بَيْنَهُمُ التَّنَاكُرُ فَلَا يَكَادُ أَحَدٌ يَعْرِفُ أَحَدًا، وَيُرْفَعُ ذُو الْحِجَا، وَتَبْقَى رِجْرَاجَةٌ مِنَ النَّاسِ، لَا يَعْرِفُونَ مَعْرُوفًا، وَلَا يُنْكِرُونَ مُنْكَرًا.»

"Onu Allâh'tan başka kimse bilemez, vakti geldiğinde de onu Allâh'tan başka kimse açığa çıkaramaz. Lâkin ben size onun alâmetlerini ve öncesinde vukû bulacak fitneleri ve herc-ü merci mutlaka haber vereceğim" buyurdu. Bunun üzerine bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Herc nedir?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Habeş dilinde 'Birbirini öldürmek' demektir"** buyurdu ve kıyâmet alâmetlerini şöyle anlattı:

"İnsanların kalpleri kuruyacak (duygusuz olacak)**, aralarına birbirini tanımazdan gelme hâli bırakılacak da artık pek kimse kimseyi tanımaz olacak, akıl sâhipleri ortadan kaldırılacak, insanların rezilleri ve akılsızları kalacak, onlar da ne mârûfu meşrû kabul edecek, ne de münkeri reddedecekler"** buyurdu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/694-695; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23306, 38/335)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَقِيتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى قَالَ فَتَذَاكَرُوا أَمْرَ السَّاعَةِ فَرَدُّوا أَمْرَهُمْ إِلَى إِبْرَاهِيمَ فَقَالَ لَا عِلْمَ لِي بِهَا فَرَدُّوا الْأَمْرَ إِلَى مُوسَى فَقَالَ: لَا عِلْمَ لِي بِهَا فَرَدُّوا الْأَمْرَ إِلَى عِيسَى فَقَالَ: أَمَّا وَجْبَتُهَا فَلَا يَعْلَمُهَا أَحَدٌ إِلَّا اللهُ ذٰلِكَ، وَفِيمَا عَهِدَ إِلَيَّ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ أَنَّ الدَّجَّالَ خَارِجٌ قَالَ: وَمَعِي قَضِيبَانِ فَإِذَا رَانِي ذَابَ كَمَا يَذُوبُ الرَّصَاصُ قَالَ فَيُهْلِكُهُ اللهُ حَتَّى إِنَّ

الْحَجَرَ وَالشَّجَرَ لَيَقُولُ: يَا مُسْلِمُ! إِنَّ تَحْتِي كَافِرًا فَتَعَالَ فَاقْتُلْهُ قَالَ فَيُهْلِكُهُمُ اللهُ ثُمَّ يَرْجِعُ النَّاسُ إِلَى بِلَادِهِمْ وَأَوْطَانِهِمْ قَالَ: فَعِنْدَ ذٰلِكَ يَخْرُجُ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ فَيَطَئُونَ بِلَادَهُمْ لَا يَأْتُونَ عَلَى شَيْءٍ إِلَّا أَهْلَكُوهُ وَلَا يَمُرُّونَ عَلَى مَاءٍ إِلَّا شَرِبُوهُ ثُمَّ يَرْجِعُ النَّاسُ إِلَيَّ فَيَشْكُونَهُمْ فَأَدْعُو اللهَ عَلَيْهِمْ فَيُهْلِكُهُمُ اللهُ وَيُمِيتُهُمْ حَتَّى تَجْوَى الْأَرْضُ مِنْ نَتْنِ رِيحِهِمْ قَالَ: فَيُنْزِلُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ الْمَطَرَ فَتَجْرُفُ أَجْسَادَهُمْ حَتَّى يَقْذِفَهُمْ فِي الْبَحْرِ. ثُمَّ تُنْسَفُ الْجِبَالُ وَتُمَدُّ الْأَرْضُ مَدَّ الْأَدِيمِ. فَفِيمَا عَهِدَ إِلَيَّ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ أَنَّ ذٰلِكَ إِذَا كَانَ كَذٰلِكَ فَإِنَّ السَّاعَةَ كَالْحَامِلِ الْمُتِمِّ الَّتِي لَا يَدْرِي أَهْلُهَا مَتَى تَفْجَؤُهُمْ بِوِلَادِهَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا.»

"Mi'râc'a götürüldüğüm gece İbrâhîm, Mûsâ ve **Îsâ** *(Aleyhimüsselâm)***a rastladım. Onlar kıyâmet işini müzâkere ettiler ve işlerini İbrahîm** *(Aleyhisselâm)***a havâle ettiler. O: 'Bu hususta benim bir bilgim yok' deyince işi Îsâ** *(Aleyhisselâm)***a havâle ettiler. Bunun üzerine o şunları söyledi: "Kıyâmetin tam kopma ânını Allah(-u Te'âlâ)dan başka hiç kimse bilemez. İş budur! Lâkin Rabbim Azze ve Celle'nin bana bildirdiklerine göre Deccâl çıkacaktır, o zaman benim yanımda iki ince kılıç bulunacaktır, o beni gördüğü zaman kurşun** (ateşte) **eridiği gibi eriyecektir, böylece Allâh onu helâk edecektir.**

(Ona tâbi olanlarla Müslümanlar arasında büyük bir savaş çıkacaktır.) **Hattâ taşlar, ağaçlar** (dile gelip): **'Ey Müslüman! Şüphesiz benim altımda** (ve arkamda) **bir kâfir vardır, gel onu öldür' diyecektir. Böylece Allâh onları da helâk edecektir. Sonra insanlar memleketlerine ve vatanlarına dönecekler.**

İşte tam o anda Ye'cûc ve Me'cûc çıkacak ve her tepeden hızla gideceklerdir. Artık onlar insanların şehirlerini çiğneyecekler, hangi şeye rastlasalar mutlaka onu tüketecekler ve hangi suya uğrasalar mutlaka onu iç(ip bitir)**ecekler. Sonra insanlar bana dönerek onlardan şikâyetçi olacaklar, ben de Allâh'a onlar aleyhine bedduâ yapınca Allâh onları tüketip öldürecektir. Nihâyet yeryüzü onların kötü kokularıyla çok pis kokacaktır. Bunun üzerine Allâh-u Azze ve Celle bir yağmur indirecek, o da onların cesetlerini taşıyarak onları denize atacaktır.**

Daha sonra dağlar ufaltılıp dağıtılacak ve yeryüzü derinin yayılıp genişletildiği gibi yayılıp genişletilecektir. İşte Rabbim Azze ve Celle'nin bana bildirdikleri arasında şu da vardır ki; tam bu hâdise vukû bulduğunda kıyâmet, bir ev halkının, gece ya da gündüz doğumuyla ânîden ne zaman karşılaşacaklarını bilmedikleri, gününü doldurmuş hâmile kadın(ın doğumu beklendiği) **gibi** (kısa bir sürede beklenecek)**dir."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3556, 6/19-20; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/475-476; İbni Mâce, Fiten:33, no:4081,2/1365)*

İbrâhîm ibni Yûsuf *(Radıyallâhu Anh)*ın isnâdıyla rivâyetine göre; bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Kıyâmet ne zamandır?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

وَرَوَى إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ بِإِسْنَادِهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: مَتَى السَّاعَةُ؟ فَقَالَ: «مَا الْمَسْؤُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ وَلٰكِنْ أَشْرَاطُ السَّاعَةِ عَشْرَةٌ يُقَرِّبُ فِيهَا الْمَاحِلُ وَيَطْرُفُ فِيهَا الْفَاجِرُ

وَيَعْجِزُ فِيهَا الْمُنْصِفُ وَتَكُونُ الصَّلاَةُ مَنًّا وَالزَّكَاةُ مَغْرَماً وَالْأَمَانَةُ مَغْنَمًا وَاسْتِطَالَةُ الْقُرَّاءِ فَعِنْدَ ذٰلِكَ تَكُونُ إِمَارَةُ الصِّبْيَانِ وَسُلْطَانُ النِّسَاءِ وَمَشْوَرَةُ الْإِمَاءِ.»

"Bundan sorulan sorandan daha iyi bilici değildir, lâkin kıyâmetin alâmetleri ondur; o zamanda faydasız adam yaklaştırılır, o vakit fâcir insan değerli olur, o günlerde insaflı (âdil) **insanlar güçsüz kalır, namaz** (**Allâh**'a karşı başa kakılan) **bir iyilik olur, zekât borç** (ödemek gibi zor) **olur, emânet ganîmet**(miş gibi yöneticilerin kullanımına serbest) **olur, kıraatla meşgul olan** (hâfız)**lar da** (o zaman) **insanlara üstünlük taslayıp, başkalarını hakir görürler ve gıybetlerini yaparlar. İşte bunlar olduğu zaman çoluk-çocuğun yöneticiliği, kadınların saltanatı ve câriyelerle meşvere** (karı-kıza akıl danışma) **vâki olur"** buyurdu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/587)*

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefât etmeden bir ay önce onu şöyle buyururken işittim:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ بِشَهْرٍ: «تَسْأَلُونِي عَنِ السَّاعَةِ وَإِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللهِ وَأُقْسِمُ بِاللهِ مَا عَلَى الْأَرْضِ مِنْ نَفْسٍ مَنْفُوسَةٍ تَأْتِي عَلَيْهَا مِائَةُ سَنَةٍ.»

"Siz bana kıyâmetin vaktini soruyorsunuz, onun ilmi ancak Allâh katındadır, Allâh'a yemin ederim ki şu an yer üzerinde nefes alan hiçbir canlının üzerinden yüz sene geçmeyecek (ondan evvel hepsi ölecek)**tir."** *(Müslim, Fezâilü's-Sahâbe:53, no:2538, 4/1966)*

Bütün bu hadîs-i şerîflerden anlaşıldığına göre; kıyâmetin ne zaman kopacağı konusu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânından beri mümin-kâfir demeden herkes tarafından merak mevzuu olmuştur. Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken en önemli husus, kıyâmetin ne zaman kopacağından ziyâde, onun için ne hazırlanması gerektiğini ve herkesin kendi kıyâmeti olan eceli gelmeden neler yapması lâzım olduğunu iyi düşünüp muktezâsınca amel etmesidir.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Çöl ehlinden bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Kıyâmet ne zaman kopacak?" diye sorunca o:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَتَى السَّاعَةُ قَائِمَةٌ؟ قَالَ: «وَيْلَكَ وَمَا أَعْدَدْتَ لَهَا؟» قَالَ: مَا أَعْدَدْتُ لَهَا إِلَّا أَنِّي أُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ. قَالَ: «إِنَّكَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ.» فَقُلْنَا وَنَحْنُ كَذٰلِكَ قَالَ نَعَمْ فَفَرِحْنَا يَوْمَئِذٍ فَرَحًا شَدِيدًا فَمَرَّ غُلَامٌ لِلْمُغِيرَةِ وَكَانَ مِنْ أَقْرَانِي فَقَالَ: «إِنْ أُخِّرَ هٰذَا فَلَنْ يُدْرِكَهُ الْهَرَمُ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ.»

"Yazık sana! Ne hazırladın ona?" buyurdu. O: "Onun için **Allâh**'ı ve **Rasûlünü** sever olmamdan başka bir şey hazırlamadım" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz sen sevdiğinle berâbersin"** buyurdu. Bu sefer biz: "Biz de öyleyiz" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet! Siz de öylesiniz!"** buyurdu ki bundan dolayı biz çok büyük bir sevinçle ferahlandık. O sırada **Muğîre**'nin, benim akrânım olan bir kölesi geçiyorken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Eğer bu yaşatılırsa, kıyâmet kopmadıkça ona aslâ yaşlılık ulaştırılmaz"** buyurdu. *(Buhârî, Edeb:95, no:5815, 5/2282, İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/472)*

Bu hadîs-i şerîfte geçen kıyâmetten maksat; herkesin ölümüdür. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: Bâzı katı davranışlı bedevîler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelirler ve kendisine: "Kıyâmet ne zaman?" diye sorarlardı. O da onların en küçük olanlarına bakarak:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْأَعْرَابِ جُفَاةٌ يَأْتُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَسْأَلُونَهُ مَتَى السَّاعَةُ فَكَانَ يَنْظُرُ إِلَى أَصْغَرِهِمْ فَيَقُولُ: «إِنْ يَعِشْ هٰذَا لَا يُدْرِكْهُ الْهَرَمُ حَتَّى تَقُومَ عَلَيْكُمْ سَاعَتُكُمْ.»

"Eğer bu yaşarsa sizin kıyâmetiniz üzerinize kopmadan buna yaşlılık ulaşmaz" buyurdu. *(Buhârî, Rikāk:42, 6146, 5/2387; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/472)*

Zâten **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderilişi kıyâmet alâmetlerinden sayılmıştır ki bu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıyâmet öncesi gönderilen son peygamber olduğuna ve geçen ümmetlere nazaran bu ümmetin ömrünün kısalığına işâret etmektedir. Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّمَا أَجَلُكُمْ فِي أَجَلِ مَنْ خَلَا مِنَ الْأُمَمِ مَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى مَغْرِبِ الشَّمْسِ.»

"Sizden önce geçen ümmetlerin süresine nazaran sizin müddetiniz ancak ikindi namazıyla güneşin batışı arasındaki zaman kadardır" buyurmuştur. *(Buhârî, Enbiyâ:51, no:3272, 3/1274; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/195)*

Kıyâmet vaktinin gizlenmesinin hikmetine gelince; bu gizleme, kulların ibâdete yönelmelerine ve mâsiyetten geri durmalarına daha ziyâde sebep olacağındandır. Nitekim bir insanın ölüm vakti olan husûsî eceli de bu nedenle gizlenmiştir.

Ne zaman öleceğini bilemeyen insan gibi, kıyâmetin ne zaman kopacağını bilemeyenler de her zaman tevbe ve ibâdete yönelmeleri gerektiğinin şuurunda olurlar. Ama ölüm zamanlarını veyâ kıyâmetin vaktini bilecek olsalar, tevbe ve itaatten geri dururlar ve onları geciktirirler.

Kadir gecesinin gizlenmesi de mükellef kul, ramazân-ı şerîf ayının tüm gecelerinde ibâdette gayretli olsun diyedir. Yine böylece cumâ günündeki icâbet saati, mükellef o günün bütün saatlerinde duâya ciddî sarılsın diye gizlenmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen: (ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) **"(İns-ü cin ve melekler, kıyâmetin** dehşetinden korktukları için) **o**(nun haberi)**, gökler ve yer**(de bulunanlar) **üzerine ağır gelmiştir"** kavl-i şerîfi, kıyâmetin kopmasının gizlenmesinin ve akılların sınırı dışında bulunmasının, gök ve yer ehlinden olan meleklere ve ins-ü cinne çok önemli geldiğini beyân etmektedir. Tabî ki kıyâmet kopması ânında yaşanacak dehşetler ve şiddetler, göklerde ve yerde bulunanların yok edilip helâke mâruz bırakılışı elbette kalplere ağır gelecek önemli bir husustur.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Kıyâmet geldiği zaman gök ve yer ehline çok büyük ve ağır gelecektir, çünkü ölüp yok olmaları o anda gerçekleşecektir, bu da kalplere zor gelir." *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/679)*

Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Yaratıklardan hiçbir şey yoktur ki kıyâmet gününün zararından ona bir şey vuracak olmasın" demiştir. *(İbni Ebî Hâtim:5/1627)*

İbni Cüreyc *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Kıyâmet geldiği zaman gök yarılır, yıldızlar dökülür, güneş dürülür, dağlar yürütülür ve yeryüzünün başına neler gelir. İşte o zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın buyurduklarının hepsi olur. İşte kıyâmetin yere-göğe ağır gelmesinin mânâsı budur" demiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/609)*

Taberî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bu sözler içinde tercih edilen görüş, kıyâmetin vaktini bilmelerinin gök ve yer ehline ağır gelmiş olmasıdır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bunu bütün mahlûkatından gizlemiş ve kimseyi buna vâkıf etmemiştir. Zâten peşisıra: **"O size ancak ansızın gelecektir"** buyrulmuş olması da buna işâret etmektedir.

Âyet-i kerîmede geçen: (لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً) **"O size ancak** (hiç beklemediğiniz bir gaflet ânında) **ansızın gelecektir"** kavl-i şerîfi, kıyâmetin, insanların beklemediği ve gaflet içinde bulundukları bir anda vukû bulacağını ifâde etmektedir ki bunu beyân eden bâzı hadîs-i şerîfler mevcuttur.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا فَإِذَا طَلَعَتْ فَرَاٰهَا النَّاسُ اٰمَنُوا أَجْمَعُونَ فَذٰلِكَ حِينَ: ﴿لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا﴾ وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدْ نَشَرَ الرَّجُلَانِ ثَوْبَهُمَا بَيْنَهُمَا فَلَا يَتَبَايَعَانِهِ وَلَا يَطْوِيَانِهِ وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدِ انْصَرَفَ الرَّجُلُ بِلَبَنِ لِقْحَتِهِ فَلَا يَطْعَمُهُ وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَهُوَ يَلِيطُ حَوْضَهُ فَلَا يَسْقِي فِيهِ وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدْ رَفَعَ أَحَدُكُمْ أُكْلَتَهُ إِلَى فِيهِ فَلَا يَطْعَمُهَا.»

"Güneş batıdan doğmadıkça kıyâmet kopmaz, o (batıdan) **doğduğu zaman insanlar da onu görünce hep birden îmân ederler, işte bu: 'Daha önce îmân etmemiş olan ya da îmânı içerisinde bir hayır kazanmamış olan hiçbir nefse îmânının fayda vermeyeceği' zamandır. Andolsun ki muhakkak kıyâmet** (o kadar ânî) **kopacak** (ki)**, iki adam aralarında** (alış-veriş için) **elbiselerini açmışken ne onu alıp-satabilecekler, ne de dürüp toplayabilecekler!**

Yine andolsun ki şüphesiz kıyâmet (o kadar ânî) **kopacak** (ki)**, bir adam doğumu yaklaşmış devesinin sütünü almış giderken** (kıyâmet kopacağı için) **onu yiyemeyecek. Kasem olsun ki gerçekten kıyâmet** (o kadar ânî) **kopacak** (ki)**, adam havuzunu sıva yaparken** (kıyâmet kopunca) **içine su dolduramayacak. Yemin olsun ki muhakkak kıyâmet** (o kadar ânî) **kopacak** (ki)**, sizin biriniz lokmasını ağzına kaldırmışken onu yiyemeyecek!"** *(Buhârî, Rikāk:40, no:6141, 5/2386; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/330; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/679-680)*

Ukbe ibni Âmir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:«تَطْلُعُ عَلَيْكُمْ قَبْلَ السَّاعَةِ سَحَابَةٌ سَوْدَاءُ مِنَ الْمَغْرِبِ مِثْلُ التُّرْسِ، فَمَا زَالَ تَرْتَفِعُ فِي السَّمَاءِ وَتَنْتَشِرُ حَتَّى تَمْلَأَ السَّمَاءَ ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! فَيُقْبِلُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ هَلْ سَمِعْتُمْ؟ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: نَعَمْ، ثُمَّ يُنَادِي الثَّانِيَةَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! ﴿أَتَى أَمْرُ اللهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ﴾» فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ الرَّجُلَانِ لَيَنْشُرَانِ الثَّوْبَ فَمَا يَطْوِيَانِهِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَمْدُرُ حَوْضَهُ فَمَا يَسْقِي مِنْهُ شَيْئًا أَبَدًا، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَحْلِبُ نَاقَتَهُ فَمَا يَشْرَبُهُ أَبَدًا.»

"Kıyâmet kopmadan önce batı tarafından kalkan gibi (küçük) **siyah bir bulut doğacak, sonra sürekli semâda yükselip yayılarak semâyı dolduracak, daha sonra bir münâdî: 'Ey İnsanlar!' diye nidâ edince insanlar: 'Duydunuz mu?' diye birbirine yönelecek, kimisi: 'Evet!' diyecek. Sonra o münâdî ikinci kere: 'Ey insanlar! Allâh'ın emri gelmiştir, artık onu acele istemeyin!' diye nidâ edecek. Canım** (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki; iki adam bir elbiseyi yayacaklar da onu düremeyecekler** (toplamalarına vakit kalmadan kıyâmet kopacak)**! Gerçekten bir adam havuzunu balçıkla sıva yapacak fakat ebediyyen ondan hiçbir şey sulayamayacak, bir adam da devesini sağacak ama aslâ onu içemeyecek!"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:899, 17/325; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:18311, 10/598; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/331)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «لَيُنْفَخَنَّ فِي الصُّورِ وَالنَّاسُ فِي طُرُقِهِمْ، وَأَسْوَاقِهِمْ، وَمَجَالِسِهِمْ، حَتَّى إِنَّ الثَّوْبَ لَيَكُونُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ يَتَسَاوَمَانِ، فَمَا يُرْسِلُهُ أَحَدُهُمَا مِنْ يَدِهِ حَتَّى يُنْفَخَ فِي الصُّورِ، فَيُصْعَقُ بِهِ، وَهِيَ الَّتِي قَالَ اللهُ: ﴿مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ فَلا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَى أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ﴾.»

"Kasem olsun ki Sûr'a üfürüldüğü zaman insanlar yollarında, çarşılarında ve meclislerinde bulunacaklar, hattâ iki adam bir elbise hakkında pazarlık yaparlarken biri onu elinden bırakmadan Sûr'a üflenecek ve o kişi ölü olarak yere düşürülecek. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

'Onlar ancak tek bir nâra (ile helâke uğratılma)**yı beklemektedirler ki, kendileri** (kıyâmet kopması diye bir şeyi akıllarından dahî geçirmedikleri bir anda alışverişlerinde) **çekişirlerken** (Sûr'a birinci defâ üflenmesiyle ânîden) **o onları yakalayacaktır. Artık** (o zaman, âilelerinin yanında olsalar bile hiçbir hususta) **en ufak bir vasiyette bulunmaya güç yetiremeyecekler ve** (evlerinden uzaktaysalar,) **âilelerine de dönemeyeceklerdir!'** *(Yâsîn Sûresi:49-50)* kavl-i şerîfi budur." *(İbni Ebî Hâtim, 10/3198; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/331)*

Âyet-i kerîmede geçen: (يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا) **"Sanki sen araştırıp da ondan haberdâr olmuşsun gibi** (onu) **sana soruyorlar"** kavl-i şerîfindeki (حَفِيٌّ) kelimesi, 'Bir şeyi öğrenme ve araştırma husûsunda zirveye ulaşan ve o konunun bilinmesinde mâhir olan kimse' demektir. Böylece **Allâh-u Te'âlâ**: "Habîbim! Sanki sen kıyâmetin vaktini araştırmakta ve soruşturmakta çok ileri giden ve bu konuyu en iyi bilen biriymişsin gibi sana onu soruyorlar" buyurmak istemiştir ki, böylece

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu konuda bir kul için mümkün olan ilmin en mükemmeline sâhip olduğuna dikkat çekilmiştir.

Bu kelime şefkat mânâsına gelen 'Hafâvet' masdarından müştak da olabilir. Nitekim Kureyş **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Seninle aramızda akrabâlık var, kıyâmetin ne zaman kopacağını bize söyle" demişlerdir. O zaman **Allâh-u Te'âlâ**: "Onlar sana kıyâmetin zamanını soruyorlar, sanki sen akraban oldukları için onlara acıyacaksın da bu bilgiyi özel olarak onlara haber vereceksin" buyurmuştur.

Mevlâ Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda bütün mâlûmâtın **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle edilmesi gerektiğini te'kîden tekrarlamak ve kulların cehâletine târizde bulunmak üzere:

﴿قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"(Habîbim!) **'Onun bilgisi ancak Allâh katındadır. Velâkin insanların çoğu** (bu ilmin **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsus olduğunu) **bilmezler** (de onun için bunu sana sorup dururlar)' **de.**" buyurmuştur.

Gerçi **Kurtubî** ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)* gibi bâzı müfessirler burada bir tekrar mevzûbahis olmadığını, **Allâh** katında olduğu bildirilen birinci ilmin, kıyâmetin ne zaman kopacağı konusu, ikinci ilmin ise kıyâmetin kopmasının asıl mâhiyetiyle alâkalı bilgi olduğunu açıklamışlardır.

"Nesefî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu ifâde-i celîlede aynı cümle-i celîlenin tekrarlanması bâzı ulemâya ışık tutmuş, bu yüzden onlar da kitaplarında geçen bâzı mükerrer rivâyetleri ve hükümleri fâideden hâlî saymamışlardır ki, **İmam Muhammed ibni'l-Hasen** *(Rahimehullâh)* da bunlardandır.

"İbni Kesîr Tefsîr"inde zikredildiğine göre; peygamberlerin efendisi ve sonuncusu olan rahmet nebîsi, tevbe peygamberi ve cihat peygamberi olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte şehâdet parmağıyla, orta parmağını göstererek:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ.»

"Ben ve kıyâmet şu iki (parmak) **gibi** (birbirine yakın) **gönderildim"** *(Tirmizî, Fiten:39, no:2214, 4/496; Buhârî, Tefsîr:416, no:4652, 4/1881-1882; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/195)* buyurmuşken yine de **Allâh-u Te'âlâ** ona kıyâmet vaktinin bilgisini Kendisine havâle etmesini emretmiştir.

"Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; burada insanların bilmediği beyân edilen husus birkaç türlü anlaşılmıştır, buna göre kimi kıyâmeti tümden inkâr ettiği için onun vaktini bilmenin **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsus olduğunu bilmemiş, kimi onun mutlaka kopacağını bilmiş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de onun vaktini bildiğini zannederek cehâletinden sormuş, kimi de bunu bilmenin peygamberliğin gereklerinden olduğunu iddiâ ettiği için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bunu bilip bilmediğini kendisine sormayı peygamberliğini tenkide vesîle yapmıştır.

Bir kavle göre de onların bilmedikleri şey, kıyâmetin vaktinin gizlenme sebebidir.

Haddâdî *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîme dünyânın müddeti hakkında bir şeyler bildiğini iddiâ eden ve:

«إِنَّ الدُّنْيَا سَبْعَةُ آلَافِ سَنَةٍ.»

'Dünyâ yedibin senedir' rivâyetine dayananların sözlerinin bâtıl olduğuna delâlet etmektedir. Zîrâ bu doğru olsaydı kıyâmetin kopma vakti bilinmiş olurdu.

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şehâdet ve orta parmaklarıyla işâret yaparak:

«بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ.»

'Ben ve kıyâmet işte şu iki parmak gibi (biribirine yakın) **gönderildim'** *(Buhârî, Tefsîr:416, no:4652, 4/1881-1882)* buyurması, tahdîd (sınırlama) için olmayıp, ancak takrîb (zamânın yaklaştığını ifâde etmek) içindir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا﴾

'Muhakkak onun alâmetleri gelmiştir' *(Muhammed Sûresi:18)* buyururken, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderilişinin kıyâmet alâmetlerinden olduğunu açıklamıştır."

Fakîr (**İsmâ'îl Hakkî**) der ki: "Dünyânın ömrü hakkındaki rivâyet sahih olan farklı birtakım turuktan vârid olmuştur. Fakat bu gerçek mânâda bir tahdîd (tamı tamına bir vakit belirtme) ifâde etmeyeceğinden, kıyâmetin kopma vaktinin herhangi bir melek ya da beşerin mâlûmu olmasını îcap ettirmez.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*: "**İmâm-ı Süyûtî** *(Rahimehullâh)* dünyânın ömrünün yedibin sene olduğuna dâir bâzı hadisler nakletmiş ve bu ümmetin müddetinin bin seneyi geçeceğini fakat binbeşyüze varmayacağını zikretmiştir. Bu konuda yazmış olduğu: **"el-Keşf an mücâvezeti hâzihi'l-ümmeti'l-elf"** eserinde buna dâir bâzı haberler ve eserlerden delil çıkarmıştır. Ama içinde bulunduğumuz bu yüz senenin başında yâni binüçyüz senesinde **Mehdî** zuhûr etmezse onun dayandığı bütün kaynaklar yıkılacaktır. Zâten ben senin şimdiden bu binâyı yıkık olarak gördüğünü düşünüyorum" demiştir.

Görüldüğü üzere ***Âlûsî*** *(Rahimehullâh) çok isâbet etmiştir, zîrâ içinde bulunduğumuz onbeşinci asrın başında bile* ***Mehdî*** *henüz zuhûr etmemiştir, zuhûr etseydi bile ondan sonra kıyâmetin kopmasına kadar en az ikiyüz senelik bir zaman lâzım olduğu sahih hadîs-i şerîflerden anlaşılmaktadır.*

Bâzı meşâyıh, **Allâh-u Te'âlâ**'nın i'lâmı (bildirmesi) ile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıyâmetin ne zaman kopacağını bildiği görüşüne zâhib olmuşlardır. Nitekim **"Sahîh-i Müslim"**de **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın:

عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: «أَخْبَرَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى أَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **bana kıyâmet kopuncaya kadar olacakların tümünü haber verdi"** *(Müslim, Fiten:6, no:2891/24, 4/2217; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/293)* dediği rivâyet edilmiştir.

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِلّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ دِيكًا جَنَاحَاهُ مُوشِيَانِ بِالزَّبَرْجَدِ وَاللُّؤْلُؤِ وَالْيَاقُوتِ جَنَاحٌ لَهُ فِي الْمَشْرِقِ وَجَنَاحٌ لَهُ فِي الْمَغْرِبِ وَقَوَائِمُهُ فِي الْأَرْضِ السُّفْلَى وَرَأْسُهُ مُثَنًّى تَحْتَ الْعَرْشِ فَإِذَا كَانَ فِي السَّحَرِ الْأَعْلَى خَفَقَ بِجَنَاحِهِ ثُمَّ قَالَ: سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّنَا اللهُ لَا إِلٰهَ غَيْرُهُ فَعِنْدَ ذٰلِكَ تَضْرِبُ الدِّيكَةُ أَجْنِحَتَهَا وَتَصِيحُ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ قَالَ اللهُ تَعَالَى: ضُمَّ جَنَاحَكَ وَغُضَّ صَوْتَكَ فَيَعْلَمُ أَهْلُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّ السَّاعَةَ قَدِ اقْتَرَبَتْ.»

"Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle'ye âit öyle bir horoz vardır ki kanatları zeberced, inci ve yâkut ile nakışlanmıştır, onun bir kanadı doğudadır, bir kanadı batıdadır, ayakları yerin en alt tabakasındadır, başı ise Arş'ın altında bükülmüştür. Seher vakti (gecenin son üçte biri) **olduğu zaman kanadını çırpar, sonra: 'Çok münezzehtir, çok mukaddestir, Rabbimiz ancak Allâh'tır, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur' der. İşte o zaman bütün horozlar kanat çırparak öterler.**

Kıyâmet günü olduğunda Allâh-u Te`âlâ: 'Kanadını kapa, sesini kıs' buyurur. İşte o zaman göklerin ve yerin ahâlisi kıyâmetin çok yaklaşmış olduğunu bilir."
(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-'Azame, no:527, 3/107-108; Ebû Nu'aym, Târîh-u Isbahân:2/315; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/293)

Kıyâmet alâmetlerinden biri de; köle ve câriyelerin artmasıdır ki bu, küfrün kemâle vardığında geri dönüşe ve düşüşe geçeceğine delâlet eden ve dînin hâkimiyetini ve Müslümanların gâlibiyetini gösteren bir delildir.

Kıyâmet alâmetlerinden diğer bâzısı da; ganîmetin devlet olması, zekâtın borç olması, emânetin de ganîmet olmasıdır, yâni zenginlerin ve rütbe sâhiplerinin ganîmet mallarını elden ele dolaştırıp onları hak edenlerine vermemeleri, zekât vermenin borç ödemek gibi zor gelmesi ve insanların bıraktığı emânetlerin ganîmet gibi yerli-yersiz kullanılmasıdır ki, fetvâ, kazâ, imâret, vizâret (müftülük, kadılık, vâlilik, bakanlık) ve diğer vazîfeler hep emânet sayılır. İşte zamânımızda gördüğün gibi bu vazîfeler ehli olmayanlara verildiği zaman kıyâmeti bekle!

Ebû Hureyre ve **İbni Mes`ûd** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى يَكُونَ الزُّهْدُ رِوَايَةً وَالْوَرَعُ تَصَنُّعًا وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا عَلٰى شِرَارِ النَّاسِ.»

"Zühd (dünyâya karşı soğukluk) **rivâyet** (anlatım), **vera'** (şüpheli şeylerden sakınmak) **da tasannu'** (yapmacık)**dan ibâret olmadıkça kıyâmet kopmaz. Zâten kıyâmet ancak insanların en şerlileri üzerine kopar."** *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:3/119; Müslim, Fiten:27, no:2949, 4/2268; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/293)*

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ.»

"Ümmetimden bir tâife kıyâmet kopuncaya kadar sürekli hak üzere gâlip (ve düşmanlarına karşı huccet ve delille de olsa kāhir) **olacaklardır"** *(Hâkim, el-Müstedrek, no:8389, 4/496; Buhârî, İ'tisâm:10, no:6881, 6/2667; Müslim, İmâret:53, no1920, 3/1523; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/293)* buyurmuştur ki bunun mânâsı, 'Kıyâmet kopmasına yakın zamana kadar' demektir ki bir şeye yakın olan, yakın olduğu şeyin hükmündedir.

Şunu bil ki; kıyâmet üç türlüdür, cesetlerin haşredilip cezâ için mahşere sevk olunmaları kıyâmet-i kübrâdır. Bütün yaratıkların ölmesi kıyâmet-i vustâdır. Bunun kesin vaktini ancak **Allâh-u Te`âlâ** bilir, ancak bir kısmını naklettiğimiz üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den menkûl olan alâmetlerle bunun yaklaştığı bilinir. Her bir insanın ölümü ise kıyâmet-i suğrâdır.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ.»

"Ölenin gerçekten kıyâmeti koptu" *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:1117, 1/285; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/268; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/293)* buyurmuştur.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

عَنْقَا شِكَارْكَسْ نَشَوَدْ دَامْ بَازْ چِينْ كَاِينْجَا هَمِيشَه بَادْ بَدَسْتَسْتْ دَامْ رَا

"Anka kuşu kimsenin avı olmaz, tuzağını geri topla,
Burada tuzağın elinde kalan dâimâ rüzgârdır (gayretin boşuna)."

'Anka' mevcûdu'l-ism, mâdûmu'l-cism (ismi var olup, cismi yok olan) ulu bir kuştur. Geçmiş ümmetler işitilen fakat görünmeyen bir şey için onu darb-ı mesel olarak kullanmışlardır. Farsça'da 'Sîmorg' da denir.

Anka misâli olan Cânân azamette âlicenâbdır. Hüner, sanat ve hîle ile kimseye iltifat etmez. Zîrâ burada tuzağın elinde yelden başka bir şey yoktur, hattâ yel bile yoktur. Çünkü ele geçer bir şey değildir. Yâni Cânân'a kavuşma husûsunda tedâriği terk et, zîrâ gayret boşunadır. *(Hâfiz Şerhi Sûdî Efendi:1/39)*

İşte Anka gibi şerîfü'l-vücûd (varlığı kıymetli) olan nûr-i îman (îman nûru) ve muhabbet-i îkān (şüphesiz inanç kazandıran sevgi) sâdece sûrî (görünen) ameller ile ihlassız ve zevksiz, mücerred (sırf) hîle ve mekr ile elde edilemez. *(Hâfiz Şerhi Konevî:1/36)*

Artık akıllı kişiye düşen; hayır ve kerem ehlinin terakkî ettiği makamlara yükselebilmek için çok gayretli olması ve elinden geleni cömertçe sarfetmesidir.

بَالْ بُگْشَای وُ صَفِيرْ اَزْ شَجَرِ طُوبٰی زَنْ حَيْفْ بَاشَدْ چُو تُو مُرْغِی كِه اَسِيرِ قَفَسِی

"Kanadını aç, Tûbâ ağacından ses ver,
Senin gibi bir kuşun kafes esîri olması yazıktır!"

﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا﴾

"Andolsun ki; muhakkak çok şerefli kıldık" *(İsrâ Sûresi:70)* tâcıyla mükerrem olan **Allâh**'ın kuşunun çile ve belâlar ile bulundurulması terakkî (yükselme) sebebi olmuştur. Meleklerin amellerinden daha fazîletli ve **Sidre-i Müntehâ**'dan daha üstün olan aşk makamına yükselebilmek için himmet kanadını aç da Tûbâ ağacında:

﴿عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ﴾

"Pek büyük bir (mülke ve eşsiz bir kudrete sâhip olan O) **Melîk-i Muktedir'in katında."** *(Kamer Sûresi:55)*

«لاَ اَعْبُدُ رَباً لَمْ اَرَهُ.»

"Ben görmediğim bir Rabb'e tapmam" ıslığını çal. Tecellîy-i dâimî ile şerefyâb olmaya sa'y-ü gayret edesin. Vücûd-u kesîf (yoğunluğu olan ten) kafesinde esir olan senin gibi bir kuşa yazık!

Yâni senin makâmın âlem-i bâlâdır (yüce âlemdir). Sen ise bu süflîde yerleşmişsin. Senin gibi bir doğan kuşuna bu makam yazıktır. *(Hâfiz Şerhi Konevî, kenarında Sûdî Efendi:2/661)*

كَارْوَانْ رَفْت و تُو دَرْ خَوابْ و بِيَابَانْ دَرْ پِيشْ وَهْ كِه بَسْ بِيخَبَرْ اَزْ اِينْ هَمِه بَانْگِ جَرَسِى

"Kervan gitti, sen hâlâ uykudasın, çöl ise önündedir,
Vah ki, bütün bu (göç) **çan**(ın)**ın sesinden ziyâdesiyle habersizsin."**

Ömür kervanı gitti, bu kadar nüfus âhirete geçti, sen henüz gaflet uykusunda uyumaktasın, önünde de korkulu ve tehlikeli sahrâlar var. Yazık sana ki, bu kadar enbiyâ ve evliyâ dünyânın bekâsız olmasından dolayı:

﴿وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى﴾

"Gerçekten insan için, kendi gayretinden başkası yoktur!" *(Necm Sûresi:۳۹)* âyet-i kerîmesinin sırrını yüksek sesle haber verip tenbihler etmiş iken, vâh sana ki ne kadar habersiz ve gâfil kalmışsın da, hâlâ uyanmıyorsun! *(Hâfiz Şerhi Konevî, kenarında Sûdî Efendi:2/660)*

Söylenen şu söz de ne güzeldir:

عَاشِقْ شُوْ اَرْ نَه رُوزِى كَارِ جِهَانْ سَرْ آيَدْ نَاخوانْدَه نَقْشِ مَقْصُودْ اَزْ كَارْگَاهِ هَسْتِى

"Âşık ol(maya bak), **yoksa bir gün cihânın işi sona erer** (de, ecelin gelir çatar), (Henüz) **varlık dükkânından maksûd nakşini okuma**(ya fırsat bulama)**mışken!"**

Ey tâlib-i sâdık! Başka hünerler gibi mahrûmiyet gerektirmeyen aşk ve muhabbet-i İlâhîyi tahsîle sa'y eyle, yoksa:

﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾

"O'nun Zât'ı dışında her şey helâk olucudur" *(en-Kasas Sûresi:88)* âyet-i kerîmesi sırrınca bu fânî vücûdu ve çabucak elden gidecek olan âlemden maksûd-u aslî olan aşk ve ma'rifetullâh nakşını okuyup, cihâna gelmekten murâdın ne olduğunu bilemezsin, kendi murâdına da eremezsin. İşte, nefsinin hîleleriyle bu cihânın işi geçip gider, ömür son bulur, fırsatlar kaçar ve âkıbet nâdim ve pişmân olursun. *(Hâfiz Şerhi Konevî, kenarında Sûdî Efendi:2/549)*

Allâh-u Te`âlâ'dan dileğimiz, sevdiği ve râzı olduğu şeylere bizi muvaffak kılması ve bu hasta kalpleri tedâvi etmesidir. Her hâlükârda ve her hîn-ü anda yardım edecek olan ancak O'dur!

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; yakîn (şüphesiz inanç) nûru parladığı zaman müstakbelde olacak işler şu anda olmuş gibi olur, gıyâbî işler hâzır gibi olur, müeccel işler de muaccel olur. Yakîn ehlinin büyükleri, gelecek olanı öne alırlar, bu nedenle hesâba çekilmeden önce kendilerini hesâba çekerler. Amelleri tartılmadan önce onları tartarlar, minhâc-ı müstakîm üzere yaptıkları seyr-ü sülûk ile sıratı geçerler, zehârif cennetini (cennetin sûretini) kazanmadan önce me'ârif cennetine girerler (yâni cennetin hakîkati olan **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme mertebelerine ulaşırlar).

Artık onlar hakkında ölüm, bir halden diğer hâle intikal, bir makamdan diğer makama geçiş, ğurûr (aldanma) yurdundan sürûr diyârına ulaşımdır.

"Hıkem(-i Atâiyye)" isimli eserde şöyle buyrulmuştur:

لَوْ أَشْرَقَ لَكَ نُورُ الْيَقِينِ لَرَأَيْتَ الآخِرَةَ أَقْرَبَ إِلَيْكَ مِنْ أَنْ تَرْحَلَ إِلَيْهَا، وَلَرَأَيْتَ مَحَاسِنَ الدُّنْيَا قَدْ ظَهَرَتْ كِسْفَةُ الْفَنَاءِ عَلَيْهَا

"Sana yakîn (şüphesiz îman) **nûru parlayacak olsaydı elbette âhiretin, kendisine rıhlet etmene lüzum kalmayacak kadar sana yakın olduğunu görürdün ve mutlaka dünyânın güzelliklerinin üstünde yokluk bulutunun belirdiğini görürdün."**

Şeyh İbni Abbâd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Yakîn nûru ile herşeyin hakîkati olduğu gibi görünür, böylece hakkın hak, bâtılın bâtıl olduğu anlaşılır. Âhiret haktır, dünyâ ise bâtıldır, bir kulun kalbinde yakîn nûru parladığı zaman kendisinden uzakta olan âhireti sanki yanından hiç kaybolmamış gibi hâzır görür. Böylece âhiret kendisi için yolculuk yapılmayacak kadar yakın olur da, âhiretin hak olduğu o kişi indinde sâbit olur.

Bu kişi dünyâyı da nûru gitmiş ve kendisine yokluk sirâyet etmiş bir halde yanında görür de artık ondan sonra yanında hâzır olan dünyâ onun nazarından kaybolur ve onun sanki hiç yokmuş gibi bâtıl olduğu meydana çıkar. İşte bu yakînî düşünce ona dünyâya karşı soğukluk, dünyânın yaldızlarından uzak duruş, âhirete yöneliş ve oraya gitmek için hazırlık yapmasını gerekli kılar. İşte kulun kendisinde bu halleri bulması, o kulun göğsünün o nurla inşirâh bulduğunun alâmetidir.

Nitekim **Ebû Câfer** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْإِيمَانَ إِذَا دَخَلَ الْقَلْبَ انْفَسَحَ لَهُ الْقَلْبُ وَانْشَرَحَ.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! وَهَلْ لِذٰلِكَ مِنْ آيَةٍ يُعْرَفُ بِهَا؟ قَالَ: «نَعَمْ! اَلْإِنَابَةُ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ، وَالتَّجَافِي عَنْ دَارِ الْغُرُورِ، وَالْاِسْتِعْدَادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ الْمَوْتِ.»

"Îman (nûru) **kalbe girince kalp ona karşı genişler ve açılır"** buyurdu. Bunun üzerine: "Yâ Rasûlellâh! Bunun kendisiyle anlaşılacağı bir nişan var mıdır?" diye sorulduğunda: **"Evet! Dâru'l-hulûde inâbe** (ebedîlik yurdu olan âhirete yönelmek), **dâru'l-ğurûrdan tecâfî** (aldatıcı yurt olan dünyâdan uzaklaşmak), **ölüm gelmeden**

önce ölüm için istîdat (hazırlık yapmak)**tır"** *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:34303, 7/98; İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/424-425)* buyurmuştur.

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir gün yola çıktığında karşısına **Hârise ibni Nûmân** denilen bir genç çıktı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ يَوْمًا فَاسْتَقْبَلَهُ شَابٌّ مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ: حَارِثَةُ بْنُ النُّعْمَانِ، فَقَالَ لَهُ: «كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا حَارِثَةُ؟» قَالَ: أَصْبَحْتُ مُؤْمِنًا حَقًّا، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «انْظُرْ مَا تَقُولُ، فَإِنَّ لِكُلِّ حَقٍّ حَقِيقَةً فَمَا حَقِيقَةُ إِيمَانِكَ؟» قَالَ: فَقَالَ: عَزَفَتْ نَفْسِي عَنِ الدُّنْيَا، فَأَسْهَرْتُ لَيْلِي وَأَظْمَأْتُ نَهَارِي، وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى عَرْشِ رَبِّي بَارِزًا، وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ كَيْفَ يَتَزَاوَرُونَ فِيهَا، وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَهْلِ النَّارِ كَيْفَ يَتَعَادَوْنَ فِيهَا، فَقَالَ: فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَبْصَرْتَ فَالْزَمْ» مَرَّتَيْنِ، «عَبْدٌ نَوَّرَ اللهُ الْإِيمَانَ فِي قَلْبِهِ.» قَالَ: فَنُودِيَ يَوْمًا فِي الْخَيْلِ: يَا خَيْلَ اللهِ! ارْكَبِي، فَكَانَ أَوَّلَ فَارِسٍ رَكِبَ، وَأَوَّلَ فَارِسٍ اسْتُشْهِدَ، فَجَاءَتْ أُمُّهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَخْبِرْنِي عَنِ ابْنِي حَارِثَةَ، أَيْنَ هُوَ؟ إِنْ يَكُنْ فِي الْجَنَّةِ لَمْ أَبْكِ وَلَمْ أَحْزَنْ، وَإِنْ يَكُنْ فِي النَّارِ بَكَيْتُ مَا عِشْتُ فِي الدُّنْيَا، قَالَ: فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أُمَّ حَارِثَةَ! إِنَّهَا لَيْسَتْ بِجَنَّةٍ وَلٰكِنَّهَا جِنَانٌ، وَحَارِثَةُ فِي الْفِرْدَوْسِ الْأَعْلَى.» قَالَ: فَانْصَرَفَتْ وَهِيَ تَضْحَكُ وَتَقُولُ: بَخٍ بَخٍ لَكَ يَا حَارِثَةُ.

"Ey Hârise! Nasıl sabahladın?" diye sordu. O: "Hakîkî bir mümin olarak sabahladım" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Söylediğin söze iyi bak, çünkü her hakkın bir hakîkati mutlaka olur, peki ya senin îmânının hakîkati nedir?"** diye sordu. O zaman **Hârise**: "Nefsim dünyâdan yüz çevirdi, artık ben gecemi (ibâdetle) uykusuz, gündüzümü de (oruçla) susuz geçirmeye başladım, sanki ben Rabbimin **Arş**'ını açıkça görüyor gibiyim. Sanki ben cennet ehlinin orada nasıl ziyâretleştiklerini görüyorum. Sanki ben cehennem ehlinin orada nasıl sıçradıklarını görüyorum" dedi.

Bunun üzerine **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*iki kere: **"Doğruyu gördün, devâm et"** (buyurduktan sonra **Hârise** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında:) **"Allâh'ın, kalbinde îmânı nurlandırdığı bir kul"** buyurdu. Sonra bir gün süvâri mücâhitlere: "Ey **Allâh**'ın süvârileri! (Cihat için atlarınıza) binin" diye nidâ edilince **Hârise** *(Radıyallâhu Anh)* ata ilk binen kimse oldu ve sonunda şehit edilen ilk atlı oldu.

Bu haberi duyan annesi **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Bana oğlum **Hârise**'nin durumunu haber ver, o nerede? Eğer cennetteyse ağlamayayım, üzülmeyeyim, yok eğer ateşteyse dünyâda yaşadığım sürece ağlayayım" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Ey Ümmü Hârise! Şüphesiz ki o**(nun ulaştığı yer) **bir cennet değildir, lâkin orası cennetlerdir ki Hârise Firdevs-i e'lâ'dadır"** buyurdu. O zaman o gülerek: "Ey **Hârise**! Ne mutlu sana, ne mutlu sana" deyip döndü gitti. *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:10590, 7/362; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:3367, 3/302; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:1/57; İbni Hacer el-Askalânî, el-İsâbe:1/289; İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/425)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yaslanmış haldeyken **Mu'âz ibni Cebel** *(Radıyallâhu Anh)* onun yanına girdiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ دَخَلَ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُتَّكِئٌ فَقَالَ: «كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا مُعَاذُ!» قُلْتُ: أَصْبَحْتُ بِاللهِ مُؤْمِنًا. قَالَ: «إِنَّ لِكُلِّ قَوْلٍ مِصْدَاقًا وَلِكُلِّ حَقٍّ حَقِيقَةً. فَمَا مِصْدَاقُ مَا تَقُولُ؟» قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللهِ! مَا أَصْبَحْتُ صَبَاحًا إِلَّا ظَنَنْتُ أَنْ لَا أُمْسِيَ وَلَا أَمْسَيْتُ قَطُّ إِلَّا ظَنَنْتُ أَنِّي لَا أُصْبِحُ وَمَا خَطَوْتُ خَطْوَةً قَطُّ إِلَّا ظَنَنْتُ أَنْ لَا أُتْبِعَهَا أُخْرَى وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى كُلِّ أُمَّةٍ جَاثِيَةٍ كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَى كِتَابِهَا وَمَعَهَا نَبِيُّهَا وَأَوْثَانُهَا الَّتِي كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللهِ وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى عُقُوبَةِ أَهْلِ النَّارِ وَثَوَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ. قَالَ: «عَرَفْتَ فَالْزَمْ!»

"Ey Mu'âz! Nasıl sabahladın?" diye sordu. Bundan sonrasını **Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlattı: "Ben '**Allâh**'a inanan bir kişi olarak sabahladım' dedim. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Her sözün bir doğrulayıcısı vardır, her hakkın da bir hakîkati vardır, peki ya senin söylediğin sözün hakîkati nedir?'** diye sorunca ben: 'Ey **Allâh**'ın Peygamberi! Ben hangi sabah kalktıysam mutlaka akşama varamayacağımı düşündüm, hangi akşama da çıktıysam mutlaka sabaha varamayacağımı düşündüm, aslâ bir adım atmadım ki diğer bir adımı onun peşine atamayacağımı düşünmüş olmayayım. Sanki ben dizüstü çökmüş her bir ümmete bakıyorum ki her ümmet kitabına dâvet ediliyor, yanlarında da peygamberleri ve **Allâh**'ı bırakıp da tapmış oldukları putlar bulunmakta! Sanki ben cehennem ehlinin azâbını ve cennet ehlinin sevâbını şu anda görüyorum' dedim.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Anlamışsın,** (bu hâline) **devâm et'** buyurdu." *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:58/416; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/242; İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/425)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Vakti geldiğinde onu O'ndan başkası açamaz!"** âyet-i kerîmesinin bâtınî mânâsı: "Nefsin tabiatında bulunan hevâyı (kötü arzuyu) **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkası tâata çeviremez!" demektir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kıyâmetin ne zaman kopacağını soran iki türlü adam vardır; kimi aşırı cehâletinden dolayı teaccübe düşmüş münkirdir, kimi de son derece müştak olduğu için acele bekleyen âriftir. Varlığının hakîkatinin bilme makāmına eren ise kendi hâlinde sâkindir. Artık kopan kıyâmet midir, yoksa devâm eden selâmet midir, onun nezdinde ikisi de eşittir!

Denilmiştir ki: "**Hakk Sübhânehû** kıyâmetin ne zaman kopacağı bilgisini Kendisine tahsis ettiği için ne bir peygamber ne bir safiy (velî)yi onun zamânına vâkıf kılmamıştır. Artık onunla ilgili îman gaybî kalmıştır. Tevhîd ehlinin yakîni şüphelenme şâibelerinden arınmıştır. Zâten muaccel (peşin) kıyâmetleri (olan ölüm) müeccel (gecikmeli) kıyâmetlerine îmânı mûcip olmuştur.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)**e kıyâmetin ne zaman kopacağı sorulduğu:

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرَاهَا﴾

"(Habîbim!) **Sana o** (kıyâmet) **ân**(ın)**dan soruyorlar ki; onun gerçekleşmesi ne zaman olacaktır? Neredesin sen onu**(n vaktini) **anlatmaktan?/**(Bu soru) **nerede** (doğru olsun)**! Sen** (son peygamber olduğun için) **onun alâmetlerindensin!/"** *(Nâziât Sûresi:42-43)*

قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِى نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ؕ وَلَوْ كُنْتُ
اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ۚ وَمَا مَسَّنِىَ السُّوْٓءُ ؕ اِنْ
اَنَا۠ اِلَّا نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ۚ ﴿۱۸۸﴾ هُوَ الَّذِىْ خَلَقَكُمْ
مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا ۚ فَلَمَّا
تَغَشّٰىهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيْفًا فَمَرَّتْ بِهٖ ۚ فَلَمَّآ اَثْقَلَتْ دَّعَوَا
اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُوْنَنَّ مِنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿۱۸۹﴾
فَلَمَّآ اٰتٰىهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهٗ شُرَكَآءَ فِيْمَآ اٰتٰىهُمَا ۚ فَتَعٰلَى
اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۱۹۰﴾ اَيُشْرِكُوْنَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَّهُمْ
يُخْلَقُوْنَ ﴿۱۹۱﴾ وَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ لَهُمْ نَصْرًا وَّلَآ اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُوْنَ
﴿۱۹۲﴾ وَاِنْ تَدْعُوْهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَتَّبِعُوْكُمْ ؕ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ
اَدَعَوْتُمُوْهُمْ اَمْ اَنْتُمْ صَامِتُوْنَ ﴿۱۹۳﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ
دُوْنِ اللّٰهِ عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ فَادْعُوْهُمْ فَلْيَسْتَجِيْبُوْا لَكُمْ اِنْ
كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۹۴﴾ اَلَهُمْ اَرْجُلٌ يَّمْشُوْنَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ
يَّبْطِشُوْنَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ يُّبْصِرُوْنَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اٰذَانٌ
يَّسْمَعُوْنَ بِهَا ؕ قُلِ ادْعُوْا شُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ كِيْدُوْنِ فَلَا تُنْظِرُوْنِ ﴿۱۹۵﴾

﴿ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (188)

(قُلْ) (Habîbim!) **Söyle,** ne söyle? (لَا أَمْلِكُ) **ben sâhip olamam,** kim için? (لِنَفْسِي) **kendim için,** neye? (نَفْعًا) **hiçbir faydaya,** daha neye? (وَلَا ضَرًّا) **hiçbir zarara da,** (إِلَّا مَا) **ancak o vakit ki,** (شَاءَ) **diledi,** kim? (اللَّهُ) **Allâh,** yâni Allâh'ın dilediği vakit dışında hiçbir zaman ben kendime bir fayda sağlama ya da bir zararı savuşturma gücüne sâhip değilim, (وَلَوْ كُنْتُ) **eğer ben olsaydım,** nedir olsaydım? (أَعْلَمُ) **biliyor,** neyi? (الْغَيْبَ) **ğaybı,** (لَاسْتَكْثَرْتُ) **elbette çokça kazanırdım,** neyi? (مِنَ الْخَيْرِ) **faydalı şeyleri,** daha, (وَمَا مَسَّ) **dokunmazdı,** kime? (نِيَ) **bana,** ne? (السُّوءُ) **kötülük,** (إِنْ أَنَا) **ben değilim,** (إِلَّا نَذِيرٌ) **ancak bir uyarıcıyım,** daha, (وَبَشِيرٌ) **müjdeleyiciyim,** kim için? (لِقَوْمٍ) **bir toplum için,** öyle toplum ki, (يُؤْمِنُونَ) **îmân etmektedirler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! Sana neyin ne zaman değerleneceğini sorarak, ucuzken alıp, pahalanınca kâr etmek isteyen o müşriklere:) **'Allâh'ın dile**(yip bana bildir)**mesi dışında ben kendim için ne bir fayda** (kazanma)**ya, ne de bir zarar**(ı savuşturmay)**a sahip** (ve güçlü) **değilim! Ben gayb**(da ve gelecekte olacaklar)**ı** (kendiliğimden) **bilecek olsaydım elbette** (mal-mülk gibi) **faydalı şeyleri çokça kazanırdım ve bana hiçbir kötülük dokunmazdı**(da bâzen gâlip bazen mağlup olmazdım). **Ben** (bir ilâh değilim, ancak gönderilen bir kulum ve) **inanmakta olan bir toplum için sâdece bir uyarıcı ve bir müjdeleyiciyim' de!"**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî, Semerkandî, Sa'lebî, Beğavî, Fahrurrâzî, Hâzin, Kurtubî, İbni Kesîr ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin, mâkabliyle irtibâtı hakkında şöyle denilmiştir: Bundan önceki âyet-i kerîmede kıyâmetin ne zaman kopacağına dâir ilmin sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsus olduğu bildirilince bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Bunu bana ne soruyorsunuz, ben ğaybları bildiğimi iddia etmiyorum ki! Ben ancak bir uyarıcı ve müjdeciyim" demesi emredilmiştir. Bunun nazîri:

﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾

"O (müşrik ola)**nlar** (alaylı bir üslûpla size): **'İşte bu söz ne zaman** (gerçekleşecek)**? Eğer** (kâfirliğimiz yüzünden azap olunacağımıza dâir tehdidinizde) **doğru kimseler olduysanız** (azâbı getirin de görelim)**!' derler.**

(Habîbim! O inkârcılara ve alaycılara:) **'Ben Allâh'ın dilemiş olduğu şeyler dışında kendim için** (bile) **ne bir zarar**(ı savuşturmay)**a ne de bir faydaya** (ulaşma imkânına) **sahip değil**(ken, size azâbın ne zaman ve ne şekil geleceğini nereden bilebilir)**im!**

(Peygamberlerini inkârda ısrarcı olan) **her bir ümmet**(in helâk edilmesi) **için** (belirlenmiş) **bir süre vardır. Onların** (yaşamlarının sona ermesi için tayin edilen) **ecelleri geldiği zaman, artık bir an** (bile) **sona da kalamazlar, öne de geçemezler' de!"** *(Yûnus Sûresi:48-49)* âyet-i kerîmesidir.

Âyet-i kerîmenin iniş sebebi hakkında **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Mekke ehli: 'Yâ **Muhammed**! Rabbin sana bir şey pahalanmadan önce ucuzken haber vermiyor mu ki sen bize söylesen de onu satın alsak pahalanınca kâr etsek, kuraklık olacak arâziyi önceden sana bildirmiyor mu ki biz oradan göçüp bolluk olacak topraklara gitsek' deyince **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirmiştir.

Bâzı ulemâya göreyse; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Benî Mustalik Gazâsı**ndan dönerken yolda bir rüzgâr çıktı, hayvanlar ondan dolayı sağa sola kaçtı. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'de **Rifâ'a**'nın öldüğünü (ve bu rüzgârın onun habercisi olduğunu) bildirince bu haber münâfıkları kızdırdı. O sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اُنْظُرُوا أَيْنَ نَاقَتِي؟»

"Bakın bakalım, devem nerede kaldı" diye sordu. Bunu duyan **Abdullâh ibni Übeyy**, münâfık arkadaşlarıyla birlikte: "Siz bu adamın hâline şaşmıyor musunuz? **Medîne**'de adamın öldüğünü haber veriyor ama devesinin nerede olduğunu bilmiyor" diye konuşunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ نَاسًا مِنَ الْمُنَافِقِينَ قَالُوا كَيْتَ وَكَيْتَ، وَنَاقَتِي فِي هٰذَا الشِّعْبِ قَدْ تَعَلَّقَ زِمَامُهَا بِشَجَرَةٍ!»

"Münâfıklardan birtakım insanlar şöyle şöyle laflar ettiler, benim devem şu vâdidedir, yuları bir ağaca takılmış duruyor" buyurdu, onlar da aramaya çıktılar ve deveyi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in buyurduğu hal üzere buldular. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirdi. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/68; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:5/240)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in söylemesi emredilen: **"Allâh'ın dile**(yip bana bildir)**mesi dışında ben kendim için ne bir fayda** (kazanma)**ya, ne de bir zarar**(ı savuşturmay)**a sahip** (ve güçlü) **değilim!"** sözü müfessirlerce: "Ben hiçbir vakit fayda ve zarara mâlik olamam, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın dilediği vakit müstesnâ! Çünkü O bana bu imkânı verirse o zaman ben O'nun meşîeti (dilemesi) ile fayda ve zarara mâlik olurum" diye tefsir edildiğine göre burada istisnâ muttasıl kabul edilmiştir.

Şeyh İbrâhîm Kûrânî Hazretlerinin buyurduğu üzere; bu âyet-i kerîme, kulun kudretinin **Allâh-u Te'âlâ**'nın izni ve irâdesi ile müessir (etkili) olduğuna delâlet etmektedir.

Diğer bir kısım müfessire göre mânâ: "Lâkin bu arada **Allâh** ne dilerse o olur" demek olduğundan burada istisnâ munkatı' kabul edilir ve bu mânâda **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı acziyet izhârı daha belirgin olur. Her hâlükârda bu cümle-i celîle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıyâmetin vaktini bilmekten âciz olduğu hükmünü ispat için sevk edilmiştir.

Bundan önceki âyet-i celîlede iki yerde **"Söyle"** emri îrâd edilmişken burada tekrar bu emrin iâdesi, cevaba önem atfetmek ve evvelki sözlerden farklı olduğuna dikkat çekmek içindir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisinin ğaybları bilmediğine dâir delil getirirken:

﴿وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ﴾

"**Ben gayb**(da ve gelecekte olacaklar)ı (kendiliğimden) **bilecek olsaydım elbette** (mal-mülk gibi) **faydalı şeyleri çokça kazanırdım ve bana hiçbir kötülük dokunmazdı"** demekle emrolunmuştur.

Burada geçen **"Hayr"**dan ve **"Fenâlık"**tan ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır: **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen rivâyete göre birincisi ticâret kârı, ikincisi fakirliktir. Birincisinin, sorulara cevap verebilme, ikincisinin de yalanlanmaya mâruz kalma olduğu da söylenmiştir.

Bu mânâlar dünyâ işleriyle alâkalı olup, genel olarak dünyâ menfaatlerini celbetme ve dünyâ âfetlerini defetme mânâsına râcîdirler, bolluk, kâr ve kazanç gibi konular da buna dâhildir. Buna örnek olarak **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın: "Ben kıtlık senesini bilseydim elbette bolluk zamanında o sene bana yetecek kadar azık hazırda tutardım", **Hasen** ve **İbni Cüreyc** *(Rahimehümellâh)*ın da: "Ben ğaybı bilseydim her sorulana cevap verirdim" şeklindeki tefsirlerini zikredebiliriz.

Bu makamda din işine âit olan mânâlar da vardır. Nitekim **İmâm-ı Mücâhid** ve **İbni Cüreyc** *(Rahimehümellâh)*a nispet edilen bir görüşe göre; **"Ğayb"**dan maksat ölümdür, **"Hayr"**dan maksat amel-i sâlihtir, **"Kötülük"**ten maksat da sâlih olmayan amellerdir. Burada: "Ben ğaybı bilmiş olsaydım, hak dîne dâvetimin kime tesir edip kime etmeyeceğini de bilirdim, o zaman fayda verecek olduğunu bildiklerimi dâvetle meşgul olur, diğerlerini terk ederdim" diye de mânâ verilmiştir.

İmâm-ı Mücahid *(Rahimehullâh)*dan nakledilen: "Ne zaman öleceğimi bilsem amel-i sâlih işlerdim" mânâsında ise bir nazar (düşünce payı) vardır. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün amelleri sürekli idi. Rivâyete göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir amele başladığı zaman ona devam ederdi." *(Buhârî, Savm:63, no:1886, 2/701; Ebû Dâvûd, Salât:317, no:1368, 1/435)*

Onun bütün amelleri tek bir minvâl üzereydi, o, bütün hallerinde **Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibiydi. Onun için bu mânânın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında isti'mâli (kullanılması) düşündürücüdür. Ancak bu mânâ ile kendisini kastetmeyip başkasını irşâd etmesi murâd edilirse o zaman anlaşılır bir yanı olur.

Eğer sen burada: "Bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ğaybı bilmediğinden haber vermektedir oysa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* birçok muğayyebâtı

önceden haber vermiş, sonra da onlar buyurduğu üzere vukû bulmuştur. Nitekim bu konudaki rivâyetler sahîh hadîs-i şerîflerde zikredilmiştir. Zâten onun bu ilmi, mûcizelerinin en büyüklerinden sayılmıştır. Bu durumda bu âyet-i kerîmede geçen: **'Ben ğaybı bilseydim'** sözü ile, gerçekleşen bunca mûcize arasında nasıl bir telif (birleştirme) yapılabilir" diye soracak olursan, müfessirler bu suâle çok yönlü cevaplar vermişlerdir.

1) Bu âyet-i kerîmeden anlaşılan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, dünyevî menfaatleri celbedip, zararları savuşturmayı temin edecek ğaybî ilimleri bilemeyebileceğidir, çünkü bu konuların (helâl-haram gibi) şerî'at ahkâmı ile alâkası yoktur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bildiği ğayblar bu türden değildir, zâten bunları bilmemesi yüce makamına halel getirecek şeyler cinsinden değildir, nitekim **Âişe** ve **Enes** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aşlama yapan bir topluma rastladığında:

عَنْ عَائِشَةَ وَ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِقَوْمٍ يُلَقِّحُونَ فَقَالَ: «لَوْ لَمْ تَفْعَلُوا لَصَلُحَ.» قَالَ فَخَرَجَ شِيصًا فَمَرَّ بِهِمْ فَقَالَ: «مَا لِنَخْلِكُمْ؟» قَالُوا: قُلْتَ كَذَا وَكَذَا. قَالَ: «أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ.»

"Bunu yapmasanız da verimli mahsûl alabilirsiniz" buyurdu. Sonra o ağacın hurması yenilemeyecek halde bozuk çıktı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tekrar yanlarından geçerken: **"Hurmanıza ne oldu?"** diye sordu. Onlar: "Siz şöyle şöyle buyurdunuz, biz de öyle yaptık" dediklerinde, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Siz dünyâ işinizi daha iyi bilirsiniz"** buyurdu. *(Müslim, Fezâil:38, no:2363, 4/1836)*

Haddi zâtında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dünyâ işlerini bilmemesi yüce makamında bir kemâl addedilmiştir, çünkü dünyânın tamâmının **Allâh-u Te'âlâ** indinde hiçbir değeri yoktur.

2) Bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ğaybları sürekli olarak bilmesi nefyedilmiştir ki, bâzı ğaybları bilmemesiyle bu yerini bulur. Zâten burada geçen **"Ğayb"** kelimesinin başındaki harf-i târif istiğrâk için kabul edildiğinde mânâ: "Ben bütün ğaybları bilmiş olsaydım" demek olur. Çünkü öyle ğayblar vardır ki onları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bilmemiştir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ının künhünü (özünü ve gerçeğini) bilmek sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsustur, bu âyetin zâhiri ifadesine göre kıyametin vaktinin bilinmesi de böylecedir.

3) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu sözünü tevâzu ve edep yolu üzere söylemiş olabilir ki buna göre mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ** beni ğayba muttali kılmadıkça ben bir şey bilemem" demek olur.

4) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu sözü **Allâh-u Te'âlâ** kendisini ğayblara muttalî kılmadan önce söylemiş olabilir. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e büyük bir mûcize olsun ve peygamberliğinin doğruluğuna delâlet etsin diye **Allâh-u Te'âlâ** onu ğayblara muttalî kılınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları açıklamıştır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴾

"(O,) **bütün gaybları bilendir! Öyle ki, gaybını kimseye açıklamaz! Ancak** (bâzı gaybları bildirmek üzere seçip) **râzı olmuş olduğu bir rasûl müstesnâ! Zîrâ muhakkak ki O, onun önünden ve ardından gözetleyen birtakım bekçiler dizer** (de, onlar, vahyi tebliğ edinceye kadar onu şeytanların vesveselerinden ve katmalarından korurlar)!" *(Cinn Sûresi:26-27)* buyurmuştur.

Bâzıları bu âyet-i kerîmeden yola çıkarak; kerâmet olarak evliyâullâha birtakım gaybların bildirilebileceğini inkâr etmişlerdir. Oysa bu, büyük bir cehâletten kaynaklanmaktadır. Zîrâ bu âyet-i kerîmenin zâhirine bakılarak, gaybların sâdece rasüllere bildirildiği hükmüne varılacak olsa, meleklere de, nebîlere de hiçbir gaybın bildirilmediğini kabullenmek gerekir.

Dolayısıyla burada: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, bütün gayblarını rasüllerine bildirdiği" mânâsı çıkarılamayacağı gibi, "Rasül olmayan ne meleğe, ne nebîye, ne de velîye hiçbir gaybı bildirmemiştir" hükmüne de varılamaz.

Nitekim **Hızır** *(Aleyhisselâm)* gibi peygamberliği ihtilaflı olan bir zâta nice gaybların bildirildiği **Kur'ân-ı Kerim**'in açık beyanları ile sâbittir. Ayrıca **"Sahîhayn (Buhârî** ve **Müslim)"**de **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِيمَا مَضَى قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ مُحَدَّثُونَ، وَإِنَّهُ إِنْ كَانَ فِي أُمَّتِي هٰذِهِ مِنْهُمْ فَإِنَّهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ.»

"Şüphesiz ki sizden önce geçen ümmetlerde muhaddes (kendilerine ilhâm gelen) **kullar vardı. Eğer bu benim ümmetimde de varsa** (ki muhakkak vardır), **işte o da Ömer ibni Hattâb'tır"** *(Buhârî, Enbiyâ:52, No:3282, 3/1279-1280; Müslim, Fezâilü's-sahâbe:2, No:2398, 4/1864)* buyurmuştur.

O halde burada peygamberlere tahsis edilen bildirme; vâsıtasız olarak sâdece vahiy yoluyla olan ayan-beyan bir bildirme şeklidir, velîlere ise; rüyâ, sahih keşif, ferâset ya da ilham gibi vâsıtalarla bâzı gaybî konular bildirilmektedir. Ama bu bildirme, peygamberlere bildirilen gibi kesin ilim ifâde etmez. Ayrıca bu bildirim, rasûle asâleten, velîye ise tebe'iyyet (peygambere uyma) yoluyla yapıldığından, her velînin kerâmeti, tâbi olduğu peygamber için bir mûcize kabul edilmektedir. *(Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, Âlûsî, Cinn Sûresi:26-27. âyet-i kerîmelerinin tefsîrinde)*

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Habîbini dünyâ ve âhiretin bütün gayblarına muttalî kılmıştır. Ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, **Allâh-u Te'âlâ**'nın vukûunu takdir buyurduğu şeyleri değiştirmeye kudreti olmadığından tevâzu ızhâr etmek için kendisi hakkında bu âyet-i celîlede geçen ifadeyi kullanmıştır ki bu durumda mânâ: "Eğer benim gaybları bilmem, meydana gelmesini istediğim şeyi oldurma şeklinde hakîkî bir ilim olsaydı elbette ben hayırları çoğaltırdım ve bana hiçbir fenâlık dokunmazdı" demek olur.

Eğer sen: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı müstecabdır, reddolunmaz (peki ya niçin onun istediği olmaz)" diyecek olursan, derim ki: "O, **Allâh-u Te'âlâ**'nın dilediğinden başkasını dilemez, dolayısıyla bir şeyin meydana gelmeyeceğini bildi-

ği zaman o konuda duâ yapmaya muvaffak kılınmaz. Çünkü o, **Allâh-u Te'âlâ**'nın izni bulunmadığı ve duâ ettiği şeyin meydana geleceğine dâir ilmi olmadığı bir konuda şefaatçi ve duâcı olmaz. Zâten:

﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾

"O'nun izni olmadan O'nun katında kim şefaat edebilir?" *(Bakara Sûresi:255)* kavl-i şerîfinin sırrı budur.

Ârif bu mânâda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hitâben şöyle demiştir:

وَخَصَّكَ بِالْهُدٰى فِي كُلِّ أَمْرٍ فَلَسْتَ تَشَاءُ إِلَّا مَا يَشَاءُ

"Rabbin seni her işte hidâyetle seçkin kılmıştır,
Bu nedenle sen O'nun dilemediği şeyi dilemezsin!"

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinin havâssı için de bu makamdan bir haz (nasip) vardır. Bu nedenle **Ârif Ebû'l-Hasen eş-Şâzelî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

إِذَا أَرَادَ اللهُ أَمْرًا، أَمْسَكَ أَلْسِنَةَ أَوْلِيَائِهِ عَنِ الدُّعَاءِ سَتْرًا عَلَيْهِمْ لِئَلَّا يَدْعُوا فَلَا يُسْتَجَابُ لَهُمْ فَيَفْتَضِحُوا.

"**Allâh** bir işi dilediği zaman dostlarının dillerini o işe duâdan geri tutarak onları perdeler, tâ ki duâ edip de kabul görmedikleri zaman mahcup olmasınlar."

Ğaybın bilinmesi konusunda daha geniş mâlûmât, En'âm Sûresinin 50 ve 59. âyet-i kerîmelerinin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkān Tefsîri:9/306-308, 313-314, 405-416) zikredilmiştir.

Âyet-i celîlenin sonunda geçen: (إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ) **"Ben** (bir ilâh değilim, ancak gönderilen bir kulum ve) **inanmakta olan bir toplum için sâdece bir uyarıcı ve bir müjdeleyiciyim"** kavl-i şerîfine müfessirler:

"Ben ancak îman edip amel-i sâlih işleyenleri müjdelemek, inkâr edip isyân edenleri de korkutmak üzere gönderilmiş bir kulum. Dolayısıyla benim önemli işim bunlarla alâkalı olan ilimlerdir. Yoksa bunlarla ilgili olmayan ğaybî konulara vâkıf olmak değildir. Ben size kıyâmetin çok yakında geleceğine dâir yapılması gereken uyarıları tebliğ ederek kıyâmet hakkında gerekli olanı açıkladım. Vaktinin tâyini ise benim uyarıcılığımın gerektirdiği hususlardan değildir. Hattâ kıyâmet vaktinin belirsizliği ibâdete teşvik ve günahlardan sakındırma hususunda daha tesirli olduğundan benim bu hususta bir açıklama yapmam uyarıcılığıma gölge düşürür" şeklinde mânâlar vermişlerdir.

Âyet-i kerîmenin sonunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uyarıcılık ve müjdeleyicilik vasıflarının sâdece inanan topluma tahsis edilmesi iki türlü anlaşılabilir; bir görüşe göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mümin-kâfir herkes hakkında Nezîr ve Beşîr ise de, iki tâifeden birinin zikriyle iktifâ edilip diğeri dinleyenlerin anlayışına havâle edilmiştir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا﴾

"**Biz onu ancak, senin dilin** (olan Arap lisanı) **ile** (indirmek suretiyle) **çok kolaylaştırdık ki, sen onunla takvâ sahiplerini müjdeleyesin, düşmanlığı şiddetli olanlar toplumunu da yine onunla uyarasın**" *(Meryem Sûresi:97)* âyet-i kerîmesinde iki tâifeyi de zikretmiştir.

İkinci görüşe göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uyarılarından ve müjdelerinden sâdece inananlar faydalanabildikleri için **Allâh-u Te'âlâ** sâdece onları mevzûbahis etmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kendine fayda vermeye imkân bulamayan kimse başkasına nasıl fayda vermeye mâlik olabilir. Bunların tamamı ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âittir.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebu'l-Huseyn el-Verrâk** *(Kuddise Sirruhû)*, **Ebû Osmân** *(Kuddise Sirruhû)*nun şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Mahlûkat, yakın gelecekte yâhut uzakta kendilerine bir fayda ulaştırmaktan ya da zararı savuşturmaktan âciz iken bir insan îmânına nasıl güvenebilir yâhut tâatlerine nasıl îtimat edebilir?

Allâh-u Te'âlâ Habîbine bile: 'Ben kendim için ne bir fayda ne de bir zarara mâlik değilim! Ancak **Allâh**'ın dilediklerî müstesnâ!' demesini emretmiştir. Çünkü fayda ve zarar verebilen ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Ama kulları sebeplere ulaşma imkânına sahip kılmıştır. Fakat bütün bu sebeplerin müsebbibi ancak Kendisidir."

Meşâyıhtan biri şöyle mânâ vermiştir: "Eğer ben ğayba mâlik olsaydım ve buna kadir bulunsaydım elbette bana hiçbir kötülük dokunmazdı. Lâkin ğayblar bizden dürüldü ve melâmet bize ilzâm edildi (maddî konularda kendimizi tenkit ettirecek işleri yapmak bizim ayrılmaz vasfımız kılındı)."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine kendi güç ve kuvvetinden tamâmen uzak olduğunu ve bütün işlerinin nizâmının ancak Rabbinin lütfuyla yürüdüğünü açıkça ikrar etmesini emretmiştir ki böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

"Bu yüzden benim hallerim dâima değişiyor, bâzen bana zorluk geliyor, bâzen kolaylık beni özellikle buluyor, işler benim murâdıma göre olsaydı da benden gayrinin elinde olmasaydı, o zaman elbette bütün hallerim ve vakitlerim zorluktan uzaklaşıp kolaylığa kavuşma hususunda birbirine benzerdi" demesi emrolunmuş olmaktadır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ubûdiyyet, cehâletin vesâir noksanlıkların mahallidir. Rubûbiyyet ise, ilmin ve diğer kemâlâtın mahallidir. Kulun edeplerinden biri de, kendi kadrini (kıymetinin düşüklüğünü) bilmesi ve haddini aşmamasıdır. Kula vârid olan herhangi bir kemâlât var ise o, **Allâh-u Te'âlâ**'dan kendisine gelmiştir. Kendisine gelen noksanlıklar ise aslından ve kendi mahallindendir, onun için noksanlıklara karşı yabancılık hissetmez.

Şeyhimiz: "Bir şey bilirsek Rabbimizdendir, bilmezsek aslımızdandır" mânâsında bir kelâm söylerdi.

Ğayb ilmine muttalî olmak için harekete geçmek fuzûlî işlerin en büyüklerindendir ve **Allâmü'l-ğuyûb**'un gazabını mûciptir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)**e "Allâh-u Te'âlâ dilemedikçe kendisinin hiçbir şeye mâlik olamayacağı"nı söylemesini emreden âyet-i kerîmeler

﴿قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾

"(Habîbim! O inkârcılara ve alaycılara) **de ki: "Ben Allâh'ın dilemiş olduğu şeyler dışında kendim için** (bile) **ne bir zarar**(ı savuşturmay)**a ne de bir faydaya** (ulaşma imkânına) **sahip değil**(ken, size azâbın ne zaman ve ne şekil geleceğini nereden bilebilir)**im!** (Peygamberlerini inkârda ısrarcı olan) **her bir ümmet**(in helâk edilmesi) **için** (belirlenmiş) **bir süre vardır. Onların** (yaşamlarının sona ermesi için tayin edilen) **ecelleri geldiği zaman, artık bir an** (bile) **sona da kalamazlar, öne de geçemezler."** *(Yûnus Sûresi:49)*

﴿قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾

"(Habîbim! Senden inadına ilginç mûcizeler isteyen ve ğaybla ilgili sorular soran o müşriklere:) **'Ben peygamberler arasından** (çıkıp, onlara muhâlif görüşler ortaya atarak) **yeni bir şey çıkaran biri değilim!** (Bilakis ben onların getirmiş oldukları tevhîde davet yolunu aynen size getirmiş bulunmaktayım. Ben de onlar gibi ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın bana vermiş olduğu mucizeleri açıklayabilirim, yoksa sizin her istediğiniz mucizeyi gösterme imkânına sahip değilim.)

Zaten (Rabbim bildirmedikçe) **ne bana, ne de size ne yapılacağını bilemiyorum. Ben ancak bana vahyedilmekte olan şeye hakkıyla uyuyorum ve ben pek açık bir uyarıcıdan başkası değilim' de."** *(Ahkâf Sûresi:9)*

﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (189)

(هُوَ) **Ancak O'dur,** kim? (اَلَّذِي) **O Zât ki,** (خَلَقَ) **yaratmaya başladı,** kimi? (كُمْ) **sizi,** kimden? (مِنْ نَفْسٍ) **bir nefisten,** öyle nefis ki, (وَاحِدَةٍ) **tek,** daha, (وَجَعَلَ) **yarattı,** neden? (مِنْهَا) **onun bir parçasından,** neyi? (زَوْجَهَا) **eşini,** niçin? (لِيَسْكُنَ) **yatışsın için,** kime? (إِلَيْهَا) **ona,** (فَلَمَّا تَغَشَّا) **ne zaman ki,** (Âdem *(Aleyhisselâm)*) **bürüdü,** kimi? (هَا) **onu,** (حَمَلَتْ) (Havvâ *(Aleyhesselâm)* **yüklendi,** neyi? (حَمْلًا) **bir yükü,** öyle yük ki, (خَفِيفًا) **hafif,** (فَمَرَّتْ) **böylece dolaştı,** neyle? (بِهِ) **onunla,** (فَلَمَّا) **ne zaman ki,** (أَثْقَلَتْ) **ağırlaştı,** yâni doğurması yanaşınca, (دَعَوَا) **ikisi de duâ ettiler,** kime? (اَللّٰهَ) **Allâh'a,** öyle Allâh ki, (رَبَّهُمَا) **Rableri olan,** ne diye duâ ettiler? (لَئِنْ آتَيْتَ) **andolsun ki eğer verecek olursan,** kime? (نَا) **bize,** neyi? (صَالِحًا) **düzgün bir çocuğu,** (لَنَكُونَنَّ) **elbette muhakkak olacağız,** kimlerden?(مِنَ الشَّاكِرِينَ) **şükredenlerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ancak O'dur O Zât ki; sizi tek bir nefis (olan Âdem)**den yaratmaya başladı, onun bir parçası** (olan kaburgası)**ndan da, kendisine** (yanaşıp) **yatışsın diye eşini yarattı. O** (**Âdem** *(Aleyhisselâm)* eşiyle cimâ etmek üzere) **onu bürüyünce** (ondan hâmile kalarak) **hafif bir yük yüklendi de böylece** (bir süreye kadar ağırlığını hissetmeden) **onunla dolaştı.** (Karnındaki çocuk büyüyerek) **ağırlaştığı zaman** (karı-koca) **ikisi de Rableri olan Allâh'a: 'Andolsun ki; eğer bize** (uzuvları tam ve sağlam, bedeni) **düzgün** (ve kusursuz) **bir çocuk verirsen elbette muhakkak** (bu nimetine karşı Sana) **şükredenlerden olacağız!' diye dua ettiler."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî, İbni Kesîr, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede tekrar tevhîd konusunun takrîri ve şirkin iptali mevzuuna rucû etmiştir.

Bütün müfessirlerin ittifakıyla ve cumhûr-u ulemânın beyânıyla bu âyet-i kerîmede geçen **"Tek nefis" Âdem** *(Aleyhisselâm)*dır. Eşi de, kendisine hiçbir eziyet yapılmaksızın kaburgasından alınan parçadan yaratılan **Havvâ** *(Aleyhesselâm)*dır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾

"**Ey insanlar! Sizi tek bir nefis** (olan Âdem)**den yaratmış olan, onun bir parçası** (olan sol kaburgasının en altı)**ndan da** (Havvâ ismindeki) **eşini yaratmış bulunan O Rabbinizden hakkıyla sakının!**" *(Nisâ Sûresi:1)*

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا﴾

"**Ey insanlar! Şüphesiz ki Biz sizi** (Âdem adındaki) **bir erkekten ve** (Havvâ namındaki) **bir dişiden yarattık!** (Hepinizin anne-babası bir olduğuna göre; soyla sopla iftihârın ne anlamı olabilir?) **Böylece Biz sizi** (birbirinize hava atasınız için değil,) **tanışasınız** (da kimin kime varis olacağını tespit edebilmek için soyları belirleyesiniz ve kimleri arayıp sormakla mükellef olduğunuzu anlayarak sıla-i rahim yapabilesiniz) **diye birtakım kavimler ve kabileler yaptık!**" *(Hucurât Sûresi:13)* âyet-i kerîmelerinde bu gerçeği açıklamıştır.

Âyet-i celîlede geçen: (وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا) "**Onun bir parçası** (olan kaburgası)**ndan da eşini yarattı**" cümle-i celîlesindeki (مِنْ) harfi, meşhur olan görüşe göre teb'îziyyedir. Yâni **Havvâ** vâlidemizin **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın cesedinin bir parçasından yaratıldığını ifâde etmektedir. Bunun şekli bizim için meçhuldür ama **Allâh-u Te'âlâ**'yı hiçbir şeyin âciz bırakamayacağı da mâlumdur.

Rivâyete göre: "**Allâh-u Te'âlâ Havvâ** *(Aleyhesselâm)*ı **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sol kaburgasından yaratmıştır."

Kadının erkeğin eğe kemiğinden yaratıldığına dâir bakınız: Rûhu'l-Furkān Tefsîri:4/534-535

Bedenler tek bir nefis olan **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın nefsinden yaratıldığı gibi, ruhlar da tek bir ruh olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rûhundan halk olunmuşlardır. Dolayısıyla **Âdem** *(Aleyhisselâm)* "**Ebu'l-beşer** (beşerin babası)" olduğu gibi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de "**Ebu'l-ervâh** (ruhların babası)" olmuştur. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ لِلْوَلَدِ...»

"**Bir baba çocuğu için ne ise ben de sizin için ancak oyum**" *(Dârimî, Tahâret:14, no:679, 1/182-183; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7368, 12/326)* buyurmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfte:

«اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللهُ رُوحِي.»

"**Allâh'ın ilk yarattığı benim ruhumdur**" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/294)* buyurmuştur. Çünkü canlılar olsun, bitkiler olsun her türün ilki hangi ferdiyse, o nevin menşei ancak odur.

(Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:)

گَرْ بَصُورَتْ مَنْ زِ آدَمْ زَادَه اَمْ مَنْ بَمَعْنٰى جَدِّ جَدَّ اُفْتَادَه اَمْ

"Ben sûret itibarıyla Âdem'den doğmuşsam da,
Mânâ cihetiyle (evlâd-ı Âdemin) **ceddinin ceddi düşmüşümdür."**

*Her ne kadar ben sûret-i beşeriyede Âdem oğluyum, fakat mânâ yönünden **Âdem**'in babasının babasıyım. **İbn-i Fârız Hazretleri** de (**Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in) bu mertebe(sin)den tercümân olup buyururlar ki:*

وَ اِنِّى وَ اِنْ كُنْتُ ابْنَ آدَمَ صُورَةً فَلِى فِيهِ مَعْنًى شَاهِدٌ بِاُبُوَّتِى

"Gerçi ben gerçekten sûretâ Âdem'in oğlu olduysam da,
Aslında bende onun babası olduğuma şâhitlik eden bir mânâ vardır"

Âdem Hazretleri *Ebu'l-eşbâh, o* ***Hazret*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) ise* ***Ebu'l-ervâh****'tır. Bu cihetten, ceddin ceddi (dedenin dedesi makāmında) vâkı` olmuştur.*

كُنْتُ نَبِيًّا وَ آدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَ الطِّيْنِ

"Ben peygamber iken Âdem henüz su ile çamur arasında *(yoğrulmakta)* ***idi"*** *hadîs-i şerîfi de bu mânâya şehâdet kılmıştır. (Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/695)*

Âyet-i celîlede geçen: (لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا) **"Kendisine** (yanaşıp) **yatışsın diye"** kavl-i şerîfi, **Havvâ** vâlidemizin **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın meylini celbedip yatışmasına vesîle olsun diye halkedildiğini açıklamaktadır. **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾

"Kendilerine meyl(edip ülfet) **edesiniz diye sizin için kendi nefisleriniz**(in cinsin)**den birtakım eşler yaratması ve aranızda tam bir sevgi** (netîcesinde hâsıl olan birleşme) **ile büyük bir acıma** (vesîlesi olan çocuk) **meydana getirmesi de O (Allâh-u Sübhânehû)nun âyet** (ve delil)**lerindendir."** *(Rûm Sûresi:21)* âyet-i kerîmesinde de bu konuyu zikretmiştir.

Gerçekten de karı-koca arasında bulunan ülfetten daha fazlası başka hiçbir iki canlı arasında bulunmaz. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** büyü yapanların ancak ağır büyülerle karı-koca arasını ayırma yoluna gittiklerini beyân etmiştir. Çünkü cins cinse daha çok meyleder, hele de kendisinden bir parça olduğu zaman bu meyil daha çok tezâhür eder. Nitekim insanın çocuğu kendisinin parçası olduğu için onu kendi nefsini sever gibi sever.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** ulu ve yücedir, merhametli ve bağışlayandır, **Mâlikülmülk**'tür (bütün mülklerin yegâne sâhibidir). En güzel isimler sahibidir, herkes O'nun kuludur, O tüm âlemdekilerin yaratıcısı, yoktan var edicisidir, her şeyin ve herkesin sâhibidir. Nâmında ve nişânında kusursuz ve pâktır, doğmaktan ve doğrulmaktan, ortaktan ve yardımcısı olmaktan, çift ve benzeri olmaktan münezzehtir. O tektir. Yarattığı halkı çift olarak yarattı, birbirinin karîni (yakını) yaptı, erkeklik ve dişilik üzere kılarak birbirine karıştırdı, şekil ve şemâillerini sâbitledi, böylece hemcinsler birbirleriyle huzûr bulup rahatladılar. Nitekim Kendisi:

﴿وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا﴾

"O onunla sükûnet bulsun diye ondan eşini yarattı" buyurdu.

Tek olan **Allâh**, sıfatlarında eşsizdir ve ayıplardan, kusurlardan berîdir. Yaratıcıdır, sâhiptir, yetiştirendir. Yaratmasındaki kudreti göstermek için bir damla hakîr sudan yüz binlerce letâif ve acâib (ilginç, hoş varlıklar) meydana getirmiştir. İşte O'nun hikmetini düşünecek olursak; insan önce toprak(tan hâsıl olan gıdalar) idi, sonra (o gıdaları yiyen ana-babanın içerisinde bir damla) su, sonra bir aleka (rahim duvarına yapışmış donuk kan), sonra bir mudğa (bir çiğnem et), sonra kemikli ve

derili bir iskelet oldu, dört aylık olduğunda (da ruh üflenerek) canlandı ve o karâr-ı mekîn (sağlam bir karargâh olan ana rahmin)de:

﴿فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ﴾

"Üç karanlık içerisinde" *(Zümer Sûresi:6)* bulundu ve bu şahısta biri beyin, diğeri ciğer, diğeri de kalp olmak üzere üç havuz yaratıldı.

Beyinden sinir arkları ve kanalları bütün vücuda açılır, böylece o bedende his ve hareket kuvveti başlar. Ciğerden sükûnet damarları bütün vücuda açılır, gıdalar da bedende tesirini gösterip geçer gider. Kalpten atar damarlar bütün vücuda açılır, ruh da o bedende icraatını yürütür.

Beyin üç tabaka üzere yaratılmıştır: Birincisine fehim (anlayış gücü), ikincisine akıl (tehlikelerden engelleme anlayışı), üçüncüsüne de hıfz (ezberleme kâbiliyeti) konmuştur. Göz yedi tabaka üzerine yaratılmış ve ona aydınlık ve görme gücü konmuştur. Göz çukuru (göz yuvası) da çok hayrete şâyandır. Bir mercimek tanesi büyüklüğünde olmasına rağmen, yer ve gök olanca genişliğiyle berâber ondan görünür. Alın da çok hayret vericidir, sağlamlık üzere sert yaratılmıştır, güzelliği götürmesin diye de onda saç bitmez.

Kaşlar mûtedil yaratılmıştır, onun kılları az çıkar, uzamazlar. Kulağı yaratmıştır, onda acı su koymuştur. Böylece ona hiçbir hayvanat giremez. Kulak kıvrımlı ve meyilli yaratılmıştır. Uyuduğun vakit, kulak tarafına kasteden haşerât olursa, yol ona uzunlaşır, tâ ki sen uyanırsın.

Dil tükürük mahalline konulmuştur. Böylece akıcı olur ve söz söylemekten geri kalmazsın. Dilinin altından kaynaklanan su sebebiyle de yenilen şeyler ağızda ıslanıp yaşlanır ve boğaza inmesi kolaylaşır. Boğazın başında bir perde yaratmıştır, yenilen şey aşağı indiğinde boğazın başı kapanır, böylece yemek nefes borusuna kaçmaz.

Ciğeri yarattı, bu sâyede rengârenk, çeşit çeşit yenilen şeylerin hepsi tek bir sıfata dönüşerek kan rengi üzere olurlar ve bütün âzâların gıdası hâline gelirler.

O eşsiz yaratıcı, pâk ve kusursuz bir **Mâlikülmülk**'tür ki, hakîr bir damla sudan bütün bunları sun' (Kendi îcadı) ile yarattı, ne kadar acâib ve bedâi' (eşi misli görülmemiş varlıkları yaratma) kudreti gösterdi. İşte sen bunları düşündüğünde:

﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾

"Şekil verenlerin en güzeli olan Allâh(ın sanatı, ilmi ve kudreti) **dâima pek yüce olmuştur!"** *(Mü'minûn Sûresi:14)* demeden duramazsın. O çok güzel işler yapan ve yaptıklarını çok güzel süsleyen yüce Yaratıcı bedeni de yarattı, gönlü de! Bedeni yarattığında Kendini övdü ve:

﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾

"Şekil verenlerin en güzeli olan Allâh(ın sanatı, ilmi ve kudreti) **dâima pek yüce olmuştur!"** *(Mü'minûn Sûresi:14)* buyurdu. Kalbi yarattığında ise seni övdü ve:

﴿أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ﴾

"İşte sana! Ancak onlar, (kalpleri) **dosdoğru yolu bulmuş kimselerin ta kendileridir!"** *(Hucurât Sûresi:7)* buyurdu.

İlm-i ezelî ve kazâ-i ebedîde Kalem ilk yazdığı zaman yaratıkların şeklini nakşettiğinde: "Güzel yarattı" buyurdu ve yaratılanı, yapılanı değil de yaratıcıyı, yapanı övdü. Eğer yaratılanı övseydi onu gidermesi ve temizlemesi reva olmazdı, zira Kerîm olan Zât Kendi övdüğünü mahv etmezdi ve Kendi üzerine aldığını reddetmezdi. Kalbe geldiğinde ise, yapanı değil de yaptığını övdü ki böylece kalbin nakşını asla gidermeyeceğini bildirmiş oldu.

Âyet-i celîlede geçen: (فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ) **"O (Âdem** *(Aleyhisselâm)* eşiyle cimâ etmek üzere) **onu bürüyünce** (ondan hâmile kalarak) **hafif bir yük yüklendi de böylece** (bir süreye kadar ağırlığını hissetmeden) **onunla dolaştı."** cümle-i celîlesi, **Havvâ** vâlidemizin hâmile kaldığı cenîni ilk başta nutfe (bir damla su), sonra aleka (donuk kan), daha sonra mudğa (bir çiğnem et parçası) olarak taşırken hiç zorlanmadığını beyan etmektedir ki, çocuğun daha sonra intikal edeceği tavırlara nispetle ilk baştaki bu durumlarında, taşıyan için hiçbir ağırlık olmadığı âşikârdır.

Âyet-i celîlede geçen: (فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ) **"**(Karnındaki çocuk büyüyerek) **ağırlaştığı zaman** (karı-koca) **ikisi de Rableri olan Allâh'a: 'Andolsun ki; eğer bize düzgün bir çocuk verirsen elbette muhakkak şükredenlerden olacağız!' diye dua ettiler"** cümle-i celîlesi, **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*ın Kendisine sığınılması gereken Rablerine dua ederek: "Eğer bize uzuvları tam ve sağlam, bedeni düzgün ve kusursuz bir çocuk verirsen elbette muhakkak bu nimetine karşı Sana şükredenlerden olacağız" dediklerini beyan etmektedir yâhut da erkek çocuk istemiş olabilirler, çünkü zükûret salahtan sayılmıştır, yâni çocuğun erkek olması ana-babanın daha yararına kabul edilmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Havvâ** *(Aleyhesselâm)*ı, **Âdem** *(Aleyhisselâm)* onunla sükûnet bulsun diye yarattı. Fakat o, hanımıyla sükûnete erince hakîkatin hitaplarından gâfil oldu da o ağaca el uzatma hatasına düştü.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** insan neslini tek bir nefisten meydana çıkarmıştır, ama ahlâkları farklı, himmet ve gâyeleri değişiktir. Nitekim bir şahıs tek bir sudan yaratılmışken, uzuvları ve parçaları muhteliftir. İşte cüzleri birbirine çok benzeyen bir damla suyu bu kadar farklı türlere ayırmaya **Kādir** olan Zât, tek bir nefisten yarattığı bütün kullarının ahlâkını çeşitlendirmeye de **Kādir**'dir.

Allâh-u Te'âlâ Âdem *(Aleyhisselâm)*ı **Havvâ** vâlidemizle çiftleştirerek misli misline (erkek ve dişi gibi insan olma hususunda birbirinin benzeri olan varlıkları birbirine) havâle etmiş ve aynı şekilde olan müşâkiline rabtetmiştir ki böylece bütün âlemler halkın meyil ve sükûnunun **Hakk** ile beraber olduğunu yoksa **Hakk**'a yönelik olmadığını anlamış olsunlar. Zâten halkı **Hakk**'tan değil de yine halktan türetmesi de

bundandır. Çünkü **Hakk Te'âlâ Kuddûs** olup bütün hazlardan münezzehtir. Ama halkın hazzı olan her şeyi halketmek de yine O'nun işidir. Kendisi ise hiçbir şeyin hiçbir şekilde Zât'ının hakikatine dönemeyeceği kadar münezzeh ve yücedir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Vertecebî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Âdem** *(Aleyhisselâm)* cennette **Hakk**'ın tecellisinin ziyâsından başka bir şey bulamayınca, üzerine yığılan tecellî nuruyla darmadağın olacak hâle geldi. O zaman **Allâh-u Sübhânehû** onun bu tecellînin ağırlıklarına tahammül edemeyeceğini ve o tecellîlerin güzelliğinin nurunda eriyip gideceğini anladı. Zâten cennette olan her şey o nurda müstağrak (boğulup kalmış) idi. Fakat **Âdem** *(Aleyhisselâm)*da ceberût ve melekût âlemlerinin ziyâları da eklenmişti. Bu nedenle **Havvâ**'yı ondan alıp halketti ki **Âdem** onunla sükûnet bulsun da tecellînin kuvvetli ve ânî darbelerinden onunla biraz uzaklaşabilsin.

Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*ya:

«كَلِّمِينِي يَا حُمَيْرَاءُ!»

'Ey Humeyrâ! Benimle konuş!' *(İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/427)* buyururdu.

Bâzı ulemânın beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ Havvâ** *(Aleyhesselâm)*ı **Âdem** onunla sükûnet bulsun diye yarattı, sonra ona meyledince hakîkat hitâbından gaflete düştü de ağaca uzanıp yeme zellesine mübtelâ oldu."

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka herhangi bir şeye meyleden kişinin o meyli kendisi hakkında öyle bir belâ olur ki, onu mârifet cennetinden çıkarır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulları kendisinden yaratmış olduğu **"Tek nefis"** ruhtur, ondan yarattığı eşi de kalptir. Böylece rûhun kalbe meyli sağlanmıştır ki ruh devamlı kalpten, lütuf esintilerinin nesîmini koklamaktadır. Ruh kalp ile cimâ edince -ki bu, rûhânî nikâha işârettir, sûfiyye: "Bu nikâh bütün mevcûdâta sirâyet etmiştir, sen Rahmân'ın yaratışında bir farklılık göremezsin" derler-, işte o zaman rûhânî kalpte, beşeriyet sıfatlarının eserlerinden en ufak bir eser belirerek işin başında kalp hafif bir yükle yüklendi, sonra sıfatların eserleri çoğalarak yük büyüyünce ruh ve kalp (ikilisi), rûhânî ve nûrânî sıfatların nefsânî ve zulmânî vasıflarla yer değiştireceğinden endişelenerek Rableri olan **Allâh**'a:

"Eğer Sen bize ubûdiyete elverişli bir şey verirsen elbette biz şükredenlerden olacağız" diye duâ ettiler. Ama O onlara fıtratları hasebince kuvvetler verdiği zaman onlar Rablerinin kendilerine verdiği çocuklar hakkında **Allâh**'a ortaklar koştular, bu yüzden onların çocuklarının kimi abdü'l-batn (karnının kulu), kimi abdü'l-hamîsa (kürkün kulu), kimi de abdü'd-dirhemi ve'd-dînâr (altın ve gümüş paranın kulu) oldular.

﴿ فَلَمَّا اٰتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا اٰتَاهُمَا فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (190)

(فَلَمَّا) **Ne zaman ki,** (اٰتَا) (Rableri) **verdi,** kime? (هُمَا) **o ikisine,** neyi? (صَالِحًا) **düzgün bir çocuğu,** (جَعَلَا) **o ikisi tanıdılar,** kim için? (لَهُ) **O'nun için,** yâni **Allâh-u Te'âlâ**'ya, neler tanıdılar? (شُرَكَاءَ) **ortaklar,** nerede? (فِيمَا) **o şey** (çocuk) **hakkında ki,** (اٰتَا) (Rableri) **verdi,** kime? (هُمَا) **o ikisine,** (فَتَعَالَى) **artık dâimâ pek yüce olmuştur,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neden? (عَمَّا) **o şeylerden ki,** (يُشْرِكُونَ) **ortak koşmaktadırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Fakat (onların neslinden öyleleri oldu ki,) **O** (Rableri) **onlara düzgün bir çocuk verince,** (ona **Abdüllât** ve **Abdüluzzâ** gibi, putların kulluğunu ifade eden isimler takarak) **kendilerine verdiği** (o çocuk) **hakkında O (Allâh-u Azîm'üşşâ)n'a ortaklar tanıdılar. Allâh ise onların ortak koşmakta oldukları şeylerden dâima pek yüce olmuştur."**

Î Z Â H Â T

"Kurtubî, Ebussuud, Beyzâvî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bâzı müfessirler âyet-i kerîmede anlatılan olayı **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a nispet etmeyi uygun görmeyerek, âyet-i kerîmenin evvelinin **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*dan, son kısmının ise müşrik çocuklarından bahsettiği görüşünü tercih etmişler ve:

"Şu bir gerçektir ki; **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)* hiçbir sûretle **Allâh-u Te'âlâ**'ya ortak koşmamışlardır. Ancak zürriyetlerinden gelen bazıları, özellikle de **Kureyş**'den **Kusayy**, **Allâh**'dan sâlih bir evlat istemiş, fakat kendisine verilen dört oğlandan birine **Abdülmenâf**, diğerine **Abdüşşems**, bir diğerine **Abdülkusayy**, bir diğerine ise **Abdüddâr** gibi, yaratıklara kulluk anlamına gelen şirk içerikli isimler takmıştır. İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyeti kerîmelerle onları kınamıştır" demişlerdir.

Gerçi **Âlûsî** *(Rahimehullâh)*: "Bu görüş '**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dedelerinin hiçbiri müşrik değildi' şeklinde ulemâdan birçoğunun zâhib olduğu görüşe ters düşmektedir" demiştir. Zâten bir sonraki sahih görüş erbâbının delillerinden anlaşılacağı üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dedelerinin de bu isimleri takarken maksatları şirk koşmak olmamış, ancak kulluğuna nispet ettikleri şahsa çocuklarının köle gibi hizmet etmeleri olmuştur.

Peygamberlerin ısmetini müdafaa açısından bu görüş güzel görülmüştür. Fakat âyet-i kerîmelerin **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)* hakkında olduğunu iddiâ eden müfessirler de buna dâir rivâyet edilen hadîs-i şerîfleri naklederken peygamberlerin mâsûmiyetini zedelemeyecek şekilde îzahlar geliştirmişlerdir.

"Taberî, Semerkandî, Vâhidî, Beğavî, İbni Atıyye, Hâzin, Fahrurrâzî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Âdem** ve **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*ın kıssası devam etmektedir. Nitekim **Taberî** *(Rahimehullâh)* **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın: "Bu âyet-i kerîme **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*ın, çocuklarına **Abdülhâris** ismini takmaları hakkında nâzil oldu" dediğini nakletmiştir ki böyle bir şey, indî bir görüş olarak söylenebilecek şeyler kabîlinden olamaz.

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* da: "(فَتَعَالَى اللهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ) **'Allâh onların ortak koşmakta oldukları şeylerden dâima pek yüce olmuştur'** cümle-i celîlesi **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasını bitiren cümledir, bu cümle Arapların taptığı putlara mahsustur" demiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/630; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/206)*

Bu görüş diğer görüşlerden daha sahih görülmüştür, çünkü tevil ehlinin bu konuda icmâı vardır. Diğer görüşün sâhipleri bu görüş ehline göre azınlıktır. Aynı zamanda ilim ve fazilette de onlardan aşağıdır. Bundan dolayı **Allâme Tıybî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu görüş sözlerin en güzelidir, hattâ bundan başka itimada şâyan bir görüş olamaz, çünkü bu, mişkât-ı nübüvvetten ve **Hazret-i risâlet**'ten muktebestir, yâni peygamberlik kandilinden alınan bir ışıktır."

Nitekim **Semure** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَمَّا حَمَلَتْ حَوَّاءُ طَافَ بِهَا إِبْلِيسُ وَكَانَ لَا يَعِيشُ لَهَا وَلَدٌ فَقَالَ سَمِّيهِ عَبْدَ الْحَارِثِ فَإِنَّهُ يَعِيشُ فَسَمَّوْهُ عَبْدَ الْحَارِثِ فَعَاشَ وَكَانَ ذٰلِكَ مِنْ وَحْيِ الشَّيْطَانِ وَأَمْرِهِ.»

"Havvâ hâmile kalınca İblîs onun etrafında dönüp dolaştı, onun hiçbir çocuğu yaşamıyordu, şeytan ona: 'Ona Abdülhâris ismini tak, şüphesiz ki o yaşayacaktır' dedi. Bunun üzerine onlar (çocukları olduğunda) **ona Abdülhâris ismini taktılar, o da yaşadı. İşte bu, şeytanın vahyinden ve emrinden** (vesvesesinden ve sözünden)**dir."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20117, 33/305; Tirmizî, Tefsîr:8, no:3077, 5/267; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:6895, 7/215; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/623; İbni Ebî Hâtim:5/1631; Hâkim, el-Müstedrek:2/545; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/221; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/699-700; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/206)*

İbni Abbâs, Mücâhid, Sa'îd ibni Müseyyeb, Sa'îd ibni Cübeyr, İbni Zeyd ve Süddî *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi büyük müfessirlerin beyanları vechile: **"Allâh-u Te'âlâ Âdem** ile **Havvâ**'yı cennetten indirdiği vakit **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın içine eşiyle cimâ etme şehveti (isteği) attı, bunun üzerine o onunla birleşti, hemen hâmile kaldı, hâmile kalır kalmaz da çocuk karnında kıpırdanmaya başladı. Böylece **Havvâ** *(Aleyhesselâm)* **Âdem** *(Aleyhisselâm)* için çocuk doğurmaya başladı. Onlar çocuklarına ilk başta Allâh'ın kulu olduğunu ifade eden **Abdullâh** ve **Ubeydullâh** gibi isimler taktılar, fakat o çocuklar öldü.

Sonra tekrar hâmile kalınca **İblîs** ona bir insan sûretinde gelerek: 'Siz çocuklarınıza bu isimleri vermeyi sürdürürseniz elbette onlar yaşamaz, **Allâh**'ın, Kendi kulunu sizin yanınızda bırakacağını mı sandınız, elbette hepsini teker teker yanına alacak. Şüphesiz ben **Allâh** katında yüksek mertebe sahibiyim, eğer onu yaratılışı

düzgün bir çocuk yapması için ve içinden çıkışını kolay etmesi için **Allâh**'a duâ edecek olursam ona **Abdülhâris** ismini takar mısın?' dedi. İblîs'in lânet olunduğu gün melekler arasındaki ismi **Hâris** idi. Künyesi de **Ebû Keddûs** idi. Ama o bunu bilmiyordu.

Havvâ vâlide durumu **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a anlatınca o:

«لَعَلَّهُ صَاحِبُنَا الَّذِي قَدْ عَلِمْتِ.»

'Yoksa o, senin de bildiğin o (bizi cennetten çıkaran) **arkadaşımız olmasın!?'** dedi. Fakat o tekrar hâmile kaldı, çocuğu yine öldü. Bu sefer **İblîs, Havvâ** vâlideye gelerek ona da eşine de bu konuda ısrarcı oldu ve: 'Sözümü dinle, ona benim dediğim ismi tak, yoksa onu öldürürüm' dedi. Rivâyete göre **Allâh-u Te'âlâ**, İblîs'i onların çocuğunu öldürmeye musallat etmişti. (Nitekim şeytanı **Eyyûb** *(Aleyhisselâm)*a musallat ettiği de Sâd Sûresinin 41. âyet-i kerîmesinde zikredilmektedir.)

Sonunda onlar çocuk sevgisine kapılarak çocuklarına **Abdülhâris** adını taktılar, bu sefer çocuk birkaç gün yaşadı sonra öldü. Bundan dolayı **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَدَعَهُمَا مَرَّتَيْنِ، خَدَعَهُمَا فِي الْجَنَّةِ، وَخَدَعَهُمَا فِي الْأَرْضِ.»

'O onları iki kere aldattı; onları (önce) **cennette aldattı, bir de onları yeryüzünde aldattı'** buyurdu." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/621-628; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/588; İbni Ebî Hâtim:5/1633-1635; Vâhidî, el-Vesît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/435; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/221; İbni Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:2/486; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/699-703; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/443; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/206)*

Rivâyete göre: "**Havvâ** *(Aleyhesselâm)* her batında bir erkek bir dişi çocuk doğuruyordu, böylece **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a beşyüz batında bin çocuk doğurmuştur." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/295)*

Diğer görüş sâhiplerinin: "Peygamberler günahlardan mâsum iken, burada şirk gibi bir suçun **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*a isnâdı nasıl câiz görülebilir?" sözüne ulemâ şöyle cevap vermişlerdir: "Buradaki şirk ibâdet ve rubûbiyette ortak koşma anlamında değildir, **Hâris** de onların rabbi oldu demek değildir. Çünkü **Âdem** *(Aleyhisselâm)* şirkten mâsum bir nebîdir. Ancak onlar şeytan olarak bilmedikleri o **Hâris** isimli varlığın, çocuklarının ve annesinin selâmetine sebep olduğunu düşünerek çocuğa bu ismi vermişlerdir. Çünkü 'Kul' tâbiri her zaman köle anlamına gelmez. Nitekim şâir:

وَإِنِّي لَعَبْدُ الضَّيْفِ مَا دَامَ ثَاوِيًا وَلَا شِيمَةَ لِي بَعْدَهَا تُشْبِهُ الْعَبْدَا

"Misâfir ikāmet ettiği sürece şüphesiz ben onun kuluyum,
Zâten bende bundan başka kula yakışan güzel bir âdet yoktur" derken, bir köle efendisiyle alâkalı haklara dikkatle riâyet ettiği gibi, kendisinin de evinde kalan misâfirin hizmetine o derece riâyet ettiğini bildirmiş olmaktadır, yoksa hürriyet vasfının kaybolduğundan söz etmiş olmamaktadır.

Hazret-i Ali Efendimiz de:

قَالَ عَلِيٌّ كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ: «أَنَا عَبْدُ مَنْ عَلَّمَنِي حَرْفًا.»

"Ben bana bir harf öğretenin kölesiyim" *(Ebû Sa'îd el-Hâdimî, el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye:5/185)* buyururken bu mânâyı kastetmiştir. Halk birbirine: "Kulun-kölen olayım" derken "Sen benim rabbim ol" gibi bir mânâ düşünmemektedir.

Yine böylece **Rabb** ismi elif lâmsız olarak **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına da kullanılabilir. Nitekim **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)* **Mısır'ın Azîzi** hakkında:

﴿إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ﴾

"Çünkü gerçekten o benim rabbim (efendim) **kalacağım yeri güzel yapmıştır."** *(Yûsuf Sûresi:23)* derken **Azîz**in ona iyi baktığını bildirmiş yoksa onun kendisinin rabbi olduğu mânâsını kastetmemiştir. İşte burada da durum böylecedir. Peki ya niçin **Allâh-u Te'âlâ** (جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ) **kendilerine verdiği** (o çocuk) **hakkında O** (Allâh-u Azîm'üşşâ)**n'a ortaklar tanıdılar"** buyurmuştur. Çünkü:

حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ

"Ebrârın haseneleri mukarreblerin seyyieleridir" yâni orta derecedeki kulların sevapları bile çok yakın kullar hakkında günah sayılır. Zîra nübüvvet makāmı mertebelerin en şereflisi ve en yücesi olduğundan, sebebi görüp Müsebbib'e nazar etmediği için **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*a bir sitemde bulunmuştur.

Demek ki **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)* iyi bir kul sandıkları **Hâris**'in duâsı bereketiyle çocuklarına **Abdülhâris** adını takmışlardır. Ama bu, çocuklarının **Allâh-u Te'âlâ**'nın mahlûku olması cihetiyle **Abdullâh** olmasına engel teşkil etmez. Fakat evvelce dediğimiz gibi **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın mertebesi yüksek olduğundan 'Kul' lafzında bir iştirak söz konusu olduğu için **Âdem** *(Aleyhisselâm)* bu amelinde itâba (siteme) mâruz kalmıştır.

Bu konuda son nokta olarak **Âlûsî** *(Rahimehullâh)*ın: "Sen bilirsin ki hadis sahih olunca benim mezhebim ancak o olur, ben de bu hadisi sahih olarak görüyorum, bu nedenle de başkaları gibi kalemimi tevil meydanında koşmaktan engelliyorum. Doğruya muvaffak eden ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır" sözünü zikretmeyi münâsip görüyoruz.

Gerçi bâzı müfessirler: "**Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)* **Allâh-u Te'âlâ** kendilerine sâlih bir evlât verdiğinde onu **Allâh**'ın hizmetine, tâatına ve ubûdiyetine vakfedeceklerine dâir azmetmişlerdi, sonra bâzen ondan dünyâ işleri için faydalanmaya başladılar. İşte bu amel bizim birimiz tarafından yapılsa kurbet ve tâat sayılacak bir iş kabul edilebilirdi, lâkin ebrârın haseneleri mukarreblerin seyyieleridir" demişlerdir ki bu mânâya göre âyet-i kerîmeden maksat **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: أَنَا أَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ مَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ مَعِي غَيْرِي تَرَكْتُهُ وَشِرْكَهُ.»

"Allâh-u Tebâreke ve Te'âlâ: 'Ortağa muhtaç olmayanların en ihtiyaçsızı Benim! Her kim bir amel işler de Benden başkasını onda Bana ortak ederse, onu da,

şirkini de terk ederim' buyurdu" *(Müslim, Zühd:5, no:2985, 4/2289; İbni Mâce, Zühd:21, no:4202, 2/1405)* hadîs-i kudsîsine muvâfık düşmektedir.

Âyet-i celîlede sonunda geçen: (فَتَعَالَى اللهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ) **"Allâh ise onların ortak koşmakta oldukları şeylerden dâima pek yüce olmuştur."** kavl-i şerîfi, **İbni Atıyye** *(Rahimehullâh)* dışında geride geçen tüm görüş sâhipleri katında ittifakla **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasından ayrı olup ibtidâ-i kelâmdır. Zâten evvelce zamirler tesniye (iki kişiyi ifâde eden lafız üzere) getirilirken burada cemî (çoğul) zamirinin kullanılması da bu görüşü desteklemektedir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; insanların en şerlisi, kendisine bir belâ hücum ettiği zaman ihlâsla duâ yaparak kuvvetlice ağlayıp yalvararak **Allâh**'a yönelen, sonra şikâyeti giderildiği zaman ve **Allâh**'ın minnetiyle âfetleri def olduğu zaman vefâyı zâyi eden, belâyı unutan, atâya (lütufkâr muâmeleye) söz bozmakla mukâbele eden ve sevgi bağını terk ederek akdi değiştirendir. İşte onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın, ezelî hükmünde kendilerini uzak ettiği ve red ehlinin (huzurdan kovulanların) ipine dizdiği kimselerdir.

﴿ أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (191)

(أَيُشْرِكُونَ) **Ortak mı koşuyorlar,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (لَا يَخْلُقُ) **yaratamaz,** neyi? (شَيْئًا) **hiçbir şeyi,** (وَهُمْ) **üstelik kendileri,** (يُخْلَقُونَ) **yaratılmaktadırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Âdem ve **Havvâ**'nın zürriyetinden gelen müşrikler) **o hiçbir şey yaratamayan** (şeytanlar ve putlar gibi güçsüz) **şeyleri mi** (**Allâh-u Te'âlâ**'ya) **ortak koşuyorlar? Oysa onlar yaratılmaktadırlar."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Beğavî, Beyzâvî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: **"Hiçbir şey yaratamayanlar"**dan maksat; **İblîs** ve putlardır. **"Kendileri yaratılmış olanlar"** da yine onlardır. Böylece **Allâh-u Te'âlâ**: "Mâbûda gereken Kendisine ibâdet edeni yaratmış olmasıdır. Hâlbuki bu müşriklerin taptıkları âciz varlıklar, âbidlerini halk etmek bir yana hiçbir şey yaratmaya kudreti olmayan mahluklardır. Artık müşrikler kendileri gibi mahlûk olanlara tapmayı bıraksınlar da, kendilerini yaratana tapsınlar" buyurmuş olmaktadır.

Ehl-i Sünnet bu âyet-i kerîmeyi, kulun kendine âit hiçbir fiili îcat etmediğine dâir **Mûtezile**ye karşı delil kabul etmiş ve: "**Allâh-u Te'âlâ** cisimlerin ilâh olamayacağını beyan ederken onların bir şey yaratamamasını illet olarak açıklamıştır ki bu da, yaratanın ilâh olmasını gerektirir. Demek ki kul kendi fiillerini yaratan biri olsaydı ilâh olacaktı. Bu düşünce bâtıl olduğuna göre, kulun kendi amellerini yaratmadığı ortaya çıktı" demişlerdir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle, hareket edemeyen, işitemeyen ve göremeyen, fayda ve zarardan hiçbirine mâlik olamayan ve kendilerine ibâdet edenlere yardım edemeyen âciz putlara tapan müşriklerin bu fiilini şiddetle reddetmiştir ki bu tıpkı:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ. مَا قَدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾

"Ey insanlar! (**Allâh**'tan başka tapılanların âcizliği hakkında, kıyâmete kadar memleketlerde dilden dile anlatılmaya değer pek ilginç) **bir misal açıklanmıştır; artık onu iyice dinleyin! Allâh'ı bırakıp da tapmakta olduğunuz o şeyler, gerçekten aslâ bir sinek bile yaratamazlar, hepsi onun için bir araya gelmiş olsalar bile!** (Putların âcizliği o derece tescillenmiştir ki en güçsüz yaratık olan) **sinek onlar**(ın önüne koyulan yemeklerden veyâ üzerlerine sürülen kokulu boyalar)**dan bir şey kap**(ıp kaç)**acak olsa, onu bile ondan kurtar**(ıp geri al)**amazlar.**

(Onlardan bir şey) **isteyen** (müşrikler) **de, istekte bulunulan** (putlar) **da zayıf kalmıştır.** (Çünkü putperestler kimden ne isteyeceğini bilmekten, putlar da onların isteğini yerine getirmekten âciz kalmıştır.) **O** (şirk koşa)**nlar Allâh'ı, hak ettiği değeriyle takdir etmediler** (de, o yüzden ibadete lâyık olmayan şeyleri O'na ortak ettiler. Hâlbuki **Allâh**'a gereken tâzim, Kendisini vasıfladığı yüce sıfatlarla O'nu mevsuf bilip, emrettiği gibi sâdece O'na ibâdet etmekti). **Şüphesiz ki Allâh elbette** (her şeye hakkıyla gücü yeten bir) **Kaviyy'dir;** (hiç yenik düşmeyen yegâne gâlip bir) **Azîz'dir."** *(Hacc Sûresi:73-74)* kavl-i şerîfi gibidir.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ**: "Hâli ve sıfatı bu olan varlıklardan rızık ve yardım beklenerek onlara nasıl tapınılabilir" buyurmak istemiştir, nitekim bu hususta:

﴿لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ﴾

"Ama o (kâfir ola)**nların Allâh'ı bırakıp da tapmakta oldukları şeyler hiçbir şey yaratamazlar. Üstelik kendileri** (yaratılmıştırlar, aynı vasıfta olan niceleri de sürekli) **yaratılmaktadırlar!"** *(Nahl Sûresi:20)* buyurmuştur.

İbrâhîm Halîl *(Aleyhisselâm)* da:

﴿أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ وَاللهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾

"Siz (yontulmamış taş hâlinde bunlara tapınmazken, daha sonra) **yont**(up put hâline sok)**makta olduğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa sizi de, yapmakta olduğunuz şeyleri de Allâh yarattı"** *(Sâffât Sûresi:95-96)* buyurarak müşrikleri reddetmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rabb**'in mahlûk olması câiz olmadığı gibi, **Rabb** olmayanın da **Hâlik** olması câiz değildir. Her kim **Hakk**'ı halkın özel vasıflarıyla sıfatlarsa muhakkak mülhid (zındık) olur. Kim de halkı **Hakk**'ın hakkı olan hususiyetlerden biriyle vasıflarsa o da câhıd (kâfir) olur.

﴿ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (192)

(وَلَا يَسْتَطِيعُونَ) **İmkân bulamazlar,** kim için? (لَهُمْ) **kendileri için,** neye? (نَصْرًا) **bir yardıma,** (وَلَا أَنْفُسَهُمْ) **kendilerine bile olmadılar,** nedir olmadılar? (يَنْصُرُونَ) **yardım edebilirler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (tapıla)**nlar bu** (tapa)**nlar**(ı) **için hiçbir yardıma imkân bulamazlar, üstelik kendi nefislerine bile yardım edemezler."**

Î Z Â H Â T

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede putların, ibâdet edenlerine yardım etmeye güç bulamadıklarını, hattâ kendilerine kötülük yapmak isteyen birilerine karşı bile nefislerini müdafaadan âciz olduklarını bildirmiştir. Nitekim **Halîl** *(Aleyhissalâtü vesselâm)* kavminin putlarını kırıp onlara son derece ihânet ederken putlar kendilerini koruyamamıştır. Bu hususta **Allâh-u Te'âlâ:**

﴿فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ﴾

"Hemen kuvvetli bir darbe ile üzerlerine yönel(ip onları kırdı geçir)**di."** *(Sâffât Sûresi:93),*

﴿فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ﴾

"(Kavmi putların başından ayrılınca) **belki onlar** (putlarının başına geleni sormak için) **ona dönerler** (de, o da onları büyük puta havâle ederek mağlup eder) **diye o** (eline bir balta alarak o heykellerin yanına geldi de) **on**(ların taptığı put)**ların bir büyüğü dışında kendilerini parçalar hâline getirdi** (ve sonunda baltayı büyüğün boynuna geçirdi)" *(Enbiyâ Sûresi:58)* buyurmuştur.

Rivâyete göre; **Mu'âz ibni Amr ibni Cemûh** ile **Mu'âz ibni Cebel** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye geldiğinde İslâm'ı kabul etmiş iki genç idiler. Geceleri müşriklerin putlarına saldırıp onları kırarak dullara odun yapardılar. Böylece müşrik kavimlerinin ibret alarak kendilerine gelmelerini hedeflerdiler. Kavminin efendisi olan **Amr ibni Cemûh**'un taptığı ve kokular sürdüğü bir putu vardı, onlar geceleyin gelip onu ters döndürürler ve ona pislikler sürerdiler. **Amr ibni Cemûh** gelir puta yapılanı görür, sonra onu yıkayıp kokulayarak yanına bir kılıç bırakır ve: "Kendini bununla savun" derdi.

İki **Mu'âz** tekrar gelir puta aynı şeyi yaparlardı. Bir kere onu alıp ölü bir köpek yavrusuyla bağlayarak orada bulunan bir kuyunun içerisine iple sarkıttılar. **Amr ibni Cemûh** gelip bu durumu görünce dîninin bâtıl olduğunu anladı ve putuna hitâben:

وَاللهِ لَوْ كُنْتَ إِلٰهًا لَمْ تَكُنْ أَنْتَ وَكَلْبٌ وَسْطَ بِئْرٍ فِي قَرَنْ

"Vallâhi sen tapılmaya lâyık bir ilâh olsaydın,

Bir kuyunun ortasında köpekle birlikte bulunmazdın" dedi.

Sonra **Amr ibni Cemûh** *(Radıyallâhu Anh)* Müslüman oldu, İslâm'ı çok güzel yaşadı ve Uhud günü şehit edildi. **Allâh-u Te'âlâ** ondan râzı olsun, onu râzı etsin ve **Firdevs cennet**ini makamı yapsın!

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle: "Putlar kendilerine ibâdet edip itaat edenlere yardıma kâdir değiller, kendilerine isyân edenlere zarar vermeye de muktedir değildirler. Oysa kendisine ibâdet edilmesi gereken mâbûd, menfaat ulaştırmaya ve zararı savuşturmaya kâdir olmalıdır. Bu putlar bu vasıflara sahip değilken, akıllı bir kişinin bunlara tapınması nasıl yakışık alır" buyurmuş olmaktadır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bir kavle göre bu âyet-i kerîmede bahsi geçen kimselerden murâd; putlara tapan müşriklerdir. Nitekim diğer âyet-i kerîmelerinde **Allâh-u Te'âlâ** onlar hakkında:

﴿وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا﴾

"**Onlar** (hakka karşı sağırlıklarından dolayı onu) **biraz** (olsun) **işitmeye bile güç yetiremezlerdi!**" *(Kehf Sûresi:101)*,

﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ﴾

"**Çünkü onlar** (hakka karşı olan nefretlerinden dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in okuduğu hakikatleri) **dinlemeye istekli olarak güç yetirmekte** (ve buna tahammül edebilmekte) **olmadılar.**" *(Hûd Sûresi:20)* buyurmuştur.

İşte bu âyet-i kerîmeler, kendilerinden habersiz ve nasipsiz oldukları için kula istitâat veren (onun kendi başına gücü olduğunu savunan) ve bir işi işlemeden evvel o işi işlemeye kudreti olduğunu iddia eden **Kader ehli** (**Mûtezile**) aleyhine ("Bir işin kendisiyle meydana geldiği güç **Allâh-u Te'âlâ** tarafından kul o işe teşebbüs ettiği anda yaratılır" diyen **Ehl-i Sünnet** lehine) huccettir.

İşte **Mâlik Celle Celâlühû**: "Onların ne istitâatı (gücü) vardır ne de kudreti, ne kendileri ne de başkaları için bir işe yarayabilirler, ne faydayı celbetmeye ne de zararı defetmeye güçleri vardır, ancak **Allâh** dilerse güç yetirebilirler, dilek **Allâh**'ın dileğidir, kudret O'nun kudretidir, kul kendi başına hiç bir şeye güç yetiremez" buyurmaktadır ki bu:

"Her şey **Allâh**'ın takdîriyledir, iyi-kötü, fayda-zarar, vermek-vermemek, zenginlik-fakirlik dâhil her şey hep **Allâh**'ın takdîri ve dilemesiyledir, hayır onun takdîri ve rızâsıyladır, şer de O'nun takdîriyledir ama rızâsıyla değildir, Onun dileği olmaksızın âlemde olan bir şey var mıdır?

Hiçbir kimsenin vücudundan tek bir kıl O'nun dileği olmaksızın kımıldamaz, O'nun bilgisi olmaksızın hiçbir kulun gönlünden bir şey geçmez, **Âdem** O'nun topraktan yarattığıdır ve O'nun kabzasında (kudret tutamında) esirdir, O'nun hükmü ve dilemesi olmadan hiçbir şey meydana gelmez, kuluna istediği her şeyi yapar, ister yakar, ister okşar, ister çağırır, ister sürer, hiç kimse O'na itiraz edemez" demektir.

﴿لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ﴾

"**O (Allâh-u Te'âlâ), yapmakta olduğu şeylerden sorulmaz! Onlar ise** (kul oldukları için, tüm inanç ve amellerinden) **sorulacaklardır.**" *(Enbiyâ Sûresi:23)* kavl-i şerîfi de bu mânâdadır.

Nasıl ki halkı yaratmasının başlangıcı O'nun hükmü ve dilemesiyle olmuştur, bugün de hüküm O'nun dilemesine ve ihtiyârına (seçimine) âittir. Nitekim yüce Zât'ı:

﴿مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ﴾

"**Onlar için**(, yaratılıp yaratılmama hakkında hiçbir tercih yetkisi yoktur. Kendilerine cüzî irâde verilmiş olan konularda ise, Allâh'a rağmen) **seçim** (hakkı) **yoktur.**" *(Kasas Sûresi: ٦٨)* buyurmaktadır. Zâten yaratılma sonucu meydana gelen bir mahlûkun kendi ihtiyârı ve hükmü olabilir mi ki?

﴿سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾

"(Kendisine herhangi bir şeyin ortak olabilmesinden son derece tenzîh ve) **tesbîh O'na! Zaten O** (Rabbiniz), **onların ortak koşmakta oldukları şeylerden dâima pek yüce olmuştur.**" *(Rûm Sûresi:40)*

O, Kendisiyle birlikte bir başkasının hükmü ve ihtiyârı olmasından münezzeh ve yücedir. Zîrâ O, ortaklık kabul etmez.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Kendisine yardımdan âciz olan biri başkasına nasıl yardım edebilir? **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendi işinden hiçbir şeyi kendisine havâle etmediği bir kişi kendi nefsine nasıl yardım edebilir? Oysa o, İlâhî kudretle yönetilen ve İlâhî irâdeyle ayarlanan biridir."

﴿ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدٰى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (193)

(وَإِنْ تَدْعُو) **Çağırsanız da,** kimi? (هُمْ) **onları,** neye? (إِلَى الْهُدٰى) **doğru yolu göstermeye,** (لَا يَتَّبِعُو) **uyamazlar,** kime? (كُمْ) **size,** yâni bu dâvetinize cevap veremezler, (سَوَاءٌ) **eşittir,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** ne? (أَدَعَوْتُمُو) **çağrıda bulunmuş musunuz,** kime? (هُمْ) **onlara,** (أَمْ أَنْتُمْ) **yoksa siz,** nesiniz? (صَامِتُونَ) **sessiz kimseler misiniz?**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey müşrikler! Müslümanlar **Allâh**'tan istediği gibi, siz de) **eğer o** (taptığınız odu)**nları dosdoğru yolu göstermeye çağırırsanız,** (bu isteğinizi yerine getirme hususunda) **onlar size uyamazlar. Onlara çağrıda bulunmuş musunuz yoksa siz sessiz kimseler misiniz, size göre eşittir.** (Zira her hâlükârda da muradınız gerçekleşecek değildir!)"

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** putların en ufak bir yardıma muktedir olamadıklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesiyle putların fiilî yardım bir yana, sâdece bir irşâda ve delâlete, yâni isteyenin doğru yolu bulması için bir yol göstericiliğe dahi kâdir olamadıklarını hattâ hiçbir konuda en ufak bir ilme sâhip bulunmadıklarını açıklamıştır.

Sonra bu kelâmı daha güçlendirmek için: (سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ) **"Onlara çağrıda bulunmuş musunuz yoksa siz sessiz kimseler misiniz, size göre eşittir"** buyurmuştur ki bu: "Sizin onlara bir çağrıda bulunmuş olup olmamanız bir şey değiştirmez, zira her hâlükârda murâdınız gerçekleşecek değildir. Nitekim her hâlükârda onların da cemâdiyeti (donuk varlık olmaları) değişmeyecektir" anlamına gelmektedir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede putların kendilerine duâ edenlerin duâsını işitmediklerini ve onlar nezdinde duâ edenle sövenin eşit olduğunu açıklamıştır. Nitekim **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*:

﴿يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا﴾

"Ey babam! (Yalvarışlarını) **duymayan,** (kendisine karşı boyun eğmeni) **görmeyen ve senden hiçbir şeyi gideremeyen**(, senin hiçbir işine de yaramayan putlar gibi âciz) **şeylere niçin tapıyorsun?"** *(Meryem Sûresi:42)* sözüyle bu mânâyı açıklamıştır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Mâbûd, Kendisine duâ edeni hidâyet etmeye **Kâdir** olandır. Bir kulun, Mâbûd'unun kudretini bilmesi, onun kendi gücünden ve kuvvetinden berî olmasını ve hâcetini görüp zarûretini giderme hususunda sâdece **Hakk Sübhânehû**'nun kudretini görmesini îcap eder ki böylece o kişinin adımları yaratıklara yönelmekten geri durur ve emelleri **Mevlâ**'sı dışındaki herkesten kesilir.

﴿ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (194)

(إِنَّ الَّذِينَ) **Muhakkak o kimseler ki,** (تَدْعُونَ) **tapmaktasınız,** kimi bırakıcı olduğunuz halde? (مِنْ دُونِ اللهِ) **Allâh'ı bırakıcı,** yâni Allâh'tan başka taptıklarınız nedirler? (عِبَادٌ) **bir takım kullardır,** öyle kullar ki, (أَمْثَالُكُمْ) **sizin gibiler,** (فَادْعُو) **haydi duâda bulunun,** kime? (هُمْ) **onlara,** (فَلْيَسْتَجِيبُوا) **icâbet etsinler,** kime? (لَكُمْ) **size,** (إِنْ كُنْتُمْ) **eğer olduysanız,** kimler? (صَادِقِينَ) **doğru sözlü kimseler** (bunu ispat edin de görelim)!

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh'ı bırakıp da tapmakta olduğunuz o kimseler, gerçekten de sizin gibi (yaratılmış) **birtakım** (âciz) **kullardır. Öyleyse** (herhangi bir faydayı temin veya zararı def etme hususunda) **onlara duada bulunun da, sizin** (isteğinizi yerine getirmek) **için icâbette bulunsunlar** (bakalım)! **Eğer** (onların, sizin âciz kaldığınız bazı şeylere güçlü ilâhlar oldukları iddianızda) **doğru sözlü kimseler olduysanız**(, bunu ispat edin de görelim)!"

Î Z Â H Â T

"Beğavî, Hâzin, Mazharî ve **Âlûsî "** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde müşriklerin taptıkları putların, kendileri gibi **Allâh**'ın memlûkü (kulu) ve diğer kullar gibi onların da **Allâh**'ın emrine müsahhar (boyun eğdirilmiş) varlıklar olduklarını açıklamıştır.

Burada geçen hitap müşrikleredir. Cansız varlıklar olan putlar hakkında "İbâd (kullar)" tâbirinin kullanılması, müşrikler onlara akıllı varlıklar gibi zarar ve fayda verme pâyeleri verdikleri içindir. Çünkü bu durumda onların, putlarını akıllı ve anlayışlı kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle onları kınamak ve azarlamak için kendilerine itikatlarına uygun lafızlarla hitap edilmiştir. Ayrıca onlar putları insan kılığında tasvir ettikleri için de onlar hakkında bu ifade kullanılmış olabilir.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ** onlara: "Bu putların sâhip olabilecekleri en son vasıf, sizin gibi canlı ve akıllı varlıklar olmalarıdır ki bu durumda bile sizin ibâdetinizi hak etmezler, çünkü siz de birbirinizin ibâdetinize müstehak olamazsınız" buyurmuş olmaktadır.

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre: "Kıyâmet günü güneş ve ay getirilerek **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzuruna bırakılacak, sonra onlara tapanlar getirilecek ve onlara: (فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) **"Öyleyse onlara duada bulunun da, sizin için icâbette bulunsunlar! Eğer doğru sözlü kimseler olduysanız** (bunu ispat edin de görelim)" buyrulacaktır." *(İbni Ebî Hâtim:5/1636; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/706-707)*

İmâm-ı Mukātil *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bu hitap, meleklere tapan bir topluma yapılmış olabilir ki bu durumda gerideki izahlara gerek kalmaz, ama birinci görüş daha sahihtir.

Âyet-i celîlenin sonunda vârid olan: (فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) "**Öyleyse onlara duada bulunun da, sizin için icâbette bulunsunlar! Eğer doğru sözlü kimseler olduysanız** (bunu ispat edin de görelim)" kavl-i şerîfi, müşriklerle istihzâ sadedinde getirilmiştir. Çünkü daha önce onların çağrıya cevap veremeyeceği beyân edilmiştir ki buna göre mânâ: "Öyleyse herhangi bir faydayı temin veya zararı def etme hususunda onlara duada bulunun da, sizin isteğinizi yerine getirmek için icâbette bulunsunlar bakalım! Eğer onların, sizin âciz kaldığınız bazı şeylere güçlü ilâhlar oldukları iddianızda doğru sözlü kimseler olduysanız, bunu ispat edin de görelim" demek olur. İşte böylece müşrikler ifhâm edilmiştir (susturulmuştur).

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; bu âyet-i kerîmeler putların ibâdete müstehak ilâhlar olmadığını yakînî delillerle ispat etmiştir. Artık akıllı kişiye gereken, bâtıl ilâhlara yönelmeyi terk edip, ancak **Kādir, Âlim, Hayy, Hakîm, Dârr** ve **Nâfi'** (her şeye gücü yeten, her şeyi bilen, hakîkî hayat sahibi olan, her işi yerinde olan, zarar ve fayda vermeye muktedir) olan yüce **İlâh**'ın ibâdeti ile meşgul olmasıdır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bir zarûret bir zarûretle yakınlaşırsa belâ katlanır ve sıkıntı art arda gelir. Bir mahlûk kendisi gibi bir yaratıktan yardım isterse, onun murâdının gerçekleşmesinin uzaklaşması artar. Kendisinin şikâyeti olan bir kimseye sen nasıl şikâyette bulunursun? Heyhât! Gerçekten de bu, hatâlı bir düşünce ve bâtıl bir zandır.

﴿ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (195)

(أَلَهُمْ) **Onlar için var mıdır,** ne? (أَرْجُلٌ) **ayaklar,** öyle ayaklar ki, (يَمْشُونَ) **yürümektedirler,** neyle? (بِهَا) **onlarla,** (أَمْ لَهُمْ) **yoksa onlar için var mıdır,** ne? (أَيْدٍ) **eller,** öyle eller ki, (يَبْطِشُونَ) **uzanıp almaktadırlar,** neyle? (بِهَا) **onlarla,** (أَمْ لَهُمْ) **yoksa onlar için var mıdır,** ne? (أَعْيُنٌ) **gözler,** öyle gözler ki,(يُبْصِرُونَ) **görmektedirler,** neyle? (بِهَا) **onlarla,** (أَمْ لَهُمْ) **yoksa onlar için var mıdır,** ne? (آذَانٌ) **kulaklar,** öyle kulaklar ki,(يَسْمَعُونَ) **işitmektedirler,** neyle? (بِهَا) **onlarla,** (قُلْ) (Habîbim!) **söyle,** ne söyle? (اُدْعُوا) **çağırın,** neyi? (شُرَكَاءَكُمْ) **ortaklarınızı,** (ثُمَّ كِيدُو) **sonra tuzak kurun,** kime? (نِ) **bana,** (فَلَا تُنْظِرُو) **artık mühlet vermeyin,** kime? (نِ) **bana.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Yoksa onlar için ayaklar mı vardır ki onlarla yürüyebilmektedirler; ya da onlar için eller mi vardır ki onlarla (istediklerini) **uzanıp alabilmektedirler; yahut onlar için gözler mi vardır ki onlarla görebilmektedirler; veya onlar için kulaklarmı vardır ki kendileriyle işitebilmektedirler?** (Söyleyin bakalım; taptığınız putların neleri var? Siz onlara böyle uzuvlar yapsanız bile, onlar sizde bulunan ve çalışan uzuvlarla kıyas bile edilemez. O halde siz, taptıklarınızdan daha üstün vasıflara sahipsiniz. Onlar ise kendilerine bile yarayamayacak derecede âcizdirler, sizin gibi akıllı ve üstün insanların, kendilerinden daha alçak ve güçsüz durumda bulunan varlıklara tapmaları yakışan bir şey midir?)

(Habîbim!) **Sen** (onlara): '('Bizim ilâhlarımızın aleyhine konuşursan seni çarparlar!' diye beni tehdit ettiğiniz o) **ortaklarınızı çağırın da, sonra** (hep birlikte) **bana tuzak kurun ve bana hiç mühlet vermeyin!** (Zira ben **Allâh**'ın sahiplenmesine ve korumasına güvendiğim için, sizin kuracağınız hiçbir tuzağa önem vermem.)' **de"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî ve Hâzin *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** putların müşrikler gibi âciz yaratıklar olduğunu beyân ettikten sonra, onların insanlar gibi de olamayacağını, çünkü onların insanlar gibi yürüyen ayakları, tutan elleri, gören gözleri ve işiten kulakları bulunmadığını açıklamıştır.

İnsanın kudreti ancak bu dört uzuvla fiil icrâ eder. Çünkü bunlar insanın her işinde yardım aldığı âletlerdir. Putların ise bu uzuvlardan hiçbir nasibi yoktur. Dolayısıyla puta tapanlar bu uzuvlara sâhip olmaları haysiyetiyle, taptıkları ilâhlarından daha üstün kılınmıştırlar. Çünkü yürüyen ayak yürüyemeyenden daha üstün-

dür, tutan el de tutmaktan âciz olan elden daha efdaldir. Gören göz, idrâkten âciz olan gözden daha fazîletlidir, işiten kulak da âciz kulaktan üstündür.

İşte bu açıklama ile de zâhir olmuştur ki, insan âciz olan putlardan kat kat üstündür. Hattâ putlarda hiçbir fazîlet müşâhede edilmemektedir. Çünkü onlar zararı ve faydası olmayan taşlar ve donuk varlıklardır. Hal böyle olunca akıllı ve efdal olan bir insanın, hiç fazîleti olmayan hasis, bayağı ve basit nesnelere ibâdetle meşgul olması asla yakışık almaz. İşte bu huccetle de putların ilâh olmaları fikrinin bâtıllığı ortaya çıkmıştır.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmelerde kâfirlerin, kendilerinde övgüye değer sıfatlar bulunduğu itikâdıyla taptıkları putların tapanlarından daha âciz olduğunu, müşrikler, putlardan daha hünerli olan insanlara bile tapmazken peki ya nasıl kendilerinden daha düşük vasıfta olan putlara ibâdeti câiz görebildiklerini kullarını hayrete düşürecek bir üslupla beyân etmiştir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde müşriklere karşı: **"Ortaklarınızı çağırın, sonra da bana hîle yapın ve bana hiç göz açtırmayın"** demesini Habîbine emredince şu anlaşılmış oldu ki; **Allâh**'a sıdk ile tevekkül etmek, **Allâh**'tan başkasın(ın yardımına ve korkutmasın)a aldırmamayı îcap eder. Nasıl böyle olmasın ki; fayda ve zarara, hayır ve şerre gücü yeten tek Zât ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın dışındaki her şeyi acziyet ve kusur kaplamıştır. Kimsenin elinde ne fayda, ne de zarar yoktur. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: .... وَاعْلَمْ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ لَكَ وَلَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ عَلَيْكَ رُفِعَتِ الْأَقْلَامُ وَجَفَّتِ الصُّحُفُ.»

"... Şunu bil ki; ümmet sana bir şey ile faydalı olmak hususunda toplansalar da Allâh'ın senin için yazmış olduğu bir şeyden başkasıyla sana fayda temin edemezler, sana bir şeyle zarar vermek için toplaşsalar da Allâh'ın senin hakkında yazmış olduğu bir şeyden başkasıyla sana zarar veremezler. Kalemler kaldırıldı, sayfalar kurudu!" *(Tirmizî, Kıyâme:59, no:2516, 4/667; İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/428)*

Demek ki yaratıkların tamamı kahır kabzasındadır ve **Vâhid-i Kahhâr**'ın kudretiyle yönetilmektedir. Onların yürüyecek ayakları yoktur, tutacak elleri yoktur, görecek gözleri yoktur, işitecek kulakları yoktur. Herkes muhtar kalıbında mecburdur, yânî; kendi seçim hakkı varmış görünümündedir, fakat **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilminde başına geleceği sâbit olan şeyleri yaşamaya mecburdur.

Artık ey kul! Sakın hiçbir hususta onlara meyletme çünkü onların elinde hiçbir şey yoktur, hiçbir konuda kimseden de korkma çünkü kimse hiçbir şeye kâdir değildir.

İbni Cüzeyy *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri hiç kimsenin hiçbir şeye kādir olmadığı beyân edilerek sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül edilmeye ve sâdece O'na sığınılmaya teşvik ve işâret vardır.

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlenin sonunda geçen: (قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ) **"De ki: Ortaklarınızı çağırın da, sonra** (hep birlikte) **bana tuzak kurun ve bana hiç mühlet vermeyin"** kavl-i şerîfi hakkında **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Müşrikler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i: 'Sen putların aleyhine çok konuşuyorsun, putlar seni çarpacak' diye korkutuyorlardı.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine, o müşriklere karşı: "Beni tehdit ettiğiniz o ortaklarınızı çağırın da, sonra hep birlikte bana tuzak kurun ve bana hiç mühlet vermeyin! Zira ben **Allâh**'ın sahiplenmesine ve korumasına güvendiğim için, sizin kuracağınız hiçbir tuzağa önem vermem. İşte o zaman sizin ilâhlarınızın hiçbir zarara kādir olmadığını siz de anlarsınız" demesini emretmiştir.

Bu cümle-i celîle putların ilâh olmadığına dâir müşriklere karşı getirilen huccetlerin istikmâli (delillerin tamamlanması) konusunda mâkabliyle muttasıldır (geriyle alâkalıdır).

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine bu âyet-i celîlesiyle müşriklere karşı: "Siz ve putlarınız elinizden geleni ardınıza koymayın, yapabileceğiniz her türlü istenmedik işi bana yapın ve bana bir an bile fırsat vermeyin. Çünkü ben **Allâh**'ın velâyet ve hıfzına (sâhiplenmesine ve korumasına) güvendiğim için size hiç aldırmam" demesini emretmiştir.

(Farsça bir beyitte şöyle denmiştir:)

اَگَرْ هَرْ دُو جِهَانَمْ خَصْمْ كَرْدَنْدْ نَتَرْسَمْ چُونْ نِگَهْبَانَمْ تُو بَاشِي

"Eğer her iki cihân (dünya ve âhiret) **bana düşman kesilseler de,**
Senin gibi bir koruyucum olduktan sonra (hiç) **korkmam!"**

*Yânî, **Cenâb-ı Hakk** bir kulun muhâfızı ve murâkıbı olur ise, o kul dünya ve âhiret hiçbir kimseden korkmaz, azîzim.* *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/696)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onların kendileriyle yürüyecekleri ayakları yoktur, ancak **Allâh-u Te'âlâ**('nın yaratması) ile yürüyebilmektedirler. Çünkü onları yürüten ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır, diğer vasıfları da böylece (**Allâh-u Te'âlâ** ile kāim)dir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Bu âyet-i kerîmede Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)**e müşriklere karşı söylemesi emredilen sözün Hûd** (Aleyhisselâm) **tarafından da kâfirlere söylendiği

﴿مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ﴾

Ayet: 195

"(Yine şâhit olun ki; ben) **O'ndan başkasın**(a tapmaktan da, O'ndan gayrinden korkmak)**dan** (da uzağım)**! Artık** (sizin dediğiniz gibi ilâhlarınız, kendilerine ibadeti engelleyen kişilere zarar verme gücüne sahip bulunuyorlarsa, bunu ispatlamak üzere) **topluca bana tuzak kurun, sonra da bana** (göz açacak kadar bile) **mühlet vermeyin!"** *(Hûd Sûresi:55)*

اِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتٰبَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصّٰلِحِينَ
﴿١٩٦﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَآ
اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُوا ۖ
وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾ خُذِ الْعَفْوَ
وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ
مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ ۖ اِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ اِنَّ
الَّذِينَ اتَّقَوْا اِذَا مَسَّهُمْ طَآئِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَاِذَا
هُمْ مُبْصِرُونَ ۚ ﴿٢٠١﴾ وَاِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا
يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾ وَاِذَا لَمْ تَاْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا ۖ
قُلْ اِنَّمَا اَتَّبِعُ مَا يُوحٰى اِلَيَّ مِنْ رَبِّي ۚ هٰذَا بَصَآئِرُ مِنْ
رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ
فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَاذْكُرْ رَبَّكَ
فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ
وَالْاٰصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ اِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ
لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

﴿ إِنَّ وَلِيِّيَ اللهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (196)

(إِنَّ وَلِيِّيَ) **Şüphesiz benim Velîm,** kimdir? (اللهُ) **ancak Allâh'tır,** (الَّذِي) **öyle Allâh ki,** (نَزَّلَ) **peyderpey indirdi,** neyi? (الْكِتَابَ) **o Kitâb'ı,** (وَهُوَ) **zâten O,** (يَتَوَلَّى) **sâhiplenmektedir,** kimi? (الصَّالِحِينَ) **iyi kulları.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Şüphesiz benim (size karşı koruyucum, yardımcım ve) **Velîm ancak O Allâhtır ki; o Kitâb'ı peyderpey indir**(erek, beni peygamberlik ve vahye mazhariyetle destekle)**miştir! Zâten O,** (peygamberler bir yana, tüm) **iyi kulları sâhiplen**(erek koruyup gözet)**mektedir!"**

Î Z Â H Â T

"Nesefî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklen zikredildiğine göre; müşrikler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kendi putlarının onu çarpmasından korkuttukları vakit **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine onlara bu âyet-i kerîmelerle cevap vermesini emretmiştir ki buna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onlara:

"Benim Mâbûd'um olan Zât (taptığım **Allâh**) zarar verme ve fayda verme gücüne sâhiptir. Siz bana hîle yapmak için ne kadar gayret etseniz de bana bir zarar ulaştıramazsınız. Çünkü beni korumayı ve bana yardım etmeyi üstlenmiş olan Zât Kur'ân'ı indirmiş bulunan **Allâh**'tır. O beni elçiliğiyle ve vahyiyle teyid buyurduğu gibi sâir tehlikelere karşı da beni koruyacaktır. Zâten onun âdeti, peygamberleri bir yana sâlih kullarının tamâmını sâhiplenmesidir" demesi emrolunmuştur.

Tıybî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Kitabın tenzîlinin (indirilmesinin) Zât ism-i şerîfi olan **'Allâh'** lafzına tahsis edilmesi, indirilen kitabın büyüklüğüne, hak ile bâtılın arasını ayırıcılık vasfına, şirk karanlıklarını ancak onun açtığına, edebiyat erbâbının dillerini susturduğuna, her an ve zaman kalıcı olan yegâne mûcize olduğuna delâlet etmektedir. Gerçekten de **Kur'ân-ı Kerîm** nûr-u mübîn (herşeyi açığa çıkaran bir nur) ve habl-i metîn (sağlam bir ip)dir ki **Allâh-u Te'âlâ** peygamberinin bütün işlerini ancak onunla yoluna koymuştur, ahlâkını onunla mükemmelleştirmiştir, yararsız bâtıl şeyleri de onunla iptal etmiştir.

İşte bundan dolayıdır ki, geçen mânâlara bir tezyîl ve takrîr (ilâve bir güçlendirme), salâhı kaybedenlerin hizlânına (mahrum bırakılışına) da bir târiz (dokundurma) olmak üzere (وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ) **"O, iyi kulları sâhiplen**(erek koruyup gözet)**mektedir"** kavl-i şerîfi getirilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânına göre bu âyet-i kerîmede geçen **"Sâlihler"**den maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'ya hiçbir şeyi ortak koşmayan ve O'na isyân etmeyen kimselerdir. İşte bu ifâde-i celîlede sâlihler methedilmiştir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerinin himâyesini üstlendiği kişilere hiçbir şey zarar veremez.

Umâre ibni Ebî Hafsa *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Mesleme, Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anh)*ı vefât ettiği hastalığında ziyâret etmek için yanına girdiğinde ona: "Âilen hakkında ne vasiyette bulunuyorsun (onlara kim baksın)?" dedi. O da: "**Allâh**'ı unuttuğum zaman bana hatırlat" dedi. **Mesleme** bu talebini üç defâ tekrarlayınca **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Çünkü şüphesiz benim Velîm ancak O Allâhtır ki; o Kitâb'ı peyderpey indirmiştir! Zâten iyi kulları O sâhiplenmektedir"** âyet-i kerîmesini okudu. *(İbni Ebî Hâtim:5/1636)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "İşittiğime göre **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anh)* çocukları için hiçbir şey ayırmazdı. Kendisine bu hususta îtiraz edilince: "Benim çocuğum ya sâlihlerden olur ya da mücrimlerden, eğer sâlihlerden olursa **Allâh-u Te'âlâ**: (وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ) **"O, iyi kulları sâhiplen**(erek koruyup gözet)**mektedir"** buyuruyor ki bu durumda çocuğumun velîsi **Allâh Celle Celâlühû** olacaktır. O'nun sâhiplendiği kişinin ise benim malıma ihtiyâcı olmaz.

Yok eğer çocuğum mücrimlerden olacaksa bu hususta **Allâh-u Te'âlâ** (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın sözü olarak): (فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ) **"Artık ben aslâ o suçlulara arka çıkan bir yardımcı olmayacağım!"** *(Kasas Sûresi:17)* buyurmuştur. Ben ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın reddettiği bir çocuğun ihtiyaçlarını görmekle meşgul olmam" diye cevap vermiştir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîmeyi okumaya devâm etmek düşmanlardan korunmak için denenmiş olan amellerdendir. Rahmetli babamın seherlerdeki virdi bu âyet-i kerîme idi. Büyüklerden biri mânâ âleminde ona bunu emretmişti." Bu âyet-i kerîme büyük velî **Ebü'l Hasen eş-Şâzelî** *(Kuddise Sirruhû)*ya âit **"Hizbü'l-bahr"** isimli meşhur virdde de zikredilmektedir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**, velîlere lütuf nazarıyla tecellî etmiştir, umûmî kullara birr (iyilik) nazarıyla muâmele etmiştir, enbiyâyı ise tevellî (dost edinme) nazarıyla mülâhaza etmiştir."

Meşâyıhtan biri de şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, sâlihleri tevellîsi, beşeriyetin getirdiği hafif meşreplikten onları korumasıdır ki, böylece O, avam insanları sıhhat-i evkāt (zamanları doğru yerlerde harcamaya muvaffak kılmak) ile ıslâh etmiş, havâssı ise, sıhhat-i maksûd (doğru gâyeye yönelme) ve Mâbûda ihlâsı ikrar ile ıslâh etmiştir."

Ca'fer *(Radıyallâhu Anh)*a: "Biz **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün âlemleri sâhiplendiğini bilmekteyiz. Oysa bu âyet-i kerîmede O'nun sâdece sâlihleri tevellî ettiği beyân edilmektedir!" diye sorulduğunda o: "Tevliye (sâhiplenme) iki kısım üzeredir, biri; ikāme ve ibrâ tevliyesi (olduğu hal üzere durdurma ve suçtan uzak tutma anla-

mında bir sâhiplenme), diğeri ise; hakkı ikâme (ayakta tutmak) için inâyet ve riâyet tevliyesi (destek ve gözetim sâhiplenmesi)dir" diye cevap vermiştir.

Vâsıtî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** sâlihleri koruma ve gözetim ile sâhiplenir, fâsıkların ise azdırılmalarını üstlenir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kim **Allâh**'ın hakkını îfâ ederse **Allâh-u Te'âlâ** yeterli olmak üzere onun bütün işlerini üstlenir de o kişiyi kendi emsâline muhtaç bırakmaz ve onun hallerinden her bir şeyi kulunun isteği üzere güzel lütfuyla icrâ eder. Eğer kulunun isteğini yapmayacaksa bu sefer de kulunu Kendi yaptığına râzı eder. **Allâh**'ın yaptıklarına rızânın sır latîfelerine verdiği huzur, **Allâh**'ın lütfunun kalplere verdiği rahatlıktan daha mükemmeldir.

﴿ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (197)

(وَالَّذِينَ) **O kimseler ki,** (تَدْعُونَ) **tapmaktasınız,** kimi bırakıcı olduğunuz halde? (مِنْ دُونِهِ) **On'u bırakıcı,** yâni Allâh'tan başka taptıklarınız, (لَا يَسْتَطِيعُونَ) **güç yetiremezler,** neye? (نَصْرَكُمْ) **size yardıma,** (وَلَا أَنْفُسَهُمْ) **kendilerine bile yapamazlar,** ne yapamazlar? (يَنْصُرُونَ) **yardım yapamazlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O'nu bırakıp da tapmakta olduğunuz kimseler size yardıma güç yetiremezler. Onlar kendilerine bile yardım edemez (ve üzerlerine saldıranları def edemez)**ler."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme putları acziyet vasfıyla nitelemektedir. Eğer burada: "Putların bu sıfatları önceki âyet-i kerîmelerde zikredilmişken burada tekrarlanmasının faydası nedir?" denilecek olursa cevâben şöyle denilir:

"**Vâhidî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; birinci âyet-i kerîme onları azarlama ve rezil etme yolu üzere vârid iken, bu âyet-i kerîme ise kendisine ibâdet olunması câiz olanla câiz olmayan varlıkların arasını ayırma kastıyla zikredilmiştir."

Sanki böylece: 'İbâdete lâyık olan bir ilâh, sâlihleri sâhiplenecek kudrette olmalıdır, bu putlar ise bu vasfa hâiz olmadıkları için ilâh olmaya elverişli olamazlar' buyrulmuş olmakta ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i putlarıyla tehdit eden kâfirlerin cehâlet ve hamâkatte (bilgisizlikte ve ahmaklıkta) zirveye ulaştıkları duyurulmaktadır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede putlara ve bâtıl ilâhlara duâ edilmemesi, zîrâ onların kendilerine bile yardım edemeyen âciz varlıklar oldukları bildirilmiştir. Ama enbiyâ ve evliyânın rûhâniyetine teveccüh (yönelip onlardan himmet istemek) buna benzemez.

Her ne kadar onlar da mahlûk iseler de, kendileri **Hakk Te'âlâ**'nın mazharları, nurlarının tecelligâhları, kemâlâtının aynaları ve zâhirî-bâtınî (görünen-görünmeyen tüm) işlerde şefaatçileri olmaları münâsebetiyle, onlara intisâb edip kendilerinden istimdâtta bulunmak (medet beklemek) ve onlarla tevessül etmek (kendilerinin yüzü suyu hürmetine **Allâh-u Te'âlâ**'dan istekte bulunmak) çok değerli sonuçları olan makbul amellerdir ki bu aslâ şirk sayılmaz. Bilakis bu, tevhîdin ta kendisidir, nurları matâli'ınden mütâlaa etmektir (doğuş yerlerinden gözetlemektir) ve sırları mesâhıfinden (toplandığı yerlerden) keşfetmektir.

Sâib *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

مَشْوْ بَمَرْگْ زِ اِمْدَادِ اَهْلِ دِلْ نُوْمِيدْ كِه خَوابِ مَرْدُمِ آگَاهْ عَيْنِ بِيدَارِيسْتْ

"Ölüm ile, ehl-i dil (gönül ehli) **olan ehlullâhın mededinden ümitsiz olma, Zîrâ âgâh olan insanın uykusu tıpkı uyanıklıktır."** *(Sâib-i Tebrîzî, Dîvân, 1/381, gazel no:881)*

Yâni ölüm ile dünyâdan âhirete intikâl eden ehlullâhın rûhânî imdâdından ve onlardan meded taleb etmek husûsundan ümitsiz olma, zîrâ onlar için avâm-ı nâs (sıradan insanlar) gibi ölüm yoktur. Onlar hayât-ı mâneviye ile hayy (canlı)dırlar. Her yerde her anda min ciheti'r-rûhâniye (ruhâniyet bakımından) sana yardım ve imdâd ederler. Lâkin öyle mukallid-i evliyâ (evliyâ taklitçileri) olanlar bîdâr (uyanık) değildir, bu zamanda böyle evliyâ taslakları pek çok bulunmaktadır.

"Terk-i dünyâ görüp bir merde etme îtimâd,
Eyle teftîş, vardır sed hezâr** (yüz binlerce) **endişesi."

İnsan öyle pek kolay evliyâ olmaz. Mâlumdur ki, evliyâ ***Cenâb-ı Hakk****'ın dostlarıdır. Dostluk dostun emrine itâat etmek, sevdiğini sevip, sevmediğini sevmemektir. Sen O'nun sevmediğini seversin, bir de O'nun dostuyum dersin, hiç olmadı azîzim!* *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/600-601)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, **Allâh-u Te'âlâ**'ya îtimâd etmesi ve bütün işlerde ancak O'ndan yardım istemesi konusunda kulu teşvik etmektedir. Bu sâyede kul O'ndan gayri hiçbir şeye meyletmez ve Mevlâsından başkasından korkmaz. Çünkü zâten **Allâh-u Te'âlâ** ile berâber hiçbir şey var sayılmaz.

﴿ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُوا وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (198)

(وَإِنْ تَدْعُو) **Çağırsanız da,** kimi? (هُمْ) **onları,** neye? (إِلَى الْهُدٰى) **doğru yolu göstermeye,** (لَا يَسْمَعُوا) **duyamazlar,** (وَتَرَا) (ey insan!) **sen görürsün,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne oldukları halde? (يَنْظُرُونَ) **bakmakta oldukları halde,** kime? (إِلَيْكَ) **sana,** (وَهُمْ) **halbuki onlar,** (لَا يُبْصِرُونَ) **göremezler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey müşrikler! Müslümanlar **Allâh**'tan istediği gibi, siz de) **eğer o** (taptığınız odu)**nları dosdoğru yolu göstermeye çağırırsanız, onlar** (bu isteğinizi yerine getirmek bir yana, sizi) **duyamazlar** (bile)!

(Ey şirk koşan insan!) **O** (tapı)**n**(dığın put)**ları**(, karşısına geleni gören bir heykel şeklinde tasvir ettiğin için, yapma gözleriyle) **sana bakıyorlarken görürsün. Hâlbuki onlar** (önlerindekini bile) **göremezler!"**

Î Z Â H Â T

"Beğavî, Hâzin, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; ekserî müfessirlerin kavli üzere âyet-i celîlede geçen hitap müşriklere âit olup, zarar ve fayda verememe, işitmeme ve görmeme gibi zikredilen vasıflar da putlara âittir ki meâlimizdeki mânâ buna göre verilmiştir.

Ancak **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen rivâyete göre, âyet-i kerîmedeki hitap müminlere âittir ki buna göre mânâ: "Ey müminler! Siz o müşrikleri hidâyete çağırsanız onlar işitmezler ve kalpleriyle de anlamazlar. Çünkü onların kalpleri hakkı duymaktan sağır olmuştur" şeklinde olur.

Âyet-i celîlede geçen ikinci hitap bâzılarına göre, görebilen herkese âittir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit olduğu da söylenmiştir. Eğer bakıp görmeme vasfı putlara âit kabul edilirse, müşrikler putlarını, önünde duran bir şeye bakmak üzere gözbebeğini ona doğru çeviren bir canlı varlık sûretinde tasvir ettikleri için putlar, bir şeye bakanlara teşbih edilerek bu ifâde getirilmiştir. Yoksa bu ifâde hakîkaten bakma anlamında kullanılmamıştır. Bundan murâd ancak mukâbele (karşı karşıya gelmek)dir. Nitekim Araplar karşı karşıya bulunan evlerle alâkalı olarak: "Evim senin evine bakıyor" derler. Gerçi burada:

﴿وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى﴾

"(Ey gören! O gün) **sen insanları sarhoşlar** (gibi) **görürsün. Oysa onlar** (gerçekte) **aslâ sarhoşlar değildirler"** *(Hacc Sûresi:2)* âyet-i kerîmesinde olduğu gibi bir teşbih de söz konusu olabilir ki buna göre mânâ: "Sen onları sana bakıyorlarmış gibi görürsün" şeklinde olur.

Ama **Süddî** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhümâ)* gibi bâzı müfessirlerden nakledilen mânâya göre; buradaki hitap **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, (هُمْ) zamiri de müşriklere âittir ki buna göre mânâ: "Habîbim! Sen o müşrikleri sana bakan kimseler olarak görürsün, oysa onlar seni sâhip olduğun vasıflarla görmemektedirler" demek olur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Mevlâ Te'âlâ** Habîbine hitâben: "Yâ **Muhammed**! Sen o müşrikleri gözleriyle sana bakar vaziyette görürsün, oysa onlar basîretleriyle seni hakîkî mânâda göremezler, bu nedenle onlar gerçekte senden uzaktadırlar. Ancak tevhîdi (Benim birliğimi) ve risâletin (senin peygamberliğinin) doğruluğunu ikrar etmeleri müstesnâ (o zaman senin hakîkatini görebilirler)!

Nakledildiğine göre **Süleymân** *(Aleyhissalâtü vesselâm)*ın mührünün birinci satırı "Bismillâhirrahmânirrahîm", ikinci satırı "Lâilâheillâllâh", üçüncü satırı ise "Muhammedürrasûlüllâh" idi. **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* onu parmağına takınca melek arkadaşları onu görme imkânı bulamadılar ve ona bu hususta sızlandılar, o da onlara: **"Lâilâheillâllâh Muhammedürrasûlüllâh"** deyin dedi. Onlar da tevhîd kelimesini dediklerinde **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*ı gördüler.

Bunun sırrı şuydu ki; **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* o yüzüğü taktığında kendisini heybet kapladığı için melekler onu göremediler fakat tevhidle meşgul oldukları zaman kendileri için bu istîdat ve kuvvet (onu görebilme gücü ve kâbiliyeti) hâsıl oldu.

Nakledildiğine göre **Sultan (Gazneli) Mahmud Ğâzî**, Rabbânî bir Şeyh olan **Ebu'l-Hasen-i Harkānî** *(Kuddise Sirruhû)* Hazretlerini ziyâret etmek için yanına girdi ve bir süre oturdu. Sonra: "Ey Şeyh! **Ebû Yezîd el-Bestâmî** *(Kuddise Sirruhû)* hakkında ne dersin?" deyince o: "O öyle bir zattı ki, onu gören hidâyet bulurdu ve âşikâr bir saâdete kavuşurdu" dedi. O zaman **Mahmûd**: "Bu nasıl olur? **Ebû Cehil, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gördüğü halde saâdete eremedi ve şekâvetten kurtulamadı" dedi.

Bunun üzerine Şeyh Efendi cevâben: "**Ebû Cehil, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i görmedi, o ancak **Ebû Tâlib**'in yetimi olan **Abdullâh** oğlu **Muhammed**'i gördü. O **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i görmüş olsaydı elbette bedbahtlıktan çıkıp saâdete dâhil olurdu. Bunu doğrulayan delil **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَتَرَيهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴾

"Sen onları sana bakıyorlarken görürsün. Hâlbuki onlar göremezler!" kavl-i şerîfidir. Kafa gözüyle bakmak bu saâdeti mûcip olmaz, bilakis sır ve kalp nazarıyla bakış bu saâdeti îras eder. İşte **Ebû Yezîd** *(Kuddise Sirruhû)*yu ancak bu gözle gören saâdete erer" dedi.

بَرَاىِ دِيدَنِ رُوىِ تُو چَشْمِ دِيگَرَمْ بَاشَدْ كِه اِينْ چَشْمِى كِه مَنْ دَارَمْ جَمَالَتْ رَا نَمِى شَايَدْ

"Senin yüzünü görmek için başka bir göze ihtiyâcım var,
Zîrâ bu (yüzümdeki) **gözüm senin cemâlini görmeye uygun değildir."**

Yâni bu zâhir gözü senin bâtın (gizli) olan cemâlini göremez, ona basîret (kalp görüşü) lâzımdır. Çünkü zâhir eşyâ zâhir gözüyle, bâtın olanlar da bâtın gözüyle görülür, başka göz

onu göremez, illâ bâtın gözü görür ki, ona basîret tâbir olunur, azîzim! *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/696)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sahâbîsi **Abdullâh ibni Büsr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُسْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صَاحِبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «طُوبَى لِمَنْ رَأَنِي وَطُوبَى لِمَنْ رَأَى مَنْ رَأَنِي وَلِمَنْ رَأَى مَنْ رَأَى مَنْ رَأَنِي وَأَمَنَ بِي.»

"Bana îmân edip beni görene müjde olsun! Beni göreni görene de müjde olsun! Beni göreni göreni görene de müjde olsun" buyurmuştur. *(Hâkim, el-Müstedrek, no:6994, 4/96)*

Kâşifî *(Rahimehullâh)*ın **"Risâle-i 'aliyye"**sinde böylece yazılmıştır.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

گُفْتْ طُوبٰی مَنْ رَآنِی مُصْطَفٰی وَ الَّذِی یُبْصِرُ لِمَنْ وَجْهِی رَأٰی
چُونْ چَرَاغِی نُورِ شَمْعِی رَا کَشِیدْ هَرْکِه دِیدْ آنْرَا یَقِینْ آنْ شَمْعْ دِیدْ
هَمْچُنِینْ تَا صَدْ چَرَاغْ اَرْ نَقْلْ شُدْ دِیدَنِ آخِرْ لِقَایِ اَصْلْ شُدْ
خَواهْ اَزْ نُورِ پَسِین بِسْتَانْ تُو آنْ هِیچْ فَرْقِی نِیسْتْ خَواهْ اَزْ شَمْعِ جَانْ

"Hazret-i Mustafâ buyurdu ki: 'Ne mutlu beni görene,
Benim vechimi görmüş olanı görene de!'
(Meselâ) **bir kandil bir mumdan şu'le alıp yandığında,**
Muhakkak ki o kandili gören, onu parlatmış olan mumu görmüş olur.
Bu şekilde nûr, (kandilden kandile) **tâ yüz kandile nakledilse bile,**
Sonuncunun nûrunu görmek, asıl olan ilkinin nûruna kavuşmaktır.
İstersen o nûru, en sonuncu kandilin nûrundan al,
İstersen de bizzat canların mumundan al, hiç fark yoktur."

(Mesnevî-i Mânevî, cilt:1, beyit no:1946-1949)

Sarı Abdullâh Efendi *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmaktadır: *"Ey tâlib-i fevz-ü felâh! Ümiddir ki, erbâb-ı necâhdan olup, mücerred baş gözüyle görenlerden olmayasın. Zîrâ baş gözü et ve deri ile bürünmüş kalıptan başkasını göremez. Şimdi o evliyây-i esfiyânın mağz-ü hakîkatini (özünü ve gerçeğini) ilim ve mârifetini görmek için basîret gözünü açasın da:*

﴿وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴾

"Sen onları sana bakıyorlarken görürsün. Hâlbuki onlar göremezler!" *(A'râf Sûresi:198)* *ve:*

﴿وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ﴾

"Onların ekserisi Allâh'a ancak şirk koşar oldukları halde inanırlar" *(Yûsuf Sûresi:106)* *kavl-i kerîm-i Sübhânîsi ile gönül gözlerinin kör ve kalplerinin îman yakîninden uzak olduğu bildirilen zümreden canını kurtarasın.* *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i bevâhir-i Mesnevî:2/534)*

Peygamberi görüp meclisinde hâzır olana "Ashâb", ashâbı görene "Tâbi'în", tâbi'îni görene de "Tebe'i tâbi'în" derler. Her ne kadar hadîs-i şerîfin lafzından müjdenin bu üç gürûha munhasır olduğu anlaşılsa da, ru'yetten (görmekten) murâd, ru'yet-i ilmiye (bilgi görüşü) olursa, ilâ gayri'n-nihâye (sonsuza kadar) ve ilâ devr-i kıyâme (kıyâmet dönemine kadar) bu müjde ve saâdet, her vâris-i Nebî ve âlim-i

sırr-ı **Mustafavî** (**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sırlarını bilen ve onlara vâris) olanlara ve onları görenlere şâmil olur. **Hazret-i Mevlânâ** *(Kaddesallâhü sırrahu'l-azîz)*in de bu mahaldeki murâd-ı şerîfleri budur.

Nitekim bir kimse **Hazret-i Peygamber** *(Aleyhisselâm)*dan ilim iktibâs eylese (alsa), bir kimse de ondan iktibâs eylese ve ilâ gayri'n-nihâye bu çeşit ahz-ü iktibâs eyleseler, ilim dâim olduğu müddetçe âhirde (sonda) olan kimseden ahz etmek (almak), evvelde olan kimseden ahz etmek gibidir ve onun murâdına gitmek, **Peygamber** *(Aleyhisselâm)*ın murâdına gitmek gibidir.

Meselâ bir çerâğ (kandil), bir şem'in (mumun) nûrunu çektiğinde, yâni o şem'den şûle alıp, bu çerâğın vücûdu dahî yanıp, şûlelendiğinde, artık her kim o çerâğı görse, muhakkak o şem'i (mumu) görmüş gibi olur.

Bunun gibi yüz çerâğa dek eğer naklolsa, yâni o çerâğın nûru bu zikr olunan üslûb üzere nice bin çerâğa dek intikâl etse, her bir çerâğ, bir başka çerâğın nûrundan müşte'il olsa (yanıp tutuşsa), en sonuncu çerâğı görmek, aslın likâsı (ilkine kavuşmak) olur, yâni evvelki çerâğı görmek ve ona mülâkî olmak mertebesinde olur, zîrâ bunun nûru ondan muktebestir (alınmadır).

İster isen sen o nûru en sonraki nurdan al, dilersen şem'i can (rûhun mumun)dan almış ol, arada hiçbir fark yoktur. Şem'-i candan murâd, canlara nûr veren **Hazret-i Hüdâ** *(Celle ve 'Alâ)*dır. **Hazret-i Nebiyy-i Müctebâ** *(Aleyhisselâm)*ın olması da câizdir.

Hülâsa-i kelâm; münevvir-i bâtın (iç âlemi nurlandırıcı) olan ilmi, istersen en sonraki kandil mertebesinde olan asrındaki vâris-i **Hazret-i Nebî** *(Aleyhisselâm)*dan edin, veyâhut **Hazret-i Nebî** *(Aleyhisselâm)*ın mişkât-i rûhundan (rûhunun kandilinden) edin, istersen de cümle envâra (nurlara) aslolan **Hazret-i Hüdâ** *(Celle ve 'Alâ)*dan edin, hangisinden olursa olsun, bütün bu muktebes olan (edinilen) nûrun mâ beyninde (arasında) hiç fark yoktur.. Zîrâ bu en sonraki kandilin nûru, ayniyle hiç farksız en evvelki kandilin nûrudur. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/179-180)*

Sarı Abdullâh Efendi'nin **"Mesnevî Şerhi"**nde zikredildiğine göre;

Kandilin ihtilâfı, nûrun ittihâdına mânî değildir. Nitekim **Ömer ibn-i Fârız** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

يُشَاهِدُ مِنِّى حُسْنَهَا كُلُّ ذَرَّةٍ بِهَا كُلُّ طَرْفٍ جَالَ فِى كُلِّ طَرْفَةٍ

فَلَوْ بَسَطَتْ جِسْمِى رَأَتْ كُلَّ جَوْهَرٍ بِهِ كُلُّ قَلْبٍ فِيهِ كُلُّ مَحَبَّةٍ

"O sevgilinin güzelliğini benim her zerrem müşâhede eder ki,
(Âlemde bulunan) **her göz her bakışta o müşâhede sebebiyle görmüştür.**
O sevgili benim cismimin her zerresini bölüp parçalayarak en küçük zerreme ulaşsa
Öyle bir cevher görür ki içinde bütün sevgiler bulunan bütün kalpler ondadır."

Abdülkerîm el-Ciylî *(Rahimehullâh)* **"el-İnsânü'l-kâmil"** isimli eserinin 60. bâbında şöyle anlatmıştır: "Bu işin sırrı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in her türlü sûrette görünebilmesidir. Akıllı kişi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i hâl-i hayatında bulunduğu aslî sûreti üzere gördüğü zaman onu kendi ismiyle adlandırır. Ama farklı bir sûret içerisinde görür de onun **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olduğunu anlarsa onu

ancak o sûretin ismiyle isimlendirir. Sonra o ismi ancak Hakîkat-i Muhammediyye -yâni gerçek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*- hakkında ıtlâk eder (kullanır).

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Şiblî** *(Kuddise Sirruhû)* sûretinde zuhûr edince (görününce) **Şiblî** *(Kuddise Sirruhû)* talebesine: "Ben **Rasûlüllâh** olduğuma şehâdet ederim" dedi. Müridi de keşif sâhibi olduğu için bu hakikati anlayarak: "Ben şehâdet ederim ki sen **Rasûlüllâh**'sın" dedi. Bu inkâr edilecek bir şey değildir, nitekim uyuyan biri bir adamı başka birinin sûretinde görmektedir. Keşif mertebelerinin en düşüğü ise uykuda mümkün olanın uyanıkken de mümkün olmasıdır.

Lâkin uykuyla keşif arasında bir fark vardır; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uykuda görülen sûretinin ismi, uyanıkken **Hakikat-i Muhammediyye** hakkında kullanılmaz, yâni uykuda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kendi şeyhinin sûretinde gören kimse uyandığı zaman "Benim şeyhim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir" diyemez. Çünkü âlem-i misalde (görülenler değil) tâbirler geçerlidir.

Uykuda **Hakîkat-i Muhammediyye** olarak görülen şeyin uyanıklık âlemindeki tâbiri, o görülen sûrettir. Ama keşif böyle değildir, çünkü keşifte sana **Hakikat-i Muhammediyye**'nin herhangi bir insan sûretinde göründüğü keşfettirilirse o zaman senin o sûrete **Hakikat-i Muhammediyye** demen lâzım gelir ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gösterdiğin edebi o sûretin sâhibine de göstermen gerekir. Çünkü keşif sana **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in o sûrette göründüğünü açıklamıştır.

Artık senin o sûrete daha önce yaptığın muâmeleyi yapman câiz olmaz, ama sakın bu anlattığımdan yanlış bir mânâ çıkararak bu işin tenâsüh (bir kişinin rûhunun diğer kişiye geçmesi/reenkarnasyon) olduğunu vehmetme! Çünkü burada maksat, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, dilediği şekilde görünebilme imkânına **Allâh-u Te'âlâ** tarafından muktedir kılındığıdır.

Gerçekten de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıymetli âdeti şu şekilde cereyân etmiştir ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* her dönemde o asrın ekmel (en kâmil) olan şahsiyeti sûretinde görünerek onların şânını yüceltmiştir. Zâten onlar zâhirde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in halîfeleridir, bâtında ise o onların hakîkatleridir. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i bevâhir-i Mesnevî:2/535-536)*

Buradan anlaşılmış oldu ki; evliyâyı görmek de ancak basîretle olduğu zaman fayda verir. Sonra ru'yet (görüş), uyanıkken ve uykuda olan iki kısma da şâmildir.

Bâzı ulemâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ رَآنِي فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ.»

"Beni gören gerçekten hakkı görmüştür" *(Buhârî, Tâbir:10, no:6595, 6/2568)* hadîs-i şerîfine: "Uyanıkken olsun, uykuda olsun, mutlak mânâda beni gören gerçek **Rasûl**'ü görmüştür" diye mânâ vermiştir. Bir kısım ulemâ ise: "Beni rüyâsında gören sâdık bir rüyâ görmüştür, şeytanın kendisiyle oynadığı bâtıl bir rüyâ görmemiştir" diye tefsir etmişlerdir.

Şeyh-i Ekmel "Şerh-i Meşârık"te şöyle demiştir: "Hak rüyâ, rüyâ ile görevli meleğin gösterdiği düştür. Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** rüyâ işlerine bir melek görevlen-

dirmiştir ki o melek hikmetli misalleri rüyâda açıklar. Gerçekten **Allâh-u Te'âlâ** onu Âdemoğullarının başlarına gelecek olaylar hakkında **Levh-i Mahfuz**'da yazılı olanlara vâkıf kılar, o da **Levh-i Mahfuz**'dan bunları istinsâh eder (kopyalar) sonra her bir hâdise için bir misal tâyin eder, o kul uyuduğu zaman o melek onun başına gelecek şeyi hikmet yolu üzere bir misalle kendisine gösterir ki, gösterdiği şey gören için ya müjde olur, ya uyarı olur, ya da sitem olur. Böylece kulların, başlarına gelecek şeyler husûsunda basîret üzere olmaları sağlanır.

Meselâ; çocuğu olacak bir kişiye bu hususta bir nidâ gelmesi yerine veyâ hanımının doğurduğu gösterilecek yerde, ona bir ağacın meyve verdiği gösterilir, yine böylece ilim sâhibi olacak kişiye süt içtiği gösterilir yâhut azgınlık yapacak kişiye şarap içtiği gösterilir.

Şu bilinmelidir ki; hak bâtılla karışmasın diye peygamberler kendi sûretlerinde rüyâda veyâ uyanık halde şeytanların görünmelerinden mâsumdurlar.

-Kadîr olan **Allâh** ıslah edesi- bu fakir, ilim ve irfânıyla zamânının yegâne şahsiyeti olan Hazreti Şeyhimden şöylece işitmişimdir ki; şeytan, evliyâyı kiramdan kâmil zatların sûretleriyle de insanlara görünemez. Nitekim her asırda bulunan Kutb-u vücûd (varlık âleminin kutbu) böylecedir. Çünkü o, hidâyetin tam bir mazharıdır, aynı zamanda **Nebiyy-i Mustafâ** Sallâllâhu Aleyhi ve Selleme teslîmen kesîrâ'nın sırrı onun sırrına sirâyet etmiştir.

Artık akıllı kişiye gereken; kîl-ü kāli (ilim ifâde etmeyen dedikoduları) terk etmek, sözlü ve fiilî îtirazları bir kenara bırakmak ve **Melik-i Müte'âl** olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine tam mânâsıyla teslim olmaktır ki böylece kişi, ricâlin (**Allâh** erlerinin) ulaştığı mertebeye ulaşmayı, izzet ve iclâl sahasından uzak olan şeytanın hîlesinden kurtulmayı ve eğer mukadder ise mehdî (hidâyete erdirilmiş) olduktan sonra üstüne bir de hâdî (insanları hidâyete erdirici) olmayı hedefler.

Ey **Allâh**! Bizi hakkı görmeye hidâyet et, bize varlıkları hakîkatleri üzere göster ve bizi yasaklarla ve eğlencelerle uğraşmaktan kurtar! Her sınıf kullara karşı gerçekten cömertlikte bulunan ancak Sensin! Başlangıç Sendendir ve dönüş ancak Sanadır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın nurlarıyla ve kurbetiyle (yakınlığıyla) süslemediği kalpler, büyüklerin gördüğü mânâda hakîkatleri anlamaktan kördürler.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ verilmiştir: "Çağrıcının, kendisini çağırdığı dâveti duymaktan sağır ettiği kişi dâveti nasıl duyabilir ki? **Hakk**'ın nidâsını ancak **Hakk**'ın işitici kıldıkları duyabilir! Zâten duyan ancak **Hakk**'ın duyurmasıyla duyabilir, yoksa ne kendi duyuşuyla, ne de kendi kulağıyla değil!"

Bâzıları tarafından bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ verilmiştir: "Onlar kendi nefisleriyle sana bakıyorlar, fakat senin içine tevdî ettiğimiz husûsiyetleri ve senin sebebinle yaratıklarımız hakkında icrâ ettiğimiz bereketleri göremiyorlar."

İşte böylece her kim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kendi nefsiyle bakarsa, onun mânâlarını anlamaktan perdelenir. Ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bereketiyle bakarsa istifâde eder, hattâ bu durumda bile nazarı kâsır olur. Sâdece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **Hakk** ile ve **Hakk**'tan bakacak olursa, işte o zaman ona tahsis olan şeref o kişiye belirir.

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e herkes bakabilir ama onu ancak seçkin kullar görebilir, artık herkim ona bakarsa yâhut onu görürse, o rü'yetten kendisine keşfettirilen nur miktârınca görüşünün bereketleri kendisinin üzerinde belirir, bundan dolayı o:

«طُوبٰى لِمَنْ رَأٰنِي.»

"Beni görene müjde olsun!" *(Sülemî, Hakâyıku't-tefsîr:1/261)* buyurmuştur. Aslında onu kâfirler de görmüştür, velâkin bu müjde, onu yerleştirildiği mevzide gören ve onun yüce hürmeti kendisine gösterilen kimselere nasiptir ki, o kişi sâdece göz görüşüyle yetinmediği için ona bu görüşten o kadar bereketler belirir ki, onlardan biri dünyâ halkı üzerine akacak olsa elbette hepsini kaplar."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onlar hidâyeti gözleriyle gördüler, fakat onu sır latîfelerinin basîretleriyle görmekten perdelendiler, onun için görmelerine îtibar edilmedi.

Denilmiştir ki: "Büyüklerin görüşü şahsî müşâhedeleriyle olmayıp ancak kalplerine gelen gaybî mükâşefelerle hâsıl olur ki bu da kendilerinde bulunan îman mertebelerine göre **Allâh** katında kesbettikleri hürmet miktârına göre olur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; büyükleri görmek, şahıslarını müşâhede etmekle değildir, lâkin kalplerde hâsıl olan bir hal iledir ki o da ğaypları keşfetmektir. Yâni; ârif-i billâh olan büyüklere bakmaktan maksat, şahıslarını görmek değildir. Çünkü onlar ancak feyiz ve medetlerine kavuşmak için kastedilirler. Bu da kendilerine karşı gösterilen tâzim ve hürmet, muhabbet ve sadâkat nisbetindedir. Dolayısıyla onlara bakan her bir fert, kendilerine karşı hissettiği sevgi ve tâzime göre feyiz deryâlarından nasip alır.

Rivâyete göre; meliklerden biri, **Ebû Yezîd el-Bestâmî** *(Kuddise Sirruhû)*nun kabrini ziyâret ettikten sonra: "Buralarda **Şeyh Ebû Yezîd el-Bestâmî**'ye yetişenlerden biri var mı?" diye sorunca kendisine pîr-i fânî bir zat getirdiler. O ona: "Sen ona yetiştin mi?" dedi. O: "Evet" deyince: "Peki onu ne söylerken duydun?" dedi. O ihtiyar da: "Ben onu: 'Beni göreni cehennem ateşi yemez' derken işittim" dedi.

O zaman hükümdâr: "Bu, **Peygamber** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bile nasip olmamış bir şey, nitekim kâfirlerin birçoğu onu gördükleri halde cehenneme girdiler, peki ya bu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den gayri için nasıl olur?" deyince o zat ona: "Be adam, kâfirler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i **Allâh**'ın peygamberi olarak görmediler ki, onlar onu ancak **Abdullâh'ın oğlu Muhammed** olarak gördüler" dedi. O zaman hükümdâr sukût etti.

﴿ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (199)

(خُذْ) (Esas) **al,** neyi? (اَلْعَفْوَ) **affetmeyi,** daha, (وَأْمُرْ) **emret,** neyle? (بِالْعُرْفِ) **ma'rûf** (iyi ve güzel olan şeyler) **ile,** daha, (وَأَعْرِضْ) **yüz çevir,** kimden?(عَنِ الْجَاهِلِينَ) **câhillerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! İnsanları İslâm'dan uzaklaştırmamak için, kendilerine zor gelecek şeyleri değil de, meşrû dâirede) **kolay olanı kabul et**/*(suçluları cezâlandırma yöntemini değil de)* ***affetmeyi*** *(esas)* ***al/,*** (aklın benimsediği ve dînin kabul ettiği) **mâruf** (ve güzel olan işler) **ile emret ve câhillerden yüz çevir** (onların densiz davranışlarına misliyle karşılık verme)!"

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** daha önceki (196.) âyet-i kerîmesinde Kendisinin sâlih kulları sâhiplendiğini, putların ve onlara tapanların hiçbir eziyet ve zarara muktedir olmadıklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede insanlarla muâmelede hangi yolun dosdoğru olduğunu açıklamıştır.

"Beğavî, Kurtubî, Hâzin, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen **"Afv"** tâbiri, insanların ahlâkı içerisinde kolay ve müyesser olanlardır. **İbni Ömer, İbni Zübeyr, Âişe, Mücâhid** ve diğerleri *(Radıyallâhu Anhüm)* bu görüşe zâhib olmuşlardır ki bu mânâya göre **"Ahz** (almak)" tâbiri kabul ve rızâdan kinâye olup mânâ:

"İnsanların yaptıkları amellerden kolaylarına gelenleri ve külfetsiz bir şekilde kolayca yapabildiklerini kabul et, zorlayan ve ağır gelen işleri onlardan talep etme ki dinden soğuyup kaçmasınlar" şeklinde olur. Nitekim **İbrâhîm ibni Edhem** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَدْهَمَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا أَنْزَلَ اللهُ ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أُمِرْتُ أَنْ آخُذَ الْعَفْوَ مِنْ أَخْلَاقِ النَّاسِ.»

"**Allâh-u Te'âlâ: 'Affetmeyi** (esas) **al, mârûf ile emret ve câhillerden yüz çevir'** âyet-i kerîmesini indirince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Ben insanların ahlâkından af ile muâmeleyi esas almakla emrolundum'** buyurdu." *(İbni Ebi'd-Dünyâ, el-Mevsû'a, Mekârimü'l-ahlâk, no:24, 3/433; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/708)*

Buna örnek olarak; mâzeret açıklayanların veyâ suç işlediklerinde özür dileyenlerin özrünü kabul etmeyi zikredebiliriz. Zâten **"Afv"** kelimesinin bir mânâsı da; müsâmahalı olmak, her şeyi araştırmamak ve tecessüste bulunmamaktır. Böylece bu cümle-i celîle **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا.»

"Kolaylaştırın, zorlaştırmayın" *(Buhârî, İlim:11, no:69, 1/38; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/687)* ***hadîs-i şerîfine muvâfık düşmektedir.***

Seleften bâzı ulemâya göre; burada **"Afv"** kelimesinin zâhiri mânâsı olan "Suçluları bağışlama" anlamı da kastedilmiş olabilir. Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*ın anlattığı şu hâdise buna şehâdet etmektedir:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هٰذِهِ الْاٰيَةُ ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا جِبْرِيلُ! مَا تَأْوِيلُ هٰذِهِ الْاٰيَةِ؟» قَالَ: حَتَّى أَسْأَلَ. فَصَعِدَ ثُمَّ نَزَلَ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ! إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَصْفَحَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ، وَتُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ، وَتَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا اَدُلُّكُمْ عَلٰى أَشْرَفِ أَخْلَاقِ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ؟» قَالُوا: وَمَا ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: تَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمَكَ، وَتُعْطِي مَنْ حَرَمَكَ، وَتَصِلُ مَنْ قَطَعَكَ.»

"Affetmeyi (esas) **al, mârûf ile emret ve câhillerden yüz çevir"** âyet-i kerîmesi indiği zaman **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Cibrîl! Bu âyetin mânâsı nedir?"** diye sordu. O da: "Bilene sormadan bir şey diyemem" dedi, sonra semâya yükselip indi ve: "Yâ **Muhammed**! Şüphesiz **Allâh** sana, zulmedeni görmezden gelmeni, seni mahrum edene vermeni ve seninle ilişkiyi kesenle irtibat kurmanı emrediyor" dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Size dünyâ ve âhiret ahlâkının en şereflisini göstereyim mi?"** buyurunca: "O hangisidir, yâ **Rasûlellâh**?" dediler. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sana zulmedeni affedeceksin, seni mahrum edene vereceksin ve seninle ilişkiyi kesene iyilik ulaştıracaksın"** buyurdu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/708; İbni Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî:13/259)*

Kays ibni Sa'd ibni Ubâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Hamza ibni Abdilmuttalib** *(Radıyallâhu Anh)*ın parçalanmış cesedine baktığında:

عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا نَظَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلٰى حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَالَ: «وَاللهِ لَأُمَثِّلَنَّ بِسَبْعِينَ مِنْهُمْ. فَجَاءَهُ جِبْرِيلُ بِهٰذِهِ الْاٰيَةِ ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾ فَقَالَ: يَا جِبْرِيلُ! مِا هٰذَا؟ قَالَ: لَا أَدْرِي! ثُمَّ عَادَ فَقَالَ: إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ، وَتَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ، وَتُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ.»

"Vallâhi (buna mukâbil) onlardan yetmişine müsle yapacağım (uzuvlarını parçalayacağım)" deyince Cibrîl: **'Affetmeyi** (esas) **al, mârûf ile emret ve câhillerden yüz çevir'** âyet-i kerîmesini getirdi. O zaman: **"Ey Cibrîl! Bu nedir?"** deyince o: "Bilmiyorum" dedi. Sonra döndü ve: "Şüphesiz Allâh sana, zulmedeni affetmeni, seni mahrum edene vermeni ve seninle ilişkiyi kesene (iyilikle) ulaşmanı emrediyor" dedi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/709)*

'Isâm ibni Mustalik şöyle anlatmıştır: "Bir kere **Medîne**'ye girdim, **Hasen ibni Ali** *(Radıyallâhu Anhümâ)*yı gördüm, güzel sûreti ve zerâfeti çok hoşuma gitti, fakat hasedim onun babasına karşı taşıdığım buğuzdan içimde gizlediğim şeyleri harekete geçirdi. Ben ona: "Sen **Ebû Tâlib**'in oğlu musun?" deyince o: "Evet!" dedi. Bu sefer

ben ona ve babasına hakāret etmeye başladım ve çok ileri gittim o ise bana esirgeyen ve bağışlayan birinin nazarıyla baktı, sonra e'ûzü besmele çekti ve:

﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾

"Affetmeyi (esas) **al, mârûf ile emret ve câhillerden yüz çevir. Eğer gerçekten şeytandan sana en ufak bir vesvese gelip çatarsa,** (ondan kurtulmak için) **hemen Allâh'a sığın! Şüphesiz ki O,** (senin sığınmalarını hakkıyla işiten bir) **Semî'dir;** (ne halde olduğunu çok iyi bilen bir) **Alîm'dir.**

(**Allâh-u Te'âlâ**'nın yasaklarına düşmekten) **hakkıyla sakınmış olan kimseler var ya; gerçekten onlara şeytandan bir vesvese dokunacak olsa,** (**Allâh**'ın emir ve yasaklarını) **iyice düşünürler de bu sebeple hemen onlar** (doğruyu, eğriyi ve şeytanın tuzaklarını) **gören** (ve ona uymayarak şerrinden kurtulan) **kimselerdir."** âyet-i kerîmelerini okudu. Sonra bana:

«خَفِّضْ عَلَيْكَ، اَسْتَغْفِرُ اللهَ لِي وَلَكَ إِنَّكَ لَوِ اسْتَعَنْتَنَا أَعَنَّاكَ، وَلَوِ اسْتَرْفَدْتَنَا أَرْفَدْنَاكَ، وَلَوِ اسْتَرْشَدْتَنَا أَرْشَدْنَاكَ.»

"Hele bir sâkinleş bakalım! Hem kendim için, hem de senin için **Allâh**'tan af dilerim. Şimdi sen bizden bir yardım istesen biz sana yardım ederiz, bizden destek istesen sana destek veririz, bizden irşâd istesen seni irşâd ederiz" dedi. Sonra bana baktı, yaptığım yanlışa pişman olduğumu sezinleyince:

﴿لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾

"Bugün size hiçbir kınama yoktur! Allâh sizi bağışlasın! Zâten acıyanların en merhametlisi ancak O'dur!" *(Yûsuf Sûresi:92)* dedikten sonra: "Sen **Şam** ehlinden misin?" dedi. Ben: "Evet!" deyince:

«شِنْشِنَةٌ أَعْرِفُهَا مِنْ أَخْزَمِ! حَيَّاكَ اللهُ وَبَيَّاكَ، وَعَافَاكَ، وَآدَاكَ؛ اِنْبَسِطْ إِلَيْنَا فِي حَوَائِجِكَ وَمَا يَعْرُضُ لَكَ، تَجِدْنَا عِنْدَ أَفْضَلِ ظَنِّكَ إِنْ شَاءَ اللهُ.»

"Daha önce **Ahzem**'den tanıdığım bir huy! **Allâh** seni yaşatsın, sana iyilik versin, âfiyet versin ve seni desteklesin, ihtiyaçların olduğunda ve başına bir şey geldiğinde bize rahatça gel, bizi zannından daha iyi bulacaksın inşâallâh" dedi. Bu durum karşısında genişliğine rağmen dünyâ bana dar geldi ve ben keşke toprak beni yere batırsa istedim. Sonra birilerinin ardına saklanıp onun yanından yavaşça ayrılırken yeyüzünde bana ondan ve babasından daha sevgili kimse yoktu!"

Hazret-i Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın sözlerinde geçen: "Daha önce **Ahzem**'den tanıdığım bir huy" ifâdesi **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir darb-ı meseldir ki, o bunu, babası **Abbâs**'a benzeyişi husûsunda **İbni Abbâs** *(Radyallâhu Anhümâ)* hakkında söylemiştir. Kıssanın aslı şöyledir; **Ahzem** denen adam babasına çok isyan eden biriydi, ölünce dedelerine karşı gelen bâzı oğullar bıraktı, bir kere torunları dedelerini dövüp kan-revân içinde bırakınca o:

«شِنْشِنَةٌ أَعْرِفُهَا مِنْ أَخْزَمَ.»

"Bu (oğlum) **Ahzem**'den daha önce alışık olduğum huydu" dedi.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen farklı bir mânâya göre burada geçen **"Afv"** kelimesi fazlalık mânâsındadır. Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, insanların mallarının fazlalıklarını alarak fakirlere dağıtması emredilmiştir. **Süddî** ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiği üzere; zekât âyetinin inmesiyle bu hüküm neshedilmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen: "Urf" kelimesi, mârûf mânâsında olup, akılların kendisinden râzı olduğu ve nefislerin kendisine yatıştığı her güzel haslete denir.

Şâir şöyle demiştir:

مَنْ يَفْعَلِ الْخَيْرَ لَا يَعْدَمْ جَوَازِيَهُ لَا يَذْهَبُ الْعُرْفُ بَيْنَ اللهِ وَالنَّاسِ

"Her kim hayırlı bir iş yaparsa karşılıklarını kaybetmez,
Allâh ile insanlar arasında yapılan iyilik (boş yere) gitmez."

Bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e şer'an ve aklen güzelliği bilinen fiilleri emretmesi emredilmiştir ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisi bu emri tuttuğu gibi ümmetine de mârûfu emredip münkerden nehyetmeleri husûsunda tekidli emirler yöneltmiştir.

Nitekim **Huzeyfe ibnü'l-Yemân** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلَا يُسْتَجَابُ لَكُمْ.»

"Nefsim, Yedinde (canım, kudret elinde) **olan Zât'a yemin ederim ki, mutlaka iyiliği emredip kötülükten nehyetmelisiniz, yoksa yakında Allâh sizin üzerinize Kendi tarafından büyük bir azap gönderecektir, sonra O'na duâ edeceksiniz fakat sizin duânız da kabul edilmeyecektir"** buyurmuştur. *(Tirmizî, Fiten:9, no:2169, 4/468; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23361, 9/85; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:7558, 6/84)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذٰلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ.»

"Sizden her kim (İslâm'ın reddettiği) **münker bir iş görürse onu hemen eliyle değiştirsin, gücü yetmeyen diliyle** (nasîhat ederek bunu yapsın), **gücü yetmeyen kalbiyle** (o işten nefret duysun) **ki bu, îmânın en zayıfıdır** (zâten kalbiyle de buğz etmeyip yasağı meşrû görenin hardal tânesi kadar îmânı kalmaz)." *(Müslim, Îmân:69, no:49, 1/69; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/446)*

İmâm-ı Atâ *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmede geçen "Urf" kelimesine kelime-i tevhîd mânâsını vermiştir ki buna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e insanlara kelime-i tevhîdi okumalarını ve ona inanmalarını emretmesi emredilmiştir.

Bu âyet-i kerîmede emredilen hasletler geniş îzâha muhtaçtır ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunları **Câbir ibni Süleym** isimli sahâbîye topluca beyân etmiştir. Nitekim **Câbir ibni Süleym Ebû Cüreyy** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

قَالَ جَابِرُ بْنُ سُلَيْمٍ أَبُو جُرَيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: رَكِبْتُ قَعُودِي ثُمَّ أَتَيْتُ إِلَى مَكَّةَ فَطَلَبْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَنَخْتُ قَعُودِي بِبَابِ الْمَسْجِدِ، فَدَلُّونِي عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَإِذَا هُوَ جَالِسٌ، عَلَيْهِ بُرْدٌ مِنْ صُوفٍ فِيهِ طَرَائِقُ حُمْرٌ؛ فَقُلْتُ: اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ! فَقَالَ: «وَعَلَيْكَ السَّلَامُ.» فَقُلْتُ: إِنَّا مَعْشَرَ أَهْلِ الْبَادِيَةِ، قَوْمٌ فِينَا الْجَفَاءُ؛ فَعَلِّمْنِي كَلِمَاتٍ يَنْفَعُنِيَ اللهُ بِهَا. قَالَ: «اُدْنُ» ثَلَاثًا، فَدَنَوْتُ فَقَالَ: «أَعِدْ عَلَيَّ.» فَأَعَدْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ: «اِتَّقِ اللهَ وَلَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا وَأَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهٍ مُنْبَسِطٍ وَأَنْ تُفْرِغَ مِنْ دَلْوِكَ فِي إِنَاءِ الْمُسْتَسْقِي وَإِنِ امْرُؤٌ سَبَّكَ بِمَا لَا يَعْلَمُ مِنْكَ فَلَا تَسُبَّهُ بِمَا تَعْلَمُ فِيهِ فَإِنَّ اللهَ جَاعِلٌ لَكَ أَجْرًا وَعَلَيْهِ وِزْرًا وَلَا تَسُبَّنَّ شَيْئًا مِمَّا خَوَّلَكَ اللهُ تَعَالَى.» . قَالَ أَبُو جُرَيٍّ: فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، مَا سَبَبْتُ بَعْدَهُ شَاةً وَلَا بَعِيرًا.

"Merkebime bindim, sonra **Mekke**'ye geldim, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i aradım, merkebimi mescidin kapısında çökerttim. İnsanlar bana **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gösterdiler, kendisiyle karşılaştığımda o oturuyordu, üzerinde yünden bir aba vardı ki onun kırmızı çizgileri vardı. Ben: 'Selâm sana yâ **Rasûlellâh**!' dedim, o: 'Sana da selâm' dedi. O zaman ben: 'Çöl halkı olan bizler sert konuşan bir toplumuz, bâri bana birkaç kelime öğret de **Allâh** onlarla beni faydalandırsın' deyince o üç kere: 'Yanaş' dedi. Ben yaklaşınca: 'Bir daha söyle bakayım' dedi. Ben talebimi tekrarlayınca:

'Allâh'tan sakın, kardeşine güleç yüzle kavuşman ve su çekmeye gelenin kabına kendi kovandan bir miktar boşaltman bile olsa iyilik nâmına hiçbir şeyi basite alma, bir adam senin hakkında bilmediği şeylerden dolayı sana sövse, sen onun hakkında bildiğin şeylerden dolayı ona sövme, çünkü Allâh sana ecir, ona ise günah yazacaktır. Allâh-u Te'âlâ'nın sana nîmet olarak verdiği şeylerden hiçbirine de sövme (lânet ve bedduâ etme)' **buyurdu."**

Canım (kudret) elinde olan Zât'a yemin ederim ki ben onun bu sözünden sonra ne bir koyuna ne de bir deveye lânet okumadım." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/328; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20632-20636, 34/234-239; Hâkim, el-Müstedrek, no:7382, 4/206; Ebû Dâvûd, Libâs:25, no:4084, 2/454; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:21093, 10/399)*

İbni Zübeyr *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh-u Te'âlâ** bu âyeti ancak insanların ahlâkı hakkında indirdi" demiştir.

Şâirlerden biri, bu âyet-i kerîmenin tefsîri hakkında **Cibrîl** tarafından **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e öğretilen güzel ahlâkı bir şiirinde şöyle nazmetmiştir:

مَكَارِمُ الْأَخْلَاقِ فِي ثَلَاثَةٍ مَنْ كَمُلَتْ فِيهِ فَذَلِكَ الْفَتَى

إِعْطَاءُ مَنْ تُحْرِمُهُ وَوَصْلُ مَنْ تُقْطَعُهُ وَالْعَفْوُ عَمَّنِ اعْتَدَى

"Güzel ahlâk üç şeydedir ki,
Bunlar kimde kâmilen bulunursa işte yiğit odur;

Sana vermeyene vermek, sana gelmeyene gitmek,
Bir de sana karşı haddi aşanı görmezden gelmek!"

Ca'fer-i Sâdık *(Radıyallâhu Anh)*: **"Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede Peygamberine mekârimi ahlâkı takınmasını emretmiştir. **Kur'ân-ı Kerîm**'de güzel ahlâkı bu âyet-i kerîmeden daha fazla cemeden başka bir âyet-i kerîme yoktur" buyurmuştur.

Şâir şöyle demiştir:

كُلُّ الْأُمُورِ تَزُولُ عَنْكَ وَتَنْقَضِي إِلَّا الثَّنَاءَ فَإِنَّهُ لَكَ بَاقِي

وَلَوْ أَنَّنِي خُيِّرْتُ كُلَّ فَضِيلَةٍ مَا اخْتَرْتُ غَيْرَ مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ

"Bütün işler senden kaybolur geçer,
Ancak senin için (arkandan) **bir övgü kalır.**
Eğer ben her türlü fazîleti seçme hakkına sâhip olsaydım,
Güzel ahlâktan başkasını aslâ seçmezdim!"

Âyet-i celîlede geçen: (وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ) **"Câhillerden yüz çevir"** kavl-i şerîfi: "Habîbim! Sen onlara karşı huccet ikâme edip (söylediklerinin doğruluğuna dâir deliller getirip) kendilerine mârûfu (aklen ve dînen iyi bilinen şeyleri) emrettiğin zaman onlar sana karşı câhilce davranışlarda bulunursa onlara karşılık vermekten yüz çevir" demektir ki böylece **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kadrini onlara cevap verme seviyesine düşmekten yüce tutmuştur.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîledeki hitap **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit ise de aynı zamanda bu, bütün kullara bir te'dîb (edep öğretme)dir.

İbni Zeyd ve **Atâ** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin "Seyf (savaş) âyeti" ile mensûh olduğunu söylemişlerse de, **İmâm-ı Mücâhid** ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bunun muhkem (hükmü devâm eden) bir âyet olduğunu söylemişlerdir, sahih olan görüş de budur. Nitekim **"Buhârî"**, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle anlattığını rivâyet etmiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «قَدِمَ عُيَيْنَةُ بْنُ حِصْنِ بْنِ حُذَيْفَةَ فَنَزَلَ عَلَى ابْنِ أَخِيهِ الْحُرِّ بْنِ قَيْسٍ وَكَانَ مِنَ النَّفَرِ الَّذِينَ يُدْنِيهِمْ عُمَرُ وَكَانَ الْقُرَّاءُ أَصْحَابَ مَجَالِسِ عُمَرَ وَمُشَاوَرَتِهِ كُهُولًا كَانُوا أَوْ شُبَّانًا فَقَالَ: عُيَيْنَةُ لِابْنِ أَخِيهِ يَا ابْنَ أَخِي لَكَ وَجْهٌ عِنْدَ هٰذَا الْأَمِيرِ فَاسْتَأْذِنْ لِي عَلَيْهِ قَالَ سَأَسْتَأْذِنُ لَكَ عَلَيْهِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَاسْتَأْذَنَ الْحُرُّ لِعُيَيْنَةَ فَأَذِنَ لَهُ عُمَرُ فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ قَالَ هِيْ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ فَوَاللهِ مَا تُعْطِينَا الْجَزْلَ وَلَا تَحْكُمُ بَيْنَنَا بِالْعَدْلِ فَغَضِبَ عُمَرُ حَتَّى هَمَّ أَنْ يُوقِعَ بِهِ فَقَالَ لَهُ الْحُرُّ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ اللهَ تَعَالَى قَالَ لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾ وَإِنَّ هٰذَا مِنَ الْجَاهِلِينَ وَاللهِ مَا جَاوَزَهَا عُمَرُ حِينَ تَلَاهَا عَلَيْهِ وَكَانَ وَقَّافًا عِنْدَ كِتَابِ اللهِ.»

Uyeyne ibni Hısn ibni Huzeyfe (**Medîne**'ye) gelip kardeşinin oğlu **Hurr ibni Kays**'ın yanında konakladı. **Hurr**, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın kendisine yakın tuttuğu kimselerdendi. **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın meclislerinin ve müşâverelerinin en seçkin adamları yaşlı veyâ genç kurrâ (âlimler) idi. **Uyeyne** kardeşinin oğluna: "Ey karde-

şimin oğlu! Senin şu Emir nezdinde îtibârın var, bana bir müsâade al da yanına gireyim" dedi. O da: "Peki senin (görüşmen) için ondan izin alayım" dedi. Sonra **Hurr**, Uyeyne için izin aldı, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* da görüşme izni verdi.

O, Halîfe'nin yanına girer girmez: "Ey gidi **Hattâb** oğlu! Vallâhi bize bolca vermiyorsun, aramızda da adâletle hükmetmiyorsun" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* gazaba gelerek onu cezâlandırmak istedi. O zaman **Hurr** ona: "Ey müminlerin emîri! Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** Peygamberine: **'Affetmeyi** (esas) **al, mârûf ile emret ve câhillerden yüz çevir'** buyuruyor, bu da câhillerdendir" dedi. O, bu âyeti okur okumaz **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* onu ileri geçmedi, zâten kendisi **Allâh**'ın kitabı(nın hükmü) yanında çokça duran bir kimseydi. *(Buhârî, Tefsîr:139, no:4366, 4/1702; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/330; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/492; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/709-710; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/445)*

İşte **Hurr** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu âyetten delil alması, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın da bunu işleterek amel etmesi âyet-i kerîmenin mensûh değil de muhkem olduğuna delâlet etmektedir. Bâzı kıssalarda beyân edildiği üzere **Hasen ibni Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anhümâ)* da bu âyet-i kerîmeyle amel etmiştir.

Bu âyet-i kerîmenin mânâsı hakkında: "Câhil biri sana karşı beyinsizce bir davranış sergilerse sen ona misli bir sefâhetle mukābelede bulunma" denilmiştir ki, bu tıpkı:

﴿وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾

"Câhil (ve beyinsiz) **kimseler onlara** (eziyet edici bir şekilde) **hitapta bulundukları zaman** (şerlerinden kurtulmak için)**: 'Selâmetle** (herkes yoluna gidebilir)**' derler."** *(Furkān Sûresi:63)*,

﴿وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ﴾

"Onlar (kınama ve sövme niteliğinde) **düşük sözler işittikleri zaman ondan yüz çevirirler de: 'Bizim** (güzel) **amellerimiz**(in kârı) **bize âittir; sizin** (kötü) **amelleriniz**(in vebâli) **de size âittir.** (Bizden gelecek bir zarardan korkmayın, zîrâ tarafımızdan) **selâmet olsun size**(, herkes yoluna gidebilir)**! Biz, câhiller**(le düşüp kalkmayı ve konuşup görüşmey)**i istemeyiz' derler."** *(Kasas Sûresi:55)* âyet-i kerîmeleri gibidir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ahlâkı da böylece nakledilmiştir. Nitekim **Ebû Abdillâh el-Cedelî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*ya **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ahlâkından sorduğumda o:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللهِ الْجَدَلِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنْ خُلُقِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: «لَمْ يَكُنْ فَاحِشًا وَلَا مُتَفَحِّشًا وَلَا صَخَّابًا فِي الْأَسْوَاقِ وَلَا يَجْزِي بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَصْفَحُ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **kötü konuşan, kötü davranan ve sokaklarda bağırıp çağıran biri değildi. Kötülüğü kötülükle karşılamazdı, lâkin affeder ve görmezden gelirdi"** diye cevap verdi. *(Tirmizî, Birr:69, no:2016, 4/369; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/224; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/446)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu evsâfı, mütevâtir olarak nakledilmiştir ki zâten kendisi de gönderiliş gâyesinin güzel ahlâkı tamamlamak olduğunu açıklamıştır. Nitekim **Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ بَعَثَنِي بِتَمَامِ مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ، وَكَمَالِ مَحَاسِنِ الْأَفْعَالِ.»

"Şüphesiz Allâh beni değerli ahlâkı tamamlamak ve güzel işleri kemâle erdirmek için gönderdi." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:6891, 7/454; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/224; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/446)* buyurmuştur.

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kutebî** *(Rahimehullâh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: « أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ.»

"Bana cevâmi'u'l-kelim (az sözle çok mânâlar ifâde eden kelâmlar) **verildi"** *(Müslim, Mesâcid, no:523, 1/371; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/590)* hadîs-i şerîfi hakkında şöyle demiştir:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu hadîs-i şerîfini anlamak istiyorsan (tefsirinde bulunduğumuz) bu âyeti iyi düşün! Bak gör ki, **Allâh-u Te'âlâ** her türlü büyük ahlâkı bir âyette Habîbine nasıl cem etmiştir?!

Nitekim **'Affı esas almak'**, gelmeyene gitmek, zulmedeni görmezden gelmek ve vermeyene vermek gibi nice iyilikleri ihtivâ etmektedir.

'Mârûfu emretmek', **Allâh-u Te'âlâ**'dan sakınarak takvâya riâyet, sıla-i rahim ve haramlardan göz yummak gibi pek çok İlâhî emri tazammun etmektedir.

'Câhillerden yüz çevirmek' ise hilim (aceleci olmamak), beyinsizlerle mücâdeleden ve inatçılarla çekişmeden uzak durmak gibi nice fazîletli evsâfı içinde barındırmaktadır."

Bu âyet-i kerîmede emrolunan "Üstün ahlâk" hakkında vârid olan hadîs-i şerîf ve rivâyetler:

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّكُمْ لَا تَسَعُونَ النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ وَلٰكِنْ لِيَسَعْهُمْ مِنْكُمْ بَسْطُ الْوَجْهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ.»

"Şüphesiz ki siz mallarınızla (iyilik yaparak) **insanları kuşatamazsınız, lâkin sizin güleç yüzünüz ve güzel ahlâkınız onları kuşatsın!"** *(Hâkim, el-Müstedrek, no:428-427,212-213; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/328-329)*

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُشْرَفَ لَهُ الْبُنْيَانُ، وَتُرْفَعَ لَهُ الدَّرَجَاتُ، فَلْيَعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَهُ، وَيُعْطِ مَنْ حَرَمَهُ، وَيَصِلْ مَنْ قَطَعَهُ.»

"Her kimi kendisi için (cennette) **binâlar yükseltilmesi ve dereceler yüceltilmesi sevindiriyorsa, kendisini zulmedeni affetsin, kendisini mahrum edene versin, kendisiyle ilişkiyi kesene** (iyilikle) **ulaşsın!"** *(Hâkim, el-Müstedrek, no:3161, 2/323; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/446)*

Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِئِ وَلٰكِنِ الْوَاصِلُ الَّذِي إِذَا قُطِعَتْ رَحِمُهُ وَصَلَهَا.»

"(Kendisine yapılan bir iyiliğe) **karşılık veren** (gerçek mânâda) **sıla-i rahim yapmış olmaz, lâkin** (hakîkaten) **sıla-i rahim yapan o kişidir ki, kendisiyle rahim bağı koparıldığında o onu vasleder** (kendisiyle ilişkiyi kesen akrabâlarını o arar sorar)" buyurmuştur. *(Buhârî, Edeb:5645, 5/2233; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/446).*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir adam: "Benim akrabâlarım var, ben onları arayıp soruyorum, onlar benimle ilişkiyi kesiyorlar, ben onlara iyilik ediyorum onlar bana kötülük ediyorlar, ben onlara halim selim (akıllı, uslu) davranıyorum, onlarsa bana karşı câhilce tavır takınıyorlar" dediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ لِي قَرَابَةً أَصِلُهُمْ وَيَقْطَعُونِي وَأُحْسِنُ إِلَيْهِمْ وَيُسِيئُونَ إِلَيَّ وَأَحْلُمُ عَنْهُمْ وَيَجْهَلُونَ عَلَيَّ فَقَالَ: «لَئِنْ كُنْتَ كَمَا قُلْتَ فَكَأَنَّمَا تُسِفُّهُمُ الْمَلَّ وَلَا يَزَالُ مَعَكَ مِنَ اللهِ ظَهِيرٌ عَلَيْهِمْ مَا دُمْتَ عَلَى ذٰلِكَ.»

"Eğer sen dediğin gibiysen (bu davranışlarınla) **sanki sen onlara yanmış kül yediriyorsun** (gibi onları rahatsız ediyorsun) **ve sen bu hâl üzere dâim olduğun müddetçe onlara karşı Allâh tarafından sana güç veren biri sürekli seninle birlikte olacaktır"** buyurdu. *(Müslim, Birr:6, no:2558, 4/1982; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/446)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا وَقَفَ الْعِبَادُ لِلْحِسَابِ جَاءَ قَوْمٌ وَاضِعِي سُيُوفِهِمْ عَلَى رِقَابِهِمْ تَقْطُرُ دَمًا، فَازْدَحَمُوا عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ، فَقِيلَ: مَنْ هٰؤُلَاءِ؟ قِيلَ: اَلشُّهَدَاءُ، كَانُوا أَحْيَاءً مَرْزُوقِينَ. ثُمَّ نَادَى مُنَادٍ: لِيَقُمْ مَنْ أَجْرُهُ عَلَى اللهِ، فَلْيَدْخُلِ الْجَنَّةَ، ثُمَّ نَادَى الثَّانِيَةَ: لِيَقُمْ مَنْ أَجْرُهُ عَلَى اللهِ، فَلْيَدْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ: وَمَنْ ذَا الَّذِي أَجْرُهُ عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ؟ قَالَ: اَلْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ، ثُمَّ نَادَى الثَّالِثَةَ: لِيَقُمْ مَنْ أَجْرُهُ عَلَى اللهِ، فَلْيَدْخُلِ الْجَنَّةَ، فَقَامَ كَذَا وَكَذَا أَلْفًا، فَدَخَلُوهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ.»

"Kullar (mahşer meydanında) **muhâsebe**(ye çekilmek) **için durduğunda kan damlayan kılıçlarını boyunlarına asmış bir topluluk gelip cennetin kapısında izdihama sebebiyet verirler. 'Bunlar kim?' denildiğinde: 'Bunlar şehitlerdir! Kendileri** (berzah âleminde) **rızıklandırılan dirilerdiler' denilir. Sonra bir münâdî: 'Sevâbı Allâh'a âit olan kişiler kalksın hemen cennete girsin' diye nidâ eder.**

Sonra ikinci kere: 'Ecri Allâh'a âit olan kişiler kalksın hemen cennete girsin' diye nidâ eder. Biri: 'Peki ecri Allâh-u Azze ve Celle'ye kalmış olan kimdir?' der. O: 'İnsanları affedenlerdir' der. Sonra üçüncü kere: 'Ecri Allâh'a âit olan kişiler kalksın hemen cennete girsin' diye nidâ eder. Bunun üzerine binlerce kişi kalkıp hesapsız olarak cennete girer" buyurdu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:2019, 3/16; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/445)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صِلْ مَنْ قَطَعَكَ، وَاعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ».

"Seninle ilişkiyi kesene (iyilikle) **ulaş, sana zulmedeni affet"** buyurmuştur. *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:7957, 6/222; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/711)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَنْ يَنَالَ عَبْدٌ صَرِيحَ الْإِيمَانِ حَتَّى يَصِلَ مَنْ قَطَعَهُ، وَيَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَهُ، وَيَغْفِرَ لِمَنْ شَتَمَهُ، وَيُحْسِنَ إِلَى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهِ.»

"Bir kul kendisiyle ilişkiyi kesene (iyilikle) **ulaşmadıkça, kendisine zulmedeni affetmedikçe, kendisine hakāret edeni bağışlamadıkça ve kendisine kötülük edene iyilik etmedikçe net ve samîmi bir îmâna aslâ ulaşamaz."** *(İbni Ebi'd-Dünyâ, el-Mevsû'a, Mekârimü'l-ahlâk, no:22, 3/433; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/712)*

Mu'âz ibni Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «أَفْضَلُ الْفَضَائِلِ أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِيَ مَنْ مَنَعَكَ وَتَصْفَحَ عَمَّنْ شَتَمَكَ.»

"Fazîletli amellerin en fazîletlisi; seninle ilişkiyi kesene (iyilikle) **ulaşmandır, sana vermeyene vermendir ve sana hakāret edeni görmezden gelmendir."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15618, 24/383; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/712)*

Sehl ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile **Tûr-u Sînâ**'da mükâleme buyurduğu zaman ona: "Rabbin sana ne şeyler emretti?" denildiğinde o:

وَقَالَ سَهْلُ بْنُ عَبْدِ اللهِ: كَلَّمَ اللهُ مُوسَى بِطُورِ سَيْنَاءَ. قِيلَ لَهُ: بِأَيِّ شَيْءٍ أَوْصَاكَ؟ قَالَ: بِتِسْعَةِ أَشْيَاءَ، اَلْخَشْيَةِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ، وَكَلِمَةِ الْحَقِّ فِي الرِّضَا وَالْغَضَبِ، وَالْقَصْدِ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى، وَأَمَرَنِي أَنْ أَصِلَ مَنْ قَطَعَنِي، وَأُعْطِيَ مَنْ حَرَمَنِي، وَأَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَنِي، وَأَنْ يَكُونَ نُطْقِي ذِكْرًا، وَصَمْتِي فِكْرًا، وَنَظَرِي عِبْرَةً.

"Dokuz şey; gizli ve âşikâr her halde Allâh-u Te'âlâ'dan korkmak, hoşnutluk ve kızgınlık hallerinde doğruyu konuşmak, zenginlikte de fakirlikte de tutumlu olmak! Bir de benimle ilişkiyi kesene (iyilikle) **ulaşmamı, beni mahrum bırakana vermemi, bana zulmedeni affetmemi, konuşmamın zikir olmasını, susmamın tefekkür olmasını, bakışımın da ibret olmasını bana emretti"** dedi. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/329)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَمَرَنِي رَبِّي بِتِسْعٍ: اَلْإِخْلَاصِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ، وَالْعَدْلِ فِي الرِّضَا وَالْغَضَبِ، وَالْقَصْدِ فِي الْغِنَى وَالْفَقْرِ، وَأَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَنِي وَأَصِلَ مَنْ قَطَعَنِي، وَأُعْطِيَ مَنْ حَرَمَنِي، وَأَنْ يَكُونَ نُطْقِي ذِكْرًا وَصَمْتِي فِكْرًا، وَنَظَرِي عِبْرَةً.»

"Rabbim bana dokuz şeyi; gizli ve âşikâr her halde ihlâslı olmayı, rızâ ve gazap hallerinde âdil olmayı, zenginlikte de fakirlikte de tutumlu olmayı, bana zulmedeni affetmemi, benimle ilişkiyi kesene (iyilikle) **ulaşmamı, beni mahrum bırakana vermemi, bir de konuşmamın zikir olmasını, susmamın tefekkür olmasını, bakışımın da ibret olmasını emretti!"** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/329-330)*

Bu hadîs-i şerîf ve rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; kişinin, kendisine kötülük edene mümkün oldukça iyi davranması ve cehâletle yaklaşana misliyle mukâbele etmemesi fazîletli amellerdendir. Bundan dolayı selef-i sâlihîn kendilerine saygısızca davrananlara karşılık vermemeye özen göstermişlerdir. Çok sıkıştıklarında dahi kötü konuşmalara teşebbüs etmemiş ancak bir mecburiyet olması hâlinde yanlarında kötü davrananlara karşılık verecek kişiler bulundurmuşlardır.

Nitekim **"et-Tuyûriyyât"** isimli eserde **İmâm-ı Nâfi'** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere "**İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* yolculuğa çıktığı zaman sefihlerin sefâhetini kendisinden geri çevirecek aklı kıt birini berâberinde bulundururdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/712)*

İbni Şevzeb *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: Biz **Mekhûl** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanında bulunuyorduk, yanımızda **Süleymân ibni Mûsâ** da vardı. O sırada bir adam gelerek **Süleymân**'a ileri geri konuşmaya başladı, **Süleymân** ise sessiz duruyordu. O anda **Süleymân**'ın kardeşi gelip ona cevap verince **Mekhûl** *(Radıyallâhu Anh)*:

«لَقَدْ ذَلَّ مَنْ لَا سَفِيهَ لَهُ.»

"Sefîhi olmayan (yanında deli-dolu birini bulundurmayan) kişi gerçekten zelîl olmuştur" dedi. *(İbni Adiyy, el-Kâmil:3/1116; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:9160; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/712)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Sa'îd ibni Hişâm** *(Radyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Bir kere **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın yanına girdim ve ona **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ahlâkından sordum. O da bana: "Sen Kur'ân okumuyor musun?" dedi. Ben: "Okumaz olur muyum!" deyince o: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ahlâkı Kur'ân'dan ibâretti" dedi.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** Habîbini **Kur'ân-ı Kerîm**'de geçen:

﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾

"Affetmeyi (esas) **al, mârûf ile emret ve câhillerden yüz çevir!"**,

﴿وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ﴾

"Ve (bu emirleri yerine getirirken) **sana isâbet etmiş olan şeylere karşı sabret! İşte sana! Gerçekten de bu** (emirleri sabırlı bir şekilde yerine getirmek)**, azmedilmesi gereken işlerdendir."** *(Lokmân Sûresi:17)*,

﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ﴾

"Yine de onlar(ı cezâlandırmak)**dan** (vaz)**geç ve görmezden gel!"** *(Mâide Sûresi:13)* gibi güzel ahlâka delâlet eden âyet-i kerîmeleriyle edeplendirmiştir.

(Farsça bir beyitte şöyle denilmiştir:)

هَرْكِه زَهْرَتْ دَهَدْ بَدُو دَهْ قَنْدْ وَآنْكِه اَزْ تُو بُرِدْ بَدُو پَيْوَنْدْ

"Sana zehir verene sen şeker ver, Senden ayrılana sen yapış"

Yâni sana şiddet ve katılık edene, sen lütf ve keremle muâmelede bulun, bir kimse senden kesilse, sen ona muttasıl ol, yâni sana gelmeyene sen git, demektir azîzim! *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/698)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde Habîbine kullar hakkında kolay olan şeylere riâyet etmesini ve onlara zor gelecek şeyleri yüklememesini, onlara güzel şeyleri emretmesini ve onların cehâletine karşılık vermemesini emretmiştir.

Ca'fer-i Sâdık *(Radıyallâhu Anh)*: **"Kur'ân-ı Kerîm**'de mekârimi ahlâkı bu âyet-i kerîmeden daha fazla cemeden başka âyet-i kerîme yoktur" buyurmuştur ki, bu da tevhîde delâleti kuvvetli olduğu içindir. Zîrâ bütün alın saçlarının Mâlikinin, kullarında tasarrufunu ve hiç kimsenin yaptığı ve terkettiği hiç bir işte kendisiyle baş başa olmayıp ancak **Allâh-u Te'âlâ** ile güç bulduğunu müşâhede eden bir kişi kullarla çekişmeye kalkışmaz, mükellef oldukları konularda onlara ince hesap yapmaz, emir ve nehiylerde onlara gazaplanmaz ve onlara şiddet kullanmaz, bilakis onlara karşı halîm (yumuşak) olur.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; insanlarla ilişkide yerine getirilmesi ve onlardan alınması gereken haklar iki türlüdür; bir kısmında müsâmaha câiz olur, bir kısmında câiz olmaz.

Âyet-i kerîmenin başında geçen: (خُذِ الْعَفْوَ) **"Affetmeyi** (esas) **al"** kavl-i şerîfiyle birinci kısma temas edilmiştir. Mâlî haklarla ilgili herhangi bir konuda sıkı davranmayı terk etmek bu mefhuma dâhildir. İnsanlara karşı ahlâk takınmak, sertliği ve kabalığı bırakmak da bu mânâya dâhil olur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ﴾

"(Faraza) **eğer sen katı kalpli ve kötü huylu biri olsaydın, elbette** (herkes senden kaçıp) **etrâfından dağılırlardı** (bu durumda ise, vazîfen olan hidâyet ve irşâd işi noksan kalırdı). **Artık** (sana karşı yaptıkları yanlışları) **onlardan affet"** *(Âl-i İmrân Sûresi:159)* buyurmuştur.

Halkı hak dîne rifkatle ve yumuşaklıkla dâvet etmek de bu kabildendir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾

"Ve onlar(ın inatçılarıy)**la** (tartışırken) **kendisi en güzel olan o** (yumuşak konuşma, en kolay yolu seçme, herkesçe meşhur olan bâzı önsözlerle öfkelerini söndürme) **yol**(uy)**la mücâdele et!"** *(Nahl Sûresi:125)* buyurmuştur.

İkinci kısım muâmeleler ise, kendilerinde müsâmaha câiz olmayan hususlardır ki bunların birincisi mâruf ile emretmektir. Mâruf, mutlaka yerine getirilmesi gereken ve varlığının yokluğundan daha hayırlı olduğu bilinen her meşrû işe denir. Görüldüğü üzere affın esas alınması emredildikten sonra mâruf ile emredilmesi emredilmiştir. Çünkü sâdece affetme emriyle yetinilip mârufun emredilmesi gerekmeseydi elbette bu, (dîne muhâlif her konuda affı gündeme getirirdi ki bu da) dînin değiştirilmesine ve hakkın iptâline çalışmak olurdu ki bu câiz görülemez.

Ama peşisıra mârufu emretmek, meşrû şeylere teşvikte bulunmak ve münkerden nehyedip ondan tenfîr (nefret ettirmek) gerektiği zikredilince burada ölçü korunmuş oldu. Yâni insan kendi hakları husûsunda bağışlayıcı olmalıysa da **Allâh** ve Rasûlünün hakları husûsunda aslâ tâvizkâr olmaması gerektiği işlenmiş oldu. Fakat emr-i bilmâruf vazîfesi icrâ edildiğinde bâzı câhillerin iyiliği emredenlere sefâhet ve eziyetle karşılık verebilecekleri mülâhazasıyla âyet-i kerîmenin sonunda: "(Yaptıkları câhilâne tavırlar yüzünden) **câhiller**(e misliyle mukābele etmek)**den yüz çevir**" buyruldu ki bu hususta diğer bir âyet-i kerîmede

﴿وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا﴾

"Terk edilmesi gereken hayırsız şeylere (rastgele) **uğradıklarında ise,** (oralardan yüz çevirerek) **şereflerini koruyan kimseler olarak geçip giderler"** *(Furkān Sûresi:72)* buyrulmuştur. Diğer bir yerde de Rabbimiz:

﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ﴾

"O kişiler ki; onlar (dünyâ ve âhiretlerine yaramayan her türlü söz ve iş dâhil) **boş şeylerden dâimâ yüz çeviricidirler"** *(Mü'minûn Sûresi:3)* buyurmuştur. Cennet ehlinin sıfatı hakkında ise:

﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا﴾

"Onlar orada ne boş bir söz, ne de (kendilerine: "Günahkâr oldunuz!" denilerek) **bir günaha nispet edilme işitmeyeceklerdir"** *(Vâkıa Sûresi:25)* buyurmuştur.

İşte akıl bu taksîmâtı kavradığı zaman bu âyet-i kerîmenin insanın başkalarıyla muâmelelerine tealluk eden konulardaki mekārimi ahlâkın (güzel huyların) tümüne şâmil olduğunu anlar. Nitekim geride de zikredildiği üzere **Ikrime** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîme indiği zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ey **Cibrîl**! Bu nedir?" diye sorduğunda **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*: "Yâ **Muhammed**! Rabbin: 'Bu, seninle ilişkiyi kesene iyilik ulaştırman, seni mahrum edene vermen ve sana haksızlık edeni affetmendir' buyuruyor" dedi. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/78)*

İlim ehli şöyle demiştir: "**Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*ın bu tefsiri âyet-i kerîmenin çok mutâbıktır, çünkü sen, seninle ilişkiyi keseni arayıp sorarsan onu affetmiş oldun demektir, sana vermeyene verirsen mâruf ve meşru bir şey yapmış olursun, sana zulmedeni affettiğinde ise câhillerden yüz çevirmiş olursun."

Bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e câhillerden yüz çevirmesi emredilerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kâfirlerin kötü ahlâkına sabretmesi ve on-

ların düşük sözlerine de, âdî işlerine de misliyle mukâbelede bulunmaması emredilmiş olmaktadır. Ama bu, onlarla savaşmaktan geri durmasını ifâde etmez. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir yandan câhillerden yüz çevirmekle memur iken, diğer yandan ona müşriklerle savaşmasının emredilmesi çelişki teşkil etmez. İki meselenin arasını cem etmek mümkün iken orada neshi îtibar etmeye ihtiyaç olmaz. Ne var ki sâdece zâhirî mânâlarla yetinen bâzı müfessirler hiçbir zarûret ve ihtiyaç yokken nâsihi ve mensûhu çoğaltmaya meraklıdırlar.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âyet-i kerîmede zâhiren ve bâtınen mekârim-i ahlâk (güzel ahlâk), yaratıkların zellelerini görmezden gelmek ve câhillerden yüz çevirmekle emrolunmuştur ki bunun mânâsı: "Bizden yüz çevirenlerden yüz çevir! Çünkü onlar câhillerdir!" demektir.

Sıddîk'ın kızı Sıddîka *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âyet-i kerîme ile erkeklerin yaramaz huylarını affetmekle emrolundu!" demiştir.

Meşâyıhtan biri buraya şöyle mânâ vermiştir: "Zâhirin ile onlara yönel ama bâtınınla ancak bize bağlı ol!"

İbni Atâ *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e af yolunu tutması emredilmiştir ki bunun mânâsı, müşâhede (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma) makamına sâhip olmaktır.

Mâruf ile emretmek, kazanılan yakınlık makamının devâmı için **Allâh**'tan yardım istemektir.

Câhillerden yüz çevirmek ise, şehvetlerini göz önünde bulunduran nefsin tarafına meyletmemektir."

Evliyâullahtan birinin beyânına göre; güzel ahlâkın tamâmı bu âyet-i kerîmededir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın iyi muâmelelerindeki sünnetinin husûsiyetlerinden olmak üzere; **Allâh-u Te'âlâ** Peygamberine -Salevâtüllâhi Aleyhi ve 'alâ Âlih- Kendisine mahsus olan güzel ahlâkı takınmasını emretmiştir. Çünkü haberde vârid olduğuna göre: **"Mümin, Allâh-u Te'âlâ'dan güzel bir ahlâk almıştır."** Cürüm ne kadar büyük olursa onu affetmek de o kadar büyük ve mükemmel olur. Kul keremdeki rütbesinin büyüklüğüne göre kendinden küçük olanları ve hizmetçileri affeder, nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Uhud harbi**'nde kendisine isâbet eden yaralara rağmen:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ.»

"Ey Allâh! Kavmimi bağışla, çünkü onlar bilmiyorlar" *(İbni Hibbân, no:969, 2/160)* diye duâ etmiştir.

Demek ki iyiliğin en efdali, en fazla eziyet edene en çok lütufta bulunmaktır. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanlara böyle muâmele etmiştir. Câhillerden yüz çevirmek **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka herşeyden îrâz etmek demektir ki, bu da

mâsivâyı terk edip **Lemyezel** ve **Lâyezâl** (ezelî ve ebedî olan **Allâh-u Te'âlâ Hazretleri**'n)e yönelmekle olur.

İşte bunda, hicaptan necat (perdelenmekten kurtuluş) ve bütün hitapların îzâhından kāsır (yetersiz) kalacağı makamlarla tahakkuk vardır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e emredilen her şeyle ümmeti de memur kılınmıştır, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ahlâkıyla ahlâklanmaları onun vârisleri olan sûfiyye hazarâtından, başkalarına nispetle daha fazla istenmiştir. Çünkü başkaları onların derecelerine ulaşamamıştır.

Vertecebî *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmeye: "Habîbim! Senin hakkını tam anlayamadıkları için onları affet. Kendileri senin şerî'at ve hakîkat ahkâmından gelen vazîfeleri yüklenmekten âciz ve zayıf oldukları için onlara yönelteceğin emir ve nehiylerinde kendilerine lütufla muâmelede bulun ve sana bakma kābiliyetine sâhip olmayan ve senin haklarını bilmeyen câhil kimselerden yüz çevir. Şu bir gerçektir ki; peygamberlerimin mûcizelerini ve velîlerimin kerâmetlerini inkâr eden kişi, dostların derecesine ulaşamaz" diye mânâ vermiştir.

Meşâyıhtan biri, zâhirî ilimlerle mücehhez olanlardan bahsederken: "Bırak şu ağır adamları" demiştir ki böylece o, zâhirî ilimlerle sırtlarına ağır yük bindiği için, gerçek ilimlere ve ince anlayışlara ulaşma gayreti ile ayağa kalkamayan zâhir ulemâsını kastetmiştir.

İbni Fârız *(Kuddise Sirruhû)*nun **"Tâiyye"**sinde şöyle buyrulmuştur:

وَجُزْ مُثْقَلًا لَوْ خَفَّ طَفَّ مُوَكَّلًا بِمَنْقُولِ أَحْكَامٍ وَمَعْقُولِ حِكْمَةٍ

"Hafif olsa yükseğe çıkabilecek olan ağır yüklü kişinin kusurlarından geç,
Menkul olan ahkâm ve mâkul olan hikmet ile görevli kılınandan da!"

İbni Fârız *(Kuddise Sirruhû)* bu beyitlerinde zâhir ilimlerin ve naklî hükümlerin ağır yükleriyle yüklü olan fıkıhçıların ve kelamcıların, bir de akla dayalı hikmet ilimleriyle uğraşan felsefecilerin hâline îtibar etmemeyi emretmiştir. Ayrıca onlar hakkında 'Bu kişiler bu yükleri yere koyarak hafif kalacak olsalar o zaman yükselebilirler, bu durumda da kendilerinin hiçbir değeri bulunmadığını (sâhip oldukları üstün vasıfların **Allâh-u Te'âlâ**'dan emânet alınma olduğunu) idrak ederler' diye vasıflamada bulunmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöylecedir: "**Af yolunu tut**, yâni **Allâh-u Te'âlâ**'nın ahlâkını takın, çünkü affetmek **Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ**'nın ahlâkındandır. **Mâruf ile emret** ki, o da **Hakk Te'âlâ**'yı aramaktır. Zîrâ ârîflerin mârufu (**Allâh**'ı bilenlerin en iyi amel olarak kabul ettikleri şey) bu arayıştır.

Câhillerden yüz çevir, yâni kim seni **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrine dâvet ediyorsa ve her kim **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şey peşinde dolaşıyorsa ondan îrâz et. Zîrâ câhil, **Allâh**'ı bilmeyen ve O'nu tanımayan kimsedir, âlim ise O'nu arayan ve tanıyan kişidir." **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**de böylecedir.

﴿ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (200)

(وَإِمَّا يَنْزَغَنَّ) **Eğer gerçekten gelip çatarsa,** kime? (كَ) **sana,** kimden? (مِنَ الشَّيْطَانِ) **şeytandan,** ne? (نَزْغٌ) **bir vesvese,** (فَاسْتَعِذْ) **hemen sığın,** kime? (بِاللَّهِ) **Allâh'a,** (إِنَّهُ) **şüphesiz ki O,** kimdir? (سَمِيعٌ) **Semî'dir,** daha kimdir? (عَلِيمٌ) **Alîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer gerçekten sana şeytandan en ufak bir vesvese gelip çatarsa, (ondan kurtulmak için) **hemen Allâh'a sığın! Şüphesiz ki O,** (senin sığınmalarını hakkıyla işiten bir) **Semî'dir;** (ne halde olduğunu çok iyi bilen bir) **Alîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَيْفَ بِالْغَضَبِ يَا رَبِّ!» فَنَزَلَ ﴿وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ﴾ اَلْآيَةَ.

"Affetmeyi (esas) **al, mâruf ile emret ve câhillerden yüz çevir!"** âyet-i kerîmesi indiği zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Yâ Rabbi! Peki ya gazap ile (öfke ânında sinirlenmemek) **nasıl olacak?"** buyurunca: **"Eğer gerçekten sana şeytandan en ufak bir vesvese gelip çatarsa hemen Allâh'a sığın"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/646; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/714; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/688)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* her âyet-i kerîmeyle olduğu gibi bu âyet-i kerîmeyle de amel ederek şeytandan **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınmıştır. Nitekim **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ؛ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْثِهِ وَنَفْخِهِ.» قَالَ هَمْزُهُ الْمُوتَةُ وَنَفْثُهُ الشِّعْرُ وَنَفْخُهُ الْكِبْرِيَاءُ.

'Ey Allâh! Ben şeytandan; onun dürtüsünden, tükürüklü üfürüğünden ve şişirmesinden Sana sığınırım' derdi ki burada geçen **'Dürtü'** (şeytan çarpması sonucu meydana gelen) deliliktir; **'Tükürüklü üfürüğü'** (İslâm'a muhâlif olan) şiir(ler söyletmesi); **'Şişirmesi'** ise (insanları) kibir(lendirmesi)dir." *(İbni Ebî Hâtim:5/1640; İbni Mâce, İkâmetü's-salât:2, no:808, 1/266; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/614)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: **"Allâh-u Te'âlâ** bu düşmanın dâimâ bir arayış içinde bulunan azgın bir ifrit olduğunu bildi de onun için böyle buyurdu" demiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/646; İbni Ebî Hâtim:5/1639; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/714)*

"Tefsîri Kebîr"de zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede Habîbine affı esas almasını emretmişti. Bunun üzerine beyinsiz birinin insanı tahrik

etmesi netîcesinde bir öfke belirmesi kaçınılmaz olacağından bu sefihlere karşı da sessiz kalmayı emretmek üzere: **"Câhillerden yüz çevir"** buyurdu.

Fakat sefihlerin sergileyeceği sefâhet karşısında insanın öfke ve sinirinin harekete geçeceği ve insanın sinirlenmeme hâli üzere sürekli kalamayacağı, bu durumda ise şeytanın insanı uygunsuz işlere sevketmeye mecâl bulacağı mâlumdur. İşte bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ** bu işin ilacı olabilecek reçeteyi açıklamak üzere bu âyet-i kerîmesinde: (فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ) **"Hemen Allâh'a sığın!"** buyurmuştur.

Şu bilinmelidir ki; isti'âze (**Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınmak), ilim, hâl ve amel olmadan tamam olmaz. İlimden maksat; kulun, kendisinin dînî ve dünyevî menfaatleri temin edip, dînî ve dünyevî zararları savuşturmaktan âciz olduğunu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ise dînî ve dünyevî bütün menfaatleri îcat edip bütün zararları savuşturmaya kādir olan yegâne Zât olduğunu bilmesidir. İşte bu bilgi kalpte husûle geldiği zaman bunun netîcesinde o kalpte inkisâr ve tevâzu (boyun kırıklığı ve alçak gönüllülük) hâli meydana gelir ki bu hal, **Allâh-u Te'âlâ**'ya tedarru' ve huzû' (boyun eğerek yalvarıp yakarmak) diye tâbir edilir.

İşte kalpte meydana gelen bu hal kalpte başka bir sıfatın, dilde de diğer bir vasfın husûlünü mûcip olur ki, kalpteki sıfat kulun **Allâh-u Te'âlâ**'dan, kendisini âfetlerden korumasını ve bolca hayırlarla seçkin kılmasını istemesidir. Dilde meydana gelen sıfat ise, kulun kendi lisânıyla bu maksadı **Allâh-u Te'âlâ**'dan talep etmesidir. İşte o talep de 'E'ûzü billâh' denilerek yapılan isti'âzeden ibârettir.

Böylece şu hakîkat ortaya çıkmıştır ki; isti'âzede rükn-ü âzam, kulun hem Rabbini, hem nefsini bilmesidir. Rabbini bilmesi, ilk önce **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeyi bildiğini bilmesi demektir. Zîrâ bunu bilmediği zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendisinin durumunu bilmediğini düşünmesi muhtemel olacak, bu durumda da **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınması abes olacaktır.

Yine böylece Rabbinin her şeye Kādir olduğunu bilmesi gerekir, değilse kendisinin istediğini vermekten âciz olabileceği zannına kapılabilir. Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ**'nın mutlak mânâda Cevâd (cömert) olduğunu bilmesi de kaçınılmazdır. Zîrâ O'nun cimri olabileceğini düşünmek bile Kendisine sığınmanın faydasız olacağını ortaya koyar.

Bunlara ilâveten, sığındığı şeytandan kurtuluş gâyesini **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimsenin gerçekleştiremeyeceğini iyi bilmelidir. **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir varlığın bu hususta kendisine yardım edebileceğini düşünmesi hâlinde ise sâdece **Allâh**'a sığınma noktasında rağbeti kuvvetli olmaz. Zâten bu konu mutlak mânâda bir tevhîd inancına sâhip olmadan tamam olmaz. Bu tevhîd ise kulun, bütün âlemi yöneten Zât'ın bir olduğunu ve kulun, kendi fiilleri hakkında bile müstakil (kendi başına buyruk) olmadığını iyice bilmesidir. Zîrâ kul kendi işini yaparken müstakil olsaydı başkasına sığınmasının bir faydası olmazdı.

İşte bütün bu anlattıklarımızla şu hakîkat sâbit olmuştur ki; bir kul Rubûbiyyetin izzetini ve ubûdiyyetin zilletini fark etmedikçe onun gerçek mânâda **'E'ûzübillâhi mineşşeytânirracîm'** diyebilmesi müyesser olmaz.

Kulun, kendisi hakkında bilmesi gerekenler ise; kendi kârlarını bilmekten ve gözetmekten âciz olduğunu, keyfiyet ve kemmiyet îtibârıyla bâzı maslahatlarını bilse bile, bulunmamaları hâlinde kendilerini tahsîle de, varlıkları durumunda kendilerini kalıcı kılmaya da gücü yetmediğini iyi bilmesidir. Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın muvaffak kılması olmasa hiçbir ilim, sâhibini şeytanın telkin ettiği sapıklıktan kurtarmakta yeterli olamaz.

Nitekim nice tahkik ehli zeki kimselerin, ömürleri boyunca bir konuda tereddütte kaldıkları, bu zatların vefâtından sonra ise onların yakînî bir ilim sanarak ısrarcı oldukları konuların ne kadar yanlış olduğunu ortaya koyanların zuhûr ettiği görülmüştür.

Bâzı kimseler hakkında vukû bulan bu durumun herkes hakkında gerçekleşmesi muhtemeldir. Zâten bu nedenledir ki dinler ve mezhepler husûsunda ilim ehli arasında sürekli ihtilaf vukû bulmuştur. Demek ki doğru yolu bulan herkes **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımı, fazl-u keremi ve irşâdıyla hidâyete ermiştir, değilse dalâlet dalgalarından ve gecelerin karanlıklarından kendi düşünce gemisiyle kim kurtulabilir di!?

Kalbin, şeytânî karanlıklardan **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımı olmadan kurtulamayacağı ve kulun noksanlık yönlerinin sonu olmadığı gibi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinin, kudret ve hikmetinin kemâlinin de nihâyeti olmadığı sâbit olduğuna göre her an ve zaman şeytanın şerrinden **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınmak gerektiği anlaşılmıştır, bu sebepledir ki her sözün ve işin başında, her kelimenin ve bakışın başlangıcında **'E'ûzübillâhi mineşşeytânirracîm'** dememiz gereklidir.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ** isti'âzede bulunanlara kendilerini koruyacak bir melek görevlendirmektedir. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنِ اسْتَعَاذَ بِاللهِ فِي الْيَوْمِ عَشْرَ مَرَّاتٍ مِنَ الشَّيْطَانِ وَكَّلَ اللهُ بِهِ مَلَكًا يَرُدُّ عَنْهُ الشَّيَاطِينَ.»

"Her kim günde on kere şeytandan isti'âzede bulunursa, Allâh-u Te'âlâ o kişiye şeytanları defedecek bir melek görevlendirir" buyurmuştur. *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:4114, 7/146-147; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:1/69)*

Bütün bu anlatılanlardan zâhir olduğu üzere isti'âze bir kulun, Rabbinin kudretini ve kendisinin acziyetini görmesiyle semere verir, nitekim **Ma'kil ibni Yesâr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ أَعُوذُ بِاللهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَقَرَأَ ثَلَاثَ اٰيَاتٍ مِنْ اٰخِرِ سُورَةِ الْحَشْرِ وَكَّلَ اللهُ بِهِ سَبْعِينَ أَلْفَ مَلَكٍ يُصَلُّونَ عَلَيْهِ حَتَّى يُمْسِيَ إِنْ مَاتَ فِي ذٰلِكَ الْيَوْمِ مَاتَ شَهِيدًا وَمَنْ قَالَهَا حِينَ يُمْسِي كَانَ بِتِلْكَ الْمَنْزِلَةِ.»

"Her kim sabaha çıktığı vakit 'Kovulmuş şeytanın şerrinden O Semî' ve Alîm olan Allâh'a sığınırım' der de sonra Haşr Sûresinin sonundan üç âyet okursa Allâh-u Te'âlâ ona yetmişbin melek görevlendirir ki akşam oluncaya kadar onlar ona salât (istiğfar ve duâ) **ederler. O kişi o gün ölürse şehit olarak ölür, akşama kavuştuğu vakit bunları söyleyen de aynı mertebededir"** buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20306, 33/421; Dârimî, no:3425; Tirmizî, no:2922; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr:20/537, ed-Duâ, no:308; İbnü's-Sünnî, Amelü'l-yevm ve'l-leyle, no:80)*

Bunun bu kadar fazîletli olması aklî cihetten şöyle açıklanabilir: Kulun: "**Allâh**'a sığınırım" demesi kendisinin güçsüzlüğünü ve son derece noksanlığını gözle görür gibi bilmesi anlamına gelir. Haşr Sûresinin son üç âyet-i kerîmesi ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın kemâlini, celal ve azametini müşâhede etmektir. İşte kulluk makamında kâmil bir hal sâhibi olmak, bu iki makam elde edilmeden hâsıl olmaz.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde Habîbine: "Gazap hâlinde sana, helâl olmayan bir vesvese ârız olacak olursa hemen **Allâh**'a sığınarak bundan kurtuluş iste" buyurarak, vesvesenin def edilmesinin yolunun ancak Kendisine sığınılmak olduğunu açıklamıştır. Nitekim saldırgan köpeklerin şerrinden ancak onların sâhibine sığınılarak kurtulunur.

Seleften biri talebesine: "Şeytan sana hatâları süslediği zaman ona ne yapıyorsun?" diye sorduğunda o: "Onunla cihâd ediyorum" dedi. Üstad: "Peki tekrar vesveseye dönerse" deyince o: "Ben yine onunla mücâdele ediyorum" dedi. Bir daha sorduğunda yine aynı cevâbı alınca o zât: "Bu iş böyle uzun gider, sen bir koyun sürüsüne rastlasan da köpeği sana havlayarak yoldan geçmene mâni olsa ne yaparsın?" dedi, talebe: "Onunla son gücümle mücâdele ederim" dedi. O zaman üstad: "Bu sana zor ve zahmetli olur, lâkin sen sürünün sâhibinden yardım iste, o onu senden geri çeker" dedi.

Âyet-i kerîmede geçen "Nezğ" kelimesi ile "Nağz", "Hemz" ve "Vesvese" kelimeleri aynı mânâdadır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ﴾

"(Habîbim!) **'Ey Rabbim! Şeytanların hemezâtından** (türlü türlü dürtücü vesveselerinden) **Sana sığınmaktayım' de!"** *(Mü'minûn Sûresi:97)* buyurmuştur.

Diğer âyet-i kerîmesinde de:

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ... مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ﴾

"(Habîbim!) **'Vesvesenin ta kendisi olanın ve** (kul Rabbini zikrettiğinde) **o çokça geri kaçan** (şeytan)**ın şerrinden insanların Rabbine sığınırım' de!"** *(Nâs Sûresi:4)* buyurmuştur.

İmâm-ı Zeccâc *(Rahimehullâh)* "Nezğ kelimesi, olabilecek en hafif harekettir, şeytan hakkında ise en ufak vesvesedir" demiştir. Nezğ kelimesinin asıl mânâsı fesat ve ifsattır. Nitekim **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*:

﴿مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي﴾

"Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra..." *(Yûsuf Sûresi:100)* sözünde bu fiili kullanmıştır. Bir kavle göre de; nezğ kelimesi iğvâ ve iğrâ yâni azdırmak ve kışkırtmak mânâlarını ifâde eder ki bütün bu mânâlar birbirine yakındır.

Bu âyet-i kerîmenin bir nazîri de, **"Sahîh-i Müslim"**de **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَأْتِي الشَّيْطَانُ أَحَدَكُمْ فَيَقُولُ مَنْ خَلَقَ كَذَا وَكَذَا حَتَّى يَقُولَ لَهُ مَنْ خَلَقَ رَبَّكَ فَإِذَا بَلَغَ ذٰلِكَ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللهِ وَلْيَنْتَهِ.»

"Şeytan sizin birinize gelir ve: 'Şunu ve şunu kim yarattı' der. (O da her seferinde: 'Rabbim yarattı' der.) **Nihâyet ona: 'Peki Rabbini kim yarattı?' der. İş bu dereceye ulaştığı zaman hemen Allâh'a sığınsın ve** (bu düşüncelere cevap vermekten) **vazgeçsin"** *(Müslim, Îmân:60, no:134/213, 1/120; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/332)* hadîs-i şerîfidir.

Bu bapta **Abdullâh (ibni Mes'ûd)** *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vesveseden sorulduğunda kendileri:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْوَسْوَسَةِ قَالَ: «تِلْكَ مَحْضُ الْإِيمَانِ.»

"O hâlis îmandır" *(Müslim, Îmân:60, no:133, 1/119; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/332)* buyurmuştur ki bu hadis zâhirî mânâsına göre anlaşılamaz. Çünkü vesvesenin, îmanın ta kendisi olduğu doğru değildir. Zîrâ iman yakîn yâni şüphesiz inançtan ibârettir. Burada işâret edilen husus ise, insanların, kendi içlerine gelen vesveselerden dolayı azâba düşecekleri endişesini taşımalarıdır. Sanki böylece onlara: "Siz bu vesveselerin bozuk şeyler olduğunu bildiğiniz için ve îmânınız doğru olduğu için bu şekilde endişe taşıyorsunuz ki bu, îmânın hâlisidir" denilmiş olmaktadır.

Bu sûretle vesveseyi def etmek, ondan yüz çevirmek, onu reddedip kabullenmemek ve ondan dolayı üzüntüye düşmek îmandan kaynaklandığı için vesveseye îman adı verilmiştir.

Vesveseden sığınılmasının emredilmesi ise o vesveseler şeytanın eserlerinden olduğu içindir. Vazgeçirme emri de, vesveselere meyletmekten ve onlara îtibar etmekten geri durulması hakkındadır. Bir insanın îmânı doğru düzgün olup Rabbinin ve Peygamberinin emirlerini yerine getirmekteyse o kişi şeytandan **Allâh**'a sığınmasından fayda görür.

Fakat kendisine şüphe karışan, hislerine mağlup olan ve hiçbir sûrette onlardan ayrılma gücü bulamayan kimselerin mutlaka şifâhî olarak aklî delillerle karşılaşması gerekir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfe göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* uyuz develerden dolayı kendisine şüphe karışan kişiye:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا عَدْوَى.» فَقَالَ أَعْرَابِيٌّ يَا رَسُولَ اللهِ! فَمَا بَالُ إِبِلِي تَكُونُ فِي الرَّمْلِ كَأَنَّهَا الظِّبَاءُ فَيَأْتِي الْبَعِيرُ الْأَجْرَبُ فَيَدْخُلُ بَيْنَهَا فَيُجْرِبُهَا فَقَالَ: «فَمَنْ أَعْدَى الْأَوَّلَ؟»

"Hastalık bulaşması yoktur" buyurdu. O **E'râbî**: "Peki ya bu develere ne oluyor ki çöldeyken ceylan gibi oluyorlar ama uyuz bir deve gelip aralarına girdiğinde onları uyuz yapıyor?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Peki ya ilk uyuz olan deveye hasatlığı kim bulaştırdı?"** buyurarak bu şüpheyi temelinden söktü. *(Buhârî, Tıbb:24, no:5387, 5/2161; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/332)*

İşte şeytan, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbını kışkırtmaktan ve saptırmaktan ümîdini kesince, onların vakitlerini bu tür vesveselerle ve asılsız kuruntularla karıştırmaya başladı. O zaman kalpleri vesveselerden nefret edip kalplerine bu tür şeylerin gelmesi kendileri üzerinde büyük tesir yapınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geldiler.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından birtakım insanlar gelerek ona: "Biz içimizde öyle şeyler buluyoruz ki, bizim birimiz onları dile getirmeyi büyük sayıyor" diye sordular. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلُوهُ إِنَّا نَجِدُ فِي أَنْفُسِنَا مَا يَتَعَاظَمُ أَحَدُنَا أَنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ قَالَ: «وَقَدْ وَجَدْتُمُوهُ؟» قَالُوا: نَعَمْ! قَالَ: «ذَاكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ.»

"Gerçekten böyle şeyler hissettiniz mi?" diye sordu. Onlar: **"Evet"** deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"İşte açık ve net îman budur"** buyurdu. *(Müslim, Îmân:60, no:132, 1/119; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/332)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Kur'ân-ı Kerîmin:

﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ﴾

"Şüphesiz Benim kullarım, senin için onlar üzerinde hiçbir saltanat yoktur" *(İsrâ Sûresi:65)* ifâdesi vechile üzere şeytana rağmen bu hadîs-i şerîfi buyurmuştur.

Demek ki kalpte yerleşmemiş ve (inanılacak şeyler hakkındaki) bir şüpheden dolayı gelmemiş olan gel-geç düşünceler, kendilerinden yüz çevirmekle ortadan kalkan şeylerdir ki, vesvese ismi ancak bu gibiler hakında kullanılabilir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmeyi: (إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) **"Şüphesiz ki O hakkıyla işiten, ziyâde bilendir"** cümle-i celîlesi ile hitâma erdirmiştir.

"Fahrurrâzî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmeyi Kendisinin hakkıyla işiten ve bilen bir Zât olduğuna delâlet eden bu iki sıfatla hitâma erdirmiş olması şunu göstermektedir ki; mânâsı düşünülmeden sâdece dille yapılan bir isti'âze (sığınma) çok faydalı olmamaktadır.

Âyet-i kerîmenin bu iki sıfatla bitirilmesinde şöyle bir îzah da yapılmıştır: "İsti'âzeden maksat; vesvesenin şerrinden sığınmaktır. Bilindiği üzere vesvese, insan kalbine nakşedilmiş olan gizli harfler gibidir ki onlara kimse vâkıf olamaz. İşte bu ism-i şerîfleri okuyan bir kul sanki: 'Ey her işitileni duyma sıfatına sâhip olan ve her gizli sırra vâkıf olan **Allâh**'ım! Sen şeytanın vesvesesini duymaktasın, bundaki maksadını da bilmektesin ve bunu benden def etmeye kādir olan ancak Sensin, ne olur fazl-u kereminle onu benden savuştur' demiş olmaktadır."

İşte bu sebepledir ki şeytandan sığınma husûsunda yapılan duâ ve zikirleri bu iki ism-i şerifle bitirmek evlâ görülmüştür. Ayrıca bunda **Kur'ân-ı Kerîm**'in lafzına da iktidâ (uyma fazîleti) bulunmaktadır. Nitekim isti'âze emredilen iki yerde de yâni hem bu âyet-i kerîmenin, hem de "Münâsip Âyet-i Kerîmeler" bölümünde zikredileceği üzere; Fussilet Sûresinin 36. âyet-i kerîmesinin sonlarında "Semî'" ve "Alîm" ism-i şerifleri getirilmiştir.

Bu âyet-i kerîmede geçen "Şeytan"dan, herkesin başına musallat olan özel karîni mi, yoksa şeytanların babası olan **İblîs** mi kastedildiği hakkında görüş ayrılığı mevcutsa da, zâhir olan şudur ki; bizim hakkımızda bundan murâd karînimiz olan şeytandır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ﴾

"Her kim (nefsânî lezzetlere daldığı ve gördüğü şeylere kandığı için, kendisine anasından babasından çok acıyan) **O Rahmân'ın zikrinden** (gâfil ve) **kör kalmaya çalışırsa, Biz ona bir şeytanı musallat ederiz de artık o ona karîn** (sürekli arkadaş olan ve dâimâ vesvese vererek azdıran pek yakın biri)**dir."** *(Zühruf Sûresi:36)* buyurmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında ise **İblîs** murâd edilmiştir. Bize gelince; bir insana şeytanlar içerisinden ancak kendisine musallat edilen eziyet edebilir, diğerleri ona bir zarar veremez. Akıllı kimse de kendisine eziyet etmeyen şeylerden sığınmaz.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelince; onun karîni Müslüman olduğu için o ondan sığınmaz. O halde onun sığınması gereken başka bir şeydir ki o da ya **İblîs**'in kendisidir, ya da ileri gelen şeytanlardır. Nitekim hadîs-i şerîfte:

قَدْ وَرَدَ فِي الْحَدِيثِ: «إِنَّ عَرْشَ إِبْلِيسَ عَلَى الْبَحْرِ الْأَخْضَرِ وَجُنُودُهُ حَوْلَهُ وَأَقْرَبُهُمْ إِلَيْهِ أَشَدُّهُمْ بَأْسًا وَيَسْأَلُ كُلًّا مِنْهُمْ عَمَلَهُ وَإِغْوَائَهُ وَلَا يَمْشِي هُوَ إِلَّا فِي الْأُمُورِ الْعِظَامِ.»

"İblîs'in tahtı yeşil deniz (Atlantik okyanusu) **üzerindedir, orduları da etrafındadır. Onlar içerisinde kendisine en yakın olan şeytan insanlarla mücâdelesi en kuvvetli olandır. O onlardan her birine ne yaptığını ve ne tür azdırmalarda bulunduğunu sorar, kendisi ise ancak çok büyük işlerde dolaşır."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/299)* diye vârid olmuştur.

Anlaşılan o ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile uğraşmak **İblîs** katında en önemli işlerden olduğu için diğer zürriyeti ona tesir edemez. Nitekim **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعْنَاهُ يَقُولُ: «أَعُوذُ بِاللهِ مِنْكَ!» ثُمَّ قَالَ: «أَلْعَنُكَ بِلَعْنَةِ اللهِ!» ثَلَاثًا وَبَسَطَ يَدَهُ كَأَنَّهُ يَتَنَاوَلُ شَيْئًا، فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ الصَّلَاةِ قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! قَدْ سَمِعْنَاكَ تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ شَيْئًا لَمْ نَسْمَعْكَ تَقُولُهُ قَبْلَ ذٰلِكَ وَرَأَيْنَاكَ بَسَطْتَ يَدَكَ قَالَ: «إِنَّ عَدُوَّ اللهِ إِبْلِيسَ جَاءَ بِشِهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَجْعَلَهُ فِي وَجْهِي، فَقُلْتُ: أَعُوذُ بِاللهِ مِنْكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ قُلْتُ: أَلْعَنُكَ بِلَعْنَةِ اللهِ التَّامَّةِ فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ أَرَدْتُ أَخْذَهُ وَاللهِ لَوْلَا دَعْوَةُ أَخِينَا سُلَيْمَانَ لَأَصْبَحَ مُوثَقًا يَلْعَبُ بِهِ وِلْدَانُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ.»

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* namazın kıyâmında bulunuyorken biz onu üç kere: **"Senden Allâh'a sığınırım"** derken işittik. Sonra üç kere: **"Ben seni Allâh'ın lânetiyle lânetliyorum"** dedi ve bir şeye uzanırmışçasına elini açtı. Namazı bitirdiğinde biz: "Yâ **Rasûlellâh**! Seni namazda bir şey söylerken işittik ki bundan önce senin onu söylediğini işitmemiştik ve seni elini açmış vaziyette gördük" dedik.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allâh'ın düşmanı İblîs bir ateş şûlesi getirerek yüzüme koymak istedi, ben de üç kere 'Senden Allâh'a sığınırım' dedim, sonra da üç defa: 'Seni Allâh'ın eksiksiz olan lânetiyle lânetliyorum' dedim fakat o geri kaçmadı, sonra onu yakalamak istedim, vallâhi Süleymân kardeşimizin duâsı olmasaydı elbette o, Medîne ehlinin çocuklarının kendisiyle oynadığı bağlı bir tutsak olarak sabaha çıkacaktı"** buyurdu. *(Müslim, Mesâcid:8 no:542, 1/385; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/299)*

Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın bu duâsı:

﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي﴾

"Ey Rabbim! Benim için (hatâmı) **bağışla ve bana öyle bir mülk bahşet ki, benden sonra hiçbir kimseye lâyık olmasın!"** *(Sâd Sûresi:35)* âyet-i kerîmesinde geçen duâsıdır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **İblîs**'i bağlamaması ve yakalamaması, cinler ve şeytanlar hakkındaki tam teshîr (boyun eğdirme vasfı) **Süleymân** *(Aleyhisselâm)*a mahsus olduğu içindir. Eğer sen: "Şeytanlar gökten engellendiği gibi **İblîs** niye **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den men edilmedi?" diye soracak olursan derim ki: "**Allâh-u Te'âlâ** varlıkların ekserîsini bu hâl üzere yaratmıştır. Şöyle ki başkası hakkında mâni olduğu şeyden kendisi engellenmemiştir.

Meselâ; **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* ölüleri dirilterek onların ölümüne mâni olmuşken kendisi ölümden korunmamıştır. Yâni; âhir zamanda gökten inip Deccâl'ı katlettikten sonra o da vefât edecektir. Yine böylece şeytanlar gökten engellenince **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e güç yetiremeyeceklerini düşündüler. Fakat **Allâh-u Te'âlâ** onları Habîbine musallat edip sonra onu onlardan mâsum (korunmuş) kılarak şeytanlara ellerinde hiçbir imkân olmadığını göstermiştir.

Nîsâbûrî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ** mahlûkātına Kendisinden başka her şeyin makhûr (yenik ve ezik birer varlık) olduğunu ve ancak Kendisinin Kāhir (zorla da olsa her şeye her istediğini yaptıran bir Zât) olduğunu açıklamak murâd etmiştir de onun için **İblîs**'i **Habîbi**'nden engellememiştir.

Bâzı ulemâdan nakledildiğine göre: **"Eğer sana şeytandan bir vesvese vuracak olursa"** âyet-i kerîmesinde geçen hitap **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yönelik ise de bundan maksat ümmeti olup böylece onlara isti'âze (şeytandan sığınmak) meşrû edilmiştir.

-Kadîr olan **Allâh**, kendisini muhâfaza edesi- bu fakir der ki: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinin evliyâsından biri olan **Ebû Süleymân-ı Dârânî** *(Kuddise Sirruhû)*nun söylemiş olduğu:

«مَا خَلَقَ اللهُ خَلْقًا اَهْوَنَ عَلَيَّ مِنْ اِبْلِيسَ، لَوْلَا اَنَّ اللهَ اَمَرَنِي اَنْ أَتَعَوَّذَ مِنْهُ مَا تَعَوَّذْتُ مِنْهُ اَبَدًا.»

"Bana göre **Allâh İblîs**'ten daha güçsüz bir mahluk yaratmamıştır, **Allâh** bana ondan sığınmamı emretmeseydi ebediyyen ondan sığınmazdım" sözü ve kendisine: "Şeytanla cihâdın nasıl?" diye sorulduğunda sorana:

«وَمَا الشَّيْطَانُ؟ نَحْنُ قَوْمٌ صَرَفْنَا هِمَمَنَا اِلَى اللهِ فَكَفَانَا مَنْ دُونَهُ.»

"Şeytan da neymiş, biz öyle bir toplumuz ki himmetlerimizi **Allâh-u Te'âlâ**'ya yöneltmişizdir, O da bize Kendisinden başka her şeyin şerri hakkında kâfî gelmiştir" diye cevap verenin cevâbı geride zikredilen görüşü desteklemektedir. Bir velînin hâli bu olursa ya bir peygamberin durumu hakkında ne düşünürsün? Zâten âyet-i celîlenin başında geçen (إِنْ) harfinin kesin bir mânâya delâlet etmemesi de buna delâlet etmektedir. Yâni **"Şâyet sana şeytandan bir vesvese vuracak olursa"** ifâde-i celîlesi burada maksadın ümmet olduğu görüşünü desteklemektedir.

Şunu bil ki; **Allâh**'tan (ve O'nun dînini muhâfazadan) gayri bir şey için gazaplanmak şeytanın dürtülerindendir ve bu ancak isti'âze (şeytandan **Allâh**'a sığınmak) ile sâkinleşir. Nitekim **Süleymân ibni Surad** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

Bir kere ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte oturuyorken iki adam birbirine sövmeye başladılar, derken birinin yüzü kıpkırmızı oldu ve boyun damarları şişti. Bunun üzerine **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صُرَدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجُلَانِ يَسْتَبَّانِ فَأَحَدُهُمَا احْمَرَّ وَجْهُهُ وَانْتَفَخَتْ أَوْدَاجُهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنِّي لَأَعْلَمُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا ذَهَبَ عَنْهُ مَا يَجِدُ؛ لَوْ قَالَ: أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ ذَهَبَ عَنْهُ مَا يَجِدُ.»

"Şüphesiz ben elbette öyle bir kelime biliyorum ki onu söyleyecek olsa kendisinde bulduğu bu öfke hâli ondan giderdi. Eğer: 'Şeytandan Allâh'a sığınırım' diyecek olsaydı hissettiği bu hâl ondan kaybolurdu" buyurdu. *(Buhârî, Bedü'l-halk:11, no:3108, 3/1195; Müslim, Birr:30, no:2610, 4/2015; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/299)*

Atıyye *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ وَإِنَّ الشَّيْطَانَ خُلِقَ مِنَ النَّارِ وَإِنَّمَا تُطْفَأُ النَّارُ بِالْمَاءِ فَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ.»

"Şüphesiz ki öfke şeytandandır, muhakkak şeytan da ateşten yaratılmıştır, ateş ise ancak su ile söndürülür. O halde sizden biri gazaplandığı zaman hemen abdest alsın." *(Ebû Dâvûd, Edeb:4, no:4784, 2/664; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/299)*

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

چُونْ زِ خِشْمْ آتَشِ تُو دَرْ دِلْهَا زَدِی مَایَهٔ نَارِ جَهَنَّمْ آمَدِی
آتَشَتْ اِینْجَا چُو آدَمْ سُوزْ بُودْ آنْچِه اَزْ وَیْ زَادْ مَرْدْ اَفْرُوزْ بُودْ
آتَشِ تُو قَصْدِ مَرْدُمْ مِی کُنَدْ نَارْ کَزْ وَیْ زَادْ بَرْ مَرْدُمْ زَنَدْ
آنْ سُخَنْهَایِ چُو مَار و کَژْدُمَتْ مَار و کَژْدُمْ گَشْت و مِی گِیرَدْ دُمَتْ
خِشْمِ تُو تُخْمِ سَعِیرِ دُوزَخَسْتْ هِینْ بَکُشْ اِینْ دُوزَخَتْ رَا کِینْ فَخَسْتْ

"Sen gazaplanıp da hiddet ateşinle başkalarının kalplerini yakacak olursan, Cehennem ateşinin mayası olursun (bu hâl senin cehenneme girmenin sebebi olur).
Senin (öfke ve gazap) **ateşin nasıl burada** (dünyâda) **insanı yakıcı olduysa,**
O (gazabı)**ndan doğmuş olan** (ateş, cehennemde) **insanı** (seni) **yakacaktır.**
Senin gazabının ateşi insanlara kastedip onları yaktığından,
O gazabından doğan ateş (cehennemde) **insana** (sana) **musallat olacaktır.**
(Böyle cehennem sıfatı sende mevcûd olduğu için, aslına dönüp cehennem ateşine girmeye müstahak olursun.)
O senin yılan ve akrep gibi olan (insanı sokan) **sözlerin,**
(Gerçekten) **yılan ve akrep olur da, seni kuyruğundan yakalar."**
"Senin hışmın, gazabın cehennem ateşinin tohumudur,
(O halde) **âgâh ol da bu ateşi söndür, zîrâ bu** (senin için) **bir tuzaktır."** *(Mesnevî-i Mânevî, cilt:3, beyit no:3472-3475, 3480)*

Hâsılı; senin her fiiline göre bir fiil zuhûr eder. (اِنْ کَانَ عَمَلُكَ کَرِیمًا اَکْرَمَكَ وَاِنْ کَانَ قَبِیحًا اَسْلَمَكَ) *"Eğer amelin iyiyse sana ikrâm eder, eğer kötü ise seni azâba teslim eder" fehvâsınca eğer amelin kerîm (iyi) olursa en güzel sûrette gelip sana ikrâm eyler, eğer kabîh (çirkin) olursa seni yılan ve akrep gibi sokar.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/299)*

Hadîs-i şerîfte şöyle vârid olmuştur:

وَفِی الْحَدِیثِ: «لَمَّا اَرَادَ اللهُ اَنْ یَخْلُقَ لِاِبْلِیسَ نَسْلًا وَزَوْجَةً اَلْقَی عَلَیْهِ الْغَضَبَ فَطَارَتْ مِنْهُ شَظِیَّةٌ مِنْ نَارٍ فَخَلَقَ مِنْهَا امْرَأَتَهُ.»

"Allâh-u Te'âlâ İblîs için bir nesil ve eş yaratmak murâd edince onun üzerine bir öfke hâli salıverdi de böylece ondan bir ateş parçası uçuverdi. Allâh-u Te'âlâ da İblîs'in karısını ondan halketti." *(İbnü'l-Esîr, en-Nihâye:2/427; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/300)*

"Fahrurrâzî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e şöyle hitâb edilmiş olmaktadır: "Ya sana şeytandan bir vesvese gelirse hemen şühûd ve huzûr (**Mevlâ Te'âlâ**'yı görür gibi olma) hâline yönelerek **Allâh**'a sığın. Şüphesiz ki o vakit sen **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir varlıkta hiçbir icraat bulunmadığını görürsün."

İşte bu mânâ, insana ara sıra ârız olan gazap hâline işâret edip bunun ilacının da isti'âze (şeytandan **Allâh**'a sığınmak) olduğunu îmâ etmektedir.

Ulemâdan biri şöyle demiştir: "İnsan kızdığı birinin yaptığı bir işi çirkin gördüğü zaman kendinde ona karşı bir güç, kızdığı kimsede de bir acziyet olduğunu fark ettiğinde ona gazap ârız olur ve o öfke onu harekete geçirir. Ama sonra ona akıl

âleminden bir nur inkişâf edince kızdığı adamın bu işe teşebbüs etmesinin ancak ve ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın onun içerisinde buna dâir bir irâde yaratmış olmasına bağlı olduğunu anlar ve o kişi hakkında bu işi yapacağına dâir ezelî karar geçtiğini, dolayısıyla onun bunu terk etme çâresi olmadığını anlar, böylece de gazabı değişir. Zâten bundan dolayı:

«مَنْ عَرَفَ سِرَّ اللهِ تَعَالَى فِي الْقَدَرِ هَانَتْ عَلَيْهِ الْمَصَائِبُ.»

'Her kim **Allâh-u Te'âlâ**'nın kaderdeki sırrını anlarsa musîbetler ona kolay gelir' diye vârid olmuştur. İşte bu mânâya göre **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınmak, kaderin sırrını açacak o nûrun inkişâfı için **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınma talebidir."

Bu Âyeti Yanlış Yorumlayarak Enbiyânın Ismet Sıfatını İnkâr Edenlere Reddiye

"Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bâzı bâtıl görüş sâhipleri bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: **"Sana şeytandan bir vesvese çatarsa"** buyrulmuş olmasından yola çıkarak: "Peygamberler günahlardan mâsum (korunmuş) değildirler, eğer böyle olsaydı şeytanın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e musallat olup da kalbine vesvese verebilme gücü olmazdı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de isti'âzeye (şeytandan **Allâh**'a sığınmaya) ihtiyâç duymazdı" demişlerdir ki Ehl-i Sünnet ulemâsı buna karşı birkaç cevap vermişlerdir:

Evvelâ şu denilir ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bu âyet-i kerîmesinde Habîbine: "Eğer senin kalbinde şeytandan gelecek bir vesvese hâsıl olursa" buyurmuş olması **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalbine şeytan vesvesesi geldiğine delâlet etmez. Nitekim diğer bir âyet-i kerîmesinde:

﴿لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ﴾

"(Ey Rasûl!) **Yemin olsun;** (faraza **Allâh-u Te'âlâ**'ya herhangi bir şeyi) **ortak koşacak olursan, elbette** (evvelce yapmış olduğun bunca güzel) **amelin mutlaka boşa gider"** *(Zümer Sûresi:65)* buyurmuş olması da şirk koştuğuna aslâ delâlet etmemektedir.

İkinci olarak; şeytanın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vesvese verdiğini farzetsek bile bu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mâsum oluşunu aslâ zedelemez. Zîrâ ısmeti zedeleyecek olan durum, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onun vesvesesini kabul etmesi hâlidir, âyet-i kerîme ise bu mânâya delâlet etmemektedir. Aksine **Allâh-u Te'âlâ**'nın, şeytanın vesvesesini kabul etmekten ve o vesvesenin onun kalb-i şerîfinde yerleşmesinden Nebîsini koruduğuna dâir nass mevcuttur. Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfe göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ وُكِّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ.» قَالُوا: وَإِيَّاكَ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «وَإِيَّايَ إِلَّا أَنَّ اللهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ فَلَا يَأْمُرُنِي إِلَّا بِخَيْرٍ.»

"Sizin içinizden hiçbir kimse yoktur ki kendisine cinlerden karîni (olan bir şeytan) **musallat edilmiş olmasın"** buyurduğu zaman sahâbe: "Sana da mı yâ **Rasûlellâh**!" dediklerinde, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet bana da! Ancak**

Allâh ona karşı bana yardım etmiştir de o teslim olmuştur. Artık bana hayırdan başka bir şeyle emredemez" buyurmuştur. *(Müslim, Sıfâtü'l-münâfikîn:16, no:2814, 4/2167-2168; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/688-689; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/214)*

Şa'bî *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen diğer bir rivâyete göre; bu hadîs-i şerîfin diğer bir lafzında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الشَّعْبِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ إِنْسَانٍ إِلَّا وَمَعَهُ شَيْطَانٌ. قَالُوا: وَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «وَأَنَا وَلَكِنَّهُ أَسْلَمَ بِعَوْنِ اللهِ، فَلَقَدْ أَتَانِي فَأَخَذْتُ بِحَلْقِهِ، وَلَوْلَا دَعْوَةُ سُلَيْمَانَ لَأَصْبَحَ فِي الْمَسْجِدِ طَرِيحًا.»

"Berâberinde bir şeytan bulunmayan hiçbir insan yoktur" buyurunca onlar: "Sende mi Yâ **Rasûlellâh**?" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ben de! Velâkin Allâh'ın yardımıyla o Müslüman oldu. Gerçekten** (dün gece namaz kılarken) **o** (cinlerden bir ifrît) **bana geldi, hemen ben onun boğazını yakaladım. Eğer Süleymân'ın**(: 'Yâ Rabbi! Bana öyle bir mülk ver ki benden sonra kimseye uygun olmasın' şeklindeki) **duâsı olmasaydı elbette o, mescidde bir kenara atılmış vaziyette sabahlayacaktı"** buyurdu. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/80; Buhârî, Mesâcid:42, no:449, 1/176; Müslim, Mesâcid:8, no:541, 1/384; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/181; Hadîs-i şerîfin diğer kaynakları için bakınız: Rûhu'l-Furkan:11/503, Hadîs no:196)*

Şeyh Muhyiddîn en-Nevevî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; bu hadîs-i şerîflerde geçen (فَأَسْلَمَ) lafzı, mîmin fethasıyla da, zammesiyle de rivâyet olunmuştur. Ötre okuyana göre mânâ: "Ben onun şerrinden ve fitnesinden selâmette kalırım" demektir. Fetha okuyana göreyse mânâ: "Bana yakın bulunan cin İslâm'ı kabullendi" demek olur.

Hattâbî *(Rahimehullâh)*: "Sahih ve seçkin olan görüş, merfû' olandır" derken **Kâzî Iyâz** *(Rahimehullâh)* sonrasında gelen: "Artık o bana hayırdan başka bir şeyle emretmiyor" ifâde-i nebeviyyesinden dolayı fetha rivâyetini tercih etmiş ve şöyle demiştir:

"Şunu bil ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hem cismi, hem hâtırı (aklına gelenler), hem de lisânı(na gelenler) hakkında şeytandan mâsum olduğuna dâir bütün ümmet ittifak etmiştir. İşte bu hadîs-i şerîf insanın kendi karîni olan şeytanının fitnesinden, vesvesesinden ve iğvâ (azdırma)sından sakınması gerektiğine işâret etmektedir ki böylece bize, onun bizden ayrılmadığını bildirerek, imkân nispetinde ondan sakınmamızı öğütlemiş olmaktadır."

Üçüncü olarak şu cevap açıklanmıştır: Burada hitap **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit olup başkası kastedilmiş olabilir ki buna göre mânâ "Ey insan! Sana şeytandan bir vesvese gelecek olursa hemen **Allâh**'a sığın" demek olur.

Dördüncü bir cevap olarak da bâzı ulemâ: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e nispetle şeytanın vesvesesi, insanı huzursuz eden gazap ve öfke hâlinin kendisine ârız olmasından kinâyedir, nitekim **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*:

«إِنَّ لِي شَيْطَانًا يَعْتَرِينِي.»

"Benim bir şeytanım vardır ki arasıra bana kâbus gibi çöker (de beni gazaba getirir)" demiştir. Bu mânâya göre bu âyet-i kerîmede gazaba kapılmaktan son derece

sakındırmak ve öfkeye kapılarak hareket etmekten ziyâdesiyle nefret ettirmek vardır. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* öfkelenmekten tekrar tekrar nehyetmiştir.

Bu mânâlardan hangisi olursa olsun, her birine göre de **Allâh-u Te'âlâ** şeytan vesvesesine mâruz kalan bir kula Kendisine sığınmasını emretmiştir. Bu sığınma ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın büyük nîmetlerini ve çetin azâbını düşünerek yapılacaktır ki, bu iki tefekkür kişiyi tabiatı gereği hareket etmekten yüz çevirip şerî'atin emrine yönelmeye çağırıcı olsun. Zâten âyet-i kerîmenin sonunda **Allâh-u Te'âlâ**'nın işitme ve bilme sıfatlarının zikredilmesi, isti'âzenin mânâsı kalpte hâzır bulundurulmadan yapılan bir sığınmanın faydasız olacağına dikkat çekmiştir.

Sanki böylece **Allâh-u Te'âlâ**: "Ey kul! Lisânınla istî'âze lafzını zikret, şüphesiz ki Ben hakkıyla işitenim, istî'âzenin mânâlarını da aklında ve kalbinde hâzır bulundur. Gerçekten Ben senin içinde olanları ziyâdesiyle bilenim" buyurmuş olmaktadır. İşin hakîkatine bakılacak olursa, kalbe âit mârifetler bulunmaksızın sâdece lisanla söylenen sözler faydasız ve netîcesiz kalmaktadır.

Hâsıl-ı kelâm; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e özel bir hitap tevcîh buyurmuşsa da, aslında bu âyet-i kerîme bütün mükelleflere şâmil olan bir te'dîb (edeplendirme)dir. Zîrâ geride anlatılan yol üzere **Allâh**'a sığınmak, şeytan vesveslerinin tesirine engel olacak büyük bir lütuftur. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾

"(Habîbim!) **Kur'ân'ı kıraat et**(meyi murad et)**tiğin zaman, o lânetli şeytan**(ın vesveselerine kapılmak)**dan** (seni koruması için) **hemen Allâh'a sığın! Şüphesiz şu bir gerçek ki; o îmân etmiş olanlar ve ancak Rablerine tevekkül etmekte bulunanlar üzerinde onun için hiçbir** (güç ve) **tasallut olamaz!"** *(Nahl Sûresi:98-99)* buyurmuştur.

Şeytanın vesveslerini def etme husûsunda bu isti'âzenin büyük bir tesiri olduğu nass ile sâbit olduğuna göre ekserî ahvalde bu zikre devâm etmek gerekir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede Habîbine şöyle buyurmaktadır: "Senin içine vesveselerden bir eser gelirse, **Allâh**'a sığın ki, hüsn-ü tevfîkıyla sana yetişsin, eğer göğsüne hazlardan bir hâtır fısıldarsa, **Allâh**'a sığın ki, bütün nefsânî hazları gidererek sana yetişsin. Bu yolda son derece gayret sarfederken sana bir fetret (gevşeklik) ulaşırsa, **Allâh**'a sığın ki, nîmetlerini devâm ettirmek sûretiyle sana yetişsin. Eğer ulaşacağın mertebeye terakkî ederken sana vakfe (duruş) ârız olursa, **Allâh**'a sığın ki, senin hakîkate ulaşma gayretini dâim kılarak sana yetişsin."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "**Allâh**'tan başkasını talep etme husûsunda sana şeytandan bir vesvese

gelirse, mâsivâyı terk edip **Allâh-u Te'âlâ**'ya firâr ederek (O'nun rızâsına kaçarak) **Allâh**'ın gayrinden **Allâh**'a sığın! Şüphesiz ki O, sen Kendisine yalvardığın zaman sözünü de, cevâbını da çok iyi duyar, sana fayda verecek ve zararlı olacak her şeyi de hakkıyla bilir. Böylece sana zarar verecek şeyleri değil de, sâdece fayda verecek şeyleri işitip kabul eder." **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**de böylecedir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Şeytandan gelecek vesveseye karşı Allâh'a sığınma emri

﴿وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

"Eğer şeytandan en ufak bir vesvese gerçekten sana gelip çatar (da seni, kötülüğe en iyi şekilde karşılık verme erdeminden vazgeçirmeye çalışır)**sa,** (ondan kurtulmak için) **hemen Allâh'a hakkıyla sığın!**

Şüphesiz ki O, (sana eziyet edenlerin sözlerini ve senin sığınmalarını hakkıyla işiten) **Semî' de,** (şeytanın vesveselerini ve senin iyi niyetini çok iyi bilen) **Alîm'de ancak O'dur!"** *(Fussilet Sûresi:36)*

﴿ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (201)

(إِنَّ الَّذِينَ) **Muhakkak o kimseler ki,** (اتَّقَوْا) (haramlardan) **hakkıyla sakınmışlardır,** onların hâli nasıldır? (إِذَا مَسَّ) **dokunduğu zaman,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (طَائِفٌ) **bir vesvese,** kimden? (مِنَ الشَّيْطَانِ) **şeytandan,** ne yaparlar? (تَذَكَّرُوا) **iyice düşünürler,** (فَإِذَا هُمْ) **bu sebeple hemen onlar,** kimlerdir?(مُبْصِرُونَ) **gören kimselerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kimseler ki (**Allâh-u Te'âlâ**'nın yasaklarına düşmekten) **hakkıyla sakınmışlardır; gerçekten onlara şeytandan bir vesvese dokunacak olsa,** (**Allâh**'ın emir ve yasaklarını) **iyice düşünürler de, bu sebeple hemen onlar** (doğruyu, eğriyi ve şeytanın tuzaklarını) **gören** (ve ona uymayarak şerrinden kurtulan) **kimselerdir."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî** *(Rahimehümüllâh)*ın beyanları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede insana bâzen şeytanın vesvese vereceğini, bunun ilacının da **Allâh**'a sığınmak olduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlesiyle müttakî (takvâ sâhibi kimse)lerin bu durumda nasıl davrandıklarını açıklamıştır.

Bir önceki âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bâzen vesvese başlangıcı gibi kabul edilebilecek bir nezğin ârız olabileceği ama bunun kendisinde bir tesir bırakmayacağı zikredilmişken, burada ise takvâ sâhibi kimselerin başına bundan daha fazla bir hâlin ârız olabileceği konu edilmiştir ki o da şeytanın lemmesinin (dokunmasının) onlara temas etmesidir. Tabi ki burada geçen "Mess" tâbiri geride geçen "Nezğ (dürtü)" mefhumundan daha mübâleğalıdır.

Âyet-i kerîmede geçen: (طَائِفٌ) "Tâif" kelimesi, "Tavaf etti (bir şeyin etrâfında döndü)" mânâsına gelen (طَافَ) fiilinin ism-i fâ'ili olup, burada kastedilen mânâ ise **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; şeytanın lemmesi, yâni "Karabasan gibi bir insanın başına çökmesi" demektir. Ancak bundan da murâd, herhangi bir vesvesedir ki, **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم: «إِنَّ لِلشَّيْطَانِ لَمَّةً بِابْنِ اٰدَمَ وَلِلْمَلَكِ لَمَّةً فَأَمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانِ فَإِيعَادٌ بِالشَّرِّ وَتَكْذِيبٌ بِالْحَقِّ وَأَمَّا لَمَّةُ الْمَلَكِ فَإِيعَادٌ بِالْخَيْرِ وَتَصْدِيقٌ بِالْحَقِّ فَمَنْ وَجَدَ ذٰلِكَ فَلْيَعْلَمْ أَنَّهُ مِنَ اللهِ فَلْيَحْمَدِ اللهَ وَمَنْ وَجَدَ الْأُخْرٰى فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.»

"Şüphesiz ki; Âdemoğluna, şeytanın lemmesi (konması, dokunması, kalbini ziyâret edip vesvese vermesi)**, bir de meleğin lemmesi** (kalbine konup, ilham bırakması) **vardır.**

Şeytanın lemmesi, şerle tehdit, hakkı tekzip (yalanlatma); **meleğin lemmesi ise, hayırla müjdeleme ve hakkı** (doğrulatıp) **tasdik** (ettirme)**dir. Kendinde bu hâli bulan, bunun, Allâh'tan olduğunu bilsin de Allâh'a hamdetsin, diğerini bulan ise kovulmuş şeytandan Allâh'a sığınsın"** *(Tirmizî, Tefsîr:3, no:2988, 5/219; Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Tefsir:47, no:11051, 6/305; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:4999, 8/417; İbni Hibbân, es-Sahîh, no:997, 3/278; İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/482)* hadîs-i şerîfinde de bundan bahsedilmektedir.

"Tâif" kelimesinin, insanın aklının etrâfında dönen hayal ve düşünceler mânâsında olması da uygun görülmüştür. Azımsanamayacak bâzı âlimlere göreyse bundan maksat; gazap ve öfke hâlidir.

Bütün bu mânâlara göre de, şeytandan gelen bu hallerin "Tâif" diye isimlendirilmesi, şeytanın sebep olduğu bu rahatsız edici hallerin takvâ sâhibi kimselere de zaman zaman dokunabileceğine, ancak etrâflarında dönüp dolaşıp onların içine ulaşamayacağına ve kendilerinde kötü bir iz bırakmayacağına dikkat çekmektedir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: (تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ) **"İyice düşünürler de, bu sebeple hemen onlar** (doğruyu, eğriyi ve şeytanın tuzaklarını) **gören** (ve ona uymayarak şerrinden kurtulan) **kimselerdir"** buyurarak bu hakîkate işâret etmiştir.

İsti'âzeyi emreden âyet-i kerîmeden sonra bu âyet-i kerîmede "Tezekkür (iyiden iyiye düşünme)" ifâdesinin getirilmesi, şeytanın hîlesi hakkındaki bu düşüncenin sâdece fikrî sahada kalmaması isti'âze (**Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınılma) ile de lisâna dökülmesi gerektiğine işâret etmektedir. İşte o zaman şeytanın bütün yolları tamâmen kapanacaktır.

Bu mânâ birkaç şekilde akla yaklaştırılabilir; **evvelâ** insan şunu bilecektir ki, kendisinin bu âlemin yararına ve zararına olan şeyler hakkındaki bilgisi pek azdır, o azı da ancak aklın yardımıyla fark etmesi mümkün olacaktır. Gazap ânında ise akıl gideceği için o zaman yaptığı ve söylediği şeylerin hiçbiri dosdoğru bir nizam üzere olmayacaktır.

İşte bu anlatılanları aklında hâzır bulunduran bir kişinin bu tefekkürü, kendisinin kızgın haldeyken bâzı sözlere ve fiillere atılmasına engel olup, hayırların tahsîli ve musîbetlerin defi husûsunda **Allâh-u Te'âlâ**'ya dönüş yapmaya kendisini sevkedecektir. Bu durumda da tek çâresi **"E'ûzü billâh** (**Allâh**'a sığınırım)" demek olacaktır.

İkinci olarak; bir kişiye karşı öfkesi kabaran bir insan kendisinin mi yoksa hasmının mı haklı olduğuna dâir kesin bir ilim sâhibi olmadığını bildiği vakit: "İyisi mi ben bu işi **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle edeyim, ben haklıysam **Allâh** hakkımı hasmımdan alacaktır, yok hasmım haklıysa o zaman ona zulmetmemem yakışır" diye düşünmeye başlar ve o anda hükmü **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısmarlayarak **"E'ûzü billâh"** der.

Üçüncü olarak şöyle düşünülür; bir insan hasmını kahretmeye yeterli derecede kuvvet ve şiddetinin bulunduğunu hissetmediği sürece ona karşı öfke açıklamaz. Fakat bu durumda: "Benim bu kişiye karşı sâhip olduğum kuvvettense, bu âlemin İlâhının bana karşı daha ziyâde kuvvet ve kudreti vardır. Ama ben O Rabbime mü-

teaddit defâlar isyân ettiğim halde fazl-u keremiyle O her seferinde beni yıkıma uğratmaktan vaz geçmiştir. O halde benim de kızdığım bu adama karşı zor kullanmaktan vaz geçmem daha uygun olur" şeklindeki bir düşünceyi aklına getirirse, husûmeti ve münâzaayı bir kenara bırakarak **"E'ûzü billâh"** der.

Takvâ sâhibi kimselerin gazaba geldiklerinde düşünecekleri **dördüncü** bir husus ise; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine öfkelerine göre hareket etmeyi bırakmalarını ve kimseye eziyet etmemelerini emretmiş olduğunu iyice düşünmeleridir.

Beşinci bir tezekkür konusu da şudur; insan gazabını yürürlüğe sokarak hasmından intikam aldığında eziyet veren canavarlara ve kātil yılanlara ortak olacak, affı tercih edip intikamı terk ettiğinde ise Enbiyâ ve Evliyânın ekâbirinin fazîletli amellerinden birine iştirâk edecektir.

Düşünülecek diğer bir husûsu zikredecek olursak; insan o an için zayıf durumda olan hasmının yarın bir gün kuvvet-kudret iktisâb ederek kendisinden en fecî bir şekilde intikam alabileceğini hesap etmeli, onu affettiğinde ise bu iyiliğinin iyilikle karşılık görebileceğini düşünmelidir.

İşte bütün bu mânâlar, bu âyet-i kerîmeden istinbât edilmiştir ki, buna göre âyet-i kerîme: "Bu sırları ve mânâları düşünen kimseler rüşd ve hidâyet yolunu görürler, işte o zaman şeytanın dokunmasının tesiri kaybolur, aksine basîret, inkişâf ve tecellî (hak ve hakîkatin açılıp parlaması) hâsıl olur, böylece takvâ sâhibi kullar hasımlarıyla çekişmeyi ve onlara sataşmayı bırakarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazā ve kaderine râzı gelirler ve şeytanın vesvesesinden halâs olurlar" diye mânâlandırılır.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; takvâ sâhibi kimseler şeytanın vesvesesine mâruz kalıp etkilenmekten peygamberler gibi mâsum değildirler. Ama yine de fâsıklar gibi günah bataklığında kalmakta ısrarcı olmazlar. Aksine kendilerine şeytandan en ufak bir vesvese ârız olup bu nedenle her hangi bir zelleye düştüklerinde hemen tevbeye avdet ederek **Allâh-u Te'âlâ**'ya daha da yaklaşırlar.

Nitekim **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bu âyet-i kerîme öyle bir adamdan bahsetmektedir ki o kişi bir öfkeye kapılır, sonra hemen **Allâh-u Te'âlâ**'yı hatırlayarak gazabını yutar" demiştir.

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* ise: "Bir adam bir günaha düşmüşken **Allâh-u Te'âlâ**'yı düşünerek kalkıp o günahı terk eder. İşte bu âyet-i kerîme ondan bahseder" demiştir.

İmâm-ı Süddî *(Radıyallâhu Anh)* ise bu cümle-i celîleye: "Takvâ sâhibi kimseler zelle işledikleri zaman tevbe ederler" diye mânâ vermiştir.

Vehb ibni Cerîr, babasının *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle dediğini anlatmıştır: Bir kere ben **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanında oturuyordum, ona bir adam gelerek: "Yâ **Ebâ Sa'îd**! Günah işleyip sonra tevbe den kul hakkında ne dersin?" deyince o:

عَنْ وَهْبِ بْنِ جَرِيرٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ الْحَسَنِ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا أَبَا سَعِيدٍ! مَا تَقُولُ فِي الْعَبْدِ يُذْنِبُ الذَّنْبَ ثُمَّ يَتُوبُ؟ قَالَ: لَمْ يَزْدَدْ بِتَوْبَتِهِ مِنَ اللهِ إِلَّا دُنُوًّا. قَالَ: ثُمَّ عَادَ فِي ذَنْبِهِ

ثُمَّ تَابَ؟ قَالَ: لَمْ يَزْدَدْ بِتَوْبَتِهِ إِلَّا شَرَفًا عِنْدَ اللهِ. قَالَ: ثُمَّ قَالَ لِي: أَلَمْ تَسْمَعْ مَا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قُلْتُ: وَمَا قَالَ؟ قَالَ: «مَثَلُ الْمُؤْمِنِ مَثَلُ السُّنْبُلَةِ تَمِيلُ أَحْيَانًا وَتَسْتَقِيمُ أَحْيَانًا - وَفِي ذٰلِكَ تَكْبُرُ - فَإِذَا حَصَدَهَا صَاحِبُهَا حَمِدَ أَمْرَهُ كَمَا حَمِدَ صَاحِبُ السُّنْبُلَةِ بُرَّهُ، ثُمَّ قَرَأَ ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾»

"Bu tevbesiyle **Allâh**'a ancak yaklaşması artmıştır" dedi. Adam: "Günaha tekrar avdet edip yine tevbe ederse ne olur?" deyince o: "Bu tevbesiyle ancak **Allâh** katındaki şerefi artmış olur" dedi ve sonra bana: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ne buyurduğunu duymadın mı?" dedi. Ben: "Ne buyurdu?" deyince o: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Müminin acâyip hâli buğday başağına benzer, zaman zaman eğrilir, zaman zaman doğrulur, işte bu zaman zarfında büyür. Sâhibi onun (rûhunu kabzederek) **hasadını aldığında buğday sâhibi** (yetişmiş) **buğdayını beğendiği gibi O da onun hâlini beğenir"** buyurdu" dedi. Sonra:

"O kimseler ki (**Allâh-u Te'âlâ**'nın yasaklarına düşmekten) **hakkıyla sakınmışlardır; gerçekten onlara şeytandan bir vesvese dokunacak olsa,** (**Allâh**'ın emir ve yasaklarını) **iyice düşünürler de, bu sebeple hemen onlar** (doğruyu, eğriyi ve şeytanın tuzaklarını) **gören** (ve ona uymayarak şerrinden kurtulan) **kimselerdir."** âyet-i kerîmesini okudu. *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:7096, 5/408; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/715-716)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kimin sır latîfesi üns ve kurbet (**Allâh-u Te'âlâ** ile ünsiyet ve yakınlık) meydanlarında cevelân ederse ve nefsini ârız olan fitnelerden ve şeytânî hayallerden korursa, işte bu âyette **Allâh-u Te'âlâ**'nın methettiği kullar onlardır.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "İç âlemlerini gözetim husûsunda insanlar birkaç kısım üzeredirler. Kiminin iç âleminden bir gözcüsü vardır ki devamlı kendisini murâkabe eder. İşte:

﴿إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا﴾

"Gerçekten onlara şeytandan bir vesvese dokunacak olsa, (**Allâh**'ın emir ve yasaklarını) **iyice düşünürler."** âyet-i kerîmesi onlardan bahsetmektedir.

Kiminin de içinde kendisini kötülüklerden nehyeden bir murâkıbı vardır ki:

﴿وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى﴾

"Ve o (kötülüğü çokça emreden) **nefsi**(ni) **kötü arzudan engelledi."** *(Nâzi'ât Sûresi:40)* âyet-i kerîmesi onlar hakkındadır.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; takvâ sâhipleri **Allâh**'ın zikrinden gaflet ettikleri saatlerde şeytanın hayâli onlara dokunur, oysa onlar kalpleriyle **Allâh**'ı zikretmeyi devamlı hâle getirseler şeytanın vesvesesi aslâ onlara dokunamaz. Çünkü şeytan, **Allâh**'ı müşâhede etme hâlinde olan bir kalbe yaklaşamaz. Zîrâ o, zikir

ânında geri kaçar, lâkin (kılıç gibi) her keskin şeyin bir ıskalaması, her âlimin bir zellesi, her âbidin bir şiddeti (taassubu), her azimlinin bir kesikliği, her yürüyenin bir duruşu, her ârifin de bir hicâbı (perdelenmesi) vardır. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«. . . إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِي»

"Bâzen benim kalbim de bulutlanıyor" *(el-Kuşeyrî, Letâifü'l-işârât:1/599)* buyururken, başkasına ârız olan hallerin (farklı bir yönden de olsa) kendisine de ârız olduğunu haber vermiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَلْحِدَّةُ تَعْتَرِي خِيَارَ أُمَّتِي.»

"Sinirlilik hâli ümmetimin hayırlılarına ârız olur" *(el-Kuşeyrî, Letâifü'l-işârât:1/599; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:11471, 11/194; İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/432)* buyurarak, rütbeleri ne kadar yüksek olsa bile ümmetin hayırlılarının bâzı hallerinde kendilerine ârız olup onları halîm, selîm olma durumundan çıkaran hiddet hâlinden kurtulamayacaklarını bildirmiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; basîret, Rabbin evi olan kalbin bekçisidir. O uyuduğu zaman şeytan kapısını çalar, eğer uykusu hafifse onu hisseder ve kovar, işte bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın: "Onlara şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman iyice düşünürler" âyet-i kerîmesinde zikrettiği müttakîlerin basîretidir. Ama uykusu ağırsa şeytan onda ne varsa çalar da o bunu fark edemez. İşte bu, şeytanların kardeşleri olan gâfillerin basîretidir.

Bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; mânevî yolda yürüyen sâirlere de, nihâyete ulaşmış olan vâsıllara da şeytanın vesvesesi dokunur. Çünkü âyet-i kerîmenin başı buna delâlet etmektedir. Ne var ki seyr-ü sülûk hâlinde olan ya da **Allâh-u Te'âlâ**'ya ermiş olan kimselere şeytanın dokunması onların makamlarını yükseltir, kendilerine fazlalık sağlar ve onları Rablerine doğru yöneltir.

﴿ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (202)

(وَإِخْوَانُهُمْ) **Onların** (şeytanların) **kardeşleri** (olan kâfirler) **ise,** ne yaparlar? (يَمُدُّونَ) **destek olurlar,** kime? (هُمْ) **onlara,** nerede? (فِي الْغَيِّ) **azgınlıkta,**(ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ) **sonra da bırakmazlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Şeytanların) **kardeşleri** (olan kâfirler) **ise, o** (şeyta)**nlar azgınlıkta bunlara destek olurlar, sonra da** (onları helâk edinceye kadar vesveseleriyle kışkırtmayı) **bırakmazlar/*sonra*** *(o câhil insanlar müttakîlerin sakındığı günahları)* ***bırakmazlar/*."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; âyet-i celîlede zikredilen: (إِخْوَانُهُمْ) **"Onların kardeşleri"** terkibinde geçen zamirin mercii hakkında iki görüş vardır; en zâhir olan birinci görüşe göre mânâ: "Şeytanların kardeşleri azdırma husûsunda şeytanlara yardım ederler" demektir ki bunun îzâhı şöyledir: "İnsan şeytanları cin şeytanlarının kardeşleridir. İnsan şeytanlarının diğer insanları azdırdıkları da ortadadır. Hal böyle olunca insan şeytanlarının yaptığı iğvâ ve idlâl (azdırma ve saptırma), kardeşleri olan cin şeytanlarına yapılan bir yardım olmuş olur."

İkinci görüşe göre ise mânâ: "Kâfir insanların kardeşleri olan şeytanlar, kendilerine günahları süsleyerek ve onları isyâna teşvik ederek o kâfirleri azdırma husûsunda onlara destek olurlar" demektir ki, Meâl-i Şerîf'de verdiğimiz mânâ buna göredir.

Daha açık bir ifâdeyle, birinci mânâda zamir şeytanlara, ikinci mânâda ise kâfirlere râci olmuş olur. Gerçi her iki mânâ da her bir kâfirin, şeytanlardan bir kardeşi olduğuna mebnîdir. Nitekim **Kelbî** *(Rahimehullâh)*: "Her kâfirin şeytanlardan bir kardeşi vardır ki o şeytanlar onlara yardım ederler ve dalâletlerini artırırlar" demiştir.

Burada geçen "Şeytanların kardeşleri", yöneticilerin kötü arzularına uyan âlimler de olabilir ki onlar kendilerinden tâvizli fetvâ isteyen liderlerin keyfine uymaktan geri durmazlar. Nitekim **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَتَانِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَعْرِفُ الْحُزْنَ فِي وَجْهِهِ، فَأَخَذَ بِلِحْيَتِي فَقَالَ: «إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، أَتَانِي جِبْرِيلُ آنِفًا فَقَالَ: إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ. قُلْتُ: أَجَلْ، فَإِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، فَمَا ذَاكَ يَا جِبْرِيلُ؟! فَقَالَ: إِنَّ أُمَّتَكَ مُفْتَتِنَةٌ بَعْدَكَ بِقَلِيلٍ مِنَ الدَّهْرِ غَيْرِ كَثِيرٍ، قُلْتُ: فِتْنَةُ كُفْرٍ أَوْ فِتْنَةُ ضَلَالَةٍ؟ قَالَ: كُلُّ ذٰلِكَ سَيَكُونُ. قُلْتُ: وَمِنْ أَيْنَ ذَاكَ وَأَنَا تَارِكٌ فِيهِمْ كِتَابَ اللهِ! قَالَ: بِكِتَابِ اللهِ يُضَلُّونَ، وَأَوَّلُ ذٰلِكَ مِنْ قِبَلِ قُرَّائِهِمْ وَأُمَرَائِهِمْ، يَمْنَعُ الْأُمَرَاءُ النَّاسَ حُقُوقَهُمْ فَلَا يُعْطُونَهَا فَيَقْتَتِلُونَ، وَتَتَّبِعُ الْقُرَّاءُ أَهْوَاءَ

الْأُمَرَاءِ فَيَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ، قُلْتُ: يَا جِبْرِيلُ! فِيمَ يَسْلَمُ مَنْ سَلِمَ مِنْهُمْ؟ قَالَ: بِالْكَفِّ وَالصَّبْرِ إِنْ أُعْطُوا الَّذِي لَهُمْ أَخَذُوهُ وَإِنْ مَنَعُوهُ تَرَكُوهُ.»

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yanıma geldiğinde, yüzünden, üzüntülü olduğunu anladım. Sakalını tutarak: **"İnnâlillâh ve innâ ileyhi Râci'ûn"** dedikten sonra: **"Cibrîl bana gelerek, 'İnnâlillâh ve innâ ileyhi Râci'ûn' dedi. Ben: 'Evet, İnnâlillâh ve innâ ileyhi Râci'ûn! Fakat bu istircâ'ın sebebi ne?' diye sorunca, o:**

'Şüphesiz senin ümmetin senden çok değil az bir zaman sonra fitnelenecektir.' dedi. Ben: 'Kâfirlik fitnesi mi, sapıklık fitnesi mi?' diye sorunca, o: 'Hepsi de yakında olacak' dedi.

O zaman ben: 'Ben onların arasına Allâh'ın kitabını bırakmışken bu nasıl olur?' deyince, o: 'Zâten Allâh'ın kitâbıyla saptırılacaklar! Bu iş evvelâ kurrâ ve ümerâ (Kur'ân'ı güzel okuyup kendilerini ibâdete verenlerle, yönetici konumundaki adamlar)**dan başlayacak. Yöneticiler insanların haklarını engelleyerek vermeyecekler ve bu sebeple savaşacaklar. Kurrâ da, emirlerin arzularına uyarak onlara azgınlıkta destek olup** (hiçbir fesâdı) **eksik bırakmayacaklar' dedi. Bu sefer ben:**

'Ey Cibrîl! Onlar içerisinden, kurtulan neyle kurtulacak?' diye sorduğumda, o: '(Onlarla savaşmaktan) **el çekip sabrederek** (kurtulabilirler)**! Onlar** (böyle yapanlar) **hakları kendilerine verilirse alırlar, verilmezse onu bırakırlar.' diye cevap verdi."** *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:Bâb:163, sh:210; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/717-718)*

Âyet-i celîlede geçen: (ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ) **"Sonra geri durmazlar"** cümle-i celîlesine birkaç türlü mânâ verilmiştir, bir mânâya göre bu cümle-i celîle: "Sonra da şeytanlar kendilerine uyanları helâk edinceye kadar vesveseleriyle kışkırtmayı bırakmazlar" demektir.

Diğer bir mânâ ise: "Sonra o kâfir insanlar müttakîlerin sakındığı günahları bırakmazlar" şeklindedir ki bu vasıf, müttakî müminle kâfiri birbirinden ayıran özelliktir. Çünkü mümine şeytandan bir vesvese gelir de bir günaha düşerse hemen aklını başına toplayıp mâsiyet içerisinde olduğunu fark ederek vaz geçer, tevbe ve istiğfar eder. Ama kâfir dalâleti içerisinde devâm eder gider, ne düşünür, ne vazgeçer!

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîle ile alâkalı olarak: "Ne insanlar yaptıkları kötülüklerden vaz geçer, ne de şeytanlar onları saptırmaktan vaz geçer" şeklinde bir tefsirde bulunmuştur ki bu mânâya göre "Vazgeçmeme" fiili aynı anda insanlara da şeytanlara da hamledilebilir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeleri duyan akıllı kişiye düşen, tuğyân ehlinden (azgınlardan) uzaklaşması ve şeytanın vesvesesinden korunmasıdır.

Nakledildiğine göre; evliyâdan biri **Allâh-u Te'âlâ**'dan şeytanın nasıl gelip vesvese verdiğini kendisine göstermesini istedi. **Hakk Te'âlâ** da ona billur sûretinde bir insan heykeli gösterdi. O sûretin iki omuzu arasında kuş yuvası gibi bir siyah ben bulunuyordu. O sırada Hannâs (zikir ânında çokça geri kaçan şeytan) fil hortumu gibi hortumu bulunan bir hınzır sûretinde geldi ve eliyle o insanı tüm yönle-

rinden yokladı, sonra iki omuzu arasından gelerek hortumunu kalbine doğru soktu ve ona vesvese vermeye başladı. O anda o kişi **Allâh-u Te'âlâ**'yı zikretmeye başlayınca şeytan hemen geri kaçtı.

Zâten her ne zaman kalpte zikir nûru hâsıl olsa şeytan ökçeleri üzere geri kaçtığı için ("Çokça geri kaçan" anlamına gelen) Hannâs diye adlandırıldı. Bu İlâhî sırdan dolayıdır ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* iki omuzu arasından kan aldırarak hacamat oldu, şeytanın sermâyesini zayıflatmak ve geçiş yerini daraltmak için **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* kendisine bunu emir ve vasiyet etti. Çünkü şeytanın vesvesesi kan mecrâlarından akabilmektedir.

Yine bundan dolayı nübüvvet mührü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in iki omuzu arasında bulunmaktaydı ki onun şeytanın vesvesesinden ısmetine (korunmuşluğuna) işâret etmekteydi. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهاَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَعَانَنِيَ اللهُ عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ.»

"Allâh o (yakınımda bulunan şeyta)**na karşı bana yardım etti de o Müslüman oldu"** buyurmuştur. *(Hâkim, el-Müstedrek, no:832, 1/352)*

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın İlâhî mühürle kendisini seçkin ve şerefli kılarak desteklediğini ve tam bir ısmetle onu fazîletli kıldığını, bu nedenle karîni olan şeytanın Müslüman olduğunu açıklamış oldu. Ama **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın karîni olan şeytan Müslüman olmadığı için ona vesvese verebildi.

Şunu bil ki; insanın kalbine gelen şeyler iki türlüdür, bir kısmı meleğin ilkâsıyla (kalbe atmasıyla), diğer kısmı ise şeytanın ilkâsıyla hâsıl olur. Bunun ayrımı şöyle yapılır; hangi fikir hayra sebep olup âkıbeti âfetten emin olursa, kendisinden, başka bir düşünceye geçiş de serî olmazsa ve kendisinden sonra hakka tam bir teveccüh (yöneliş) ve ibâdete teşvik eden büyük bir lezzet hâsıl olursa işte o düşünce melekîdir, bunun aksine olanlar ise şeytânîdir.

Meşâyıhtan bâzısı şöyle demiştir: "Bâzen şeytan bir telbîs (karıştırma) yapar da bâtılı hak sûretinde gösterir. Meşâyıh Hazarâtı gıdâsı haramdan olan bir kişinin melekî ve şeytânî havâtırın arasını ayıramayacağı husûsunda yâni aklına gelen bir şeyin melekten mi yoksa şeytandan mı geldiğini fark edemeyeceği konusunda görüş birliğine varmıştır. Hattâ onlardan bâzısı: 'Azığı(nın kaynağı) mâlum olmayan kişi de bu iki düşüncenin arasında ayırım yapamaz' demiştir."

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

طِفْلِ جَانْ اَزْ شِيرِ شَيْطَانْ بَازْ كُنْ بَعْدَ ازْ آنَشْ بَا مَلَكْ اَنْبَازْ كُنْ

تَا تُو تَارِيكْ وَ مَلُولْ وَ تِيرَهْ دَانْكِه بَا دِيوِ لَعِينْ هَمْشِيرَهْ

"Ey sâlik-i râh-i Hüdâ (Ey **Allâh** yolunun yolcusu)**! Can çocuğunu şeytân sütünden kes, Ondan sonra o cânı meleklere ortak et.**

(Ey tâlib!) **Sen zulmânî** (karanlık)**, melûl** (hayırlardan usanmış) **ve sıfat-ı nefs** (nefsin sıfatı) **ile bulanık bulunduğun müddetçe,**

Bil ki, şeytân-ı la'în ile süt kız kardeşisin!" *(Mesnevî-i Mânevî, cilt:1, beyit no:1640-1641)*

Şeytân sütünden murâd cismânî gıdâdır. Bu gıdâyı kestikten sonra, meleklerin gıdâsına ve zevkine ortak olursun ve onların zevk aldığı yerden zevk almaya başlarsın.

Yâni, şeytânın zevk aldığı ve lezzet bulduğu yerden zevk alıp lezzet bulursun. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/151)*

***Sarı Abdullâh Efendi**'nin "**Mesnevî Şerhi**"nde zikrettiğine göre mânâ şöyledir: Şeytânın memesinden can çocuğuna enâniyet ve ikilik sütlerini emzirme ve onun sütünden kesil. Ondan sonra o canı meleklere şerîk et (ortak yap). Yâni rûhânî gıdâ olan tesbîh, tehlîl, aşk ve muhabbet şaraplarından içir ve yedir ve müşâhede-i tecelliyât-i cemâlde müstağrak ve pür-zevk ol (**Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâl tecellilerini müşâhede etme hâline dalarak zevk dolu biri ol).*

***Mevlânâ Hazretlerinin** "Şeytanın hemşîresisin (süt kız kardeşisin)" buyurması nefsin müennes (dişi) olması îtibârıyladır. Zîrâ nefis de şeytândır.*

Helâl lokma derûn (iç) nûrunu ziyâde kılar ve kalp kandiline ziyâ (ışık) verir. Zîrâ yenilen gıdâlar duyulara ve damarlara yayıldığında, eğer lokma haram ise, dilde gıybet, gözde harama bakma, elde vurma dövme, ayakta menâhî ve münkerâta (yasaklara) gitme, tenâsül uzvunda zinâya mübâşeret (teşebbüs), kalpte gaflet ve ehl-i hakka düşmanlık iktizâları (gereksinimleri) hâsıl olur.

Eğer o lokma helâl ise, kalbte aşk nûru ve muhabbet, gözde ibret, dilde zikir ve tesbîh, elde kesb-i helâl (helâl kazanç), ayakta mescitlere, ulemâ ve meşâyıh meclislerine yürüyüp hareket etme hallerini îcâb edip (gerektirip) îman nûrunu ziyâde kılar. Çirkin sıfatların haram lokmadan, güzel ahlâkın ise helâlden hâsıl olduğu mukarrardir (kesinleşmiştir). Peki, "Benim kazancım helâldir, lâkin zikrolunan çirkin vasıflardan halâs olmayıp, beşeriyetin gereklerinden kurtulamadık ve gönül kandilini aydınlatamıyoruz" dersen (yine de o yediklerin tam hâlis değildir), gerçi sen o lokmayı helâl kıyâs edersin, lâkin beherhâl (her halde) onda bir ğıll-ü ğışş (karışıklık ve şüphe) vardır. *(Sarı Abdullâh Efendi; 2/373-374)*

لُقْمَهٔ كَآنْ نُورْ اَفْزُود و كَمَالْ آنْ بُوَدْ آوُرْدَه اَزْ كَسْبِ حَلاَلْ

"(Yiyenin) kemâlini ve nûrunu artıran bir lokma,
Helâl kazançtan getirilmiş bir lokmadır." *(Mesnevî-i Mânevî, cilt:1, beyit no:1642)*

Derûnun nûrunu ve rûhun kemâlini arttırması helâl lokmanın elbette şânındandır. Böyle helâl lokma yiyenlerin derûnu münevver olur (içi aydınlanır) ve kemâl mertebelerine yönelir. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/151)*

چُونْ زِ لُقْمَه تُو حَسَدْ بِينِى و دَامْ جَهْل و غَفْلَتْ زَايَدْ آنْرَا دَانْ حَرَامْ

"Bir lokmadan hased, tuzak, cehâlet ve gaflet,
Doğuyor görürsen, onun haram olduğunu anla!" *(Mesnevi-i Mânevî, cilt:1, beyit no:1645)*

Helâl lokma nûr-i cân ve zevk-i derûn (rûha can ve iç âlemine zevk) getirir, haram lokma ise kesâfet (ağırlık), cehâlet ve gaflet gibi hasletler bitirir. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/151-152)*

زَايَدْ اَزْ لُقْمَهٔ حَلاَلْ اَنْدَرْ دَهَانْ مَيْلِ خِدْمَتْ عَزْمِ رَفْتَنْ آنْ جِهَانْ

"Ağza alınan helâl lokmadan (Ehlullâha) **hizmet meyli,**
Ve öbür âleme gitme azmi doğar (insanda)!" *(Mesnevî-i Mânevî, cilt:1, beyit no:1648)*

Helal lokmadan hizmet ve taâte meyil ve âlemi melekût ve ceberûta azîmet eylemek (yüce âlemlere yönelme meyli) doğar. Nitekim âyet-i kerîmede:

﴿كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا﴾

"Lezzetli ve helâl şeylerden yiyin ve sâlih bir amel işleyin!" *(Mü'minûn Sûresi:51)* ***buyurulmuştur.*** *Haram habîstir (pistir), tayyib (temiz) değildir,* ***Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ*** *tayyib şeyleri yemeyi ibâdete mukārin (yakın) kılmıştır.* ***İbni Mes'ûd*** *(Radıyallâhu Anh)dan rivâyete göre* ***Rasûlüllâh*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem):*

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ.»

"Helâl rızık aramak farzdan sonra farzdır" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:9993, 10/74; Sarı Abdullâh Efendi:2/375)* ***buyurmuştur.*** *Yâni helâli taleb etmek îman ve namaz farîzalarından sonra her mü'min ve mü'mine üzerine farîzadır. Yine* ***Rasûlüllâh*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem):*

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَكَلَ الْحَلَالَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا نَوَّرَ اللهُ تَعَالَى قَلْبَهُ وَأَجْرَى يَنَابِيعَ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ.» وَفِي رِوَايَةٍ: «زَهَّدَهُ اللهُ فِي الدُّنْيَا.»

"Her kim kırk gün helâl yerse Allâh-u Te'âlâ kalbini nurlandırır ve kalbinden hikmet pınarları akıtır." *Bir rivâyette ise:* ***"Allâh onu dünyâ hakkında zâhid*** *(isteksiz ve soğuk)* ***kılar"*** *(Ğazâlî, el-İhyâ:2/101; Zebîdî, el-İthâf:6/7; Sarı Abdullâh Efendi:2/376)* ***buyurmuştur.***

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîflerinde ise* ***Rasûlüllâh*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem):*

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِلّٰهِ تَعَالَى مَلَكًا عَلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ يُنَادِي كُلَّ لَيْلَةٍ: مَنْ أَكَلَ حَرَامًا لَمْ يُقْبَلْ مِنْهُ صَرْفٌ وَلَاعَدْلٌ.»

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ'nın Mescid-i Aksâ üzerinde bulunan bir meleği vardır ki her gece: 'Haram yiyenin ne farzı ne de nâfilesi kabul olunmaz' diye nidâ eder" *buyurmuştur. (Ğazâlî, el-İhyâ:2/102; Zebîdî, el-İthâf:6/8; Sarı Abdullâh Efendi:2/376)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)dan rivâyet edildiğine göre* ***Nebî*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) bir hadîs-i şerîflerinde de:*

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنِ اشْتَرَى ثَوْبًا بِعَشْرَةِ دَرَاهِمَ وَفِي ثَمَنِهِ دِرْهَمٌ حَرَامٌ لَمْ يَقْبَلِ اللهُ تَعَالَى صَلٰوتَهُ مَا دَامَ عَلَيْهِ مِنْهُ شَيْءٌ.»

"Her kim on dirheme bir elbise satın alsa ama onun parası içerisinde bir dirhem haram bulunsa, o kişinin üzerinde o elbiseden bir parça bulunduğu sürece Allâh-u Te'âlâ onun namazını kabul etmez *(kıldığı namaz borcunu düşürmüş olsa da, kendisi için makbul namaz sevâbı yazılmaz)" buyurmuştur. (Ğazâlî, el-İhyâ:2/102; Zebîdî, el-İthâf:6/8; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:9257, 4/13; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:5732, 10/24-25; Sarı Abdullâh Efendi:2/376)*

Rivâyet olunur ki ***Sa'd ibni Ebî Vakkās*** *(Radıyallâhu Anh) kibâr-i sahâbeden idi. Bir gün* ***Rasûl*** *(Aleyhisselâm)a niyâz edip: "Yâ* ***Rasûlellâh****, aleyke selâmullâh! Bana duâ ediniz de her ne duâ edersem* ***Allâh*** *katında müstecâb olsun" deyince* ***Rasûlüllâh*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem):*

«يَا سَعْدُ! أَطِبْ مَطْعَمَكَ تَكُنْ مُسْتَجَابَ الدَّعْوَةِ.»

***"Ey Sa'd! Yiyeceğini helâl** (yemeklerden) **yap ki duâ** (ve hâceti)**n müstecâb olsun"** buyurdular.* (Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:1/125; Ğazâlî, el-İhyâ:2/102; Sarı Abdullâh Efendi:2/376)

İbni Ömer (Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre **Fahri âlem*** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) *buyururlar ki:*

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ لَمْ يُبَالِ مِنْ أَيْنَ كَسَبَ الْمَالَ لَمْ يُبَالِ اللهُ مِنْ أَيْنَ أَدْخَلَهُ النَّارَ.»

"Her kim malı nereden kazandığına önem vermezse, Allâh da onu cehenneme nereden** (hangi kapısından) **sokacağına önem vermez." (Ğazâlî, el-İhyâ:2/102; Sarı Abdullâh Efendi:2/376; Deylemî, Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:9257, 4/13)

Yine hadîs-i şerîfte gelmiştir ki:

«اَلْعِبَادَةُ عَشْرَةُ أَجْزَاءٍ، تِسْعَةٌ مِنْهَا فِي طَلَبِ الْحَلَالِ.»

"İbâdet on cüzdür, bunların dokuzu helâl rızık aramaktadır." (Ğazâlî, el-İhyâ:2/102; Zebîdî, el-İthâf:6/8)

***Allâh-u Te'âlâ**'nın, bir kitabında şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:*

يُرْوَى أَنَّ اللهَ تَعَالَى قَالَ فِي بَعْضِ كُتُبِهِ: «وَأَمَّا الْوَرِعُونَ فَأَنَا أَسْتَحْيِي أَنْ أُحَاسِبَهُمْ.»

"Haram** (kazanmak)**dan sakınanlara gelince; Ben onları hesaba çekmekten hayâ ederim." (Ğazâlî, el-İhyâ:2/102; Zebîdî, el-İthâf:6/9)

*Yine **Ebû Hureyre*** (Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte gelmiştir ki:*

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ جَمَعَ مَالًا حَرَامًا ثُمَّ تَصَدَّقَ بِهِ لَمْ يَكُنْ لَهُ فِيهِ أَجْرٌ وَكَانَ إِصْرُهُ عَلَيْهِ.»

"Bir kimse haram bir mal toplar da sonra onu sadaka verirse kendisi için onda hiçbir sevap olmaz, vebâli de üzerinde kalır." (İbni Hibbân, Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:9269, 4/15; Sarı Abdullâh Efendi:2/376)

*Rivâyet olunur ki, Muhâcirîn ve Ensârın ulusu, **Rasûl*** (Aleyhisselâm)*ın ilk halîfesi, tecrîd ehlinin seyyidi, tefrîd efrâdının şehinşâhı, **Rasûl*** (Aleyhisselâm)*a o mâruf mağarada şefîk bir refîk olan **Ebû Bekr-i Sıddîk*** (Radıyallâhu Anh) *kölesinin elinden süt içti, sonra onun kâhinlik yaparak o sütü kazandığı ve onun helâlden olmadığı mâlûm-u şerîfleri olduğunda mübârek parmağını boğazına sokup kustu, hattâ öyle bir za'fiyet ârız oldu ki neredeyse ölecekti. Sonra dergâh-ı izzete münâcaat eyleyip:*

«اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعْتَذِرُ إِلَيْكَ مِمَّا حَمَلَتِ الْعُرُوقُ وَخَالَطَ الْأَمْعَاءَ.»

*"Ey **Allâh**! Damarların taşıdığından ve bağırsaklara karışandan dolayı Senden özür diliyorum" diye yalvardılar.* (Ğazâlî, el-İhyâ; Zebîdî, el-İthâf:6/10)

Süfyân-ı Sevrî (Kuddise Sirruhû) *buyururlar ki: "Haram maldan tasadduk eyleyen, pislenen elbisesini idrâr ile yıkayıp temizlemek isteyene benzer."*

Sehl-i Tüsterî (Kuddise Sirruhû) *buyurdular ki: "Hiç kimse îmânın hakîkatine şu dört şey olmadan ulaşamaz: Evvelâ; sünnetlerini yerine getirmek şartıyla bütün farzları edâ etmekle, ikincisi; vera' şartıyla helâl lokma yemekle, üçüncüsü; zâhiren ve bâtınen uygunsuz söz ve davranışlardan elini ve dilini çekmekle, dördüncüsü; bunun üzerine kararlılık gösterip ölünceye kadar sabretmekle."*

Erbâb-ı vera'dan bâzı muhakkikler: "Bir kimse kırk gün haram yese kalbini pas tutup, kap-karanlık geceden daha karanlık olur" buyurmuşlardır.

Yine ***Sehl-i Tüsterî*** *(Kuddise Sirruhû) buyurdular ki: "Haram lokma yiyen kimse istese de istemese de onun heft endâmı (baş, göğüs, karın, iki el ve iki ayak olmak üzere vücuttaki önemli yedi âzası) mâsiyete (günaha) düşer, helâl yiyen kimse ise istesin istemesin onun heft endâmı ve bütün uzuvları tâate düşkün olur. Âh eyvâh, yazıklar bir bahse geldik ki hâlimizin hakîkatine nazar olunsa işimiz perişân olur da nutka mecâlimiz (konuşmaya gücümüz) kalmaz.* *(Sarı Abdullâh Efendi:2/375-376)*

-**Allâh-u Te'âlâ** kendisini ziyâde feyizlerle takviye eyleyesi- biricik **Hazreti Şeyhimiz "el-Lâihâtü'l-berkıyyât"** isimli kitabında şu açıklamayı yapmıştır:

"**Allâh**'ın emriyle hak ehlinin kalpleri üzerine müvekkel kılınmış melek onlara dâimâ hakkı ilkâ eder, bir an için onlara şeytandan bir vesvese dokunacak olsa o melek onlara o şeytânî düşünce hakkında uyarıda bulunur. Onlar da hemen gerçeği anlayıp hakkı görürler ve bâtılın eserini kalplerinden silerler.

Allâh'ın hizlânı (kulunu doğruyu bulmaktan mahrum etme sıfatı) ile **Allâh**'ın düşmanlarına musallat olan şeytan ise onlara dâimâ bâtıl fikirler ilkâ eder. Onlara bir an Rahmân tarafından bir düşünce ârız olsa hemen şeytan onu onlara unuttu-rur, artık onlar hakkı düşünemezler, doğruyu göremezler ve şeytanın eserini kalplerinden silemezler. **Rahmân**'a âit olan şân (önemli iş), hakkı hak, bâtılı da bâtıl olarak göstermektir. Şeytana âit olan fiil ise, hakkı bâtıl, bâtılı da hak olarak göstermektir. İşte **Rahmân**'ın kulları hâdî ve mehdî (doğru yolu gören ve gösteren) kimseler iken, şeytanın kullarının dâll ve mudill (sapık ve saptırıcı) olmasındaki sır ve hikmet bundan ibârettir. Zîrâ doğru yolu göstermek için doğru yolda olmak gerektiği gibi, doğru yoldan saptırmak da haktan sapmış olmayı mûciptir."

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; şeytanın kardeşleri **Allâh-u Te'âlâ**'dan sürekli gâfil olan kimselerdir. Onların bu kemâl-i gafletleri kendilerinde hicap (perdelenme) hâlini dâim kılmıştır. Onlardan kimi en ufak bir zelleye bile niyetlenmemiştir, kimi de günaha düşmüş, fakat ısrarcı olmamıştır. İşte bunlar gaflet ehlinin en hayırlılarıdır. Onlardan kimi de gâfil olup aldanmıştır ve **Allâh**'tan uzaklık hâlinin sürekli olmasında ısrarcı olmuşlardır. İşte onlar kesinlikle perdelenmiş ve yakınlık mertebesinden engellenip reddedilerek uzaklaştırılmış kimselerdir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde geride geçen iki âyet-i kerîmenin işârî mânâsı hakkında **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen şöylece mestûrdur: Takvâ sâhipleri, kalp sâhipleridir, çünkü takvâ kalbin işidir, nitekim Aleyhissalâtü vesselâm **Efendimiz** kalb-i şerîfini göstererek: «اَلتَّقْوٰى هٰهُنَا.» **"Takvâ işte buradadır"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7727, 13/159)* buyurmuştur.

Takvâ öyle bir nurdur ki, sâhibi onunla hakkı hak olarak, bâtılı da bâtıl olarak görür. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**:

"Takvâ sâhiplerine şeytandan bir hayâl dokunduğu zaman, yâni; takî ve nakî (takvâ sâhibi ve mâsivâdan arı-duru) olan bir kalbin etrâfında şeytanın amellerinden bir nevî vesvese dolaştığı zaman o kalp takva nûruyla onu görüp anlar, onun kendisini ifsat edeceğini, berraklığını bulandıracağını ve kendisini katılaştıracağını fark eder de ondan sakınıp uzak durur.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:﴿تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾ **"Düşünürler de hakkı görürler"** kavl-i şerîfi budur.

"Kardeşleri azgınlıkta onlara yardım ederler" kavl-i şerîfi ise şuna işâret eder; nefisler kalbin kardeşleridirler, çünkü nefisle kalp, ruh ile (beden) kalıbın(ın) izdivâcından doğmuş ikizdirler. Bundan dolayı kalp ibâdet ve taat husûsunda nefse yardım eder, zâten nefis olmazsa kalpten hiçbir mâsiyet zuhûr etmez. Çünkü kalp **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikri ve taatıyla mutmein olmak üzere yaratılmıştır.

"Sonra bir şeyi eksik etmezler" kavl-i şerîfi: "Nefisle kalpten hiçbiri yaptığı işten yorulmaz ve yaratıldığı huyu terketmez. Tâ ki kalp erbâbı ebediyyen nefislerinin hîlesinden emin olmasınlar, nefisleri aleyhine israf eden erbâbı nüfûs da kalplerinin ahvâlinin ıslâhı hakkında **Allâh**'ın rahmetinden ümit kesmesinler.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu iki âyet-i kerîmenin işârî mânâları şöyledir: "**Şirkten sakınanlara şeytan gelip de**, meydana gelen fiillerden birini **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrine nispet etme **vesvesesi verirse onlar** bütün ef'âli **Allâh-u Te'âlâ**'dan görme makāmı olan gerçek tevhîd makāmını **düşünürler de**, şeytanın hiçbir etkisi bulunmadığını ve her işte faaliyetin ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğunu **görürler**.

Şeytanların kardeşleri olan mahcûblar (**Allâh-u Te'âlâ**'dan perdeli kimseler) **ise azgınlıkta o** şeyta**nlara yardım ederler** ki o azgınlık da, işleri sivâya (**Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrine) nispet etmektir. **Sonra** da inatçılıktan, çekişmekten ve mücâdeleden **geri durmazlar**.

﴿ وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحٰى إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هٰذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (203)

(وَإِذَا لَمْ تَأْتِ) **Sen getirmediğin zaman,** kime? (هِمْ) **onlara,** neyi? (بِآيَةٍ) **bir âyeti,** yâni mûcizeyi, ne yaparlar? (قَالُوا) **derler,** ne derler? (لَوْلَا اجْتَبَيْتَ) **uydursaydın ya,** neyi? (هَا) **onu,** (قُلْ) (Habîbim!) **söyle,** ne söyle? (إِنَّمَا أَتَّبِعُ) **ben ancak hakkıyla uymaktayım,** neye? (مَا) **o şeye ki,** (يُوحَى) **vahyolunmaktadır,** kime? (إِلَيَّ) **bana,** kimden? (مِنْ رَبِّي) **Rabbimden,** (هٰذَا) **işte bu** (Kur'ân), nedir? (بَصَائِرُ) **basîretlerdir,** kimden? (مِنْ رَبِّكُمْ) **Rabbinizden,** daha nedir? (وَهُدًى) **büyük bir hidâyettir,** daha, (وَرَحْمَةٌ) **üstün bir rahmettir,** kim için? (لِقَوْمٍ) **bir toplum için,** öyle toplum ki, (يُؤْمِنُونَ) **îmân etmektedirler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Sen onlara (istedikleri) **bir** (mûcize ve) **âyet getirmediğin zaman: "**(Diğer uydurdukların gibi) **bunu da uydursaydın ya/***(diğerleri gibi)* ***bunu da (Allâh'tan) isteseydin ya/*****bunu da** (kendiliğinden) **derleyip toplasaydın ya/!" derler.** (Habîbim!) **Sen: "**(Ben kendiliğimden mûcize uyduran ve isteyen biri değilim.) **Ben ancak Rabbimden bana vahyolunmakta olana hakkıyla uymaktayım!" de.**

İşte bu (Kur'ân), Rabbinizden (size gönderilmiş olup, hak ve hakîkatleri gösteren, böylece kalp gözlerinizin görmesini sağlayan delil ve) **basîretlerdir, inanmakta olan bir toplum için de büyük bir** (rehber ve) **hidâyettir ve muazzam bir rahmettir."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî** *(Rahimehümüllâh)*ın beyanları vechile; bir önceki âyet-i kerîmede cin ve insan şeytanlarının iğvâ ve idlâlden vazgeçmeyecekleri beyân edildikten sonra, bu âyet-i kerîmede bu azdırma ve saptırma türlerinden biri olan özel bir mevzû, bahse konu edilmiştir. O da şeytanların saptırması netîcesinde müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den inadına muayyen âyetler ve husûsî mûcizeler istemeleridir. Nitekim bu husus:

﴿وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ﴾

"O (müşrik ola)**nlar** (Kur'ân gibi bir mûcizeyi müşâhede ettikten sonra, kendi istedikleri bâzı diğer mûcizeleri de görmelerine rağmen hâlâ inatçılık yaparak): **'Sen bizim için bu yerden bir göze fışkırtıncaya kadar yâhut hurmalıktan ve asmalık-**

tan sana âit bir bahçe olup da, aralarında tam bir akıtmayla (şarıl şarıl) **ırmaklar akıtıncaya kadar ya da** (inanmamamız hâlinde başımıza belâlar geleceğini) **iddiâ ettiğin gibi göğü üzerimize parçalar hâlinde düşürünceye veyâ** (iddiânın doğruluğuna) **bir kefil olarak Allâh'ı ve melekleri getirinceye kadar yâhut da sana âit altından bir ev oluncaya ya da sen semâ** (katmanların)**da yükselinceye kadar biz sana aslâ inanmayacağız!** (Bunu yapsan bile) **senin** (göğe) **yükselişine de aslâ inanmayacağız, tâ ki sen bize kendisini okuyabileceğimiz** (ve içinde seni tasdik eder mâhiyette âyetler göreceğimiz) **bir kitap indiresin' dediler."** *(İsrâ Sûresi:90-93)* âyet-i kerîmelerinde açıklanmıştır.

Ama onların bu taleplerine karşı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: "Sipâriş üzerine mûcize getirecek değilim, size gösterdiklerim îmân etmeniz için yeterli gelecek kadar fazladır. Ama siz inadına böyle taleplerde bulunuyorsunuz" buyurunca onlar: (لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا) **"Bunları toplasaydın ya"** demişlerdir ki bu makamda onların bu sözüne iki türlü mânâ verilmiştir: Ya onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir uydurukçu olduğuna inandıkları göz önünde bulundurulur ki bu durumda mânâ: "Evvelce getirdiklerini uydurduğun gibi bu istediklerimizi de kendi tarafından uydurup toplasaydın ya" şeklinde olur. Ya da mânâ: "Eğer sen **Allâh-u Te'âlâ**'nın senin duânı kabul ettiğine dâir iddianda doğru biriysen bunları **Allâh**'tan istesen ya" demektir.

Her hâlükârda **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine onlara karşı yeterli cevâbı açıklamasını emretmek üzere: (قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَى إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ) "Ey müşrikler: 'Ben kendiliğimden mûcize uyduran ve isteyen biri değilim. Rabbimden durup dururken mûcize istemek de bana yakışmaz, ben ancak vahyi gözlerim, **Ben ancak Rabbimden bana vahyolunmakta olana hakkıyla uyarım,** O bana ne ikrâm ettiyse onu söylerim, değilse bir şey istemeyip sükût etmem gerekir. Gerçi sizin istediğiniz mûcizeleri getirmemem elçiliğimi zedelemez. Zîrâ dâvâmı ispat etmek üzere size çok açık ve üstün bir mûcize gelmiştir.

İşte bu Kur'ân, **Rabbinizden** size gönderilmiş olan, hak ve hakîkatleri gösteren, böylece kalp gözlerinizin görmesini sağlayan delil ve **basîretlerdir, inanmakta olan bir toplum için de büyük bir** rehber ve **hidâyettir ve muazzam bir rahmettir** ki, sâde bu mûcizem olsaydı bile peygamberliğimin sıhhatine delil olarak yeterli olurdu. Artık fazlasını istemek inatçılık bâbındandır' de" buyurmuştur.

Görüldüğü üzere bu âyet-i kerîmede **Kur'ân-ı Kerîm** hakkında üç vasıf zikredilmiştir, birincisi; **Kur'ân-ı Kerîm**'in basîret oluşudur. "Basîret" kelimesinin aslı "İbsâr" tâbirinden alınmadır ki bunun mânâsı: "Bir şeyin, insanın göreceği şekilde açık olmasıdır. **Kur'ân-ı Kerîm** tevhîd, nübüvvet ve me'âd (âhiret) delilleri hakkında akılların hakkı görmesine sebep olduğu için, sebebe müsebbebin ismini takma kabîlinden **Kur'ân-ı Kerîm** hakkında basîret tâbiri kullanılmıştır. Daha açık bir ifâdeyle "Basîret"ten kastedilen mânâ, hakkı gösteren delil demektir.

Kur'ân-ı Kerîm hakkında kullanılan "Hidâyet" ve "Rahmet" vasıflarının mânâları ise herkes nezdinde mâlum olup bu iki sıfat sâdece inananlara has kılın-

mıştır. Zîrâ **Kur'ân-ı Kerîm**'e inanmayanların, onun gösterdiği yoldan ve getirdiği rahmetten istifâde edemeyecekleri âşikârdır. Ama "Basîret" oluşu herkese göre gerçekleşmiştir. Bu nedenle inanan inanmayan herkese karşı **Allâh-u Te'âlâ**'nın âhiretteki hucceti **Kur'ân-ı Kerîm**(i göndermesi) ile kāim olacaktır.

Bu üç sıfatla alâkalı olarak üç farklı mertebe tespit edilmiştir, şöyle ki; insanlar dînî ilimlerin dereceleri bakımından farklı makamlardadırlar. Kimisi tevhîd ilminde nihâî dereceye ulaşarak müşâhede ehlinden (gaybî şeyleri görür gibi olma vasfına sâhip kimselerden) olmuştur ki bunlar, **"Ayne'l-yakîn"** mertebesinin ashâbıdırlar. Bir kısmı ise istidlâl ve nazar (delilleri inceleyip düşünerek mârifet çıkarma) derecesine ulaşmışlardır, bunlar da **"İlme'l-yakîn"** sâhipleridir. Onlardan kimi de derin araştırmalar yapmaksızın teslim olmuş Müslüman kimselerdir ki, avam müminler bu mertebenin adamlarıdır, bunlar da **"Hakka'l-yakîn"** ashâbıdır.

Kur'ân-ı Kerîm, **"Sâbikûn** (hayırda en ileri gidenler)" addedilen birinci mertebe ashâbı hakkında **"Basîretler"**dir. Delillerle yol bulmaya çalışan ikinci kısım hakkında ise **"Hidâyet"**tir. Genel mânâda tüm müminlerin teşkil ettiği üçüncü kısım hakkında da hâlis bir **"Rahmet"**tir. Bu üç fırka da müminler cemaatinden oldukları içindir ki **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmeyi: **"İnanan bir toplum için"** kavl-i şerîfiyle hitâma erdirmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme şuna işâret etmektedir ki, bir peygamber Îlâhî vahye tâbi olduğu gibi, bir velî de Rabbânî ilhâma tâbi olur. Demek ki vahiy ve ilham dışında hiçbir yolla nefislerin tezkiyesine güç yetirilmez. Yine böylece hüdâya tâbi olmayan kişi hevâ ehli olacağı için (insanları) irşâda ehil olamaz ve hâin olur, hâin ise nübüvvet ve velâyet sırları hakkında emîn (güvenilir kişi) olamaz.

Ehli ilimden biri şöyle anlatmıştır: "Ben bir dükkânda bulunuyordum, birden **Allâh-u Te'âlâ** ile halvet yapma konusunda konuşan iki adam karşıma çıktı. Ayrılmak istedikleri zaman biri diğerine 'Gel şu ilme bir semere belirleyelim de bu bilgimiz aleyhimize huccet olmasın' dedi. Diğeri de ona: 'Hadi dilediğin bir şeye azmet' dedi. O da: 'Kendisinde bir yaratığın fiili bulunan şeyleri yememeye azmettim' dedi.

Derken ben onların peşine düştüm ve: 'Ben de sizinle berâberim' dedim. Onlar: 'Bir şartla' dediler. Ben: 'Hangi şartı koşarsanız kabûlüm' dedim. Böylece onlar (**Lübnan**'da bulunan ve birçok peygamberle velînin mâbedi sayılan seçilmiş dağlardan) **Lükâm** dağına çıktılar ve bana bir mağara gösterdiler de: 'Burada ibâdete devâm et' dediler. Ben o mağaraya girdim, artık her biri bana **Allâh**'ın nasip ettiği şeyleri getiriyorlardı. Bir müddet böyle kaldım, sonra: 'Ne kadar daha burada kalacağım? (**Sûriye-Akkâ** yakınlarında olan) **Taratûs**'a gideyim de orada helâlinden yiyeyim, insanlara ilim öğreteyim, Kur'ân okutayım' dedim ve çıkıp gittim.

Derken **Taratûs**'a vardım, orada bir sene ikāmet ettim. Yine o iki zâttan biriyle karşılaştım. O benim başımda durup: 'Ey falan! Ahdinde hâinlik ettin ve söz boz-

dun. Eğer bizim sabrettiğimiz gibi sen de sabredecek olsaydın elbette bize hibe edilen makamlar sana da bağışlanacaktı' dedi. Ben: 'Size neler hibe edildi?' diye sorunca o: 'Üç şey; bir adımla meşrıkten mağribe tayy-i mekân yoluyla ulaşmak, su üzerinde yürümek ve dilediğimiz zaman görünmemek' dedi ve bana görünmez oldu.

Bunun üzerine ben: 'Size bu hâli hibe eden Zât'ın hakkı için bana bir kere daha görünür müsün, (bu anlattıklarınla) kalbimi yaktın' deyince o hemen görünüverdi ve: 'Sor bakalım' dedi. Ben: 'O eski hâlime tekrar bir dönüş mümkün müdür?' deyince o:

«هَيْهَاتَ! لَا يُؤْمَنُ الْخَائِنُ!»

'Heyhât! Hâinlik yapana bir daha güvenilmez' dedi."

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

وَفَا مَجُو زِ كَسْ وَزْ سُخَنْ نَمِى شِنَوى بَه هَرْزَه طَالِبِ سِيمُرْغ و كِيمْيَا مِى بَاشْ

"Bekleme vefâ kimseden, eğer bu sözü dinlemezsen,
Boş yere giden ol, Sîmorğ ve kimyânın peşinden."

"Ey âşık! Her ne isteyeceksen **Hazret-i Allâh'tan ve Allâh**'ın sıfatlarıyla muttasıf olan ehlullâhtan iste. Yoksa mevtâ olan ehl-i dünyâ köpeklerinden vefâ isteme ve ümîd etme. Eğer sözümü kabûl etmezsen, var boş ve abes yere ma'dûmu'l vücûd olan Ankā kuşu gibi boş şeylere ve aslı olmayan kimyâya (eşyânın aslını değiştirecek cevhere) tâlib ol. Yânî vefâ bu ikisi gibi bulunmaz bir şey olduğundan artık ona tâlip olmak, tıpkı bunlara tâlip olmak gibi (muhal)dir. *(Hâfız Şerhi Konevî ve Sûdî Efendi:2/88)*

Bu kıssada şuna işâret vardır ki; **Allâh-u Te'âlâ** dilediği kuluna istediği kadar lütufta bulunur.

Nakledildiğine göre; **Aden**'de medfûn **Şeyh Cevher** evvelce köle idi, sonra âzâd edildi, kendisi çarşıda alışveriş yapardı, dervişlerin meclislerinde hazır bulunurdu ve onlara îtikat ederdi, zâten kendisi ümmî idi. **Aden**'de medfûn büyük **Şeyh Sa'd el-Haddâd Hazretleri**'nin vefât vakti gelince: "Senden sonra şeyh kim olacak?" dediler. O da: "Ölümümün üçüncü gününde dervişler toplandığı anda yeşil kuş kimin başına konarsa o olacak" dedi.

Şeyh Efendi vefât edince dervişler üç gün mezarının başında toplandılar, üçüncü gün olduğunda zikri ve Kur'ân'ı bitirir bitirmez oturup Şeyh Efendinin kendilerine vaat ettiği şeyin gerçekleşmesini beklediler. O anda yeşil bir kuş kabrin yakınına kondu. O sırada ileri gelen dervişlerin her biri kuşun kendi başına konacağı ümidine ve temennîsine kapıldılar. Tam o esnâda kuş uçarak **Şeyh Cevher**'in başına kondu, oysa ne onun, ne de dervişlerden hiçbirinin aklından bile böyle bir şey geçmemişti.

Bunu gören dervişlerin hepsi birden kalktılar ve onu Şeyh Efendinin zâviyesine merâsimle götürüp meşîhat makāmına oturtmak istediler. Fakat o ağlamaya başladı ve: "Ben çarşı pazar adamıyım, dervişlerin yolunu ve âdâbını bilmem, üzerimde hak hukuk var, insanlarla aramda muâmeleler var' dedi. Müridler ise: 'Bu semâvî

bir iştir, senin bunu mutlaka kabul etmen gereklidir, **Allâh** senin tâlimini (bu hususta yetiştirilmeni) üstlenir' dediler.

O zaman **Şeyh Cevher**: 'Bâri bana biraz mühlet verin de çarşıya çıkayım, halkın haklarından berâat edeyim' dedi. Onlar da ona mühlet verdiler. Bunun üzerine o, dükkânına gitti, her hak sâhibine hakkını ödedi ve sonra çarşıyı terk ederek zâviyede sürekli ikâmet etti, dervişler de onu terk etmedi, nihâyet o, ismi gibi cevher oldu.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

طَالِبِ لَعْل و گُهَرْ نِيسْتْ وَ گَرْنَه خُورْشِيدْ هَمْچُنَانْ دَرْ عَمَلِ مَعْدَن و كَانَسْتْ كِه بُودْ

"İnci ve yakutun tâlibi yok, yoksa güneş,
Evvelki gibi yine mâden işindedir."

*Yâni güneş dâimâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın emriyle bir kısım taşları cevher ve yâkut hâline getirmektedir. Böylece değerli taşlar dünyâdan eksik olmazlar. **Allâh-u Te'âlâ Feyyâz-ı Mutlak** (kayıtsız şartsız feyizler yağdırıcı)dır ve âlemin tamâmı O'nun feyziyle doludur.*

﴿اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾

"Allâh göklerin ve yerin nurlandırıcısıdır" *(Nûr Sûresi:35)* âyet-i celîlesi sırrınca münevvir-i âlem (âlemi nurlandırıcı) olan **Feyyâz Te'âlâ**'da buhl (cimrilik) bulunmaz. Ama o feyzin ve tecellî-i İlâhî'nin sıdk ve ihlâs ile tâlibi yoktur. Yoksa **Allâh-u Te'âlâ** ezelden ebede kadar, altın ve gümüş mâdenleri gibi hâlis ve müste'îd (kabiliyetli) olan **Hakk** tâliblerine nefehât ve fuyûzât-i İlâhiye (mânevî esintiler ve İlâhî feyizler) ihsân etme vasfında dâimdir. *(Hâfız Şerhi Konevî kenarında Sûdî Efendi:1/606-607)*

Yine şöyle demiştir:

گَوْهَرِ پَاكْ بَبَايَدْ كِه شَوَدْ قَابِلِ فَيْضْ وَرْنَه هَرْ سَنْگ وُ گِلِى لُؤلُؤ وُ مَرْجَانْ نَشَوَدْ

"Feyiz alma kâbiliyeti için pâk bir fıtrat gerekir,
Yoksa her taş ve çamur inci ve mercan olmaz."

İnsanın **Feyyâz Te'âlâ**'dan feyz alabilmesi için aslının pâk olması ve zâtında isti'dâd ve kâbiliyet bulunması gerekir. Feyz-i bilâ vâsıta-i Rabbânî'ye (vâsıtasız Rabbânî feyze) ve tecelli-i envâr-i Sübhâniye'ye (**Allâh-u Te'âlâ**'nın nurlarının tecellîsine) kâbil ve müste'ıd (kâbiliyetli) olmak için, pâk bir zât ve sâfî bir kalp gerekir; yoksa her taş ve çamur inci ve mercan olmadığı gibi,

﴿كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً﴾

"Taş gibi yâhut daha da katı" olan kalp de, kâbil-i feyz-i ilâhî olmaz (İlâhî feyzi kabûl etmez). İşte bunun için hemen aşk ateşiyle mâsivâ kalpten yakılıp, yok edilip, gönül saflaştırılmalıdır. **Hâce Hâfız** *(Kuddise Sirruhû)*nun bu beyti meşhûr beyitlerdendir. *(Hâfiz Şerhi Konevî, kenarında Sûdî Efendi:1/538)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her kim **Hakk**'ı, yarattığı halk cihetinden görmeye kalkarsa yanlışlar uçurumuna düşer, artık o kişi şek ve şüphe çölle-

rinde kararsızlık menzillerini kateder ve ancak körlük üzerine körlük ilâve etmiş olur. Ama her kim halkı, İlâhî kudretin kendilerini yönettiği varlıklar gözüyle müşâhede ederse, işte o kişi, yaratıklar **Hakk**'ın kendileri için seçmiş olduğu mahalden başka bir yerde görünemeyecekleri hakîkatini anlar. Artık o kişi basîret nûruyla bakar ve sekînet vasfına sâhip olarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarını yönetmesini müşâhede etme hâlinin sürekliliğini talep eder.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; işte bu âyet-i kerîmeler insanların yakîninin (şüphesiz inancının) zayıflığından ve mukarreb kulların yoluna inanmamalarından şikâyetçi olmaktadır. O halde evliyâya düşen ancak:

"İşte bu, Rabbinizden basîretlerdir ve husûsî kulların yoluna **inanmakta olan bir toplum için de büyük bir hidâyettir ve muazzam bir rahmettir"** demeleridir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "**Onlar** sana 'Kendi tarafından bir mûcize **derleseydin ya' dediler. Sen** onlara: '**Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uymaktayım**. Çünkü ben nefsimle değil, Rabbimle kâimim (ayakta durmaktayım)' **de**."

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'dan gelen vahye uyulması gerektiği

﴿اِتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ﴾

"Rabbinizden size indirilmiş olan şeye(; Kur'ân ve Sünnet'e) **hakkıyla uyun! Onu bırakıp da** (insan ve cin şeytanları gibi, kâfirliğe ve sapıklığa çağıran) **başka birtakım dostlara aslâ uymayın! Pek az/çok az zaman/ öğütleniyorsunuz** (bu yüzden **Allâh**'ın dînini bırakıp başkalarına uyuyorsunuz)**!"** *(A'râf Sûresi:3)*

﴿ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (204)

(وَإِذَا قُرِئَ) **Okunduğu zaman,** ne? (اَلْقُرْآنُ) **Kur'ân,** ne yapın? (فَاسْتَمِعُوا) **hemen dinleyin,** neyi? (لَهُ) **onu,** daha, (وَأَنْصِتُوا) **susun,** niçin? (لَعَلَّكُمْ) **tâ ki siz,** (تُرْحَمُونَ) **rahmet olunasınız.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Kur'ân okunduğu zaman hemen onu dinleyin ve susun, tâ ki siz (**Allâh** tarafından) **acınasınız!"**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede **Kur'ân-ı Kerîm**'in inanan bir kavim için basîretler, hidâyet ve rahmet olduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmeyi getirerek o yüce Kitap okunduğu zaman gereken tâzimin gösterilmesi îcap ettiğini beyân etmek üzere: "Ey müminler! Sizin yanınızda Kur'ân okunduğu zaman mânâlarını anlamak ve öğütlerini iyice düşünebilmek için sessiz kalın ve ona iyice kulak verin" buyurmuştur.

Bu Âyet-i Kerîmenin İniş Sebebi Hakkında Zikredilen Farklı Rivâyetler

1) Muhammed ibni Kâ'b, Zührî, Ebu'l-Âliye ve **İbrâhîm** *(Rahimehümullâh)* gibi bâzı zevâta göre; bu âyet-i kerîme sahâbeden bâzılarının **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in arkasında kılarlarken kıraat yapmalarını engellemek üzere nâzil olmuştur. Nitekim **Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَرَأَ فِي الصَّلاةِ أَجَابَهُ مَنْ وَرَاءَهُ، إِنْ قَالَ: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، قَالُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ، حَتَّى تَنْقَضِيَ الْفَاتِحَةُ وَالسُّورَةُ، فَلَبِثَ مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَلْبَثَ، ثُمَّ نَزَلَتْ: ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ فَقَرَأَ وَأَنْصَتُوا.

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* namazda kıraat yaptığı zaman arkasındakiler ona icâbet ederlerdi, o Bismillâhirrahmânirrahîm dese onlar da onun gibi derlerdi, Fâtiha ve sûre bitinceye kadar böyle yaparlardı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın, beklemesini dilediği müddet (onlara bir şey demeden) bekledi, sonra:

"Kur'ân okunduğu zaman hemen onu dinleyin ve susun, tâ ki siz (**Allâh** tarafından) **acınasınız!"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Bunun üzerine o okudu, onlar sessizce durdular." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1645; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/719)*

Zührî *(Radıyallâhu Anh)*: "Bu âyet-i kerîme Ensâr'dan bir delikanlı hakkında nâzil olmuştur ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ne zaman okumaya başlasa o da kıraata

başlardı. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme indi" demiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/;659; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/721)*

Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)*dan da sahâbe-i kirâmın **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in arkasında kılarlarken kıraat yapmaları üzerine bu âyetin nâzil olduğu rivâyeti nakledilmiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/721)*

"Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; işte bu sebeb-i nüzüller müvâcehesinde âyet-i kerîme: "Sirrî ve cehrî (kıraatin gizli ya da açık yapıldığı) hiçbir namazda imama uyan kişi kendisi kıraat yapamaz. Çünkü âyet-i kerîme namazda veyâ hâricinde Kur'ân okunması esnâsında dinlemenin vâcip olmasını gerektirir. Fakat namaz dışında dinleyip dinlememenin câiz olduğuna dâir başka deliller mevcut olduğu için bu âyet-i kerîmenin hükmü, sesli kıraat yapılan namazlarda imamın kıraatini dinleme hakkında geçerliliğini korumuştur, gizli namazlarda da imamın okuduğu mâlûmumuz olduğu için hüküm buna kıyas edilmiştir" diyen **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın lehine delil olmuştur.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** Kur'ân okunduğunda iki şeyi vâcip etmiştir ki birisi istimâ' (bilinçli olarak dinlemek), diğeri ise insât (sessiz kalmak)tır. "İnsanın dinleme kastıyla okunana kulak vermesi" anlamına gelen "İstimâ'" hâli bâzen elde olmayan nedenlerle fevt olsa bile "Sessiz kalması" demek olan "İnsât" emrine riâyet her hâlükârda kişinin uhdesinde vâcip olarak kalır.

"el-Eşbâh" isimli eserde zikredildiği üzere: "**Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* me'mûmun (imama uyanın) kıraat yapma yükümlülüğünü iskât etmiş hattâ imama acımak nâmına cemaatin okumasını yasaklamıştır. Çünkü bu, imamın aklını karıştırıcı bir şeydir. Nitekim **Câmi'u'l-Ezher**'de bu hâl müşâhede edilmektedir."

Buna göre; imama uyanın kıraati kerâhet-i tahrîmiyye ile mekruhtur, esahh (en doğru) olan görüş de budur. Nitekim **İbni Melek** *(Rahimehullâh)*a âit **"Mecma' Şerhi"**nde böylece mestûrdur. Bu görüşü destekleyen birçok rivâyet de mevcuttur. **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا.»

"İmam ancak kendisine uyulsun diye tâyin edilmiştir. Artık o tekbir aldığı zaman siz de tekbir getirin, o okuduğu zaman siz sükût edin" buyurmuştur. *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:3799, 1/331; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/720; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/219)*

Görüldüğü üzere bu hadîs-i şerîfte imamın kıraatinden mutlak mânâda bahsedildiği için imamın gizli okuması da hükmü değiştirmez. Diğer mezheb erbâbının: "Fâtihasız namaz olmaz" hadîs-i şerîfini delil getirmeleri de yerinde değildir. Zîrâ bu, Fâtiha'nın tamâmen terk edilmesinden bahsetmektedir. Konumuzda ise imam Fâtiha'yı okuduğu için onun kıraati herkesin kıraati yerine sayılmıştır.

Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* namaz kıldırırken arkasındaki bir adam da okuyordu. Ashabtan biri onu na-

mazda kıraatten nehyedici bir işâret yaptı. Namaz bitince okuyan kişi ona yönelerek: "Beni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in arkasında kıraatten mi nehyediyorsun" deyince çekişmeye başladılar ve sonra durumu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e arzettiler. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقِرَاءَتُهُ لَهُ قِرَاءَةٌ.»

"Her kimin imamı varsa onun okuması ona da kıraattır" *(İbni Adiyy, el-Kâmil:7/10; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:3802, 1/332; Dârekutnî, es-Sünen:1/325; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:14643, 23/12; el-Mevsılî, el-İhtiyâr:1/56; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/720; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/219)* buyurdu.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen bir rivâyete göre bu hâdise öğle veyâ ikindi namazında oldu ki bu, gizli namazlarda da imamın arkasında okunmayacağının delîlidir. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/219)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* bir kere arkadaşlarına namaz kıldırdığında arkasında kıraat yapan birtakım insanlar duydu, namazı bitirince:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ صَلَّى بِأَصْحَابِهِ فَسَمِعَ نَاسًا يَقْرَأُونَ خَلْفَهُ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: «أَمَا آنَ لَكُمْ أَنْ تَفْهَمُوا، أَمَا آنَ لَكُمْ أَنْ تَعْقِلُوا ﴿وَإِذَا قُرِىءَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ كَمَا أَمَرَكُمُ اللهُ.»

"Sizin doğruyu anlamanızın zamânı yaklaşmadı mı, sizin aklınızı kullanmanızın vakti gelmedi mi? **Allâh** size emrettiği gibi: **'Kur'ân okunduğu zaman hemen onu dinleyin ve susun'** dedi." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/659; İbni Ebî Hâtim, no:9, 5/1646; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/719-720; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/218-219)*

Ebû Vâil *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir adam **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*a imamın arkasındaki kıraatin hükmünü sorunca o:

عَنْ أَبِي وَائِلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ ابْنَ مَسْعُودٍ عَنِ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الإِمَامِ فَقَالَ: «أَنْصِتْ لِلْقُرْآنِ، فَإِنَّ فِي الصَّلاَةِ شُغْلاً، وَسَيَكْفِيكَ ذَاكَ الإِمَامُ.»

"Kur'ân okunduğu zaman sükût et, şüphesiz ki namazda (okunanın mânâsını düşünmek gibi) büyük bir meşguliyet vardır. Bu imam(ın kıraati) sana yeterli olur" dedi. *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:2/228; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:3780, 1/330; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:8046, 9/24; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/720)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «مَنْ قَرَأَ خَلْفَ الْإِمَامِ فَقَدْ أَخْطَأَ الْفِطْرَةَ.»

"Her kim imamın arkasında kendi başına okursa muhakkakki o kişi doğru fıtrattan (yâni sünnetten) **şaşmıştır."** *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:3781, 1/330; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr: 6/720; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/303)*

Zeyd ibni Sâbit *(Radıyallâhu Anh)*:

عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «لَا قِرَاءَةَ خَلْفَ الْإِمَامِ.»

"İmamın arkasında kıraat olmaz" demiştir. *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:3783, 1/330; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/720; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/219)*

İbrâhîm (Neha'î) *(Radıyallâhu Anh)*:

عَنْ إِبْرَاهِيمَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «أَوَّلُ مَا أَحْدَثُوا الْقِرَاءَةُ خَلْفَ الْإِمَامِ، وَكَانُوا لَا يَقْرَؤُنَ.»

"İlk ortaya çıkardıkları bid'at, imamın arkasında okumaları oldu, evvelce (sahâbe) okumazlardı" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/720)*

Dâvûd ibni Kays ibni Aclân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«لَيْتَ فِي فَمِ الَّذِي يَقْرَأُ خَلْفَ الْإِمَامِ حَجَرًا.»

"Keşke imamın arkasında kıraat yapanın ağzında taş olsaydı" demiştir. Buna benzer bir söz **Sa'd ibni Ebî Vakkâs** *(Radıyallâhu Anh)*dan da nakledilmiştir. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/221)*

Şa'bî *(Radıyallâhu Anh)*: "Bedir ehlinden yetmiş kişiye rastladım ki hepsi de muktedîyi imamın arkasında okumaktan nehyediyorlardı" demiştir. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/221)*

Nakledildiğine göre; Ehl-i Sünnet'ten bir cemaat, imamın arkasında yapılacak kıraat husûsunda **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* ile münâzara edip kendisini susturmak ve yanlışını yüzüne vurmak için yanına geldiklerinde o onlara: "Benim hepinizle bir anda münâzara etmem mümkün olmaz, onun için bu münâzara işini en bilgili olanınıza havâle edin ki sâdece onunla münâzara edeyim" dedi. Onlar içlerinden birini gösterdikleri zaman: "Sizin en âliminiz bu mu?" dedi. Onlar: "Evet!" dediler. "Peki, bununla münâzara hepinizle münâzara sayılır mı?" dedi. Onlar: "Evet!" dediler. "Bunu ilzâm (susturmak) hepinizi ilzâm gibi midir?" dedi. Onlar yine: "Evet!" dediler. "Ben bununla tartışıp getireceğim delillerle onu susturursam muhakkak o huccet sizi de bağlamış olur mu?" dedi, onlar: "Evet!" dediler. "Peki bu nasıl olur?" deyince, onlar: "Çünkü biz onu imam olarak kabul ettik, onun sözü bizim sözümüz olmuş olur" dediler. Bunun üzerine **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*: "Biz de namazda imam seçtiğimiz zaman onun kıraati bizim kıraatimiz olur ki, böylece o bizim yerimize de okumuş olur" deyince hepsi birden bu delil karşısında tutulduklarını ikrâr ettiler.

Fukahânın beyânına göre kıraatten arzulanan; tedebbür, tefekkür (inceden inceye düşünmek) ve (okunanın) gereğince amel etmektir. Sessiz kalıp dinlemek olmadan bu gâye hâsıl olmayacağı için imama uyanın susup dinlemesi vâcip olmuştur. Cumâ gününde okunan hutbe de vaaz-u nasîhat için meşrû edildiğinden faydası ele geçsin diye ona da kulak vermek vâcip olmuştur. Yoksa herkes kendisi için hutbe okusa böyle olmaz. Ama rükû ve secde gibi rükünler buna benzemez. Çünkü onlar huşû' için meşrû edildiklerinden onları imamla birlikte kendilerinin de yapmaları gerekmektedir.

Hanefî imamlarından **İmam Ebû Yûsuf** *(Rahimehullâh)* bu hususta tehditler vârid olduğu için Fâtiha okunmasını dahî mekruh saymışken, **İmam Muhammed ibni Hasen** *(Rahimehullâh)*dan: "Gizli namazda ihtiyâten Fâtihayı okumak güzel görülmüştür" şeklinde gelen rivâyet zayıf kabul edilmiştir.

Hak olan görüş; **İmam-ı Muhammed**'in de **İmam-ı A'zam** ve **Ebû Yûsuf** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün sözü üzere olduğudur. Nitekim kendisi **"el-Âsâr"** isimli kitabında **Alkame ibni Kays** hakkında: "Açık okunan namazlarda da, gizli okunan namazlarda da hiç

kıraat yapmamıştır" dedikten sonra: "Biz de bu görüşü alıyoruz, dolayısıyla hiçbir namazda imamın arkasında kıraat yapılmasını uygun görmüyoruz" demiştir. el-**"Muvatta"** isimli eserinde de buna benzer sözler sarfetmiştir.

Serahsî *(Rahimehullâh)*: **"Sa'd ibni Vakkās** gibi birçok sahâbînin *(Radyallâhu Anhüm)* kavline göre; imamın arkasında kıraat yapanın namazı fâsit olur" demiştir.

Hanefî ashâbımızın bâzısı bu konuda sahâbenin icmâı olduğunu iddia etmiştir. Ama bu icmâdan, sahâbenin ileri gelenlerinden birçoğunun icmâı kastedilmiş olabilir, değilse bunda düşünme payı vardır. Burada icmâ-ı sükûtî (sessiz kalmaları mânâsında bir ittifak) bulunduğunu söylemek de uygun olmaz.

2) "Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme namazda konuşmayı haram etme husûsunda nâzil olmuştur. Nitekim **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Biz namazda: 'Falancaya selâm' şeklinde birbirimize selam verirdik, sonra bu âyet-i kerîme gelince bunları bıraktık" demiştir. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/691; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr: 6/722)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*ın: "Evvelce sahâbe namaz içerisinde zarûrî ihtiyaçları hakkında konuşurlardı. Sonra: **'Kur'ân okunduğu zaman hemen onu dinleyin ve susun'** âyet-i kerîmesi nâzil olunca Kur'ân'ı dinleyip susmakla emrolundular" dediği rivâyet edilmiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/659; İbni Ebî Hâtim: 5/1645; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:2/155 Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/691; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/721-722)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Namaz ilk farz edildiğinde insanlar konuşabiliyorlardı. Bir adam namaz kılanların yanına gelip arkadaşına: 'Kaç rekât kıldınız' diye sorar, o da: 'Şu kadar kıldık' diye cevap verirdi. Sonra **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirerek onlara susup dinlemelerini emretti. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** kulun dinleyip kavraması için en iyi yolun, sessiz kalması olduğunu ve sessiz durmadıkları sürece mânâyı iyi anlayamayacaklarını bildi. Âyet-i kerîmede geçen 'İnsât' dille sessiz kalmaktır, 'İstimâ'' ise kulaklarla dinlemektir." *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/247; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/661; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/723)*

3) Bâzı rivâyetlere göre bu âyet-i kerîme sahâbe-i kirâmın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in okuduklarına namazda cevap vermeleri hakkında nâzil olmuştur. Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "İsrâîloğulları, imamları okuduğu zaman onlara cevap verirlerdi. **Allâh-u Te'âlâ** bu ümmetin böyle yapmasını istemediği için: **'Kur'ân okunduğu zaman hemen onu dinleyin ve susun'** âyet-i kerîmesini indirdi." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/721)*

Kelbî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir:

عَنِ الْكَلْبِيِّ رَحِمَهُ اللهُ قَالَ: «كَانُوا يَرْفَعُونَ أَصْوَاتَهُمْ فِي الصَّلَاةِ حِينَ يَسْمَعُونَ ذِكْرَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، فَأَنْزَلَ اللهُ ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ﴾ الْآيَةَ.»

"Sahâbe-i kirâm namazda cennet ve cehennemin konusu geçtiğini duydukları zaman (dilekte bulunma ve sığınma duâlarıyla) seslerini yükseltirlerdi. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **'Kur'ân okunduğu zaman hemen onu dinleyin ve susun'** âyet-i kerîmesini indirdi." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/725)*

4) Bu âyet-i kerîme cumâ günü hutbe ânında sessiz kalma hakkında nâzil olmuştur ki, bu **Sa'îd ibni Cübeyr, Mücâhid** ve **Atâ** *(Rahimehümüllâh)*ın görüşüdür. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: **"'Kur'ân okunduğu zaman hemen onu dinleyin ve susun'** âyet-i kerîmesi namazda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ardında, bir de cumâ günü ve iki bayram hutbelerinde ses yükseltme hakkında nâzil olmuş ve onları namazda ve hutbede konuşmaktan nehyetmiştir, çünkü hutbe de bir tür namazdır. İmam hutbe okurken konuşan kişinin namazı yoktur" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/724)*

Fakat sebeb-i nüzûlün bu olduğu görüşü uzak görülmüştür, çünkü âyet-i kerîme **Mekkî**'dir, hutbe ancak **Medîne** döneminde vâcip olmuştur. Ancak dört mezhep erbâbı hutbe ânında konuşmamanın vâcip olduğunda ittifak etmişlerdir. Dolayısıyla hutbede de Kur'ân kıraatı bulunduğu için o da bu âyet-i kerîmenin hükmüne dâhil olur. Bu durumda Kur'ân kıraatı esnâsında âyetin zâhiriyle amel edilmiş olur, hutbe hakkında ise ihtiyat tarîkıyle amel edilmiş olur.

Buna göre hatîb **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e salevât okusa bile cemaat susup dinler. Çünkü salevât okuma ânı da hutbenin bir parçasıdır. Diğer parçalarında yaptığımız ameli onda da tatbik ederiz. Ancak "Sallû aleyh" derse dinleyen kişi kalbiyle salevât okur, dilini oynatmaz. Çünkü bu takdirde kendisine iki emir yönelmiş olur ki biri dinleme emri, diğeri salevât okuma emridir, o da içinden salevât getirip diliyle sessiz kalarak ikisini birden yerine getirmiş olur.

Minberden uzakta oturan (hutbeyi duyamayan) kimsenin durumu hakkında ihtilâf etmişlerdir. Ehvat (en ihtiyatlı) olan görüş; dinleme emrini tutmak mümkün olmasa da sessiz kalma farzını yerine getirebilmek için konuşmamasıdır. Ayrıca bunda, dinleyenlere benzeyiş vardır, bir de kendi konuşayım derken onun sesi önündeki saflara ulaşarak onları hutbeyi dinlemekten alıkoyabilir.

"Tatarhâniyye"de şöyle demiştir: "Hatib duâya başladığı zaman cemaatin, ellerini kaldırması ve dilleriyle duâ etmesi câiz olmaz. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e lisân ile salevât da yapamazlar, böyle yaparlarsa günahkâr olurlar, kalp ile yapmaları câizdir, ulemânın onları engellemesi vâciptir, men etmezlerse onlar da günahkâr olurlar."

"Nısâbü'l-ihtisâb" isimli eserde şöyle demiştir: "Hutbe ânında cemaat konuşamaz, emr-i bi'l-mârûf ve nehy-i ani'l-münker bile yapamaz. Fakat bir münker gördüğü zaman diliyle konuşmasa da eliyle yâhut gözüyle işâret etse sahih olan görüşe göre bunda bir beis yoktur. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ: أَنْصِتْ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَغَوْتَ.»

"Cumâ günü imam hutbe okurken sen arkadaşına 'Sus' bile desen muhakkak lağv etmiş oldun (edebi terk ettiğin için cumânın sevâbını iptal etmiş oldun)" *(Buhârî,*

Cumâ:34, no:892, 1/316; Müslim, Cumâ:3, no:851, 2/583; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/691; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/304) buyurmuştur ki bu: 'Yakışmayan bir laf ettin' demektir."

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)*ın kavline göre bu hadîs-i şerîf her türlü konuşmayı yasaklamıştır. Çünkü başkasına 'Sus' demek emr-i bi'l-mârûf olduğu halde lağiv sayılıyorsa diğer kelamlar hayde hayde yasaktır. Burada engellemenin tek yolu işâret yoluyla inkâr etmektir.

Hadîs-i şerîfte geçen: "İmam hutbe okurken" ifâde-i Nebeviyyesi, bu nehyin ancak hutbe okunması zamânına mahsus olduğunu iş'âr etmektedir ki, **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*ın mezhebi budur.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)* ise: "İmamın minbere çıkışıyla susması gerekir, çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ، فَلَا صَلَاةَ، وَلَا كَلَامَ.»

'İmam çıktığı zaman namaz da yoktur, konuşmak da yoktur' *(Zeyla'î, Nasbü'r-râye, 2/201; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/305)* buyurmuştur ki bu, hutbe okuyup okumamasının eşit olduğunu ifâde eder. Çünkü (bir meselenin helâl ve haram olduğu hakkında kesin bir delil yoksa) haram edici görüş tercih edilir" demiştir.

İmâmeyn *(Rahimehümellâh)* ise: "İmam minbere çıktığında hutbe okumadan önce, bitirdiğinde de namazla meşgul olmadan önce konuşmakta bir beis yoktur. Çünkü günah olmayan şeyleri konuşmak dinlemeyi ihlâl ettiği için mekruh olmuştur. Bu yüzden de hatip hutbeye başlamadan önce ve bitirdikten sonra dinleme farzı ihlâl edilmesi söz konusu olmadığı için konuşmak ancak hutbe hâlinde mekruh olur" demişlerdir.

"el-Kınye" isimli eserde zikredildiği üzere; iki bayram hutbesinde konuşmak mekruh değildir, çünkü iki bayram hutbesi de sünnettir. Cumâ hutbesi namazın sıhhati için şarttır. Bayram hutbeleri ise buna benzemez. Çünkü **Abdullâh ibni Sâib** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile bayram namazında bulundum, o namazı bitirdiğinde:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ السَّائِبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِيدَ فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ قَالَ: «إِنَّا نَخْطُبُ فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَجْلِسَ لِلْخُطْبَةِ فَلْيَجْلِسْ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَذْهَبَ فَلْيَذْهَبْ.»

"Biz hutbe okuyacağız, hutbe(yi dinlemek) **için oturmak isteyen otursun, gitmek isteyen gitsin"** *(Ebû Dâvûd, Salât:253, no:1155, 1/369-370; Nesâî, 'Îdeyn:15, no:1570, 3/205-206; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/305)* buyurdu.

Hâsılı; imam minbere çıktığı zaman insan(ların dünyâ) kelâmı ve nâfile namaz kılmak haram olur. Ancak kaçırdığı bir namazı kılarken hutbe başlasa kazâsını yapmasında kerâhet olmaz. **"en-Nihâye"** isimli eserde bu hususa açıkça temas edilmiştir. İmam hutbeye çıksa da, hutbeye başlamadıkça tesbih ve benzeri (dünyâ kelâmı olmayan) şeylerle meşgul olmak ise ittifakla câizdir.

"el-Eşbâh" isimi eserde şöyle demiştir: "Bir insan nâfile namaza başladıktan sonra hatip minbere çıksa iki rekât bitiminde namazı keser, yâni bir rekât kılmışsa ona

bir rekât daha katıp selam verir." **"el-Kâfî"** isimli eserde böylecedir. Eğer ikinci ikiye başlamışsa onu tamamlar. **"el-İhtiyâr"** isimli eserde böylecedir. Eğer cumânın sünnetine başlamışsa **"el-Eşbâh"** ve diğer kitaplarda zikredildiği üzere sahih olan görüşe göre onu dörde tamamlar. Bu ibârelerde geçen "Çıkma" tâbiri Arapların âdeti üzere vârid olmuştur. Çünkü onlar imamın şânına tâzimen ona boş bir yer tahsis ederler, o da minbere çıkmak istediği zaman oradan çıkıp minbere gelir. Bizim (Türk) diyârımızda namazı ve kelâmı kesmeyi gerektiren hal ise, imamın minbere çıkmak için ayağa kalkmasıdır.

Âyet-i kerîmede geçen: **"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz kalın"** ifâde-i celîlesinin zâhirî mânâsının genelliğinden dolayı ulemâ bu âyet-i kerîmenin hükmünün Kur'ân her okunduğu zaman mı yoksa sırf namazda okunduğunda mı geçerli olduğu hakkında farklı görüşler ortaya atmışlardır. Hanefî ashâbımızın kelâmından anlaşılan; mutlak mânâda açık sesle Kur'ân okunduğunda dinlemenin vâcip oluşudur.

"el-Hulâsa" isimli eserde şöyle denilmiştir: "Bir adam fıkıh yazarken yanında bir başkası sesli olarak Kur'ân okur da, fıkıhla meşgul olanın onu dinlemesi mümkün olmazsa bu takdirde okuyan günahkâr olur. Yine böylece bir insan geceleyin insanlar uykudayken dama çıkıp sesli Kur'ân okusa günahkâr olur."

Bundan anlaşılan; dinlemenin genel mânâda vâcip oluşudur. Lâkin tefsirlerde beyân edildiği üzere; ulemânın geneli namaz dışında okunan Kur'ân'ı dinlemenin müstehab olduğu görüşü üzeredirler. **Haddâdî** *(Rahimehullâh)*: "Namaz dışında her kıraat yapanın okuduğunu dinlemek için insanların sessiz kalması vâcip olmaz" demiştir.

Atâ *(Rahimehullâh)* gibi bâzı ulemâya göre de; dinlemenin vücûbiyyeti sâdece namaza âittir. Nitekim o: "Ben **İbni Abbâs**'a bu âyet-i kerîmeyi sordum ve: 'Her okuyucu için sessiz kalmak şart mıdır?' diye sordum o: 'Hayır! Bu sâdece namazdadır' diye cevap verdi" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/725)*

Abdullâh ibni Muğaffel *(Radıyallâhu Anh)*a: "Kur'ân okunduğunu duyan herkesin sessiz kalıp dinlemesi vâcip olur mu" diye sorulduğunda o:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ أَنَّهُ سُئِلَ أَكُلُّ مَنْ سَمِعَ الْقُرْاٰنَ يُقْرَأُ وَجَبَ عَلَيْهِ الْاِسْتِمَاعُ وَالْاِنْصَاتُ؟ قَالَ: لَا. قَالَ: إِنَّمَا نَزَلَتْ هٰذِهِ الْاٰيَةُ ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ فِي قِرَاءَةِ الْإِمَامِ، إِذَا قَرَأَ الْإِمَامُ فَاسْتَمِعْ لَهُ وَأَنْصِتْ.»

"Hayır! Bu âyet ancak imamın okuyuşu hakkında inmiştir, imam okuduğu zaman sen dinle ve sükût et" dedi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/719)*

Ancak yine de namaz hâricinde de olsa okunan âyetleri dinlemenin çok fazîleti vardır. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنِ اسْتَمَعَ إِلَى اٰيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللهِ تَعَالَى كُتِبَ لَهُ حَسَنَةٌ مُضَاعَفَةٌ وَمَنْ تَلَاهَا كَانَتْ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Kim Allâh-u Te'âlâ'nın Kitâb'ından bir âyete kulak verirse kendisi için kat kat sevap yazılır, kendisini okuyana ise o âyet kıyâmet günü büyük bir nur olur." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8494, 14/191-192; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:1981; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/726)*

Bir çocuk, evde âilesi başka işlerle meşgul iken kıraat yapsa onlar o okumaya başlamadan önce işe başladılarsa onu dinlememekte mâzur tutulurlar, değilse mâzur olmazlar. Kur'ân okunurken fıkıh okumak da böylecedir. Medresede bir çocuk okuyorken oraya uğrayanın onu dinlemesi vâcip olur, ama dinleyenler çoğalırsa herkese ayrı ayrı vâcip olmaz.

Bir topluluğun hep birlikte sesli Kur'ân okumaları sessizce dinleme emrini terk etmeyi berâberinde bulunduracağı için mekruh görülmüştür, bunda bir beis olmadığını söyleyenler de olmuştur ki, **Halebî** *(Rahimehullâh)*ın **"Şerh-i kebîr"**deki tahkîki vechile; bunun dayanağı Kur'ân okunurken susup dinlemenin **farz-ı kifâye** oluşudur.

"el-Kınye" isimli eserde zikredildiği üzere Kur'ân hatmi esnâsında okuyanların sesli bir şekilde İhlâs Sûresini hep bir ağızdan okumalarında bir mahzur yoktur. Ama biri okuyup diğerleri dinlerse daha evlâ olur. Bir adam fıkıhtan bir şeyler yazarken ya da ders tekrârı yaparken diğeri Kur'ân okusa onu dinlemesi gerekmez, çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mescitte iki halka hâlinde oturan ashâbının yanına girdiğinde bir halka fıkıh müzâkeresiyle meşgul iken diğer halka Kur'ân kıraat etmekteydi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* fıkıh müzâkere eden halka içerisine oturdu. Eğer Kur'ân kıraatını dinlemek gerekseydi elbette bunu yapmazdı. Tabî ki burada fıkıh ilminin ve müzâkeresinin fazîletine işâret vardır.

عِلْمِ دِينْ فِقْهَسْت و تَفْسِير و حَدِيثْ هَرْ كِه خَوانَدْ غَيْرْ اَزِينْ گَرْدَدْ خَبِيثْ

"Din ilmi fıkıh, tefsîr ve hadîsdir,
Her kim ki bundan gayri okur, habîs olur."

"Nısâbü'l-ihtisâb" isimli eserde şöyle demiştir: "Kabristanlarda Kur'ân okumak câizdir. Lâkin musîbet ehli (cenâze sâhipleri) insanlarla meşgul iken sesli kıraat yapılmaz, çünkü meşgul bir toplumun yanında sesli kıraat yapmak mekruhtur."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin sonunda fiil mef'ûl için binâ edilerek (meçhul sîğasıyla getirilerek): "Kur'ân'ı iyi dinleyin ki merhamet olunasınız" buyrulması şuna işâret etmektedir ki; okuyanın kim olduğuna bakılmaksızın kıraate tâzim edip dinleyen kişi mutlaka rahmete ulaşma ümidini taşımayı hak etmiştir. Tabî ki burada **Kur'ân-ı Azîmüşşân**'ın yüce şânına tâzime dâir hiç de gizli olmayan delâletler ve işâretler bulunmaktadır.

Bundan dolayı ulemâ: "Namaz dışında Kur'ân okumak murâd eden kişinin en güzel elbiselerini giymesi, sarık sarması ve tâzimen kıbleye yönelmesi müstehab görülmüştür. İlmî müzâkerelerde de durum böylecedir. Yatarak okusa da bir beis yoktur, çünkü bu da zikrin bir çeşididir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** ayaktayken, oturarak ve yanları üzere yaslanarak Kendisini zikredenleri methetmiştir. Ancak kıraat esnâsında ayaklarını uzatmayıp kendisine doğru toplamalıdır, çünkü ayak uzatmak sû-i edepten sayılmıştır.

Bir insan yürürken ya da dokuma gibi işler yaparken Kur'ân okusa bu durumda kalbi meşgul olmayıp huzur üzere ise yâni ne okuduğunun farkındaysa mekruh olmaz, değilse mekruh olur. Kendi avret yeri açıkken yâhut eşi bile olsa yanında avreti açık biri bulunuyorken de okuyamaz.

Bâzı ulemâ hamam ve çarşı gibi yerlerde kıraatı mekruh saymışlarsa da **İmâm-ı Nevevî** kendi mezhebine göre mekruh saymamıştır. **İmâm-ı Şa'bî**'ye göre kazā-i hâcet mahallerinde ve çalışan değirmenlerde Kur'ân okumak mekruh görülmüştür, bizim mezhebimizin de muktezâsı budur.

Kıraat âdâbı husûsunda daha çok uzun kelâm edilebilir. **"el-İtkān"** isimli eserde bir miktar mâlûmât mevcuttur, yanında bulunanlar ona mürâcaat etmelidir.

Okumanın âdâbı olduğu gibi dinlemenin de âdâbı mevcuttur ki bu hususta başlıca riâyet edilmesi gerekenler; bu âyet-i kerîmede konu edildiği üzere konuşmayıp dikkatle dinlemektir. Ancak huzûru muhâfaza bakımından büyükler daha ileri ve farklı hususlara riâyet etmişlerdir. Nitekim **Osmân ibni Zâide** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin mânâsından çıkardığı yoruma göre:

عَنْ عُثْمَانَ بْنِ زَائِدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ إِذَا قُرِىءَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ غَطَّى وَجْهَهُ بِثَوْبِهِ، وَيَتَأَوَّلُ مِنْ ذٰلِكَ قَوْلَ اللهِ ﴿وَإِذَا قُرِىءَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ فَيَكْرَهُ أَنْ يَشْغَلَ بَصَرَهُ وَشَيْئًا مِنْ جَوَارِحِهِ بِغَيْرِ اسْتِمَاعٍ.

"Kendisine Kur'ân okunduğu zaman elbisesiyle yüzünü örter ve ne gözünü, ne de diğer uzuvlarından hiçbirini Kur'ân dinlemekten başka bir şeyle meşgul etmek istemezdi." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/726)*

Tabî ki edebin sonu yoktur, herkes edebe riâyeti nispetinde maksadına vâsıl olur.

Mevlâ Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda (لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) **"Tâ ki siz (Allâh** tarafından) **acınasınız!"** buyurarak, Kur'ân'ın ihtivâ ettiği yüce menfaatlere ulaşma yolunun ancak onu iyi dinleyip mûcebince amel etmekten ibâret olduğuna irşâd etmiştir. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** Müslümanları, Kur'ân okunurken dinlemeyip gürültü patırtı çıkardıkları için lânete çarpılan kâfirlere muhâlefet etmek sûretiyle rahmete mazhar olmaya dâvet etmiştir.

Nitekim **"Kurtubî Tefsîri"**nde şöyle zikredilmiştir: **Abdülcebbâr ibni Ahmed** *(Rahimehullâh)*ın, **"Fevâidü'l-Kur'ân"** isimli eserindeki beyân-ı vechile;

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ﴾

"O kâfir olmuş kimseler(in ileri gelenleri, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i seslice Kur'ân okurken duyduklarında, onu dinleyen insanların İslâm'a meyledeceğinden korkarak)**: 'İşte bu Kur'ân'ı dinlemeyin ve on**(un okunması esnâsın)**da** (ıslık çalarak, alkış tutarak, gürültü koparark ve şiir okuyarak) **boş şeyler yapın** (da okuyan şaşırsın)**! Tâ ki siz** (**Muhammed**'e) **gâlip gele**(rek onun kıraatini engelleye)**bilesiniz' dedi."** *(Fussilet Sûresi:26)* âyet-i kerîmesinde nakledildiğine göre müşrikler

inadına **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Kur'ân okurken gürültü yaparlardı. İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle onlara müşrikler gibi olmamalarını, aksine **Kur'ân-ı Kerîm**'i çok iyi dinlemelerini emretti ve:

﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا﴾

"(Yâd) **et o zamanı ki; Biz, cinlerden bir topluluğu sana doğru yöneltmiştik ki, onlar** (senin okuduğun) **Kur'ân**(ı) **dinlemekteydiler. İşte onlar o** (Kur'ân'dan okuduğu)**nun yanında bulundukları zaman** (ilme karşı takındıkları edepten dolayı birbirlerine): **"Susun** (da okunanı iyice duyabilelim)**!" dediler. O** (kıraat) **bitirildiğinde ise, uyarıcılar olarak toplumlarına döndüler."** *(Ahkâf Sûresi:29)* âyet-i kerîmesinde görüldüğü üzere Kur'ân okunurken iyi dinledikleri için cinleri de methetti.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ verilmiştir: "Kur'ân okunduğu zaman onu kulaklarınızla iyice dinleyin ki, kalplerinizle de işitebilesiniz ve **Hakk**'ın size hitâbının murâdını anlayabilesiniz. Kur'ân'ın latîf öğütleriyle iyice edeplenin ki, güzel edep sizi **Allâh-u Te'âlâ**'nın hitâbının bereketine ve rahmetine kavuştursun ki o da, şerî'atinin sünnetlerini nasip ettiği gibi, hizmetinin edeplerini de ihsan etmesidir.

Allâh-u Te'âlâ'nın, kullarına ulaştırdığı en büyük rahmet, büyük safîlere ve yüce velîlere bahşettiği ubûdiyet edepleridir."

"Sessiz olun!" kavl-i şerîfinden anlaşıldığına göre, dinlemenin edeplerinden biri de, konuşmayıp, dinlenilen âyetlerin bereketlerinden beliren hallerle meşgul olmak, fakat bunda nefse âit hiçbir haz aramamaktır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada: "Îman ve tasdik kulağıyla dinleyin ve kalbinize gelen düşünceleri îtiraz çıkışlarından ve keşfin açılması taleplerinden koruyarak sükût edin" buyrulmuş olmaktadır. Zâten kimin sır latîfesine hakîkate ulaşma hâli işlerse, artık tasdik onun kalbinden ayrılmaz. Zâhirde sessiz kalmak mânevî kapı ehlinin edeplerindendir. Sır latîfelerini sessiz tutmak ise, bisât ehlinin (**Allâh-u Te'âlâ** ile nazı-niyâzı bulunan ve O'nun huzûrunda rahat olan kimselerin) âdâbındandır.

Allâh-u Te'âlâ, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gören cinlerin birbirlerine yaptıkları vasiyetin tavsîfini yaparken:

﴿فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا﴾

"Onun yanına geldiklerinde: 'Susun (dinleyin)**' dediler"** *(Ahkâf Sûresi:29)* buyurmuştur. Vâsıta olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bulunmak bu türlü bir heybeti mûcip olduysa, kalbin Rabbi müşâhedesi ânında heybeti görüp edebi korumak elbette daha evlâ ve ehaktır, nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾

"Böylece Rahmân'a karşı (saygı ve korkudan dolayı) **tüm sesler kısılmıştır. Artık sen gizli bir sesten başkasını duyamayacaksın!"** *(Tâhâ Sûresi:108)* buyurmuştur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; sevgilinin kelâmını işitmek, kalplere her dosttan daha lezzetli gelir, hele de onu vâsıtasız duyan için! Herkes konuşulan kelâmın lezzetinden mütekellimle huzûru nispetinde nasip alır. Konuşanı görmenin lezzetinden de her dinleyen kendisinden perde kaldırıldığı ölçüde hisse alır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; sessiz durmak güzel dinlemenin şartıdır. Güzel dinlemek de duyurmanın şartıdır. Bu âyet-i kerîmede geçen **"Sessiz olun"** kavl-i şerîfi: "Zâhirî dillerinizle sessizliği koruyun ki, zâhirî kulaklarınızla Kur'ân'ı iyi dinleyesiniz, bâtınî lisanlarınızla (kalp dilinizle) sessiz kalın ki, bâtınî kulaklarınızla duyabilesiniz ve bu sâyede siz merhamete mazhar kılınarak hakîkî kulakla dinleme nîmetine eriştirilebilesiniz. İşte o hakîkî kulak ta **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

«كُنْتُ لَهُ سَمْعًا فَبِي يَسْمَعُ.»

"Ben o kulumun kulağı olurum, artık o, ancak Benimle işitir" *(Buhârî, Rikak:38, no:6137, 5/2384; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/305)* kavl-i şerîfinde zikredilen kulaktır. Her kim Kur'ân'ı, Bâri'inin (yaratıcısının kudret) kulağıyla dinlerse, gerçekten o kişi Kur'ân'ı kāriinden (gerçek okuyucusundan) dinlemiş olur. İşte (اَلرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ) **"O Rahmân Kur'ân'ı öğretti"** *(Rahmân Sûresi:1-2)* âyet-i kerîmesinin sırrı budur.

Molla Câmî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

عَجَبْ نَبْوَدْ كِه اَزْ قُرْآنْ نَصِيبَتْ نِيسْتْ جُزْ حَرْفِى كِه اَزْ خُورْشِيدْ جُزْ گَرْمِى نَبِينَدْ چَشْمِ نَابِينَا

"Kur'ân-ı Kerîm'den, harflerini görmekten başka nasîbin olmamasına şaşılmaz, Zîrâ âmânın gözü güneşin, sıcaklıktan başka bir şeyini görmez!"

Nasıl ki kör olan birinin güneşten nasîbi kendisine gelen harâret ve sıcaklıktan başka bir şey değildir, Kur'ân'ın hakîkatinden gâfil olanın nasîbi de ancak onun harflerini görmekten ibârettir. Eğer iyi bir hattât yazmış ise, artık ne güzel yazılmış diye harflere bakarsın. Gözün hayvan gözü gibi olmasın. Hayvan da senin gibi bakar, lâkin mânâ ve hakîkatinden habersizdir. Â biçâre insan yazık! (Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/549)

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Kur'ân okunduğu zaman zâhirî kulaklarınızla onu dinleyin, Bâtınî hislerinizle de sükût edin."

Buradaki zamirin **Rabb Sübhânehû**'ye râcî olması da câiz görülmüştür ki buna göre mânâ: "**Kur'ân okunduğu zaman Rabb Celle Şânühû için dinleyin**, çünkü o esnâda o kelâmı buyuran da, onunla muhâtap olan da ancak O'dur. **Tâ ki siz** hakîkî kulakla dinleme rahmetine mazhar kılınasınız ya da Mütekellim'in, kendi kelâmında sıfatlarıyla ve fiilleriyle tecellîsi **rahmetine eriştirilesiniz**" şeklindedir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Kur'ân okunurken şeytandan Allâh'a sığınma emri

﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾

"(Habîbim!) **Kur'ân'ı kıraat et**(meyi murâd et)**tiğin zaman, o lânetli/o** (yıldız parçalarıyla) **taşlanmış/ şeytan**(ın vesveselerine kapılmak)**dan** (seni koruması için) **hemen Allâh'a sığın!"** *(Nahl Sûresi:98)*

Vahyi sessiz kalarak çok iyi dinlemek gerektiği

﴿وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى﴾

"Bir de; Ben seni (peygamberlik görevi için) **seçtim, şimdi vahyolunacak şeyleri iyi dinle/ vahye kulak ver/!"** *(Tâhâ Sûresi:13)*

Cinlerin Kur'ân dinlerken birbirlerini susturduğu

﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ﴾

"(Yâd) **et o zamanı ki; Biz, cinlerden bir topluluğu sana doğru yöneltmiştik ki, onlar** (senin okuduğun) **Kur'ân**(ı) **dinlemekteydiler. İşte onlar o** (Kur'ân'dan okuduğu)**nun yanında bulundukları zaman**(, ilme karşı takındıkları edepten dolayı birbirlerine): **"Susun** (da okunanı iyice duyabilelim)**!" dediler. O** (kıraat) **bitirildiğinde ise, uyarıcılar olarak toplumlarına döndüler."** *(Ahkâf Sûresi:29)*

﴿ وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (205)

(وَاذْكُرْ) (Habîbim!) **Zikret,** kimi? (رَبَّكَ) **Rabbini,** nerede? (فِي نَفْسِكَ) **kendi içinde,** neyle? (تَضَرُّعًا) **yalvarışla,** daha, (وَخِيفَةً) **korkuyla,** daha öyle bir söz konuşarak ki, (وَدُونَ الْجَهْرِ) **bağırmanın aşağısında,** neden olucu bir bağırma? (مِنَ الْقَوْلِ) **sözden olucu,** ne zamanları zikret? (بِالْغُدُوِّ) **sabahları,** daha, (وَالْآصَالِ) **akşamları,** (وَلَا تَكُنْ) **bir de sen olma,** kimlerden? (مِنَ الْغَافِلِينَ) **gâfillerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **sabahları ve akşamları** (kabûlü için) **yalvarışla ve** (reddolunur) **korku(su)yla, bir de bağırmanın aşağısında bir söyleyişle, kendi içinde Rabbini zikret ve** (**Allâh**'ın zikrinden haberi olmayan) **gâfillerden olma!"**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yüksek sesle kavmine Kur'ân okumasını emretmişti. Çünkü orada gâye vahyin ve risâletin tebliğiydi. Bu âyet-i kerîmede ise Rabbini zikrederken gizlice zikretmesini emir buyurdu. Çünkü zikrin bu şekilde yapılması ihlâsa ve riyâdan kurtulmaya daha yakın olacağı için insanın bu zikirden faydalanması daha mükemmel olacaktır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde **Allâh-u Te'âlâ**:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: فَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَلَإٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَإٍ خَيْرٍ مِنْهُمْ.»

"Her kim Beni kendi içerisinde zikrederse Ben de onu Kendi Zât'ımda (meleklerime bile duyurmadan) **zikrederim. Kim de Beni bir topluluk içerisinde zikrederse Ben onu onlardan daha hayırlı** (olan melek) **cemaat**(leri) **arasında anarım"** buyurmuştur. *(Buhârî, Tevhîd:15, no:6970, 6/2694; Müslim, Zikir:1, no:2675, 4/2061; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6)*

Bu âyet-i kerîmede geçen hitap **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit ise de, ümmeti de buraya dâhildir. Çünkü zikir emri bütün mükelleflere şâmildir. Görüldüğü üzere **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmede Habîbine zikretmesini emretmiş fakat bu zikri bâzı kayıtlarla mukayyed kılmıştır.

Birinci kayıt; "Zikrin insanın nefsinde (kendi içerisinde) **olması"**dır. Bunun mânâsı ise zikreden kişinin, diliyle söylediği zikirlerin mânâlarını bilmesi ve zikret-

tiği Zât'ın kemâl, izzet, celâl ve azamet sıfatlarını aklında hâzır bulundurmasıdır, kalple zikirden ârî (çıplak ve boş) olan lisan zikriyse faydasız olur. Çünkü zikrin kazancı kalbin huzûru ve Mezkûrun azametinin istiş'ârı (zikredilen yüce Zât'ın büyüklüğünün farkına varılması)dır. Hattâ ulemâdan bir cemaat sâde lisanla yapılan bir zikrin hiç sevâbı olmadığını zikretmişlerdir. Nitekim "Aldım-sattım" gibi lafızların mânâlarını bilmeden kullanılması durumunda alış-verişin geçerli olmayacağı husûsunda fukahâ ittifak etmişlerdir.

Yine böylece bir kimse mânâsını düşünmeden veyâ bilmeden kelime-i şehâdet getirse **Allâh-u Te'âlâ** katında mümin sayılmaz. Bundan dolayı meşâyıh kulun zikrettiği ismin mânâsını iyi anlaması için ona halvet emrederlerdi. Nitekim kalp erbâbından olan bir zat müridlerinden birine halvet ve zikir emretmek istediği zaman ona kırk gün halvet ve tasfiye (tenhâ bir yerde zikrederek kalbini mâsivâdan arındırmasını) emrederdi.

Sonra bu müddet dolunca ve tam bir tasfiye hâsıl olunca ona doksan dokuz ism-i şerîfi okur ve: "Bu isimleri duyduğun vakit kalbinin durumuna bak, hangi ismi işittiğin vakit kalbinde kuvvetli bir tesir ve büyük bir şevk bulursan bil ki, **Allâh-u Te'âlâ** özellikle bu ism-i şerîfi zikretmeye devâm etmen vâsıtasıyla sana keşif kapılarını açacak" derdi. İşte insanın bu âyette emredilen iç âlemindeki zikri tahsil edebilmesi için bu yol güzel bir çâredir.

Görüldüğü üzere **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede kulu Kendisine izâfe ederek: **"Rabbini zikret"** buyurmuş, bu arada diğer ism-i şerifleri zikretmemiştir. Çünkü **"Rabb"** ismi rahmetin, takrîbin (yakınlaştırmanın) ve fazl-u ihsânın nihâyetine delâlet etmektedir. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** terbiye mânâsını ifâde eden Rabb ismi duyulduğunda kulun sevinçli olmasını ve O Rabbinin, kendisinde bulunan nîmetlerinin kısımlarını düşünmesini kastetmiştir. Aslında akıl İlâhî nîmetlerin kısımlarının en azına bile ulaşamaz. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللهِ لَا تُحْصُوهَا﴾

"Allâh'ın (size lutfetmiş olduğu tüm) **nîmetlerini saymaya başlasanız, onları**(n fertleri bir yana, türlerini bile) **sayıp bitirme imkânı bulamazsınız"** *(İbrâhîm Sûresi:34)* buyurmuştur.

İşte bu makam kalpte inkişâf ettiği zaman ümit tarafı güçlenir, ama bunun ardından: (تَضَرُّعًا وَخِيفَةً) **"Yalvarışla ve korkuyla"** kavl-i şerîfini duyunca korkusu artar. İşte o zaman hem ümîdi gerektiren, hem de korkuyu mûcip olan haller kalpte birlikte hâsıl olur ve böylece îman kemâl bulur. Nitekim hadîs-i şerîfte:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «لَوْ وُزِنَ خَوْفُ الْمُؤْمِنِ وَرَجَاؤُهُ لَاعْتَدَلَا.»

"Müminin korkusuyla ümidi tartılacak olsaydı elbette denk gelirlerdi" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/87)* buyrulmuştur.

Ancak burada şöyle bir incelik vardır; "Rabb" lafzını duymak ümîdi mûciptir, "Tedarru'" ve "Korku" lafızlarını işitmek ise korkuyu gerektirir, ümîdi mûcip olan

lafızla başlanması ise bize ümit tarafının daha güçlü olduğunu bildirir. Fakat müstehap olan, sıhhatli ve kuvvetli hâlinde kulun korku tarafının ağır basması, ölüme yaklaştığını hissettiğinde ise ümit cihetinin gâlip olmasıdır.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ölüm hâlinde olan bir gencin yanına girdiğinde:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَى شَابٍّ وَهُوَ فِي الْمَوْتِ فَقَالَ كَيْفَ تَجِدُكَ قَالَ: وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي أَرْجُو اللهَ وَإِنِّي أَخَافُ ذُنُوبِي فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبِ عَبْدٍ فِي مِثْلِ هٰذَا الْمَوْطِنِ إِلَّا أَعْطَاهُ اللهُ مَا يَرْجُو وَآمَنَهُ مِمَّا يَخَافُ.»

"Kendini nasıl buluyorsun?" diye sordu. O: "Yâ **Rasûlellâh**! Vallâhi gerçekten **Allâh**'a ümit bağlıyorum fakat hakîkaten günahlarımdan da korkuyorum" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Böyle bir halde bu iki duygu bir kulun kalbinde birleşirlerse mutlaka Allâh ona umduğunu verir ve onu korktuğundan emin kılar"** buyurdu. *(Tirmizî, Cenâiz:11, no:983, 3/311; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/693)*

Şu bilinmelidir ki; bu âyet-i kerîmenin zâhiri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yönelik bir hitap ise de zikir emri bütün mükelleflere şâmildir. Herkesin, nefs-i nâtıkasının cevherinin isti'dâdı (rûhunun kâbiliyeti) hasebince husûsî bir derecesi ve muayyen bir mertebesi vardır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** meleklerin vasfı hakkında:

﴿وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ﴾

"Bizden her birimiz için mutlaka bilinen bir makam vardır" *(Sâffât Sûresi:164)* buyurmuştur.

İkinci kayıt; yâni zikirde mûteber olan kayıtların ikincisi **"Tedarru'"** hâlinin husûlüdür ki âyet-i kerîmede geçen: (تَضَرُّعًا) lafzıyla buna işâret edilmiştir. Bu kayıt dâimâ muteberdir, buna hem Kur'ân âyeti, hem de akıl delâlet etmektedir. Nitekim âyet-i kerîmede:

﴿قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾

"(Habîbim!) **De ki: "Karanın ve denizin** (korkunç tehlikelerinden ve) **karanlıklarından sizi kim kurtarmaktadır ki, tedarru' ile** (boyun bükerek) **açıkça ve gizlice O'na duâ etmektesiniz."** *(En'âm Sûresi:63)* buyrulmuştur.

Aklî delîle gelince; insanın hâlinin kemâli ancak iki işin inkişâfıyla hâsıl olur ki bunların birincisi rubûbiyyetin izzetidir. Bu maksat ancak: **"Rabbini kendi içinde zikret"** kavl-i şerîfiyle tamamlanır. İnkişâf etmesi gereken ikinci şey ise, ubûdiyetin zilletini (kulluğun alçaklığını) görebilmektir. Bu da ancak (تَضَرُّعًا) kavl-i şerîfiyle kemâl bulur. Buna göre zikirden tedarru'a geçmek mîractan inişe benzer. Boyun bükerek yalvarış hâlinden zikre intikal ise yükselmeye benzer ki, kudsî ruhların mîrâcı ancak bu ikisi ile tamâma erer.

Burada şöyle bir bahis vardır; görüldüğü üzere tedarru' ve korku halleri **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmenin levâzımındandır. Ancak biri çıkıp da "Azap başkasına eziyet

etmektir, **Allâh**'a bunda bir kâr yoktur. O halde **Allâh** kimseye azap etmeyecektir" gibi yanlış bir felsefe yürütmesin diye **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede korkunun gerekli olduğunu belirtmiştir. Fakat korku iki kısımdır, birincisi azap korkusudur ki bu, mübtedîlerin (**Allâh**'ı bilmeye henüz başlayanların) makāmıdır. Diğeri ise Celâl (**Allâh-u Te'âlâ**'nın heybetinin) korkusudur ki bu, muhakkık (hakîkate eren) kimselerin makāmıdır. Bu korku hiçbir zaman kaybolmaz, hattâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini kim daha çok biliyorsa bu korku onun kalbinde daha mükemmel olur.

Demek ki keşif ehlinin iki makāmı vardır; birisi cemâl mükâşefesi, diğeri ise celâl mükâşefesidir. Onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini keşfettikleri zaman büyük bir zevk yaşarlar, kendilerine celâl keşfettirildiğinde ise akıllarını kaybederler. İşte zikir makāmında bu iki tarafın da gözetilmesi kaçınılmazdır.

Üçüncü kayıt; **"Hîfe"** kaydıdır ki bu kelimenin aslı (خِوْفَةٌ) olup "Korku" mânâsındadır. Yâni böylece zikrin korkuyla yapılması emredilmiş olmaktadır ki bu korku birkaç çeşittir. **Birincisi**; amellerde eksiklik yapma korkusudur. **İkincisi**; hâtime korkusudur. Yâni sonunun kötü olmasından korkmasıdır. Muhakkık (hakîkate ermiş) kimselere göreyse sâbika (ezelde geçen karar) korkusu daha önemlidir. Çünkü ezelde hangi hüküm geçmişse sonuçta o zuhûr edecektir. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

"Kıyâmete kadar olup bitecekler hakkında Kalem (kaderleri yazdı ve mürekkebi) **kurudu"** buyurmuştur. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/88; Tirmizî, Kıyâmet:59, no:2516, 4/667)*

Üçüncüsü; "**Allâh**'ın sayısız ve sınırsız nîmetlerine bu noksan taatlarım ve eksik zikirlerim ile nasıl mukābelede bulunabilirim?" endişesini taşımaktır.

Şeyh Ebû Bekr el-Vâsıtî *(Kuddise Sirruhû)*: "Şükür şirktir" derdi. **Fahrurrâzî Hazretleri**'ne bunun mânâsı sorulduğunda: "**Allâh-u** a'lem bunun mânâsı şu olabilir ki, kendi şükrüyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın sonsuz iyilik vecihlerine mukâbelede bulunmaya çalışan kişi sanki: 'Nîmet Senden, şükür benden' demiş gibi olacağından ve bu şekilde kendini de ortaya koyduğundan şirke düşmüş olur. Ama küsûrundan korkarak ve alçaklığını îtirâf edip boyun bükerek şükre çalışan kişiden kulluk râyihası koklanabilir" diye cevap vermiştir.

Dördüncü kayıt; **"Açık olmayan bir sesle"** kaydı, yapılacak zikrin gizlilikle âşikârelik arasında orta bir yolla yapılması gerektiğini ifâde etmektedir ki bu:

﴿وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا﴾

"**Namazın**(daki okuman)ı(müşriklere duyurup da hakāretlerine sebebiyet verecek şekilde) **sesli yapma, onu** (arkanda kılanların duyamayacağı kadar) **çok da kısma! İşte sana! Bu**(nlar) **ara**(sın)**da** (orta) **bir yol ara!**" *(İsrâ Sûresi:110)* âyet-i kerîmesi gibidir.

Allâh-u Te'âlâ Zekeriyyâ *(Aleyhisselâm)*ın duâsından bahsederken de:

﴿إِذْ نَادٰى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا﴾

"Hani o, (riyâdan tamâmen uzak olarak, ihlâslı bir şekilde) **gizli bir nidâ ile Rabbine seslendi."** *(Meryem Sûresi:3)* buyurmuştur.

Gizliliğe riâyet, mübtedîler hakkında ibâdetleri riyâ ve süm'a (gösteriş ve işittirme) şâibelerinden korumak için meşrû edilmiştir. Mukarreb olan müntehî (nihâyete eren)ler hakkında ise gizli zikrin kaynağı kıskançlıktır. Çünkü sevgi kemâl bulunca kıskançlığı mûcip olur. İşte bu şekilde derine daldırış kemâl bulup fenâ (zikredilen **Mevlâ**'da eriyip gitme) hâli hâsıl olunca işte o zaman zikri gizli yapabilme vasfı gerçekleşir. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ عَرَفَ اللهَ كَلَّ لِسَانُهُ.»

"Kim Allâh'ı bilirse onun dili dermansız kalır" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/88; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:5640, 3/91)* buyurmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* **"Bağırmanın aşağısında bir söyleyişle"** kavl-i şerîfinin tefsîri hakkında: "Kendi duyacak şekilde Rabbini zikretmelidir" demiştir. Çünkü maksat lisanla zikrin meydana çıkmasıdır. İnsan kendi duyacak şekilde diliyle zikrederse hayal gücü de o zikirden tesirlenir. Hayâlin etkilenmesi ise rûha âit olan kalbî zikirde bir güçlenme meydana getirir. İşte bu üç temel esâsın her biri güçlendikçe ve bu zikirlerin nurları birinden diğerine aksettikçe bu yansımalar, (îmanda) kuvvetin, (ğayb âlemi hakkında) celâ ve inkişâfın (parlaklığın ve açılımın) hâsıl olmasına ve cisimler âleminin karanlıklarının aşağılığından kurtulup, bütün nurları ve karanlıkları yöneten Zât'ın nurlarına yükselmeye sebep olurlar.

Beşinci kayıt; "Sabahları ve akşamları" kaydında geçen (اَلْغُدُوِّ) **"Gudüvv"** kelimesi (غَدْوَةٌ) kelimesinin cemîsi olup (رَوَاحٌ) kelimesinin zıttıdır. Bu kelime, sabah namazıyla güneş doğumu arasındaki vaktin adıdır.

(اَلْآصَالِ) **"Âsâl"** kelimesi ise (اَلْأَصِيلِ) **"Asîl"** kelimesinin cemîsi olup ikindi ile güneş batışı arasındaki vaktin ismidir. Zikrin bu iki vakte tahsîsinin hikmetine gelince; bu birkaç türlü açıklanmıştır:

1) İnsan ölümün kardeşi olan uykudan sabah vaktinde kalktığı için, yeniden hayat bulma anlamını taşıyan uykudan uyanış hâlini zikirle karşılaması müstehaptır. Tâ ki böylece amellerinin ilki **Allâh**'ın zikri olmuş olsun. Gündüzün sonu olan akşam saatine gelince, o vakit de insan ölümün kardeşi olan uykuyu karşılamak istediği için onu da zikirle istikbal etmesi müstehap olur, çünkü uyku hâli ölüme benzemektedir. Belki de o uykudan kalkamayacaktır. Böylece akşam vakti zikretmelidir ki, ölümü de zikir üzere vukû bulsun.

2) Sabah vakti, âlemin, ademî tabîat olan karanlıktan, vücûdî tabîat olan nûra dönüştüğü zamandır. Akşam vakti ise bunun aksine bütün âlemin hâlis nurdan hâlis karanlığa inkılâb ettiği bir zaman dilimidir. İşte bu iki zaman zarfında güçlü ve ezici acâyip bir değişiklik meydana gelmektedir ki hikmet-i bâhire ve kudret-i ğayr-i mütenâhiye ile mevsuf (pek açık bir hikmet ve sonsuz bir güç ile sıfatlanmış) olan bir İlâhtan başkası böyle bir değişikliği yapmaya güç yetiremez. İşte bu acâyip

hikmetten dolayı **Allâh-u Te'âlâ** kullarına bu iki vakti zikir ve tefekkürle (âyetlerini düşünmekle) geçirmelerini emretmiştir.

3) Bir de sabah ile akşam vakitleri, diğer vakitlere nazaran insanın daha fazla boş olduğu zamanlar olduğu için, o vakitlerde yapılan zikir kalbe daha çok yerleşir.

4) Ayrıca o iki vakitte melekler Âdemoğlu hakkında nöbet devir teslimi yaptıkları için, o vakitlerde zikredenlerin zikrine şâhit olurlar. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلَائِكَةٌ بِاللَّيْلِ وَمَلَائِكَةٌ بِالنَّهَارِ وَيَجْتَمِعُونَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَصَلَاةِ الْعَصْرِ ثُمَّ يَعْرُجُ الَّذِينَ بَاتُوا فِيكُمْ فَيَسْأَلُهُمْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي فَيَقُولُونَ تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ وَأَتَيْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ.»

"Birtakım melekler geceleyin, diğer bir kısım melekler de gündüz birbirlerini tâkip ederek (art arda) **sizin hakkınızda nöbetleşirler. Bunlar sabah ve ikindi namazlarında toplaşırlar. Sonra geceleyin aranızda kalmış olan melekler** (semâya) **yükselirler. Rableri onları** (namaz kılmış kullarının hallerini) **en iyi bilir olduğu halde yine o meleklere: 'Kullarımı ne halde bıraktınız?' diye sorar. Onlar da: 'Biz onları** (sabah) **namaz**(ını) **kılar oldukları halde bıraktık, yanlarına da** (ikindi) **namaz**(ını) **kılarlarken varmıştık' derler."** *(Buhârî, Mevâkîtü's-salât:15, no:530, 1/203-204)*

5) Sabah ve ikindi namazlarından sonra namaz kılmak mekruh olduğu için kulun bu iki vakitte zikirle meşgul olması müstehap kılınmıştır ki böylece tüm vakitleri **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştıran namaz ve zikir gibi ibâdetlerle dolu olsun.

Bâzı ulemâ ise bu âyet-i kerîmede geçen vakitlerin temsîlî olduğunu, burada kastedilen husûsun ise imkân nispetinde devamlı zikirden ibâret olduğunu söylemişlerdir. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın:

﴿اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ﴾

"Ayakta, otururken ve yanları üzere (yatar halde) **bulunurken Allâh'ı zikredenler"** *(Âl-i İmrân Sûresi:191)* âyet-i kerîmesinin tefsîrinde: "Âdemoğlunun bu hallerin dışında dördüncü bir vaziyeti olsaydı elbette o halde de zikri emrederdi" dediği rivâyet edilmiştir. Demek ki maksat zikrin devamlılığıdır.

Altıncı kayıt; "Gâfillerden olma" kavl-i şerîfidir ki bir önceki kayıt, zikrin her an ve zaman devâm etmesi gerektiğine delâlet etmektedir. Bu kayıt ise kalp zikrinin sürekli olması gerektiğine, insanın beşerî tâkati ve insânî kuvveti nispetinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın celâl ve kibriyâsını (büyüklüğünü ve yüceliğini) aklında bulundurmaktan bir an bile gâfil olmaması îcap ettiğine delâlet etmektedir. Bu mânânın tahkîki şöyle yapılmıştır:

Ruhla beden arasında acâyip bir alâka vardır, çünkü ruh cevherinde hâsıl olan her bir eserden bedene de başka bir eser iner. Bedende hâsıl olan her bir halden de rûha doğru birtakım netîceler yükselir. Nitekim ekşi bir şeyi hayâl eden insanın

dişinin ağrıdığı, istenmedik bir şeyi düşünerek öfkelenenin bedeninin harâretlendiği görülmektedir ki, işte bunlar ruhtan bedene iniş yapan eserlerdir.

Yine böylece insan amellerden herhangi bir amele devâm etse ve onu müteaddit defâlar tekrarlasa o kişinin ruh cevherinde o amelle ilgili sâbit ve kuvvetli bir meleke meydana gelir. İşte bu da bedenden rûha doğru yükselen bir netîcedir.

Hâl böyle olunca insan kendi duyacağı şekilde diliyle zikrettiği zaman o dil zikrinin eseri hayâlinde hâsıl olur. Sonra o hayâlî eserden ruh cevherine doğru fazlaca nurlar ve inkişâflar yükselir. Sonra o rûhânî işrak (aydınlanma)lardan lisâna bolca eserler in'ikâs eder (yansır) ki ondan da hayal gücüne, diğer bir kere de akla doğru aydınlıklar intikal eder.

İşte bu nurlar, aynaların birinden diğerine yansıya yansıya biri diğeriyle kuvvetlenip kemâl bulur. Mânevî mertebelerin nurlarının artışı için bir nihâyet olmadığına göre âriflerin bu âlî ve kudsî (yüce ve kutsal) makamlardaki yolculuğunun da sonu yoktur. Bu öyle bir denizdir ki sâhili bulunmaz, bu öyle bir matluptur ki nihâyeti olmaz.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede zikretme emri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tevcih edilmişse de burada bütün mahlûkātın kastedilmiş olması mümkündür. Zikir, gafleti kovmak demektir, onun için cennette zikir olmayacaktır, çünkü orası sürekli huzur makāmıdır. İnsanın kendi içinde yapacağı zikir gizli kelâm ile yapılan sözlü zikirdir. Çünkü gizlemek ihlâsa daha muvâfık ve kabûle daha yakındır. Bu zikir, kıraat, duâ ve benzeri bütün zikirlere şâmildir.

"el-Esrâru'l-Muhammediyye" isimli eserde zikredildiği üzere; zikrin fazîleti sâdece tehlîl, tesbîh, tekbîr ve duâyla sınırlı değildir. Aksine herhangi bir amelde bulunurken **Allâh**'a itaat eden herkes zikredici sayılır.

Ârif-i billâh olan bir zât şöyle demiştir:

«اَلصَّلَاةُ اَفْضَلُ الْحَرَكَاتِ وَالصَّوْمُ اَفْضَلُ السَّكَنَاتِ وَالتَّضَرُّعُ فِى هَيَاكِلِ الْعِبَادَاتِ يُحِلُّ مَا عَقَدَتْهُ الْاَفْلَاكُ الدَّائِرَاتُ.»

"Namaz hareketlerin en üstünüdür, oruç da sâkinliklerin en fazîletlisidir, ibâdet kalıpları içerisinde yalvarıp yakarmak, dönen feleklerin bağladığı düğümleri çözer."

(Meşâyıhtan biri şöyle buyurmuştur:)

لَوْ لَمْ تُرِدْ نَيْلَ مَا اَرْجُو وَاَطْلُبُهُ مِنْ فَضْلِ جُودِكَ مَا عَلَّمْتَنِى الطَّلَبَا

"Sen benim umduğum ve istediğim şeye kavuşmamı istemeseydin, Cömertliğinin bolluğundan dolayı bana istemeyi öğretmezdin!"

Şeyhzâde'nin beyânına göre; âyet-i celîlede geçen: "Korku", amellerde eksiknoksan yapma korkusunu da, son nefeste hâtime endişesini de, sâbika (ezelde geçen yazı) korkusunu da içine alır. Zâten fâtihada (ilk başta) ne hüküm geçtiyse, hâtimede de ancak o hüküm meydana çıkar. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

"Kıyâmete kadar olup bitecekler hakkında Kalem (kaderleri yazdı ve mürekkebi) **kurudu"** buyurmuştur. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/306; Tirmizî, Kıyâmet:59, no:2516, 4/667)*

Ama bu, âyet-i kerîmede geçen hitaptan ümmetin kastedilmiş olması durumunda geçerlidir. Yoksa peygamberler ve kâmil velîler bile hâtime ve fâtiha (sonlarının ve haklarındaki ezelî karârın ne olduğu) korkusundan emindirler. Evet, onların da bir endişesi vardır, fakat kendi makamlarına münâsip farklı bir türdendir. İnsan ahvâlinin en mükemmel hâli, **Allâh**'ın rubûbiyyetinin izzeti(ni) ve nefsin ubûdiyetinin zilleti(ni fark etme hâli) olduğu için **Allâh-u Te'âlâ** birinci maksat tamamlansın diye zikri emretmiş, ikinci gâye tamamlansın diye de bu zikri, yalvarış, yakarış ve korku ile kayıtlamıştır.

(Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:)

اَیْ خُنُكْ آنْرَا كِه ذَلَّتْ نَفْسُهُ وَایْ آنْ كَزْ سَرْكَشِی شُدْ چُونْ كُهْ اُو

"Ne mutlu o kimseye ki nefsini zelîl kılmıştır,
Vây o kişiye ki âsîlik yüzünden dağ gibi baş kaldırmıştır."

(Mesnevî-i Mânevî, cilt:4, beyit no:2746)

Âyet-i kerîmede geçen: **"Bağırmanın aşağısında bir söyleyişle"** kavl-i şerîfi, sessiz okumanın güzel tefekküre daha yakın olduğunu ifâde etmektedir. Bu yüzden cehrî namazda imam olan kişinin çok kuvvetli sesle bağırmaması gerekmektedir, aksine arkasındakilerin işiteceği kadarla yetinmelidir.

"el-Keşf" isimli eserde zikredildiğine göre; insanların ihtiyâcından fazla ölçüde bağıran kişi isâet (kötü bir iş) yapmış olur. Kerâhetle isâet arasındaki fark ise, kerâhet (mekruhluk) isâetten daha çirkindir.

Ebû Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir gece (mescide) çıktığında birden karşısında **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ı buldu, o kısık sesle namaz kılıyordu. Sonra **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a uğradı, o da yüksek sesle namaz kılıyordu. Onlar **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında toplandıkları zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ لَيْلَةً فَإِذَا هُوَ بِأَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُصَلِّي يَخْفِضُ مِنْ صَوْتِهِ قَالَ: وَمَرَّ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَهُوَ يُصَلِّي رَافِعًا صَوْتَهُ قَالَ: فَلَمَّا اجْتَمَعَا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَا أَبَا بَكْرٍ مَرَرْتُ بِكَ وَأَنْتَ تُصَلِّي تَخْفِضُ صَوْتَكَ.» قَالَ: قَدْ أَسْمَعْتُ مَنْ نَاجَيْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: وَقَالَ لِعُمَرَ: «مَرَرْتُ بِكَ وَأَنْتَ تُصَلِّي رَافِعًا صَوْتَكَ.» قَالَ: فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أُوقِظُ الْوَسْنَانَ وَأَطْرُدُ الشَّيْطَانَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أَبَا بَكْرٍ! اِرْفَعْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئًا.» وَقَالَ لِعُمَرَ: «اِخْفِضْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئًا.»

"Ey Ebû Bekr! Senin yanına uğradığımda kısık sesle namaz kılıyordun (niye böyle yaptın)**!?"** buyurdu. O: "Yalvarıp yakardığım Zât'a işittirdim yâ **Rasûlellâh**!" dedi. **Ömer**'e de: **"Senin yanından geçtim, sen yüksek sesle namaz kılıyordun!?"** deyince o: "Uyuyanları uyandırıyorum ve şeytanı kovuyorum" dedi. Bunun üzerine

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Ebû Bekr! Sesini bir miktar yükselt"** buyurdu. **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*a da: **"Sen de sesini biraz kıs"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd, Salât:315, no:1329, 1423;)*

Nevevî *(Rahimehullâh)* sesli zikretmenin müstehap oluşu hakkında vârid olan hadislerle, gizli zikrin istihbâbına dâir zikredilen hadisler arasında bir cem' yaparak: "Riyâdan korktuğu yerde yâhut namaz kılanların ya da uyuyanların rahatsız olmasından korktuğu hallerde gizli zikir efdaldir. Bunun dışındaki durumlarda sesli zikir efdal olur, çünkü bunda gayret fazladır, faydası dinleyenlere de sirâyet eder, zikredenin kalbini uyarır, himmetini tefekküre toplar, kulağını okunana çevirir, uykuyu kovar ve neşelilik hâlini artırır" demiştir.

Hâsılı; iyi kullar nezdinde muhtâr (seçkin) görüşe göre namaz tekbirlerinde ve diğer hallerde sesi mübâleğalı bir şekilde kullanmak mekruhtur. Sesliyle gizli arasında orta hâle riâyet edilerek, bir yandan da riyâdan uzak bir tavır içinde yalvarış, yakarış, tevâzu ve boyun kırıklığı ile zikretmek ise ulemânın ittifâkıyla câizdir, mekruh değildir. **"Envâru'l-meşārık"** isimli eserde böylecedir.

"Semerkandî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme gizli zikrin daha üstün olduğuna delil kabul edilmiştir. Nitekim **Damra ibni Habîb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ ضَمْرَةَ بْنِ حَبِيبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اُذْكُرُوا اللهَ تَعَالَى ذِكْرًا كَثِيرًا خَامِلاً.» قَالَ: فَقِيلَ: وَمَا الذِّكْرُ الْخَامِلُ؟ قَالَ: «اَلذِّكْرُ الْخَفِيُّ.»

"Allâh-u Te'âlâ'yı dikkat çekmeyecek şekilde çokça zikredin" buyurmuştur. O zaman: "Dikkat çekmeyecek şekilde zikir nasıl olur?" diye sorduklarında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Gizli zikir** (ile olur)!" buyurdu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/592; İbni Mübârek, ez-Zühd, no:155, sh:85)*

Sa'd ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي.»

"Zikrin en hayırlısı gizli olandır, rızkın en hayırlısı da yeterli olandır" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1477, 3/76)* hadîs-i şerîfi de buna uygun düşmektedir. Aklen, şer'an ve örfen çirkin kabul edilen bir şekilde bağırıp çağırarak zikir yapan zamânımızdaki câhil sofuların ne acınacak durumda olduğunu bu âyet-i kerîme açıklamaktadır. (Bu musîbetten dolayı:) İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn!

Ukbe ibni Âmir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْجَاهِرُ بِالْقُرْاٰنِ كَالْجَاهِرِ بِالصَّدَقَةِ، وَالْمُسِرُّ بِالْقُرْاٰنِ كَالْمُسِرِّ بِالصَّدَقَةِ.»

"Kur'ân'ı açık sesle okuyan kişi sadakayı açıktan veren kimse gibidir, Kur'ân'ı kısık sesle okuyan ise sadakayı gizli veren gibidir" *(Nesâî, Zekât:68, no:2560, 5/84; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/592)* hadîs-i şerîfi de, Kur'ân okumanın da bu hususta zikir gibi olduğuna yâni zikrin gizlisi makbul olduğu gibi, kısık sesle Kur'ân okumanın da bağırarak

okumaktan efdal olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü gizli sadakanın efdal olduğuna delâlet eden birçok hadîs-i şerîf mevcuttur.

Âyet-i celîlede geçen: (وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ) **"Gâfillerden olma"** âyet-i celîlesinin îzâhına gelince; **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ: ﴿وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾ قَالَ: «ذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ كَالْمُقَاتِلِ عَنِ الْفَارِّينَ.»

"Gâfiller içerisinde Allâh'ı zikreden kişi, harpten kaçanlar nâmına savaşan gibidir" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/728; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:9797, 10/16)* buyurmuştur.

Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْغَفْلَةُ فِي ثَلَاثٍ؛ اَلْغَفْلَةُ عَنْ ذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَالْغَفْلَةُ عَنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَغَفْلَةُ الرَّجُلِ عَنْ نَفْسِهِ فِي الدِّينِ.»

"Gaflet üç şeyde olur; (herhangi bir zamanda ve zeminde) **Allâh-u Azze ve Celle'nin zikrinden gaflet, güneş doğana kadar sabah namazını kılmaktan gaflet, bir de insanın borcuna karşı kendi adına yaptığı gaflet** (imkânı varken geciktirme)**dir."** *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4733, 4/180-181; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/728)*

Bükeyr ibni'l-Ahnes *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ بُكَيْرِ بْنِ الأَخْنَسِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «مَا أَتَى يَوْمُ الْجُمُعَةِ عَلَى أَحَدٍ وَهُوَ لَا يَعْلَمُ أَنَّهُ يَوْمُ جُمُعَةٍ، إِلَّا كُتِبَ مِنَ الْغَافِلِينَ.»

"Bir insan cumâ gününe rastlar da o günün cumâ günü olduğunu bilmezse mutlaka gâfillerden yazılır." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1648; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/728)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede evvelâ dille söylenen zikirlerin mânâları kalpte hâzır edilecek şekilde **Allâh-u Te'âlâ**'yı zikretmek emredilmiştir. Nitekim insanın **Allâh-u Te'âlâ**'yı kendi içinde zikretmesinden maksat; diliyle söylediği zikirlerin mânâlarını bilerek O'nu zikretmesidir.

Peşisıra **"Gâfillerden olma"** fermânının getirilmesi ise, insanın kalbinin bir an bile **Allâh-u Te'âlâ**'nın Celâl ve Kibriyâsını istihzardan (yüceliğini ve büyüklüğünü göz önünde bulundurmaktan) gaflet etmemesi gerektiğine delâlet etmektedir ki amellerin en hayırlısı budur. Nitekim **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ أَعْمَالِكُمْ وَأَزْكَاهَا عِنْدَ مَلِيكِكُمْ وَأَرْفَعِهَا لِدَرَجَاتِكُمْ وَخَيْرٍ لَكُمْ مِنْ إِعْطَاءِ الذَّهَبِ وَالْوَرِقِ وَخَيْرٍ لَكُمْ مِنْ أَنْ تَلْقَوْا عَدُوَّكُمْ فَتَضْرِبُوا رِقَابَهُمْ وَيَضْرِبُونَ رِقَابَكُمْ! ذِكْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ.»

"Size amellerinizin en hayırlısını, Pâdişâhınız katında en makbul olanını, derecelerinizi en çok yükseltecek olanını, altın ve gümüş vermekten sizin için daha

hayırlı olanını ve düşmanınızla karşılaşıp onların boyunlarını vurmanızdan, onların da sizin boyunlarınızı vurmasından (şehit olmanızdan) **sizin için daha hayırlı olanını haber vereyim mi? İşte o, Allâh-u Azze ve Celle'nin zikridir"** buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:27525, 45/515; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/307)*

Evet! Zikir bu sayılanların tümünden hayırlı olmuştur, çünkü **Allâh** yolunda gazâya çıkmanın ve şehid olmanın sevâbı, cennetin ele geçmesidir. Zikreden ise **Hakk Te'âlâ**'nın celîsidir (meclis arkadaşıdır). Nitekim **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurdu ki:

عَنْ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَالَ اللهُ تَعَالَى: أَنَا جَلِيسُ مَنْ ذَكَرَنِي.»

"Allâh-u Te'âlâ: 'Ben Beni zikredenin meclis arkadaşıyım' buyurdu." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:680, 1/451; Zebîdî, İthâf, 6/287; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:611, 1/201; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/307)*

Meclis arkadaşı mutlaka meşhûd (görülen biri) olur. Demek ki zikredenin meşhûdu (görür gibi zikrettiği Zât) **Hakk Te'âlâ**'dır. **Hakk**'ı müşâhede cennetin elde edilmesinden daha üstündür. Bundan dolayı ru'yet (**Allâh-u Te'âlâ**'nın görülmesi) cennetin husûlünden sonra olmuş ve o nîmetin tamamlanması sayılmıştır.

Kuldan istenen zikir, kalbiyle, rûhuyla ve bütün kuvvetleriyle bilkülliye (bütünüyle) Rabbine müteveccih (yönelici) vaziyette huzûr üzere zikretmesidir. Bu sûretle akla gelen havâtır (düşünceler) ve nefsin vesveseleri kişiden kesilir. Sonra kişi zikre devâm ettiği zaman o zikir, lisânından kalbine intikal eder. Böylece zikrede zikrede nihâyet **Hakk Te'âlâ** gayb perdelerinin ötesinden kendisine tecellî eder de:

﴿وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا﴾

"Yeryüzü Rabbinin nûruyla aydınlandı" *(Zümer Sûresi:69)* âyet-i kerîmesinin hükmünce kulun iç âlemi nurlanır, bu da onu **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfat tecellîlerine, sonra isim tecellîlerine, daha sonra da Zât tecellîsine hazırlar. O zaman kul **Hakk Te'âlâ**'da fânî olur (eriyip gider ve benliğini kaybeder) ve **Hakk Te'âlâ** Cemâline ve Celâline yakışan bir şekilde Kendi Zât'ını zikreder. Böylece **Hakk Te'âlâ** hem Zâkir, hem Mezkûr olmuş olur ki bu durumda ikilik ortadan kalkar ve hakîkat-i ehadiyye inkişâf eder (**Allâh-u Te'âlâ**'nın bir oluşunun gerçek mânâsı ortaya çıkar). **Dâvûd-u Kaysarî**'ye âit **"Fusûs Şerhi"**nde **"el-Kelimetü'l-Yûnusiyye"** bahsinde böylece zikredilmiştir.

(Mesnevî'de şöyle buyrulmuştur:)

چُونْ تَجَلِّی كَرْدْ اَوْصَافِ قَدِيمْ پَسْ بَسُوزَدْ وَصْفِ حَادِثْ رَا كَلِيمْ

"Kadîm (Ezelî) **olan Cenâb-ı Hakk'ın vasıfları hâdis** (sonradan olma bir şey) **üzerine tecellî ettiğinde,**

O Kelîm (kelâm sıfatının sâhibi olan **Allâh-u Te'âlâ**)**, hâdisin ne kadar vasfı varsa külliyyen yakar."** *(Mesnevî-i Mânevî, cilt:3, beyit no:1391)*

*Kadîm ve Kelîm sıfatları **Cenâb-ı Hakk**'ın vasıflarındandır, hâdis ise mahlûktur. **Cenâb-ı Hakk** bâzı kuluna sıfatlarından, bâzı kuluna ise Zât'tan tecellî eder. Eğer Zât'tan tecellî ederse o kulun zâtı mahv-u izâle olup Zâtullâh'da fânî ve **Hakk** ile bâkî olur, eğer sıfâttan tecellî ederse o kulun sıfâtı mahv-u izâle olup Sıfâtullâh'da fânî ve bâkî olur. **Hazret-i***

Mûsâ *(Aleyhisselâm)a* ***Tûr-u Sînâ****'da sıfattan tecellî ettiği gibi,* ***Cenâb-ı Rasûl-i Ekrem*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ***Efendimiz Hazretleri****'ne de mi'râc gecesinde hem Zât'tan, hem sıfâttan tecellî buyurmuştur, azîzim!* *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/581)*

Tâcü'l Ârifîn Cüneyd-i Bağdâdî *(Kuddise Sirruhû)* *şöyle buyurmuştur:*

«إِذَا قُرِنَ الْمُحْدَثُ بِالْقَدِيمِ لَمْ يَبْقَ لَهُ أَثَرٌ.»

"Sonradan yaratılma bir şey Kadîm olan Mevlâ'ya yakın edildiği zaman onun hiçbir eseri kalmaz." Yâni sıfat-ı hudûsiyye hâdisden gider, sıfat-ı kadîmiyye onda zuhûr eder (sonradan olma özellikleri kendisinden kaybolup ***Allâh-u Te'âlâ****'nın ezelî sıfatlarının tecellîleri onda belirir).* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/119)*

Şunu bil ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın inâyeti ve fazlıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinden bir isimle meşgul olup ona devâm eden kişiyle, meşgul olduğu ismin sırrı ve mâneviyatı arasında o kişinin meşgul olduğu nispette bir münâsebet olacağında şüphe yoktur. Meşgul olmanın kuvvet ve kemâli hasebince bu münâsebet kuvvet bulup kemâle erdiği zaman, zikredenle, **Hakk Te'âlâ**'nın isimlerinden olan o ismin medlûlü arasında, zikredenle zikrettiği isim arasında hâsıl olan münâsebet vâsıtasıyla kuvvet ve kemâl bakımından aynı miktarda bir münâsebet hâsıl olur.

Allâh-u Te'âlâ'nın cûd-ü atâsı (cömertliği ve bahşişi) vesîlesiyle, zikredenle o zikrettiği isim arasında hâsıl olan ikinci münâsebet de kemal safhasına ulaştığı zaman yine zikredenle zikrettiği ismin müsemmâsı olan **Hakk Te'âlâ**'nın Zât'ı arasında kuvvet ve kemâl bakımından ikinci münâsebet miktârınca yeni bir münâsebet meydana gelir. Çünkü bu münâsebet sebebiyle kulun (rûhundan gelen) mukaddes tarafı (nefsinden kaynaklanan) pis tarafına gâlip gelir ve o zaman kendisindeki pislik hükmünün kalkması nispetinde mukaddes âleme münâsip biri olur.

İşte o zaman **Hakk Sübhânehû** kişinin istîdâdı nispetinde, zikrettiği o isimle münâsebeti hasebince o ismin mertebesinden o kişiye tecellî eder ve vaktin iktizâ ettiği, makāmın tahammül ettiği ve kābiliyetinin gerektirdiği ölçüde ona dilediği kadar ilimler, mârifetler, ilâhî ve kevnî (**Allâh-u Te'âlâ**'nın Kendisiyle ve yarattığı âlemlerle ilgili) sırlar akıtır.

İşte o zaman kişi evvelce vâkıf olmadığı şeylere muttali olur ve cehâlet ile gafletin ardından kendisi için ilim ve mârifet hâsıl olur. -**Allâh-u Te'âlâ** mededi ile kendisine imdâd edesice- yüce Şeyhimiz Hazretlerine âit **"Fâtiha Tefsîri'nin Hâşiyeleri"**nde böylece zikredilmiştir.

Allâh'ı bilen ulemâ ve meşâyıhın ittifâkı olduğu üzere; virdi olmayanın vâridi olmaz, yâni bâzı zikirlerle özel bâzı vakitlerde sürekli meşgul olmayana **Allâh-u Te'âlâ** tarafından mânevî feyizler gelmez. Yolculuk, hastalık, yaşlılık ve ölüm nedenleri hâriç herhangi bir sebeple virdin bir kısmının terkedilmesi, **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzaklığın ve muvaffakıyyetinden mahrûmiyyetin alâmetidir.

Artık her kimin bir virdi mevcud olup onu kaçırdıysa, bir hafta sonra da olsa onu kazâ ederek telâfide bulunması gerekir. Bu nedenledir ki, sûfiyye hazarâtı farzlar-

dan olmadığı halde teheccüdü kazâ ederler. Bunun sırrı ise şöyle açıklanmıştır; bütün virdlerden hattâ sâir ibâdetlerden maksat, iç âlemin sıfatlarını değiştirmek ve kalbin rezil vasıflarını söküp atmaktır. Tek tek yapılan münferid amellerin eserleri ise az olur. Hattâ onların tesiri hiç hissedilmez bile! Tesir ancak amellerin mecmûuna terettüb eder, yâni birçok amelin birleşmesine bağlıdır.

Tek bir amel farkedilecek bir tesir bırakmadığına göre, amel sâhibi önceki ameline yakın bir şekilde ardarda ikinci ve üçüncü ameli işlemezse, birincinin eseri de silinir gider. İşte bu sırdan dolayıdır ki **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَحَبُّ الْاَعْمَالِ اِلَى اللهِ اَدْوَمُهَا وَاِنْ قَلَّ.»

"Amellerin Allâh'a en sevgilisi az da olsa devamlı olanıdır!" *(Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn:30, no:783-218, 1/541)* buyurmuştur.

İbni Melek *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "İnsanın devâm ettiği amel niye daha sevgili olmuştur? Çünkü nefis onunla ülfet kazanır ve o sebeple **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelişi devâm eder. Bundan dolayı tasavvuf ehli farzları terk etmeyi münker saydıkları gibi virdleri terketmeyi de münker kabul ederler."

Allâh'ı bilen bâzı âlimler şöyle demiştir: "Virdi ancak Rabbinin hakkını ve nefsinin hazzını bilmeyen câhil kişiler küçümser. Kişinin Rabbinin hakkını edâya ve nefsinin hazzını îfâya ulaşması şöyle olur; âhiret yurdunda mevcut olacak vârid (gelir)ler (dünyâda yapılan) virdler hasebince olacaktır. Çünkü hadîs-i şerîfte:

وَفِي الْحَدِيثِ اِنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ: «اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِى وَتَقَاسَمُوهَا بِاَعْمَالِكُمْ.»

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ (kıyâmet günü cennet ehline): '(Affımla sırât'ı geçin,) **rahmetimle cennete girin, amellerinize göre de orayı bölüşün!' buyuracaktır."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/308; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/542; İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/354)* diye gelmiştir.

Bu yurdun (yaygısının) dürülmesiyle vird de dürülüp biter ki böylece onun fevâtıyla (kaçırılmasıyla) sevâbı da fevt olur (kaçırılır), çünkü sevap virde bağlıdır. Uyanık akıllılar nezdinde kendisine îtinâ gösterilmesi gereken şeylerin en uygunu, kendisinin ortadan kaybolmasıyla faydası ortadan kaybolmayan şeylerdir.

Eğer senin nefsin ('Ben sevap istemiyorum' diyerek) sevap talep etmeme bahânesini ortaya atarsa sen de ona: 'Ama **Allâh-u Te'âlâ** senden bu zikri talep ediyor çünkü bu kulluk hakkıdır' de. Bu sefer eğer nefsin menfaat talebine meylederse sen de ona: 'Burada senin nefsinin hazzı yoktur, bu **Allâh**'a karşı yerine getirmen gereken bir haktır, O'nun senden istediği şeyde hazzının yeri yoktur' de ve böylece Mevlân için gönül hoşluğuyla amel et de seni sâhiplendiği konularda kendini O'na teslim et."

Evliyâullâh şöyle demişlerdir:

«كُنْ طَالِبَ الْاِسْتِقَامَةِ وَلَا تَكُنْ طَالِبَ الْكَرَامَةِ؛ فَاِنَّ نَفْسَكَ تَهْتَزُّ وَتَطْلُبُ الْكَرَامَةَ، وَمَوْلَاكَ يُطَالِبُكَ بِالْاِسْتِقَامَةِ، وَلَاَنْ تَكُونَ بِحَقِّ رَبِّكَ اَوْلَى لَكَ مِنْ اَنْ تَكُونَ بِحَظِّ نَفْسِكَ.»

"İstikāmet arayan biri ol, kerâmet arayan biri olma! Çünkü senin nefsin kerâmet arayışıyla harekete geçer, Mevlân ise senden istikāmet talep eder. Senin Rabbinin hakkını yerine getirmekle meşgul olman senin için nefsinin hazzıyla uğraşır olmandan evlâdır."

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

صُحْبَتِ حُورْ نَخَواهَمْ كِه بُوَدْ عَيْنِ قُصُورْ بَا خِيَالِ تُو اَگَرْ بَا دِگَرِى پَرْدَازَمْ

"İstemem hûrilerin sohbetini, zîrâ kusûrun ta kendisi olur,
Eğer senin hayâlin varken başkalarıyla meşgul olursam."

«وَهُمَا حَرَامَانِ عَلَى اَهْلِ اللهِ.» ***"Dünyâ da, âhiret de Allâh dostlarına haramdır"*** *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:2932, 2/354)* *hadîs-i şerîfi sırrınca nefs-i bed kâmın müştehâsı (kötü arzulu nefsin istediği şey) olan cennet hûrilerinin musâhabetini bile istemem. Yâ Rabbi! Senin naîm-i cinânı unutturucu lezzet-i müşâhede-i cemâl-i bâ kemâlinin fikr-u hayâli (cennet nîmetlerini unutturan yüce cemâlini görebilme düşüncesi) varken, Senin gayrına meyl ve musâhabet eylemek, ayn-ı kusûr ve noksân-ı dindir (eksikliğin ta kendisidir ve din noksanlığıdır), belki râh-ı aşkda (aşk yolunda) küfür ve dalâl sayılır.* *(Hâfız Şerhi Konevî kenarında Sûdî Efendi:2/284)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; zikrin hakîkati, **Allâh-u Te'âlâ**'nın seni müşâhede ettiğini gerçek mânâda bilmendir ve kalbinle O'nu kendine yakın görerek O'ndan utanman, sonra O'nu bütün hallerinde nefsine karşı tercih etmendir. Zikrettiğini iddiâ eden herkes zâkir değildir.

Sehl Hazretleri'ne: "**'Allâh-u Te'âlâ'nın zikrinden başka dünyâda bulunan her şey lânetlidir'** hadîs-i şerîfinin mânâsı nedir?" diye sorulduğunda: "Buradaki zikir, haramlara karşı soğuk olma anlamındadır ki, buna göre haramla karşılaşan bir kişi **Allâh-u Te'âlâ**'yı hatırlayarak ve O'nun kendisini gördüğünü bilerek bu haramdan sakınır!" diye cevap vermiştir.

"Gâfillerden olma" cümle-i celîlesinin tefsirinde **Sehl** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Size gerçekten söylüyorum, bu bâtıl değildir, yakînen söylüyorum bunda hiçbir şüphe yoktur ki, bir kimsenin bir nefesi bile **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikrinden başka bir uğraşı da geçerse mutlaka o kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikrinden gâfildir."

Yine buyurmuştur ki: "Havâssın gafleti, herhangi bir şeyle sükûnet bulmaktır, avâmın gafleti ise, o kendisini teskin eden şeyle iftihar etmektir."

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Huseyn** *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Yaptığın zikri nefsine açıklayıp da ona karşı bir ivaz (karşılık) arama. Zîrâ zikrin en şereflisi **Hakk**'tan başka kimsenin vâkıf olamadığı zikirdir. Zikrin gizli olanı açık olanından daha değerlidir."

Sehl *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Gâfil kişi, işlerin gerçeklerini idrâk etmekten gaflet içinde olandır!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bir kula best (**Allâh-u Te'âlâ**'nın feyizlerinden lezzetlenme) hâlinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâl vasfı keşfettirilirse, heybet

(**Allâh-u Te'âlâ**'nın yüceliğinin korkusuna kapılma) hallerinde ise celâl sıfatı keşfettirilirse işte o zaman tadarru' hâli vuku bulur ki bu, büyüklerin makamıdır. Onların aşağısında kalanların ise havf-u recâ (korku ve ümit), rağbet ve rehbet (istek ve endişe)leri farklılık arzeder.

Bütün bunların fevkında bekā-fenâ ve sahv-ü mahv ashâbı (**Allâh-u Te'âlâ**'nın zikriyle kendilerini ayıltıp sonra benliklerini silenler) vardır. Onların da ötesinde bulunan hakāik erbâbı temkîn (yerinden oynamama) vatanlarında sâbit kılınmışlardır. İşte onlar hak ile kāim olup kendilerinde gördükleri hallerden arındıkları için onlarda televvün ve tecennüs (renkten renke girme ve farklı cinslerin hâlini alma diye bir şey söz konusu) olmaz.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöylecedir: "Kendi kendine Rabbini önce ef'âl sonra ahlâk sonra zâtın ile zikret. Şöyle ki; önce kendi işlerini **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrettiği amellerle değiştir, ikinci olarak ahlâkını **Allâh**'ın ahlâkına tebdil et, sonra da zâtını **Allâh**'ın Zât'ında tüket!"

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: «فَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي.» **"Kulum Beni kendi içinde zikrederse Ben de onu Kendi Zât'ımda zikrederim!"** *(Buhârî, Tevhîd:15, no:6970, 6/2694; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/308)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ'nın: ﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ﴾ **"Siz Beni zikredin Ben de sizi zikredeyim"** *(Bakara Sûresi:152)* kavl-i şerîfinin sırrı da budur.

Görmez misin ki kelebek, mumu kendi nefsinde zikrederek zâtını onun varlığında yok edince mum da onu nasıl zikrederek kendi bekāsıyla kalıcı kılmıştır. (Yâni o yandığı sürece kelebeğin kalıntısını dışa atmayıp içinde barındırmıştır.) Gerçi **Allâh-u Te'âlâ**'nın yüce Hazreti misilden ve misalden (benzerden ve örnekten) münezzehtir!

Bu âyet-i celîlede emredilen zikrin bidâyeti (başlangıcı), nefsin fiillerini şerî'at amelleriyle değiştirerek olur ki bu zâhirdir (insanın görünen işleriyle alâkalıdır). Bunda bir nevi tekellüf (zorlanma) bulunduğu için bu hususta "Tedarru'" tâbiri kullanıldı. Bu zikrin vasatı (ortası), **Allâh**'ın ahlâkıyla ve tarîkat âdâbıyla ahlâklanarak olur ki bu bâtın ve mahfîdir (görünmeyen âlemle ilgilidir).

Bu zikrin nihâyeti ise kişinin, kendi varlığını **Allâh**'ın Zât'ında fânî kılması ile gerçekleşeceği için bu zikri açıkça konuşmak menhî (yasak) olur. İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«إِفْشَاءُ سِرِّ الرُّبُوبِيَّةِ كُفْرٌ.»

"Rubûbiyyet sırrını ifşâ etmek küfürdür" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/308)* kavl-i şerîfinin gerçek mânâsı budur.

Âyet-i kerîmede geçen **"Sabahlar ve akşamlar"** tâbiri ezel sabahıyla, ebed akşamına işâret eder. Şüphesiz ki hakîkî zikirde hakîkî mezkûr (gerçek mânâda zikredilen) hakîkî zâkirin (gerçek mânâda zikredenin) ta kendisidir. Buna göre hakîkatte

Zâkir de Mezkûr de ancak ezelî ve ebedî olan **Allâh**'tır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** ezelde:

﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ﴾

"Siz Beni zikredin Ben de sizi zikredeyim" *(Bakara Sûresi:152)* buyurmuştur. **Allâh-u Te'âlâ** ezelde kullarına hitap ederek onları zikrettiği için hakîkatte Zâkir de Mezkûr de ancak Kendisi olmuştur. Zâten biz: "O'nu Kendisinden başka kimse zikredememiştir" demekteyiz.

İşte **Yûsuf ibni Huseyn er-Râzî**'nin: "**Allâh**'ı **Allâh**'tan başka zikreden olmamıştır" sözünün hakîkati budur. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**: "Gâfillerden yâni hakîkatte zikredenin de zikredilenin de ancak **Allâh** olduğunu bilmeyenlerden olma" buyurmuştur."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarından hangilerini takınman ve onlarla vasıflanman mümkün ise onlarla ziynetlenmek sûretiyle **Rabbini kendi içinde zikret**! Fakat bu ne zaman olsun; **sabahları** yâni rûhun nûrunun zuhur vakitlerinde **ve akşamları** yâni nefsin sıfatlarının galebe çaldığı zamanlarda olsun! Peki, nasıl olsun; **kâh yalvarıp yakararak, kâh korku çekerek** makamların farklılığı hasebince olsun! **Bir de âşikârenin altında** olsun; yâni (kendini Rabbinden ayrı görerek) zikrin senden zuhûr etmeksizin olsun, yâni zikredenle zikredilen farkı gözetmeksizin bilakis sen O'nu O'nunla zikreder olduğun halde bulunsun. **Sakın sen** hiçbir vakit vahdet-i Zâtiyye'nin müşâhedesinden **gaflet edenlerden olma**!"

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmesinde geçen: 'Yalvararak ve korkarak Rabbini kendi içinde zikret' kavl-i şerîfi mertebelerin en üstününe işâret etmektedir ki o makam, müşâhede makāmına ermiş vâsılların hissesidir. **Mevlâ Te'âlâ**'nın: 'Âşikârdan bir düşük' kavl-i şerîfi de orta mertebeye işârettir ki o makam, müşâhede makāmına doğru seyr-i sülûk yapanların nasîbidir.

Allâh-u Te'âlâ'nın: **'Gâfillerden olma'** kavl-i şerîfi ise, sâlikler içerisinden düşüklerin mertebesine îmâ etmektedir. 'Korku' tâbirinin zikredilmesinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın celâlini ve heybetini hissetmeyi fark ettirmek vardır." Nitekim (büyüklerden biri) şöyle demiştir:

اَشْتَاقُهُ فَإِذَا بَدَا أَطْرَقْتُ مِنْ إِجْلَالِهِ
لَا خِيفَةً بَلْ هَيْبَةً وَصِيَانَةً لِجَمَالِهِ

"Ben ona kavuşma arzusu çekiyorum, sonra belirince,
Heybet ve celâlinden dolayı başımı eğiyorum.
Korktuğum için değil, heybetinden etkilendiğim için,
Bir de cemâlini (benim gibilerin nazarından) **muhâfaza için!"**

Meşâyıhın beyânına göre; mübtedînin ve sâlikin hâli (mânevî yola yeni başlayanın ve bu yolda ilerleme kaydedenin durumu) şeyhin reyine bağlıdır. Çünkü o, kalp hastalıklarının tabîbi olduğu için ilacı en iyi bilen de yine odur. Bâzen o, akla

gelen hâtıraları ve vesveseleri kesmenin yüksek sesle zikretmeye bağlı olduğunu görerek bir mürid için sesli zikri uygun görebilir.

Sühreverdî *(Kuddise Sirruhû)*nun **"Avârifü'l-me'ârif"** isimli eserinde şöyle kaydedilmiştir: "Kul zikir kelimesini kalp huzûruyla birlikte dilinde tekrar ede ede nihâyet o kelime kalpte kök salar, nefsin fısıltılarını giderir, mânâsı da kalpte onun vekîli olur. Zikir kelimesi kulu istîlâ edip onu söylemek lisana da çok kolay gelince kalp onu içmeye başlar ve o zaman zikir, öz Zât'ın zikri olmaya başlar ki bu zikir, müşâhede, mükâşefe ve mu'âyene (gözle görür gibi olma hâlin)den ibârettir. Zâten halvetin en büyük maksadı da ancak budur.

Bâzen bu hâl Kur'ân tilâvetiyle de elde edilebilir, nitekim bir insan çokça tilâvette bulunup kalp ile lisânı da birbirine muvâfık kılmaya gayret ederse, nihâyet o tilâvet lisân üzerinde kolayca cârî olup hadîs-i nefs (nefsin söyleşisi) makāmına kāim olursa, işte o kula Kur'ân okumak ve namaz kılmak hususlarında kolaylık gelir.

Yine böylece kulun bünyesi câmiiyyetli bir şehir gibidir, uzuvları ise o şehrin sâkinleri mesâbesindedir, zikre yönelme hâlinde olan bir kul da şehrin kapısında bulunan bir minâreye çıkan müezzin gibidir ki şehir halkına ezan duyurmayı kastetmektedir. İşte hakîkî mânâda zikreden bir kul, lisânının zikriyle kalbini uyarmayı, cüzlerini ve parçalarını da âgâh kılmayı hedeflemektedir.

Dolayısıyla bu kul bir parçasıyla konuşmaktaysa da bütünüyle duymaktadır ve nihâyet söylediği zikir kelimesi dilden kalbe intikal edecek, o da onunla nurlanacak ve iyi haller kazanacaktır. Sonra kalp nûru kalıba in'ikâs edecek (yansıyacak), böylece beden güzel amellerle ziynetlenecektir.

﴿ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (206)

(إِنَّ الَّذِينَ) **Şüphesiz o kimseler ki,** nerdedirler? (عِنْدَ رَبِّكَ) **Rabbinin katındadırlar,** yâni **Allâh-u Te'âlâ**'nın nezdinde bulunan melekler, ne yapmazlar? (لَا يَسْتَكْبِرُونَ) **büyüklenmezler,** neden? (عَنْ عِبَادَتِهِ) **O'na ibâdetten,** daha ne yaparlar? (وَيُسَبِّحُونَ) **tesbîh ederler,** kimi? (هُ) **O'nu,** daha, (وَلَهُ) **ancak O'nun için,** (يَسْجُدُونَ) **secde yaparlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **Şüphesiz o kimseler ki Rabbinin nezdinde bulunmaktadırlar; o** (mukarreb melekler gibi en yüce tabakaya mensup ola)**nlar O (Allâh-u Azîmü'şşâ)na ibâdetten büyüklenmezler,** (tüm noksan sıfatlardan uzak olduğunu ifâde eden zikirlerle) **O'nu** (tenzîh ve) **tesbîh ederler ve ancak O'nun için secde yaparlar."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Hâzin, Kurtubî, Süyûtî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede Rasûlünü zikretmeye ve zikre devâm etmeye terğîb buyurdukan sonra bunun akabinde zikre devâm husûsundaki teşvikçi sebepleri konu etmiştir ki o da şudur: Melekler son derece şerefli ve temiz oldukları halde ayrıca şehvet ve gazap, kin ve haset gibi duygulardan mâsum ve berî olmalarına rağmen ibâdete, secdeye, hudû' ve huşû'â devâm ettiklerine göre, cismânî âlemin karanlıklarıyla ve beşerî lezzetlerin bıraktığı bulaşıklıklarla mübtelâ olan insanın ibâdete devâm etmesi daha evlâdır. Bundan dolayı **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*:

﴿وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا﴾

"Hayatta olduğum sürece bana namazı ve zekâtı emretti" *(Meryem Sûresi:31)* buyurmuştur. Yine bu nedenledir ki **Allâh-u Te'âlâ Habîbi Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hitâben:

﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾

"Bir de gerçekleşmesi kesin olan o (ölüm denen) **şey sana gelinceye kadar** (bir an bile gevşeklik etmeksizin) **Rabbine ibâdet et**(meye devâm et)**!"** *(Hıcr Sûresi:99)* buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen: **"Rabbinin katında bulunanlar"**, Mele-i a'lâ (yüksek melek cemaatın)dan ibâret olan birtakım meleklerdir. Burada geçen "İndiyyet"ten murâd; **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını kazanma anlamında mânevî yakınlıktır, şeref ve

mekânet (îtibar) yakınlığıdır yoksa mesâfe ve mekân yakınlığı değildir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ Hazretleri** mekândan münezzehtir.

İmâm-ı Zeccâc *(Rahimehullâh)*a göre; bu melekler **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetine yakındırlar, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetine yakın olan herkes ise O'nun Zât'ına yakın sayılır.

Kimi de: "Bu melekler **Allâh**'ın hükmünden başka hiçbir şeyin zâhiren de geçerli olmadığı bir mahaldedirler" demiştir.

Burada: "Rabbinin Arş'ının yanında olanlar" diye bir mânâ olduğu da söylenmiştir.

Bütün bu mânâlardan anlaşıldığı üzere **Allâh-u Te'âlâ** mekândan ve cihetten münezzehtir. Nitekim diğer bir âyet-i kerîmede: (وَهُوَ مَعَكُمْ) **"O sizinle berâberdir"** *(Hadîd Sûresi:4)* buyurulmuştur. Ama bu maiyyetin cihet ve yön îtibârıyla olmayıp ancak fazl-u rahmet bakımından olduğunda şüphe yoktur.

Yine böylece Rabbânî haberlerde **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

«اَنَا عِنْدَ الْمُنْكَسِرَةِ قُلُوبُهُمْ لِأَجْلِي.»

"Ben Benden sebep kalpleri kırık olanların yanındayım" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/90; Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/640)* buyurduğu rivâyet edilmiştir.

Ayrıca meleklerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlığından, şeref yakınlığı kastedilmiştir. Nitekim "Vezirin emire yakınlığı vardır" sözünden, "Birbirlerine yakın oturuyorlar" gibi bir mânâ anlaşılamaz. Çünkü mekân ve cihet yakınlığı noktasında kapıcı ve hizmetçi emire daha yakın olur. Demek ki mûteber olan şeref yakınlığıdır, cihet yakınlığı değildir.

Bu âyet-i kerîmede meleklerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdetten hiç büyüklenmedikleri, yüce huzûruna yakışmayan şeylerden O'nu tenzîh ettikleri, ubûdiyyet ve tezellülün (kulluğun ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı alçalmanın) nihâyeti olan secdeyi sâdece Rablerine tahsis ettikleri ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmadıkları beyân edilerek, diğer mükelleflere târizde bulunulmuştur (laf dokundurulmuştur).

Böylece sanki: "Emrolunduğunuz üzere ihlâslı bir şekilde ibâdet yapın, eğer bu vazîfeleri yapmazsanız, Bizim size de, ibâdetlerinize de ihtiyâcımız yoktur. Çünkü Bizim öyle değerli kullarımız vardır ki onların şöyle şöyle üstün vasıfları vardır" buyurulmuş olmaktadır.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede meleklerin tâatlarını sayarken evvelâ tesbihte bulunduklarını yâni (سُبْحَانَ رَبِّنَا) **"Rabbimizi tesbih ederiz"** diyerek **Allâh-u Te'âlâ**'yı bütün noksan sıfatlardan tenzih ettiklerini açıklamıştır ki bu, ilim, mârifet ve kalbî îtikat (bilgi, anlama ve inanç) ile alâkalıdır. Tesbihin ardından ise secde ettiklerini açıklamıştır ki bu da uzuvlarla işlenen amellere râcidir. İşte bu tertip şuna delâlet etmektedir ki, tâat ve ibâdette asıl unsur kalp amelleridir, uzuvlarla yapılan ameller ise buna müteferri' (bunun dalları mesâbesinde)dir.

Âyet-i celîlenin sonunda geçen: (وَلَهُ يَسْجُدُونَ) **"Ve ancak O'nun için secde yaparlar"** kavl-i şerîfi "Hasr" mânâsı ifâde etmektedir ki bu: "Onlar **Allâh**'tan başkasına secde etmezler" anlamına gelmektedir. Eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ﴾

"Ben (meleklere:) **'Onu** (**Âdem**'i kendisine rûhun nüfûz etmesine elverişli ve) **düzgün bir hâle getirdiğimde ve** (hayat verme sıfatımı temsil eden) **rûhumdan onun içerisine üfle**(yerek onu canlı bir varlık hâline getir)**diğimde sizler hemen ona secde edenler hâlinde** (yere) **kapanın'** (buyurdum)! **Böylece melekler**(in hiçbiri geri kalmadan) **hepsi de topluca secde etti"** kavl-i şerîfiyle bu âyet-i kerîmenin arası nasıl cem edilebilir?" denilecek olursa, **İmâm-ı Ğazâlî** *(Rahimehullâh)*ın:

"**Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde edenler yeryüzünün melekleridir, göklerin büyük melekleri ise buna dâhil değildir" şeklindeki beyânı buna cevap olabilir.

*Gerçi bâzı rivâyetlere göre bütün melekler secde etmişlerdir. Zâten âyet-i kerîmede geçen **"Hepsi topluca"** ifâdesi bunu desteklemektedir. Onun için bu cevâba gerek duyulmaksızın şöyle denilmesi daha uygun olur: "Melekler **Âdem** (Aleyhisselâm)a bir kıble olarak yönelip hakîkatte ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya secde etmişlerdir. Dolayısıyla **Kâ'be**'ye yönelen **Kâ'be**'ye secde etmediği gibi onlar da **Âdem** (Aleyhisselâm)a secde etmiş değillerdir."*

Şu bilinsin ki; meleklerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın ibâdetinde müstağrak olduklarına delâlet eden birçok âyet-i kerîme mevcuttur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ﴾

"(O gün) **sen melekleri, Rablerinin hamdiyle birlikte** (özel birtakım tenzîh ve) **tesbîh**(ler)**de bulundukları halde Arş'ın etrâfından doğru** (mahşerde bulunan tüm mahlûkātı çepeçevre) **kuşatıcılar olarak görürsün!"** *(Zümer Sûresi:75)* buyurmuştur. **Mevlâ Te'âlâ** meleklerin:

﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ﴾

"Şüphesiz ki biz, o (Arş'ın etrafında namaz ve duâ için ayaklarını) **safa dizenler de elbette ancak biziz! Yine gerçekten biz;** ('Sübhânallâh' diyerek, şânına yakışmayan şeylerden) **o** (Rabbimizi tenzîh ve) **tesbîh edenler elbette ancak biziz"** dediklerini de nakletmiştir.

Secde Âyetleriyle İlgili Bâzı Meseleler

Bu âyet-i kerîmede secde yapmayanlara bir târiz bulunduğu için, secdeden yüz çevirerek bu târize muhâtap olanların burnunu yere sürtmek üzere, bir de mukarreb meleklere muvâfakat olsun diye bu âyet-i kerîme okunduğunda ve duyulduğunda secde yapmak meşrû edilmiştir.

Nitekim **Abdullâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle derdi:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَانَ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ فَيَقْرَأُ سُورَةً فِيهَا سَجْدَةٌ فَيَسْجُدُ وَنَسْجُدُ مَعَهُ حَتَّى مَا يَجِدُ بَعْضُنَا مَوْضِعًا لِمَكَانِ جَبْهَتِهِ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Kur'ân okurken içerisinde secde âyeti bulunan bir sûre okurdu ve hemen secde yapardı. Bunun üzerine biz de onunla birlikte secde yapardık. Hattâ namaz vakti olmadığı halde kimimiz alnını koyacak yer bulamazdı."** *(Müslim, Mesâcid:20, no:575, 1/405; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/693-694)*

1) Secde âyetleri üç kısımda değerlendirilmiştir; birinci kısımda değerlendirilen âyetlerde secde yapmak emrolunduğu için emre imtisâlen o âyetler okunduğunda secde yapmak emredilmiştir.

İkinci kısımda îtibar edilen âyetlerde kâfirlerin secdeden istinkâfı (kibrederek geri durmaları) naklolunmaktadır ki, o âyetlerde de kâfirlere muhâlefet olsun diye secde yapmak emrolunmuştur.

Üçüncü kısımdaki âyetlerde de Enbiyâ ve melekler gibi yüce zevâtın *(Salevâtüllâhi `Alâ Nebiyyinâ ve `Aleyhim Ecma`în)* secdeleri hikâye olunmaktadır ki, onların kıraati esnâsında da peygamberlere iktidâen (uymak için) secde yapmak gerekli kılınmıştır. Bu âyet-i kerîme târiz îtibârıyla ikinci kısımdandır, tasrîh îtibârıyla ise sonuncu kısımdandır.

Şu bilinsin ki; secde, huşû' ve huzû'un nihâî noktasıdır. Secde, sehv-i secde gibi bâzı yerlerde noksanı telâfi için meşrû edilmiş, tilâvet secdesi gibi diğer bâzı yerlerde de kâfirlere muhâlefet ve Müslümanlara muvâfakat için emredilmiştir.

2) Tilâvet secdesi yapmak, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakkını yerine getirmeye vesîle olduğu gibi aynı zamanda büyük sevaplar kazandıran fazîletli amellerdendir. Nitekim **İbni Sîrîn** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*ya Kur'ân secdelerinden sorulunca o:

عَنِ ابْنِ سِيرِينَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سُئِلَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنْ سُجُودِ الْقُرْاٰنِ؟ فَقَالَتْ: «حَقٌّ لِلّٰهِ تُؤَدِّيهِ أَوْ تَطَوُّعٌ تَطَوَّعُهُ، وَمَا مِنْ مُسْلِمٍ سَجَدَ لِلّٰهِ سَجْدَةً إِلَّا رَفَعَهُ اللهُ بِهَا دَرَجَةً، أَوْ حَطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةً، أَوْ جَمَعَهُمَا لَهُ كِلْتَيْهِمَا.»

"**Allâh**'ın (senin üzerindeki) bir hakkıdır ki onu yerine getireceksin ya da gönül hoşluğuyla yapılan bir ibâdettir ki onu nâfile olarak işleyeceksin. Herhangi bir Müslüman **Allâh** için bir secde yaparsa mutlaka **Allâh** onu o sebeple bir derece yükseltir yâhut ondan o sâyede bir hatâ düşürür ya da kendisi için iki şeyi birden cem eder" dedi. *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:3757, 2/456; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/730)*

3) Kur'ân-ı Kerîm'de tilâvet secdesi ondört yerdedir, iki yerdeki secdede ihtilâf vardır; bunlardan birisi Hacc Sûresinin sonundadır *(77. âyet-i kerîmedir)*. **İmâm-ı Şâfi'î** ve **İmâm-ı Ahmed** *(Rahimehümellâh)*ın mezheplerine göre burada secde vardır, **İmâm-ı Âzam** *(Radıyallâhu Anh)*a göre bu âyette secde yoktur.

İkincisi de Sâd Sûresindedir, **İmâm-ı Âzam** *(Radıyallâhu Anh)* Sâd Sûresinin *(24.)* âyeti okunduğunda secde gerektiğini söylemiştir. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Sâd Sûresini okumuş ve secde yapmıştır. Diğer imamlar ise bu görüşte değildir. Zîra bu âyette zikredilen secde değil rukûdur.

Fussilet Sûresinde de secde mahalli hakkında ihtilaf vardır. **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a göre: (إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ) *(Fussilet Sûresi:37)* kavl-i şerîfinde secde yapılır. **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)* bu görüşü almıştır.

Ömer ve **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre ise: (لَا يَسْأَمُونَ) *(Fussilet Sûresi:38)* kavl-i şerîfinde secde vardır. Biz (Hanefîler) ihtiyâtan bu görüşü aldık. Çünkü gerekli olan, secdenin takdimi değil tehiridir, yâni âyetten önce değil sonra yapılmasıdır.

4) İmâm-ı Âzam'a göre namaz içinde ve namaz hâricinde secde âyetini okuyanın ve dinleyenin derhal secde yapması vâciptir, eğer tehir ederse kazâsı lâzımdır. Çünkü mutlak mânâda secde emri, vücûb (yapılma zorunluluğu) ifâde eder.

Ayrıca **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا قَرَأَ ابْنُ اٰدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي يَقُولُ: يَا وَيْلِي أُمِرَ ابْنُ اٰدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَأَبَيْتُ فَلِي النَّارُ.»

"Âdemoğlu secde (âyeti) **okuduğu zaman secde ederse şeytan ağlayarak uzaklaşır ve: 'Yazık bana! Âdemoğlu secde yapmakla emrolundu ve secde yaptı, artık onun için cennet var. Ben de secde yapmakla emrolundum ama geri durdum, benim için de cehennem var' der."** *(Müslim, Îmân:35, no:81, 1/87; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/341; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/225)*

Ayrıca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in secde âyeti okuduğu zaman secde yapmaya devâm etmiş olması vücûbun delîlidir. Diğer imamların mezheplerine göreyse tilâvet secdesi sünnet olduğundan kazâsı lâzım olmaz.

5) Namaz için gereken hadesten tahâret, necâsetten tahâret, setr-i avret, istıkbâl-i kıble, vakit ve niyet gibi şartların tilâvet secdesi için de gerekli olduğu husûsunda ihtilâf yoktur.

İmâm-ı Zührî *(Rahimehullâh)*: "Abdestsiz secde yapılmaz, eğer sen memleketinde (bir yerde ikāmet etmekte)yken secde yapacaksan kıbleye yönel, ama binek üzerindeysen yüzün ne tarafa dönükse o yöne doğru secde et" demiştir.

Hanefî mezhebine göre; bir şahıs secde âyetini mekruh olmayan bir vakitte okusa veyâ duysa sonra onu mekruh bir vakitte edâ etse bu yeterli olmaz. Çünkü kâmil olarak vâcib olan nâkıs olarak edâ edilemez. Mekruh olan bir vakitte okuduğu bir âyet için o vakit içerisinde ya da başka bir mekruh vakitte secde yapsa bu yeterli olur, çünkü nâkıs olarak vâcib olan nâkıs olarak edâ edilmiştir.

6) Namaz dışında okunan tilâvet secdesi terâhî yolu üzere yâni ileride yapılabilecek bir şekilde vâcib olur. Çünkü vücûb delilleri vakit tâyini içermemektedir. Dolayısıyla muayyen olmayan herhangi bir vakitte yapılması vâcib olur. O vâcib vakit de ancak fiilen secde yapılması ânında muayyen hâle gelir. Bir de diğer paylı vâcibler gibi âhir ömründe yaşama zamânının daralmasıyla vücûb da daralır.

Zarûret yok iken secdeyi tehir etmek tenzîhen mekruhtur. Çünkü zaman geçmesiyle unutulabilir. Ama mekruh bir vakitte okunmuş olması gibi bir zarûret nedeniyle tehir edecekse secde âyetini okuduğu veyâ duyduğu anda: (سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ) **"İşittik, itâat ettik, affını dileriz ey Rabbimiz! Varış ancak Sanadır"** demesi müstehabtır.

Fakat namaz içinde okunan secde âyetinden dolayı fevren secde yapmak vâciptir.

7) Tilâvet secdesi şöyle yapılır; oturan kişinin kalkıp tekbir alması, tekbir alarak secdeye varması, orada namaz tesbihi gibi tesbihte bulunması, daha sonra tekbir alarak kalkması, daha sonra da tekrar oturması müstehabtır. Çünkü bu durum sec-

deye kapanışın en mükemmel hâlidir. Ayağa kalkarken: (سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ) **"İşittik, itâat ettik, affını dileriz ey Rabbimiz! Varış ancak Sanadır"** denilir.

Namaz tesbihi yapması demek; üç kere «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى.» "Sübhâne Rabbiye'l-e'lâ" demesidir ki en sahih görüş budur.

8) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tilâvet secdesinde okuduğu bâzı özel duâlar hadis kitaplarında nakledilmiştir. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* geceleyin Kur'ân secdelerinde:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْاٰنِ بِاللَّيْلِ «سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ فَتَبَارَكَ اللهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ.»

"Yüzüm, kendisini yaratan ve havl-i kuvvetiyle kulağını gözünü yar(ıp ya-rat)**an Zât için secdeye kapandı. Şekil verenlerin en güzeli olan Allâh dâimâ pek yüce olmuştur"** derdi. *(Hâkim, el-Müstedrek, no:802, 1/342; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/730)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* secdesinde:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي سُجُودِهِ: «اَللّٰهُمَّ لَكَ سَجَدَ سَوَادِي وَبِكَ اٰمَنَ فُؤَادِي اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِي عِلْمًا يَنْفَعُنِي وَعَمَلًا يَرْفَعُنِي.»

"Ey Allâh! Karaltım Sana secde etti, gönlüm Sana îmân etti. Ey Allâh! Bana fayda verecek ilim ve beni yükseltecek amel nasip et" *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:4373, 1/380; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/731)* derdi ki, bu duânın özellikle kâfirlerin secdeden imtinâ ettiği ifâde edilen âyet-i kerîmelerin secdesinde yapılması daha mânâlı olur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي رَأَيْتُنِي اللَّيْلَةَ وَأَنَا نَائِمٌ كَأَنِّي أُصَلِّي خَلْفَ شَجَرَةٍ فَسَجَدْتُ فَسَجَدَتِ الشَّجَرَةُ لِسُجُودِي فَسَمِعْتُهَا وَهِيَ تَقُولُ: اَللَّهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا عِنْدَكَ أَجْرًا وَضَعْ عَنِّي بِهَا وِزْرًا وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ ذُخْرًا وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَرَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَجْدَةً ثُمَّ سَجَدَ فَسَمِعْتُهُ وَهُوَ يَقُولُ مِثْلَ مَا أَخْبَرَهُ الرَّجُلُ عَنْ قَوْلِ الشَّجَرَةِ.»

"Yâ **Rasûlellâh**! Ben bu gece uykudayken sanki kendimi bir ağacın arkasında namaz kılarken gördüm, ben secde yapınca benim secdemden dolayı o ağaç da secdeye kapandı, ben onu:

اَللَّهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا عِنْدَكَ أَجْرًا وَضَعْ عَنِّي بِهَا وِزْرًا وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ ذُخْرًا

وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ

'Ey **Allâh**! Bu secde sâyesinde bana Kendi katında bir sevap yaz, bunun vesîlesiyle benden bir günahı düşür ve bunu Kendi katında benim için saklanmış bir hazırlık kıl ve **Dâvûd** kulundan bunu kabul ettiğin gibi benden de bunu kabul et' derken işittim" dedi.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir secde âyeti okudu sonra secde yaptığında ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i o adamın ağacın sözünden naklettiği sözleri söylerken işittim." *(Tirmizî, Salât:407, no:579, 2/472-473; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/309; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/342)*

9) Selef-i sâlihîn ve fukahâdan da tilâvet secdesine mahsus özel bâzı duâlar menkuldür. Nitekim **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* secde âyetini okuduğu zaman:

عَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ إِذَا قَرَأَ السَّجْدَةَ: «سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ ثَلَاثًا.»

"(Sözünde durmamaktan) Rabbimizi tenzîh ederiz! Gerçekten Rabbimizin vaadi(, ezelde takdir edilmesi hasebiyle vukûu kesin olduğundan), elbette yapılmış (bitmiş olarak kabul edilmesi gereken) bir şey olmuştur" der sonra üç defa: "**Allâh**'a hamdeder ve O'nu tesbih ederiz" derdi. *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:4375, 1/380; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/731)*

İbnü Fahriddîn er-Rûmî ve diğer bâzı ulemâ *(Rahimehümüllâh)*: "Herhangi bir secde âyetini okuyan kişinin o âyete münâsip bâzı duâlar yapması gerekir, buna göre; İsrâ Sûresinin secdesini okuduğu zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın secde yapan tâifeden beğenerek naklettiği: «سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا» sözünü ona ilâve eder.

Tenzîl (Fussilet) ya da A'râf Sûrelerinin âyetlerini okursa:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ السَّاجِدِينَ لِوَجْهِكَ الْمُسَبِّحِينَ بِحَمْدِكَ وَاَعُوذُ بِكَ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْتَكْبِرِينَ عَنْ اَمْرِكَ.»

"Ey **Allâh**! Beni Zât'ına secde edenlerden ve hamdinle tesbih edenlerden kıl! Senin emrin(i yerine getirmek)den kibredenlerden olmamdan Sana sığınırım" der.

Secde Sûresinin âyetini okuyan:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنْ عِبَادِكَ الْمُنْعَمِ عَلَيْهِمُ الْمَهْدِيِّينَ السَّاجِدِينَ لَكَ الْبَاكِينَ عِنْدَ تِلَاوَةِ كِتَابِكَ.»

"Ey **Allâh**! Beni, kendilerine in'âm edilen, hidâyete erdirilen ve Senin Kitâbın tilâvet edildiğinde secdeye kapanarak ağlayan kullarından kıl" diye duâ eder.

Necm Sûresinin secde âyetini okuyan ise:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الْبَاكِينَ اِلَيْكَ الْخَاشِعِينَ لَكَ.»

"Ey **Allâh**! Beni Sana karşı huşû' sâhibi olan ve Senin için ağlayanlardan eyle" der. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/309; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/127)* Diğer secde âyetleri de böylecedir, yâni okunan her bir secde âyetinin mânâsına münâsip duâlar tercih edilmelidir.

Genel mânâda yapılan secdelerde ise: «خَضَعْتُ لِلرَّحْمٰنِ فَاغْفِرْ لِي يَا رَحْمٰنُ!» "Rahmân'a boyun eğdim, ey Rahmân! Beni bağışla" der.

Bâzı ulemâdan nakle göre secdede: «يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلٰى دِينِكَ وَطَاعَتِكَ.» "Ey kalpleri istediği tarafa çeviren! Benim kalbimi dînin ve tâatın üzere sâbit kıl" denilir ki bu, **"el-Esrâru'l-Muhammediyye"** kitabının sâhibinin tercih ettiği görüştür. Hattâ kendisi, secde yaparken ona bu duâyı okumasını emreden bir hâtif (sâhibi görülmeyen bir çağrıcı) işittiğini rivâyet etmiştir.

Zâten bu duâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sıkça okuduğu bir duâdır. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُكْثِرُ أَنْ يَقُولَ: «يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ وَطَاعَتِكَ.»

"Ey kalpleri istediği tarafa çeviren! Benim kalbimi dînin ve tâatın üzere sâbit kıl" sözünü çokça söylerdi. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:26133, 43/230)*

10) Mevlâ Ahî Çelebi *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Secde yapan kişi secdede hiçbir şey zikretmese de yeterli olur. Çünkü bu, namaz secdesinden daha kuvvetli olamaz. Tilâvet secdesini dinleyen kişinin, okuyanla berâber secde etmesi ve başını ondan önce kaldırmaması müstehabtır. Çünkü o onun imamı mesâbesindedir. Tilâvet secdesi yaparken niyet şarttır fakat tâyin şart değildir.

Nitekim üzerinde birkaç secde borcu olan kişinin o kadar secde yapması gerekir. Fakat "Şu secde şu âyet için", "Bu secde bu âyet için" diye belirlemesi îcap etmez. Yine böylece dinleyenler secdeye hazır vaziyette değilse onları günaha sokmaktan sakınmak için secde âyetini gizli okumak müstehab olur. Ama eğer secdeye müsâit iseler onları ibâdete teşvik için cehrî (sesli) okuması müstehab görülmüştür.

11) İmâm-ı Habbâzî *(Rahimehullâh)* **"Hidâye Hâşiyeleri"**nde şöyle demiştir: "**Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ism-i şerîfi her ne zaman anılsa ona salât okumak müstehabtır. Ama bir secde âyeti aynı mecliste defaatle okunsa tekrar tekrar secde müstehab olmaz. Fark şudur ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* muhtaçtır, **Rabb Azze ve Celle** ise muhtaç değildir."

Secde Yapmanın Fazîletleri:

Bu âyet-i kerîmede kıymetli meleklerin fazîletli amelleri arasında tesbih ve secdenin zikredilmesinden, bu amellerin, özellikle secdenin ne kadar fazîletli bir amel olduğu anlaşılmış olmaktadır ki secdenin fazîletine dâir birçok hadîs-i şerîf mevcuttur. Nitekim **Ma'dân ibni Ebî Talha** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ مَعْدَانَ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَقِيتُ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ: أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ أَعْمَلُهُ يُدْخِلُنِيَ اللهُ بِهِ الْجَنَّةَ. أَوْ قَالَ: قُلْتُ: بِأَحَبِّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللهِ فَسَكَتَ ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَسَكَتَ ثُمَّ سَأَلْتُهُ الثَّالِثَةَ فَقَالَ سَأَلْتُ عَنْ ذٰلِكَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «عَلَيْكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ لِلّٰهِ فَإِنَّكَ لَا تَسْجُدُ لِلّٰهِ سَجْدَةً إِلَّا رَفَعَكَ اللهُ بِهَا دَرَجَةً، وَحَطَّ عَنْكَ بِهَا خَطِيئَةً.» قَالَ مَعْدَانُ: ثُمَّ لَقِيتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ لِي مِثْلَ مَا قَالَ لِي ثَوْبَانُ.

"Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âzatlısı **Sevbân**'la karşılaştığımda ona: 'Bana bir amel bildir ki onu yapayım da **Allâh** onun sâyesinde beni cennete soksun' ya da: '**Allâh**'ın en sevdiği ameli bana söyle' dedim. O bir süre sessiz kaldı. Sonra yine sordum yine sükût etti. Üçüncü defâ sorduğumda ise şöyle dedi: 'Ben bunu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sordum da o: **'Allâh için çok secde yapmaya bak, çünkü sen Allâh için bir secde yaparsan mutlaka Allâh seni onun sebebiyle bir derece yükseltir ve o sebeple senden bir hatâyı düşürür'** buyurdu.'

Sonra **Ebudderdâ** ile karşılaştığımda bu meseleyi ona da sordum, o da bana **Sevbân**'ın bana demiş olduğu şeyin bir benzerini söyledi." *(Müslim, Salât:43, no:488, 1/353; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/456; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/227)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ.»

"Kulun Rabbine en yakın olduğu yer secde ettiği hâldir. Öyleyse (secdede) **duâyı çok yapın!"** *(Müslim, Salât:42, no:482, 1/350; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/456)*

Rabî'a ibni Kâ'b el-Eslemî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Ben (bâzen) geceleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber kalıyordum, bir defâ ona abdest suyunu ve ihtiyaçlarını getirdiğimde bana:

عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ كَعْبٍ الْأَسْلَمِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنْتُ أَبِيتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَيْتُهُ بِوَضُوئِهِ وَحَاجَتِهِ فَقَالَ لِي: «سَلْ!» فَقُلْتُ: أَسْأَلُكَ مُرَافَقَتَكَ فِي الْجَنَّةِ. قَالَ: «أَوْ غَيْرَ ذٰلِكَ؟» قُلْتُ: هُوَ ذَاكَ! قَالَ: «فَأَعِنِّي عَلٰى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ!»

"İste (benden ne istersen)**!"** buyurdu. Ben: "Cennette senin komşuluğunu dilerim" deyince: **"Bundan başkasını istesen olmaz mı?"** buyurdu. Ben: "Sâdece bu!" deyince: **"O zaman çok secde yaparak sen de kendi adına bana yardımcı ol"** buyurdu. *(Müslim, Salât:43, no:489, 1/353; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/456)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede meleklerin ibâdetleri anlatılarak mükelleflerin fazlaca tâat ve ibâdet husûsunda onlara benzemeleri istenmiştir. Bundan dolayı onların **Allâh-u Te'âlâ**'ya secdeleri anlatıldığı bu noktada bizim de secde etmemiz meşrû kılınmıştır.

Nitekim **Câbir ibni Semura** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا ... يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ الْأُوَلَ وَيَتَرَاصُّونَ فِي الصَّفِّ.»

"Melekler Rableri nezdinde saf tuttuğu gibi siz de saf tutsanız ya! Onlar ön safları tamamlar ve saf içerisinde sıkıca yanaşık dururlar" buyurdu. *(Müslim, Salât:27, no:430, 1/322; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/506)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm Muhammed ibnü'l-Arabî** *(Kuddise Sirruhû)* kendisine âit **"Rûhu'l-kuds"** adlı kitabında şöyle demiştir: "Âdemoğlunun namazdaki tüm fiilleri içerisinde şeytana, secdeden daha ağır gelen hiçbir şey yoktur. Çünkü şeytanın hatası secde yapmamaktır, bu nedenle çok secde yapmak ve secdede uzun kalmak şeytanı mahzun eder. İnsan namazda İblîs'ten korunmuş değildir, ancak secde hâlinde mâsumdur. Çünkü o zaman şeytan kendi günahını hatırlar ve üzülür de kendisiyle meşgul olduğu için secdedeki insanı bırakır.

İşte bundan dolayıdır ki **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا قَرَأَ ابْنُ اٰدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي يَقُولُ: يَا وَيْلِي أُمِرَ ابْنُ اٰدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَأَبَيْتُ فَلِي النَّارُ.»

"Âdemoğlu secde (âyeti) **okuduğu zaman secde ederse şeytan ağlayarak uzaklaşır ve: 'Yazık bana! Âdemoğlu secde yapmakla emrolundu ve secde yaptı, artık onun için cennet var. Ben de secde yapmakla emrolundum ama geri durdum, benim için de cehennem var' der"** *(Müslim, Îmân:35, no:81, 1/87; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/341; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/225)* buyurmuştur.

Demek ki kul secde yaparken şeytandan mâsumdur ama nefisten mâsum değildir. Buna göre secdede akla gelen şeylerin tamamı ya Rabbânîdir, ya melekîdir, ya nefsîdir. Şeytanın o noktada kişiye ulaşma yolu yoktur. Ama kişi secdeden kalktığı zaman İblîs'in o üzüntü sıfatı kaybolur ve yine insanla uğraşmaya başlar."

Bu fakîr (İsmâ'îl Hakkî) der ki: "Bundan anlaşıldığına göre şeytan kibrinden sebep secdeden geri durmuştur. Dolayısıyla her kim kâfirler gibi secdeden kibrederse onun tüm hallerinde karîni (en yakın dostu) şeytan olur. Ama herkim de müminler gibi tevâzu göstererek secde yaparsa, o zaman tüm hallerinde değil de sâdece secde hâlinde şeytan ondan ayrılır. Lâkin nefsini kibir rezaletinden temizleyen kişi cemî ahvâlinde şeytandan halâs bulur ve Allâh'ın ihlâslı kullarından olur."

زِينَتِ تُو بَسْ كَمَرْ بَنْدَگِي تَاجِ تُو دَرْ سَجْدَه سَرْ اَفْكَنْدَگِي
شُومِ تُو بَادَا كِه بَبَالاَ وُ پَسْتْ سَجْدَةٖ طَاعَتْ بُرْدَشْ هَرْ چِه هَسْتْ
تُو كُنِي اَزْ سَجْدَةٖ اُو سَرْ كَشِي بِهْ كِه اَزِينْ شِيوَه قَدَمْ دَرْ كَشِي

"Senin zînetin ancak kulluk ve ubudiyyette kemer bağlamaktır,
Senin tâcın ise secdede başını yere koymaktır.
Senin utanç ve mahcûbiyetin olsun ki yukarıda ve aşağıda,
(Yerde ve gökte) **her ne varsa O'na itaat secdesi yapmakta.**
Sen ise O'na secde etmekten kaçınıyorsun,
Bu işten vazgeçmen senin için daha hayırlıdır."

Yâni; İblîs'ne idi, secde etmediği için ne oldu bilirsin. **İblîs** yerde gökte ibâdet etmedik mahal bırakmadı. Bütün meleklerin hocası idi, sonra **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde etmemekle ne olduğu mâlumdur. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'ya bu secdeden daha yakın bir yol yoktur. Yâni kemâl-i huşû, tevâzu ve zillet ile secdeye başını koyduğun anda o dakikada lâşekk ve lâşübhe (şeksiz şüphesiz) lâmekân (mekândan münezzeh) olan **Cenab-ı Hakk**'ın huzûrunda ve kurb-i mânevîsinde olursun. Bu secdenin sırrını beyân etmek mümkün değildir. Âşıkânın vicdânına havâle olunmuştur, azîzim!

İnsanın şerefi, cömertlik, kerem ve ihsân iledir. İnsanın mükerrem (değerli) olması ise **Cenab-ı Hakk**'a secde etmek iledir. Bu ikisi kendisinde olmayan kimsenin bu âlemden yok olup gitmesi, durmasından daha iyidir. Çünkü ondan ne kimse faydalanıp ikram görür, ne de **Cenab-ı Hakk**'a secde ederek kendisi mümin olur, bu kişi, cemâdât (cansız varlıklar) gibidir! Yok yok; cemâdâtın dahî **Cenab-ı Hakk**'a tesbîhi vardır. Artık bilemem neye teşbîh edelim, hâsılı bir şeye benzemez, vesselâm! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/702-703)*

Şeyhu'l-İslâm (Herevî Hazretleri): "Bir baş ki secde etmez, kelek kavun ondan evlâdır! Bir el ki onda cömertlik bulunmaz, kepçe ondan hayırlıdır" buyurmuştur. Şu sözün sahibi ne güzel söylemiştir:

شَرَفِ نَفْس بَجُودَسْت و كَرَامَتْ بَسُجُودْ هَرْكِه اِينْ هَرْ دُو نَدَارَدْ عَدَمَشْ بِهْ زِ وُجُودْ

"Nefsin şerefi cömertlikle, kerameti ise secde iledir,
Her kimde ki bu ikisi bulunmaz, yokluğu varlığından daha iyidir."

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** meleklere indiyyet kerâmeti (huzûrunda bulunma şerefi) isbât etmişken, bir yandan da onlar hakkında (tesbîh ve secde gibi) ubûdiyyet ahkâmını korumuştur ki böylece onların fark vasıflarıyla cem hâllerini birbirinden ayrılmaz kılmıştır.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın seçkin kullarına uyguladığı değişmez sünneti böylecedir ki; onlara aynü'l-cem' (Kendisiyle berâber olma hâlinin) husûsiyetleriyle mülâkî olurken yine de onlar hakkında aynü'l-fark (kul ile Mevlâ'nın birbirinden farklı olmasının îcap ettirdiği) hakîkatlerini muhâfaza etmiş ve böylece kulların, hakîkati bulma ânında bile kulluk âdâbını ihlâl etmemelerini temin etmiş olur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; şunu bil ki; zikir beş kısım üzeredir, sâdece dille yapılan zikir; sıradan Müslümanlara âittir, kalp ile birlikte yapılan lisan zikri, sâlih kimselerin havâssına ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelişin bidâyetinde bulunan kullara mahsustur, sâdece kalp zikri ise seyr-i sülûkte kuvvetli olanlara hastır. Rûhun zikri, muvahhidlerden olan fenâ fillâh ehlinin seçkinlerine mahsustur. Sır latîfesinin zikri ise mütemekkin (hâlden hâle girmekten kurtulmuş ve mânevî yolda sâbit mekân tutmuş) kimselerden şühûd ve ayân ehli olanlar (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görür gibi olma hâlini kazanmış kimseler) için tahsis edilmiştir.

İşte bu makamları katetme esnâsında seyr-i sülûk yapanlar için mânevî yolculuk gerçekleşir. Böylece kul, bir makamdan diğer makama yüksele yüksele nihâyet sır latîfesinin zikrine ulaşır ki, o zaman o kişi hakkında lisan zikri bile gaflet olur.

İşte bu makamda **Vâsitî** *(Radıyallâhu Anh)*: "Zikredenler, zikir hâlinde zikri terk edenlerden daha fazla gafildirler, çünkü (kalp huzûru olmadan yapılan) zikir de mâsivâdır" demiştir. Bundan dolayı **İmâm-ı Gazâlî** *(Rahimehullâh)*: "Lisanla yapılan zikir günahların çoğalmasını mûciptir" demiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöylecedir: **"Şüphesiz Rabbinin katında bulunan-**

lar yâni fiillerini, huylarını ve zatlarını **Allâh-u Te'âlâ**'nın emirleri, ahlâkı ve Zât'ı uğrunda fânî kılanlar ve kendi nefisleri nezdinde bâkî kalmayıp ancak **Allâh**'ın bekâsı ile **Allâh** katında bâkî olanlar **O'na ibâdetten büyüklenmezler** çünkü büyüklük taslamak genel mânâda tüm insanların ahlâkındandır, oysa onlar kendi ahlâklarını O'nun ahlâkında tükettikleri için kendilerinde kibir nâmına bir şey kalmamışken daha nasıl **Allâh**'a ibâdetten büyüklenebilirler?

Şüphesiz ki onlar kendi fiillerini **Allâh**'ın emirlerinde fânî kılmışlardır ki, **Allâh**'ın emirleri O'na ibâdetten ibârettir. Artık onların amelleri kendi fiilleriyle değil ibâdetle kâim olmuştur ve onlar sürekli nefislerinden fenâ ve **Allâh** ile bekâ hâlindedirler **ve O'nu tesbîh ederler,** hulûl, ittihâd ve ittisâl (**Allâh-u Te'âlâ**'nın bir şeye nüfûz etmesi, bir şeyle birleşmesi ve bir şeye eklenmesi) gibi şeylerden ve O'nun kul, ya da kulun O olmasından Zât'ını tenzîh ederler. Gerçekte de O, hiçbir şeyin adı-sanı anılmazken Kendisi ezelde nasıldıysa yine aynıdır.

Onlar ancak O'na secde ederler, ezelde ve ebedde, yoklukta ve varlıkta O'na secde ederler. Varlıklar ezelde yokluk döneminde O'nun îcâd (var etme) kudretinin hükümlerine elverişli, itaatkâr ve boyun eğen şeyler olarak O'na secde ettiler, sonra ebede kadar O'nun yok etme, var etme ve yaşatma tasarruflarıyla alâkalı kudret ahkâmına kâbiliyetli ve itaatkâr varlıklar hâlinde mevcûdu bezlederek (ellerinde olanı **Allâh-u Te'âlâ**'nın istediği yolda cömertçe sarfederek) varlık âleminde ebede kadar yine O'na secde ettiler.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: **"Şüphesiz Rabbinin katında bulunanlar** ki onlar, **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ**'da fânî olup yine O'nunla bâkî olan istikâmet erbâbıdır. İşte onlar enâniyet (benlik)le perdelenmedikleri için **O'na ibâdetten büyüklenmezler,** enâniyeti nefyederek **O'nu tesbîh ederler ve** nefsin kalıntısını tamâmen silip tam bir fenâ (kendinden geçme hâli) ile fânî olarak **ancak O'na secde ederler.** Zâten bâkî olan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır ki varlık âleminde O'ndan gayri (hakîkî) mevcut yoktur.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ katında mertebe sâhibi olan meleklerin ibâdetten büyüklenmedikleri ve tesbihten yorulmadıkları

﴿وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ. يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ﴾

"Göklerde ve yerde bulunanlar sâdece O'na âittir! (Yaratanla yaratılan arasında ve mal sâhibiyle, kendisine âit mülkü arasında soy bağı nasıl kurulabilir?) **O'nun katında** (makam sâhibi) **bulunan** (değerli kul)**lar**(, özellikle de melekler) **O'na ibâdet etmekten aslâ büyüklenmezler ve azıcık bile yorulmazlar.**

(Bıkıp usanmadan) **gece ve gündüz** (dâimâ **Allâh**'ı tenzîh ve) **tesbîh ederler.** (Gaflet ederek ya da başka bir işle uğraşarak) **hiç gevşeklik göstermezler!"** *(Enbiyâ Sûresi:19-20)*

﴿فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ﴾

"(Habîbim!) **Artık onlar** (yaratıcılarına secde etme emrini tutmaktan) **büyüklenecek olurlarsa**(, bu senin Rabbinin yüceliğine bir noksanlık getirmez)**; zâten Rabbinin** (mânevî) **katında bulunan** (o seçkin kul)**lar** (ve onlardan kat kat hayırlı olan melekler)**, gece-gündüz dâimâ O'nu**(, şânına yakışmayan tüm noksanlıklardan tenzîh ve) **tesbîh ediyorlar ve onlar hiç yorulmuyorlar.** *(Fussilet Sûresi:38)*

*İşte 12 Şevvâl 1430/ 1 Ekim 2009 târihine muvâfık düşen perşembe gününün ikindiye yakın bir vaktinde A'râf Sûresinin tefsîri **Allâh-u Te'âlâ**'nın inâyetiyle hitâma ermiştir.*

***Allâh-u Te'âlâ** bu mübârek sûrenin harfleri ve onlara müvekkel olan rûhânîler ile kıyâmete kadar bu sûreyi okuyacak olanlar adedince **Nebiyy-i Ümmî** olan **Efendimiz Muhammed**'e ve Âl-i Ashâbına bolca salât, çokça selâm eylesin! Enfâl Sûresinin tefsîrini de kolaylıkla ve süratle itmâma bizleri muvaffak eylesin!*

Âmîn!

سُورَةُ الْاَنْفَالِ مَدَنِيَّةٌ اٰيَاتُهَا ٧٥

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ۭ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ ۚ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۠ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗٓ اِنْ
كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝١ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ
وَجِلَتْ قُلُوْبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيٰتُهٗ زَادَتْهُمْ اِيْمَانًا
وَّعَلٰي رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۚ ۝٢ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا
رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۭ ۝٣ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا ۭ لَهُمْ
دَرَجٰتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ۚ ۝٤ كَمَآ اَخْرَجَكَ
رَبُّكَ مِنْۢ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ ۠ وَاِنَّ فَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ لَكٰرِهُوْنَ ۙ
۝٥ يُجَادِلُوْنَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَاَنَّمَا يُسَاقُوْنَ اِلَى
الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُوْنَ ۭ ۝٦ وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّاۗىِٕفَتَيْنِ
اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّوْنَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُوْنُ لَكُمْ وَيُرِيْدُ
اللّٰهُ اَنْ يُّحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمٰتِهٖ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكٰفِرِيْنَ ۙ ۝٧
لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُوْنَ ۚ ۝٨

سُورَةُ الْأَنْفَالِ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

el-ENFÂL SÛRESİ

Medîne'de nâzil olmuştur.

Sûre-i Celîlenin İsimleri

"el-Enfâl Sûresi": Bu sûre: "Ganîmetler" mânâsına gelen "el-Enfâl" kelimesiyle başladığı için ve bu kelime bu sûrede tekrar edildiği için sûre-i celîleye **"el-Enfâl Sûresi"** adı verilmiştir.

"el-Cihâd Sûresi": **Bikā'î** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bu sûreye aynı zamanda **"el-Cihâd Sûresi"** denilmiştir. **Kādisiye Vakası** hakkında yazılan **"Fütûh kitapları"**ndaki rivâyete göre **Sa'd ibni Ebî Vakkās** *(Radıyallâhu Anh)* öğle namazını kıldıktan sonra, kurrâdan olan ve **Hazret-i Ömer** tarafından kendisine ilzâm edilen (yanından ayrılmamak üzere vazifeli tâyin edilen) bir köleye **Cihâd Sûresi**ni yâni **Enfâl Sûresi**ni okumasını emretti.

Müslümanlar o vakit bu sûreyi öğreniyorlardı, o köle bu sûreyi kendisine tâbi olan müfrezeye okudu. Sonra bu sûre her müfrezede okundu. Bunu duyan insanların kalpleri ferahlandı ve bu sûrenin kıraatiyle birlikte kendilerinde bir sekînet (feyiz ve yatışma) fark ettiler. O köle kıraati bitirince **Sa'd Hazretleri** tekbîr aldı, onun ardı sıra olanlar da tekbîr getirdi, böylece bir kısmının tekbîriyle diğer insanlar da tekbîr getirdiler, bunun üzerine insanlar silahları konuşturdular.

"Bedir Sûresi": **Fîrûzâbâdî** ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanlarına göre; bu sûre-i celîlenin bir ismi de **"Bedir Sûresi"**dir. Çünkü sûre-i celîlenin büyük bir kısmı **Bedir** Harbini ve onda yaşananları konu etmiştir. **Ebu'ş-Şeyh** *(Rahimehullâh)*ın **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakline göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya bu sûreden sorulduğunda: "Bu sûre **Bedir Sûresi**dir" demiştir. *(Bikā'î, Mesâ'idü'n-nazar:2/148; Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/222)*

Sûre-i Celîlenin İniş Yeri ve İniş Vakti

Beğavî ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; **Zeyd ibni Sâbit, Abdullâh ibni Zübeyr** ve **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyete göre bu sûre-i celîlenin tamâmı **Medenî**'dir, yâni **Medîne-i Münevvere**'de nâzil olmuştur.

Necm-i Nesefî ve **Şems-i Isfahânî** *(Rahimehümellâh)*dan nakledilen bir görüşe göre; (وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا) **"Hani kâfirler sana tuzak kuruyordu"** âyet-i kerîmesinden îtibâren yedi âyet-i kerîme (30-37. âyet-i kerîmeler) bundan müstesnâdır. Ancak esahh (en doğru) olan görüşe göre bu âyet-i kerîmelerde konu edilen hâdise **Mekke-i Mükerreme** ile alâkalı ise de âyetlerin kendileri **Medîne-i Münevvere**'de nâzil olmuşlardır.

Diğer bâzı ulemâ ise: (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللهُ) **"Ey Nebî! Allâh sana yeter"** meâlindeki 64. âyet-i kerîmeyi istisnâ etmişlerdir. **İbnü'l-Arabî** ve diğerleri bu görüşü sahih görmüştür. **Bezzâr** *(Rahimehullâh)*ın **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklen zikrettiği: "Bu âyet-i kerîme **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* Müslüman olduğunda nâzil olmuştur" rivâyeti de bu görüşü teyid etmektedir.

Sa'îd ibni Cübeyr'in **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakline göre bu sûre-i celîle **Bedir**'de nâzil olmuştur. **Nesefî** *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; **Bedir Ğazvesi**nde muhârebeden önce **Beydâ** denilen mahalde nâzil olmuştur. **Ca'berî** *(Rahimehullâh)*ın **"Şâtıbiyye Şerhi"**ndeki beyânına göre bu sûre-i celîle **Medîne**'de inen sûrelerin ilkidir. *(Bikā'î, Mesâ'idü'n-nazar:2/144-145; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/229)*

Sûre-i Celîlenin Âyetlerinin, Kelimelerinin, Harflerinin Sayısı ve Fâsılaları

Fîrûzâbâdî, Hâzin ve **Âlûsî** *(Rahimehümüllâh)*ın beyanlarına göre:

Âyetleri: Şâmîlere göre yetmiş yedidir. **Kûfîler** indinde yetmiş beştir. **Hıcâzîler** ve **Basrîler** nezdinde ise yetmiş altıdır.

Kelimeleri: Bin yüz doksan beştir.

Harfleri: Beş bin iki yüz seksendir.

Fâsılaları: ندم قطرب terkibinin cem ettiği (ب)، (ر)، (ط)، (ق)، (م)، (د)، (ن) harfleridir. *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/222)*

Sûre-i Celîlenin Fazîletiyle İlgili Bâzı Rivâyetler

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَنْفَالِ وَبَرَاءَةٍ فَأَنَا شَفِيعٌ لَهُ وَشَاهِدٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّهُ بَرِيءٌ مِنَ النِّفَاقِ وَأُعْطِيَ مِنَ الْأَجْرِ بِعَدَدِ كُلِّ مُنَافِقٍ وَمُنَافِقَةٍ فِي دَارِ الدُّنْيَا عَشْرُ حَسَنَاتٍ، وَمُحِيَ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ، وَرُفِعَ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ، وَكَانَ الْعَرْشُ وَحَمَلَتُهُ يُصَلُّونَ عَلَيْهِ أَيَّامَ حَيَاتِهِ فِي الدُّنْيَا.»

"Her kim Enfâl ve Berâet (Tevbe) **sûrelerini okursa ben ona şefaatçiyim ve onun münâfıklıktan berî olduğuna dâir kıyâmet günü şâhitlik yapacağım. Ayrıca bu kişiye dâr-ı dünyâda bulunan erkek ve kadın münâfıklar sayısınca** (her

birine mukābil) **on sevap verilir, kendisinden on günah silinir, kendisi için on derece yükseltilir. Arş ve onu taşıyan melekler dünyâ hayâtındaki günleri müddetince o kişiye salât ederler** (duâcı olurlar ve günahları için istiğfâr ederler)." *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/324; Beyzâvî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/76; Muhammed el-Ğâfikî, Lemahâtü'l-envâr, no:954-957, 2/752-754; Ebussuûd, İrşâdü'l-akli's-selîm:4/38-39; Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/226)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «يَا عَلِيُّ! مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَنْفَالِ أَعْطَاهُ اللهُ مِثْلَ ثَوَابِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ.»

"Ey Ali! Her kim Enfâl Sûresini okursa Allâh-u Te'âlâ ona (gündüzleri) **oruç tutan ve** (geceleri) **kıyamda bulunan kimsenin sevâbının bir mislini verir."** *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/226)*

Mus'ab ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre: "Enfâl Sûresini okumak sünnettir; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu harp ânında okurdu ve okuturdu, kendisinden sonra da insanlar bununla amel ettiler."

Ulemânın beyân-ı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Bedir**'den sonra meşrû ettiği sünnetlerden biri de, düşmanla karşılaşma ânında Cihâd Sûresinin okunması olmuştur. *(Bikā'î, Mesâ'idü'n-nazar:2/149-150)*

Ebû Eyyûb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre:

عَنْ أَبِي أَيُّوبَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ مِنَ الْمَغْرِبِ بِسُورَةِ الْأَنْفَالِ.»

"Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **akşam namazının iki rekâtında Enfâl Sûresini okurdu."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:3892, 4/130; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:2/118; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/5)*

Enfâl Sûresi'nin Kendisinden Önce Geçen A'râf Sûresiyle Münâsebeti

Âlûsî tefsîrinde zikredildiğine göre; bu Sûre-i celîlenin A'râf Sûresi ile münâsebeti birkaç yöndendir:

1) A'râf Sûresinin 199. âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e mâruf ile emretmesi emredilmiştir. Bu Sûrede ise me'mûrun bihin fertlerinden birçoğu zikredilmiştir.

2) A'râf Sûresinde Enbiyâ *(Salevâtüllâhi `Alâ Nebiyyinâ ve `Aleyhim Ecma`în)* Hazarâtının kavimleriyle yaşadıkları kıssalar zikredilmiş, bu sûrede ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile kavmi arasında cereyân edenler anlatılmıştır. Özellikle **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki sûrede **Firavun** hânedânı gibilerin kıssalarını ve onların başlarına gelenleri tafsîlâtlı bir şekilde açıklamışken, bu sûre-i celîlenin 52. âyet-i kerîmesinde:

﴿كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللهِ فَأَخَذَهُمُ اللهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

"(Bu kâfirlerin gidişâtı) **Firavun hânedanının ve onlardan önceki o**(kâfir) **kişilerin âdeti gibidir. Onlar Allâh'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi de, Allâh onları günahları sebebiyle hemen yakalayıvermişti. Şüphesiz ki Allâh** (düşmanlarından intikam almakta pek kuvvetli bir) **Kaviyy'dir,** (inkârcılara karşı) **azâbı çok şiddetli olan bir Zât'tır"** buyurarak bu konuyu kısaca özetlemiştir.

3) **Allâh-u Te'âlâ** A'râf Sûresinin 203. âyet-i kerîmesinde geçen:

﴿وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا﴾

"**Sen onlara** (istedikleri) **bir** (mûcize ve) **âyet getirmediğin zaman:** '(Diğer uydurdukların gibi) **bunu da uydursaydın ya!' derler.**" kavl-i şerîfinde kâfirlerin Kur'ân hakkındaki kötü fikirlerine işâret etmiş, bu sûrenin 31. âyet-i kerîmesinde ise:

﴿وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَا إِنْ هٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾

"**Onlar üzerine Bizim âyetlerimiz sürekli okunduğu zaman: 'Gerçekten biz (Muhammed'in** okuduklarını) **işittik! Dileseydik işte bunun bir benzerini elbette biz de söylerdik. İşte bu, öncekilerin** (uydurup) **yazmış olduğu hikâyelerden başka bir şey değildir' dediler.**" buyurarak bu hususu sarâhaten ifâde etmiştir.

4) **Allâh-u Te'âlâ** geride **Kur'ân-ı Kerîm**'in, inanan bir toplum için hidâyet ve rahmet olduğunu, peşi sıra Kur'ân'ı dinleme emrini beyân ettikten, akabinde de Kendi zikrini emrettikten sonra bu sûre-i celîlenin 2. âyet-i kerîmesinde:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾

"(Hakîkî mânâda) **inananlar ancak o kimselerdir ki, Allâh anıldığı zaman** (O'nun sonsuz heybetine karşı) **kalpleri korkuya kapılır, üzerlerine O'nun âyetleri okunduğunda,** (dinledikleri âyetler) **kendilerini îman** (ve tasdik) **yönünden artırırlar ve onlar ancak Rablerine tevekkül ederler**" buyurarak müminlerin Kur'ân tilâveti esnâsındaki hallerini ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın ism-i şerîfi anıldığındaki vaziyetlerini açıklamıştır.

İki sûre arasında bunlara benzer daha nice münâsebetler bulunabilir!

Sûre-i Celîlenin Maksatları

1) **Allâh**'ın ve **Râsûlü**'nün hakkı olan ganîmetlerden fâsid tamah (bozuk beklenti) sâhiplerinin ümidini kesmek,

2) Kur'ân dinlerken huşû sâhibi olan müminleri methetmek,

3) Hakîkî müminleri vasfetmek,

4) **Bedir** harbinin başlangıcına ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın mukarreb meleklerle sahâbeye yardımına işâret etmek,

5) Kâfirlere karşı kurulan saflardan kaçmayı yasaklamak,

6) **Allâh**'a ve **Rasûlü**ne icâbeti müminlere emretmek,

7) Fitneden sakındırmak,

8) **Allâh** ve **Rasûlü**'ne hâinliği yasaklamak,

9) **Mekke** kâfirlerinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında kurdukları tuzakları anlatmak,

10) Kâfirlerden bir kısmının azâbı çabucak istemeye cesâret ettiğini beyân etmek,

11) Kâfirlerin, mallarını bâtıl yollarda zâyi ettiklerini anlatmak,

12) Ganîmetlerin taksimini beyân etmek,

13) İslâm askeriyle müşrik ordusunun karşılaşmasını açıklamak,

14) Müminlere harp meydanında sebât tavsiye etmek,

15) **İblîs**'in kâfirlerden bir tâifeyi aldattığını nakletmek,
16) Ehl-i îmânı yardımsız bırakan münâfıkları zemmetmek,
17) Söz bozanları tehdit ederek başkalarının ibret almasını sağlamak,
18) Kâfirler sulh istediklerinde barışa meyletmek gerektiğini açıklamak,
19) Müminlere kalplerinin te'lîfi nîmetini hatırlatmak,
20) İslâm askerlerinin adediyle, şirk ordusunun sayısını beyân etmek,
21) **Bedir** esirleri hakkındaki hükmü açıklamak,
22) Ehl-i İslâmla sözleşmeli olanlara yardımın lüzûmunu zikretmek,
23) Mîrasta yakın akrabânın tahsîsini beyân etmek! *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/222-223)*

Bikā'î *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; bu sûre-i celîlenin maksadı, kulları kendi güç ve kuvvetlerini görmekten sakınmaya ve **Allâh**'ın emrine teslimiyete teşviktir. Şöyle ki; bu sûreyi iyi anlayan kul işlerin kendi elinde olmadığını, bütün işlerin ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın yed-i kudretinde olduğunu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın dilemesi hâlinde kulunun elindeki bütün güçleri bir anda alabileceğini yakînen anlar.

Bu sûrenin maksadına delâlet eden en önemli husus enfâl kıssasıdır, şöyle ki; sahâbe-i kirâm ganîmetlerin taksimi hakkında münâzaada bulununca **Allâh-u Te'âlâ** ganîmetleri onlardan almış, nefislerinin hazlarını engellemiş, onlara tevâzu ve huşû'u ilzâm ederek ganîmetler hakkındaki kararı Peygamberine bırakmıştır. Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine nasip ettiği hârikulâde bir mûcizeyle atmış olduğu taşları her bir kâfirin gözüne isâbet ettirerek onları bozguna uğratan ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olmuştur. Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ** melek ordularıyla da Habîbini takviye etmiştir. Taksîmat hakkı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kalınca o da lütf-u keremiyle ganîmetleri sahâbesi arasında bölüştürmüştür.

Ayrıca bu sûrenin bir ismi de Cihâd Sûresi olduğundan dolayı bu sûre zayıf durumda olanın hemen harpten kaçmaması ve kâfir düşmana karşı sabırlı olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Zâten kâfirler dâimâ Müslümanlardan kat kat fazla olmuşlardır. Müminlerden cihâd edenler de mutlaka kendilerinden fazla olan düşmanla savaşmışlardır. Eğer **Allâh-u Te'âlâ**'nın kuvvetinden başka bir sebebe bakılacak olsaydı elbette böyle bir zâfiyete rağmen bu kadar zafere ulaşılamazdı.

﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (1)

(يَسْأَلُونَ) **Soruyorlar,** kime? (كَ) (Habîbim!) **sana,** neden? (عَنِ الْأَنْفَالِ) **ganîmetlerden,** (قُلْ) **söyle,** ne söyle? (اَلْأَنْفَالُ) **ganîmetler,** kime âittir? (لِلّٰهِ) **Allâh'a âittir,** daha kime? (وَالرَّسُولِ) **o Rasûle âittir,** (فَاتَّقُوا) **o halde hakkıyla sakının,** kimden? (اَللّٰهَ) **Allâh'tan,** daha ne yapın? (وَأَصْلِحُوا) **düzeltin,** neyi? (ذَاتَ بَيْنِكُمْ) **aranızdaki hâli,** daha ne yapın? (وَأَطِيعُوا) **itaat edin,** kime? (اَللّٰهَ) **Allâh'a,** daha, (وَرَسُولَهُ) **Rasûlüne,** (إِنْ كُنْتُمْ) **eğer olduysanız,** kimler? (مُؤْمِنِينَ) **mümin kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! **Bedir** muhârebesinde ganîmet elde eden sahâbe) **sana ganîmetler**(in nasıl taksim edileceğinden ve kimin taksim edeceğin)**den soruyorlar. De ki: 'O ganîmetler**(le ilgili tüm yetki) **Allâh'a ve o Rasûl'e âittir! (Allâh-u Te'âlâ**'nın izni ve bildirmesiyle, o konuda tek yetkili **Rasûlüllah** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir. O, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hikmeti gereği emrettiği taksime riâyet ederek, istediğine dilediği kadar verebilir.)

Artık (maddî sebeplerle görüş ayrılıklarına ve çekişmelere düşmemek için) **Allâh'tan hakkıyla sakının da, aranızdaki hâli düzeltin.** (Ganîmetlerin taksimi dâhil tüm emirlerine uyma husûsunda) **Allâh'a ve Rasûlüne itaat edin! Eğer siz** (gerçek anlamda) **mümin kimseler olduysanız** (îmânınız sizi itaate yönlendirmelidir)!'"

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin îzahında beş şeyin konu edilmesi lâzımdır ki bunlar da; soranın ve sorulanın kimliği, ganîmetin ne olduğu, ganîmetin nesinden sorulduğu ve müfessirlerin ganîmeti ne şekilde tefsîr ettikleridir.

Birinci Bahis: Bu âyet-i kerîmede daha önce bahsi geçmeyen kimselerin bir suâli konu edilmiştir ki, âyet-i kerîmenin nüzûlü vaktinde bunların kimlikleri mâlum ve muayyen idi. Bâzı sebeb-i nüzûllerden de bunların kim oldukları tespit edilmektedir. Dolayısıyla burada geçen lafzın ganîmetlerle ilişkisi olan birtakım insanlar hakkında olduğunun kabul edilmesi gerekir ki bunların da sahâbeden bir topluluk olduğunda şüphe yoktur.

İkinci Bahis: Sorulanın kim olduğudur ki, bunun **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olduğunda şüphe yoktur.

Üçüncü Bahis: "Enfâl"in neden ibâret olduğudur. "Enfâl" kelimesi "Nefel" kelimesinin cemîsidir. "Nefel" ise fazlalık demektir.

İmâm-ı Zührî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre "Nefl" ve "Nâfile" kelimeleri asıl üzerine zâid olan şeylerdir. Ganîmete bu ismin verilmesi, cihatta tâyin edilen uhrevî sevâba zâid olarak **Allâh-u Te'âlâ** tarafından mücâhitlere dünyâda verilen bir bahşiş olduğundandır. Ayrıca ganîmet diğer ümmetlere verilmeyip sâdece bu ümmete has olan bir fazlalıktır. Çünkü onlara ganîmetler helâl edilmemişti. Harp bitiminde ganîmetler bir araya toplanır, gökten bir ateş gelerek onları yerdi (yakardı).

Namazın nâfilesi de farza ilâve edilendir. Toruna nâfile denmesi de evlâda ziyâde olduğu içindir Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً﴾

"(Çocuk talebi üzerine) **Biz ona (İbrâhîm'e) İshâk'ı bağışladık! Ya'kûb'u da nâfile** (isteğinden fazla) **olarak** (ona torun verdik)" *(Enbiyâ Sûresi:72)* buyurmuştur.

Dördüncü Bahis: "Enfâl"in hangi hükmünden suâl olunduğudur ki, Kur'ân-ı Kerîm'de bu gibi konular daha ziyâde cevaptan anlaşılır. Nitekim:

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ﴾

"Sana hayızdan soruyorlar" *(Bakara Sûresi:222)* âyet-i kerîmesinde geçen suâle cevâben:

﴿قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ﴾

"De ki; o bir eziyettir. O halde hayız hâlinde kadınlardan uzak durun" *(Bakara Sûresi:222)* buyrulmasından, sorunun hayızlı kadınla ilişki hakkında olduğu anlaşılır. Yine böylece:

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى﴾

"Sana yetimlerden soruyorlar" *(Bakara Sûresi:220)* kavl-i şerîfinde geçen suâlin cevâbında:

﴿قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ﴾

"De ki; onlar(ın malları) **için bir düzeltme yapmak** (niyetiyle yetimlerle içli dışlı olmak, kendilerinden uzak durmaktan) **daha iyidir. Eğer kendileriyle** (içli dışlı bir halde) **karışık yaşarsanız, zâten** (onlar) **sizin** (din) **kardeşleriniz** (olduklarından, kendilerinden uzak durmamanız münâsip)**dir"** *(Bakara Sûresi:220)* buyrulmuş olmasından, bu suâlin yeme içme husûsunda yetimlerle içli dışlı olma hakkında vârid olduğu anlaşılmıştır.

İşte burada da: **"De ki; ganîmetler Allâh'a ve Rasûlüne âittir"** buyrulmasından, bu suâlin ganîmetlerin nasıl harcanacağı ve kime verileceği hakkında olduğu anlaşılmıştır.

Beşinci Bahis: Müfessirlerin "Enfâl" hakkındaki akvâlinin şerhi beyânındadır. Bu hususta iki kavil vardır:

Birinci Kavle göre; "Enfâl", kâfirlerden zorla alınan ganîmet mallarıdır ki, bu âyet-i kerîmenin zâhirinden anlaşılan, ganîmet malları hakkında bir çekişme olduğu husûsudur. Zâten "Enfâl"in taksiminin **Allâh** ve **Rasûlü**'ne havâle edilmesi bu

muhâsamayı bitirmek içindir. Ayrıca **"Allâh'tan korkun, aranızı düzeltin"** kavl-i şerîfinin ardından **"Müminseniz Allâh ve Rasûlüne itaat edin"** buyurmuş olması da böyle bir münâzaanın vukûuna delâlet etmektedir ki bu çekişmenin sebebi de iki türlü anlaşılmıştır.

Birinci veche göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** ganîmetlerini **Bedir**'de bulunanlara da bulunmayanlara da bölüştürmüştür ki bunlar muhâcirlerden üç, ensârdan ise beş kişidir.

Muhâcir olanların biri **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*dır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu hasta olan kızının yanında bırakmıştır. **Talha** ve **Sa'id ibni Zeyd** *(Radıyallâhu Anhümâ)*yı ise kâfilenin haberini araştırmak üzere **Şam** yoluna göndermiştir.

Ensârdan olan beş kişinin biri **Ebû Lübâbe Mervân ibni Abdü'l-Münzir** *(Radıyallâhu Anh)*dır ki bunu **Medîne**'de yönetici olarak bırakmıştır. **Âsım** *(Radıyallâhu Anh)*ı **Âliye** bölgesine yönetici bırakmıştır. **Amr ibni Avf** oğulları hakkında kendisine ulaşan bir haberden dolayı **Hâris ibni Hâtıb** *(Radıyallâhu Anh)*ı (Medîne'ye iki gecelik mesâfede bulunan) **Ravhâ**'dan geri döndürüp bir emirle onlara göndermiştir.

Hâris ibni Sımme *(Radıyallâhu Anh)*a **Ravhâ**'da bir hastalık isâbet etmiştir. **Havvât ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)* da **Safrâ** vâdisinde dizine isâbet eden bir taş nedeniyle geri dönmüştür. İşte bu kişiler **Bedir**'de bulunamadıkları halde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunlara ganîmetten hisse ayırmıştır. Bâzıları bu konuda bir tartışma başlatınca bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur.

İkinci veche göre; bu çekişme harbe katılanlardan savaşa iştirâk edenlerle etmeyenler arasında meydana gelmiştir ki bu hususta bâzı rivâyetler mevcuttur. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; **Bedir** günü olduğu zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ بَدْرٍ: «مَنْ أَتَى مَكَانَ كَذَا فَلَهُ مِنَ النَّفَلِ كَذَا، وَمَنْ قَتَلَ قَتِيلًا فَلَهُ كَذَا وَمَنَ أَسَرَ أَسِيرًا فَلَهُ كَذَا.»

"Şuraya gelene ganîmetten şu kadar hisse var, bir kâfir öldürene şu kadar hisse var, bir esir alana şu kadar hisse var" buyurdu. İki ordu karşılaşınca gençler savaşa atıldı, yaşlılar ve ileri gelenler ise sancakların altında kaldılar. **Allâh-u Te'âlâ** Müslümanlara fetih nasip edince herkes gelip **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tâyin ettiği hisselerini aramaya başladılar. Yaşlılar: "Biz ardınızdan size destek olduk, bozguna uğrasaydınız elbette bize dönecektiniz, o halde ganîmetleri sırf siz almayın" dediler.

Bunun üzerine **Ebu'l-Yeser ibni Amr el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)* kalkarak: "Yâ **Rasûlellâh**! Sen bize: **'Bir kâfir öldürene şu var, bir esir alana şu var'** diye vaatlerde bulundun. Biz onlardan yetmiş kişiyi katlettik, yetmiş kişiyi de esir aldık" deyince **Sa'd ibni Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)* ayağa kalkarak: "Yâ **Rasûlellâh**! Vallâhi bunların peşine düştüğü şeyleri talep etmemize mâni olan şey, karşılık isteme husûsundaki soğukluğumuz da değildi, düşmandan korkumuz da değildi. Lâkin biz, saflar açılır da müşriklerden bir süvâri topluluğu boşluk bularak sana saldırır

endişesiyle burada durduk" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu iki konuşmacıdan da yüz çevirdi.

Nihâyet **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh!** İnsanlar çok, ganîmet ise az! Eğer bunlara istediklerini verirsen diğer ashâbına pek bir şey kalmayacak" deyince bu âyet-i kerîme nâzil olarak bu ihtilâfa son verdi. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/227-228; Vâhidî, Esbâbü'n-nüzûl, no:469, sh:235; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/2-3; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9483; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:20/250; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/11)*

Ubâde ibni Sâmit *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte gazâya çıktık, ben onunla birlikte **Bedir**'de bulundum. Ordular karşılaşınca **Allâh-u Te'âlâ** düşmanı bozguna uğrattı. Nihâyet bir tâife düşmanın peşine düşerek onları daha ziyâde hezîmete uğratıp katletti. Diğer bir fırka ordunun içlerine yönelerek onları bir araya toplamakla uğraştı. Bir cemaat de, düşman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gizlice bir hîle yapar endişesiyle onun etrâfını kuşattılar.

Nihâyet gece olup insanlar birbirine dönünce ganîmet toplayanlar: 'Bunları biz topladık, kimsenin bunda hakkı yok' dediler. Düşmanın peşine düşenler ise: 'Siz bunlara bizden daha lâyık değilsiniz, çünkü düşmanı bu ganîmetlerden biz uzaklaştırdık' dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in etrâfında bulunanlar da: 'Kimse bu ganîmetlere bizden daha müstahak değil, çünkü biz düşman bir gaflet ânını kollar da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir şey yapar endişesiyle onun etrâfını çevirdik ve kendisiyle meşgul olduk' dediler. Bunun üzerine:

"Sana ganîmetler(in nasıl taksim edileceğinden ve kimin taksim edeceğin)**den soruyorlar. De ki: 'O ganimetler Allâh'a ve o Rasûl'e âittir! (Allâh-u Te'âlâ**'nın izni ve bildirmesiyle, o konuda tek yetkili **Rasûlüllah** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir. O, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hikmeti gereği emrettiği taksime riâyet ederek, istediğine dilediği kadar verebilir.) **Artık** (maddî sebeplerle görüş ayrılıklarına ve çekişmelere düşmemek için) **Allâh'tan hakkıyla sakının da, aranızdaki hâli düzeltin"** meâlindeki bu âyet-i kerîme nâzil olunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ganîmetleri Müslümanlar arasında bölüştürdü.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* düşman topraklarına baskın yaptığı zaman (harbe katılanlara) ganîmetlerin dörtte birini dağıtırdı (kalan dörtte üçünü de ordunun tümüne dağıtırdı fakat harbe katılanları da onlara ortak ederdi). İnsanlar yorgun haldeyken tekrar düşmana yöneldiğinde (o zaman düşman daha tedbirli, kendileri de daha yorgun oldukları için teşvik olsun diye hisselerini artırarak) aldıkları ganîmetin üçte birini onlara ayırırdı ama onların hepsini almasını istemezdi ve:

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَكْرَهُ الْأَنْفَالَ وَيَقُولُ: «لِيَرُدَّ قَوِيُّ الْمُسْلِمِينَ عَلَى ضَعِيفِهِمْ.»

"Müslümanların güçlüleri (ganîmeti kazanmakta münferitseler de kâfirlerden aldıkları ganîmetlerin dağıtımında müşterektirler, içlerinde zayıflar da vardır, o

halde onlar) **zayıflarına versin"** buyururdu." *(Dârimî, Siyer:45, no:2392, 2/678; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22762, 37/421-422; İbni Ebî Hâtim:5/1653-1654; İbni Hibbân, no:4855; Hâkim, el-Müstedrek:2/135-136; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:6/292, 9/57; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/9; Mübârekfôrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, Siyer:12, no:1606, 5/147)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cihâd için bir seriyye gönderdi, insanların zayıf olanları ordu içinde dururken seriyye ehli ganîmetler kazandı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ganîmetleri onların arasında bölüştürünce seriyye ehli: "Bu zayıf kimseler şimdi bizimle berâber ganîmet bölüşüyorlar hâlbuki onlar harp karargâhında beklediler, bizimler berâber çıkmadılar" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«وَهَلْ تُنْصَرُونَ إِلَّا بِضُعَفَائِكُمْ»

"Siz ancak o zayıflarınız hürmetine yardıma mazhar kılınıyorsunuz" buyurdu. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirdi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/12)*

İkinci Kavle göre ise; "Enfâl", ganîmet dışı şeylerdir ki bu da birkaç türlü anlaşılmıştır:

İbni Abbâs ve **Atâ** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre "Enfâl", harp yapılmaksızın müşriklerden Müslümanlara intikal eden köle, hayvan ya da eşyâ gibi şeylerdir. Dolayısıyla (bu âyet-i kerîme ile) bunlar(ın) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit (olduğu bildirilmiş) oldu, artık o onları istediği yerde kullanabildi. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/7; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/12)*

İmâm-ı Mücâhid'in kavline göreyse "Enfâl", **Allâh-u Te'âlâ**'nın humüs ehline tâyin ettiği beşte bir hissedir ki soru bu hususdadır, âyet-i kerîme de buna cevâben nâzil olmuştur.

Bir kavle göre de "Enfâl", gâzilerin öldürdükleri veyâ esir aldıkları kimselerin üzerinden çıkan şeylerden kendilerine teşvik için ganîmet hisselerine ziyâde olarak verilenlerdir.

Bütün bu mânâlar ihtimal dâhilindedir, ancak rivâyetlerde sahih bir görüş bulunursa o tercih edilir. Yoksa bu mânâların hiçbiri arasında çelişki bulunmadığından tümünün irâde edilmesi de câizdir.

Zâten **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın "Enfâl" hakkında genel bir mânâ verdiği de rivâyet edilmiştir. Nitekim **Kâsım ibni Muhammed** *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "Bir adamı **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya enfâlin ne olduğunu sorarken işittim, o ona: 'Harpte düşmandan alınan at enfâldendir, ölünün üzerinden soyulan eşyâ enfaldendir' diye cevap verdi. O kişi soruyu tekrarladı, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* aynı cevâbı verdi. Adam tekrar: '**Allâh-u Te'âlâ**'nın kitabında bahsettiği enfal nedir?' diye sormaya devâm etti. Adam o kadar sordu ki nihâyet **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*yı daralttı, bunun üzerine **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: 'Sen **Ömer**'in, **Iraklı Sabîğ**'a yaptığı muâmelenin bir benzerini sana yapacak birine ne kadar muhtaçsın. **Ömer** onu o kadar dövmüştü ki kan onun topuklarından akmıştı' dedi." *(Mâlik, el-Muvatta':2/455; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/8; İbni Ebî Hâtim:5/1651; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/14-15)*

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen suâlden, istiftâ (fetvâ sorma) mânâsı mı yoksa talep (istekte bulunma) mânâsı mı kastedildiği hak-

kında müfessirler ihtilâf etmişlerdir. Ekserî müfessirlere göre burada ganîmetlerin taksimi hakkında hüküm sorma mânâsında bir istiftâ söz konusudur. Nitekim geride zikredilen rivâyetler bu görüşü teyid eder mâhiyettedir.

Dahhâk ve **Ikrime** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göreyse burada talep mânâsında bir suâl mevzubahistir ki bu görüşü destekleyen rivâyetler de mevcuttur. Nitekim **Sa'd ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! قَدْ شَفَانِي اللهُ الْيَوْمَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَهَبْ لِي هٰذَا السَّيْفَ قَالَ: «إِنَّ هٰذَا السَّيْفَ لَيْسَ لَكَ وَلَا لِي، ضَعْهُ.» قَالَ: فَوَضَعْتُهُ ثُمَّ رَجَعْتُ قُلْتُ: عَسٰى أَنْ يُعْطٰى هٰذَا السَّيْفَ الْيَوْمَ مَنْ لَمْ يُبْلِ بَلَائِي قَالَ: إِذَا رَجُلٌ يَدْعُونِي مِنْ وَرَائِي قَالَ: قُلْتُ: قَدْ أُنْزِلَ فِيَّ شَيْءٌ قَالَ: «كُنْتَ سَأَلْتَنِي السَّيْفَ وَلَيْسَ هُوَ لِي وَإِنَّهُ قَدْ وُهِبَ لِي فَهُوَ لَكَ.» قَالَ وَأُنْزِلَتْ هٰذِهِ الْاٰيَةُ ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ﴾

"(Bedir günü) ben: 'Yâ **Rasûlellâh**! Bugün **Allâh** benim içimi müşriklerden rahatlattı, bu kılıcı bana hibe eder misin' dedim. O: **'Bu kılıç ne senin ne de benim, bırak onu'** buyurdu, ben de bıraktım. Sonra dönerken (kendi kendime): 'Belki de bugün bu kılıç benim kadar cesâret gösterememiş olan birine verilecek' dedim. Birden bire arkamdan bir adam beni çağırınca: 'Her halde (yanlış düşündüğüm için) benim hakkımda bir şey indirildi' dedim.

(**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna çıkınca) o (bana): **'Sen benden bu kılıcı istemiştin ama o bana âit değildi, şimdi gerçekten o bana bağışlandı, artık o senindir'** buyurdu. İşte: **'Senden ganîmetlerden bâzısını istiyorlar. De ki: O ganimetler Allâh'a ve o Rasûl'e âittir'** âyet-i kerîmesi bu hususta inzâl edilmiştir." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1538, 3/117-118; Ebû Dâvûd, no:2740; Tirmizî, no:3079; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:11196; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:735; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/15; İbni Ebî Hâtim:5/1650; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:8/312; Hâkim, el-Müstedrek:2/132; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:6/291; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/6)*

Sa'd ibni Ebî Vakkâs *(Radıyallâhu Anh)* da şöyle anlatmıştır: **"Allâh**'ın Kitâbındaki dört âyet benim hakkımda inmiştir, birincisi; ben **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den ayrılmadığım sürece annem yemeyip içmeyeceğine yemin etmişti. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا﴾

"Ama o ikisi, kendisi(nin ilâhlığı) **hakkında senin için hiçbir bilgi bulunmayan** (putlar gibi âciz) **şeyleri** (körü körüne) **Bana ortak koşman üzere seni zorlayacak olurlarsa,** (yaratıcının hakkı karşısında hiçbir yaratığın hakkı gözetilmeyeceği için) **onlara itaat etme! Fakat dünyâda o ikisiyle de** (dînî ve insanî bakımdan) **iyi bilinen bir şekilde berâber ol!"** *(Lokmân Sûresi:15)* âyet-i kerîmesini indirdi.

İkincisi; hoşuma giden bir kılıcı aldım ve: "Yâ **Rasûlellâh**! Bunu bana hibe et" dedim. Bunun üzerine: **"Senden ganîmetlerden bâzısını istiyorlar"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu.

Üçüncüsü; ben hastalandım, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ziyâretime gelince: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben malımı bölüştürmek istiyorum, malımın yarısı hakkında vasi-

yette bulunabilir miyim" dedim. O da: (ﷺ) **"Olmaz"** buyurdu. Bunun üzerine ben: "Peki üçte bir olur mu" deyince sükût etti, ondan sonra üçte bir hakkında vasiyet câiz oldu. (Nitekim bugün bir kimse malının üçte birinden fazlasını bir hayra vasiyet edemez, etse de ancak üçte bir hakkında geçerli olur.)

Dördüncüsü; bir kere ben **Ensar**'dan bir toplulukla birlikte şarap içmiştim, onlardan bir adam bir devenin çene kemiğiyle burnuma vurdu, ben de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip şikâyetçi oldum. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** şarabın harâmiyetini indirdi. *(Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, no:205; Buhârî, el-Edebü'l-müfred, no:24, sh:30; Müslim, no:1628, 1748; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:7932; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/7)*

Ebû Ümâme *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Ben **Ubâde ibni Sâmit** *(Radıyallâhu Anh)*a Enfâl Sûresini sorunca o: 'Bu sûre **Bedir** ashâbı olan bizler hakkında nâzil olmuştur, ne zaman ki biz ganîmetler hakkında ihtilâfa düştük ve bu sebeple ahlâkımız bozuldu (da birbirimize bağırıp çağırır olduk), işte o zaman **Allâh-u Te'âlâ** onu bizim elimizden çekip aldı ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onu Müslümanlar arasında eşit şekilde taksim etti' dedi." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22753, 37/414-415; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/14-15, et-Târîh:2/458; Hâkim, el-Müstedrek:2/136; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:6/292; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/8)*

"Beğavî, Hâzin, Fahrurrâzî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; müfessirler bu âyet-i kerîmenin hükmünün mensûh olup olmadığı hakkında ihtilâf etmişlerdir. **Mücâhid, Ikrime** ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)*e göre bu âyet-i kerîme:

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾

"Bilin ki; (kâfirlerden) **ganîmet aldığınız** (iğne-iplik dâhil) **herhangi bir şeyin beşte biri hiç şüphesiz ki Allâh**(ın emrettiği yola harcanmak üzere O'n)**a âittir, o Rasûl'e âittir ve** (soyca ona) **yakınlık sâhipleriyle, yetimlere, yoksullara ve yolda** (mağdur) **kalmışa âittir"** *(Enfâl Sûresi:41)* âyet-i kerîmesiyle neshedilmiştir.

Zîrâ bu âyet-i kerîmeye göre ganîmetlerin tamâmı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit olup o dilediği şekilde onları taksim edebilmekteyken sonra **Allâh-u Te'âlâ** "Humüs âyeti" ile bunu neshetti, yâni ganîmetlerin beşte birini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, akrabâsına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara ayırdı, beşte dördünü ise cihada katılan gâzilere bıraktı. Kendine bir, atına iki hisse olmak üzere atlıya üç hisse, piyâdeye ise bir hisse ayırdı.

Bâzı âlimler de: "Bu âyet-i kerîme bir cihetten nâsih, diğer bir cihetten mensuhtur; çünkü ganîmetler evvelki ümmetlere haram iken **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyle onları bize serbest etti ama evvelce ganîmetlerin tamâmı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit iken sonra 'Humüs âyeti' ile bu hüküm neshedildi" demişlerdir.

Abdurrahmân ibni Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göreyse bu âyet-i kerîme sâbit ve muhkem olup mensuh değildir. Bu görüş **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan da nakledilmiştir, bu görüş sâhipleri: "**Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde ganîmetlerin taksimini Rasûlüne bırakmış, 'Humüs âyeti'nde ise Rasûlüne onları nerelere taksim edeceğini bildirmiştir. Dolayısıyla burada bir nesh vâki değildir" demişlerdir.

Ayet: 1

Âyet-i kerîmede geçen: (فَاتَّقُوا اللهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ) **"Artık Allâh'tan sakının da aranızdaki hâli düzeltin"** kavl-i şerîfi hakkında **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Müminler ganîmetler hakkında ihtilâfa düşünce **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle onları **Allâh**'tan sakınmaları ve aralarını düzeltmeleri husûsunda sıkıştırdı" demiştir. *(Buhârî, el-Edebü'l-müfred, no:392; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/17)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "Birbirinize sövüp saymayın" diye mânâ vermiştir.

Bu cümle-i celîlenin ifâdesi vechile; Müslümanlar arasında ara buluculuk yapmak çok önemli ve fazîletli bir ameldir ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hususta çok teşviklerde bulunmuştur. Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ إِذْ رَأَيْنَاهُ ضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ ثَنَايَاهُ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: مَا أَضْحَكَكَ يَا رَسُولَ اللهِ! بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي؟ قَالَ: «رَجُلَانِ مِنْ أُمَّتِي جَثَيَا بَيْنَ يَدَيْ رَبِّ الْعِزَّةِ. فَقَالَ أَحَدُهُمَا: يَا رَبِّ! خُذْ لِي مَظْلِمَتِي مِنْ أَخِي فَقَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لِلطَّالِبِ: فَكَيْفَ تَصْنَعُ بِأَخِيكَ وَلَمْ يَبْقَ مِنْ حَسَنَاتِهِ شَيْءٌ؟ قَالَ: يَا رَبِّ! فَلْيَحْمِلْ مِنْ أَوْزَارِي.» قَالَ: وَفَاضَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبُكَاءِ ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ ذَاكَ الْيَوْمَ عَظِيمٌ يَحْتَاجُ النَّاسُ أَنْ يُحْمَلَ عَنْهُمْ مِنْ أَوْزَارِهِمْ. فَقَالَ اللهُ تَعَالَى لِلطَّالِبِ ارْفَعْ بَصَرَكَ فَانْظُرْ فِي الْجِنَانِ فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: يَا رَبِّ! أَرَى مَدَائِنَ مِنْ ذَهَبٍ وَ قُصُورًا مِنْ ذَهَبٍ مُكَلَّلَةٍ بِاللُّؤْلُؤِ لِأَيِّ نَبِيٍّ هٰذَا أَوْ لِأَيِّ صِدِّيقٍ هٰذَا أَوْ لِأَيِّ شَهِيدٍ هٰذَا؟ قَالَ: هٰذَا لِمَنْ أَعْطَى الثَّمَنَ قَالَ: يَا رَبِّ! وَمَنْ يَمْلِكُ ذٰلِكَ؟ قَالَ: أَنْتَ تَمْلِكُهُ قَالَ: بِمَاذَا قَالَ: بِعَفْوِكَ عَنْ أَخِيكَ قَالَ: يَا رَبِّ! فَإِنِّي قَدْ عَفَوْتُ عَنْهُ. قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: فَخُذْ بِيَدِ أَخِيكَ فَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذٰلِكَ: اِتَّقُوا اللهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى يُصْلِحُ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ.»

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* otururken birden kesici dişleri belirecek şekilde güldü. O zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ona: "Yâ **Rasûlellâh**! Babam-anam sana fedâ! Seni güldüren nedir?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle anlattı: **"Ümmetimden iki adam Rabbü'l-izzet'in huzûrunda diz çöktüler, biri: 'Yâ Rabbi!** (Din) **kardeşimden hakkımı al' dedi. Bunun üzerine Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ hakkını arayan o kişiye: 'Kardeşinle ne yapacaksın? Onun sevaplarından hiçbir şey kalmadı ki' buyurunca o: 'Yâ Rabbi! O zaman benim günahlarımdan bir kısmını yüklensin' dedi."**

Bu sırada ağlamaktan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gözleri doldu. Sonra şöyle buyurdu: **"İşte o gün, insanların, günahlarından bir kısmının kendilerinden alınmasına muhtaç olacakları pek büyük bir gündür. Bunun üzerine Allâh-u Te'âlâ hakkını arayan kişiye: 'Gözünü kaldır, cennetlere bir bak' buyurdu. O da başını kaldırdı ve: 'Yâ Rabbi! Altından şehirler ve inciyle bezenmiş altından köşkler görüyorum, bu hangi peygambere âit veyâ bu hangi sıddîka mahsus ya da bu hangi şehidin?' dedi.**

Allâh-u Te'âlâ da: 'Bu parasını verene âit' buyurdu. O: 'Yâ Rabbi! (Kıymetini ödemek bakımından) **buna kim mâlik olabilir?' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Sen mâlik**

olabilirsin' buyurdu. O: 'Ne ile?' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Kardeşini affetmenle' buyurdu. O: 'Yâ Rabbi! Gerçekten ben onu affettim' deyince Allâh-u Azze ve Celle: 'Hadi öyleyse tut kardeşinin elinden de onu cennete girdir' buyurdu."

İşte bundan sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allâh'tan sakının ve aralarınızı düzeltin, çünkü Allâh-u Te'âlâ** (kıyâmet günü) **Müslümanların arasını sulh edecektir"** buyurdu. *(Hâkim, el-Müstedrek, no:8718, 4/620; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/13-14; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/18)*

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)*ın kız kardeşi **Ümm-ü Hânî** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أُمِّ هَانِئٍ أُخْتِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَتْ: قَالَ لِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أُخْبِرُكِ أَنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَجْمَعُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ، فَمَنْ يَدْرِي أَيْنَ الطَّرَفَانِ؟» فَقَالَتْ: اَللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. «ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ، يَا أَهْلَ التَّوْحِيدِ، فَيَشْرَئِبُّون. ثُمَّ يُنَادِي يَا أَهْلَ التَّوْحِيدِ! ثُمَّ يُنَادِي الثَّالِثَةَ: يَا أَهْلَ التَّوْحِيدِ! إِنَّ اللهَ قَدْ عَفَا عَنْكُمْ، قَالَ: فَيَقُومُ النَّاسُ قَدْ تَعَلَّقَ بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ فِي ظُلَامَاتِ الدُّنْيَا ثُمَّ يُنَادِي: يَا أَهْلَ التَّوْحِيدِ، لِيَعْفُ بَعْضُكُمْ عَنْ بَعْضٍ وَعَلَى اللهِ الثَّوَابُ.»

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana: **"Sana şunu bildireyim ki Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ öncekileri ve sonrakileri kıyâmet günü bir düzlükte topladığı vakit,** (o kalabalığın) **iki ucunun nerede olduğunu kim bilebilir?"** buyurunca ben: "**Allâh** ve **Rasûlü** bilir" dedim. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Sonra Arş'ın altından bir münâdi: 'Ey tevhîd ehli' diye nidâ eder, onlar da hemen başlarını uzatırlar, sonra yine: 'Ey tevhîd ehli' diye nidâ eder.**

Sonra üçünce defa: 'Ey tevhîd ehli! Şüphesiz Allâh (Kendi hakları husûsunda) **sizi affetmiştir' diye nidâ edince insanlar kalkıp dünyâdaki haksızlıklar husûsunda birbirine yapışırlar. Sonunda: 'Ey tevhîd ehli!** (Aranızdaki alacaklar husûsunda) **birbirinizi affedin,** (böyle yaparsanız birbirinizden alacağınızdan daha fazla) **sevap Allâh'a âittir' diye nidâ eder."** *(İbni Ebî Hâtim:9/3049; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/19)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ: يَا أَهْلَ التَّوْحِيدِ! إِنَّ اللهَ قَدْ عَفَا عَنْكُمْ، فَلْيَعْفُ بَعْضُكُمْ عَنْ بَعْضٍ وَعَلَيَّ الثَّوَابُ.»

"Kıyâmet günü olduğu zaman bir münâdî: 'Ey tevhîd ehli! Şüphesiz Allâh sizi affetmiştir. Haydi artık birbirinizi affedin, sevâbı Bana âittir' diye nidâ eder." *(İbni Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/19)*

"Beyzâvî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde kullarına: "Eğer siz kâmil mânâda müminseniz bu üç şeyi yapmalısınız, çünkü îmânın kemâli bu üç haslet üzerinde dönüp durmaktadır ki onlar da takvâ, ıslâh ve itaattir (yâni emirleri tutmak, yasaklardan sakınmak ve adâletle arabuluculuk yapmaktır)" buyurmuş olmaktadır.

Burada geçen **"Takvâ"**, **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabını mûcip olacak ihtilâflardan sakınmak, **"Islâh"** ise iyilik yapmak ve yardımda bulunmak sûretiyle arabuluculuk

yapmak, **"İtaat"** de **Allâh**'ın ve **Rasûlü**'nün bütün emir ve yasaklarına teslimiyetten ibârettir.

Burada geçen **"Îman"**dan maksat kâmil îmandır. Çünkü îmânın aslı bu sayılan işlerin tümüyle sıfatlanmış olmaya bağlı değildir. Bilakis **Allâh** ve **Rasûlü**'nün hükümlerini kabullenmek ve onların hak olduğuna inanmak sûretiyle gerçekleşecek mücerred itaatle de tahakkuk eder.

Şunu bil ki; çok soru sormak bıkkınlık gerektirir. Bundan dolayı **Muğîre ibni Şu'be** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ الْأُمَّهَاتِ، وَوَأْدَ الْبَنَاتِ، وَمَنْعًا، وَهَاتِ، وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وَقَالَ، وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ، وَإِضَاعَةَ الْمَالِ.»

"Şüphesiz Allâh size annelere isyânı, kızları diri diri gömmeyi, (vâcip olan hakları) **engellemenizi ve** (helâl-haram gözetmeksizin her bulduğunuz şey hakkında) **'Ver'** (diyerek size helâl olmayan şeyler)**i** (almanızı) **haram kıldı. Sizin kîl-ü kâlinizi** (boş konuşmanızı)**, çok soru sormanızı ve malı zâyi etmenizi hoş karşılamadı"** buyurmuştur. *(Buhârî, İstikrâz:19, no:2277, 2/848; Müslim, Akdıye:5, no:593, 3/1341)*

Bu hadîs-i şerîfte birtakım fâideler vardır, birincisi ana-babaya isyânı nehyetmektir, çünkü o kebâirdendir, sâdece anneyle yetinilmesi ise:

﴿وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ﴾

"Allâh ve Rasûlüne gelince; O'nu râzı etmeleri daha lâyıktır" *(Tevbe Sûresi:62)* âyet-i kerîmesindeki gibi, birinin zikriyle iktifâ (yetinilip diğerinin açıkça anılmaması) kabîlindendir. Ya da annenin hakkı ve hizmeti daha çok ve daha fazla olduğundandır.

İkinci olarak bu hadîs-i şerîfte kız çocukların diri diri gömülmeleri yasaklanmıştır. Bu, câhiliyet işiydi ki; onlardan birinin oğlu olunca onu sağ bırakır, kızı doğduğunda ise onu diri diri gömerdi. Onları bu işi yapmaya sevk eden ise, fakirlik korkusu ve kızları başkasıyla evlendirmekten dolayı kendilerine ârız olacak ar ve utancı savuşturmaktı.

Hadîs-i şerîfte geçen (مَنْعًا) "Men'an" lafzından, vâcib ve müstehab olan şeyleri yerine getirmeyi engellemek murâd edilmiş, (هَاتِ) "Hâti" lafzıyla da mekruh-haram demeden önüne gelen her şeye "Getir" diyerek atılmak kastedilmiştir.

Ayrıca bu hadîs-i şerîfte, bir zarûret olmaksızın ve sevap kastı bulunmaksızın boşu boşuna konuşmaktan nehiy vardır. Çünkü böyle konuşmalar kalbi katılaştırır.

Yine bu hadîs-i şerîf kesret-i suâli nehyetmiştir. **İbni Melek** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bundan, insanların mallarını istemek de kastedilmiş olabilir. İnsanın, kendisine gerekmeyen şeyleri sorması da murâd edilmiş olabilir.

Yine böylece bu hadîs-i şerîfte mal zâyi etmek yasaklanmıştır ki, bundan maksat malı günah yollara harcamaktır ve günah olmasa da israf yapmaktır. Nitekim harcamada, binâ yapımında, giyimde, ev döşemekte, kapları ve kılıçları altınla süslemekte yapılan israflar buna dâhildir.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de şöyle zikredilmiştir: "Sahâbe-i kirâm **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e çokça soru sormaya başlayınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara:

«ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلَافِهِمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ.»

"Ben sizi bıraktığım sürece (bir mesele hakkında hüküm vermediğim müddetçe) siz de beni bırakın (bana bir şey sormayın)!" **Zîrâ sizden öncekiler ancak çok sormaları ve peygamberlerine karşı gelmeleri yüzünden helâk olmuştur"** buyurdu. *(Müslim, Hacc:73, no:1337, 2/975; Buhârî, İ'tisâm:2, no:6858, 6/2658; diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l-Furkan: no:135, 8/152)*

Sahâbe-i kirâmın sorularından biri de bu âyet-i kerîmede beyân edildiği üzere; ganîmetlerin taksimini sormalarıdır. Onlar ganîmetlerin kendilerine âit olacağını beklerlerken **Allâh-u Te'âlâ** onların temennîlerinin hilâfına:

﴿قُلِ الْأَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ﴾

"De ki: 'Ganîmetler Allâh'a ve Rasûl'üne âittir!" buyurdu ki bu: "Ganîmet taksimi sizin istediğinize göre olmaz, ancak **Allâh** ve **Rasûlü** onlar hakkında dilediklerini yaparlar. Artık siz edebinizi takının da soru sormak sûretiyle **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne îtirazda bulunmayın, dîniniz ve dünyânız husûsunda **Allâh** ve **Rasûlü**'nün hükümlerine teslim olun, dünyâya karşı harîs (düşkün) olmayın ki dînî amellerinize dünyevî metâları karıştırmayasınız" mânâsına gelmektedir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; takvâ, kendisi hakkında zem vâki olan (İslâmiyet tarafından tenkit edilen) her şeyi bırakmandır. Edepler husûsunda takvâ, güzel ahlâktır. Teşvik husûsunda sırrını açıklamamaktır, tehdit noktasında ise câhil kalmamaktır.

Takvâ, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, sahâbeye ve tâbi'îne uymadan gerçekleşecek bir şey değildir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; sûre-i celîlenin başında geçen (بِسْمِ اللّٰهِ) **Allâh-u Te'âlâ**'nın eşsiz ve emsalsiz bir şekilde yoktan var etmeye kudreti olduğunu haber vermektedir, (الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) ise kalpleri Kendi âyetlerine karşı iknâ etme ve inanmayanların şerrine karşı inananları güzelce müdafaa etme tasarrufundan bahsetmektedir. **Allâh-u Te'âlâ** murâd ettiği varlıkları kudretiyle îcâd etmiştir, tevhîd ehli olan da ancak O'nun yardımıyla tevhîd sâhibi olmuştur.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde mümin kullarına: "**Allâh**'ın emrine icâbet edin, kendi arzularınızın sebep olduğu isteklere ve hallerinizin îcap ettirdiği hükümlere itaat etmeyin. Hakkın rızâsını nefsin murâdına karşı tercih etme yolunu arayın ve aralarınızı sulh edin ki bunlar da ancak nefsin cimrilik huyundan soyulup çıkarak, başkasının hakkını kendi hazzınıza tercih ederek ve kalplerinizi kin ve hasedin gizli kalıntılarından tümüyle arındırarak ele geçecek şeylerdir. Size gelen irşatlara icâbet husûsunda **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne itaat edin, eğer inanan kimseler

olduysanız, müminin yolu bu anlatılanlara muhâlefet etmemektir" buyurmuş olmaktadır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hakîkî ganîmetler **Hazret-i Ğuyûb**'dan (bütün ğaybları bilen **Allâh-u Te'âlâ** tarafından) kalplere gelen ledünnî ilimler ve Rabbânî sırlardır ki bunlar kalpler üzerine art arda gelirler de bu nedenle kalp sevgili **Mevlâ**'dan gayri her şeyden geçer. Sonra da öyle bir zengin olur ki artık onunla birlikte ebedî fakirlik bulunmaz.

İşte bunlar havâssu'l-havâss (seçkinlerin seçkini) olan zatların ganîmetleridir. Havâssın ganîmetleri ise kurbü'l-**Habîb** ve murâkabetü'r-**Rakîb** (sevgiliye yakınlık ve gözcü olan **Mevlâ**'nın gözetimini düşünmek)tir ki bu da ibâdetlerde son derece ciddiyet ve gayretle hâsıl olur. İşte âbid ve zâhidlerin ganîmetleri bundan ibârettir.

Ehl-i yemînin avâmmının (sağ elinden defterini alacak sıradan Müslümanların) ganîmetleri ise günahların mağfireti, ayıpların setri (örtülmesi), cehennemden necât (kurtuluş) ve ebrâr ile murâfakattır (iyi kullarla komşuluktur).

Nitekim **Ebû Sa'îd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ قَالَ حِينَ يَأْوِي إِلَى فِرَاشِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ وَإِنْ كَانَتْ عَدَدَ وَرَقِ الشَّجَرِ وَإِنْ كَانَتْ عَدَدَ رَمْلِ عَالِجٍ وَإِنْ كَانَتْ عَدَدَ أَيَّامِ الدُّنْيَا.»

"Her kim yatağına sokulduğu zaman üç kere:

(أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ) **'Kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan, O Hayy ve Kayyûm olan büyük Allâh'tan mağfiret dilerim ve O'na tevbe ederim' derse, onun günahları denizin köpükleri kadar da olsa, ağaçların yaprakları kadar da olsa, toplanıp birbirine girmiş kum taneleri kadar da olsa ve dünyânın günleri adedince de olsa Allâh onları bağışlar."** *(Tirmizî, De'âvât:17, no:3397, 5/470)*

Şeyh Zerrûk *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "İşte bu (harp sıcaklığı hissetmeden elde edilen) soğuk bir ganîmettir, bütün bu işler **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudret elindedir ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vâsıtasıyladır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **'De ki: Ganîmetler Allâh ve Rasûlüne âittir'** kavl-i şerîfinin mânâsı budur. Sonra **Allâh-u Te'âlâ** bu ganîmetlerin nasıl kazanılacağını beyân etmek üzere:

'Artık Allâh'tan hakkıyla sakının da, aranızdaki hâli düzeltin. Allâh'a ve Rasûlüne itaat edin' buyurmuştur."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen şu mânâlar zikredilmiştir: "Ey müminler! **Allâh**'ın gayrinden **Allâh** ile sakının, içinizdeki bayağı huyları ve alçak himmetleri ıslâh edin ki bunlar dünyâya hırs ve ihvâna haset gibi îman nûrunun kalplere nüfûzuna hicâb olacak sıfât-ı zemîmedir (kötü sıfatlardır).

Eğer siz taklit yoluyla değil de tahkik vechi üzere inanmış kimselerseniz, **Allâh** ve **Rasûlü**'nün ahkâmına teslimiyet göstererek onların emirlerine uyup yasakların-

dan sakının. Zîrâ hakîkî mümin, **Allâh**'ın, inâyet kalemiyle kalbine îman yazdığı ve Kendi katından (nâzil) bir ruh (olan Kur'ân) ile desteklediği özel bir kimsedir ki artık o, Rabbi tarafından bir nur üzeredir."

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

بُودْ گَبْرِی دَرْ زَمَانِ بَايَزِيدْ — گُفْتْ اُو رَا يَكْ مُسَلْمَانِ سَعِيدْ

كِه چَه بَاشَدْ گَرْ تُو اِسْلاَمْ آوَرِی — تَا بِيَابِی صَدْ نَجَاتْ و سَرْوَرِی

گُفْتْ: اِينْ اِسْلاَمْ اَگَرْ هَسْتْ، اَیْ مُرِيدْ — آنْكِه دَارَدْ شَيْخِ عَالَمْ بَايَزِيدْ

مَنْ نَدَارَمْ طَاقَتِ آنْ تَابِ آنْ — كَآنْ فُزُونْ آمَدْ زِ كُوشِشْهَايِ جَانْ

گَرْچِه دَرْ اِيمَانْ و دِينْ نَا مُوقِنَمْ — لِيكْ دَرْ اِيمَانِ اُو بَسْ مُؤْمِنَمْ

مُؤْمِنِ اِيمَانِ اُويَمْ دَرْ جِهَانْ — گَرْ چِه مُهْرَمْ هَسْتْ مُحْكَمْ بَرْ دَهَانْ

بَازْ اِيمَانْ خُودْ گَرْ اِيمَانِ شُمَاسْتْ — نِی بَدَانْ مَيْلَسْتَمْ و نِی مُشْتَهَاسْتْ

آنْكِه صَدْ مَيْلَشْ سُوِی اِيمَانْ بُوَدْ — چُونْ شُمَا رَا دِيدْ آنْ فَاتِرْ شَوَدْ

زَانْكِه نَامِی بِينَدْ و مَعْنِيَشْ نِی — چُونْ بَيَابَانْ رَا مَفَازَه گُفْتَنِی

"Hazret-i Bâyezîd'in zamânında bir kâfir var idi,
Bir gün bahtiyâr bir Müslüman ona şöyle dedi:
Ne olur Müslüman olsan da yüzlerce kurtuluş ve ululuğa kavuşsan?!
O kâfir de şöyle dedi: Ey mürid! Senin dediğin bu îman ise,
Âlemin şeyhi Bâyezid Hazretleri'ninki gibi eğer,
Benim ona tahammül etmeye tâkatim yoktur,
Zîrâ o, kalbin ve rûhun çalışmalarının da üstündedir.

*(Yâni; **Hazret-i Bâyezid**'in îmânının nûru ve gücü, canların mücâhedesinin fevkındedir, benim o mertebede mü'min olmaya tâkatim yoktur.)*

Her ne kadar dîne ve îmâna kesin inancım yoksa da,
Ancak onun îmânı husûsunda pek mü'minim.

(Yâni; onun îmânına çok îmânım var ve ben onun îmânını canıma minnet bilirim.)

Gizlide onun îmânının mü'miniyim,
Her ne kadar (zâhiren) **ağzım üzerinde muhkem bir mühür varsa da!**

*(Yâni; zâhiren şehâdet kelimesini getirip ben mü'minim diyemesem de, ben bâtinen o **Bâyezid**'in îmânına mü'min ve mûkınim ve onun îmânı gibi îmâna her vechile benim ikrârım vardır.)*

Yok eğer îman sizin îmânınız ise,
Benim ona ne meylim ne de iştihâm vardır.
Îmâna yüzlerce meyli olan kimse,
Sizi gördüğünde o îmâna meyilden vazgeçer.

(Yâni; sizin bu îmânınızın zayıflığını gördüğünde ve ahvâlinizi müşâhade ettiğinde o îman ve İslâm'dan vazgeçip cayar.)

Îmâna meyilli olan kimse sizde sâdece bir isim görür, onun mânâsını göremez.

Meselâ 'Çöl'e, nasıl 'Kurtuluş yeri' denebilir?" *(Mesnevî-i Mânevî:5/3356-3365)*

(Yâni; îman etmeye çok muhabbeti ve meyli olan kimse sizin bu isyan ve kabahatlerinizi gördüğünde, bu zulüm ve fesâdınıza baktığında, o kimse îman ve İslâma gelmekten nefret eder, zîrâ îmâna meyilli olan kimse, îmânın sizde ancak ismini ve resmini görür, îmânın mânâsını, mü'min olanların evsâfını, ahlâkını ve hüsn-i hâlini sizde göremez! Meselâ size mü'min demek, helâk yeri olan çöle, "Kurtuluş yeri" demek gibi olur ki, bir şeyi zıddıyla da isimlendirirler. İşte "Çöl" helâk yeri iken, ona "Kurtuluş yeri" diye zıddıyla isim verirler. Sizde de îman alâmetinden bir eser yokken sizi mü'min diye isimlendirmişler, o halde sizin varlığınızda îmânın sâdece bir ismi vardır, îmâna meyledenler o îmânın mânâsını sizde görmezler.) *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî: 5/374-375)*

Ey **Allâh**! Bizi îmânın hakîkatleriyle hakîkatlenen kimseler kıl ve bizi irfân ve ihsân (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme ve O'nu görür gibi olma) derecelerine ulaştır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: Sana ganîmetlerin hükmünü soruyorlar, çünkü henüz onlardan ef'âl perdesi kalkmış değil! De ki! Ganîmetler hakkında hüküm vermek **Allâh** ve **Rasûlü**'ne âittir. O halde **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiilini görme sebebiyle ganîmetleri görmekten sakınarak **Allâh**'tan korkun. Aranızdaki çekişme ve muhâlefetleri mûcip olacak şeylerin kaynağı olan nefislerinizin eserlerini mahvederek aranızı düzeltin, eğer gerçek mânâda inanan kimseler olduysanız nefislerinizi yok ederek **Allâh** ve **Rasûlü**'ne itaat edin ki doğru dürüst kalbî bir irâdeyle emirleri kabul etmeniz müyesser olsun.

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (2)

(إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ) **Müminler ancak,** kimlerdir? (اَلَّذِينَ) **o kimselerdir ki,** (إِذَا ذُكِرَ) **anıldığı zaman,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** (وَجِلَتْ) **korkuya kapılır,** ne? (قُلُوبُهُمْ) **kalpleri,** daha, (وَإِذَا تُلِيَتْ) **okunduğu zaman,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** ne? (آيَاتُهُ) **O'nun âyetleri,** (زَادَتْ) (dinledikleri âyetler) **artırır,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne cihetinden? (إِيمَانًا) **îman cihetinden,** daha, (وَعَلَى رَبِّهِمْ)**ancak Rablerine,** (يَتَوَكَّلُونَ) **tevekkül ederler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Hakîkî mânâda) **inananlar ancak o kimselerdir ki, Allâh anıldığı zaman** (O'nun yüce şânına tâzim ederek, sonsuz heybetine karşı) **kalpleri korkuya kapılır, üzerlerine O'nun âyetleri okunduğunda,** (dinledikleri o âyetler) **kendilerini îman** (ve tasdik) **yönünden artırırlar ve onlar** (kimseye ümit bağlamayıp, kimseden de korkmayıp) **ancak Rablerine tevekkül** (eder ve tüm işlerini sâdece O'na havâle) **ederler."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmesinde îmanla itaati birbirini müstelzim (gerektirici) vaziyette beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmelerinde müminlerin sıfatlarını, hallerini ve amellerini konu ederek bu hususa ziyâde îzah getirmiş oldu ve âyet-i kerîmeyi hasr mânâsı ifâde eden (إِنَّمَا) lafzıyla başlatarak: "**Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne muhâlefet edenler mümin olamazlar, îmanlarında sâdık olan müminler ancak ve ancak şu şu hallere sâhip olanlardır" buyurmuş oldu.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın bu âyet-i kerîmenin tefsirinde söylemiş olduğu: "Farzların edâsı esnâsında münâfıkların kalplerine **Allâh**'ın zikrinden hiçbir şey girmez, onlar **Allâh**'ın âyetlerinden hiçbir şeye îmân etmezler, **Allâh**'a tevekkül etmezler, insanlardan uzakta oldukları zaman namaz kılmazlar, mallarının zekâtlarını da vermezler. İşte **Allâh-u Te'âlâ** onların mümin olmadıklarını bildirdikten sonra bu âyet-i kerîmede müminleri, onların evsâfının zıttı olan kıymetli vasıflarla tanıttı" *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/27; İbni Ebî Hâtim:5/1655; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/20)* sözü de bu ve peşi sıra gelen âyet-i kerîmelerin birbirleriyle irtibat vechini açıklamış olmaktadır.

Bu âyet-i kerîmelerinde **Allâh-u Te'âlâ** müminlerin beş vasfını beyân etmiş oldu ki bunların üçü bu âyet-i kerîmededir:

Ayet: 2

Birinci Vasıf: (الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ) kavl-i şerîfiyle açıklandığı üzere "**Allâh** anıldığında kalplerinin korkuya kapılması" vasfıdır.

Ehl-i hakāik şöyle demiştir: "Korku iki kısımdır; birincisi azap korkusudur ki bu, günahkârların korkusudur. Bir de heybet ve azamet korkusu vardır ki bu, havâssın (seçkin kulların) havf-u haşyetidir. Çünkü onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın büyüklüğünü çok iyi bildiklerinden O'ndan son derece korkarlar. İşte bir müminin yanında **Allâh-u Te'âlâ** anıldığı zaman **Allâh**'ın zikri husûsundaki mertebesine göre kalbi korkmaya başlar. Eğer sen burada: "Bu âyet-i kerîmede '**Allâh** anıldığında kalpleri korkar' buyrulmuşken diğer âyet-i kerîmede:

﴿وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللهِ﴾

'Allâh'ın zikriyle kalpleri yatışır' *(Ra'd Sûresi:28)* buyrulmaktadır. Bu ikisinin arası nasıl cem edilebilir?" diye soracak olursan buna şöyle cevap verilir:

"Bu iki hal arasında zıtlık yoktur, çünkü bu âyet-i kerîmede geçen 'Vecel', azap korkusudur, diğer âyet-i kerîmede zikredilen 'İtmi'nân' ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifet ve tevhîdinin nûruyla göğsün genişlemesinden ve yakînin (şüphesiz inancın) verdiği serinlikten hâsıl olmaktadır ki işte bu, havf-u recâ (korku ve ümit) makāmıdır. Nitekim bu iki vasıf:

﴿تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللهِ﴾

"Rablerinden korkmakta olan o kimselerin derileri onda (ki azap ve tehdit âyetlerini duyduklarında)**n dolayı titreyerek ürperir. Sonra** (müjde ve rahmet âyetlerini duyduklarında ise) **derileri ve kalpleri Allâh'ın zikrine doğru yatışıp yumuşar"** *(Zümer Sûresi:23)* âyet-i kerîmesinde cem edilmiştir ki böylece **Allâh**'ın azâbından korkunun, tüyleri ürperteceği, **Allâh**'ın sevâbını ummanın da derileri ve kalpleri yumuşatacağı açıklanmış olmaktadır.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme hakîkî müminlerin vasıflarını beyân etmektedir ki onlar **Allâh** anıldığı zaman kalpleri korkan, bu nedenle emirleri tutup yasakları bırakan kimselerdir. Nitekim:

﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾

"(Cennet kendileri için hazırlanmış olan takvâ sâhipleri) **yine o kimseler**(dir) **ki;** (büyük günah işleyerek) **çok çirkin bir iş yaptıklarında yâhut** (küçük bir günah işleyerek) **kendilerine zulmettiklerinde Allâh**(ın tehdit ihtivâ eden hükümlerini ve yüce şânın)**ı hatırlarlar da, hemen** (pişman olup tevbe ederek) **günahları için bağışlanma isterler. -Zaten Allâh'tan başka günahları kim bağışlayabilir?-**

Kendileri (işledikleri günahın çirkinliğini) **bilmekte bulunuyorlarken de yapmış oldukları** (kötü) **şeyler üzerine ısrarcı olmazlar.** (Bilakis istiğfara sarılarak ısrarcı olma vasfından kurtulurlar.)" *(Âl-i İmrân sûresi:135)* kavl-i şerîfiyle:

﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى﴾

"Ama kim de Rabbinin makamında (durdurulup hesâba çekileceğinde)**n korkar ve o** (kötülüğü çokça emreden) **nefsi**(ni) **kötü arzudan engellerse, işte şüphesiz cennet,** (böyle bir kimse için) **sığınılacak yerin ta kendisi ancak odur!"** *(Nâzi'ât Sûresi:40-41)* âyet-i kerîmelerinde onların bu vasfı îzah edilmiştir. Bundan dolayı **Süddî** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: "Bu âyet-i kerîme öyle bir adamdan bahsetmektedir ki, o kişi bir zulüm yapmak ister ya da bir günaha niyetlenir, o vakit kendisine: '**Allâh**'tan kork' denilince kalbi korkuya kapılır" demiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/29; İbni Ebî Hâtim:5/1655; (İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/14; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/350; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/20-21)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede müminleri Kendi Zât'ı anıldığı zaman korkuya kapılmakla vasfetmiştir ki bu durum onların îmânının kuvvetinin, Rablerini gözetmelerinin ve kendilerini sanki O'nun huzûrundaymış gibi hissettiklerinin nişânıdır. Bunun bir benzeri de:

﴿وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ﴾

"O ihlâslı ve tevâzulu kimseleri müjdele ki, Allâh anıldığında (eseri dışa vuracak şekilde) **kalpleri korkuyla dolar"** *(Hacc Sûresi:34-35)* âyet-i kerîmesidir.

Allâh-u Te'âlâ diğer bir âyet-i kerîmesinde de bu kullar hakkında:

﴿وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ﴾

"Onların kalpleri Allâh'ın zikriyle yatışır" *(Ra'd Sûresi:28)* buyurmuştur ki işte bu haller kalbin **Allâh-u Te'âlâ**'ya güvenmesiyle ve O'nu hakkıyla tanımasıyla alâkalıdır.

Allâh-u Te'âlâ bu iki mânâyı:

﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ﴾

"Allâh, kelâmın en güzelini, (mûcizelik, sağlamlık, yararlılık ve doğrulukta âyetleri) **birbirine benzeyen ve** (kıssaları, haberleri, emir ve yasakları, müjde ve tehditleri, vaaz ve öğütleri) **mükerrer olan pek değerli bir kitap olarak indirmiştir ki; Rablerinden korkmakta olan o kimselerin derileri onda** (ki azap ve tehdit âyetlerini duyduklarında)**n dolayı titreyerek ürperir. Sonra** (müjde ve rahmet âyetlerini duyduklarında ise) **derileri ve kalpleri Allâh'ın zikrine doğru yatışıp yumuşar"** *(Zümer Sûresi:23)* âyet-i kerîmesinde toplamıştır ki buna göre bu dostlar **Allâh-u Te'âlâ**'dan ne kadar korksalar da yakîn (şüphesiz inanç) bakımından kalpleri **Allâh-u Te'âlâ**'ya yatışır.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabından ve yakalamasından korkan ârif-i billâh zâtların hâli budur. Yoksa avâmın câhillerinin ve bid'atçi rezil heriflerin yaptığı gibi bağırıp çağırmak ve merkep gibi sesler çıkarmak uygun değildir. Böyle yapan ve yaptığı işi vecd ve huşû sanan birine: "**Allâh**'ı bilme, O'ndan korkma ve celâline tâzimde bulunma konularında sen ne **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ne de ashâbının makamlarına ulaşamazsın. Oysa onlar vaaz-u nasîhat dinlerken, duyduklarını **Allâh-u Te'âlâ**'dan anlarlar ve **Allâh** korkusundan ağlarlardı" denilmelidir.

Ayet: 2

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**, mârifet ehlinin, Kendisi zikredilirken ve Kitâbı tilâvet olunurkenki hallerinin vasfında:

﴿وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾

"(Habeşistan hükümdarı **Necâşî** ve yanında bulunan râhipler) **o Rasûle indirilmiş olan** (Kur'ân)ı (sahabe-i kirâmdan) **işittikleri zaman,** (kendi kitaplarından bildikleri için kolayca) **tanımış oldukları o haktan dolayı sen onların gözlerini yaştan dolup taşar halde görürsün!**

Onlar: 'Ey Rabbimiz! Biz (işittiğimiz Kur'ân'a ve onu getiren **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e) **îmân ettik. Artık bizi de** (kıyâmet günü diğer ümmetler hakkında) **şâhitlik yapacak olan** (Müslüman topluluk)**lar**(ı) **ile birlikte yaz!' derler"** *(Mâide Sûresi:83)* buyurmuştur.

İşte bu âyet onların hallerini vasfetmekte ve sözlerini nakletmektedir. Böyle olmayan kişi onların yolu üzere olamaz. Artık her kim sünnete riâyet edecekse yol budur. Ama delilerin hallerine uyan kişi onlardan daha hasistir. Zâten delilik çeşit çeşittir.

Enes *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir gün insanlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e çok soru sorup ona sıkıntı verdiklerinde kendisi öfkelenerek minbere çıkıp:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سَأَلُوا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَحْفَوْهُ الْمَسْأَلَةَ فَغَضِبَ فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَقَالَ: «لَا تَسْأَلُونِي الْيَوْمَ عَنْ شَيْءٍ إِلَّا بَيَّنْتُهُ لَكُمْ» فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ يَمِينًا وَشِمَالًا فَإِذَا كُلُّ رَجُلٍ لَافٌّ رَأْسَهُ فِي ثَوْبِهِ يَبْكِي.

"Bugün bana hangi şeyden sorarsanız onu size beyân edeceğim" buyurdu. O anda ben sağa sola bakmaya başladım. Bir de gördüm ki herkes (tehlikeli bir şey zuhûr edecek endişesiyle) başını elbisesinin içine bürümüş ağlıyordu. *(Buhârî, De'avât:34, no:6001, 5/2340; Müslim, Fedâil:37, no:2359, 4/1832; hadîs-i şerîfin tamamı ve diğer kaynakları için bakınız: Rûhu'l-Furkan:8/150-151)*

'Irbâz ibni Sâriye *(Radıyallâhu Anh)*: "Bir gün sabah namazından sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bize öyle tesirli bir vaaz etti ki gözler yaşlarla doldu ve kalpler ondan dolayı korkuya kapıldı" *(Tirmizî, İlim:16, no:2676, 5/44)* diye ashâbın hâlini anlatırken aslâ: "Feryat figan ettik, kalkıp raks ettik" gibi sözler sarfetmedi.

Seleften nakledildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikri esnâsında kalbin korkuya kapılma ânı duânın kesinlikle müstecâb olacağı vakitlerdendir. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle demiştir: "Müminin kalbindeki korku hâli, bir hurma dalının tutuşması gibidir (yâni gelir-geçer). Sizden biriniz kendinde bu hâli bulduğu zaman hemen o anda duâ yapsın (çünkü o anda yapılan duâ kabul edilir)." *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/379; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/20)*

Sâbit el-Bünânî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Falan zât: 'Ben duâmın ne zaman kabul edileceğini biliyorum' deyince ona: 'Bunu nasıl fark ediyorsun?' dediler. O da: 'Derim ürperdiğinde, kalbim korktuğunda ve gözlerimden yaş aktığında! İşte o an kabul olunduğum andır' dedi." *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/379; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/20-21)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede kâmil müminlerin hallerinden bahsedilmiştir. Bunların ilk vasfı olarak "Yanlarında **Allâh** anıldığında kalpleri korkar" buyrulmuştur ki bu korku, **Allâh-u Te'âlâ**'nın celâlinin heybetine kapılmaktan ve **Mevlâ-i lâ Yezâl**'in azametini tasavvurdan kaynaklanmaktadır.

Evet, bu korku, mukarreb melek olsun, mürsel nebî olsun, takî ve nakî bir mümin olsun kâmil îman ehlinin tamâmı için gereklidir. Ama bu, azap korkusuna benzemez, çünkü o korku sâdece **Allâh**'ın anılmasıyla hâsıl olmaz, aksine günahların düşünülmesi ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın âsîlerden intikam almak için yapacağı azâbın akla getirilmesiyle meydana gelir. Bir günah yapmaya niyetlenip de kendisine "**Allâh**'tan kork" denildiğinde **Allâh**'ın azâbından korkarak o günahı bırakan nerede?! **Allâh-u Te'âlâ**'nın azâb edicilik ve intikam alıcılık gibi sıfatlarından ve fiillerinden biri kendisine hatırlatılmaksızın sırf **Allâh-u Te'âlâ**'yı hatırlamakla, O'nun yüce şânını büyük tutarak ve heybetine kapılarak günahları terk eden nerede?!

Şunu bil ki; îman nûrunun alâmeti kalbi hassaslaştırması ve nefsin sıfatlarının bulanıklıklarından ve karanlıklarından onu arındırarak kasvetini yumuşatmasıdır. Böylece kalp **Allâh**'ın zikrine karşı yumuşar ve içinde **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşma şevki bulur. İşte bu, bidâyet ehlinin (mânevî yola yeni başlayanların) hâlidir. Nihâyet ehlinin hâline gelince; onlara gâlip olan hal ise zikirle sâkinleşip tatmin olmaktır. İslâm'a yeni giren bir topluluk **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna geldiklerinde Kur'ân dinledikleri zaman ağlamaya ve ahlamaya başladılar. Bunu gören **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*:

«هَكَذَا كُنَّا فِي بِدَايَةِ الْإِسْلَامِ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُنَا.»

"İslâm'ın bidâyetinde biz de böyleydik, sonra kalplerimiz katılaştı" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/313)* buyurdu ki böylece o, itmi'nân hâlinde son dereceye ulaştığına işâret etmiş oldu.

İkinci Vasıf: (وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا) kavl-i şerîfiyle beyân edildiği vechile; **"Okunan âyetlerin onların îmânını artırması"**dır.

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; burada geçen îmandan maksat tasdiktir. Çünkü îmânın artması ancak inanılacak şeyleri doğrulamanın ziyâdeleşmesiyle hâsıl olur ki bu da üç türlüdür:

Birincisi; sahâbe-i kirâm zamânında vahyin nüzûlü devâm ettiğinden ve hükümler art arda geldiğinden her bir yeni hüküm geldiğinde ona inanan sahâbe elbette tasdik ve ikrar bakımından sürekli fazlalık kazanmaktaydılar. Nitekim bir insanı bir konuda tasdik edendense, iki konuda tasdik edenin tasdikinin daha fazla olduğu âşikârdır. Münâfıklar hakkında buyrulmuş olan:

﴿وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا﴾

"Her ne zaman bir sûre indirilse, onlardan kimi: 'İşte bu (sûre) **hanginizi onu îman bakımından artırmıştır?' der"** *(Tevbe Sûresi:124)* âyet-i kerîmesi de bu mânâdadır.

Dolayısıyla bu gibi âyet-i kerîmeler **Mâtürîdî** mezhebimizin itikādı olan **"Îman artmaz, eksilmez"** akîdesiyle çelişmez. Çünkü bu âyetler îman mevzûlarının teferruat bakımından fazlalaşmaya ihtimâli olan asr-ı saâdetle alâkalıdır. Din tamamlandıktan sonra ise inanılacak meseleler bakımından bir artış düşünülemeyeceğinden artık îmânın kendisi hakkında bir artış söz konusu olmaz, ancak nur bakımından artabilir. Zâten lügat bakımından da îman, kalbin tasdîkinden ve inanışından ibârettir ki bu mefhum artışa elverişli bir şey değildir.

Buna göre îmânını amel-i sâlihle destekleyenin îmânı nur bakımından daha güçlü olur. Nitekim sahâbe-i kirâmdan **Hubâşe** *(Radıyallâhu Anh)*ın torunu **Umeyr ibni Habîb** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Biz **Allâh**'ı zikrettiğimiz ve O'ndan sakındığımız zaman îmânımız artar, ama gaflet edip unutursak ve vazîfelerimizi zâyi edersek işte o zaman noksanlaşır" *(İbni Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:4/381; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/21-22)* demiştir ki, bundan anlaşılması gereken de inanılacak meselelerin artıp eksilmesi değil de, îmânın nûrunun artıp eksilmesidir.

Yine bu mânâda **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anh)* **Adiyy ibni Adiyy**'e:

«إِنَّ لِلْإِيمَانِ فَرَائِضَ، وَشَرَائِطَ، وَشَرَائِعَ، وَحُدُودًا وَسُنَنًا فَمَنِ اسْتَكْمَلَهَا اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ. وَمَنْ لَمْ يَسْتَكْمِلْهَا لَمْ يَسْتَكْمِلِ الْإِيمَانَ.»

"Şüphesiz îmâna âit farzlar, şartlar, hükümler, sınırlar ve sünnetler vardır ki bunları ikmâl eden îmânını kemâle erdirmiş olur. Bunları tamamlamayan ise kâmil îmâna sâhip olamaz" *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/229)* diye mektup yazmıştır ki bu da amelin, îmânın aslına tealluk etmediğinin velâkin sâdece kemâliyle alâkalı olduğunun delîlidir.

İkincisi; Vâhidî *(Rahimehullâh)*ın da nakli vechile, ehl-i ilmin geneline göre kimin katında îman delilleri daha fazla ve daha çok olursa onun îmânı daha güçlü olur. Çünkü delillerin fazlalığı şüpheyi giderir ve yakîni kuvvetlendirir. Nitekim:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «لَوْ وُزِنَ إِيمَانُ أَبِي بَكْرٍ بِإِيمَانِ أَهْلِ الْأَرْضِ لَرَجَحَ إِيمَانُ أَبِي بَكْرٍ.»

"Ebû Bekr'in îmânı yer halkının îmânı ile tartılacak olsa, elbette Ebû Bekr'in îmânı ağır gelir" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/96)* hadîs-i şerîfiyle de bu hakîkate işâret edilmiştir ki böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Allâh**'ı bilmesinin herkesten daha güçlü olduğunu açıklamıştır.

Ayrıca **Kur'ân-ı Kerîm** tilâveti esnâsında yağan bereketler de kalbin mutmain olmasını sağlayacağından burada îmânı artırma fiili âyetlere isnâd edilmiştir. Çünkü îmânın kuvvetlenmesini mûcip olan şey aslında o âyetlerin dinlenmesi ve mânâlarının anlaşılmasıdır.

Üçüncüsü; Allâh-u Te'âlâ'nın kudret ve hikmetinin mükemmelliği ancak O'nun yaratıklarında bulunan hikmet eserleri vâsıtasıyla anlaşılabilir ki bu, sâhili olmayan bir denizdir. İnsanın aklı **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir şeyi yaratmasında bulunan hikmet eserlerine vâkıf olduktan sonra diğer bir şeyi halk edişindeki hikmeti talep etmeye

intikal eder, ondan da daha üstün ve mükemmel bir mertebeye geçer. İşte bu mertebelerin nihâyeti olmadığı gibi **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme mertebelerinin de sonu yoktur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede kâmil müminler hakkında beyân edilen ikinci vasıf: **"O'nun âyetleri onlara okunduğu zaman o âyetler onların îmânını artırır"** kavl-i şerîfiyle açıklanmıştır. Burada arttığı bildirilen şey, îmanda yakîn (şüphesiz inanç) ve tume'nînet-i nefsden (gönül yatışmasından) ibârettir. Çünkü delillerin birbirini takviye etmesi, huccet ve burhanların birbirini desteklemesi hiç şüphesiz kalbin yatışmasının artışını ve îmanda yakînin güçlenmesini mûciptir. Yoksa inanılacak şeyler sâbit olduğu için mutlak mânâda bir îman artmayı ve eksilmeyi kabul etmez.

Allâme Fâdıl Taftâzânî *(Rahimehullâh)* ve ona uyarak **Ebussuûd Efendi** *(Rahimehümellâh)* şöyle demiştir: "Peygamberlerin ve keşif erbâbının yakîniyle genel ümmetin yakîni arasında açıkça fark bulunduğu için îman şartlarını tasdikde yakîn (şüphesizlik) kazanmak ziyâde ve noksanı kābildir. Bundan dolayı **Emîru'l-müminîn Ali** *(Radıyallâhu Anh)*:

«لَوْ كُشِفَ الْغِطَاءُ مَا ازْدَدْتُ يَقِينًا.»

"(Âhiretten) **peçe açılsa da yakînim artmaz** (çünkü benim şüphesiz inancım nihâî noktada olduğu için artışa müsâit değildir)" demiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/313)*

Kâşifî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; **Sülemî**'nin **"Hakâik"**inde zikrolunmuştur ki; Kurân-ı Kerîm'in tilâveti bereketiyle onların bâtınlarında yakîn nûru zâhir olur, zâhirlerinde de ibâdet ve tâatte ziyâdelik âşikâr olur.

"Bahru'l-Hakāik"de buyrulmuştur ki, îmân-ı hakîkî (gerçek îman) öyle bir nurdur ki, sa'y-u gayret ve himmet miktarınca o kimsenin gönlünün penceresinden parlar, vücûd iklimini aydınlatır. Yâni içine bir güneş gibi doğar ve derûnunun zulmeti (içinin karanlığı) gündüz olur ve artık içeride gizli olan şeylerin hepsi sana âşikâr olur, sen de neler olduğunu görürsün. İşte Kur'ân gönül erbâbına okunduğunda, onların gönül ve kalplerinin penceresi o kırâat bereketiyle ziyâdesiyle açılır ve îman nûru ona çok daha fazla düşer, yâni, îman nurları fevkalâde ziyâde olur, böylece onlar nûr-i cemâl-i İlâhî'de müsteğrak olurlar (**Allâh-u Te'âlâ**'nın Cemâlinin nûrunu müşâhedede boğulup kalırlar).

Üçüncü Vasıf: (وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ) kavl-i şerîfiyle beyân edilen "**Allâh**'a tevekkül" sıfatıdır.

Beğavî ve **Fahrurrâzî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; müminlerin sıfatı **Allâh-u Te'âlâ**'nın, vaad ve va'îdinde (müjde ve tehditlerinde) sâdık olduğuna güvenmeleri ve her hususta: "**Allâh** ve **Rasûlü** doğru söyledi" demeleri, münâfıklar gibi: "**Allâh** ve **Rasûlü** bizi aldattı" dememeleridir.

Âyet-i kerîmede hasr ifâdesi bulunduğu için mânâ: "Onlar sâdece Rablerine güvenirler, hiçbir işte O'ndan başkasına itimat etmezler, bütün işlerini O'na ısmarlarlar, O'ndan başkasından korkmazlar ve O'nun gayrinden bir şey ummazlar" demek olur ki bu hal yüksek bir mertebe ve şerefli bir derecedir. Bu yüzden **Sa'îd ibni**

Ayet: 2

Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*: **"Allâh**'a tevekkül, îmânî vasıfları kendisinde toplayan bir sıfattır. **Allâh**'a tevekkül, îmânın yarısıdır" demiştir. *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, sh:19; İbni Ebî Hâtim:5/1656; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/22)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen şu mânâlar zikredilmiştir: "Bu dostlar dünyâya ve ehline değil de ancak Rablerine tevekkül ederler. Çünkü îman nûruyla **Hakk**'ın cemâlini ve celâlini müşâhede eden kişi **Hakk**'ı müşâhede husûsunda öyle derin bir denize daldırmıştır ki artık o başkasıyla ilgilenemez ve bütün varlıkları **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezici celâl tecellileri altında muzmahil (darmadağın) vaziyette görür, bu yüzden de tevekkülü ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya olur, gayrine değil!

(Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:)

هَرْکِه اُو دَرْ بَحْرْ مُسْتَغْرَقْ شَوَدْ فَارِغْ اَزْ کَشْتِی و اَزْ زَوْرَقْ شَوَدْ

غَرْقَهٔ دَرْیَا بَجُزْ دَرْیَا نَدِیدْ غَیْرْ دَرْیَا هَسْتْ بَرْ وَیْ نَاپَدِیدْ

"Her kim ki deniz içerisinde batıp boğulmuştur,
O kişi gemiden de, sandaldan da vârestedir.
Bir denizde boğulan kimse, o denizden başka şey görmez,
Başka denizler de vardır, ama onlar ona görünmez."

*Denize dalmış kimsenin artık kayık ve gemiyle işi bitmiştir. Denizin içinde batmış olan kişi ancak o denizi görür, başka şey görmez. Hâlbuki başka denizler de vardır, ancak ona zâhir (açık, görünür) değildir. O kimse yalnız düştüğü denizi bilir, başka deniz bilmez. Yâni; sâlikân-i Hakk (**Allâh-u Te'âlâ**'nın mânevî yolunun yolcuları) olanlar hangi feyiz ve tecellî-i Rabbânî deryâsına ğark olmuşlar ise, o tecellî ve feyzi bilirler, başka tecellî ve feyiz bilmezler. Halbuki Cenâb-ı Hakk'ın hadsiz hesapsız tecellî ve feyzi vardır. Herkese bir başka tecellî eder. Hattâ bir kuluna eylediği tecellîyi diğer kuluna eylemez. Hattâ bir kuluna eylediği bir tecellîyi diğer defâ eylemez yâni mükerrer etmez. Her an başka tecellî eder. Fesübhânellâhi'l-Azîm! (Aşçı Dede Efendi-İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/704)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ehl-i ilmin bâzısının beyân-ı vechile **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede evvelâ: **"Kalpleri ürperir"** buyurarak mürîdin ilk hâline dikkat çekmiştir. Çünkü mürîdin kalbi bidâyette tecellîlere tahammüle tâkat getiremez. Bu yüzden kendisine bir korku ârız olur, tüyleri ürperir ve eklemleri titrer.

Müntehîlere gelince böyle haller onlara az kere ârız olur, çünkü onların kalpleri tecellîlere tahammül gücü kazanmıştır ve onlara alışmıştır. Bu nedenle tecellîler karşısında o kalpler sarsılmaz ve değişikliğe mâruz kalmaz.

İşte **Sıddîk-ı Ekber** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen şu hâdiseyi **Sühreverdî** *(Kuddise Sirruhû)* bu mânâya hamletmiştir. Şöyle ki o, Kur'ân okunduğunda ağlayan bir adam görünce:

«هَكَذَا كُنَّا حَتَّي قَسَتِ القُلُوبُ.»

"Biz de böyleydik, sonra kalpler katılaştı" demiş, böylece o: "Bizim kalplerimiz Kur'ân dinlemeye çok alıştı ve onun nurlarıyla ülfet etti. Artık biz dinlediğimizde hiçbir gariplik bulmuyoruz ki kalplerimiz değişsin!" demek istemiştir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde ikinci olarak: **"Onların îmânını artırır"** kavl-i şerîfiyle, müridin sülûk ve tecellî makamlarına başlamasına ve mânevî hallerde yükselmesine dikkat çekmiştir.

Üçüncü olarak da: **"Onlar ancak Rablerine tevekkül ederler"** kavl-i şerîfiyle mürîdin derecelerde ve makamlarda yükselişine işâret etmiştir. Bu cümle-i celîlede mef'ûlün öne alınması, bu kulların kendi güçlerini ve kuvvetlerini görmekten tam mânâsıyla uzak olduklarına, işlerini kâmil mânâda **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısmarladıklarına ve **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden sarf-ı nazar ettiklerine işâret etmektedir. Tevekkül fiilinin muzârî sîğasıyla zikredilmesinde, bu kişilerdeki tevekkülün, tevekkül mertebelerinin tümünü kapladığına târiz (çıtlatma) vardır.

Nitekim Ârif **Ebû İsmâ'îl el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)*: "Tevekkül; kişinin, bütün işlerini sâhibine ısmarlaması ve her işte onun vekâletine îtimat etmesidir" demiştir ki bu, mertebelerin en zorlarındandır. Aynı zamanda bu, hürler katında iftihar tâcı olan ubûdiyetin delîlidir.

Kâmil müminlere ârız olan korku hâli, **Allâh-u Te'âlâ**'nın celâl ve azametinin heybetine kapılmalarıdır ki bu korku onlardan aslâ zâil olmaz. Ama azap korkusu buna benzemez, çünkü o geçicidir. Yaygın olan bir rivâyette zikredilen:

«نِعْمَ الْعَبْدُ صُهَيْبٌ لَوْ لَمْ يَخَفِ اللهَ لَمْ يَعْصِهِ.»

"Suheyb ne güzel kuldur! Allâh'tan korkmasaydı bile O'na isyân etmezdi" kelâmıyla da bu makāma işâret edilmiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; gerçek müminlerin kalpleri ayrılık korkusundan heyecana kapılmış, bu nedenle uzuvları **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı hizmetle huşûa varmıştır.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Sa'îd el-Harrâz** *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Bu âyette methedilen o adamı zikir dinlerken yâhut **Allâh-u Te'âlâ**'nın kitabını dinlerken hiç gördün mü? Zikir dinlemek seni hiç dilsiz etti mi? Nihâyet sen (konuştuklarını) ancak **Allâh-u Te'âlâ** ile konuşacak hâle geldin mi ve bu hâl seni hiç sağır etti mi, o derece ki (duyduklarını) sâdece O'ndan dinler hâle geldin mi? Heyhât! (Nerede sende bu haller!)"

Mümin zikir duyduğu zaman yâhut kendi zikrettiği zaman onun kalbi o zikri diline çevirir, kulağına da zikir dinlemeyi avdet ettirir. Böylece o kalp çarpmaya başlar ki, işte **Allâh-u Te'âlâ**'nın bahsettiği **"Vecel"** bu haldir.

Vâsitî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Müminlerin kalpleri **Allâh-u Te'âlâ**'yı müşâhede ettikleri kadar korkuya kapılır. Bâzen **Allâh-u Te'âlâ** onlara celâl makamlarını gösterir ki bu, haklarında teb'îd (uzaklaştırma) murâd ettiğinde olur.

Ayet: 2

Ama takrîb (yaklaştırma) göstermek murâd ederse o zaman ona meveddet ve muhabbet (dostluk ve sevgi) makamlarını gösterir."

Cüneyd *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Onların kalpleri Hakk'ı kaybederler diye korkuya kapılmıştır."

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Vecel hâli, mütalaa (müşâhede) miktârıncadır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın satvetini mütalaa eden O'nun heybetine kapılır. Meveddetini mütalaa edenin kalbi ise onu kaçırırım korkusuna kapılır. Ama kendi müşâhedesinden geçerek **Allâh-u Te'âlâ**'yı ezel ve ebed mefhumlarından hâlî bir halde sermediyet (süreklilik) vasfıyla mütalaa edende ne vecel kalır, ne ızdırap kalır, ne tebâ'üd, ne de iktirâb (ne uzaklık ne de yakınlık) kalır.

Çünkü o kişi, Zât ile tahakkuk ettiğinden (**Allâh-u Te'âlâ**'nın öz Zât'ının hakîkatiyle hakîkatlendiğinden) dolayı sıfatları unutmuş ve O Zât'ı müşâhede ile kendi zâtından fâni olmuştur.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de sıfatlardan Zât'a kaçtığını beyân etmek üzere:

«...أَعُوذُ بِكَ مِنْكَ...»

"Senden Sana sığınırım!" *(Müslim, Salât:42, no:486, 1/352; Muhammed ibni Hüseyn es-Sülemî, Hakaiku't-tefsîr:1/255)* buyurmuştur.

Meşâyıhtan biri: **"O âyetler onların îmânını artırır"** kavl-i şerîfinin tefsîrinde şöyle buyurmuştur: "**Allâh-u Te'âlâ** kâmil müminlere tilâvet bereketini ızhâr etmiş, böylece onların bâtınlarına ziyâde yakîn (şüphesiz inanç fazlalığı), zâhirlerine de ziyâde tâat (fazlaca ibâdet) lütfetmiştir."

Cüneyd *(Rahimehullâh)*: **"O âyetler onların îmânını artırır!"** kavl-i şerîfi hakkında: "Çünkü **Allâh**'a ancak **Allâh** ile ulaşılır!" demiştir.

Amr ibni Osmân *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Sahîh bir vecd (ârız olan mânevî hâlin doğru olanı), ahvâlinde, ef'âlinde, akvâlinde ve ahlâkında (hallerinde, fiillerinde, sözlerinde ve huylarında) insana artış kazandırandır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **"Âyetleri onlar üzerine okunduğu zaman onları îman bakımından artırır"** buyurmaktadır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen "Vecel" şiddetli korku demektir ki böylece gerçek müminlerin vasıfları anlatılmaktadır. Buna göre, gerçek müminler o kimselerdir ki; korku onları gaflet yurtlarından çıkarır ve ğaybet (geçkinlik) yuvalarından rahatsız ederek uzaklaştırır. Onlar tefrika (kalp dağınıklığı) vâdilerinden ayrılıp zikre şâhit oldukları mekânlara döndükleri zaman **Allâh-u Azze ve Celle** ile sükûn bulma (huzûra kavuşma) hâline nâil olurlar. Böylece üzerlerine okunan âyetler onların tasdikine tasdik, tahkîkine tahkîk katar.

Bu kullar **Allâh-u Te'âlâ**'nın kadrinin yüceliğini görerek kendilerinin onu idrâk etmekten âciz olduklarını yakînen anladıkları zaman, **Allâh-u Te'âlâ** bidâyetlerinde onları inâyetiyle (mahrum kimselerden) seçip ayırdığı gibi, nihâyetlerinde de riâyeti (gözetimi) ile onlara imdâd edeceği husûsunda ancak O'na tevekkül ederler.

Denilmiştir ki: "**Hakk Sübhânehû**'nun irfan ehline karşı sürekli âdeti, onları Kendi Celâlini keşfetmekle, Kendi Cemâlinin lütfuna erişme arasında dolaştırıp durmasıdır. **Allâh-u Te'âlâ** onlara Celâlini keşfettirdiği zaman kalpleri korkar, Cemâl sıfatıyla onlara lütuf buyurduğu zaman ise kalpleri sâkinleşir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللهِ﴾

"Onların kalpleri Allâh'ı(n rahmetini hatırlamakla, varlığına ve birliğine delâlet eden delilleri) **anmakla** (tüm çalkantılardan, ıztırap ve şüphelerden kurtularak istikrar ve) **sükûnete kavuşmaktadır"** *(Ra'd Sûresi:28)* buyurmuştur."

Yine denilmiştir ki: "Onların kalpleri **Allâh-u Te'âlâ**'dan ayrılık korkusuyla korkar, sırları (iç âlemleri) ise O'na kavuşmanın rahatlığıyla sükûnete erer. Firâkı (ayrılığı) düşünmek onları tüketir, visâli anmak ise onları ayıltır ve diriltir."

Şöyle de denilmiştir: "Tâlipler (**Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşma arayışında olanlar) O'ndan korkularının îras ettiği ağıt yakma hâli içerisindedirler, vâsıllar da O'nun yakınlığının rahatlığı içerisindedirler, müvahhidler ise her şeyden geçmelerinin verdiği mahviyet hâli içindedirler. Ulaştıkları hakîkatler kendilerini istîlâ ettiği için onlar yeni başlayan herhangi bir zamânın farkında değillerdir ki bir korku onları endişeye sevkedebilsin ya da bir beklenti onları tamah seline kaptırabilsin, onların hisleri de yoktur ki herhangi bir lezzet onları sâhiplenebilsin. Çünkü kendilerine sâhip olan Rablerinden beliren tecellîler ile onların (nefislerinin) kökleri koparıldığı için onlar kendilerinden geçmiştirler, artık onlara nefsileri değil de, kendilerinden ğayrı olan Rableri gâlip gelmiştir."

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; şu bilinsin ki îman üç kısım üzeredir, bir kısım îmân(ın nûru) artmaz eksilmez ki bu, meleklerin îmânıdır. Bir îman da vardır ki (nur bakımından) artar eksilir, bu da avâmm Müslümanların îmânıdır. Bir îman da vardır ki (nur bakımından) artar eksilmez, bu da nebîlerin ve rasüllerin bir de onların kademi üzere bulunup, yakîn ilminde râsih olan rûhânî âriflerle, seyr-i sülûk hâlinde olup onlara tutunan müridlerin îmânıdır. İşte bu zatların îmânı devamlı artıştadır, ruhları da dâimâ mârifet konusunda terakkîdedir. Onlar mânen ayık ve uyanık oldukları için, tevhîd îtikatları da mükemmel olduğu için tâat ve mâsiyet sebebiyle dâimâ îman nûrunu artırırlar. Nitekim **"Hıkem"**de:

وَرُبَّمَا قَضَى عَلَيْكَ بِالذَّنْبِ فَكَانَ سَبَبًا فِى الْوُصُولِ

"Bâzen O (Rabbin) **senin hakkında bir günah hükmü verir de o günah senin vusûl** (**Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşma) **sebebin olur"** buyrulmuştur.

Yine böylece:

مَعْصِيَةٌ أَوْرَثَتْ ذُلاً وَافْتِقَاراً خَيْرٌ مِنْ طَاعَةٍ أَوْرَثَتْ عِزًّا وَاسْتِكْبَارًا

"Zillet ve muhtaçlığını bilme hâli kazandıran bir mâsiyet, izzet ve kibir îrâs eden bir tâatten daha hayırlıdır" buyrulmuştur.

Ayet: 2

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: İnananlar ancak o kimselerdir ki, **Allâh-u Te'âlâ** anılsa ve O'nun azameti, kibriyâsı vesâir sıfatları mülâhaza olunsa o sıfatların tecellîlerinin nurları kalplerine parlayınca ürpermeye başlarlar. İşte kalp zikri bundan ibârettir. **Allâh-u Te'âlâ**'yı ef'âl ile zikretmek yâni O'nun yaptığı işleri hatırlamak nefsin zikridir. Üzerlerine O'nun âyetleri okunduğu zaman îmanları artar, çünkü ilim (bilme) makāmından ayn (görme) makāmına yükselirler. Nitekim haberde vârid olduğu üzere:

«إِنَّ اللهَ تَعَالَى تَجَلَّى لِعِبَادِهِ فِي كَلَامِهِ لَوْ يَعْلَمُونَ.»

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ Kendi kelâmında kullarına tecellî buyurmuştur, keşke bunu bilseydiler!"

Müminler ancak Rablerine tevekkül ederler, çünkü onlar **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrisinin hiçbir fiilini görmezler.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın Zikrinden ve Âyetlerinden Etkilenen Sâlih Kulların Vasıfları:

﴿ اَلَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللهِ أَلَا بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴾

"(Hakka yönelenler) **o kimseler**(dir) **ki;** (inanılması gereken tüm hakîkatlere) **îmân etmiştirler ve kalpleri Allâh'ı**(n rahmetini hatırlamakla, varlığına ve birliğine delâlet eden delilleri) **anmakla** (tüm çalkantılardan, ıstırap ve şüphelerden kurtularak istikrar ve) **sükûnete kavuşmaktadır/ve kalpleri Allâh'ın** (Kur'ân'ını okumak ve öğretmiş olduğu) **zikr**(ler)**i** (yapmak sûreti) **ile** (yatışıp) **sükûne erer/. Âgâh olun ki; kalpler ancak Allâh'ın zikriyle mutmain olur!"** *(Ra'd Sûresi:28)*

﴿ اَلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴾

"O kimseleri (müjdele) **ki, Allâh anıldığında** (eseri dışa vuracak şekilde) **kalpleri korkuyla dolmuştur, özellikle kendilerine isâbet etmiş olan** (hastalık, mihnet, hicret ve gurbet gibi) **şeylere karşı sabredenleri ve o** (farz) **namaz**(lar)**ı** (vakti vaktine) **hakkıyla kılanları, bir de onlar**(ı) **ki, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden** (hayır yollarına) **harcamada bulunmaktadırlar!"** *(Hacc Sûresi:35)*

﴿إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾

"Bizim âyetlerimize ancak o kimseler îmân eder ki; kendileriyle öğütlendikleri zaman, (büyüklüğümüz karşısında hiç beklemeden) **secde edenler hâlinde** (yere) **kapanırlar, Rablerinin hamdiyle birlikte** (O'nu, diriltmekten âciz olmak gibi, şânına yakışmayan durumlardan tenzîh ve) **tesbîh ederler, bir de onlar** (âyetler karşısında kör ve sağır kalıp da, îman ve taattan) **büyüklenmezler."** *(Secde Sûresi:15)*

﴿اَللهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللهِ ذَٰلِكَ هُدَى اللهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾

"Allâh, kelâmın en güzelini, (mûcizelik, sağlamlık, yararlılık ve doğrulukta, âyetleri) **birbirine benzeyen ve** (kıssaları, haberleri, emir ve yasakları, müjde ve tehditleri, vaaz ve öğütleri) **mükerrer olan pek değerli bir kitap olarak indirmiştir ki; Rablerinden korkmakta olan o kimselerin derileri onda**(ki azap ve tehdit âyetlerini duyduklarında)**n dolayı titreyerek ürperir. Sonra** (müjde ve rahmet âyetlerini duyduklarında ise) **derileri ve kalpleri Allâh'ın zikrine doğru yatışıp yumuşar. İşte sana! Bu, Allâh'ın hidâyetidir ki; buna dilediğini eriştirir.** (Kendisini hakka irşad edecek âyetleri dinlemekten yüz çevirdiği için) **Allâh kimi de saptırırsa, artık onun için hiçbir hidâyet edici yoktur!"** *(Zümer Sûresi:23)*

﴿ اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (3)

(اَلَّذِينَ) **O müminlerden bedel,** o kimseler ki, (يُقِيمُونَ) **dosdoğru kılarlar,** neyi? (اَلصَّلَاةَ) **o** (farz) **namazları,** daha, (وَمِمَّا) **o şeylerden ki,** (رَزَقْنَا) **rızıklandırdık,** kimi? (هُمْ) **onları,** yâni kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden, ne yaparlar? (يُنْفِقُونَ) **harcamada bulunurlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kimseler ki o (farz) **namaz**(lar)ı **dosdoğru kılarlar, kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden de** (Bizim yolumuzda) **harcamada bulunurlar."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i celîlede kalp amellerinden olan üç meretebeyi yâni **Allâh**'ın zikri esnâsında korkuya kapılmayı, Kur'ân tilâveti sırasında îman artışını ve **Allâh**'a tevekkülü zikrettikten sonra bu âyet-i kerîmesiyle beden amellerinden olan diğer iki sıfatı açıklayarak kâmil müminlerin evsâfından olan beş sıfatı itmâm buyurdu.

Hassân ibni Atıyye *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "**Allâh**'ın Kitabında îman netîce îtibârıyla amele bağlandı. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾

"İnananlar ancak o kimselerdir ki; Allâh anıldığı zaman kalpleri korkuya kapılır, üzerlerine O'nun âyetleri okunduğunda, kendilerini îman yönünden artırırlar ve onlar ancak Rablerine tevekkül ederler" buyurarak sâdece kalp fiillerinden bahsettikten sonra bu âyet-i kerîmede:

﴿اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾

"O kimseler ki o (farz) **namaz**(lar)ı **dosdoğru kılarlar, kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden de** (Bizim yolumuzda) **harcamada bulunurlar"** buyurarak îmânı amelle netîcelendirdi" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/23)*

Bu sözden amelin îmandan bir cüz olduğu anlaşılmamalıdır, ancak burada anlatılmak istenen husus, îmânın ancak amelle kemâl bulacağı ve amelsiz îmânın nâkıs olacağıdır.

Dördüncü Vasıf: Namazı ikâmedir ki bu vasıf ancak, farz olan beş vakit namazı vakti vaktine, içindeki ve dışındaki şartlarına riâyetle, cemaatle ve huzur üzere kılmakla yerine getirilebilir.

Beşinci Vasıf: **Allâh-u Te'âlâ**'nın verdiği rızıklardan infaktır ki, zekât, hac ve cihat harcamaları vesâir hayırlara yapılan tüm infak çeşitleri buna dâhildir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; eğer burada birisi çıkıp da: "Bu âyet-i kerîmelerden anlaşıldığına göre bu beş sıfata sâhip olan kişi azaptan kurtuluş ve sevâba nâiliyet ile şereflendirilmiştir. Bu ise kulun bu beş şeyden başka bir mükellefiyeti olmaması anlamına gelir ki Müslümanların icmâ'ıyla bu görüş bâtıldır. Zîrâ oruç ve hac gibi daha nice farzlar vardır" diyecek olursa ona cevâben şöyle deriz:

"**Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmelerinde önce bâtınî sonra zâhirî olmak üzere iki vasıf açıklamıştır ki, bütün mükellefiyetler bu ikisinden birine dâhildir. Ancak **Allâh-u Te'âlâ** bâtınî sıfatlar içerisinden özellikle tevekkülü zikretmiş, zâhirî ameller içerisinden de namaz ve zekâtı tahsis etmiştir ki, böylece **Allâh-u Te'âlâ** bâtınî hallerin en şereflisinin tevekkül, zâhirî amellerin en şereflisinin de namaz ve zekât olduğuna dikkat çekmiştir."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde nakledildiğine göre; **"el-Mecâlisü'l-Mahmûdiyye"** isimli eserde şöyle zikredilmiştir: "Şunu bil ki namaz bedenle yapılan amellerin en büyüğü olduğu gibi, sadaka da malla yapılan amellerin en hayırlısıdır.

Rivâyet olunduğuna göre; **Fâtıma** *(Radıyallâhu Anhâ)* **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın canının çektiği bir şeyi satın alsın diye entârisini satmak üzere **Hazreti Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a verdi. O da onu altı dirheme sattı. Yolda bir dilenci ondan bir şey isteyince o dirhemleri ona verdi. Bu sefer karşısına bir adam çıktı, onun yanında bir deve vardı, **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* o deveyi vâdeli olarak altmış dînâra satın aldı, daha sonra bir adam daha karşısına çıkarak o deveyi ondan altmış dînâr ve altı dirhem nakit paraya satın aldı. Bunun üzerine **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* devenin parasını ödemek için kendisine o deveyi satan adamı aradı, fakat bulamadı. Sonra başına gelenleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e arz edince **Aleyhisselâm Efendimiz**:

«اَمَّا السَّائِلُ فَرِضْوَانُ، وَاَمَّا الْبَائِعُ فَمِيكَائِيلُ، وَاَمَّا الْمُشْتَرِى فَجَبْرَائِيلُ.»

"Dilenciye gelince; o (cennetin görevlisi olan) **Rıdvân'dı, satıcı Mîkâîl'di, müşterî ise Cebrâîl'di"** buyurdu. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/314)*

Hadîs-i şerîfte şöyle vârid olmuştur:

وَفِى الْحَدِيثِ: «يَأْتِى يَوْمَ الْقِيَامَةِ اَرْبَعَةٌ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ بِغَيْرِ حِسَابٍ؛ اَلْحَاجُّ الَّذِى حَجَّ الْبَيْتَ بِغَيْرِ اِفْسَادٍ، وَالشَّهِيدُ الَّذِى قُتِلَ فِى الْمَعْرِكَةِ، وَالسَّخِىُّ الَّذِى لَمْ يَلْتَمِسْ بِسَخَاوَتِهِ رِيَاءً، وَالْعَالِمُ الَّذِى عَمِلَ بِعِلْمِهِ فَيَتَنَازَعُونَ فِى دُخُولِ الْجَنَّةِ اَوَّلًا فَيُرْسِلُ اللّٰهُ جَبْرَائِيلَ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ بِالْعَدْلِ فَيَقُولُ لِلشَّهِيدِ مَا فَعَلْتَ فِى الدُّنْيَا حَتَّى تُرِيدُ اَنْ تَدْخُلَ الْجَنَّةَ اَوَّلًا؟ فَيَقُولُ قُتِلْتُ فِى الْمَعْرِكَةِ لِرِضَى اللّٰهِ تَعَالَى. فَيَقُولُ: مِمَّنْ سَمِعْتَ اَنَّ مَنْ قُتِلَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ؟ فَيَقُولُ: مِنَ الْعُلَمَاءِ. فَيَقُولُ: اِحْفَظِ الْاَدَبَ وَلَا تَتَقَدَّمْ عَلَى مُعَلِّمِكَ! ثُمَّ يَسْأَلُ الْحَاجَّ وَالسَّخِىَّ كَذَلِكَ. ثُمَّ يَقُولُ لَهُمَا: اِحْفَظَا الْاَدَبَ وَلَا تَتَقَدَّمَا عَلَى مُعَلِّمِكُمَا. ثُمَّ يَقُولُ الْعَالِمُ: اِلٰهِى! اَنْتَ تَعْلَمُ اَنِّى مَا حَصَّلْتُ الْعِلْمَ اِلَّا بِسَخَاوَةِ السَّخِىِّ وَاَنْتَ لَا تُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ. فَيَقُولُ اللّٰهُ: صَدَقَ الْعَالِمُ. يَا رِضْوَانُ! اِفْتَحِ الْبَابَ وَاَدْخِلِ السَّخِىَّ اَوَّلًا!»

"Kıyâmet günü dört kişi hesap görmeksizin cennetin kapısına gelir ki bunlar; haccı bozacak bir şey yapmadan Beytullâh'ı haccetmiş olan hacı, harp meydanında öldürülmüş olan şehit, cömertliği mukâbilinde gösteriş aramayan sahî kimse, bir de ilmiyle amel etmiş olan âlim!

Bunlar cennete ilk önce kimin gireceği husûsunda çekişmeye başlayınca Allâh-u Te'âlâ aralarında adâletle hükmetsin için Cebrâîl *(Aleyhisselâm)***ı gönderir, o da şehîde: 'Sen dünyâda ne amel yaptın ki cennete ilk sen girmek istiyorsun' der. O da: 'Ben Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsı için harp meydanında öldürüldüm' der. Cibrîl de ona: 'Allâh yolunda öldürülenin cennete gireceğini kimden duydun?' der. O: 'Âlimlerden' deyince Cibrîl: 'Öyleyse edebi muhâfaza et, sana öğretenin önüne geçme' der.**

Sonra hacıya da cömerte de böylece sorar, onlara da: 'Edebi muhâfaza edin ve sizi öğretenin önüne geçmeyin' der. Sonra âlim: 'İlâhî! Sen biliyorsun ki ben bu ilmi ancak cömertin sehâveti sâyesinde kazandım, Sen iyilik yapanların ecrini zâyi etmezsin' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Âlim doğru söyledi. Ey Rıdvân! Kapıyı aç, önce cömerti cennete girdir' buyurur." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/314)*

İşte bu hadîs-i şerîfin işâreti vechile; bu âlimden maksat, ilmiyle amel edendir çünkü insaflı olmak ancak onun şânındandır. Zâten nefis düzelmeden insaf meydana gelmez. Bu da ancak amelle mümkün olur. Sakın zâhir ulemâsından nefsin hevâsına mübtelâ olanlar bu müjdelere aldanmasın. Zîrâ mücerred ilmin kurtarıcı olduğu görüşü bozuk bir mezheptir, fâcir bir âlimin azâbı câhilin azâbından daha şiddetlidir. Aslında âlim, ilmiyle amel eden ve kalbi tasfiye ederek irfâna (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmeye) ulaşan kimsedir.

Bu âyet-i kerîmede bahsi geçen kulların gerçek mânâda mümin olduklarında şüphe yoktur ama bu, canlarıyla, mallarıyla **Allâh-u Te'âlâ**'ya hizmet etmeleri, bedenî ve mâlî bütün alâkalardan sıyrılmaları, **Allâh-u Te'âlâ** ile bekâ hâline kavuşmaları ve canları dâhil her şeye O'nu tercih etmeleri sâyesinde olmuştur. Artık her kim hakkı O'nun gayrine tercih ederse gerçekten de o, muratlarının en yükseğine ulaşmış olur. Bu durumda hiç şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ** onun işlerini yönetecek ve isteklerini yerine getirecektir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; gerçek müminler amellerinin hiçbirini ihlâl etmeye râzı olmazlar, helâl olmayan yoldan mal toplamakla sıfatlanmazlar, taksîrât (kusur işleme) yurtlarında hiçbir halde eğri-büğrü gitmezler. İşte o kimselerin öyle yüce bir sıfatı vardır ki onların yaptığı bir işe ne şerî'atin inkârı bulunur, ne de onların hakîkat hükümlerinden uzaklaşmaları söz konusu olur.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: O kimseler ki huzûr-u kalbî namazı kılarlar ki o namaz kurb (yakınlık) makâmına doğru mânevî mîractır (yükseliştir). Yine o kullar ki, Bizim kendilerini rızıklandırdığımız ve seyr-i sülûk vâsıtasıyla kendilerine kazandırdığımız ilimler-

den infâk ederler (ehil olanlara verirler). İşte onlar hakîkî müminlerdir, çünkü **Hakk**'ın sıfatları onlarda zuhûr etmiştir ve onlar **Hakk**'ın sıfatlarının aynaları olmuşlardır. Bundan dolayı:

«اَلْمُؤْمِنُ مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ.»

"Mümin müminin aynasıdır" buyrulmuştur.

Kendileri için Rableri katında sıfat mertebelerinden ve kalp cennetlerinin ravzalarından ibâret dereceler vardır. Kendi fiillerini görme günahları için büyük bir mağfiret vardır ve sıfat tecellîlerini hissetme semerelerinden ibâret pek hoş bir rızık vardır.

Âriflerden biri şöyle demiştir: "Mağfiret, **Allâh-u Te'âlâ**'nın gayriyle meşgul olmaktan hâsıl olan karanlıkları gidermektir. Rızk-ı kerîm ise; **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifet ve muhabbetinde istiğrak (O'nu tanıma ve sevme uğrunda kendini kaybetme) sebebiyle hâsıl olan nurlardır."

﴿ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (4)

(أُولَٰئِكَ) **İşte sana! Onlar,** (هُمْ) **ancak onlar,** kimlerdir? (الْمُؤْمِنُونَ) **müminlerdir,** nasıl bir îmanla? (حَقًّا) **hak olan,** (لَهُمْ) **onlar için vardır,** ne vardır? (دَرَجَاتٌ) **yüksek dereceler,** nerede? (عِنْدَ رَبِّهِمْ) **Rableri katında,** daha ne vardır? (وَمَغْفِرَةٌ) **büyük bir bağışlanma,** daha, (وَرِزْقٌ) **bir rızık, öyle rızık ki,** (كَرِيمٌ) **pek değerli.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İşte sana! Onlar, gerçekten inananların ta kendileridir. Rableri katında yüksek dereceler, (beşeriyet gereği işledikleri kusurlar için) **büyük bir bağışlanma ve** (cennet nîmetleri gibi) **pek değerli bir rızık onlara âittir."**

Î Z Â H Â T

"Hâzin, Nesefî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmelerinde kâmil müminler hakkında beş sıfat beyân ettikten sonra bu sıfatlarla mevsûf olanlara bu âyet-i kerîmesiyle üç mertebe lütfetmiştir. Birinci mertebe: (أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا) "Bu zâtların hakîkî mânâda mümin oldukları"nın tescîlidir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu kişiler hakkında: "Onlar kâfirlikten uzak oldular" demiştir.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* ise: "Onlar îmânı hak ettiler, **Allâh-u Te'âlâ** da o hakkı onlara verdi" demiştir.

Burada îtikāda tealluk eden bir husus vardır şöyle ki; müçtehitler bir Müslümanın "Ben müminim" diyebileceği hattâ demesi gerektiği husûsunda ittifak etmişler ama "Ben hakîkî müminim" deyip deyemeyeceği husûsunda ihtilâf etmişlerdir. **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*ın ashâbı "Kişi bu sözü söyleyemez ancak istisnâ ederek yâni 'İnşâallâh' diyerek: 'Ben inşâallâh müminim' diyebilir" demişlerse de, **İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* ve ashâbına göre îman, îtikattan ibâret olup amel buna dâhil olmadığından îman açıklanırken şek ve şüphe ifâdelerini kullanmak doğru olmaz.

Bu yüzden **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* "Ben inşâallâh müminim" sözü kesin inanca zıt düşen şek ve şüpheyi akla getirdiği için bunun kullanılmasını hoş karşılamazdı ve hâl-i hazırda bulunan kesin îtikādına dayanarak "Ben hakîkî mânâda bir müminim" derdi. Fakat bu son nefes îtibârıyla mümin öleceğini bilip söylemek anlamına gelmediğinden, **Sevrî** *(Radıyallâhu Anh)*ın: "Bir kimse hakîkî mümin olduğunu iddia edip de sonra cennetlik olduğuna şâhitlik yapamıyorsa âyetin tümüne değil de yarısına inanmış olur" sözüyle çelişmez.

Yine böylece **Alkame** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Biz bir yolculuktaydık, bir toplulukla karşılaştık, onlara kim olduklarını sorduğumuzda: "Hakîkî müminleriz" cevâbını aldık, fakat onlara ne cevap vereceğimiz bilemedik. Sonra **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*a rastladığımızda o bize: "Siz onlara 'Mâdem hakîkî müminiz diyebiliyorsunuz, o halde cennetlik olduğunuzu da iddia edebilirsiniz' deseydiniz ya" dedi.

İşte bu rivâyet de son nefeste îmânın muhâfaza edilip edilemeyeceğinin bilinmemesi hakkındadır, yoksa şu anda îmanlı olduğunu kesinlikle bilen bir kişinin hakîkî mânâda mümin olduğunu söylememesi gerektiğine delil olmaz. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Bir kimse münâfık olmadığını biliyorsa o kimse hakîkî mümindir" demiştir.

Ahmed ibni Hanbel *(Radıyallâhu Anh)*ın oğlu **Abdullâh** *(Rahimehullâh)* babasına adını sormuş, **"Ahmed"** cevâbını alınca: "Sen 'Hakîkî **Ahmed**'im' mi dersin yoksa 'İnşâallâh **Ahmed**'im' mi dersin" demiş. Babası: "Ben hakîkî **Ahmed**'im" deyince o: "Anababanın koyduğu isim hakkında 'İnşâallâh' demiyorsun da **Allâh** sana Kur'ân'da mümin vasfı takmışken hâlâ 'İnşâallâh' diyorsun" demiştir.

İbrâhîm et-Teymî *(Radıyallâhu Anh)*: "Ey Mümin! Ben hakkā müminim de, eğer doğru konuşuyorsan bu sözde sebât et, yok eğer yalancıysan zâten kâfirliğin, yalancılığından daha kötüdür" demiştir.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)* **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Niçin îmânında istisnâ ediyorsun?" diye sorunca o: "**İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ﴾

"Cezâ günü hatamı affetmesini umduğum Allâh" *(Şu'arâ Sûresi:82)* sözüne ittibâen" dediğinde **İmâm-ı E'zam**: "Peki niçin **Allâh-u Te'âlâ** ona:

﴿أَوَلَمْ تُؤْمِنْ﴾

"Sen îman etmedin mi?" diye sorduğundaki (بَلَى) **"Tabî îmân ettim"** cevâbına uymuyorsun?" deyince **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* söyleyecek bir söz bulamamıştır.

Bir adam **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Yâ **Ebâ Sa'îd**! Sen mümin misin?" diye sorduğunda o: "Îman iki türlüdür, eğer **Allâh**'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, cennete, cehenneme, diriltilmeye ve hesâba îmânımı soruyorsan ben bunlara inanan bir müminim! Ama bana **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا﴾

"(Hakîkî mânâda) **inananlar ancak o kimselerdir ki, Allâh anıldığı zaman kalpleri korkuya kapılır, üzerlerine O'nun âyetleri okunduğunda,** (dinledikleri o âyetler) **kendilerini îman** (ve tasdik) **yönünden artırırlar ve onlar ancak Rablerine tevekkül ederler. O kimseler ki o** (farz) **namaz**(lar)ı **dosdoğru kılarlar, kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden de** (Bizim yolumuzda) **harcamada bulunurlar. İşte sana! Onlar, gerçekten inananların ta kendileridir"** *(Enfâl Sûresi:2-4)* kavl-i şerîfinde

tanıtılan müminlerden soruyorsan vallâhi ben onlardan olup olmadığımı bilemiyorum" diye cevap verdi. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/350)*

Mazharî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın murâdı: "Îmânın kemâli; ihlâslı olmak, kalbi tasfiye etmek (**Allâh-u Te'âlâ**'nın sevmediği düşüncelerden arındırmak), nefsi tezkiye etmek (kötü huylarından temizlemek), uzuvları ibâdetlerle tahliye etmek (donatmak) ve isyanları bırakmak sûretiyle meydana gelir ki bu nâdir bir iştir. Ben nefsimin bunlarla vasıflanıp vasıflanmadığını bilemiyorum, ama îmânın kendisinden soruyorsan **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremiyle o mevcuttur" mânâsına geldiğinden bu söz "Ben inşâallâh müminim" demek kabîlinden olmaz.

Demek ki iki mezhep arasındaki nizâ' mânâ ile alâkalı olmayıp sâdece lafızla ilgilidir. Yine de ihtiyatlı olan **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın görüşüdür. Çünkü kişinin hakîkî mânâda mümin olduğunu söylemesi, âkıbetinin ne olduğunu bilmesi şartına bağlı olmayıp o andaki hâlinden haber vermek anlamına gelmektedir. Buna göre **Eş'arîler** âkıbeti (kişinin nasıl öleceğini) îtibâra alarak "Ben hakîkî mânâda müminim" sözünü yasaklamışlar, **Mâtürîdîler** ise hâl-i hâzıra îtibar ederek bu sözü serbest kılmışlardır.

Ayrıca sahâbe-i kirâm da bu ifâdeyi kullanmıştır. Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir gün yola çıktığında karşısına **Hârise ibni Nûmân** denilen bir genç çıktı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ يَوْمًا فَاسْتَقْبَلَهُ شَابٌّ مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ: حَارِثَةُ بْنُ النُّعْمَانِ، فَقَالَ لَهُ: «كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا حَارِثَةُ؟» قَالَ: أَصْبَحْتُ مُؤْمِنًا حَقًّا، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «انْظُرْ مَا تَقُولُ، فَإِنَّ لِكُلِّ حَقٍّ حَقِيقَةً فَمَا حَقِيقَةُ إِيمَانِكَ؟» قَالَ: فَقَالَ: عَزَفَتْ نَفْسِي عَنِ الدُّنْيَا، فَأَسْهَرْتُ لَيْلِي وَأَظْمَأْتُ نَهَارِي، وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى عَرْشِ رَبِّي بَارِزًا، وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ كَيْفَ يَتَزَاوَرُونَ فِيهَا، وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَهْلِ النَّارِ كَيْفَ يَتَعَادَوْنَ فِيهَا، فَقَالَ: فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَبْصَرْتَ فَالْزَمْ» مَرَّتَيْنِ، «عَبْدٌ نَوَّرَ اللهُ الْإِيمَانَ فِي قَلْبِهِ.»

"Ey Hârise! Nasıl sabahladın?" diye sordu. O: "Hakîkî bir mümin olarak sabahladım" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Söylediğin söze iyi bak, çünkü her hakkın bir hakîkati mutlaka olur, peki ya senin îmânının hakîkati nedir?"** diye sordu. O zaman **Hârise**: "Nefsim dünyâdan yüz çevirdi, artık ben gecemi (ibâdetle) uykusuz, gündüzümü de (oruçla) susuz geçirmeye başladım, sanki ben Rabbimin **Arş**'ını açıkça görüyor gibiyim. Sanki ben cennet ehlinin orada nasıl ziyâretleştiklerini görüyorum. Sanki ben cehennem ehlinin orada nasıl sıçradıklarını görüyorum" dedi.

Bunun üzerine **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* iki kere: **"Doğruyu gördün, devâm et"** buyurduktan sonra (**Hârise** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında): **"Allâh'ın, kalbinde îmânı nurlandırdığı bir kul"** buyurdu. *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:10590, 7/362; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:3367,*

3/302; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:1/57; İbni Hacer el-Askalânî, el-İsâbe:1/289; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/350; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/24)

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldığına göre; bâzı fazîletli ameller îmânın hakîkat derecesine ulaşmasına vesîledirler. Ama bunların olmaması kişinin îmansız olduğu anlamına gelmez. Nitekim **Amr ibni Mürra** *(Radıyallâhu Anh)*a bu âyet-i kerîmede geçen: **"Onlar, gerçekten inananların ta kendileridir"** kavl-i şerîfinden suâl edildiğinde: "**Allâh-u Te'âlâ** inananların bâzısını diğer bir kısmından üstün tutmuştur, ama hepsi de mümindir ki, bu senin, şâirler topluluğu arasında: 'Falanca hakîkî şâirdir' demen gibidir" demiştir.

Ebû Bekr el-Vâsıtî *(Kuddise Sirruhû)*nun: "Bir kişi: 'Ben hakîkaten müminim' diyorsa ona 'Hakîkat iddiası, gerçekleri görmeye, bilinmedik şeylere muttali olmaya ve âkıbeti kavramış olmaya işâret etmektedir. Bunları kaybeden kişinin hakîkate ulaşma iddiası bâtıl olur' denilir" sözüne gelince, o bu sözüyle **Ehl-i Sünnet**'in (bir fırkası olan **Eş'ârîler**'in) görüşünü kastetmiştir (ki yine mesele insanın sonunun ne olacağını bilmesiyle alâkalıdır). Çünkü onlara göre hakîkî mümin, hakkında cennet karârı alınmış kimsedir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendisi hakkındaki hüküm ve hikmetinin sırrını bilmeyen kişinin hakîkî mânâda mümin olduğunu iddiâ etmesi ise sahih değildir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/350-351)*

Geride mükerreren zikrettiğimiz üzere; insan, sonunun ne olacağı hakkında kesin bir bilgiye sâhip olmasa da şu andaki kesin itikādına binâen "Ben hakîkaten müminim" diyebilir ve demelidir.

Âyet-i kerîmede geçen: (دَرَجَاتٌ) **"Deracât"** tâbiri hakkında **Fahrurrâzî** *(Rahimehullâh)* şunları söylemiştir: **Allâh-u Te'âlâ** beş sıfatla mevsuf olan kullarına bu âyet-i kerîmesinde üç türlü mükâfât tâyin etmiştir ki, birincisi "Rableri katındaki derecelerdir." Geride zikredilen sıfatların ilk üçü "Havf (**Allâh** korkusu), ihlâs ve tevekkül"den ibâret kalbî ve rûhânî haller, son ikisi ise namaz ve zekâttan ibâret zâhirî amellerdir. Kalbin tasfiyesi ve İlâhî mârifetlerle tenvîri noktasında bu ahlâkın ve amellerin büyük tesirleri olduğunda şüphe yoktur.

Bu ahlâk ve âmâlin dereceleri ve mertebeleri olduğu gibi, kazandırdığı mârifet (İlâhî bilgi)lerin de farklı dereceleri olacağı için **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde dereceleri cemî olarak zikretmiştir. Bu mârifetlerin cennette kazandıracağı sevaplar da onları kazandıran hallere göre değişecektir. Demek ki ölüm öncesi ve sonrası hâsıl olan rûhânî saâdet mertebeleri de cennette elde edilecek saâdet mertebeleri de farklı farklı ve pek çoktur.

Eğer burada: "Bir aşağı derecede olan bir üst derecedekinin kazandığı mertebelerden mahrum olduğunu bilirse kalbi acı çeker ve rahat yaşantısına keder gelir, bu ise içinde bulunduğu sevâbın kerim bir rızık olmasına gölge düşürür" denilecek olursa, cevâbı şudur: "Herkesin cennette kendisine mahsus olan saâdeti içerisinde istiğrâkı (boğulup kalması) kendisinde hıkd-u hasedin (kin ve kıskançlığın) oluşmasına engel olur, zâten âhiret halleri dünyâ ahvâline ancak isim bakımından münâsip olur, hakîkatte ise aralarında hiçbir münâsebet bulunmaz."

"Deracât" tâbirinin tefsirine gelince; **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)* bunu "Fazîletler ve rahmetler" diye tefsir etmiş, **İmâm-ı Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)* ise: "Değerli ameller" diye mânâ vermiştir. Cumhûr-u müfessirîn ise dereceleri "Sâlih amellerin kazandırdığı yüksek mertebeler" olarak îzâh etmişlerdir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: "Cennet ehlinin mertebeleri birbirinin fevkındedir. Buna göre yukarıda olan aşağıda olanı görür, ama aşağıda olan kişi bir başkasının kendisinden üstün kılındığını bilemez" demiştir. *(İbni Ebî Hâtim:5/1658; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/17; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/25)*

Bundan dolayı **"Sahîhayn"**de **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَتَرَاءَوْنَ أَهْلَ الْغُرَفِ مِنْ فَوْقِهِمْ كَمَا يَتَرَاءَوْنَ الْكَوْكَبَ الدُّرِّيَّ الْغَابِرَ فِي الْأُفُقِ مِنَ الْمَشْرِقِ أَوِ الْمَغْرِبِ لِتَفَاضُلِ مَا بَيْنَهُمْ.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! تِلْكَ مَنَازِلُ الْأَنْبِيَاءِ لَا يَبْلُغُهَا غَيْرُهُمْ؟ قَالَ: «بَلَى! وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ رِجَالٌ آمَنُوا بِاللهِ وَصَدَّقُوا الْمُرْسَلِينَ.»

"Şüphesiz cennet ehli aralarındaki fazîlet farkından dolayı üzerlerinde bulunan ğuraf ehlini (konak sâhiplerini) **siz doğu ya da batı ufkunda kaybolan ve ışığı karanlıkları delici olan yıldızı görmekte zorlandığınız gibi** (yüksekte) **görmeye çalışacaklardır"** buyurunca onlar:

"Yâ **Rasûlellâh**! Oralar peygamberlerin konaklarıdır, oralara başkaları ulaşamaz (değil mi?)!" demişler, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Olur mu? Canım** (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki** (bu konakların sâhipleri) **Allâh'a** (gerçek mânâda**) îmân etmiş ve rasülleri tasdik etmiş birtakım zatlardır"** buyurmuştur. *(Buhârî, Bed'ü-l-halk:8, no:3083, 3/1188; Müslim, Cennet:3, no:2831, 4/2177; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/17)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Envârü'l-meşârık"** isimli eserin beyân-ı vechile; (دَرَجَ) "Derece" kelimesi merdiven mânâsındaysa cemîsi (دَرَجٌ) "Derec" gelir. Mertebe ve tabaka mânâsındaysa cemîsi (دَرَجَاتٌ) "Deracât" gelir.

"Sa'lebî, Beğavî, Hâzin ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; müminler için biri diğerinin fevkında olan mertebeler vardır. Çünkü müminlerin bir önceki âyet-i kerîmelerde zikredilen evsâfı tatbik husûsunda halleri mütefâvit olduğu için cennetteki mertebeleri de farklı olacaktır. Zîrâ cennete girmek **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremiyle olsa da cennetin dereceleri amellere göredir. Nitekim **Atâ** *(Radıyallâhu Anh)*: "Müminler cennetin derecelerine amelleriyle yükseleceklerdir" demiştir.

Rabî' ibni Enes ve **İbni Muhayrîz** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Cennet ehli için yetmiş derece vardır ki her iki derece arası tımarlı bir atın yetmiş sene koşacağı mesâfedir" *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/328; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/230; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/10)* demişlerdir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فِي الْجَنَّةِ مِائَةُ دَرَجَةٍ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ مِائَةُ عَامٍ.»

"Cennette yüz derece vardır ki her iki derece arası yüz senedir." *(Tirmizî, Sıfatü'l-cennet:4, no:2529, 4/674; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/8)*

Ebû Sa'îd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ لَوْ أَنَّ الْعَالَمِينَ اجْتَمَعُوا فِي إِحْدَاهُنَّ لَوَسِعَتْهُمْ.»

"Şüphesiz cennette yüz derece vardır ki bütün âlemler onların birinde toplanacak olsalar elbette hepsini alır." *(Tirmizî, Sıfatü'l-cennet:4, no:2532, 4/676; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/8; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/244)*

Ubâde ibni Sâmit *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فِي الْجَنَّةِ مِائَةُ دَرَجَةٍ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاءِ، وَالْفِرْدَوْسُ أَعْلَاهَا دَرَجَةً وَمِنْهَا تُفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ الْأَرْبَعَةُ، وَمِنْ فَوْقِهَا يَكُونُ الْعَرْشُ فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللهَ فَسَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ.»

"Cennette yüz derece vardır ki her iki derece arası yerle gök arası kadardır, derece bakımından bunların en üstünü Firdevs'dir, cennetin (Muhammed Sûresinde bahsedilen su, süt, şarap ve baldan ibâret) **dört ırmağı da ondan akıtılır, onun fevkında Arş bulunur. Artık Allâh'tan istediğiniz zaman O'ndan Firdevs'i isteyin"** *(Tirmizî, Sıfatü'l-cennet:4, no:2531, 4/675; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/10)* buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen: "Mağfiret" ve **"Rızk-ı kerîm"** hakkında müfessirler çeşitli mâlûmât vermişlerdir. "Mağfiret" zâhirî mânâsı üzere; "**Allâh-u Te'âlâ**'nın bu kullarının günahlarına cezâ vermekten geçmesi" demektir. Âriflere göreyse mağfiretten murad; **Allâh-u Te'âlâ**'nın gayriyle meşgul olma sebebiyle hâsıl olan karanlıkların giderilmesidir.

Vâhidî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; "Kerîm" kelimesi beğenilen ve güzel görülen her vasfı câmi' bir isimdir ki bu yerine göre farklı mânâ taşır. Nitekim "**Allâh-u Te'âlâ** Kerîm'dir", "**Arş** kerîmdir", "Kur'ân, kerîm olmakla sıfatlanmıştır", "**Süleymân** *(Aleyhisselâm)*ın **Belkıs**'a gönderdiği mektubu kerîm olmakla mevsuftur", "Yeryüzünde bitirilen mahsüller kerîmdir", "Cennet kerîmdir", "Anne-babaya kerîm bir söz söylenmelidir." İşte âyetlerde "Kerîm" olmakla sıfatlanan bütün bu hususlar kendi bablarında şerefli, fazîletli, övgüye mazhar şeylerdir ki, bu âyet-i kerîmede de cennet "Rızk-ı kerîm" olmakla sıfatlanmıştır. Bu hususta müfessirlerden birçok mânâ nakledilmiştir, şöyle ki:

İbni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)* "Rızk-ı kerîm"e "Sâlih ameller" diye mânâ vermiştir.

Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın 'Rızk-ı kerîm' buyurduğunu duyduğun zaman o, cennet mânâsındadır" demiştir. *(İbni Ebî Hâtim:5/1658, 1742; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/25)*

Hişâm ibni Urve: "Bu rızık, **Allâh-u Te'âlâ**'nın cennette dostları için hazırladığı lezzetli yiyecek, içecekler ve rahat hayattır" demiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede "Dereceler"in ve "Mağfiret"in bu rızıktan önce zikredilmesi; rûhânî lezzetlerin cismânî lezzetlerden daha mükemmel olduğunu ifâde etmektedir.

Ulemânın beyânına göre; cennet rızkının kerîm olması orada bulunan menfaatlerin, ikram ve tâzim içerikli, zarar-ziyan endişesinden arınmış ve sürekli oldukları anlamındadır.

Âriflere göre "Rızk-ı kerîm" **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifet ve muhabbetinde istiğrak (boğulup kalma ve kendini kaybetme) sebebiyle hâsıl olan nurlardır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cennet rızkının kerîm olması, Râzik'ının Kerîm oluşundandır. Bundan dolayı cennet rızkı bollukla ve tükenmemekle vasıflanmıştır. Zîrâ kerîm kişilerin âdeti, bol bahşişlerde bulunmak ve iyiliği kesintiye uğratmamaktır. Ya Ekramü'l-ekramîn olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızkı nasıl olur?

Bu âyet-i kerîmede üç müjdeden birincisi olan "Dereceler" beş vasfın üçü olan "Havf (**Allâh** korkusu), ihlâs ve tevekkül"ün mukâbili olabilir ki "Dereceler" tâbirinin cemî olarak getirilmesi de buna uygun düşmektedir. Bu durumda ikinci müjde olan "Mağfiret", dördüncü vasıf olan "Namazın ikâmesi" mukâbilinde zikredilmiş olur ki, birçok hadîs-i şerîfte vârid olan:

"Namazlar aralarındaki günahları sildirirler, su kirden arındırdığı gibi namaz da kişiyi günahlarından temizler" rivâyetleri buna münâsip düşmektedir. Üçüncü müjde olan "Rızk-ı kerîm" ise beşinci sıfat olan "İnfâk"ın mukâbilinde kalır ki buradaki münâsebet zâten âşikârdır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Kuşeyrî** *(Rahimehullâh)*: "Rızkı kerîm öyle bir rızıktır ki o rızık Râzıkın müşâhedesinden merzûku alıkoymaz" demiştir.

(Farsça bir beyitte şöyle buyrulmuştur:)

تُو زِ رُوزِی دَهْ بَرُوزِی وَا مَمَانْ اَزْ سَبَبْ بُگْذَرْ مُسَبِّبْ بِینْ عَیَانْ

"Sen rızık ile oyalanıp rızkı verenden geri kalma,

*(Yâni rızkı görüp **Rezzâk**'ı unutma! Rızık sebebiyle **Rezzâk**, **Alîm** ve **Hakîm** olan **Allâh**'dan gâfil olma! Rızkı görme, **Rezzâk**'ı gör. Yâni rızk-ı kerîm ve mükerrem (değerli rızık) seni **Rezzâk**'tan gâfil etmeyen rızıktır.)*

Sebepten geç de, Müsebbib'i (sebepleri yaratanı) **âşikâre gör."**

(Diğer beyitlerde de şöyle buyrulmuştur:)

اَزْ مُسَبِّبْ مِیرَسَدْ هَرْ خَیْر و شَرْ نِیسْتْ زِ اَسْبَاب و وَسَائِطْ اَیْ پِدَرْ

اَصْلْ بِینَدْ دِیدَه چُونْ اَکْمَلْ بُوَدْ فَرْعْ بِینَدْ دِیدَه چُونْ اَحْوَلْ بُوَدْ

Her hayır ve şer Müsebbib'den gelir.

Ey baba, sebep ve vâsıtalardan değil!

(Yâni esbâb ve vâsıtaların bir hükmü yoktur. Zîrâ onlarda bir te'sîrât olmayıp, onlar ara yerde bir âlet gibidir. Meselâ keser kendi kendisine kesmez. O bir âlettir, kesen ustadır.)

Göz ekmel (son derece kâmil bir zatta) **olduğunda aslı görür,**
Şaşı olduğunda ise (aslı değil) **fer'i görür.**

(Yâni her şeyin aslını esâsını gören göz ekmel ve mükemmeldir. Aslı ve esâsı (kökü) görmeyip fer'i (dalı) gören göz şaşı olur. Zâten şaşılığından aslı görmeyip, fer'i görür, azîzim!)
(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/705)

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hakîkî îmâna sâhip olan kimselerde îmanlarını hakîkate erdiren bâzı vasıflar toplanmıştır ki bunlar da, **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikrine tâzim, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ism-i şerîfi duyulduğunda kalplerinin korkuya kapılması, âyetler okunup dinlendiğinde, yakînî îmanlarında bir ziyâdelik belirmesi, **Allâh-u Te'âlâ**'ya gerçek mânâda tevekkül, ubûdiyet şartlarını vefâ çerçevesinde yerine getirmektir ki, işte bu vasıfları kemâl bulan kullar îmânın hakîkatiyle mütehakkık olmuşlardır.

Cüneyd *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Gerçekten onlar hakkında **Allâh-u Te'âlâ** tarafından ezelde saâdet karârı sebkat etmiştir (geçmiştir)."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin tefsîri hakkında şunlar zikredilmiştir: "O tam mânâsıyla hakîkate ermiş olan müminler ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerini ehil kıldığı rütbeler hasebince Rableri katında onlar için dereceler vardır.

Allâh-u Te'âlâ'nın onlar hakkındaki ezelî kısmeti sebebiyle onlar o dereceleri hak ettiler. Daha sonra O kendilerini muvaffak ettiği zaman O'na sâdıkāne hizmet etmeleri sebebiyle de o derecelere ulaştılar. Onlar için gelecekte mağfiret vardır, büyükleri için de hâl-i hazırda setr-i hâl (**Allâh-u Te'âlâ**'nın mânevî örtüsüyle örtünme) vardır.

Hakk Sübhânehû âsîlerin ayıplarını örter, onlar O'nun lütfuyla alâkalı beklentilerinden mahrum olmasınlar diye de onları rüsvay etmez. Amellerini ve hallerini beğenmesinler diye de âriflerin menkıbelerini kendilerinden örter. Bir setr (örtme) ile diğer bir setr arasında ne kadar da fark vardır."

Âyet-i kerîmede beyân edilen "Rızk-ı kerîm"e gelince; bu, beklenmedik bir taraftan **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine vereceği bir rızık olabilir. Günahları sebebiyle eksilmeyen rızık olması da muhtemeldir. Yine ihtimaldir ki; bu rızık, varlığıyla insanları Rezzâk'ı müşâhededen alıkoymayan bir rızıktır. Yine muhtemeldir ki; bu rızık bir kişiye müstakıllen âit olduğunda ona mânevî keşifler bahşeden sır âleminin rızıklarıdır.

"Âlûsî Tefsîri"nde bu âyet-i celîlenin tefsirinde zikredilen işârî mânâ bir önceki âyet-i kerîmeyle birlikte tercüme edilmiştir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Hakîkî Müminleri Târif Eden Diğer Bir Âyet-i Kerîme:

﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا أُولٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾

"O kimseler ki îmân etmiştirler, (din uğrunda vatanlarını terk etmiş, özellikle de **Mekke**'den **Medine**'ye) **hicret etmiştirler ve Allâh**(ın dâvâsını aziz kılma) **yolunda** (olanca güçlerini sarf ederek) **cihad etmiştirler, bir de o kimseler ki** (fakir muhâcirleri ev-bark sâhibi edip) **barındırmıştırlar ve** (düştükleri zor durumda kendilerine) **yardım etmiştirler; işte sana! Gerçek bir şekilde îmân** (ettiklerini ispat) **edenlerin ta kendileri ancak onlardır!** (Beşeriyet gereği kaçınamadıkları günahlarından ötürü) **kendileri için** (ölçülüp biçilemeyecek derecede) **pek büyük bir bağışlanma ve** (mesûliyet gerektirmeyen, aynı zamanda başa kakılarak bulandırılmayan) **çok hoş bir rızık vardır."** *(Enfal Sûresi:74).*

﴿ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (5)

Ganîmetler **Allâh** için hak olarak sâbittir, ne gibi? (كَمَا أَخْرَجَ) **çıkardığı gibi,** kimi? (كَ) **seni,** kim? (رَبُّكَ) **Rabbin,** nereden? (مِنْ بَيْتِكَ) **evinden,** neyle birlikte olduğun halde? (بِالْحَقِّ) **hak ile,** (وَإِنَّ فَرِيقًا) **halbuki şüphesiz bir fırka,** kimlerden? (مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) **müminlerden,** neydiler? (لَكَارِهُونَ) **elbette isteksiz kimseydiler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Senin ashâbın ganîmetler hakkındaki yetkinin ellerinden alınıp, **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne âit kılınmasını hoş karşılamadılar, hâlbuki bunda kendileri için büyük bir hayır vardı.) **Nitekim Rabbin seni evin**(in bulunduğu Medîne-i Münevvere)**den hak** (ve gerekli, aynı zamanda isâbetli bir gâye) **ile** (**Bedir** savaşına) **çıkarmıştı. Oysa gerçekten müminlerden bir fırka elbette** (bu hususta) **isteksiz kimselerdi!** (Ama sonunda ne büyük bir zafer elde ettiler.)"

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin başında (كَ) harf-i teşbihinin getirilmesi burada bir şeyin bir şeye benzetildiğini ifâde etmektedir ki müfessirler neyin neye benzetildiği hakkında birkaç görüş serdetmişlerdir. Burada en güzel kabul edilecek îzah şekline göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü muhârebeye çıktığı vakit müminlerden bir fırka kâfileyi ele geçireceklerini düşündükleri için silah bakımından hazırlıksız çıkmaları yüzünden bu savaşı kerih görmüştüler, daha önce de ganîmetlerin taksimi hakkındaki hükmü kerih görenler olmuştu.

İşte bu âyet-i kerîmeyle **Allâh-u Te'âlâ**: "Habîbim! Onların bir kısmı ganîmetler hakkındaki hükme kerhen de olsa rıza göstermişlerdir. Nitekim bu rızâ Rabbinin seni evinden **Bedir** için çıkartmasına benzemektedir ki, bu çıkartılışına da kerhen rızâ göstermişlerdir" buyurmuş olmaktadır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Müftî Sa'dî Çelebî** şöyle demiştir: "Anlaşılan odur ki bu âyet-i kerîmede geçen kerâhet (isteksizlik), insanın kudret ve ihtiyârı (gücü ve seçimi) altına girmeyen ve kendi yaratılışında bulunan bir hoş görüsüzlüktür. Dolayısıyla bu tür bir isteksizliğin sahâbe hazarâtının makāmına yakışmaması gibi bir itiraz vârid olamaz."

Âyet-i kerîmede geçen: "Beyt (ev)" tâbirinden ya **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Medîne**'de bulunan meskeni veyâ **Medîne-i Münevvere**'nin kendisi kastedilmiştir. Bâzılarının bunu **Mekke** olarak tefsir etmeleri aslâ uygun değildir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Bedir** muhârebesi için evinden çıkışının "İhrâc (çıkartma)"

tâbiriyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet edilmesi, bu çıkışın **Allâh-u Te'âlâ**'nın vahyine dayandığına işâret etmektedir. Burada **Allâh-u Te'âlâ**'nın **"Rabb"** ismi şerîfinin zikredilmesi ve bu ism-i şerîfin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamirine izâfe edilmesinde ne büyük lütuflar bulunduğu anlayış sâhiplerine gizli değildir.

Siyer ehlinin rivâyetleri vechile; bu çıkış aslında **Kureyş**'in kāfilesini ganîmet olarak alma niyetiyle vukû bulmuş, **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu kāfilenin durumunu haber vermiş, sahâbe hazarâtı da adamlarının azlığı ve malının çokluğundan sebep bu kāfileyle karşılaşmayı istemişlerdir. Fakat sonra **Mekke** ehline Müslümanların kāfileye taarruz edeceği haberi ulaşınca **Ebû Cehil**: **"Muhammed** kāfileyi ele geçirecek olursa artık ebediyyen iflah olmazsınız" diyerek bütün insanları kāfileyi kurtarmaya çıkarmıştır. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine iki tâifeden birini yâni ya kāfileyi ya da **Kureyş** müşriklerini ele geçireceklerini vaad etmiş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sahâbeyle istişâresi üzerine onlar harbe hazırlıklı çıkmadıkları için kāfileyle uğraşmayı tercih etmişlerdir.

Ayrıca ellerinde olmayan bir şekilde insan tabiatı gereği kendilerinden kat kat fazla olan orduyla savaşa da soğuk bakmışlardır. Fakat **Allâh-u Te'âlâ** müşriklerin sonunu getirmeyi murâd ettiği için onları **Bedir**'e yöneltmiştir. Bu kıssa biraz ileride tafsîlâtıyla zikredilecektir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarında cârî olan hikmetlerinden biri de şudur ki, hangi iş ilk başta nefse ağır ve zahmetli geliyorsa dâimâ onun âkıbeti fetih ve zafer, yardım ve sevinç olmuştur. Nefislerin kerih gördüğü şeylerin her birinin varacağı nihâî nokta **Hazret-i Kuddûs**'dür (bütün noksan sıfatlardan münezzeh olan **Allâh-u Te'âlâ**'dır). Seyr-i sülûk yapanların mânevî seyirleri ancak nefisleriyle muhârebe ederek ve alışkanlıklarına muhâlefet ederek gerçekleşmiştir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya buyurduğu uzun bir hadîs-i şerîfte:

«وَاعْلَمْ أَنَّ فِي الصَّبْرِ عَلَى مَا تَكْرَهُ خَيْرًا كَثِيرًا.»

"Şunu bil ki; istemediğin şeye sabretmende pek çok hayırlar vardır" buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2803, 5/18-19; İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/7)*

BEDİR ĞAZVESİ

"Semerkandî, Beğavî, Hâzin, Süyûtî, Rûhu'l-beyân, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde **İbni Abbâs, İbni Zübeyr, Muhammed ibni İshâk, Süddî, İbni Şihâb, Mûsâ ibni Ukbe, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Alkame ibni Vakkās el-Leysî** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklen **"Bedir Ğazvesi"** şöyle anlatılmıştır:

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Medîne-i Münevvere**'ye teşriflerinin ikinci senesinin ramazan ayında **Ebû Süfyân**'ın **Şam**'dan bir ticâret kāfilesiyle yola çıktığı haberi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaştı. O kāfilede **Kureyş**'in ileri gelenlerinden **Amr ibni Âs** ve **Mahreme ibni Nevfel** gibi **Kureyş**'in ileri gelenlerinden kırk kişi

(bir rivâyet yetmiş kişi) bulunmaktaydı. Bunlar **Şam**'da ticâret yapan insanlardı. **Mekke** ehlinin bütün hazîneleri (yatırımları) bunlardaydı. Kâfile bin deveden müteşekkil olup, **Kureyş**'de kimin on iki dirhem veyâ daha fazla parası varsa mutlaka onu **Ebû Süfyân**'la birlikte göndermişti. Ancak **Huveytıb ibni Abdiluzzâ** bir şey göndermemişti, zâten onun için **Bedir**'e katılmamıştı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* durum tespiti yapmak üzere Ğanmoğullarından **Adiyy ibni Ebizzeğbâ el-Ensârî** ile **Besbes ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*yı gözcü olarak kâfilenin üzerine gönderdi. Onlar harekete geçtiler ve nihâyet deniz sâhiline yakın olan **Cüheyne** kabîlesinden bir âilenin yanına geldiler, onlara kâfileden ve **Kureyş** tüccarlarından sordular. **Cüheyneliler** de onlara o kavmin durumunu haber verdiler.

-Bir rivâyete göre; kimseden bir haber alamadılar, o sırada birbirinden ayrılmayan iki kıza rastladılar, birinin diğerine: "Bana bir dirhem borcunu öde" dediğini, diğerinin de ona: "Vallâhi bugün yanımda sana ödeyecek bir şeyim yok, lâkin **Kureyş**'in kâfilesi falan yerde konakladı, yârın buraya gelirler, ben de onlara bir iş yaparım da senin dirhemini öderim" diye cevap verdiğini işittiler.- Böylece o iki sahâbî **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geri dönerek durumu bildirdiler.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbını o kâfileyi yakalamaya teşvik etti ve sayıları az olup mallarının çok olduğunu bildirdikten sonra:

«هَذِهِ عِيرُ قُرَيْشٍ فِيهَا أَمْوَالُهُمْ قَدْ أَقْبَلَتْ، فَاخْرُجُوا إِلَيْهَا، فَلَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُنَفِّلَكُمُوهَا، وَتَتَقَوَّوْا بِهَا عَلَى جِهَادِ عَدُوِّكُمْ.»

"İşte bu, Kureyş'in kâfilesidir ki yola çıktı, onda malları vardır! Haydi onlara ulaşmaya çıkın, ola ki Allâh onları size ganîmet verir. Böylece siz düşmanınızla cihâda kuvvet bulun" buyurdu. *(İbni Cerîr:11/36, 41; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/:2/5; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/46)*

Fakat insanlardan bâzısı heveslenirken kimi ağırdan aldı, çünkü onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir harple karşılaşacağını bilmiyorlardı. Zâten **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bu konuda çok ısrarcı olmamış, ancak:

«إِنَّ لَنَا طَلِبَةً فَمَنْ كَانَ ظَهْرُهُ حَاضِرًا فَلْيَرْكَبْ مَعَنَا.»

"Bizim aradığımız bir şey var, bineği hâzır olan bizimle berâber binsin" buyurmuştu. Hattâ bâzıları **Medîne**'nin yukarı tarafında bulunan develerini almak için izin istemiş ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَا! إِلَّا مَنْ كَانَ ظَهْرُهُ حَاضِرًا.»

"Hâyır! Ancak bineği hâzır olan gelsin" buyurmuştu. *(Müslim, İmâret:41, no:1901, 3/1510)*

Ayrıca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in harbe çıktığını bilmedikleri için sahabeden birçoğu bu muhârebeye iştirâk etmeyip geride haber kolladılar. Zâten bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın İslâm'ı azîz ettiği ilk vaka olacaktı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbından çok çekinen **Ebû Süfyân, Cühenîler**'in yanına gelerek: "Buralara kimsenin gelip gittiğini fark ettiniz mi?" diye sordu. Onlar o iki atlının durumunu haber verip develerini çökerttikleri yeri

ona gösterince **Ebû Süfyân**: "Develerin pisliğinden bir miktar alın" dedi. Pisliği karıştırırken içinde çekirdekler bulunca: "İşte bu **Yesrib** ehlinin yemleridir, o gelenler de **Muhammed** ve ashâbının gözcüleriydi" diyerek peşlerine düşüldü korkusuyla süratle kâfileye geri döndü.

Bu durum karşısında **Ebû Süfyân, Ğıfâr** oğullarından **Damdam ibni Amr** adında birini: "Çabuk çıkın, kâfilenizi **Muhammed** ve adamlarından koruyun! Zîrâ o bize saldırmaları için ashâbını harekete geçirdi" diye haber ulaştırmak üzere **Mekke**'ye gönderdi.

Damdam ibni Amr'ın **Mekke**'ye gelmesinden üç gün önce ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in halası olan ve kardeşi **Abbâs ibni Abdilmuttalib** ile birlikte yaşayan **Âtike** kendisini dehşete düşüren bir rüyâ gördü ve kardeşi **Abbâs**'ı yanına çağırdı. **Abbâs** yanına gelince ona: "Ey kardeşim! Vallâhi ben bu gece öyle bir rüyâ gördüm ki beni korkuttu! Korkarım senin kavmine bu rüyâdan dolayı bir şer ve musîbet vuracak! Fakat sana anlatacağım bu rüyâyı gizli tut, bana bu hususta söz vermezsen aslâ sana bunu anlatmam! Çünkü onlar bu rüyâyı duyarlarsa bize eziyet ederler ve bize hoşlanmayacağımız şeyler işittirirler" dedi. **Abbâs** ona bu hususta söz verdikten sonra: "Peki ne gördün" deyince o:

"Yanında siyah bir sancak bulunan alacalı bir devenin üzerine binmiş birini gördüm ki **Mekke**'nin yukarı cihetinden çıktı geldi, **Mescid-i Harâm**'a girdi, sonra en yüksek sesiyle:

«أَلَا انْفِرُوا يَا آلَ غُدُرٍ لِمَصَارِعِكُمْ فِي ثَلَاثٍ.»

'Ey gaddarlar gürûhu! Haydi üç gün içinde yıkılacağınız yerlere çıkın gidin' diye üç kere nidâ etti. Bunu duyan erkekler, kadınlar, çocuklar onun başına toplaştı ve ondan dolayı insanlar çok büyük bir dehşete kapıldılar. Sonra devesi onu **Kâ'be**'nin üzerine yükseltti, oradan da yüksek sesle: 'Ey gaddarlar gürûhu! Haydi üç gün içinde yıkılacağınız yerlere çıkın gidin' diye bağırdı. Daha sonra devesi onu **Ebû Kubeys** dağına çıkardı, o üç kere de oradan aynı nidâyı tekrarladı ve bu nidâyı **Mekke**'nin iki dağı (**Ebû Kubeys**'le **Ku'aykı'ân** dağları) arasında bulunan herkese işittirdi.

Sonra **Ebû Kubeys**'ten bir kayaya yöneldi ve onu kökünden sökerek **Mekke**'nin üzerine salıverdi. O taş büyük bir gürültüyle yuvarlana yuvarlana aşağı doğru indi ve dağın dibine indiğinde darmadağın oldu. **Mekke**'nin mahallelerinden ve evlerinden her birine mutlaka ondan bir parça girdi. Ancak **Zühreoğulları**'nın evleri müstesnâ! Gerçekten senin kavmin adına endişeliyim" diye rüyâsını anlattı.

Bu rüyâyı dinleyen **Abbâs** çok üzüldü, dehşete kapıldı ve: "Vallâhi bu gördüğün, müthiş bir rüyâ! Aman bunu gizle, kimseye anlatma" dedi. Sonra yanından çıktı. O gecenin sonunda eski dostu olan **Velîd ibni Utbe ibni Rabî'a**'ya rastladı. Ona bu rüyâyı anlattı ve kimseye anlatmamasını emretti. **Velîd** bu rüyâyı babası **Utbe**'ye, o da kardeşi **Şeybe**'ye anlattı. Böylece haber **Ebû Cehil ibni Hişâm**'a kadar ulaştı ve **Kureyş** arasında yayıldı. Sabah olduğunda **Abbâs Beytullâh**'ı tavaf etmek üzere

Mescid'e girdiğinde **Ebû Cehil**'i, **Rabi'a**'nın oğulları **Utbe** ve **Şeybe**'yi, **Halef**'in oğulları **Ümeyye** ve **Übeyy**'i, **Zem'a ibni Esved**'i ve **Ebu'l-Bahterî**'yi **Kureyş**'ten bir topluluk arasında oturmuş vaziyette **Âtike**'nin rüyâsını konuşurlarken buldu. Onlar **Abbâs**'ı görünce **Ebû Cehil** ona: "Yâ **Ebe'l-Fazl**! Tavâfını bitirdiğin zaman yanımıza gel" dedi.

Abbâs tavâfını bitirince gidip onların yanına oturduğunda **Ebû Cehil** ona: "Bu **Âtike**'nin rüyâsı da nereden çıktı?" dedi. **Abbâs**: "Ne görmüş ki?" deyince **Ebû Cehil**: "Ey **Hâşimoğulları**! Erkeklerin yalanıyla yetinmediniz de şimdi de kadınların yalanını mı getirdiniz? Biz ve siz iki yarış atı gibiydik, bir zaman şerefte sizi geçtik, sonra dizler birbirine sürtünce: 'Bizden bir peygamber çıktı' diyerek bizi geçtiniz. Artık geriye: 'Bizden bir de kadın peygamber çıktı' demeniz kalmıştı, onu da yaptınız! Ben **Kureyş** içerisinde kadını ve erkeği sizden daha yalancı olan hiçbir hâne halkı bilmiyorum. **Âtike**'nin demesi, o atlı: 'Üç gün içinde çıkın' demiş. Hele bir o üç gün geçsin o zaman **Kureyş** sizin yalancılığınızı anlayacak ve o zaman biz sizin hakkınızda: 'Erkeğiyle kadınıyla Araplar içerisindeki en yalancı âile bunlardı' diye kayıt düşeceğiz.

Ey **Kusayyoğulları**! **Kâ'be**'nin örtü işlerini, şûrâ başkanlığını, hacılara su vermeyi, sancak taşımayı ve fakir hacıların bakımını üstlenip götürdünüz, sonra da içinizden bir peygamber getirdiniz. Şimdi erkeklerinizin peygamber olmasıyla yetinmediniz, nihâyet kadınlarınız peygamberliğe soyundu, değil mi?" diye **Abbâs**'a çıkıştı ve ona çok eziyette bulundu.

Bunun üzerine **Abbâs** ona: "Sözlerini bitirdin mi? Ey Kezzâb! Ey kendisini arkadan yaptırmak için kıçına safran süren adam! Vallâhi yalan ve aşağılık sende ve hâne halkındadır" dedi. Fakat **Âtike**'nin bu rüyâsını kabullenmedi. Durumun ileri gitmesinden endişelenenler ona: "Yâ **Ebe'l-Fazl**! Sen câhil ve korkak biri değilsin (uyma ona)" diyerek onu yatıştırmaya çalıştılar. Böylece **Abbâs Âtike**'nin rüyâsını ifşâ ettiği için çok eziyet çekti.

Akşam olduğunda **Abdülmuttalib** oğullarının bütün kadınları ona gelerek: "Bu habîs fâsığın erkeklerimize konuşmasına göz yumdun sonra bir de kadınlara dil uzattı sen de bunu dinledin ve duyduklarından hiçbiri seni gayrete getirmedi öyle mi?" deyince **Abbâs**: "Vallâhi ben ona yapabileceğim en büyük hakāreti yaptım, ama **Allâh**'a yemin olsun ki ona bir sataşacağım, eğer laflarını tekrarlarsa elbette onun hakkından geleceğim" dedi.

Âtike'nin rüyâ gördüğü geceden sonra üçüncü gün **Abbâs** kızgın ve sinirli vaziyette **Ebû Cehil**'in laflarına cevap verememenin pişmanlığıyla Mescid'e doğru yola çıktı ve Mescid'e girdikten sonra belki **Ebû Cehil** tekrar aynı lafları söyler de kendisi de ona cevap verir diye onun üzerine doğru yürümeye başladı. Zâten **Ebû Cehil** keskin dilli, sert bakışlı, hafif mîzaçlı bir adamdı. **Ebû Cehil** birden Mescid'in kapısına doğru koşmaya başladı, o zaman **Abbâs** kendi kendine: "Bu mel'ûna ne oldu, bütün bu telâşı benim ona hakāret etmemden korktuğu için mi?" diye düşündü.

Ayet: 5

Fakat iş onun düşündüğü gibi değildi, meğer **Ebû Cehil** vâdinin ortasında feryat figan bağıran **Damdam ibni Amr**'ın sesini ondan önce duymuştu.

Damdam ibni Amr (dehşetinden) devesinin burnunu kesmiş, gömleğinin önünü arkasını parçalamış ve devesine ters binmiş vaziyette başına topraklar saçarak: "Ey **Kureyş** topluluğu! İmdât, imdât! Kâfilenize yetişin, koku yüklü kervanınıza kavuşun! Mallarınız **Ebû Süfyan**'la berâber, **Muhammed** ve adamları onlara karşı taarruza geçti. Çabuk toplanın ve yetişin ama yetişeceğinizi de hiç sanmıyorum! İmdât, İmdât" diye bağırıyordu. -Çünkü o da **Mekke**'ye girmeden önce rüyâsında **Mekke** vâdisinin yukarıdan aşağıya doğru kan aktığını görmüş ve dehşetle uyanmıştı.- Artık ne **Ebû Cehil**'in **Abbâs**'la, ne de onun **Ebû Cehil** ile uğraşacak hâli kalmamıştı.

Bunun üzerine hemen insanlar toplandılar ve **Âtike**'nin rüyâsından endişe taşıyarak isteksiz vaziyette yola çıktılar. **Kureyş**'in eşrâfından ancak **Ebû Leheb** geri kaldı ki o yerine **Âs ibni Hişâm**'ı gönderdi. Çünkü onun ona dört bin dirhem fâiz borcu vardı, ona mukâbil kendisini o savaşa gönderdi. Sonra **Âs** Müslüman oldu. **Ebû Leheb**'in çıkışına mâni olan aslında **Âtike**'nin rüyâsıydı, çünkü o: "**Âtike**'nin rüyâsı şaşmaz" derdi.

Ümeyye, Utbe, Zem'a, Ümeyr ve **Hakîm** gibi bâzıları ise Hübel putunun yanına gidip emreden ve nehyeden zarlarla istiksamda bulundular (fal baktılar), çıkmayı engelleyen zar çıkınca kalmaya karar verdiler, fakat **Ebû Cehil**: "Bu zardan daha yalancı bir zar görmedim" diyerek onları çok rahatsız edip zorla yola çıkardı.

Nitekim **Hakîm ibni Hizâm** sonraları: "Bunca yöneldiğim cihetler arasında **Bedir**'e gitmek kadar isteksiz olduğum hiçbir şey yoktu" demişti. **Hâris ibni Âmir** de: "Keşke **Kureyş** oturmaya karar verselerdi de kâfiledeki malım telef olsaydı" demişti.

Ağır başlı ve heybetli bir ihtiyar olan **Ümeyye** geri kalmaya karar verince **Kâ'be**'de kavminin arasında otururken **Ukbe ibni Ebî Mu'ayt** gelip içinde ateş ve buhur bulunan bir buhurdanlığı yanına koyarak: "Otur, buhurlan! Nasıl olsa sen de kadınlardansın" deyince o: "**Allâh** seni çirkin etsin! Ne çirkin şey söyledin" dedi. **Ebû Cehil** de ona bir sürmedanlık getirerek: "Gözüne sürme çek! Gerçekten sen bir kadınsın" deyince **Ümeyye**: "Bana bu vâdideki en iyi deveyi satın alın" dedi. Bunun üzerine ona üçyüz dirhemlik bir deve satın aldılar. Böylece o utancından hazırlık yaparak yola çıkmış oldu. Ama **Bedir**'de gebertilince devesi ganîmet olarak **Hubeyb ibni İsâf** *(Radıyallâhu Anh)*a düştü.

Ukbe ibni Ebî Mu'ayt evvelce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bir yemeğe dâvet etmiş olup, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in İslâm'a girmeyi şart koşması üzerine kelime-i şehâdet getirmiş fakat sonra dostu **Übeyy ibni Halef**'in tenkidi üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakâret edip mübârek yüzüne tükürerek dinden dönmüş olduğu için o da yola çıkmaktan çekiniyordu, bu yüzden ona da kaçabilsin diye sağlam bir deve satın aldılar.

Übeyy ibni Halef'i ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنْ وَجَدْتُكَ خَارِجًا مِنْ جِبَالِ مَكَّةَ أَضْرِبُ عُنُقَكَ صَبْرًا.»

"Seni Mekke dağlarının dışında bulursam, seni bağlayarak boynunu vururum" *(İbnü Merdûyeh; Ebû Nu'aym; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:11/163)* diye tehdit ettiğinden o da çıkmak istemedi, fakat ona: "Senin yetişilemeyen kırmızı deven var, hezîmet olsa bile uçarsın" diyerek harbe çıkmaya iknâ ettiler.

Kureyş yola çıkmak için toplanınca **Bekr ibni Abdimenât ibni Kinâne** oğullarıyla aralarında bulunan eski kin ve savaşlardan dolayı: "Ya arkamızdan bunlar yurdumuza saldırırlarsa" diye endişelenmeye başladılar ki bu endişe neredeyse onları geri bırakacaktı.

Tam bu sırada **İblîs, Bekiroğulları**'nın eşrâfından **Sürâka ibni Mâlik** sûretine girerek onlara göründü ve: "Ben size teminat veriyorum ki **Kinâne** kabîlesi ardınızdan sizin istemeyeceğiniz bir şey yapmayacak" dedi. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

"Hani şeytan onlara (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e düşmanlık husûsunda) **yaptıklarını çokça hoş göstermiş ve** (Sürâka ibni Mâlik'in sûretinde kendilerine görünerek): **'Bugün insanlardan size gâlip gelecek hiçbir kimse yoktur, gerçekten ben de sizin için bir yardımcıyım' demişti. Fakat o iki topluluk birbirini görünce o** (şeytan), **ökçeleri üzerinde geri dönmüş ve: 'Muhakkak ki ben sizden tamâmen uzağım. Gerçekten de ben sizin göremediklerinizi görmekteyim!**

Şüphesiz ki ben (**Allâh**'ın, dostlarına verdiği yardım sözünü tutacağını yakînen bildiğim için) **Allâh'tan korkmaktayım! Zâten Allâh, azâbı çok şiddetli olan bir Zât'tır' demişti."** *(Enfâl Sûresi:48)* kavl-i şerîfinde bu husûsu beyân etmiştir. Böylece **Kureyş** arkayı sağlama alarak süratle yola çıktılar. Bir yandan da gösteriş ve iftihâr olsun diye defleri ve çalgıcı kadınları yanlarına almayı ihmal etmediler.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾

"(Ey Müslümanlar! Nîmetlerinin çokluğundan dolayı şükrü unutan) **o** (şımarık ve riyâkâr) **kimseler gibi olmayın ki, iftihar ve insanlara gösteriş için yurtlarından** (kervanı kurtarma gâyesiyle) **çıkmışlardır ve Allâh'ın yolun**(a uymak)**dan** (insanları) **alıkoymaktadırlar! Oysa Allâh onların yapmakta olduklarını** (ilmiyle çepeçevre) **kuşatıcıdır"** *(Enfâl Sûresi:47)* âyet-i kerîmesinde bunların hâlini açıklamıştır.

Yola çıktıkları sırada **Abbâs** kızkardeşi **Âtike**'nin rüyâsını yalanlayarak: "Siz bundan boşuna endişelendiniz, böyle bir şey yok" deyince **Ebû Cehil**: "**Muhammed Nahle**'de yaptığının bir benzerini yapabileceğini mi sanıyor? Biz kâfilemizi kurtarabilecek miyiz, kurtaramayacak mıyız, yakında anlar" dedi. Bu sözüyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sevketmiş olduğu **Abdullâh ibni Cahş** seriyyesinin **Mekke** ile **Tâif** arasında **Amr ibni Hadramî**'yi katletme hâdisesine işâret etmiş oldu.

Kureyş dokuzyüz elli savaşçıyla çıktıkları bu yola yüz de at sevkettiler, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbına meyilli olduğunu düşündükleri kimselerden,

Müslüman olduğunu bildiklerinden ve **Hâşimoğulları**'ndan kimseyi geride bırakmayıp hepsini yanlarına aldılar. Ancak ithâm etmedikleri kimseleri bıraktılar. **Abbâs ibni Abdilmuttalib, Nevfel ibni Hâris, Tâlib ibni Ebî Tâlib, Akîl ibni Ebî Tâlib** ve diğer bâzıları harbe çıkarılanlar arasındaydı. İşte **Tâlib ibni Ebî Tâlib**'in:

إِمَّا يَخْرُجَنَّ طَالِبْ بِمِقْنَبٍ مِنْ هٰذِهِ الْمَقَانِبْ
فِي نَفَرٍ مُقَاتِلٍ يُحَارِبْ وَلْيَكُنِ الْمَسْلُوبَ غَيْرَ السَّالِبْ
وَالرَّاجِعَ الْمَغْلُوبَ غَيْرَ الْغَالِبْ

"Şimdi Tâlib bu üçyüz kadar atlıyla birlikte,
Harbeden savaşçılar arasında yola çıkıyor ama,
Netîcede soyamayıp soyulan,
Ve yenemeyip yenilen olsun" sözleri tam bu esnâda söylenmiştir.

İşte böylece **Medîne**'ye gelişinin üzerinden on sekiz ay geçtikten sonra bir ramazan ayında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Kureyş**'in kervanını ele geçirmek üzere muhâcirlerle ensârdan oluşan üçyüz on üç kişi ile birlikte yola çıktılar. Fakat harbe çıkaracak sağlam hayvan bulamadıkları için yanlarında ancak su taşıyan develer bulunmaktaydı. Orduda bulunan deve sayısı yetmiş idi. Bir deveyi nöbetleşe birkaç kişi kullanıyordu. Yanlarında üç veya iki at bulunuyordu ki bir at **Mikdâd ibni Esved**'e, bir at da **Zübeyr ibni Avvâm**'a âitti. Üçüncü at rivâyetine göre ise o at **Mersed ibni Ebî Mersed**'e âitti. Böylece onlar ortada bir savaş yok diye azıksız ve silahsız çıktılar.

Bu yolda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yol arkadaşı **Ali ibni Ebî Tâlib** ve **Hazreti Hamza**'nın halîfi (yeminli müttefiki) olan **Mersed ibni Ebî Mersed el-Ğanevî** *(Radıyallâhu Anhüm)* idiler ki onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den hiç ayrılmıyorlardı ve yanlarında tek bir deve bulunuyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ravhâ**'ya kadar refîkı **Ebû Lübâbe** *(Radıyallâhu Anh)* olmuştu. O, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Yâ **Rasûlellâh**! Sen bin, biz senin yerine yürürüz" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَا اَنْتُمْ بِاَقْوَى مِنِّي عَلَى الْمَشْيِ وَمَا اَنَا اَغْنَى عَنِ الْأَجْرِ مِنْكُمَا.»

"Siz yürümekte benden güçlü değilsiniz, ben de sevâba sizden daha az muhtaç değilim" *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/16)* buyurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye on sekiz mil mesâfede olan **Türbân**'a vardığında **Sa'd ibni Ebî Vakkās**'a:

«اُنْظُرْ اِلَى الظَّبْيِ فَعَوِّقْ لَهُ بِسَهْمٍ.»

"Şu ceylana bak, ona bir ok hazırla" buyurdu, kendisi de kalkıp mübârek çenesini **Sa'd**'ın omzuyla kulağı arasına koydu ve:

«اِرْمِ! اَللّٰهُمَّ سَدِّدْ رَمْيَتَهُ.»

"At! Ey Allâh! Okunu isâbet ettir" buyurdu. Bunun üzerine **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)*ın oku ceylanın boğazından şaşmadı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de tebessüm bu-

yurdu. **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)* hemen ceylanın yanına koştuğunda o henüz ölmemişti, onu hemen besmeleyle kesti ve taşıyıp getirdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onun ashâb arasında bölüştürülmesini emir buyurdu.

Müşrikler yola çıkıp **Merrüzzahrân**'a vardıklarında **Ebû Cehil** on deve boğazladı ki askerin çadırlarından her bir çadıra hayli bir miktar et isâbet etti. **Useyf**'e vardıklarında **Ümeyye ibni Halef** dokuz deve kesti. Sonra **Süheyl ibni Amr** (Mekke yakınındaki bir karye olan) **Kudeyd**'de on deve kesti, o sonra Müslümanlardan oldu. Sonra **Kudeyd**'den deniz tarafındaki kuyulara yöneldiler ve orada ikâmet ettiler. O gün **Ukbe ibni Rabî**'a onlara on deve kesti. Sonra **Ebvâ**'da sabahladılar, orada da **Haccâc**'ın iki oğlu **Nübeyh** ve **Münebbih** onlara onar deve kestiler.

Yatsı vakti (**Mekke**'ye seksen iki mil mesâfede olan ve **Medîne** yolu üzerinde bulunan) **Cuhfe**'ye vardılar ve su temin etmek üzere orada konakladılar. İçlerinde **Cüheym ibni Salt** adında **Muttalib** oğullarından bir adam vardı ki sonra o **Huneyn**'de Müslüman oldu. O şahıs başını biraz indirince hafif bir uykuya daldı, sonra dehşetle uyanarak arkadaşlarına: "Demin başımın üzerinde duran şu atlıyı gördünüz mü" deyince onlar: "Yok be, sen delisin" dediler. Bunun üzerine: "Demin başımda bir atlı durdu ve: '**Ebû Cehil, Utbe, Şeybe, Zem'a, Ebu'l-Bahterî, Ümeyye ibni Halef** ve diğer bâzı **Kureyş** eşrâfı katledildi' dedi. Sonra devesinin gerdanına vurarak onu askerin içine saldı ve askerin her bir çadırına onun kanı isâbet etti" deyince arkadaşları ona: "Şeytan seninle oynamış" dediler. **Cüheym**'in bu haberi **Ebû Cehil**'e ulaştırılınca o: "**Hâşimoğulları**'nın yalanına bir de **Muttaliboğulları**'nın yalanını eklediniz. Kimin öldürüleceğini yarın görürsünüz" dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'den çıkarken **İbni Ümmü Mektûm**'u namaz kıldırmakla vazîfelendirdi, **Ebû Lübâbe**'yi **Ravhâ**'dan geri çevirerek **Medîne**'de halîfe yaptı. **İbni Sa'd** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ramazanın cumartesiye denk gelen on ikisinde yola çıktı. **Medîne**'ye bir mil mesâfede olan **Bi'r-i Ebî Utbe** mevkiinde konaklayarak ashâbını teftiş etti ve yaşça küçük bulduklarını geri çevirdi. Nitekim **Abdullâh ibni Ömer, Üsâme ibni Zeyd, Râfi' ibni Hadîc, Berâ ibni 'Âzib, Üseyd ibni Hudayr, Zeyd ibni Erkam, Zeyd ibni Sâbit** ve **Umeyr ibni Ebî Vakkâs** *(Radıyallâhu Anhüm)* döndürülenler arasındaydılar. Fakat **Umeyr** ağlayınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona müsâade etti, sonra o **Bedir** günü on altı yaşında şehid edildi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbına **Sukyâ**'nın kuyusundan su çekmelerini emretti, kendisi de oranın suyundan içti, evlerinin yanında namaz kıldı. **Sukyâ**'dan ayrılacağı zaman **Kays ibni Ebî Sa'sa'a**'ya Müslümanları saymasını emretti. O, ashâbın sayısının üçyüz on üç olduğunu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e haber verince:

«عِدَّةُ أَصْحَابِ طَالُوتَ.»

"Tâlût'un (Câlut'la karşılaştığı gündeki) **ashâbının sayısı"** *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/15)* buyurarak sevinç ızhâr etti. Yine o gün **Medîne** hakkında:

«اَللّٰهُمَّ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلَكَ وَعَبْدَكَ وَنَبِيَّكَ دَعَاكَ لِأَهْلِ مَكَّةَ وَأَنَا مُحَمَّدٌ عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ وَرَسُولُكَ أَدْعُوكَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ مِثْلَ مَا دَعَاكَ بِهِ إِبْرَاهِيمُ لِأَهْلِ مَكَّةَ نَدْعُوكَ أَنْ تُبَارِكَ لَهُمْ فِي صَاعِهِمْ وَمُدِّهِمْ وَثِمَارِهِمْ اَللّٰهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ كَمَا حَبَّبْتَ إِلَيْنَا مَكَّةَ وَاجْعَلْ مَا بِهَا مِنْ وَبَاءٍ بِخُمٍّ اَللّٰهُمَّ إِنِّي قَدْ حَرَّمْتُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا كَمَا حَرَّمْتَ عَلَى لِسَانِ إِبْرَاهِيمَ الْحَرَمَ.»

"Ey Allâh! Şüphesiz Senin halîlin, kulun ve peygamberin olan İbrâhîm Mekke ehli için Sana duâda bulundu, ben de kulun, peygamberin ve rasûlün Muhammed olarak Medîne halkı için Senden İbrâhîm'in Mekke ehli için istediğinin bir mislini istiyorum! Sana duâ ediyoruz ki; Sen onların sâ'larına, müdlerine (alışverişte kullandıkları ölçü ve tartı birimlerine) **ve ürünlerine bereket veresin. Ey Allâh! Bize Mekke'yi sevdirdiğin gibi Medîne'yi de sevdir ve orada bulunan vebâyı** (Cuhfe'ye üç mil mesâfede olan Ğadîr-i) **Humm'a gönder. Ey Allâh! İbrâhîm'in lisânıyla Harem'i haram kıldığın gibi şüphesiz ben de Medîne'nin siyah taşlıklı iki kenarı arasında bulunanları haram kıldım"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22630, 37/312; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/15)* diye duâlarda bulundu.

O gün için Müslüman olmayan **Hazrec** kabîlesinden **Habîb ibni İsâf** hem kavmine yardım etmek, hem de ganîmet talep etmek üzere orduya katılmak isteyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَا يَصْحَبُنَا إِلَّا مَنْ كَانَ عَلَى دِينِنَا.»

"Bizim dînimizde olmayan bizimle berâber gelemez" *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/16)* buyurdu, bunun üzerine o da Müslüman oldu ve pazar günü **Sukyâ**'dan orduya katıldı. O sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbının durumuna bakıp acıyarak:

«اَللّٰهُمَّ إِنَّهُمْ حُفَاةٌ فَاحْمِلْهُمْ، وَعُرَاةٌ فَاكْسُهُمْ، وَجِيَاعٌ فَأَشْبِعْهُمْ، وَعَالَةٌ فَأَغْنِهِمْ بِفَضْلِكَ.»

"Ey Allâh! Onlar yayadırlar, Sen onları bineklere yükle, çıplaktırlar, Sen onları giydir. Açtırlar, Sen onları doyur, fakirdirler Sen onları fazl-u kereminle zengin et" *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/16)* diye duâda bulundu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbı (**Mekke-Medîne** arasında bulunan ve Ravhâ'ya üç mil mesafede olan) **'Irkuzzabye** mevkiine geldiklerinde **Tihâme** tarafından gelen bir atlıyla karşılaştılar ve ona **Ebû Süfyân**'dan haber sordular. O: "Benim bu hususta bir bilgim yok" deyince ona: "Gel o zaman **Rasûlüllâh**'a bir selam ver" dediler. O hayret içerisinde: "Aranızda **Allâh**'ın **Rasûlü** mü var?" deyince ona **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gösterdiler. O bedevî **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Sen dediğin gibi **Rasûlüllâh** mısın?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«نَعَمْ»

"Evet" buyurdu. Bu sefer o: "Eğer sen iddia ettiğin gibi **Rasûlüllâh**'san bana şu devemin karnında ne olduğunu haber ver" deyince ensardan biri gazaba geldi.

Sonra **Abdüleşhel** oğullarından **Seleme ibni Sülâme ibni Vakş** adında biri ona: "Sen devenle cimâ ettin o da senden hâmile kaldı" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Seleme**'nin bu çirkin sözünü hoş karşılamadı ve ondan yüz çevirdi. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَشِيرُوا عَلَيْنَا فِي أَمْرِنَا وَمَسِيرِنَا.»

"Bu işimizde ve yolculuğumuzda bize istişâre verin" buyrunca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*:

«يَا رَسُولَ اللهِ! أَنَا أَعْلَمُ النَّاسِ بِمَسَافَةِ الْأَرْضِ! أَخْبَرَنَا عَدِيُّ بْنُ أَبِي الزَّغْبَاءِ أَنَّ الْعِيرَ كَانَتْ بِوَادِي كَذَا وَكَذَا. فَكَأَنَّا وَإِيَّاهُمْ فَرَسَا رِهَانٍ إِلَى بَدْرٍ.»

"Yâ Rasûlellâh! İnsanlar içerisinde yol mesâfelerini en iyi bilen benim! Adiyy ibni Ebizzeğbâ'nın verdiği habere göre kâfile falan yerdedir. Bu durumda sanki biz ve onlar Bedir'e doğru koşan iki yarış atı gibiyiz" dedi.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Kureyş**'in yola çıktığından habersiz bir vaziyette yoluna devâm etti. Ancak **Ravhâ** vâdisine geldiklerinde **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* inerek müşriklerin **Mekke**'den kâfilelerini kurtarmak üzere harekete geçtiklerini haber verdi ve:

«يَا مُحَمَّدُ! إِنَّ اللهَ تَعَالَى وَعَدَكَ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ، إِمَّا الْعِيرَ وَإِمَّا الْعَسْكَرَ.»

"Yâ Muhammed! Şüphesiz ki Allâh-u Te'âlâ sana iki tâifeden birini; ya kâfileyi ya da askeri (Ebû Cehil'in ordusunu) **vaad etti"** diye vahiy getirdi. Bunu duyan ashabtan bâzısı: "Yâ **Rasûlellâh**! Keşke bunu bize önceden haber verseydin, silahlarımızı yaylarımızı yanımıza alırdık. Biz kâfile niyetiyle yola çıktık, kâfile güç bakımından daha zayıf, ganîmet bakımından daha büyüktü" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbıyla istişâre etmek üzere:

«مَا تَقُولُونَ؟ إِنَّ الْقَوْمَ قَدْ خَرَجُوا مِنْ مَكَّةَ عَلَى كُلِّ صَعْبٍ وَذَلُولٍ فَالْعِيرُ اَحَبُّ اِلَيْكُمْ اَمِ النَّفِيرُ.»

"Ne dersiniz; müşrik kavim her güçlü ve zayıf devenin üzerinde Mekke'den çıktılar, şimdi size kâfile mi daha sevgili, yoksa ordu mu?" buyurdu. Sahâbe-i kiramdan bir kısmı: "Doğrusu düşmanla karşılaşmaktansa kâfile bize daha sevgili" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mübârek yüzü değişiverdi, gazap eseri mübârek yüzlerinde zuhûr etti.

Bundan önce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Cüheyne** kabîlesinden, ensârın halîfi (yeminli müttefiki) olan **Abdullâh ibni Ureykıt** adında birini gözcü olarak kâfilenin üzerine göndermişti. O kendisine kâfilenin önce davranarak sâhil yolunu tuttuğu haberini ulaştırınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اِنَّ الْعِيرَ قَدْ مَضَتْ عَلَى سَاحِلِ الْبَحْرِ وَهَذَا اَبُو جَهْلٍ قَدْ اَقْبَلَ.»

"Kâfile deniz sâhili üzere geçip gitti, ama bu Ebû Cehil bize yöneldi" buyurdu. Bunun üzerine **Ebû Bekr** ve **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* ayağa kalkıp **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in murâdına uymaya teşvik mâhiyetinde güzel bir konuşma yaptılar. Ama yine de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَشِيرُوا عَلَيَّ!»

"Bana istişâre verin" buyurunca önce **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* düşmanın üzerine gidilmesi husûsunda güzel bir istişâre verdi. Sonra **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*:

«يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهَا قُرَيْشٌ وَعِزُّهَا وَاللَّهِ مَا ذَلَّتْ مُنْذُ عَزَّتْ، وَلَا آمَنَتْ مُنْذُ كَفَرَتْ وَاللَّهِ لَتُقَاتِلُنَّكَ فَتَأَهَّبْ لِذَلِكَ أُهْبَتَهُ وَأَعْدِدْ لَهُ عُدَّتَهُ.»

"Yâ Rasûlellâh! Şüphesiz ki Kureyş bütün ihtişâmıyla karşımızda! Vallâhi onlar azîz olduğundan beri bir zillet görmemiş, kâfir olduğundan beri de îmân etmemiştir. Vallâhi onlar seninle mutlaka savaşacaklardır. Artık sen bu iş için gereken hazırlığı yap" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yine:

«أَشِيرُوا عَلَيَّ.»

"Bana istişâre verin" buyurunca **Hazrec** kabîlesinin efendisi olan **Sa'd ibni Ubâde** *(Radıyallâhu Anh)*:

«اُنْظُرْ فِي اَمْرِكَ وَامْضِ فَوَاللَّهِ لَوْ سِرْتَ اِلَى عَدَنِ اَبْيَنَ مَا تَخَلَّفَ عَنْكَ رَجُلٌ مِنَ الْاَنْصَارِ.»

"(Sen kimseyi dinleme) **işine bak ve yürü! Vallâhi** (Yemen'in liman kenti olan) **Aden-i Ebyen'e kadar yürüyecek olsan ensârdan bir adam bile senden geri kalmaz"** dedi. Sonra **Mikdâd ibni Amr** *(Radıyallâhu Anh)*:

«يَا رَسُولَ اللَّهِ! اِمْضِ لِمَا أَرَاكَ اللَّهُ فَنَحْنُ مَعَكَ فَوَاللَّهِ مَا نَقُولُ لَكَ كَمَا قَالَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ لِمُوسَى: اِذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، وَلٰكِنْ نَقُولُ: اِذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا مَعَكُمَا مُقَاتِلُونَ عَنْ يَمِينِكَ وَشِمَالِكَ وَبَيْنَ يَدَيْكَ وَخَلْفَكَ مَا دَامَتْ عَيْنٌ مِنَّا تَطْرِفُ فَوَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَوْ سِرْتَ بِنَا إِلَى بَرْكِ الْغِمَادِ يَعْنِي مَدِينَةَ الْحَبَشَةِ، لَجَالَدْنَا مَعَكَ مَنْ دُونَهُ حَتَّى نَبْلُغَهُ.»

"Yâ **Rasûlellâh**! **Allâh**'ın sana gösterdiği yola git, biz seninle berâberiz. Vallâhi biz sana israîloğullarının **Mûsâ**'ya: "Sen Rabbinle birlikte git ve ikiniz savaşın, gerçekten de biz işte burada oturucularız" dediği gibi demiyoruz. Lâkin: "Sen Rabbinle birlikte git ve ikiniz savaşın, gerçekten bizden bir göz kıpırdadıkça biz sizinle berâber senin sağında, solunda, önünde ve ardında savaşıcılarız! Seni hak ile gönderen **Allâh**'a yemin olsun ki bizi Berkü'l-ğımâd'a yâni **Habeşistan**'a kadar götürecek olsan elbette oraya ulaşıncaya kadar seninle berâber oranın ardında olanlarla vuruşuruz" dedi.

Bu sözleri duyan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tebessüm buyurdular ve **Mikdâd** hakkında hayır söyleyerek hayır duâda bulundular. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* özellikle ensârı kastederek:

«أَشِيرُوا عَلَيَّ أَيُّهَا النَّاسُ.»

"Ey insanlar! Bana istişâre verin" buyurdu. Çünkü onların sayıları fazlaydı, bir de onlar **Akabe** gecesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile: "Sen bizim yurdumuza ulaşıncaya kadar biz sana güvence veremeyiz ama bize ulaştıktan sonra artık sen bizim zimmetimizdesin. Çocuklarımızı ve kadınlarımızı nelerden koruyorsak seni de koruruz ve **Medîne**'de bulunduğun sürece sana yardım ederiz, oradan çıktığın-

da ise sana yardım edemeyebiliriz" diye anlaşmışlardı. Bu yüzden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların **Medîne** dışında başına gelecek bir olayda kendisine yardım etmemeyi kendi hakları olarak görebileceklerinden endişe ediyordu. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* son olarak bir daha istişâre isteyince **Evs** kabîlesinin efendisi olan **Sa'd ibni Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Her halde sen bizi kastediyorsun?" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

«أَجَلْ.»

"Evet" buyurdu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ashâbıyla çokça istişârede bulunduğunu ve her istişâre netîcesinde tekrar meşvereye döndüğünü gören **Hazret-i Sa'd**:

«لَعَلَّكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَخْشَى أَنْ لَا تَكُونَ الْأَنْصَارُ يُرِيدُونَ مُوَاسَاتَكَ وَلَا يَرَوْنَهَا حَقًّا عَلَيْهِمْ إِلَّا بِأَنْ يَرَوْا عَدُوًّا فِي بُيُوتِهِمْ وَأَوْلَادِهِمْ وَنِسَائِهِمْ وَإِنِّي أَقُولُ عَنِ الْأَنْصَارِ وَأُجِيبُ عَنْهُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَاظْعَنْ حَيْثُ شِئْتَ وَخُذْ مِنْ أَمْوَالِنَا مَا شِئْتَ ثُمَّ أَعْطِنَا مَا شِئْتَ وَمَا أَخَذْتَهُ مِنَّا أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا تَرَكْتَ وَمَا ائْتَمَرْتَ مِنْ أَمْرٍ فَأْمُرْنَا بِأَمْرِكَ فِيهِ تَبَعٌ. قَدْ آمَنَّا بِكَ وَصَدَّقْنَاكَ وَشَهِدْنَا أَنَّ مَا جِئْتَ بِهِ هُوَ الْحَقُّ وَأَعْطَيْنَاكَ عَلَى ذَلِكَ عُهُودَنَا وَمَوَاثِيقَنَا عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فَامْضِ يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَا أَرَدْتَ. فَوَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَوِ اسْتَعْرَضْتَ بِنَا هَذَا الْبَحْرَ فَخُضْتَهُ لَخُضْنَاهُ مَعَكَ مَا تَخَلَّفَ مِنَّا رَجُلٌ وَمَا نَكْرَهُ أَنْ تَلْقَى بِنَا عَدُوَّنَا إِنَّا لَصُبُرٌ عِنْدَ الْحَرْبِ صُدُقٌ عِنْدَ اللِّقَاءِ وَلَعَلَّ اللَّهَ تَعَالَى يُرِيكَ مِنَّا مَا تَقَرُّ بِهِ عَيْنُكَ فَسِرْ بِنَا عَلَى بَرَكَةِ اللَّهِ!»

"Yâ **Rasûlellâh**! Her halde sen ensârın sana yardım etmek istemediklerinden ve evleri, çocukları ve hanımları arasında bir düşman görmedikçe sana yardımı bir hak olarak görmeyeceklerinden endişe ediyorsun. İşte şimdi ben ensâr adına konuşuyorum ve onlar tarafından sana cevap veriyorum. Şimdi istediğin yerde konakla ve mallarımızdan dilediğini al, sonra dilediğini ver! Bizden aldıkların bıraktıklarından bize daha sevgilidir. Ne emir buyuruyorsan bizim emrimiz o işte senin emrine tâbidir.

Gerçekten biz sana îmân ettik ve seni tasdik ettik, getirdiğin yolun hak olduğuna da şahitlikte bulunduk. Bu hususta emir dinleyip itaat edeceğimize dâir sana kuvvetli sözlerimizi de verdik! Yâ **Rasûlellâh**! Artık istediğini yap, seni hak ile gönderen **Zât**'a yemîn olsun ki; sen bize şu denizi göstersen ve ona dalsan elbette biz de seninle birlikte ona dalarız, bizden bir kişi bile geri kalmaz. Biz senin bizi düşmanımızla karşılaştırmana soğuk bakmayız. Gerçekten biz harp ânında sabırlı, karşılaşma ânında da sâdık kimseleriz. Ola ki **Allâh** sana bizden gözünü aydın edecek şeyler gösterir. Haydi, **Allâh**'ın bereketiyle bizi yürüt" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* çok sevindi ve bu sözün ona verdiği neşatla:

«سِيرُوا عَلَى بَرَكَةِ اللَّهِ وَأَبْشِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ وَعَدَنِي إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ، وَاللَّهِ لَكَأَنِّي الْآنَ أَنْظُرُ إِلَى مَصَارِعِ الْقَوْمِ.»

"Allâh'ın bereketi üzere yürüyün ve müjdelenin! Şüphesiz ki Allâh bana iki tâifeden birini söz verdi. Vallâhi şu anda ben o kavmin yıkıldığı yerlere bakar gibiyim" buyurdu.

Ayet: 5

Sonra **Enes** *(Radıyallâhu Anh)* **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Bedir**'de katledilenler hakkında kendisine şöyle anlattığını naklederdi:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حَدَّثَهُ عَنْ أَهْلِ بَدْرٍ قَالَ: «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُرِينَا مَصَارِعَ أَهْلِ بَدْرٍ بِالْأَمْسِ يَقُولُ: هَذَا مَصْرِعُ فُلَانٍ غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى وَهَذَا مَصْرِعُ فُلَانٍ غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى وَهَذَا مَصْرِعُ فُلَانٍ غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى. قَالَ عُمَرُ: فَوَالَّذِي بَعَثَهُ بِالْحَقِّ مَا أَخْطَؤُوا الْحُدُودَ الَّتِي حَدَّهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (**Bedir** muhârebesinden bir önceki gece elini toprağın üzerine koyarak) bize: **'İnşâallâh yarın falanın yıkılacağı yer şurasıdır, inşâallâh burası da yarın falanın devrileceği yerdir, inşâallâh şurası da yarın falanın yıkılacağı yerdir'** diye kâfirlerin yıkılacağı yerleri teker teker gösterdi. Onu hak ile gönderen **Allâh**'a yemîn olsun ki (geberen) kâfirlerden hiçbiri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çizdiği sınırları şaşmadılar." *(Müslim, Cennet:17, no:2873-74, 4/2202-2203; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/13; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/22)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir**'e doğru hareket ettiği sırada **Ebû Süfyân** da kâfileyi emniyete alarak **Kureyş**'e: "Siz kâfilenizi korumak için çıkmıştınız, şimdi bir tehlike kalmadı, artık geri dönün" diye mektup yazdıysa da **Ebû Cehil**: "Vallâhi **Bedir**'e varıp orada üç gün ikâmet etmedikçe, develer boğazlayıp yemek yedirmedikçe, şaraplar içmedikçe ve etrâfımızda çalgıcı kızlar dönmedikçe geri dönmeyeceğiz. O zaman Araplar bizim gücümüzü işitir de artık heybetimiz onlarda ebediyyen bâkî kalır" dedi.

Ahnes ibni Şerîk bu laftan hoşlanmayıp geri dönme istişâresi verdiyse de onlar câhiliyet taassubuna tutularak inat ettiler. **Ahnes**, **Kureyş**'in döneceğinden ümîdi kesince **Zühre** oğullarına dönmeleri için ısrarda bulundu, onlar da kendisine itaat ederek geri döndüler. Onlardan hiçbiri **Bedir**'de bulunmadı. (Kâfirlerin hezîmetinden) sonra **Ahnes**'in bu fikrinden dolayı onu bereketli adam saydılar da ölünceye kadar ona itaat ettiler. **Hâşimoğulları** da dönenler arasında dönmeye niyetlendiler, ama **Ebû Cehil**: "Biz dönmedikçe vallâhi bu tâife bizi bırakamaz" diyerek onlara zor kullandı.

Bu arada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Zefran** vâdisinden yola çıkıp (**Medîne**'den **Mekke**'ye gidenin sağında kalan) **Esâfir** tepelerine doğru yürüdü, sonra dağ gibi büyük bir kum yığınından ibâret olan **Hannân** tepesini sağında bıraktı. Nihâyet **Bedir**'e çok yakın bir yerde konaklayınca **Ebû Bekr Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* ile birlikte binekli vaziyette etrâfı teftişe çıktılar. O sırada yaşlı birine rastlayarak ona **Kureyş**'ten ne haber aldığını, **Muhammed** ve ashâbı hakkında kendisine ne haber ulaştığını sordu.

O ihtiyar: "Bana ulaşan habere göre **Muhammed** ve adamları şu gün çıkmışlar, eğer bana haber veren doğru söyleydiyse onlar bugün (ordunun bulunduğu yeri söyleyerek) şurada olmalılar, yine bana ulaşan habere göre **Kureyş** şu gün çıkmışlar, eğer bana haber veren doğru söylediyse **Kureyş** de bu gün şurada olmalılar"

diye haber verdi. Sonra o ihtiyâr: "Peki siz kimsiniz?" deyince, **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«نَحْنُ مِنْ مَاءٍ.»

"Biz Mâ'danız" *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/19)* buyurdu ki böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendilerinin sudan yaratıldığına işâret etmiş oldu. Oysa yaşlı adam onların belli bir kabîleye nispet edilen bir pınarın bulunduğu yerden olduklarını sandı. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbının yanına döndü, akşam olunca **Ali ibni Ebî Tâlib, Zübeyr ibni Avvâm, Sa'd ibni Ebî Vakkās** ve **Besbes el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anhüm)*ü diğer bâzı sahâbîlerle birlikte düşmandan haber araştırmaya gönderdi ve onlara:

«اِنْدَفِعُوا إِلَى هَذِهِ الظِّرَابِ فَإِنِّي أَرْجُو أَنْ تَجِدُوا الْخَبَرَ عِنْدَ الْقَلِيبِ الَّذِي يَعْلِي الظِّرَابَ.»

"Atlarınızı şu küçük dağların tarafına sürün, şüphesiz ben o dağları tâkip eden kalîbin (kuyunun) **yanında haber bulacağınızı umuyorum"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/38)* buyurdu. Onlar da kılıçlarını kuşanarak yola çıktılar. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bahsettiği kalîbin yanında **Kureyş**'in su aramak için gönderdikleri kāfileyi buldular, içlerinden iki delikanlıyı yakaladılar ki onlardan biri **Haccâcoğulları**'nın kölesi **Esved**, diğeri ise **Ebu'l-Âs**'ın kölesi **Eslem**'di. Arkadaşları ise **Kureyş**'in bulunduğu cihete doğru kaçtılar.

Bu iki köle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna getirildiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* suyun berisinde bulunan çadırında namaz kılıyordu. Onları yakalayan sahâbe bu iki kölenin **Ebû Süfyân** ve adamlarına âit oldukları inancıyla onları sorgulamaya başladılar. Onlar: "Biz **Kureyş**'in sefil adamlarıyız, bizi kendilerine su çekmek için gönderdiler" diye söze başladıktan sonra **Kureyş** kāfilesinden ve **Kureyş**'in ileri gelenlerinin ordu içerisinde olduğundan bahsedince onları yalanladılar. Çünkü onlar bu iki kölenin söyledikleri şeyin doğru olmasını hiç istemiyorlardı, onlar **Ebû Süfyân** ve adamlarını yakalamaya hevesleniyorlardı. Bu sefer iş dayağa dönünce onlar: "Evet! İşte **Ebû Süfyân** burada, kāfile de şurada" demek zorunda kaldılar. Bunun üzerine sorgulanmaktan kurtuldular.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların bu iki köleye yaptıklarını namazdayken duymuştu, selam verince:

«مَاذَا أَخْبَرَاكُمْ؟»

"Onlar size ne haber verdiler?" buyurdu. Onlar: "Bu ikisi bize **Kureyş**'in yakınımıza geldiğini söylediler" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«فَإِنَّهُمَا قَدْ صَدَقَا وَاللَّهِ إِنَّكُمْ لَتَضْرِبُونَهُمَا إِذَا صَدَقَا وَتَتْرُكُونَهُمَا إِذَا كَذَبَا خَرَجَتْ قُرَيْشٌ لِتُحْرِزَ رَكْبَهَا وَخَافُوكُمْ عَلَيْهِمْ.»

"Doğru söylemişler! Vallâhi siz doğru söyledikerinde onları dövdünüz, yalan söylediklerinde bıraktınız. Kureyş, sizin kendilerine bir şey yapacağınızdan korkarak kāfilesini korumaya çıktı" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/39)* buyurdu.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* iki köleyi çağırttı ve onlara durumu sordu. Onlar: "Bizim **Ebû Süfyân** hakkında bir bilgimiz yok ama **Kureyş**'i soruyorsan söyleyelim" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların nerede olduklarını sordu. Onlar: "Şu görülen **Akankal** tepesinin ardında yüksek bir taraftadırlar" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«كَمِ الْقَوْمُ؟»

"Bu kavim kaç kişidir?" diye sordu. Onlar: "Bilemiyoruz ama vallâhi çoklar" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَنْ أَطْعَمَهُمْ أَمْسِ؟»

"Peki, dün onları kim yedirdi?" diye sordu. Onlar bir adamın ismini verince:

«كَمْ نَحَرَ لَهُمْ؟»

"Onlara kaç deve kesti?" diye sordu. Onlar: "On deve" deyince:

«فَمَنْ أَطْعَمَهُمْ أَوَّلَ أَمْسِ؟»

"Dünden önce onları kim yedirdi?" diye sordu. Onlar yine bir adamın adını verince:

«كَمْ نَحَرَ لَهُمْ؟»

"O onlar için kaç deve kesti?" diye sordu. Onlar: "Dokuz" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَلْقَوْمُ مَا بَيْنَ التِّسْعَمِائَةِ وَالْأَلْفِ.»

"Bu kavim dokuz yüzle bin arasıdır" buyurdu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/39)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hesâbı bir gün on, bir gün dokuz deve kesmelerine nazaran yaptı. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara **Mekke**'den kimlerin çıktığını sorunca onlar yiyebilen herkesin çıktığını söylediler. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanlara yönelerek:

«هَذِهِ مَكَّةُ قَدْ أَلْقَتْ إِلَيْكُمْ أَفْلَاذَ كَبِدِهَا.»

"İşte bu Mekke'dir! Gerçekten ciğerpârelerini sizin önünüze atmıştır" *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/53)* buyurdu. Daha sonra:

«هَلْ رَجَعَ أَحَدٌ مِنْهُمْ؟»

"Onlardan kimse geri döndü mü?" diye sorunca: **"İbni Ebî Şerîk, Zühreoğulları**'nı geri döndürdü" denildi. O zaman:

«أَرْشَدَهُمْ وَمَا كَانَ بِرَشِيدٍ وَإِنْ كَانَ مَا عَلِمْتُ لَمُعَادِيًا لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ.»

"Onlara doğru yolu göstermiş, oysa kendisi doğru yolda değildir. Benim bildiğim o kişi Allâh'a ve Kitâbına düşman biridir" *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/53)* buyurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* iki köleden bu bilgileri aldıktan sonra ayağa kalkıp:

«أَشِيرُوا عَلَيَّ فِي الْمَنْزِلِ؟»

"Nerede konaklayacağımıza dâir bana istişâre verin" buyurunca, **Selemeoğulları**'ndan **Hubâb ibni Münzir**: "Yâ **Rasûlellâh**! Şu anda konaklamış olduğumuz menzil **Allâh**'ın seni yerleştirdiği bir yerse buradan ileri geri yapmamız olmaz.

Yoksa bu senin harp hîlesi olan fikrin mi?" diye sordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«بَلْ هُوَ الرَّأْيُ وَالْحَرْبُ وَالْمَكِيدَةُ»

"Doğrusu bu bir görüş ve harp hîlesi" buyurunca o: "Yâ **Rasûlellâh**! Burası durulacak yer değil, sen insanları kaldır, müşriklere en yakın olan suya gidelim, orada konaklayalım. Ben bu bölgeyi ve kuyularını çok iyi biliyorum, benim bildiğim suyu bol ve tatlı bir kuyu var, eğer sen oraya onlardan önce gidip yerleşirsen biz diğer kuyuları ifsâd ederiz (kullanılmaz hâle getiririz), daha sonra bizim kuyumuzun etrâfına havuz yaparak onu doldururuz, sonra da savaşa başlarız. Bu durumda biz içecek buluruz onlar bulamazlar" dedi. Bunun üzerine **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* inerek: "Doğru görüş **Hubâb**'ın re'yidir" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يَا حُبَابُ! أَشَرْتَ بِالرَّأْيِ»

"Ey Hubâb! Doğru görüşü istişâre verdin" buyurdu. Sonra da:

«سِيرُوا فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ وَعَدَكُمْ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ.»

"Yürüyün! Çünkü Allâh iki tâifeden birini 'O mutlaka sizin olacak' diye size söz verdi" buyurarak orduyu harekete geçirdi. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/54; Nesâî, et-Tabakâtü'l-kübrâ:3/525; Hâkim, el-Müstedrek:3/427; İbni Hişâm, es-Sîre:1/620; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/110)*

Fakat şeytanın korkutmasının bir eseri olarak birçoğunun kalbine geçici de olsa bir korku düştü. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve Müslümanlar suyu önce ele geçirmek üzere harekete geçtiler, müşrikler de aynı istekle koşturuyorlardı.

İlk başta müşrikler suyu ele geçirdikleri için Müslümanlar susuz kaldılar, çok sıkıntı çektiler. O zaman **Allâh-u Te'âlâ** kendilerine bir uyku hâli vererek onların susuzluklarını ve yorgunluklarını giderdi, o derece ki hepsi birlikte uyuya kaldılar. Hattâ uyumak istemeyenler bile hiç farkında olmadan yanları üzere düşüyorlardı.

Nitekim **Sa'd ibni Ebî Vakkâs** *(Radıyallâhu Anh)*: "Çenemi önümde görürken (oturduğumu biliyorken) hiç anlamadan kendimi yanıma yaslanmış buldum" demiştir.

Ali *(Radıyallâhu Anh)* da: "**Bedir** günü aramızda **Mikdâd**'dan başka atlı yoktu. O gece ben bizim içimizde uykuya dalmayan birini görmedim. Ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir ağacın altında sabaha kadar namaz kıldı" diye anlatırdı.

İşte böylece Müslümanlar emniyet ve sekînet içerisinde gecelerken müşrikler ise Müslümanlar tarafından âni bir gece baskını olur endişesiyle sıkıntı içerisinde ancak nöbetleşe uyuyabiliyorlardı. O gece Müslümanlardan bâzıları uykularında cünüp oldular, yanlarında yıkanacak su da yoktu. O anda şeytan kendilerine gelerek: "Siz **Allâh**'ın dîni üzere olduğunuzu iddia ediyorsunuz, kendinizin **Allâh**'ın dostları olduğunuzu, içinizde de O'nun **Rasûlü** bulunduğunu sanıyorsunuz. Oysa müşrikler suyu elinizden aldı, siz ise cünüp vaziyette namaz kılacaksınız" diye vesvese verdi.

Allâh-u Te'âlâ o gece onların üzerine bol bir yağmur yağdırdı fakat bu, müşriklerin hareketine mâni olan şiddetli bir belâ oldu, onların adım atmalarına engel oldu. Müslümanlara ise uzun zaman sükûnetle yağan hafif bir yağmur şeklinde yağdı ki

böylece **Allâh-u Te'âlâ** onları o suyla temizledi, şeytanın pis vesvesesini onlardan giderdi, toprağı düzeltti, üzerinde ayak duramayacak şekilde yumuşak ve akıcı olan kumu katı hâle getirerek ayaklarının kaymamasını sağladı, konaklayacakları yerleri hazırladı, havadaki tozu aşağı indirdi, kalplerine sebat verdi ve o yağmur onların hareketini engellemedi. Böylece Müslümanlar vâdiden akan sudan içtiler, kaplarını doldurdular, hayvanlarını suvardılar, cünüplükten guslettiler. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ﴾

"Hani O, tarafından bir güvenlik olsun diye size hafif bir uyku bürüyor ve üzerinize gökten bir su indiriyordu ki sizi onunla (büyük-küçük abdestsizliklerden) **iyice temizlesin, sizden şeytanın** (sebebiyet verdiği cünüplük) **murdarlığını gidersin ve** (sabrı, sebâtı ve **Allâh**'ın yardımına karşı kesin inanç ve güveni) **kalpleriniz**(e doldurup) **üzerine** (taşacak şekilde) **sıkıca bağlama yapsın, bir de** (kumda kayan) **ayaklar**(ınız)**ı onunla sâbitlesin!"** *(Enfâl Sûresi:11)* âyet-i kerîmesinde bu hakîkati beyân etmiştir.

İşte tam o esnâda **Sa'd ibni Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Müsaade edersen sana (hurma dallarından) bir çardak yapalım da sen onun içinde bulunurken biz de yanında düşmana karşı hazırlıklarımızı yapalım. **Allâh-u Te'âlâ** bizi düşmanımıza gâlip ederse zâten istediğimiz budur. Ama farklı bir durum hâsıl olursa sen bineklerinle birlikte **Medîne**'ye dönersin! Ey **Allâh**'ın peygamberi! Arkada öyle toplumlar bıraktık ki biz seni onlardan daha fazla sevemeyiz, onlar senin harbe çıktığını bilselerdi onlar da geri kalmazlardı, senin hayrını isteyip seninle birlikte cihâda gelirlerdi" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona övgüde bulundu ve hayır duâ yaptı.

Sonra o, harp meydanına üstten bakan bir tepenin üzerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için bir çardak yaptı. Orada sâdece **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bulundu. **Sa'd ibni Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)* da kılıcını kuşanmış vaziyette kapısında durdu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o gece harp alanında yürüyerek kâfirlerin geberdiklerinde nereye düşeceklerini teker teker gösterdi ve:

«هَذِهِ مَصَارِعُهُمْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِالْغَدَاةِ.»

"İnşâllâh yarın yıkılacakları yerler buralardır" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/40)* buyurdu, gerçekten de onlardan hiçbirinin leşi onun işâret ettiği mevziyi ileri geçmedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir ara o gecede bulunanların fazîletinden bahsetti. Nitekim **Râfi' ibni Hadîc** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü:

عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ يَوْمَ بَدْرٍ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ مَوْلُودًا وُلِدَ فِي فِقْهٍ أَرْبَعِينَ سَنَةً مِنْ أَهْلِ الدِّينِ يَعْمَلُ بِطَاعَةِ اللَّهِ كُلِّهَا، وَيَجْتَنِبُ الْمَعَاصِيَ

كُلَّهَا إِلَى أَنْ يُرَدَّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ، أَوْ يُرَدَّ إِلَى أَنْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا، لَمْ يَبْلُغْ أَحَدُكُمْ هَذِهِ اللَّيْلَةَ، وَقَالَ: إِنَّ لِلْمَلَائِكَةِ الَّذِينَ شَهِدُوا بَدْرًا لَفَضْلًا عَلَى مَنْ تَخَلَّفَ مِنْهُمْ.»

"Eğer din ehlinden (doğma) **bir çocuk kırk sene fıkıh içerisinde yaşasa da Allâh-u Te'âlâ'nın bütün ibâdetleriyle amel etse ve bütün yasaklarından sakınsa ve ömrünün en rezil çağı** (olan ihtiyarlık zamânı)**na döndürülünceye kadar ya da bildiklerinden sonra hiçbir şey bilmeyeceği hâle çevrilinceye kadar böylece devâm etse, sizin birinizin işte şu** (Bedir) **gecesine ulaşamaz. Bedir'e katılan meleklerin bile Bedir'den geri kalanlara karşı elbette büyük bir üstünlüğü vardır"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:4435; 4/284; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/22-23)* buyurmuştur.

Ramazân-ı şerîfin onyedinci gecesine muvâfakat eden o cumâ gecesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* teheccüd namazını kıldı, vitrin kunutunda:

«اَللَّهُمَّ لَا تُفْلِتَنَّ أَبَا جَهْلٍ فِرْعَوْنَ هَذِهِ الْأُمَّةِ اَللَّهُمَّ لَا تُفْلِتَنَّ زَمْعَةَ بْنَ الْأَسْوَدِ، اَللَّهُمَّ وَأَسْخِنْ عَيْنَ أَبِي زَمْعَةَ بِزَمْعَةَ اَللَّهُمَّ أَعْمِ بَصَرَ أَبِي زَمْعَةَ اَللَّهُمَّ لَا تُفْلِتَنَّ سُهَيْلًا، اَللَّهُمَّ أَنْجِ سَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ وَعَيَّاشَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ.»

"Ey Allâh! Bu ümmetin Firavun'u olan Ebû Cehil'i kaçırtma! Ey Allâh, Zem'a ibni Esved'i kaçırtma! Ey Allâh! Zem'a(nın helâkı) **ile** (babası) **Ebû Zem'a'nın gözünü yak! Ey Allâh! Ebû Zem'a'nın gözünü kör et! Ey Allâh! Süheyl'i de kaçırtma! Ey Allâh! Seleme ibni Hişâm'ı, Ayyâş ibni Ebî Rabî'a'yı ve zayıf tutulan müminleri kurtar"** *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/46; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/6)* diye duâda bulundu.

Sabahında hakla bâtılın ayrılacağı o **Furkān Gecesi**'nin fecri doğduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَلصَّلَاةَ عِبَادَ اللهِ!»

"Ey Allâh'ın kulları, haydi namaza" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:948, 2/260)* diye seslendi. Bunu duyan insanlar yağmurdan sığınmak için gittikleri ağaçların ve deri kalkanların altlarından toplanıp geldiler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sabah namazını kıldırmasının ardından onlara bir konuşma yaptı. Bu hutbesinin başında **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamd-ü senâda bulunduktan sonra şunları söyledi:

«أَمَّا بَعْدُ! فَإِنِّي أَحُثُّكُمْ عَلَى مَا حَثَّكُمُ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْهَاكُمْ عَمَّا نَهَاكُمُ اللَّهُ عَنْهُ فَإِنَّ اللَّهَ عَظِيمٌ شَأْنُهُ يَأْمُرُ بِالْحَقِّ وَيُحِبُّ الصِّدْقَ وَيُعْطِي عَلَى الْخَيْرِ أَهْلَهُ عَلَى مَنَازِلِهِمْ عِنْدَهُ، بِهِ يُذْكَرُونَ، وَبِهِ يَتَفَاضَلُونَ، وَإِنَّكُمْ قَدْ أَصْبَحْتُمْ بِمَنْزِلٍ مِنْ مَنَازِلِ الْحَقِّ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ فِيهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا مَا ابْتَغَى بِهِ وَجْهَهُ. وَإِنَّ الصَّبْرَ فِي مَوَاطِنِ الْبَأْسِ مِمَّا يُفَرِّجُ اللَّهُ بِهِ الْهَمَّ وَيُنَجِّي بِهِ مِنَ الْغَمِّ وَتُدْرِكُونَ بِهِ النَّجَاةَ فِي الْآخِرَةِ. فِيكُمْ نَبِيُّ اللَّهِ يُحَذِّرُكُمْ وَيَأْمُرُكُمْ فَاسْتَحْيُوا الْيَوْمَ أَنْ يَطَّلِعَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى شَيْءٍ مِنْ أَمْرِكُمْ يَمْقُتُكُمْ عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ يَقُولُ: لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ. انْظُرُوا إِلَى الَّذِي أَمَرَكُمْ بِهِ مِنْ كِتَابِهِ وَأَرَاكُمْ مِنْ آيَاتِهِ وَأَعَزَّكُمْ بَعْدَ ذِلَّةٍ فَاسْتَمْسِكُوا بِهِ يَرْضَ رَبُّكُمْ عَنْكُمْ. وَأَبْلُوا رَبَّكُمْ فِي هَذِهِ الْمَوَاطِنِ أَمْرًا تَسْتَوْجِبُوا الَّذِي وَعَدَكُمْ بِهِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَمَغْفِرَتِهِ

فَإِنَّ وَعْدَهُ حَقٌّ، وَقَوْلَهُ صِدْقٌ، وَعِقَابَهُ شَدِيدٌ. وَإِنَّمَا أَنَا وَأَنْتُمْ بِاللَّهِ الْحَيِّ الْقَيُّومِ إِلَيْهِ أَلْجَأْنَا ظُهُورَنَا، وَبِهِ اعْتَصَمْنَا، وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا، وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ يَغْفِرُ اللَّهُ لِي وَلِلْمُسْلِمِينَ.»

"Şimdi bundan sonra! Şüphesiz ki ben sizi Allâh'ın teşvik ettiği şeylere teşvik ediyorum, Allâh'ın nehyettiği şeylerden nehyediyorum. Şüphesiz ki Allâh'ın şânı pek büyüktür, O hakkı emreder, doğruluğu sever, hayır sâhiplerine Kendi katındaki mertebelerine göre hayır verir. Hayr ehli ancak O'nunla anılırlar, ancak O'nunla birbirlerine karşı üstünlük sağlarlar.

Şüphesiz ki siz bu sabah hak olan menzillerden bir yerde sabahladınız ki burada Allâh Kendi rızâsı kastedilmeyen şeyleri kimseden kabul etmez. Muhakkak ki harp sahalarında sabırlı olmak, Allâh-u Te'âlâ'nın sıkıntıyı açmasına ve gamdan kederden kurtarmasına sebep olan şeylerdendir ki siz bununla âhiret kurtuluşuna da ereceksiniz. Aranızda Allâh'ın Peygamberi bulunmaktadır ki o sizi sakındırmaktadır ve size emirler vermektedir.

Artık siz Allâh-u Azze ve Celle'nin, kendisinden sebep size gazap edeceği herhangi bir işinize vâkıf olmasından utanın! Şüphesiz ki Allâh: 'Elbette Allâh'ın gazabı sizin kendinize olan gazabınızdan daha büyüktür' buyuruyor. O size kitabından neler emretmişse, hangi âyetlerini göstermişse ve zilletten sonra sizi nelerle aziz etmişse işte ona sımsıkı sarılın ki Rabbiniz sizden râzı olsun.

Burada Rabbinize öyle bir iş çıkarın ki o sebeple O'nun size vaad etmiş olduğu rahmetini ve mağfiretini hak edesiniz. Zîrâ gerçekten O'nun vaadi haktır, kavli sıdktır (sözü doğrudur), **azâbı ise çok şiddetlidir. Ben de, siz de ancak ve ancak Hayy ve Kayyûm olan Allâh'a sığındık, sırtlarımızı ancak O'na sığındırdık, ancak O'nunla korunduk, ancak O'na tevekkül ettik, varış da ancak O'nadır! Allâh beni de, bütün Müslümanları da affetsin!"** *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/58-59)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o geceyi ibâdet ve duâ ile geçirirken **Kureyş** de **Allâh** ve **Rasûlüne** muhâlefet, hamiyyet, gazap, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbına karşı kin ve nefret içerisinde geçirmişlerdi. Sabah olduğunda **Akankal** tepesinden müşrikler belirdi. İlk olarak **Zem'a ibni Esved** bir at üzerinde göründü, oğlu da ardında geliyordu. O, müşriklere yer hazırlamak üzere kibirli bir şekilde at koşturuyordu. Ardında **Kureyş** ordusu belirince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَللَّهُمَّ هَذِهِ قُرَيْشٌ قَدْ جَاءَتْ بِخُيَلَائِهَا وَفَخْرِهَا تُحَادُّكَ وَتُكَذِّبُ رَسُولَكَ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مَا وَعَدْتَنِي اَللَّهُمَّ أَمِتْهُمْ بِالْغَدَاةِ.»

"Ey Allâh! İşte bu Kureyş! Bütün kibir ve iftihârıyla çıkageldi, Sana karşı geliyorlar ve Rasûlünü yalanlıyorlar. Ey Allâh! Bana vaad ettiğin yardımı Senden isterim. Ey Allâh! Onları bu sabah öldür" diye duâda bulundu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/40; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/23)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir yandan da **Ebû Bekr**'in pazusundan tutarak:

«اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مَا وَعَدْتَنِي.»

"Ey Allâh! Senden bana vaad ettiğin şeyi isterim" diye duâyı sürdürüyordu. O zaman **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*:

«أَبْشِرْ! فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُنْجِزَنَّ اللهُ لَكَ مَا وَعَدَكَ.»

"Artık sevinebilirsin! Canım (kudret) **elinde olan Zât'a yemîn ederim ki; elbette Allâh sana verdiği sözü yerine getirecektir"** dedi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/40)*

Müşrikler İslâm ordusuna yaklaşırken (**Kinâneoğulları**'nın efendisi) **Sürâka ibni Cu'şum** sûretine giren **İblîs** de onları yalnız bırakmamıştı. Sürekli onlara **Kinâneoğulları**'nın onlara yardım için yola çıktıklarını, o gün kimsenin onları yenemeyeceğini, kendisinin de onların yardımcısı olduğunu anlatıyor, böylece onları kandırıyordu. Müşrikler de buna aldanıyor, hele de Müslümanların sayısının azlığını görünce: "Dinleri bunları kandırmış" diyorlardı. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu hususta:

﴿إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَإِنَّ اللهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

"(Ey Müslümanlar! Sizin üçyüz kişilik bir kuvvetle, bin kişilik bir orduya karşı çıktığınızı gördüklerinde,) **münâfıklar ve kalplerinde** (şek ve şüpheden ibâret) **bir tür hastalık bulunanlar: "İşte bunları dinleri aldatmış** (da, ona güvenip kendilerini böyle bir tehlikeye atmışlar)**!" dediği zaman**(, işte o zaman **Allâh**'ın şiddetli azâbı kendilerine isâbet etmişti)! **Oysa her kim Allâh'a** (güvenir de, tüm işlerini O'na havâle ederek) **tevekkülde bulunursa, şüphesiz ki Allâh** (ne kadar az ve güçsüz olsalar da, Kendisine güvenenleri, kuvvetli çoğunluklara gâlip edecek kuvvete sâhip bulunan bir) **Azîz'dir,** (hikmet-i bâliğasıyla, akıl ve idrâkin anlamakta güçlük çekeceği muâmeleler yapan ve dostuyla düşmanını bir tutmayan yegâne hikmet sâhibi bir) **Hakîm'dir"** *(Enfâl Sûresi:49)* buyurmuştur.

Bu sırada müşrikler arasında bulunan **Hakîm ibni Hizâm, Utbe ibni Rabî'a**'ya gelerek: "Yaşadığın müddet **Kureyş**'in efendisi olmak ister misin?" dedi. O: "Tabi isterim, peki bunun için ne yapmalıyım?" deyince **Hakîm**: "Bu iki ordunun arasını ayırmalısın, şöyle ki; onlar **Muhammed**'den, onun adamlarının öldürdüğü **İbnü'l-Hadramî**'nin kanıyla, onun kâfilesinde bulunan maldan başka bir şey istemiyorlar. Sen bu kanı ve bu malı üstlenirsen bu iş biter" dedi. **Utbe** de: "Ne güzel söyledin! Ne iyi dâvette bulundun! Haydi, hemen git aşîretinin arasında bu haberi yay ki ben bu isteklerini üstleniyorum" dedi. Böylece **Hakîm, Kureyş**'in eşrâfına bu dâveti ulaştırdı.

O sırada **Hakîm ibni Hizâm**'ın da aralarında bulunduğu bir cemaat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yakınında bulunan havuzdan su almaya geldiler, sahâbe-i kirâm onları katletmek istediyse de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«دَعُوهُمْ.»

"Onları bırakın" buyurdu. O gün o sudan içenlerin hepsi savaşta gebertildi. Ancak **Hakîm ibni Hizâm** yaşadı, daha sonra Müslüman oldu ve İslâm'ı güzel tatbik

etti. Bu yüzden kendisi kuvvetli bir yemîn yapması gerektiği zaman: "**Bedir** günü beni kurtaran **Allâh**'a yemîn olsun ki" diye yemîn ederdi.

Hakîm'in sözünü tutan **Utbe** de kendi devesine binerek müşriklerin safları içerisine daldı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Utbe ibni Rabî'a**'yı kırmızı bir devenin üzerinde görünce:

«إِنْ يَكُنْ عِنْدَ أَحَدٍ مِنَ الْقَوْمِ خَيْرٌ فَهُوَ عِنْدَ صَاحِبِ الْجَمَلِ الْأَحْمَرِ وَإِنْ يُطِيعُوهُ يَرْشُدُوا.»

"Bu kavim içerisinde bir kişide hayır varsa o da kırmızı devenin sâhibindedir, ona itaat ederlerse doğru yaparlar" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/42)* buyurdu.

Utbe müşriklerin yanına giderek onlara: "Ey kavim! Sözümü dinleyin, siz onlardan **İbnü'l-Hadramî**'nin kanıyla o kâfilenizden aldıklarından başka bir şey istemiyorsunuz. Ben bunu ödemeyi üstüme alıyorum. Bu adamı bırakın, eğer yalancıysa onu öldürme işini başka Araplar yapsın! Çünkü içinizde onun yakın akrabâları var, eğer siz onları öldürürseniz artık insanlar sürekli kardeşinin, oğlunun yâhut kardeşinin oğlunun veyâ amcasının oğlunun kâtiliyle yüz yüze gelecek, bu da aralarında kin ve nefret doğuracak.

Ayrıca eğer bu adam ileride bir gün hükümdâr olursa, siz de o kardeşinizin mülkünde yaşarsınız, yok eğer peygamberse bir peygamberi öldürüp de niye lânete çarptırılasınız. Zâten siz onların tümünü öldürmedikçe bu savaşı kazanamazsınız. Bir de ben (düşmanlarınızı) gözleri gök renkli (çakmak gibi çakan) bir cemaat (olarak) görüyorum ki içinizden birçok insanı öldürmedikçe ölmezler. Ama ben şuna da emin değilim ki; belki bu iş onların lehine, sizin aleyhinize netîcelenebilir. Bu güne kadar insanlarla savaştık, ama **Muhammed**'in dediğine bakarsan şimdi **Allâh** ile savaşıyoruz, **Allâh**'a karşı kimsenin gücü yetmez" dedi.

Utbe'nin bu sözlerini duyan **Ebû Cehil**'i kıskançlık nöbeti tuttu. Zâten **Allâh** da kaderini icrâ etmekten başka bir şey yapacak değildi. **Ebû Cehil** hemen maktûl **İbni Hadramî**'nin kardeşinin yanına giderek: "Bu **Utbe** insanların gücünü kırıyor, sanki sen kabul etmişsin gibi bir de kardeşinin diyetini üstleniyor, siz âilece bu diyeti kabul etmekten utanmayacak mısınız?" dedi. Bir yanda da kadınları, öldürülen adam adına ağıt yakmaya zorladı. Onlar da feryâd-ü figân içerisinde öldürülene ağlamaya başladılar.

Ebû Cehil Kureyş'i harbe teşvik edince müşriklerin tamâmı harp karârında birleşti. **Kureyş** savaş saflarını tutunca **Umeyr ibni Vehb**'e: "Haydi bin, **Muhammed** ve ashâbının kaç kişi olduklarını bizim için tespit et" dediler. O da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbının etrâfında şöyle bir döndü, sonra müşriklere gidip: "Ben onları üçyüz savaşçı olarak hesapladım, ya biraz fazla olurlar ya da biraz noksan olabilirler, yetmiş kadar da develeri olduğunu hesap ettim, lâkin bana biraz müsâade edin ki takviye kuvvetleri yâhut pusuda adamları var mı bir bakayım" dedi. Sonra tekrar İslâm ordusunun etrâfında dolandıktan sonra: "Ne takviye kuvvetleri var ne de pusuda adamları var, onlar ancak bir deve yiyebilecek kadar az adamlar" dedi.

Sonra **Umeyr**'e: "Haydi, bir öncü kuvvet çıkar" dediler. O da yüz atlıyla ön tarafta bir saf tuttu. Tam o sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yere uzandı ve ashâbına:

«لَا تُقَاتِلُوا حَتَّى أُؤْذِنَكُمْ.»

"Ben size haber vermeden savaşa girmeyin" buyurdu, sonra derin bir uykuya daldı. İki ordu karşılaşınca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Müşrik kavim çok yaklaştı ve bize saldıracak hâle geldiler" demeye başladı, o anda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* uyandı, **Allâh-u Te'âlâ** rüyâsında müşrikleri ona az göstermişti. Müslümanları da müşriklerin gözlerinde az göstermişti ki böylece **Allâh-u Te'âlâ** savaşın kızışmasını murâd etmişti. Çünkü kâfirleri çok gösterseydi Müslümanlar arasında görüş ayrılıkları çıkabilirdi.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ. وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴾

"(Hatırla!) **Bir zamanı ki Allâh sana onları uykunda bir azınlık olarak gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterecek olsaydı, elbette korkuya kapılırdınız ve elbette o** (savaş) **iş(i) hakkında** (görüş ayrılığına düşerek) **çekişirdiniz. Velâkin Allâh** (sizi çekingenlikve muhâlefetten) **selâmete çıkardı. Zira şüphesiz ki O, sînelerin sahip olduğu şeyi**(; kalplerin barındırdığı tüm sırları, niyet ve inançları hakkıyla bilen ve bu hususta herkese hak etmiş olduğu karşılığı verecek olan bir) **Alîm'dir.**

Hani O (Rabbiniz Bedir'de kâfirlerle) **karşılaştığınız zaman gözlerinizde onları size bir azınlık olarak gösteriyordu, sizi de onların gözlerinde iyice azaltıyordu, tâ ki Allâh** (ezelde takdir edilmesi hasebiyle vukuu kesin olduğundan) **yapılmış** (bitmiş mesabesindeki) **bir işi yerine getirmiş olsun! Zaten bütün işler ancak Allâh'a döndürülecektir.** (O da, her konuda dilediği şekilde hüküm verecektir.)" *(Enfâl Sûresi:43-44)* âyet-i kerîmelerinde bu hususu beyân etmiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* uyanır uyanmaz **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a:

«أَبْشِرْ يَا أَبَا بَكْرٍ، فَإِنِّي رَأَيْتُ جِبْرِيلَ مُعْتَجِراً بِعِمَامَةٍ، يَقُودُ فَرَساً بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ.»

"Yâ Ebâ Bekr! Sevinebilirsin, çünkü ben Cibrîl'i sarık sarmış vaziyette gökle yer arasında at koştururken gördüm" buyurdu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/7)*

Gerçekten de bu muhârebede **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine bin melekle birlikte **Cibrîl**'i, bin melekle berâber **Mikâîl**'i, bin melekle birlikte de **İsrâfîl**'i gönderdi. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ ﴾

"Rabbinizin size art arda indirilen üç bin melekle yardım etmesi yetmez mi?" *(Âli İmrân Sûresi:124)* kavl-i şerîfi budur.

Bu rüyâdan uyanan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kalkıp insanlara vaaz etti ve okları düzeltir gibi harp saflarını düzeltmeye başladı. O gün kendisinin elinde de bir ok bulunuyordu ki, ileri geri yaparak safları düzeltmeleri için ashâbına onunla işâret ediyordu. Saflar düzelince sancağını **Mus'ab ibni Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)*a verdi. O da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sancağı koymasını emrettiği yere doğru ilerledi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* durup saflara baktı, sonra güneşi ardına alıp batıya doğru yöneldi, müşrikler ise güneşe doğru durmuştular, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Şâm** cihetine bakan tepede konaklamışken, müşrikler ise **Yemen** tarafına yönelik olan tepede mevzîlenmişlerdi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* safları düzeltince **Sevâd ibni Ğaziyye** *(Radıyallâhu Anh)* safların önüne geçti. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onun karnına vurarak:

«اِسْتَوِ يَا سَوَادُ!»

"Ey Sevâd! Düzgün dur" buyurunca o: "Yâ **Rasûlellâh**! Seni hak peygamber olarak gönderen **Allâh**'a yemin olsun ki canımı acıttın, bana kısas imkânı ver" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de mübârek karnını açarak:

«اِسْتَقِدْ!»

"Haydi hakkını al" buyurdu. Bunun üzerine **Sevâd** *(Radıyallâhu Anh)* hemen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kucaklayıp öptü. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا صَنَعْتَ؟»

"Seni böyle yapmana ne sevketti?" diye sorunca o: "Yâ **Rasûlellâh!** Gördüğün gibi **Allâh**'ın emri çıkageldi, ben öldürüleceğimden endişeliyim, istedim ki son görüşmem seninle olsun" diye cevap verdi.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِذَا أَكْثَبُوكُمْ فَارْمُوهُمْ بِالنَّبْلِ وَلَا تَسُلُّوا السُّيُوفَ حَتَّى يَغْشَوْكُمْ.»

"Onlar size topluca yaklaşırlarsa onlara ok atın, ama onlar sizi iyice bürümeden kılıçları çekmeyin" *(Ebû Dâvûd, Cihâd:118, no:2664, 2/58-59; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/26)* buyurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* harp öncesi yaptığı konuşmada **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamd-ü senâda bulunduktan sonra:

«وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُقَاتِلُهُمُ الْيَوْمَ رَجُلٌ فَيُقْتَلُ صَابِرًا مُحْتَسِبًا مُقْبِلًا غَيْرَ مُدْبِرٍ إِلَّا أَدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ.»

"Canım (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki bugün onlarla kim savaşır da sabrederek ve sevâbını Allâh'tan bekleyerek, saldırarak ve kaçmayarak öldürülürse mutlaka Allâh-u Te'âlâ onu cennete girdirir"** *(İbni Abdilberr, et-Temhîd:24/99; İbni Hişâm, es-Sîre:1/627; İbni Hacer, el-İsâbe 3/31)* buyurarak insanları cihatta sabra ve **Allâh**'ın rızâsını aramaya teşvik etti ve o gün şehit olana **Allâh**'ın cenneti vâcip kıldığını onlara haber verdi. Sonra:

«قُومُوا إِلَى جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ»

"Eni gökle yerler kadar (geniş) **olan cennete** (girmek için savaşa) **kalkın"** buyurdu.

O sırada arkadaşları için hamur yoğuran **Umeyr ibni Humâm** *(Radıyallâhu Anh)* ayağa kalkıp: "Yâ **Rasûlellâh**! Eni göklerle yerler kadar olan cennet ha!" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«نَعَمْ.»

"Evet" buyurdu. Bu sefer o: "Çok iyi, çok iyi" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَا يَحْمِلُكَ عَلَى قَوْلِكَ بَخٍ بَخٍ.»

"Seni bu 'Çok iyi, çok iyi' sözünü söylemeye sevkeden ne oldu?" diye sordu, o: "Bir şey olmadı yâ **Rasûlellâh**! Ancak o cennetin ehlinden olmam ümîdiyle söyledim" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«فَإِنَّكَ مِنْ اَهْلِهَا.»

"Şüphesiz sen onun ehlindensin" buyurdu. Bunun üzerine **Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)* torbasından biraz hurma çıkararak onları yemeye başladı. Sonra: "Ben bu hurmalarımı yiyene kadar (cennete gitmeden) yaşayacak olursam elbette çok uzun bir hayat olur" diyerek hemen hurmaları bırakıp kılıcını aldı, müşriklere saldırdı ve şehit edildi. *(Müslim, İmâret:41, no:1901, 3/1510)*

Böylece müminlerden müşriklere ilk saldıran **Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)* oldu.

O sırada **Hârise ibni Sürâka** *(Radıyallâhu Anh)* havuzun başında su alırken göğsüne isâbet eden serseri bir ok ile şehîd oldu. Böylece o, ensârın ilk şehidi olma ünvânını kazandı. **Medîne**'de olan annesine ve kızkardeşine onun ölüm haberi gelince annesi: "Vallâhi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* döndüğünde oğlumun durumunu kendisine soruncaya kadar ona ağlamayacağım, eğer oğlum cennetteyse zâten ona ağlamayacağım, yok eğer ateşte ise ona ağlayacağım" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir**'den döndüğünde **Hârise** *(Radıyallâhu Anh)*ın annesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek:

«يَا رَسُولَ اللهِ! قَدْ عَرَفْتَ مَنْزِلَةَ حَارِثَةَ مِنِّي فَإِنْ يَكُنْ فِي الْجَنَّةِ أَصْبِرْ وَأَحْتَسِبْ، وَإِنْ تَكُ الْأُخْرَى تَرَى مَا أَصْنَعُ.»

"Yâ **Rasûlellâh**! **Hârise**'nin benim nezdimdeki değerini sen kesinlikle bildin, eğer o cennetteyse sabredip sevâbını **Allâh**'tan bekleyeyim, yok eğer diğeri ise ne yapacağımı görürsün" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«وَيْحَكِ! أَوَ هَبِلْتِ أَوَجَنَّةٌ وَاحِدَةٌ هِيَ, إِنَّهَا جِنَانٌ كَثِيرَةٌ وَإِنَّهُ فِي جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ.»

"Yazık sana! Çocuğunu kaybettin diye aklını mı yitirdin? O(nun kazandığı yer) **bir cennet olur mu, şüphesiz ki o**(nun gideceği yerler) **birçok cennetlerdir ve muhakkak ki o** (oğlun) **Firdevs cennetindedir"** buyurdu. *(Buhârî, Meğâzî:8, no:3761, 4/1462)*

Bu müjdeyi alan anne: "Artık ebediyyen ona ağlamam" dedi. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir kap su isteyerek mübârek elini ona daldırdı, ondan aldığı suyla mübârek ağzını çalkaladıktan sonra suyu kabın içine bıraktı, sonra o suyu **Hârise**'nin annesiyle kızı içtiler. Daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara o suyu yakalarına serpmelerini emretti, bunu da yaptıktan sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu*

*Aleyhi ve Sellem)*in huzûrundan ayrılırlarken **Medîne**'de onlardan daha sevinçli ve mutlu iki kadın bulunmazdı. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/94)*

Müşriklerden ilk saldıran ise **Âmir ibni Hadramî** oldu. **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*ın âzatlısı **Mihca'** *(Radıyallâhu Anh)* ona karşı çıktı fakat **İbni Hadramî**'nin okuyla iki saf arasında şehit oldu.

Sonra **Esved ibni Abdilesed**: "**Muhammed**'in yaptığı havuzdan su içeceğim ve onu yıkacağım" diye ilâhlarına yemin ederek Müslümanlara doğru yöneldi, havuza yaklaşınca **Hamza ibni Abdilmuttalib** *(Radıyallâhu Anh)* bir kılıç vurarak ayağını kopardı. O vaziyette sürüne sürüne yürümeye çalışırken havuzun içine düştü, **Hamza** *(Radıyallâhu Anh)* peşine giderek onu gebertti.

Bu sırada **Utbe** kendisine korkak diyen **Ebû Cehil**'e: "Ey Kezzâb! Bugün hangimizin korkak olduğu anlaşılacak" diyerek miğferini giydi ve kardeşi **Şeybe** ile oğlu **Velîd**'i yanına alarak: "Var mı bize karşı çıkacak" dedi. Ensardan **Afrâ** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın oğulları **Mu'âz** ve **Mu'avviz** ile **Abdullâh ibni Revâha** onlara karşı çıkınca onlar: "Siz de kimsiniz?" dediler. Bu üç sahâbî: "Biz **Allâh**'ın ve **Rasûlü**'nün ensârıyız" deyince onlar: "Bizim sizinle işimiz yok, biz **Kureyş**'ten kardeşlerimizi arıyoruz. Yâ **Muhammed**! Bize karşı kavmimizden denklerimizi çıkar" dediler. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlar adına utanarak:

«اِرْجِعُوا إِلَى مَصَافِّكُمْ وَلْيَقُمْ إِلَيْهِمْ بَنُو عَمِّهِمْ: قُمْ يَا عُبَيْدَةَ بْنِ الْحَارِثِ! قُمْ يَاحَمْزَةُ! قُمْ يَاعَلِيُّ!»

"Saflarınıza dönün, onların karşısına amcaoğulları çıksın! Ey Ubeyde ibni'l-Hâris kalk! Ey Hamza kalk! Ey Ali kalk" buyurdu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/43; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/26)*

Bunun üzerine **Ali, Hamza** ve **Ubeyde** *(Radıyallâhu Anhüm)* başlarında miğferleri olduğu halde mübârezeye çıktılar. **Utbe** onlara: "Hele bir konuşun da sizi tanıyalım" dedi. O zaman **Hamza** *(Radıyallâhu Anh)*:

«أَنَا أَسَدُ اللهِ وَأَسَدُ رَسُولِهِ.»

"Ben Allâh'ın ve Rasûlünün aslanıyım" deyince **Utbe**: "İyi bir denk! Peki bu yanındaki iki kişi kim?" dedi. **Hamza** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Ali ibni Ebî Tâlib ve Ubeyde ibni Hâris"** dedi. Bunun üzerine yaşlı yaşlıyla, genç gençle, orta yaşlı da orta yaşlıyla eşleşti. Buna göre iki yaşlı olan **Ubeyde ibni Hâris** ile **Şeybe ibni Rabî'a**, gençler **Ali ibni Ebî Tâlib** ile **Velîd ibni Utbe**, orta yaşlı olan **Hamza ibni Abdilmuttalib** ile de **Utbe ibni Rabî'a** karşılaştılar.

Hamza *(Radıyallâhu Anh)* **Utbe**'yi hiç mühlet tanımadan hemen katletti. İşte o zaman **Utbe**'nin kızı **Hind**: "İmkân bulursam **Hamza**'nın ciğerinden yiyeceğim" diye yemin etti. **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* da **Velîd**'e göz açtırmadan hemen onu gebertti. **Ubeyde** *(Radıyallâhu Anh)* **Şeybe**'nin kafasına bir darbe indirirken o da **Ubeyde** *(Radıyallâhu Anh)*ın ayağına bir darbe indirerek onu koparttı. Tam o sırada **Hamza** ile **Ali** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Ubeyde** *(Radıyallâhu Anh)*ı kurtararak **Şeybe**'ye saldırdılar ve onu katlettiler. Bunun üzerine **Ubeyde** *(Radıyallâhu Anh)* karargâha alındı, sonra harbin ardından dönüşe

geçtiklerinde **Medîne**'ye varmadan şehit oldu ve **Madîku's-safrâ** denilen yerde defnedildi.

Semerkandî *(Rahimehullâh)*ın beyân-ı vechile; bu rivâyetlerde fıkıhla ilgili üç delil bulunmaktadır, birincisi müşrikler Müslümanlarla mubâreze (harp öncesi teke tek vuruşma) istedikleri zaman Müslümanların, imamlarının izni olmadan mubârezeye atılmalarında bir beis yoktur, ancak bu, reisleri onları önceden nehyetmemiş olması şartıyladır, çünkü ensardan üç zat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendilerine izin vermeden önce mubârezeye çıkmışlardır.

İkincisi mubârizlerden birinin diğerine yardım etmesinde bir beis yoktur, çünkü **Hamza** ve **Ali** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Şeybe**'yi katletmesi için **Ubeyde** *(Radıyallâhu Anh)*a yardım etmişlerdir.

Üçüncü delil ise harp ânında iftiharda bulunmakta bir beis olmadığına dâirdir, çünkü **Hamza** *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben **Allâh**'ın ve **Rasûlü**'nün aslanıyım" demiştir, yine böylece muhârebe ânında salına salına yürümekte bir beis yoktur.

İşte bu mübârezenin ardından **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ayağa kalkarak:

«اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا أَنْزَلْتَ عَلَيَّ الْكِتَابَ وَأَمَرْتَنِي بِالْقِتَالِ وَوَعَدْتَنِي النَّصْرَ وَلَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ.»

"Ey Rabbimiz olan Allâh! Sen bana kitabı indirdin, bana savaşı emrettin, bana yardım sözü verdin, Sen sözünü bozmasın" dedi. Bunun üzerine **Cibrîl** gelerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

﴿أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ﴾

"Rabbinizin size art arda indirilen üç bin melekle yardım etmesi yetmez mi?" *(Âli İmrân Sûresi:124)* âyet-i kerîmesini indirdi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/61)*

"Buhârî ve Müslim"de zikredildiğine göre: (هٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ) **"Bu iki fırka Rableri hakkında mücâdele eden iki hasımdırlar"** *(Hacc Sûresi:19)* âyet-i kerîmesi bu mübârezeye katılan iki taraf arasında nâzil olmuştur. *(Buhârî, Meğâzî:7, no:3751, 4/1459; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/26)*

Bu mübâreze iki ordu savaşa tutuşmadan önce oldu. Artık Müslümanlar savaşın tutuştuğunu görünce **Allâh-u Te'âlâ**'ya yalvarmaya başladılar, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* ile birlikte çardağına döndü ve harp alanına bir nazar etti, müşriklerin bin kişi kadar kalabalık olduklarını, kendi ashâbının ise üçyüz küsur kişi olduklarını görünce ellerini semâya doğru kaldırarak **Allâh-u Te'âlâ**'dan kendisine vaad ettiği yardımı istemeye başladı. Artık o kadar ısrarcı oldu ki:

«اَللّٰهُمَّ أَنْجِزْ لِي مَا وَعَدْتَنِي، اَللّٰهُمَّ أْتِنِي مَا وَعَدْتَنِي اَللّٰهُمَّ إِنْ تُهْلِكْ هٰذِهِ الْعِصَابَةَ مِنْ أَهْلِ الْإِسْلَامِ لَا تُعْبَدْ فِي الْأَرْضِ.»

"Ey Allâh! Bana verdiğin sözü gerçekleştir. Ey Allâh! Bana vaad ettiğini ver! Ey Allâh! Eğer ehl-i İslâm'ın bu topluluğu da helâk olursa daha yeryüzünde ibâdet olunmazsın" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/51; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/51, 275, 276; İbni Ebî Hâtim:5/1662, 1730; Müslim, no:1763, Ebû Dâvûd, no:2690, Tirmizî, no:3081; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:208, 221, 21/334-336, 345, 346)* demekten kendini alamadı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* böylece ellerini kıbleye doğru uzatmış vaziyette Rabbine münâcatta bulunmayı sürdürdü. Nihâyet sırtındaki şalı düşünce **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* ridâsını alıp omuzları üzerine bıraktı, sonra ona arkasından sarılarak:

«يَا نَبِيَّ اللهِ كَفَاكَ مُنَاشَدَتُكَ رَبَّكَ فَإِنَّهُ سَيُنْجِزُ لَكَ مَا وَعَدَكَ يَا رَسُولَ اللهِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيَنْصُرَنَّكَ اللهُ وَلَيُبَيِّضَنَّ وَجْهَكَ.»

"Ey Allâh'ın Peygamberi! Rabbine yalvarman yeter, şüphesiz O sana vaadini gerçekleştirecektir. Yâ Rasûlellâh! Canım (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki; elbette Allâh sana yardım edecektir ve yüzünü ak edecektir"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/44, 51; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/27)* dedi.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ﴾

"Hani siz Rabbinizden yardım istiyordunuz da, O da siz(in bu yardım talebiniz)**e: 'Muhakkak ki Ben,** (müminlerin) **ardı sıra gelen meleklerden bin** (kadarı) **ile size imdâd ediciyim' diye tam bir icâbet buyurmuştu"** âyet-i kerîmesini indirdi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«قَدْ أَنْزَلَ اللهُ نَصْرَهُ وَنَزَلَتِ الْمَلَائِكَةُ أَبْشِرْ يَا أَبَا بَكْرٍ! هٰذَا جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ مُعْتَجِرٌ بِعِمَامَةٍ صَفْرَاءَ اٰخِذٌ بِعِنَانِ فَرَسِهِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَلَمَّا نَزَلَ إِلَى الْأَرْضِ تَغَيَّبَ عَنِّي سَاعَةً ثُمَّ نَزَلَ عَلَى ثَنَايَاهُ النَّقْعُ، يَقُولُ: أَتَاكَ نَصْرُ اللهِ إِذْ دَعَوْتَهُ.»

"Muhakkak ki Allâh-u Te'âlâ yardımını indirmiştir ve melekler inmiştir. Ey Ebâ Bekr, sevinebilirsin! İşte bu Cibrîl! Başına sarı bir sarık dolamış, gökle yer arasında atının dizgininden yakalamış haldedir. Yeryüzüne inince bir anlığına benden kayboldu, sonra ön dişlerinin üzerinde bir toz bulunduğu halde ve bana: 'Sen Allâh'a duâ ettiğin zaman O'nun yardımı sana geldi' diyerek indi" *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/53-54; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/62-63)* buyurdu.

Ebû Eyyûb el-Ensârî *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre harp kızıştığı zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ وَعْدَكَ.»

"Ey Allâh! Ben Senden bana verdiğin söz hakkı için yardım istiyorum" deyince **Abdullâh ibni Revâha** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh! Allâh**'ın **Rasûlü** benim kendisine istişâre veremeyeceğim kadar üstündür, ama yine de ben sana bir istişâre vermek istiyorum, şüphesiz ki **Allâh**, senin O'na, sana vermiş olduğu sözü söyleyip de istemene hâcet bırakmayacak kadar büyüktür" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يَا ابْنَ رَوَاحَةَ لَأَنْشُدَنَّ اللهَ وَعْدَهُ فَإِنَّ اللهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ.»

"Ey İbni Revâha! Andolsun ki elbette ben Allâh'tan bana olan vaadi hakkı için talepte bulunmaya devam edeceğim, şüphesiz ki Allâh sözünü bozmaz" buyurdu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/47; İbni Ebî Hâtim:5/1659; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:4056; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/26)*

Ali ibni Tâlib *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Bedir** günü olunca bir süre muhârebeye katıldım, sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ne yaptığına bakayım diye hızlıca yanına gittim, bir de gördüm ki o secdede:

«يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ!»

"Yâ Hayyu yâ Kayyûm" ism-i şerifleriyle duâ ediyor ve bundan fazla bir şey söylemiyordu. Sonra tekrar muhârebeye döndüm, bilâhare yanına geldiğimde yine gördüm ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* secdede aynı zikri yapıyordu, sonra kıtâle geri döndüm, tekrar geldiğimde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i aynı halde buldum, tekrar harbe iştirâk ettim, döndüğümde yine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i aynı hâlini korur vaziyette gördüm, sonunda kendisine fetih nasip oldu. *(Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/27)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* münâşede hadîsini şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* secdeden kalkınca bize doğru bir yönelişte bulundu, yüzü sanki ay parçasıydı, o sırada kendisi:

«كَأَنَّمَا أَنْظُرُ مَصَارِعَ الْقَوْمِ الْعَشِيَّةَ.»

"Sanki şu anda ben müşrik toplumunun bu ikindi vaktinde yıkılacağı yerlere bakıyorum" buyurdu. *(Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/27)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* duâlarının ardından:

﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾

"O topluluk muhakkak bozguna uğratılacaktır ve arka çevir(ip mağlup bir halde dönüp gid)**eceklerdir"** *(Kamer Sûresi:45)* âyetini okuyarak çardaktan çıktı. Melekler inmeye başlayıncaya kadar **Sürâka** sûretinde bulunan **İblîs**, elinde bir sancak tutuyordu, yanında da **Müdlicoğulları**'nın sûretinde gözüken ordusu bulunuyordu, bir yandan da: "Bugün sizi kimse yenemez" diye müşrikleri tahrik ediyordu. İki ordu karşılaşınca **Ebû Cehil**: "Ey **Allâh**! İki dînin en hayırlısına yardım et, hakka kim daha yakınsa ona yardım et, ey **Allâh**! Bizim dînimiz eskidir, **Muhammed**'in dîni ise yenidir" dedi. O anda **Cibrîl Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek:

«خُذْ قَبْضَةً مِنَ التُّرَابِ فَارْمِ بِهِ وُجُوهَهُمْ.»

"Bir avuç toprak al, onu onların suratlarına at" dedi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/49)*

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«شَاهَتِ الْوُجُوهُ اَللّٰهُمَّ أَرْعِبْ قُلُوبَهُمْ وَزَلْزِلْ أَقْدَامَهُمْ.»

"Yüzler kötü oldu! Ey Allâh, kalplerini korkut ve ayaklarını sars" *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/81)* buyurarak bir avuç toprağı müşriklerin üzerine saçınca onlardan her birinin gözlerine, burun deliklerine ve ağızlarına o topraktan bir miktar isâbet etti, **Allâh-u Te'âlâ** o toprağa büyük bir tesir verdiği için müşriklerden gözleri toprakla dolmadık bir adam kalmadı. Bir yandan da melekler bilfiil savaşa mübâşeret ettiler. Böylece müşriklerden her biri yüzüstü tökezlendi, nereye yöneleceğini bilemez hâle geldi, çünkü her biri gözlerine giren toprağı çıkarmakla uğraşıyordu.

O sırada **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **İblîs**'e doğru yöneldi, **İblîs**'in eli müşriklerden bir adamın (**Ebû Cehil**'in veyâ **Hâris ibni Hişâm**'ın) elindeydi. **Cibrîl**'in kendisine doğru geldiğini görünce elini adamın elinden çekerek geri geri kaçmaya başladı. Onu gören ordusu da geri kaçtı. O müşrik ona: "Ey **Sürâka**! Bir de sen bizim yardımcımız olduğunu iddia ediyordun" deyince **İblîs**:

﴿وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

"Ben sizden uzağım, çünkü ben sizin görmediklerinizi görüyorum, ben gerçekten Allâh'tan korkuyorum. Şüphesiz ki Allâh azâbı pek şiddetli olandır" *(Enfâl Sûresi:48)* dedi. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/45, 64, 86, 221; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/101-119; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/44, 48-49)*

Rifâ'a ibni Râfi' *(Radıyallâhu Anh)*: "**İblîs**, meleklerin müşriklere neler yaptıklarını görünce biz onun inek gibi bağırdığını kulaklarımızla duyuyorduk" demiştir. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/75)*

Vâkıdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; o gün deniz kenarında bulunan bir balıkçı şöyle anlattı: "Ey başıma gelenler" diye bir bağırtı duydum ki o ses vâdiyi doldurdu. Sesin sâhibini arayınca **Sürâka ibni Cu'şûm**'u gördüm, kendisine yaklaşarak "Anam-babam sana fedâ! Ne oldu sana?" dedim. Fakat bana hiçbir cevap vermedi. Sonra onun denize daldığını ve ellerini uzatarak: "Yâ Rabbi! Bana verdiğin (mühlet) sözünü tut (beni hemen öldürme)" dediğini görünce kendi kendime: "Beytullâh hakkı için bu **Sürâka** delirmiş" dedim. (**Sürâka** sûretine giren **İblîs**'in başına gelen) bu hâdise müşriklerin **Bedir**'de bozguna uğradıkları gün zevâl vaktinde yaşandı. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/75; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:4550, 5/47-48)*

Harpten sonra **Kureyş Mekke**'ye dönünce, **Sürâka**'yı o gün yaptığından dolayı ayıpladıklarında o: "Vallâhi ben bir şey yapmadım" dedi.

Talha ibni Ubeydillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا رُئِيَ الشَّيْطَانُ يَوْمًا هُوَ فِيهِ أَصْغَرُ وَلَا أَدْحَرُ وَلَا أَحْقَرُ وَلَا أَغْيَظُ مِنْهُ فِي يَوْمِ عَرَفَةَ وَمَا ذَاكَ إِلَّا لِمَا رَأَى مِنْ تَنَزُّلِ الرَّحْمَةِ وَتَجَاوُزِ اللهِ عَنِ الذُّنُوبِ الْعِظَامِ إِلَّا مَا أُرِيَ يَوْمَ بَدْرٍ.» قِيلَ: وَمَا رَأَى يَوْمَ بَدْرٍ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «أَمَا إِنَّهُ قَدْ رَأَى جِبْرِيلَ يَزَعُ الْمَلَائِكَةَ.»

"Şeytan Arefe gününde olduğu kadar hiçbir gün daha zelîl, daha hor, daha hakîr ve daha öfkeli olarak görülmemiştir. Bu da ancak Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin yağdığını ve büyük günahları bağışladığını gördüğü içindir. Ancak Bedir günü ona gösterilen müstesnâ!" buyurdu. O zaman: "Yâ **Rasûlellâh**! **Bedir Günü** o ne görmüştü?" denilince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Cibrîl'in melekleri saf düzenine soktuğunu görmüştü"** *(Mâlik, el-Muvatta', Hacc:81, no:962, sh:273; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:3775; Vâkıdî, el-Meğâzî:1/78)* buyurdu.

Sürâka sûretindeki **İblîs**'in kaçtığını gören **Ebû Cehil** kendi adamlarını teşvik etmeye başladı ve: "**Sürâka**'nın sizi yardımsız bırakması sizi dehşete düşürmesin,

çünkü o, **Muhammed** ve adamlarıyla daha önceden anlaşmalıymış. **Lât** ve **Uzza**'ya yemin olsun ki **Muhammed** ve adamlarını iplere bağlamadıkça dönmeyeceğiz. Sakın onları öldürmeyin, esir almaya bakın ki onlara dîninizi terk etmelerinin ne demek olduğunu anlatalım" dedi. Bu sırada bin melek art arda, üç bin melek de bir arada inerek toplam dört bin melek olmak üzere Müslümanlara yardıma geldiler.

Ali *(Radıyallâhu Anh)* bu konuda şöyle anlatmıştır: "Ben **Bedir** kuyusunun yanında bulunuyorken misli görülmedik şiddetli bir rüzgâr geldi, sonra kendisinden önce gelen rüzgârdan başka hiçbir şeye benzemeyen şiddetli bir rüzgâr daha geldi. Sonra şiddetli bir rüzgâr daha geldi.

Birinci rüzgâr bin melekle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına inen **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın rüzgârıydı, ikinci rüzgâr bin melekle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sağ tarafına inen **Mîkâîl** *(Aleyhisselâm)*ın rüzgârıydı ki **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* da o cenahta bulunuyordu. Üçüncü rüzgâr ise bin melekle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sol cenâhına nüzûl eden **İsrâfîl** *(Aleyhisselâm)*ın rüzgârıydı ki ben de o cenahta bulunuyordum. Bu nedenle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr** ile bana:

«مَعَكَ جِبْرِيلُ، وَمَعَكَ مِيكَائِيلُ، وَإِسْرَافِيلُ مَلَكٌ عَظِيمٌ يَشْهَدُ الْقِتَالَ وَلَايُقَاتِلُ, يَكُونُ فِي الصَّفِّ.»

"Birinizin yanında Cebrâîl var, birinizin yanında da Mîkâîl var, İsrâfîl ise çok büyük bir melektir ki savaşta hâzır olur, fakat savaşmaz, ancak safta bulun(arak mânevî kuvvet ol)**ur"** buyurdu." *(Ebû Ya'lâ; Hâkim; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/28; İbni Ebî Hâtim:5/1663; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/58; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/53, 55)*

Câbir *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** Gazâsında namaz kılarken birdenbire namazında tebessüm buyurdu. Biz tebessümünün sebebini sorunca:

«مَرَّ بِي جِبْرِيلُ وَعَلَى جَنَاحِهِ أَثَرُ الْغُبَارِ وَهُوَ رَاجِعٌ عَنْ طَلَبِ الْقَوْمِ فَضَحِكَ إِلَيَّ وَتَبَسَّمْتُ إِلَيْهِ.»

"Şimdi yanımdan Cebrâîl geçti, kanadının üzerinde toz toprak eseri vardı. O, müşrik kavmin peşine düşmekten geri dönüyordu. O bana güldü, ben de ona tebessüm ettim" buyurdu."

Bedir muhârebesinde şeytanlar insan sûretinde müşriklere göründüğü gibi bâzı melekler de insanlardan bir kısmına bâzı erler sûretinde zuhûr etti. Nitekim **Ebû Süfyân ibni Hâris** ve **Sehl ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Biz **Bedir** günü gökle yer arasında alaca atlar üzerinde sarıklı ve bembeyaz birtakım erlerin savaştıklarını ve komutlar verdiklerini gördük" demişlerdir. *(Beyhakî; İbni Asâkir; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/29)*

Abdurrahmân ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)* da: "**Bedir** günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sağında ve solunda şiddetli bir şekilde muhârebe eden iki adam gördüm, sonra üçüncü bir adamın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in arkasına geldiğini daha sonra dördüncü birinin de önüne geldiğini müşâhede ettim" diye nakletmiştir.

İbrâhîm el-Ğıfârî, amcaoğlunun şöyle anlattığını rivâyet etmiştir: "Ben ve bir amcaoğlum **Bedir**'de bir su kuyusunun yanında duruyorduk. **Muhammed**'le berâber olanların azlığını, **Kureyş**'in çokluğunu görünce: 'İki fırka karşılaşınca biz **Muhammed** ve ashâbından bir şey kopartmaya bakarız' diye düşündük ve onun

ashâbının sol tarafında mevzilendik, bir yandan da: 'Bunlar **Kureyş**'in dörtte biri (onları nasıl yenecekler)' diyorduk. Biz sol cenahta dolaşırken bir bulut gelerek bizi kapladı, gözlerimizi yukarı doğru kaldırdığımızda bâzı adamların ve silahların seslerini işittik, sonra bir adamın, atına:

«أَقْدِمْ يَاحَيْزُومُ!»

'Ey **Hayzûm**! Atıl!' dediğini işittik. Bunlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sağ cenahına indiler. Sonra bir o kadar daha silahlılar gelerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbına yardım ettiler. Bir de baktık ki bu taraf **Kureyş**'in iki katı oldu, gördüklerine dayanamayan amcaoğlum öldü, bana gelince ben susmadım, gidip gördüklerimi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e haber verdim ve Müslüman oldum." *(Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/29)*

İbni **Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın rivâyetine göre; o gün Müslümanlardan bir zat önündeki müşriklerden birinin peşinden koşarken ansızın o müşriğin üzerinde bir kırbaç darbesi işitti ve bir süvârinin, atına:

«أَقْدِمْ يَاحَيْزُومُ!»

"Saldır ey **Hayzûm**!" diye seslendiğini duydu. O anda önündeki müşriğin, burnu berelenmiş, yüzü yarılmış ve her tarafı mosmor olmuş vaziyette boylu boyunca yere serildiğini gördü. Sonra gördüklerini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e anlatınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«صَدَقْتَ، ذَاكَ مِنْ مَدَدِ السَّمَاءِ الثَّالِثَةِ.»

"Doğru söyledin! İşte bu, üçüncü kat semâda (bulunan meleklerde)**n gelen yardımlardandır"** buyurdu. *(Müslim, el-Cihâd:18, no:1763, 3/1385; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:10/350, 351; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:208, 221, 1/334-336, 345, 346; Ebû Dâvûd, no:2690; Tirmizî, no:3081; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/51, 275; İbni Ebî Hâtim:5/1662, 1730; İbni Hibbân, no:4793; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:408; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/51-52; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/52-53)*

Rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir keresinde **Hazret-i Cibrîl**'e:

«مَنِ الْقَائِلُ يَوْمَ بَدْرٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ أَقْدِمْ حَيْزُومُ؟» فَقَالَ جِبْرِيلُ: «يَا مُحَمَّدُ! مَا كُلَّ أَهْلِ السَّمَاءِ أَعْرِفُ.»

"Bedir günü melekler içerisinde atına: 'Ey Hayzûm, saldır' diyen kimdi?" diye sorunca Cibrîl *(Aleyhisselâm)*: **"Ben gök ehlinin hepsini tanımam"** diye cevap verdi. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:4/193)*

Sehl ibni Huneyf *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Vallâhi ben **Bedir** günü bizden birinin bir müşriğin kafasına kılıç vurmak üzereyken, daha kılıç ona ulaşmadan müşriğin kellesinin cesedinden ayrılıp yere düştüğünü gördüm" *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:4/194)*

Ebû Cehil'in geberirken **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*a söylemiş olduğu: "Beni sen mi öldürdün? Hayır! Sen öldürmedin, beni ancak o kişi öldürdü ki, ne kadar uğraşsam da süngümü onun atının tırnağının ucuna bile değdiremiyordum" sözü de onun, melekleri gördüğüne delâlet etmektedir.

Sâib ibni Ebî Hayş şöyle demiştir: "Vallâhi beni kimse esir etmedi; **Kureyş** bozguna uğrayınca ben de onlarla birlikte hezimete uğradım. O sırada gökle yer ara-

sında bulunan bir at üzerindeki beyaz ve uzun bir adam bana kavuştu ve beni bağladı. O anda **Abdurrahmân ibni Avf** gelerek beni bağlı bulunca asker içerisin-de: 'Bunu kim bağladı?' diye seslendi. Fakat kimse bunu üstlenmedi. Nihâyet ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e götürüldüğümde o bana:

مَنْ أَسَرَكَ؟

"Seni kim esir etti" diye sordu. Gördüğüm şeyi ona bildirmek istemediğim için: 'Tanımadığım biri' dedim. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَسَرَكَ مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ.»

"Seni meleklerden bir melek esir etti" buyurdu." *(Beyhakî; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/30)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Abbâs**'ı esir alan **Ebü'l-Yeser** iri yarı biri değildi, **Abbâs** ise çok cüsseli biri idi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«يَا اَبَا الْيَسَرِ! كَيْفَ أَسَرْتَ الْعَبَّاسَ؟»

"Yâ Ebe'l-Yeser! Abbâs'ı nasıl esir aldın?" diye sorunca o: "Yâ **Rasûlellâh**! Onu esir alacağım zaman daha önce de, daha sonra da hiç görmediğim şu şekilde ve şu görüntüde biri bana yardım etti" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَقَدْ أَعَانَكَ عَلَيْهِ مَلَكٌ كَرِيمٌ.»

"Gerçekten sana onu yakalaman için çok değerli bir melek yardım etti" buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3310, 5/334; İbni Sa'd; İbni Cerîr; Beyhakî; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/30)*

Ebû Büreyde ibni Niyâr *(Radıyallâhu Anh)* **Bedir** günü üç müşrik kellesi ile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna gelerek ikisini kendinin öldürdüğünü, üçüncüsünün ise uzun boylu beyaz bir adamın darbesiyle önüne düştüğünü söyleyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«ذَاكَ فُلَانٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ.»

"O falan melekti" *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/79)* buyurdu.

Ebû Üseyd es-Sâ'îdî *(Radıyallâhu Anh)* gözlerini kaybettikten sonra: "Şu anda gözüm görseydi de sizinle birlikte **Bedir**'de olsaydım elbette hiç şüphe ve tereddüt göstermeden meleklerin harbe çıktığı tarafı size gösterirdim" derdi. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/53, 81; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/62)*

Suheyb *(Radıyallâhu Anh)*: "**Bedir** günü yaralarında kan zuhûr etmeyen nice kesilmiş eller gördüm" demiştir. Çünkü meleklerin darbesi, ânında yaktığı için insan darbelerine benzememiştir. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/78)*

İkrime *(Radıyallâhu Anh)* da: "O gün nice kelleler düşmüştür ki vuranı bilinmez, nice eller de düşmüştür ki darbenin sâhibi tanınamaz" demiştir. *(Nesâî, et-Tabakātü'l-kübrâ:2/25-26)*

Rabî' ibni Enes *(Radıyallâhu Anh)*: "İnsanlar **Bedir** günü meleklerin öldürdükleriyle insanların öldürdüklerini, leşlerin gerdanlarının ve parmak uçlarının üzerinde ateş yanığı gibi beliren nişanlardan ayırabiliyorlardı" demiştir. *(İbni Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî:7/363)*

Hakîm ibni Hizâm *(Radıyallâhu Anh)*: "**Bedir** günü **Hals** vâdisinde gökten gelen siyah kisveli büyük bir kalabalık gördüm ki ufku kapatmışlardı, sanki onlar siyah karıncalar gibiydiler. O zaman içime bunların **Muhammed**'i teyid için gelen melek orduları olduğu düşüncesi geldi. Zâten harp müşriklerin hezîmetiyle sonuçlanınca bu meydana çıktı." *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/61)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Melekler **Bedir** günü beyaz sarık sarmışlardı ve arkalarına sarkıtmışlardı, ancak **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* sarı bir sarık sarmıştı. **Hayber** günü ise sarıkları kırmızıydı" demiştir.

Urve *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre: "**Bedir** günü **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* o gün sarı bir sarık sarmış olan **Zübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*ın sîmâsı üzere bulunuyordu."

İbni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre: "**Bedir** günü meleklerin sîmâsı omuzlarının arasına sarkıttıkları sarıklardı ki bunlar yeşil, sarı ve kırmızı renkli nûrânî sarıklardı. Atlarının perçemlerine bağlanan yünler de onların sîmâsındandı. Bunu gören **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbına:

«تَسَوَّمُوا فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ قَدْ تَسَوَّمَتْ.»

"(Hayvanlarınızın alınlarına ve kuyruklarına yün bağlayarak) **alâmetlenin! Şüphesiz ki melekler alâmetlenmiştir"** buyurdu." *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:36668)*

İşte bütün bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere melekler bilfiil bu muhârebeye iştirâk etmişlerdir. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de sâdece duâyla yetinmemiştir. Nitekim rivâyetlere göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* duâsını bitirdikten sonra (duâ, ibâdet ve cihat gibi) bütün makamları ihrâz etmek üzere **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* ile berâber harp alanına inerek savaşa girdi ve mübârek bedeniyle cihada katıldı. Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*:

«لَقَدْ رَأَيْتُنَا يَوْمَ بَدْرٍ وَنَحْنُ نَلُوذُ بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ أَقْرَبُنَا إِلَى الْعَدُوِّ وَكَانَ مِنْ أَشَدِّ النَّاسِ يَوْمَئِذٍ بَأْسًا.»

"Ben Bedir günü bizi şöyle gördüm ki hepimiz Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in arkasına sığınıyorduk, o gün içimizde düşmana en yakın olan oydu ve kendisi insanların en şiddetli harbedenlerinden biriydi"** demiştir. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:654, 2/81; İbni Sa'd, Firyâbî, Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/30)*

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* zayıf, nahif, beyaz tenli, boynu ince ve öne doğru eğik, gözleri çukur, alnı çıkıntılı ve parmak mafsalları az etli bir zat idi. Harp sahasına inince oğlu **Abdurrahmân** ile karşılaştı, kendisi müşriklerden ayrılmıyordu ve insanları teke tek vuruşmaya çağırıyordu. **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* hemen kılıcını çıkararak onunla mübârezeye kalkışınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«شِمْ سَيْفَكَ، وَارْجِعْ إِلَى مَكَانِكَ وَمَتِّعْنَا بِنَفْسِكَ.»

"Kılıcını kınına koy, yerine dön ve kendi hayâtınla bizi bir süre daha faydalandır" *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/257)* buyurdu.

Ali *(Radıyallâhu Anh)* hilâfeti döneminde: "Ey insanlar! Bana insanların en cesâretlisinin kim olduğunu söyleyin" deyince herkes ona: "Sensin, yâ Emîra'l-müminîn" dedi-

ler. O zaman kendisi: "**Bedir** günü olunca biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir çardak yaptık ve müşriklerden biri ona yalnızken saldırmasın diye birini yanına koymak istedik. Vallâhi **Ebû Bekr**'den başkası bu işe yanaşmadı. Bir ara **Kureyş** onu sarınca **Ebû Bekr** kimine vurdu, kimini itti, bir yandan da: "Bir adamı **'Rabbim Allâh'tır'** dediği için mi öldüreceksiniz" diyordu.

Böylece o, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in başında kılıcını çekmiş vaziyette nöbet tuttu, hangi müşrik sataşmaya kalksa mutlaka o da ona mukâbelede bulunuyordu. İşte insanların en cesâretlisi odur" dedi. Sonra **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* üzerindeki şalı kaldırarak sakalları ıslanıncaya kadar ağladı. Daha sonra: "Size **Allâh** hakkı için söylüyorum ki **Ebû Bekr**'in bir ânı bile, **Firavun** hânedanın mümini gibilerinden daha hayırlıdır. O îmânını gizliyordu, bu ise açığa verdi" dedi. *(Bezzâr, no:761; Ebû Nu'aym, Fadâilü's-sahâbe, no:237; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:13/37-38)*

Bedir muhârebesinde **Ebû Ubeyde ibnü'l-Cerrâh** *(Radıyallâhu Anh)* da babası **Cerrâh** ile karşılaştı. Babası onu öldürmek için sürekli hücûma geçiyor, fakat oğlu sürekli kaçıyordu. Ama babası işi azıtınca mecbûren onu öldürdü. İşte bunun üzerine:

﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

"Kendileri Allâh'a ve o son güne îman etmekte olan bir toplumu, Allâh'a ve peygamberine düşmanlıkta bulunmuş olan kimselerle dostluk edenler hâlinde bulamazsın; velev ki o (İslâm'a karşı çıka)**nlar, babaları yâhut oğulları veyâ kardeşleri ya da** (kavm-ü kabîleleri, soy-sop) **aşîretleri olsun!**

İşte sana! Onlar (o kimselerdir) **ki; O (Allâh-u Te'âlâ) onların kalpleri içerisine îmânı yaz**(ıp sâbit kıl)**mış ve onları Kendinden bir ruh** (olan ve canlarının canı konumunda bulunan îman ve Kur'ân nûru) **ile kuvvetlendirmiştir. Ayrıca O onları, içerisinde ebedî kalacakları pek değerli cennetlere girdirecektir ki,** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır. Allâh onlar**(ın ibâdet ve tâatın)**dan râzı olmuştur, onlar da O'n**(un vaad etmiş olduğu mükâfatlar)**dan râzı olmuşturlar. İşte sana! Allâh'ın taraftarları ancak onlardır! Dikkat edin ki; Allâh'ın ordusu, şüphesiz felâha erenler ancak ve ancak onlardır!"** *(Mücâdele Sûresi:22)* âyet-i kerîmesi nâzil oldu. *(Hâkim, el-Müstedrek:3/264; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:25/446; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/27; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/101; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:14/328)*

Bedir günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bâzı mûcizeleri de zûhur etti. Nitekim **Ukâşe ibni Mihsan** *(Radıyallâhu Anh)* **Bedir** günü o kadar savaştı ki kılıcı elinde kırıldı. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip durumunu arzedince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona bir ağaç kökü verdi ve:

«قَاتِلْ بِهٰذَا يَا عُكَّاشَةُ!»

"Ey Ukâşe! Bununla savaş" buyurdu. **Ukâşe** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bu ağacı alınca onu bir salladı, o anda o onun elinde boyu uzun, demiri

keskin bir kılıca dönüştü. Böylece o onunla fetih nasip oluncaya kadar savaştı. Bu kılıç daha sonra **"el-Avn"** ismini aldı. **Ukâşe** *(Radıyallâhu Anh)* o kılıçla, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in katıldığı bütün muhârebelerde bulundu. Nihâyet yine o kılıçla katıldığı "Riddet Harpleri"nde şehit edildi. İnsanların en güzellerinden olan **Ukâşe** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Bedir** günü yaşı otuziki idi. *(İbni Hişâm, es-Sîre:2/210)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي زُمْرَةٌ هِيَ سَبْعُونَ أَلْفًا تُضِيءُ وُجُوهُهُمْ إِضَاءَةَ الْقَمَرِ.» فَقَامَ عُكَاشَةُ بْنُ مِحْصَنٍ الْأَسَدِيُّ يَرْفَعُ نَمِرَةً عَلَيْهِ قَالَ: «ادْعُ اللهَ لِي يَا رَسُولَ اللهِ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ. فَقَالَ: «اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ مِنْهُمْ.» ثُمَّ قَامَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! «ادْعُ اللهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ: «سَبَقَكَ عُكَاشَةُ.»

"Ümmetimden yetmişbin kişilik bir zümre cennete öyle bir halde gireceklerdir ki yüzleri ay gibi parlayacaktır" buyurduğunda **Ukâşe ibni Mihsan el-Esedî** *(Radıyallâhu Anh)* üzerindeki çizgili kumaşı kaldırarak: "Yâ **Rasûlellâh**! Allâh'a benim için duâ et de beni onlardan yapsın" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Allâh! Onu onlardan yap"** diye duâ buyurdu. Sonra Ensardan biri ayağa kalkarak: "Yâ **Rasûlellâh**! **Allâh**'a benim için de duâ et ki beni de onlardan yapsın" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"**(Duâyı almakta) **Ukâşe seni geçti"** buyurdu. *(Buhârî, Libâs:17, no:5474, 5/2189; İbni Hişâm, es-Sîre:2/211)*

Buna benzer bir mûcize de **Seleme ibni Eslem ibni Harîş** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında zuhûr etti, o da kılıcı kırılıp silahsız kalınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müracaat etti, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona da elinde bulunan hurma dalını vererek:

«إِضْرِبْ بِهِ.»

"Bununla vur" buyurdu. Birden o dal çok iyi bir kılıca dönüşüverdi. **Seleme** *(Radıyallâhu Anh)* (**Irak**'ta yaşanan) **Cisr-u Ebî Ubeyd** günü şehid edilinceye kadar bu kılıç onun yanında kaldı. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/93-94)*

"Şifâ-i Şerîf" isimli eserde zikredildiğine göre: "**Bedir** günü **Ebû Cehil, Mu'avviz ibni Afrâ** *(Radıyallâhu Anh)*ın elini koparınca o, elini taşıyarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna geldi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun elinin üzerine mübârek tükürüğünü bırakarak onu yapıştırdı, o da hemen yapıştı." *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/43)*

İşte güneşin doğuşu ardından başlayan **Bedr Ğazvesi**, zevâlden (öğleden) sonraya kadar bir kısmı anlatılan, birçoğu da anlatılamayan nice hâdiseler yaşanarak devâm etti ve nihâyet Müslümanların zaferiyle sonuçlandı. Artık **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in daha önce namazdayken mübârek sırtına leş koyan **Ebû Cehil** ve arkadaşları hakkında yapmış olduğu:

«اَللّٰهُمَّ عَلَيْكَ بِأَبِي جَهْلٍ وَعَلَيْكَ بِعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَشَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ وَأُمَيَّةَ بْنِ خَلَفٍ وَعُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ وَعُمَارَةَ بْنِ الْوَلِيدِ.»

"Ey Allâh! Ebû Cehil'i helâk et! Utbe ibni Rabî'a'yı, Şeybe ibni Rabî'a'yı, Velîd ibni Utbe'yi, Ümeyye ibni Halef'i, Ukbe ibni Ebî Mu'ayt'ı ve Umâre ibni Velîd'i helâk et" bedduâsının zuhur vakti gelmişti.

Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Canım (kudret) elinde olan Zât'a yemin ederim ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in isimlerini saydığı bu kişileri **Bedir** kuyusuna leşleri atılmış vaziyette gördüm" demiştir. *(Buhârî, Vudû':69, no:237, 1/95; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/83)*

Ancak burada bu ümmetin **Firavun**'u olan **Ebû Cehil**'in gebertilme hâdisesini hâssaten beyân edelim; o gün **Mahzumoğulları** birçok soylu adamın ölümüne şâhit olunca: "(Harp başlamadan mübârezeye çıkan) **Rabî'a**'nın oğulları şımarıklık yaparak acele davrandılar, aşîretleri de onların etrâfını sarmaladılar. Ama **Ebü'l-Hakem**'e kimse ulaşamayacak" diyerek onu sık ağaçlıklı bir yerin ortasına koydular, miğferini de **Abdullâh ibni Münzir**'e giydirdiler. **Hazret-i Ali** onu **Ebû Cehil** sanarak öldürdü. Sonra miğferi **Ebû Kays**'a giydirdiler, **Hazreti Hamza** da **Ebû Cehil** sanarak onu öldürdü. Sonra onu **Harmele ibni Amr**'a taktılar, onu da **Hazret-i Ali** öldürdü. Sonra onu **Hâlid ibni A'lem**'e giydirmek istediler ama o kaçındı. **Ebû Cehil** ise arkadaşlarının arasında duruyordu. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/86-87)*

Abdurrahmân ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)* bu hâdiseyi şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ بَيْنَا أَنَا وَاقِفٌ فِي الصَّفِّ يَوْمَ بَدْرٍ فَنَظَرْتُ عَنْ يَمِينِي وَ شِمَالِي فَإِذَا أَنَا بِغُلَامَيْنِ مِنَ الْأَنْصَارِ حَدِيثَةٍ أَسْنَانُهُمَا تَمَنَّيْتُ أَنْ أَكُونَ بَيْنَ أَضْلَعَ مِنْهُمَا فَغَمَزَنِي أَحَدُهُمَا فَقَالَ: يَا عَمِّ! هَلْ تَعْرِفُ أَبَا جَهْلٍ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، مَا حَاجَتُكَ إِلَيْهِ يَا ابْنَ أَخِي! قَالَ: أُخْبِرْتُ أَنَّهُ يَسُبُّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَئِنْ رَأَيْتُهُ لَا يُفَارِقُ سَوَادِي سَوَادَهُ حَتَّى يَمُوتَ الْأَعْجَلُ مِنَّا فَتَعَجَّبْتُ لِذَلِكَ فَغَمَزَنِي الْآخَرُ فَقَالَ لِي مِثْلَهَا فَلَمْ أَنْشَبْ أَنْ نَظَرْتُ إِلَى أَبِي جَهْلٍ يَجُولُ فِي النَّاسِ قُلْتُ: أَلَا إِنَّ هٰذَا صَاحِبُكُمَا الَّذِي سَأَلْتُمَانِي فَابْتَدَرَاهُ بِسَيْفَيْهِمَا فَضَرَبَاهُ حَتَّى قَتَلَاهُ ثُمَّ انْصَرَفَا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَاهُ فَقَالَ: «أَيُّكُمَا قَتَلَهُ؟» قَالَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا: أَنَا قَتَلْتُهُ. فَقَالَ: «هَلْ مَسَحْتُمَا سَيْفَيْكُمَا؟» قَالَا: لَا! فَنَظَرَ فِي السَّيْفَيْنِ فَقَالَ: «كِلَاكُمَا قَتَلَهُ سَلَبُهُ لِمُعَاذِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوحِ.» وَكَانَا مُعَاذَ بْنَ عَفْرَاءَ وَمُعَاذَ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوحِ.

Bedir günü ben muhârebe safında dururken sağıma soluma şöyle bir baktığımda kendileri ensardan olan yaşları küçük iki genç ile karşılaştım. O zaman: "Keşke onlardan daha kuvvetli kimseler arasında olsaydım" diye arzuladım. Onlardan biri beni dürterek: "Amca, **Ebû Cehl**'i tanıyor musun?" diye sordu. Ben: "Evet, yeğenim senin onunla ne işin var ki?" diye sorunca o: "Duyduğuma göre o, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakāret ediyormuş. Canım (kudret) elinde olan Zât'a yemin ederim ki onu bir görecek olursam içimizden eceli en yakın olan ölünceye kadar bedenim onun bedeninden ayrılmayacak" dedi. Onun bu sözü karşısında ben şaşakaldım. Derken diğeri beni dürterek aynı sözü söyledi. Tam o anda hiç beklemeden ben **Ebû Cehl**'in (ortaya çıkıp) insanlar arasında dolaştığını gördüm ve hemen:

"Dikkat edin! İşte aradığınız adamınız budur" dedim. Onlar da hemen kılıçlarına davranarak ona öldüresiye darbe indirdiler. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e dönerek haber verdiklerinde:

"Onu hanginiz öldürdü?" diye sorunca her biri: "Onu ben öldürdüm" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Kılıçlarınızı sildiniz mi?"** diye sorunca onlar: "Hayır" dediler. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* iki kılıca bakarak: **"Onu ikiniz de öldürmüşsünüz, ama üzerinden çıkan ganîmet Mu'âz ibni Amr ibni Cemûh'a âittir"** buyurdu. Bu iki gencin biri **Muâz ibni Afrâ'**, diğeri ise **Mu'âz ibni Amr ibni Cemûh** idi. *(Buhârî, Humus:18, no:2972, 3/1144; Hâkim, el-Müstedrek, no:5796, 3/480-481)*

Mu'âz ibni Amr ibni Cemûh *(Radıyallâhu Anh)* **Ebû Cehl**'e saldırırken oğlu **Ikrime** de ona bir darbe indirerek kolunu omzundan kopardı, sâdece kolunu tutan bir deri kaldı. Sonra o, kolunu sürüye sürüye yürürken çok eziyet duyunca ayağıyla basarak kolunu bedeninden tamâmen ayırdı. **Mu'âz ibni Amr ibni Cemûh** *(Radıyallâhu Anh)* böylece **Hazret-i Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* dönemine kadar mâlûl vaziyette yaşadı, sonra vefât ettiğinde **Hazret-i Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*ın kıldırdığı cenâze namazının ardından **Bakî**'de defnedildi. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/87; Hâkim, el-Müstedrek, no:5792, 5793, 3/480)*

Ebû Cehil'in katline iştirak edenlerden biri de **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* idi. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Bedir** günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَنْ يَنْظُرُ مَا فَعَلَ أَبُو جَهْلٍ؟»

"Ebû Cehil'in ne yaptığına kim bakacak?" buyurdu. Bunun üzerine **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* gidip baktığında onu **Afrâ**'nın oğullarının darbeleri yüzünden hareket edemez halde buldu ve sakalından tutarak: "Sen **Ebû Cehil**! Burada yatıyorsun ha" dedi. O zaman **Ebû Cehil**: "Benim, kavminin öldürdüğü bir adamdan ne fazlam var, sen de efendisini öldüren ilk köle değilsin ya, öldürülüyorsam da bu bana ayıp değil. Ancak bana en zor gelen şey senin beni öldürmen! Keşke beni senden başkası öldürseydi" dedi. *(Buhârî, Meğâzî:7, no:3745, 4/1458; Vâkıdî, el-Meğâzî:1/90; İbni Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî:7/344)*

Vâkıdî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Afrâ**'nın oğullarının gömüldükleri yerin üzerinde durarak.

«يَرْحَمُ اللهُ ابْنَيْ عَفْرَاءَ، فَإِنَّهُمَا قَدْ شَرِكَا فِي قَتْلِ فِرْعَوْنِ هٰذِهِ الْأُمَّةِ وَرَأْسِ أَئِمَّةِ الْكُفْرِ.»

"Allâh Afrâ'nın oğullarına rahmet etsin, çünkü onlar bu ümmetin Firavun'unun ve küfür liderlerinin başının katline ortak oldular" buyurdu. O zaman: "Yâ **Rasûlellâh**! Onlarla birlikte onu başka kimler öldürdü?" denilince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَلْمَلَائِكَةُ وَذَافَّهُ ابْنُ مَسْعُودٍ.»

"Melekler! Onun işini bitiren ise İbni Mes'ûd oldu" buyurdu. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/88-89; Vâkıdî, el-Meğâzî:1/91)*

Bütün bu rivâyetlerden anlaşıldığına göre; **Ebû Cehil**'e ilk darbeleri **Mu'âz ibni Amr ibni Cemûh** ile **Afrâ**'nın oğlu olan **Mu'âz ibni Hâris** vurdular. Sonra **Afrâ**'nın diğer oğlu **Mu'avviz** onu tamâmen yere düşürdü. Son nefesinde ise **İbni Mes'ûd**

onun boynunu kesti. Dolayısıyla hepsi onun katlinde ortak oldular. İşte bu îzah şekli hadîs-i şerîflerin tümünü, aralarında hiçbir çelişki bırakmayacak şekilde cem etmiştir. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/91; İbni Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî:7/345)*

"Fahrurrâzî, Nesefî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde bu hâdisenin tafsîlâtı şöyle anlatılmıştır: **Mekke**'de Rahmân sûresi nâzil olduğu zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَنْ يَقْرَؤُهَا مِنْكُمْ عَلَى رُؤَسَاءِ قُرَيْشٍ.»

"İçinizden kim bu sûreyi Kureyş'in reislerine okuyacak?" buyurunca eziyete uğramaları endişesiyle herkes ağırdan aldı. **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* ayağa kalkarak: "Ben okurum yâ **Rasûlellâh**" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu oturttu. Sonra tekrar:

«مَنْ يَقْرَؤُهَا عَلَيْهِمْ.»

"Bunu onlara kim okuyacak?" buyurunca yine **İbni Mes'ûd**'dan başka kalkan olmadı, üçüncü defâ da böyle olunca nihâyet **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona izin verdi. Aslında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **İbni Mes'ûd**'un zayıflığını ve bedeninin ufaklığını bildiği için onu oturtmuştu. **İbni Mes'ûd** onların yanına gittiğinde onları **Kâ'be**'nin etrâfında toplanmış olarak görünce sûreyi okumaya başladı. O sırada **Ebû Cehil** hemen kalkıp ona bir tokat atarak kulağını yardı ve kanattı. O da iki gözünden yaşlar boşandığı halde geri döndü. Onu o halde gören **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalbi hassaslaştı ve üzüntülü vaziyette başını eğdi. O anda sevinçli ve güleç vaziyette **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* gelince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يَا جِبْرِيلُ! أَنْتَ تَضْحَكُ وَابْنُ مَسْعُودٍ يَبْكِي.»

"Ey Cibrîl! Sen gülüyorsun ama İbni Mes'ûd ağlıyor" deyince **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*: **"Yakında anlarsın"** dedi. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:32/24; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:10/477)*

Bedir günü Müslümanlar gâlip gelince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَنْ يَنْظُرُ مَا فَعَلَ أَبُو جَهْلٍ؟»

"Ebû Cehil'in ne yaptığına kim bakacak?" *(Buhârî, Meğâzî:7, no:3745, 4/1458)* buyurdu. Bunun üzerine **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* aranmaya başladı. Birden bire yere devrilmiş vaziyette öküz gibi böğüren **Ebû Cehil**'e rastladı. Fakat onda hâlâ bir kuvvet kalmışsa kendisine eziyet edebilir diye burnuna uzaktan bir mızrak sokarak onu deşti. Herhalde bu:

﴿سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ﴾

"Yakında Biz onun burnunun üzerine bir nişan takacağız" *(Kalem Sûresi:16)* kavl-i şerîfinin bir tecellîsi olmuştur.

Sonra **İbni Mes'ûd** onun tamâmen güçsüz kaldığını anlayınca göğsüne çıkmak istedi, fakat zayıflığından dolayı buna güç bulamayınca bir çâreye başvurarak göğsüne çıktı. Sonra ayağını boynuna dayayarak: "Ey **Allâh**'ın düşmanı! **Allâh** seni nasıl rezil etti ama" dedi. **Ebû Cehil** onu görünce: "**Allâh** beni niye rezil etsin? Sen

Mekke'de bizim çobanımız değil miydin? Gerçekten çıkılması zor olan yüksek bir yere çıktın" dedi. O zaman **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*:

«اَلْإِسْلَامُ يَعْلُو وَلَايُعْلٰى عَلَيْهِ.»

"Üste çıkan dâima İslâm'dır, onun üstüne çıkılamaz" deyince **Ebû Cehil**: "O adamına haber ver ki; hayâtım boyu ondan çok kızdığım biri yoktu, şimdi ölürken de ondan daha çok buğzettiğim biri yok" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* daha sonra onun bu sözünü duyunca:

«فِرْعَوْنِي أَشَدُّ مِنْ فِرْعَوْنِ مُوسَى فَإِنَّهُ قَالَ اٰمَنتُ وَهُوَ قَدْ زَادَ عُتُوًّا.»

"Benim Firavun'um Mûsâ'nın Firavun'undan daha şiddetlidir. Çünkü o (boğulurken)**: 'İnandım' demişti, bunun ise azgınlığı arttı"** *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:32/24; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:10/477)* buyurdu.

Ebû Cehil, İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*a: "O sâhibini göremeyip de işittiğimiz sesler nereden geliyordu?" diye sorunca **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*: "O meleklerin sesiydi" dedi. O zaman **Ebû Cehil**: "Desene bizi siz değil onlar yendi" dedi. Sonra: "Başımı benim kılıcımla kes, çünkü o daha güçlü ve daha keskindir" dedi. **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* onun kafasını kesince onu taşıyamadı. Bu nedenle kulağını yararak ona bir ip geçirdi ve böylece onu yüz üstü çeke çeke **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna getirdi. **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* da önünde gülüyor ve:

«يَا مُحَمَّدُ! أُذُنٌ بِأُذُنٍ لٰكِنَّ الرَّأْسَ هٰهُنَا مَعَ الْأُذُنِ.»

"Yâ Muhammed! Kulağa kulak, lâkin burada kulağın yanında bir kelle de var" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:32/24; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:10/477)* diyordu.

Hikmet sâhibi olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın **İbni Mes'ûd**'u bu kadar zayıf yaratmasının sebebi üç türlü düşünülebilir, birincisi; **Ebû Cehil** bir köpek olduğu için kafası taşınarak değil de çekilerek götürülmeliydi. İkincisi; kulağı yarılarak kısas yapılabilmeliydi. Üçüncüsü de:

﴿لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ﴾

"Elbette o perçemden tutup (onu cehenneme) **şiddetle sürükleyeceğiz!"** *('Alâk Sûresi:15)* âyet-i kerîmesinin va'îdi tecellî etsin diye kafası alın saçı üzere çekilip götürülmeliydi. Nitekim böylece bunların hepsi tahakkuk etmiş oldu. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:31/23-24; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:10/476-477)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* **Ebû Cehil**'in başını **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına getirip: "İşte bu, **Allâh**'ın düşmanı **Ebû Cehil**'in kellesidir" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tekbir getirerek üç kere:

«اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَعَزَّ الْإِسْلَامَ وَأَهْلَهُ.»

"İslâm'ı ve ehlini azîz kılan Allâh'a hamdolsun" buyurduktan sonra:

«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي صَدَقَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ.»

"Bütün hamdler sözünde doğru çıkan, kuluna yardım eden ve tek başına bütün hızıpleri bozguna uğratan Allâh'a mahsustur" buyurdu. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/88; İbni Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî:7/344)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müjdeyi alır almaz daha kelleyi görmeden secdeye kapandığı ve kelle getirilince namaz kıldığı da rivâyet edilmiştir. Nitekim **Ebû İshâk** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Bedir** günü birisi **Ebû Cehil**'in öldürüldüğü müjdesini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e getirince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Cehil**'i ölü vaziyette gördüğüne dâir onu Kendisinden başka ilâh olmayan **Allâh** adına üç defâ yemin ettirdi. O da bu yeminleri yapınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* secdeye kapandı." *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/89; İbni Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye:3/289)*

Abdullâh ibni Ebî Evfâ *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Fetih müjdesi aldığında ve **Ebû Cehil**'in başı kendisine getirildiğinde iki rekât namaz kıldı" demiştir. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/89; İbni Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye:3/289)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِرْعَوْناً، وَفِرْعَوْنُ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَبُو جَهْلٍ قَاتَلَهُ اللهُ.»

"Her ümmetin bir Firavun'u vardır, bu ümmetin Firavun'u ise Ebû Cehil'dir. Allâh onu kahretsin" buyurmuştur. *(Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/44)*

Şa'bî *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyetine göre bir adam **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Ben **Bedir**'e uğradığımda topraktan çıkan bir adam gördüm, o sırada elinde kamçı bulunan biri ona vurarak tekrar onu toprağın içine soktu, o tekrar çıktı, adam yine ona aynı muâmeleyi yaptı" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«ذَاكَ أَبُو جَهْلِ بْنُ هِشَامٍ يُعَذَّبُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

"İşte o, Ebû Cehil ibni Hişâm'dır ki kıyâmet gününe kadar böylece azap edilecektir" buyurdu. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/89-90; İbni Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye:3/289-290; es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:4/52)*

Harp nihâyete erdiğinde **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* yeşil bir dişi at üzerinde yüzünü toz kaplamış vaziyette elinde mızrak ve üzerinde zırh bulunarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına geldi ve:

«يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللهَ بَعَثَنِي إِلَيْكَ فَأَمَرَنِي أَنْ لَا أُفَارِقَكَ حَتَّى تَرْضَى فَهَلْ رَضِيتَ؟»

"Ey Muhammed! Şüphesiz Allâh beni sana gönderdi ve bana sen hoşnut oluncaya kadar senden ayrılmamamı emretti. Şimdi artık râzı oldun mu?" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«نَعَمْ.»

"Evet (râzıyım)**"** buyurdu. *(Ebu'ş-Şeyh; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/54)*

İbni İshâk, İbni Hişâm, Semerkandî ve **Kurtubî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; Müslümanlar bu muhârebede yetmiş kâfiri geberttiler, yetmiş kişiyi de esir aldılar. O gün muhâcirlerden altı, ensardan ise sekiz kişi şehid edildi. Muhâcirlerden şehid olan altı kişi; **Ubeyde ibni Hâris, (Sa'd ibni Ebî Vakkâs**'ın kardeşi) **Umeyr ibni Ebî Vakkâs, Züşşimâleyn ibni Abd-i Amr, Âkıl ibni Bükeyr, (Hazret-i Ömer**'in âzatlısı) **Mihca'** ve **Safvân ibni Beyzâ** *(Radıyallâhu Anhüm)* hazarâtıdır.

Ensardan olanlar ise; **Sa'd ibni Hayseme, Mübeşşir ibni Abdilmünzir, Yezîd ibni Hâris, Umeyr ibni Humâm, Râfi' ibni Mu'allâ, Hârise ibni Sürâka, (Afrâ**'nın

iki oğlu) **Avf** (bir rivâyet **Mu'âz**) **ibni Hâris** ve **Mu'avviz ibni Hâris** *(Radıyallâhu Anhüm)* hazarâtıdır.

Siyer ehlince **Bedir** muhârebesine katılan ya da kendisine hisse ve ecir tâyin edilen ashâb üçyüz ondört kişi olup bunlar; muhâcir ve ensâr olarak, ensâr ise kendi arasında **Evs** ve **Hazrec** olarak tasnif edilmiştir. Buna göre muhâcirîn-i 'ızâm seksen üç kişi, ensâr-ı kirâmdan **Evs** kabîlesine mensup olanlar altmış bir kişi, **Hazrec** kabîlesinin mensupları ise yüz yetmiş kişidir. *(İbni Hişâm, es-Sîre:2/264-265; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/265; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/358)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** işini bitirince kendisine: "Şimdi kâfilenin üzerine git, artık onun önünde bir engel kalmadı" denildi. O zaman bağlı vaziyette esir bulunan (amcası) **Abbâs**: "Bu iş sana yaramaz" diye nidâ seslenince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«وَلِمَ؟»

"Niye?" diye sordu. O: "**Allâh** sana iki tâifeden birini söz verdi, sana vaad ettiği şeyi de verdi" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«صَدَقْتَ»

"Doğru söyledin" buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2022, 3/466; Tirmizî, no:3080; İbni Ebî Hâtim:5/1660; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/50)*

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Abbâs Allâh-u Te'âlâ**'nın bu vaadini sahâbe arasında bu konu konuşulurken işitmişti. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/359)*

Harp bittikten sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* içine müşriklerin leşlerinin atıldığı kuyunun başına gelerek onlara birtakım hitaplarda bulundu. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere; Müslümanlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i **Bedir Kalîbi** üzerinde durup da onlara:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعَ الْمُسْلِمُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُنَادِي عَلَى قَلِيبِ بَدْرٍ: «يَا أَبَا جَهْلِ بْنَ هِشَامٍ! يَا عُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ! يَا شَيْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ! يَا أُمَيَّةَ بْنَ خَلَفٍ! هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَكُمْ رَبُّكُمْ حَقًّا فَإِنِّي وَجَدْتُ مَا وَعَدَنِي رَبِّي حَقًّا.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! تُنَادِي قَوْمًا قَدْ جَيَّفُوا؟ قَالَ: «مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا أَقُولُ مِنْهُمْ وَلٰكِنَّهُمْ لاَ يَسْتَطِيعُونَ أَنْ يُجِيبُوا.»

"Ey Hişâm oğlu Ebû Cehil! Ey Rebî'a oğlu Utbe! Ey Rebî'a oğlu Şeybe! Ey Halef oğlu Ümeyye! Rabbinizin size vaad ettiği şeyi hak buldunuz mu? Şüphesiz ben Rabbimin bana vaad ettiği şeyi hak buldum!" diye seslenirken işittiklerinde:

"Yâ **Rasûlellâh**! Leş olmuş bir topluma mı sesleniyorsun?" dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de: **"Siz aslâ benim söylediklerimi onlardan daha iyi duyucu değilsiniz, lâkin onlar cevap vermeye güç bulamıyorlar"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12020, 19/77; Buhârî, Meğâzî:7, no:3760, 4/1462; Müslim, Cennet:17, no:2874, 4/2203)*

İbnü'l-Arabî ve **Kurtubî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın, gebermiş kâfirlerin işitmesi hakkındaki sorusu, âdete göre bu işin uzak bir şey olduğunu ifâde etmektedir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise ona onların aynı diriler gibi duyduğunu bildirmiştir. İşte bu da açıkça delâlet etmektedir ki ölüm hâlis bir

yokluk ve tükeniş değildir. Ölüm ancak rûhun bedenle ilişkisinin kesilmesinden, aralarına engel girmesinden, hâlin değişmesinden ve bir yurttan diğer yurda intikal etmesinden ibârettir.

Ruh cisim (gibi kendi başına durabilen bir şey)se bizâtihi kendisi cesetten ayrılıp çıkar, yok eğer araz ise o zaman da cesetten bir parçaya tutunması lâzımdır ki ölüm onun ondan ayrılmasıyla mümkün olabilsin. Her halde o, sahih hadiste insanın bedeninde çürümeyecek tek cüz olduğu bildirilen kuyruk sokumudur. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ مِنَ الْإِنْسَانِ شَيْءٌ إِلَّا يَبْلَى إِلَّا عَظْمًا وَاحِدًا وَهُوَ عَجْبُ الذَّنَبِ وَمِنْهُ يُرَكَّبُ الْخَلْقُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"İnsanın çürümeyecek hiçbir parçası yoktur, ancak bir kemik müstesnâ ki o da kuyruk sokumudur. (Yaratıklar ilk başta ondan yaratılmıştır.) **Kıyâmet günü mahlûkāt**(ın diğer parçaları) **yine o parça** (üzerine eklenerek on)**dan birleştiril**(ip her yaratık öldüğü şekli üzere diriltil)**ecektir"** *(Buhârî, Tefsîr:415, no:4651, 4/1881; İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/841)* buyurdu.

Demek ki işiten, kavrayan, anlayan ve kābiliyetlere sâhip olan gerçek varlık ancak ruhtur. Ne var ki **Bârî Te'âlâ** ruhtaki idrâki Kendi irâdesi doğrultusunda yaratır. Bundan dolayı dünyâ ehlinde âhireti idrâk kābiliyeti yaratmaz, âhiret ehline de dünyâyı idrâk etme gücü yaratmaz. Ama yine Kendisi murâd ettiği zaman dünyâ ehlinin hallerini âhiret ehline işittirir. Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَتَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ وَإِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ.»

"Bir kul kabre konulduğu ve arkadaşları onu bırakıp döndüğü zaman gerçekten de o elbette onların ayakkabılarının seslerini işitir" buyurmuştur. *(Buhârî, Cenâiz:85, no:1308, 1/462-463; İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/842; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/360)*

Kurtubî Tefsîrinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Bedir**'de müminler için müşriklerden intikam almış olması, hem **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in içini rahatlatmış, hem de ashâbın gazabını dindirmiştir. Hattâ sahâbe-i kirâm **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtından sonra bile en darlandıkları zamanlarda **Bedir** intikamını hatırlayarak rahatlamışlardır.

Nitekim **Hassân** *(Radıyallâhu Anh)* bu mânâda şu şiirleri söylemiştir:

عَرَفْتُ دِيَارَ زَيْنَبَ بِالْكَثِيبِ كَخَطِّ الْوَحْيِ فِي الْوَرَقِ الْقَشِيبِ
تَدَاوَلُهَا الرِّيَاحُ وَكُلُّ جَوْنٍ مِنَ الْوَسْمِيِّ مُنْهَمِرٍ سَكُوبِ
فَأَمْسَى رَبْعُهَا خَلِقًا وَأَمْسَتْ يَبَابًا بَعْدَ سَاكِنِهَا الْحَبِيبِ
فَدَعْ عَنْكَ التَّذَكُّرَ كُلَّ يَوْمٍ وَرُدَّ حَزَارَةَ الصَّدْرِ الْكَئِيبِ

وَخَبِّرْ بِالَّذِي لَا عَيْبَ فِيهِ بِصِدْقٍ غَيْرِ إِخْبَارِ الْكَذُوبِ
بِمَا صَنَعَ الْإِلَهُ غَدَاةَ بَدْرٍ لَنَا فِي الْمُشْرِكِينَ مِنَ النَّصِيبِ
غَدَاةَ كَأَنَّ جَمْعَهُمُ حِرَاءٌ بَدَتْ أَرْكَانُهُ جُنْحَ الْغُرُوبِ
فَلَاقَيْنَاهُمُ مِنَّا بِجَمْعٍ كَأُسْدِ الْغَابِ مُرْدَانٍ وَشِيبِ
أَمَامَ مُحَمَّدٍ قَدْ وَازَرُوهُ عَلَى الْأَعْدَاءِ فِي لَفْحِ الْحُرُوبِ
بِأَيْدِيهِمْ صَوَارِمُ مُرْهَفَاتٌ وَكُلُّ مُجَرَّبٍ خَاظِي الْكُعُوبِ
بَنُو الْأَوْسِ الْغَطَارِفُ وَازَرَتْهَا بَنُو النَّجَّارِ فِي الدِّينِ الصَّلِيبِ
فَغَادَرْنَا أَبَا جَهْلٍ صَرِيعًا وَعُتْبَةَ قَدْ تَرَكْنَا بِالْجَبُوبِ
وَشَيْبَةَ قَدْ تَرَكْنَا فِي رِجَالٍ ذَوِي نَسَبٍ إِذَا نُسِبُوا حَسِيبِ
يُنَادِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ لَمَّا قَذَفْنَاهُمْ كَبَاكِبَ فِي الْقَلِيبِ
أَلَمْ تَجِدُوا كَلَامِي كَانَ حَقًّا وَأَمْرُ اللَّهِ يَأْخُذُ بِالْقُلُوبِ
فَمَا نَطَقُوا، وَلَوْ نَطَقُوا لَقَالُوا صَدَقْتَ وَكُنْتَ ذَا رَأْيٍ مُصِيبِ

"Bir tepeden Zeyneb'in hânesini keşfettim,
Sanki o eski bir yapraktaki vahiy hattı gibiydi.
Rüzgârlar ve bulutlar orayı elden ele devraldılar,
Kuvvetle boşalan ilkbahar yağmurlarını oraya getirdiler.
Artık o bahar evi eskimiş bir hal aldı,
Sevgili Sâkininden sonra vîrâneye döndü.
Şimdi sen her gün bunu düşünmeyi bırak da,
Sıkıntılı gönlün harâretini geri çevirmeye bak.
Kendisinde hiçbir kusur bulunmayan o kıssayı anlat,
Yalancının haberi olmayan dosdoğru bir nakille.
Yüce İlâh'ın Bedir sabahı yaptıklarını,
Nasip olarak müşriklerden bize ayırdıklarını.
Bir sabah ki onların topluluğu sanki Hirâ dağıydı,
Güneş batma zamânı onun etrâfı âşikâr ortadaydı.
Biz onların karşısına öyle bir topluluk çıkardık ki,
Genci-yaşlısı sanki ormanların arslanlarıydı.
Muhammed'in önünde gerçekten ona yardım ettiler,
Düşmanlara karşı ki tam harp kızışmıştı.
Onların ellerinde ince ve keskin kılıçlar vardı,
Kiminin elinde de kalın ve paslı kılıçlar vardı.
Evsoğullarının öyle yiğit delikanlıları ki,
Bu kuvvetli dinde Neccâroğulları yardımcılarıydı.
Derken Biz Ebû Cehl'i yere yıkıp bıraktık,
Utbe'yi de sert toprak üzerinde terk ettik.

Şeybe'yi de öyle bir adamlar arasında bıraktık ki,
Soylarına bakıldığında hepsi de hasepliydi.
Rasûlüllâh onlara şöyle sesleniyordu,
O kalabalığı Kalîb'e attığımız zaman:
'Benim kelâmımın hak olduğunu buldunuz mu'
Allâh'ın emri gerçekten kalpleri yakalıyordu.
Onlar konuşamadılar, ama bir konuşacak olsalardı elbette:
'İsâbet ettin! Meğer doğru görüş sâhibi senmişsin' derlerdi."

(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/358-359)

Semerkandî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* esirleri ve ganîmetleri alıp **Medîne**'ye götürdü. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* esirler hakkında istişâre yapmak üzere **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a:

«مَا تَقُولُ يَا أَبَا بَكْرٍ؟»

"Ey Ebû Bekr! Sen ne dersin?" diye sorunca o:

«قَوْمُكَ وَبَنُو عَمِّكَ، فَإِنْ قَتَلْتَهُمْ صَارُوا إِلَى النَّارِ، وَإِنْ تُقِدْهُمْ فَلَعَلَّ اللهَ يَهْدِيهِمْ إِلَى الْإِسْلَامِ، وَيَكُونُ مَا نَأْخُذُهُ مِنْهُمْ قُوَّةً لِلْمُسْلِمِينَ وَقُوَّةً عَلَى جِهَادِ أَعْدَائِهِمْ.»

"Bunlar senin kavmin ve amcaoğulların, bunları öldürürsen cehenneme giderler, fidye karşılığı salacak olursan, ola ki Allâh onları İslâm'a hidâyet eder, senin onlardan aldığın fidye de Müslümanlar için düşmanlarıyla cihat etmeleri husûsunda bir kuvvet olur" diye istişâre verdi. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*a yönelerek:

«مَا تَقُولُ يَا أَبَا حَفْصٍ؟»

"Yâ Ebâ Hafs! Sen ne dersin?" buyurunca **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«إِنَّ فِي يَدَيْكَ رُؤُوسَ الْمُشْرِكِينَ وَصَنَادِيدَهُمْ، فَاضْرِبْ أَعْنَاقَهُمْ وَسَيُغْنِي اللهُ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ فَضْلِهِ.»

"Müşriklerin reisleri ve ileri gelenleri senin elindeler, hemen onların boyunlarını vur. Allâh fazl-u keremiyle yakında müminleri ihtiyaçsız hâle getirecektir" diye istişâre verdi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ مَثَلَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مَثَلُ مِيكَائِيلَ فَإِنَّهُ لَا يَنْزِلُ إِلَّا بِالرَّحْمَةِ، وَمَثَلُكَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ مَثَلُ إِبْرَاهِيمَ، حَيْثُ قَالَ: فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَمَثَلُ عِيسَى حَيْثُ قَالَ إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ وَمَثَلُكَ يَا عُمَرُ مَثَلُ جِبْرِيلَ فَإِنَّهُ يَنْزِلُ بِالْعَذَابِ وَالشِّدَّةِ، وَمَثَلُكَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ مَثَلُ نُوحٍ، حَيْثُ قَالَ: رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا وَمَثَلُ مُوسَى، حَيْثُ قَالَ: رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ.

"Yâ Ebâ Bekr! Gerçekten senin melekler içerisindeki durumun Mîkâîl'e benzer, çünkü o, rahmetten başka bir şey indirmez. Senin peygamberler arasındaki benzerin de İbrâhîm *(Aleyhisselâm)***dır, çünkü o:**

'Bana uyan bendendir, bana isyân edene ise şüphesiz Sen çok bağışlayıcısın ve acıyıcısın' *(İbrâhîm Sûresi:36)* **demişti. Bir de Îsâ'ya benzersin, o da:**

'Onlara azâb edecek olursan şüphesiz onlar Senin kullarındır. Ama onları bağışlayacak olursan Azîz de, Hakîm de ancak Sensin' *(Mâide Sûresi:118)* **demişti.**

Ey Ömer! Senin de hâlin Cibrîl'e benzer, çünkü o, azap ve şiddetler indirir. Sen peygamberler içerisinde: 'Ey Rabbim! Yer üzerinde kâfirlerden gezip dolaşan bir fert bile (sağ) **bırakma!'** *(Nûh Sûresi:26)* **diyen Nûh** *(Aleyhisselâm)* **ile:**

'Ey Rabbimiz! Onların (Firavun ve hânedânın) **mallarını helâk et! Kalpleri üzerine de** (öyle bir sağlam mühür vurarak) **bağlama yap ki artık onlar o pek acı veren** (boğulma) **azâbı**(nı) **görünceye kadar îmân edemesinler!'** *(Yûnus Sûresi:88)* **diye bedduâ eden Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***a benzersin"** buyurdu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/8)*

Bu hususta daha geniş mâlûmât Enfâl Sûresi:67. âyet-i kerîmede gelecektir.

BEDİR EHLİNİN FAZÎLETLERİ

Bedir Ehlinin Sahâbe-i Kirâmın En Fazîletlileri Oluşu

Mu'âz ibni Rifâ'a *(Radıyallâhu Anh)* Bedir ehlinden olan babası **Rifâ'a ibni Râfi' ez-Zürakî** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını nakletmiştir:

عَنْ مُعَاذِ بْنِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ الزُّرَقِيِّ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا وَكَانَ أَبُوهُ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ قَالَ: جَاءَ جِبْرِيلُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: مَا تَعُدُّونَ أَهْلَ بَدْرٍ فِيكُمْ؟ قَالَ: «مِنْ أَفْضَلِ الْمُسْلِمِينَ» أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا قَالَ: وَكَذٰلِكَ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ.

Bir kere **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Siz içinizde bulunan **Bedir** ehlini nasıl kabul ediyorsunuz?" diye sorunca, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Müslümanların en üstünlerinden"** buyurdu. Ya da buna benzer bir söz söyledi. O zaman **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*: "Biz de **Bedir**'e katılan melekleri böylece en üstünlerimizden kabul ediyoruz" dedi. *(Buhârî, Meğâzî:11, no:3992, sh:707; İbni Mâce, Mukaddime:11, no: 160, 1/56)*

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu hadîs-i şerîf, mahlûkātın şerefinin kendi zatlarına âit birtakım özellikleri ile değil de, ancak yaptıkları fiilleri nedeniyle sâbit olduğuna delâlet etmektedir. Meleklerin sürekli tesbihte bulunmak gibi müdâvimi oldukları şerefli fiilleri olduğu gibi bizim de ihlâsla yaptığımız birtakım fiillerimiz vardır. Bu tâatler arasındaki üstünlük ise şerî'atin tafdîli (bir fiili üstün tutması) ile olur. Buna göre tâatlerin en fazîletlisi cihattır, cihadın en fazîletlisi ise **Bedir** günü olandır. Çünkü İslâm'ın binâsı **Bedir** cihâdı üzerine kuruludur.

Şeyh Abdüllatîf *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; Müslümanların ilk fethi, **Bedir**'e katılanlar eliyle gerçekleştiğinden **Bedir** ehli, aşere-i mübeşşere (cennetle müjdelenen on sahâbî)den sonra ashâb-ı kirâmın en fazîletlileri olmuşlardır.

Aşere-i mübeşşere ise şu zatlardır:

1- Ebû Bekr es-Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*
2- Ömer ibni'l-Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*
3- Osmân ibni Affân *(Radıyallâhu Anh)*
4- Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)*
5- Talha ibni Ubeydillâh *(Radıyallâhu Anh)*
6- Zübeyr ibnü'l-Avvâm *(Radıyallâhu Anh)*

7- Abdurrahmân ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)*

8- Sa'd ibni Ebî Vakkās *(Radıyallâhu Anh)*

9- Sa'îd ibni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*

10- Ebû Ubeyde ibnü'l-Cerrâh *(Radıyallâhu Anh)*

Fazîlette **Bedir** ehlini **Uhud** ehli takip eder. **Uhud** ehlini ise **Bey'atü'r-rıdvân** ehli (**Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını kazandıran bî'atte bulunanlar) izler. Onlar:

﴿لَقَدْ رَضِيَ اللهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾

"Andolsun ki muhakkak Allâh, seninle o ağacın altında bî'atleşirlerken o müminlerden râzı olmuştur" *(Fetih Sûresi:18)* âyet-i kerîmesinden dolayı bu ismi almışlardır.

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Biz **Hudeybiye** günü bindörtyüz kişiydik. **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* bize:

«أَنْتُمُ الْيَوْمَ خَيْرُ أَهْلِ الْأَرْضِ.»

"Bugün siz yer halkının en hayırlılarısınız" buyurdu. *(Buhârî, no:3576, 4152; Müslim, no:1856; İbni Abdi'l-Berr, el-İstî'âb, sh:17)*

Buna göre sahâbe-i kirâmın en fazîletlileri dört büyük halîfe, sonra aşere-i mübeşşereden geri kalan altı kişi, sonra geri kalan **Bedir** ehli, sonra geri kalan **Uhud** ehli, daha sonra da **Bey'atü'r-rıdvân** ehlinin bakiyyesidir. *(Şeyh Tâhâ el-Cebrînî, Şerhu'ş-Şeyh Tâhâ alâ esmâ-i ehli Bedr, sh:4)*

Bedir Muharebesine Katılanların Cehenneme Girmeyeceği

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَنْ يَدْخُلَ النَّارَ رَجُلٌ شَهِدَ بَدْرًا وَالْحُدَيْبِيَةَ»

"Bedir'de yâhut Hudeybiye'de bulunan bir kişi cehenneme aslâ girmeyecektir." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15262, 23/410; Müslim, Fazâilü's-sahâbe:36, no:2495, 4/1942; Tirmizî, Menâkıb: 59, no:3864, 5/697; İbni Abdi'l-Berr, el-İstî'âb, sh:16)*

Sindî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu hadîs-i şerîf **Bedir** ehliyle **Bey'atü'r-rıdvân** ehline büyük bir şeref bahşetmekte ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın kul haklarını da onlardan kaldıracağını, onları îman üzere ölüme muvaffak edeceğini ve onları hiç azapsız cennete girdireceğini beyân etmektedir. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, Şu'ayb el-Arnavût tahkîki:22/370)*

Hafsa *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ حَفْصَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ لَا يَدْخُلَ النَّارَ إِنْ شَاءَ اللهُ أَحَدٌ شَهِدَ بَدْرًا وَالْحُدَيْبِيَةَ» قَالَتْ: فَقُلْتُ: أَلَيْسَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ قَالَ: فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: ﴿ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا﴾

"Şüphesiz ben Bedir'de yâhut Hudeybiye'de hâzır bulunmuş olan herhangi bir kimsenin inşâallâh cehenneme girmeyeceğini kesinlikle ummaktayım" buyurdu.

Ayet: 5

Hafsa *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: O zaman ben: "**Allâh-u Azze ve Celle**: "(Ey insanlar!) **Sizin içinizden ona** (cehenneme) **uğramayan kimse olmayacaktır!"** *(Meryem Sûresi:71)* buyurmuyor mu?" dedim.

Râvî demiştir ki: Sonra **Hafsa** *(Radıyallâhu Anhâ)* **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*i: **"Sonra Biz o** (şirkten) **sakınmış olan** (mümin) **kimseleri kurtaracağız!** (Şirk suçunu işleyerek en büyük zulmü işlemiş olan) **o zâlimleri ise diz üstü çökmüşler olarak orada** (ebediyyen) **bırakacağız!"** *(Meryem Sûresi:72)* buyururken (yâni cevâben bu âyet-i kerîmeyi okurken) işitmiştir." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:26440, 44/36)*

Câbir *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Hâtıb ibni Ebî Belte'a** *(Radıyallâhu Anh)*ın bir kölesi **Hâtıb** *(Radıyallâhu Anh)*dan şikayetlenmek üzere **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Elbette **Hâtıb** cehenneme girecektir" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: إِنَّ عَبْدًا لِحَاطِبٍ جَاءَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَشْكُو حَاطِبًا فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! لَيَدْخُلَنَّ حَاطِبٌ النَّارَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَذَبْتَ لَا يَدْخُلُهَا، فَإِنَّهُ شَهِدَ بَدْرًا وَالْحُدَيْبِيَةَ.»

"Yalan söyledin. O cehenneme girmeyecek. Zîrâ şüphesiz ki o hem Bedir'de hem de Hudeybiye'de bulunmuştur" buyurdu. *(Müslim, Fazâilü's-sahâbe:36, no:2495, 4/1942; Tirmizî, Menâkıb: 59, no:3864, 5/697; İbni Abdi'l-Berr, el-İstî'âb, sh:16)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre;

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أُصِيبَ حَارِثَةُ يَوْمَ بَدْرٍ وَهُوَ غُلَامٌ فَجَاءَتْ أُمُّهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ قَدْ عَرَفْتَ مَنْزِلَةَ حَارِثَةَ مِنِّي فَإِنْ يَكُ فِي الْجَنَّةِ أَصْبِرْ وَأَحْتَسِبْ وَإِنْ تَكُنِ الْأُخْرَى تَرَى مَا أَصْنَعُ فَقَالَ: «وَيْحَكِ أَوَهَبِلْتِ أَوَجَنَّةٌ وَاحِدَةٌ هِيَ إِنَّهَا جِنَانٌ كَثِيرَةٌ وَإِنَّهُ لَفِي جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ.»

Hârise ibni Sürâka Bedir günü genç yaşta şehid olunca annesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! **Hârise**'nin benim nezdimdeki değerini sen kesinlikle bildin, eğer o cennetteyse sabredip sevâbını **Allâh**'tan bekleyeyim, yok eğer diğeri ise ne yapacağımı görürsün" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Yazık sana! Çocuğunu kaybettin diye aklını mı yitirdin? O(nun kazandığı yer) **bir cennet olur mu, şüphesiz ki o**(nun gideceği yerler) **birçok cennetlerdir ve muhakkak ki o** (oğlun) **Firdevs cennetindedir"** buyurdu. *(Buhârî, Meğâzî:8, no:3761, 4/1462; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/41)*

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu hadîs-i şerîfte **Bedir** ehlinin fazîletine dâir çok büyük bir işâret vardır. Zîrâ bu **Hârise** savaşın ortasında değildi, hattâ tehlikeli bir bölgede bile değildi. Kendisi uzaktan gözcülük yapanlardan biriydi, o havuzdan su içerken hedefini şaşan bir ok ona isâbet ettiği halde bütün cennet ırmaklarının kendisinden fışkırdığı ve cennetin en yüksek ve güzîde makāmı olan **Firdevs** cennetine kavuştu. Onun durumu böyle olunca, ya kendi sayılarından üç kat fazla düşmanla göğüs göğüse çarpışan diğer sahâbîlerin makāmının nice olacağı iyi düşünülmelidir.

Bedir Ehlinin Cennete Girmesinin Vâcib Oluşu

Ali *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا مَرْثَدٍ وَالزُّبَيْرَ وَكُلُّنَا فَارِسٌ قَالَ: «انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ فَإِنَّ بِهَا امْرَأَةً مِنَ الْمُشْرِكِينَ مَعَهَا كِتَابٌ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى الْمُشْرِكِينَ» فَأَدْرَكْنَاهَا تَسِيرُ عَلَى بَعِيرٍ لَهَا حَيْثُ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا: اَلْكِتَابَ! فَقَالَتْ: مَا مَعَنَا كِتَابٌ. فَأَنَخْنَاهَا فَالْتَمَسْنَا فَلَمْ نَرَ كِتَابًا فَقُلْنَا: مَا كَذَبَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتُخْرِجَنَّ الْكِتَابَ أَوْ لَنُجَرِّدَنَّكِ! فَلَمَّا رَأَتِ الْجِدَّ أَهْوَتْ إِلَى حُجْزَتِهَا وَهِيَ مُحْتَجِزَةٌ بِكِسَاءٍ فَأَخْرَجَتْهُ فَانْطَلَقْنَا بِهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللهِ! قَدْ خَانَ اللهَ وَرَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ فَدَعْنِي فَلْأَضْرِبْ عُنُقَهُ! فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا صَنَعْتَ؟» قَالَ حَاطِبٌ: وَاللهِ مَا بِي أَنْ لَا أَكُونَ مُؤْمِنًا بِاللهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَدْتُ أَنْ يَكُونَ لِي عِنْدَ الْقَوْمِ يَدٌ يَدْفَعُ اللهُ بِهَا عَنْ أَهْلِي وَمَالِي وَلَيْسَ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِكَ إِلَّا لَهُ هُنَاكَ مِنْ عَشِيرَتِهِ مَنْ يَدْفَعُ اللهُ بِهِ عَنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَدَقَ وَلَا تَقُولُوا لَهُ إِلَّا خَيْرًا.» فَقَالَ عُمَرُ: إِنَّهُ قَدْ خَانَ اللهَ وَرَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ فَدَعْنِي فَلْأَضْرِبْ عُنُقَهُ! فَقَالَ: «أَلَيْسَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ؟» فَقَالَ: «لَعَلَّ اللهَ اطَّلَعَ إِلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ: «اِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ وَجَبَتْ لَكُمُ الْجَنَّةُ» أَوْ «فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ» فَدَمَعَتْ عَيْنَا عُمَرَ وَقَالَ: اَللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ.

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Mersed** ve **Zübeyr** ile berâber beni yola çıkardı. Hepimiz atlıydık. O bize: **"Fırlayın gidin,** (Mekke-Medine arasında Medine yakınında bulunan) **Hâh bahçesine vardığınızda gerçekten orada müşriklerden bir kadın olacak, onun yanında Hâtıb ibni Ebî Belte'a'nın müşriklere** (bizim Mekke fethine hazırlandığımızı bildirmek üzere) **yazdığı bir mektup bulunacak** (onu bana getirin)" buyurdu.

Biz ona yetiştiğimizde o, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in buyurduğu yerde kendisine âit bir devenin üzerinde seyir hâlindeydi. Biz: "Mektubu çıkar!" dedik. O: "(Ne mektubu?) bizim yanımızda hiçbir mektup yok" dedi.

Bunun üzerine biz onu çökerttik ve aradık, hiçbir mektup göremeyince: "**Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* yalan söylemedi ya, ya mektubu çıkaracaksın, ya da seni soyacağız" dedik.

O (bizim) ciddiyet(imizi) görünce kuşağına doğru eğildi, kendisi bir elbiseyi kuşak gibi dolamıştı, derken onu çıkarttı. Biz de onu alıp **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e götürdük.

Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! (Hâtıb) gerçekten de **Allâh**'a, **Rasûlüne** ve bütün müminlere hâinlik yapmış oldu. Beni bırak da onun boyunu vurayım" dedi. Bunun üzerine **Peygamber** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* (Hâtıb'ı çağırtarak): **"Seni böyle yapmana sevkeden şey neydi?"** diye sordu.

Hâtıb da: "Vallâhi bende **Allâh**'a ve **Rasûlüne** inanan biri olmamak diye hiçbir hâl yoktur, ancak (çoluk çocuğum ve malım mülküm) o (Mekke'deki müşrik) toplumun yanında (olduğu için onlar nezdinde) bir iyiliğim bulunsun da, o sâyede

Allâh malımı ve âilemi korusun istedim. Çünkü senin ashâbından herbirinin mutlaka oradaki aşîretlerinden, kendisi sebebiyle **Allâh**'ın, onun âilesini ve malını koruyacağı yakınları bulunmaktadır" dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Doğru söyledi! Onun hakkında hayırdan başka bir şey söylemeyin"** buyurunca **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

"Şüphesiz ki o **Allâh**'a, **Rasûlüne** ve bütün müminlere hâinlik yapmış oldu. Beni bırak da onun boyunu vurayım" dedi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

"O Bedir ehlinden değil midir? Allâh-u Te'âlâ her hâlükârda Bedir ehline (ve yapacaklarına) **vâkıf olmuş ve: 'Dilediğinizi yapın kesinlikle cennet size vâcib olmuştur' ya da: 'Muhakkak Ben sizi affettim' buyurmuştur."** Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın iki gözü yaşla doldu ve: "**Allâh** ve **Rasûlü** en iyisini bilendir" dedi. *(Buhârî, Meğâzî:8, no:3983, sh:705; Müslim, Fadâilü's-sahâbe:36, no:2494, sh:1098; Ebû Dâvûd, no:2650, 2651; Tirmizî, no:3305; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:600, 2/37-38; İbni Hibbân, no:6499; Neseî, el-Kübrâ, no:11585)*

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Bedir** ehli hakkında buyurmuş olduğu **"İstediğinizi yapın"** hadîs-i şerîfi müşkil (anlaşılması zor) hadislerden kabul edilmiştir. Çünkü bu ifâdenin zâhiri, onlara yasakları da serbest eder gibi göründüğünden şerî'ate uygun düşmemektedir. Bu yüzden âlimler bu hadise bâzı îzahlar getirmişlerdir.

Bâzıları: "Bu ifâde geçmiş günahların affedildiğini haber vermektedir" demişlerse de bu söz reddedilmiştir. Çünkü bu mâzi hakkında olsaydı **Hâtıb** kıssasındaki istidlâl yerini bulmazdı. Zîra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Hâtıb** hakkında söylediklerini reddetmiştir, bu kıssa ise **Bedir**'den altı sene sonra vukû bulmuştur. Bu da şunu göstermektedir ki, burada kastedilen; gelecek günahların da bağışlanmış olmasıdır. Hadîs-i şerîfte: **"Bağışladım"** lafzının mâzi sîgasıyla îrâd edilmesi ise müjdenin tahakkukunda mübâleğa olsun içindir. O halde buradaki doğru anlayış, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onlara şeref vermek için **"Ne yaparsanız yapın"** buyurmuş olduğudur ki bu da, onların yaptıklarından cezâ görmeyecekleri mânâsına gelmektedir.

Demek ki onlar öyle büyük bir makam elde etmişlerdir ki bu makam onların geçmiş günahlarının silinmesini gerektirmekle kalmayıp, vukû bulması muhtemel olan gelecek günahlarının da bağışlanmasını mûcip olacaktır. Ancak bu müjde âhiret ahkâmıyla ilgili konulardadır. Ama dünyâda had cezâsını gerektiren bir şey yaparlarsa bu kendilerine uygulanır.

Câfer ibni Hasen ibni Abdilkerîm el-Berzencî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bu hadîs-i şerîften anlaşıldığı üzere **Allâh-u Te'âlâ Bedir** ehlinin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamıştır.

Bu demektir ki onların herhangi birinden bir günah sudûr edeceği farzedilse bile tövbeye muhtaç olmaz. Zîrâ o günah yapıldığı anda affolmuş olarak vukû bulur. *(Câfer ibni Hasen ibni Abdilkerîm el-Berzencî, Şerhu Ashâbi Bedr ve Ühud, Mecmû'atü'l-ahzâb Hâmişi, Nakşibendî, sh:534)*

"Rûhu'l-beyân tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Bedir** ehli hakkında buyrulmuş olan: **"Dilediğinizi yapın, Ben sizi affettim"** müjdesinden maksat onlara gösterilen ilgi ve inâyeti açıklamak ve rütbelerinin büyüklüğünü ifâde etmektir, yoksa onlara her işi yapmaları için ruhsat verildiği anlamında değildir. Nitekim insan sevdiği birine: "İstediğini yap (yine de ben seni severim)" demektedir. Artık akıllı kişi mutlak mânâda cihad bâbında bu müjdelere nâil olan **Bedir** ehlinin izlerini sürmelidir.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

دَرْ رَهِ نَفْس كَزُو سِينَهٔ مَا بُتْكَدَه بُودْ تِيرِ آهِى بَكُشَايِيم و غَزَايِى بَكُنِيمْ

"Nefis yolunda, o nefis yüzünden bizim göğsümüz puthâne oldu.
(O nefsin göğsüne) **bir âh oku atalım da bir cihatta bulunalım."**

Bu helâk edici ejderha olan nefsin hevâsına uymak yüzünden, tecelliyât-i İlâhiyye evi olan sîne-i nâlânımız (inleyen göğsümüz) ve kalb-i perîşânımız mâsivâ (**Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri istek) putlarıyla dolmuş bir puthâne hâline geldi. **Dergâh-ı Hakk**'a âh-u figânlarla tazarrû ve niyâz edelim de:

«رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْاَصْغَرِ اِلَي الْجِهَادِ الْاَكْبَرِ.»

"En küçük cihattan en büyük cihâda döndük" *hadîs-i şerîfi sırrınca kötü istekli nefsin katl ve helâki için, süyûf-i meslûl-i riyâzât ve mücâhedât (nefse karşı kınından çıkarılmış kılıçlar ile Allâh yolunda aç-susuz ve uykusuz kalmak sûreti) ile cihâd-i ekberde bulunalım. Zâlim nefse savaş açıp onu yok edelim de, gurûr-i nefs geçitlerinden kurtulalım!* *(Hâfız Şerhi Konevî- Sûdî Efendi:2/336-337)*

(Zoru gördüklerinde tehammül edemeyip) feryad edenler hakkında da şöyle demiştir:

تَرْسَمْ كَزِينْ چمَنْ نَبَرِى آسْتِينْ گُلْ كَزْ گُلْشَنَشْ تَحَمُّلِ خَارِى نَمِيكُنِى

"Korkarım sen bu bahçeden eteğini (yenini) **gül doldurup götüremeyeceksin, Zîrâ onun gülşeninden bir dikene bile tahammül edemiyorsun!"**

Mâlûmdur ki gül dikensiz olmaz. Sen ki o dikenin sokmasına tahammül edemezsin, elbette gül toplarken eline diken batacaktır. Öyle ise dikenin korkusundan gül toplayamazsın. Yâni her şeyin bir dikeni vardır. Her mahbûbun (sevgilinin) bir ağyârı (ilgilendiği başka kimseler) olduğu (ve onlar seni rahatsız ettiği) gibi, muhabbet eylediğin, sevdiğin her şeyin de bir dikeni vardır ki, elbette sana ezâ ve cefâ eder. Nitekim enbiyây-i izâm ve evliyây-i kirâma olan ezâ ve cefâ işte muhabbet-i İlâhiye muktezâsıdır. Zîrâ küffâr ve müşrikler diken gibidir, azîzim! *(Hâfiz Şerhi Konevî- Sûdî Efendi:2/505; Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/710)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Atâ** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Rabbin seni kendi beldenden çıkardı ki, seninle haktan kör olan kalpleri ihyâ edecektir. Oysa müminlerden bir fırka elbette vatanlarından ayrılmaya karşı isteksizdiler.

Bir kul akrabâlarından uzaklaşıp doğup büyüdüğü yerleri terk etmeden, kendisi hakkında sohbet ve nasîhatin hakîkati tamamlanmaz. **Allâh-u Te'âlâ** onları o beldeden çıkardı da, netîcede onlar başka beldeleri buldular. Onların kendi beldelerine karşı bir istekleri kalmayınca **Allâh-u Te'âlâ** onları oraya geri iâde etti ki, haktan başka hiçbir şey onlara sâhip olamasın."

Meşâyıhtan biri bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ vermiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** seni Kendi vasıflarından, kendileriyle sükûnet bulduğun, kendilerine îtimat ettiğin ve kalbinin meylettiği şeylerden fânî kıldı ki, hiçbir tarafa göz atmayasın, alıştığın hiçbir şeyle sükûnet bulmayasın! İşte böylece Rabbin seni alışkanlıklarından çıkardı ki, ayakta duruşun sâdece **Hakk** ile olsun ve ancak O'na îtimâdın olsun!

Oysa müminlerden bir fırka senin vatanından ayrılmanı ve zâhiren orayı bırakıp çıkmanı istemediler. Ama onlar senin oradan çıkışının, aslında alışılagelen bütün âdetlerden ve bilindik huylardan çıkış olduğunu, bir de o mûtad vatandan ayrılman sebebiyle senin vatanın Hakk'ın ta Kendisi olacağını bilemediler."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Sübhânehû** şunu beyân etmiştir ki; mücâdele insanların âdet ve seciyesi (huyu) olmuştur. Her bir şey hakkında onların bir mücâdelesi ve seçimi vardır. Nitekim insanlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Bedir**'e çıkmasını istemedikleri gibi ganîmetler hakkında da mücâdeleye girişmişlerdir. Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ**: (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ) **"Sana ganîmetlerden soruyorlar"** buyurmuştur.

Bir kulun bir hasleti tekerrür etmeyip nâdir bir şekilde vuku buluyorsa o suç görülmemeye ve affedilmeye daha yakın olur. Ama bir iş âdet hâlini alırsa o daha zor olur.

Şöyle denilmiştir: "Îmânın hulâsası kalbe işlemedikçe tam bir teslimiyet ve irâdeyi terk hâli bulunamaz. Kulun bir damarı bile bir şeyi seçme husûsunda hareket ettikçe o kişi îmânın kazandıracağı rahatlıktan uzaktır. **Allâh-u Te'âlâ** peygamberleri hakkında bile bir sünnet icrâ etmiştir ve onlar alıştıkları vatanlarından ayrılmadıkça, bildikleri her şey içerisinde haz ve nasipleri bulunan eşyânın tamâmıyla sükûnet bulma hâlinden sıyrılmadıkça onlara bile nîmetin kemâlini açmamıştır."

Denilmiştir ki: "**Enbiyâ** *(Aleyhimüsselâm)*ın, vatanlarından hicret etmesi düşmanlarının adâvetinden kendileri için bir emân (güvence) olduğu gibi, aynı zamanda bu amel, ayakları onlara gelmekten kâsır olan farklı toplumların kalplerinin ihyâsına da vesîle olmuştur. İşte havâs kullardan olan velîlerin hicretleri de böylecedir. Bu sebeple kendileri birçok belâlardan halâs oldukları gibi birçokları da onlar sâyesinde belâlardan halâs olurlar."

﴿ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (6)

(يُجَادِلُونَ) **Mücâdele ediyordular,** kiminle? (كَ) **seninle,** ne hususta? (فِي الْحَقِّ) **o hak husûsunda,** neden sonra? (بَعْدَمَا تَبَيَّنَ) (o gerçek) **iyice belirdikten sonra,** (كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ) **sanki onlar sevkolunuyorlardı,** neye? (إِلَى الْمَوْتِ) **ölüme,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** (يَنْظُرُونَ) **bakmaktaydılar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Yöneldikleri her sahada mansur ve muzaffer olacakları gerçeği, Bizim vahyimiz ve senin bildirmenle kendilerine) **iyice belirdikten sonra onlar** (hâlâ ganîmet yüklü savunmasız kervana değil de, şirkin önderlerini barındıran topluluğa karşı) **o hak** (olan cihat îlânını tercih etmen) **husûsunda seninle mücâdele ediyorlardı. Sanki onlar kendileri de bakarlarken** (göz göre göre) **ölüme sevk olunuyorlardı."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; savaşa karşı soğukluk hâli sahâbe-i kirâmın tümüne âit olmayıp sâdece bir kısmına âittir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ: "Müminlerden bir fırka elbette isteksizdiler"** buyurmuştur.

Onların bu âyet-i kerîmede bahsedilen mücâdeleleri, **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın **Ravhâ**'da: "**Allâh** size iki tâifeden birini vaad etti, ya kāfileyi alacaksınız, ya da **Kureyş**'i" diye getirdiği vahiyden sonra vukû bulmuştur. Buna göre onların mücâdele ettikleri "Hak", **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hakkı gâlip kılmak için cihâdı tercih etmesidir. Çünkü **Allâh** indinde hak olan buydu. Onların mücâdeleleri ise: "Bizim bu kalabalıkla savaşa tâkatımız yok, biz ancak kāfileyi alacağız diye yola çıktık" demeleridir.

Âyet-i kerîmede: **"Hak belirdikten sonra"** buyrulmuş olması, **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın getirdiği yardım vaadini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onlara bildirmesinin ardından onların mücâdelesinin bir zaman daha sürdüğünü ifâde etmektedir.

Yine âyet-i kerîmede: **"Onlar göz göre göre ölüme sevkediliyormuş gibiydiler"** buyrulması, onların zâhirde ölümün sebeplerini ve alâmetlerini görecek hâle geldiklerini açıklamaktadır ki bu da onların bu mücâdelelerinin son derece dehşet ve korkuya kapılmaları yüzünden olduğunun bir nevi beyânıdır.

Sahâbe-i kirâmın içine düştüğü korku ve telâşın bu dereceye gelmesi ise ancak sayılarının azlığı, hazırlıklarının bulunmaması ve tamâmına yakınının piyâde olması nedeniyledir. Rivâyete göre; o gün üçyüz onüç kişi olan bu zevât içerisinde **Zübeyr** ve **Mikdâd** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan başka atlı bulunmamaktaydı. Onların yetmiş devesi, altı zırh ve sekiz kılıcı vardı. Müşrikler ise savaşa hazırlıklı bin kişi olmaları hasebiyle sayı ve teçhizat bakımından onlardan kat kat fazlaydılar.

Şu bilinmelidir ki; peygamberlere vahiyleri ve ibâreleri husûsunda îtiraz edilemeyeceği gibi, ilhamları ve işâretleri husûsunda da evliyâya îtiraz edilemez. Artık sâlik bütün dünyevî lezzetlerden kesilmeli, nefsini basit gâyelerden temizlemeli ve ömrü sona erinceye kadar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisi ve emirleri ona canından daha sevgili gelmelidir.

Buhârî, Abdullâh ibni Hişâm *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını rivâyet etmiştir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ هِشَامٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ اٰخِذٌ بِيَدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللهِ! لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا مِنْ نَفْسِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ حَتّٰى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ نَفْسِكَ!» فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: فَإِنَّهُ الْاٰنَ وَاللهِ لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي! فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْاٰنَ يَا عُمَرُ.»

Bir kere biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte bulunuyorduk, o **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*ın elinden tutmuştu, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ona: "Yâ **Rasûlellâh!** Elbette sen bana her şeyden daha sevgilisin, ancak canımdan değil" deyince **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Canım** (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki ben sana canından daha sevgili olmadığım sürece** (senin îmânın kâmil) **olmaz"** buyurdu. Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ona: "Gerçekten vallâhi şu anda elbette sen bana canımdan daha sevgilisin" deyince **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Ömer! İşte şimdi** (îmânın kâmil oldu)**!"** buyurdu. *(Buhârî, Eymân:2, no:6257, 6/2445-2446)*

İbni Melek *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre: "Bu sevgiden maksat; tabî olan sevgi değil de isteyerek sevmektir. Çünkü herkes nefsini başkalarından daha fazla sevme tabiatı üzere mecbûldür (yaratılmıştır)."

Bu sözde geçen istekli sevgi, kişinin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rızâsını kendi nefsinin isteğine karşı tercih etmesidir ki bu bir nevi îsârdır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** sahâbe-i kirâm hakkında:

﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلٰى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾

"Kendilerinde ihtiyaç bulunsa da (başkalarını) **nefislerine tercih ederler"** *(Haşr Sûresi:9)* buyurmuştur. Bu tercih, tercih eden kişinin ihtiyaç sâhibi olmamasını gerektirmediği gibi, başkasının hoşnutluğunu tercih etmek de ona karşı sevginin her yönden çok kuvvetli olmasını îcap etmez.

Ancak bunun fevkında konuşulacak bir kelâm daha vardır, zîra; tabiatından ve nefsinden, hattâ kalıbından ve kalbinden geçen kişi nefsinden hayde hayde fâni olmuş, ikilikten kurtulmuş ve ötesinde hiçbir hudut bulunmayan mahbûbiyyet makāmına ulaşmış olur. **Allâh-u Te'âlâ** fazl-u keremiyle bunu bize de size de nasip etsin! Âmîn!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Burhân (kuvvetli delil) açığa çıktıktan sonra bile bile inkârı sürdürmek, sâhibinin çok kibirli olduğunun nişânıdır. Artık bu durumda o kişi kendisini yalnız bırakan azgınlığı içerisinde hem **Allâh-u Te'âlâ**'nın

yüz çevirmesiyle, hem de dünyâ hayâtının mutsuzluğuyla cezâlandırılmış biri olur ki böyle bir kişi hayâtından usanır ve vefâtını temennî eder.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** onlardan bahsederken: (كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ) **"Sanki gözleriyle bakar oldukları halde ölüme sevkolunuyorlar"** buyurmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: **"Allâh-u Te'âlâ** hakîkî mânâda îman etmiş kâmil müminleri beşeriyet vatanlarından çıkararak inâyet cezbeleriyle (yardımının çekici kuvvetiyle) indiyyet (mânevî huzuruna erme) makāmına çıkartmıştır. İşte **Rabbin seni hak ile** yâni cemâl ve celâl sıfatlarının tecellîsinden ibâret olan hakkın gelmesiyle **evinden** yâni varlık vatanından **çıkartmıştır. Oysa müminlerden bir fırka** yâni kalp ve ruh bu tecellî ânında fâni olmayı **istememişlerdir.** Çünkü bekā mahbubtur, fenâ ise mekruhtur, yâni her canlı var olarak kalmayı sever, yok olmayı istemez. **Onlar** yâni ruh ve kalp fâni olmayı istemedikleri için **o hakkın** gelmesi **hususunda** hem de onun gelişi **âşikâr olduktan sonra seninle mücâdele eder oldular, sanki onlar baka baka ölüme sevkolunuyordular,** yâni onlar fenâfillâh olmayı ölüme götürülmek gibi kerih görüyorlardı, oysa o fenânın ardından sonsuz bekā hâsıl olacaktı."

Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

شِیرِ دُنْیَا جُویَدْ اِشْکَارِی و بَرْگْ شِیرِ مَوْلَی جُویَدْ آزَادِی و مَرْگْ

چُونْکِه اَنْدَرْ مَرْگْ بِینَدْ صَدْ وُجُودْ هَمْچُو پَرْوَانَه بَسُوزَانَدْ وُجُودْ

کُلُّ شَیْءٍ هَالِکٌ جُزْ وَجْهِ اُو چُونْ نَه اِی دَرْ وَجْهِ اُو هَسْتِی مَجُو

هَرْ کِه اَنْدَرْ وَجْهِ مَا بَاشَدْ فَنَا کُلُّ شَیْءٍ هَالِکٌ نَبْوَدْ جَزَا

زَانْکِه دَرْ «اِلاّ» سْتْ اُو اَزْ «لا» گُذَشْتْ هَرْ کِه دَرْ «اِلاّ» سْتْ اُو فَانِی نَگَشْتْ

"Dünyâ aslanı av ve rızık arar,
Mevlâ aslanı ise hürlük ve ölüm arar.

Yâni dünyâ aslanı ve hevâ kabadayısı olan kimse av, rızık ve gıdâ peşinde, bedeninin isteklerinde olur. Ama Mevlâ'nın aslanı gıdâ arzusundan uzak olup, dâimâ ten kaydından ve dünyâ bağından hür olmak ve ölüp necât bulmak temennîsi içindedir.

Çünkü (o Allâh aslanı) ölümde yüzlerce varlık görür,
Pervâne gibi kendi varlığını yandırır.
O'nun Zât'ı dışında her şey hâlik ve fânîdir,
Eğer O'nun Zât'ının derdinde değilsen, varlık arama.

*Yâni nâsûtunu lâhûtta ifnâ edip (âlem-i imkândan olan bedenini vücub âleminden olan **Mevlâ Te'âlâ**'nın Zât'ında tüketerek) vücûd-u **Hakk**'la bâkî olmadıkça, vücûd-u mevhûmda bekâ talep etme (var sanılan bu beden varlığının kalıcı olmasını arama).*

Her kim ki Bizim hubb-i Zâtımızda fânî olur,

Yânî kable'l-iztırar (zoraki ölümü tatmadan Allâh yolunda seve seve) ölümü seçerek, âriyetî olan vücûdu mefkûd ve bekâ-i zâtımız ile mevcûd (emanet olan varlığı kaybolmuş olup Bizim Zât'ımızın bekāsıyla hakîkî varlığa kavuşmuş) olursa.

"Her şey helâk olucudur" hükmü ona cezâ olmaz."

*Yâni helâk olucular zümresine dâhil olmaz. Zîrâ hubb-i zâtî ve vech-i bâkîde fânî olan (**Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ının sevgisi ve sonsuz cemâlinin aşkı uğrunda nefsini tüketmiş olan) âşık, mâsivâdan (**Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri herşeyden) ve mertebe-i nefy-ü lâ'dan (yâni kelime-i tevhîdin başında bulup **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyi yok sayma mertebesinden) geçip, meâric-i evecât-i isbâta i'tilâ ve medâric-i i'tilâ-i vahdet-i Zât'a takarrüb ve irtikâ etmiştir yâni nefiy mertebesinden geçen âşık ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kaldığını isbat makāmının yüksek burçlarına ulaşmış ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ının birliğiyle alâkalı yüce derecelere yükselmiştir. İşte muhakkak ve mukarrar oldu ki, her kim mahz-ı fenâ (hâlis bir yok oluş) ile mertebe-i illâ'da bâkîdir (yâni illâllâh mertebesinde **Allâh-u Te'âlâ**'yı sâbit kılarak sonsuz hayata kavuşmuştur), artık o fânî olmaz.* (Mesnevî-i Mânevî,1/3965-3966; 1/30•0-30•2)

Ankaravî (Rahimehullâh)ın beyânı vechile; Mevlânâ (Kuddise Sirruhû)nun

"Her kim ki Bizim hubb-i Zâtımızda fânî olursa,

'**Her şey helâk olucudur**' ona cezâ olmaz"

*beyti, **Cenâb-ı İzzet** lisânındandır. **Hazret-i Mevlânâ** (Kaddesallâhu Sirrahü'l-Azîz) **Hazret-i Hüdâ** lisânından tercümân olup: "Her ne şey ki Bizim vechimizde fânî ola:*

﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ﴾

"Her şey helâk olucudur" *hükmü ona cezâ olmaz" buyururlar. Yâni hâlik (yok) olan her şeyin içine dâhil olmaz, bu mânâ ona karşılık olmaz. Bilakis onun karşılığı vech-i bâkîde bekâ bulmaktır. Zîrâ o vech-i İlâhîde fânî olan kimse (ﷺ) makamındadır, yâni isbât-ı vücûd mertebesindedir, (ﷺ) dan geçmiştir, yâni nefy mertebesinden geçip hakîkat mertebesine ermiştir. Her kim ki (ﷺ) makamındadır, o fânî olmaz, zîrâ isbât-ı vücûd mertebesine fenâ (yokluk mefhumu) sığmaz ve fenâdan sonra hâsıl olan bekâya bir daha asla fenâ ve zevâl gelmez.* (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî: 1/265-266)

*Bu beyitlerden anlaşıldığı üzere; **Allâh**'ın aslanı mevt ve fenâda (ölüm ve yoklukta) nice yüzlerce hayât ve bekā müşâhede eder de ölüm ve fenâdan korkmayıp şevk-i bîhemetâ (eşsiz bir aşk) ile pervâne (ateş böceği) misâli, âşık olduğu gönlünü çeken şem'in visâline nice vücûd yandırır da, **Ömer ibn-i Fâriz** (Kaddesallâhu Sirrahü'l-Azîz)in şu şiir-i merğûbu gönül dilinin ezkârı olur:*

هَلْ مَنْ يُبَشِّرُنِى بِيَوْمِ لِقَاءِ أُعْطِيهِ مِنْ فَرْطِ السُّرُورِ رِدَائِى

لَوْ لَمْ اَكُنْ عَبْدًا لَكُنْتُ وَهَبْتُهُ رُوحِى وَتِلْكَ هَدِيَّةُ الْفُقَرَاءِ

مَوْتِى عَلٰى دِينِ الْمَحَبَّةِ يَا فَتٰى عِيشٌ جَدِيدٌ طَابَ فِيهِ بَقَائِى

اِنَّ الَّذِينَ اُحِبُّهُمْ اَهْلُ الْوَفَا مَنْ مَاتَ فِيهِمْ عَاشَ عَيْشَ هَنَاءِ

تَلْفِى بِهِمْ سَبَبُ الْحَيٰوةِ بِرُوحِهِمْ يَا حَبَّذَاكَ مَنِيَّتِى بِمُنَاءِ

وَحَيوتِى اِنْ مِتُّ فِيهِمْ مُخْلِصًا فَلَا مَلَأَنَّ الْكَوْنَ بِالسَّرَّاءِ

"Bana buluşma gününü müjdeleyecek kimse var mı ki,
Aşırı sevincimden dolayı ona kaftanımı vereyim.
Kendim kul olmasam (canıma mâlik olsam) elbette ona,
Ruhumu verirdim, zâten fakirlerin hediyesi ancak budur.
Ey delikanlı! Benim bu muhabbet dini üzere ölümüm,
Öyle yeni bir hayattır ki, onda yaşamam çok hoş olmuştur.
Gerçekten benim sevdiklerim öyle vefâ ehlidirler ki,
Onlar uğrunda ölenler rahat bir hayat yaşarlar.
Onlar uğrunda telef olmam, onların vereceği ruhla hayat bulmamın sebebidir,
Sana söylüyorum, ne güzel şeydir benim sevdiğim uğrunda ölümüm.
Eğer ben samimi olarak onlar uğrunda ölebilirsem, benim kavuştuğum hayat var ya,
Andolsun ki elbette ben tüm cihânı ondan sebep sevinçlere ğark ederim."

(Sarı Abdullah Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 5/446-447; Ankaravî, Şerh-i Mesnevî: 1/337)

Sarı Abdullâh Efendi *bu îzahın sonunda cezbeye gelerek: "Âh ey pervâne-i sûzân (yanan kelebek)!" diye feryâd etmiştir.*

İlâhî aşkla ilgili tâbirlerde "kelebek" lafzının çokça zikredilmesinin sebebi şudur: Kelebekler yaratıldıklarından beri bir mum alevine, ateşe âşıktırlar. Ateşin çevresinde döner dururlar, yaklaşırlar, ateşi koklar, içlerine sıcağı çekerler ve en sonunda sevdiği karşısında kendilerini bırakarak, kendilerini ateşe atarlar. Her pervâne böceğinin sonu âşık olduğu ateşin içine dalıp yanmaktır. Böylelikle kavrulup, kendi varlığını âşık olduğu varlıkta yok ederek, mutlak visâle kavuşurlar. İşte pervâne denilen bu kelebek türü, halleriyle aşkı tam mânâsıyla gösterdiğinden, hakîkî aşk için yaratılmış olan insana ibret veren bir nümûne ve misal olmuştur. Âşık olduğu ateş etrâfında pervâne olduğu için, aşk ehli ona bu ismi vermiş ve gerçek âşığın hâlini ona benzetmiştir.

Sarı Abdullâh Efendi mütâkip beyitlerin şerhinde de şunları söylemiştir: Ey vahdet yolunun sâliki ve ey mârifet sırlarının tâlibi! Mukarrab-i dergâh-i kurb-i Deyyûmî (sürekli olan Allâh'a yakınlık dergâhının dâimî adamlarından olan) ***Mevlâna Celâleddin-i Rûmî*** *(Kaddesallâhu Sirrahü'l-Alî) bu ebyât-i şerîfeler ile Kasas Sûresinin sonundaki:*

﴿لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾

"O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur! O'nun Zât'ı dışında her şey helâk olucudur. (Her konuda geçerli olan karar ve) **hüküm de ancak O'na âittir! Siz** (ölümünüzün ardından diriltilerek) **ancak O'na döndürüleceksiniz!"** *(Kasas Sûresi:88) âyet-i kerîmesinin latîf mânâlarına işâret buyurmuşlardır.*

Mâlûm olsun ki;

﴿لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ﴾

"O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!" *kelimesi, âyetin sibâkında geçen:*

﴿وَلَا تَدْعُ مَعَ اللهِ إِلٰهًا اٰخَرَ﴾

Ayet: 6

"Allâh ile birlikte başka bir ilâha tapma!" *kavl-i kerîmindeki açıkça şirk koşmaktan nehyin ta'lîli (sebep açıklaması) olup, aynı şekilde mâ ba'dinde zikredilmiş olan cümleler de ta'lîl bildirir. Hâsılı kelâm;*

﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾

"O'nun Zât'ı dışında her şey helâk olucudur" *kavl-i şerîfi mûcebince* ***Zât-ı Hakk*** *bâkî, mâadâsı ise fânîdir, zîrâ bütün eşya mâsivay-i* ***Hakk****'tır (****Allâh-u Te'âlâ****'dan başka şeylerdir).* ***Allâh****'tan başka her şey mümkindir, yânî adem-i sâbık ile adem-i lâhik arasında kâin ve sâir ve hepsinin üzerine helâk ve fenâ dâirdir (****Allâh-u Te'âlâ****'dan başka her şeyin var olması da, yok olması da mümkün olup her varlığın geçmişinde de, geleceğinde de yokluk mevcuttur. Bu yüzden yok olma hükmü her varlığın başında dönüp durmaktadır).*

Hakk Te'âlâ *cisim ve cismânî (cisimlerle alâkalı hiçbir şeye sahip) değildir. Helâk ve adem (tükenmek ve yokluk) ise cisimlerin özelliklerinden olduğundan, ölüm ve helâk cisimlere has olan sıfatların lâzimesindendir (gerektirdiği şeylerdendir). Bundan dolayı* ***Seyyidül- Mürselîn*** *Aleyhi Salevâtullâhi Rabbi'l- âlemin:*

«اَصْدَقُ بَيْتٍ قَالَهَا الْعَرَبُ كَلِمَةُ لَبِيدٍ: اَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللهَ بَاطِلٌ.»

"Arapların söylediği şiirlerin en doğrusu Lebîd'in: 'Allâh'tan gayri her şey bâtıldır' sözüdür" *diye tenbîh buyurmuşlardır.*

Râsih âlimler kesin ve tam olarak bilirler ki, mutlaka her mümkinin vücûdu (varlığı) bir var edenin var etmesine bağlıdır, aksi takdirde her şeyin vâcibü'l-vücûd ve vücûdunun bi'z-zât (varlığı zorunlu ve kendinden) olması îcap ederdi. Mevcûdât-ı mümkine ise ilâ gayri nihaye müteselsile olmayıp, bilakis menba-i evvele müterakkîdir (yâni varlığı ve yokluğu mümkün olan şeylerin ilk menba olan yaratıcıya kavuşmaksızın sonsuza kadar gitmeleri olacak bir şey değildir). ***Cenâb-ı Hakk*** *ise vücûd-i mutlak ve mevcûdun lizâtihi ve bizâtihi olduğu için O'na başkasından bir varlık gelmemiştir. Diğer bütün mevcûdâtın varlığı ise, alâ tertîbihâ (sırasına göre) O Mevcûdun bizzât ve* ***Vâcibü'l-vücûd*** *olan* ***Cenâb-ı Hakk Te'âlâ****'nın feyz-i cûdundandır (cömertçe yaratışındandır). Demek ki "Varlık" tâbirinin* ***Cenâb-ı Hakk****'a itlâkı (****Allâh-u Te'âlâ*** *hakkında kullanılması) hakîkat, başka şeyler hakkında kullanımı ise mecâz ve îtibârî bir iştir. Zîrâ* ***Cenâb-ı Hakk****'dan gayrı her şeyin varlığı, O'nun varlığından müsteâr (emânet alınmış)dır. Müsteâr için ise, kıyâm bizâtihi (kendi başına durabilme vasfı söz konusu) olmayıp, bilakis onun kıyâmı* ***Hakk Te'âlâ*** *iledir, hattâ mâsivânın zâtı (****Allâh-u Te'âlâ****'dan başka her şeyin kendi varlığı) O'nun Zâtına nispet edildiğinde, hiç şüphesiz ki mahz-ı ademdir (hâlis bir yokluktur); zâten müsteârın müsteîre (emânet alınan bir şeyin kendisini emânet verene) nisbeti, mecâz-ı mahzdır. İşte böylece anlaşılmış oldu ki; hakîkî mevcûd, yalnızca vech-i Hakk ve vücûdu mutlaktır. Bundan dolayı* ***Allâh****'ı bilen âgâh ârifler mecâz çukurundan hakîkat zirvesine terakkî edip (yükselip) ferdâniyet-i* ***Hakk****'da müsteğrak (****Allâh-u Te'âlâ****'nın birliğini görme makāmında boğulup kalmış) oldular ve müşâhede-i ayâniye (açık göz görüşü) ile varlık âleminde:*

﴿لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ﴾

"O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!" *cemâlini görerek, bütün vakitlerde:*

﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾

"O'nun Zât'ı dışında her şey helâk olucudur" *celâlini mülâhaza ettiler.*

Vâsıtî (Rahimehullâh)*ın dediği gibi:*

«إِذَا تَحَقَّقَ ذٰلِكَ عِنْدَهُ أُخِذَ الْعَبْدُ مِنَ الْعَبْدِ لِقِيَامِ الْحَقِّ بِهِ.»

"Bir kul nezdinde Allâh-u Te'âlâ'dan başka her şeyin hâlik olduğu gerçeği sâbit olduğu zaman artık o kul nefsiyle değil de Hakk Te'âlâ ile kāim olacağı için kendisinden alınır."

İbn-i Atâ *(Kuddise Sirruhû) da: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ını keşfetmekte helâk ve hirkat (yanıp tükenmek) vardır" demiştir.* (Sarı Abdullah Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 4/210-211)

"Ankaravî Şerhi"*nde bu beyitler şöyle îzâh edilmiştir: O'nun Zâtından gayri her şey fânî ve yok olucudur. Sen de varlığını fânî kılıp, O'nun bekâsıyla bâkî olmadıkça, varlık dileme. Zîrâ varlık yokluktadır, ancak sâlik, vücûd-i mevhûmunu vücûd-i **Hakk**'ta (varlık sanılan geçici hayatını **Allâh-u Te'âlâ**'nın gerçek varlığında) yok ettiğinde, vücûd-i mevhûmu **Hakkānî** bularak,*

﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ﴾

"Her şey helâk olucudur" *menzilesinden kurtulup,*

﴿إِلَّا وَجْهَهُ﴾

"O'nun Zât'ı dışında" *makâmına ulaşır. İşte:*

﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ﴾

"Her şey helâk olucudur" *sırrı bu mânânın erbâbının müşâhade gözlerine şimdiden bu dünyâda görünmüştür. Zîrâ (هَالِكٌ) buyrularak şu anda da helâkde oldukları bildirilmiş, (يَهْلِكُ) 'Helâk olacak' buyrulmamıştır. Cümle-i ismiyyenin devâm ve sebâta delâleti vardır. İşte mâlûm oldu ki, bütün eşyânın şimdi dahî varlığı yoktur ve sebâta delâleti bir emr-i îtibârîdir. Nitekim **Cüneyd-i Bağdadî*** *(Kaddesallâhu Sirrahü'l-Azîz):*

«كَانَ اللهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ.»

"Allâh varken O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu" hadîsini işittiğinde:

«اَلْاٰنَ كَمَا كَانَ.»

"Şu anda da evvelce olduğu hal üzeredir" buyurdular.

Molla Câmî *(Kaddesallâhu Sirrahü'l-Âlî) de buyururlar ki:*

اَنْ كَانِ حُسْنْ بُودْ وَ نَبُودْ اَزْ جِهَانْ نِشَانْ وَالْاٰنَ اِنْ عَرَفْتَ عَلٰى مَا عَلَيْهِ كَانْ

O güzellik menbaı varken cihanda hiçbir nişan yoktu,
Eğer anlar isen şu anda da evvelce bulunduğu hal üzeredir"

﴿ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللّٰهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (7)

(وَإِذْ يَعِدُ) (Hatırla!) **O zamânı ki vaad ediyordu,** kime? (كُمْ) **size,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neyi? (إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ) **o iki tâifeden birini,** ne diye? (أَنَّهَا) **şüphesiz ki o,** kime âittir? (لَكُمْ) **size âittir,** (وَتَوَدُّونَ) **siz ise istiyordunuz,** neyi? (أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ) **şüphesiz o güç sâhibi olmayan** (kervan), (تَكُونُ) **olsun,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** (وَيُرِيدُ) **halbuki istiyordu,** kim? (اَللّٰهُ)**Allâh,** neyi? (أَنْ يُحِقَّ) **yerleştirmeyi,** neyi yerleştirmeyi? (اَلْحَقَّ) **hakkı,** neyle? (بِكَلِمَاتِهِ) **kelimeleriyle,** daha neyi istiyordu, (وَيَقْطَعَ) **kesmeyi,** neyi? (دَابِرَ الْكَافِرِينَ) **kâfirlerin ardını.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Hani Allâh size (kervanda bulunan birkaç kişiyle, onları savunmaya gelen yüzlerce müşrikten oluşan) **o iki tâifeden birini: 'Mutlaka o size âit** (bir ganîmet)**tir' diye vaat ediyordu. Siz ise** (müşriklerin ileri gelenlerinin de aralarında bulunduğu o büyük orduyu mağlup etmek yerine,) **o güç sâhibi olmayan** (kervan)**ın gerçekten size âit olmasını arzuluyordunuz.**

Oysa Allâh (o anda vahyettiği) **kelimeleriyle** (size, güçlü olan orduyla harbetmenizi emrederek,) **hakkı yerleştir**(ip yücelt)**meyi ve o inkârcıların ardını** (arkasını) **kes**(ip, onları tümüyle helâk et)**meyi murâd ediyordu."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîle **Allâh-u Te'âlâ**'nın, korku içinde ve azimsiz bir vaziyette bulunan müminlere ne kadar güzel muâmelelerde bulunduğunu beyân için sevkedilmiş olan ibtidâ-i kelâmdır. Görüldüğü üzere burada müminlere iltifât kâidesi üzere hitap edilmiştir, yâni daha önce kendilerinden gıyâben bahsedilmişken burada onlar muhâtap alınmışlardır.

Âyet-i kerîmede geçen: **"İki tâife"**den maksat; **Ebû Süfyân**'ın ticâret kâfilesiyle, onu kurtarmaya gelen **Kureyş** ordusudur ki **Allâh-u Te'âlâ** Müslümanlara ikisini birden vaad etmemiş ancak birini söz vermiştir. Tâbi ki Müslümanlar da ikisinden birini tercih konusunda bir emir vârid olmadığı için insan tabiati gereği, güçlü olmayan tarafı ele geçirmeyi istemişlerdir.

"Şevket ve kuvvet sâhibi olmayan taraf" ise, riyâsetlerini **Ebû Süfyân**'ın üstlendiği ticâret kâfilesidir. Güç kuvvet sâhibi olanlar ise reisliklerini **Ebû Cehil**'in yaptığı **Kureyş** ordusudur.

Âyet-i kerîmedeki: **"Allâh kendi kelimeleriyle hakkı açığa çıkarmak istiyor"** kavl-i şerîfinde geçen **"Kelimeler"**den maksat; bu kıssa hakkında vahyedilen kelimeler yâni âyetlerdir. Yâhut müminlere yardım etmeleri için meleklere yöneltilen emirlerdir veyâ kâfirlerin bir kısmının esir alınması, bâzısının da gebertilerek **Bedir** kalîbine atılmaları husûsunda ezelde belirlenmiş olan kazâ ve kaderlerdir.

Zâten burada geçen **"Kelimât"** tâbirinin bir kıraatta müfred olarak "Kelime" şeklinde okunmuş olması da, bundan maksadın kazā ve kaderden ibâret olan "Kün" kelimesi olduğuna işâret etmektedir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: **"Allâh, kelimeleriyle hakkı açıklamak istiyor"** kavl-i şerîfindeki **"Kelimeler"**den maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Habîbine** yardım sözü verdiği kelimeleridir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** Duhân Sûresinde:

﴿يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰى إِنَّا مُنْتَقِمُونَ﴾

"O en büyük yakalayışla (kâfirleri) **güçlü bir şekilde yakalayacağımız** (**Bedir** günüyle kıyâmet) **günü**(nü bekle)**! Muhakkak ki Biz** (eninde sonunda mutlaka onlardan) **intikam alıcılarız"** *(Duhan suresi; 16)* buyurarak **Ebû Cehil** ve adamlarından intikam alacağını vaad etmiştir. Yine böylece:

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾

"O'dur ancak O Zât ki; Rasûlünü hidâyet (rehberi olan Kur'ân) **ve hak din** (olan İslâm) **ile göndermiştir ve netîcede O onu, dinlerin tamâmına karşı üstün kılacaktır"** *(Saff Sûresi:9)* buyurarak da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dînini hâkim kılacağını söz vermiştir.

Âyet-i kerîmenin sonunda vârid olan: **"Allâh kâfirlerin ardını kesmek istiyor"** kavl-i şerîfi: "Onları toptan ve kökten helâk etmek istiyor" mânâsına gelmektedir. Çünkü öncüler helâk olmadan sondakiler tükenmez. Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** müminlere: "Siz kāfiledeki ganîmet malları gibi basit işler peşindesiniz, **Allâh** ise hak olan İslâm dâvasının yücelmesini sağlayacak yüksek işlerin husûlünü murâd etmektedir" buyurmuş olarak iki istek arasında ne kadar fark olduğuna dikkat çekmiştir.

Müminlerin düşüncesi hakkında "Vedâdet (sevgi ve muhabbet)" tâbirini kullanırken, Kendi hükmü hakkında "İrâde" lafzını kullanması da bir nevî buna işâret olabilir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Her kim ciddî çalışarak **Hakk**'a vâsıl olacağını zannettiyse o müte'annî (kendisini sıkıntıya sokan biri)dir. Kim de ciddî çalışmadan vâsıl olacağını sandıysa o da mütemennî (boş kuruntuya kapılan biri)dir."

Evliyâullâhtan biri şöyle demiştir: "Bir kimse şehvetlerini söküp çıkararak ve her şartta nefsine muhâlefet ederek nefsini öldürmedikçe kalp hayâtına ulaşamaz. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

"Siz ise (müşriklerin ileri gelenlerinin de aralarında bulunduğu o büyük orduyu mağlup etmek yerine,) **o güç sâhibi olmayan** (kervan)**ın gerçekten size âit olmasını arzuluyordunuz"** kavl-i şerîfinin mânâsı budur."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; tembellik yurtlarında ikāmet etmek ve alışılagelen rahatlıklarla tatmin olmak nefse âit husûsî hükümlerdendir. Nefis, tabiatı îcâbı her vaziyette kendi nasîbini tercih eder ve kendi hazzının lezzetine acele kavuşmak ister. Oysa zorluklarla dolu kâseleri zoraki de olsa yudumlamadıkça ve alışageldiği nasiplerinden sıyrılmadıkça kimse yüce nîmetlere ulaşamaz.

Allâh-u Te'âlâ'nın (وَيُرِيدُ اللهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ) **"Allâh, kelimeleriyle hakkı ispat etmek diler"** kavl-i şerîfi: "**Allâh-u Sübhânehû** bir kulu özel dostluğuyla seçkin kılmak istediği zaman o kişinin nefsinden gelen huyları hakkında kaybolma hükmü verir, bâzı şehvetleri için de zayıflama karârı alır, onun kalbinde hakkın tulû'atı için parlama karârı, hayırları toplayıp şerleri men eden vasıflar için de liyâkat ve istihkak hükmü verir.

﴿ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (8)

(لِيُحِقَّ) **Tâ ki** (Allâh-u Te'âlâ) **iyice sâbitleştirsin,** neyi? (اَلْحَقَّ) **hakkı,** daha, (وَيُبْطِلَ) **iptal etsin,** neyi? (اَلْبَاطِلَ) **bâtılı,** (وَلَوْ كَرِهَ) **hoş görmese de,** kim?(اَلْمُجْرِمُونَ) **o mücrimler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Evet! **Allâh-u Te'âlâ** böyle murâd eyledi!) **Tâ ki O, hakk** (olan İslâm)ı **iyice sâbitleştirsin ve bâtıl** (olan şirk ve inkâr)ı **iptal etsin! Velev ki o** (şirk gibi en büyük suçu işleyen) **mücrimler hoş görmesin!"**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzi ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi, müminlerin isteğine muhâlif olmasına rağmen güçlü tarafın seçimine sebep olan hikmetin ne olduğunu beyân sadedinde sevketmiştir. Bâzılarının yanlış anladığı gibi bu âyet-i kerîmede bir tekrar söz konusu değildir. Zîrâ bir önceki âyet-i kerîme iki irâde arasındaki farkı ortaya koymuş, bu âyet-i celîle ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Kendi irâdesini güçlü tarafla karşılaşılma yönünde kullanmasının hikmetini açıklamıştır.

Ayrıca birinci irâdeden maksat; bu vakada kendilerine vaad edilen nusret ve zaferin sebebini açıklamaktır. İkinci ta'lilden (sebep açıklamaktan) maksat ise, bu yardımın Kur'ân'ın ve dînin takviyesine ve şerî'atin nusretine vesîle olacağının beyânıdır. Zîrâ **Bedir** günü müminlerin kâfirlere karşı kazandığı o büyük zafer dînin izzet ve kuvvetine sebep olmuştur.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** hakkın ihkâkı illetini beyanla yetinmeyip sonuna bâtılın iptâlini de ilâve etmiştir ki bundan maksat, din ve îmandan ibâret olan hakkın üstün kılınmasının kaçınılmaz olarak berâberinde, hakkın mukâbili olan şirkin iptâlini de getireceğini açıklamaktır.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hakkın ihkâkı, doğruyu açığa çıkarmaktan ibârettir. Hak dâima hak ise de, açığa çıkmadığı takdirde bâtıla benzeyeceği için onu ızhâr etmek, hak olduğunu isbât etmek sayılır. Bâtılın iptâli ise onu yok etmek demektir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ﴾

"Doğrusu Biz o hakk (olan Kur'ân ve İslâm)ı **bâtıl** (olan şeytan ve şirk) **üzerine atarız da o onun beynini patlatır, birdenbire o** (bâtıl bütünüyle) **yok olup gitmiştir"** *(Enbiyâ Sûresi:18)* buyurmuştur.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Hakkı ihkak, bâtılı iptal etmek için"** kavl-i şerîfine meşâyıh farklı mânâlar vermiştir:

"Hakkı açarak ispat etmek, bâtılı örterek iptal etmek için"

"Hakkı kabul ederek ispat etmek, bâtılı reddederek iptâl etmek için"

"Hakka yönelerek onu ispat etmek, bâtıldan yüz çevirerek onu iptâl etmek için"

"Haktan râzı olarak onu ispat etmek, bâtıla buğz ederek onu iptâl etmek için"

"Hakkı dostlar için ispat etmek, bâtılı düşmanlar için iptâl etmek"

"Hakkı cezbederek ispat etmek, bâtılı ters döndürerek iptâl etmek için"

"Hakkı burhanlarla ispat etmek, bâtılı ise iddialarla iptâl etmek için"

Vâsıtî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Tecellîsi (nurunu parlatması) ile hakkı ispat etmek, istitârı ile (nûrunun örtülmesiyle) bâtılı iptal etmek için!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** elden gelen son gayreti göstermek sûretiyle kazanılacak makamlara muvaffak kılmak ve cömertlik gözesinden fışkıracak nîmetlerin hakîkatine eriştirmek için hakkı dâimâ ispat eder.

Denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ** visâl e'lâmını (kavuşma sancaklarını) açarak hakkı ihkāk eder, hezl aksāmını (ciddiyetsizliğin her çeşidini) kahrederek de bâtılı iptal eder."

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Kendisine yönelenlere husûsiyet sırrına ulaşmayı vaad etmiştir ki o sır da velîliktir. Lâkin bu, nefisle mücâhede ve muhârebe edilmeden olmaz. Çünkü İlâhî huzûra ancak tehzîb ve tedrîb ehli (ahlâkları süzdürülmüş ve eğitilmiş kimseler) dâhil olabilir. İnsanlardan çoğunun mücâdele ve mücâhededе bulunmaksızın **Allâh**'a kavuşmak istediklerini görürsün, oysa **Allâh** kalplerdeki perdeleri açarak hakkı ihkāk etmek diler. Tâ ki onlar haktan başkasını müşâhede edemesinler.

Allâh-u Te'âlâ bâtılı da iptal etmek ister ki o, Kendi **Zât**'ından başka olan mâsivâdan ibârettir. Fakat tabî hâliyle bu vusûl (**Allâh**'a erme makāmı) ârif bir şeyh efendinin elinde yapılacak riyâzatlarla nefsi arındırmadan, hattâ öldürmeden hâsıl olmaz.

اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّى مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ
مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى
وَلِتَطْمَئِنَّ بِهٖ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۗ اِنَّ
اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ اِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِنْهُ
وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهٖ وَيُذْهِبَ
عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ
بِهِ الْاَقْدَامَ ﴿١١﴾ اِذْ يُوحِى رَبُّكَ اِلَى الْمَلٰٓئِكَةِ اَنِّى مَعَكُمْ
فَثَبِّتُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا ۚ سَاُلْقِى فِى قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا
الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْاَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ
بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَآقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ ۚ وَمَنْ يُشَاقِقِ
اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ
وَاَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا
لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَ ۚ ﴿١٥﴾ وَمَنْ
يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهٗٓ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ
فَقَدْ بَآءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

﴿ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (9)

(إِذْ تَسْتَغِيثُونَ) (Hatırlayın!) **O zamânı ki yardım istiyordunuz,** kimden? (رَبَّكُمْ) **Rabbinizden,** (فَاسْتَجَابَ) **O da icâbet etmişti,** kime? (لَكُمْ) **size,** ne diye? (أَنِّي) **muhakkak Ben,** kimim? (مُمِدُّكُمْ) **size yardım ediciyim,** neyle? (بِأَلْفٍ) **bin ile,** kimlerden? (مِنَ الْمَلَائِكَةِ) **meleklerden,** ne oldukları halde? (مُرْدِفِينَ) **birbiri ardınca gelici oldukları halde.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Hani siz Rabbinizden yardım istiyordunuz da, O da siz(in bu yardım talebiniz)**e: 'Muhakkak ki Ben,** (müminlerin) **ardı sıra gelen/birbiri ardınca gelen/ meleklerden bin** (kadarı) **ile size imdâd ediciyim' diye tam bir icâbet buyurmuştu."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bundan önceki âyet-i kerîmelerde hakkı ızhâr edip bâtılı iptal etmeyi murâd ettiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde onlara yardımını ne zaman gönderdiğini açıklamıştır. Müfessirler bu yardımı isteyenlerin kimler olduğu hakkında iki görüş açıklamışlardır, birinci görüşe göre bu yardımı hem **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hem de Müslümanlar birlikte talep etmişlerdir. Bu görüş **Zührî** *(Radıyallâhu Anh)*a âittir.

İkinci görüşe göreyse burada istiğâsede bulunan sâdece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir. Ancak tâzim yolu üzere cemî lafzıyla anılmıştır. **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Abdullâh ibni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya anlattığı şu sebeb-i nüzûl de bu görüşü teyid eder mâhiyettedir.

عن عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ نَظَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمُشْرِكِينَ وَهُمْ أَلْفٌ وَأَصْحَابُهُ ثَلَاثُ مِائَةٍ وَتِسْعَةَ عَشَرَ رَجُلًا فَاسْتَقْبَلَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقِبْلَةَ ثُمَّ مَدَّ يَدَيْهِ فَجَعَلَ يَهْتِفُ بِرَبِّهِ اَللّٰهُمَّ أَنْجِزْ لِي مَا وَعَدْتَنِي اَللّٰهُمَّ اٰتِ مَا وَعَدْتَنِي اَللّٰهُمَّ إِنْ تَهْلِكْ هٰذِهِ الْعِصَابَةُ مِنْ أَهْلِ الْإِسْلَامِ لَا تُعْبَدْ فِي الْأَرْضِ فَمَا زَالَ يَهْتِفُ بِرَبِّهِ مَادًّا يَدَيْهِ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ حَتَّى سَقَطَ رِدَاؤُهُ عَنْ مَنْكِبَيْهِ فَأَتَاهُ أَبُو بَكْرٍ فَأَخَذَ رِدَاءَهُ فَأَلْقَاهُ عَلَى مَنْكِبَيْهِ ثُمَّ الْتَزَمَهُ مِنْ وَرَائِهِ وَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ كَفَاكَ مُنَاشَدَتُكَ رَبَّكَ فَإِنَّهُ سَيُنْجِزُ لَكَ مَا وَعَدَكَ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ﴾

"**Bedir** günü olduğu zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* müşriklere bir baktı, onlar bin kişiydi, ashâbı ise üçyüz ondokuz kişiydi. Bunun üzerine **Allâh**'ın **Pey-**

gamberi *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kıbleye doğru yöneldi, sonra ellerini uzatıp: **"Ey Allâh! Bana vaad etmiş olduğun şeyi gerçekleştir. Ey Allâh! Bana vaad ettiğini ver! Ey Allâh! Eğer ehl-i İslâm'ın bu topluluğu da helâk olursa bir daha yeryüzünde ibâdet olunmazsın"** diye Rabbine yüksek sesle duâ etmeye başladı.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ellerini kıbleye doğru uzatmış vaziyette Rabbine münâcatta bulunmayı sürdürdü. Nihâyet sırtındaki şalı düşünce **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* gelip ridâsını aldı ve omuzları üzerine bıraktı, sonra ona arkasından sarılarak: "Ey **Allâh**'ın Peygamberi! Rabbine yalvarman yeter, şüphesiz ki O sana vaadini gerçekleştirecektir" dedi. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ﴾

"Hani siz Rabbinizden yardım istiyordunuz da, O da siz(in bu yardım talebiniz)**e: 'Muhakkak ki Ben,** (müminlerin) **ardı sıra gelen meleklerden bin** (kadarı) **ile size imdâd ediciyim' diye tam bir icâbet buyurmuştu"** âyet-i kerîmesini indirdi. *(Müslim, Cihâd:18, no:1763, 3/1383-1384; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/51, 275, 276; İbni Ebî Hâtim:5/1662, 1730; Müslim, no:1763, Ebû Dâvûd, no:2690, Tirmizî, no:3081; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:208, 221, 21/334-336, 345, 346; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/51)*

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Bedir**'de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalbinin bu kadar tedirgin olması ve yardım vaadine rağmen **Allâh-u Te'âlâ**'ya bu kadar ısrarla yalvarması **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın hâlini andırmaktadır. Nitekim o:

﴿رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى﴾

"Rabbim ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster" dediğinde **Allâh-u Te'âlâ** ona:

﴿أَوَلَمْ تُؤْمِنْ﴾

"Yoksa sen inanmadın mı" buyurunca:

﴿بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي﴾

"İnanmaz olur muyum, lâkin kalbim iyice yatışsın diye (böyle istiyorum)**"** *(Bakara Sûresi:260)* demişti. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın halleri nüzûl-ü etemme mebnîdir. Yâni onların mîractan inişleri son derece tam ve mükemmel olmuştur. Geride anlatılan kıssada zikredildiği üzere; **Abdullâh ibni Revâha** *(Radıyallâhu Anh)*ın mîractan nüzûlü bu derece mükemmel olmadığı için **Allâh-u Te'âlâ**'ya vaadinin tekrar söylenmesini yadırgamıştır. Ama **Ebû Bekir** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e en yakın mertebede bulunduğu için **İbni Revâha**'nın dediği gibi dememiş, aksine: **"Rabbine yalvardığın yeterli oldu"** demiştir.

Tabî ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün bu ızdırapları ve münâcatları İslâm'ın yayılmasına ve küfür temelinin yıkılmasına son derece düşkün olduğu içindir. Çünkü o, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kimsenin ibâdetine muhtaç olmadığını en iyi bilendir. Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ**'nın Müslümanları da helâk edebileceğini göz önünde bulundurarak duâyı hiçbir zaman terk etmemiştir.

Ayet: 9

Allâh-u Te'âlâ müminlerin Kendisinden yardım talep etiğini beyân ettikten sonra onlara bin melekle yardım ederek duâlarına icâbet buyurduğunu açıklamıştır.

Âyet-i kerîmede geçen: (مُرْدِفِينَ) **"Ardı sıra gelenler"** tâbiri, meleklerden bir kısmının diğerleri ardında geldiklerini ifâde etmektedir ki bundan maksat; önce reis mertebesinde olanların indiği daha sonra ise onlara uyarak diğer meleklerin nâzil olduğu, böylece sayının üçbine bâliğ olduğu, daha sonra beşbine ulaştığının beyânıdır ki, **"Üçbin"** sayısı Âl-i İmrân Sûresinin:124. âyet-i kerîmesinde, **"Beşbin"** adedi ise yine aynı sûrenin 125. âyet-i kerîmesinde zikredilmiştir. Bu farklı sayıların arasını tevfîk (birbirine uyumlu hâle getirmek) için âlimler bâzı îzahlar geliştirmişlerdir ki onlara göre bin melekten maksat; öncü kuvvettir, ya da gelen meleklerin eşrâfıdır veyâ savaşa bilfiil katılanlarıdır.

Ulemâ, meleklerin bilfiil savaşa katılıp katılmadığı hakkında ihtilâf etmişler, bir kısmı: "Onlar müminlere bir müjde olarak tesbît-i kulûb ve teksîr-i sevâd (kalplerine sebat vermek ve karaltılarını çoğaltmak) için indiler. Yoksa bilfiil savaşmadılar" demişlerse de, meleklerin bilfiil kıtâle mübâşeret ettikleri görüşü daha kuvvetlidir. Nitekim iki âyet-i kerîme sonra zikredilecek olan âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın meleklere:

﴿فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ﴾

"Gerdanları üstüne darbe indirin ve onların tüm mafsallarına vurun" *(12)* şeklinde emirler tevcih ettiği zikredilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ بَدْرٍ: «هٰذَا جِبْرِيلُ اٰخِذٌ بِرَأْسِ فَرَسِهِ عَلَيْهِ أَدَاةُ الْحَرْبِ.»

"İşte bu Cibrîl'dir ki atının başını tutmuştur, üzerinde de harp âleti vardır" *(Buhârî, Meğâzî:9, no:3773, 4/1468; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/15)* buyurmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* da: "Meleklerin **Bedir** günü nişanları beyaz sarıklarıydı, **Huneyn** günü ise yeşil sarık sarmışlardır. Melekler **Bedir** dışında hiçbir gün savaşa katılmadı. Diğerlerinde sâdece mânevî bir kuvvet oluyorlardı" demiştir.

Rivâyete göre; sahâbeden bir adam **Bedir** günü müşriklerden birini tâkip ederken daha kılıcı ona ulaşmadan önce müşriğin başı onun önüne düşmüştür ki böylece o, meleğin kendisinden daha evvel davrandığını bizzat müşâhede etmiştir.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meleklerin harbe iştirak ettiğinin delillerinden biri de **İbni İshâk**'ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in azatlısı **Ebû Râfi'** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet ettikleri şu kıssadır, nitekim o şöyle anlatmıştır: "Ben **Abbâs ibni Abdülmuttalib**'in kölesiydim, hâne halkı olarak İslâm hepimize ulaşmıştı, (Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın zevcesi olan) **Ümmü'l-Fazl** Müslüman olunca ben de Müslüman olmuştum. **Abbâs** kavminden korkuyor, onlara muhâlefette bulunmak istemiyordu, çünkü kendisi çok mal sâhibiydi ve bu mallar farklı kimselerde bulunuyordu.

Allâh'ın düşmanı **Ebû Leheb Bedir**'den geri kalmış, yerine **Âs ibni Hişâm**'ı göndermişti. **Bedir**'e katılan müşriklerin başına gelenlerin haberi **Ebû Leheb**'e ulaşınca **Allâh** onu zelil ve perişan etti, o zaman biz kendi kendimize kuvvet ve izzet bulduk, ben zayıf biriydim, zemzem odasında tahtadan bardak yontup yapardım. Vallâhi bir kere ben bardak îmâl ederken **Ümmü'l-Fazl** yanımda oturuyordu, birdenbire fasık **Ebû Leheb** ayaklarını sürte sürte çıkageldi ve odanın bir kenarına oturdu, onun arkası benim sırtıma yönelikti, o orada otururken birden insanlar: "İşte bu **Ebû Süfyân ibni Hâris ibni Abdilmuttalib**, harpten döndü" dediler.

Bunu duyan **Ebû Leheb**: "Yeğenim gel bakalım, haber sende" deyince o onun yanına oturdu, bütün insanlar da başlarına toplandı. **Ebû Leheb** ona: "Ey kardeşimin oğlu! Bu insanların işi nasıl oldu, hele bana bir anlat" deyince o: "Vallâhi bir şey olduğu yok, biz onlara omuzlarımızı teslim ettik, onlar da bizi istedikleri gibi öldürdüler ve esir ettiler, ama yine de ben onları kınayamam, çünkü biz gökle yer arasında alaca atlar üzerine binmiş ak benizli adamlarla karşılaştık ki vallâhi hiçbir şey onlara dayanamazdı" dedi. O zaman ben odanın direklerinden birinin ipini kaldırıp: "Vallâhi onlar meleklerdi" demeden edemedim. Bunu duyan **Ebû Leheb** elini kaldırarak yüzüme şiddetli bir tokat indirdi. Ben de ona saldırdım fakat zayıf biri olduğum için beni kaldırıp yere vurdu, sonra da üzerime çöküp dövmeye başladı.

Bunu gören **Ümmü'l-Fazl** odanın direklerinden birini alarak **Ebû Leheb**'e bir darbe indirdi ve başını feci bir şekilde yaraladı, sonra ona: "Efendisi yanında yok diye onu zayıf gördün öyle mi?" dedi. Bunun üzerine **Ebû Leheb** zelil vaziyette kalktı gitti, ondan sonra da ancak yedi gece yaşayabildi. Nihâyet **Allâh** ona adese (kara hasba) hastalığı musallat etti. **Arapların** uğursuz saydıkları ve son derece bulaşıcı olduğuna inandıkları bu hastalık mercimek kadar yaralardan ibâretti.

Ebû Leheb bu hastalık nedeniyle ölünce oğulları bile yanına yanaşamadılar ve onu defnetmeye teşebbüs edemediler. Lâkin insanların: "Babanız evde koktu, onu gömmemekten utanmıyor musunuz?" şeklindeki hakâretlerinden korkunca onun için bir mezar kazıp bir bastonla onu o çukurun içine ittiler, sonra uzaktan taşlar atarak onu örttüler.

Yûnus ibni Bükeyr'in rivâyetine göreyse ona mezar da kazmadılar, lâkin onu bir duvara yasladılar da duvarın ardından üzerine taşlar atarak cesedini kaybettiler.

"Meleklerin darbelerinin insanlarınkinden fark edilebilir şekilde bâriz olduğu, atına bağıran meleğin sesinin duyulduğu ve bu durumlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e haber verildiğinde bunların semâ meleklerinin yardımı cinsinden olduğunu beyân etmesi" gibi daha bir nice rivâyet geride anlattığımız kıssada zikredilmiştir ki bütün bunlar meleklerin bilfiil savaşa girdiklerine delâlet etmektedir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'ya ihtiyaç ve zarûret arz etmek, **O Kebîr-i Müte'âl**'e (Yüce **Mevlâ**'ya) tevekkülün sıhhatine mâni olmaz. Aksine bu durum insanın şerefidir ve **Kerîm-i Mennân** (lütufkâr ve iyilik sâhibi olan Zât)a yaklaştırıcıdır. Hattâ kâmil mânâda ârif olan bir zâtın şânı her şeyde

Allâh-u Te'âlâ'ya mürâcaat etmek ve her hâl-ü kârda O'ndan alâkayı kesmemektir. **Allâh-u Te'âlâ** ona yardım ve icâbet vaad etmiş olsa bile bir Allâh dostu dostunun huzûrunda ubûdiyet ve temelluk (kulluk ve yalvarma) hâlini sürdürmek için O'ndan istemeyi terk etmez.

Sûfiyye hazarâtı "Duâ ve tadarru' mu daha şerefli, yoksa kader cereyânı altında sessiz kalıp sükût ve rızâ mı daha üstün?" diye ihtilâf etmişlerdir. Kimisi: "Kişi iki işin arasını cem edebilsin diye hem dilinden duâ etmeli hem de kalbinden rızâ göstermelidir" demiştir.

Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)* ise: "Evlâ olan, farklı zamanlara göre hareket etmektir, bâzen duâ efdal olur, bâzı hallerde ise sessiz kalmak daha fazîletli olur. Bu durum ise ancak insanın içinde bulunduğu zamanda anlaşılır. Çünkü zamanla ilgili ilim yine kendisinde hâsıl olur. Kişi kalbinde duâ yapması yönünde bir işâret bulursa onun duâ yapması evlâdır, ama sessiz kalması husûsunda bir işâret bulursa o zaman susması daha iyi olur" demiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Her kim **Allâh-u Te'âlâ**'dan yardım isterken sâdık olursa, ânında kabul görür. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **"Siz Rabbinizden yardım istiyordunuz da O da sizin duânızı kabul etmişti"** buyurmuştur.

Ebû Sa'îd el-Harrâz *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Mevlâ**'ya yalvarması:

«إِنَّكَ إِنْ تُهْلِكْ هٰذِهِ الْعِصَابَةَ لَا تُعْبَدْ.»

"Sen bu cemaati de helâk edecek olursan artık ibâdet olunmazsın" sözüyle olmuştur.

Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*ın sözü ise:

«دَعْ مُنَاشَدَتَكَ رَبَّكَ فَإِنَّهُ مُنْجِزٌ لَكَ مَا وَعَدَكَ.»

"Rabbine and vermeyi bırak! Çünkü O sana verdiği sözü mutlaka yerine getirecektir" şeklinde olmuştur.

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın, vaadine vefâlı olacağını görerek tecrîd (kendini aradan çıkarma) makamından konuşmuştur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise, **Allâh-u Te'âlâ**'yı ondan daha iyi bildiği için, **Allâh-u Te'âlâ**'nın sözünü yerine getireceği husûsunda daha rahat ve **Ebû Bekr**'den daha güçlü ve sâkinken, kendi vasıflarını düşünerek ubûdiyet âdâbını (kulluk edeplerini) takınıp öyle duâ etmiştir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾

"Bana duâ edin ki sizin için kabul edeyim!" *(Gâfir Sûresi:60)* buyurmuştur. Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sözünü gerçekleştirmesini **Allâh-u Te'âlâ**'dan isterken **Allâh**'a yine **Allâh** ile mürâcaat etmiştir."

Nasrâbâzî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'dan istiğâse olduğu gibi, bir de **Allâh-u Te'âlâ**'ya istiğâse vardır. **Allâh-u Te'âlâ**'dan istiğâse edene doyurucu bir cevap verilmez, bilakis o ebediyen o istiğâseye bağlı kalır. **Allâh-u Te'âlâ**'ya varmak için yapılan yardım talebi ise, enbiyâ, evliyâ ve asfiyânın cevap aldığı istiğâse ancak odur.

Nefis, kendi isteği olan uzun yaşam ve sürekli âfiyet gibi hazları talep için yardım ister, kalp ise taklîb (kötüye döndürülme) korkusundan dolayı yardım talep eder.

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

«قَلْبُ ابْنِ اٰدَمَ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ يُقَلِّبُهُ كَيْفَ يَشَاءُ.»

"Âdemoğlunun kalbi Rahmân'ın (kudret) **parmaklarından iki parmağı arasındadır ki onu dilediği tarafa çevirir."** *(Muhammed ibni Hüseyn es-Sülemî, Hakâiku't-tefsîr:1/258; Müslim, Kader:3, no:2654, 4/2045)*

Ruh rahatlık talebiyle yardım ister, sır latîfesi ise gizli şeylere vâkıf olmak için talepte bulunur."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; insan tâkatsızlığını ve fakirliğini ne kadar iyi görürse, şikâyetlerini giderme gücünün sâdece **Hakk Te'âlâ**'ya mahsus olduğunu ne derece idrâk ederse **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımını o denli celbeder, istediği şeyi kolaylaştırır ve murâdını gerçekleştirir. İstiğâse sâdıkâne yapılırsa icâbet çabuklaşır, beklentiler yerini bulur ve hâcet görülür. **Allâh-u Te'âlâ**'nın kıymetli sünneti böylece sürüp gitmiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: Hani siz nefsinize âit fiil ve sıfat giysilerinizden sıyrılarak ve kendi güç ve kuvvetinizden berî olarak Rabbinizden yardım istiyordunuz, O da size: "Ben size kalplerinizin kendisine benzediği melekût âleminden semâvî ve rûhânî bin tâne kuvvetle yardım edeceğim ki onlar diğer kuvvetlerin ardı sıra gelecekler" diye cevap verdi.

Aslında **Allâh** bu yardımı size bir yardım müjdesi olarak, bir de kalpleriniz kendisine münâsip olan melekût âlemiyle irtibat kurarak yatışsın diye yaptı. Gerçekte ise yardım ancak **Allâh** katındandır, hakîkatte ise sebepler mülğâdır (işlevsizdir). Şüphesiz ki **Allâh** hiç sebep yokken yardım etmeye de güçlüdür, yaptıklarını hikmet muktezâsı işleyendir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Bedir'de Meleklerin Müslümanlara Yardıma Gelişleri:

﴿ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ بَلٰى إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴾

"(Nitekim) **andolsun ki; siz** (sayı ve kuvvet bakımından) **zelil** (ve güçsüz) **kimselerken Allâh Bedir'de kesinlikle size yardım etmişti. Öyleyse Allâh'tan hakkıyla**

sakının (ve peygamberiyle birlikte er meydanında sebat edin), **tâ ki siz** (mazhar olduğunuz bu yardım nîmetine) **şükredebilesiniz!**

Vaktâ ki sen (**Bedir**'de) **müminlere: 'Rabbinizin size, indirilen meleklerden üçbin ile yardım etmesi size tam mânâsıyla yeterli olmaz mı?' diyordun. Evet!** (Tabî ki bu yeterli olur. Ama savaşın zorluklarına **Allâh** için) **sabrederseniz ve** (peygamberin emrine karşı gelmekten) **hakkıyla sakınırsanız, o** (müşrik ola)**nlar da siz**(in üzeriniz)**e** (hiç beklemeden) **işte şu anlarında** (ansızın) **gelecek olurlarsa, Rabbiniz size** (kendilerini sarıklarla, atlarının perçem ve kuyruklarını da beyaz yünlerle) **nişanlayan meleklerden beşbin ile yardım edecektir."** *(Âl-i İmrân Sûresi:123-125)*

﴿ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ إِلَّا بُشْرٰى وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (10)

(وَمَا جَعَلَ) **Yapmamıştı,** neyi? (هُ) **onu,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** yâni **Allâh** bu yardımı hiçbir nedenle yapmamıştı, (إِلَّا بُشْرٰى) **ancak müjde olsun diye** (yapmıştı), daha niçin? (وَلِتَطْمَئِنَّ) **iyice tatmin olsun diye,** neyle? (بِهِ) **onunla,** ne? (قُلُوبُكُمْ) **kalpleriniz,** (وَمَا النَّصْرُ) **zâten yardım olmadı,** (إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ) **ancak Allâh katından oldu,** (إِنَّ اللّٰهَ) **şüphesiz ki Allâh,** nedir? (عَزِيزٌ) **Azîz'dir,** daha kimdir? (حَكِيمٌ) **Hakîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh bunu(; sizi bu kadar çok melekle desteklemesini, görünce güveneceğiniz, yitirince ümit keseceğiniz bir şey yapmamış,) **ancak bir müjde olsun ve kalpleriniz kendisiyle iyice tatmin olsun diye yapmıştı.** (Yardımı meleklerden sanmayın!) **Yardım ancak Allâh katındandır.** (Kazanan da ancak **Allâh**'ın yardımına mazhar olandır.) **Şüphesiz ki Allâh** (dostlarına yardıma gücü yeten bir) **Azîz'dir;** (düşmanlarını yardımsız bırakırken de hikmet sâhibi bir) **Hakîm'dir."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Bedir** muhârebesinde melek ordularını indirdiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde bunun hikmetini açıklamıştır. Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** melek ordularını ancak müminlere bir müjde olsun ve kalpleri bu imdatla yatışsın diye indirdiğini bildirmiştir. Zâten melek sayısının bu kadar fazla olması da bu mânâyı temin içindir. Yoksa kâfirlerin helâki için bir meleğin dahi yeterli olduğu bilinmektedir. Nitekim **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* kanadındaki tek bir tüyle **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin vilâyetlerini helâk etmiştir, tek bir nârayla da **Semûd** kavminin tüm beldelerini helâk etmiştir.

Allâh-u Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda: "Yardım ancak **Allâh** katındandır" buyurarak gönderdiği yardımda esbâb (sebepler) cihetinden hiçbir yardım bulunmadığını beyân etmiştir. Çünkü meleklerin yardımı, sayı ve silah çokluğu gibi hususlar haddi zâtında hiçbir tesirleri bulunmayan vâsıtalardan ibârettir. Dolayısıyla onlara ümit bağlanmamalıdır, olmamaları hâlinde de ümit kesilmemelidir.

Demek ki yardıma mazhar olan, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine yardım ettiği kimsedir. Şu söz ne güzel söylenmiştir:

اَلنَّصْرُ لَيْسَ بِاَجْنَادٍ مُجَنَّدَةٍ لٰكِنَّهُ بِسَعَادَاتٍ وَتَوْفِيقِ

"Yardım bir araya toplanmış ordularla değildir,
Lâkin o, saâdetlerle ve tevfîk iledir"

Yâni yardım **Allâh-u Te'âlâ**'nın müsâit ortam yaratması ve muvaffak kılması ile elde edilir demektir.

Allâh-u Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda: "Şüphesiz ki **Allâh Azîz**'dir ve **Hakîm**'dir" buyurarak Kendisinin, hükmüne îtiraz edilemeyecek, kazâ ve kaderi tartışılamayacak yegâne **Azîz** ve her yaptığını üstün hikmetlere mebnî olarak yerli yerince yapan bir **Hakîm** olduğunu açıklamıştır ki bu cümle mâkablinin ta'lîli (geçen cümlenin mânâsının sebebini açıklama) menzilesindedir. Böylece **Allâh-u Te'âlâ Bedir**'de gönderdiği yardımın, hikem-i bâliğasının muktezayâtından (isâbette zirveye ulaşmış olan hikmetlerinin îcaplarından) olduğunu bildirmiştir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde melekleri ancak bir müjdeci olarak gönderdiğini, değilse onlar olmadan da Müslümanlara yardım etmeye Kādir olduğunu, bâzı zamanlarda Müslümanları yardımsız bırakmasının ise bir imtihan hikmetine mebnî bulunduğunu beyân etmiştir, nitekim:

﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ﴾

"O kâfir olmuş kimselerle (harpte) **karşılaştığınız zaman, hemen o boyunları vurmakla** (meşgul olarak onları iyice vurun)**! Nihâyet onları** (çokça öldürüp yaralayarak, bir daha harekete geçmelerine engel olacak şekilde) **ağırlaştırdığınız zaman, hemen** (esâret) **ip**(lerin)**i sıkıca bağlayın! Artık bundan sonra ya tam bir lütufla** (davranarak canlarını bağışlarsınız), **ya da iyi bir fidye almakla** (onları salarsınız)**! Tâ ki o** (müşriklerin güç kaybına uğramaları netîcesinde onlarla yapılan) **harp**(ler), **yüklerini** (ve silah gibi âletlerini) **bıraksın**(, işte o zamana kadar onları öldürüp esir etmeye devâm edin)**! İşte sana! Bunu** (böyle yapın)**! Allâh dileseydi elbette** (sizi savaş gibi zorluklara sokmaksızın, göçük, zelzele ve boğulma gibi âfetlerle) **onlardan intikam alırdı, lâkin bir kısmınızı diğer bir kısımla imtihan** (edenin muâmelesine tâbi) **etsin diye** (size kâfirlerle cihadı emretti ki, böylece sizi büyük mükâfatlara nâil kılsın, kâfirlerin kiminden sizin elinizle peşinen intikam alsın, kiminin de korkup öğütlenerek Müslüman olmasına imkân tanısın)**! O kimseler ki Allâh yolunda öldürülmüşlerdir; işte O** (Rabbiniz) **onların amellerini aslâ zâyi etmeyecektir. Onları muhakkak** (amellerinin sevâbı olan sonsuz cennetlere) **hidâyet edecektir ve onların** (âhiretteki) **hallerini düzgün kılacaktır."** *(Muhammed Sûresi:4-5)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾

"(Habîbim!) **İşte sana! Bu günler ki, Biz onları insanlar arasında çevirip durmaktayız**(, böylece bâzen zafer ve ganîmet ile lehlerine, bâzen de yara ve hezîmet ile aleyhlerine döndürüyorsak, bunu, İslâm'ın hak olduğu açıkça ortaya çıkarak gayba îman imtihânının ortadan kalkmaması gibi nice hikmetlere mebnî olarak yapmaktayız). **Bir de Allâh o inanmış olanları** (tâ ezelde sabır ve îmanla mevsuf olarak bildiği gibi, herkese bunu) **bil**(dir)**sin ve sizden şehitler edinsin diye**(, sizi her zaman gâlip etmemiştir)**! Zâten Allâh o zâlimleri sevmez.** (Dolayısıyla bâzen

kâfirleri gâlip etse de bu onlar için bir ikram olmayıp, istidraçtan öte geçmez.)" *(Âl-i İmrân Sûresi:140)* âyet-i kerîmesinde bu konular açıkça işlenmiştir.

İşte bu hikmetler nedeniyledir ki **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerle cihadın müminlerin elleriyle olmasını meşru kılmıştır. Oysa **Allâh-u Te'âlâ** peygamberlerini yalanlayan geçmiş ümmetleri, köklerini kazıyan toplu felâketlerle cezâlandırmıştır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ Nûh** kavmini tûfanla, **Âd** kavmini uğursuz günlerin rüzgârıyla, **Semûd** kavmini sayhayla (**Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın nârasıyla), **Lût** kavmini yerin dibine batırılmakla, şehirlerinin ters döndürülmesiyle ve gökten yağan taşlarla, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavmini de bulut gününün azâbıyla helâk etmiştir. **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı gönderdiğinde düşmanı **Firavun**'u ve kavmini de denizde boğarak ihlâk etmiştir. Sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a Tevrât'ı indirdiğinde kâfirlerle muhârebeyi o kitapta meşrû etmiş ve ondan sonra diğer şerîatlerde de hüküm böylece devâm etmiştir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى بَصَائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً﴾

"Andolsun ki; elbette (**Nûh, Hûd, Sâlih** ve **Lût** kavimleri gibi) **evvelki asırlar** (halkın)ı **helâk etmemizin ardından Biz Mûsâ'ya, insanlar için** (kalp gözlerini açacak) **basîretler,** (cennete kavuşturacak hükümleri öğreten) **üstün bir hidâyet ve** (kendisiyle amel edenler hakkında) **büyük bir rahmet** (vesîlesi) **olmak üzere gerçekten o** (Tevrât) **Kitabı**(nı) **verdik"** *(Kasas Sûresi:43)* buyurmuştur.

Kâfirlerin **Allâh-u Te'âlâ** tarafından semâvî ve arazî birtakım âfetlerle helâk edilmesindense, onları alçaltma ve müminlerin gönüllerini rahatlatma bakımından müminlerin kâfirleri katletmesi daha tesirlidir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu ümmetin müminlerine hitâben:

﴿قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ﴾

"Onlarla savaşın ki; Allâh sizin ellerinizle onlara (ölümü revâ görerek) **azap etsin, kendilerini** (esir ettirerek) **alçak etsin, onlara karşı size yardım etsin ve** (onlardan çektikleri eziyetler yüzünden) **müminler topluluğunun kalplerine şifâ ver**(ip kendilerini sevindir)**sin"** *(Tevbe Sûresi:14)* buyurmuştur. Bundan dolayı **Kureyş** ulularının, hakir gördükleri Müslümanların gözü önünde düşmanlarının elleriyle katledilmesi onlara işkence üstüne işkence olmuş ve îman hızbinin sadrına şifâ vermiştir. **Ebû Cehil**'in harp meydanında gebertilmesi, bulaşıcı hastalık nedeniyle memleketinde ölen **Ebû Leheb**'in durumundan daha fecî ve daha alçaltıcı olmuştur. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi:

﴿إِنَّ اللهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

"Şüphesiz ki Allâh Azîz ve Hakîm'dir" kavl-i şerîfiyle sonlandırmıştır ki **Azîz** ism-i şerîfiyle:

﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ﴾

"Şüphesiz ki Biz, o en yakın (dünyâ) **hayat**(ın)**da da,** (peygamberler ve hafaza melekleri gibi) **şâhitlerin**(, ümmetlerin amellerine şâhitlik yapma göreviyle) **ayağa**

kalkacağı (kıyâmet) **gün**(ün)**de de elbette rasûllerimize ve** (onlara) **îmân etmiş olan o kimselere sürekli yardım edeceğiz"** *(Mümin Sûresi:51)* âyet-i kerîmesinde vaad ettiği üzere müminleri mutlaka gâlip edeceğine, **Hakîm** ism-i şerîfiyle ise hikmeti gereği onları görünmeyen ordularla değil de, Müslümanların elleriyle helâk edeceğine dikkat çekmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine; melekler hak üzere olan her orduya yardım ederler, bizim gözümüze görünmeseler de bu böyledir. Hakîkatte bu güçler gâlip olan rûhânî kuvvetlere işârettir ki bu kuvvetler (nefisle cihattan ibâret olan) cihâdı ekber ile mücâhede eden bir kişide zuhûr ettikleri zaman mağlup olmuş şirret nefis kuvvetlerinden hiçbir şey onların karşısında duramaz. Bu kuvvetlerin mazharı olan zâhirî kâfirler de böylece yenik düşerler. İşin temeli ise yakîn ve itmi'nân (şüphesiz inanç ve **Allâh**'ın zikriyle yatışmak)dır.

Rivâyet olunduğu üzere; İsrâîloğullarına sekînet verilmişti ki bu, harp safları kurulduğunda sesiyle düşmanların kalplerine korku salıp onları yerinden söken sâkin bir rüzgârdı. Aslında bu, İsrâîloğullarının enbiyâsı için bir mûcize, hükümdarları için de bir kerâmetti.

Sekînetin diğer iki mânâsı daha vardır ki bunlardan birincisine göre sekînet; **Hakk Te'âlâ**'nın sun'unun letâifinden (görülmeyen sanatlarından) biri olup hikmetle konuşan zâtların diline ilkā olunan bir şeydir. Melekler peygamberlerin kalplerine vahiy ilkā ettikleri gibi sekînet de hakîm kimselerin diline getirilir. Bir yandan da bu kişilerin sır latîfeleri rahata erdirilip, mânevî âlemin sır perdesi de kendileri için açılır.

Sekînetin ikinci mânâsıysa, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve müminlerin kalplerine indirilen, kendisinde hem nur, hem kuvvet, hem de rahatlık cem eden, korkanları teskin eden ve mahzunları tesellî eden mânevî bir şeydir. **Allâh** yolunda cihâd edenler sahâbe-i kirâmdan sonra da kıyâmet vaktine kadar bu hâli tevârüs etmişlerdir. Bu sekînetin bâzı vakalarda zaman zaman zuhûr etmemesi ise, **Allâh-u Te'âlâ**'nın gâfillerden gizlediği bâzı hikmetler nedeniyledir. (Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:)

هَرْ خَلَلْ كَانْدَرْ عَمَلْ بِينِى زِ نُقْصَانِ دِلَتْ رَخْنَه اَنْدَرْ قَصْرْ بِينِى اَزْ قُصُورِ قَيْصَرَسْتْ

"Amelde gördüğün her bozukluk ve her noksanlık, gönül noksanlığındandır. Zarar ziyân içinde bir köşk görürsen, (bil ki) **Melik Kayser'in kusûrundandır."**

*İbâdet ve tâatinde gördüğün her bozukluk ve noksanlık, gönlün noksâniyetindendir. Yâni kalbin, gönlün tam bir yönelişle **Hakk**'a müteveccih olmadığından amelde bozukluk, noksanlık olur. Köşkde, kasırda bir zarar, ziyân, çatlak, yarık görürsen, bu da Melik Kayser'in kusûrundandır. Yâni köşkte ne kusûr vardır, onu inşâ ettiren pâdişâhın kusûrundandır ki dikkat ve îtinâ etmemiştir. Bunun gibi amelin kusûru yoktur, o kusûr sendedir ki, niyet ev îtikādın ve kalbin bozuktur. Ondan sebep amelinde noksâniyet olur, azîzim, dikkat gerektir sultânım.* *(Aşçı Dede Efendi-İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/707)*

Her asır bir öncesine nispetle daha düşük durumdadır, bundan dolayı bâzı seriyyelerde hiç yardım zuhûr etmemektedir. Hattâ kiminde: "Ey kâfirler! Fâcirleri

öldürün" denilecek hal zuhûr etmiştir. Yâni "Müslüman'ım" diye harbe gidenler saldıracakları düşman topluluğundan daha îmansız ve daha bozuk durumda oldukları için yardıma mazhar olamazlar.

Bir keresinde **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a: "**Osman**'ın hilâfetiyle senin hilâfetin niye böyle bulanık oldu? **Şeyhayn**'in (**Ebû Bekir**'le **Ömer**'in) halîfeliği böyle değildi" denilince:

«كُنْتُ اَنَا وَعُثْمَانُ مِنْ اَعْوَانِهِمَا وَاَنْتَ وَاَمْثَالُكَ مِنْ اَعْوَانِنَا»

"Ben ve Osman onların yardımcılarındandık, bizim yardımcılarımız ise sen ve senin gibiler oldu" diye cevap verdi.

Artık **Allâh** yolunda cihâda gidenlere gereken odur ki Rablerinden yardım istesinler ve sahâbe hazâratıyla onlardan sonra gelenlerin **Allâh**'a yalvarmaları gibi **Allâh**'a yalvarsınlar. Ola ki **Allâh** yardımını izhâr eder.

(**Sa'dî** *(Kuddise Sirruhû)* ne güzel söylemiştir:)

دُعَايِ ضَعِيفَانِ اُمِيدْوَارْ زِ بَازُوىِ مَرْدِى بَه آيَدْ بَكَارْ

"(Allâh'tan) ümitli olan zayıfların (miskin ve fakirlerin) **duâsı,**
Güçlü adamın pazusundan daha çok işe yarar." *(Bostan, Bâb:1, no:1123)*

Zayıf, miskîn ve fakîr olan ehl-i muhabbetin ve dervişlerin ümitli olan duâları, insanlık ve erkeklik kuvvetinden daha iyi işe yarar. Yâni onların zâhirde kuvveti yoktur, lâkin mânevî kuvvetleri vardır. Onlar insân-ı kâmil, merd-i sâdık ve muhibb-i ***Hakk*** *oldukları için taraf-ı İlâhîden onlara nusret ve yardım olunur. Duâları makbûl-i* ***dergâh-i İzzet*** *olduklarından,* ***Allâh*** *erleri beşeriyet kuvvetinin göreceğinden daha fazla ve daha iyi iş bitirir, lâ şekk ve lâ şübhe, azîzim!* *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/707-708)*

(Bir başkası da şöyle demiştir:)

أَلَا أَيُّهَا الْمَرْءُ الَّذِى فِى عُسْرِهِ اَصْبَحَ اِذَا اشْتَدَّ بِكَ الْاَمْرُ فَلَا تَنْسَ أَلَمْ نَشْرَحْ

"Ey zorluk içerisinde sabahlayan kişi, uyanık ol,
İş zora girince Elem neşrah sûresini unutma!"

Şunu bil ki; sözlerin en doğrusu **Allâh-u Te'âlâ**'nın kavlidir ve **Rasûlünün** beyânıdır. **Allâh-u Te'âlâ** gerçekten dostlarına vaadlerde ve imdâtlarda bulunmuştur. Artık sen îmânını ve yakînini kuvvetlendirmeye bak!

Şeyh Muhyiddîn ibni 'Arabî *(Kuddise Sirruhû)* **"el-Fütûhât"**ının **"Vasiyetler"** bölümünde şöyle anlatmıştır:

"Bizim yanımızda tanınan gözde insanlardan biri cüzzâm illetine mübtelâ oldu - ondan **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız-. Kendisinde hastalığın yerleştiğini gören bütün tabibler: "Bu illetin ilacı yoktur." dediler. O sırada hadîs-i şerîflere büyük îtikâdı olan **Sa'dü's-Sü'ûd** nâmındaki hadis ehli bir **Şeyh Efendi** onu görünce: "Ey adam! Niye canını hoş tutmuyorsun?" dedi. O: "Hekimler bu illetin devâsı olmadığını söylediler" deyince, **Sa'dü's-Sü'ûd** *(Rahimehullâh)*: "Tabibler yalan söylediler, **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlardan daha mahâretlidir. Nitekim o, çörek otu hakkında:

«إِنَّهَا شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ.»

"Şüphesiz ki bu her derde şifâdır" buyurmuştur. *(İsmâ'îl Hakkı, Rûhu'l-beyân:3/319; Buhârî, Tıbb:7, no:5363, 5/2153)*

Senin başına gelen bu dert de türlü dertlerden biridir." dedi. Daha sonra: "Bana çörek otuyla bal getirin." dedi. Sonra ikisini birbirine karıştırıp o adamın bedeninin tamâmına, yüzüne ve başından îtibâren ayaklarına kadar her yerine onu sürdü.

Bir miktar da kendisine yalattırdı ve öylece bir saat kadar onu bıraktı. Sonra onu yıkadığında o kişi eski derisinden soyulup çıktı, kendisinde farklı bir deri yetişti, düşen saçları da yeniden bitti.

İşte böylece o kişi iyileşerek evvelki âfiyet hâline dönünce, bu âlimin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hadîsine karşı kuvvetli îmânından dolayı tabipler de insanlar da hayrete düştü. Bu âlim başına gelen her hastalıkta çörek otu kullanırdı, hattâ göz iltihabında bile çörek otunu sürme yapıp gözüne çekerek ânında iyileşirdi.

Demek ki, îman kuvveti **Melik-i Mennân** (lütufkâr **Pâdişah**)ın inâyetiyle kişiye istediğini celbeder, lâkin hele de bu zamanda bu îtikādın ehli çok azalmıştır. Yardım edecek olan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. *(İsmâ'îl Hakkı, Rûhu'l-beyân:3/319)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** yardımının eserlerini ve kurtuluşun belirtilerini beyân etmiştir. Her kim zillet ve iftikār ile (boyun kırıp, ihtiyaç arz ederek) nusret ve selâmet (yardım ve kurtuluş) talep etmezse ona nâil olamaz. Zîrâ güç ve kuvvet arz ederek yardım talep etmek rubûbiyetle çekişmek olur. Kim de **Allâh-u Te'âlâ** ile çekişirse O onu kahreder (yenik duruma düşürür).

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ** dostlarını evvelâ melek yardımıyla müjdelemiş, sonra onları bu makamdan yükseltmiş de, verilen sözün incâzının sâdece **Melik** tarafından olacağına şâhit kılmış ve böylece onları melek yardımına meyletme hâli içerisinde terk etmemiştir. Bunun için: (وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللهِ) **"Yardım ancak Allâh katındandır"** buyurmuş, peşine ise: (إِنَّ اللهَ عَزِيزٌ) **"Şüphesiz ki Allâh Azîz'dir"** buyurmuştur.

Demek ki (**Allâh-u Te'âlâ**'nın murâd ettiği kişiler hakkında) belâdan kurtuluş ele geçer, güç ve tâkat veren türlü türlü imdatlar birbirine eklenir, duâlar işitilir, icâbet engellenmez, fazlaca lütf-u ihsanlar müsahhar edilir, lâkin yine de **Allâh Azîz**'dir. Evet, arayan bulur, lâkin O'nun atâsıyla! Rağbet eden kavuşur, lâkin sırf O'nun iyiliklerine! Yol kolaydır, lâkin O'nun lütfuna erişmeye! **Hakk Te'âlâ** ise ulaşılamayacak bir **Azîz**'dir, bütün vasılların da, fasılların da (ulaşmaların da ayrılmaların da), uzakların da, yakınların da ötesindedir. Ulaşan ancak nasîbine ulaşmıştır, geri kalan da ancak isteğinden geri kalmıştır, yâni kimse istediği mânâda **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşamamıştır."

"Âlûsî Tefsîri"nde bu âyet-i celîlenin tefsirinde zikredilen işârî mânâ bir önceki âyet-i kerîmeyle birlikte tercüme edilmiştir.

﴿ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (11)

(إِذْ يُغَشِّي) (Hatırlayın!) **O zamânı ki** (Allâh-u Te'âlâ) **bürüyordu,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (اَلنُّعَاسَ) **hafif bir uykuyu,** niçin? (أَمَنَةً) **bir güvenlik olsun için,** kim tarafından? (مِنْهُ) **Kendi tarafından,** daha, (وَيُنَزِّلُ) **indiriyordu,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** nereden? (مِنَ السَّمَاءِ) **gökten,** neyi? (مَاءً) **suyu,** niçin? (لِيُطَهِّرَ) **iyice temizlesin için,** kimi? (كُمْ) **sizi,** neyle? (بِهِ) **onunla,** daha niçin? (وَيُذْهِبَ) **gidersin için,** kimden? (عَنْكُمْ) **sizden,** neyi? (رِجْزَ الشَّيْطَانِ) **şeytanın murdarlığını,** daha niçin? (وَلِيَرْبِطَ) **bağlama yapsın için,** ne üzerine? (عَلَى قُلُوبِكُمْ) **kalpleriniz üzerine,** daha niçin? (وَيُثَبِّتَ) **sâbit kılsın için,** neyle? (بِهِ) **onunla,** neyi?(اَلْأَقْدَامَ) **ayakları**(nızı).

MEÂL-İ ŞERÎF

"Hani O, tarafından bir güvenlik olsun diye size hafif bir uyku bürüyor ve üzerinize gökten bir su indiriyordu ki sizi onunla (büyük-küçük abdestsizliklerden) **iyice temizlesin, sizden şeytanın** (sebebiyet verdiği cünüplük) **murdarlığını/**(susuzluktan helâk olacağınıza dâir verdiği) **vesvesesini/ gidersin ve** (sabrı, sebâtı ve **Allâh**'ın yardımına karşı kesin inanç ve güveni) **kalpleriniz**(e doldurup) **üzerine** (taşacak şekilde) **sıkıca bağlama yapsın, bir de** (kumda kayan) **ayaklar**(ınız)ı **onunla sâbitlesin/ayaklar**(ınız)ı (er meydanında) **sâbit kılsın/ !"**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; müfessirlerden bir cemaat şöyle anlatmıştır: **Allâh-u Te'âlâ Bedir**'de Müslümanların duâsına icâbette bulunduğunu ve onlara yardım vaad ettiğini beyân ettikten sonra bu yardımın altı nevi olduğunu zikretmiştir.

Birincisi: **"Hani O size Kendi katından bir güvenlik olmak üzere uyku hâli bürüyordu"** kavl-i şerîfiyle açıklanmıştır. Aslında her uyku ve ağırlık **Allâh-u Te'âlâ** tarafından gelmekteyse de, **Bedir**'de ashâbı kaplayan uykunun **Allâh-u Te'âlâ** tarafından olmak ile tahsis edilmesinin elbetteki farklı birtakım faydaları ve husûsiyetleri olması gerekir ki ulemâ bunu birkaç türlü îzah etmişlerdir.

Evvelâ; korkan kişi kendisi ve âilesi hakkında düşmanından endişelenirse onu uyku tutmaz. Korkan kişiler uyuyabiliyorlarsa güvendedirler demektir. İşte o şiddetli korku ânında sahâbe-i kirâmın uyuyabilmesi de korkunun kaybolduğuna ve emniyet hâsıl olduğuna delâlet etmiştir.

Sâniyen; Müslümanların korkusu tek yönlü olmayıp birçok yönden olmuştur ki, Müslümanların sayısının azlığı, kâfirlerin çokluğu, müminlerin harp hazırlığının azlığı, kâfirlerin mühimmâtının çokluğu ve Müslümanların ilk başta susuz kalmaları gibi haller korku ve telâşı mûcip olmuştur. İşte o gece **Allâh-u Te'âlâ** onlara hafif bir uyku kaplatarak kendilerini rahatlatmış, halsizliklerini ve susuzluklarını gidermiş, böylece onlar düşmanla harbe güç bulabilmişlerdir. Dolayısıyla bu uyku kendileri hakkında bir tehlikeden öte tam bir nîmet olmuştur. Çünkü düşman taarruzu karşısında hemen uyanıp müdâfaaya kalkışabilsinler diye o uyku onlara ağır vaziyette değil de hafif bir halde ilkā edilmiştir.

Yine böylece şiddetli korku vaktinde o uykunun o kadar kalabalık insanı bir kişiyi kaplar gibi kaplamış olması mûcize hükmünde hârikulâde bir iştir. Bundan dolayı **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Harpte gelen hafif uyku **Allâh**'ın gönderdiği bir güvencedir, namazda gelen uyku ise şeytandandır" demiştir. **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* da: "Şeytanın bir kaşığı bir de sürmedanlığı vardır, kaşığı yalan, sürmesi ise zikir ânında sebep olduğu uykudur" demiştir.

İkincisi: **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu makamda zikrettiği nîmet çeşitlerinden ikincisi: "O sizi kendisiyle temizlesin ve şeytanın pisliğini sizden gidersin diye semâdan üzerinize su indiriyordu" kavl-i şerîfinde açıklanmıştır. Bu suyun yağmur olduğunda şüphe yoktur. Rivâyetlere göre müşrikler su mahallini daha önce ele geçirerek Müslümanları sıkıntıya soktular, müminler susadı, hem içmek için hem de tahâret için su lâzım oldu, buna ilâveten ekserîsi de ihtilâm olarak cünüp oldular. Ayrıca bulundukları yer ayakların battığı ve hayvanların rahat yürüyemediği çok toz kaldıran bir kumluk olduğu için işleri daha da zorlaştı. Tam bu sırada şeytan onlara:

"Siz hak üzere olduğunuzu iddia ediyorsunuz, kendinizin **Allâh**'ın dostları olduğunuzu, içinizde de O'nun **Rasûlü** bulunduğunu sanıyorsunuz. Oysa müşrikler suyu elinizden aldı, siz ise abdestsiz ve cünüp vaziyette namaz kılacaksınız! Bu durumda hâlâ nasıl düşmanınıza gâlip geleceğinizi düşünebiliyorsunuz? Artık siz her an biraz daha susayacaksınız, tamâmen halsiz kaldığınızda onlar üzerinize yürüyecek, istediklerini öldürecekler, kalanlarınızı da **Mekke**'ye götürecekler" diye vesvese verdi ki bu vesveseye mâruz kalan ashâb çok şiddetli bir hüzne ve endişeye kapıldılar.

İşte bunun üzerine **Allâh-u Sübhânehû** kuvvetli bir yağmur indirdi ki bu, nusret ve zaferin delîli olmaktan öte birçok yönüyle onlara nîmet oldu. Şöyle ki; onlar kumlukta bir yer kazarak büyük bir havuz yaptılar, orada toplanan sudan kana kana içtiler, tahâret aldılar, hayvanlarını suladılar ve kaplara doldurarak azıklandılar. Ayrıca onlar o suyla gusül abdesti alarak cünüplükten kurtuldular ki bu kendileri için çok büyük bir nîmet oldu. Zîrâ cünüp olan bir müminin kendisini pis saydığı ve gusül imkânı bulamadığı zaman çok kederlendiği ve bu nedenle kalbinin çok huzursuz olduğu herkesin mâlûmu olduğu cihetle, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara gusül imkânı sağlaması en büyük nîmetlerinden biri oldu.

Âyet-i kerîmede **"Şeytanın pisliği"** olarak konu edilen husus; ya şeytanın onları susuzluktan korkutmak üzere verdiği vesveselerdir yâhut ihtilâmın getirdiği necâsettir, çünkü rüyâlanmak da şeytanın vesveselerinden biridir. Ayrıca şeytan o nedenle onlara: "Cünüp insana yardım gelmez" şeklinde bir vesvese verme imkânı da bulmuştur ki **Allâh-u Te'âlâ** yağmur yağdırmakla bütün bu pislikleri ortadan kaldırmıştır.

Üçüncüsü: **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede zikrettiği nîmetlerden biri de: **"Kalplerinizi sabırla rabtetsin diye"** cümle-i celîlesiyle ifâde edilmiştir. Bu mânevî rabt, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, sahâbe-i kirâmı Kendi lütfuna ve yardımına güvenme, bu nedenle de er meydanında sabr-u sebât edebilme makamına yükseltmesinden ibârettir. Zâten kula gelen yardım ancak **Allâh** katından olduğu gibi, onda bulunan sabır gibi güzel haller de yine **Allâh-u Te'âlâ**'dandır.

Zâhiren yağan yağmurun bu mânevî kuvvetin kazanılmasına sebep oluşu da unutulmamalıdır. Zîrâ bu yağmur, kalplerine gelen vesveselerin şeytandan olduğu, dolayısıyla kendilerinin gerçekten hak üzere olduklarına dâir inançlarının yerli yerinde oluşu ve yardımdan ümit kesmemeleri gerektiği gibi hususlarda sahâbe-i kirâmı uyarmış, hattâ müşâhede ettikleri bu hâl bu konuda kendilerine yapılacak nasîhatlerden daha tesirli olmuştur. İşte bu cümle-i celîlesiyle **Allâh-u Te'âlâ** yağmur yağdırarak müminlere bolca sabır ilkā ettiğini özellikle zikretmiştir.

Bu cümle-i celîlede isti'lâ mânâsında olan (عَلَى) harfinin kullanılması da, bu mânevî rabtın ve kazandırdığı sabrın, kalplerin içini doldurduktan sonra dışarı taştığına hattâ kalplerin üstüne çıktığına dikkat çekmektedir.

Dördüncüsü: Bu âyet-i kerîmede geçen: **"Böylece Allâh o su sebebiyle ayaklarınızı sâbit kılacak"** kavl-i şerîfi de farklı bir nîmet beyânıdır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın yağmur inzâli sebebiyle kaygan zemin bol yağmur yiyerek keçe gibi katılaşmış, toz bulutu sönmüş ve ayaklar o sahada sebat edebilmiştir ki bu da zaferin kazanılmasının en büyük sebeplerinden biri olmuştur.

Bu cümle-i celîlede geçen zamir, suya gidebileceği gibi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kalplere lutfettiği rabta da râci olabilir. Çünkü kalpte kuvvet, sabır ve cesâret olmadan harp sahâsında ayaklar sebât edemez.

(Farsça bir beyitte şöyle vâriddir:)

دِلا دَرْ عَاشِقِی ثَابِتْ قَدَمْ بَاشْ كِه دَرْ اِينْ رَهْ نَبَاشَدْ كَارْ بِی اَجْرْ

"Ey gönül! Âşıklıkta sâbit kadem ol (ayağını sâbit eyle),
Zîrâ bu yolda yapılan iş (elbette) **ücretsiz değildir."**

Ey gönül! Âşıklık yolunda ayağını kaydırma! Zîrâ bu aşk yolunda iş, illâ ki ücret iledir. Yâni bu aşk yolunda çekilen dert ve belâların kıyâmet gününde ecri ve karşılığı vardır. Ancak aşk, aşk-ı mecâzî olursa cezâsı (karşılığı) cehennem, aşk-ı hakîkî olursa karşılığı cennet ve ***Cemâlullâh****'dır, azîzim!.* *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/708)*

İşte bu âyet-i kerîmede su nîmeti beyân olunduğu gibi, açlık ve susuzluk korkusunun da şeytanın vesvesesinden olduğu açıklanmış olmaktadır. Zîrâ tevekkülü

kuvvetli olan bir kişi nezdinde, bulmakla kaybetmek eşittir. Hâlik ve Râzık (yaratan ve rızıklandıran) ism-i şerifleri **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerindendir.

Anlatılana göre; açlığa tahammül ve suya az ihtiyaç hissetme husûsunda aslanda olan güç hiçbir yırtıcıda yoktur. Aslan başkasının avından yemez, kendi avından doyunca da onu bırakır, bir daha ona dönmez. Karnı doyunca hareket yapar, köpeğin yaladığı sudan da içmez. Artık mümine yakışan bu sıfatlar husûsunda aslandan aşağı olmamasıdır.

عَلَى الْمَرْءِ اَنْ يَسْعَى لِتَحْسِينِ حَالِهِ وَلَيْسَ عَلَيْهِ اَنْ يُسَاعِدَهُ الدَّهْرُ

"Kişiye düşen odur ki, hâlini düzeltmek için gayret etmeli,
Zamânın ona yardımcı ol(up olma)**ması onu ilgilendirmemeli."**

Allâh-u Te'âlâ müminlere yardım ederek i'âneyi Kendisi için bir sünnet olarak tâyin etmiştir. Artık kâmil mümin tâkatı hasebince diğer müminlere yardım etmelidir.

Naklolunduğuna göre **Sâsân** hânedanından **Feyrûz ibni Yezdücerd ibni Behrâm** hükümdâr olduğu zaman adâletle ve insafla yönetim yaptı. Saltanatının yedi senesi geçtiği halde gökten yağmur inmeyince her şehre: "Her beldenin erzâkı zenginlerle fakirler arasında taksim edilecek, bir fakir açlıktan ölürse yerine zenginlerden bir adam öldürülecek" diye ferman gönderdi.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

Hâfız *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

تَوَانگَرا دِلِ دَرْوِيشِ خُودْ بَدَسْتْ آوَرْ كِه مَخْزَنِ زَر و گَنْجِ دِرَمْ نَخَواهَدْ مَانْدْ

"Ey zengin! (Şimdiden) **yoksulunun gönlünü kazan,**
Zîrâ altın hazînesi de, gümüş defînesi de kalmayacaktır!"

Yânî; ey dünya malı ile mecâzen zengin olan kişi! Müminlerden kendine müteallik olan fukarâ-i sâbirîne (sabırlı fakirlere) farz ve nâfile olarak, malının zekâtını vermekle, onların gönüllerini ele al da, böylelikle sen de ***Hakk Te'âlâ****'ya yakınlık elde et. Zîrâ elinde olan ile âhiret elde edilecek altın ve gümüşler kalmayacaktır, sonraki pişmanlık fayda etmez, azîzim! Yâni malını sana muhtaç olanlardan esirgeme, çünkü ne mal kalır, ne sen, ne de sana muhtaç olanlar! Hepsi de fânî olurlar. Bâkî ancak* ***Rabbü'l-İzzettir.*** *(Hâfiz Şerhi Konevî, Sûdî Efendi:1/489)*

Ey Allâh! Ecelimiz gelinceye kadar bizi cimrilikten ve tembellikten muhâfaza eyle!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; İşte sahâbe-i kirâm ve onlardan sonra kıyâmete kadar gelecek olan zevât ancak sadâkat (doğruluk), sabır, kalp kuvveti ve ayak sebâtı gibi kıymetli vasıflarla efendi olabilmişlerdir. Zâten dindarlık ve takvâ hâricinde hiçbir vasıf kimseyi kimseden üstün edemez.

Zührî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Abdülmelik ibni Mervân**'ın yanına geldiğimde: "Ey **Zührî**! Nereden geldin?" diye sordu. Ben: "**Mekke**'den" deyince o: "Orada halkına efendilik yapacak evsâfta kimleri ardında bıraktın?" dedi. Ben: "**Atâ ibni Ebî Rabâh**'ı" deyince o: "O kişi Araplardan mıdır, yoksa mevâlî (aslen **Arap** olmayıp sonradan Müslüman olan ve umûmiyetle âzatlı kölelerden olan âlimler)den mi?" diye sordu. Ben: "Mevâlîden" dedim. Bu sefer o: "O ne vasfıyla

onlara efendi olmuş?" deyince ben: "Diyânet ve rivâyet (dindar olması ve geçmiş büyüklerden intikal eden ilimleri hıfzedip insanlara anlatması) ile" dedim. O da: "Tabî diyânet ve rivâyet ehli olanların insanlara efendilik yapması yakışır" dedi.

O: "**Yemen** ehlinin efendisi kim?" deyince ben: "**Tâvûs ibni Keysân**" dedim. O onun Araplardan mı yoksa mevâlîden mi olduğunu sorunca ben: "Mevâlîden" dedim. O onun da üstünlük sebebini sorunca ben: "**Atâ** ne ile önder olduysa o da onunla" dedim. Kendisi de bunu uygun gördü.

Sonra **Mısır** ehline kimin önderlik yaptığını sorunca ben: "**Yezîd ibni Ebî Habîb**" dedim, onun da kimlerden olduğunu sordu, ben yine: "Mevâlîden" dedim. Sebebini sorunca yine öncekiler hakkında söylediklerini söyledi. Bunun ardından bana **Şam** ehlinin efendisini sorunca ben: "**Mekhûl-ü Şâmî**" dedim. O yine kimlerden olduğunu sorunca ben: "Mevâlîdendir, (**Sûdan** kavimlerinden olan) **Nüvbe**'li bir köleydi ki onu **Hüzeyl** kabîlesinden bir kadın âzât etmiştir" dedim. Yine evvelce söylediklerini söyledi. Sonra: "**Cezîre** ahâlîsine kim önderlik ediyor?" diye sorunca ben: "**Meymûn ibni Mehrân**" dedim. Onun da kimlerden olduğunu sorunca ben yine: "Mevâlîden" dedim. Yine eski sözlerini tekrarladı.

Sonra: "Bizim haremimiz halkına kim efendilik ediyor?" diye sorunca ben: "**Dahhâk ibni Müzâhim**" dedim. Onun da kimlerden olduğunu sordu, ben yine: "Mevâlîden" dedim, o da eski sözlerini tekrar etti. Daha sonra **Basra** ehline kimin efendilik yaptığını sorunca ben: "**Hasen ibni Ebi'l-Hasen**" dedim. Onun da kimlerden olduğunu sorunca ben yine: "Mevâlîden" dedim. Bunun üzerine o dayanamayıp: "Yazık sana! Peki **Kûfe** ehline kim efendilik ediyor?" deyince ben: "**İbrâhîm en-Neha'î**" dedim. O zaman onun kimlerden olduğunu sorunca: "Araplardan" dedim. Bu sefer: "Ey **Zührî**, şimdi sıkıntımı açtın! Vallâhi bu mevâlî, soylu Araplara da efendilik edecekler, yakında onlar adına minberlerde hutbe okunacak ve Araplar onların aşağısında kalacaklar" deyince ben:

«يَا اَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! اِنَّمَا هُوَ اَمْرُ اللهِ وَدِينُهُ فَمَنْ حَفِظَهُ سَادَ وَمَنْ ضَيَّعَهُ سَقَطَ.»

"Ey müminlerin emîri! Konuştuğumuz konu **Allâh**'ın emrinden ve dîninden ibârettir. Onu muhâfaza eden efendi olur, onu zâyi eden gözden düşer" dedim.

İbni Acîbe *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: Şeyhimizin şeyhi, kalplerine nefsânî arzular ve şeytânî vesveseler çokça gelen dervişlere uyumalarını emrederdi ve: "Aklı karışan kimse hemen uyusun ve uykuya doysun, o zaman kalbini bulacaktır. Çünkü uyku **Allâh**'ın bir güvencesidir ki şeytanın pisliğini ve ağırlığını onunla giderir, kalpleri de huzûruna onunla bağlar. Zîrâ uyku zevâl (insanın kendini kaybetme) hâlidir. Kul kendini kaybedince **Hakk** zuhûr eder, bâtıl da kaybolup gider.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; nü'âs (geçkinlik hâli) beyinden iner, kalp ise diridir. Nevm (uyku) ise zâhiren kalbi kaplar. Buna göre uyku nefis hükmündedir, nü'âs ise ruh hükmündedir.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** sahâbeye bir uyku hâli ilkâ etmiştir ki o hal onları yenik düşürmüştür. Böylece onlardan, kalkanının altında uyuklamayan kalmamıştır.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** onlardan kendi vasıflarını giderip onları kendi güç ve kuvvetlerinden uzak tutunca onları güven hâliyle desteklemiştir ki böylece onlar yardımın sâdece **Allâh-u Te'âlâ** katından geldiğini, düşmanları bozguna uğratanın ve onların kalplerine korku salanın kendileri değil de ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğunu, bir de her şeyin **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olup, hiçbir şeyin kendilerine âit olmadığını anlayabilsinler.

İbni Atâ *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** onların üzerine bir yağmur indirdi de böylece bedenlerinin kirlerini temizledi, ayrıca onlara rahmet yağdırarak kalplerini nurlandırdı ve düşmanın vesveselerine karşı onların göğüslerine şifâ verdi. İç âlemlerine de tume'nînet ve sıdk (yatışma ve doğruluk) elbisesi giydirdi.

Yakîn (şüphesiz inanç) suyu sır âlemlerine yağdığı zaman onlardan ihtilâc ve şekki (çalkantı ve şüpheyi) giderir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

"Kendisi sebebiyle sizi bulaşmış olduğunuz her türlü muhâlefetten arındırsın diye gökten üzerinize su indirdi" buyurdu.

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Dostlarının kalpleri belâyı sabır silahları ile karşılasın diye onları sıkıca bağlamıştır. Âriflerin sırları (iç âlemleri) kendilerine beliren gaypları müşâhede husûsunda sebat edebilsin diye onları da iyice rabt etmiştir."

Velîlerden biri şöyle demiştir: "Kalpler üç türlüdür; bir kalp vardır ki yaratıklara bağlıdır, bir kalp vardır ki isim ve sıfatlara merbuttur, bir kalp de vardır ki sâdece **Hakk**'a bağlıdır!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; o (**Bedir**) gece(si) onları uyku kaplamıştır, böylece **Allâh-u Te'âlâ** onların nefislerinden ve bedenlerinden yabancıların ve yorgunluğun sıkıntısını gidermiş, kalplerine emniyetin rahatlığını indirmiş ve gökten yağmur yağdırmış, bu nedenle onlar ihtilâm sebebiyle gusletmeleri îcab ettiği bir anda gusletme imkânı bulmuşlardır. Yağmur sebebiyle toprak da sıklaştığı için ayakları kaymamış ve şeytanların "Bak, '**Allâh** yolundayım' diyorsunuz ama gusletmeniz gerekti, su da bulamayacaksınız" şeklindeki vesveseleri ortadan kalkmıştır.

Uyku hâli kendilerinde yerleşip hisleri kaybolunca, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kifâyeti ve nusreti de onlara erişince gerçek yardımın onların sükûn ve hareketleriyle değil de ancak **Allâh-u Te'âlâ** tarafından olduğunu yakînen anladılar. **Allâh-u Te'âlâ** onların zâhirlerini akşam yağmuruyla temizlediği gibi, iç âlemlerini de hakîkat suyuyla, Kendisinden başka herhangi bir şeyi ve sebebi görmekten temizledi. İç âlemlerini vesveselere kulak vermekten korudu ve **Hakk Te'âlâ**'nın türlü türlü tasarrufları gereği kendileri hakkında da kaderin nasıl cereyân ettiğini onlara göstererek, kalplerine sebât verdi. **Allâh-u Te'âlâ** onların zâhirî ayaklarını cenk meydanlarında

sâbit kıldığı gibi mânevî ayaklarını da takdir mecrâlarının (kaderin işleyişlerinin) müşâhedesiyle istikāmet üzere sâbit eyledi.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede indirildiği beyân edilen su, öyle bir ğayb suyudur ki mâsivâyı görmekten kalpleri arındırır ve şeytanın pisliğini giderir. Şeytanın pisliği ise şeytanın süslemesinden kaynaklanan nefsânî isteklerden dolayı kalpte yer tutan birtakım arzulardır. Yine bu ğayb suyuyla **Allâh-u Te'âlâ** ayakları sâbit kılar da Zât tecellîsinden ibâret olan İlâhî nurlar birbiriyle çarpıştığı zaman ayaklar yerinden oynamaz. Çünkü Zât tecellîsinin nurları karşısında mânevî âlemde şecaat sâhibi olan pehlivanlardan ve ekâbiri ricâl (büyük velîler)den başkası sebat edemez.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: Hani Rabbiniz size uyku bürüyordu, yâni Kendi katından bir güvence olmak üzere sekînet indirerek bedenî kuvvetlerinizi ve nefsânî sıfatlarınızı dindiriyordu ve ruh semâsından üzerinize ilme'l-yakîn suyu indiriyordu ki böylece O sizi evham hadesinden (pisliğinden) ve hadîs-i nefs (vesvese) cünüplüğünden temizliyor, şeytanın korkutma vesvesesini sizden gideriyor, yakînî îman kuvvetiyle kalplerinizi güçlendiriyor ve mânevî yolda ayaklarınızı sâbit kılıyordu. Çünkü korkulu yerlerde şecaat ve atılganlık îmanda yakînin kuvvetli oluşunun semerelerindendir.

Bâzı meşâyıh bu âyet-i kerîmeleri hitâbın müsâit olduğu şekilde mürşid ve sâlik gibi enfüsî konularda tevil etmişlerdir. Her makāmın kendine has makāli (her yerin kendine özgü konuşulacak bir sözü) vardır.

Nîsâbûrî'nin tevillerinde bundan bir nebze mevcuttur, istersen oraya başvur. Ama yine de bizim zikrettiklerimiz maksadımız için kâfî gelir. Çünkü bizim gâyemiz kitabımızı bu büyüklerin kelimelerinden boş bırakmamaktır. Doğruya muvaffak kılacak olan ise ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

﴿ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (12)

(إِذْ يُوحِي) (Hatırlayın!) **O zamânı ki vahyediyordu,** kim? (رَبُّكَ) **Rabbin,** kime? (إِلَى الْمَلَائِكَةِ) **meleklere,** ne diye? (أَنِّي) **şüphesiz Ben,** kiminle berâberim? (مَعَكُمْ) **sizinle berâberim,** (فَثَبِّتُوا) **haydi sebat verin,** kime? (الَّذِينَ) **o kimselere ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** (سَأُلْقِي) **muhakkak Ben salacağım,** nereye? (فِي قُلُوبِ الَّذِينَ) **o kimselerin kalpleri içerisine ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** neyi salacağım? (الرُّعْبَ) **korkuyu,** (فَاضْرِبُوا) **hemen vurun,** nereye? (فَوْقَ الْأَعْنَاقِ) **boyunlar üstüne,** daha, (وَاضْرِبُوا) **vurun,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** neye? (كُلَّ بَنَانٍ) **tüm parmaklara.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Hani Rabbin meleklere vahyediyordu ki: 'Şüphesiz Ben (Müslümanlara yardım ve destek husûsunda) **sizinle berâberim. Haydi, o inanmış olan kimselere** (insan kılığında görünüp müjde vererek, sayılarını çoğaltarak ve bizzat harbe iştirak ederek) **sebat verin! Muhakkak Ben o kâfir olmuş kimselerin kalpleri içerisine korku salacağım, siz de hemen o** (îmansız) **boyunlar üstüne vurun! Onların tüm parmaklarına/tüm mafsallarına/ da vurun!"**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Beğavî, Nesefî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde **Bedir** muhârebesinde Müslümanlara lütfettiği yardımlarla ilgili bir önceki âyet-i kerîmede zikredilen dört nîmetine ilâveten iki nîmetini daha zikretmiştir.

Beşincisi: **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Hani Rabbin meleklere: 'Ben sizinle berâberim, haydi îman edenlere sebat verin' diye vahyediyordu"** kavl-i şerîfinde açıklanan nîmettir. Buradaki meleklerden maksat **Bedir** muhârebesine katılanlardır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlarla berâber olması ise:

﴿إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾

"Şüphesiz Allâh sabredenlerle berâberdir" *(Bakara Sûresi:153)* âyet-i kerîmesinde olduğu gibi yardımıyla berâberliğidir.

Meleklerin müminlere sebat vermesi ise birkaç türlü anlaşılabilir; bâzı âlimler: "Şeytanın Âdemoğlunun kalbine şer yollu vesveseler ilkā etme (bırakma) kuvveti olduğu gibi, meleğin de Âdemoğlunun kalbine hayırlı ilhamlar ilkā etme gücü vardır, şeytanın ilkāsına vesvese, meleğin ilkāsına ise lemme ve ilham adı verilir" de-

mişlerdir. İşte meleklerin müminlere sebat vermesi bu mânâda onların kalplerine azimlerini güçlendirecek ve ciddiyetlerini artıracak ilhamlar telkin etmelerinden ibârettir. Bir kavle göre bu tespit ve takviye meleklerin müminlerle berâber harbe katılmaları ve onlara mânevî kuvvet vermeleridir. Bir görüşe göre de melekler müminlerin tanıdıkları insanların sûretine girip onlara görünmüşler ve düşmanlarına karşı yardım vaadinde bulunmuşlardır.

Nitekim **Beyhakî** *(Rahimehullâh)*ın **"Delâil"**inde zikredildiği üzere: "Bedir günü melek, sahâbeden birine tanıdığı bir adam sûretinde gelir ve: 'Sevinebilirsiniz, çünkü onlar bir şey değiller, **Allâh** sizinle berâber! Ben müşriklerin: 'Vallâhi bize saldırırlarsa hemen kaçacağız' dediklerini duydum' derdi. Bâzen iki saf arasında dolaşarak: 'Sevinin! Şüphesiz **Allâh** size yardım edicidir' derdi."

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîme bize şunu anlatmıştır ki; melekler de **Hakk Te'âlâ**'nın kendilerine tevhîd hükümlerini tanıtmasına muhtaçtırlar. Meleklerin müminlere sebat vermesine gelince; melekler insan kılığına girerek Müslümanlara görünürler ve onlara müşriklerin sayısının azlığını, dolayısıyla Müslümanların onlara gâlip geleceğini bildirirlerdi, Müslümanlar ise onların melek olduğunu bilmezlerdi.

Bir görüşe göreyse; meleklerin müminlere sebât vermesi, onların kalplerine bıraktıkları ilham yoluyla olmuştur. **Hakk Sübhânehû** şeytanların vesveselerini kalplere ulaştırdığı gibi, meleklerin ilhamlarını da ulaştırmaktadır."

Altıncısı: Allâh-u Te'âlâ'nın: **"Şimdi Ben o kâfirlerin kalplerine korku salacağım"** kavl-i şerîfinde beyân edilen nîmettir ki bu da büyük nîmetlerdendir. Çünkü kalp nefsin emîridir. **Allâh-u Te'âlâ** müminlerin kalplerini sabırla rabtettiğini, güçlendirdiğini ve onlardan korkuyu giderdiğini beyân etmesinin ardından onların düşmanları olan kâfirlerin kalplerine korku saldığını açıklamıştır ki bu da **Allâh-u Te'âlâ**'nın müminlere karşı en büyük nîmetlerinden biri olmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen: "Siz de hemen o (îmansız) **boyunlar üstüne vurun! Onların tüm parmaklarına da vurun"** kavl-i şerîfindeki hitap bâzı müfessirlere göre müminlere âittir. Böylece müminlere kâfirleri gebertme müsaadesi verilmiştir. Ama ekserî müfessirlere göre bu hitap meleklere âittir ki bu mânâya göre bu cümle-i celîle meleklerin bilfiil savaştıklarının delîlidir. Nitekim **İbnü'l-Enbârî** *(Rahimehullâh)*: "Melekler insanlarla nasıl savaşacaklarını bilmedikleri için **Allâh-u Te'âlâ** onlara kâfirlerin nerelerine vuracaklarını tâyin etti" demiştir.

Rabî' ibni Enes *(Radıyallâhu Anh)*: "**Bedir** günü insanlar, melekerin öldürdükleriyle kendi öldürdüklerini, boyunlarının ve parmaklarının üzerinde ateş yanığı gibi bir morluk bulunmasıyla ayırt ederlerdi" demiştir. *(İbni Ebî Hâtim:5/1668; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/63)*

Meleklerin bilfiil savaşlara iştirâkleri hakkındaki rivâyetler 5. âyet-i kerîmenin tefsîrinde geçen **Bedir Ğazvesi** başlığı altında zikredilmiştir.

Âyet-i kerîmede **"Boyunların üstü"**nün tahsis edilmesi, en öldürücü nokta o bölge olduğu içindir. Dolayısıyla bu emir "Kellelerini cesetlerden ayırın" mânasına gelmek-

tedir. **"Parmakların"** zikredilmesi ise, kılıçların, okların ve silahların tutulması parmaklarla olduğundandır. Nitekim parmakları kesilenler muhârebeden âciz kalırlar.

Râğıb *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; insanın bütün hâllerinin ıslâhı (işlerinin yoluna konması) parmakları olmasına bağlıdır. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** Kendi kudretini beyân sadedinde parmakları tahsis ederek:

﴿بَلَى قَادِرِينَ عَلَى أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ﴾

"Evet! (Diğer kemiklere nazaran çok küçük ve latif olmalarına rağmen) **parmaklarını/*parmak uçlarını*/** (bile hiçbir noksan ve değişiklik bulunmaksızın dünyâda olduğu hâliyle) **düzgünce yaratmamıza gücü yetenler olarak** (onun bütün kemiklerini toplayacağız)" *(Kıyâmet Sûresi:4)* buyurmuştur.

"Nesefî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; insana vurulan kılıç darbesi ya öldürücü bölgelere isâbet eder ya da öldürücü olmayan yerlere gelir. İşte bu âyet-i kerîmesinde **Allâh-u Te'âlâ** meleklere müşriklerin hem öldürücü bölgeleri olan boyunlarının üstüne, hem de öldürücü olmayan parmaklarına darbe indirerek onlara iki tür azâbı birlikte uygulamalarını emretmiştir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Dahhâk** ve **Atıyye** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyanları vechile **"Boyunların üstüne"** tâbiri boyunların kendileridir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ﴾

"O kâfir olmuş kimselerle (harpte) **karşılaştığınız zaman, hemen o boyunları vurmakla** (meşgul olarak onları katledin)**! Nihâyet onları** (çokça öldürüp yaralayarak, bir daha harekete geçmelerine engel olacak şekilde) **ağırlaştırdığınız zaman, hemen** (esâret) **ip**(lerin)**i sıkıca bağlayın!"** *(Muhammed Sûresi:4)* kavl-i şerîfiyle müminlere kâfirlerin boyunlarını vurmalarını emretmesi buna delil olarak yeter.

Kāsım ibni Abdirrahmân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir seriyye gönderdi, onlar da bir adamı aradılar, o adam bir ağaca çıkınca o ağacı ateşle yaktılar. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelip bu durumu haber verdiklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yüzü değişti ve:

عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً فَطَلَبُوا رَجُلًا فَصَعِدَ شَجَرَةً فَأَحْرَقُوهَا بِالنَّارِ فَلَمَّا قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرُوهُ بِذٰلِكَ، فَتَغَيَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ: «إِنِّي لَمْ أُبْعَثْ أُعَذِّبُ بِعَذَابِ اللهِ، إِنَّمَا بُعِثْتُ بِضَرْبِ الرِّقَابِ وَشَدِّ الْوَثَاقِ.»

"Ben Allâh'ın azâbıyla azap yapmak üzere gönderilmedim, ben (savaşta) **ancak boyunları vurmak ve** (esâret) **bağları**(nı) **sıkıca bağlamak ile gönderildim"** buyurdu. *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:33135, 6/489; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/33)*

"Meğâzi'l-Emevî" isimli eserde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü kâfirlerin leşleri arasında dolaşırken:

«. . . نُفَلِّقُ هَامًا»

"Başları ayırıyoruz..." diye beytin evvelini okudu. Kendisi:

﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ﴾

"Biz ona şiir öğretmedik, zâten bu ona yakışmaz" *(Yâsîn Sûresi:69)* âyet-i kerîmesi mûcebince şiir inşâd etmediği için şiirin sonunu **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın söylemesini istediğini ifâde eder gibi yapınca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*:

...مِنْ رِجَالٍ أَعِزَّةٍ عَلَيْنَا وَهُمْ كَانُوا أَعَقَّ وَأَظْلَمَا

"... (evvelce) bize göre çok ulu adamların (kafalarını bedenlerinden ayırıyoruz), **Ama onlar çok isyankâr ve zulümkâr idiler"** diye sonunu tamamladı. *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/33)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın Beşere de, Melek Sınıfına da Ne Tür Yollarla Vahiyde Bulunduğu:

﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ﴾

"Ya (uykuda veyâ uyanıkken, vâsıtasız olarak kalbine bırakılma yoluyla gerçekleşen) **bir vahiy yâhut** (Zât'ı görülmeyip,) **perde arkasından** (kelâmı işitilerek,) **ya da bir rasül gönderip, Kendi izniyle dilediğini** (ona) **vahyetmesi dışında hiçbir beşer için, Allâh'ın kendisiyle konuşması olmamıştır. Şüphesiz ki O,** (Zât'ı hakkında da, sıfatları husûsunda da yaratıklara benzemekten son derece yüce olan bir) **Aliyy'dir,** (her işi hikmeti gereği yerli yerinde yapan bir) **Hakîm'dir.** (Buna binâen bâzen vâsıtalı, bâzen de vâsıtasız olarak, ya ayânen veyâ perde arkasından, dilediği peygamberiyle mükâleme buyurmuştur.)" *(Şûra Sûresi:51)*

﴿ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (13)

(ذٰلِكَ) **İşte sana! Bu,** ne sebepledir? (بِأَنَّهُمْ) **şu sebepledir ki şüphesiz onlar,** (شَاقُّوا) **karşı geldiler,** kime? (اللّٰهَ) **Allâh'a,** daha kime? (وَرَسُولَهُ) **Rasûlüne,** (وَمَنْ يُشَاقِقِ) **her kim karşı gelirse,** kime? (اللّٰهَ) **Allâh'a,** daha kime? (وَرَسُولَهُ) **Rasûlüne,** (فَإِنَّ اللّٰهَ) **şüphesiz ki Allâh,** kimdir? (شَدِيدُ الْعِقَابِ) **azâbı çok şiddetli olandır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **İşte sana! Bu** (kâfirlerin başına gelen hezîmet) **şu sebepledir ki gerçekten onlar Allâh'a ve Rasûlü'ne karşı gelmiştirler. İşte her kim Allâh'a ve Rasûlü'ne muhâlefet ederse muhakkak ki Allâh, azâbı çok şiddetli olan bir Zât'tır."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Müslümanlara lütfettiği bunca nîmetleri zikrettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde kâfirlerin başına gelen bu belâların sebebini açıklamıştır ki bu da, onların **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne muhâlefet etmiş olmalarıdır. Tabî ki burada **Allâh**'a muhâlefetten kastedilen husus, **Allâh**'ın dostları olan müminlere ya da dînine karşı gelmiş olmalarıdır.

Allâh-u Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda: **"Her kim Allâh'a ve Rasûlüne muhâlefet ederse şüphesiz ki Allâh, azâbı pek şiddetli olandır"** buyurarak **Bedir**'de kâfirlerin başına gelen katl, esâret ve hezîmet gibi felâketlerin âhirette kendilerine hazırlanmış olan azaplara nispetle pek az bir şey olduğuna dikkat çekmiştir ki bundan maksat; kâfirleri inkârdan engellemektir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden şu anlaşılmıştır ki; **Allâh-u Te'âlâ** suçlulara mühlet verir ama onları mühmel (başıboş) bırakmaz. Âkıbet onlara yaptıkları kötü işlerin çetin azâbını tattırır ve böylece şüphelerini ortadan kaldırır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, kulun dünyâda ve âhirette kazanacağı her türlü saâdet ve şakāvette kendi kesbinin de dahl-ü tesiri bulunduğuna işâret etmektedir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** müşriklerin başına gelen felâketlerin, yine kendilerinin **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne karşı gelmeleri sebebiyle olduğunu açıklamıştır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne muhâlefet, tard olunmayı ve uzaklaşmayı mûcibdir. **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne muvâfakat ise yakınlığı ve sevgiyi gerektirir. Kula sevgi ve dostluk kazandıracak olan bu muvâfakat beş şeyle hâsıl olur: Sevgilinin emirlerini tutmak, yasaklarından kaçınmak, O'nu çok zikretmek, kahrına teslîm olmak, Peygamberine uyup onun âdâbıyla edeplenmek, ahlâkıyla ahlâklanmaktır.

Kulun kovulmasını ve uzaklığını gerektirecek olan muhâlefet ise, bu sayılanların zıtlarıyla gerçekleşir ki onlar da; emre muhâlefet, yasakları irtikâb, zikirden gaflet, belâ geldiğinde gazaplanmak ve haram olan bid'atlerle mekrûhlar işleyerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymamaktır ki, işte bu durumlar insanı **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne muhâlefete, muhâlefet de mubâ'adete (uzaklaşmaya) çeker götürür.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh'a ve Rasûlüne Muhâlefet Edenlerin Dünyâda ve Âhirette Başlarına Neler Geleceği:

﴿ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِّ اللهَ فَإِنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

"(Habîbim!) **İşte sana! Bu** (kâfirlerin başına gelen hezîmet) **şu sebepledir ki; gerçekten onlar Allâh'a ve Rasûlü'ne karşı gelmişlerdir. Her kim Allâh'a muhâlefet ederse, muhakkak ki Allâh, azâbı pek şiddetli olan bir Zât'tır."** *(Haşr Sûresi:4)*

﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾

"Doğru yol kendisine açıkça belirdikten sonra her kim o Râsule karşı gelir ve (inanç yâhut amel bakımından) **müminlerin yolundan başkasına uyarsa, onu bağlı kalıp devâm ettiği o** (kötü) **şeye takipçi kılar** (ve seçmiş olduğu bâtıl yolla baş başa bırakır)**ız,** (âhirette ise) **kendisini cehenneme girdiririz. Bir varış yeri olarak o ne kötü olmuştur!"** *(Nisâ Sûresi:115)*

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدٰى لَنْ يَضُرُّوا اللهَ شَيْئًا وَسَيُحْبِطُ أَعْمَالَهُمْ﴾

"O (Kureyza ve Nadîr kabîlelerine mensup Yahudi) **kimseler ki kâfir olmuşlardır,** (insanları) **Allâh'ın yolundan engellemişlerdir ve (Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Tevrât**'taki vasıflarını okuyarak ve gösterdiği mûcizeleri görerek) **hidâyet kendilerine iyice belirdikten sonra o Rasûl'e karşı bir şıkta** (ve muhâlif bir cephede) **yer almışlardır; gerçekten onlar en ufak bir şeyle bile Allah'a** (da, peygamberine de) **aslâ zarar veremezler. Zâten muhakkak O onların** (İslâm'ı iptal uğrundaki tüm çabalarını ve kendi dinlerinde sevap umarak yapmış oldukları iyi) **amellerini boşa çıkaracaktır."** *(Muhammed Sûresi:32)*

﴿فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

"(Ey Habîbim ve ashâbı!) **Şimdi eğer o** (Yahudi ve Hristiya)**nlar sizin kendisine inanmış olduğunuz o şeylere**(; o îman esaslarına) **sizin gibi îmân ederlerse/sizin kendisine inanmış olduğunuz şeylere inanırlarsa/, muhakkak doğru yolu bulmuşturlar. Eğer yüz çevirirlerse, onlar ancak** (bir çekişme, düşmanlık, muhârebe ve sapıklıktan ileri geçmeyen) **büyük bir muhâlefet içindedirler.**

Muhakkak Allâh onlar(ın şer ve zararların)**a karşı sana kâfî gelecektir.** (Din düşmanlarının sözlerini hakkıyla işiten) **Semî' de,** (içlerinde taşıdıkları kin ve kıskançlığı tam mânâsıyla bilen) **Alîm de ancak O'dur!"** *(Bakara Sûresi:137)*

﴿ ذٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (14)

(ذٰلِكُمْ) (Ey kâfirler!) **İşte size!** (Azâbınız) **budur, (فَذُوقُو) şimdilik tadın,** neyi? **(هُ) bunu, (وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ) şüphesiz o kâfirler için vardır,** ne? **(عَذَابَ النَّارِ) o ateş azâbı.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey kâfirler!) İşte size (Azâbınız) **budur! Şimdilik** (dünyâda) **tadın bunu! Üstelik o** (cehennem) **ateşin**(in) **azâbı da hiç şüphesiz yine o kâfirler içindir!"**

Î Z Â H Â T

"Kuşeyrî, Fahrurrâzî, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Kendisine** ve **Rasûlü**'ne muhâlefet edenlere çok şiddetli azap edeceğini beyân ettikten sonra bu azâbın sıfatını, bunun bâzen dünyâda muaccel (âcil), bâzen de âhirette müeccel (geciktirilmiş) olabileceğini açıklamıştır. Demek ki bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; kâfirler ve âsîler için iki türlü azap vardır; biri peşindir, diğeri tehirlidir.

Âyet-i kerîmenin başında geçen ism-i işâret kâfirlerin başına dünyâda gelen katl ve esâretlere (öldürülmelere ve esir alınmalara) işâret etmekte olup, bunlar hakkında **"Zevk** (tatma)" tâbirinin kullanılması ise, başlarına gelen bunca felâketin âhirette kendileri için hazırlananlara nispetle tadımlık bir şey olduğuna dikkat çekmiştir. Çünkü "Zevk" tâbiri, çoğun durumunu anlamak için azın tadına bakmak demektir.

Yine bu tâbirden anlaşıldığına göre tatmak sâdece yenilen şeyin tadına bakmak anlamında olmayıp, farklı yollarla da elde edilen idrâkler hakkında kullanılabilir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** cehennemde kâfire:

﴿ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾

"Tat bakalım, gerçekten sen çok ulu ve değerli biriydin" *(Duhân Sûresi:49)* buyuracağını nakletmiştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

«إِنِّي أَبِيتُ أُطْعَمُ وَأُسْقَى.»

"Ben gecelediğimde yediriliyorum, içiriliyorum" *(Buhârî, Savm:47, no:1860, 2/693; Müslim, Sıyâm:11, no:1104/60-61, 2/775-776)* hadîs-i şerîfiyle bu mânevî idrâke işâret etmiştir. İşte bütün bunlar tatmak, yemek ve içmek gibi fiillerin cismânî yola benzemeyen rûhânî bir tarik ile de sâbit olabileceğine delâlet etmektedir. Evliyâullâhtan bâzılarının yıllarca yemeden içmeden durduklarına dâir nakledilen rivâyetlerin sıhhati böylece daha iyi anlaşılmış olsa gerektir!

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin sonunda zamir konu(lup "Onlar için" buyru)lacak yerde ism-i zâhir vazedilerek: **"Cehennem azâbı o kâfirlere âittir"** buyrulmuş olması, hem dünyâda hem de âhiretteki azapların bir kişide birleştirilmesinin yegâne sebebinin kâfirlik olduğuna delâlet etmektedir. Bilfiil işlediği günahlar sebebiyle mümin kişiye de dünyâda musîbetler vurabilir, ama bu kendisi için keffâret olur, inşâallâh âhirette azâba uğratılmaz.

Nitekim **Ebû Sühayle** *(Radıyallâhu Anh)* **Hazret-i Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle söylediğini anlatmıştır:

عَنْ أَبِي سُخَيْلَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ اٰيَةٍ فِي كِتَابِ اللهِ تَعَالٰى حَدَّثَنَا بِهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «﴿مَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ﴾ وَسَأُفَسِّرُهَا لَكَ يَا عَلِيُّ! ﴿مَا أَصَابَكُمْ﴾ مِنْ مَرَضٍ أَوْ عُقُوبَةٍ أَوْ بَلَاءٍ فِي الدُّنْيَا ﴿فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ﴾ وَاللهُ تَعَالٰى أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يُثَنِّيَ عَلَيْهِمُ الْعُقُوبَةَ فِي الْاٰخِرَةِ وَمَا عَفَا اللهُ تَعَالَى عَنْهُ فِي الدُّنْيَا فَاللهُ تَعَالٰى أَحْلَمُ مِنْ أَنْ يَعُودَ بَعْدَ عَفْوِهِ.»

"Ben size **Allâh-u Te'âlâ**'nın kitabında bulunan en fazîletli bir âyeti haber vereyim mi ki bize onu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* anlatmıştı (ve şöyle buyurmuştu):

"Size isâbet eden herhangi bir musîbet, ellerinizin kazanmış olduğu (kötü) **şeyler sebebiyledir. Yine de O, birçoğunu affetmekte** (ve onlara cezâ vermemekte)**dir.** (Aksi takdirde yeryüzünde hiçbir canlı bırakacak değildir)**" âyeti var ya, ey Ali onu sana tefsir edeyim:** (Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesiyle:) **"Size dünyâda isâbet eden herhangi bir şey; hastalık yâhut cezâ veyâ belâ ellerinizin kazandığı günahlar sebebiyledir"** (buyurmuş olmaktadır.) **Allâh-u Te'âlâ** (mümin kullarına dünyâda sıkıntı çektirdikten sonra) **ikinci defâ âhirette onlara azap etmeyecek kadar keremlidir. Allâh-u Te'âlâ dünyâda bir kişiyi affettiyse bu affından sonra tekrar** (cezâlandırmaya) **dönmeyecek kadar Halîm'dir."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:649, 2/78; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:4/128; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/35-36)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede kâfirlerin hem sûreten, hem de mânen azâbı tadacakları bildirilmiştir. Sûretâ azap; öldürülmek, esir alınmak ve istenmedik musîbetlere dûçar kılınmakla olur. Mânevî azap ise, **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrundan kovulup uzaklaşmak, mânevî perdelerin üst üste yığılması, kalp ölümü, basîret körlüğü, ruh zâfiyeti, nefsin güçlenmesi, hevâsının galebe çalması, sıfatlarının istîlâsı ve kişiyi haktan uzaklaştırıp bâtıla yakın eden şeylerdir.

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (15)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ) **Ey o kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** yâni ey müminler!, (إِذَا لَقِيتُمْ) **karşılaşırsanız,** kiminle? (الَّذِينَ) **o kimselerle ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** onlar ne haldeyken? (زَحْفًا) **çok kalabalık bir ordu hâlindeyken,** ne yapmayın? (فَلَا تُوَلُّو) **döndürmeyin,** kime? (هُمْ) **onlara,** neyi? (الْأَدْبَارَ) **arkaları**(nızı).

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Çok kalabalık bir ordu hâlindelerken o kâfir olmuş kimselerle karşılaşırsanız onlara arkaları(nızı) **döndür**(üp geri çekil)**meyin!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ müminlerin **Bedir**'deki cihâdını beyân ettikten sonra cihattan kaçmamak gerektiğini açıklamak üzere bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen **"Zahf"** tâbiri aslında çocuğun yürümeden önce ayağını çeke çeke yaptığı sürünme hareketleridir. Savaşmak üzere ağır ağır birbirine yaklaşan ve tümü birbirine ekli tek cisim gibi gözüken iki ordunun hareketi de çocuğun bu hareketine benzetilerek burada da onlar hakkında bu tâbir kullanılmıştır.

"Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde müminlere: "Ey müminler! Kâfirlerle savaşta karşılaştığınız zaman kaçmak bir yana onlara arkanızı bile dönmeyin. Sayınız onlara yakın bile olmayıp onlardan az da olsa yine onlarla savaşın" buyurmuş olmaktadır.

Âyet-i kerîmede geçen: **"Dübürlerin döndürülmesi"** bozgundan ibârettir. Aslında hezimete uğrayan kişi düşmana sırt döner. Ama burada "Sırt dönmeyin" buyrulacak yerde "Makatlarınızı dönmeyin" buyrulması, hezîmete uğrayıp kaçmaktan tenfîr ve takbîh (nefret ettirmek ve o işin kötülüğünü açıklamak) içindir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde: "Harp meydanında toplu halde bulunan kâfirlerle karşılaştığınız zaman onlarla savaşmak için sebât edin, bozguna uğramayın" buyurmaktadır. Bu yüzden kalbin sebâtına şecaat denilmiştir.

Yine böylece şecaat, hem tâata, hem de düşmanla cihâda sabretmektir. Zâhirî mânâ budur. Bâtınî mânâ ise şeytanla cihâd etmektir ki, bunun gerektirdiği husus, şeytanın çağırdığı zellelere düşmekten geri durabilmektir.

Her kim şeytanın vesveseleriyle dâvet ettiği şeylere kapılmayıp ona icâbetten geri durma hudûdunda durabilirse işte o, cihâdın hakkını vermiş olur. Nefisle cihat da böyledir. Bir kul nefsin, fısıltılarıyla kendisini dâvet ettiği kötü şeylerden geri durur

da, nefsin, kendi hazlarını tatmin için kendisi üzerine yüklediği belâlar husûsunda şehvetine itaat etmezse o da cihâdın hakkını vermiş olur.

"Kurtubî, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede müminlere kâfirlerin önünde hezîmete uğrayıp geri dönmemelerini emretmiştir. Ancak bu emir müminlerin iki katı kadar olan düşman ordusuyla karşılaşmaları şartına bağlıdır. Ama kat kat fazla bir orduyla karşılaşıp da kaçana tehdit yönelmez. Harpten kaçmak Kur'ân'ın zâhirî ifâdesiyle ve müctehid imamların ekserisinin beyânıyla kebâir (büyük) günahlardandır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اِجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: «اَلشِّرْكُ بِاللهِ، وَالسِّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ.»

"Helâk edici olan yedi şeyden sakının" buyurunca sahâbîler: "Yâ **Rasûlellâh!** Bu yedi şey nedir?" diye sordular. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allâh'a ortak koşmak, sihir** (büyü) **yapmak, Allâh'ın haram kıldığı bir canı öldürmek,** (kısas ve recim gibi sebeplerle) **haklı olarak öldürülen müstesnâ, ribâ** (fâiz kazancı) **yemek, yetim malı yemek, düşmana hücum sırasında harpten kaçmak,** (kaleye girmişçesine) **zinâdan korunmuş olup onu hâtırından bile geçirmeyen mümin kadınlara zinâ iftirâsı atmaktır"** *(Buhârî, Vesâyâ:24, no:2615, 3/1017; Müslim, Îmân:38, no:89, 1/128; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/364; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/37-38)* buyurdu.

Beşîr ibni Hasâsiye *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Ben kendisine bî'at etmek için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geldiğimde o bana:

عَنْ بَشِيرِ بْنِ الْخَصَاصِيَةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأُبَايِعَهُ قَالَ فَاشْتَرَطَ عَلَيَّ: «شَهَادَةَ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَأَنْ أُقِيمَ الصَّلَاةَ وَأَنْ أُؤَدِّيَ الزَّكَاةَ وَأَنْ أَحُجَّ حَجَّةَ الْإِسْلَامِ وَأَنْ أَصُومَ شَهْرَ رَمَضَانَ وَأَنْ أُجَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! أَمَّا اثْنَتَانِ فَوَاللهِ مَا أُطِيقُهُمَا؛ اَلْجِهَادُ وَالصَّدَقَةُ، فَإِنَّهُمْ زَعَمُوا أَنَّهُ مَنْ وَلَّى الدُّبُرَ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ فَأَخَافُ إِنْ حَضَرْتُ تِلْكَ جَشِعَتْ نَفْسِي وَكَرِهَتِ الْمَوْتَ، وَالصَّدَقَةُ فَوَاللهِ مَا لِي إِلَّا غُنَيْمَةٌ وَعَشْرُ ذَوْدٍ هُنَّ رِسْلُ أَهْلِي وَحَمُولَتُهُمْ. قَالَ: فَقَبَضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ ثُمَّ حَرَّكَ يَدَهُ ثُمَّ قَالَ: «فَلَا جِهَادَ وَلَا صَدَقَةَ فَبِمَ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِذًا!» قَالَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَنَا أُبَايِعُكَ، قَالَ فَبَايَعْتُ عَلَيْهِنَّ كُلِّهِنَّ.

'Allâh'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına, Muhammed'in de O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şâhitlikte bulunmamı, namazı ikâme etmemi, zekât vermemi, İslâm haccı olan farz haccı yapmamı, ramazan ayında oruç tutmamı ve Allâh yolunda cihad yapmamı' şart koştu.

Bunun üzerine ben: "İki şeye gelince; vallâhi ben onlara güç yetiremem, onlar da cihad ve sadakadır, zîrâ o (sana inana)nların iddiasına göre harpte arkasını dönüp kaçan muhakkak **Allâh** tarafından gazaba uğramış oluyormuş, ben öyle bir

muhârebede bulunmam hâlinde nefsimin dehşete düşerek ölümü istememesinden korkarım. Sadakaya gelince; vallâhi benim birkaç kuzudan ve on deveden başka bir şeyim yok, onlar da âilemin sütü ve binekleridir" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (onun bî'atını kabul etmeyeceğini göstermek üzere) elini yumdu, sonra hareket ettirdi, daha sonra da:

'Cihad yok, sadaka yok! Peki, o zaman sen neyle cennete gireceksin?' buyurdu. Bunun üzerine ben: 'Yâ **Rasûlellâh**! Ben sana bî'at ediyorum' dedim ve bütün şartlar üzerine kendisine bî'at ettim." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:21952, 36/284; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1233-1234, 2/44-45; el-Mu'cemü'l-Evsat, no:1148, 2/76; Hâkim, el-Müstedrek, no:2/79-80; Ebû Nu'aym, Ma'rifetü's-sahâbe no:1176; İbnü Kāni', Mu'cemü's-sahâbe, 1/89; Hatîb, Târîh-u Bağdâd:1/195; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/37-38)*

Sevbân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «ثَلَاثَةٌ لَا يَنْفَعُ مَعَهُنَّ عَمَلٌ: اَلشِّرْكُ بِاللهِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَالْفِرَارُ مِنَ الزَّحْفِ.»

"Üç şey vardır ki onlarla birlikte hiçbir amel fayda vermez; Allâh'a ortak koşmak, ana-babaya isyân etmek ve harpten kaçmak" buyurmuştur. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1420, 2/95; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/, 7/38)*

Cessâs *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; sahâbe-i kirâm **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte oldukları zaman sayıları az veyâ çok olsa da onu bırakıp kaçmamaları farz idi. Diğer bir âyet-i kerîmede buyrulan:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِئَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾

"Ey Nebiyy(-i zî şân)**! İnananları** (kâfirlerle) **savaşa teşvik et! İçinizden sabredici yirmi kişi bulunursa,** (onlardan) **iki yüz** (kişiy)**e gâlip gelirler. Sizden** (sabırlı) **yüz** (kişi) **bulunursa, o kâfir olmuş kimselerden bin** (kişiy)**i yenerler"** *(Enfâl Sûresi:65)* kavli şerîfi -**Allâh-u** a'lem- **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bulunmadığı zamanlardadır. İşte o zaman yirmi kişinin ikiyüz kişiye karşı savaşması ve onlardan kaçmaması gerekliydi. Ama düşmanın sayısı bundan fazlaysa o zaman **Allâh-u Te'âlâ** harbe tekrar dönebilme imkânı bulabilmeleri için harp sahasından kaçıp başka bir Müslüman topluluğuna katılmalarını serbest kıldı. Daha sonra:

﴿اَلْآنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِئَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللهِ وَاللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾

"Şu anda Allâh sizde gerçekten (sayı ve sağlık bakımından) **bir zâfiyet bulunduğunu bilmiş ve** (bir kişinin, on kişiye mukāvemet yükümlülüğü hakkında) **sizden hafifletme yapmıştır. Artık içinizden sabırlı** (ve dayanıklı) **yüz kişi bulunursa,** (onlardan) **iki yüz** (kişiy)**e gâlip gelirler.**

Ama aranızdan (sabırlı) **bin** (kişi) **bulunursa, Allâh'ın izni** (ve desteği) **ile iki bin** (kişiy)**e gâlip gelirler. Zâten Allâh**(ın yardım ve desteği) **o sabredenlerle berâberdir"** *(Enfâl Sûresi:66)* âyet-i kerîmesiyle bu hüküm de neshedildi.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Evvelce size bir kişinin on kişiden kaçmaması farz kılınmıştı, sonra: **"Şu anda Allâh sizde gerçekten bir zâfiyet bulunduğunu bildi ve size hafifletme yaptı"** buyurarak size yüz kişinin ikiyüz kişiden kaçmamasını farz kıldı. Artık bundan sonra bir adam iki adamdan kaçarsa gerçekten o harpten kaçmış olur, yâni en büyük günahlardan olan harpten kaçma günahını işlemiş olur. Ama üç kişiden kaçarsa kaçmış olmaz" demiştir.

İmâm-ı Muhammed ibni Hasen *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; Müslüman ordusunun sayısı oniki bin kişiye ulaşmadıkça bu hüküm sâbittir. Yâni bir harp sanatının tatbiki söz konusu olmadığı müddetçe iki mislinden kaçmaları câiz değildir. Ama sayıları oniki bine ulaştığı takdirde düşmanın sayısı ne kadar fazla olursa olsun düşmandan firar etmelerine müsaade yoktur. **Hanefî** ashâbımız arasında bu görüş husûsunda bir ihtilaf zikredilmemiştir. Onlar bu konuda **Zührî**'nin, **Ubeydullâh ibni Abdillâh** tarîkıyla **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîfi delil almışlardır:

عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«خَيْرُ الصَّحَابَةِ أَرْبَعَةٌ وَخَيْرُ السَّرَايَا أَرْبَعُ مِائَةٍ وَخَيْرُ الْجُيُوشِ أَرْبَعَةُ آلَافٍ وَلَنْ يُغْلَبَ اثْنَا عَشَرَ أَلْفًا مِنْ قِلَّةٍ.»

"(Yol) arkadaşların(ın) en hayırlısı dört kişidir. Seriyye (küçük askerî birlik)**lerin en hayırlısı dört yüz kişidir, orduların en hayırlısı dört bin kişidir. On iki bin kişiyse sayı azlığından dolayı asla mağlup olmaz!"** *(Ebû Dâvud, Cihâd:89, no:2611, 2/42-43; Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/64; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/365)*

Ancak hadîs-i şerîfin bir rivâyetinde:

«مَا غُلِبَ قَوْمٌ يَبْلُغُونَ اثْنَيْ عَشَرَ أَلْفًا إِذَا اجْتَمَعَتْ كَلِمَتُهُمْ.»

"Sayıları on iki bine ulaşan bir topluluğun dâvâları bir olduğu zaman onlar mağlup olmaz" *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/64)* buyurulduğu için burada dâvâlarının ve görüşlerinin müttefik olma şartı da aranmıştır.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; cumhûrun kavline göre yüz kişinin ancak iki yüzü aşan sayıdan firar etmesi helâl olur. Bu durumda kaçmaları câizdir ama sabretmeleri daha güzeldir. Nitekim üçbin kişilik **Mûte** ordusu ikiyüz bin kişiye karşı durdular ki o ordunun yüz bini **Rumlar**'dandı, yüz bini de sonradan **Arap**'laşan **Lahm** ve **Cüzâm** kabîlelerindendi.

Endülüs'ün fethinde de buna benzer bir hâdise vukû buldu, şöyle ki; (Afrika vâlisi) **Mûsâ ibni Nusayr**'ın âzatlısı **Târık** (ibni Ziyâd) hicretin doksan üçüncü senesinin receb ayında bin yedi yüz kişiyle **Endülüs** (İspanya) üzerine yürüdü. Böylece **Endülüs** kralı **Lüzrîk** (Rodrik) ile karşılaştı, o yetmiş bin kişilik ordusu arasındaydı. **Târık** ona karşı sabırlı davranınca **Allâh-u Te'âlâ** azgın **Lüzrîk**'ı hezîmete uğrattı ve Müslümanlara fetih nasip etti.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzı âlimler büyük günahların sayısını yetmişe kadar yükseltmişler, gazâda dengi olan yâhut bir katı fazla olan düşman ordusundan kaçmayı da bunlardan saymışlardır. Çünkü bu kaçış (Müslümanların canlarının, ırz ve namuslarının heder olmasına sebep olacağı hasebiyle)

Allâh'ın ve dîninin hürmet perdesini yırtmak anlamına geleceğinden çok büyük bir günah sayılmış ve bu günahı işleyen bir kişinin adâlet vasfı iskât edilerek (düşürülerek) şâhitliği dahî câiz görülmemiştir.

Akıllı bir Müslüman harbe atılırken cesâretli bir kalp ile öne çıkmalı ve korkaklığın ecelini geciktirmeyeceğini, cesâretin de ölümünü çabuklaştırmayacağını iyi bilmelidir. Gazâya çıkan kişi savaş ânında birçok canlı türüne benzemeye çalışmalıdır. Meselâ kalbi aslan gibi olmalıdır, aslan hiç korkaklık bilmeyen çok atılgan ve hiç kaçmayan kerrâr (tekrar tekrar avına saldırmaya dönen) bir hayvan olduğu gibi o da **Allâh** yolunda kaçmak nedir bilmeyen bir kul olmalıdır.

Kaplan gibi kibirli olup düşmana hiç tevâzu göstermemelidir. Ayı gibi şecaatli olup bütün uzuvlarıyla kıtalde bulunmalıdır. Hınzır gibi hamle yapıp yöneldiği bir şeye artık arka dönmemelidir. Kurt gibi baskıncı olup bir yönden ümit kesse, diğer yönden saldırmalıdır. Ağır silahları taşıma husûsunda bedeninin kat katı ağırlığında erzak taşıyan karınca gibi olmalıdır.

Sebât husûsunda yerinden ayrılmayan taş gibi, sabır husûsunda merkep gibi, vefâlılık husûsunda efendisinin ardında ateşe girmekten sakınmayan kelp gibi, fırsat ve zafer aramakta da horoz gibi, harp hîleye dayandığı için mağlup düştüğünde yapması gereken hîle ve desîseler husûsunda köpeğin sıkıştırdığı tilki gibi, her hâlükârda kendisini helâk edebilecek bütün tehlikelerden sakınma noktasında her şeye karşı sû-i zanda bulunma husûsunda alacakarga gibi, istenmedik şeylerden sakınma ve korunma tedbirlerini artırma husûsunda turna gibi olmalıdır.

Turna, reisleri olmadan hareket edemeyen hayvanlar cinsindendir, çünkü onun tabiatında nöbetleşe birbirini korumak vardır. Nöbette olan, kendisinin muhâfız olduğunu anlatırmışçasına sürekli gizli bir ses çıkarır (o sesi duyan diğerleri de rahatça uyur). O nöbetini bitirdiği zaman uyuyan kalkıp onun yerine nöbeti devralır. **Kazvînî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile turna toprak üzerinde bir ayağıyla yürürken diğer ayağını askıya alır, ayağını yere basacak olursa da toprak onu batırır endişesiyle çok hafif bir şekilde yere basar.

Cihat eden kişi saf arasında dururken sâkinlikte huşû üzere namaz kılan gibi, komutana uymakta namazda imama uyan gibi, silahlarını örtme husûsunda zifafa gönderilirken iyice kapanan bâkire gibi, az olan silahını ve malını çok gösterme husûsunda malı ve ibâdeti az olan mürâî gibi, iki saf arasında salına salına gezip çalım satmak husûsunda damat gibi, bir taraftan diğer tarafa geçip harp sanatları sergileme noktasında gösterilmesi gereken çabukluk ve yenliklik husûsunda çocuk gibi, düşmanın üzerine nâra atmakta gök gürültüsünü çıkartan **Ra'd** isimli melek gibi olmalıdır. Bütün bu anlatılanlar **"Hayâtü'l-hayevân"** isimli eserde mezkûrdur.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

اِينْ چُنِينْ هُوشِى كِه اَزْ مُوشِى پَرِيدْ اَنْدَرْ آنْ صَفْ تِيغْ چُونْ خَواهَدْ كَشِيدْ ؟

چَالِشْ اَسْتْ آنْ حَمْزَه خُورْدَنْ نِيسْتْ اِينْ تَا تُو بَرْ مَالِى بَخُورْدَنْ آسْتِينْ

نِیسْتْ حَمْزَه خُورْدَنْ اِینْجَا تِیغْ بِینْ حَمْزَه یِی بَایَدْ دَرِینْ صَفْ آهَنِینْ
کَارِ هَرْ نَازُكْ دِلِی نَبُوَدْ قِتَالْ کِه گُرِیزَدْ اَزْ خِیَالِی چُونْ خِیَالْ
کَارِ تُرْکَانَسْتْ نِی تَرْکَانْ بَرَوْ جَایِ تَرْکَانْ هَسْتْ خَانَه، خَانَه شَوْ

"Bir (ufak) **fâreden** (ürküp) **uçan böylesi** (zayıf) **bir aklın varken,**
O savaş safına girip de, nasıl kılıç çekeceksin?!
(Ne hâlle düşman üzerine cesâretle yürüyüp hamle yapabileceksin?!)
Savaştır bu, bulgur çorbası yemek değildir,
Ki sen onu yemek için kollarını sıvayıp girişesin!
(Ey korkak! Bu iş bulgur çorbası kaşıklamaya benzemez, sen bu savaş meydanında karşında kılıç ve topuz görürsün.)
Savaş, öyle yufka yüreklilerin işi değildir,
Hayâl gibi bir hayâlden (bile) **korkup kaçmakta olan.**
Savaş Türklerin işidir, nâzenin hâtunların işi değildir, yürü,
Böyle hâtun (gibi olan)**ların yeri evdir, eve yürü!"** *(Mesnevî-i Mânevî:5/3775-3779)*

Korkak bir kişi, bir emr-i mevhûmu (vehmedilen bir işi) yâni aslı astarı olmayan bir hayâli görse iki günlük yere kaçar. Maâzallâh böyle olan kişiler orduyu târ-u mâr eder, bozguna uğratırlar. Bunlar hâtunlarıyla hâtun gibi evlerde oturup, şecî' (cesur) ve bahâdır olan ***Allâh*** *arslanlarının elbise ve sitârelerini dikip, bu vesîleyle bârî iâne (yardım) etseler, dünyâ ve âhiret kendilerine daha hayırlıdır, azîzim!* *(Aşçı Dede Efendi-İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/711)*

Cihâd ister küçük, ister büyük olsun, korkusuz ve kahraman olan şecâat sâhiplerinin işidir. Ey ürkek, yufka yürekli! Yürü eve git, orada kal sen! Gazâ yapmak erlere yakışır, dişi tabîatlı olanlara değil. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî: 5/414)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Celle Celâlühû** zahmetli cihatlara teşebbüs ederek Kendisine müteveccih olan (yönelen) kullarına buyuruyor ki: "Mânevî yolunuzu kesen nefsânî hazlar, şehvetler ve sâir alâkalar gibi düşmanlarınızla karşılaştığınız zaman zafer kazanıncaya kadar sebat edin. Onlara arka dönüp geri gitmeyin ki onlar size gâlip gelemesinler. Ancak daha zorlu ve fazîletli bir amele güç bulabilmek için bir ruhsat işlemek sûretiyle başka bir cihat türüne başvuracaksanız ya da büyük âriflerden bir cemaate katılacaksanız, bu durumlar müstesnâ! Çünkü onlar sizi müşâhede sebebiyle mücâhededen müstağnî bırakırlar, *yâni evliyâyı görmek, ağır riyâzatların kazandıracağı mânevî hallerden daha fazlasını kazandırır.* Ancak bu o büyüklere nefsinin yularını tam teslim etme ve her buyurduklarını yapma şartına bağlıdır.

İşte bu hâl onları zorluktan sonra rahatlığa, mücâhededen sonra da müşâhedeye (nefisle cihat ettikten sonra **Mevlâ Te'âlâ**'yı görür gibi olma makamına) götürür. Zîrâ ehl-i zevk nezdinde bâtının müşâhedesi mevcut iken zâhirî cihat onunla birleşmez.

﴿ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (16)

(وَمَنْ يُوَلِّ) **Her kim döndürürse,** kime? (هِمْ) **onlara,** ne zaman? (يَوْمَئِذٍ) **işte o gün,** neyi? (دُبُرَهُ) **arkasını,** (إِلَّا مُتَحَرِّفًا) **ancak yerini bırakan müstesnâ,** niçin? (لِقِتَالٍ) **savaş için,** daha kim? (أَوْ مُتَحَيِّزًا) **yâhut katılan,** kime? (إِلَى فِئَةٍ) **diğer bir cemaate,** yâni harp için daha uygun bir yere çekilmek üzere yerini bırakan veyâ diğer bir Müslüman cemaate katılıp birlikte savaşan kimse dışında harp günü kim yerini terk ederse, (فَقَدْ بَاءَ) **muhakkak o dönmüş olur,** neyle? (بِغَضَبٍ) **büyük bir gazapla,** kimden? (مِنَ اللهِ) **Allâh'tan,** (وَمَأْوَاهُ) **onun barınağı** nedir?, (جَهَنَّمُ) **cehennemdir,** (وَبِئْسَ) **ne kötü oldu,** ne? (الْمَصِيرُ) **varılacak yer,** yâni cehennem ne kötü varılacak yer olmuştur.

MEÂL-İ ŞERÎF

"Harb için (daha uygun bir yere çekilmek üzere) **yerini bırakan/**(savaştıklarından daha önemli başka bir fırkayla) **savaşa yönelen/harp** (taktiği uygulamak) **için**(, bozguna uğramış da geri kaçıyormuş gibi gösterip ânîden hücûm etmek üzere savaş meydanından) **kenara çekilen/ ya da** (Müslümanlardan) **diğer bir cemaate katıl**(mak için harpten kaçıp sonra onlarla birlikte savaş)**an kimse dışında işte o** (kâfirlerle harbedildiği) **gün her kim onlara arkasını döndürür** (de firar eder)**se muhakkak ki o kişi Allâh'tan** (gelen) **pek büyük bir gazapla dönmüş olur. Onun** (dünyâda harpten kaçarak ölümden kurtulmak için sığındığı yere karşılık, âhiretteki) **barınağı ise ancak cehennemdir. O ne kötü varılacak yer olmuştur!"**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Hâzin, Kurtubî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede harpte kâfirlerle karşılaşıldığı zaman kaçılmaması gerektiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesiyle kaçanların hangi cezâlara çarptırılacaklarını, bir de hangi şartlarda kaçılmaya müsaade edildiğini beyân etmiştir.

Âyet-i kerîmede inhizâmın (bozguna uğrayıp harpten kaçmanın) iki durumda haram olmadığı belirtilmiştir ki bunların birincisi, kişinin, düşmanına kendisinin bozguna uğradığı izlenimini vererek geri kaçması sonra tekrar düşman üzerine yüklenerek onu beklemediği bir anda bozguna uğratmasıdır ki bu, harp hîlelerinden biri sayıldığı için harâmiyetle bir alâkası yoktur. Nitekim **Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْحَرْبُ خُدْعَةٌ.»

"Harp hîledir" *(Buhârî, Cihâd:154, no:2866, 3/1102)* buyurmuştur. İşte **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmede geçen: (إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ) **"Harp** (taktiği uygulamak) **için** (bozguna uğramış da geri kaçıyormuş gibi gösterip ânîden hücum etmek üzere savaş meydanından) **kenara çekilen müstesnâ"** kavl-i şerîfiyle bu hususu açıklamıştır.

Harpten kaçmaya müsaade edilen ikinci durum ise, kişi kalabalık kâfir topluluğu karşısında tek başına veyâ bir azınlık içerisinde bulunur da, orada sebat etmesi durumunda boşu boşuna öldürüleceğini fakat oradan kaçıp bir cemaate katılırsa hem kendisinin kurtulacağını, hem de düşmana daha çok zarar verebileceğini anlarsa bu durumda yerini terk edip kalabalık cemaate katılması câizdir. Hattâ (bir cephaneliği koruma gibi özel bir görevi olmadığı durumlarda) vâcip bile olabilir. İşte âyet-i kerîmede geçen: (أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ) **"Ya da** (Müslümanlardan) **diğer bir cemaate katıl**(mak için harpten kaçıp sonra onlarla birlikte savaş)**an kimse müstesnâ"** kavl-i şerîfi de bu ikinci hâli beyân etmiştir.

Âlimler bu âyet-i kerîmenin hükmü hakkında ihtilâf etmişlerdir. **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)* ve ona uyan **Nâfi', Hasen, Katâde, Yezîd ibni Ebî Habîb** ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi bâzı zevât bu âyet-i kerîmenin husûsiyetle **Bedir** ehli hakkında olduğunu söylemişlerdir. Onlar: "Ashâbın **Bedir** günü kaçmaları câiz değildi, çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlarla berâberdi, **Allâh-u Te'âlâ** onlara yardım sözü vermişti. Onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den başka yanına gidip toplanacakları bir cemaatleri yoktu, çünkü o noktada müşriklerden başka ikinci bir cemaat yoktu.

Ayrıca **Bedir Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bizzat iştirâk ettiği ilk gazveydi. O gün bir hezîmet vukû bulsaydı bundan çok büyük halel ve zarar meydana gelirdi. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ Bedir** günü kaçmalarını onlara haram etti ve buna dâir büyük tehditler inzâl etti. Yine bu nedenle esirlerin fidye alınarak salıverilmesini ama o günden sonra Müslümanlar, birbirlerinin ardında bekleyen cemaatler kabul edildiği için kaçan yine bir Müslüman cemaatine eklenmiş sayılacağından onun firârı büyük günah olmaz.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ Uhud** günü yaşanan hezîmet hakkında:

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾

"(Ey Müslümanlar!) **İçinizden** (kâfir ve mümin olan) **o iki topluluk** (**Uhud**'da) **karşılaştığı gün geri dönmüş olanlar var ya; gerçekten şeytan onları, ancak** (evvelce) **kazanmış oldukları bâzı** (kötü) **şeyler sebebiyle kaydırmak istemiştir. Andolsun ki; yine de şüphesiz Allâh** (özür dileyip tevbe ettikleri için) **onlardan** (kusurlarını) **affetmiştir. Muhakkak ki Allâh** (günahları çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (tevbe fırsatı vermek için, peşinen azap etmeyen bir) **Halîm'dir"** *(Âl-i İmrân Sûresi:155)* buyurarak onları büyük günahkâr saymamıştır.

Sonra **Huneyn** gününde yaşananlar hakkında da:

﴿ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ... ثُمَّ يَتُوبُ اللهُ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ﴾

"Sonra siz arka çevirip döndünüz... Ama yine bundan sonra da Allâh dilediğinin tevbesini kabul eder" *(Tevbe Sûresi:25, 27)* buyurmuştur.

Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: كُنْتُ فِي سَرِيَّةٍ مِنْ سَرَايَا رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَاصَ النَّاسُ حَيْصَةً وَكُنْتُ فِيمَنْ حَاصَ فَقُلْنَا: كَيْفَ نَصْنَعُ وَقَدْ فَرَرْنَا مِنَ الزَّحْفِ وَبُؤْنَا بِالْغَضَبِ ثُمَّ قُلْنَا: لَوْ دَخَلْنَا الْمَدِينَةَ فَبِتْنَا ثُمَّ قُلْنَا لَوْ عَرَضْنَا أَنْفُسَنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنْ كَانَتْ لَهُ تَوْبَةٌ وَإِلَّا ذَهَبْنَا فَأَتَيْنَاهُ قَبْلَ صَلَاةِ الْغَدَاةِ فَخَرَجَ فَقَالَ: «مَنِ الْقَوْمُ؟» قَالَ: فَقُلْنَا: نَحْنُ الْفَرَّارُونَ! قَالَ: «لَا! بَلْ أَنْتُمُ الْعَكَّارُونَ أَنَا فِئَتُكُمْ وَأَنَا فِئَةُ الْمُسْلِمِينَ.» قَالَ: فَأَتَيْنَاهُ حَتَّى قَبَّلْنَا يَدَهُ.

"Biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cihâda çıkardığı bir ordunun içindeydik. O arada insanlar bir kaçış hareketine girdiler, ben de kaçanlar arasındaydım. Sonra biz: 'Şimdi biz ne yapacağız, harpten kaçtık, gazaba uğratılacağız, hele bir **Medîne**'ye girelim de bu geceyi geçirelim sonra kendimizi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gösteririz. Eğer bu işin bir tevbesi varsa ne a'lâ, yoksa geçer gideriz' dedik. Bunun üzerine sabah namazı öncesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına geldik.

O çıkar çıkmaz: **'Bu topluluk da kim?'** diye sorunca biz: 'Biz harpten kaçanlarız' dedik. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Yok, doğrusu siz harbe geri dönenlersiniz!** (Bir hezîmet vukû bulduğunda harpten kaçtığınız zaman kendisine sığınacağınız) **fieniz** (cemaatiniz) **benim! Zâten ben bütün Müslümanların fiesiyim** (sığınaklarıyım)' buyurdu. Bunun üzerine biz de hemen yanına varıp elini öptük." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no: 5384, 9/281-282; Ebû Dâvûd, no:2647, 5223; Tirmizî, no:1716; İbni Mâce, no:3704; Buhârî, el-Edebü'l-müfred, no:972; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/365-366; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/37; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/21; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/69; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/263)*

Muhammed ibni Sîrîn *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; **Ebû Ubeyde** *(Radıyallâhu Anh)* şehit edildiği zaman onun haberi **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a ulaşınca:

«لَوِ انْحَازَ إِلَيَّ كُنْتُ لَهُ فِئَةً أَنَا فِئَةُ كُلِّ مُسْلِمٍ.»

"Eğer o bana kaçsaydı ben onun (harpten kaçanın sığınması câiz olan ve bu sebeple günahtan kurtulan) **fiesi olurdum. Ben her Müslümanın fiesiyim"** demiştir. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/21)*

Diğer bir kısım ulemânın beyânına göreyse âyet-i kerîmenin hükmü, düşman ordusuna sırt dönüp geri kaçan herkes hakkında umûmîdir. Çünkü (bir önceki) âyet-i kerîme: **"Ey îman edenler"** hitâbıyla başlamıştır. Bu hitap ise umûmî bir hitap olduğu için bütün durumları kapsar. Evet, bu âyet-i kerîme **Bedir** gazâsı hakkında nâzil olmuştur, lâkin sebebin husûsîliğine değil, lafzın umûmîliğine îtibâr edilir. **Ali ibni Ebî Tâlib, İbni Abbâs** ve **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi birçok zattan rivâyet edilen eserde:

«مِنَ الْكَبَائِرِ الْفِرَارُ مِنَ الزَّحْفِ.»

"Harpten kaçmak kebâir günahlardandır" *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/81; Nehhâs, en-Nâsih, sh:461; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:12/537; İbni Ebî Hâtim:5/1669; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/21)* buyrulmuştur.

Bir önceki âyet-i kerîmenin tefsirinde naklettiğimiz sahih bir hadîs-i şerîfte de harpten kaçmanın ocak söndüren yedi büyük günahtan biri olduğu zikredilmiştir. *(Buhârî, Vesâyâ:24, no:2615, 3/1017; Müslim, Îmân:38, no:89, 1/128)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âzatlı câriyesi **Ümâme** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا مَوْلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: كُنْتُ أُوَضِّيءُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُفْرِغُ عَلَى يَدَيْهِ، إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ أُرِيدُ الْخُرُوجَ بِأَهْلِي فَأَوْصِنِي بِوَصِيَّةٍ أَحْفَظْهَا عَنْكَ. قَالَ: «وَلَا تَفِرَّ يَوْمَ الزَّحْفِ، فَإِنَّهُ مَنْ فَرَّ يَوْمَ الزَّحْفِ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ.»

"Bir kere ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e abdest aldırıyordum, ellerine su dökerken yanına bir adam girerek: 'Yâ **Rasûlellâh**! Ben âileme dönmek istiyorum, bana bir vasiyette bulun da onu senden ezberleyeyim' deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Harp gününde kaçma! Zîrâ kim harp gününde kaçarsa muhakkak ki o, Allâh'ın gazabına uğramıştır, onun barınağı cehennemdir, o ne kötü varış yeridir'** buyurdu." *(İbni Merdûyeh; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/69-70)*

İşte bu rivâyet de harpten kaçmanın büyük günahlardan olduğuna delâlet etmektedir. Ayrıca **Ebu'l-Yeser** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

عَنْ أَبِي الْيَسَرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَدْعُو: «اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَدْمِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ التَّرَدِّي، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْغَرَقِ، وَالْحَرَقِ، وَالْهَرَمِ، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ يَتَخَبَّطَنِي الشَّيْطَانُ عِنْدَ الْمَوْتِ، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أَمُوتَ فِي سَبِيلِكَ مُدْبِرًا، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أَمُوتَ لَدِيغًا.»

"Ey Allâh! Göçük altında kalmaktan Sâna sığınırım, yüksek yerden yuvarlanmaktan Sana sığınırım, boğulmaktan, yanmaktan ve yaşlılığın verdiği düşkünlükten Sana sığınırım, ölüm ânında şeytanın beni kap(ıp îmânımı çal)**masından Sana sığınırım, Senin yolunda** (cihat esnâsında) **geri kaçarken ölmemden Sana sığınırım, yılan veyâ akrep tarafından sokularak ölmemden de Sana sığınırım"** *(Ebû Dâvud, Salât:367, no:1552, 1/484; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:6594, 17818, 11/168, 29/352-353)* duâsıyla sürekli sığındığı şeyler arasında harpten kaçmayı da zikretmiş olması onun sığınılması gereken bir günah olduğuna delâlet eder.

Kurtubî ve **Mazharî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile, geride zikredilen hadîs-i şerîfleri ve rivâyetleri nazar-ı îtibâra alanlar harpten kaçmanın büyük günah olmadığını söylemişlerdir. Çünkü bu durumda ordu nerede olursa olsun **Medîne** gibi İslâm merkezi olan yerler ve müminlerin emîri konumunda olan imamlar ordunun fiesi sayılarak, zorda kaldıklarında kaçıp onlara sığınmaları câiz görülmüştür.

Ama diğer görüş sâhiplerine göre harpten kaçmak her hâlükârda büyük günahlardandır. Onların kaçıp katılmaları câiz olan fie ise ancak o anda harp sahasında bulunan diğer topluluklardır. Cumhûr ulemânın görüşü de budur. Diğer görüş sâhiplerinin **Uhud** ve **Huneyn** günü hakkında nâzil olan âyetleri kendi lehlerine

delil göstermeleri yersizdir, aslında o âyetler cumhûrun görüşünü desteklemektedir. Zîrâ âyet-i kerîmelerde geçen **"Afv"** ve **"Tevbe"** tâbirleri ortada bir mâsiyet ve günahın mevcut olduğuna delâlet eder.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın harpten kaçanlar hakkında buyurdukları ise, müminleri koruyup kollamak ve kalplerini hoş tutmak kabîlindendir. Çünkü o zaman müminler kendilerinden kat kat fazla olan düşmana karşı sebât ediyorlardı. Zâten her şey bir yana **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in muhârebeden kaçmayı mûbikāt (helâk edici en büyük günahlar)dan saymış olması cumhûrun görüşünün doğruluna delil olarak yeterlidir ki bu hadîs-i şerîfi ***"Buhârî ve Müslim"*** **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* kanalıyla, diğer **"Sünen"** ashâbı da **Safvân ibni Assâl** *(Radıyallâhu Anh)* tarîkıyle rivâyet etmişlerdir.

Evet, cumhûr-u ulemâ harpten kaçmanın büyük günah olduğu görüşünde icmâ etmişlerdir, ancak bu hükmün bu âyet-i kerîmelerin zâhirî mânâlarından anlaşıldığı üzere mutlak mânâda olmadığını, aksine:

﴿الْآنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِئَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللهِ وَاللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾

"Şu anda Allâh sizde gerçekten (sayı ve sağlık bakımından) **bir zâfiyet bulunduğunu bilmiş ve** (bir kişinin, on kişiye mukāvemet yükümlülüğü hakkında) **sizden hafifletme yapmıştır. Artık içinizden sabırlı** (ve dayanıklı) **yüz kişi bulunursa,** (onlardan) **iki yüz** (kişiy)**e gâlip gelirler.**

Ama aranızdan (sabırlı) **bin** (kişi) **bulunursa, Allâh'ın izni** (ve desteği) **ile iki bin** (kişiy)**e gâlip gelirler. Zâten Allâh**(ın yardım ve desteği) **o sabredenlerle berâberdir."** *(Enfâl Sûresi:66)* âyet-i kerîmesiyle neshedildiğini söylemişlerdir. Dolayısıyla onlara göre de bir ordu iki misline karşı sebât etmekle yükümlüdür. Bundan ziyâde sayıya sâhip olan ordulardan ise kaçabilirler.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: **"Onun makāmı cehennemdir"** kavl-i şerîfi, harpten kaçarak en büyük günahlardan birini işlemiş olanların cehennemde ebedî kalacağına delâlet etmez. Çünkü insan yaptığı işin haram olduğunu bilerek hangi günahı işlese de kâfir olmaz. Üstelik bu günaha bile mağfiret vaad edilmiştir. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âzatlısı **Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مَوْلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ قَالَ: أَسْتَغْفِرُ اللهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ غُفِرَ لَهُ وَإِنْ كَانَ قَدْ فَرَّ مِنَ الزَّحْفِ.»

"Her kim ﴿أَسْتَغْفِرُ اللهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ﴾ **'Kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan, O Hayy** (gerçek hayat sâhibi) **ve Kayyûm** (her şeyi ayakta tutucu) **olan Allâh'tan mağfiret taleb ederim ve O'na tevbe ederim' derse, o kişi harpten kaçmış bile olsa mağfiret olunur."** *(Ebû Dâvûd, Salât:361, no:1517, 1/475-476; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:10/300; Tirmizî, no:3577; Hâkim, el-Müstedrek:2/117-118; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/365-366; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/71)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: **"Ancak harp ustalığı yapmak üzere geri çekilen müstesnâ"** kavl-i şerîfi, insanın daha zor şeylere güç bulabilmesi için bâzı ruhsatları tercih etmesine işâret etmektedir. Meselâ insan uykusuzluğa dayanabilmek için belini ayakta tutacak kadar yer, susuzluğun, açlığın veyâ soğuğun ya da diğer rahatsız edici şeylerin zahmetini gidermek için bâzı rahatlıkları tercih ederek kendine acıyabilir, bu sâyede de kalbini gözetmekten geri kalmaz. Kişinin sır (iç) âlemine gelen hükümler husûsunda isitkāmetten geri kalmamak için bâzı zâhirî virdlerini terk etmesi, cihat meselesinde ciddiyeti takınmak sayılır.

"Ya da başka bir cemaate katılan müstesnâ" kavl-i şerîfi ise, mürîdin nefisle cihad yolunda kendisine yardım edeceklerini düşündüğü arkadaşlarının sohbetiyle destek almasına işâret etmektedir. Çünkü onların cihat uğrunda çektikleri zahmeti görmesi, kendisini cihat yolunda sâbit kılar. Ayrıca meşâyihın himmetlerinden istimdât (yardım istemek) gereklidir. Çünkü mürîd, şeyhinin himmetinin yetiştirmesidir. Güçlü zenginler hizmetçilerine kendi nîmetlerinden infakta bulundukları gibi seçkin velîler de müridlerine himmetlerinden sarfederler. Böylece onların kırıklarını sararlar, kendilerinden tevbe sözü alırlar ve güzel irşatlarıyla onlara yardımcı olurlar.

Hangi bir şeyh sadâkatini bildiği bir mürîdi ihmal ederse, hangi mürîd de fazîletini ve hakkını kabullendiği bir şeyhe muhâlefet ederse, gerçekten bu ikisi de **Allâh**'ın gazabına çarpılırlar, elde ettikleri çirkin vasıflara karşı cezâlandırılmaları husûsunda **Allâh** yeter.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu ve bir önceki âyet-i kerîmelerin işârî mânâları şöyledir: "Ey mümin kalpler! Kalpleri ve iyi sıfatlarını kahretmek gâyesiyle toplanmış olan kâfir nefisler ve sıfatlarıyla karşılaştığınız zaman sakın nefislerin darbelerinden ve sıfatlarının galebesinden dolayı bozguna uğramayın. Aksine nefsin sadme (darbe)leri vurduğu anda sabrederek sebât edin!"

İşte her kim o gün nefis düşmanına arka dönerse muhakkak ki o, **Allâh**'ın gazabına (kovmasına ve uzaklaştırmasına) uğramış olur, onun gideceği yer de **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrundan uzaklık cehennemi ve mahrûmiyet ateşidir. Ancak nefisle cihat esbâbını hazırlamaya meyleden veyâ ruhtan ve sıfatlarından istimdâda (yardım istemeye) başvuran, bir de nefisle cihat ve riyâzat yoluyla onu kahretme husûsunda Rabbânî huzûra aracı olsun diye bir Şeyh Efendinin yönetimine yönelen kişiler bu gazaptan müstesnâdırlar.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Harpte Düşmanla Karşılaşıldığı Zaman Neler Yapılması Gerektiği:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Sizinle savaşmak üzere hazır bulunan) **bir topluluğa kavuştuğunuz zaman,** (kaçmayıp) **sebât edin ve** (harp meydanında) **Allâh'ı çokça zikred**(erek: "Ey **Allâh**! Onları yardımsız bırak ve onların kökünü kazı" diye duâ ed)**in! Tâ ki siz** (iki cihanda zafer ve sevaplara nâil olup) **felâha erebilesiniz!"** *(Enfâl Sûresi:45)*

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى ۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَآءً حَسَنًا ۚ
اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾ ذٰلِكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ
الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾ اِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَآءَكُمُ الْفَتْحُ ۚ وَاِنْ
تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۚ وَاِنْ تَعُودُوا نَعُدْ ۚ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ
فِئَتُكُمْ شَيْـًٔا وَلَوْ كَثُرَتْ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ يٰٓ
اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ
وَاَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ۚ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا
وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ اِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِنْدَ اللّٰهِ الصُّمُّ
الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللّٰهُ فِيهِمْ خَيْرًا
لَاَسْمَعَهُمْ ۭ وَلَوْ اَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ يٰٓ
اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ
لِمَا يُحْيِيكُمْ ۚ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ
وَاَنَّهُ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ
ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَآصَّةً ۚ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

﴿ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (17)

(فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ) **Siz öldürmediniz,** kimi? (هُمْ) **onları,** (وَلَكِنَّ اللَّهَ) **lâkin Allâh,** (قَتَلَ) **öldürdü,** kimi? (هُمْ) **onları,** (وَمَا رَمَيْتَ) **sen atmadın,** ne zaman? (إِذْ رَمَيْتَ) **attığın zaman,** (وَلَكِنَّ اللَّهَ) **lâkin Allâh** (رَمَى) **attı,** niçin? o kâfirleri mahvetsin için, daha, (وَلِيُبْلِيَ) **lütfetsin için,** kime? (الْمُؤْمِنِينَ) **inananlara,** kimden? (مِنْهُ) **Kendi tarafından,** neyi? (بَلَاءً) **bir nîmeti,** öyle nîmet ki, (حَسَنًا) **çok güzel,** (إِنَّ اللَّهَ) **şüphesiz ki Allâh,** kimdir? (سَمِيعٌ) **Semî'dir,** daha kimdir? (عَلِيمٌ) **Alîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey müminler!) **Siz** (kendi gücünüzle) **onları öldürmediniz. Velâkin Allâh** (size yardım edip, müşriklerin kalplerine korku salarak) **onları öldürdü.** (Habîbim! Bir avuç toprak alıp onlara doğru) **attığın zaman da sen** (her birinin gözüne ulaştıracak şekilde) **at**(ma gücüne sâhip ol)**madın. Fakat Allâh** (her birine ulaşacak şekilde) **attı** (da, bu sâyede siz kolayca onların kökünü kazıma imkânı buldunuz). **Tâ ki O** (Rabbiniz), (kâfirleri mahvetsin ve) **tarafından müminlere** (yardım, ganîmet ve mûcizeleri müşâhede gibi) **çok güzel bir nîmet lütfetsin! Gerçekten de Allâh** (kullarının duâları dâhil her şeyi hakkıyla işiten bir) **Semî'dir,** (duâ edenlerin niyetleri ve kabûle sebebiyet veren halleri dâhil her şeyi en iyi bilen bir) **Alîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **İmam-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiği üzere **Bedir** günü sahâbe-i kiramdan kimi: "Falancayı ben öldürdüm" derken diğeri: "Yok ben öldürdüm" diyerek aralarında bâzı ihtilaflar çıkınca **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirerek: "Kâfirlere indirilen bu darbe sizin tarafınızdan hâsıl olmuş değildir, bu ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın meûneti (yardımı) ile vâki olmuştur" buyurmak sûretiyle bu ihtilaflara son vermiştir. Tabî ki yaralama fiili sebebiyet bakımından kullara âit ise de, rûhu çıkartmak ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın halkı (yaratması) ile vukû bulduğu için burada onlara: **"Onları siz öldürmediniz, lâkin Allâh öldürdü"** buyrulmuştur.

"İbni Kesîr tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde kulların bütün fiillerini ancak Kendisinin halkettiğini, onlardan sudûr eden bütün hayırlardan dolayı ancak Kendisine hamdedilmesi gerektiğini, zîrâ kulları iyiliklere muvaffak edenin ancak Zât'ı olduğunu beyân etmiştir. İşte bundan dolayı:

"Onları siz öldürmediniz, lâkin onları Allâh öldürdü" buyurmuştur ki bu: "Düşmanlarınızın sayılarının ve imkânlarının çokluğuna, sizin de hem sayıca hem de silahça azınlıkta olmanıza rağmen bunca düşmana gâlip geldinizse demek ki bu sizin gücünüzle olmuş bir şey değildir" anlamına gelmektedir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

"Andolsun ki; siz (sayı ve kuvvet bakımından) **zelil** (ve güçsüz) **kimselerken Allâh Bedir'de kesinlikle size yardım etmişti. Öyleyse Allâh'tan hakkıyla sakının** (ve peygamberiyle birlikte er meydanında sebat edin)**, tâ ki siz** (mazhar olduğunuz bu yardım nîmetine) **şükredebilesiniz!"** *(Âl-i İmrân Sûresi:123)*,

﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ﴾

"Andolsun ki muhakkak Allâh birçok (savaş) **yerler**(in)**de ve Huneyn gününde size elbette yardım etmişti. Hani çokluğunuz size ucub** (ve kendini beğenme hissi) **vermişti de**(, **Allâh** yardımını çekince) **bu** (kalabalığınız, düşmana karşı yarayacak) **hiçbir şeyle size fayda sağlamamıştı ve** (bunca) **genişliğine rağmen yer**(yüzü) **size dar gelmişti. Sonra da siz** (bozguna uğrayarak düşmana karşı) **arka çevir**(ip harp meydanından firar ed)**enler hâlinde dönüp gitmiştiniz"** *(Bakara Sûresi:251)* âyet-i kerîmelerinde yardımın sayı fazlalığıyla da, zırh ve miğfer giymekle de olmadığını, nusretin ancak Kendi katından olduğunu bildirmiştir. Yine bu mânâda **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللهِ وَاللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾

"Allâh'ın izni(; karârı ve kolaylaştırması) **ile nice pek az bir fırka, birçok büyük topluluğa gâlip gelmiştir. Allâh**('ın yardım ve mükâfâtı) **sabredenlerle berâberdir"** *(Bakara Sûresi:249)* buyurmuştur.

"Kurtubî, Beyzâvî ve **Dürrü'l-mensûr"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen **"Ramy** (atma fiilin)**in"** hangi muhârebede vukû bulduğu hakkında dört görüş vardır:

***Birinci Kavle Göre;* İbni Vehb** *(Rahimehullâh)*ın **Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyeti üzere bu atış **Huneyn** günü gerçekleşmiştir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Tıybî** *(Rahimehullâh)* bu görüşü tek görüş olarak zikretmiş ve hadis imamlarının bu atışın **Bedir** günü olduğunu zikretmediklerini nakletmiştir. Fakat **İmâm-ı Süyûtî** *(Rahimehullâh)*ın da dediği gibi onun bu görüşü hadis sahasındaki araştırmasının azlığındandır. Çünkü **Tıybî** *(Aleyhirrahme)* hadis hâfızları derecesine ulaşamamıştır. Onun baktığı kitapların en fazlası **"Kütüb-ü Sitte, Müsned-i Ahmed** ve **Müsned-i Dârimî"**dir, diğer kitaplara bakmış olsaydı elbette hadis âlimlerinin bu atışın iki günde de vukû bulduğunu zikretmiş olduklarını görecekti. Dolayısıyla **Bedir** günü böyle bir şeyin olmadığını söylemek gereksiz bir sözdür.

İkinci Kavle Göre; bu hâdise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Uhud** günü mızrağını **Übeyy ibni Halef**'in boynuna atarak onu gebertmesinden ibârettir. Nitekim **Sa'îd ibni Müseyyeb** ve **Zührî** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; **Uhud** günü olduğu zaman **Übeyy ibni Halef** atını seğirte seğirte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yaklaştı. Müslümanlardan bâzıları onu öldürmek için yanına yanaşınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اِسْتَأْخِرُوا!»

"Siz geri durun" buyurdu, onlar da geri durdular. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mızrağını alıp ona doğru fırlatarak kaburgalarından birini kırdı. Böylece **Übeyy** arkadaşlarına ağır yaralı vaziyette döndü. Onlar geri dönerlerken onu yanlarında taşıyarak götürdüler ve ona: "Bir şey yok, bir şey yok" dediler. O zaman **Übeyy**: "Vallâhi bana öyle bir mızrak attı ki o bütün insanlara isâbet edecek olsa elbette hepsini öldürürdü. O bana daha önce **Mekke**'de:

«إِنِّي أَقْتُلُكَ إِنْ شَاءَ اللهُ.»

'İnşâallâh seni ben öldüreceğim' dememiş miydi? Vallâhi o sözü halkın tamâmı için söylemiş olsaydı elbette hepsi ölürlerdi" dedi. Arkadaşları onu ayağa dikmeye ne kadar çalıştılarsa da (**Mekke**'ye on millik mesâfedeki) **Serif** denilen yerde öldü ve onu defnettiler. Böylece o, dünyâda çektiği kuvvetli azaptan sonra âhiret azâbına muttasıl olan berzah azâbına dûçâr oldu. **İbni Müseyyeb** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Allâh-u Te'âlâ**: 'Attığın zaman sen atmadın' âyet-i kerîmesini bu hususta indirdi" demiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/87; İbni Ebî Hâtim:5/1673; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/338; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/367; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/74-76; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/39; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/268)*

"Sa'lebî ve **Fahrurrâzî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Übeyy ibni Halef, Mekke** döneminde elinde ufaladığı bir kemikle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Yâ **Muhammed! Allâh** bu çürümüş kemiği diriltecek öyle mi?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«يُحْيِيهِ اللهُ، ثُمَّ يُمِيتُكَ، ثُمَّ يُدْخِلُكَ النَّارَ!»

"Allâh onu diriltecek! Sonra (sana gelince;) **seni** (de ecelin geldiğinde) **öldürecek, sonra da** (diriltip) **cehenneme girdirecek"** buyurdu.

Bedir günü olduğu zaman **Übeyy** esir oldu, sonra fidye vererek kurtulunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelerek: "Benim bir atım var ki seni onun üzerinde öldüreyim diye onu her gün çok iyi besliyorum" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«بَلْ أَنَا أَقْتُلُكَ إِنْ شَاءَ اللهُ.»

"Hayır! İnşâallâh esas ben seni öldüreceğim" buyurdu. *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/338)*

Üçüncü Kavle Göre; bu atış **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Hayber** kalesine attığı okun havada uça uça gidip yatağında yatan **İbni Ebi'l-Hukayk**'a isâbetiyle netîcelenmiştir. Nitekim **Abdurrahmân ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre;

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Hayber** günü bir yay istedi, kendisine uzunca bir yay getirilince:

«جِيؤُنِي بِقَوْسٍ غَيْرِهَا!»

"Bana başka bir yay getirin" buyurdu. Bu sefer ona muhkem bir yay getirdiler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o yayı kaleye doğru fırlatınca ok uça uça giderek yatağında bulunan **İbni Ebi'l-Hukayk**'ı katletti. İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"Attığın zaman sen atmadın, lâkin Allâh attı"** âyet-i kerîmesini indirdi. *(İbni Ebî Hâtim:5/1673; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/338-339; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/367; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/268)*

Dördüncü Kavle Göre; âyet-i kerîme **Bedir** muhârebesinin akabinde nâzil olduğu için en sahih olan görüş, bu atışın **Bedir** muhârebesinde vukû bulduğu görüşüdür. **İbni İshâk**'ın kavli de budur. Nitekim **Mekhûl** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

"**Ali** ve **Hamza** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Şeybe ibni Rabî'a**'ya hamle yaptıklarında müşrikler gazaplanarak: "Bir kişiye iki kişi" dediler. Bunun üzerine harp tutuşunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ أَمَرْتَنِي بِالْقِتَالِ وَوَعَدْتَنِي النَّصْرَ وَلَا خُلْفَ لِوَعْدِكَ.»

"Ey Allâh! Sen bana savaşmayı emrettin ve bana yardım vaad ettin, Senin sözün bozulmaz" buyurdu. Sonra eline bir avuç çakıl taşı alarak onu onların suratlarına fırlattı. **Allâh-u Te'âlâ**'nın izniyle onlar bozguna uğradılar. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Attığın zaman sen atmadın, lâkin atan Allâh'tı"** kavl-i şerîfi budur. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:41/456; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/73; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/268)*

(Bedir'de müşriklerin safında bulunan ve daha sonra Müslüman olan) **Hakîm ibni Hizâm** şöyle anlatmıştır: **Bedir** günü olduğu zaman biz gökten yere düşen bir ses işittik ki sanki o bir tas içerisinde yere düşen çakıl taşlarının sesiydi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o taşları atarken:

«شَاهَتِ الْوُجُوهُ.»

"O suratlar kötü oldu" deyince biz bozguna uğradık. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Attığın zaman sen atmadın, lâkin atan Allâh'tı"** kavl-i şerîfi budur. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/84, 85; İbni Ebî Hâtim:5/1672; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:3128; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/338; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/73; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/39)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan bu âyetin tefsîri hakkında rivâyet olunduğuna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a:

«نَاوِلْنِي كَفًّا مِنْ حَصْبَاءَ.»

"Bana bir avuç çakıl taşı uzat" buyurdu. O taşları uzatınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları müşriklerin suratlarına doğru fırlattı. Bunun üzerine müşrikler içerisinde, gözleri, ağzı ve burun delikleri o ufak taş parçalarının tozlarıyla dolmayan kimse kalmadı. İşte **"Attığın zaman sen atmadın, lâkin atan Allâh'tı"** kavl-i şerîfi bu hususta nâzil oldu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:11750, 11/285; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/338; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/238; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:6/84; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/41; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/74; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/39)*

Katâde ve **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın rivâyetine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü bir kere müşriklerin sağ tarafına, diğerinde sol tarafına, bir defâsında da ortalarına taş atarken:

«شَاهَتِ الْوُجُوهُ.»

"O suratlar kötü oldu" buyurmuş ve böylece onlar bozguna uğramıştır. *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/338; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/238; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/41; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/39)*

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmenin siyâkı (sevk yönü) **Bedir** kıssası hakkında olduğu için diğer rivâyetleri nakledenler bu âyet-i kerîmenin bu kıssaların hepsine şâmil olduğunu kastetmiş olabilirler. Zîrâ diğer rivâyetlerin isnatları sahih olup, râvîleri de **Abdurrahmân ibni Cübeyr, Sa'îd ibni Müseyyeb** ve **Zührî** gibi rivâyetleri mûteber olan kimselerdir, o halde onlar farklı kıssalar hakkında: "Bu âyet bu kıssa hakkında nâzil oldu" derlerken, maksatları: "Özellikle bu kıssa hakkında indi" demek değildir, sâdece âyet-i kerîmenin, umûmî ifâdesiyle onları da içine aldığını beyân etmektir. Böylece sanki onlar: "Bu âyet-i kerîme genel mânâsıyla bu kıssa hakkında da indi" demiş olmaktadırlar. *(İbni Kesîr:7/42-43)*

Bütün bu rivâyetler içerisinde en sahih olanı, bu âyet-i kerîmenin **Bedir** muhârebesiyle ilgili olduğu görüşü ise de, hepsinden anlaşılması gereken ortak husus, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in darbesini Kendi darbesi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in atışını da Kendi ramyi olarak değerlendirmiş olmasıdır. Nitekim bu husus **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde **Allâh-u Te'âlâ** tarafından şöyle açıklanmıştır:

عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ: قَالَ اللهُ تَعَالَى: «مَنْ عَادَى لِي وَلِيّاً فَقَدْ اٰذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ وَمَاتَقَرَّبَ اِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ اَحَبَّ اِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ، وَمَايَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ اِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتّٰى اُحِبَّهُ، فَاِذَا اَحْبَبْتُهُ: كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ، وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا، وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا، وَاِنْ سَأَلَنِي لَاُعْطِيَنَّهُ، وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِي لَاُعِيذَنَّهُ.»

"Her kim Benim veli bir kuluma düşmanlık ederse, muhakkak Ben ona harp îlân ederim. Kulum Bana, Benim kendisine farz kılmış olduğum şeylerden daha sevgili hiçbir şeyle (amel ve ibâdetle) **yaklaşmamıştır.**

Kulum Bana nâfile (ibâdet)**lerle yaklaşmaya devâm eder; nihâyet Ben onu severim. Bir kere de onu sevdim mi, artık o kulumun işiten kulağı, gören gözü, şiddetle kavradığı eli ve yürüyen ayağı Ben olurum. Eğer o Benden bir şey dilerse andolsun ki mutlaka ona** (istediğini) **veririm; eğer Bana** (bir şeyden) **sığınırsa kasem olsun ki muhakkak onu himâye ederim."** *(Buharî, Rikâk:38, No:6137, 5/2384)*

"Nesefî ve **Fahrurrâzî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, kulun fiilinin, kesb (sebep olma anlamında kazanma) bakımından kulun kendisine, halk (yaratma) yönünden ise **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâd edildiğini beyân etmektedir ki böylece **Cebriyye** ve **Mûtezile** mezheplerinin ne kadar yanlış bir îtikatta oldukları ortaya çıkmıştır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **"Sen attığın zaman"** kavl-i şerîfiyle kula fiil ispat etmiştir, yâni atma fiilini icrâ edenin kul olduğunu tasdiklemiştir.

Daha sonra da: **"Sen atmadın, lâkin Allâh attı"** kavl-i şerîfiyle fiili kuldan nefyedip atma işini Kendisine isnâd etmiştir. Demek ki kul hakkında ispat edilen fiil sebebiyet anlamındadır, **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâd edilen ise halk ve îcad mânâsındadır. Ama bâtıl mezheplerin dediği üzere; kula hiçbir fiil isnâd etmemek aklî ve naklî hiçbir delille bağdaşmayacağı gibi, ayrıca zarûret yokken zâhirî mânâyı bırakıp mecâza udûl (dönüş) olur. Oysa kelâmda aslolan hakîkî mânânın murâd edilmesidir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** öldürme fiilini sahâbeden nefyederek katli Kendi Zât'ına ihâle etmiştir. Zîrâ meleklerin yardımı, kâfirlerin kalplerine korku atılması ve müminlerin kalplerinin güçlendirilmesi gibi katlin sebebi olan bütün fiillerin müsebbibi ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Fiilin sebebe ihâle edilmesi ise, fâile ihâle edilmesi kadar yaygın bir iştir. Nitekim "Kalem güzel yazıyor" denildiği gibi, kitâbetin müsebbibi olan yazıcı kişi hakkında da "Kâtip güzel yazıyor" denilmektedir.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

هَرْ چه خواهَدْ آنْ مُسَبِّبْ آوَرَدْ قُدْرَتِ مُطْلَقْ سَبَبْهَا بَرْ دَرَدْ

اَزْ مُسَبِّبْ مِيرَسَدْ هَرْ خَيْر و شَرْ نِيسْتْ اَسْبَاب و وَسَائِطْ اَىْ پِدَرْ

اِينْ سَبَبْهَا بَرْ نَظَرْهَا پَرْدَهَاسْتْ كِه نَه هَرْ دِيدَارْ صُنْعَشْ رَا سَزَاسْتْ

دِيدَه بِى بَايَدْ سَبَبْ سُوزَاخْ كُنْ تَا حُجُبْ رَا بَرْ كَنَدْ اَزْ بِيخ و بُنْ

تَا مُسَبِّبْ بِينَدْ اَنْدَرْ لاَ مَكَانْ هَرْزَه دَانَدْ جَهْد و اَكْسَاب و دُكَانْ

"O Müsebbib (sebeplendirici olan **Allâh**) **her ne isterse onu yapar,**
Kudret-i mutlak (**Allâh**'ın sınırsız gücü ise) **sebepleri yırtar."** *(Mesnevî-i Mânevî, 5/1548)*

Yâni, O Mürîd ve Muhtâr Olan Müsebbib, her neyi dilerse yoktan, yokluktan varlığa getirir ve mertebe-i zuhûra çıkarır. Zîrâ kudret-i mutlak sebepleri ve illetleri yırtar, örtü ve perdeleri kaldırır. O'nun kudret-i kâmilesine ve irâde-i şâmilesine sebep lâzım değildir, istedikten sonra bir şeyi sebepsiz mevcûd ve aynı şekilde sebepsiz mâdum ve fânî etmeye Kādirdir. *(Mesnevî-i Mânevî:5/1548)*

Her hayır ve şer Müsebbib'den (sebepleri yaratandan) **gelir,**
Sebep ve vâsıtalardan değil, ey baba!
Bu sebepler nazarlar üzerine perdelerdir,
Zîrâ her göz onun sun'una lâyık değildir. *(Mesnevî-i Mânevî:5/1554; 5/1551)*

Sebep ve vesîleler Müsebbip (sebepleri var eden)den gâfil olan kimselerin nazarları üzerinde bulunan perdelerdir ki, onları bizzat Sân'in sun'una nazar etmeye (yaratıcının îcâdına bakmaya) bırakmazlar. Zîrâ her dîdâr (göz) Sâni'in sun'unu müşâhede etmeye lâyık değildir. Böylelerine bir nîmet yâhut bir nikmet ve zahmet gelse, elbette onu sebepten bilirler ve Müsebbib'den gâfil olurlar.

Sebebi delip yırtacak bir göz gerekir ki,
Perdeleri kökünden, gövdesinden çekip kaldırabilsin.

Böylece (âlem-i) **"Lâ mekân"da Müsebbib'i görsün, Gayretleri, kazançları ve dükkânı yersiz bilsin.** *(Mesnevî-i Mânevî:5/1552-1553)*

*Yâni O eşsiz Sâni'in sun'-i bâ kemâlini (yaratıcının mükemmel sanatını) müşâhede etmek için, sebepleri ve illetleri delip geçerek hakîkate eren bir göz lâzımdır ki, o göz bütün cehd, kesb ve ameli bir âlet olarak düşünsün ve bir emr-i îtibârî (varsayılan bir iş) olarak bilsin. Hattâ sebep ve illetlerden ibâret olan perdeler ve örtüleri aslından ve dibinden söküp koparsın da, aslâ onun nazar-ı şuhûduna (görüşüne) hiçbir sebep perde olmasın ve Sâni'in müşâhedesinden ve Müsebbib'i temâşasından onu gâfil kılmasın. Böylelikle âlem-i lâ mekânda (**Allâh-u Te'âlâ**'ya âit mekânsızlık âleminde) O Müsebbib'i görsün ve:*

﴿قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللهِ﴾

***"De ki:** '(Ben bir şey yaratamadığıma göre, yaratılma yönünden) **hepsi de Allâh katındandır!'"** (Nisâ Sûresi:78) mûcebince her şeyi **Allâh** katından bilsin ve zâhiren rızka, nîmete, izzete vesîle olan bunca cehd-ü gayretleri, kespleri (kazançları) ve dükkânları lüzumsuz ve beyhûde bilsin, zîrâ hakîkatte onların insanı rızka ulaştırmaya, nîmet ve izzete kavuşturmaya kudretleri yoktur. Bunlar mülâhaza âletidir. İşte ârif kişi her zaman Müsebbib'e nazar eder, (sebepleri yaratanı görmeksizin) sâdece bu sebepleri ve illetleri görmekten berî olur.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî: 5/191-192)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile sahâbe arasındaki farka gelince; **Allâh-u Te'âlâ** katl (öldürme) fiilini sahâbeden tümüyle nefyedip bu fiili, işin müsebbibi olan Zât'ına havâle etmiş, onları ise öldürme fiilinin sebebi yapmıştır. Ama ramy (atma) fiilini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den tamâmen nefyetmemiş, bilakis atma işini ona isnâd etmiştir. Lâkin o atma ânında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in varlığını tümüyle nefyederek varlığı Kendi Zât'ına nispet etmiştir.

Yâni "Sen attığın zaman bu atmayı kendi nefsinle berâber yapmadın, lâkin sen aradan çıktığın için sâdece **Allâh** attı" buyurmuştur ki bu mânâ tecellî makāmıyla alâkalıdır. **Allâh-u Te'âlâ** bir kula Kendi sıfatlarından bir sıfatla tecellî ettiği zaman o kuldan o sıfata münâsip bir fiil izhâr eder. Nitekim **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a ihyâ sıfatıyla tecellî buyurunca o da Rabbinin izniyle ölüleri diriltir oldu. İşte bu husus:

«كُنْتُ لَهُ سَمْعًا وَبَصَرًا.»

"Ben onun için bir kulak ve bir göz olurum" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/326; Buhârî, Rikāk:38, no:6137, 5/2385)* hadîs-i kudsîsinin mânâsı gibidir.

Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e de kudret sıfatıyla tecellî buyurunca o, kâfirlerin üzerine toprak atarken ancak Rabbiyle birlikte atmıştır ve bu konuda eli **Allâh**'ın eli (mesâbesinde) olmuştur. Nitekim:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللهَ يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾

"Şüphesiz seninle el tutuşup sözleşen o kimseler, ancak Allâh ile bî'atleşmektedirler. (Sen onlarla el ele tutuşurken) **Allâh'ın**(, cisimlere benzemekten münezzeh olan kudret) **eli onların ellerinin üzerindedir"** *(Feth Sûresi:10)* âyet-i kerîmesinde bu hakîkatin perdeleri açılmıştır.

Şunu bil ki **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ﴾

"Dâvûd Câlût'u öldürdü" kavlinde katl fiilini **Dâvûd** *(Aleyhisselâm)*a isnâd etmiştir. Yaptığı iş kendi nefsine yâni sonradan ârız olan âfetlerin mahalline nispet edilen kişiyle, fiili, bütün âfetlerden münezzeh olan **Allâh-u Te'âlâ**'ya izâfe edilen kişi arasında çok büyük fark vardır.

(Yine **"Mesnevî"**de şöyle buyrulmuştur:)

ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ گُفْتِ حَقْ كَارِ حَقْ بَرْ كَارْهَا دَارَدْ سَبَقْ

"Attığın zaman sen atmadın" Hakk Teâlâ'nın kelâmıdır,
Hakk Teâlâ'nın fi'li, bütün fiiller üzerine mukaddemdir. *(Mesnevî-i Mânevî:2/1306)*

***Hakk Te'âlâ** kelâmında;*

﴿ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ﴾

"Attığın zaman da sen atmadın" *(Enfâl Sûresi:17)* ***buyurmuştur.***

*Her ne kadar bu âyetin nüzûlu **Hazret-i Muhammed** (Aleyhissselâm) hakkında vâkî oldu ise de, lâkin bihasebi'l-hakîka mânâsı cemî-i eşyâya ale'l-infirâd (gerçekte bütün varlıklara tek tek):*

«مَا فَعَلْتَ إِذْ فَعَلْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ فِعْلَكَ.»

*"Bir işi yaptığın zaman sen yapmadın, lâkin senin fi'lini **Allâh** yarattı" demek kābil (uygun) oldu. Zîrâ **Hakk Te'âlâ**'nın işi bütün işlerin üzerinde öncelik sâhibidir. Yâni başlangıçta halk-ı İlâhî olmayınca ve fi'l-i Rabbânî (**Allâh**'ın yaratma fiili) zuhûra gelmeyince fi'l-i halk (yaratıkların hiçbir fiili) zuhûra gelmez.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:2/107-108)*

گَرْ بَپَرَّانِيمْ تِيرْ آنْ نِى زِ مَاسْتْ مَا كَمَانُ و تِيرْ اَنْدَازَشْ خُدَاسْتْ

"Biz ok aktığımızda, o atış bizden değildir,
Biz (ancak) **yayız, o okun atıcısı Hüdâ'dır."** *(Mesnevî-i Mânevî:1/616)*

*Her ne kadar zâhirde ok atan biz olarak görünüyorsak da, hakîkatte biz yay gibiyiz, oku atan ise **Hüdâ Te'âlâ**'dır. Yâni; bizden sudûr eden söz ve fiiller, meşiyyet-i İlâhiyye ve kudret-i Rabbâniyye iledir.* *(Sarı Abdullah Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 1/424-427)*

*Eğer biz akvâl ve efâl (söz ve fiil) oklarını kavs-ı vücûdumuzdan (varlık yayımızdan) atacak olursak, o atış hakîkatte bizden değildir. Zîrâ biz dest-i tasarruf-i Hakk'da (**Allâh-u Te'âlâ**'nın tasarruf elinde) kemân (yay) gibiyiz, bu yayın ok atıcısı da **Allâh**'tır ki, biz mertebe-i kurb-i ferâizde (farzları edâ etmekle kesbettiğimiz **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık mertebesinde) kavl-i Hakk'a âlet oluruz.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/62)*

تَا نَشُدْ مَغْلُوبْ كَسْ اِينْ سِرْ نَيَافْتْ گَرْ تُو خَواهِى آنْ طَرَفْ بَايَدْ شِتَافْتْ

"Mağlûb olmadıkça hiç kimse bu sırrı anlamaz,
Eğer (bu sırrı bulmak) **istersen, o tarafa acele etmek gerekir."**

Âyet-i kerîmede geçen: (وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا) **"Tâ ki O** (Rabbiniz)**, tarafından müminlere çok güzel bir nîmet lütfetsin"** kavl-i şerîfinde geçen (بَلَاءً) kelimesi nîmet hakkında kullanıldığı gibi mihnet hakkında da kullanılabilir. Çünkü bu kelimenin aslı imtihan anlamına gelir. Bu imtihan ise bâzen sabrı açığa çıkarmak için sıkıntılar gönderilerek yapılır, bâzen de şükrün açıklanması için nîmet verilerek

yapılır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaptığı imtihanın mânâsı, ezelde bildiği şeyi bildiği gibi açığa çıkarmasıdır, yoksa bilmediği bir şeyin ilmini tahsil etmesi değildir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bundan münezzehtir.

Bu âyet-i kerîmede geçen **"Belâ-i hasen"** ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Bedir** muhârebesinde kâfirleri mahvederek müminlere lütfettiği yardım, ganîmet ve mûcizeleri müşâhede gibi güzel nîmetlerdir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) **"Gerçekten de Allâh Semî'dir, Alîm'dir"** kavl-i şerîfi: "O sizin konuştuklarınız ve duâlarınız dâhil her şeyi hakkıyla işitendir, kalplerinizin hallerini ve duâ ederken içinizde bulundurduğunuz niyetleriniz dâhil her şeyi en iyi bilendir" mânâsına gelmektedir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Fâris** *(Kuddise Sirruhû)* buraya şöyle mânâ vermiştir: "Sen atarken ancak Bizimle attın, isâbet ettirirken de ancak Bizim sana yardımımızla ve imdâdımızla isâbet ettirdin."

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** öldürme ve atma husûsunda kullarına ilk önce bir teşebbüs ispat etmiş, daha sonra bunların tümünü onlardan nefyetmiştir ki böylece onlar, hiçbir hal ve sebebi kendilerinden görmesinler de, tüm hallerde **Hakk**'ı müşâhede etsinler.

Böylece **Mevlâ Te'âlâ**: 'Sizin içinizden atan ancak Bizimle atmıştır. Eğer siz kendinizle atmış olsaydınız elbette atışınız size yakışan ölçüde bir yere ulaşır kalırdı' buyurmak istemiştir."

Meşâyıhtan biri de şöyle demiştir: "**Mevlâ Te'âlâ**'nın: **'Attığın zaman sen atmadın'** kavl-i şerîfi: 'Sen cem' (**Allâh-u Te'âlâ** ile birliktelik) oklarıyla attın. Böylece O seni senden aldı da sen attın. Demek ki gerçekte senden taraf atanlar Biz olduk. Biz birbirimizden ayrılmadığımıza göre, mübâşeret (atmaya teşebbüs) sana mensup, hakîkat (gerçek atış) ise Bize âit oldu' demektir."

Bu âyet-i kerîmenin tefsirinde büyüklerden biri şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**: **'Sen attığın zaman'** buyururken, fiili, Habîbine izâfe etmiş, sonra: **'Lâkin Allâh attı'** kavl-i şerîfiyle atma fiilini ondan selbetmiş (gidermiş)tir ki sanki böylece O:

'Görünüşte atan sen isen de, hakîkatte bu atışta seni Ben sâhiplendim, çünkü sen onu kendinle kendin için atmadın, bilakis Bizimle Bizim için attın! Bizimle Bizim için amel eden herkesin, o işe teşebbüs ettiği anda eğrilerini düzeltmeyi Biz üstleniriz, kabûlünü Biz sağlarız, o işten dolayı ona övgüde bulunanlar da ancak Biz oluruz' buyurmuş olmaktadır."

Cüneyd *(Rahimehullâh)*a: **"Güzel belâ"**nın ne olduğu sorulduğunda: "Belâ-i hasen; emirler karşısında kişiyi sâbit kılan, nehiylere karşı onu koruyan ve Zât'ı müşâhede ânında onunla teke tek kalan bir belâdır" diye cevap vermiştir.

Ruveym *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Güzel belâ; belânın başına gelişinden daha evvel **Hakk**'ı görmektir ki böylece kişi **Hakk**'ı müşâhedede boğulup kaldığı için belâ başına geldiğinde onu hiç fark etmez bir halde olur."

Ebû Osmân *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Güzel belâ; kendisine karşı sabır ve rızâ kazandırandır!"

Mansûr *(Kuddise Sirruhû)* isnâdını açıklayarak **Câfer ibni Muhammed** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle dediğini nakletmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** müminleri nefislerinden fânî kılar, onları nefislerinden geçirdiği zaman da onların nefisleri yerine geçen ancak Kendisi olur."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarından nefyettiği katl, rûhu öldürüp ölümü sâbit kılmalarıdır ki bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin husûsiyetlerindendir. Yaratıkların vasıflandığı katl ise, kendileri hakkında yaptıkları bâzı şeylerdir ki bu fiilin akabinde rûhun gitmesi meydana gelir.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde: "Sizin kâfirleri öldürme gibi fiilleriniz kendi başınıza yaratabileceğiniz şeyler kabîlinden değildir. Aksine yoktan yaratan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır" buyurarak hem **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i, hem de ümmetini kendi fiillerini ve hallerini görmekten sıyânet buyurmuş (korumuş)tur.

Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ**: **"Sen attığın zaman nefsinle atmadın, lâkin Bizimle attın"** buyurmuştur. Evet, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in toprağı alıp sonra onu elinden salıvermesi vukû bulmuştur, lâkin bu, kesb (sebep olma) haysiyetiyledir. Ama bu kesb de **Allâh-u Te'âlâ** tarafından O'nun kudretiyle îcad edilen bir şeydir. Bu durumda ulaştırmak ve isâbet ettirmek yaratmak bakımından **Allâh-u Te'âlâ** tarafındandır ki, böylece nefyettiğini ispat eden de, ispat ettiğini nefyeden de ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. İş tek bir iştir, lâkin farklılık işin kendinde değil de yönündedir.

Cümle-i celîlede geçen: **"Sen attığın zaman"** kavl-i şerîfi "Fark makāmı", **"Lâkin Allâh attı"** kavl-i şerîfi "Cem' makāmı"dır. Fark kulluğun sıfatıdır, cem' ise Rabliğin na'tıdır. Cem' makāmı içermeyen hangi fark varsa ve fark makāmıyla desteklenmeyen hangi cem' varsa, işte bunların sâhipleri istikāmeti doğru olmayan kimselerdir. Yâni kulun kesbini devre dışı bırakanın da, **Allâh-u Te'âlâ**'nın halkını (yaratışını) göz ardı edenin de itikādı bozuktur.

Hakk Sübhânehû (Ehl-i Sünnet itikādına) yabancı (olan)ları kendi zanlarına ısmarlar da bu yüzden onlar zan vâdilerinde şaşkın vaziyette dolaşırlar ve kendilerinden sudûr eden işlerin icrâsında kendilerinin müstakil olduklarını sanırlar. Oysa bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara karşı bir mekridir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا﴾

"Kendileri de güzel bir iş yaptıklarını sanırlar" *(Kehf Sûresi:104)* buyurmuştur.

Tevhîd erbâbına gelince; **Allâh-u Te'âlâ** onlara kader sırrının doğuş noktalarını gösterir, Kendi hükmünün akış mecrâsını tanıtır ve onlara Kendi tasarrufunun esâretinde ve hükmünün ezici gücü içerisinde bulunan nefislerinin durumunu gösterir.

Evliyânın seçkinleri ve irfan ashâbı ise, **Allâh-u Te'âlâ** onlar hakkında ne takdir etmişse onu kendilerine icrâ ederken onların bu işten haberi bile olmaz. Çünkü onlar kendilerinden alınmıştırlar. **Allâh-u Te'âlâ** onları kaderle ilgili gördükleri hikmetlerle sâbit kılar ve şerî'ate muhâlefetten korunmalarını üstlenir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde mümin kullarını imtihan edeceğini haber vermiştir. Onları kâh nîmetlerle imtihan eder ve böylece şükürlerini ya da nankörlüklerini açığa çıkarır. Bâzen de onları mihnetlerle sınar, böylece de sabırlarını ya da hatırlamalarını veyâ unutmalarını ortaya çıkarır.

Belâ-i hasen; lütuf ânında şükre muvaffak kılınmak, sıkıntılı zamanda da sabrın hakîkatine erdirilmektir. **Hakk Te'âlâ**'nın yaptığı her şey güzeldir. Çünkü O'nun o işi yapma hakkı vardır. Zâten güzelin hakîkati de, o işi yapanın haklı olarak o işi yapmış olmasıdır.

Denilmiştir ki: "Güzel belâ, belânın tam ortasındayken bile belâ vereni müşâhede etmendir."

Yine denilmiştir ki: "Güzel belâ, nîmetlerde sâhibinin iddiacı olmaması, mihnetlerde de şikâyetçi bulunmamasıdır."

Şöyle de denilmiştir: "Güzel belâ, zor da olsa sâhibinin darlanmadığı, kolay da olsa sâhibinin şımarmadığı imtihanlardır."

Denildiğine göre; herkesin belâsı kendi hâli ve makāmı hasebincedir. Velîliği en sâfî olanın belâsı en fazla olur. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءً الْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الْأَوْلِيَاءُ ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَالْأَمْثَلُ.»

"Belâ bakımından insanların en çetin olanları peygamberlerdir, sonra velîlerdir, sonra derecesine göre yüksek olanlar, sonra daha aşağı olanlar" buyurmuştur. *(el-Kuşeyrî, Letâifü'l-işârât:1/158; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1481, 3/78)*

Allâh-u Te'âlâ'nın: **"Şüphesiz Allâh hakkıyla işitendir, ziyâde bilendir"** kavl-i şerîfi bir kavmi rahatlatmakta diğer kavmi ise tehdit etmektedir. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** acınacak halde olanlara: "**Allâh** sizin inlemelerinizi duyuyor" buyurarak, bununla onların vakitlerini rahatlatmıştır ve onların belâlarını kaldırmıştır. Bu mânâda:

إِذَا مَا تَمَنَّى النَّاسُ رَوْحًا وَرَاحَةً تَمَنَّيْتُ أَنْ أَشْكُوَ إِلَيْكَ فَتَسْمَعَا

"İnsanlar huzur ve rahatlık istedikleri zaman,

Ben de temennî ederim ki sana şikâyette bulunayım da sen de işitesin" beytini inşâd etmişlerdir.

Büyüklere gelince; onların nefes almasına izin verilmez, onlardan istenen, durumunu açıklamaksızın ve hâlinden şikâyet etmeksizin kader cereyânı altında devamlı sabır ve sebât etmeleridir. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** kuluna: "İçmesiyle mükellef tutulduğun şeyden eğer dışına bir şey sızacak olursa sana kınanma cezâsı yönelir. Senin bu hususta bir beyânın yoksa da Ben senin sözünü hakkıyla duyanım, hâlini hakkıyla bilenim" buyurmuş olmaktadır.

Allâh-u Te'âlâ'nın bu makamda Kendisinden **"Alîm"** (her şeyi hakkıyla bilen) diye bahsetmesi, belâ erbâbına tesellî bahşetmektedir. Çünkü maksûdu olan Zât'ın, kendi hâlini bildiğini bilen kişiye O'nun uğrunda çektikleri kolay gelir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** Peygamberine:

﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ﴾

"Andolsun ki Biz, onların dedikleri sözler sebebiyle senin göğsünün daraldığını bilmekteyiz" *(Hıcr Sûresi:97)* buyurmuştur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Celle Celâlühû** yüce sevgililerine müteveccih olan müridlere şöyle buyuruyor: "Cihat ederek nefislerinizi siz öldürmediniz, çünkü sizin buna gücünüz yetmez. Lâkin **Allâh** ruhlarınızı yardımıyla destekleyerek ve Kendi mârifetiyle ihyâ ederek nefislerinizi öldürdü.

Ey şeyhler! Müridlerin kalplerine Benim muhabbetimi ve mârifetimi siz atmadınız, lâkin onların kalplerine bir nebze muhabbet ve mârifeti **Allâh-u Te'âlâ** attı. Siz ancak basit sebeplerden bir sebepsiniz ve vâsıtasınız, sizin bu hususta hiçbir tesiriniz yoktur."

Nakledildiğine göre, **Hallâc** *(Kuddise Sirruhû)* öldürülmek için hapse atıldığında **Şiblî** *(Kuddise Sirruhû)* ona muhabbetin (**Allâh** sevgisinin) ne olduğunu sordu. O da: "Sevgi, sevgiliden başka her şeyden geçmektir. Sen **Allâh**'ın Kitâbını okumuyor musun? **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine hitâben: 'Attığında sen atmadın lâkin **Allâh** attı' buyuruyor. Ey **Şiblî**! **Allâh** bir kulunun kalbine sevgisinden bir zerre attığı zaman artık (o herhangi bir şeyi kendinden gördüğü vakit) yıllar yılı ona sitem diliyle seslenmeye başlar" diye cevap verdi.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kâşifî** demiştir ki: **Sülemî**'nin **"Hakāik"**inde **İmâm Câfer-i Sâdık**'tan naklen şöyle zikrolunmuştur: Belâ-i hasen odur ki, mü'minleri kendi nefislerinden fânî eyler, kendi nefislerinden fânî eyledikten sonra onları (Kendi varlığıyla) bâkî yapar.

İmâm-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Güzel belâ, belânın tam ortasındayken bile belâ vereni müşâhede etmendir."

(Farsça beyitlerde şöyle gelmiştir:)

چُو دَانِسْتِی کِه اِیْنْ دَرْدِ تُو اَز کیست زِ رَنْجِ خِویْشْتَنْ مِی بَاشْ خُرَّمْ
گَرْ اُو زَهْرَتْ دَهَدْ بِهْتَرْ زِ شَکَرْ وَرْ اُو زَخْمَتْ زَنَدْ خُوشْتَرْ زِ مَرْهَمْ

"Bu dert sana kimdendir bildiysen eğer,
Çektiğin zahmetten (bile) **mutlu ol** (değer)!
Eğer O sana zehir verse, daha iyidir şekerden,
Eğer O yaralasa seni, daha hoştur merhemden!"

Bu dert ve hastalığın sana kimden geldiğini bildiysen, yâni bu illet ve hastalığın sana ***Cenâb-ı Hakk****'dan olduğunu bildiysen, kendi zahmet ve meşakkatinden mutlu ve mesûd olmalısın. Zîrâ ki o,* ***Cenâb-ı Hakk****'dandır, elbette râzı olmak gerekir. Eğer* ***Cenâb-ı Hakk*** *sana zehir verse, o zehir şekerden daha güzeldir, lâ şekk ve lâ şübhe. Eğer* ***Cenâb-ı Hakk*** *sana*

zahmet ve meşakket verirse merhem sürmekten daha iyidir. Âmennâ ve saddeknâ! Zîrâ ***Cenâb-ı Hakk*** *zehir içinde şifâ, şifâ içinde zehir yaratmaya Kādir'dir. Çünkü eşyâda te'sîrât (etki) yoktur. Te'sîrât* ***Cenâb-ı Hakk****'dandır. Bir de mâdem ki senin Hâlik'ın, Mahbûb'un sana vermiştir, O'nun zehri başkalarının şekerinden kat be kat makbûl ve mahbûbdur, azîzim!*
(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/713-714)

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Bedir** ehline bir te'dîbi (edep vermesi) ve onları fenâ-i ef'âle (kendi fiillerini görmemeye) hidâyetidir. Çünkü onların fiilini tamâmen selbederek katli sâdece Kendisine isnâd etmiştir ve onlar hakkında "Siz öldürdüğünüz zaman" buyurmamıştır. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Hakk Sübhânehû** ile bekā makāmında olduğu için evvelâ: **"Sen attığın zaman"** kavliyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e atma fiilini isnâd etmiş daha sonra "Hakîkatte sen atmadın" buyurarak atma fiilini ondan selbetmiştir.

Bu durumda râmî (atıcı) olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* nefsiyle değil de **Allâh-u Te'âlâ** ile atmış olur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in makāmı yüksek olduğundan, sahâbe-i kirâm ise o yüksek makamda bulunmadıkları için **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e fiil nispet etmiş ama sahâbe-i kirâma fiilden hiçbir şeyi nispet etmemiştir. İşte iki cümledeki üslûp değişikliğinin esrârından biri budur. Geriye birinci cümlede menfî muzârî, diğerinde ise menfî mâzî kullanılmasının sırrı kaldı. Artık fikrine mürâcaat et, ola ki **Allâh** sana yeni bir kapı açar!

Allâh-u Te'âlâ böylece müminlere güzel bir bahşiş lütfetmek dilemiştir ki o da tevhîd-i ef'âldir, yâni bütün fiilleri hakîkatte **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiilinde birleştirmektir. Şüphesiz ki **Allâh,** öldürme işini kendinize mâl etme vesvesesi gibi içinizden geçen hatarâtı hakkıyla duyandır, hakîkatte katledenin Kendisi olduğunu, sizin ise O'nun fiilinin mazharları durumunda bulunduğunuzu ziyâdesiyle bilendir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın, kâfirlerin şerlerini diğer insanların eliyle def ettiği:

﴿ وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴾

"Allâh'ın, (müminlere kâfirlerle savaşma izni verip, onları gâlip ederek) **insanları; bir kısımla**(rının caydırıcı gücüyle) **diğer kısımlarını**(n şerrini) **savması olmasaydı,** (her peygamber döneminde geçerli olan şerî'ata göre) **içlerinde Allâh'ın ismi çokça anılmakta olan o (İsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ümmetinin âlimlerine âit) **manastırlar, kiliseler,** (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* döneminde bulunan) **havralar ve** (âhir zaman ümmetine mahsus) **mescitler elbette tamâmen yıkılır** (ve hiçbir zaman **Allâh**'a ibâdet yapılamaz)**dı!**

Andolsun ki; elbette Allâh Kendisin(in dostlarına ve dînin)**e yardım edenlere mutlaka yardım edecektir. Gerçekten Allâh elbette** (dostlarına yardım dâhil, onla-

rın tüm isteklerini yerine getirmeye son derece güçlü olan bir) **Kaviyy'dir,** (düşmanlarından intikamı engellenemeyecek bir) **Azîz'dir."** *(Hacc Sûresi:40)*

﴿ وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾

"Allâh'ın, insanları; bir kısımla(rının hayrıyla) **diğer kısımlarını**(n şerrini) **savması olmasaydı, elbette yerin tamâmı**(nın yararlı düzenleri çoktan) **bozulmuştu.**

Velâkin Allâh tüm âlemlere karşı büyük fazl (ve iyilik) **sahibidir."** (Bu yüzden; inananlar hürmetine, inanmayanlardan; namaz kılanlar hürmetine, kılmayanlardan; hacca gidenler hürmetine, gitmeyenlerden fesâdı gidermektedir. Hattâ sâlih bir kişinin bereketiyle, yüz komşusunun hânesinden bile belâyı kaldırmaktadır.) *(Bakara Sûresi:251)*

﴿ ذٰلِكُمْ وَأَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (18)

(ذٰلِكُمْ) **İşte size! Bu** (müminlere yapılan bir lütuftur)! (وَأَنَّ اللّٰهَ) **Zâten şüphesiz ki Allâh** kimdir? (مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ) **o kâfirlerin hîlesini zayıflatıcıdır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İşte size! (Maksat) **bu** (şekilde müminlere yapılan bir lütuf)**dur! Zâten şüphesiz ki Allâh o kâfirlerin hîlesini zayıflatıcıdır."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kâfirlerin hîlesini za'fa uğratması birkaç şeyle olmuştur. Şöyle ki **Allâh-u Te'âlâ** müminleri onların zayıf noktalarına vâkıf kılarak, kalplerine korku salarak, dâvâlarını parçalayarak ve kararlarını ihtilâfa sokup kesin azimlerini bozarak gizli tuzaklarını geçersiz hâle getirmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânı vechile **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Ben senin düşmanlarının hîlelerini za'fa uğrattım da böylece sen onların en güçlülerini katlettin, en soylularını esir edebildin" buyurmuş olmaktadır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeler tesirin **Allâh-u Te'âlâ** tarafından olduğuna, kulun ise arada ancak bir âlet olarak bulunduğuna işâret etmektedir. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**: **"Onları siz öldürmediniz"** ve **"Kâfirlerin hîlesini zayıflatan ancak Allâh'tır"** buyurarak müminler üzerindeki nîmetini açıklamıştır. O halde kişi kendini de, yaptığını da beğenmemelidir.

Ucüb, insanın **Allâh-u Te'âlâ**'nın muvaffak kılmasını anmaksızın, yaptığı bir sâlih ameli büyük görmesidir. **Mesîh** *(Aleyhisselâm)* şöyle demiştir:

«يَا مَعْشَرَ الْحَوَارِيِّينَ كَمْ مِنْ سِرَاجٍ قَدْ أَطْفَأَتْهُ الرِّيحُ وَكَمْ مِنْ عَابِدٍ قَدْ أَفْسَدَهُ الْعُجْبُ.»

"Ey havârîler topluluğu! Nice kandiller vardır ki rüzgâr onları söndürmüştür. Nice âbidler de vardır ki ucüb onları ifsâd etmiştir."

Şunu bil ki ucüb (kendini ve amelini beğenmek) husûsunda insanlar üç türlüdür: Bir kısmı her hallerini beğenirler, onlar **Mûtezile** ve **Kaderiyye** gibi yaptıkları işlerde **Allâh-u Te'âlâ**'nın minnetini görmezler, husûsî yardımını, tevfîkını ve lütfunu tanımazlar. Çünkü "Kendi işinin yaratıcısı kulun kendisidir" şüphesi onları istîlâ etmiştir.

Diğer bir sınıf, her hâlükârda **Allâh-u Te'âlâ**'nın minnetini hatırlayanlardır ki onlar ikram olundukları basîret ve seçkin kılındıkları teyid (destek) sâyesinde hiçbir amellerini beğenmeyen istikâmet sâhibi kimselerdir.

Üçüncü sınıf ise; bâzen uyanıp **Allâh-u Te'âlâ**'nın iyiliğini düşünen, bâzen de gaflete düşüp kendilerini beğenen sıradan **Ehl-i Sünnet** kimselerdir. Çünkü onların basîretlerinde bir noksanlık, ibâdete gayretlerinde bir gevşeklik ve kalplerinde bir gaflet söz konusudur.

Artık kişiye gereken şey, o amel kendisine âit olması hasebiyle onun hakirliğini ve değersizliğini fark etmesidir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisi üzerinde bulunan minnetinin amelinden daha şerefli ve sevâbından daha büyük olduğuna inanmasıdır. Yaptığı sâlih amelin **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakışmayacağından, rızâ makāmına varamayacağından, bu nedenle de karşılığında vaad edilen kıymeti kaybederek asıl değeri olan hakir birkaç dirhem veyâ birkaç kuruşa döneceğinden de sakınmasıdır.

Meselâ; bir salkım üzüm yâhut bir bağ reyhanın çarşıdaki kıymeti bir kuruş ise, biri kalkıp bu ürünlerden bir desteyi pâdişâha hediye eder de verdiği o hediye pâdişâhın rızâsına mazhar olursa ona karşılık kendisine bin dînar verir. İşte o zaman, kıymeti bir habbeye tekābül eden şeyin fiyatı bin dînara çıkmış olur. Fakat hükümdâr onu beğenmez ya da geri verirse o zaman o deste önceki hasis değeri olan bir tânelik veyâ bir kuruşluk kıymete avdet eder. İşte bizim konumuz da böylecedir.

Vehb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Sizden önce geçenler arasında **Allâh-u Te'âlâ**'ya yetmiş sene ibâdet etmiş bir adam vardı. Bu kişi cumartesiden cumartesiye oruç açardı. Bir keresinde **Allâh-u Te'âlâ**'dan bir talepte bulunup da isteği yerine getirilmeyince nefsine dönüp: 'Sende bir hayır olsaydı hâcetin görülürdü' dedi. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bir melek indirerek:

«يَا ابْنَ اٰدَمَ سَاعَتُكَ الَّتِى اَزْرَيْتَ بِنَفْسِكَ فِيهَا خَيْرٌ مِنْ عِبَادَتِكَ الَّتِى مَضَتْ.»

'Ey Âdemoğlu! Senin nefsine hakāret ettiğin o an var ya, geçen bütün ibâdetlerinden daha hayırlıdır' buyurdu.

Hâfız Şîrâzî *(Kuddise Sirruhû)*nun söylediği şu söz ne güzeldir:

دَرْ رَاهِ مَا شِكَسْتَه دِلِى مِيخَرَنْد و بَسْ بَازَارِ خُودْ فُرُوشِى اَزْ آنْ سُوىْ دِيگَرَسْتْ

"Bizim yolumuzda ancak kalbi kırıklık ve âcizlik alırlar,
(Kibirle) **kendini satıcılık** (ve gösteriş) **pazarı ondan başka bir yoldur."**

*Pîr-i Kâmil vâsıtasıyla füyûzât-ı İlâhiyyeye nâiliyet, köpek gibi yaltaklanmak ve kedi gibi yılışmakla, acziyet ve çâresizlikle merhamet mahalli olmak ile elde edilir. Zîrâ kibir, kendini beğenme, gurur yolu dalâlet ve mahrumiyet yolu olduğundan **Hakk** yolunun zıddıdır, hodbinlik (bencillik) ile bu devlete eren yoktur.*

Aşk ve muhabbet yolunda mütevâzîlik, alçak gönüllülük ve yokluk mûteberdir. Hodbinlik (sâdece kendini görücülük, bencillik), hodpesendlik (kendini beğenmişlik) ve hodfuruşluk (gösteriş düşkünlüğü) ise müddeî ve mürâî (iddiacı ve gösterişçi)lerin yoludur ki, bu aşk yolunun tamâmıyla zıddıdır. *(Konevî-Sûdî, Hâfız Şerhi:1/117)*

Ey **Allâh**! Bizi tevfîk ehlinden ve tahkîk yoluna sülûk edenlerden eyle!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlenin mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ** müminlerin kalbini yakînî îmânın nûruyla ve O'nun tarafından gelecek lütf-u kerem beklentisinde sebât ile takviye ederek kâfirlerin hîlesini hafifleticidir" demektir.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ** kâfirleri beklemedikleri bir cihetten yakaladığı zaman Müslümanların ordularının onlara gâlip gelmesiyle inkârcıların hîlesini zayıflatıcıdır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, dostlarını muhabbet, mârifet ve temkin (sevgi, tanıma ve sâbit kılma halleri) ile seçkin kılması, mukarreb kulların husûsiyetlerini inkâr eden gâfillerin hîlesini ise zayıflatmasıdır.

﴿ إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (19)

(إِنْ تَسْتَفْتِحُوا) **Eğer fetih talep ediyorsanız,** (فَقَدْ جَاءَ) **işte muhakkak geldi,** kime? (كُمْ) **size,** ne? (اَلْفَتْحُ) **fetih,** (وَإِنْ تَنْتَهُوا) **ama eğer vazgeçerseniz,** (فَهُوَ) **işte bu,** nedir? (خَيْرٌ) **daha iyidir,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** (وَإِنْ تَعُودُوا) **eğer yine dönecek olursanız,** (نَعُدْ) **Biz de döneriz,** (وَلَنْ تُغْنِيَ) **aslâ savuşturamaz,** kimden? (عَنْكُمْ) **sizden,** ne? (فِئَتُكُمْ) **topluluğunuz,** neyi? (شَيْئًا) **herhangi bir şeyi,** (وَلَوْ كَثُرَتْ) **çok da olsa,** (وَأَنَّ اللهَ) **şüphesiz ki Allâh,** kimlerle berâberdir? (مَعَ الْمُؤْمِنِينَ) **müminlerle berâberdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey Kâ'be'nin astarına yapışarak: 'Ey **Allâh**! İki ordudan en hidâyette olanına ve senin katında en değerlisine yardım et' diye duâ eden kâfirler!) **Eğer fetih talep ediyorsanız, işte muhakkak siz**(in düşmanlarınız olan müminler)**e fetih gelmiştir.** (Böylece kimin daha hidâyette olduğu açıkça belirmiştir.)/**İşte size gerçekten fetih** (beklerken bozgun) **gelmiştir./ Şayet** (**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e düşmanlıktan ve onunla savaşmaktan) **vazgeçerseniz, bu sizin için** (iki cihanda da) **daha iyidir. Ama yine** (onunla savaşa) **dönerseniz, Biz de** (ona yardıma) **döneriz.** (Sayıca) **çok da olsa, topluluğunuz sizden aslâ bir şey savuşturamaz** (ve hiçbir zararı uzaklaştıramaz). **Çünkü Allâh**(ın yardımı) **gerçekten müminlerle berâberdir."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Hâzin, Dürru'l-mensûr ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmedeki hitâbın kime tevcih edildiği hakkında iki görüş vardır.

Birinci Kavle Göre; bu hitap tehekküm (alaya alma muâmelesi yapma) yolu üzere müşriklere yöneliktir. Bu görüş **Hasen, Mücâhid** ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi bâzı müfessirlerden nakledilmiştir, bunu destekleyen birçok rivâyet de mevcuttur.

Nitekim **Abdullâh ibni Sa'lebe ibni Su'ayr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre: "**Bedir**'de iki ordu karşılaştığı zaman **Ebû Cehil**: 'Ey **Allâh**! Hangimiz sıla-ı rahimi daha çok kesiyorsa ve hangimiz bize hiç bilmediğimiz şeyler getirdiyse bu sabah onu helâk et de maksadına ulaştırma" deyince onun bu sözü bir istiftâh yâni kâfirlerle Müslümanlar hakkında **Allâh**'tan bir karar istemek olmuş oldu. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olarak **Allâh-u Te'âlâ**: **"Siz karar istiyorsanız gerçekten size kesin karar gelmiştir"** buyurdu. *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, 14/359-360; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23661, 39/65; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/91, 93; İbni Ebî Hâtim:5/1675 Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/77)*

Mücâhid ve Ikrime *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre: "Kureyş kâfirleri: 'Ey **Rabbimiz**! Bizimle **Muhammed** ve ashâbı arasında hüküm ver' dediklerinde **Allâh-u Te'âlâ Bedir** günü onlar arasında hükmünü verdi." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/90; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/78)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi: "Ey Kâfirler! Eğer siz **Muhammed**'le savaştan vazgeçerseniz bu sizin için hayır olur, yok eğer dönerseniz Biz de döneriz, yâni ikinci defâ fetih ve hüküm isterseniz yine **Muhammed**'in lehine hüküm veririz, topluluğunuz ne kadar çok olsa da sizden hiçbir şey savuşturamaz, çünkü **Allâh** mümin olan **Muhammed** ve ashâbıyla berâberdir" diye tefsir etmiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/96; İbni Ebî Hâtim:5/1676; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/79)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* âyet-i celîlede geçen **"Dönerseniz döneriz"** kavl-i şerîfine: "Siz **Muhammed**'le savaşa dönerseniz Biz de sizi öldürtmeye ve esir etmeye döneriz" diye mânâ vermiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/79)*

Abdurrahmân ibni Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyete göre: "Bu âyet-i kerîme **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

"(Habîbim!) **Hani** (Nadr isimli kâfir Kur'ân'a masal deyince, sen: 'Helâk olasın! Bu **Allâh**'ın kelâmıdır' demiştin de, o zaman) **onlar: 'Ey Allâh! Eğer işte bu** (Kur'ân), **Senin nezdinden** (indirilmiş) **olan hakkın ta kendisi ise, hemen gökten üzerimize taş yağdır ya da bize çok acı verici bir azap getir!' demişlerdi**" âyet-i kerîmesinde zikrettiği husûsu haber vermektedir." *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/44)*

Ayrıca müşriklerin **Bedir**'e çıkmak istediklerinde **Kâ'be**'nin astarına yapışarak: "Ey **Allâh**! İki ordunun en âlâsına, iki fırkanın en hidâyette olanına ve iki hızbin en değerlisine yardım et" dedikleri, **İmâm-ı Kelbî** *(Rahimehullâh)*dan rivâyet olunmuştur. İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** onlar hakkında: "Eğer siz iki ordunun en hidâyette olanı için yardım istediyseniz işte **Muhammed** ve ashâbı gâlip kılınarak size fetih gelmiştir" buyurarak kâfirlere istihzâ muâmelesi yapmıştır.

İşte buraya kadar zikrettiğimiz bütün bu rivâyetler âyet-i kerîmedeki hitâbın kâfirlere teveccüh ettiğine delâlet etmektedir.

İkinci Kavle Göre; bu hitap sahâbe-i kirâma müteveccihtir. Bu görüş **Übeyy ibni Kâ'b** ve **Atâ** *(Radıyallâhu Anhümâ)* gibi bâzı zevâttan nakledilmiştir. Nitekim **"Sa'lebî Tefsîri"**nde zikredildiği üzere; **Übeyy ibni Kâ'b** ve **Atâ el-Horâsânî** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre âyet-i kerîmede geçen hitap ashâb-ı kirâma yöneliktir. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** onlara: "Siz **Allâh**'tan yardım ve fetih istiyorsanız gerçekten size fetih geldi" buyurmuştur.

Habbâb ibni Erett *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Kâ'be**'nin gölgesinde hırkasına yaslanmış bir halde bulunuyorken biz yanına gidip: 'Bizim için yardım istemeyecek misin, bizim için **Allâh**'a duâ etmeyecek misin?' diyerek (müşriklerden neler çektiğimizi) kendisine şikâyette bulunduk. O zaman o:

عَنْ خَبَّابِ بْنِ الْأَرَتِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ شَكَوْنَا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ بُرْدَةً لَهُ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ قُلْنَا لَهُ: أَلَا تَسْتَنْصِرُ لَنَا أَلَا تَدْعُو اللهَ لَنَا قَالَ: «كَانَ الرَّجُلُ فِيمَنْ قَبْلَكُمْ يُحْفَرُ لَهُ فِي الْأَرْضِ فَيُجْعَلُ فِيهِ فَيُجَاءُ بِالْمِنْشَارِ فَيُوضَعُ عَلَى رَأْسِهِ فَيُشَقُّ بِاثْنَتَيْنِ وَمَا يَصُدُّهُ ذٰلِكَ عَنْ دِينِهِ وَيُمْشَطُ بِأَمْشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ لَحْمِهِ مِنْ عَظْمٍ أَوْ عَصَبٍ وَمَا يَصُدُّهُ ذٰلِكَ عَنْ دِينِهِ وَاللهِ لَيُتِمَّنَّ هٰذَا الْأَمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّاكِبُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمَوْتَ لَا يَخَافُ إِلَّا اللهَ أَوِ الذِّئْبَ عَلَى غَنَمِهِ وَلٰكِنَّكُمْ تَسْتَعْجِلُونَ.»

"Sizden önce geçenler içerisinde bulunan bir adam için toprakta çukur kazılıyor, kendisi içine yerleştiriliyor, sonra bir testere getirilerek başının üstüne konuyor, böylece o iki parçaya ayrılıyordu da yine de bu çektikleri onu dîninden döndüremiyordu. Kimisinin de etinin altında bulunan kemikler ve damarlar demir taraklarla taranıyordu da bu da onu dîninden çeviremiyordu. Vallâhi elbette mutlaka Allâh bu işi tamâma erdirecektir, o kadar ki bir süvâri San'â'dan Hadramût'a kadar yol gidecek de bir tek Allâh'tan ya da koyunlara kurt musallat olmasından korkacaktır. Lâkin siz acele istiyorsunuz" *(Buhârî, Menâkıb:22, no:3416, 3/1322; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:27217, 45/191; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr:4/63; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/340; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/239; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/25)* buyurdu.

Âyet-i kerîmede geçen:

﴿وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

"Vazgeçerseniz bu sizin için hayır olur. Ama yine dönerseniz, Biz de döneriz, çok da olsa, topluluğunuz sizden aslâ bir şey savuşturamaz. Çünkü Allâh(ın yardımı) **gerçekten müminlerle berâberdir"** kavl-i şerîfine gelince:

Fahrurrâzî ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanlarına göre; bu cümle-i celîle, âyet-i celîlenin bidâyetindeki hitâbın iki şekil tevcîhi üzere ayrı ayrı tefsir edilmelidir. Buna göre hitap kâfirlere âit ise mânâ:

"Ey kâfirler! **Muhammed** ile savaşmayı sonlandırırsanız bu sizin için hayırlı olur. Yok, eğer **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile harbe tekrar dönerseniz Biz de ona yardıma döneriz ve **Bedir**'de yaptığımız gibi Müslümanları yine size musallat ederiz. Ordunuzun kalabalıklığı **Bedir**'de size yaramadığı gibi o zaman da yaramaz. Çünkü **Allâh**'ın yardımı inananlarla berâberdir" demektir.

Fakat hitap müminlere yönelikse o zaman mânâ: "Ey müminler! Ganîmetler husûsunda çekişmeyi ve esirlerden fidye alma isteğini bırakırsanız bu sizin için hayırlı olur, ama bu münâzaalara tekrar dönerseniz Biz de size yardım etmemeye döneriz. Zîrâ size yardım sözümüz, muhâlefeti terk edip tâatımızda devamlılığınız şartına bağlanmıştır. Sayınız çok da olsa bize muhâlefet ettiğiniz sürece bu size yaramayacaktır. Çünkü **Allâh**'ın yardımı ancak günahları terk eden kâmil müminlerle birlikte olacaktır" demek olur ki, müminlere yönelik bu şekil bir hitap da:

﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ﴾

"Andolsun ki muhakkak Allâh birçok (savaş) **yerler**(in)**de ve Huneyn gününde size elbette yardım etmişti. Hani çokluğunuz size ucub** (ve kendini beğenme hissi) **vermişti de**(, **Allâh** yardımını çekince) **bu** (kalabalığınız, düşmana karşı yarayacak) **hiçbir şeyle size fayda sağlamamıştı ve** (bunca) **genişliğine rağmen yer**(yüzü) **size dar gelmişti. Sonra da siz** (bozguna uğrayarak düşmana karşı) **arka çevir**(ip harp meydanından firar ed)**enler hâlinde dönüp gitmiştiniz"** *(Tevbe Sûresi:25)* âyet-i kerîmesinde görülmektedir.

Bâzıları âyet-i kerîmenin sonunda geçen hitapların müşriklere hamlini kolayca anladıkları için hitâbın kâfirlere âit olması görüşünü tercih etmişlerdir. Oysa geride zikredilen ikinci mânâ devreye sokulduğunda bu tercih sâkıt olur. Aksine **Mazharî** *(Rahimehullâh)*ın da tesbiti vechile bir sonraki âyet-i kerîmedeki hitâbın müminlere müteveccih olması ikinci mânânın tercih sebebi olarak değerlendirilmiştir.

Kimileri de âyet-i kerîmenin bidâyetindeki hitâbı müminlere, sonraki hitapları ise müşriklere tevcîh ederek tefsir yapmaya çalışmışlarsa da bu, âyet-i kerîmenin zâhirine cidden muhâlif düşmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; kurtuluş îmanda, İslâmda ve Melik-i Allâm olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine teslimiyettedir. **Allâh**'ın mühlet vermesi bâtıla ne kadar müsâade etse de bâtılın âkıbeti zeval ve izmihlal (kaybolup gitmek)dir.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

اِسْمِ اَعْظَمْ بَكُنَدْ كَارِ خُودْ اَیْ دِلْ خُوشْ بَاشْ كِه بَه تَلْبِيس و حِيَلِ دِيوْ سُلَيْمَانْ نَشَوَدْ

"İsmi Âzam kendi işini görür sen gönlünü hoş tut,
Zîrâ hîle ve telbîs ile şeytan Süleyman olmaz."

Ey gönül! Sen amelinde ihlâsa gayret et, riyâ ve gösterişten pâk ol. Sûret-i salâhda (dış görünüşü düzgün olup) kalbi karışık ve riyâkâr olan zâhirî ulemânın ve dînini dünyâya değişen vâiz ve nâsihin hallerine bakarak mağrur olma! ***Hazret-i Allâh****'ın mekrinden kork ve emin olma, zîrâ mazâhir-i esmâ-i İlâhiyye olan halkın her birinde bir ismin te'sîri ve* ***Hâdî*** *ve* ***Mudıll*** *(hidâyet edici ve saptırıcı) olan* ***Hazret-i Allâh****'ın gizli bir hikmeti vardır. İsm-i Âzam kendi hükmü gereğince kendine has işi görür. Ey gönül! Sen sâf ol, sâdık ol, gurûru ve hîleyi terk et, zîrâ telbîs (karıştırma) ve hîleler ile şeytân* ***Süleymân*** *olmaz. (Konevî, Hâfız Şerhi:1/537-538)*

İsm-i Âzam Arapçada lafzatullâh'tır ve her dilde ***İsm-i Zât-i Bâri-i Âzam****'dır. Bu ism-i şerîfle meşgûl olan kişi salâh ve felâh ehli olur, sıdk-ı dil (samimi bir gönül) ile meşgûl olursa, ona nice faydalar ve hayır eserleri hâsıl olur, ama riyâ ve gösterişle meşgûl olursa ona hiç fayda hâsıl olmaz.*

Ey gönül! Sen ancak ***Hakk*** *ile ol,* ***Hakk*** *seni unutmaz! Telbîs ve hîleden, riyâ ve gösterişten kaçın, zîrâ telbîs ve hîle ile şeytan* ***Süleymân*** *olmaz. Şeytan* ***Süleymân****'ın mührünü hîle ile* ***Süleymân****'dan aldı ama* ***Süleymân****'ın işini yapamayıp, mührü denize attı ve yine*

*Allâh'ın emriyle mühür **Süleymân**'a nâsip oldu. Hâsılı; bir şey, haketmeyen bir nâ ehlin (ehliyetsizin) eline düşse, o nâ ehlin elinde duramayıp, bir gün bir ehline düşer.* *(Sûdî Efendi, Hâfiz Şerhi:1/537-538)*

Şunu bil ki evliyâyı kiram ile muhârebe yapmak enbiyâyı izâm ile savaşmak gibidir. Onların her biri de düşmanlarına karşı mansurdurlar. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** onlarla berâberdir, O onları unutmaz ve hiçbir zaman bırakmaz.

Naklolunduğuna göre; **Danyâl** *(Aleyhisselâm)* kuyuya atıldığında yırtıcı hayvanlar üzerine salındı. Fakat o yırtıcılar onun eteklerine sürünerek kendisini yalamaya başladı. O sırada yanına bir elçi gelerek: "Ey **Danyâl**" diye hitap edince **Danyâl** *(Aleyhisselâm)* ona: **"Sen de kimsin?"** diye sordu. O:

«اَنَا رَسُولُ رَبِّكَ اِلَيْكَ أَرْسَلَنِي اِلَيْكَ بِطَعَامٍ.»

"Ben Rabbinin sana elçisiyim, beni sana bir yemekle gönderdi" deyince **Danyâl** *(Aleyhisselâm)*:

«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى لَا يَنْسٰى مَنْ ذَكَرَهُ.»

"Bütün hamdler, Kendisini zikredeni unutmayan Allâh'a mahsustur" dedi.

(Şâir ne güzel söylemiştir:)

وَاِذَا السَّعَادَةُ لَاحَظَتْكَ عُيُونُهَا نَمْ فَالْمَخَاوِفُ كُلُّهُنَّ اَمَانُ

وَاصْطَدْ بِهَا الْعَنْقَاءَ فَهِىَ حِبَالَةٌ وَاقْتَدِ بِهَا الْجَوْزَاءَ فَهِىَ عَنَانُ

"Allâh'ın yardımının gözleri seni gözettiği zaman,
Rahat uyu, artık tehlikeli yerlerin hepsi emandır.
Onunla Ankā'yı avla, artık o bile tuzaktadır,
Onunla ikizler burcunu izle, artık o da görülen noktadadır."

Mâverdî *(Rahimehullâh)*ın *"Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn"* isimli kitabında zikredildiğine göre; **Velîd ibni Yezîd ibni Abdilmelik** bir gün Mushaf'tan fal baktı, karşısına:

﴿وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ﴾

"**Böylece onlar** (kâfir ümmetlerine karşı **Allâh-u Te'âlâ**'dan yardım ve) **fetih talebinde bulundular da,** (**Allâh-u Te'âlâ**'nın ibâdetinden kibirlenen) **çokça zorba ve** (hakkı kabul etmemek için direnen) **iyice inatçı herkes helâke uğradı**" *(İbrâhîm Sûresi:15)* âyet-i kerîmesi çıkınca Mushaf'ı parçalayarak:

أَتُوعِدُ كُلَّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ فَهَا اَنَا ذَاكَ جَبَّارٌ عَنِيدُ

اِذَا مَا جِئْتَ رَبَّكَ يَوْمَ حَشْرٍ فَقُلْ: يَا رَبِّ مَزَّقَنِى الْوَلِيدُ

"Sen her zorba ve inatçıyı tehdit ediyorsun ha,
İşte o zorba ve inatçı olan ben karşındayım.
Haşr günü Rabbine geldiğin zaman,
De ki: Yâ Rabbi! Beni Velîd parçaladı" dedi.

Fakat bu sözü söyledikten sonra birkaç gün geçmemişti ki en kötü bir şekilde öldürülerek başı önce sarayının üzerine asıldı, sonra da şehrinin surları üzerine asıldı.

Kādî Ebû Bekir *(Rahimehullâh)* **"Ahkâmü'l-Kur'ân"** isimli eserinde Mâide Sûresi'nin tefsirinde Mushaf'tan fal bakmanın haram olduğuna dâir kesin hüküm vermiştir. **Karāfî** *(Rahimehullâh)* da bu hükmü **Tartûşî**'den naklederek ikrâr etmiştir. Fakat **Hanbelî** fukahasından **İbni Bettah** *(Rahimehullâh)* bunun mubah olduğunu açıklamıştır. Bâzı ulemâ da bunun mekruh olduğunu söylemiştir. **İmâm-ı Demîrî** *(Rahimehullâh)*ın **"Hayâtü'l-hayevân"** isimli kitabında da böylece zikredilmiştir.

Ancak **Üstâdımız Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)*nun **Üstâdı Ali Rızâ Bezzâz** *(Kuddise Sirruhû)* gibi bâzı büyüklerin Kur'ân istihâresi yapmaları bu işin mubah olduğu görüşünü teyid etmektedir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Bedir** günü müşrikler: "Ey **Allâh**! İki fırkadan Sana en sevgili olanına yardım et" dediler. **Allâh-u Te'âlâ** da duâlarını kabul ederek en sevdiği fırka olan Müslümanlara yardım etti. Böylece onlar kendi lisanlarıyla nefislerinin helâkini istemiş oldu. Onlar devamlı yanlış düşüncelere sürüklendikleri için **Allâh-u Te'âlâ**'nın yakınlığını hakettiklerini düşündüler. Oysa onlar tam bir ayrılık ve bedbahtlık içindeydiler ve onlar kendi duâları sebebiyle lâneti hak etmekle damgalanmış kimselerdiler. Bu nedenle onlar kendi seçimleri sebebiyle kendi helâkleriyle karşı karşıya bırakıldılar.

Denilmiştir ki: "Onlar kendilerinin rahmet ehlinden olduğunu sandılar böylece haktan kaydılar, perde açılınca da mahrum ve zelil oldular. İşte o zaman kendilerinin tahminlerinde sapıttıklarını ve yoldan kaydıklarını bildiler."

Allâh-u Te'âlâ: **"Siz dönerseniz Biz de döneriz"** kavl-i şerîfiyle kâfirlere: "Siz güzel bir sîrete dönerseniz Biz de sizin hakkınızda güzel bir minnet karârı almaya döneriz. Yok, eğer şerre atılmaya avdet ederseniz, Biz de size evvelce tattırdığımız zararları iâde ederiz" buyurmuş olmaktadır.

Allâh-u Te'âlâ'nın: **"Çok da olsa sizin cemaatiniz sizden aslâ bir şeyi def edemez"** kavl-i şerîfinden anlaşılan odur ki; bir olan **Allâh**'ın kudreti kimi mağlup duruma düşürüyorsa artık sayı çokluğu ondan hiçbir şeyi savuşturamaz

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: "Ey **Allâh**'a yönelen müridler! **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifeti husûsunda bir fetih (açılım) istiyorsanız işte size gerçekten bir fetih gelmiştir. Çünkü bütün alâkalarınızı ve hazlarınızı terk ettiğiniz için **Allâh**'a yönelişiniz yerinde oldu. Zâten bidâyetler nihâyetlerin aynasıdır, amelinin semeresini peşin olarak bulmak, netîcede o amelin kabûlünün alâmetidir.

Eğer nefsânî hazlarınızdan ve mânîlerinizden vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlı olur, mânevî fetihleriniz bununla yakın olur. Ama siz hazlarınıza dönerseniz Biz de sizi uzaklaştırarak edeplendirmeye avdet ederiz. Ama o zaman Bizim te'dîbimizi savuşturma ve uzaklığı aradan kaldırma husûsunda cemaatiniz çok da olsa sizden hiçbir şeyi def edemeyecektir.

Şunu da bilin ki; **Allâh** nusreti ve ri'âyeti (yardımı ve gözetimi) ile îmanda kâmil olan müminlerle berâberdir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Eğer siz sadâkat, ihlâs ve tecellî talebinde **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrini terk etme anahtarıyla kalplerinizin kapılarını açarsanız muhakkak ki size tecellî ve fütûhât (mânevî açılımlar) gelir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** ezelen ve ebeden Kendi Zât'ında tecellîye devâm etmektedir, O'nun hakkında hiçbir değişiklik söz konusu değildir, değişiklik ancak yaratıkların hallerindedir. Buna göre onların kalp kapıları **Allâh-u Te'âlâ**'ya doğru kapanınca tecellîden mahrum olurlar, ama kapıları açılınca tecellî ile mahfûf (kuşatılmış) olurlar.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: Eğer siz **Allâh-u Te'âlâ**'nın tecellîsini arama uğrunda kalp kapılarınızı açarsanız zâten fetih size gelmiştir, çünkü **Allâh-u Te'âlâ** sürekli tecellî etmeye devâm etmektedir. Lâkin bunu ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kalbini açtığı kimseler anlar. Eğer siz mâsivâyı talep etmekten vazgeçerseniz bu sizin için hayır olur, çünkü bu durumda **Mevlâ**'yı kazanmış olursunuz. Ama dünyâ talebine ve yaldızlarına dönerseniz Biz de sizi rüsvay etmeye döneriz ve sizi nefislerinize havâle ederiz. Sizin dünyevî fırkanız ne kadar çok olsa da, **Allâh**'a mahsus olan şeylerden hiçbirini sizden savuşturamaz, çünkü onlar çöldeki serap gibidir.

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (20)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ) **Ey o kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** yâni ey müminler!, (أَطِيعُوا) **itaat edin,** kime? (اللَّهَ) **Allâh'a,** daha kime? (وَرَسُولَهُ) **Rasûlüne,** (وَلَا تَوَلَّوْا) **yüz çevirmeyin,** kimden? (عَنْهُ) **ondan,** yâni peygambere itaatten, (وَأَنْتُمْ) **halbuki siz,** (تَسْمَعُونَ) **dinlemektesiniz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Allâh'a ve Rasûlüne itaat edin(, emirlerini tutup, yasaklarından kaçın) **ve on**(a uymak)**dan yüz çevirmeyin! Zâten siz** (peygambere itaati emreden âyetleri) **dinlemektesiniz/siz** (inanma ve kabul etme kulağıyla) **dinlemekte olduğunuz halde** (inanmayan kâfirler gibi) **ondan yüz çevirmeyin!"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** müminlere: "Ganîmetler hakkındaki münâzaaları bırakırsanız bu sizin için hayır olur, bu çekişmelere dönerseniz biz de sizi yardımsız bırakmaya döneriz, kalabalık cemaatiniz de sizden bir şey savuşturamaz" diye hitap ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onları te'dîp etmek üzere:

"Ey iman etmiş olan kimseler! Allâh'a ve Rasûlüne itaat edin ve işitip durduğunuz halde on(a uymak)**dan yüz çevirmeyin"** buyurmuş, fakat burada neyi duyduklarını açıklamamıştır. Ancak sûrenin başından buraya kadar geçen mevzu cihat hakkında olduğu için mânânın: "Siz onun cihat çağrısını duyduğunuz halde ondan yüz çevirmeyin" şeklinde olduğu anlaşılmıştır.

Cihat iki işi bünyesinde barındırmaktadır ki birincisi can tehlikesi, ikincisi mal ğanîmetidir. Can tehlikesi herkese zor gelen bir iş olduğu gibi, elde edilen bir malı bırakmak da nefse meşakkatli olduğu için **Allâh-u Te'âlâ** bu babta yaptığı te'dîbi mübâleğalı bir üslûb ile ifâde etmek üzere geride zikredilen tehditlerin akabinde bu âyet-i kerîmede tekrar **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne itaat emrini zikretmiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ardından hem zâhirî, hem de bâtınî halîfeleri kalmıştır. Onlar da takvâ sâhibi âlimler ve seçkin ârîflerdir. Artık her kim onlara sıkı sıkı tutunur ve sözlerini dinlerse muhakkak ki o kişi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e temessük etmiş olur, onlardan yüz çeviren ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den yüz çevirmiş olur.

Artık her kim ulemânın getirdiği ilimlere sımsıkı sarılırsa **Şeri'ât-i Muhammediyye**'yi elde etmiş ve böylece fevz-ü necât bulanlardan olmuş olur. Ârif olan velîlere sımsıkı sarılıp sözlerini dinleyen ve irşatlarına uyan da Rabbânî hakîkate kavuşarak mukarrablerden olur. Ama her kim onlardan vaaz-u nasîhat dinler de

sonra o dinlediklerini kendi üzerine almayıp başkalarına hamlederse, onun hakkında da bir sonraki âyet-i kerîmede geçen:

﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾

"Kendileri işitmez oldukları halde 'İşittik' diyenler gibi olmayın" kavl-i şerîfi sâdık olur, böylece o kişi, daha sonraki âyet-i kerîmenin işâret buyurduğu üzere yeryüzünde gezip dolaşan canlıların en şerlilerinden olur.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmenin sonunda: **"Siz işitir olduğunuz halde ondan yüz çevirmeyin"** buyurmuştur. Çünkü duymanın semeresi anlamak ve tasdik etmektir. Bu ikisinin semeresi ise irâdedir, irâdenin semeresi ise tâattır. O halde yüz çevirme hâli mevcut iken duyma iddiası geçerli olmaz.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh**'a itaat husûsunda insanlar birkaç kısımdır; kimi azâbından korktuğu için itaat eder, kimi sevap beklentisiyle itaat edicidir, biri O'na kulluk etmenin hakîkatine ermek için, bir diğeri de O'nun Rabliği ile şereflenmek için itaat eder. Bir itaatkârla diğer itaat eden arasında ne kadar fark vardır?!

﴿ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (21)

(وَلَا تَكُونُوا) **Olmayın,** kimler gibi? (كَالَّذِينَ) **o kimseler gibi ki,** (قَالُوا) **dediler,** ne dediler? (سَمِعْنَا) **biz işittik,** (وَهُمْ) **halbuki onlar,** (لَا يَسْمَعُونَ) **işitmemektedirler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (Yahudi, Hristiyan ve münâfık) **kimseler gibi olmayın ki: 'Dinledik' demişlerdir, hâlbuki kendileri** (anlayıp faydalanma niyetiyle) **dinlememektedirler."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** müminlerin ganîmetler husûsundaki münâzaaları terk edip **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne kayıtsız şartsız itaat etmelerini emrettikten sonra bu konuyu te'kîden bu âyet-i kerîmeyi zikretmiştir. Mâlumdur ki; insanın duymadığı bir şeyi kabul edip tatbik etmesi mümkün değildir. Bu yüzden duymak, kabul etmekten kinâye kılınmıştır. (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) kavli de bu mânâda olup **Allâh-u Te'âlâ**'nın hamdeden kulunu kabul ettiğini beyân etmektedir. Yoksa **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeyi işittiği zâten bellidir.

Dolayısıyla bu âyet-i kerîmenin mânâsı: "Dilleriyle '**Allâh**'ın tekliflerini kabul ettik' dedikleri halde sonra kalpleriyle onları kabul etmeyenler gibi olmayın" demektir. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** müminleri münâfıkların sıfatını takınmaktan nehyetmiş olmaktadır. Nitekim münâfıkları vasfederken:

﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ﴾

"(O münâfıklar) **îmân etmiş olanlara rastladıkları zaman: '**(Biz de sizin gibi) **inandık' derler. Şeytan** (gibi kâfirliğini açıkça ortaya koyan dost)**larıyla tenhâda kaldıklarında ise: '**(Emin olun!) **Şüphesiz biz sizinle berâberiz. Biz ancak istihzâ edicileriz!** (Müslümanlarla alay etmek için onlara inandığımızı söylemekteyiz)' **derler"** *(Bakara Sûresi:14)* buyurmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde müminleri: "İşittik ve isyân ettik" diyen kâfirler ve dilleriyle kabul ettiklerini söyleyip içlerinde kâfirliği gizleyen münâfıklar gibi olmamaları husûsunda uyarmıştır.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

نَبْتْ رَا چَه خَوانْدَه چَه نَا خَوانْدَه هَسْتْ پَايِ أُو بَه گِلْ دَرْ مَانْدَه

گَرْ سَرَشْ جُنْبَدْ بَه سَيْرِ بَادْ رَو تُو بَه سَرْ جُنْبَانِيَشْ غُرَّه مَشَوْ

آنْ سَرَشْ گُويَدْ سَمِعْنَا اَىْ صَبَا پَايِ أُو گُويَدْ عَصَيْنَا خَلِّنَا

"Ot için ne fark eder çağrılmış ya da çağrılmamış,
Onun ayağı (olan kökü) **toprakta** (bağlı) **kalmış.**
Eğer rüzgârın esmesiyle o otun başı sallansa, yürü,
Sen onun başını depreştirmesine aldanma.
(Zîrâ) **onun başı; 'Ey sabâ** (rüzgarı)**! Biz işittik' der,**
(Ama) **onun altı 'Bizi bırak, biz isyân ettik' der."** *(Mesnevî-i Mânevî:4/2896-2898)*

*Yâni; yerde biten otlar için onu başka bir mertebeye dâvet eylemek ve eylememek arasında fark yoktur. Uyarmak ile uyarmamak ona nispetle aynıdır, zîrâ onun ayağı mesâbesinde olan kökleri toprağın içinde çakılı kalmıştır. Yürümeye ve harekete mecâli yoktur. Aynı şekilde bâzı kimselerin aklı da yerde olan ot gibi balçık mertebesinde karar kılmıştır, ondan âlâ mertebeye dâvet olunsa da olunmasa da, uyarılsa da uyarılmasa da, îmân-i kâmil mertebesine geçemez, küfür ve mâsiyet mertebesinden çıkıp da îkān ve irfân (yakînen inanma ve **Allâh**'ı bilme) mertebesine terakkî edemez. **Allâh-u Te'âlâ**'nın buyurduğu gibi;*

﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

"(İnanmadıkları takdirde başlarına gelecek tehlikeyi iyice anlatarak) ***sen onları uyarmış mısın yâhut kendilerini uyarmamış mısın,*** *(bir şey değişmez. Zîrâ her iki durum da)* ***onlara göre eşittir;*** *(ne yaparsan yap)* ***îmân etmezler."*** *(Bakara Sûresi:6)*

Eğer yerdeki otun yeryüzündeki üst tarafı rüzgârın tahrîki ve tesîriyle hareket ederse, sakın sen onun o sabâ rüzgârına meyletmesine ve ona başıyla itâat etmesine kanma. Zîrâ her ne kadar onun başı, "Ey sabâ! Biz senin sözünü işittik ve kabul ettik" derse de, lâkin onun ayağı lisân-ı hâl ile; "Biz sana isyân ettik, bizi kendi yerimizde ve kendi hâlimizde bırak" der. Zîrâ mâdem ki kendi mertebesinden geçip de sabâ rüzgârının murâdı üzere onun istediği yere gitmiyor, artık onun sırf baş sallayıp, sabâ rüzgârı tarafına başıyla meyletmesine îtibâr olunmaz.

Aynı şekilde akıl ayağı şu beden zeminindeki balçık kaydında mukayyed bulunan ve yemeye- içmeye esîr olan kimse de, her ne kadar mürşid ve muallim lisânından hevâ-i ***Rabbânî*** *ve nefes-i* ***Rahmânî*** *(İlâhî bir hava) esse de bunların vücûdu üzerinden geçse, bunlar da o nefes ve kelâmın hareket ettirmesi sebebiyle başlarını sallarlar ve onun tarafına meyledip yönelirler. Ancak sen var git, bu tâifenin baş sallamasına ve zâhiren meyl ve teveccüh kılmasına aldanma!*

Zîrâ her ne kadar bunların başı bihasebi'z-zâhir (görünüşte): ﴿سَمِعْنَا وَ اَطَعْنَا﴾ ***"İşittik ve itâat ettik"*** *derse de lâkin ayakları lisan-ı hâl ile:* ﴿سَمِعْنَا وَ عَصَيْنَا﴾ ***"Biz sana isyân ve muhâlefet eyledik****, bizi kendi hâlimiz üzere bırak" der. Bunların akıl ayağının böyle dediğinin delîli; bulundukları balçık mertebesinden aslâ geçememeleridir. Artık bunların başlarıyla ve dilleriyle:* ﴿سَمِعْنَا وَ اَطَعْنَا﴾ ***"İşittik ve itâat ettik"*** *demelerine îtibâr olunmaz. Nitekim* **Hakk Te'âla** *Benî İsrâîl'e:*

﴿خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا﴾

"Size verdiğimiz *(Tevrât-ı şerîf)****i kuvvet****(; ciddiyet ve gayret)****le alın ve*** *(âyetlerimizi amel etme niyetiyle)* ***dinleyin!"*** *(Bakara Sûresi: ٩٣) diye emir buyurduğunda onlar:* ﴿سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾

*"(Sözünü) **işittik,** (emrine) **isyân ettik!**" (Bakara Sûresi:93) dediler. Küfürleri sebebiyle buzağı muhabbetinin şarabı kalplerine içirilip, onunla mest (sarhoş) oldukları için ona ibâdet etmekten vazgeçmediler. (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/331)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Her kim dinler de, dinlediğinin faydaları ve hallerindeki artışları görülmezse, o gerçekte dinleyici sayılmaz. Çünkü hakîkî mânâda dinleyen kişi, o dinlediğinin kazandıracağı bir faydayla veyâ bir mânevî hâl ziyâdesiyle geri dönebilendir.

Her kim bir zikir meclisinde bulunmuş da oradan bir fazlalıkla dönememişse, demek ki o ancak bir eksiklikle dönmüştür. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**:

"O kimseler gibi olmayın ki: 'Dinledik' demişlerdir, hâlbuki kendileri (anlayıp faydalanma niyetiyle) **dinlememektedirler"** buyurmuştur."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde: "(İslâm'ın doğruluğuna) açıktan şâhitlik yapıp da gizlice inkâr edenlerden olmayın", "Lisanlarınızla ikrâr edip de nankörlüğünüzde ısrarcı olmayın" buyurmuştur.

Denilmiştir ki: "Kim içi ve dışı karışık olarak (dili ve kalbi) farklı konuşursa onun yalancılığına imtihan şâhitlik eder."

﴿ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (22)

(إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ) **Gerçekten depreşenlerin en şerlisi,** yâni canlıların en zararlısı, kim katında? (عِنْدَ اللهِ) **Allâh katında,** kimlerdir? (اَلصُّمُّ) **sağırlardır,** daha kimlerdir? (اَلْبُكْمُ) **dilsizlerdir,** (اَلَّذِينَ) **öyle** (sağır ve dilsiz) **kimseler ki,** (لَا يَعْقِلُونَ) **anlamamaktadırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Gerçekten de (yeryüzünde) **depreşen** (canlı nesne)**lerin Allâh katında en şerlisi, o** (doğruları duymayan) **sağırlar ve** (gerçekleri konuşmayan) **dilsizlerdir ki, onlar** (hakkı) **anlamamaktadırlar!"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî, Süyûtî ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)*ın **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakilleri vechile; bu âyet-i kerîme **Kureyş** kabîlesinin bir boyu olan **Abdüddâr** oğulları hakkında nâzil olmuştur. O mel'unlar: "Biz **Muhammed**'in getirdiği şeylere karşı sağır, dilsiz ve körüz, onu ne duyarız, ne de cevap veririz" derlerdi. Şirk ordusunun sancaktarı olan bu âilenin hepsi **Uhud** günü katledilmişlerdir. Bu âileden ancak iki kişi Müslüman olmuştur ki onlar da **Mus'ab ibni Umeyr** ve **Süveybıt ibni Harmele** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dır.

İbni Cüreyc *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre bu âyet-i kerîmede zikredilen kimselerden münâfıklar kastedilmiştir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyetine göreyse **"Mahlûkātın en şerlisi"** olarak vasfedilen bu kişilerden maksat Ehl-i Kitaptır. Tabî ki bu rivâyetlerde geçen husûsî kavimler hakkındaki mânâlar âyet-i celîlenin hükmünün umûmî olmasına mâni değildir.

Âyet-i kerîmede geçen: (الدَّوَابِّ) kelimesinden ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır: Birinci görüşe müşrikler, kendi konuştuklarından ve kendilerine söylenenden faydalanamayacak kadar câhil oldukları için hayvanlara benzetilmiş, hattâ onların en şerlisi olarak vasfedilmişlerdir. Yoksa burada kastedilen mânâ sağır, dilsiz ve akılsız olan özürlü kişilerin şerli olduklarının beyânı değildir. Nitekim:

﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

"Gerçekten de (yeryüzünde) **hareket edebilen** (canlı nesne)**lerin Allâh katında en şerlisi o kâfir olmuş kimselerdir ki onlar** (inkârda ısrarcı oldukları için kalpleri mühürlendiğinden hiçbir hakîkate) **inanmazlar"** *(Enfâl Sûresi:55)* âyet-i kerîmesi bu âyet-i kerîmenin maksadını açıkça ortaya koymaktadır.

İkinci kavle göre ise; bütün insanlar yeryüzünde debelenen varlıklar sınıfına dâhil oldukları için burada hayvanlara bir teşbih kastedilmeksizin, canlı varlıklar içerisinde sağırlık, dilsizlik ve akılsızlık gibi kınanmış sıfatlarla özel olarak müşrikler

konu edilmişlerdir. Nitekim laf anlamayan biri hakkında kullanılan: "Bu bir gölgedir, cesettir" gibi laflar da bu mânâdadır.

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde yaratıkların en şerlilerinin hakkı duymaktan sağır, hakkı anlamaktan dilsiz ve anlayışsız kimseler olduklarını açıklamıştır. Zîrâ insan dışındaki her canlı **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisini yaratmış olduğu gâyeye hizmet husûsunda Rabbine itaat edicidir, müşrikler ise ibâdet için halkolundukları halde kâfir olmuşlardır, bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** onları hayvanlara benzetmek üzere:

﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾

"O kâfir olmuş kimseler(e vaaz eden)**in şaşılacak durumu; bir çağrı ve seslenişten başka bir şey duymayan** (hayvanlar gibi idrâksiz) **şeylere bağırmakta olan** (çoban)**ın durumuna benzer.** (Hayvanlar çobanın haykırışından bir mânâ çıkaramayıp, sâdece kuru bir ses işittikleri gibi, kalpleri mühürlü kâfirlere de ne kadar vaaz edilse, hiç etkilenmezler. Çünkü onlar) **sağırlardır, dilsizlerdir ve körlerdir. Bu** (üç duyudan mahrum olmaları) **sebeb**(iy)**le onlar** (vaaz-u nasîhatlerden hiçbir şey) **anlayamazlar"** *(Bakara Sûresi:171)* buyurmuştur. Diğer bir âyet-i kerîmesinde de:

﴿أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾

"İşte sana! Onlar (anlayış kıtlığı, ibret nazarıyla bakmama ve düşünerek dinlememe yönlerinden) **hayvanlar gibidir! Hattâ** (hayvanlar fayda ve zararı bilip, menfaatlerini celp etme ve tehlikelerden sakınma husûsunda var güçlerini kullanırken) **onlar** (sonsuz faydaları bırakıp, ebedî azaplara kendilerini mâruz kılarak işi tersine çevirdikleri için, hayvanlardan) **daha da sapıktır**(lar)**! İşte sana! Ancak onlar,** (kendi kârlarını bilmeyen) **gâfil kimselerin tâ kendileridir"** *(A'râf Sûresi:179)* buyurmuştur.

"İbni Kesîr ve **Dürrü'l-mensûr"** tefsirlerinde zikredildiğine göre **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; bu âyet-i kerîmede zemmedilen kimseler **Kureyş** kabîlesine mensup **Abdüddâr** oğullarından bir cemaattir. **İbni Cerîr** *(Rahimehullâh)* da bu görüşü tercih etmiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/101; İbni Ebî Hâtim:5/1677)*

İbni Cüreyc *(Rahimehullâh)* ise bu âyet-i kerîmenin **Nadr ibni Hâris** ve kavmi hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.

Muhammed ibni İshâk *(Rahimehullâh)* ise burada münâfıkların kastedildiği görüşündedir. Gerçi hiçbirinde doğru anlayış ve iyi niyet bulunmadığı için âyet-i kerîmenin müşriklere veyâ münâfıklara hamledilmesi arasında bir tezat yoktur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere, insanı diğer canlılardan fazîletli ve şerefli kılan iş, yaratıcısını bilmesi, kendisini O'na yaklaştıracak ameller husûsunda aklını kullanması ve onu azgınlığından çevirecek vaazlar dinlemesidir. Bunları kaybeden kişiyse hayvanlar gibi ya da onlardan daha dalâlette olur.

وَاعْلَمْ أَنَّ عُصْبَةَ الْجُهَّالِ بَهَائِمٌ فِي صُوَرِ الرِّجَالِ

"Bil ki; gerçekten câhiller gürûhu,

Adam kılığında görünen hayvanlardır" diyen **İbnü'l-Bennâ** *(Rahimehullâh)* **Allâh** için ne kadar güzel söylemiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kâfirleri önce hayvanlar sınıfından saydı, sonra da onları üstünlük sebepleri olan ve kendilerini seçkin kılan vasıflarını iptal ettikleri için hayvanların en şerlileri ilân etti.

Allâh-u Te'âlâ kâfirleri akılsızlıkla da vasıfladı. Çünkü bir insanın aklı olursa o kişi sağır ve dilsiz de olsa bâzı işleri kendiliğinden anlayabilir, bâzen de başkası ona işâretle anlatabilir, bu sebeple o bâzı ihtiyaçlarına kavuşabilir. Ama bir kişi aklını yitirmişse işte onun bu durumu şerlilik ve kötü hal husûsunda nihâî noktadır.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

بَهَائِمْ خَمُوشَنْد و گُويَا بَشَرْ پَرَاكَنْدَه گُوىْ اَزْ بَهَائِمْ بَه شَرْ

بَنُطْقْ اَسْت و عَقْلْ آدَمِى زَادَه فَاشْ چُو طُوطِى سُخَنْگُوى نَادَانْ مَبَاشْ

"Hayvanlar dilsiz, insanlar konuşucudur,
Saçma ve boş konuşan kimse, hayvandan şerli olur.
Zîrâ hayvanlardan her biri elbette bir işe yarar.
Âdemoğlu konuşmasıyla ve akılla meşhûrdur,
Artık sen papağan gibi câhil konuşan olma."

(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:7, beyit no:2935, 2937)

İnsanların hayvanlardan farkı konuşmalarıdır. Eğer iyi konuşursan insanlar zümresine dâhil olursun, eğer kötü konuşursan hayvanların çoğundan aşağı olursun.

İnsan "Hayvân-ı nâtık (konuşan canlı)" olarak târif edilmektedir. Papağan da bir hayvan olmakla berâber, sesleri tekrar edip güyâ konuşabilmektedir, ama o ne konuştuğunun farkında değildir. İnsan da böylece sâdece söz söyleyici olmayıp, konuşmasını mânâlı ve faydalı kılmalıdır. *(Sûdî Efendi, Şerh-i Bustân:2/250-251)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri bu âyet-i kerîme hakkında şöyle buyurmuştur: "Canlıların en şerlisi, zikri duymaktan ve mânâlarını anlamaktan sağır olanlar, zikre devamdan ve fazlasını talep etmekten dilsiz olanlar ve neyle muhâtap olduklarını, ne için yaratıldıklarını ve ölümün netîcesinde nereye varacaklarını anlamayanlardır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk**'ın dâvetçileri güzel beyanlarla konuşucudur, mükellefiyet gerektiren konularda delillerin dilleri doğru konuşucudur, gaybî ilhamlar şüphe karanlıklarını açıkça açıcıdır, kalpleri evhamlara uymaktan engelleyen hakîkat mânialarını onlara yapışıcıdır. Artık herkim iç âlemine gelen hitâbı anlamaktan sağır olursa, kalbine keşfettirilen müşâhededen kör kalırsa, akıl ve anlayışıyla irşâd olunduğu huccetlere icâbetten dilsiz kalırsa, işte onun kadr-u kıymeti hayvanların rütbesinden daha aşağıdadır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ katında en şerli varlıkların Yahudiler ve sâir kâfirler olduğu:

﴿قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللهِ مَنْ لَعَنَهُ اللهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾

"(Habîbim! Müslümanlara: "Sizin dîninizden daha şerli bir din bilmiyoruz!" diyen o Yahudilerden her birine) **de ki: 'İşte sana! Allâh katında cezâsı bu** (hoş görülmeyen îmâ)**n**(ımız)**dan** (sizce de) **daha şerli olan bir şeyi size haber vereyim mi?** (Cumartesi yasağını ihlâl eden ve Îsâ *(Aleyhisselâm)*a gelen sofrayı inkâr eden Yahudiler içerisinden) **o kimse ki; Allâh kendisine lânet etmiştir, üzerine gazap indirmiştir, bir kısımlarını maymunlar ve domuzlar yapmıştır ve o,** (buzağı, şeytan ve kâhinler gibi **Allâh**'a mâsiyet uğrunda kendisine itaat edilen) **tâğûta tapmıştır. İşte sana! O** (mel'u)**nlar,** (diğer kâfirlere nispetle) **konum bakımından daha kötüdürler ve yolun doğrusundan en çok sapanlardır!'"** *(Mâide Sûresi:60)*

﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

"Gerçekten de (yeryüzünde) **hareket edebilen** (canlı nesne)**lerin Allâh katında en şerlisi o kâfir olmuş kimselerdir. Artık onlar** (inkârda ısrarcı oldukları için kalpleri mühürlendiğinden hiçbir hakîkate) **inanmazlar.** (Habîbim! Bunu böyle bildiğine göre kendini üzmeye kalkma!)" *(Enfâl Sûresi:55)*

﴿ وَلَوْ عَلِمَ اللّٰهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (23)

(وَلَوْ عَلِمَ) Eğer bilseydi, kim? **(اَللّٰهُ) Allâh,** kimlerde? **(فِيهِمْ) onlarda,** neyi? **(خَيْرًا) bir hayrı,** ne yapardı? **(لَأَسْمَعَ) elbette duyururdu,** kime? **(هُمْ) onlara, (وَلَوْ أَسْمَعَ) ama işittirseydi bile,** kime? **(هُمْ) onlara, (لَتَوَلَّوْا) elbette dönerlerdi,** ne oldukları halde? **(وَهُمْ) halbuki onlar,** kimlerdir? **(مُعْرِضُونَ) yüz çevirici kimselerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer (bu sağır ve dilsiz kâfirlerde, doğru yolu arayıp bulma isteği olsaydı da,) **Allâh onlarda** (böyle) **bir hayır** (bulunduğunu) **bilseydi, elbette onlara** (düşünüp anlayacakları bir şekilde hakîkatleri) **duyururdu. Ama** (kendileri hidâyete karşı isteksiz bir haldeyken) **onlara** (anlayacakları bir sûrette) **işittirseydi bile,** (inatlarından dolayı) **elbette onlar** (duyduklarından faydalanmayıp, îmandan) **yüz çevirici kimseler olarak dön**(üp gid)**erlerdi."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede canlıların en şerlisinin kâfirler olduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bunun sebeb-i hikmeti olarak onların kendi irâdelerini hayra kullanmadıklarını, içlerinde hayra yönelik bir irâde bulunacak olsaydı elbette Kendisinin onlara hakkı işittireceğini açıklamıştır.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşılması gereken mânâ şudur: "Mevcut olan her şeyi mutlaka **Allâh-u Te'âlâ**'nın bilmiş olması gerekir, **Allâh-u Te'âlâ** bir şeyi var olarak bilmiyorsa o şey yok demektir. Bundan dolayı bir şeyin yok olduğunu ifâde etmek için '**Allâh-u Te'âlâ**'nın o şeyi var olarak bilmediği' tâbirini kullanmak çok yerinde ve güzel olmuştur. Demek ki müşriklerde bir hayr mevcut olsaydı elbette **Allâh-u Te'âlâ** onlara dinledikleri huccet ve nasîhatleri tefhîm (anlatma) yolu üzere işittirecekti. Ama onlarda hiçbir hayr bulunmadığını bildikten sonra kendilerine hakîkatleri işittirse de elbette onlar faydalanmayacaklar ve yüz çevirip dönüp gideceklerdi."

"Beğavî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Bize (Kureyş'in geçmiş ulularından) mübârek bir pîr-i fânî olan **Kusayy**'i dirilt de, o senin peygamberliğine şâhitlikte bulunsun, biz de o zaman sana îmân edelim" demesi üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîleyi indirerek: "**Allâh** onlara **Kusayy**'in kelâmını işittirse bile yine de onlar yüz çevirip dönerlerdi" buyurmuştur.

İşte bu sebeb-i nüzûlden de anlaşıldığı üzere; **Kusayy** diriltilip konuşsa da **Allâh-u Te'âlâ** müşriklerin inadına ona da inanmayacaklarını bildiği için müşriklere âyetleri hakkı anlama kulağıyla işittirmediğini beyân etmiştir.

Şu bilinsin ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın mâlûmâtı dört kısım üzeredir: Birinci kısım, cümle mevcûdattır (varlıkların tamâmıdır). İkinci kısmı, cümle mâdûmattır (yok olan şeylerin tamâmıdır), üçüncü kısım, mevcûdattan birinin, yok olması durumunda hâlinin nice olacağıdır. Dördüncü kısım ise yok olan şeylerden birinin, var olması durumunda hâlinin nasıl olacağıdır.

İlk iki kısım, vâki olan şeyler hakkındaki ilimdir, son iki kısım ise henüz vâki olmamış fakat olması mukadder olan şeylere dâir olan ilimdir. İşte bu âyet-i kerîmede geçen:

﴿وَلَوْ عَلِمَ اللهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ﴾

"Eğer Allâh onlarda bir hayır bilseydi elbette onlara işittirirdi" kavl-i şerîfi kısm-ı sânîdendir. Yâni vâkı'atı bilmek kabîlinden değil de mukadderâta âit ilim aksâmındandır. Bunun bir nazîri de münâfıkların Ehl-i Kitâb'a hitâben söylemiş oldukları:

﴿لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ ... وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ﴾

"Andolsun ki; siz (yurtlarınızdan) **çıkarılırsanız, elbette biz de mutlaka sizinle birlikte çıkacağız sizinle savaşılacak olursa, andolsun ki size yardım edeceğiz!"** *(Haşr Sûresi:11)* sözü hakkında:

﴿لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ﴾

"Andolsun ki; eğer çıkarılacak olurlarsa, onlarla birlikte çıkmayacaklardır; kasem olsun, onlarla savaşılacak olursa (sözlerini bozarak) **onlara yardım etmeyeceklerdir; yemin olsun ki** (farz-ı misal), **onlara yardım edecek olsalar da elbette o** (münâfık ola)**nlar** (kaçarak) **mutlaka arkaları**(nı) **döneceklerdir"** *(Haşr Sûresi:12)* buyurmuş olmasıdır.

Burada da **Allâh-u Te'âlâ** yok olan bir şeyin var olması durumunda nasıl olacağını bildiğini beyân etmiştir. Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ﴾

"Ama (cehennemi gördükten sonra dünyâya) **geri döndürülecek olsalar bile, kendisinden nehyolunmuş oldukları o** (kötü) **şey**(ler)**e elbette dönerlerdi"** *(En'âm Sûresi:28)* kavl-i şerîfinde de yok olan bir şeyin mevcut olduğu zaman nasıl olacağını haber vermiştir.

Dolayısıyla (وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ) cümle-i celîlesinin mânâsı ya: **"Ama** (kendileri hidâyete karşı isteksiz bir haldeyken) **onlara** (anlayacakları bir sûrette) **işittirseydi bile,** (inatlarından dolayı) **elbette onlar** (duyduklarından faydalanmayıp, îmandan) **yüz çevirici kimseler olarak dön**(üp gid)**erlerdi"** demektir veya: (Îmân etseler bile, sebat göstermeyip, tasdik ve kabullerinin ardından irtidâd ederek) **elbette** (dinden) **dönerlerdi"** şeklindedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Şeyhzâde** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerde hiçbir hayır bulunmadığını beyan sadedinde, **"Allâh-u Te'âlâ'**nın onlarda böyle bir şey bulunduğunu bilmemesi" tâbirini kullanmıştır. Zîrâ mevcut olan her bir şeyin varlığını **Allâh-u Te'âlâ'**nın mutlaka bilmiş olması gerektiğine göre **Allâh-u Te'âlâ'**nın bir şeyin var olduğunu bilmemesi, o şeyin yok olmasının gereklerindendir, yâni **Allâh-u Te'âlâ** bir şeyin var olduğunu bilmiyorsa, artık yokluk vasfı o şeyin ayrılmaz bir vasfı demektir.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**: "Onlarda bir hayır olsaydı elbette onlara işittirirdi" buyuracak yerde: **"Allâh** onlarda bir hayır olduğunu bilseydi elbette onlara işittirirdi" buyurarak onlarda hiçbir hayır bulunmadığını daha mubâleğalı bir şekilde ifâde etmiştir. Zîrâ bir şeyin lâzımını (ayrılmaz parçasını) nefyetmek, o şeyin kendisini de bir beyyine (delil) ile nefyetmek demek olacağından bu üslûp bir şeyin kendisini nefyetmekten daha mübâleğalı olmuş olur.

Bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile, ezelde kimin hakkında şekâvet (bedbahtlık) takdir edilmişse o kişi sülûk esnâsında (mânevî yolculuğu sırasında) şeyhine uymaktan yüz çevirir, **Allâh-u Te'âlâ'**dan i'râz eder, dünyâya ve yaldızlarına yönelir.

Şunu bil ki insan, mukarreb meleklerin bile ulaşamayacağı kemâlâtı kazanmaya kâbiliyetli, terbiye ve terakkiye elverişli vaziyette ahsen-i takvîm içerisinde yaratılmıştır. Aslında insan ilk yaratılışında melekten aşağıdır, hayvandan yukarıdır. Sonra şerî'atin terbiyesiyle meleğin bile fevkına geçerek hayru'l-beriyye (yaratıkların en hayırlısı) olur. Şerî'ate muhâlefet edip nefsinin hevâsına uyması sebebiyle de hayvandan aşağı olacağı için şerru'l-beriyye (yaratıkların en şerlisi) olur. İşte böylece melekten daha hayırlı olabilecek birinin vaziyeti, canlıların en şerlisi olacak seviyeye varır.

Artık akıllı kişiye düşen, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve şerî'atinin emirlerine karşı gelmemektir. Çünkü hayvanlar bile onun emrine boyun eğerken ona itaat etmemek insana nasıl yakışır?!

Naklolunduğuna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir yolculuğunda bir adam gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Benim bir bostanım var ki kendi geçimim ve çoluk çocuğumun maîşeti onda bulunmaktadır, iki de su taşıyan devem var, onlar beni kendilerine de, bostanıma da, içinde bulunanlara da yaklaştırmaz oldular, biz artık onlara yanaşmaya kâdir olamıyoruz" dedi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbıyla birlikte o bostana gitti. Sâhibine:

«.إِفْتَحْ»

"(Kapıyı) **aç bakalım"** buyurunca o: "Bu iki devenin hâli çok fenâdır" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tekrar:

«.إِفْتَحْ»

"Aç" buyurdu. Adam kapıyı biraz oynatmıştı ki o iki deve gürültülü bir nefesle geldiler. Kapı tam açılınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e baktılar ve diz çökerek

secde yaptılar. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* başlarından tuttu, sonra onları sâhiplerine teslim ederek:

«اِسْتَعْمِلْهُمَا وَاَحْسِنْ اِلَيْهِمَا.»

"Onları (işinde) **kullan ve onlara iyi davran"** buyurdu. Bunu gören topluluk: "Hayvanlar bile sana secde ediyor, bizim de sana secde etmemiz için izin vermez misin?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اِنَّ السُّجُودَ لَيْسَ اِلَّا لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَلَوْ اَمَرْتُ اَحَدًا اَنْ يَسْجُدَ لِاَحَدٍ لَاَمَرْتُ الْمَرْأَةَ اَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا.»

"Secde Hayy ve Kayyûm olan Allâh'tan başkası için olmaz. Eğer ben bir kişinin bir kişiye secde edecek olmasını emretmiş olsaydım elbette ben kadının kocasına secde etmesini emrederdim" buyurdu. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/330; Nîsâbûrî, Şerefu'l-Mustafa, No: 1151, 3/416; bu rivâyetin son kısmı için bakınız: Ebû Dâvûd, Nikâh:41, no:2140, 1/650; Tirmizî, Radâ':10; İbni Mâce, Nikâh:4)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* neleri emretmiş veyâ nelerden nehyetmiş ise onda büyük bir hikmet ve maslahat (fayda) var demektir. Sen onun hikmetini araştırmakla memur değilsin, sana gereken sâdece itaat ve inkıyattır (boyun eğmektir). Sen ilaçlar ve taşlar hakkında (meşhur tıp âlimi) **İbnü'l-Beytar**'ın söylediklerini tasdik edip de, onun sana emrettiklerine imtisâle koşarken, öte yandan Beşerin Efendisi'nin verdiği haberler husûsunda onu tasdik etmeyip, tembellik gereği onun emrettiklerini yâhut bilfiil tatbik ettiklerini yerine getirmeyi önemsememene kendi adına nasıl râzı olabiliyorsun? Oysa sen bu âlemin bütün sırlarının ve hikmetlerinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e keşfettirildiğini gerçekten biliyorsun. Nitekim kendisi:

«فَعَلِمْتُ عِلْمَ الْاَوَّلِينَ وَالْاٰخِرِينَ.»

"Ben öncekilerin ve sonrakilerin bütün ilimlerini bildim" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/330; Tirmizî, Tefsîr:39, no:3233-3234, 5/366-367; diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l-Furkān Tefsîri:10/173)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ seni **"Elestü"** makāmında ("Kālû belâ" gününde) **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden çıkardığı vakit sen esfel-i sâfilîne (alçakların en alçağı olan nefis makāmına) reddolundun sonra kendi sayin ve kesbinle kābiliyetine göre senin hakkında takdir edilen haysiyetle e'lâyı illiyyîne yükselesin diye esfel-i sâfilînden geri çağrıldın. Ama senin hakkında bu yükseliş ancak iki şeyle mümkün olabilir; birincisi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ve onun sevgisini, canına, âilene ve malına tercih edecek derecede sevmenle, ikincisi bütün emir ve yasakları husûsunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâ etmenle!

İşte ancak bu sâyede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile münâsebetin muhkemleşir, ona tam mânâsıyla uyman sebebiyle de kemâlâtın zirvesine yükselmek senin için hâsıl olabilir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sevmenin alâmetlerinden biri de Kur'ân sevgisi ve onu tilâvet sevgisidir. Böyle yapmayan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yoluna sülûk etmekten yüz çevirenlerden olur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tam mânâsıyla sevmenin bir alâmeti de dünyâda fakirliği ve zühdü (dünyâya karşı soğukluğu) tercih etmektir.

کِینْ جِهَانْ جِیفَه اسْت و مُرْدَار و رَخِیص بَرْ چُنِینْ مُرْدَارْ چُونْ بَاشَمْ حَرِیص

"Bu dünyâ pislik, murdâr ve kıymetsizdir,
Böylesi bir lâşeye niçin harîs olayım?" *(Mesnevî-i Mânevî:3/4551)*

«اَلدُّنْيَا جِيفَةٌ وَ طُلَّابُهَا كِلاَبٌ.»

"Dünyâ bir lâşedir, onun meraklıları köpeklerdir" mânâsı mukarrer olduğundan, böyle leş hükmündeki pis ve değersiz bir şeye nasıl hırslı ve düşkün olunabilir? *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/394)*

Ey **Allâh**! Sen bizi helâk yerlerinden koru ve Sen bizi yolların en hayırlısına sülûk edenlerden eyle.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin mânâsı: "**Allâh** onlarda bir hayır bulunduğunu bilseydi elbette kalplerinin kilitlerini açardı" şeklindedir.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Dinlemenin hakîkati, dinlediğin şeyin bereketlerinin senin üzerinde belirmesinden ibârettir, bu ya amel fazlalığı olur, ya da günah işlemekten engelleme olur. **Allâh-u Te'âlâ** kimin hakkında hayır dilerse ona, kendisi hakkında faydalı olacak hikmetleri işittirir."

Yahyâ ibni Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Sizin bu dinlediğiniz ilim var ya; siz onun lafızlarını ulemâdan dinliyorsunuz, ama kalplerinizin kulaklarıyla mânâlarını **Allâh**'tan dinliyorsunuz, o halde amel edin ki dinlediğinizi anlayasınız, eğer amel etmezseniz zararı size faydasından daha yakın olur.

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Dinlenen bir şeyde hayır alâmeti, dinleyenin kendi vasıflarını ve niteliklerini kaybederek onu dinlemesi ve böylece **Hakk**'ı **Hakk** ile duymasıdır."

Meşâyıhtan biri de şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** şerli kullarını hakkı duymaya ehil kılsaydı, elbette hakkı işitmeleri için kulaklarını açardı."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ezelî kısmetler kimi uzağa attıysa sonradan yapılan hizmetler onu yakınlaştıramaz. **Allâh-u Te'âlâ** ezelde kimi bedbahtlık sıfatıyla tanımışsa onu affını mûcip olan şeylerden mahrum eder.

Denilmiştir ki: "Eğer onlar rahmetin kapsama alanı içerisinde bulunsalardı elbette **Allâh** onlara ısmet (korunmuşluk) yeleğini giydirirdi. Lâkin haklarında mahrûmiyet karârı geçtiği için işleri dalâletle netîcelenmiştir."

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzı kalpler hakîkat ilmini kabul etmez, onun için **Allâh-u Te'âlâ** onları sâdece şerî'atin zâhirî ilimleriyle meşgul eder. Eğer **Allâh** onlarda bir hayır bulunduğunu bilmiş olsaydı elbette onlara o sırları duyururdu. Ama onların o sırları kabul etmeyeceğini bile bile yine de onlara bunları işittirecek olsaydı onların göğüsleri bu sırları alacak genişlikte olmadığı için elbette yüz çevirirlerdi.

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (24)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ) **Ey o kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** yâni ey müminler!, (اسْتَجِيبُوا) **tam mânâsıyla icâbet edin,** kime? (لِلَّهِ) **Allâh'a,** daha kime? (وَلِلرَّسُولِ) **o Rasûle,** ne zaman? (إِذَا دَعَا) **çağırdığı zaman,** kimi? (كُمْ) **sizi,** neye? (لِمَا) **o şeye ki,** (يُحْيِي) **diriltecektir,** kimi? (كُمْ) **sizi,** (وَاعْلَمُوا) **bilin,** neyi bilin? (أَنَّ اللَّهَ) **şüphesiz ki Allâh,** (يَحُولُ) **girmektedir,** nereye? (بَيْنَ الْمَرْءِ) **kişi ile,** daha, (وَقَلْبِهِ) **kalbi arasına,** daha neyi bilin, (وَأَنَّهُ) **şüphesiz ki şan,** kime? (إِلَيْهِ) **ancak O'na,** (تُحْشَرُونَ) **haşrolunacaksınız.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Allâh'a ve sizi (madden ve mânen) **diriltecek olan** (cihat, ilim ve şehitlik gibi güzel) **şeylere sizi çağırdığında o Rasûle** (güzelce boyun eğip, bu çağrıyı teslimiyetle karşılayarak) **tam mânâsıyla icâbet edin! Bilin ki şüphesiz Allâh kişiyle kalbi arasına girmektedir.** (Böylece onda bulunan bütün sırlara vâkıf olmaktadır. Ayrıca o kalbin sâhibi olan kişiyi öldürerek, elinde bulunan îman ve ihlâs fırsatını kaybettirme gücüne sâhiptir. Yine o dilerse, kişinin uzun yaşantı gibi beklentileriyle arasına engel sokarak tüm azim ve kararlarını feshedebilir.) **Şu da bir gerçektir ki, muhakkak siz ancak O'n**(un huzûrun)**a haşr olunacaksınız!** (O halde fırsatı kaçırmadan O'nun **Rasûlünün** tâatına koşmakta çabuk davranın.)"

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî** *(Rahimehümüllâh)*ın beyanları vechile; fukahânın ekserîsi bu âyet-i kerîmeden delil alarak icâbet emrinin zâhirî ifâdesinin vücup için olduğunu ifâde etmişlerdir. Zîrâ **Allâh** ve **Rasûlü**'nün yapılmasını emrettiği herşey, onların dâvet etmiş oldukları şeylerdir. Bu âyet-i kerîme de **Allâh** ve **Rasûlü**'nün kendisine dâvet etmiş olduğu herşeyde onlara icâbet edilmesinin gerekliliğine delâlet etmektedir. Nitekim **Ebû Sa'îd ibni Mu'allâ** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben namaz kılıyorken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yanımdan geçti ve beni çağırdı. Ben namazı bitirinceye kadar kendisine icâbet etmedim, sonra yanına gidince:

عَنْ أَبِي سَعِيدِ بْنِ الْمُعَلَّى قَالَ: مَرَّ بِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أُصَلِّي فَدَعَانِي فَلَمْ آتِهِ حَتَّى صَلَّيْتُ ثُمَّ أَتَيْتُ فَقَالَ: «مَا مَنَعَكَ أَنْ تَأْتِيَنِي؟» فَقُلْتُ: كُنْتُ أُصَلِّي فَقَالَ: «أَلَمْ يَقُلِ اللهُ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ﴾» ثُمَّ قَالَ: «أَلَا أُعَلِّمُكَ أَعْظَمَ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ أَنْ أَخْرُجَ مِنَ

الْمَسْجِدِ.» فَذَهَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَذَكَّرْتُهُ فَقَالَ: «اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيتُهُ.»

"Bana gelmene ne mâni oldu?" diye sordu. Ben: "Namaz kılıyordum" deyince: **"Allâh: 'Ey îmân etmiş olan kimseler! Allâh'a ve sizi diriltecek olan şeylere sizi çağırdığında o Rasûle tam mânâsıyla icâbet edin' buyurmadı mı?"** dedi. Sonra: **"Dikkat et! Mescitten çıkmadan önce sana Kur'ân'daki en büyük sûreyi öğreteceğim"** buyurdu. Bir zaman sonra mescitten çıkmak için (kapıya doğru) gidince kendisine bunu hatırlattığımda: **"Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn** (Fâtiha Sûresi var ya)**, tekrarlanan yedi âyet de, bana verilen Kur'ân da** (Kur'ân'a denk olan sûre de) **ancak odur"** buyurdu. *(Buhârî, Tefsîr:194, no:4426, 4/1738; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/342; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/46; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/277)*

Eğer burada: "Âyet-i kerîmede mutlak mânâda icâbet emrolunmamış sâdece: 'O sizi size hayat verecek bir şeye çağırdığı zaman' şartıyla kayıtlanmıştır" denilecek olursa buna cevâben şöyle denilir: "Geride zikredilen hadîs-i şerîf bu hükmün muayyen bir şart ile kayıtlı olmayıp umûmî olduğuna delâlet etmektedir. Zâten buradaki "İhyâ" tâbirini diriltme mânâsında tefsir etmek mümkün değildir. Zîrâ diri olana hayat vermek muhal bir şey olduğu için buradaki "İhyâ" tâbirini farklı bir mânâya hamletmek gerekir ki o da sevâba nâil olmaktır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın dâvet ve teşvik ettiği herşey sevap ihtivâ etttiğine göre o dâvete icâbet hükmü de bütün emirlere icâbet husûsunda umûmî olmuştur.

"Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âlimler: "Çağırana icâbet etmek için namazın kesilmesinin câiz olup olmadığı" husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Bâzıları: "Bu sâdece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çağrısına mahsustur, başkasına icâbet için namazı kesmek câiz olmaz. Çünkü namazı bozmak onu iptal etmektir, ameli iptal ise haramdır" demişlerdir.

Diğer bir kısmı ise: "Namaz kılan herkes tehire ihtimali olmayan önemli bir iş sebebiyle namazını kesebilir. Nitekim birinin tavandan düşeceğinden veyâhut ateşin onu yakmasından ya da suda boğulacağından yâhut kör birinin önündeki kuyuya düşmesinden endişelenen bir kişinin farz namazda bile olsa namazını kesip o kişiye yardım etmesi vâciptir" demişlerdir. **"Ğunyetü'l-fetâvâ"**da böylece zikredilmiştir.

Nâfile namaz kılan kimseyi babası çağırdığı zaman icâbet etmesi gerekmez ama annesi çağırdığı vakit namazı kesip "Buyur" demesi vâcip olur. Çünkü annenin çocuk için çektiği sıkıntılar ve yorgunluklar daha fazladır. Bundan dolayı **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ.»

"Cennet annelerin ayakları altındadır" *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:2611, 2/116; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:3642, 3/477; İbni Mâce, Fiten, no:3978; Nesâî, Cihâd:6, no:3104, 5/317-318)* buyurmuştur ki bunun mânâsı, "Annelere karşı tevâzuda bulunmak cennete girme vesîlesidir" demektir.

Meşâyıhtan bâzısının beyânına göre; hürmette baba, hizmette anne takdim edilir. Buna göre ikisi yanına girecek olsalar baba için ayağa kalkılır. Dâvete icâbet de ekserî hizmet kabîlindendir.

Tahâvî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre nâfile kılan kişiye ana-babasının biri seslendiği zaman eğer onun namazda olduğunu bile bile çağırıyorsa ona icâbet etmemesinde bir beis yoktur, ama çağıran bilmiyorsa icâbet eder. Farz kılanı ise ana-babasından biri çağırdığında namazını bitirmedikçe icâbet edemez. Ancak bir zarûrî mesele için kendisinden yardım isterse o zaman ona icâbet eder. Çünkü namazı kesmek zarûret yokken câiz olmaz.

Nâfile oruçta iftar etmek de böylecedir, biri ona orucu açması için ısrar ederse zevâl (öğle namazı vakti girmesin)den hemen önceye kadar câiz olur, zevâlden sonra ise oruç açamaz. Ancak orucu açmadığı zaman anne-babasına veyâ ikisinden birine isyân söz konusuysa müstesnâ! **"Şerhu't-Tuhfe"** ve **"el-Vikāye"** isimli eserlerde böylece zikredilmiştir.

Kazā orucunda ise mutlak mânâda oruç açmak mekruhtur. **"ez-Zâhidî"** isimli eserde böylecedir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; (أَجَابَ) ve (اِسْتَجَابَ) fiilleri, (أَوْقَدَ) ve (اِسْتَوْقَدَ) fiilleri gibi aynı mânâdadır. Fakat bâzıları: "İcâbet genel mânâda kabul, isticâbet ise sâdece isteyerek yapılan icâbet anlamına gelmektedir" demişlerdir.

Allâh'a ve **Rasûlüne** bir korku ve beklenti ile icâbet edenle, bir karşılık olmaksızın ve bir garaz bulunmaksızın icâbet eden arasında ne kadar fark vardır? İsticâbetin hakkı, insanın gücünün yettiğinden hiçbir şeyi eksiltmeyerek bütünüyle icâbet etmesidir.

"Vâhidî, Beğavî, Nesefî, Hâzin, Dürru'l-mensûr ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: (إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ) **"O sizi ihyâ edecek şeye çağırdığı zaman"** kavl-i şerîfine müfessirler birkaç türlü mânâ vermişlerdir.

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*a göre: **"Sizi ihyâ edecek şey"**, "Hak"tan ibârettir.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "Bu Kur'ân'dır; hayat da, güvence de, kurtuluş da, dünyâ ve âhirette korunma da Kur'ân'dadır" demiştir.

Süddî *(Radıyallâhu Anh)*a göre bu, "Îman"dır, zîrâ kâfir ölüdür, ancak îmanla hayat bulur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kâfir babadan mümin evlât yaratması husûsunda buyurduğu:

﴿يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ﴾

"Ölüden diriyi çıkarır" *(Yûnus Sûresi:31)* kavl-i şerîfi buna delâlet etmektedir.

Muhammed ibni İshâk *(Rahimehullâh)*a göre "Cihat"tır. Nitekim **Urve ibni Zübeyr** *(Radıyallâhu Anh)* bu cümleye: "**Rasûlüllâh** sizi alçak durumunuzdan ve düşmanınız elinde kahra uğramanızdan sonra **Allâh**'ın sizi kendisiyle azîz ve güçlü kıldığı harbe çağırdığı zaman" diye mânâ vermiştir. Ayrıca kâfirlerle cihadın terk edilmesi hâlinde düşmanların, Müslümanları mağlup edip katledecekleri bir gerçek olduğundan müminlerin cihâdı kendileri için büyük bir hayat vesîlesi sayılmıştır.

Zâten cihat ölüme, ölüm de müminler için hayat mâdeni olan âhiret yurduna götürür. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ﴾

"Âhiret yurdu var ya, elbette gerçek hayat ancak odur" *(Ankebût Sûresi:64)* buyurmuştur.

Bâzı âlimlere göreyse; **"İhyâ edici şey"** din ve şerî'at ilimleridir. Çünkü cehâlet ölüm olduğu gibi ilim de hayattır. Şâir ne güzel söylemiştir:

لَا تَعْجَبَنَّ الْجَهُولَ حُلَّتَهُ فَذَاكَ مَيِّتٌ وَثَوْبُهُ كَفَنُ

"Câhilin hullesi sakın hayrân bırakmasın seni,
O ancak bir ölüdür, elbisesi de kefeni"

İbni Kuteybe *(Rahimehullâh)* gibi diğer bâzı âlimlere göreyse: **"Sizi ihyâ edecek şey"** kavl-i şerîfiyle şehâdet (şehitlik) kastedilmiştir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** şehitler hakkında:

﴿بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾

"Bilakis dirilerdir; Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar" *(Âl-i İmrân Sûresi:169)* buyurmuştur.

Bütün bu mânâların birlikte murâd edilmesi câiz olduğundan, evlâ olan: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dâvet ettiği her şey bu icâbet emrine dâhildir" denilmesidir. Burada getirilen: **"Sizi ihyâ edecek şey"** kaydı, bâzı şeyleri dışarıda bırakmak için değil aksine medih ve teşvik içindir. Çünkü hangi iş olursa olsun **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çağırdığı işte ona itâat kalbi ihyâ eder, isyan ise onu öldürür.

Kalbin hayat bulmasından maksat ise, **Allâh-u Te'âlâ** ile kalp arasındaki perdeleri yırtıp karanlıkları def ederek kalpten gafleti kovmaktır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çağırmakta olduğu ihyâ edici şeyler türlü türlüdür, onlardan biri dînî ilimlerdir, çünkü onlar kalbin hayâtı mesâbesindedir, cehâlet ise kalbin ölümü demektir.

Şâir şöyle demiştir:

جَاهِلِى كَآنْ بَعِلْمْ زِنْدَه نَشُدْ مَيِّتَشْ دَانْ وُ مَسْكَنَشْ مَدْفَنْ

اَزْ جَنَازَه نِشَانْ جَمَادَهْ اُو جَامَهَايِ تَنَشْ بَجَايِ كَفَنْ

"Bir câhil ki ilimle zinde olmamıştır,
Onu ölü bil, evini de mezarı.
Onun cenâze gibi olmasının nişânı, onun donukluğudur,
Onun elbisesi mesâbesinde olan teni de kefenidir."

İlim ile diri olmayan bir câhili sen mevtâ (ölü) bil. Onun evi onun kabridir. Yâni o câhil ölü gibi, onun evi de kabridir, orada yatar. Onun cenâze gibi olmasının alâmeti çarşı pazarda ruhsuz cemâd gibi cansız gezmesidir. Onun vücûdunun elbisesi de onun kefeni yerindedir. Yâni kefen sırtında mezar kaçkını hortlak bir ölüdür.

Hikâye: İhvânımızdan bir zât var idi. O zât: "Bu gibi olan âdemler hayy değildir, bana göre alnında 'Hüve'l-Hallâku'l-Bârî' yazan mezar taşı gibidir. Hiç bunların îtibârı yoktur"

buyurur idi, sahihtir. Zîrâ ki cehâlet gibi illet ve hastalık yoktur. Ne'ûzü billâh. Çünkü her şey cehâletten olur. Eğer "Sen ona câhil diyorsun, lâkin o âdem Fransızca bilir, şeytana külâhı ters giydirir" dersen, tamam tamam, işte bundan büyük câhil mi olur? Benim dediğim cehâlet işte budur. Vâh biçâre, vâh biçâre âdem! (Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, *et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/716-717*)

Haberde şöyle vârid olmuştur:

وَفِي الْخَبَرِ: «إِنَّ اللهَ تَعَالَى لَيُحْيِي الْقَلْبَ الْمَيِّتَ بِالْعِلْمِ كَمَا يُحْيِي الْأَرْضَ الْمَيِّتَةَ بِوَابِلِ الْمَطَرِ.»

"Şüphesiz ki Allâh-u Te'âlâ ölü toprağı iri damlalı yağmurla dirilttiği gibi, ölü kalbi de ilimle ihyâ eder."

Dînî ve şer'î ilimler, tefsîr, hadîs, usûl, fıkıh ve ferâizden ibârettir.

عِلْمِ دِينْ فِقْهَسْت و تَفْسِير و حَدِيثْ هَرْكِه خَوانَدْ غَيْرْ اَزِينْ گَرْدَدْ خَبِيثْ

"Din ilmi fıkıh, tefsir ve hadisten ibârettir,
Her kim bunlardan gayrini okursa habîs olur."

Rasûlüllâh (*Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem*)in dâvet ettiği konulardan biri de (Ehl-i Sünnet inancıyla ilgili) akâid ve fıkhî amellerdir. Şüphesiz ki bunlar da dâimî nîmetler içerisinde geçirilecek hayât-ı ebediyye kazandırır. Dâvet edilen şeylerden biri de cihattır, çünkü o, dünyâda kalabilme sebebidir. Onu terk ettiklerinde ise düşman onlara gâlip gelecek ve onları katledecektir. Nitekim:

﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ﴾

"Sizin için kısasta büyük bir hayat vardır" (*Bakara Sûresi:179*) âyet-i kerîmesi de bunun gibidir.

Rasûlüllâh (*Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem*)in dâvet ettiği hayat veren amellerden biri de şehâdettir, çünkü şehitler Rableri katında diridir. İster kâfirlerin kılıcıyla, ister meşakkatli riyâzetler ve kuvvetli mücâhedelerin kılıcıyla katledilmiş olsunlar eşittir.

Nitekim Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

دَانَهٔ مُرْدَنْ مَرَا شِيرِينْ شُدَسْتْ بَلْ هُمْ اَحْيَاءٌ پِي مَنْ آمَدَه سْتْ

"Ölümün yemişi benim için tatlı olmuştur,
"Bilâkis onlar diridirler" (âyeti) **benim** (gibiler) **için gelmiştir."** (*Mesnevî-i Mânevî:1/3933*)

Hakîkat şinâs velîler ölümden çekinmeyip, bilakis ona istekli ve iştahlı olurlar. Bunlar ***Cenâb-ı Allâh'ın: "Allâh yolunda öldürülenleri öldü sanmayın, onlar Rableri nezdinde diridirler"*** *âyet-i kerîmesinin mânâsını idrâk etmişlerdir.* ***Hazret-i Ali*** (*Kerremallâh-ü Vechehû*) *kanını döken* ***İbni Mülcem'e: "Ey İbni Mülcem! Ölüm dânesi bana tatlı ve lezîzdir. Kur'ân-ı Azîmu'şşan'da şühedâ hakkında nâzil olan:***

﴿بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾

"Bilakis Rableri katında dirilerdir" (*Âl-i İmrân Sûresi: 169*) ***kavl-i şerîfi benim gibi aşk-ı İlahî'nin kılıcıyla şehîd olanlar için geldi"*** *demiştir. Nitekim* ***Allâh-u Teâlâ:***

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾

"(Habîbim!) ***Sakın ha sen Allâh yolunda öldürülmüş olan kimseleri ölüler sanmayasın! Bilakis dirilerdir; Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar. Allâh'ın, fazlından kendilerine vermiş olduğu*** *(şehitlik şerefi ve ebedî hayat gibi)* ***şeylerle ferahlanan kimseler olarak*** *(sonsuz nîmetlere mazhar kılınmıştırlar)!" buyurmuştur.* *(Âl-i İmrân Sûresi:169-170) (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/334)*

اُقْتُلُونِى يَا ثِقَاتِى لاَئِمَا اِنَّ فِى قَتْلِى حَيَاتِى دَائِمَا

"Kınayarak öldürün beni ey güvendiklerim!
Öldürülmemdedir benim ebedî diriliğim!" *(Mesnevî-i Mânevî:1/3934)*

İşte bu beyitte geçen ölümden maksat; her şeyden geçmek anlamında "Fenâ ani'l-küll", hayattan maksat ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın nûruyla varlığını sürdürmek anlamına gelen "Bekā bi-nûrillâh"dır.

Bu kelâm aslında ***Hüseyn-i Hallâc-ı Mansûr Hazretleri****'nindir, ancak murâd, cezb ve aşk mertebesinde olan ehl-i fenânın hâlidir. Nitekim bu mertebede olan müştâklar ve ciğeri yanıkların her biri, "Ey sikât (ey güvenilir kimseler)! Levm eylediğiniz (nefsimizi kınadığınız) halde bizi öldürün, bizi öldürün! Muhakkak benim hayâtım dâimâ katlimdedir" derler. İşte bu mânâda:*

«لاَ حَيٰوةَ اِلاّٰ فِى الْمَوْتِ.»

"Ölümden başka bir şeyde hayat yoktur"*denilmiştir.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/334-335)*

Sarı Abdullâh Efendi'nin beyanları vechile; ***Allâh-u Te'âlâ:***

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ﴾

"Allâh yolunda öldürülen kimseler için: 'Ölüler' demeyin! Doğrusu dirilerdir velâkin siz anlayamazsınız" *(Bakara Sûresi: ١٥٤) buyurmuştur ki bunun mânâsı: "Küçük cihat olan kâfirlerle cihatta, ya da büyük cihat olan nefisle cihat yolunda öldürülenlere ölüler demeyin. Bilakis onlar sermedî ve İlâhî bir hayat ile diridirler. Zîrâ* ***Allâh*** *yolunda katledilen kişi insânî hayattan geçtiği anda Rabbânî bir hayat ile hayy olur, nitekim hadîs-i kudsîde:*

«وَمَنْ قَتَلْتُهُ فَاَنَا دِيَتُهُ.»

"Her kimi Ben öldürdüysem onun diyeti de Ben olurum" *buyrulmuştur. Lâkin siz bu şehitlerin hallerini ve meâllerini anlayamazsınız, çünkü onların yaşaması cesetle olmadığı gibi, canlılarda hissedilen hayat türünden de değildir. Bilakis akılla idrâk edilemeyen sâdece vahiyle anlaşılabilen bir şekildedir. Siz ise maddî hayat zindanında hapsedildiğiniz için kudsî hayatı anlayamazsınız.* ***Câfer-i Sâdık*** *(Radıyallâhu Anh):*

«مَنْ مَرِضَ فِي شَوْقِ الْحَبِيبِ فَرُؤْيَتُهُ طَبِيبٌ لَهُ وَدَوَاءٌ وَمَنْ اَفْنَاهُ عَنْ وُجُودِهِ اَبْقَاهُ بِلِقَاءِ شُهُودِهِ»

"Her kim sevgiliye karşı arzusundan dolayı hastalanırsa onun tabîbi de, ilacı da sevgiliyi görmektir. (O sevgili Rabb) kimi de Kendi varlığından fânî kılmışsa artık onu Kendisinin müşâhedesine kavuşma sûretiyle bāki kılar" demiştir.

اَگَرْ تُو عَاشِقْ رَاهِى زِ نَزْدِيكَانِ دَرْگَاهِى بَه پِيشِ زَخْمِ شِمْشِيرَشْ نَه شَايَدْ فِكْرِ سَرْ كَرْدَنْ

"Eğer sen *(O'nun)* ***dergâhının mukarreblerinden bir âşık kul isen,***
O'nun kılıcının kesmesi önünde, yakışıksız olur başını düşünmen.

Ölüm yemişi canlarına şirin (tatlı) olup, yârin kılıcının yarasıyla ölen âşıklar için:

﴿بَلْ أَحْيَاءٌ﴾

***"Bilakis dirilerdir"** buyrulduysa, hayât-i insâniyelerinden fânî olmalarına ne gam çekilsin ki! Zîrâ onlar hayât-ı Rabbâniyye ile bâkî oldukları için diyetleri, ru'yeti cemâl-i vahdet (**Allâh-u Te'âlâ**'nın biricik cemâlini görmek), ücretleri ise duhûl-i cennât-i Zât-i ehâdiyyet (**Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât-ı ehadiyyetinin husûsî cennetlerine girmek)tir. Nitekim **Allâh-û Te'âlâ**:*

﴿فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللهِ وَاللهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ﴾

***"İşte o kimseler ki,** (din için vatanlarından ve yakınlarından) **hicret etmişlerdir,** (doğup büyüdükleri) **yurtlarından çıkartılmışlardır,** (sövülüp dövülerek ve malları yağma edilerek) **Benim yolumda eziyete uğratılmışlardır,** (kâfirlerle) **savaşmışlardır ve** (cihat yolunda şehit olarak) **öldürülmüşlerdir; yemin olsun ki** (büyük günahlardan sakınmaları hâlinde) **muhakkak onlardan kötü işlerini**(; küçük günahlarını) **örteceğim** (ve kalplerinden izlerini dahî sileceğim, yerine de sevaplar yerleştireceğim), **bir de andolsun; Allâh katından büyük bir mükâfat olarak kesinlikle onları öyle değerli cennetlere girdireceğim ki,** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır! Zâten güzelliğin ta kendisi olan sevap sâdece Kendi katında bulunan ancak Allâh'tır"** (Âl-i İmran Sûresi:195) *buyurmuştur.*

*Âh ki, cennete girmek seyyiâtın (günahların) silinmesinden sonra olup, bu âyet-i kerîmede ise günahların silinmesi ve cennete girilmesi mukāteleye (savaşmaya) ve fî sebîlillâh (**Allâh** yolunda) maktûl olmakla şartlanmıştır. Zâten âşıkların yanında günahların en büyüğü varlıktır, bu mânâda:*

«وُجُودُكَ ذَنْبٌ لَا يُقَاسُ عَلَيْهِ ذَنْبٌ اٰخَرُ»

*"Varlığın öyle bir günahtır ki, başka hiçbir günah ona kıyas edilemez" buyrulmuştur. Varlık günâhının mükeffiri (sildiricisi) ise **Allâh** aşkının keskin kılıcından başka bir şey değildir. İşte bundan dolayı İlâhî âşıklar **Rabbânî** kılıcın maktûlü olduklarından canlarını seve seve fedâ ederler ve:*

مَا جَوْهَرِ پَاكِ خِويْش بِشْنَاخْتَه اِيمْ
پِيش اَزْ اَجَلْ اِينْ خَانَه بَرْ اَنْدَاخْتَه اِيمْ
اَزْ پُوسْتِ بِرُونْ خَسْتَه زِ مَرْگْ آزَادِيمْ
كِاِينْ پُوسْتْ بَزِنْدَگَانْ بِيَنْدَاخْتَه اِيمْ

"Biz pâk cevherimizle tanınmışız,
Ecelden evvel bu evi terk etmişiz,
Zâhirî tenden kurtularak ölümden âzâd olmuşuz,
***Zîrâ biz bu deriyi** (tene tapan) **dirilere terk etmişiz"** rubâîsinin mefhûmunu vird-i zebân (dillerine vird) ederler.* (Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i bevâhir-i Mesnevî:5/431-433)

Âyet-i kerîmede geçen: (وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ) **"Bilin ki Allâh kişiyle kalbi arasına girer"** cümle-i celîlesi hakkında müfessirler bâzı mânâlar zikretmişlerdir.

Birinci mânâ: Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den menkul olduğu için tercihe en fazla şâyân olan bu mânâ **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan şöyle nakledilmiştir: Bir kere ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu âyet-i kerîmenin tefsirini sorduğumda o:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ هٰذِهِ الْآيَةِ ﴿يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ﴾ قَالَ: «يَحُولُ بَيْنَ الْمُؤْمِنِ وَالْكُفْرِ، وَيَحُولُ بَيْنَ الْكَافِرِ وَبَيْنَ الْهُدٰى.»

"Allâh-u Te'âlâ müminle inkâr arasına engel koyar, kâfirle de hidâyet arasına mâni koyar" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/83; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/278)* buyurdu.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu sözü tefsir ederken: "**Allâh-u Te'âlâ** bir müminin, kâfirliğe ve günahlara düşmemesi için onunla küfür ve mâsiyetler arasına girer. Kâfir (de hür irâdesini küfür yolunda kullandığı için onun) ile de îman ve tâat arasına girer. **Allâh-u Te'âlâ** kâfirin hayırdan bir bab öğrenmesine ya da onunla amel etmesine veyâ ona hidâyet bulmasına (ulaşmasına) mâni olur (çünkü **Allâh-u Te'âlâ** kimseye zorla bir şey yaptırmaz)" demiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/108-110; İbni Ebî Hâtim:5/1680; Hâkim, el-Müstedrek:2/328; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/83)*

Tabî ki bu rivâyetler hulûl ve ittihad anlamına gelmeyeceğinden: "**Allâh-u Te'âlâ** her şeyin içine hulûl etmiştir" diyen **Hulûliyye** mezhebinin burada bir delîli söz konusu olmaz. Nitekim **Rabî' ibni Enes** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: "Kişiyle kalbi arasına giren **Allâh-u Te'âlâ**'nın (Zât'ı değil, sâdece) ilmidir" demiştir. *(İbni Ebî Hâtim:5/1680; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/84)*

Ebû Ğâlib el-Hulcî *(Radıyallâhu Anh)* **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya bu âyet-i kerîmenin tefsirinden sorduğunda o: "**Allâh-u Te'âlâ** mümin kişiyle, onun helâkini mûcip olacak olan büyük mâsiyetler arasına engel koyar, artık Âdemoğlu mutlaka daha aşağı günahlar yapar ama fâsıkların yurdunu hakettirecek olan helâk edici günahları kalbine sokmaz. **Allâh-u Te'âlâ** kâfirle îman ve tâat arasına da engel sokar, böylece o ne kadar iyi işler yapsa da dostlarının kazandığı hayırlardan hiçbir iyiliğe muvaffak edilmez. Zâten bütün bunlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilminde sâbit olan şeylerdir ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın kararları o noktada son bulmuştur ve kulların amelleri (yapacakları her şey) o makamda karar kılmıştır" diye cevap vermiştir. *(İbni Ebî Hâtim:5/1680-1681; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/84)*

Burada bâzıları: "Mâdem ki **Allâh-u Te'âlâ** ezelde bizim ne yapacağımız bilmiştir ve O'nun bu ilmi kalbimizle O'nun yapmak istedikleri arasına girmiştir. O halde şu anda iyi amel işlemenin ne mânâsı var?" şeklinde fâsid birtakım sualler sorabilirler. Oysa **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmi bir cebr ve zorlama mânâsında olmayıp, ancak kulunun ne yapacağını ezelde keşif ve tesbitte bulunmuş olması anlamındadır. Tabî ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmi yanılmayacaktır, zîrâ O'nun bir şeyi yanlış bilmesi veyâ olacağını bildiği bir şeyin olmaması yâhut olmayacağını bildiği bir şeyin olması söz konusu olamaz. Fakat kul, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisi hakkındaki mâlûmâtına vâkıf

olmadığından sâlih amellere gayret etmelidir. Zîrâ herkes nere için yaratılmışsa ona o yerin amellerini yapmak kolay edilir.

Nitekim **Ebû Ğâlib** *(Radıyallâhu Anh)* **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya bu âyet-i kerîmenin tefsirini sorduğunda o: "Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kazâ ve kaderden bahsederken onun yanında bu sualle karşılaşmıştım, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine bunu soran **Ömer** ve diğer sahâbeye:

عَنْ أَبِي غَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنْ قَوْلِهِ ﴿يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ﴾ قَالَ: قَدْ سُبِقْتُ بِهَا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ وَصَفَ لَهُمْ عَنِ الْقَضَاءِ قَالَ لِعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَغَيْرِهِ مِمَّنْ سَأَلَهُ مِنْ أَصْحَابِهِ: «اِعْمَلْ فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ.» قَالَ: وَمَا ذَاكَ التَّيْسِيرُ؟ قَالَ: «صَاحِبُ النَّارِ مُيَسَّرٌ لِعَمَلِ النَّارِ، وَصَاحِبُ الْجَنَّةِ مُيَسَّرٌ لِعَمَلِ الْجَنَّةِ.»

"Amel et! Herkes müyesserdir" buyurmuş, o: "Bu teysîr nedir?" deyince de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Cehennem adamına cehennem amelleri kolay edilir, cennetlik olana da cennet amelleri kolaylaştırılır"** buyurmuştur" diye anlatmıştır. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/84)*

"Hâzin Tefsîri"nde **Süddî** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme hiç kimsenin **Allâh**'ın izni olmadan mümin de kâfir de olamayacağını ifâde etmektedir. Aklî burhanlar da bu görüşün doğruluğuna delâlet etmiştir. Çünkü kalbin hâlleri, inançlar ve sebep olan azimlerden ibârettir. Bu inanç ve azimlerin öncesinde mutlaka bir irâde bulunması gerekir. O irâdenin de mutlaka kendisini ihtiyâr ederek yaratan bir **Fâ'il-i Muhtâr**'a ihtiyâcı vardır ki O da **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ**'dır.

İşte böylece kalpte dilediği şekilde tasarruf yapabilen Zât'ın ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğu hakîkati sâbit olmuştur. Nitekim **Abdullâh ibni Amr ibni Âs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ قُلُوبَ بَنِي اٰدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ كَقَلْبٍ وَاحِدٍ يُصَرِّفُهُ حَيْثُ يَشَاءُ.» ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَللّٰهُمَّ مُصَرِّفَ الْقُلُوبِ صَرِّفْ قُلُوبَنَا عَلَى طَاعَتِكَ.»

"Şüphesiz Âdemoğullarının kalplerinin tamâmı, Rahmân'ın (kudret) **parmaklarından iki parmak arasında bir tek kalp gibi bulunmaktadır ki, onu dilediği tarafa çevir**(diği gibi, hepsini de bir anda istediği yöne çevir)**ir"** buyururken işittiğini, sonra da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Ey kalpleri çeviren Allâh! Kalplerimizi tâatına çevir"** *(Müslim, Kader:3, no:2654, 4/2045; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/47)* buyurduğunu nakletmiştir.

Ümmü Seleme *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُكْثِرُ فِي دُعَائِهِ أَنْ يَقُولَ: «اَللّٰهُمَّ مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ.» قَالَتْ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَوَ إِنَّ الْقُلُوبَ لَتَتَقَلَّبُ؟ قَالَ: «نَعَمْ مَا مِنْ خَلْقِ اللهِ مِنْ بَنِي اٰدَمَ مِنْ بَشَرٍ إِلَّا أَنَّ قَلْبَهُ بَيْنَ أُصْبُعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ اللهِ فَإِنْ شَاءَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ أَقَامَهُ وَإِنْ شَاءَ

اللهُ أَزَاغَهُ فَنَسْأَلُ اللهَ رَبَّنَا أَنْ لَا يُزِيغَ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا وَنَسْأَلُهُ أَنْ يَهَبَ لَنَا مِنْ لَدُنْهُ رَحْمَةً إِنَّهُ هُوَ الْوَهَّابُ.»

قَالَتْ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَلَا تُعَلِّمُنِي دَعْوَةً أَدْعُو بِهَا لِنَفْسِي؟ قَالَ: «بَلَى قُولِي: اَللّٰهُمَّ رَبَّ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَأَذْهِبْ غَيْظَ قَلْبِي وَأَجِرْنِي مِنْ مُضِلَّاتِ الْفِتَنِ مَا أَحْيَيْتَنَا.»

"Ey kalpleri çeviren Allâh! Kalbimi dînin üzere sâbit kıl" duâsını çok yapardı. Ben kendisine: "Yâ **Rasûlellâh**! Kalpler o yana bu yana döner mi?" diye sorunca: **"Evet! Allâh'ın mahlûkâtı içerisinde Âdemoğullarından her bir beşerin kalbi mutlaka Allâh-u Te'âlâ'nın** (kudret) **parmaklarından iki parmak arasındadır. Allâh-u Azze ve Celle dilerse onu sâbit kılar, Allâh dilerse de onu kaydırır. Biz Rabbimiz olan Allâh'tan dileriz ki bizi hidâyete erdirdikten sonra kalplerimizi kaydırmasın ve O'ndan isteriz ki bize Kendi katından bir rahmet bahşetsin! Gerçekten çokça hibe eden ancak O'dur"** buyurdu.

Bunun üzerine ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Bana bir duâ öğretir misin ki onunla kendime duâ edeyim" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet! 'Ey Muhammed peygamberin Rabbi! Günahımı mağfiret et, kalbimin kindarlığını gider ve bizi yaşattığın müddetçe saptırıcı fitnelerden beni koru' de"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:26576, 44/200-201; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr:23/785; Kitâbü'd-duâ, no:1258; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/48-49; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/278)*

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise sirruhû)* kendi Kur'ân-ı Kerîm'inde bu âyet-i celîlenin kenarına:

«اَللّٰهُمَّ كَمَا حُلْتَ بَيْنِي وَبَيْنَ قَلْبِي فَحُلْ بَيْنِي وَبَيْنَ الشَّيْطَانِ وَعَمَلِهِ.»

"Ey Allâh! Benimle kalbimin arasına girdiğin gibi, benimle şeytanın ve yaptırdıklarının arasına da gir" *(İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, no:3222, 3/303)* şeklinde me'sûr (hadîs-i şerîfte vârid olan) bir dua kaydetmiştir.

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu hadîs mânâsı müteşâbih olan sıfat hadislerindendir. O halde Müslüman kişinin, **Allâh-u Te'âlâ**'yı uzuvlardan ve cisimlerden tenzih husûsunda kesin bir îtikâda sâhip olarak bu hadisleri geldiği zâhirî mânâ üzere işletmesi gerekir.

İkinci mânâ: Bu cümle-i celîle **Bedir** muhârebesine çağrılan zatlara yönelik olabilir. Sayıca ve silahça zayıf olduklarından dolayı onların kalpleri korkup göğüsleri daralınca onlara: "**Allâh** yolunda savaşın ve bilin ki **Allâh** kişiyle kalbi arasına girer ve endişeyi emniyete, korkaklığı da cesârete tebdil eder" buyrulmuştur.

Üçüncü mânâ: İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmeyi: "**Allâh** kişiyle kalbi arasına girer de artık onu hiçbir şey anlamaz hâle getirir "diye tefsir etmiştir. *(İbni Cerir:11/111; İbni Ebî Hâtim:5/1681)*

Dördüncü mânâ: Hasen *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin **Allâh-u Te'âlâ**'nın kuluna yakınlığından bahsettiğini söylemiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/85)*

Beyzâvî ve **Mazharî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bu mânâya göre âyet-i kerîme **Allâh-u Te'âlâ**'nın kuluna son derece yakınlığının bir temsîli (örneklendirilmesi)dir. Nitekim:

﴿وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾

"Biz ona şah damarından daha yakınız" *(Kāf Sûresi:16)* kavl-i şerîfi de bu mânâdadır. Aynı zamanda bu âyet-i kerîme **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulun kalbinde bulunan bütün gizli şeylerden hattâ kulun kendisinin bile gaflet ettiği konulardan haberdâr olduğuna dikkat çekerek kulları ihlâsa teşvik etmektedir.

Beşinci mânâ: Bu cümle-i celîle **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulun en kararlı olduğu konulardaki azimlerini bile feshedebilecek ve maksatlarını değiştirebilecek şekilde onun kalbine tam mânâsıyla sâhip olduğunun bir tasvîr ve tahyîli (hayâl ettirilmesi) olabilir. Dolayısıyla kulun dâimâ sonunun ne olacağından korkarak **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ ve ilticâda bulunması gerekir.

Altıncı mânâ: Bâzı müfessirler ise **"Allâh-u Te'âlâ kişi ile kalbi arasına girer"** ifâdesini **Allâh-u Te'âlâ**'nın dilediği zaman kulunu öldürmesi, böylece kulun **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet edebilmesi için evvelce sâhip olduğu fırsatı kaçırması olarak tefsir etmişlerdir ki böylece **Allâh-u Te'âlâ**: "O halde siz fırsatı ganîmet bilin ve kalplerinizi **Allâh** için hâlis kılarak ölmeden önce hayırlı amellere koşun" buyurmuş olmaktadır.

Yedinci mânâ: Bu cümle-i celîle: "**Allâh-u Te'âlâ** insan ile kalbinin istediği uzun hayat gibi temennîleri arasına engel koyar da onun bütün arzularını boşa çıkarır" diye de mânâlandırılmıştır ki, böylece **Mevlâ Te'âlâ**: "Din işlerinde ihmalkâr olup vazîfelerinizi geciktirmeyin" buyurmuş olur.

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîle **Allâh-u Te'âlâ**'nın kişiyle irâdesi arasına mâni sokacağı mânâsına gelebilir. Çünkü kulun istemesiyle hiçbir şey olmaz, her şey ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâdesiyle olur. Nitekim **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)*:

يُرِيدُ المَرْءُ أَنْ يُعْطَى مُنَاهُ وَيَأْبَى اللهُ إِلَّا مَا أَرَادَا

"Kişi kendi isteğinin verilmesini ister,
Ama Allâh illâ da Kendi murâdı olsun diler" demiştir.

Rivâyetę göre **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*:

«اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ تَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ فَحُلْ بَيْنِي وَبَيْنَ الْخَطَايَا فَلَا أَعْمَلُ بِسُوءٍ مِنْهَا.»

"Ey Allâh! Şüphesiz Sen kişiyle kalbi arasına giriyorsun. O halde benimle hatâlarımın arasına gir ki ben onlardan hiçbirini işlemeyeyim" diye duâ eden bir delikanlıyı işitince:

«رَحِمَكَ اللهُ.»

"Allâh sana rahmetiyle muâmele etsin" dedi ve kendisine hayır duâda bulundu. *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, sh:114; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/85)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmedeki: **"Bilin ki Allâh kişiyle kalbi arasına girer"** cümle-i celîlesinde geçen "Haylûlet" tâbiri hakkında **"Kāmûs"**da şöyle zikredilmiştir: "İki şey arasına giren her şey o iki şey arasında hâil olmuş olur."

İşte bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın kuluna son derece yakınlığı temsîlî olarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kişiyle kalbi arasına hâil olmasıyla ifâde edilmiştir ki böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın kuluna kalbinden daha yakın olduğu anlatılmış ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın kalplerde gizli olan her şeye hattâ sâhibinin bile gâfil olabileceği konulara muttalî olduğuna dikkat çekilmiştir.

Bundan dolayı **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي.»

"Ey Allâh! Benim için öyle şeyleri affet ki Sen onları benden daha iyi bilmektesin" *(Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn:26, no:771, 1/536)* diye duâ ettiği rivâyet edilmiştir.

Ya da bu ifâdeyle müminler, **Allâh-u Te'âlâ** ölüm vesâir âfetlerle kişiyle kalbinin arasına girmeden önce kalplerini kötü inançlardan ve düşüncelerden arındırmaya koşmaları için teşvik edilmişlerdir. Sanki böylece: "Ey müminler! Fırsat kaçmadan önce bütün ğaybları hakkıyla bilen **Allâmü'l-ğuyûb** tarafından gönderilmiş olan o **Peygamber**'e icâbet ederek nefislerinizi tekmîle (kemâle erdirmeye) ve kalplerinizi tasfiyeye (arındırmaya) koşun! Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın birtakım sebepler yaratması hâlinde kul kendi işini düzeltme husûsunda dilediği şekilde kalbini yönetme imkânı bulamayabilir ki, o zaman fırsat kaçmış olur. Böylece o kul **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne icâbet etmemiş olarak ölebilir" buyrulmuş olmaktadır.

Âyet-i celîlede geçen "Haylûlet" tâbiriyle, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulunun kalbini sâhiplenmesi ve ona gâlip olması tasvir edilmiş de olabilir. Buna göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulunun kararlarını feshedebilmesi, niyetlerini ve maksatlarını değiştirmesi ve istediğini istediği şekilde yapmasına imkân vermemesi, buna binâen de saâdetini dilediği kişinin kalbiyle kâfirlik arasına mâni koyacağı, şekāvetini murâd ettiği kişinin kalbiyle de îman arasına engel sokacağı, emniyet hâlini korkuya çevirebileceği, zikir hâlini unutma ve gaflete dönüştürebileceği ve fırsatı kaçırtacak buna benzer nice işler yaratabileceği bildirilmiş olmaktadır. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ.»

"Ey kalpleri çeviren Allâh, benim kalbimi dînin üzere sâbit kıl" diye çok duâ ederdi. *(Tirmizî, De'avât:90, no:3522, 5/538)*

"Keşfü'l-esrâr" kitabında buyrulur ki: "Ulemânın gönlü sâbittir, yâni onlar tarîk-ı müstakîm üzere sâbit kademdir. (لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ) âyet-i kerîmesi bunlara işârettir. Âriflerin ise kalbi zâyi olmuştur, onların gönlü de yoktur. İşte: **"Allâh kişiyle kalbi arasına girer"** âyet-i kerîmesi makām-ı fenâya işârettir. Bidâyette gönül konusunda çâresizdir, yâni gönül sâhibi olmak zorundadır. Nihâyette ise gönül sâhibi olmak **Hakk**'ın cemâlini müşâhedeye perdedir, yâni ara yerde ne kalp, ne de gönül kalmalı, bilakis sâlik bütün varlıklardan fâni olmalıdır."

زِينْ پِيشْ هَمِى دِيدَمَشْ اَنْدَرْ دِلِ خِويشْ دِلْ نِيزْ حِجَابْ بُودْ بَرْ دَاشْتْ زِ پِيشْ

"Bundan önce hep O'nu kendi gönlümde görürdüm,

Meğer gönül de hicâb imiş, onu da kaldırdı önümden!"

Ben kendi gönlümde bundan evvel böylece görmüştüm, yâni, gönlümde zuhûrât-i ***İlâhiyye*** *ve tecelliyât-i* ***Rabbâniyye*** *cilve nümâ olurdu (cilve gösterirdi). Hâlbuki gönül de hicâb ve perde imiş, onu da önünden kaldır, yâni gönül de bir derecede âşıklara perde ve hicâb olur. Onu da ara yerden kaldırmalı! Vâsıtasız ayn-ı tecellî (tecellînin ta kendisi) olalım, azîzim!* *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/718)*

Allâh-u Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda geçen: **"Şunu da bilin ki siz ancak O'na haşrolunacaksınız"** kavl-i şerîfiyle: "Ölüp diriltilerek ancak O'nun huzûrunda toplanacaksınız, O da sizin amellerinizin karşılığını verecektir, hayır yapana hayırlı mükâfat, şer yapana ise şerli karşılık ulaştıracaktır, o halde siz **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne itaate koşun ve onlara icâbet husûsunda çok gayret edin" buyurmak istemiştir.

Şunu bil ki; **Allâh**'a isticâbet, insanın içinde gizli olan sır latîfeleriyle yapılabilir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e icâbet ise zâhirî sıfatlarla yapılabilir. Yine böylece **Allâh**'a icâbet, ruhların vesâir mânevî latîfelerin **Allâh-u Te'âlâ**'yı müşâhedeye (görür gibi olma hâline) icâbetleriyle, hafî latîfesinin icâbeti ise **Allâh-u Te'âlâ**'da fânî olma makāmına erişmesiyle olur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e icâbet ise sözler, haller ve fiiller gibi tüm hususlarda ona ittibâ ile hâsıl olur.

Şunu da bil ki; edîb ve emîn (son derece edepli ve güvenilir) olan evliyâ ve ulemâya icâbet de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e icâbet etmek husûsuna işâret yoluyla dâhildir. Zîrâ onlar hakîkî vârislerdir, onların tarîkatı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tarîkatıdır, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşmak isteyen herkesin mutlaka makam ve mertebeleri iyi bilen kâmil bir mürşidin sohbetinde bulunması ve canı istesin-istemesin onun dâvet ettiği her şeyi kabul etmesi kaçınılmazdır. Çünkü bu yol akıl yolu değildir, aksine keşif ve ilham yoludur.

(**Hâfız** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:)

گَرْ دَرْ سَرَتْ هَوَایِ وِصَالَسْتْ حَافِظَا بَایَدْ کِه خَاکِ دَرْگَهِ اَهْلِ نَظَرْ شَوِی

"Eğer senin başında vuslat hevesi var ise ey Hâfız,
Nazar ehlinin dergâhının toprağı olman gerekir!"

*Ey Hâfız! Eğer sende vuslat-ı ilâllâh (**Allâh**'a ulaşma) sevdâsı varsa:*

«مَنْ اَرَادَ اَنْ يَجْلِسَ مَعَ اللهِ فَلْيَجْلِسْ مَعَ اَهْلِ التَّصَوُّفِ.»

*"**Allâh** ile meclis arkadaşı olmak isteyen tasavvuf ehliyle otursun" sırrınca kimyâ nazar (bakışı kimyâ ve ilaç) olan ehlullâhın huzûrunda hâk ile yeksân (yerle bir) olup teslîm olman ve irâdeni mahviyet üzere bırakman gerekir ki, senin bakırın altın olsun. Cânân'a kavuşmak arzusundaysan, vâsıl-ı cânân (dosta kavuşmuş) olan uşşâk (âşıklar)ın ayağının türâbı (tozu toprağı) olmalısın.* *(Konevî-Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:2/548)*

Tarîkat ehli üç sınıftır; bir kısmı âbidlerdir ki bunların yolu çok amel etmek, zinâdan vesâir dalâletlerden uzak durmaktır. İkinci kısmı, müridlerdir, bunların tarîki ise karışık işlerden bâtını hâlis kılmak ve meşgul edici şeylerden kaçmaktır. Üçüncü kısmı, ârîflerdir, bunların yolu ise kalbi her şeyden arındırıp sâdece

Allâh'a has kılmak ve O'nun rızâsını talep uğrunda dünyâyı ve âhireti bezletmektir (cömertçe harcamaktır).

Ey **Allâh**! Sen bizi hak olan dâvete icâbet edenlerden eyle ve Sen bize hakîkî sırların halâvetini tatmayı nasip eyle! Âmîn!

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** fazl-u rahmeti sebebiyle her zamanda ve asırda kalplerini ihyâ edecek şeylere insanları dâvet eden birtakım dâvetçiler tâyin etmiştir ki, böylece onlar yüce sevgililerinin huzûruna girmeye elverişli olurlar. İşte bu dâvetçiler **Allâh**'ın ve **Rasûlü**'nün dâvetçileridir, artık her kim onlara icâbet eder ve onlarla arkadaşlık ederse kalbi dirilir, içi ve özü temiz olur. Kim de onlardan yüz çevirirse onun rûhu evhâm ve düşünce vâdilerinde ölür.

Hakk Te'âlâ'nın kişiyle kalbi arasına girmesi, onu hisleriyle bırakarak yâni sâdece hissettiği şeylere bağlı kılarak ve cem makāmını göstermeksizin sâde fark makāmını göstererek Kendi Zâtının sırlarını ve sıfatlarının nurlarını müşâhededen perdelemesidir. Mânevî fen erbâbı nezdinde bu hâle "Kalbi kaybetmek" denilir.

Onlardan biri "Kalbimi kaybettim" dediği zaman kendi hislerini müşâhede etme ve nefsini var olarak görme hâline döndüğünü kastetmiş olur. Kalbi bulmak ise kişinin kendi nefsinden, hissinden ve elle tutulup gözle görülen sâir bütün âlemlerden geçerek **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Zât**'ının sırlarının ve sıfatlarının nurlarının mânâlarını müşâhede etme hâlini dâimâ kendinde hâzır bulundurmasıdır.

Kalbi kaybetmek bâzı kere edebe riâyetsizlik sebebiyle olabileceği gibi bâzen de **Hakk Te'âlâ** tarafından bir imtihan olmak üzere sebepsiz yere olur ki böylece **Allâh-u Te'âlâ**, kişi kalbini kaybettiği zaman Kendisine mi sığınacak yoksa hâli üzere mi kalacak diye onu imtihan eder.

İmâm-ı Ğazâlî *(Rahimehullâh)* **"el-İhyâ"** isimli eserinde kalbin acâyipliklerini şerh ettiği bâbın başında şöyle demiştir: "Hakîkatte **Allâh**'a itaat eden yaratık kalptir, **Allâh**'ı bilen de, **Allâh** için amel eden de, **Allâh**'a kavuşmak için çalışan da, **Allâh**'a mânen yaklaşan da, **Allâh** katındakileri keşfeden de ancak kalptir, uzuvlar ise onun tâbîleridir. Kalp **Allâh**'tan gayri her şeyden selâmette olduğu müddetçe **Allâh** katında makbuldür. Ama **Allâh**'tan gayri şeylerde boğulup kaldığı zaman **Allâh**'tan mahcûbdür (perdelidir). Aranan da, hitâba mazhar kılınan da, sitem edilen de, azâba uğratılan da kalptir.

Allâh'a yakınlıkla mes'ûd olan, temizlendiğinde sâhibi iflah olan, kirlendiğinde ise sâhibini hüsrâna uğratan da ancak kalptir. Kalp öyle bir latîfedir ki insan onu tanıdığında kendini tanımış olur, kendini tanıyınca da Rabbini tanımış olur, onu bilmeyince nefsini bilmemiş olur, nefsini bilmeyince de Rabbini bilmemiş olur. Kalbini bilmeyen ondan başkasını hiç bilmez. İnsanların ekserîsi kalplerinin de nefislerinin de câhilidirler, onlarla nefisleri arasına engel sokulmuştur.

"Şüphesiz ki Allâh kişiyle kalbi arasına girer", bu ne demektir; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bir kalbi kendi kendisini müşâhede ve murâkabeden, sıfatlarını bilmekten, **Rahmân**'ın kudret parmaklarından iki parmak arasında e'lây-ı illiyyîne varın-

caya kadar dönüp durmasının ve mukarreb melekler âlemine kadar yükselmesinin keyfiyetinden habersiz bırakmasıdır.

Her kim kalbini gözleyip gözetmek için onu iyi tanımazsa ve melekût âleminin hazînelerinden kalp levhasında belirenleri murâkabe altında tutmazsa işte o kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendileri hakkında: (نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ) **'Onlar Allâh'ı unuttular, Allâh da onlara kendilerini unutturdu'** *(Haşr Sûresi:19)* buyurduğu kullarındandır."

Kalbini bulan, Rabbini bilen ve bulduğu hâli mısrâlara döken bir zât şu beyitleri inşâd etmiştir:

أَنَا الْقُرْاٰنُ وَالسَّبْعُ الْمَثَانِي وَرُوحُ الرُّوحِ لَا رُوحُ الْأَوَانِي

فُؤَادِي عِنْدَ مَعْلُومٍ مُقِيمٌ تُنَاجِيهِ وَعِنْدَكُمُ لِسَانِي

فَلَا تَنْظُرْ بِطَرْفِكَ نَحْوَ جِسْمِي وَعُدْ عَنِ التَّنَعُّمِ بِالْأَوَانِي

فَأَسْرَارِي تَرَاءَتْ مُبْهَمَاتٍ مُسَتَّرَةً بِأَنْوَارِ الْمَعَانِي

فَمَنْ فَهِمَ الْإِشَارَةَ فَلْيَصُنْهَا وَإِلَّا سَوْفَ يُقْتَلُ بِالسِّنَانِ

كَحَلَّاجِ الْمَحَبَّةِ إِذْ تَبَدَّتْ لَهُ شَمْسُ الْحَقِيقَةِ بِالتَّدَانِي

"Kur'ân benim, tekrarlanan o yedi âyet de (Fâtiha da) **benim,**
Ben rûhun rûhuyum, kalıpların rûhu değil.
Gönlüm O bilindik Zât'ın yanında ikâmet etmektedir,
O'na münâcat etmektedir, lisânım ise sizin yanınızdadır.
Artık sen gözünle sâdece cismim tarafına bakma,
Kaplarla (bedenî hallerimle) **nîmetlenmekten vazgeç.**
Benim sırlarım mübhem bir halde görünmektedir,
Mânâların nurlarıyla örtünmektedir.
Artık bu işâreti anlayan onu (ehil olmayanlardan) **korusun,**
Değilse yakında süngülerle öldürülecektir.
Sevgi kurbânı olan Hallâc(-ı Mansûr) **gibi ki,**
Hakîkat güneşi ona yaklaşarak göründüğünde (bu iş onun başına gelmiştir)**!"**

Âyet-i kerîmede geçen: (وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ) **"Şu da bir gerçektir ki, muhakkak siz ancak O'n**(un huzûrun)**a haşr olunacaksınız"** cümle-i celîlesi ölüm gelmeden önce ibâdet yapmaya teşvik etmektedir. Çünkü ecel emelin gerçekleşmesine engel olacaktır. Böylece sanki: "Sâlih amelleri işlemeye sürat edin, kalplerinize gelen uzun yaşama ümitlerine güvenmeyin. Çünkü bu tür beklentiler mevsûk şeyler değildir" buyurulmuş olmaktadır.

Bu âyet-i kerîmenin bir mânâsı da: "Siz **Allâh**'tan başkasına değil ancak O'na haşrolunacaksınız, O da karşılığınızı verecek. O halde fırsatı değerlendirmekte hiçbir gayreti noksan etmeyin. Dünyâda kalplerinizde tasarrufta bulunan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır, âhirette de O'ndan kaçma imkânınız yoktur. O halde şimdiden işi O'na teslim edin, O'na muhâlefeti bile içinizden geçirmeyin" şeklindedir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Cüneyd** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Onların himmet kulaklarına **Allâh**'ın dâvetinin tadı vurdu da, onlar zâhirî anlayışlarının kendilerine getirdiği kirli bir kokuyu kokladılar, sonra kalplerini meşgul eden o alâkaları ortadan kaldırmaya davrandılar da nefislerini sakındıkları şeylerle kucaklaşmaya saldılar ve **Allâh** yolunda çekilen sıkıntıların acılarını yudumladılar, **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı muâmelelerinde sâdık oldular ve yöneldikleri konularda güzel edep takındılar.

Bu sebeple musîbetler onlara hafif gelmeye başladı, çünkü onlar aradıkları şeyin kadr-ü kıymetini anladılar da, vakitlerin selâmetini ganîmet bildiler ve himmetlerinin gerçek sâhipleri olan **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hatırlanan herhangi bir şeye yönelmesini engellediler, bu sûretle lemyezel ve lâyezâl (zeval bulmayan ve bâki kalacak) olan **Hakk** ile berâber ebedî hayatla hayy (diri) oldular.

İşte: **"Allâh'a ve size hayat verecek şeye sizi çağırdığı zaman o Rasûl'e icâbet edin"** kavl-i şerîfinin mânâsı budur."

Vâsıtî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Kalplerin hayâtı, lafzan ve fiilen (sözlü olarak veyâ icraat bakımından) kendilerini ayıplı kılacak her şeyden onları arındırmaktır."

Câfer *(Kuddise Sirruhû)* şöyle mânâ vermiştir: "O **Rasûl**'e itaate icâbet edin ki, onunla kalpleriniz hayat bulsun! **Allâh** ile hayat bulmak gerçek hayattır ki, mârifet (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmek) bundan ibârettir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً﴾

"Kesinlikle Biz onu (dünyâda da, kabirde de, cennette de) **pek hoş bir hayatla ihyâ edeceğiz"** *(Nahl Sûresi:97)* buyurmuştur."

Meşâyıhtan biri şöyle mânâ vermiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'ya sırlarınızla (görünmeyen latîfelerinizle) icâbet edin, sizi ihyâ edecek bir şeye çağırdığı zaman o **Rasûl**'e de zâhirlerinizle icâbet edin. Nefislerin hayâtı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymakla sağlanır. Kalbin hayâtı ise gaypları müşâhede ile kazanılır ki, insan kusûrunu görerek **Allâh-u Te'âlâ**'dan utanma hâli kazandığında bu hayâta kavuşur."

İbni Atâ *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "İsticâbet dört kısımdır: Birincisi; tevhîd icâbetidir (ki bu, zâhiren inanmakla hâsıl olur).

İkincisi; tahkik icâbetidir (ki bu, inanılan şeylere gözle görür gibi yakînî bir îman kazanılarak icâbetin hakîkatine ermektir).

Üçüncüsü; teslim icâbetidir (ki bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün hükümlerine kayıtsız şartsız boyun eğme hâlidir).

Dördüncüsü ise; takrib icâbetidir (ki bu, rızâ makamına erenlerin, **Allâh-u Te'âlâ**'ya mânen yakınlık kazandıracak şekildeki üstün itaatleridir)."

"Allâh-u Te'âlâ'nın kişiyle kalbi arasına girmesi" hakkında şu mânâ verilmiştir: "Burada velîlerin kalplerine işâret edilmiştir, şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ** onları kendi-

lerinden almakta, nefislerinden perdelemekte ve Kendi sıfatlarıyla dilediği tarafa çevirmektedir. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

﴿قَلْبُ ابْنِ اٰدَمَ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ يُقَلِّبُهُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾

"Âdemoğlunun kalbi Rahmân'ın (kudret) **parmaklarından iki parmak arasındadır ki onu dilediği tarafa çevirir"** *(Muhammed ibni Hüseyn es-Sülemî, Hakâiku't-tefsîr:1/265; Müslim, Kader:3, no:2654, 4/2045)* buyurmuştur ki bu: "**Allâh-u Te'âlâ** o kalpleri mârifet (Kendisini bilme) mührüyle mühürler ve şevk (Kendisine kavuşmayı arzulama) damgasıyla damgalar" demektir.

Nasrâbâzî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Kalpler taklîb (halden hâle döndürülme)dedir, nefisler ise tenkıl (bir istekten diğerine nakledilme)dedir."

Buraya şöyle de mânâ verilmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** kulunun aklını çevirir de, Kendi hitâbını anlamasına mâni olur."

Yine şöyle mânâ verilmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** mümin ile îmânı arasına, kâfir ile de inkârı arasına girer de onları ezelde onlar hakkında vermiş olduğu karâra geri çevirir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Rabbine isticâbet eden bir kul, hakîkat kendisini istîlâ ederek kendisinin tamâmından geçendir. **Rasûl** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e icâbet eden ise onun şerî'atinin ahkâmından hiçbir şey ihlâl etmeksizin tümünü yerine getirendir. **Allâh-u Te'âlâ** hem Kendisine hem de **Rasûlü**'ne isticâbeti emretmiştir. Hakîkat üzere icâbet eden kul öyle bir kuldur ki sırrıyla (içiyle) **Allâh-u Te'âlâ** ile kāim olur, açıktan da O'nun dîniyle muttasıf olur. Bu nedenle **Hakk Sübhânehû** onu fark makāmını müşâhede ederken de cem' makāmının hakîkatleriyle seçkin kılar. Artık ne onun hakîkat meşrebini yeni gelen şeyler bulandırabilir, ne de şerî'atin hükümleri onun herhangi bir hâlini inkâr edebilir.

Allâh-u Te'âlâ "Sizi diriltecek şeye" buyurmuştur. Bu demektir ki; O onları kendilerinden fânî kılınca aslında onları Kendisiyle ihyâ etmiştir.

Denilir ki: "**Allâh-u Te'âlâ** âbidleri kendisine muhâlefetten fânî kıldıktan sonra onları tâatiyle ihyâ etmiştir. Âlimleri cehâletten ve onun karanlığından fânî kılmasının ardından onları Rubûbiyyetinin delilleriyle diriltmiştir. Kâmil müminleri ise mücâhedelerinin (nefisleriyle cihatlarının) kılıçlarıyla fânî kıldıktan sonra Kendisine muvâfakatin nûruyla diriltmiştir.

Muvahhidleri de, Kendisinden başka herhangi bir şeyi hissetmekten ve sonradan olma herhangi bir şeyi düşünmekten fânî kıldıktan sonra öz Zât'ının tevhîdinin nûruyla diriltmiştir.

Allâh-u Te'âlâ: "Bilin ki; Allâh kişiyle kalbi arasına girer" buyurduğuna göre demek ki O, kalbi erbâbının taklîbinden (kendi sâhibinin onu istediği tarafa çevirmesinden) korur da onu Kendi dilediği gibi çevirir; ister hidâyete, ister dalâlete, ister ğaybete (**Allâh-u Te'âlâ**'dan habersizliğe), ister visâle (**Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşmaya), ister hucbete (**Allâh-u Te'âlâ**'dan perdelenmeye), ister kurbete (**Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlığa), ister yakîne (şüphesiz inanca), ister miryeye (şüpheye), ister

ünse (**Allâh-u Te'âlâ** ile huzûra), ister vahşete (**Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı yabancılığa) çevirir."

Denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ** âbidlerin kalplerini tembelliğe meyletmekten korudu da böylece onlar muâmelelerinde ciddi oldular. Müridlerin kalplerini de gevşeklik yurtlarında yerleşmekten sıyânet buyurdu da bu nedenle onlar kondukları makamlarda sâdık oldular. Âriflerin kalplerini ise istikāmet yolu üzere Kendisinden ğayrine meyletmekten hıfzetti de, bu vesîleyle onlar **Allâh-u Te'âlâ** ile muvâsalelerinin (O'na kavuşma hallerinin) devâmının hakîkatine erdiler."

Yine denilir ki: "**Allâh-u Te'âlâ** dostlarıyla kalplerinin arasına girmiştir, tâ ki onların **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir Zât'a mürâcaatları olmasın, akıllarına bir iş geldiği zaman yabancılara yolları bulunmasın, kalplerine de îtimatları kalmasın. Aklına bir şeyler geldiği zaman kalbine mürâcaat edenle, Rabbinden başka bir şeye hidâyet bulamayan kimse arasında ne kadar fark vardır? Nitekim şöyle denilmiştir:

لَا يَهْتَدِي قَلْبِي إِلَى غَيْرِكُمْ لِأَنَّهُ سُدَّ عَلَيْهِ الطَّرِيقُ

"Kalbim sizden başkasına hidâyet bulmuyor,
Çünkü yollar ona kapatılmıştır."

Denilir ki: "Âlimler kalplerini bulanlardır, nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ﴾

"Şüphesiz ki bu (Kur'â)**nda kalbi olan için elbette öğüt vardır"** *(Kāf Sûresi:37)* buyurmuştur. Ârifler ise kalplerini kaybedenlerdir."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: O **Rasûl** sizi ihyâ edecek şeye yâni **Allâh**'ı bilmeye dâvet ettiği vakit kalbinizi tasfiye ederek (mâsivâdan arındırarak) **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne icâbet edin. Bâtınınızla ve kalbî amellerinizle **Allâh**'a icâbet edin, zâhirinizle ve bedenî amellerinizle de **Rasûl**'e icâbet edin! Bilin ki **Allâh** kişiyle kalbi arasına girer, işte o zaman **Allâh**'a icâbet istîdâdı kaybolup gider. O halde fırsatı kaçırmayın. Şunu da bilin ki; ancak O'na haşrolunacaksınız, O da size mertebeleriniz hasebince mükâfât verecektir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın, Kendisine icâbet edenlere icâbet edeceği:

﴿وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾

"O îmân etmiş olanlara ve sâlih ameller işlemiş bulunanlar(ın duâların)**a** (ancak) **O** (Rableri) **icâbet etmektedir. Ayrıca** (sonsuz) **lütfundan onlara** (hakettiklerinin ve istediklerinin fevkında) **fazlaca vermektedir. Kâfirler ise; çok şiddetli pek büyük bir azap sâdece onlara âittir."** *(Şûrâ Sûresi:26)*

Allâh-u Te'âlâ'ya icâbet edenlerin evsâfı:

﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾

"(Allâh katındaki mükâfatlar) **yine o kimseler içindir ki; Rablerin**(in îman ve itaat dâvetin)**e hakkıyla icâbet etmişlerdir, o** (farz) **namaz**(lar)**ı hakkıyla kılmış-**

lardır, (her biri kendi kafasına göre hareket etmeyip,) **işleri de aralarında meşvere**(li)**dir. Ayrıca onlar, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden**(, zekât ve fitre gibi vecîbeleri yerine getirmek üzere) **infâk ederler."** *(Şûrâ Sûresi:38)*

Rablerine icâbet edenlerle etmeyenlerin âkıbetleri:

﴿لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَى وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ أُولَئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾

"O en güzel şey (olan cennet) **ancak Rablerin**(in îman ve taat dâvetin)**e tam mânâsıyla icâbet etmiş olan kimseler içindir! O** (Rablerinin hakka uyma çağrısı)**na hiçbir icâbette bulunmamış olan o kimseler ise; yerde bulunan** (türlü türlü mal)**ların hepsi, berâberinde de onun bir misli olduğu halde gerçekten onlara âit olsa, elbette** (düştükleri dehşetten kurtulmak için) **onu fidye olarak verirlerdi. İşte sana! Onlar ki, kötü muhâsebe sâdece kendilerine âittir! Sığınakları da ancak cehennemdir! O ise, ne kötü bir döşek olmuştur!"** *(Râ'd Sûresi:18)*

﴿فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللهِ إِنَّ اللهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾

"(Habîbim! Senin bu teklifin karşısında) **onlar sana cevap veremezlerse, bil ki onlar** (dâvâlarında hiçbir delile dayanmaksızın) **ancak** (o) **kötü arzularına iyice uymaktadırlar. Allâh'tan** (gelen) **bir hidâyet** (rehberine sarılmış) **bulunmaksızın, tamâmen** (nefsinin) **kötü arzusuna uymuş olandan daha sapık kim olabilir? Şüphesiz ki Allâh** (dosdoğru yolu gösteren âyetleri bırakıp da, nefislerinin kötü arzularına daldırarak kendilerine zulmetmiş bulunan) **o zâlimler toplumunu** (dînine) **hidâyet etmez!"** *(Kasas Sûresi:50)*

Allâh yolunda şehit olmanın gerçek hayat olduğu:

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ﴾

Allâh(ın dinini yüceltme) **yolunda öldürülen** (şehit) **kimseler için: "Ölüler" demeyin! Doğrusu** (onlar), **dirilerdir velâkin** (yaşantıları cismânî olmadığından) **siz** (onların hayatlarını sezinlemek bir yana, vahye dayanmayan şu yetersiz akıllarınızla, onların ne manada diri olduklarını bile) **anlayamazsınız.** *(Bakara Sûresi:154)*

Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)**in dâvet ettiği ihyâ edici işlerden birinin de insanların yaşamasına sebebiyet oluşu:

﴿وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا﴾

(Bir insanın öldürülmesine engel olarak ve onu tehlikelerden kurtararak onun hayatının devamına sebebiyet vermek suretiyle) **kim de onu diriltirse, sanki insanları tümüyle diriltmiştir.** *(Mâide Sûresi:32)*

Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)**in dâvet ettiği ihyâ edici işlerden birinin de amel-i sâlih olduğu:

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"Erkek veyâ dişiden her kim, kendisi (îman şartlarına şüphesiz bir şekilde inanmış) **mümin bir kişi olarak herhangi bir sâlih amel işlerse, kasem olsun ki; kesinlikle Biz onu** (dünyâda da, kabirde de, cennette de) **pek hoş bir hayatla ihyâ edeceğiz!** (Artık onlar ölümsüz bir hayâta, fakirlik endişesi taşımayan bir zenginliğe, ardında hastalık olmayan bir sağlığa, kaybetmeyecekleri bir mülke ve hiçbir bedbahtlık barındırmayan bir saâdete ulaşacaklardır.) **Andolsun ki; elbette** (hak ettikleri) **ecirlerini onlara, yapmakta bulunmuş oldukları şeylerin** (kazandıracağı sevapların herhangi birine göre değil de,) **en güzeliyle vereceğiz!"** *(Nahl Sûresi:97)*

Allâh-u Te'âlâ'nın, kişiyle kalbi arasına girdiği gibi, gönülleri ve gözleri değiştirebileceği:

﴿وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾

"Onlar (istedikleri her mûcizeyi görseler bile), **on**(lar)**a ilk defâsında inanmadıkları gibi,** (hidâyete erişmeyi arzulamadıkları için,) **Biz onların gönüllerini ve gözlerini** (her seferinde) **çevireceğiz ve kendilerini azgınlıkları içerisinde şaşıp kalmakta oldukları halde bırakacağız!"** *(En'âm Sûresi:110)*

Allâh-u Te'âlâ'nın kişiyle kalbinin arasına girdiği gibi, insana şah damarından daha yakın olduğu:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾

"Andolsun ki; elbette insanı gerçekten Biz yarattık ve nefsinin ona gizlice neler fısıldadığını (ve ne tür vesveseler verdiğini) **bilmekteyiz!** (Çünkü) **Biz** (ilmimizle) **ona şahdamarından daha yakınız!"** *(Kâf Sûresi:110)*

Allâh-u Te'âlâ kişiyle kalbi arasına girebildiği için kimsenin seçim hakkı olmadığı:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا﴾

"Ne inanan bir erkek, ne de inanan bir kadın için Allâh ve Rasûlü bir işe hükmettiği zaman onlar için; kendi işlerinden (diledikleri arasında) **birini seçmeleri olamaz!** (Bilakis onlara gereken, kendi görüşlerini, **Allâh** ve **Rasûlü**'nün re'yine tâbi kılmalarıdır.) **Her kim Allâh**(ın buyrukların)**a ve Rasûlün**(ün emirlerin)**e isyân ederse, muhakkak ki o, pek açık bir sapıklıkla dalâlete düşmüştür."** *(Ahzâb Sûresi:36)*

﴿ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (25)

(وَاتَّقُوا) **İyice sakının,** neden? (فِتْنَةً) **bir azaptan,** öyle azap ki, (لَا تُصِيبَنَّ) **aslâ isâbet etmez,** kime? (الَّذِينَ) **o kimselere ki,** (ظَلَمُوا) **zulmettiler,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** nasıl bir isâbetle? (خَاصَّةً) **özel bir isâbetle,** daha, (وَاعْلَمُوا) **bilin,** (أَنَّ اللَّهَ) **şüphesiz ki Allâh,** kimdir?(شَدِيدُ الْعِقَابِ) **azâbı pek şiddetli olan bir Zât'tır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Öyle büyük bir fitneden/(günahların sebebiyet vereceği kargaşa ve) **azaptan/ iyice sakının ki o, içinizden özellikle o zulüm**(leri) **işlemiş olan kimselere isâbet etmez** (bilakis eseri hepinizi etkiler)**! Bilin ki gerçekten Allâh, azâbı çok şiddetli olan bir Zât'tır!"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** insanı kalbine mâlik olamayacağı bir duruma düşürmesinden sakındırdıktan sonra bu âyet-i kerîmesinde kulunu fitnelerden tahzîr etmek üzere: "Bir fitneden sakının ki o sizin üzerinize inerse sâdece zâlimlere vurmakla kalmaz, bilakis hepinize birlikte bulaşır, sâlihe de, tâlihe de (iyiye de, kötüye de) ulaşır" buyurmuştur.

"Beğavî, Hâzin, Kurtubî, Dürru'l-mensûr ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; müfessirler bu âyet-i kerîmede geçen **"Fitne"**den ne kastedildiği hakkında ihtilâf etmişlerdir. Ekserîsine göre bu fitne, sahâbe-i kiramla alâkalı husûsî bir fitnedir ki bunun kötü meyveleri **Cemel** ve **Sıffîn** vakalarında devşirilmiştir.

Nitekim **Mutarrif** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere biz **Zübeyr**'e: "Yâ **Ebâ Abdillâh**! Halîfeyi (**Hazret-i Osmân**'ı) zâyi ettiniz, nihâyet o şehit edildi, şimdi de gelmişsiniz kanını(n kısasını) talep ediyorsunuz" dediğimizde o: "Biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, **Ebû Bekr, Ömer** ve **Osmân** zamânında: **'Öyle büyük bir fitneden iyice sakının ki o, içinizden özellikle zulüm işlemiş olan kimselere isâbet etmez'** âyet-i kerîmesini okurduk, ama bu âyetin ehlinin kendimiz olduğunu hiç sanmazdık, nihâyet başımıza gelen hâdiseler vukû bulunca bu âyetten kendimizin kastedildiğini anladık" dedi. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1414, 1438, 3/31, 47; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:11/115; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/114; İbni Ebî Hâtim:5/1682; Nu'aym ibni Hammâd, Kitâbü'l-fiten, no:193; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:18/405; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/85-86)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Bu âyet-i kerîme **Ali, Osmân, Talha** ve **Zübeyr** *(Radıyallâhu Anhüm)* hakkında nâzil oldu" demiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/113; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/86)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Vallâhi **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından hâlis akıl sâhibi olan kimseler bu âyet-i kerîme indiği za-

man yakında aralarında fitneler çıkacağını anlamıştılar" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/87)*

Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)*: "Bu âyet-i kerîme hâssaten **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı hakkında nâzil oldu" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/87)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Bu âyet-i kerîme özellikle **Bedir** ehli hakkında nâzil oldu ve bu fitne onlara (hicretin otuz altıncı senesinde yaşananan) **Cemel** günü isâbet ederek onların birbirleriyle savaşmalarına sebep oldu, o gün maktüller arasında **Talha** ile **Zübeyr** de bulunmaktaydı ki ikisi de **Ehl-i Bedir**'dendi" demiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/115; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/87)*

Bütün bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; bu âyet-i kerîme Yahudi asıllı **İbni Sebe'** münâfığı gibi fitnecilerin kışkırtmaları sebebiyle sahâbe-i kirâm arasında farklı ictihatlar yüzünden vukû bulacak fitneler ve savaşlardan sakındırmaktadır. Tabî ki bütün bunlar bir imtihan hikmetine mebnîdir. Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın:

رُوِيَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: «جُعِلْتُ أَنَا وَعُثْمَانُ فِتْنَةً لِهٰذِهِ الْأُمَّةِ.

"Ben ve Osmân bu ümmet için bir fitne (imtihan sebebi) **kılındık"** *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/13)* buyurduğu rivâyet olunmuştur. Ama sahâbe-i kirâm **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sohbeti bereketiyle günahları bağışlanmış kimseler oldukları için onlar bu işte mâzur tutulmuşlar, hattâ ictihâdında hatâ edenler bile bir sevâba nâil olmuşlardır. Fakat sonradan onlara uyduklarını iddiâ ettikleri halde niyetleri sâdece fitne çıkarmak olan ve ictihattan nasipleri bulunmayan kimseler helâk olmuşlardır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir mûcize eseri olarak bunları önceden haber vermiştir. Nitekim **Huzeyfe ibni Yemân** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَكُونُ بَيْنَ نَاسٍ مِنْ أَصْحَابِي فِتْنَةٌ يَغْفِرُهَا اللهُ لَهُمْ بِصُحْبَتِهِمْ إِيَّايَ يَسْتَنُّ بِهِمْ فِيهَا نَاسٌ بَعْدَهُمْ يُدْخِلُهُمُ اللهُ بِهَا النَّارَ.»

"Ashâbımdan birtakım insanlar arasında bir fitne çıkacak ki onların benimle olan berâberlikleri hürmetine Allâh onları affedecek, onların ardından birtakım insanlar kendilerine uyacak ama o sebeple Allâh onları cehenneme girdirecek" *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/345; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:12020, 7/473)* buyurdu.

Rivâyete göre **Zübeyr** *(Radıyallâhu Anh)* bir gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile sohbet ederken birden **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* çıkageldi, **Zübeyr** *(Radıyallâhu Anh)* onu gördüğüne sevinerek gülünce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«كَيْفَ حُبُّكَ لِعَلِيٍّ؟»

"Ali'ye karşı sevgin nasıl?" buyurdu. O: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben onu oğlumu sevdiğim gibi hattâ daha fazla seviyorum" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«كَيْفَ أَنْتَ إِذَا سِرْتَ إِلَيْهِ تُقَاتِلُهُ؟»

"Peki ya onunla savaşmak için üzerine yürüdüğünde hâlin nice olacak?" buyurdu. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/120)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَتَكُونُ فِتَنٌ الْقَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَائِمِ وَالْقَائِمُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْمَاشِي وَالْمَاشِي فِيهَا خَيْرٌ مِنَ السَّاعِي وَمَنْ يُشْرِفْ لَهَا تَسْتَشْرِفْهُ وَمَنْ وَجَدَ مِنْهَا مَلْجَأً أَوْ مَعَاذًا فَلْيَعُذْ بِهِ.»

"Yakında öyle fitneler meydana gelecek ki o fitneler zamânında oturan (fitnelere daha az karışacağından) **ayakta olandan daha hayırlı olacak, o fitneler içerisinde ayakta olan yürüyenden daha hayırlı olacak, o vakit yürüyen de koşandan daha hayırlı olacak! Kim o fitnelere vâkıf olmaya çalışırsa onlar onu yere yıkıp mağlup edecektir. Kim o fitnelerden sığınacak yâhut kendini koruyacak bir yer bulursa hemen ona sığınsın"** *(Buhârî, Menâkıb:22, no:3406, 3/1318; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/29)* hadîs-i şerîfi de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra sahâbe arasında çıkacak fitneler hakkındadır.

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Hazret-i Ömer** yaşadıkça bu fitnelerin baş göstermeyeceğini ama onun vefâtından sonra ortalığın karışacağını bildirmiştir. Nitekim **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَخَذَ بِيَدِهِ يَوْمًا فَغَمَزَهَا، فَقَالَ: خَلِّ عَنِّي يَا قُفْلَ الْفِتْنَةِ! فَقَالَ عُمَرُ: مَا قَوْلُكَ قُفْلَ الْفِتْنَةِ؟ قَالَ: إِنَّكَ جِئْتَ ذَاتَ يَوْمٍ فَجَلَسْتَ فِي آخِرِ الْقَوْمِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُصِيبَنَّكُمْ فِتْنَةٌ مَا دَامَ هٰذَا فِيكُمْ.»

Bir kere **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* onun elini tutup sıkınca o: "Ey fitnenin kilidi, bırak beni" dedi. Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Senin bu 'Fitnenin kilidi' sözün de ne demek oluyor?" deyince o: "Bir gün sen geldin, cemaatin arkasında oturdun o zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Bu kişi sizin aranızda bulunduğu sürece size aslâ bir fitne isâbet etmeyecek'** buyurdu" dedi. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/13)*

İkinci görüş erbâbına göre; bu fitne, emr-i bi'l-mârûf ve nehy-i ani'l-münker vazîfesini terk etme fitnesidir. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânı vechile: "**Allâh-u Te'âlâ** müminlere aralarında işlenen şerî'ate muhâlif bir şeyi kabullenmemelerini emretmiş, aksi takdirde onları azâbın kaplayacağını beyân etmiştir."

Bu görüşün sâhipleri birtakım sahih hadîs-i şerîflerden de istidlâl etmişler ve bunları tefsirlerinde nakletmişlerdir. Biz de burada bu hadîs-i şerîflerden bâzılarını nakledip, Tefsîrimizin diğer ciltlerinde bulunanları da yerlerine havâle edeceğiz:

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hanımı **Zeyneb binti Cahş** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Aramızda sâlihler mevcutken biz helâk olur muyuz" diye sorduğumda o:

عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَنَهْلِكُ وَفِينَا الصَّالِحُونَ؟ قَالَ: «نَعَمْ إِذَا كَثُرَ الْخَبَثُ.»

"Evet! (Zinâ gibi) **fenâlık çoğaldığı zaman"** buyurdu. *(Müslim, Fiten:1, no:2880/2, 4/2208, Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/374)*

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوُا الظَّالِمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلَى يَدَيْهِ أَوْشَكَ أَنْ يَعُمَّهُمُ اللهُ بِعِقَابٍ.»

"Şüphesiz ki insanlar zâlimi görüp de onun ellerinden tut(up ona engel ol)**mazlarsa, yakındır ki Allâh onların tümünü büyük bir azapla kaplayacaktır"** *(Ebû Dâvûd, Melâhim:17, no:4338, 2/525; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/374; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/281; diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l-Furkān:8/201-202)* buyurmuştur.

Adiyy ibni Umeyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَدِيِّ بْنِ عُمَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يُعَذِّبُ الْعَامَّةَ بِعَمَلِ الْخَاصَّةِ حَتَّى يَرَوُا الْمُنْكَرَ بَيْنَ ظَهْرَانَيْهِمْ وَهُمْ قَادِرُونَ عَلَى أَنْ يُنْكِرُوهُ فَلَا يُنْكِرُوهُ فَإِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ عَذَّبَ اللهُ الْخَاصَّةَ وَالْعَامَّةَ »

"Şüphesiz ki Allâh-u Azze ve Celle husûsî kişilerin yaptıkları yüzünden umum topluma azap etmez. Ama onlar İslâmın reddettiği şeylerin, aralarında açıkça işlendiğini görürler de onu reddetmeye güçleri varken onu inkâr etmezlerse, işte bunu yaptıkları zaman Allâh husûsî ve umûmî (kimseyi ayırt etmeksizin) **hepsine azap eder."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17720, 29/258; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/241; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/29; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/51; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/48)*

Cerîr *(Radıyallâhu Anh)* **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ جَرِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَا مِنْ رَجُلٍ يَكُونُ فِي قَوْمٍ يَعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي يَقْدِرُونَ عَلَى أَنْ يُغَيِّرُوا عَلَيْهِ فَلَا يُغَيِّرُوا إِلَّا أَصَابَهُمُ اللهُ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَمُوتُوا.»

"Bir toplumun arasında bulunan bir adam onlar arasında isyanlarda bulunur da onlar onun bu işini değiştirme imkânına sâhip oldukları halde değiştirmezlerse onlar ölmeden önce mutlaka Allâh onlara büyük bir azap isâbet ettirir." *(Ebû Dâvûd; Melâhim:16, no:4339, 2/526; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/29)*

Cerîr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَرِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ قَوْمٍ يَعْمَلُونَ بِالْمَعَاصِي وَفِيهِمْ رَجُلٌ أَعَزُّ مِنْهُمْ وَأَمْنَعُ لَا يُغَيِّرُونَ إِلَّا عَمَّهُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِعِقَابٍ.»

"Bir toplum günahlar işlerler de, içlerinde onlar nezdinde çok değerli ve engelleyici güce sâhip biri de varken (o kişi de nehy-i ani'l-münker yapmadığı için) **yine de** (günahları) **değiştirmezlerse mutlaka Allâh-u Azze ve Celle azâbı onların tümüne teşmil eder."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:19192, 31/530; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/53)*

Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيُّهَا النَّاسُ! مُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ قَبْلَ أَنْ تَدْعُوا اللهَ فَلَا يَسْتَجِيبُ لَكُمْ، وَقَبْلَ أَنْ تَسْتَغْفِرُوهُ فَلَا يَغْفِرُ لَكُمْ؛ إِنَّ

الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ لَا يَدْفَعُ رِزْقًا وَلَا يُقَرِّبُ أَجَلًا، وَإِنَّ الْأَحْبَارَ مِنَ الْيَهُودِ وَالرُّهْبَانَ مِنَ النَّصَارَى لَمَّا تَرَكُوا الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ لَعَنَهُمُ اللهُ عَلَى لِسَانِ أَنْبِيَائِهِمْ ثُمَّ عُمُّوا بِالْبَلَاءِ.»

"Ey insanlar! İyiliği emredip kötülükten nehyedin! Sonra Allâh'a duâ edersiniz de O sizin duânızı kabûl etmez, O'ndan mağfiret dilersiniz de O sizi bağışlamaz. (Vaaz ederken işinizden olacağınızdan yâhut zorluklarla karşılacağınızdan korkmayın) **şüphesiz ki iyiliği emretmek ve kötülükten nehyetmek rızkı savuşturmaz, eceli de yaklaştırmaz. Şu muhakkak ki Yahudilerin ahbârıyla Hristiyanların ruhbânı iyiliği emredip kötülükten nehyetmeyi terk ettikleri zaman Allâh-u Te'âlâ onları peygamberlerinin lisânı üzere lânetlemiştir, sonra hepsi birden belâya çarptırılımışlardır."** *(İsmâîl el-Isbahânî, et-Terğîb ve't-Terhîb, no:299, 1/157; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/48)*

Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânında adamın biri bir laf ederdi de o sebeple münâfık olurdu. Şimdi ben sizin birinizden bir mecliste aynı lâfı dört defa işitiyorum. Mutlaka iyiliği emredeceksiniz, kesinlikle münkerden nehyedeceksiniz, elbette hayırlara teşvik edeceksiniz, yoksa **Allâh** tümünüzü büyük bir azapla helâk edecek ya da başınıza en kötüler hükümdâr edilecek, sonra en iyileriniz bile duâ edecek ama onların duâsı kabul edilmeyecektir." *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/52)*

Bu hususdaki diğer hadîs-i şerîfler **"Rûhu'l-Furkān Tefsîri"**mizin 4/68-71, 7/403-414, 8/201-209. sahîfelerinde zikredilmiştir.

Kurtubî ve **Mazharî** *(Rahimehümellâh)*in beyanları vechile; bu hadîs-i şerîfler özel kimselerin günahları sebebiyle genel kişilerin azâba uğratılacağına ve iyiliği emredip kötülükten nehyetme vazîfesinin terk edilmesinin toplumun genelini azâba müstahak kılacağına delâlet etmektedir.

Ulemâ: "Fitne yaygınlaştığı zaman herkes helâk olur" demişlerdir ki bu da günahlar açıkça işlenip münkerlerin yaygınlaştığı ve kimsenin onları değiştirmeye gayret etmediği yerlerde geçerlidir. Bu durumda o şerî'atsizlikleri kalpleriyle reddeden müminlerin o beldeyi terk edip oradan çıkmaları farz olur. Bizden önceki ümmetler hakkında hüküm böyleydi.

Nitekim Benîisrâîlden cumartesi günü balık avlama yasağını ihlâl eden âsîleri terk edenler: "Biz sizinle aynı yerde oturamayız" diyerek araya duvar çekmişlerdi. Fakat bir kimse hicret edemeyecek ve yerini terk edemeyecek kadar âciz, zayıf yâhut hasta ise o zaman gördüğü münkerlere kalbiyle buğzederek ve kendisi o günahlara bulaşmayarak âsîlerin beldelerinde kalabilir, zîrâ mükellefiyet vüsat (sorumluluk imkân) nispetindedir.

Nitekim **Abdullâh ibni Zübeyr** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın şöyle anlattığını nakletmiştir: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* uykusunda bir şey alır verir gibi ellerini oynattı. Bunun üzerine biz: "Yâ **Rasûlellâh**! Uykunda evvelce yapmadığın bir şey yaptın" dediğimizde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: عَبَثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَنَامِهِ فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! صَنَعْتَ شَيْئًا فِي مَنَامِكَ لَمْ تَكُنْ تَفْعَلُهُ! فَقَالَ: «اَلْعَجَبُ! إِنَّ نَاسًا مِنْ أُمَّتِي يَؤُمُّونَ بِالْبَيْتِ بِرَجُلٍ مِنْ قُرَيْشٍ قَدْ لَجَأَ بِالْبَيْتِ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالْبَيْدَاءِ خُسِفَ بِهِمْ.» فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ الطَّرِيقَ قَدْ يَجْمَعُ النَّاسَ!؟ قَالَ: «نَعَمْ! فِيهِمُ الْمُسْتَبْصِرُ، وَالْمَجْبُورُ، وَابْنُ السَّبِيلِ، يَهْلِكُونَ مَهْلَكًا وَاحِدًا وَيَصْدُرُونَ مَصَادِرَ شَتَّى يَبْعَثُهُمُ اللهُ عَلَى نِيَّاتِهِمْ.»

"Şaşılacak şey! Ümmetimden (**Süfyânî** komutasındaki) **birtakım insanlar** (**Şam**'dan topladıkları bir orduyla) **bu Beyt'i; Beyt'e sığınmış Kureyşli bir adamı** (**Mehdî**'yi helâk etmeyi) **kastedecekler. Nihâyet** (**Mekke** ile **Medîne** arasında bulunan) **Beydâ'ya vardıklarında hepsi birlikte batırılacaklar"** buyurdu. O zaman biz: "Yâ **Rasûlellâh**! Yol insanları birleştiren bir şeydir (aralarında iyi-kötü herkes bulunur, bu durumda nasıl hepsi birden helâk olur?)" dediğimizde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet! Onların içerisinde basîret üzere olan kimse** (kasıtlı olarak **Mehdî**'ye düşmanlık eden) **de bulunur, zorla getirilen de bulunur, yoldan geçen de bulunur. Hepsi de aynı helâk ile yok olurlar, ama sonra farklı çıkışlarla** (mahşere) **çıkarlar. Allâh onları niyetleri üzere diriltir"** *(Müslim, Fiten:2, no:2884, 4/2210, 2211; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/374-375)* buyurdu.

Eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾

"Hiçbir günahkâr diğerinin günah yükünü yüklenmez" *(Fâtır Sûresi:18)*,

﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ﴾

"Her nefis kendisinin kazanmış olduğu şey karşılığında (azapta) **tutsaktır"** *(Müddessir Sûresi:38)*,

﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ﴾

"(Herkesin, hayır nâmına) **kazanmış olduğu şey kendi lehinedir.** (Kötülüklerden canı çeke çeke) **gayretle kazanmış olduğu şey de yine kendi aleyhinedir"** *(Bakara Sûresi:286)* buyurmaktadır ki bu âyet-i kerîmeler kimsenin bir başkasının günahıyla cezâlandırılmaması gerektiğini ve cezânın ancak günah sâhibine tealluk ettiğini ifâde etmektedir" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

"İnsanlar İslâmın reddettiği münker şeyleri açıkça işlemeye başladıkları zaman bu durumu gören her Müslümanın yerine göre eliyle yâhut diliyle ona müdâhale etmesi farzdır, sessiz kalmaları hâlinde hepsi günahkârdır. Biri mâsiyet işleyerek diğeri ise ona rızâ göstererek mâsiyette müşterektir. **Allâh-u Te'âlâ** hükmü ve hikmeti gereği, bir günaha rızâ göstereni onu işleyen mesâbesinde kabul etmiş ve aynı azâba çarptırma karârı almıştır. Bu konu **İbnü'l-Arabî** *(Rahimehullâh)* tarafından işlenmiştir.

Üçüncü görüşe göre; bu âyet-i celîlede geçen **"Fitne"**den maksat, yeryüzünde zuhûr edecek azgınlık ve fesatlardır ki, insanların birbirini öldürmesi ve mallarını

yağmalaması şeklindeki fitneler dünyâda bâzı kere mâsum insanlara da vurmaktadır. Maalesef günümüzde de kimin kimi ne niyetle katlettiği dahî bilinmeksizin İslâm âleminin birçok bölgesinde milyonlarca insan öldürülmektedir ki **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle bu tür fitnelere sebebiyet verecek günahlardan uzak durmamızı bize emretmektedir.

Dördüncü görüş ki bu, özellikle **Mazharî** *(Rahimehullâh)*a âittir, bu görüşe göre **"Fitne"**den maksat, devlet reisinin seferberlik ilân ederek cihâda dâvet etmesi hâlinde cihâda gitmemek ve gittikten sonra da harpten kaçmaktır. Nitekim kıssanın gerisi de buna delâlet etmektedir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** geride **Bedir** muhârebesine dâvet edilen müminlerden bir fırkanın cihâda çıkmaya soğuk baktıklarından ve bu hususta **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile mücâdele ettiklerinden bahsetmiş, daha sonra kâfirlerle karşılaşan Müslümanlara harpten kaçmalarını yasak etmiş, biraz öncesinde de, îmân eden kullarına **Allâh**'a ve kendilerine hayat verecek şeye çağıran **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e icâbet etmelerini emretmiştir.

Cihâda iştirak etmeme suçunun cezâsının zâlim olan olmayan herkese isâbet etmesi ise, bundan herkesin zarar göreceği anlamındadır. Nitekim cihâdı terk etmenin, kâfirlerin gâlibiyetini, çocuk, yaşlı, kadın demeden onların elinde bütün Müslümanların katledilmesini ve mallarının yağmalanmasını mûcip olacağı âşikârdır. Yine böylece harpten kaçmak sabr-u sebât eden mücâhitlerin öldürülmesine sebep olur. Nitekim **Uhud** günü şeytanın yerlerinden uzaklaştırdığı Müslümanların vebâli diğer Müslümanlara da ulaşmıştır. Hattâ **Nebiyy-i Mâsum** olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bile mübârek yüzü yarılmış ve mübârek dişi kırılmıştır.

Demek ki herkesin başına gelen musîbet o kişinin günahkâr olduğuna delil olmaz ve bu, genel bir âfete mâruz kalan kişinin âhirette azâba düşeceği anlamına gelmez. Zîrâ âhirette herkes niyetine ve ameline göre haşrolunacaktır. Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَنْزَلَ اللهُ بِقَوْمٍ عَذَابًا أَصَابَ الْعَذَابُ مَنْ كَانَ فِيهِمْ ثُمَّ بُعِثُوا عَلَى أَعْمَالِهِمْ»

"Allâh bir kavme bir azap indirdiği zaman o azap onlar arasında bulunan herkese isâbet eder, sonra onlar yaptıklarına göre diriltilirler." *(Buhârî, Fiten:18, no:6691, 6/2602; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/374)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hanımı **Ümmü Seleme** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِذَا ظَهَرَتِ الْمَعَاصِي فِي أُمَّتِي عَمَّهُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ.» فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَمَا فِيهِمْ يَوْمَئِذٍ أُنَاسٌ صَالِحُونَ؟ قَالَ: «بَلَى؟» قَالَتْ: فَكَيْفَ يَصْنَعُ أُولَئِكَ؟ قَالَ: «يُصِيبُهُمْ مَا أَصَابَ النَّاسَ ثُمَّ يَصِيرُونَ إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنَ اللهِ وَرِضْوَانٍ.»

"Ümmetim içerisinde günahlar açıkça işlendiği zaman Allâh onları Kendi katından bir azapla kuşatır" buyururken işittim. Bunun üzerine ben: "Yâ **Rasûlellâh**! O gün onların arasında hiç iyi insanlar olmayacak mı?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Tabî ki olacak"** buyurdu. Bu sefer ben: "Peki ya onlar nasıl yapacak?" dediğimde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"İnsanlara vuran azap onlara da isâbet edecek ama sonra onlar Allâh'ın mağfiret ve rızâsına ulaşacaklar"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:26596, 44/216; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/53)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme fitne uyandıranların başına gelecek büyük azaptan sakındırmaktadır. Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْفِتْنَةَ إِذَا أَقْبَلَتْ شَبَّهَتْ وَإِذَا أَدْبَرَتْ أَسْفَرَتْ، وَإِنَّ الْفِتْنَةَ تُلَقَّحُ بِالنَّجْوَى وَتُنْتَجُ بِالشَّكْوَى فَلَا تُثِيرُوا الْفِتْنَةَ إِذَا حَمِيَتْ، وَلَا تَعَرَّضُوا لَهَا إِذَا عَرَضَتْ إِنَّ الْفِتْنَةَ رَاتِعَةٌ فِي بِلَادِ اللهِ تَطَأُ فِي خِطَامِهَا لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ مِنَ الْبَرِيَّةِ أَنْ يُوقِظَهَا حَتَّى يَأْذَنَ اللهُ تَعَالَى لَهَا، اَلْوَيْلُ لِمَنْ أَخَذَ بِخِطَامِهَا ثُمَّ الْوَيْلُ لَهُ ثُمَّ الْوَيْلُ لَهُ.»

"Fitne yöneldiği zaman (işi) **karışık olur** (herkes tarafından kötü bir şey olduğu anlaşılmaz)**, sırt dönüp giderken ise** (işi) **belli olur** (zararı anlaşılır)**. Şüphesiz ki fitne fısıltılı konuşmalarla aşlanır, şikâyetlenmelerle de meyve verir** (yâni insanlar aralarında fıs fıs konuşmaya başladıkları zaman onları gören fitnecilerin kalbinde bir fitne çıkarma hevesi aşlanmış olur, sonra insanlar birbirlerinden şikâyetçi olmaya başladıklarında bu sefer fitneciler onların birbirine karşı rahatsızlığından istifâde ederek dedikodu ve iftirâlar üretip ortalığı birbirine katarlar ve meyveleri devşirirler).

Artık fitne kızıştığı zaman onu tahrik etmeyin, ortada belirdiği zaman kendinizi ona hedef etmeyin. Şüphesiz ki fitne Allâh'ın beldelerinde (sâkin vaziyette) **yularına basmış** (bir deve gibi) **otlamaktadır.** (Vakti geldiğinde) **Allâh-u Te'âlâ ona izin veri**(p de o beliri)**nceye kadar yaratıklardan hiçbir kimse için onu uyandırması helâl olmaz. O fitnenin yularını tutan için büyük bir helâk vardır. Sonra tekrar onun için helâk vardır, sonra helâk tekrar onun içindir."** *(Nu'aym ibni Hammâd, Kitâbü'l-fiten, no:347, 1/141; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/101; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/333)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْفِتْنَةُ نَائِمَةٌ لَعَنَ اللهُ مَنْ أَيْقَظَهَا.»

"Fitne uykudadır, onu uyandırana Allâh lânet etsin" buyurmuştur. *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:5975, 4/606; (Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:30891, 11/127; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/333)*

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

اَزَانْ هَمْنَشِينْ تَا تَوَانِى گُرِيزْ كِه مَرْ فِتْنَهْ خُفْتَه رَا گُفْتْ خِيزْ

"O arkadaştan elinden geldiğince kaç,
Çünkü o uyumuş fitneye: 'Kalk' dedi." *(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:7, beyit no:3086)*

Yâni, fitneye sebep olan arkadaştan mümkün olduğu kadar kaç! (Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân:2/274)

Hazreti Şeyh Sadruddîn el-Konevî "Kırk Hadîs Şerhi"nde şöyle demiştir: "Zaman zaman bozuk bir amelin saltanatı âşikâr hal alarak onun hükmü, sâlih amel sâhibi birinin hâline de sirâyet edebilir. Böylece onun amellerine bir zarar gelmese de kendi zarar görebilir.

Allâh-u Te'âlâ'nın: **"Sâdece zulmedenlere vurmayacak olan bir fitneden sakının"** kavl-i şerîfiyle bu hakîkate işâret edilmektedir. Fakat bu:

﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾

"Hiçbir günah yüklenici diğerinin günah yükünü yüklenemez" (En'âm Sûresi:164) âyet-i kerîmesinde tercümesini bulan asıl kâideye ters düşmez. Zîrâ bu kötü tesir iyiyle kötünün birbirinden ayrıldığı şey hükmünce vuku bulup bulaşmaz. Ancak iyiyle kötü arasında birlik ve ortaklık meydana getirecek olan şey mûcebince bu sirâyet gerçekleşir.

"Hiçbir günah yüklenici diğerinin günah yükünü yüklenemez" kavl-i şerîfi ise iyi ve kötü amelleri birbirinden ayıran özel hükmün ağır bastığı bir lisan kullanmıştır. Aslında **Hakk**'ın fiilleri O'nun yüce cenâbından sâdır olmaları haysiyetiyle, her şeye şâmil olan tek ve bütün bir fiildir ki onda hiçbir tahsis yoktur. Özelleştirme ise ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiilinden etkilenmekte olan kâbiliyetli mahallere göredir ki bu, şerde de hayırda da umûmîdir. Şer hakkında bu âyet-i kerîme zikredilebilir. Hayırda ise, **Allâh**'ın zikri için bir araya gelenler hakkında rivâyet edilen hadîs-i şerîfin işâret ettiği husus örnek teşkil eder. Nitekim **Hakk Te'âlâ**, zikir uğrunda bir araya gelenlerle meleklere iftihar ettiğinde:

«فَأُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ.»

"Ben sizi şâhit koşuyorum ki gerçekten Ben onları bağışladım" (Buhârî, De'avât:66, no:6045, 5/2353-54; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/333) buyurur. O zaman bir melek: "Onların arasında falanca vardı ki o onlardan değildi, o ancak başka bir iş için gelmişti" deyince **Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ**:

«وَلَهُ قَدْ غَفَرْتُ. إِنَّهُمُ الْقَوْمُ لَا يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ.»

"Ben onu da affettim! Şüphesiz ki onlar öyle bir topluluktur ki, onlarla oturan bedbaht olmaz" (Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, no:2434, 319; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/333) buyurur.

İşte bu, **Hakk Te'âlâ** cihetinden umûmî ve küllî olan bir hükmün netîcesi olarak güzel hâl ve sâlih amel sâhibiyle birlikte olmanın, bozuk bir hâlin düzelmesi üzerinde bıraktığı etkidir.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

اَیْ خُنُكْ آنْ مَرْدْ كَزْ خُودْ رَسْتَه شُدْ دَرْ وُجُودِ زِنْدَه بِی پَیْوَسْتَه شُدْ

وَایْ آنْ زِنْدَه كِه بَا مُرْدَه نِشَسْتْ مُرْدَه گَشْتْ و زِنْدَگِی اَزْ وَیْ بَجَسْتْ

"Ne mutlu o adama ki, kendinden kurtuldu,
Bir dirinin vücûduna ilhâk oldu.
Yazık o diriye ki, bir ölüyle oturdu,

Dirilik ondan kaçıp, ölülerden oldu." *(Mesnevî-i Mânevî:1/1535-1536)*

*Ey saâdetli şu **Allâh** eri ki, kendisinden kurtuldu, yâni, ucüb (kendini beğenmek), enâniyet (benlik) ve nefsâniyetten geçip, ifnâ-i beşeriyet ederek (beşeriyetini yok sayarak) bir dirinin varlığına bitişti. Yâni, vücûd-î Hakkānî ile zinde (hayatta) ve bâkî olan bir diri gönüllüye yol bulup, onun cinân-ı cenânına (onun kalp cennetine) dâhil olmakla (girmekle) ervâh-î enbiyâ ve evliyâ ile haşr oldu. Zîrâ mürşid-i kâmilin vücûd-i şerîfi, mahşer-i envâr-i evliyâ ve mecma-i esrâr-i enbiyâdır (evliyâ nurlarının ve enbiyâ sırlarının toplanma yeridir).*

Ölüyle berâber olan diriden, dirilik fırlar gider, o da ölü hâline gelir. Bu beyt-i şerîfde birkaç vecihle mânâ kābildir: Bir vecih şudur ki; eyvâh, yazık şu kābiliyetli tâlib kişiye ki kendinde dirilik mertebesini bulma kābiliyeti var iken, nûr-i aşk, muhabbet ve ziyâ-i zevk ve hâletten (mânevî hâlin vereceği parıltıdan ve tattan) nasipsiz olan kalbi perîşan bir mukallidin tuzağına giriftâr olarak, o da onun gibi zevksiz ve halsiz, aşksız ve muhabbetsiz olup, ölü ve câhil kaldı.

*Diğer bir vecih; eyvâh, yazık o rûh-u insânîye ki, gönlünü muzahrefâtı fânîye (yok olacak yaldızlara) bağlayıp, ebedî hayattan ve sonsuz saâdetten mahrûm kaldı. Bir diğer vecih: eyvâh yazık şu diri gönüllü olan erbâbı muhabbete ki, mürşid-i kâmile mülâkî (kavuşucu) olup, nûr-i âfitâb-i rûh-i **Muhammedî**'den (**Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in rûh-u saâdetlerinin güneşinin nûrundan) şem-i cânını (can mumunu) îkād edip (tutuşturup), hak ile bâtılı fark etmiş iken, geri esfele (en düşük yere) meyledip, ehl-i dünyâ ile sohbet, zevk ve muhabbeti olmayan karanlık gönüllüler ile muâneset (arkadaşlık) edip, onlarda olan kesret (birçok şeye ilgi), cehâlet karanlığı ve küdûret (bulanıklık) bunun kalbine de tesir etmekle, mükedder ve paslı olup, bu anlatılan haller kendisinde devâm etmesi hâlinde, diri iken ölü olup nefsâniyeti galebe çalarak kalbini öldürdü. Nitekim **Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem):*

«اِيَّاكُمْ وَمُجَالَسَةَ الْمَوْتٰى!» قَالُوا: وَمَنِ الْمَوْتٰى يَا رَسُولَ اللّٰهِ! قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْاَغْنِيَاءُ!»

وَفِى رِوَايَةٍ اُخْرٰى قَالَ: «اَهْلُ الدُّنْيَا!»

"Ölülerle oturmaktan sakının" buyurduğunda: "Yâ **Rasûlellâh**! Ölüler kim?" diye sorulunca: **"Zenginler"**, diğer bir rivâyette ise: **"Dünyâ ehli"** buyurdu.

Ali *(Kerremallâhu vechehû)* şöyle demiştir:

قَالَ عَلِيٌّ كَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ:

اُفٍّ عَلَى الدُّنْيَا وَاَسْبَابِهَا فَاِنَّهَا لِلْحُزْنِ مَخْلُوقَةْ

هُمُومُهَا مَا تَنْقَضِى سَاعَةً عَنْ مَلِكٍ فِيهَا وَعَنْ سُوقَةْ

"Öff bu dünyâdan ve esbâbından (neler çektiğim),
Gerçekten de o üzüntü için yaratılmıştır.
Onun sıkıntıları bir an bile sona ermez,
Orada hükümdâr olandan da, sıradan insandan da!"

Yine **Ali** *(Kerremallâhu vechehû)* şöyle demiştir:

وَفِى الْجَهْلِ قَبْلَ الْمَوْتِ مَوْتٌ لِاَهْلِهِ

وَاَجْسَادُهُمْ قَبْلَ الْقُبُورِ قُبُورُ

وَاِنِ الْمَرْأُ لَمْ يَحْىَ بِالْعِلْمِ مَيِّتٌ
وَلَيْسَ لَهُ حِينَ النُّشُورِ نُشُورُ

"Cehâlet ehli için ölmeden evvel ölüm vardır,
Onların cesetleri kabirlere girmeden önce de kabirlerdir.
İlimle hayat bulmamış olan bir kişi ölü demektir,
Artık onun için dirilme ânında bile diriliş yoktur."

Demek ki **Allâh** yolcusuna gereken, zinde dillerle (gönlü diri olanlarla) arkadaşlık etmesi ve mürde dil (ölü kalpli) olan câhillerden ve ehl-i dünyâdan uzak durmasıdır.

بَا مَرْدُمِ نِيكْ شُوْ مُصَاحِبْ اَىْ دِلْ بَاشَدْ كِه شَوِى يَارِ مُنَاسِبْ اَىْ دِلْ
بُگْذَرْ زِ مِزَاحْ وُ تَرْكِ بَدْ كُنْ نَفْسِى تَا حَقْ بَدَهَدْ تُرَا مَرَاتِبْ اَىْ دِلْ

"İyi insanlarla arkadaş ol ey gönül,
Ola ki sen uygun bir yâr olursun ey gönül!
Mizahdan geç, kötü nefsini terk et, tâ ki,
Hakk Te'âlâ sana mertebeler versin ey gönül!"

Eğer, "Ben dâimâ diri gönüllü aramaktayım, ancak henüz bulamadım, ölü kalplilerle mecbûren sohbet ediyorum" dersen, bulamadığın takdirde dahî, sakın mukallidin ve ölü kalplilerin sohbetini seçme. Kur'ân-i Azîmuşşân'ın hükmeylediği şer'i şerîf-i nebevî ve sünnet-i seniyyey-i Ahmediyyeden ayrılma. O seni doğru yola delâlet eder. (Sarı Abdullâh Efendi, *Cevâhir-i bevâhir-i Mesnevî:2/324, 325*)

Bir mürşid-i kâmile vâsıl olup onun terbiye gölgesinde yetişene ne mutlu! Vay o diriye ki ölü ile oturup kalkıyor. O diri de bu yakınlık sebebiyle ölü hâline geliyor. Bu beyitte geçen "Ölü"den murâd, zenginler ve dünyâ ehlidir. "Diri"den murâd ise, kalbi ilim ve irfânla hayat bulmuş kimsedir. Zinde dil (diri kalpli) olan kimse, morde dil (ölü kalpli) olan kimseyle yakınlaşsa, bu berâberlik çok tesirlidir ve tabîat (insan yaratılışı) hırsız olduğu cihetten mukārininin (yakın bulunduğu kimsenin) hükmünü alıp, ölülük ve pejmürdelik ona sirâyet eder. İşte ey diri kalpli! Eğer sohbet ve mukārenete lâyık ve kalbinin hayâtını artırıcı ehl-i tasavvuftan kimseyi bulamazsan, ölü kalplilerle yine müsâhabetten (arkadaşlıktan) kaçıp, hayru'l-celîs ve rûh-i revâna enîs (en hayırlı arkadaş ve rûha yoldaş) olan Hazret-i Kur'ân'la ünsiyet eyle ve onun tilâvetiyle mütelezziz (lezzet alıcı) olup, ahkâmıyla amel et. (*Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/143*)

حَقِّ ذَاتِ پَاكِ اللهِ الصَّمَدْ كِه بُوَدْ بِهْ مَارِ بَدْ اَزْ يَارِ بَدْ
مَارِ بَدْ جَانِى سِتَانَدْ اَزْ سَلِيمْ يَارِ بَدْ آرَدْ سُوِى نَارِ مُقِيمْ

"Samed olan Allâh'ın pâk Zât'ının hakkı için,
Kötü yılan kötü arkadaştan daha yeğdir.
Kötü yılan selîm olan kişiden bir can alır,
Kötü arkadaş ise cehennemde ikāmete vardırır." (*Mesnevî-i Mânevî:5/2634-2635*)

*Samed (ihtiyaçsız) olan **Allâh**'ın Zât-ı pâk-i hakkı için en tehlikeli yılan, kötü arkadaştan daha iyidir. Zîrâ kötü yılan soktuğu kişiden sâdece bir can alır, ama kötü arkadaş insanı ce-*

henneme götürür. Aslâ korkusu ve ihtiyâcı olmayan ***Allâh-u Tebâreke ve Te'âlâ****'nın* ***Zât-ı Mukaddesi*** *hakkı için, kötü ve pis huylu arkadaştansa, tehlikeli yılan insana daha evlâ ve daha iyidir. Şunun için ki, kötü yılan, soktuğu kimseden ancak rûh-i hayvânîsini alır ve onun cismine zarar verir, ama îmânına ve dînine zarar vermeye kādir olamaz. Lâkin kötü arkadaş insanın dînine ve îmânına zarar verir ve onu acı verici azâb-ı elîme ve nâr-ı cahîme götürür ve ıkāb-ı mukîme (sonsuz azâba) giriftâr eder. Onun için zâlim olan arkadaşa uyan kimse, kıyâmet gününde, kızgınlığının şiddetinden elini çiğneyip, ne olaydı da, kötü arkadaşı dünyâda dost edinmeyeydi, diye boş yere temennîde bulunur. Nitekim* ***Allâh-u Te'âlâ****:*

﴿وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا﴾

"O zâlim iki elini ısıracağı gün: 'Ey (millet)**! Ne olaydı keşke ben o Rasül'le birlikte** (kurtuluşa erdirecek) **bir yol edineydim! Ey benim helâkim!** (Neredesin, gel!) **Ah ne olaydı ben falancayı bir dost tutmayaydım! Andolsun ki; gerçekten bana** (büyük bir imkân) **geldikten sonra o** (kelime-i şehâdet ve Kur'ân gibi) **zikirden beni elbette o saptırdı. Zâten şeytan** (gibi saptırıcı arkadaşlar) **insanı** (helâke sürükleyinceye kadar dostluğunu sürdüren, sonra yardıma en muhtaç olduğu zamanda ise) **tamâmen yardımsız bırakan biri olmuştur' diyecek!"** *(Furkân Sûresi:27-29)* buyurmuştur.

«اِيَّاكُمْ وَ جَلِيسَ السُّوءِ!»

"Kötü arkadaştan sakının" *hadîsiyle amel edip, yaramaz ve kötü arkadaştan sakınmak lazımdır, tâ ki dinde ve dünyâda onun şerrinden ve zararından berî olunsun.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:5/297)*

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmuş olmaktadır: "Öyle bir zelle irtikâb etmenizden sakının ki, o sizin hakkınızda bir ukûbet (azap) gerektirir. Fakat o, sâde mürtekibine has olmaz, aksine onun uğursuzluğu kendisini yapana da, yapmayana da şâmil olur. Cürm işlemeyen kişi günah işleyenin cürmü sebebiyle muâhaze olunmaz.

Lâkin bâzı kere tek bir adam bir cürm işler, onun yakın adamlarından birtakımları da onun bu zulmüne rağmen kendisine taassubâne bir halde destekte bulunurlar. İşte bu öyle bir fitne olur ki o an için zulmetmiş bulunan kimseye has kalmaz. Aksine o zâlime karşı taassubu ve yaptıklarına rızâsı sebebiyle müstakbelde aynı zulmü işleyecek kimseye de isâbet eder. Âyet-i kerîmenin zâhir cihetiyle tefsîri budur.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) **"Bilin ki gerçekten Allâh, azâbı çok şiddetli olan bir Zât'tır"** kavl-i şerîfiyle müminleri **Allâh**'ın azâbından korkarak istikāmette devâm etmeye teşvik etmiştir. Fakat burada: "Suçsuzlara azap ulaştırması **Rahîm** ve **Hakîm** olan bir **Zât**'ın rahmetiyle nasıl bağdaşır?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir: "**Allâh-u Te'âlâ** bâzı kere kulun hiçbir suçu yokken ona ölüm, fakirlik, körlük ve kötürümlük gibi musîbetler yağdırabilir. Çünkü O, kulu için nerede salâh ve

menfaat olduğunu en iyi bilendir. Zâten herşeyin **Mâlik**'i olması hükmünce her yaptığı güzeldir. Zîrâ her fiili bir **Mâlik**'in mülkünde tasarrufundan ibârettir, ama yine de hikmetten hâlî değildir.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den, onun **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*dan, onun da **Allâh-u Azze ve Celle**'den naklettiği bir hadîs-i kudsîde **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ جِبْرِيلَ عَنِ اللهِ قَالَ: يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: «وَإِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ يَسْأَلُنِي الْبَابَ مِنَ الْعِبَادَةِ، فَأَكُفُّهُ عَنْهُ أَنْ لَا يَدْخُلَهُ عُجْبٌ فَيُفْسِدَهُ ذٰلِكَ، وَإِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ لَا يُصْلِحُ إِيمَانَهُ إِلَّا الْغِنَى وَلَوْ أَفْقَرْتُهُ لَأَفْسَدَهُ ذٰلِكَ، وَإِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ لَا يُصْلِحُ إِيمَانَهُ إِلَّا الْفَقْرُ وَلَوْ أَغْنَيْتُهُ لَأَفْسَدَهُ ذٰلِكَ، وَإِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ لَا يُصْلِحُ إِيمَانَهُ إِلَّا الصِّحَّةُ، وَلَوْ أَسْقَمْتُهُ لَأَفْسَدَهُ ذٰلِكَ، وَإِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ لَا يُصْلِحُ إِيمَانَهُ إِلَّا السُّقْمُ، وَلَوْ أَصْحَحْتُهُ لَأَفْسَدَهُ ذٰلِكَ، إِنِّي أُدَبِّرُ أَمْرَ عِبَادِي بِعِلْمِي بِقُلُوبِهِمْ إِنِّي عَلِيمٌ خَبِيرٌ.»

"Şüphesiz Benim mümin kullarımdan elbette öylesi vardır ki Benden özel bir ibâdete muvaffakıyet ister, fakat ona kendini beğenme hâli girip de onu bozmasın diye Ben onu ondan engellerim. Benim mümin kullarımdan elbette öylesi vardır ki onun îmânını ancak zenginlik düzeltebilir, onu fakir etsem elbette o onu bozar. Benim mümin kullarımdan elbette öylesi vardır ki onun îmânını ancak fakirlik yoluna koyar, onu zengin edecek olsam elbette o onu ifsâd eder. Benim mümin kullarımdan elbette öylesi vardır ki onun îmânını ancak sıhhatli olması düzeltebilir, Ben onu hasta edecek olsam elbette o onu bozar. Benim mümin kullarımdan elbette öylesi vardır ki onun îmânını ancak hasta olması düzeltebilir, Ben onu sıhhatli edecek olsam elbette o onu bozar. Muhakkak ki Ben kullarımın işlerini onların kalplerinde olanı bildiğime göre yönetirim. Muhakkak ki Ben herşeyi hakkıyla bilen ve herşeyden ziyâdesiyle haberdâr olan Alîm ve Habîr'im!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:13/160; İbni Ebi'd-Dünyâ, el-Mevsû'a, el-Evliyâ, no:1, 4/9; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:2/232; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:8/318-319; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:41/285)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen **"Fitne"**, kulun kendisinden hoşnut olduğu yâhut bir yönüne meylettiği herhangi bir şeydir ki, gerçekte o, kendisine isâbet etmiş olan bir fitnedir. Bizzat onunla meşgul olmasa da, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şeyden hoşnutluğu ve ona meyli fitne olarak kendisine yeter.

Ebû Osmân *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Haramdan mal kazanmak, kazanandan başkalarına da isâbet eden fitnelerdendir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin işârî cihetine gelince; bir kul kendi başına bir zelleye girişirse, onun yüzünden kalbe bir fitne rucû eder ki bu peşin azap demektir. Yine aynı zelleden dolayı rûha da gecikmeli de olsa bir azap isâbet eder. Câiz olmayan bir şeyi yapmayı düşündüğü anda zellenin fitnesine

dûçâr olan bir kalbin fitnesi de sır latîfesine sirâyet eder ki işte o da mânevî tarafın **Allâh-u Te'âlâ**'dan perdelenmesidir.

Mânevî vazîfesinde öncü olan bir Zât câiz olmayan bir işi yaptığı zaman kendisinden tâbîlerine ve müridlerine sirâyet eden bütün bereketler kesilir ve onlar hiçbir günah bilmezken onların da fitneden nasîbi olur.

Denilmiştir ki: "Büyükler zikir vazîfelerini terk eden küçüklerin bu yaptıklarını reddetmeyip de sessiz kalırlarsa, onların yaptıkları şeyin fitnesi bunlara da isâbet eder. Nitekim "Sefîh bir adam yaptığı sefâhetten nehyolunmadığı zaman (sanki) ona onu yapmak emredilmiş (gibi) olur" denilmiştir.

İşte buna göre bir zellenin fitnesi onu irtikâb edene de, nehy-i ani'l-münker yapmayı terk edene de isâbet eder. Nitekim mârûfu terk edenin cürmü sebebiyle emr-i bi'l-mârûfu terk eden de mesul tutulur."

Yine denilmiştir ki: "Zâhid bir kişi helâl yoldan olsa bile dünyâdan yeterli miktârın fazlasını alma husûsunda şerî'atin ruhsatlarına tenezzül ederse onun fitnesi, kendisi sebebiyle dünyâya meyilden kurtulacak olan mübtedîlere de bulaşır. Bir kişi dünyâya rağbet açıklayıp onu(n imkânlarını) az kullanmayı terk ederse onun bu yaptığı, kendisini dünyâ işlerine ve gaflet vâdilerine daldırmaya çeker götürür.

Âbid bir insan nefse en zor gelen vazîfeleri bırakıp evlâyı terk ederse onun bu yaptığı, nefisle cihat husûsunda hevesli olan insanlara da bulaşır, bu sebeple onlar da temebelliği kendilerine vatan seçerler. Sonra boş vakit bulmaları ve aynı zamanda nefisle cihâdı da terk etmeleri onları şehvetlerinin peşine düşmeye sevk eder. Bu sebeple onlar:

إِنَّ الشَّبَابَ وَالْفَرَاغَ وَالْجِدَهْ مَفْسَدَةٌ لِلْمَرْءِ أَيُّ مَفْسَدَهْ

"Şüphesiz gençlik, boş vakit ve zenginlik,
Kişiyi bozarlar, hem de ne bozarlar" beytinde beyân edildiği gibi olurlar.

Ârif bir zât nefsinin hazzı olan bir şeye başvurursa mürid ona bakar, bu sebeple de ona cihat yolundaki sadâkati husûsunda bir fetret girer. İşte ârifin fitnesinden mürîdin nasîbi de bu olur.

Hâsılı; bir hükümdâr gaflete düşer de raiyyesinin siyâsetinden (halkını yönetmekten) alıkonursa, ordu da, halk da başıboş kalır, zarar ve belâlar da büyük olur. Nitekim bu mânâda şöyle denilmiştir:

رُعَاتُكَ ضَيَّعُوا - بِالْجَهْلِ مِنْهُمْ - غُنَيْمَاتٍ فَاسْتَهَا ذِئَابُ

"Senin çobanların, cehâletleri yüzünden kurtların,
Parçalamış olduğu kuzuları zâyi etmiş oldular."

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: **"Bilin ki; Allâh azâbı pek şiddetli olandır"** kavl-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın günah işleyenlere peşin cezâ göndereceğini bildirmektedir. Onun azâbının şiddeti nedeniyledir ki, cezâlandırmak için bir kulu yakaladığı zaman artık ona azâbı gerektiren şeyi telâfi etmesi için imkân tanımaz.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Ey Vâsıl olanlar! Nefislerinizin dünyevî ya

da uhrevî hazlardan bir şeye mübtelâ olarak fitnelenmesinden sakının ki o fitne sâdece zâlim nefislere vurmaz, bilakis onun karanlığı nûrânî ruhlara da, Rabbânî kalplere de isâbet eder. Bu sûretle onları mukaddes hazîrelerden ve **Allâh-u Te'âlâ** ile ünsiyet ravzalarından çekip alır da insânî sıfatların alçak yerlerine düşürür. **Biz onları hiç bilmedikleri bir taraftan helâke doğru derece derece çekeceğiz.**

Bilin ki Allâh'ın azâbı çok şiddetlidir bu yüzden vâsıl olan kimseler mâsivâya iltifat ettikleri (Kendisinden başka bir şeye yöneldikleri) anda **Allâh-u Te'âlâ** onları inkıta' (Kendisinden ayrılık) ve istidrâc ile cezâlandırır.

وَاذْكُرُوٓا اِذْ اَنْتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِى الْاَرْضِ تَخَافُونَ
اَنْ يَّتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَاٰوٰىكُمْ وَاَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهٖ وَرَزَقَكُمْ
مِّنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
لَا تَخُونُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُٓوا اَمَانَاتِكُمْ وَاَنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾ وَاعْلَمُٓوا اَنَّمَآ اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ
وَاَنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنْ
تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّكُمْ فُرْقَانًا وَّيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾ وَاِذْ يَمْكُرُ
بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ
وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُ ۖ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾ وَاِذَا تُتْلٰى
عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَآءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَآ
اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿٣١﴾ وَاِذْ قَالُوا اللّٰهُمَّ اِنْ
كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ
السَّمَآءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ
وَاَنْتَ فِيهِمْ ۚ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾

﴿ وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَيكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (26)

(وَاذْكُرُوا) **Hâtırlayın,** neyi? (إِذْ أَنْتُمْ) **o zamânı ki siz,** neydiniz? (قَلِيلٌ) **pek azdınız,** daha neydiniz? (مُسْتَضْعَفُونَ) **zayıf tutulanlar,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **o toprakta,** daha neydiniz? (تَخَافُونَ) **endişe etmekteydiniz,** neden? (أَنْ يَتَخَطَّفَ) **çabukça yakalamasından,** kimi? (كُمْ) **sizi,** kim? (اَلنَّاسُ) **insanlar,** (فَآوٰي) **ama O sığındırdı,** kimi? (كُمْ) **sizi,** daha, (وَأَيَّدَ) **destekledi,** kimi? (كُمْ) **sizi,** ne ile? (بِنَصْرِهِ) **yardımıyla,** daha, (وَرَزَقَ) **rızıklandırdı,** kimi? (كُمْ) **sizi,** neden? (مِنَ الطَّيِّبَاتِ) **o pek hoş şeylerden,** niçin? (لَعَلَّكُمْ) **tâ ki siz (تَشْكُرُونَ) şükredesiniz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey Habîbimin ashâbı!) **Hatırlayın o zamanı ki; siz o toprakta**(; vatanınız olan **Mekke**'de müşrikler tarafından âciz tanınan, horlanıp hakir görülerek) **zayıf tutulan bir azınlıktınız ve o insanların sizi** (her an) **çabukça yakalayabileceğinden endişe etmekteydiniz. Ama O (Allâh-u Te'âlâ) sizi (Medîne**'ye) **sığındırmış, yardımıyla sizi desteklemiş ve o pek hoş şey** (olan ganîmet)**lerden sizi rızıklandırmıştı. Tâ ki siz** (bunca nîmetine karşı O'na) **şükredesiniz!"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile **Allâh-u Te'âlâ** mümin kullarına Kendisine ve **Rasûlüne** itaati emrettikten sonra mâsiyetten sakınmalarını emir buyurmuş daha sonra da bu âyet-i kerîmeyle bu mükellefiyeti tekit etmiştir. Şöyle ki **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gâlip gelmeden önce müminlerin sayıca az ve kuvvetçe zelil olduklarını, onun zuhûrundan sonra ise son derece izzet ve rif'ate kavuştuklarını beyân etmiştir ki bu da müminlere **Allâh** ve **Rasûlüne** itaat etmeyi ve muhâlefeti terketmeyi gerekli kılan bir husustur.

"Kurtubî Tefsîri"nde **Kelbî** *(Rahimehullâh)*dan naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme muhâcirler hakkında yâni onların İslâm'ın bidâyetinde hicretten önceki hallerini beyân sadedinde nâzil olmuştur.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle mümin kullarına nîmetlerini ve iyiliklerini hatırlatmaktadır. Şöyle ki onlar sayıca azken **Allâh** onları artırmıştır, güçsüzken kuvvetlendirmiştir, zayıfken yardım etmiştir, fakirken temiz rızıklarla merzûk kılmıştır. İşte müminlerin **Mekke**'de bulundukları zamandaki hâlleri bundan ibâretti.

Onlar **Allâh**'ın sâir beldelerinde bulunan müşrik, **Mecûsî** ve **Rumlar**'dan çekinmekteydiler. Çünkü hepsi de onlara düşman idiler. **Allâh-u Te'âlâ** onlara **Medîne**'ye hicret izni verinceye kadar bu durumları devâm etti. Sonra onları **Medîne**'ye sığındırdı, **Medîne** halkını da onlara müsahhar etti. Onlar muhâcirleri ev bark sâhibi ettiler, **Bedir**'de ve diğer günlerde onlara yardım ettiler, mallarıyla da onlara iyilikte bulundular. Böylece hepsi de **Allâh**'a ve **Rasûlüne** tâat yolunda olanca güçlerini sarfettiler.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle bir beyanda bulunmuştur: "**Araplar** zillet bakımından insanların en düşüğü, geçim bakımından en kötüsü, karınları en aç olan, derileri en çıplak olan, dalâletleri en belirgin olan **Fâris** ve **Rum**'dan ibâret iki aslan arasında kahra uğrayan kimselerdiler. Vallâhi memleketlerinde kıskanılacak hiçbir şeyleri yoktu, yaşayan bedbaht olarak yaşıyordu, ölen cehennemin dibine atılıyordu, yeniliyorlardı, yiyemiyorlardı.

Evet! Vallâhi o gün yeryüzünde bulunanlar içinde konumu onlardan daha şerli hiçbir kabîle bilmiyorduk. Ne zaman ki **Allâh-u Te'âlâ** İslâm'ı getirdi, onunla Müslümanlara dünyâda imkânlar verdi, geniş rızıklar ihsân etti, sizi insanların boyunlarına hâkim olan krallar yaptı. Gördüğünüz her şeyi size İslâm ile verdi, o halde **Allâh**'ın nîmetlerine şükredin. Şüphesiz ki Rabbiniz şükrü seven bir **Mün'im**'dir. Şükür ehli ise **Allâh-u Azze ve Celle**'nin artıracağını vaad ettiği nîmetler içerisindedir." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:5/659, 11/119; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/54-55; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/88-89)*

Âyet-i kerîmede geçen **"İnsanlar"**dan maksat, o zaman dünyâda en büyük devletlere sâhip olan **Fâris** ve **Rum** imparatorluklarıdır. Bu mânâ **Vehb ibni Münebbih** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilmiştir ki bu mânâya göre hitap, kâfir ve Müslüman **Araplar**'ın tamâmına yapılmıştır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen bir rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu âyet-i kerîmede geçen insanların kim olduğu sorulduğunda:

«أَهْلُ فَارِسَ.»

"Fâris ehlidir" buyurmuştur. *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:7184, 4/407; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/89)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmede geçen hitâbın muhâcirlere âit olduğu görüşünü daha zâhir bulmuştur ki bu durumda **"Kendilerini yakalamalarından korktukları insanlar"** Kureyş kâfirleri olur. Ya da civarlarında bulunan ve kendilerine şiddetle düşman olan diğer **Arap** kâfirleri de kastedilmiş olabilir ki bu **İkrime** *(Radıyallâhu Anh)*ın kavlidir.

Âyet-i celîlede geçen: (فَاٰوٰىكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهٖ) "Ama O sizi sığındırdı ve yardımıyla sizi destekledi" cümle-i celîlesi hakkında **İbni Cüreyc** *(Radıyallâhu Anh)*: "Sizi İslâm'a sığındırdı" mânâsı verirken **Süddî** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Medîne**'de bulunan Ensâra sığındırdı" mânâsı vermiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/120; İbni Ebî Hâtim:5/1683; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/89)*

Bu cümle-i celîlede ifâde edilen **"Yardım"** ise ya Ensâr-ı Kirâmın muzâhereti ile hâsıl olan umûmî yardım ya da **Bedir** günü meleklerin elleriyle gelen husûsî imdattır.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَرَزَقَكُم مِنَ الطَّيِّبَاتِ) **"O sizi tertemiz şeylerle rızıklandırdı"** kavl-i şerîfinde ganîmetlerden bahsedilmektedir ki böylece **Allâh-u Te'âlâ**: "**Allâh** ganîmetleri sâdece size helâl etti, sizden önce kimseye bunu helâl etmemişti" buyurmuş olmaktadır.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** dostlarına evvelce bulundukları kıllet, zillet ve türlü türlü sıkıntılı halleri, sonra da kendilerinin naklet-miş olduğu imkân ve genişlikleri, türlü türlü güvence ve korumaları hatırlatarak onları bu bol kısmetlere karşı şükrü ikâme etmeye ve bu güzel nîmetlere karşı hamdi devâm ettirmeye yaklaştırmış, böylece onlara kapılarının gölgesinde bir istirâhat yeri hazırlamış, riâyetinin bereketiyle de düşmanları için onlara bir yol bırakmamıştır.

Allâh-u Te'âlâ, bedenleri ve kalıpları tertemiz rızıklarla rızıklandırmış, ruhları ve sırları ise türlü türlü nurlarla merzûk kılmıştır. İşte bütün bu nîmetlere gerçek mânâda şükretmek ise, **Mün'im**'i müşâhede etme (nîmet vereni görme) uğrunda mahv-ü müstağrak olarak (eriyip kaybolarak) nîmetleri görememektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Cüneyd** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere ben **Seriyy es-Sekatî** *(Kuddise Sirruhû)*nun yanındaydım, o zamanlar yedi yaşındaydım, huzûrunda şükür bahsinde konuşan bir cemaat vardı. Bir ara bana: 'Ey çocuk! Şükür nedir?' dedi. Ben de: 'Nîmetleriyle (güç bularak) **Allâh**'a isyân etmemendir' dedim. O zaman o (bana kibir gelmesin diye): 'Yakındır ki senin **Allâh**'tan nasîbin lisânın olacak, yâni bu târifi yaptın ama bakalım sen amel edebilecek misin?' dedi. İşte, ben o gün bu gün o sözden dolayı ağlamaya devâm ediyorum."

Şu bilinsin ki; İslâmî devletlerin sonuncusu olan **Osmanlı Devleti** (bu âyet-i kerîmede sahâbe-i kirâm hakkında anlatıldığı gibi) ilk başta çok zayıf iken, **Fâris** ve **Rum** imparatorluklarının elleri altında zayıf tutulan bir azınlık iken netîcede **Allâh** onları hem sayıca, hem silahça güçlendirdi, böylece onlar dünyânın doğularından ve batılarından birçok yerleri fethettiler ve nihâyet iş varacağı zirveye vardı.

İşte bütün bunlar çok büyük nîmetlerdir. Fakat yakında bu güzel hâl bidâyette bulunan zâfiyet durumuna avdet edecektir. Çünkü İslâm garip olarak başlamış yine garipliğe dönecektir. Bütün bunların sebebi de gurur, nankörlük ve hiçbir delil (ve liyâkat) olmaksızın yapılan istihkak iddiaları olacaktır.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

تُرَا آنْكِه چَشْم و دَهَانْ دَاد و گُوشْ اَگَرْ عَاقِلِی دَرْ خِلاَفَشْ مَكُوشْ

"O Cenâb-ı Hakk ki sana göz, ağız, kulak vermiştir,
Akıllıysan eğer, O'nun hilâfına hareket etme!"

*Gözünü, kulağını, ağzını sana veren **Allâh**'ın emrinin hilâfına bunları kullanma. Sana bu uzuvları ne için vermişse yaratılma gâyesine uygun sarf et.* *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/720)*

مَكُنْ گَرْدَنْ اَزْشُكْرِ مُنْعِمْ مَپِيچْ كِه رُوزِی پَسِينْ سَرْ بَرْ آرِی بَهِيچْ

"Nîmet verici (Allâh'ın) şükründen boynunu çevirme,

Zîrâ (aksi halde) **en son günde başını hiçle kaldırırsın."** *(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:8, beyit no:3369)*

*Eğer **Cenâb-ı Hakk**'ın vermiş olduğu in'âm-ü ihsânının şükründen, sana ihsân ettiği âzâların şükrünün îfâsından boynunu büker çevirirsen, en son gün olan kıyâmet gününde başını hiç ile yukarı kaldırırsın, yâni netîcesiz ve müflis kalırsın.* *(Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân:2/322; Aşçı Dede Efendi –İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/721)*

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde bizleri temiz rızıklarla merzûk kıldığını beyân ederek bizi şükre dâvet etmiştir. Bu işte esas olan az yemek, çok şükretmek ve fazla ibâdet etmektir.

Ulemânın beyânına göre yemekte dört farz, dört sünnet, dört edep, iki devâ, iki de mekruh vardır. Dört farza gelince; helâlden başka bir şey yememesi, yediğinin **Allâh-u Te'âlâ**'dan olduğunu bilmesi, bulduğuna râzı gelmesi ve yediği yemeğin kuvveti kendinde kaldığı sürece **Allâh**'a isyân etmemesidir. Dört sünnet ise, başında besmele çekmesi, sonunda **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamdetmesi, yemek öncesinde ve sonrasında ellerini yıkaması ve otururken sol ayağını büküp, sağ ayağını dik tutmasıdır.

Dört edep de; önünden yemesi, lokmayı küçük tutması, iyice çiğnemesi ve başkasının lokmasına bakmamasıdır. Devâ olan iki şeye gelince; sofradan düşen kırıntıları yemesi ve yediği çanağı yalamasıdır (yâni sünnetlemesidir). İki mekruh ise; yemeği koklaması ve yemeğe üflemesidir. Bir de sıcak bir şeyi soğuyuncaya kadar yememelidir. Çünkü lezzet sıcaktadır, bereket soğuktadır.

Artık akıllı kişiye düşen; **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını talep uğrunda helâl rızık tahsil etmesi ve **Mün'im-i Mifdâl** (nîmet veren ve fazl-u kerem sâhibi) olan **Zât**'a çok şükretmesidir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın kul üzerinde görünen görünmeyen sonsuz nîmetleri ve gizli-açık nice lütufları bulunmaktadır.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) "Tâ ki siz (bunca nîmetine karşı O'na) **şükredesiniz!"** kavl-i şerîfi: "Biz sizi zorluktan rahatlığa, belâdan nîmete naklettik. O halde siz şükür ve itâatle meşgul olmalısınız. Artık ganîmetler sebebiyle birbirinizle çekişmeniz size hiç yakışır mı?" mânâsıyla tefsir edilmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu nîmetin hatırlatılması ümmetin husûsîlerine teveccüh etmektedir ki onlar da **Allâh**'a yönelmiş bulunan dervişlerdir. Onlar her zaman azdırlar ve her dâim zayıf tutulmuşturlar. Nihâyet mânevî âlemde mekân tutup her türlü kötü vasıftan arındıklarında ve nefsânî kalıntılardan tertemiz olduklarında:

﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ﴾

"Biz yeryüzünde zayıf tutulan o kimselere iyilikte bulunmak istiyoruz" *(Kasas Sûresi:5)* kavl-i şerîfiyle vaad etmiş olduğu üzere **Allâh-u Te'âlâ** onlara yardımını, izzet ve te'yîdini (güçlü desteğini) ihsân etmiştir. İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu dostlarını

kemâl-i mârifetle (Kendisini mükemmel bir şekilde tanıma devletiyle) seçkin kıldığı için bu nîmetlere şükür hâli onlar üzerinde gâlip olmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ruh ve kalp ilk yaratılışlarında kalıpla ilk defâ alâka kurdukları zaman tarîkat âdâbının sütleriyle beslenmediklerinden, bir de bülûğa erinceye kadar şerî'at ahkâmı kendileri hakkında geçerli olmadığı için nefsin galebelerinden dolayı zayıf duruma düşürülmüştüler. Bu müddet zarfında kalıp (beden) şerî'at hükümlerinin zorluklarına tahammül etme gücüne kavuşsun diye nefis ve sıfatları büyütülmüştür. Ruh ve kalp ise nefis ve kötü sıfatlarının onlarda bulunan iyi vasıfları söküp almasından, şeytan ve yardımcılarının da onları helâk etmesinden korkmaytadılar. İşte tam bu sırada **Allâh** sizi mukaddes hazîrelere sığındırdı, Rabbânî vâridât (ilhamlar) ile destekledi ve sizi sonradan olma bulaşıklığından arınmış olan mevhibeler (ezelî ve mânevî ilimler)le rızıklandırdı. Tâ ki siz şükredesiniz de fazlasını hak edesiniz!

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

شُكْرِ نِعْمَتْ نِعْمَتَتْ اَفْزُونْ كُنَدْ كُفْرِ نِعْمَتْ اَزْ كَفَتْ بِيرُونْ كُنَدْ

"Nîmete şükür nîmetini artırır,
Nîmete nankörlük onu elinden çıkarır."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Hani siz nefis arâzisinde zayıf tutulan bir azınlıktınız, nefisleriniz zayıf olduğu için hissî kuvvetlerinizin sizi kapmasından korkuyordunuz. Sonra O sizi ilim şehrine sığındırdı, tevhîd-i ef'âl (bütün fiillerin **Allâh**'ın fiilinde birleştiğini görme) makāmında yardımıyla destekledi ve sıfat tecellîlerinin ilimlerinden rızıklandırdı, tâ ki şükredesiniz!"

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (27)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ) **Ey o kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** yâni ey müminler!, (لَا تَخُونُوا) **hâinlik etmeyin,** kime? (اللهَ) **Allâh'a,** daha, (وَالرَّسُولَ) **o Rasûle,** daha ne yapmayın? (وَتَخُونُوا) **hâinlik etmeyin,** neye? (أَمَانَاتِكُمْ) **emânetlerinize,** (وَأَنْتُمْ) **halbuki siz,** (تَعْلَمُونَ) **bilmektesiniz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Farzları ve sünnetleri yerine getirmeyerek, niyetlerinizin tersini açıklayarak ve ganîmet mallarından çalarak) **Allâh'a ve o Rasûl'e hâinlik etmeyin,** (aranızda bulunan) **emânetlerinize de** (riâyetsizlik ederek) **hıyânet etmeyin! Oysa siz** (yaptığınız işin vebâlini ve nelerin iyi, nelerin kötü olduğunu) **bilmektesiniz!"**

Î Z Â H Â T

"Beğavî, Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede nîmetlerini zikrettikten sonra bu âyet-i kerîmesiyle hıyâneti yasaklamıştır. "Hıyânet" kelimesinin aslı "Havn" kökünden gelir ki bu, "Naks" yâni noksanlaştırmak mânâsındadır. Vefâlılık, hakları tastamam ödemek anlamına geldiği gibi hâinlik de hakları noksan etmektir. Zîrâ hâinlik yapan kişi hâinlik yaptığı kişinin bir hakkını eksiltmiş olur. Her hâlükârda hıyânet emânetin yâni güvenilirliğin zıttı olan bir vasıftır.

İmâm-ı Râğıb hıyânetin özellikle gizli yapılan bir muâmele olduğunu açıklamıştır ki bu âyet-i kerîmede nehyedilen hıyânetten maksat ise, **Allâh** ve **Rasûlü**'nün emrettikleriyle amel etmemektir.

"Taberî, Sa'lebî, Beğavî, Beyzâvî, Hâzin, Kurtubî, İbni Kesîr, Süyûtî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin nüzûl sebebi hakkında altı görüş vardır.

Birinci görüş: En meşhur olan kavle göre bu âyet-i kerîme **Ebû Lübâbe ibni Abdilmünzir** hakkında nâzil olmuştur. Kıssanın tafsîli şöyledir:

Abdullâh ibni Ebî Katâde, Zührî, Kelbî, Süddî ve **İkrime** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiği üzere; bu âyet-i kerîmenin kendisi hakkında nâzil olduğu **Ebû Lübâbe**'nin ismi **Hârûn** olup kendisi **Avf ibni Mâlik** oğullarındandır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Kureyza** Yahudilerini yirmibir gün muhâsara edince onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den, kardeşleri **Nadîroğulları**'yla yapmış olduğu barış antlaşması gibi bir antlaşma yaparak **Şam** topraklarındaki **Ezri'ât** ve **Erîhâ**'da bulunan kardeşlerinin yanına gitmelerine müsâade etmesini istediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara bu isteklerini vermeyeceğini ancak **Sa'd ibni Mu'âz**'ın hükmüne râzı olmalarını şart koştu. Onlar bunu kabul etmeyip: "Sen bize **Ebû Lübâbe ibni Abdilmünzir**'i gönder" dediler. Çünkü onun malı, çocukları ve âilesi onların yanında bulunduğu için kendilerine doğru istişâre vereceğini düşündüler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de **Ebû Lübâbe**'yi onlara gönderdi.

O onlara gelince: "Yâ **Ebâ Lübâbe**! Ne düşünüyorsun? **Sa'd ibni Mu'âz**'ın hükmüne râzı olalım mı?" dediler. O da eliyle boğazına işâret ederek: "O takdirde kelleniz gider, bunu yapmayın" demiş oldu. Fakat sonradan kendisi: "Vallâhi henüz iki ayağım yerinden ayrılmamıştı ki **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne hâinlik yaptığımı anladım" derdi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun hanımına:

«أَيُصَلِّي وَيَصُومُ وَيَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ؟»

"(Kocan) **namaz kılar mı, oruç tutar mı, cünüplükten yıkanır mı?"** diye sordu. O: "Gerçekten o namaz kılar, oruç tutar, cünüplükten yıkanır, **Allâh**'ı ve **Rasûlü**'nü sever" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Lübâbe**'yi çağırttı. O gelir gelmez: "Yâ Rasûlellâh! Vallâhi ben namaz kılıyorum, oruç tutuyorum ve cünüplükten yıkanıyorum. Ancak kadınları ve çocukları görünce onlara acıdım. Lâkin bu yaptığım benim kalbimde o kadar tesir etti ki sonunda ben **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne hâinlik yaptığımı anladım" dedi.

Sonra **Ebû Lübâbe** alıp başını gitti, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e de bir şey demeden kendini mescidin direklerinden birine bağladı ve: "Vallâhi ölünceye ya da **Allâh** tevbemi kabûl edinceye kadar hiçbir yemek yemeyeceğim, hiçbir içecek de tatmayacağım" diye yemin etti. Bu haber **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaşınca:

«أَمَا لَوْ جَاءَنِي لَاسْتَغْفَرْتُ لَهُ أَمَا إِذَا فَعَلَ مَا فَعَلَ فَإِنِّي لَا أُطْلِقُهُ حَتَّى يَتُوبَ اللهُ عَلَيْهِ.»

"Eğer o bana gelecek olsaydı elbette onun için istiğfar ederdim. Ama o mâdem o yaptığı işi yaptı, Allâh tevbesini kabûl edinceye kadar ben onu salamam" *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/242; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/30)* buyurdu.

Böylece o yedi gün hiçbir yiyecek ve içecek tatmadan durdu, nihâyet baygınlık geçirdi. Sonra **Allâh-u Te'âlâ** tevbesini kabul etti. Bunun üzerine ona: "Yâ **Ebâ Lübâbe**! Tevben kabûl oldu" denildiyse de o: "Vallâhi beni çözen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olmadıkça ben kendimi çözmeyeceğim" dedi. Bu haber **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaşınca yanına gelip mübârek eliyle onu çözdü.

Sonra **Ebû Lübâbe**: "Benim tevbemin tamamlanması için günaha bulaştığım o yurdu terkedip, malımdan da sıyrılmam lâzım" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يُجْزِيكَ الثُّلُثُ أَنْ تَصَدَّقَ بِهِ.»

"(Malının) **üçte birini sadaka etmen sana kifâyet eder"** *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/243; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/30)* buyurdu. İşte bunun üzerine: **"Ey îmân etmiş olan kimseler! Allâh'a ve o Rasûl'e hâinlik etmeyin"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/122; İbni Ebî Hâtim:5/1684; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/242-243; Beyzâvî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/30-31; Hâzin,*

Mecmû'atü't-tefâsîr:3/30-31; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/376-377; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/55; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/89-91; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/51-52)

İkrime *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **"Kureyzaoğulları**'nın hâdisesi olunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara bâzı sahâbeyle birlikte **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*'ı gönderdi. O onların yanına varınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*'in aleyhinde konuşmaya başladılar. O sırada **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* alaca bir at üzerinde çıkageldi. Bu hususta **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*: "Sanki ben şu anda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*'i **Cibrîl**'in yüzünden tozları silerken görür gibiyim. O zaman ben: 'Yâ **Rasûlellâh**! İşte bu **Dihye**" dediğimde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«هٰذَا جِبْرِيلُ!»

'Bu Cibrîl'dir' buyurdu" diye anlatırdı. **Cibrîl**: **"Yâ Rasûlellâh! Kureyzaoğulları'nın üzerine gitmene mâni olan nedir?"** deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«فَكَيْفَ لِي بِحِصْنِهِمْ؟»

"Peki ya kaleleriyle nasıl baş edeceğim?" dedi. O zaman **Cibrîl**:

«إِنِّي أُدْخِلُ فَرَسِي هٰذَا عَلَيْهِمْ.»

"Ben bu atımı onların üzerine girdiririm" dedi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* eyersiz bir ata binince **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Ne olur yâ Rasûlellâh sen onların üzerine gitme, çünkü onlar sana hakâret ederler"** dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«كَلَّا إِنَّهَا سَتَكُونُ تَحِيَّةً.»

"Hayır! Bu sefer selâmlaşma olacak" dedi. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların yanına gelerek:

«يَا إِخْوَةَ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ!»

"Ey maymunların ve domuzların kardeşleri" dediğinde onlar: "Yâ **Ebe'l-Kāsım**! Sen böyle kötü konuşan biri değildin. Biz **Muhammed**'in hükmüne râzı olmayız, lâkin **Sa'd ibni Mu'âz**'ın hükmüne râzı oluruz" dediler. O zaman **Ebû Lübâbe** eliyle boğazını göstererek böyle yapmamalarını önerince onun hakkında bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Sonra **Sa'd ibni Mu'âz** onlar hakkında savaşçılarının katledilmesine, çoluk-çocuklarının da esir edilmesine karar verdi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«بِذٰلِكَ طَرَقَنِي الْمَلَكُ سَحَرًا.»

"Seher vakti melek de bana bu hükmü getirmişti" *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/376-377; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/91-92)* buyurdu.

Benîkureyza hakkında bu hükmün verilmesi, onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*'in aleyhine gitmeyeceklerine dâir verdikleri sözü bozup **Hendek** muhârebesinde müşriklerle berâber olmaları sebebiyle oldu.

İşte bütün bu rivâyetler, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*'in kimseyi haksız yere katletmediğini, ama günümüzdeki bâzı ilâhiyatçıların dediği gibi sâdece savunma savaşıyla da iktifâ etmediğini açıkça ortaya koymuş olmaktadır.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **İbni Abbâs** ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün bu nakillerinden anlaşıldığına göre âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü, **Ebû Lübâbe** *(Radıyallâhu Anh)*ın yaptığı olay ise de, lâkin îtibar sebeb-i vürûdun husûsiyetine değil de, lafzın umûmî oluşunadır. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın farzları ve yasak sınırlarının herhangi birinde hâinlik yapmak haramdır. **Ebû Lübâbe**'nin yapmış olduğu şey de bunlardan biridir.

Eğer burada: "**Ahmed**'in, **Ebû Hureyre**'den, **Tirmizî**'nin **Ümm-ü Seleme**'den, **İbni Mâce**'nin de **İbni Mes'ûd**'dan *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet etmiş oldukları sahih bir hadîs-i şerîfte:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ.»

"Müsteşar güvenilir biri olmalıdır" *(Ebû Dâvûd, Edeb:123, no:5128 2/755; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/53)* buyrulmuştur. Yahudiler **Ebû Lübâbe** ile istişâre ettiklerine göre o onlara doğru istişâre vermeseydi onlara meşverede hâinlik yapmış olurdu, bu durumda kurtuluş çâresi neydi?" denilecek olursa buna şöyle cevap veririm:

"Eğer o sessiz kalsaydı ve: 'Ben size bir istişâre veremem. Çünkü **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne inanıncaya kadar aramızda ebedî düşmanlık ve buğuz belirmiştir' deseydi, böylece sıyrılabilirdi. Yine de en doğrusunu bilen ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

İkinci görüş: Süddî *(Rahimehullâh)*ın kavline göre bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bâzı sırları işitip sonra onları müşriklere ulaştıran kimseleri nehyetme sadedinde nâzil olmuştur.

Üçüncü görüş: Abdurrahmân ibni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh-u Te'âlâ** sizi münâfıkların yaptığı gibi îmânı açıklayıp kâfirliği gizleyerek Kendisine ve **Rasûlü**'ne hâinlik etmekten nehyetti" diyerek farklı bir sebeb-i nüzûl açıklamıştır. *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/57)*

Muhammed ibni İshâk *(Rahimehullâh)* da bu makamda: "Âyet-i kerîmenin mânâsı: '**Allâh**'ı râzı edecek meşrû işleri açıkça işleyip de sonra gizli yerlerde O'nu size gazap ettirecek işler yapmayın' demektir" demiştir. *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/347)*

Dördüncü görüş: Âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlünde bir diğer görüş olarak **Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan şöyle rivâyet edilmiştir: Bir kere **Ebû Süfyân Mekke**'den çıktığında **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "**Ebû Süfyân** falan yere kadar geldi" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ بِمَكَانِ كَذَا وَكَذَا فَاخْرُجُوا إِلَيْهِ وَاكْتُمُوا.»

"Muhakkak Ebû Süfyân falan falan yerdedir, hemen ona doğru çıkın, fakat gizleyin" buyurdu. Bunun üzerine münâfıklardan bir adam **Ebû Süfyân**'a: "**Muhammed** sizi yakalamak istiyor, tedbirinizi alın" diye mektup yazdı. **Allâh-u Te'âlâ** da: **"Allâh'a ve Rasûlüne hâinlik etmeyin"** âyet-i kerîmesini indirdi." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/121; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/56; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/31; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/89-90)*

Bu mânâya göre hâinlik, insanın açıkça gösterdiği niyetin tersini içinde gizlemesi ve ona göre hareket etmesi demek olur.

Beşinci görüş: Zührî ve **Kelbî** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre bu âyet-i kerîme **Hâtıb ibni Ebî Belte'a** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında nâzil olmuştur ki onun kıssası **"Buhârî** ve **Müslim"**de de nakledilmiştir. Şöyle ki o, **Fetih** senesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Mekke**'yi fethetmek üzere yola çıkacağına dâir niyetini mektup yazarak **Kureyş**'e yolladı. **Allâh-u Te'âlâ** da **Habîbi**'ni buna muttali kılınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mektubun peşine adam gönderdi, mektubu geri aldı, sonra **Hâtıb**'ı çağırdığında o yaptıklarını ikrâr etti. O zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh!** Şüphesiz ki bu adam **Allâh**'a, **Rasûlü**'ne ve müminlere hâinlik etmiştir, bırak şu münafığın boynunu vurayım" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللهَ أَنْ يَكُونَ قَدِ اطَّلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ: اِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ.»

"Muhakkak ki o Bedir'de bulunmuştur, sana ne bildiriyor ki herhalde Allâh Bedir ehlin(in amellerin)**e vâkıf olmuş da: 'Dilediğinizi yapın muhakkak ki Ben sizi affettim' buyurmuştur"** dedi. *(Buhârî, Cihat:139, no:2845, 3/1095; Müslim, Fadâilü's-sahâbe:36, no:2494; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/56)*

Altıncı görüş: Muğîre ibni Şu'be *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edidliğine göre; bu âyet-i kerîme **Osmân ibni Affân** *(Radıyallâhu Anh)*ın şehâdeti hakkında yâni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in halîfesi ve emâneti olan bir zâtın katledilmesinin **Allâh** ve **Rasûlü**'ne hıyânet olacağı ve bundan sakınılması gerektiğini beyân sadedinde nâzil olmuştur. *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/347)*

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; sahih olan görüşe göre âyet-i kerîmenin husûsî bir sebep hakkında vârid olduğu nakli sıhhat kazansa da âyet-i kerîmenin hükmü umûmîdir. Ulemânın cumhûruna göre sebebin husûsiyetine değil de lafzın umûmiyetine îtibar edilir. Burada geçen hâinlik de, lâzım ve müteaddî (işleyenin kendinde kalan ya da başkasına bulaşan), küçük ve büyük bütün günahları kaplar.

Âyet-i kerîmede geçen: "Emânetler" Allâh-u Te'âlâ'nın kullarına emânet olarak yüklediği farzlardır. **Allâh**'a hâinlik farzları terk etmekle, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hâinlik ise sünnetleri terk etmekle hâsıl olur. *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/56-57)*

Urve ibni Zübeyr *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi: "**Allâh-u Te'âlâ**'ya sizden râzı olacağı amelleri açıkça gösterip de sonra gizli yerde kaldığınızda O'na muhâlefet olacak başka işler yapmayın. Çünkü bu, emânetleriniz için bir helâk, nefisleriniz için de bir hıyânettir" diye tefsir etmiştir. *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/57)*

Süddî *(Rahimehullâh)*: "**Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne hâinlik ettikleri zaman muhakkak onlar emânetlerine de hâinlik etmiş olurlar. Bâzıları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den işittikleri sözleri ifşâ ederler de, böylece o söz müşriklere kadar ulaşırdı" demiştir. *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/57)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîme hakkında: "Farzlarını terk ederek **Allâh**'a, sünnetlerini terk ederek de **Rasûlüllâh**'a hâinlik etmeyin" tefsirini yapmıştır.

Yine **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Emânetler, insanların gözlerinden gizli kalan İlâhî farzlardır. Bir de kulların birbirine güvenip emânet ettiği işlerdir" demiştir.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*: "Bilin ki **Allâh**'ın dîni bir emânettir, o halde farzlarından ve tâyin etmiş olduğu sınırlarından size emânet etmiş bulunduğu ahkâmı **Allâh-u**

Te'âlâ'ya teslim edin. Kimin yanında kullara âit bir emânet bulunuyorsa o da onu kendisine emânet edene teslim etsin" *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/347)* demiştir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَدِّ الْأَمَانَةَ إِلَى مَنِ ائْتَمَنَكَ وَلَا تَخُنْ مَنْ خَانَكَ.»

"Sana emânet verene emâneti teslim et, ama sana hâinlik edene hâinlik etme" hadîs-i şerîfi de bu mânâdadır. *(Tirmizî, Büyû':38, no:1264, 3/564; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/31)*

"Fahrurrâzî, Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmeyle ganîmetlere yapılan hâinlik, özellikle de gazâlarda silahlara halel vermek kastedilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesiyle Müslümanlara ganîmetlere hâinlik yapmamalarını emretmiş ve bu hâinliğin **Kendisine** ve **Rasûlü**'ne yapılacak bir hıyânet olduğunu beyân etmiştir. Çünkü ganîmetlere yapılacak bir hâinlik **Allâh-u Te'âlâ**'nın ikrâmına karşı yapılan bir hâinlik olur. Ayrıca bu konunun **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet edilmesi ganîmetlerin taksîmini **Allâh-u Te'âlâ** emrettiği içindir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e isnâdı ise **Allâh** adına ganîmetleri dağıtmakla o görevli olduğu içindir.

Ayrıca kendisi ganîmetleri mücâhitlere emânet etmiş ve onlardan kendileri için bir şey ayırmamalarını emretmiştir. Dolayısıyla bu bir emânet hâline gelmiştir. Artık ona yapılacak bir hâinlik, insanların emânetlerine yapılmış olan bir hâinlik sayılmıştır. Zâten hâinlik sıfatı emânet vasfının zıttı olarak görülmüştür. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُوعِ فَإِنَّهُ بِئْسَ الضَّجِيعُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخِيَانَةِ فَإِنَّهَا بِئْسَتِ الْبِطَانَةُ.»

"Ey Allâh! Açlıktan Sana sığınırım, çünkü şüphesiz ki o (insanı ibâdet vazîfelerinden engelleyecek, aklı bozacak ve fâsit fikirleri harekete geçirecek) **pek kötü bir arkadaştır. Hâinlikten de Sana sığınırım, gerçekten de o insanın içinde gizlediği ne kötü bir astardır"** diye duâ ederek hâinlikten sığınır olmuştur. *(Ebû Dâvûd, Salât:366, no:1547, 1/482; Nesâî, İsti'âze:19, no:5483, 8/656; İbni Mâce, Et'ıme:53, no:3354, 2/1113; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/377)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hâinlik iyi kimselerin vasfı olamaz, aksine o kötülerin şânıdır. Nitekim şâir:

لَا يَكْتُمُ السِّرَّ إِلَّا كُلُّ ذِي ثِقَةٍ فَالسِّرُّ عِنْدَ خِيَارِ النَّاسِ مَكْتُومُ

"Her güvenilir kişiden başkası sırrı gizleyemez,
Sır ancak hayırlı insanlar nezdinde gizli kalır" demiştir.

Allâh'a ve **Rasûlü**'ne hıyânet, dıştan muvâfakat açıklayıp içten muhâlefet gizlemek olur ki, böylece kişinin dışı güzel içi çirkin olur. İşte bu durum hâinliğin en çirkin türlerindendir. Meşâyıha muvâfakat açıklayıp içten içe îtirazda bulunmak da bu ipe dizilir. Bu da onlara yapılacak isyânın en çirkinlerindendir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) kavl-i şerîfine: "Siz bile bile yâni şaşırarak değil de kasten hâinlik yapmayın" diye mânâ verilmiştir.

Farklı bir veche göre de cümle-i celîle: "Yaptığınız işin vebâlini ve nelerin iyi, nelerin kötü olduğunu bildiğiniz halde **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne hâinlik etmeyin" şeklinde tefsir edilmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Osmân** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Kim **Allâh-u Te'âlâ**'ya gizlice hâinlik yaparsa, **Allâh-u Te'âlâ** da onun perdesini açıkta yırtar."

Meşâyıhtan biri bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "İç âlemde **Allâh-u Te'âlâ**'ya hâinlik, dünyâ sevgisinden, reislik sevgisinden ve gizlenilen şeyin tersini açıklamaktan kaynaklanır. Peygambere hâinlik şerî'atın edepleri husûsunda olur ki bu da sünnetleri terk etmek ve onları hafife almak sûretiyle işlenir. Emânetlere hıyânet ise, (alış-veriş gibi) muâmelât ve ahlâkta, bir de müminlere karşı iyi niyeti ve nasîhati terkederek onlarla muâşeret husûsunda olur."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hıyânet, îtimat gereği senden umulan şeylerin hılâfını içinde gizlemendir.

Allâh'a hıyânet, güvenip sana verdiği şeyleri zâyi etmek sebebiyle hâsıl olur ki bu da dîni hakkındaki nasîhatlere muhâlefet sûretiyle gerçekleşir.

Peygambere hâinlik ise, ona uyduğunu gösterdiğin şeylerin tam tersiyle vasıflanman sebebiyle vukû bulur.

Emânetlere hıyânet, insâfı terk etmen ve sadâkatten başka şeylerle sıfatlanmandan ibârettir. Herkesin hâinliği kendi yanına bırakılan emânet hasebincedir. Nitekim her kime bir mal emânet edilir de o kişi sâhibinin izni olmaksızın o malda tasarrufta bulunursa hâinlik etmiş olur. Kendisine namuslar emânet edilen kişinin onlara göz atması bile hıyânettir. İşte buna göre yaptığın iyi amelleri yaratanın **Allâh-u Te'âlâ** olduğu hakîkatine ermeksizin onları kendinden bilip iddialara kalkışman da hıyânettir.

Sana verilen mânevî hallerde yapacağın hıyânet ise, hakkı müşâhededе eriyip giderek o hâlleri göremeyecek hâle gelecek yerde kalkıp o hâlleri îtibâra almandır.

Sünnetlerden bir sünneti ya da şer'i şerîfin âdâbından bir edebi ihlâl ettiğinde ise bu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hıyânettir. Seninle kullar arasında bulunan emânetlere hıyânet de kendi nefsinin nasîbini Müslümanların nasîbine tercih etmenle olur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; emânete hıyânet ise rubûbiyyet sırlarını ehil olmayanlara ifşâ etmektir. Her kim meczûb (kendisine cezbe hâli ağır basmış) olmayan bir sâlik iken bunu yaparsa şerî'at kılıcı onun başının üzerindedir. Çünkü hükümdârın sırrını ifşâ eden ölümü hak eder ve hâin olur, hâine ise güveni-

lip de sır verilmez. Böyle bir kişi öldürülmez veyâ tevbe etmezse bu hâl kendisinden alınmaya lâyık olur. Şu beyti söyleyen **Allâh** için ne güzel söylemiştir:

سَأَكْتُمُ عِلْمِي عَنْ ذَوِي الْجَهْلِ طَاقَتِي وَلَا أَنْثُرُ الدُّرَّ النَّفِيسَ عَلَى الْبَهَمْ

فَإِنْ قَدَّرَ اللهُ الْكَرِيمُ بِلُطْفِهِ وَلَاقَيْتُ أَهْلاً لِلْعُلُومِ وَلِلْحِكَمْ

بَذَلْتُ عُلُومِي وَاسْتَفَدْتُ عُلُومَهُمْ وَإِلَّا فَمَخْزُونٌ لَدَيَّ وَمُكْتَتَمْ

"Gücüm yettiği kadar cehâlet sâhiplerinden ilmimi gizleyeceğim,
Kıymetli incileri hayvanlar üzerine saçmayacağım.
Kerîm olan Allâh lütfuyla takdir buyurur da,
İlimler ve hikmetler erbâbına kavuşacak olursam,
Onlara ilimlerimi cömertçe yayarım, onların ilimlerinden de istifâde ederim.
Yok eğer bulamazsam bu ilimler benim nezdimde gizlenmiş ve örtülmüştür."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Ey îman nûruyla münevver olan ve irfan saâdetlerine müste'id (kābiliyetli) bulunan ruhlar ve kalpler! Size lütfettiği hibeleri dünyâyı kazanma ve ehlinin gönlünü avlama tuzağı yaparak **Allâh**'a hâinlik yapmayın! Sünnetlerini terk edip, bid'atler işleyerek de **Rasûlü**'ne hâinlik yapmayın, emânetlerinize de hıyânette bulunmayın ki o emânet **Allâh** sevgisidir, ona hıyânet ise onu yaratıkların sevgisi ile değiştirmektir. Oysa siz böyle yaptığınızda dünyâya karşılık dîni, evlâya (işinize yarayan şeylere) karşılık **Mevlâ**'yı satmış olacağınızı bilmektesiniz."

Demek ki kalp erbâbı ve sülûk ashâbı, tâat ve kurbetlerin en üstün mertebesine ulaştıktan sonra dünyâ ve ziynetlerinden bir şeye iltifat ederler, yapmacık türden şeylerle **Allâh**'a hıyânette bulunurlar ve ittibâı (uymayı) bırakıp ibtida'a (uydurmaya) kalkışarak **Rasûlü**'ne hıyânet ederlerse, işte bu hıyânetlerin âfetleri kalbe emânet edilen muhabbete (**Allâh** sevgisine) sirâyet ederek yavaş yavaş o sevgiyi onlardan alır. İşte o zaman onların meyilleri dünyâya, yönelişleri de evlâda düşkünlükten dolayı emvâl cem etmeye (mal toplamaya) müteallik olur.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: Ey îmân etmiş kullar! Îmânı terk ederek **Allâh**'a hâinlik etmeyin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ahlâkıyla ahlâklanmayı terk ederek de ona hâinlik etmeyin! Güzel amelleri terk ederek de **Allâh**'ın size nasip ettiği kudrete ve sağlam uzuvlara hâinlik etmeyin. Ezelde sizden alınan fıtrî tevhîd mîsâkını bozarak **Allâh-u Te'âlâ**'ya hâinlik etmeyin! Dünyâya geldiğinizde ezelde sizi bağlayan akdi atarak ve azîmetle ameli bozarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hâinlik etmeyin. Kābiliyetleriniz hasebince **Allâh-u Te'âlâ**'nın size emânet ettiği mârifet ve hakîkatlerden ibâret olan emânetlerinizi de nefsin sıfatlarıyla gizleyerek onlara hâinlik etmeyin.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın, peygamberine hâinlik yapmak isteyenlere yapacağı muâmele:

﴿وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

"Eğer o (esir ola)**nlar** (fidye verme sözünü bozarak ya da seninle savaşa dönerek veyâ Müslüman olduktan sonra atalarının dînini özleyip irtidâd ederek) **sana hâinlik yapmak isterlerse, gerçekten onlar bundan önce** (kâfir olarak, Kalûbelâ'da her kuldan alınan îman sözünü bozmakla) **Allâh'a da hâinlikte bulunmuşlardı, fakat O onlara karşı** (zafer kazanman için sana güç ve) **imkân vermişti.** (Demek ki sana karşı da bir hâinlik düşünürlerse, seni de onlara gâlip edecektir.) **Allâh** (gelecekte neler olacağını ve onların içlerinde taşıdıkları ahde vefâ yâhut söz bozma ve hıyânet niyetlerini ziyâdesiyle bilen bir) **Alîm'dir;** (şu anda kendileri hakkında verdiği kararlarında tam bir hikmet ve isâbet sâhibi olan bir) **Hakîm'dir."** *(Enfâl Sûresi:71)*

﴿ وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (28)

(وَاعْلَمُوا) **Bilin,** neyi? (أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ) **ancak mallarınız,** daha, (وَأَوْلَادُكُمْ) **çocuklarınız,** nedir? (فِتْنَةٌ) **birer fitnedir,** daha neyi bilin? (وَأَنَّ اللهَ) **şüphesiz ki Allâh,** nerededir? (عِنْدَهُ) **ancak O'nun katındadır,** ne? (أَجْرٌ) **bir mükâfât,** öyle mükâfât ki, (عَظِيمٌ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Şu gerçeği iyice) **bilin ki, mallarınız ve çocuklarınız ancak** (günaha ve azâba düşmenize sebebiyet verecek) **birer fitnedir/(Allâh**'ın sizi kendileriyle sınayacağı) **birer imtihan vesîlesidir/**(, sakın onların sevgisi yüzünden hâinliğe yönelerek imtihanı kaybetmeyin)**! Allâh ise,** (rızâsını her şeye tercih edenler için) **gerçekten pek büyük bir mükâfat sâdece Kendi nezdindedir.** (O halde mallarınız ve çocuklarınız hakkında **Allâh**'ın hudûdunu gözeterek, O'nun katındaki mükâfatlara kavuşmaya çalışın.)"

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmesinde Kendisine ve peygamberine hâinlik yapılmasını yasakladıktan sonra, hâinliğe sebep olacak mal ve evlât sevgisine karşı müminleri uyarmak üzere bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurmuştur.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde kullarına verdiği malların ve çocukların bir imtihan vesîlesi olduğunu, böylece onların şükür ve itâatle mi, yoksa gaflet ve nakörlükle mi meşgul olacaklarının ortaya çıkacağını beyân etmiştir. **Kur'ân-ı Kerîm**'de bu meâlde birçok âyet-i kerîme mevcuttur ki:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Şüphesiz eşlerinizden ve çocuklarınızdan sizin için birtakım düşmanlar vardır. Artık onlardan (sebep İslâm'ın bir hükmünü bile olsun aksatmaktan) **sakının! Ama eğer** (onların bağışlanabilecek birtakım suçlarını) **affederseniz,** (kınama ve ayıplama yoluna başvurmaktan) **yüz çevirirseniz ve** (kusurlarını) **örterseniz, şüphesiz ki Allâh** (onlara yaptığınız muamelenin bir misliyle size karşılık vererek günahlarınızı bağışlayacak olan bir) **Ğafûr'dur;** (pek merhametli olan bir) **Rahîm'dir.**

Mallarınız ve çocuklarınız ancak (Allâh tarafından, kendileriyle sınanacağınız) **birer imtihan vesilesidir** (artık sakın onların sevgisi yüzünden hâinliğe yönelerek imtihanı kaybetmeyin)**. Allâh ise,** (rızasını ve taatını mal ve evlât sevgisine tercih edenler için) **pek büyük bir mükâfat sadece O'nun katındadır."** *(Teğâbün Sûresi:14-15),*

﴿وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً﴾

"Biz sizi bir deneme olsun diye (hastalık ve fakirlik gibi) **şer**(ler)**le de,** (sağlık, zenginlik, mal ve evlât gibi) **hayır**(lar)**la da imtihan** (edenin muâmelesine tâbi) **edeceğiz!"** *(Enbiyâ Sûresi:35),*

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Ne mallarınız(la uğraşmanız), **ne de çocuklarınız**(a vakit ayırmanız, namaz, cihat ve Kur'ân okumak gibi) **Allâh'ın zikrinden** (ve ibâdetinden) **sizi alıkoymasın! İşte sana! Her kim bunu yaparsa; işte sana!** (Değerli ve sonsuz olan bir şeyi, basit ve fâni bir hayat karşılığında sattıkları için) **ancak onlar hüsrâna uğrayanların ta kendileridir!"** *(Münâfıkûn Sûresi:9)* âyet-i kerîmeleri bunlardan bâzılarıdır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mal ve evlâdın fitne oluşu günaha ve azâba düşmeye sebebiyet verdikleri içindir. Ya da mal ve evlât **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarını imtihan ettiği mihnet ve sıkıntı vesîleleridir. Mal fitnesi çocuktan fazla olduğu için olsa gerektir ki mallar çocuklardan önce zikredilmiştir.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Sizden hiçbir fert yoktur ki bir fitneye bürünmüş olmasın. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **"Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer fitnedir"** buyurmaktadır. Artık içinizden sığınmak isteyen saptırıcı fitnelerden **Allâh**'a sığınsın!" *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/115; İbni Ebî Hâtim:5/1685; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/93; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/285)* Bu mânâda diğer bir rivâyet de **Hazret-i Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan gelmiştir.

"Beğavî, Hâzin ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme de **Ebû Lübâbe** *(Radıyallâhu Anh)* hakkındadır. Çünkü o, malları ve çocukları **Kureyza-oğulları**'nın ellerinde olduğu için bu istişâreyi vermişti. Gerçi âyet-i kerîmenin bütün insanlar hakkında olduğu da söylenmiştir. Çünkü mal ve evlât sevgisi günaha ve azâba düşme sebebidir. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle kulları mal ve evlât fitnesine karşı uyarmıştır. Artık akıllı kişiye düşen, mal ve çocuk sevgisinden doğacak zararlardan sakınmaktır. Mal ve evlâdın en az fitnesi ve zararı, kalbi meşgul edip **Mevlâ**'nın hizmetinden alıkoymaktır ki bu da fitnelerin en büyüklerindedir.

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edildiğine göre; bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir çocuk getirildiğinde onu öptü, sonra:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِصَبِيٍّ فَقَبَّلَهُ وَقَالَ: «أَمَا إِنَّهُمْ مَبْخَلَةٌ مَجْبَنَةٌ وَإِنَّهُمْ لَمِنْ رَيْحَانِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ.»

"Gerçekten bunlar, kişiyi cimriliğe ve korkaklığa sevk edecek varlıklardır. Şüphesiz ki onlar Allâh-u Azze ve Celle'nin (dünyâda verdiği) **rızıklarındandır"** buyurdu. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/243; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17562, 29/104; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/32; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/54)*

Ebû Sa'îd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْوَلَدُ ثَمَرُ الْقَلْبِ، وَإِنَّهُ مَجْبَنَةٌ مَبْخَلَةٌ مَحْزَنَةٌ.»

"Çocuk kalbin meyvesidir, ama şüphesiz ki o(nun sevgisi), (cihattan) **korkaklığa,** (**Allâh** yolunda harcatmayacak) **cimriliğe ve** (başına bir şey geldiğinde) **üzüntüye sebeptir."** *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:1032, 2/305; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/54)*

Havle binti Hakîm *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ خَوْلَةَ بِنْتِ حَكِيمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْوَلَدُ مِنْ رَيْحَانِ الْجَنَّةِ.»

"Çocuk cennet rızkındandır" *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:9690, 6/490; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/54)* buyurmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin sonunda geçen: "Şüphesiz ki pek büyük mükâfatlar ancak **Allâh** katındadır" kavl-i şerîfi: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını tercih eden ve hudûduna riâyet edenler için **Allâh-u Te'âlâ** katında olan mükâfatlar daha hayırlıdır. O halde bütün himmetinizi sizi o mükâfatlara götürecek olan vazîfelere bağlayın, sakın mal ve evlât sevgisi sizi hıyânete sevk etmesin" demektir.

Ahmed-i Antâkî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ** mal ve evlât fitnesinden sakınalım diye onlara 'Fitne' ismini verdi. Hâlbuki biz sürekli **Allâh**'ın emrinin aksine o fitneyi çoğaltmaya çalışıyoruz."

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

جِوَان و پِيرْ كِه دَرْ بَنْدِ مَال و فَرْزَنْدَنْدْ نَه عَاقِلَنْدْ كِه طِفْلَانْ نَا خِرَدْمَنْدَنْدْ

"Genci ihtiyarı hep mal ve çocuk kaydındadır,
Akıllı değiller, zîrâ çocuklar akılsızdır."

Seleften biri şöyle demiştir: "Seni **Allâh-u Sübhânehû**'den meşgul eden mal, evlât cinsinden ne varsa hepsi sana uğursuzdur. Ama dünyâdan hangi şey seni **Allâh**'a yaklaştırıyorsa ve O'na ibâdet etmeye yardımcı oluyorsa, o dünyâlık her lisanla mahmûd, her insana mahbûb (her dilde övülen ve her insana sevimli gelen) bir şeydir.

(**Mevlânâ Hazretleri**) **"Mesnevî"**de şöyle buyurmuştur:

چِيسْتْ دُنْيَا اَزْ خُدَا غَافِلْ بُدَنْ نِى قُمَاشْ و نُقْرَه و فَرْزَنْد و زَنْ
مَالْ رَا كَزْ بَهْرِ دِينْ بَاشِى حَمُولْ نِعْمَ مَالٌ صَالِحٌ خَوانْدَشْ رَسُولْ
آبْ دَرْ كَشْتِى هَلاَكِ كَشْتِى اَسْتْ آبْ اَنْدَرْ زِيرِ كَشْتِى پُشْتِى اَسْتْ
چُونْكِه مَال و مُلْكْ رَا اَزْ دِلْ بَرَانَدْ زَانْ سُلَيْمَانْ خِويشْ جُزْ مِسْكِينْ نَخوانَدْ

"Hakîkatte nedir dünyâ? Gâfil olmaktır Allâh'tan,
Yoksa ne kumaştır, ne gümüş, ne çocuktur ne kadın!

Eğer malı, din(i daha iyi yaşamak) **için taşırsan,**
Böyle mal için peygamber: 'Ne güzel mal' buyurdu.
Su geminin içindeyse geminin helâki olur,
Ama su geminin altındaysa ona destek olur.
Malı mülkü gönlünden sürüp çıkardığı için,
Süleymân *(Aleyhisselâm)* **kendisini miskinden başka bir vasıfla çağırmadı."**

(Mesnevî-i Mânevî:1/983-986)

Sarı Abdullâh Efendinin beyânı vechile; dünyâdan kastedilen aslında ***Allâh****'tan gâfil olmaktır, yoksa genelde düşünüldüğü üzere kumaş, gümüş, çoluk çocuk, kadın vesâire dünyâ değildir. Şöyle ki, bu zikrolunanlar mü'min kulun kalbini* ***Allâh****'tan gâfil etmezse, dünyâ olmaz. Ama zikrolunanlardan birisine mâlik olmayıp da,* ***Allâh****'tan gâfil olursa, işte o kimse ehl-i dünyâ olmuş olur. Nitekim* ***Hazret-i Fahr-i âlem*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)e:*

«مَا الدُّنْيَا يَا رَسُولَ اللهِ!»

"Yâ Rasûlellâh! Dünyâ nedir?" diye sorduklarında:

«كُلُّ مَا اَلْهَاكَ عَنْ مَوْلَاكَ فَهُوَ دُنْيَاكَ.»

"Seni Mevlândan alıkoyan her şey senin dünyandır" buyurmuşlardır. İşte hakîkatte, ister fakirlik ister zenginlik, ister mahsûs (hissedilen), ister mâkûl (anlaşılan şeyler) olsun, kalpte parlayan nûr-i muhabbetullâha (Allâh sevgisinin nuruna) her ne şey hicâb (perde) olup, ***Hakk****'tan ve muhabbet-i İlâhî'den gâfil ederse, dünyâ odur. Hatta* ***İmâm-ı Alî*** *(Kerremellâhü vechehü) sürûr ve ibtihâc (sevinç ve yüz güleçliği) îrâs eden (getiren) zenginliği, fütûr (gevşeklik) ve ihtiyaç oluşturucu fakirliğe karşı tercih ederek buyururlar ki:*

بَلَوْتُ صُرُوفَ الدَّهْرِ سَبْعِينَ حِجَّةً وَجَرَّبْتُ حَالَيْهِ مِنَ الْعُسْرِ وَالْيُسْرِ
فَلَمْ اَرَ بَعْدَ الدِّينِ خَيْرًا مِنَ الْغِنٰى وَلَمْ اَرَ بَعْدَ الْكُفْرِ شَرًّا مِنَ الْفَقْرِ

"Yetmiş kere dünyânın türlü türlü hallerini sınadım,
Zorluktan ve kolaylıktan ibâret onun iki hâlini de tecrübe ettim.
Dinden sonra zenginlikten daha hayırlı bir şey görmedim,
Kâfirlikten sonra da fakirlikten daha şerli bir şey görmedim."

Ebû Tâlib-i Mekkî *(Kuddise sirruhû)* ***"Kûtu'l-Kulûb"*** *isimli latîf kitâbında* ***Rasûlüllâh*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in şu sözünü rivâyet etmiştir:*

«إِنَّ لِلّٰهِ تَعَالٰى فِي خَلْقِهِ مَثُوبَاتِ فَقْرٍ وَعُقُوبَاتِ فَقْرٍ فَمِنْ عَلَامَةِ الْفَقْرِ إِذَا كَانَ مَثُوبَةً أَنْ يَحْسُنَ عَلَيْهِ خُلُقُهُ وَيُطِيعَ بِهِ رَبَّهُ وَلَا يَشْكُوَ حَالَهُ وَيَشْكُرَ اللهَ تَعَالٰى بِهِ عَلٰى فَقْرِهِ وَمِنْ عَلَامَةِ الْفَقْرِ إِذَا كَانَ عُقُوبَةً أَنْ يَسُوءَ عَلَيْهِ خُلُقُهُ وَيَعْصِيَ فِيهِ رَبَّهُ وَيُكْثِرَ الشِّكَايَةَ وَيَسْخَطَ الْقَضَاءَ.»

"Şüphesiz ***Allâh-u Te'âlâ****'nın, yaratıkları içerisinde mükâfat olarak verdiği fakirlik vardır, bir de cezâ olarak verdiği fakirlik vardır; mükâfat olan fakirliğin alâmeti, o nedenle sahibinin ahlâkının güzelleşmesi, Rabbine itaat etmesi, hâlinden şikâyet etmemesi ve fakirliğinden dolayı* ***Allâh-u Te'âlâ****'ya şükretmesidir. Cezâ olan fakirliğin nişânı ise, sahibinin ahlâkının kötü olması, o sebeple Rabbine isyân etmesi, sızlanmayı çok yapması ve Allâh'ın kazasına kızmasıdır."* *(Sarı Abdullah Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 2/56)*

Ebu'l-mekârim Alâüddevle Semnânî *(Kuddise sirruhû): "Hayret edilesidir ki, âlem halkı dervişleri muhtaç bilirler ve: 'Mutlaka muhtaç ve bînevâ (maîşetsiz) olmaları gerekir' derler. Ama* ***Hakk Sübhânehu ve Te'âlâ****'nın, Kendi fukarâsını aç ve muhtaç bırakmadığından haberleri yoktur. Nasıl muhtâç eder ki, cihanda bizzat gözde onlardır, fukarâ ve muhtâç değillerdir. Hattâ* ***Mecdüddîn-i Bağdâdî*** *(Kuddise sirruhû) sofrasına yıllık iki yüz bin dînar harcardı. Ben de hesap ettim fukarâya beş yüz bin altınlık emlâk vakfettim" buyurmuşlardır. İşte bu takdirce fakirlik bâzı yerde zenginlik üzerine tercih olunup, fakirliğin zenginlikten daha üstün olduğuna bu hikâye ve rivâyetler ve* ***Hazret-i Mevlânâ****'nın* ***"Mesnevîy-i Şerîf"****inde bulunan ebyât-ı şerîfe münâfî ve münâkız (ters ve zıt) olmaz. Zîrâ* ***Hakk****'ın rızâsı için taşıdığın mal hakkında* ***Hazret-i Rasûl*** *(Aleyhisselâm):*

«نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ.»

"İyi bir adam için iyi bir mal ne güzeldir" buyurmuştur. İşte ***Hakk*** *için olan mal dünyâdan olmayıp dinden olur. Geminin içindeki su geminin helâkine sebeptir, ama su geminin altında olursa, gemiyi taşıyıcı olup, geminin akıp gitmesine yardımcı olur. Aynı şekilde insan vücûdu gemi gibi, mal ve rızıklar da su gibidir. Eğer malın muhabbeti kalbine girerse helâk sebebi olur, ama dünyâ muhabbeti kalbine girmeyip muhabbetullâha mânî olmazsa, zarar vermeyip, bilakis sülûkuna (mânevî yolda ilerlemesine) muîn ve zahîr (yardımcı ve destek) olur.* ***Hazret-i Süleymân*** *(Aleyhi Salavâtullâhi'r-Rahmân) mal ve mülkü kalbinden sürdü, yâni muhabbetini gönlünden çıkarttı. İşte bu sebepten* ***Süleymân*** *(Aleyhisselâm) kendisini "Miskîn"den başka vasıfla tanıtmadı. Rivâyet ederler ki,* ***Süleymân*** *(Aleyhi selâmullâhil Mennân) ekserî vakitlerde fukarâ ile hem-sohbet (beraber) olup, yemeği fukarâ ile berâber yer idi. Bir gün bir gâfil gelip: "Yâ* ***Süleymân****! Sen cihânın* ***Süleymân****'ı olasın da, niçin böyle fukarâ ve miskînler ile oturup yemek yiyesin?" deyince* ***Hazret-i Süleymân*** *da,*

«اَنَا الْمِسْكِينُ اُحِبُّ الْمَسَاكِينَ اُجَالِسُ الْمَسَاكِينَ وَاٰكُلُ مَعَهُمْ.»

"Ben de miskinim, yoksulları severim, miskinlerle birlikte otururum ve onlarla beraber yerim" diye cevâb verdiler.

Ey tâlib-i fevz-u felâh (ey kurtuluş arayan) ve sâlik-i tarîk-i salâh (doğru yolun yolcusu)! ***Ebu'n-Necîb Sühreverdî*** *(Kaddesallâhu rûhahû)* ***"Âdâbü'l-Mürîdîn"*** *isimli kitabında fakirlik ve zenginliğin arasını latîf bir şekilde tahkîk ederek:*

«اَجْمَعُوا عَلٰى اَنَّ الْفَقْرَ اَفْضَلُ مِنَ الْغِنٰى اِذَا كَانَ مَقْرُونًا بِالرِّضٰى.»

*"****Allâh-u Te'âlâ****'nın rızasıyla birlikte olması şartıyla fakirliğin zenginlikten üstün olduğunda meşâyıh ittifak ettiler" demiştir.*

O halde zenginliği fakirlikten üstün tutmak, bizzat zenginliğin kendisini bizzat fakirliğin kendisinden üstün saymak değildir, ancak zenginliğin lâzımı (gerektirdiği hal) îtibârı iledir. Nitekim ***Hazret-i Mevlânâ*** *(Kaddesallâhu Sirrahü'l- esnâ) dahî bu beytinde: "Eğer kişi malını din için taşıyorsa" kaydını koymuştur.*

Şimdi, şu zengin ki, kalbinde dünyâ muhabbeti olmayıp mâil-i fakr-i hakîkî (hakiki fakirlik olan dervişliğe meyilli) olsa, o da fukarâ zümresinden sayılır. Nitekim ***Hazret-i Süleymân*** *(Aleyhisselâm) kendisini miskînlerden saymıştır.*

Şeyh ***Muhammed-i Arabî*** *(Kaddesallâhu Sirrahü'l- âlî)nin sâlih bir zattan naklen şöyle anlattığı rivâyet olunmuştur: Ben* ***Endülüs*** *memleketinden* ***Mısır*** *diyârına giderken, diyârın sâhilinde fakir görünümlü bir zâhidle karşılaştım. Sıcaklığın şiddetinden korunmak için kamıştan bir meskeni, avret yerini örtecek kadar hasırdan bir elbisesi olup, her gün üçer balık avlamakta, birisini serbest, birisini fî sebîlillâh infâk, birisini de kifâf edip (yeterli rızık edinip) bu hâl üzere ibâdet ve tâatte bulunur, mücâhede ve riyâzat ederdi. Ben şaşırıp: "Ey azîz, bu yerde yerleşeli ne kadar oldu?" dedim." Otuz seneye yakın" dedi. Sonra birkaç gün o zâhid ile hem sohbet oldum, sonra gitmek için* ***Mısır*** *tarafına yöneldiğimde o zâhid kişi: "İnşâallâh-u Te'âlâ* ***Mısır****'a girdiğinde filan isim ile bilinen azîzi bulup, bu fakîr tarafından elini öp ve bizim için bir nasîhat iltimas eyle" dedi.*

Böylece vedâlaştıktan sonra ***Mısır****'a doğru yola devâm ettim.* ***Mısır****'a girdiğimde o azîzi soruşturdum. Bana onun yerini gösterdiler, oraya vardığımda yüksek bir saray ve sarayda pek çok hizmetçiler görünce, her halde beni yanlış yere gönderdiler diye tekrar tekrar sorup soruşturdum. Bilâhare matlûbumuzun o hâne sâhibi olduğu mâlûm olunca o azîze mülâkat murâd ettiğimde: "****Mısır*** *Sultanına gitti" dediler.*

Hayretim daha da çoğalıp her ne hâl ise uğurlu gelişini beklemek lüzûmunda kaldım. Ansızın gördüm ki, hizmetçileriyle ve haşmetlileriyle geldi ve bana dikkatle bakıp içeri gitti. Bir süre sonra beni çağırdılar, huzûruna vardığımda, selâmımı alıp, "Hangi diyârın selâmını getirirsin?" dedi. Ben de vatanımdan haber verip zâhidin selâmını ve nasîhat iltimâs eylediğini tebliğ edip bildirdim. Ba'de itmâmi'l-maslaha (işimi tamamladıktan sonra) gitmek için kalktığımda, "Nasîhatini alıp ulaştırasın" dedi. Daha sonra ayrılma vakti geldiğinde tekrar huzûruna varıp, zâhidin iltimâsını bildirince: "Ona bizden selâm götür ve dünyâyı gönlünden çıkarmasını söyle" dedi. Şaşkınlığım daha da artarak, ***Mısır****'dan dönüp zâhidin evine vardığımda, beni karşılayıp, "Azîzden ne haber?" dedi. Ben de ba'de teblîği's-selâm (selamı ulaştırdıktan sonra) aramızda geçmiş olan hâli kendisine bildirdim. Bir şahka vurup bîhûş oldu (bir nâra atıp kendinden geçti), ondan sonra ayılarak: "Otuz yıldır ki, kalbimden dünyâ sevgisinin izâlesi için bu uzlet ve sûreti ihtiyâr eyledim. Henüz dünyâ sevgisinden kurtulamadım. Ama zenginler sûretinde gördüğün o azîzin kalbinde zerre miktârı dünyâya rağbet olmadığı halde zengin sûretini seçip saltanat kapısına mülâzemet kılması ise nice mazlumlara yardımcı olup âcizlerin yakasını zulmün kahrının pençesinden kurtarmak içindir" diye tahkik ve izah eyledi.* *(Sarı Abdullah Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; 2/56-59)*

"Ankaravî Şerhi"*nde zikredildiğine göre; birinci mısra hem suâl hem cevaptır. Bir çok kimse şerîatte ve tarîkatte mezmûme olan (kınanmış) dünyâdan murâdın bu âlem-i şehâdet, altın, gümüş, kumaş, kadın, çoluk çocuk, devlet ve servet olduğunu zanneder. Hâlbuki enbiyâ ve evliyâ katında mezmûme olan dünyâdan murâd bunlar değildir.* ***Hakk****'ın rızâsından dolayı taşıyıcı olduğun mal için* ***Hazret-i Rasûlüllâh*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ***"Sâlih mal ne güzeldir"*** *buyurmuştur.*

O halde ***Hakk Te'âlâ****'nın rızâsı için hıfz olunan (saklanan) mal, dünyâdan olmaz, bilakis dinden olur. İşte dünyâ sadedinde olan gümüş, kumaş, erzâk ve meâşın zararı ve faydasının ne cihetten olduğunu beyân etmeye başlayıp buyururlar ki:*

Geminin içindeki su, geminin helâkidir, geminin altındaki su ise gemiye muîn ve zahîrdir, yâni metâ, kumaş, erzâk, meâş su gibidir, insan da gemi gibidir. Eğer bunların muhabbetini içine korsa ve bunların fikir ve hayâlinin suyu onun kalbine girerse helâkinin sebebi olur, ama bunların sevgisi ve hayâli içine girmeyip içi, muhabbeti ***Hakk*** *ile dolar da mal ve rızık dışarıda kalırsa, aslâ zarar vermez, aksine onun din ve tâatte olmasına yardımcı olur.*

Hazret-i Süleymân *(Aleyhisselâm) mal ve mülkü kalbinden sürüp çıkarttığından dolayı kendisi hakkında sâdece "Miskîn" tâbirini kullanmıştır. (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/93)*

Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَسُبُّوا الدُّنْيَا فَنِعْمَتْ مَطِيَّةُ الْمُؤْمِنِ عَلَيْهَا يَبْلُغُ الْخَيْرَ وِبِهَا يَنْجُو مِنَ الشَّرِّ، إِنَّهُ إِذَا قَالَ الْعَبْدُ: لَعَنَ اللهُ الدُّنْيَا، قَالَتِ الدُّنْيَا: لَعَنَ اللهُ أَعْصَانَا لِرَبِّهِ.»

"Dünyâya lânet okumayın! O, müminin ne güzel bineğidir, onun üzerinde hayra ulaşır, onun sebebiyle şerden kurtulur. Şu bir gerçektir ki kul: 'Allâh dünyâya lânet etsin' dediği zaman dünyâ: 'Hangimiz Rabbimize daha âsî ise Allâh ona lânet etsin' der." *(Kurtubî, el-Müfhim limâ eşkele min telhîs-ı Kitâb-i Müslim, Zühd:1, no:2687, 7/109; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/336)* buyurmuştur.

Artık akıllı kişiye düşen; dünyâya sövüp saymakla ve ona lânet okumakla uğraşmayıp, aksine dünyâ sevgisi husûsunda nefsini kınaması ve ona lânet okumasıdır.

Ebû Yezîd el-Bestâmî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Fikrimi topladım, kalbimi hazır ettim ve nefsimi Rabbimin huzûrunda durmuş vaziyette tasavvur ettim. O anda Rabbim bana:

«يَا اَبَا يَزِيدَ! بِأَيِّ شَيْءٍ جِئْتَنِي؟»

'Yâ Ebâ Yezîd! Bana ne ile geldin?' buyurdu. Ben: 'Dünyâya karşı zühd ile yâ Rabbi!' dedim. O zaman Rabbim:

«يَا اَبَا يَزِيدَ! اِنَّمَا كَانَ مِقْدَارُ الدُّنْيَا عِنْدِي مِثْلَ جَنَاحِ بَعُوضَةٍ فَفِيمَ زَهِدْتَ مِنْهَا؟»

'Yâ Ebâ Yezîd! Zâten dünyânın Benim nezdimdeki değeri bir sivrisineğin kanadı kadardı, peki ya sen bunun neresinde zâhidlik yaptın?' buyurunca ben: 'İlâhım ve Seyyidim! Bu halden dolayı Senden mağfiret talep ederim. Ben Sana tevekküle geldim' dedim. Bunun üzerine Rabbim:

«يَا اَبَا يَزِيدَ! أَلَمْ اَكُنْ ثِقَةً فِيمَا ضَمِنْتُ لَكَ حَتَّى تَوَكَّلْتَ عَلَيَّ؟»

'Yâ Ebâ Yezîd! Ben sana söz verdiğim şeylerde güvenilir biri değil miydim de sen Bana tevekkülde bulundun?' buyurunca ben: 'İlâhım ve Seyyidim! Bu iki halden dolayı da Senden mağfiret talep ederim. Ben Sana iftikār ile (ihtiyaç arzederek) geldim' dedim. O zaman Rabbim:

«قَبِلْنَاكَ»

'Biz de seni kabul ettik' buyurdu."

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilen âriflerin hâli budur, onlar **Allâh-u Te'âlâ**'yı talep uğrunda ahitlerine vefâ gösterdiler, **Allâh-u Te'âlâ** da onları sırlarının emin kimse-leri yaptı.

Şunu bil ki; hıyânet (hâinlik) birkaç türlüdür; farzlar ve sünnetler **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullar vakti vaktine edâya devâm etsinler ve hudûduna da, hukûkuna da riâyet etsinler diye onlara emânet olarak yüklediği amellerdir. İşte bunları zâyi eden kişi **Allâh-u Te'âlâ**'ya hâinlik etmiş olur.

İnsan vücûdu ve ona bağlı uzuvlar ve kuvvetler de birer emânettir. Âile, evlât ve emvâl de emânetlerdir. Köleler, câriyeler ve sâir hizmetçiler emânettirler. Sultanlık, vezirlik, emirlik, kadılık, müftülük ve bunlara mülhak vazîfeler de emânetlerdir. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنِ اسْتَعْمَلَ رَجُلًا مِنْ عِصَابَةٍ وَفِي تِلْكَ الْعِصَابَةِ مَنْ هُوَ أَرْضَى لِلهِ مِنْهُ فَقَدْ خَانَ اللهَ وَخَانَ رَسُولَهُ وَخَانَ الْمُؤْمِنِينَ.»

"Her kim bir cemaat içindeki bir adamı bir vazîfeye görevlendirirse, hâlbuki o cemaatin içinde Allâh'ın o kişiden daha çok râzı olduğu bir kişi varsa, muhakkak ki o(nu görevlendiren), **Allâh'a da hâinlik etmiştir, Rasûlünü de hâinlik etmiştir, müminlere de hâinlik yapmıştır."** *(Hâkim, el-Müstedrek, no:7023, 4/104; Zeyla'î, Nasbu'r-râye:4/62; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/336)*

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

كَسِی رَا كِه بَا خَواجَهٔ تُسْتْ جَنْگْ بَدَسْتَشْ چَرَا مِيدَهِی چُوب وُ سَنْگْ

"Bir kimse ki senin efendin ile savaş hâlindedir,
Onun eline niçin sopa ve taş verirsin!"

Bu dostluk mudur? Dostluk o dur ki, düşmanının elindeki sopayı, taşı alasın.

سَگْ آخِرْ كِه بَاشَدْ كِه خَوانَشْ نَنِهَنْدْ ؟ بَفَرْمَایْ تَا اُسْتُخَوانَشْ دَهَنْدْ

"Nihâyetinde bir köpek kim oluyor ki, (ona insan gibi) **sofra kurarlar,**
Emret de ona kemik versinler." *(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:2, beyit no:1605)*

Yânî riâyete müstahak olmayana riâyet ve hürmet etmek, köpeğin önüne sofra ve nimet sermek gibidir. Bunun gibi zâlime de ceza lâzımdır, mansıb ve makam lâzım değildir. *(Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân:/1/499)*

Köpeğe kemik kâfî ve vâfîdir (yeterlidir). Yâni ***Cenâb-ı Hakk****'ın düşmanlarına hiç yardım edilir mi? Onların çirkin işlerine râzı olmamak gerekir. Elinden gelirse onları o işlerden men' eyle veyâhut onlara hiç destek olmayıp köpeğe kemik atar gibi onlara gazab ve adâvet (öfke ve düşmanlık) ile nazar eyle, azîzim!* *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/722)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan merfû'an rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Allâh-u Te'âlâ**'nın şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رَفَعَهُ قَالَ: «إِنَّ اللهَ يَقُولُ: أَنَا ثَالِثُ الشَّرِيكَيْنِ مَا لَمْ يَخُنْ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ فَإِذَا خَانَهُ خَرَجْتُ مِنْ بَيْنِهِمَا.»

"İki ortağın biri diğerine hâinlik yapmadığı müddetçe onların üçüncüsü Benim! Ama hâinlik yaptığı zaman Ben aralarından çıkarım (o zaman şeytan gelir)." *(Ebû Dâvûd, Büyû':27, no:3383, 2/276; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/336)*

Bundan anlaşıldığına göre; kulun hâin olmaması, bilakis emin kişi olması gerekir, aksi takdirde **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabına namzet olur. Bundan **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Emin bir köpek hâin bir arkadaştan hayırlıdır" buyurmuştur.

Hâris ibni Sa'sa'a'nın kendisinden hiç ayrılmayan dostları vardı, o onları çok severdi. Bir kere arkadaşlarıyla berâber bir gezintiye çıktı. Arkadaşlarından biri geri kalarak onun hanımının yanına girdi, yediler, içtiler, sonra yattılar. Bunu gören köpek üzerlerine sıçradı, **Hâris** evine dönünce onları ölü vaziyette buldu, meseleyi anlayınca:

وَمَا زَالَ يَرْعَى ذِمَّتِي وَيَحُوطُنِي وَيَحْفَظُ عِرْسِي وَالْخَلِيلُ يَخُونُ

فَيَا عَجَبًا لِلْخِلِّ تَحْلِيلُ حُرْمَتِي وَيَا عَجَبًا لِلْكَلْبِ كَيْفَ يَصُونُ

"Köpek benim zimmetimi sürekli korur kollar oldu,
Dostum hâinlik ederken o nâmusumu koruyordu,
Şaşarım dostuma ki benim mahremimi helâl sayıyor,
Şaşarım o köpeğe ki nasıl beni koruyor?!" şiirini söylemeye başladı.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ**) "Allâh ise,** (rızâsını her şeye tercih edenler için) **gerçekten pek büyük bir mükâfat sâdece Kendi nezdindedir"** kavl-i şerîfi hakkında **İbni Kesîr** ve diğer bâzı müfessirler *(Rahimehümüllâh)*: "**Allâh**'ın sevâbı, mükâfâtı ve cennetleri **Allâh**'ın rızâsını her şeye tercih edenler için mal ve evlâttan daha hayırlıdır. Zîrâ bâzı kere onlar içerisinden size düşmanlar bulunur, başınıza bir şey geldiğinde ise ekserîsi fayda sağlayamaz.

Allâh-u Sübhânehû ise dünyâ ve âhiretin yegâne mâlik ve mutasarrıfıdır, kıyâmet günü bol mükâfâtlar da ancak O'nun katındadır. O halde mallarınız ve çocuklarınız hakkında **Allâh**'ın hudûdunu gözeterek, O'nun katındaki mükâfatlara kavuşmaya çalışın" diye mânâ vermişlerdir.

Eserde vârid olduğuna göre **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur:

وَفِي الْأَثَرِ يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: «يَا ابْنَ اٰدَمَ، اُطْلُبْنِي تَجِدْنِي، فَإِنْ وَجَدْتَنِي وَجَدْتَ كُلَّ شَيْءٍ، وَإِنْ فُتُّكَ فَاتَكَ كُلُّ شَيْءٍ، وَأَنَا أَحَبُّ إِلَيْكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ.»

"Ey Âdemoğlu Beni ara ki Beni bulasın! Beni bulursan her şeyi bulmuş olursun. Beni kaybedersen her şey elinden gider. Ben sana her şeyden daha sevgili (gelmeli)**yim."** *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/57)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ مَنْ كَانَ اللهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَمَنْ أَحَبَّ عَبْدًا لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلهِ عَزَّ وَجَلَّ وَمَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْقَذَهُ اللهُ مِنْهُ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ.»

"Üç şey vardır ki onlar kimde bulunursa onlar îmânın tadını bulur; (bu üç sıfata sâhip olanlar da) **Allâh ve Rasûlü kişiye kendileri dışındaki her şeyden daha sevgili olan, bir kulu sevdiğinde onu ancak Allâh-u Azze ve Celle**(nin rızâsı) **için seven, bir de Allâh kendisini kurtardıktan sonra kâfirliğe dönmeyi** (gözü bakarak) **ateşe atılmayı kerih gördüğü gibi kerih gören!"** *(Buhârî, Îman:12, no:21, 1/16; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/57-58)*

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevgisi her şeyin önüne geçmelidir. Hattâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sevgisi bile çocuk ve mal sevgisinden, hattâ candan ileri geçmelidir. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ.»

"Ben sizin birinize babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha sevgili oluncaya kadar sizin biriniz (kâmil mânâda) **îmân etmiş olamaz"** buyurmuştur. *(Buhârî, Îman:7, no:15, 1/14; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/58)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîle âhiret saâdetlerinin dünyâ saâdetlerinden daha hayırlı olduğuna dikkat çekmektedir. Zîrâ âhiret saâdetleri şeref bakımından daha büyük, nâiliyet bakımından daha üstün ve süre bakımından daha uzundur. Çünkü âhiret saâdetlerinin nihâyeti yoktur. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** Kendi katında olan mükâfâtı "Ecr-i azîm" olarak vasıflamıştır.

Nâfile ibâdetlerle meşgul olmanın evlenmekle iştigâlden efdal olduğunu söyleyenlerin bu âyet-i kerîmeden delil çıkarmaları mümkündür. Zîrâ nevâfil ile meşgul olmak **Allâh** katındaki ecr-i azîmi kazandırır. Nikâh ise çocuk kazandırır, bu da insanı mala muhtaç eder. **Allâh** katındaki büyük mükâfâtları kazandıracak şeylerle meşgul olmanın, mal ve evlât gibi fitnelere bulaştıracak şeylerden hayırlı olduğu ise mâlumdur.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Eğer toplar ve tutarsanız, mallarınız fitnedir, ama hayır yönlerine cömertçe harcarsanız o zaman nîmet olur. Mal kendisiyle fitne arayan için fitnedir, yoksa **Allâh** için biriktiren ve O'nun emriyle alıp, yine O'nun emriyle erbâbına çıkaran için nîmettir."

Ebü'l Hüseyn el-Verrâk *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Dünyâ ve âhiret hususlarında **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kime îtimat ettiysen işte o fitnedir, nihâyet sen her şeyden yüz çevirip **Mevlâ**'na yönelirsen ve ancak O'na güvenirsen, işte o zaman fitneden kurtulursun."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede şöyle buyrulmuş olmaktadır: "Mallarınız ve çocuklarınız sizin için fitnelenme sebebidir; çünkü kişi, mal toplayayım diye ve çocukları(nı mutlu etmek) için emirlerin tersine olan suçlar irtikâb eder, bu da ona ukûbet îrâs eder."

Denilir ki: "Fitne imtihan demektir, **Allâh-u Te'âlâ** seni mallarla imtihan eder, bakalım onları **Allâh**'ın hakkına tercih edecek misin? Çocuklarla imtihan eder, bakalım **Allâh**'ın rızâsı bulunan şeyleri onlardan sebep bırakacak mısın? Eğer **Allâh**'ın hakkını kendi hakkınıza tercih ederseniz bu sûretle fazîletiniz zuhûr eder, yok eğer bunun zıttıyla sıfatlanırsanız sevgiliniz size bunun aksiyle muâmele eder."

Yine denilir ki: "Mal sizi **Allâh**'tan alıkoyuyorsa fitnedir, çocuklar da onlardan sebep **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakları husûsunda ileri geri yapıyorsanız fitnedir."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Bilin ki; kendileri sebebiyle **Allâh**'tan yüz çevirdiğiniz mallarınız ve çocuklarınız öyle büyük bir fitnedir ki **Allâh-u Te'âlâ** sizi onlarla imtihan etmektedir. Bu sâyede muvâfıkla münâfığı, sıddıkla zındığı birbirinden ayıracaktır. Artık her kim dünyâ vemâ fîhâdan (onda bulunanlardan) yüz çevirirse işte o kişi **Mevlâ**'yı talep etme uğrunda sadâkat ortaya koymuştur. Şunu da bilin ki; **Allâh** katında pek büyük ecir vardır.

Demek ki her kim **Allâh** katında olanları arama uğrunda kendi yanındakileri terk ederse aradığını yanında bulur. Ya da **Allâh** katında ecr-i azîm vardır, hakîkatte Azîm (büyük) olan ise ancak **Allâh**'tır. O halde bu kul **Rabbini** bulur demektir."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız fitnedir, **Allâh-u Te'âlâ** onların sevgisiyle Kendi muhabbetinden hicaplanacak mısınız yoksa engellenmeyecek misiniz diye onlarla sizi imtihan etmektedir. Ama bunlarla fitnelenmeyenler için ve bunların muhabbetiyle **Allâh**'ın sevgisinden geri kalmayanlar için **Allâh** katında pek büyük bir ecir vardır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Mal ve evlât ile fitnelenmekten sakınmak:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Ne mallarınız(la uğraşmanız), **ne de çocuklarınız**(a vakit ayırmanız, namaz, cihat ve Kur'ân okumak gibi) **Allâh'ın zikrinden** (ve ibâdetinden) **sizi alıkoymasın! İşte sana! Her kim bunu yaparsa; işte sana!** (Değerli ve sonsuz olan bir şeyi, basit ve fânî bir hayat karşılığında sattıkları için) **ancak onlar hüsrâna uğrayanların ta kendileridir!"** *(Münâfikun Sûresi:9)*

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Şüphesiz eşlerinizden ve çocuklarınızdan sizin için birtakım düşmanlar vardır. Artık onlardan (sebep İslâm'ın bir hükmünü bile

olsun aksatmaktan) **sakının! Ama eğer** (onların bağışlanabilecek birtakım suçlarını) **affederseniz,** (kınama ve ayıplama yoluna başvurmaktan) **yüz çevirirseniz ve** (kusurlarını) **örterseniz, şüphesiz ki Allâh** (onlara yaptığınız muâmelenin bir misliyle size karşılık vererek günahlarınızı bağışlayacak olan bir) **Ğafûr'dur;** (pek merhametli olan bir) **Rahîm'dir."** *(Teğâbün Sûresi:14)*

Mal ve evlâdın kalb-i selîm sâhibi olmayanlara fayda vermeyeceği:

﴿يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾

"Kalb-i selîm ile Allâh'a gelen dışında hiçbir malın ve oğulların (hiçbir kimseye) **fayda vermeyeceği gün** (rezil olmamaya bakın)! " *(Şuarâ Sûresi:88-89)*

Nefsin hoşuna giden-gitmeyen her şeyin imtihan vesîlesi olduğu:

﴿وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾

"Biz onları (bolluk ve âfiyet gibi) **güzel şeylerle de,** (kıtlık ve hastalık gibi) **kötü şeylerle de imtihan** (edenin muâmelesine tâbi) **ettik. Tâ ki onlar** (bu inkâr ve isyanlarından) **dönsünler!"** *(A'râf Sûresi:168)*

﴿يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (29)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ) **Ey o kimseler ki,** (اٰمَنُوا) **îmân ettiler,** yâni ey müminler!, (إِنْ تَتَّقُوا) **eğer hakkıyla sakınırsanız,** kimden? (اَللهَ) **Allâh'tan,** (يَجْعَلْ) **yaratır,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** ne yaratır? (فُرْقَانًا) **bir furkān,** daha, (وَيُكَفِّرْ) **örter,** kimden? (عَنْكُمْ) **sizden,** neyi? (سَيِّئَاتِكُمْ) **kötü işlerinizi,** daha, (وَيَغْفِرْ) **bağışlamada bulunur,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** (وَاللهُ) **zâten Allâh,** kimdir? (ذُو الْفَضْلِ) **fazl sâhibidir,** öyle fazl ki, (الْعَظِيمِ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Yapacağınız ve bırakacağınız her işte) **Allâh'tan hakkıyla sakınırsanız,** (o takvâ sâyesinde) **O sizin için** (hakkı bâtıldan ayıracak) **bir** (nur ve) **furkān** (haklıyı haksızdan ayıracak bir yardım, iki cihanda kurtuluş ve şüphelerden çıkışa vesîle olacak bir hidâyet) **yaratır,** (dünyâda) **sizden kötü işlerinizi**(n eserini) **örter ve** (âhirette) **sizin için bağışlamada bulunur. Zâten Allâh pek büyük bir fazl**(-u ikram, lütf-u ihsân) **sâhibidir!** (Bu yüzden Kendisine hiçbir şey vâcip olmadığı halde, takvâya karşılık bu kadar büyük vaatlerde bulunmuştur.)"

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî** *(Rahimehümüllâh)*ın beyanları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** mal-evlât fitnesinden sakındırdıktan sonra bu âyet-i kerîmeyi getirerek mal ve evlât sevgisine meyli terk etmeyi mûcip olan takvâya teşvik etmiştir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde takvâ şartına riâyet edenlere üç tâne mükâfât vaad etmiştir. Takvâ şartının îzâhına gelince:

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kullarının takvâya riâyet edip etmeyeceğini bildiği halde, kullarının birbirlerine karşı yaptıkları hitap üslûbuna riâyet ederek burada şart lafzı kullanmıştır. Buna göre bir kul Rabbinden sakındığı zaman **Allâh-u Te'âlâ** ona hak ile bâtıl arasında ayırım yapacak bir imkân verir ve ona dilediği hayırlar husûsunda imkânlar nasip eder.

Kulun takvâya riâyeti ise, **Allâh-u Te'âlâ**'nın emirlerine uyup, yasaklarından sakınarak, haramlara düşme endişesiyle şüpheli şeyleri dahî bırakarak, kalbini hâlis niyetle, uzuvlarını da sâlih amellerle donatarak, hem açık şirkten, hem de yaptığı amellerde **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasını gözetme sebebiyle düşeceği gizli şirkin şâibelerinden korunarak ve (kaynağı belli olmayan mallardan) iffetli durup dünyâya meyletmekten sakınarak gerçekleşir.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise sirruhû)* kendi Kur'ân-ı Kerîm'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına:

﴿وَمَا اٰتٰىكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾

"Artık o Rasûl size ne verirse onu hemen alın (kabûl edin), **sizi neden engellerse hemen** (ondan) **vazgeçin! Allâh**(ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten ve onları hafife almak)**tan hakkıyla sakının"** *(Haşr Sûresi:7)* âyet-i kerîmesini yazarak, hakîkî mânâda takvânın ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâ ile mümkün olabileceğine işâret etmiştir.

Takvâ şartına riâyet edenlere vaad edilen üç mükâfâta gelince:

Âyet-i kerîmede geçen: (يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا) **"Sizin için furkān yaratır"** kavl-i şerîfi bu mükâfâtların birincisini beyan etmiştir.

"Furkān" kelimesi, asıl lügati îtibâriyle iki şeyin arasını ayırmak demektir. Fakat özel olarak "Hak ile bâtıl, huccet ile şüphe arasını ayırma" mânâsında kullanıldığı için aslı olan "Fark" kelimesinden daha mübâleğalıdır.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs, Süddî, Mücâhid, İkrime, Dahhâk, Katâde** ve **Mukātil ibni Hayyân** *(Radıyallâhu Anhüm)* bu âyet-i kerîmede geçen **"Furkān"** tâbirini; "Mahrac" yâni çıkış yolu olarak tefsir etmişlerdir. Ancak **İmâm-ı Mücâhid**: "Dünyâ ve âhirette çıkış yolu" şeklinde bir ilâve yapmıştır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bir rivâyete göre: "Kurtuluş", diğer bir rivâyete göreyse: "Yardım" şeklinde tefsirde bulunmuştur.

Muhammed ibni İshâk *(Rahimehullâh)* ise: "Hak ile bâtıl arasında ayırım yapma" mânâsı vermiştir ki bu, geride zikredilen mânâlardan daha umûmîdir. Zîrâ emirlerini tutup yasaklarını terk ederek **Allâh-u Te'âlâ**'dan sakınan bir kişi mutlaka hakkı bâtıldan ayırmaya muvaffak kılınır, bu da onun mutlak mânâda yardıma erişmesine, kurtuluşuna, dünyâ darlıklarından çıkışına, kıyâmet gününde saâdetine, günahlarının silinmesine ve insanlardan örtülmesine, dolayısıyla âyet-i kerîmenin sonunda vaad edilen büyük fazl-u kereme nâil olma sebebi olur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** başka bir âyet-i kerîmesinde:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

"Ey (geçmiş peygamberlere) **îmân etmiş olan kimseler! Allâh**(ın hükümlerine karşı çıkmak)**tan hakkıyla sakının ve O'nun** (size son olarak göndermiş olduğu **Muhammed** adındaki) **Rasûlüne îmân edin ki,** (geçmiş peygamberlere de, bu son peygambere de îmân ettiğiniz için) **O size rahmetinden iki nasip versin, size** (hem dünyâda hem de kıyâmet gününde) **kendisiyle** (maddî ve manevî yollarınızı rahatça görerek) **yürüyebileceğiniz büyük bir nur bahşetsin ve sizin için** (günahlarınızı) **bağışlamada bulunsun! Zâten Allâh** (îmân edip tevbe edenlerin günahlarını çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur,** (tevbe üzere ölebilenlere de pek ziyâde acıyan bir) **Rahîm'dir"** *(Hadîd Sûresi:28)* buyurmuştur.

"Furkān" kelimesinin tefsiri hakkında geride zikredilen mânâlara ilâveten: **"Allâh-u Te'âlâ** size öyle bir parlama verir ki böylece işinizi meşhur eder ve güzel methinizi her tarafa yayar" mânâsı da nakledilmiştir ki bütün bu mânâlar "İki işin arasını ayırma" mânâsına râcîdir. Bu yüzden muhakkik âlimlerden bâzısı aralarında çelişki olmayan bu mânâların tümünün birden irâde edilebilmesine cevaz vermiştir.

İbni Vehb *(Radıyallâhu Anh)* **İmâm-ı Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*a: **"Allâh'tan sakınırsanız O size furkān yaratır"** âyet-i kerîmesinin tefsirinden sorduğunda o: "Çıkış kapısı açar" diye cevap verdi, sonra da:

﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا﴾

"Her kim Allâh'tan sakınırsa O ona (her dardan) **bir çıkış** (kapısı) **yaratır"** *(Talâk Sûresi:2)* âyet-i kerîmesini okudu.

İbnü'l-Kāsım ve **Eşheb** *(Radıyallâhu Anhümâ)* da bu mânâyı **İmâm-ı Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakletmişlerdir. Gerçi **İmâm-ı Mâlik**'ten önce bu mânâyı **İmâm-ı Mücâhid** de vermiştir.

Müfessirlerden bâzısı da bu furkānı âhirete tahsis ederek: "**Allâh-u Te'âlâ** sizi cennete, kâfirleri de cehenneme girdirerek aranızı ayıracaktır" mânâsı vermişlerdir ki:

﴿يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ﴾

"Kıyâmet gününde Allâh aranızı ayıracaktır" *(Mümtahine Sûresi:3)* âyet-i kerîmesi de bu mânâdadır.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen **"Furkān"** tâbiri hak ile bâtılın arasını ayırmaya vesîle olacak olan bir basîrettir. **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللهِ.»

"Müminin ferâset (üstün anlayış ve basîret)**inden sakının. Çünkü o, Allâh'ın nûruyla bakar"** *(Tirmizî, Tefsîr:16, no:3127, 5/298; Buhârî, et-Târîhü'l-Kebîr, no:1529, 7/354; Müsned-ü Ebî Hanîfe, sh:566; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/303)* hadîs-i şerîfinden kastedilen mânâ budur.

Vâbisa ibni Ma'bed *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ وَابِصَةَ بْنِ مَعْبَدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِسْتَفْتِ نَفْسَكَ وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ.»

"Bütün insanlar sana fetvâ verse de sen fetvâyı nefsine danış" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18001, 29/527-528; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/54)* hadîs-i şerîyle de kastedilen budur. Ancak bu ferâset kalbin fenâ makāmına ermesinden ve nefsin rezil huylardan arındırılmasından sonra gerçekleşir, işte takvânın hakîkati de ancak o zaman tehakkuk eder. Sûfiyyenin ıstılâhatında bu hâl keşif diye adlandırılır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen **"Furkān"** tâbiriyle kalplere verilecek bir hidâyet kastedilmiştir ki bu sâyede kalpler hakla bâtıl arasını ayırabilirler. Yâhut bununla haklıyla haksızın arasını ayıracak bir yardım mânâsı kastedilmiş olabilir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ﴾

"İki topluluğun karşılaştığı o furkān günü" *(Enfâl Sûresi:41)* buyurmuştur ki bununla, müminleri azîz edip kâfirleri zelil etmek için gönderdiği yardım ile haklıyı haksızdan ayırdığı **Bedir** gününü kastetmiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen **"Furkān"** tâbiriyle, varlıklar arasında ayırım yapma vesîlesi olan bir nûra işâret edilmiştir ki o nûra sâhip olanlar her şeyi birbirinden farklı olan vasıflarıyla tanırlar. Meşâyıh katında bu mârifete ferâset adı verilmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)* **"Tefsîr-i Kebîr"**de bu âyet-i kerîmeyle alâkalı olarak şu beyanlarda bulunmuştur: Bu âyet-i kerîmede şart ve cezâdan oluşan bir kazıyye mevcuttur ki, şart tarafında sâdece tek bir şey, cezâ cânibinde ise üç şey zikredilmiştir.

Şart koşulan tek şey **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı takvâ üzere bulunmaktır, bu da büyük günahların tümü hakkında **Allâh-u Te'âlâ**'dan sakınmayı içine alan bir mefhumdur. Bu şartı kebâir günahlara tahsis etmemizin sebebi, cezâ tarafında seyyiâtın mahvedileceğinin zikredilmesidir. Zîrâ cezânın şart ile farklılık arzetmesi gerektiği için bu farkı ızhâr etmek üzere takvâyı büyük günahlardan sakınma mânâsıyla, seyyiâtı da küçük günahlar olarak tefsir ettik.

Cezâ tarafında zikredilen üç şeyin birincisi: **"O sizin için bir furkān yaratır"** kavl-i şerîfiyle açıklanmıştır ki bunun ilk mânâsı: "Sizinle kâfirler arasında ayırım yapar" demektir. Furkān lafzı mutlak olduğu için müminlerle kâfirler arasında bulunan bütün farklara göre yorumlanması lâzımdır. Buna göre furkān ya dünyâ halleri ya da âhiret ahvâli hakkında düşünülür. Dünyâ hâlleri ise ya bâtınî hâllerden ibâret olan kalp ahvâli ya da zâhirî hâller hakkında olur.

Kalp hâllerine gelince; bu da birkaç işten ibârettir, birincisi, **Allâh-u Te'âlâ** müminlerin kalplerini hidâyet ve mârifetle seçkin kılmıştır. İkincisi:

﴿أَفَمَنْ شَرَحَ اللهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ﴾

"O kimse ki Allâh onun göğsünü İslâm için genişletmiştir de artık o, Rabbinden bir nur üzeredir" *(Zümer Sûresi:22)* âyet-i kerîmesinin beyânı vechile **Allâh-u Te'âlâ** müminlerin kalplerini ve göğüslerini inşirah (mânevî genişlik) ile tahsis buyurmuştur.

Üçüncüsü, **Allâh-u Te'âlâ** müminlerin kalplerinden ve göğüslerinden kin, nefret, kıskançlık, hîlekârlık ve hâinlik gibi duyguları gidermiştir. Münâfıkların ve kâfirlerin kalpleri ise bu ahvâl-i hasîse ve ahlâk-ı zemîme (bayağı haller ve kötü huylar) ile dolup taşmaktadır.

Bu hâllerin husûlünün sebebi ise şöyle açıklanmıştır: **Allâh**'a ibâdetle aydın olan bir kalpten bütün karanlıklar zâil olur. Zîrâ mârifetullâh (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmek) büyük bir nurdur. Bu huylar ise karanlıklardır. Nur belirdiği zaman karanlığın kaybolmaktan başka çaresi yoktur.

Zâhirî hallere gelince;

﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ﴾

"İzzet ve şeref Allâh'a, Rasûlüne ve müminlere âittir" *(Münâfikûn Sûresi:8)* ve:

﴿لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾

"Onu bütün dinlere üstün kılmak için (göndermiştir)" *(Tevbe Sûresi:33)* âyet-i kerîmeleri mûcebince **Allâh-u Te'âlâ** Müslümanları üstünlük, fetih, nusret ve zaferle seçkin kılmıştır. Kâfir ve fâsıkların hâli ise bunun aksinedir.

Âhiret ahvâline gelince; sevaplar, sürekli menfaatler, **Allâh-u Te'âlâ** ve meleklerin tâzimi gibi müminlere nasîb olacak saâdetlerden kâfirlerin mahrum olacağı kesinleşmiş bir hükümdür. İşte müminlerle kâfirler arasında bulunan bütün bu farklılıklar **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede müminlere lütfedeceğini vaad ettiği **"Furkān"** mefhumuna dâhildirler.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise sirruhû)* kendi Kur'ân-ı Kerîm'inin kenarına bu âyet-i kerîmede geçen **"Furkān"** kelimesiyle ilgili olarak:

"Eğer takvâya riâyet ederseniz bu ittikā sebebiyle **Allâh-u Te'âlâ** sizin kalplerinize öyle bir nur verir ki o sâyede hidâyete erersiniz ve hak ile bâtılın arasını o nur sebebiyle ayırırsınız" mânâsını yazmış, daha sonra da, **Buhârî** şârihi **Kastalânî** *(Rahimehullâh)*ın: "Şerîatın temel esaslarına zıt düşmemek kaydıyla bir âlimin kendi anlayışıyla müfessirlerden nakledilmemiş olan bir mânâyı Kur'ân'dan çıkarması câizdir" *(Kastalânî, İrşâdü's-Sârî:1/203)* şeklindeki beyânını naklederek, her mânânın mutlakā me'sûr tefsirlerde aranması gerekmediğine, şerî'ate muhâlif olmamak şartıyla ulemâ ve meşâyihın âyetlerden yaptıkları istihrac ve istinbatları da kabûl etmek gerektiğine dikkat çekmiştir.

Bu hususta diğer bâzı mâlûmât, Mâide Sûresi:67. âyet-i kerîmenin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkān Tefsîri:7/316-321) zikredilmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ) "Sizden kötü işlerinizi(n eserini) **örter ve** (âhirette) **sizin için bağışlamada bulunur"** kavl-i şerîfi, takvâya riâyet etmenin, evvelce işlenmiş olan kötü işlerin örtülmesine ve geçmiş günahların bağışlanmasına vesîle olacağını beyân etmektedir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede geçen **"Takvâ"** kelimesini kâfirlikten sakınmak olarak tefsir edersek o zaman burada örtüldüğü beyân edilen **"Kötü işler"**den maksat, kâfirlikten önce işlenmiş olan bütün kötülüklerdir.

Yok eğer takvâyı kebâirden (büyük günahlardan) sakınma mânâsında ele alırsak o zaman örtüldüğü beyân edilen kötülükler küçük günahlar olur.

Âyet-i kerîmede takvâya karşılık vaad edilen **"Tekfîr-i seyyiât"**tan maksat, bütün kötülüklerin dünyâda örtülüp gizlenmesi, **"Mağfiret"**ten gâye ise kötü işlerin mesûliyetinin kıyâmette giderilmesi şeklinde değerlendirilecek olursa burada bir tekrar söz konusu olmamış olur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Âyet-i kerîmede geçen **"Seyyie"** ile **"Hatîe"** arasındaki fark ise; **"Seyyie"** kasten yapılan günahlar, **"Hatîe"** ise hatâ kökünden geldiği için dolaylı olarak işlenen yanlışlardır.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; takvâya riâyet eden kimselerin günahları örtülecek ve kendilerine lütfedilen nîmetlerin sorumluluğu bağışlanacak-tır. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يُخْرَجُ لِابْنِ اٰدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةُ دَوَاوِينَ: دِيوَانٌ فِيهِ الْعَمَلُ الصَّالِحُ، وَدِيوَانٌ فِيهِ ذُنُوبُهُ، وَدِيوَانٌ فِيهِ النِّعَمُ مِنَ اللهِ عَلَيْهِ فَيَقُولُ اللهُ لِأَصْغَرِ نِعَمِهِ خُذِي ثَمَنَكِ مِنْ عَمَلِهِ الصَّالِحِ، فَتَسْتَوْعِبُ عَمَلَهُ الصَّالِحَ كُلَّهُ، ثُمَّ تَنَحّٰى وَتَقُولُ: وَعِزَّتِكَ مَا اسْتَوْفَيْتُ. وَتَبْقَى الذُّنُوبُ وَالنِّعَمُ وَقَدْ ذَهَبَ الْعَمَلُ الصَّالِحُ كُلُّهُ فَإِذَا أَرَادَ اللهُ أَنْ يَرْحَمَهُ قَالَ: يَا عَبْدِي، قَدْ ضَاعَفْتُ لَكَ حَسَنَاتِكَ وَتَجَاوَزْتُ عَنْ سَيِّئَاتِكَ وَوَهَبْتُ لَكَ نِعَمِي.»

"Âdemoğlu için kıyâmet günü üç dîvan çıkartılacaktır; bir dîvanda sâlih amel-ler bulunacaktır, bir dîvanda günahları bulunacaktır, bir dîvanda ise Allâh-u Te'âlâ'nın ona lütfettiği nîmetler olacaktır. Allâh-u Te'âlâ nîmetlerinin en küçüğüne: 'Karşılığını bunun sâlih amellerinden al' buyurunca o nîmet o kişinin sâlih amellerinin tümünü kaplayacak, sonra bir kenara çekilerek: 'İzzetin hakkı için, hakkımı tam alamadım' diyecek. Böylece Sâlih amellerin tamâmı gidecek de günahlarla nîmetler kalacak. Ama Allâh-u Te'âlâ ona merhamet etmek istediği zaman: 'Ey kulum! Senin sevaplarını katladım, kötü işlerinden geçtim, nîmetlerimi de sana hibe ettim' buyuracak." *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:4/224; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, 10/357; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:9/563; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/55)*

Vâsile ibni Eska' *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ وَاثِلَةَ بن الأَسْقَعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَبْعَثُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَبْدًا لَا ذَنْبَ لَهُ، فَيَقُولُ اللهُ: بِأَيِّ الْأَمْرَيْنِ أَحَبُّ إِلَيْكَ أَنْ أَجْزِيَكَ بِعَمَلِكَ، أَوْ بِنِعْمَتِي عِنْدَكَ قَالَ: رَبِّ! إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنِّي لَمْ أَعْصِكَ قَالَ: خُذُوا عَبْدِي بِنِعْمَةٍ مِنْ نِعَمِي، فَمَا تَبْقَى لَهُ حَسَنَةٌ، إِلَّا اسْتَغْرَقَهَا تِلْكَ النِّعْمَةُ، فَيَقُولُ: رَبِّ! بِنِعْمَتِكَ وَرَحْمَتِكَ، فَيَقُولُ: بِنِعْمَتِي وَرَحْمَتِي، وَيُؤْتَى بِعَبْدٍ مُحْسِنٍ فِي نَفْسِهِ لَا يُرَى أَنَّ لَهُ ذَنْبًا، فَيَقُولُ لَهُ: هَلْ كُنْتَ تَوَالِي أَوْلِيَائِي؟ قَالَ: كُنْتُ لِلنَّاسِ سَلْمًا، قَالَ: فَهَلْ كُنْتَ تُعَادِي أَعْدَائِي؟ قَالَ: يَا رَبِّ! لَمْ يَكُنْ بَيْنِي وَبَيْنَ أَحَدٍ شَيْئًا، فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: لا يَنَالُ رَحْمَتِي مَنْ لا يُوَالِي أَوْلِيَائِي وَيُعَادِي أَعْدَائِي.»

"Allâh-u Te'âlâ kıyâmet günü hiçbir günahı bulunmayan bir kulu diriltir ve Allâh-u Te'âlâ ona: 'Sana hangisiyle karşılık vermem sana daha sevgilidir; amelinle mi, yoksa senin yanında bulunan nîmetimle mi?' buyurur. O kul: 'Ey Rabbim! Gerçekten Sen biliyorsun ki ben Sana hiç isyân etmedim' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Bu kulumu nîmetlerimden bir nîmetle mesul tutun' buyurur. Bunun üzerine o kişi için o nîmetin kaplamadığı bir güzel amel kalmaz. O zaman kul: 'Yâ Rabbi! Nîmetinle ve rahmetinle (bana muâmele eyle)**' deyince Allâh-u Te'âlâ da: '(Şimdi oldu) nîmetimle ve rahmetimle** (sana muâmele edece-ğim)**' buyurur.**

Yine böylece kendi kendine güzel amel işleyen ve hiç günahı bilinmeyen bir kul getirilir. Allâh-u Te'âlâ ona: 'Sen Benim dostlarımla dostlukta bulunuyor muydun?' diye sorar. O da: 'Ben insanlardan uzak duruyordum' der. Yine Allâh-u Te'âlâ: 'Peki sen Benim düşmanlarıma düşmanlık ediyor muydun?' diye sorar, o da: 'Yâ Rabbi! Benimle kimsenin arasında hiçbir şey yoktu' der. Bunun üzerine Allâh-u Azze ve Celle: 'Dostlarımla dostluk etmeyene, düşmanlarımla düşmanlık etmeyene Benim rahmetim ulaşmaz' buyurur." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:140, 22/59; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/55)*

İşte bu hadîs-i şerîflerde beyân edilen mânâdan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kimsenin, ameliyle kurtulamayacağını beyân etmiştir. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «سَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَأَبْشِرُوا فَإِنَّهُ لَا يُدْخِلُ أَحَدًا الْجَنَّةَ عَمَلُهُ.» قَالُوا: وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللهُ بِمَغْفِرَةٍ وَرَحْمَةٍ.»

"Doğru amel edin, (tam düzgün amel işleyemeseniz de) **doğru yapmaya yakın olun ve (Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinin genişliğiyle) **müjdelenin! Zîrâ kimsenin ameli kendisini cennete sokmayacaktır"** buyurdu. O zaman: "Seni de mi yâ **Rasûlellâh**!" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allâh beni mağfiret ve rahmetiyle kaplamaması durumunda beni de** (amelim cennete girdiremez)**"** buyurdu. *(Buhârî, Rikāk:18, no:6102, 5/2373-2374; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/55)*

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ**) "Allâh pek büyük bir fazl**(-u ikram, lütf-u ihsân) **sâhibidir!"** kavl-i şerîfi: "Size bunca iyilikleri yapan ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğuna göre O'nun sizin üzerinizde de, başkalarının üzerinde de çok büyük iyiliği vardır. Öyle lütufkâr olan bir Zât ise söz verdiği şeyi hakkıyla yerine getirir. Bu yüzden Kendisine hiçbir şey vâcip olmadığı halde, takvâya karşılık bu kadar büyük vaatlerde bulunmuştur" demektir.

Bir kavle göre bu cümle-i celîle: "**Allâh-u Te'âlâ** itaatkârların ibâdetini kabul ederek, günahkârların da kötü işlerini bağışlayarak herkese karşı lütuflarda bulunur" demektir.

Bu cümle-i celîlenin: "En büyük lütuflar sâdece O'nun katındadır. O halde O'ndan gayri kimsenin dışında hiçbir şey aranmamalıdır" diye anlaşılması da yerinde olur.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise sirruhû)* kendi Kur'ân-ı Kerîm'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına **"Ebussuûd Tefsîri"**nden naklen şöyle yazmıştır:

"Bu cümle-i celîle mâkablinin tâlîli yâni **Allâh-u Te'âlâ**'nın geride vaad ettiği mükâfâtları vermesinin illetini beyân etmekte olduğu gibi aynı zamanda **Allâh-u Te'âlâ**'nın takvâ şartına bağlı olarak vaad etmiş olduğu furkān sıfatının ihsanı, seyyiâtın örtülmesi ve günahların mağfiret edilmesinin ancak Kendisinin bir lütf-u ihsânı olduğuna yoksa takvânın bunları Allâh'a vâcip kılan bir şey olmadığına tenbih etmekte (dikkat çekmekte)dir."

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u kereminin herkesin lütfundan daha büyük olması birkaç yönden îzah edilmiştir:

1) **Hakk Te'âlâ**'dan gayrisinin, birine bir iyilik yapması için mutlakā kalbinde o iyiliği yapmayı teşvik edecek bir duygu hâsıl olması gerekir, birine yapılacak bir lütuf ânında hâsıl olacak o his ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın tahlîkı (yaratması) olmadan meydana gelmez. Bu durumda kulların birbirine yaptıkları bütün iyiliklerin oluşmasına sebep olan hisleri yaratanın, dolayısıyla bütün iyilikleri yaratanın ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğu meydana çıkmış olur.

2) İyilik yapan biri yaptığı iyiliğe karşılık mutlakā bir bedel alır; ya mâlî bir ivaz alır ya medh-ü senâ kazanır ya da beşeriyet gereği sâhip olduğu merhamet sebebiyle kalbinde hâsıl olan acıyı dindirir. **Allâh-u Te'âlâ** ise Kendi Zât'ında kâmil olduğu için bir şey verirken aslâ hiçbir ivaz talep etmez. Zâten Zât'ında her vasfı mükemmel olanın başka bir şeyden istifâde etmesi düşünülemez.

3) Başkasına iyilikte bulunan kişinin ikrâmı karşısında alan taraf minnet altında kalmış olur ki bu durum tekrar tekrar lütuf beklemekten insanı soğutur. **Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ** ise her varın varlığını ve bütün sıfatlarını yoktan var eden bir Zât olduğu için kimse O'nun iyiliğini kabul etmekten çekinmez.

4) Başka birinin yaptığı iyilikten müstefîd olmak için mutlakā gören göz, işiten kulak ve hazmeden mide lâzımdır. Bunları yoktan yaratan ise ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğundan, hakîkatte fazl-u kerem sâhibinin ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğu sâbit olur.

İşte bu burhanlar ile de: **"Büyük fazl-u kerem sâhibi olan ancak Allâh'tır"** kavl-i şerîfinin sıhhati sâbit olmuştur (doğruluğu meydana çıkmıştır).

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmenin sonunda: **"Allâh pek büyük fazl sâhibidir"** buyurarak, hem geride zikredilen müjdelerin illetini beyân etmiş, hem de **Allâh-u Te'âlâ**'nın takvâya karşılık vaad ettiği mükâfatların, takvânın zorunlu kıldığı şeylerden olmayıp bilakis Kendi ihsânı ve lütfu olduğuna dikkat çekmiştir. Bu tıpkı bir efendinin yaptığı bir iş karşılığında kölesine vaad ettiği bir iyilik gibidir.

Bu âyet-i kerîmede birtakım meseleler vardır; **birincisi** takvâdır ki bu, şerî'at mertebesinde:

﴿فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾

"Gücünüz yettiği kadar Allâh'tan sakının" *(Teğâbün Sûresi:16)* kavl-i şerîfiyle işâret edilen mertebedir.

Hakîkat mertebesinde olan takvâya ise:

﴿اِتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ﴾

"Kendisinden sakınılması gerektiği şekilde Allâh'tan sakının" *(Âl-i İmrân Sûresi:102)* âyet-i kerîmesiyle işâret edilmiştir.

Gerçek mânâda müttakî ise, zâtı, sıfatları ve fiilleri hakkında **Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ**'yı koruyucu seçen, kendi fiili **Hakk**'ın fiillerinde fânî olup, sıfatı da **Hakk**'ın sıfatlarında tükenen kimsedir.

İbnü'l-Mübârek *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere **Sevrî** *(Radıyallâhu Anh)*a: 'İnsanlar kimlerdir?' diye sordum: 'Âlimlerdir' dedi. 'Şeref sâhipleri kimlerdir?' diye sordum: 'Takvâ sâhipleridir' dedi. 'Melikler kimlerdir?' diye sordum: 'Zâhidlerdir (dünyâya karşı soğuk olanlardır)' dedi. 'Boş yere gürültü çıkaranlar kimlerdir?' diye sordum: 'Konuşmalar yaparak insanların mallarını yemeye çalışan hikâyecilerdir' dedi. 'Düşük kimseler kimlerdir?' dedim: 'Zâlimlerdir' dedi.

Bu âyet-i kerîmede bulunan **ikinci mesele**ye gelince; takvâ muhâtaplara isnâd edilirken furkān yaratmak **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet edilmiştir. Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** bir kulu hakkında hayır murâd ettiği zaman onu Kendisine seçip ayırır ve kalbinde mukaddes nûrundan bir kandil yakar ki o sâyede o kul hak ile bâtılın, varlık ile yokluğun, sonradan olanla ezelî olanın arasını ayırır ve böylece ona kendi ayıplarını gösterir.

Nitekim **Ahmed ibni Abdillâh el-Makdisî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle anlatmıştır: **İbrâhîm ibni Edhem**'le arkadaş oldum ve ona işinin başlangıcını, fânî mülkten bâkî saltanata intikālinin sebebini sordum, o da bana şöyle anlattı: "Kardeşim, bir gün ben saltanatımdaki en yüksek bir köşkte oturuyordum, seçkin adamlarım da başımda duruyorlardı. Pencereden baktığım bir sırada fakir bir adamın sarayın köşesinde oturduğunu gördüm, elinde kuru bir pide vardı, onu suyla ıslattı sonra kaya tuzuyla yedi. O yemesini bitirinceye kadar ben yemesini izledim, üzerine bir miktar da su içerek **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamd-ü senâda bulundu, sonra sarayın köşesine kıvrılarak uyudu.

İşte o anda **Allâh-u Te'âlâ** bana bu hususta bir fikir ilhâm etti, ben de kölelerimden birine: 'Bu fakir kalktığı zaman onu bana getirin' dedim. Uykusundan uyanınca o delikanlı gidip ona: 'Ey fakir! Bu kasrın sâhibi seninle konuşmak istiyor' dedi. O da: «بِسْمِ اللهِ وَبِاللهِ وَتَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.» diyerek kalktı, onunla birlikte yanıma geldi. Bana bakınca selâm verdi, ben de selâmını iâde ettim, sonra oturmasını emrettim, o da oturdu. Biraz yatışınca ona: 'Ey fakir! Sen açken pide yedin doydun' dedim. O: 'Evet!' dedi. 'Canın su çekti, onu da içtin, suya kandın' dedim. O yine: 'Evet!' dedi. Sonra: 'Dertsiz kedersiz bir şekilde gönlü hoş olarak uyudun ve istirahat ettin' deyince o: 'Evet!' dedi. O zaman ben kendi nefsimi: 'Ey nefis! Bir nefis gördüğün ve duyduğun şeylerle kanaat edebilmekteyken sen bu kadar dünyâlığı ne yapacaksın?' diye azarladım. İşte o günden beri **Allâh-u Te'âlâ** ile aramda tevbe akdettim, gündüz çekilip gece yönelince, bir yün aba, bir de yün takke giyindim ve yalınayak vaziyette **Allâh-u Te'âlâ**'ya varmak için seyahatlere başladım."

İşte **İbrâhîm ibni Edhem**'in işinin bidâyeti hakkındaki iki rivâyetten biri budur.

Üçüncü meseleye gelince; afv-u mağfiret **Allâh-u Te'âlâ**'nın büyük bir fazlıdır. Bundan dolayı kişinin **Allâh-u Te'âlâ**'ya hüsn-ü zanda bulunması şarttır. Çünkü mağfiret aslâ tükenecek bir şey değildir.

Rivâyete göre **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a şöyle vahyetti:

رُوِىَ: اَوْحَى اللهُ تَعَالٰى الٰى مُوسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «اِنِّى اُعَلِّمُكَ خَمْسَ كَلِمَاتٍ هُنَّ عِمَادُ الدِّينِ؛ مَا لَمْ تَعْلَمْ اَنْ قَدْ زَالَ مُلْكِى فَلَا تَتْرُكْ طَاعَتِى، وَمَا لَمْ تَعْلَمْ اَنَّ خَزَائِنِى قَدْ نَفَدَتْ فَلَا تَهْتَمَّ بِرِزْقِكَ، وَمَا لَمْ تَعْلَمْ اَنَّ عَدُوَّكَ قَدْ مَاتَ يَعْنِى اِبْلِيسَ فَلَا تَأْمَنْ مُفَاجَأَتَهُ وَلَا تَدَعْ مُحَارَبَتَهُ، وَمَا لَمْ تَعْلَمْ اَنِّى قَدْ غَفَرْتُ لَكَ فَلَا تَعِبِ الْمُذْنِبِينَ، وَمَا لَمْ تَدْخُلْ جَنَّتِى فَلَا تَأْمَنْ مَكْرِى.»

"Şüphesiz Ben sana beş kelime öğreteceğim ki bunlar dînin direğidir; Benim mülkümün zevâl bulduğunu bilmediğin sürece Bana itâati terk etme! Benim hazînelerimin tükendiğini bilmediğin sürece rızkını dert etme! Düşmanın olan İblîs'in öldüğünü bilmedikçe sana ânîden bir baskın yapmayacağına güvenme ve onunla muhârebeyi terk etme! Benim seni kesinlikle affettiğimi bilmediğin sürece günahkârları ayıplama! Cennetime girmediğin sürece de Benim mekrimden emin olma!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/338)*

Bu mânâda Farsça ebyâtta şöyle gelmiştir:

هَمِه تَخْت و مُلْكِى پَذِيرَدْ زَوَالْ بَجُزْ مُلْكِ فَرْمَانَدَهٔ لاَ يَزَالْ

"Bütün taht, saltanat ve mülkler zevâl kabul eder, yok olur,
O zevâl bulmayacak Ferman Sâhibinin mülkü dışında."

*Mâlumdur, **Cenâb-ı Hakk**'ın mülkü lâ mekândır (mekânsızdır). Bu fânî dünyâda olan mülk, taht ve saltanat zâil olur, fenâ bulur, ancak **Cenâb-ı Hakk**'ın mülk-ü lâ mekânı olan saltanat-ı İlâhî ve mülk-ü lâ yezâli (İlâhî saltanatı ve sonsuz mülkü) bâkî ve dâimdir.*

دَرْ دَائِرَهٔ فَرْمَانْ مَا نُقْطَهٔ تَسْلِيمِيمْ لُطْف آنْچه تُو اَنْدِيشِى و حُكْمْ آنْچه تُو فَرْمَايِى

"Biz fermân dâiresinde teslîm noktasıyız,
Lütûf Senin ihsan ettiğindir, hüküm de Senin buyruğundur."

كُجَا سَرْ بَرْ آرِيمْ اَزِينْ عَار و نَنْگْ كِه بَا اُو بَصُلْحِيم و بَا حَقْ بَجَنْگْ

"Bu âr ve hayâdan başımı nasıl kaldırayım,
Zîrâ o (nefis ve şeyta)**nla barışta Cenâb-ı Hakk ile cenk ve savaştayız."**

Hâşâ sümme hâşâ yâni emr-i İlâhiyyeye adem-i inkıyâddan kinâyedir.

مَكُنْ بَنَامَه سِيَاهِى مَلاَمَتْ مَنِ مَسْتْ كِه آگَهَسْتْ كِه تَقْدِيرْ بَرْ سَرَشْ چه نِوِشْتْ

"Ben sarhoşu günahkârlıkla kınama,
Kim bilir ki takdîr-i İlâhî onun başı üzere ne yazdı?"

Ey zâhid! Zâhirperest bir kişi:

«مَنْ عَمَّرَ بَاطِنَهُ خَرَّبَ ظَاهِرَهُ.»

"İç âlemini mâmur kılan dış âlemini tahrip eder" sırrınca ta'mîr-i kalp (kalbi mâmur kılmak) için sünen-i enbiyâ (peygamberlerin sünnetleri) olan fakr ve fâkeyi (muhtaç kalma hâlini) ihtiyâr (tercih) ederek, bizim zâhirimizin harâb görünmesini bir günâh zannedip de biz mest-i aşk-ı İlâhî'ye (İlâhî aşk sarhoşu olan bize) melâmet eylemesin. Sen esrâr-ı mâneviyyeden ve lezzât-ı rûhâniyyeden haberdâr değilsin. Kim bilir takdîr-i Hüdâ Hâfızın başına ne yazdı? Sen hemen kendi hâlinle meşgûl ol da, kimsenin aybına nazar etme. Çünkü sen ehl-i temyîz (iyiyi kötüyü ayıracak biri) değilsin. *(Hâfiz Şerhi Konevî Efendi:1/184)*

Bana günahkârlıkla ta'n etme. Zîrâ takdîr kaleminin kendisinin başına ne yazdığına kim muttalîdir? Yâni, benim tevbe sebebiyle bağışlanmam, seninse gurûr-i ibâdet ve tâatle mübtelâ ve giriftâr olman (yaptığın ibâdetlerin gururuna düşürülmen) mümkündür. O halde kimseye ta'n-u teşnî (tenkit ve hakâret) câiz değildir. (Hâfiz Şerhi Sûdî Efendi:1/186)

زَاهِدْ اِيمَنْ مَشْوْ اَزْ بَازِئِ غَيْرَتْ زِنْهَارْ كِه رَهْ اَزْ صَوْمَعَه تَا دَيْرِ مُغَانْ اِينْ هَمِه نِيسْتْ

"Ey zâhid, (korkuyu terk edip de) **emîn olma, gayretin oyunundan sakın, Zîra ibâdethâne ile putperest tapınağının arası o kadar da uzak değil."**

Ey zâhid kişi!

﴿مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾

*"O (sayısız nîmetlerle sana ikramda bulunmuş) **Kerîm olan Rabbine karşı seni aldatmış olan şey nedir** (ki: "Nasıl olsa O beni affeder!" diyerek O'na isyan etme cesâretini kendinde bulabiliyorsun ve şeytanın: "İstediğini yap, nasıl olsa Rabbin Kerîm, kimseye azap etmez!" gibi laflarına aldanıyorsun)?"* (İnfitâr Sûresi:6) *sırrınca, ibâdât ve tâatına, zühd ve takvâna mağrûr olup, mekrullâhdan (Allâh'ın mekrinden) emîn olma ve havfullâhı (Allâh korkusunu) terk edip, sakın şeytân gibi bî edeplik (edepsizlik) etme, aksi hâlde gayretullâh (Allâh'ın kıskançlığı) zuhûr eder de, dergâh-ı **Hakk**'dan matrûd olmak (kovulmak) ile kendini rüsvây edersin. Senin hemen beyne'l-havf ve'r-racâ (korkuyla ümit arasında) olman lâzımdır.*

*Ey zâhid, zinhâr (sakın) **Allâh**'ın gayretinden (kulunun, yasakladığı şeyleri işlemesini kıskanarak gazaba gelmesinden) ve mekrinden emîn olma! Hâsılı ibâdetine mağrûr olma. Zîrâ ibâdethâneden deyr-i muğâna (müşrik tapınağına) dek olan yol ve mesâfe pek uzak değildir, yâni bugün mescitte olan yarın dalâlete düşüp manastırda olabilir. Bugün manastırda olan yarın hidâyet bulup İslâm'a girerek câmiye gelebilir.* (Hâfiz Şerhi Sûdî Efendi:1/262-263)

Artık akıllı kişiye düşen, ömrünün sonuna kadar gayretle cihat etmesidir ki bu sâyede **Allâh-u Te'âlâ** onun fânî varlığından gelen seyyiâtını mahvetsin ve cemâl, celâl nurlarıyla onu setretsin. **Allâh-u Te'âlâ** Kendi katında bulunanlara rağbet ederek sâhip olduğu imkânlarından vazgeçen kimseler için büyük fazl-u kerem sâhibidir. Büyük fazl ise, fenâfillâhtan sonra bekābillâh makāmına ermektir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; buranın mânâsı: "Siz **Allâh**'tan sakınırsanız O sizin için dinde bir nur kılar ki, o nur hakla bâtıl arasındaki şüpheyi aydınlatır."

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Cüneyd** (Rahimehullâh) şöyle demiştir: "Kul Rabbinden sakındığı zaman **Allâh-u Te'âlâ** ona, hakkı bâtıldan ayırmasına yardımcı olacak bir anlayış verir ki bu, takvânın netîcesidir. Bu hâl ilk olarak bizzat **Allâh-u Te'âlâ**'dan gelir, ikinci olarak da kesbî olur. Buna göre kul, **Allâh-u Te'âlâ**'dan sakındığı zaman o takvâsı sebebiyle hak ile bâtıl arasında ayrım yapma bilgisi kazanır da böylece doğru ve yanlış birbirinden ayrılır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; furkān, hakla bâtılın arası kendisiyle seçilen bol ilimler ve güçlü ilhamlardır. Âlimlerin furkānı, burhanlarının meclûbu

olan (bildikleri delillerin celbettiği) ilimlerdir. Âriflerin furkānı ise, irfanlarının mevhûbu olan (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmelerinin kendilerine bahşettiği) hâllerdir.

Demek ki âlimler dâimâ kendi gayretleriyle berâberdirler (dâimâ çabalayıp yorularak ilim tahsil ederler), bunlar ise Rablerinin cömertliği muktezâsınca hareket etmektedirler. İrfan; **Allâh-u Te'âlâ**'nın tanıtmasıdır, tekfir; **Allâh-u Te'âlâ**'nın hafifletmesidir, ğufrân ise; **Allâh**'ın, kuluna teşrîfi (şeref vermesi)dir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Kendisine yönelen takvâ sâhiplerinin kalplerine ilkā buyurduğu furkān, **Hazratü'l-ğuyûb**'tan kulûbe vârid olan İlâhî vâridâtın, yâni bütün ğaybları bilen **Allâh-u Te'âlâ**'dan kalplere gelen mânevî ilhamların nûrudur ki bu üç kısımdır, birincisi; intibâh vâridîdir ki bu, gafletle uyanıklık, tembellikle ibâdete kıyam arasını ayıran bir nurdur. Bu uyanıklık ilhâmı kendisine gelen kişi gafletini ve nefsinin kötü arzusunu terk ederek **Mevlâ**'sına yönelir.

İkincisi; ikbâl vâridîdir ki bu, hicâb zulmeti (**Allâh-u Te'âlâ**'dan perdelenme karanlığı) ile berâber kalmak ile dostları müşâhedeye yolculuk yapmak arasını ayıran bir nurdur.

Üçüncüsü; visâl vâridîdir ki bu da, yaratılmış âlemlerin karanlığı ile **Mevlâ**'yı müşâhede nûrunun arasını ya da (**Allâh-u Te'âlâ**'nın) eser(lerinin) bulutlarının karanlığı ile şems-i irfânı (eserlerinin sâhibi olan **Allâh-u Te'âlâ**'yı tanıma güneşini) müşâhede arasını ayıran bir nurdur. İşte '**Hıkem**' kitabında zikredilen:

«إِنَّمَا أَوْرَدَ عَلَيْكَ الْوَارِدَ لِتَكُونَ بِهِ عَلَيْهِ وَارِدًا. أَوْرَدَ عَلَيْكَ الْوَارِدَ لِيَتَسَلَّمَكَ مِنْ يَدِ الأَغْيَارِ، وَلِيُحَرِّرَكَ مِنْ رِقِّ الآثَارِ. أَوْرَدَ عَلَيْكَ الْوَارِدَ لِيُخْرِجَكَ مِنْ سِجْنِ وُجُودِكَ إِلَى فَضَاءِ شُهُودِكَ.»

"**Allâh-u Te'âlâ** sana bir vârid (ilhâm ve feyiz) getirmiştir ki, sen o vârid ile **Allâh-u Te'âlâ**'ya vârid olasın (O'nun huzûruna varasın). Yine sana bir vârid ilhâm etmiştir ki böylece seni yabancıların elinden teslim alsın ve eserlerin köleliğinden hürriyetine kavuştursun. **Allâh-u Te'âlâ** sana bir vârid de nasîb etmiştir ki, böylece seni varlığının zindanından çıkarıp müşâhedenin fezâsına kavuştursun."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: Ey îmân edenler! Hâinlikten ve mal, evlât sevgisiyle hicaplanmaktan sakınırsanız O size hak ile bâtılın arasını ayıracak bir nur ihsân eder, nefislerinizin sıfatlarını örter ve kendi zatlarınızdan ibâret olan varlık günahlarınızı bağışlar. **Allâh** büyük fazl-u kerem sâhibidir, bu sayılanları da yapar, daha neler neler de yapar!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Kur'ân-ı Kerîm'in bir isminin de Furkān olduğu:

﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾

"Bütün âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkān'ı peyderpey indiren O Zât'ın bereketi dâimâ çok olmuştur" *(Furkān Sûresi:1)*

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde **Kur'ân-ı Kerîm**'in hak ile bâtılın arasını ayıran bir furkān olduğunu beyân etmiş, tefsirinde bulunduğumuz âyet-i kerîmede ise takvâya riâyet edenlere ise furkān vereceğini açıkladı. Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** takvâya riâyet edenlerin kalplerine Furkān'ın nûruyla hakkı bâtıldan ayıracak bir kābiliyet vereceğini vaad etmiştir.

Takvâya riâyetin insana mârifet kazandıracağı:

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ﴾

"Allâh(ın emir ve yasaklarına isyan)**dan hakkıyla sakının!** (Böylece) **Allâh size öğretecektir."** *(Bakara Sûresi:282)*

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde takvâ üzere yaşayanlara dünyâ ve âhiretle ilgili kârlarını öğreteceğini beyân ettiği gibi, tefsirinde bulunduğumuz âyet-i kerîmede de takvâ şartını yerine getirenlere iyiyi kötüden ayıracak bir mârifet bahşedeceğini açıklamıştır.

Allâh-u Te'âlâ'nın îmân edip amel-i sâlih işleyenlere vaad etmiş olduğu mükâfâtlar:

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا﴾

"Allâh, o îman (şartlarını şeksiz şüphesiz tasdik) **etmiş olan ve** (namaz, oruç, hac, zekât gibi) **sâlih ameller işlemiş bulunan sizlere** (şöyle) **vaad**(ler)**de bulunmuştur ki; kasem olsun; elbette onlardan önceki** (îmanlı ve itaatli) **kimseleri** (yeryüzünde hükümrân kılarak) **halîfe kıldığı gibi**/*(düşmanları olan kâfirleri helâk ettikten sonra onların)* ***yerlerine geçirdiği gibi***/ **kesinlikle onları da yerin tamâmında** (diledikleri gibi yönetimi ele geçiren) **halîfe**(ler) **yapacaktır**/*(düşmanlarını helâk edip)* ***yerlerine geçirecektir***/**, yine andolsun ki; elbette onlar için seçip beğendiği** (İslâm) **dinlerini mutlakā kendileri için** (yüceltip tüm dinlere gâlip kılarak ve düşmanlarının onun aleyhindeki gayretlerini boşa çıkararak, o dîni her konuda hükümleriyle sürekli amel edebilecekleri şekilde) **iyice sâbit kılacaktır ve yine yemin olsun ki; elbette** (düşmanlarından) **korkularının ardından onları**(n durumlarını) **gerçekten mükemmel bir güvenceyle değiştirecektir. Çünkü onlar** (sâdece) **Bana ibâdet etmektedirler, Bana hiçbir şeyi ortak koşmamaktadırlar!** *(Nûr Sûresi:55)*

Tefsirinde bulunduğumuz âyet-i kerîmede takvâya riâyet edenlere Furkān ihsân edileceği vaad edilmiştir. Furkān'ın bir mânâsı da kâfirlerle müminlerin arasını ayıracak büyük bir kuvvet ve zuhur demektir. İşte Nûr Sûresinin âyet-i kerîmesinde

de îmân edip amel-i sâlih işleyerek takvâyı tamamlamış olan kullara vaad edilen kuvvetin tafsîlâtı zikredilmiştir.

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾

"O kimseler ki (kâfirlerin düşünmeye değer bile kabûl etmedikleri o âyetlere) **îmân etmiştirler ve** (bu îmâna yakışır şekilde) **sâlih ameller işlemiştirler; muhakkak ki îmanları sebebiyle Rableri onları** (arzuladıkları cennete) **hidâyet edecektir! O** (nîmetlerle dolu) **Na'îm cennetlerinde**(ki köşklerinde otururlarken) **onların** (ağaçlarının) **altından sürekli ırmaklar akacaktır."** *(Yûnus Sûresi:9)*

Bu âyet-i kerîmede takvâ sâhiplerine vaad edilen furkān'ın bir mânâsı, sâhibini hidâyete erdirecek olan bir nurdur. İşte Yûnus sûresinin âyet-i kerîmesinde de îmân edip amel-i sâlih işleyerek takvâ şartını yerine getirmiş olan kullara vaad edilen hidâyet anlatılmıştır.

Bu âyet-i kerîmeler birlikte mülâhaza edildiğinde takvânın îman ve amel-i sâlihten, îman ve amel-i sâlihin de takvâdan ibâret oldukları ve aynı mükâfâtları kazandıracakları anlaşılmış olur.

Günahların mağfiret edilmesi için şart koşulan hususlar:

﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

"(Habîbim! Ehl-i Kitap, müşrik veyâ Müslüman; **Allâh**'ı sevdiğini iddiâ eden herkese) **de ki: 'Eğer siz Allâh'ı seviyor olduysanız, bana hakkıyla uyun ki Allâh da sizi sevsin**(; sizden râzı olup sevap versin) **ve sizin için günahlarınızı örtsün. Allâh** (Kendisini sevenlerin günahlarını çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (Habîbine uyarak sevgisini kazananlara da çok acıyan bir) **Rahîm'dir.'"** *(Âl-i İmrân Sûresi:31)*

﴿لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾

"Andolsun ki; eğer namazı dosdoğru kılarsanız, zekâtı verirseniz, rasüllerime inanırsanız, onları büyük tutarsanız/*kendilerine yardım ederseniz*/ ve (hayır yollarına harcamak sûretiyle) **Allâh'a güzel bir ödünçle borç verirseniz, yemin olsun ki;** (yapmış olduğunuz) **kötü işlerinizi elbette sizden örterim ve kasem olsun ki; muhakkak sizleri** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından ırmaklar akmakta olan pek kıymetli cennetlere girdiririm."** *(Mâide Sûresi:12)*

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"O kimseler ki (Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, Kur'ân'a ve diğer îman şartlarına şüphesiz bir şekilde) **îmân etmişlerdir ve** (namaz, oruç, hac, zekât gibi) **sâlih ameller işlemişlerdir, andolsun ki; kötü işlerini onlardan kesinlikle tamâmen örteceğiz ve yemin olsun ki; yapmakta bulunmuş oldukları şey**(e verilecek ecr)**in en güzeli** (olan; bire on ve daha fazla sevap) **ile onları elbette mükâfatlandıracağız."** *(Ankebût Sûresi:7)*

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ وَأُخْرَى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Sizi çok acı verici büyük bir azaptan kurtaracak olan pek değerli bir ticâreti size göstereyim mi? Allâh'a ve Rasûlüne (hakîkî mânâda) **îmân edeceksiniz, mallarınızla ve canlarınızla da Allâh yolunda cihatta bulunacaksınız! İşte size! Bu sizin için** (her şeyden) **daha hayırlıdır. Eğer siz** (bunun size ne kadar yararlı olacağını) **bilmekte olsaydınız** (elbette îman ve cihâdı her şeye tercih ederdiniz)**!**

(Eğer böyle yaparsanız,) **O sizin için günahlarınızı bağışlar ve sizi** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmakta bulunan pek değerli cennetlere ve Adn cennetlerinde bulunan çok temiz ve hoş meskenlere girdirir. İşte sana! Ancak bu pek büyük bir kurtuluştur.**

(Îman ve cihat sâyesinde) **bir diğer** (nîmet)**i** (daha elde edeceksiniz) **ki, siz onu sevmektesiniz; Allâh'tan büyük bir yardım ve pek yakın bir fetih!** (Yâ **Muhammed**!) **O** (anlatılan vasıfları takınan) **müminleri** (iki cihan saâdetiyle) **müjdele!"** *(Saff Sûresi:10-13)*

Tefsirinde bulunduğumuz âyet-i kerîmede küçük ve büyük günahların bağışlanması için sâdece takvâ şartı zikredilmişse de, bu başlık altında zikrettiğimiz diğer âyet-i kerîmelerde takvâ hakkında bâzı tafsîlâta yer verilmiştir. Buna göre Âl-i İmrân Sûresinin âyetinde **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***e hakkıyla ittibâ"**, Mâide Sûresinin âyetinde **"Namaz kılma, zekât verme, peygamberlere îman ve tâzim, bir de Allâh'a güzel ödünç verme"**, Ankebût Sûresinin âyetinde **"Genel mânâda îman ve amel-i sâlih"**, Saff Sûresinin âyetinde ise **"Allâh'a ve Rasûlüne îman, bir de Allâh yolunda mal ve can ile yapılacak cihat"** şartları zikredilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ cümlemizi bu şartları bihakkın îfâya muvaffak kılarak kalplerimize furkān ihsan eylesin!

﴿ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللهُ وَاللهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (30)

(وَإِذْ يَمْكُرُ) (Hatırla) **o zamânı ki tuzak kuruyordu,** kime? (بِكَ) **sana,** kim? (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** niçin tuzak kuruyordu? (لِيُثْبِتُو) **tutup bağlasınlar diye,** kimi? (كَ) **seni,** (أَوْ يَقْتُلُو) **yâhut öldürsünler,** kimi? (كَ) **seni,** (أَوْ يُخْرِجُو) **yâhut çıkarsınlar,** kimi? (كَ) **seni,** (وَيَمْكُرُونَ) **böylece hîle yapıyorlardı,** (وَيَمْكُرُ) **ama hîlelerine karşılık veriyordu,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** (وَاللهُ) **zâten Allâh,** kimdir? (خَيْرُ الْمَاكِرِينَ) **hîlelere karşılık verenlerin hayırlısıdır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Hani o kâfir olmuş kimseler, seni tutup (bir evde hapsederek) **bağlasınlar yâhut seni öldürsünler ya da seni** (Mekke'den sürgün edip) **çıkarsınlar diye sana tuzak kuruyordu. Oysa onlar hîle yapıyorlarken Allâh da** (müşrikleri **Bedir**'e çıkarıp, Müslümanları onlara az göstererek savaşa girişmelerini sağladıktan sonra kâfirleri bozguna uğratarak, onların) **hîleler**(in)**e karşılık veriyordu. Zâten hîlelere karşılık verenlerin hayırlısı ancak Allâh'tır.** (Nitekim O'nun mekri o kadar güçlüdür ki, ona nispetle kimsenin hile ve tuzağına îtibar olunmaz.)"

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** geride tefsir edilen:

﴿وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَيكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ﴾

"Hani siz yeryüzünde zayıf tutulan bir azınlıktınız, insanların sizi kapmasından korkmaktaydınız ama Allâh sizi barındırdı ve yardımıyla destekledi..." âyet-i kerîmesiyle müminlere yapmış olduğu iyilikleri naklettikten sonra bu âyet-i kerîmesiyle de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yaptığı iyiliği konu etmiştir ki o da, müşriklerin hîlesini ve hîlekârların tuzağını **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den savuşturmuş olmasıdır.

İbni İshâk, Abdürrezzâk, Ahmed ibni Hanbel, Abd ibni Humeyd, İbni Münzir, İbni Cerîr, İbni Ebî Hâtim, Semerkandî, Taberânî, Beyhakî, Ebuşşeyh, İbni Merdûye, Ebû Nu'aym, Hatîb, Beğavî ve **Mazharî** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün **İbni Abbâs, Katâde** ve **Mu'âviye ibni Kurra** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklettiklerine göre; **Medîne** halkı olan Ensâr Müslüman olunca **Kureyş Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendi beldelerinin dışında başka yerlerden taraftar bulduğunu, bâzı Ashâbının onlara hicret etti-

ğini, orada yurt edindiklerini, koruma ve güç bulduklarını farkettiler ve onun işinin büyümesinden ve netîcede onlara gâlip gelmesinden korkmaya başladılar.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de **Medîne**'ye hicretinden endişelenerek **Kureyş**'in her bir kabîlesinin ileri gelenlerinden bir topluluk **Rasû-lüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in durumu hakkında istişâre yapmak üzere **Dârün-nedve**'de toplandılar. Orası **Kusayy ibni Kilâb**'ın eviydi ki, **Kureyş** orada istişâre yapmadan hiçbir hükme varmazlardı. O güne zahmet günü adı verilmişti. Zîrâ o evde izdiham oluşmuştu. Meşverenin ileri gelenleri ise **Rabî'a**'nın oğlu **Utbe** ve **Şeybe, Ebû Cehl ibni Hişâm, Tu'ayme ibni Adiyy, Şeybe ibni Rabî'a, Nadr ibni Hâris, Ebu'l-Bahterî ibni Hişâm, Zem'a ibni Esved, Haccâc**'ın iki oğlu **Nebih** ve **Münebbih, Ümeyye ibni Half, Hakîm ibni Hizâm, Ebû Süfyân** ve **Cübeyr ibni Mut'im** idiler. Bu son üç kişi daha sonra Müslüman oldu.

İblîs -le'anehullâh- üzerinde aba bulunan yaşlı bir ihtiyar kılığında karşılarına çıktı, onu kapıda durur halde gördüklerinde: "Bu yaşlı da kim?" dediler. O: "**Necd** ehlinden bir ihtiyar, sizin toplantınızı işittim ve konuştuklarınızı duyabilmek için sizinle birlikte olmak istedim, herhalde benden hiçbir görüş ve fikir saklamazsınız. Zâten ben sizin hemşîrenizin oğluyum" deyince: "Tamam buyur gir, bir kavmin hemşîresinin oğlu onlardandır" dediler.

İstişâre başladığında ilk sözü şeytan alarak: "Bu adamın durumu hakkında iyi düşünün. Vallâhi yakın ola ki bu güçlenerek sizin işinize karışmaya başlar" dedi. Bunu duyan diğerleri de: "Gerçekten gördüğünüz gibi bu adamın işi ilerledi, yakında kendisine tâbi olanlarla birlikte üzerimize sıçrayabilir. Hemen bir istişâre yapıp buna ne yapayacağımız hakkında bir karar vermeliyiz" dediler.

İçlerinden **Ebu'l-Bahterî**: "Benim reyimi sorarsanız **Muhammed**'i yakalayıp bir evde hapsedin, onu sağlam bir şekilde bağlayın, evin kapısını da sıkıca kapatın. Ancak yemeğini suyunu verecek kadar bir delik bırakın. Sonra ondan önceki şâirlerden **Züheyr** ve **Nâbiğa** ölüp gittiği gibi onun da ölmesini bekleyin, çünkü o da o şâirler gibi biri" dedi.

Bu istişâreyi duyan **Allâh** düşmanı **Şeyh-i Necdî** sûretindeki şeytan: "Bu ne kötü bir görüş! Vallâhi siz onu bir evde hapsedecek olursanız elbette onun fikirleri o hapsolduğu yerden dışarı çıkıp arkadaşlarına ulaşır ve çok yakında onlar onu sizin elinizden kurtarmak için size saldırırlar, sonra da onu sizden korurlar, hattâ ben onun sizi buralardan çıkartmayacağına bile emin değilim, siz başka bir fikir düşünün" diye haykırdı. Bunun üzerine meclis: "**Şeyh-i Necdî** doğru söyledi" dediler.

Sonra **Âmir ibni Lüeyyoğulları**'ndan **Hişâm ibni Amr** söz alarak: "Benim fikrime gelince; onu bir devenin üzerine bindirip aranızdan çıkarın, artık onun ne yaptığı ve nerede yerleştiği size zarar vermez, sıkıntısı sizden uzaklaşınca siz ondan kurtulursunuz. Artık derdi başkasına kalır" dedi.

Şeyh-i Necdî: "Olmaz, vallâhi bu doğru fikir değil! Siz akıllarınızı karıştıran bir adamı alıp başkalarına göndereceksiniz, bu sefer onları da ifsâd edecek. Siz onun

sözünün halâvetini, lisânının tatlılığını ve söylediği sözlerle kalplere tesir etmesini görmüyor musunuz? Vallâhi siz bu dediğinizi yaparsanız elbette o çıkıp gidecek, diğer **Araplar**'ın kalplerini kendisine meylettirecek, sonra onlarla sizin üzerinize yürüyüp sizi buralardan çıkaracak ve soylularınızı katledecek" deyince onlar: "Vallâhi bu ihtiyar doğru söyledi, biz başka fikir düşünelim" dediler.

Sonunda **Ebû Cehil**: "Vallâhi size öyle bir istişâre vereceğim ki, henüz siz onu idrâk edemediniz. Fakat ben bundan başka bir fikir de düşünemiyorum. Bence **Kureyş**'in her boyundan hasepli-nesepli, güçlü-kuvvetli bir delikanlı seçersiniz, sonra her birine keskin bir kılıç verirsiniz, böylece onlar ona tek bir kişinin darbesiyle bir anda vururlar. Onu öldürdüğünüz zaman kanı bütün kabîlelere dağılır. Ben **Hâşimoğulları**'ndan bu âilenin **Kureyş**'in tamâmıyla harbetmeye kâdir olacaklarını düşünmüyorum. Zâten kendileri de bu durumu görünce diyeti kabul ederler, **Kureyş** de onun diyetini öder, ondan sonra hepimiz rahata kavuşuruz ve sıkıntısını üzerimizden atarız" dedi.

Bunu duyan **Şeyh-i Necdî**: "Vallâhi bu söz doğrudur, söz bu delikanlının sözüdür, içinizde en isâbetli rey sâhibi budur, ben de başka bir şey düşünemiyorum" deyince hepsi birden **Ebû Cehil**'in bu görüşünde karar kılarak dağıldılar.

Bunun üzerine **Cibrîl Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek o gece kaldığı yerde yatmamasını emretti ve ona **Kureyş**'in tuzağını bildirdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de o gece evinde kalmadı, **Allâh-u Te'âlâ** o anda kendisine **Mekke**'den çıkış izni verdi, onlara hicreti emretti ve onlara cihâdı farz kıldı. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ اَلَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللهُ﴾

"(Bu zamâna kadar **Mekke** müşriklerinden eziyet çeken sahâbeye, onlarla savaşma müsâadesi verilmediyse de, şimdi) **o kendileriyle savaşılmakta olan, ancak: 'Rabbimiz sâdece Allâh'tır!' dediler diye haksız yere yurtlarından çıkarılan kimselere, gerçekten onlar zulme uğratıldıkları için** (müşriklere savaş açmaya) **izin verilmiştir. Şüphesiz ki Allâh onlara yardım** (edip kâfirlere gâlip) **etmeye elbette** (hakkıyla gücü yeten bir) **Kadîr'dir"** *(Hac Sûresi:39-40)* âyet-i kerîmelerini indirdi. Bu iki âyet harp husûsunda nâzil olan âyetlerin ilki oldu.

Gece olunca **Kureyş**'ten seçilen delikanlılar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kapısında toplanıp onun uyumasını gözlemeye başladılar, o zaman hep birlikte saldırıya geçeceklerdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların mevzîlendiğini görünce **Ali ibni Ebî Tâlib**'e kendi yatağında uyumasını emretti ve kendisi uyurken giydiği hırkasına işâretle:

«اِتَّشِحْ بِبُرْدَتِي فَإِنَّهُ لَنْ يَخْلُصَ إِلَيْكَ مِنْهُمْ أَمْرٌ تَكْرَهُهُ.»

"Benim şu hırkama sarıl (yat)**, şüphesiz ki istemediğin hiçbir şey onlardan sana aslâ ulaşamayacaktır"** *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/244; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/34)* buyurdu. Tam o

sırada kapıda toplananlar arasında bulunan **Ebû Cehil**: "**Muhammed** sanıyor ki siz ona uyarsanız **Araplar**'ın ve **Acemler**'in kralı olacaksınız, sonra da ölümünüzün ardından diriltilerek **Ürdün** bağları gibi cennetlere yerleştirileceksiniz. Eğer onun dediğini yapmazsanız o sizi kesecek, sonra da diriltilmenizin ardından yakılacağınız ateşe atılacaksınız" derken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* elinde bulunan bir avuç toprakla beraber:

«نَعَمْ! أَنَا أَقُولُ ذٰلِكَ وَأَنْتَ أَحَدُهُمْ.»

"Evet! Bunu ben söyledim, sen de o cehenneme gireceklerden birisin" *(Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/57)* diyerek evinden çıktı. **Allâh-u Te'âlâ** onların gözünü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den çevirdiği için hiçbiri onu göremediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Yâsîn-i şerîfin başından başlayıp:

﴿وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴾

"Biz onların önlerinden doğru büyük bir set, arkalarından doğru da büyük bir set koymuşuzdur, böylece onları(n gözlerini) **bürümüşüzdür. Bu yüzden onlar** (hiçbir hakikati) **göremezler"** *(Yâsîn Sûresi:9)* âyet-i kerîmelerini okuyarak onların kafalarına toprakları serpiştirmeye başladı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in başına toprak atmadığı hiçbir kimse kalmadı. Böylece kendisi gitmek istediği yere (**Ebû Bekr**'in evine) doğru hareket etti.

O sırada onlardan olmayan (mânevî) biri gelerek: "Burada ne bekliyorsunuz?" diye sordu. Onlar: "**Muhammed**'i" deyince o: "**Allâh** size umduğunuzu buldurmasın! Vallâhi **Muhammed** çoktan çıkıp yanınızdan geçti. Sonra kafasına toprak serpiştirmediği bir adam bırakmadı ve işine gitti" dedi. Bunu duyan herkes başını yokladığında kafasında bir miktar toprak buldu. Bunun üzerine evin içini gözlemeye başladılar. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yatağında **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı gördüklerinde: "Vallâhi bu **Muhammed**, devamlı kullandığı ridâsına bürünmüş uyuyor" dediler. Böylece sabaha yakın zamâna kadar beklediler. İçeri girdiklerinde hemen üstüne atladılar. Fakat **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı görünce: "Adamın nerede?" dediler. O: **"Bilemiyorum"** deyince: "Sen dara düşmüş biri gibi kıvranıp duruyordun, senin arkadaşın böyle yapmazdı. Biz zâten bundan şüphelenmiştik, gece bize gelen adam meğer doğru söylemiş" diyerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in izini sürmeye başladılar.

O sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekir** *(Radıyallâhu Anh)* ile berâber **Sevr** dağındaki mağaraya doğru hareket etmişlerdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sadâkatine ve güvenilirliğine inandıkları için müşrikler bile bütün emânetlerini onun yanında bırakıyorlardı. Bu yüzden **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı **Mekke**'de bırakarak emânetleri sâhiplerine geri verdirdi.

Bu konuda **Ali ibni Hüseyn** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen bir rivâyete göre; **Allâh** rızâsını aradığı için canını satanların ilki **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* olmuştur. Nitekim kendisi bu hususta şöyle demiştir:

وَقَيْتُ بِنَفْسِي خَيْرَ مَنْ وَطِىءَ الْحَصٰى وَمَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ وَبِالْحِجْرِ
رَسُولَ الْإِلٰهِ خَافَ أَنْ يَمْكُرُوا بِهِ فَنَجَّاهُ ذُو الطَّوْلِ الْإِلٰهُ مِنَ الْمَكْرِ
وَبَاتَ رَسُولُ اللهِ فِي الْغَارِ اٰمِنًا مُوَقًّى وَفِي حِفْظِ الْإِلٰهِ وَفِي سِتْرِ
وَبِتُّ أُرَاعِيهِمْ وَمَا يَتَّهِمُونَنِي وَقَدْ وُطِّنَتْ نَفْسِي عَلَى الْقَتْلِ وَالْأَسْرِ

"Canımla korudum o toprağa basanların en hayırlısını,
Beyt-i Atîk ile Hıcr'i tavâf edenlerin en hayırlısını.
İlâh'ın Rasûlü ki, kendisine tuzak kurulmasından endişe etti,
Ama lütuf sâhibi o İlâh onu o tuzaktan uzak etti.
Rasûlüllâh o mağarada geceledi emniyet içinde,
Korunmuş olarak O İlâh'ın hıfzında ve örtüsü içerisinde.
Onlar beni orada sanmıyorlarken, ben onları gözleyerek geceledim,
Zâten benim canım öldürülmeye ve esir alınmaya alışkın halkedilmişti."

Müşrikler mağaraya vardıklarında kapısında örümcek yuvasını görünce: "O buraya girmiş olsaydı kapıda örümcek ağı bulunmazdı" diyerek geri döndüler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o mağarada üç gün kaldıktan sonra **Medîne-i Münevvere**'ye hareket etti. **Medîne**'ye geldikten sonra da **Allâh-u Te'âlâ** kendisine nîmetini hatırlatmak üzere:

﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللهُ﴾

"Hani o kâfir olmuş kimseler, seni tutup (bir evde hapsederek) **bağlasınlar yâhut seni öldürsünler ya da seni** (Mekke'den sürgün edip) **çıkarsınlar diye sana tuzak kuruyordu. Oysa onlar hîle yapıyorlarken Allâh da hîleler**(in)**e karşılık veriyordu"** meâlindeki bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurdu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/134-135; İbni İshâk, es-Sîre:1/480; İbni Ebî Hâtim:5/1686; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/468; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:154; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/243-44 Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/94-102; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/55-58)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen bu kıssa **Kur'ân-ı Kerîm**'e çok muvâfıktır. Bunu Mûtezile imamlarından bâzıları da kabûl etmelerine rağmen **İblîs**'in insan sûretine girebilmesine îtiraz etmişlerdir. Oysa bu îtiraz şaşılacak bir şeydir. **Allâh-u Te'âlâ İblîs**'i türlü türlü vesveseler vermeye muktedir kıldığına göre ona kendi sûretini değiştirme imkânı vermiş olması nasıl yadırganabilir?

Geride zikredilen kıssaya benzer bir kıssa da **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan şöyle nakledilmiştir. Bir kere **Fâtıma** *(Radıyallâhu Anhâ)* ağlar vaziyette **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«مَا يُبْكِيكِ يَا بُنَيَّةُ؟»

"Ey kızım! Seni ağlatan nedir?" diye sordu. O: "Babacığım, nasıl ağlamayayım ki? **Kureyş**'in ulusları **Hıcr**'de toplanıp Lât, Uzzâ, Menât, Nâile ve İsâf adına: '**Muhammed**'i görürsek hepimiz tek bir adam gibi kalkacağız ve onu öldürmeden bırakmayacağız' diye yemin ettiler. Hattâ onlardan her biri senin kanından nasîbini bile belirlemiş" deyince:

«يَا بُنَيَّةُ! ائْتِينِي بِوَضُوءٍ.»

"Kızım, bana bir abdest suyu getir" buyurdu. Sonra abdest alıp Mescid'e çıktı. Onu gördüklerinde: "İşte o! İşte o!" dediler, fakat hiçbiri onun karşısına çıkamadı, hepsi kafasını eğdi ve çeneleri önlerine düştü de gözlerini bile kaldıramadılar. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gidip başlarına dikildi, sonra bir avuç toprak alarak üzerlerine saçtı ve:

«شَاهَتِ الْوُجُوهُ.»

"Suratlar kötü oldu" buyurdu. İşte o gün hangi birine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in attığı taşlardan biri isâbet ettiyse mutlaka o, **Bedir** günü kâfir olarak katledildi. *(İbni Hibbân, es-Sahîh, no:6468, 8/148; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2762, 4/486-487; Hâkim, el-Müstedrek, no:4742, 3/170-171; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:139; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:6/240; Sa'îd ibni Mansûr, es-Sünen, no:2913, 2/3789; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/62)*

Muttalib ibni Ebî Vedâ'a *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; **Ebû Tâlib Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Kavmin senin hakkında ne istişâre yapıyorlar?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ أَبِي وَدَاعَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ أَبَا طَالِبٍ قَالَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا يَأْتَمِرُ بِهِ قَوْمُكَ؟ قَالَ: «يُرِيدُونَ أَنْ يَسْجُنُونِي أَوْ يَقْتُلُونِي أَوْ يُخْرِجُونِي.» فَقَالَ: مَنْ أَخْبَرَكَ بِهٰذَا؟ قَالَ: «رَبِّي!» قَالَ: نَعِمَ الرَّبُّ رَبُّكَ، فَاسْتَوْصِ بِهِ خَيْرًا! فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَا أَسْتَوْصِي بِهِ؟ بَلْ هُوَ يَسْتَوْصِي بِي خَيْرًا.» فَنَزَلَتْ: ﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ﴾... الْآيَةَ.

"Beni hapsetmek yahut öldürmek veya sürgün etmek istiyorlar" buyurdu. O zaman amcası: "Bunu sana kim haber verdi?" deyince: **"Rabbim"** buyurdu. Bunu duyan **Ebû Tâlib**: "Senin Rabbin ne güzel rabmiş, ona iyi bak" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ben ona nasıl iyi bakabilirim, asıl O bana iyi bakabilir"** buyurdu. İşte bunun üzerine: **"Hani kâfirler sana tuzak kuruyordu..."** âyet-i kerîmesi nâzil oldu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/33; İbni Ebî Hâtim:5/1688; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/98)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; bir gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e günler hakkında suâl edilirken cumartesi günü sorulunca:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْأَيَّامِ، سُئِلَ عَنْ يَوْمِ السَّبْتِ فَقَالَ: «هُوَ يَوْمُ مَكْرٍ وَخَدِيعَةٍ.» قَالُوا: وَكَيْفَ ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «فِيهِ مَكَرَتْ قُرَيْشٌ فِي دَارِ النَّدْوَةِ إِذْ قَالَ اللهُ ﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللهُ وَاللهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾.»

"Hîle ve tuzak günüdür" buyurdu. O zaman: "Bu nasıl olur, yâ **Rasûlellâh**?" dediklerinde: **"Kureyş Dârünnedve'de Allâh-u Te'âlâ'nın:**

'Hani o kâfir olmuş kimseler, seni tutup (bir evde hapsederek) **bağlasınlar yâhut seni öldürsünler ya da seni** (Mekke'den sürgün edip) **çıkarsınlar diye sana tuzak kuruyordu. Oysa onlar hîle yapıyorlarken Allâh da hîleler**(in)**e karşılık veriyordu.**

Zâten hîlelere karşılık verenlerin hayırlısı ancak Allâh'tır' diye bahsettiği tuzağı o gün kurdu" buyurdu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/99)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; halkın bir mekri vardır, **Hakk**'ın da bir mekri vardır. Halkın mekri hîle ve acziyetten gelir, Hâlikın mekri ise hikmet ve kudretten gelir. Halkın mekri **Hakk**'ın mekrine karşı bâtıldır, ama **Hakk**'ın mekri dâimâ sâbit ve haktır.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

سِحْرْ بَا مُعْجِزَه پَهْلُو نَزَنَدْ اِيمَنْ بَاشْ سَامِرِى كِيسْتْ دَسْتْ اَزْ يَدِ بَيْضَا بَبَرَدْ

"Sihir mûcize ile rekābete kādir olamaz, emîn ol,
Sâmirî kimdir ki, yed-i beyzâya el çektirsin?!"

Zîrâ sihir mûcizeye ve bâtıl hakka gâlib ve mukābele etmeğe kādir olamaz. Ey sâye ve nazarı ehlullâhda (Allâh dostlarının himmet gölgesinde) olan tâlib, emîn ol ki, ***Mûsâ*** *(Aleyhisselâm)ın karşısına dikilen sihirbazlar* ***Musa*** *(Aleyhisselâm)ın asâsı önünde zebûn (zelil), mağlûb ve merdûd olduğu gibi merdân-ı Hüdâ'nın (****Allâh*** *erlerinin) kerâmeti ve kuvvet-i kudsiyesi önünde nefs ve şeytân gibi düşmanların sihri ve vesveseleri de mağlûb ve merdûddur. (Hâfiz Şerhi Konevi:1/699)*

Sihir mûcizeye yanaşamaz, onunla berâber olamaz. ***Sâmirî*** *kimdir ki,* ***Hazret-i Mûsâ****'yı yenebilsin!*

«اَلْحَقُّ يَعْلُو وَلَا يُعْلٰى.»

"Hak dâima üstün olur, onun üstüne çıkılamaz yâni; bâtıl hakka gâlib olamaz." Sehhâr (çok sihirbaz) olan ***Sâmirî****'nin,* ***Mûsâ*** *(Aleyhisselâm) gibi mûcizeler sâhibiyle bir olmasına ihtimal yoktur. Hâsılı* ***Sâmirî*** *her ne işlerse sihirdir, onun sihri* ***Hazret-i Mûsâ****'nın mûcizesine mukābil olamaz. (Hâfiz Şerhi Sûdî Efendi:1/699)*

Bir diğeri şöyle demiştir:

صَعْوَه كُو بَا عُقَابْ سَازَدْ جَنْگْ دَهَدْ اَزْ خُونِ خُودْ پَرَّشْ رَا رَنْگْ

"Kartalla kavgaya tutuşan kırlangıç kuşu,
Âkıbet kanadını kendi kanıyla boyar."

Yâni kartalla başa çıkamayıp kendisini helâk ettirir demektir.

Ebu'l-Aynâ *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: Benim zâlim hasımlarım vardı, onları **Ahmed ibni Ebî Dâvûd**'a şikâyet ettim ve: "Düşmanlarım birleştiler, tek bir güce dönüştüler" dedim. O:

﴿يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾

"Allâh'ın kudret eli onların ellerinin üstündedir" *(Fetih Sûresi:10)* âyetini okudu. Bu sefer ben: "Onlar hîlekârdır" deyince o:

﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾

"Kötü hîle ancak ehlini kuşatır" *(Fâtır Sûresi:43)* âyet-i kerîmesini okudu. Sonunda ben: "Onların sayısı çoktur" dediğimde o:

﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللهِ﴾

"Nice az cemaatler vardır ki Allâh'ın izniyle çok cemaate gâlip gelmiştir" *(Bakara Sûresi:249)* âyet-i kerîmesini okudu.

(Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:)

هَرْ كِرَا اِقْبَالْ بَاشَدْ رَهْنُمُونْ دُشْمَنَشْ گَرْدَدْ بَزُودِى سَرْ نِگُونْ

"İkbâl her kime kılavuzluk ederse,
Onun düşmanını baş aşağı eder süratle.

İkbâlin kendisiyle olduğu kişi düşmanlarını serî bir şekilde tepetaklak eder, yener. Zîrâ meydan, ikbâl sâhibinindir, artık onun önüne kim gelir?!

Hikâye: İkbâl denilen zâtın bir mahbûbu (sevdiği) var imiş, uzun bir süredir onu kaybetmiş ve dâimâ o mahbûbunu arar imiş. Ancak ikbâlin gözü, başı üzerinde olduğundan eline geçirdiği kişiyi bir kere yerden kaldırıp, mahbûbu olup olmadığını görmek için başına kadar getirirmiş. Çünkü gözü tepesinde olduğundan görmek için bakması gerekiyormuş. Eğer o kişi kendisinin aradığı mahbûb değilse hemen oradan bırakıp yere atarmış, artık kolu mu kırılır, başı mı yarılır aldırmazmış. Diğerini dahî böyle edermiş. Ve'l-hâsıl eline geçeni, önüne geleni böyle edermiş. Akıllı olan âdem, belki beni de ele geçirir korkusuyla, o ikbâlin aslâ yanına gitmez, belki olduğu mahalleye bile girmezmiş. Hâlbuki sen âh bîçâre, ikbâl beni tutsun diye rüşvet verip can atarsın, yazık yazık sana behey ahmak insan! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/727)*

Şu satırlar **"Vakāyı-ı İskender"**de altın ile yazılı olarak bulunmuştur:

«اِذَا كَانَ اللّٰهُ هُوَ غَايَةَ الْغَايَاتِ فَالْمَعْرِفَةُ بِهِ اَجَلُّ الْعِبَادَاتِ. وَاِذَا كَانَ الْمَوْتُ حَقًّا فَالرُّكُونُ اِلَى الدُّنْيَا غُرُورٌ. وَاِذَا كَانَ الْقَدَرُ حَقًّا فَالْحِرْصُ عَلَى الدُّنْيَا بَاطِلٌ. وَاِذَا كَانَ الْغَدْرُ فِى النُّفُوسِ طَبْعًا فَالثِّقَةُ بِكُلِّ اَحَدٍ عَجْزٌ. وَاِذَا كَانَ اللّٰهُ عَدْلًا فِى اَحْكَامِهِ فَعُقُوبَاتُ الْخَلْقِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيهِمْ.»

"Gâyelerin gâyesi **Allâh** olduğuna göre O'nu bilmek, ibâdetlerin en büyüğüdür. Ölüm hak olduğuna göre dünyâya meyletmek aldanmaktır. Kader hak olduğuna göre dünyâ hırsı boşunadır. Gaddarlık insan nefsinin tabiatı olduğuna göre herkese güvenmek âcizliktir. **Allâh-u Te'âlâ** bütün hükümlerinde adâletli olduğuna göre halkın başına gelen azaplar kendi elleriyle kazanmış oldukları günahlar sebebiyledir." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/340)*

Ebû Cehil Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürerek ona zarar vermek isteyince **Allâh-u Te'âlâ Bedir**'de onu katletmiştir ve şerrini Müslümanlardan gidermiştir. İşte bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın mahza adâletidir. Görmez misin ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gösterdiği büyük mûcizeleri müşâhede eden **Kureyş**'in ancak kâfirliği, inatçılığı ve adâveti (düşmanlığı) artmıştır. Demek ki onlar inanmama husûsunda insanların en katılarıdır. Oysa bu günkü kâfirlerden biri bir velînin kerâmetini görecek olsa ona eziyet etmekten vazgeçer, hattâ ona tâzime koşar.

Naklolunduğuna göre; kâfir sultanlarından biri bir Müslüman toplumu istîlâ edip kanlarını akıtmaya ve yağmalamaya başladı. Bâzı tasavvuf ehli dervişleri de katletmeyi arzuladı. Onların şeyhi sultanla görüşüp onu bu işten nehyedince sultan onlara: "Eğer siz hak üzereyseniz bana bir âyet gösterin" dedi, bunun üzerine şeyh

efendi orada bulunan deve pisliklerine işâret eder etmez onlar parlayan mücevherlere dönüştüler. Sonra susuz vaziyette yerde duran kâselere işâret edince onlar havada asılı kaldı ve içleri suyla doldu, ağızları yere doğru olduğu halde içlerinden bir damla bile damlamadı.

Bu durumu gören sultan gördüklerinden dehşete kapılınca meclis arkadaşlarından biri kendisine: "Bunu gözünde büyütme, çünkü bu sihirdir" dedi. O zaman sultan: "Bana başka bir şey daha göster" deyince, şeyh efendi ateş yakılmasını emretti, dervişlere de semâ' yapmalarını emretti. Vecd hâli dervişlere tesir edince şeyh efendi onları ateşe soktu, ateş de çok büyük bir ateşti. Sonra o şeyh efendi pâdişahın çocuğunu kapıp ateşe attı. Peşine kendisi de onunla birlikte kayboldu ve nereye gittikleri bilinemedi. Pâdişah da olan biteni seyrediyordu, artık o saatten sonra pâdişah çocuğu adına feryâd etmeye başladı. Bir zaman sonra ikisi birden ortaya çıktılar, sultanın oğlunun bir elinde elma, diğerinde nar bulunuyordu. Sultan ona: "Sen neredeydin?" diye sorunca o: "Ben bir bostandaydım, bu iki meyveyi alıp çıktım" dedi.

Sultan bu duyduklarından şaşkınlık geçirdi. Yanında bulunan kötü arkadaşları: "Bunun yaptıkları bâtıl bir sanattır" deyince sultan ona: "Sen bu kâseden içinceye kadar ben senin gösterdiklerinin hiçbirini tasdik etmeyeceğim" dedi. Sonra, bir damlası bile ânında öldürecek kadar kuvvetli zehirle dolu bir kâse çıkarttı. Bunun üzerine şeyh efendi tekrar semâ' yapılmasını emretti, nihâyet kendisine mânevî hâl ulaşınca birden kâseyi alıp içindekinin tamamını içer içmez üzerinde bulunan elbiselerin hepsi parçalandı. Kendisine başka elbiseler attılar, onlar da parçalandı, sonra bu hâl birkaç kere tekrarlandı. En sonunda bir ter attı ve artık elbiseler parçalanmadan kaldı. Bunu gören sultan onu âzad etti, kendisine tâzim ve tebcilde bulundu, artık katl-ü ifsattan vazgeçti. **Allâh**-u âlem belki de Müslüman oldu.

Görüldüğü üzere; bir velînin kerâmetini gören kâfir kral düşmanlıktan vazgeçip Müslümanlara hürmete başladı. Oysa **Kureyş** müşrikleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den gördükleri bunca mûcizelere rağmen düşmanlığı terk etmediler. Demek ki en büyük peygambere en büyük düşman nasip oldu.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللهُ) kavl-i şerîfi müşriklerin üç türlü hîlelerinin konu edilmesinin ardında zikredilmiştir ki bunun mânâsı birkaç şekilde açıklanmıştır. Bir mânâya göre: "Onlar tuzak kurarlarken **Allâh-u Te'âlâ** onların hîlesini geri çevirir ve zararını onlara döndürür" demektir.

Diğer bir mânâya göre: "**Allâh** onların hîlelerine karşılık vermektedir" demek olur ki bu da evvelki mânâya yakındır. Farklı bir mânâya göreyse bu cümle-i celîle: "**Allâh-u Te'âlâ** müşrikleri **Bedir**'e çıkararak ve Müslümanları onların nazarında az gösterip onların üzerine hamle yapmalarını sağlayıp sonunda da Müslümanların eliyle onları bozguna uğratarak o kâfirlere mâkir (hîle yapan kimsenin) muâmelesini yapmıştır" şeklinde tefsir edilmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَاللهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ) kavl-i şerîfinin îzâhı hakkında **Fahrurrâzî** ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)* şunları zikretmişlerdir: Kâfirlerin hîlelerinde hiçbir hayır bulunmazken burada **"Allâh mâkirlerin en hayırlısıdır"** buyrulması birkaç yönden îzah edilmiştir:

1- Allâh-u Te'âlâ Kendi fiiline karşı bütün mekir ve hîlelerin bâtıl olduğuna dikkat çekmek için burada **"Hayr"** lafzını zikretmiştir ki, kastedilen mânâ, **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiilinin ekvâ ve eşedd (daha kuvvetli ve daha güçlü) olduğunun beyânıdır.

2- Hayr lafzında tafdîl (başkasına karşı üstünlük) mânâsı düşünülmeyip haddi zâtında kendisinin hayrın ta kendisi olduğu da kastedilmiş olabilir.

3- Bâzı muhakkık âlimlerin beyânı vechile: **"Mâkirlerin hayırlısı"** şeklindeki izâfet terkibinin **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanılması iki türlü düşünülebilir. Eğer maksat **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinin kulların hîlekârlığından daha tesirli ve etkili olduğunu açıklamaksa o zaman izâfet "Tafdîl" için yâni kulların hîlekârlık fiillerinde mevcut olan cüz'î nüfûz ve tesire karşı **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinin daha tesirli olduğunu açıklamak içindir.

Bu mânâya göre, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulların fiillerine vermiş olduğu cüz'î tesir mülâhaza edilmiş olduğu için, bu durumda mekr fiilinin esasında bir iştirâk söz konusu olup, bu fiilde efdaliyet **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâd edilmek üzere: "**Allâh** mekr fiilini yapanların en üstünüdür" buyrulmuş olmaktadır.

Yok, eğer bu izâfet terkibinden maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, memkûrun bih (kendisine hîle muâmelesi yapılmış) olan kimseye ancak müstehak olduğu mekri isâbet ettirdiği mânâsı ise o zaman mekr fiilinde başkasının ortaklığı düşünülemez. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka herkese hakettiğini verecek kimse yoktur. Bu takdirde izâfet "İhtisas" yâni mekr fiilinin sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsus olduğunu ve bu fiilinde kimsenin O'na ortak olmadığını beyân için olur.

4- Bâzı âlimlere göre bu cümle-i celîle: "Yaz kıştan daha sıcaktır (yazın sıcağı kışın soğuğundan daha bunaltıcıdır)" sözü kabîlindendir ki böylece: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinin hayırlılığı başkasının hîlekârlığının şerliliğinden daha etkilidir" mânâsı kastedilmiştir.

5- Birçok âlim: "Mekr, 'Başkasına zarar celbedecek bir hîle' mânâsında olduğu için **Allâh-u Te'âlâ** hakkında düşünülmesi câiz olmayan şeylerdendir. Dolayısıyla bir müşâkele (kulların mekrine mukābele) söz konusu olmadıkça **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanılamaz" demişlerse de, buna îtiraz edenler:

﴿أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾

"Onlar Allâh'ın mekrinden emin mi oldular? Hüsrâna uğrayan bir kavimden başkası Allâh'ın mekrinden emin olmaz" *(A'râf Sûresi:99)* âyet-i kerîmesinde hiçbir müşâkele (kulların mekrine mukābele) olmadan da zikredildiğini öne sürmüşlerdir.

Buna cevap vermeye kalkanlar: "Bu âyet-i kerîmede de takdîrî bir müşâkele vardır (yâni **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinin kulların mekrine mukābil olduğu farzedilmektedir)

ki bu da gâyemizi îfâda yeterlidir" demişlerse de bunda da nazar (düşünme payı) vardır. Zîrâ **Ali** Kerramellâhu vechehû'nun:

عَنْ عَلِيٍّ كَرَّمَ اللهُ تَعَالَى وَجْهَهُ قَالَ: «مَنْ وُسِّعَ عَلَيْهِ فِي دُنْيَاهُ وَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّهُ مُكِرَ بِهِ فَهُوَ مَخْذُوعٌ فِي عَقْلِهِ.»

"Her kime dünyâda geniş imkân verilir de o kişi kendisine bir mekr yapıldığını (imtihan için hîle muâmelesi yapıldığını) **bilmezse o kişi anlayış bakımından aldatılmıştır"** sözünde takdîrî bir müşâkele düşünmek cidden uzaktır, hattâ hiçbir insaflı kişi bunu iddiâ etmeye bile yanaşamaz desek yeridir.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mekr iki türlüdür, biri; karıştırma mânâsında bir mekrdir. Diğeri ise helâk etme anlamında bir mekrdir.

Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânına göre; mekr gizli nîmette olur, istidrâc ise açık nîmette olur.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, onu **Mekke**'den muhâcir olarak **Medîne**'ye çıkarttığı vakit kendisine ne kadar iyilikte bulunduğunu, onu düşmanlarından kurtardığını, gizlice ona hîle yapıp öldürmek isteyenlerin tuzağını ona bildirdiğini bu âyet-i kerîmesiyle hatırlatmıştır.

Mekr; gizlice kötülük kastederken görünüşte iyilik açıklamaktır. **Allâh**'ın mekri, kulların mekrine cezâ vermekten ibârettir. Böylece onların kalplerine kendilerine iyilik ettiği vehmini atar, oysa hakîkatte onlara azap etmektedir. **Allâh-u Te'âlâ** bir kavmi dünyâ ile meşgul ettiği zaman onların bütün himmetlerini dünyâya harcatır da böylece onlar âhiret işlerini unuturlar. İşte bu onlara yapılan bir mekirdir. Çünkü kendilerini dünyâya alıştırırlar sonra **Allâh-u Te'âlâ** onlara tam da güvenceye kavuştukları yerden kötü bir âkıbet musallat eder ve onları ansızın yakalar.

Bâzı kavimlerin, insanlar arasında güzel övgüye nâiliyet gibi **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine verdiği nîmetlere ve kendilerine birçok ibâdet nasîb olmasına aldanmaları da **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekirlerinden biridir. Böyle kişiler insanlar nezdinde ikrâma mazhar mükrem kişiler olarak görünseler de aslında iç âlemleri **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeye takılı kalmış durumdadır ve onlar **Allâh**'tan gâfil kimselerdir. İşte bu mânâda:

وَقَدْ حَسَدُونِي فِي قُرْبِ دَارِي مِنْكُمُ وَكَمْ مِنْ قَرِيبِ الدَّارِ وَهُوَ بَعِيدٌ

"Evim size yakın diye beni kıskandılar,
Oysa nice evi yakın olan vardır ki kendisi uzaktır" denilmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Ey kalp! Hani o nefsânî alâkalar, hazlar ve şehvetler gibi yol kesici kâfirler seni yaratıklar âleminin zindanında, varlığının kalıbında habsetmek için ya da gaflet, cehâlet, bir de evhâm ve vesveselerin art arda gelmesiyle seni öldürebilmek için veyâ seni Rabbinin huzûrundan ayırıp nefsini görmeye yâhut âriflerin sohbetlerinden ayırıp gâfillere karışmaya veyâ ibâdet kalesinden ayırıp günah ve helâk

mahalline ya da İslâm dâiresinden ayırıp zındıklığa ve bâtıla çıkarsınlar diye sana hîle yapıyorlardı. Oysa hîlelere karşılık verenlerin en hayırlısı **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Böylece O, hîlekârların hîlesini geri çevirir, Kendisine yönelen ve vâsıl olan dostlarına da yardım eder."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: Ey ruh! Hani o kâfir olan nefis ve kuvvetleri seni tabiat esâretinde bağlamak için yâhut eserlerini mahvederek katletmek için yâhut âlem-i ervâhtan çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarken **Allâh** da karşılığını hazırlıyordu.

﴿ وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَآءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَآ إِنْ هٰذَآ إِلَّآ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (31)

(وَإِذَا تُتْلَى) **Sürekli okunduğu zaman,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** ne? (آيَاتُنَا) **Bizim âyetlerimiz,** (قَالُوا) **derler,** ne derler? (قَدْ سَمِعْنَا) **gerçekten biz işittik,** (لَوْ نَشَاءُ) **dileseydik,** (لَقُلْنَا) **elbette söylerdik,** neyi? (مِثْلَ هَذَا) **işte bunun bir benzerini,** (إِنْ هَذَا) **işte bu değildir,** (إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ) **ancak öncekilerin yazmış olduğu hikâyelerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlar üzerine Bizim âyetlerimiz sürekli okunduğu zaman (acem diyârına sıkça gidip, Rüstem ve İsfendiyar hikâyelerini belleyen Nadr ibni Hâris gibiler Kur'ân'ı inkâr etmek üzere)**: 'Gerçekten biz** (**Muhammed**'in okuduklarını) **işittik! Dileseydik işte bunun bir benzerini elbette biz de söylerdik. İşte bu, öncekilerin** (uydurup) **yazmış olduğu hikâyelerden başka bir şey değildir' dediler."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** müşrikler tarafından **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zâtı hakkında kurulan tuzakları naklettikten sonra bu âyet-i kerîmede de **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dîni hakkında ortaya konan bir hîleyi beyân etmiştir.

"Hâzin, İbni Kesîr ve **Süyûtî"** tefsîrlerinde **Süddî, Sa'îd ibni Cübeyr** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledilen rivâyete göre; **Nadr ibni Hâris** (**Kûfe**'ye üç mil mesafede olan) **Hîre**'ye ve **Acem** diyârına gider gelirdi, onların kralları olan **Rüstem** ve **İsfendiyar** haberleriyle **Acem** kıssalarını dinlerdi, Yahudi ve Hristiyanların âbidlerine uğrardı, onları Tevrât ve İncîl okurlarken, rükû ve secde yapıp ağlarlarken görürdü.

Sonra **Mekke**'ye geldiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kendisine vahiy geldikten sonra namaz kılarken ve Kur'ân okurken görünce: "**Muhammed**'in getirdiği şeylerin bir mislini biz işittik, dilesek biz de bunun benzerini söyleyebilirdik" dedi. **Allâh-u Te'âlâ** da bâtıl iddiâlara kalkışarak, kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan hakkı reddetmeye çalıştığı için bu âyet-i kerîmesiyle onu zemmetti. Zâten **Kur'ân-ı Kerîm**'in bir mislini getirmeleri için kendilerine meydan okunan fesâhat ve belâğat ehli Arapların hiçbiri bu işe yanaşamamışken, **Nadr**'ın: "İstesek biz de bunun bir mislini söylerdik" sözü gerçekten onun ne kadar boş bir iddiada bulunduğunun delîli olmuştu.

Bu **Nadr** mel'ûnu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir mecliste Kur'ân okuyup kalktığı zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yerine oturur ve geçmiş ümmetlerin ha-

berlerinden okur, sonra da: "**Allâh** aşkına, ben mi daha iyi kıssa anlatıyorum, **Muhammed** mi?" derdi. İşte bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ Bedir**'de onu yakalatıp esir ettirdiği zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendi huzûrunda boynunun vurulmasını emretti, velillâhilhamd bu da yapıldı. **İbni Cerîr** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre onu esir eden **Mikdâd ibni Esved** *(Radıyallâhu Anh)* idi.

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü **Ukbe ibni Ebî Mu'ayt, Tu'ayme ibni Adiyy** ve **Nadr ibni Hâris**'i katletti. **Nadr**'ı **Mikdâd** esir almıştı, onun katli emrolununca **Mikdâd**: "Yâ **Rasûlellâh**! Bu benim esirim" dediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي كِتَابِ اللهِ مَا يَقُولُ.»

"Şüphesiz ki o, Allâh'ın Kitâbı hakkında neler neler derdi" buyurdu. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

« اَللَّهُمَّ أَغْنِ المِقْدَادَ مِنْ فَضْلِكَ »

"Ey Allâh! Mikdâd'ı fazl-ı kereminden zengin et" diye duâ edince **Mikdâd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Benim istediğim de buydu" dedi. İşte bu âyet-i kerîme onun esir ettiği **Nadr** hakkında inzâl edildi. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/143; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/16; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/64; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/102)*

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu sözün sâhibi bir kişi olduğu halde âyet-i kerîmede "Dediler" buyrularak fiil tümüne isnâd edilmiştir. Çünkü bu söze hepsi râzı gelmiştir. Nitekim **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın devesini o kavmin en bedbahtı olan **Kudâr ibni Sâlif** adında bir kişi kestiği halde **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَعَقَرُوهَا﴾

"Onlar onu boğazladılar" *(Şems Sûresi:14)* buyurarak kesme fiilini **Semûd** kavminin tümüne isnâd etmiştir.

"Beyzâvî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde rivâyet edilen bir kavle göreyse bu sözü **Dârünnedve**'de toplananların hepsi söylemiştir. Her hâlükârda müşriklerin: "İstesek biz de bunun bir benzerini söylerdik, bu ancak evvelkilerin uydurmalarıdır" sözleri kibrin ve inadın son noktasını göstermektedir. Onlar Kur'ân'ın misli bir şey söylemeye güç bulabiliyor olsaydılar, onların bunu yapmayı istemelerine ne engel olabilirdi?! Oysa Kur'ân onlara daha önce on sene meydan okumuşken, onlar özellikle de fesâhat ve beyana âit konularda gâlip olmaya son derece düşkün olmalarına rağmen vahye muâraza imkânı bulamamışlardı.

Nitekim bütün Arap kabîlelerine meydan okumak üzere yedi meşhur kasîdeyi **Kâ'be**'nin duvarına asmışlardı, ama Kur'ân karşısında susturulmaları kesinleşince, kibir ve inatları onlara: "İstesek bunu yapardık ama istemediğimiz için Kur'ân'ın bir mislini getirmiyoruz" hezeyânını söyletti.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiği üzere; onlar: **"Biz işittik"** dediler, oysa hakîkatte işitmediler, mümin cinlerin işittiği gibi duymuş olsaydılar, doğru yola ulaştıran Kur'ân'ı dinlemiş olurdular, ama onlar evvelkilerin masallarını duydular, onun için: "Biz de bunun mislini söyleyebiliriz" dediler. Çünkü onların duyduğu

masallar sonradan yaratılan mahlûkların kelâmı cinsindendi. Ama **Allâh**'ın kelâmı ve kadîm sıfatı olan Kur'ân'a inanmış olsalardı onun bir mislini söyleyebilme iddiasında bulunamazlardı. Zîrâ yaratıkların tamâmı bile toplansalar ne sûreti, ne mânâsı, ne hakîkati, ne sırları, ne de nurları husûsunda Kur'ân'ın bir mislini getirmeye kādir olamazlar. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾

"(Habîbim! "İstesek biz de bu Kur'ân'ın bir mislini meydana getirebilirdik!" şeklinde laflar sarf eden **Nadr ibni Hâris** gibi kâfirlere) **de ki: 'Andolsun; işte bu** (fesâhat, belâğat, eşsiz düzenleme ve üstün mânâlara sâhip olan) **Kur'ân'ın bir benzerini** (meydana) **getirmek üzere tüm insanlar ve cinler bir araya gelseler de, onun bir mislini getiremezler. Velev ki onların bir kısmı diğer bir kısma arka çıkan** (destekçi) **kimseler olsun'"** *(İsrâ Sûresi:88)* buyurmuştur.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

چُونْ كِتَابِ اللهْ بِيَامَدْ هَمْ بَرْ آنْ اِينْ چُنِينْ طَعْنَه زَدَنْدْ آنْ كَافِرَانْ

كِه اَسَاطِيرْ اَسْت و اَفْسَانَهْ نِژَنْدْ نِيسْتْ تَعْمِيقِى و تَحْقِيقِى بُلَنْدْ

"Kitâbullâh geldiğinde onun üzerine de,
Böylece ta'n ettiler o kâfirler:
'Uydurma ve eski masallardan ibâret,
Derin mânâlardan, yüce hakîkatlerden yoksun' diye"

Kur'ân-ı Azîm hakkında ona lâyık omayan sözler söyleyip eleştirdiler. Nitekim ***Hakk Te'âlâ Hazretleri*** *Kur'ân-ı Kerîm'in bâzı yerlerinde bunların ta'nla dolu sözlerinden haber vermek üzere şöyle buyurmuştur:*

﴿إِنْ هٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾

"İşte bu (Kur'ân), **evvelkilerin yazmış olduğu** (hurâfe ve) **masallardan başka bir şey değildir!"** *(Enâm Sûresi:25; Enfâl Sûresi:31; Mü'minûn Sûresi83; Neml Sûresi 68)*

﴿إِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾

"Âyetlerimiz onun üzerine ardarda okunduğu zaman: 'Evvelkilerin yazıp çizmiş olduğu birtakım yalanlardır' der." *(el-Kalem Sûresi:15)*

كُودَكَانِ خُرْدْ فَهْمَشْ مِيكُنَنْدْ نِيسْتْ جُزْ اَمْرِ پِسَنْدْ و نَا پِسَنْدْ

"Onu küçük çocuklar bile anlamakta,
Kabul edilen- edilmeyen emirlerden başka bir şey yok onda!"

Arap çocukları bile onun lüğat mânâsını anlarlarken yine de: "O, ince ve derin bahislerden mahrûm, yüksek konular içermekten uzak, sâdece emir-nehiy bildiren basit bir kitap" diye o yüce Kur'ân-ı Kerîm'e dil uzattılar.

ذِكْرِ يُوسُفْ، ذِكْرِ زُلْفِ پُرْ خَمَشْ ذِكْرِ يَعْقُوبْ و زَلِيخَا و غَمَشْ

ظَاهِرْ اَسْتْ و هَرْ كَسِى پِىْ مِيبَرَدْ كُو بَيَانْ كِه گُمْ شَوَدْ دَرْ وَىْ خِرَدْ ؟

"(Onlar: 'Kur'ân'da ancak) Yûsuf'un zikri, onun kıvrık saçlarının bahsi, Yâkûb'un ve Züleyhâ'nın haberleri ve onun çektiği acının zikri (var' dediler). (İşte hep) **zâhir** (açık) **şeyler, herkes anlar bunları, Hani aklın onda kaybolup, hayran kalacağı beyânlar?** (dediler)"

"Ne var yâni bunları anlamayacak? Gayet açık ve basit mevzûlar, aklın alamayacağı ve hayran kalacağı beyân ve anlatımlar yok onda" dediler. Bunlar Hazret-i Kur'ânın sâdece zâhirine baktıklarından, bunlara O kelâm-i âli şân (yüce kelâm) kolay göründü.

İşte ***Hazret-i Rasûl-i Ekrem*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ***Cenâb-ı İlâhî****'den bunlara meydan okumakla emrolundu:*

گُفْتْ: اَگَرْ آسَانْ نُمَايَدْ اِينْ بَه تُو اِينْ چُنِينْ يَکْ سُورَه گُو اَیْ سَخْتْ رُو

"(Cenâb-ı Hakk da) **buyurdu: eğer bu** (Kur'ân) **sana kolay göründüyse, Böyle bir sûreyi sen de söyle** (bakalım) **ey suratsız!"**

Allâh-u Azze ve Celle, Kur'ânı basit, ehemmiyetsiz ve kolay görenlere:

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ﴾

"Eğer kulumuza indirmiş olduğumuz şey(in Bizim tarafımızdan gönderildiğin)**den bir şüphe içindeyseniz, hadi siz de onun misli olan bir sûre** (meydana) **getirin"** *(Bakara Sûresi:23) buyurmuştur. Eğer onlarda bunun mislini getirmeye bir tâkat ve bir kudret olsaydı bunların buleğâ ve fusehâsı (belîğ ve fasîh kişileri) evcez-i süverden (en kısa sûrelerden) bir sûreye nazîre ortaya koyarlar ve ehl-i islâmı onunla susturup, ilzâm ederlerdi. Hâlbuki bu üslub-i merğub (beğenilen üslup) üzere bir âyet bile getirmeye kādir olamadılar, nerde kaldı ki bir sûre getirebilsinler?!*

جِنّتَان و اِنْسِتَان و اَهْلِ کَارْ گُو يَکِی آيَتْ اَزْ اِينْ آسَانْ بِيَارْ

"Cinleriniz, insanlarınız ve iş bilenleriniz,
O kolay dediğinizden tek bir âyet getirsin (hadi)**!"** *(Mesnevî-i Mânevî:3/4237-4243)*

Aslâ başaramazlar. Nitekim:

﴿قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾

"(Habîbim! "İstesek biz de bu Kur'ân'ın bir mislini meydana getirebilirdik!" şeklinde laflar sarf eden Nadr ibni Hâris gibi kâfirlere) **de ki: "Andolsun; işte bu** (fesâhat, belâğat, eşsiz düzenleme ve üstün mânâlara sâhip olan) **Kur'ân'ın bir benzerini** (meydana) **getirmek üzere tüm insanlar ve cinler bir araya gelseler de, onun bir mislini getiremezler. Velev ki onların bir kısmı diğer bir kısma arka çıkan** (destekçi) **kimseler olsun!"** *(İsrâ Sûresi:88) âyet-i kerîmesinde bu mânâya işâret vardır. (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/366-367)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kâfirlerin bu sözü peygamberler ve velîler gibi husûsî kulları inkâr edenler hakkında sürekli bir âdet olarak kalmıştır. İnkâr ehli bu dostlardan ledünnî ilimler yâhut Rabbânî sırlar veyâ kudsî hikmetler duydukları zaman **"İstesek biz de böyle şeyler söylerdik"** derler.

Oysa onlar bu sırlardan tek bir kelime söylemeye bile kādir değildirler. Ama ne fayda ki onların bu mağrurluğu devâm edip gidecektir. (فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلًا) **"Sen Allâh'ın sünneti için aslâ bir tebdîl** (değişiklik) **bulamazsın!"** *(Fâtır Sûresi:43)*

Âyet-i kerîmede geçen: (أَسَاطِير) kelimesi (أُسْطُورَة) kelimesinin cemisidir. Bundan maksat, öncekilerin yazdıklarıdır. Böylece **Nadr, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öncekilerin yazılarından öğrenip istifâde ettiğini ve millete okuduğunu söylemek istemiştir. Fakat **Allâh-u Te'âlâ** bunun hâlis bir yalan olduğunu:

﴿وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾

"Onlar (Kur'ân'ın başkalarının yardımıyla beşer tarafından uydurulan bir şey olduğunu iddiâ ettikten sonra, yanlış zanlarınca bu yardımın şeklini açıklamak üzere): '(Bu Kur'ân **Allâh** tarafından değildir! Bilakis Rüstem ve İsfendiyar gibi) **evvelkilerin yazmış olduğu hikâyelerdir ki; o onları yazdırmıştır, artık onlar sabah-akşam ona** (ezberlemesi için) **okunmaktadır' dediler.**

(Habîbim! Sen de) **de ki: 'Göklerde ve yerdeki bütün sırları**(; gelecekte olacak gaybları ve Kendisinden başka kimsenin bilemeyeceği gizli şeyleri) **bilmekte olan O Zât onu indirmiştir.** (Artık hem fesâhat ve belâğatıyla, hem de gaybî haberleri ihtivâsıyla mûcizeliğini ispat etmiş bir kitabı nasıl evvelkilerin düzmecesi olarak değerlendirebiliyorsunuz? Siz bu iftirânızla çoktan azâbı hak ettiniz ama O sizin cezânızı peşin olarak göndermemektedir.)

Çünkü gerçekten O (tevbe etmeleri durumunda kullarının en büyük günahlarını bile) **dâimâ** (bağışlayan bir) **Ğafûr ve** (kullarına çok acıdığından bu sözün sâhiplerine bile dönmeleri için fırsat veren bir) **Rahîm olmuştur'"** *(Furkân Sûresi:5-6)* âyet-i kerîmelerinde bildirmiştir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kâfirler Kur'ân'a karşılık başka bir kitap çıkarmaya güçlü olduklarına dâir ortaya attıkları çirkin iddiaya başvururlarken onların akıllarını cehâletlerinin aşırılığı ve bile bile inkârlarının uğursuzluğu örtmüştür. Böylece onlar imtihan ânında burhan bulamayarak ve kendilerini vasıfladıkları fesâhat ve beyandan âciz kalarak rezîl-ü rüsvay olmuşlardır.

Evvelce şöyle denmiştir:

مَنْ تَحَلَّى بِغَيْرِ مَا هُوَ فِيهِ فَضَحَ الْاِمْتِحَانُ مَا يَدَّعِيهِ

"Her kim kendinde olmayan bir şeyle donanmış olduğunu göstermeye kalkarsa, Bir imtihan onun iddiâ etmiş olduğu şeyi(n asılsızlığını) **ortaya çıkarır."**

Denilir ki: "Onlar Kur'ân'a küçük görme nazarıyla baktıkları için bereketli anlayışlardan mahrum edildiler, o zaman da Kur'ân'ı evvelkilerin masallarından ibâret saydılar. İşte böylece evliyânın hürmetini gözetmeyenler de onların hâllerinin kendilerine örtülmesiyle cezalandırılırlar. Bu yüzden ayıp ve kusur kesbetme husûsunda

evliyâyı da kendileri gibi sanırlar, bu nedenle de gıybet dilini onlar hakkında rahatça salarlar. Oysa kendileri gıybet olunmaya daha lâyıktırlar.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın, Kur'ân'ın bir mislini getirebileceğini iddiâ edenlere meydan okuması:

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ۝ فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوٓا أَنَّمَآ أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَأَنْ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾

"Yoksa onlar (senin Kur'ân'ı kendiliğinden kurduğunu iddiâ ederek)**: 'Onu kendisi uydurdu' mu diyorlar?** (Habîbim!) **De ki: 'Öyleyse Allâh'tan başka gücünüzün yetmiş olduğu kimseleri**(, her işte size yardımcı olduklarına inandığınız putlarınızı ve dara düştüğünüzde görüşlerine başvurduğunuz kâhinlerinizi) **çağırın da,** (fesâhat, belâğat ve eşsiz dizim hususlarında) **onun misli olabilecek uydurulmuş on sûre** (meydana) **getirin. Eğer** (Kur'ân'ı benim uydurduğuma dâir iddianızda) **doğru kimseler olduysanız**(, bunu ispatlamanız gerekir)**!**

(Ey Habîbim ve ey Kur'ân'ın karşı konulmaz mûcizesini savunan Müslümanlar!) **Eğer** (onun benzeri bir kitap derlemek üzere çağırdığınız) **o kimseler siz**(in bu talebiniz)**e icâbet edemiyorlarsa, bilin ki; o** (Kur'ân-ı Kerîm) **ancak Allâh'ın** (ezelî ve ebedî olan eşsiz) **ilmiyle indirilmiştir.** (Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan âciz bırakıcı üslûba ve kimsenin bilemeyeceği gaybî meselelere **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmi dışında hiçbir bilgi erişemez.) **Zâten O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur** (ki, O'nun bildiklerini bilebilsin ve O'nun kudretinin eriştiği şeylere güç yetirebilsin)**! Artık** (Kur'ân'ın hak oluşu ve şirk yolunuzun bâtıllığı husûsunda bir şüpheniz kalmadığına göre) **siz İslâm'a giren kimselersiniz değil mi?"** *(Hûd Sûresi:13-14)*

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

"Eğer kulumuza indirmiş olduğumuz şey(in Bizim tarafımızdan gönderildiğin)**den bir şüphe içindeyseniz, hadi siz de onun misli olan bir sûre** (meydana) **getirin ve** (size bu konuda yardımcı olmaları için) **Allâh'tan başka şâhit**(; önder, destekçi ve güvendik)**lerinizi**(n tümünü) **çağırın.**

Eğer (Rasûlümün, Kur'ân-ı Kerîm'i kendiliğinden uydurmuş olduğuna dâir sözlerinizde) **doğru kimseler olduysanız** (haydi ne duruyorsunuz, siz de onun gibi fesâhat ve belâğat erbâbı Araplarsınız, o halde dâvânızı ispat edin de görelim)**!"** *(Bakara Sûresi:23)*

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ۝ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ﴾

"Yoksa (senin için:) **'Onu o uydurdu' mu diyorlar?** (Habîbim! Onları rezil etmek ve bozuk sözlerini açıklamak üzere) **de ki: 'Öyleyse** (belâğat, güzel irtibat ve üstün mânâya sâhip olma husûsunda) **onun benzeri bir sûre** (uydurup) **getirin!** (Zîrâ siz de benim gibi Araplardansınız ve fasih kimselersiniz. Üstelik siz düz yazı ve şiirde

daha tecrübelisiniz. Öyleyse bu konuda size yardım etmeleri için) **Allâh'tan başka** (çağırmaya) **gücünüzün yetmiş olduğu kimseleri de**(, özellikle mühim işlerinizde size yardım edeceğine inandığınız ilâhlarınızı da) **çağırın! Eğer** (benim bu Kur'ân'ı uydurduğuma dâir iddianızda) **doğru kimseler olduysanız**(, bunu ispatlamanız gerekir).'

Doğrusu onlar ilmini (tüm yönleriyle) **kavramamış oldukları bir şey** (olan Kur'ân-ı Kerîm)**i** (hiç düşünmeden ve inceleme gereği bile hissetmeden duyar duymaz) **yalanladılar. Oysa henüz onun te'vîli**(, gerçek mânâsı ve geleceğe dâir verdiği haberlerin âkıbeti) **kendilerine gelmemiştir. İşte sana! Onlardan öncekiler de böylece** (hiç düşünmeksizin kendi peygamberlerinin getirdikleri kitapları) **yalanlamıştı. Şimdi bak ki o zâlimlerin** (feci) **âkıbeti nice olmuş?!**" *(Yûnus Sûresi:38-39)*

﴿أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾

"Yoksa onlar: 'Onu o uydurdu?' mu diyorlar. Doğrusu onlar (inatlarından dolayı Kur'ân'a) **inanmıyorlar.** (Mâdemki onun bir insan sözü olduğunu söylüyorlar,) **öyleyse** (hem lafız hem de mânâ yönünden) **ona benzer bir söz getirsinler. Eğer doğru kimseler olduysalar** (böyle bir şey yapmalıdırlar, zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile insanlıkta ve Araplıkta müşterek olmalarına ilâveten, onlar konuşma dilini ve şiirleri, düz yazı ve nesir üslûplarını, ayrıca önemli olaylara sahne olmuş günlerin tarihçelerini daha iyi biliyorlar)!" *(Tûr Sûresi:33-34)*

﴿ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (32)

(وَإِذْ قَالُوا) (Hatırla) **o zamânı ki, demişlerdi,** ne demişlerdi? (اَللّٰهُمَّ) **ey Allâh!,** (إِنْ كَانَ) **eğer olduysa,** ne? (هٰذَا) **işte bu** (Kur'ân), (هُوَ) **ancak o,** nedir olduysa? (اَلْحَقَّ) **hakkın ta kendisi,** nereden? (مِنْ عِنْدِكَ) **Senin katından,** (فَأَمْطِرْ) **hemen yağdır,** kim üzerine? (عَلَيْنَا) **bizim üzerimize,** ne yağdır? (حِجَارَةً) **taş,** nereden? (مِنَ السَّمَاءِ) **gökten,** (أَوِ ائْتِ) **yâhut getir,** kime? (نَا) **bize,** neyi? (بِعَذَابٍ) **bir azâbı, öyle azap ki,** (أَلِيمٍ) **çok acı verici.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **Hani** (Nadr isimli kâfir Kur'ân'a masal deyince, sen: 'Helâk olasın! Bu **Allâh**'ın kelâmıdır' demiştin de, o zaman) **onlar: 'Ey Allâh! Eğer işte bu** (Kur'ân), **Senin nezdinden** (indirilmiş) **olan hakkın ta kendisi ise, hemen gökten üzerimize taş yağdır ya da bize çok acı verici bir azap getir' demişlerdi."**

Î Z Â H Â T

"Nesefî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nadr ibni Hâris Kur'ân-ı Kerîm** hakkında: "Bu ancak evvelkilerin uydurmasıdır" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«وَيْلَكَ هٰذَا كَلَامُ اللهِ.»

"Yazık sana! Bu Allâh kelâmıdır" *(Nesefi, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/35; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/289)* buyurdu. O zaman **Nadr** başını göğe kaldırarak bu âyet-i kerîmede zikredilen: **"Ey Allâh! Eğer işte bu** (Kur'ân), **Senin nezdinden** (indirilmiş) **olan hakkın ta kendisi ise, hemen gökten üzerimize taş yağdır ya da bize çok acı verici bir azap getir"** sözünü sarfetti.

Bir kavle göre ise; bu âyet-i kerîmede geçen söz **Ebû Cehil**'e âittir. Nitekim **Buhârî, İbni Ebî Hâtim, İbni Merdûye, Ebuşşeyh** ve **Beyhakî**'nin **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan yaptıkları bir nakle göre **Ebû Cehil ibni Hişâm: "Ey Allâh! Eğer işte bu** (Kur'ân), **Senin nezdinden** (indirilmiş) **olan hakkın ta kendisi ise, hemen gökten üzerimize taş yağdır ya da bize çok acı verici bir azap getir"** dediğinde bundan sonra gelen: **"Sen onların arasındayken Allâh onlara azap edecek değildir"** âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur. *(Buhârî, Tefsîr:144, no:4372, 4/1705; İbni Ebî Hâtim:5/1691; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/75; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/103)*

İmâm-ı Atâ *(Rahimehullâh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Nadr ibni Hâris** hakkında on küsur âyet inmiştir ki, tefsirinde bulunduğumuz bu âyet-i kerîme ile:

﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ﴾

"Onlar (azaplarının âhirete tehirini duyunca, dalga geçmek için): **'Ey Rabbimiz!** (Azaptan) **nasîbimizi bize hesap gününden önce acele ver' dediler"** *(Sâd Sûresi:16),*

﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾

"(Allâh-u Te'âlâ o müşriklere kıyâmet günü şöyle buyuracak:) **Andolsun ki; gerçekten sizi ilk sefer yarattığımız gibi** (eşten, dosttan, maldan ve evlattan ayrı vaziyette yapayalnız) **teker teker Bize geldiniz"** *(En'âm Sûresi:94),*

﴿سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ﴾

"Bir isteyici(: "Ey **Allâh**! Kur'ân hak ise başımıza taş yağdır!" diye)**, vukuu kesin olan müthiş bir azâbı** (inadına) **talep etti"** *(Me'âric Sûresi:1)* âyet-i kerîmeleri bunlardan bâzılarıdır. İstediği azap ise **Bedir**'de başına gelmiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/145; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/36; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/104)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* eski ümmetlerden bahsedince **Nadr ibni Hâris**: "İstesem ben de böyle şeyler söylerdim" dedi. O zaman **Osmân ibni Maz'ûn** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh**'tan kork! **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkı söyler" deyince o: "Ben de hakkı söylerim" dedi. Bu sefer **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **'Lâilâhe illâllâh'** der" deyince, **Nadr**: "Ben de **'Lâilâhe illâllâh'** derim lâkin bu putlar **Allâh**'ın kızlarıdır" dedi, sonra da bu âyet-i kerîmede geçen sözünü söyledi. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/245; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/36)*

"Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Nadr ibni Hâris** hakkında on küsur âyet inmiştir. İşte bu adam son derece cehâlet ve dalâletinden dolayı: "Yâ Rabbi! Bu Kur'ân haksa bizi ona hidâyet et, bizi onunla metâlandır, onu kalplerimize şifâ kıl, onunla göğüslerimizi nurlandır" gibi duâlar yapacağı yerde kalktı: "Ey **Allâh**! Eğer bu haksa bize gökten taş yağdır ya da bize acı verici bir azap getir" diye duâ etti. **Nadr**'ın bu âyet-i kerîmede istediği azap ise **Bedir** günü başına indi.

Nitekim **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü üç kişiyi îdâm etti, bunlar da **Tu'ayme ibni Adiyy, Ukbe ibni Ebî Mu'ayt** ve **Nadr ibni Hâris**'dir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzı râvîler **Tu'ayme** yerine **Mut'im ibni Adiyy**'i zikretmişlerdir ki bu ğalattır. Çünkü **Mut'im Bedir** günü hayatta değildi. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** esirleri hakkında:

«لَوْ كَانَ الْمُطْعِمُ بْنُ عَدِيٍّ حَيًّا ثُمَّ كَلَّمَنِي فِي هٰؤُلَاءِ النَّتْنٰى لَتَرَكْتُهُمْ لَهُ.»

"Mut'im ibni Adiyy hayatta olsaydı ve bu leşler(i serbest bırakmam) **hakkında benimle konuşsaydı elbette onları ona bırakırdım"** *(Buhârî, Humus:16, no:2970, 3/1143)* buyurmuştu. Çünkü **Mut'im, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tâif**'den döndüğünde onu muhâfaza etmişti. *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/64)*

Görüldüğü üzere; müşrikler son derece câhilliklerinden, azgınlıklarından, inatçılıklarından ve inkârlarından dolayı hidâyet isteyecek yerde azap istemişlerdir. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾

"Onlar(: "Gökten bize taş yağdır da senin doğru olduğunu anlayalım!" gibi saçma sapan laflar sarf ederek) **senden acele azap istiyorlar.** (Her kâfir topluma gönderilecek azap için, Levh-i Mahfûz'da) **adı konmuş bir müddet bulunmasaydı, elbette azap onlara** (çoktan) **gelmişti.** (Ama bu onların azaptan kurtulduğu anlamına gelmez, zîrâ) **andolsun ki; elbette** (**Bedir** günü helâk olurlarken ya da ecelleri geldiğinde ölürlerken) **o** (azap) **onlara mutlakā ansızın gelecektir. Oysa onlar farkında bile olamayacaklardır"** *(Ankebût Sûresi:53)* âyet-i kerîmesinde bu hususu açıklamıştır. Geçmiş ümmetlerin câhilleri de aynı isteklerde bulunmuşlardır. Nitekim **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi ona:

﴿فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾

"Hadi üzerimize gökten (bizi helâk edecek) **birtakım parçalar düşür! Eğer** (dâvanda) **doğrulardan olduysan** (bunu yapmalısın)**"** *(Şu'arâ Sûresi:187)* demişlerdir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bir kere **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bir Yahudi ile karşılaştığında Yahudi ona: "Sen kimlerdensin?" deyince o: "Kureyş'tenim" dedi. Bu sefer Yahudi: "Demek sen o: 'Eğer bu hak ise bize gökten taş yağdır' diyen kavimdensin, onlar: 'Eğer bu Kur'ân haksa bizi ona hidâyet et' diyememişler mi? Onlar ne câhil bir kavimmiş!" deyince **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Ey İsrâîlî! Sen de **Firavun**'un ve kavminin boğulduğu, **Mûsâ** ve kavminin ise kurtulduğu o denizin ıslaklığından henüz ayakları kurumadan (buzağıya tapan bir kavim görür görmez):

﴿يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ﴾

"Ey Mûsâ! Onların ilâhları olduğu gibi bize de bir ilâh yap" *(A'râf Sûresi:138)* diyen ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan:

﴿إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾

"Gerçekten siz çok câhil bir kavimmişsiniz" *(A'râf Sûresi:138)* cevâbını alan bir kavimdensin" dedi. Bunu duyan Yahudi konuşacak bir söz bulamayarak başını eğdi.

"Nesefî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* **Sebe'** kavminden bir adama: "Senin kavmin ne câhilmiş, başlarına bir kadını kraliçe yapmışlar" deyince o adam: "Senin kavmin daha câhilmiş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları hakka dâvet ettiği zaman: 'Eğer bu Kur'ân haksa bizi ona hidâyet et' diyecek yerde: 'Eğer bu hak ise bize gökten taş yağdır' demişler" dedi.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kâfirlerin azap istemeleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i yalanlama husûsunda onların inancının samîmi olduğuna delâlet etmiştir ve onlar kendilerine yaptıkları bedduânın onlar hakkında aslâ kabul görmeyeceğine kendilerini inandırmışlardır. İşte bu, insanın canının bir şeye yatışmasının ilim olmadığına dâir pek açık bir delildir. Çünkü nefsin bir şeyi kabullenip onunla yatışması ilimle olabileceği gibi cehâletle de olmaktadır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen söz, evliyâullâhı inkâr eden bâzı kimselerden de sudûr etmiş fakat onların azâbı peşin verilmiştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hilim dâiresi çok geniş olduğundan onun hakkında bu sözü söyleyenler hemen helâk edilmemiştir. Aksine bir sonraki âyet-i kerîmede ifâde edildiği üzere onun varlığı kâfirlerin helâk edilmemesi için bir güvence olmuştur.

Her halde bu velînin hilim ve mârifet dâiresi çok geniş değildir ki onu inkâr eden hemen helâk olmuştur, böyle olmasaydı o velî de peygamberinin kademi üzere olurdu.

﴿ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (33)

(وَمَا كَانَ) **Olmadı,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** nedir olmadı? (لِيُعَذِّبَ) **aslâ azap edecek,** kime? (هُمْ) **onlara,** (وَأَنْتَ) **hâlbuki sen,** neredesin? (فِيهِمْ) **onların içindesin,** (وَمَا كَانَ) **yine olmadı,** kim? (اَللّٰهُ **Allâh,** nedir olmadı? (مُعَذِّبَهُمْ) **onlara azâb edici,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,**(يَسْتَغْفِرُونَ) **af istemektedirler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Onlar azâbı çoktan hak etmişlerse de,) **sen onların içindeyken Allâh onlara aslâ azap edecek değildir.** (Senin aralarından ayrılmandan sonra da,) **onlar**(ın içerisinde kalan zayıf müminler) **mağfiret isterlerken/o** (kâfir ola)**nlar** (îmân edip) **istiğfarda bulunurlarken/ de Allâh onlara azap edici olmamıştır."**

Î Z Â H Â T

"Kurtubî, Beğavî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin mâkabliyle muttasıl olup olmadığı hakkında iki görüş vardır: **Muhammed ibni İshâk** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin gerisiyle irtibatlı olduğunu, dolayısıyla bu sözün de müşriklerden hikâye olduğunu söylemiştir, şöyle ki müşrikler: "Biz istiğ-fâr ettiğimiz sürece **Allâh** bize azap etmez, peygamberleri aralarında olan bir ümmete azap olunmaz" deyince **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine onların cehâletini, aldan-malarını ve kendilerine bedduâ ettiklerini anlatmak üzere bu ve bir önceki âyet-i kerîmeyi inzâl buyurmuş, sonra da onları reddetmek üzere bir sonraki âyet-i kerî-meyi indirerek:

﴿وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾

"Habîbim! Sen onların arasında olsan da, onlar istiğfâr etseler de Müslümanları Mescid-i Haram'dan men ettikleri sürece Allâh onlara niye azap etmesin?" buyurmuştur.

Diğer müfessirlere göreyse bu âyet-i kerîme mâkablinden ayrı müste'nef bir kelâmdır ki böylece **Allâh-u Azze ve Celle, Zât'ı Te'âlâ ve Tekaddes**'inin, kafala-rına taş yağdırmasını isteyen müşriklere ne muâmele buyuracağını açıklamış olmaktadır. Bu görüş erbâbı da âyet-i kerîmenin mânâsı hakkında farklı tefsirler yapmışlardır. **İmâm-ı Dahhâk** ve diğer müfessirler: "Bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'de bulunuyorken nâzil olmuş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hicretinin ardından ise orada istiğfâra devâm eden Müslümanlardan bir bakıyye kalmıştır. Onlar da hicret edince **Allâh-u Te'âlâ**'nın söz vermiş olduğu azap müşriklere gelmiştir" şeklinde bir îzah yapmışlardır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Peygamberleri ve müminler aralarından çıkıp emrolundukları yere ulaşmadıkça **Allâh** hiçbir karyeye azap etmedi" demiş, sonra da: **"Sen onların arasındayken Allâh onlara azap edecek değildir"** âyet-i kerîmesini okumuştur.

Fakat **Nesefî** ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile bu azaptan maksat, azâb-ı isti'sâldir (köklerini kazıyacak umûmî azaptır). Zîrâ **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aralarında bulunuyorken kıtlığa mâruz kaldıkları mâlumdur. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aralarında bulunuyorken kavminin tümünü helâk etmesinin Kendi sünnetinden hâriç olan ğayr-i müstakîm bir hüküm olduğunu açıklamış olmaktadır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâzim ve onun hürmetini muhâfaza vardır. **Allâh-u Te'âlâ** onu âlemlere rahmet olarak göndermiştir, rahmet île azap iki zıt şeylerdir ki iki zıt bir araya gelemez.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yaşadığı sürece ya da sünneti bâkî olduğu müddetçe ümmeti için emân-ı âzamdır.

Bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şerefine ve **Allâh** katındaki hürmetine dâir büyük bir delil mevcuttur. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** onu bütün kulların güvencesi olarak onlara azap inmemesi için bir sebep kılmıştır.

Yine bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın maddî mânâda bile olsa sâlih ve takvâ sâhibi kimselerle yakın olan bir toplumdan azâbı kaldıracağına dâir îmâ bulunmaktadır.

Üftâde *(Kuddise Sirruhû)* diye meşhur olan **Hazret-i Şeyh**: "**Îsâ** *(Aleyhisselâm)* cesed-i şerîfiyle semâya kaldırıldığı halde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cesed-i şerîfinin dünyâdan irtihal etmemesinin sebebi, bu cesetler âleminin ıslah ve intizâmı içindir" demiştir.

Şeyh Attâr *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

خِويشْتَنْ رَا خَواجَهٔ عَرَصَاتْ گُفْتْ اِنَّمَا اَنَا رَحْمَةٌ مُهْدَاةٌ گُفْتْ

"Kendi zât-ı şerîfleri için Efendimiz: 'Arasât meydanının Efendisi' buyurdu. Buyurdu ki, hemen ancak benim (âlemlere) **rahmet ve hidâyet edici!"**

«اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ وَسَلِّمْ رَزَقَنَا اللّٰهُ شَفَاعَتَهُ اٰمِيْنْ اٰمِيْنْ اٰمِيْنْ بِجَاهِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ.»

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde Habîbine hitâben: "Sen onların arasında bulunurken **Allâh** onlara azap edecek değildir. Çünkü sen âlemlere rahmetsin (azap değilsin). Onlar istiğfar ettikleri sürece de **Allâh** onlara azap edecek değildir. Çünkü istiğfarla birlikte günah kalmaz, günahsız yere de azap olmaz" buyurmuştur.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde Habîbine şöyle hitap etmektedir: "Sen onların arasında bulunduğun müddetçe

Allâh onlara azap edecek değildir, sen babalarının sulplerinde bulunuyorken de **Allâh** onların geçmişlerine azap etmemişti. Senin kadr-u kıymetine tâzîmen ve makāmına hürmeten bugün sen onların arasında olduğun için de **Allâh** onlara azap edecek değildir. Sen onların arasından çıktığın zaman, onların arasında senin istiğfara devâm eden hizmetçilerin bulunduğu sürece **Allâh** yine onlara azap edecek değildir."

İşte bu mânâya gelen âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kadr-u kıymetinin şerefine delâlet etmektedir.

Denilmiştir ki: "Komşuluğun hürmeti vardır, iyi kimselerin komşusu onların nîmetlerinin gölgesindedir. Kâfirler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yakınlığıyla nîmetlenmeseler de ona komşu olmaları sebebiyle azap onlardan savuşmuştur. (Şâir ne güzel söylemiştir:)

وَأُحِبُّهَا وَأُحِبُّ مَنْزِلَهَا الَّذِي نَزَلَتْ بِهِ وَأُحِبُّ أَهْلَ الْمَنْزِلِ

"Ben onu seviyorum, onun menzilini de seviyorum ki,
O orada yerleşmiştir, hattâ o evin halkını da seviyorum"

Yine denilmiştir ki: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kâfirlerin arasında bulunması, onların başından azâbı kaldırdığına göre, kalplerde bulunan mârifetin (**Allâh** bilgisinin) onlardan azâbı def etmesi daha evlâdır."

Yine şöyle denilmiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların arasında bulunduğu müddetçe azap bir süreliğine onlardan geri bırakılmışsa da âhirette mutlakā azap kendilerine isâbet edecektir. Çünkü îtibar, vakitlere ve sonradan ârız olan hâllere değil ancak âkıbetleredir.

Allâh-u Te'âlâ Habîbine: (وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ) **"Senden önce hiçbir beşere ebedîlik vermedik"** *(Enbiyâ Sûresi:34)* buyurarak onun, ümmeti içerisinde ebedî kalmayacağını bildirdikten sonra bu âyet-i kerîmesiyle: "O onlar arasındaki müddetini doldursa da Ben onun ümmetini zâyi edecek değilim. Onların dilleri istiğfâra devâm ettikçe türlü türlü azaplar onlardan sürekli kalkacaktır" buyurmuş olmaktadır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Rasûlünü** hayatta olduğu sürece ümmeti için bir emân (güvence) kılmıştır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefât edince bu sefer onun sünneti ümmeti için eman olarak kalmıştır. Ama onun sünneti de öldürülecek olursa o zaman insanlara vaad olundukları belâlar ve fitneler gelecektir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in seçkin halîfeleri olan büyük ârifler de böylecedir, onların varlığı da insanlar için bir emandır. Nitekim meşâyıh: "İçerisinde kutupluk makāmında bir velî bulunan bir iklime ne kıtlık, ne belâ, ne herc-ü merc ne de savaş isâbet etmez. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hilâfeten o zât o iklim için bir emandır" demişlerdir.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise sirruhû)* kendi Kur'ân-ı Kerîm'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına şöyle yazmıştır:

"Bu âyet-i kerîmede bu ümmet için çok büyük bir müjde vardır. Ey ihvânım ibret alın ve müjdelenin! İşte rahmet peygamberi olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu mânâda:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا اخْتَلَطَ حُبِّي بِقَلْبِ عَبْدٍ فَأَحَبَّنِي إِلَّا حَرَّمَ اللهُ جَسَدَهُ عَلَى النَّارِ.»

"Benim sevgim bir kulun kalbine karışır da o beni severse mutlaka Allâh-u Azze ve Celle onun cesedini ateşe haram kılar" buyurmuştur. Bu hadîsi **Ebû Nu'aym** *(Rahimehullâh)* **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet etmiştir. *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:7/255)*

Bu müjdeden dolayı **Ekramü'l-ekramîn** (iyilik sâhiplerinin en keremlisi) olan **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamd-ü senâlar ederim!

Ayrıca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisi emân olduğu gibi, vârisleri olan ulemâ ve meşâyih de aralarında bulundukları kavim için birer emandırlar. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ!»

"Ümmetimin âlimleri Benîisrâîl'in peygamberleri gibidir" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:17/93; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/256; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, no.1744, 2/64)* buyurmuştur. Bu hususa çok dikkat edilmeli ve dikkat çekilmelidir. Üstâdımız hazretlerinin Mushaf-ı Şerîfinin hâşiyesinden naklettiğimiz kısım burada nihâyete erdi!

Âyet-i kerîmede geçen: (وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ) **"Onlar**(ın içerisinde kalan zayıf müminler) **mağfiret isterlerken/o** (kâfir ola)**nlar** (îmân edip) **istiğfarda bulunurlarken/ de Allâh onlara azap edici olmamıştır"** kavl-i şerîfinde geçen istiğfârın, kimlerin istiğfârı olduğu hakkında **"Hâzin, Kurtubî, Süyûtî, Mazharî** ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde birkaç görüş zikredilmiştir:

Birinci görüş: Bu istiğfardan maksat müşriklerin istiğfârıdır. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle dediği nakledilmiştir: Müşrikler **Kâ'be**'yi tavâf ederken: "Lebbeyk Allâhümme lebbeyk lâ şerîke lek" derlerdi. Bunu duyan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«قَدْ قَدْ.»

"Yeter, yeter (orada kalın)" buyururdu. Fakat onlar: "İllâ şerîkün hüve lek temlikühû vemâ melek yâni ancak bir ortağın var ki o da Sana âittir, Sen ona mâliksin, o bir şeye mâlik değildir" diye ilâve ederlerdi. Peşine de "Ğufrâneke ğufrânek (bağışla, bağışla)" derlerdi. İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi bu husûsta indirdi. Böylece onların arasında helâk olmamaları için iki emân bulunduğu bildirilmiş oldu. Ama bundan maksat âhiret azâbı değildir, istiğfar sebebiyle onlardan kaldırılan sâdece dünyâ azâbıdır. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/151; İbni Ebî Hâtim:5/1691; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:5/45; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/104)*

Yezîd ibni Rûmân ve **Muhammed ibni Kays** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; Kureyş kendi aralarında: "**Allâh** bizim aramızdan **Muhammed**'e ikrâm etti,

öyle mi? Ey **Allâh**! Eğer onun okuduğu haksa bize gökten taş yağdır" dediler. Akşam olunca dediklerine pişman oldular ve: "Ey **Allâh**! Bizi bağışla" dediler. İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirdi.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu söz inkâr bakımından **Nadr**'ın daha önce söylemiş olduğu: "Dilesek biz de bunun bir mislini söyleyebilirdik, o ancak evvelkilerin uydurmalarıdır" sözünden daha kötüdür. Zîrâ Kur'ân'ın hak olmasını muhal saydıkları için bu sözde hiçbir akıllının istemeyeceği azâbı Kur'ân'ın hak olması şartına bağladılar. Onlara göre Kur'ân'ın hak olduğunu düşünmek bile mümkün olsaydı elbette böyle bir ta'lîkten kaçarlardı.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile, bu rivâyetlere göre fâcirlerin yaptığı istiğfar netîcesinde bile bir kısım şer ve zarar savuşturulmaktadır.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile kâfirlerin bile **Allâh-u Te'âlâ**'dan mağfiret talep etmeleri bir süreliğine de olsa köklerini kazıyacak İlâhî azâba mâni olabilmektedir.

İkinci görüş: Bu istiğfar, müşrikler arasında bulunan Müslümanlara râcidir. Nitekim **İbni Ebzâ** ve **Atıyye** *(Radıyallâhu Anhümâ)* gibi bâzı zevâta göre buradaki istiğfardan müminlerin istiğfârı kastedilmiştir. Nitekim: "Bu âyet-i kerîme **Rasûlül-lâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'deyken nâzil olmuştur, fakat kendisi **Medîne**'ye hicret ettikten sonra da müşrikler arasında istiğfâra devâm eden âciz Müslümanlar kalmıştır. Onlar da ayrıldıktan sonra **Allâh-u Te'âlâ** bir sonraki âyet-i celîleyi indirerek müşriklere azap etmesine bir mâni kalmadığını bildirmiş ve **Mekke** fethinin yolunu açmıştır." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/148; İbni Ebî Hâtim:5/1692-93; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/105)*

Bu mânâ **İmâm-ı Dahhâk** *(Radıyallâhu Anh)*dan da nakledilmiştir. **Tıybî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu mânâ, başkasının yaptığı istiğfarla kâfirlerden bile dünyâ azâbının defedildiğini ifâde ettiği için daha mübâleğalıdır.

Üçüncü görüş: Burada geçen istiğfardan maksat Müslüman olmaktır. Nitekim **Süddî** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen diğer bir mânâya göre "Onlar istiğfar ettikleri müddetçe" kavl-i şerîfi "Onlar İslâm'ı kabul ettikçe" demektir. Zîrâ günahını ikrar edip istiğfar eden kimse mümin olmuş demektir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/154-155; İbni Ebî Hâtim:5/1692-93; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/105-106)*

Dördüncü görüş: Bu cümle-i celîlenin tefsirinde **Kelbî** ve **İkrime** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen: "Onlardan İslâm'a girenler olduğu sürece" mânâsı ise: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelde îmân edip istiğfâr edeceğini bildiği kimseler mevcut iken **Allâh** onlara azap etmez" demektir. *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/259; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/154; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/106; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/62)*

Nitekim o gün için müşrik olanlar arasından **Ebû Süfyân ibni Harb, Safvân ibni Ümeyye, İkrime ibni Ebî Cehl, Süheyl ibni Amr** ve **Hakîm ibni Hizâm** gibi kimseler daha sonra İslâm ile şereflenmişlerdir. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** onları İslâm'a kavuşturmadan azâba dûçar kılmadığını beyân etmiştir.

Beşinci görüş: Abdülvehhâb'ın **Mücâhid**'den *(Radıyallâhu Anhümâ)* rivâyet ettiği: "Onların sulplerinde istiğfâr edenler bulunduğu müddetçe" *(Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/62; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/292)* mânâsı ise Müslüman olmayacak bâzı müşriklerin de, nesillerin-

den Müslüman olup istiğfâr edecekler geleceği için yaşatıldığına delâlet etmektedir. Nitekim bu mânâların her biri tahakkuk etmiştir.

Hâsıl-ı kelâm; bu cümle-i celîle istiğfâra devâm eden ümmetin toplu bir azâba çarptırılmayacağını beyân etmektedir. Bundan dolayı **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِى مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَنْزَلَ اللهُ عَلَىَّ اَمَانَيْنِ لِاُمَّتِى ﴿وَمَا كَانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ فَاِذَا مَضَيْتُ تَرَكْتُ فِيهِمُ الْاِسْتِغْفَارَ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

"Allâh-u Te'âlâ ümmetime iki eman (güvence) **indirdi ve: 'Sen onların arasındayken Allâh onlara azap edecek değildir. Onlar istiğfâr ettikleri sürece de Allâh onlara azap edici değildir' buyurdu. Ben geçip gittiğim zaman kıyâmet gününe kadar istiğfârı onlar arasında bırakacağım."** *(Tirmizî, no:3082, 5/270; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:2081, 1/477; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/108)*

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âyet-i kerîmenin hükmüyle **Allâh-u Te'âlâ**'dan belânın açılmasını istemiştir ve kabul görmüştür. Nitekim **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: اِنْكَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلٰى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَكَدْ يَرْكَعُ ثُمَّ رَكَعَ فَلَمْ يَكَدْ يَرْفَعُ ثُمَّ رَفَعَ فَلَمْ يَكَدْ يَسْجُدُ ثُمَّ سَجَدَ فَلَمْ يَكَدْ يَرْفَعُ ثُمَّ رَفَعَ فَلَمْ يَكَدْ يَسْجُدُ ثُمَّ سَجَدَ فَلَمْ يَكَدْ يَرْفَعُ ثُمَّ رَفَعَ وَفَعَلَ فِي الرَّكْعَةِ الْأُخْرٰى مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ نَفَخَ فِي اٰخِرِ سُجُودِهِ فَقَالَ: «أُفْ أُفْ!» ثُمَّ قَالَ: «رَبِّ أَلَمْ تَعِدْنِي أَنْ لَا تُعَذِّبَهُمْ وَأَنَا فِيهِمْ أَلَمْ تَعِدْنِي أَنْ لَا تُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ.» فَفَرَغَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ صَلَاتِهِ وَقَدْ أَمْحَصَتِ الشَّمْسُ.

"Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında güneş tutuldu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* namazın kıyâmına durdu, fakat rükû' yapmaya yanaşmadı (kıyamda çok uzun durdu). Sonra rükû'a vardı fakat başını kaldırmaya yanaşmadı, sonra başını kaldırdı ama secde etmeye yanaşmadı. Sonra secde yaptı fakat başını kaldırmaya yanaşmadı, sonra başını kaldırdı ama ikinci defâ secde etmeye yanaşmadı. Sonra secde yaptı yine kalkmaya yanaşmadı, sonra başını kaldırdı ve ikinci rekâtta birinci rekâtta yaptığının aynısını yaptı. Sonra secdesinin sonunda derin bir nefes alarak: **'Öf, öf'** dedi. Sonra: **'Ey Rabbim! Sen bana ben onların arasındayken onlara azap etmeyeceğine dâir söz vermemiş miydin, Sen bana onlar istiğfâra devâm ettiği sürece onlara azap etmeyeceğine dâir vaad de bulun-mamış mıydın** (biz de Senden mağfiret talep ediyoruz)' buyurdu. Sonra namazını bitirdiğinde güneşin tutulması bitmişti." *(Ebû Dâvûd, Salât:267, no:1194, 1/382; Tirmizî, eş-Şemâil, no:309; Nesâî, no:547, 1867, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/111-112)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلَا اَدُلُّكُمْ عَلٰى دَائِكُمْ وَدَوَائِكُمْ اَلَا اِنَّ دَائَكُمُ الذُّنُوبُ وَدَوَائَكُمُ الْاِسْتِغْفَارُ.»

"Size derdinizi ve ilacınızı göstereyim mi?! Âgâh olun ki, derdiniz günahlardır, devânız da istiğfardır." *(Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:7147, Hâfız, Münzirî, et-Terğîb, no:2406, sh:327; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/107)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ فِيكُمْ أَمَانَانِ فَمَضَتْ إِحْدَاهُمَا وَبَقِيَتِ الْأُخْرٰى ﴿ وَمَا كَانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴾»

"Sizin aranızda iki güvence vardı, birisi gitti, diğeri kaldı. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ: 'Sen onların arasındayken Allâh onlara azap edecek değildir. Onlar istiğfâr ettikleri sürece de Allâh onlara azap edici değildir'** buyurdu." *(Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:645, 2/156; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/108)*

Fuzâle ibni Ubeyd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ فُضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْعَبْدُ اٰمِنٌ مِنْ عَذَابِ اللهِ مَا اسْتَغْفَرَ اللهَ.»

"Bir kul Allâh'a istiğfarda bulunduğu sürece Allâh'ın azâbından emin olmakta dâim olur." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:١٦٥٥٢, ٢٦/٢٧٧; İbni Asâkir; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:2094, 1/479; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/109)*

Osmân ibni Ebi'l-Âs *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عُثْمَانَ بْنِ اَبِى الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فِى الْاَرْضِ اَمَانَانِ اَنَا اَمَانٌ وَالْاِسْتِغْفَارُ اَمَانٌ اَنَا مَذْهُوبٌ بِى وَيَبْقَى اَمَانُ الْاِسْتِغْفَارِ فَعَلَيْكُمْ بِالْاِسْتِغْفَارِ عِنْدَ كُلِّ حَدَثٍ وَذَنْبٍ.»

"Yeryüzünde iki eman vardır; ben bir emânım (benim hayâtım ümmetime toptan bir azap gelmemesi için bir güvencedir)**, istiğfar da bir emandır. Ama ben götürüleceğim, istiğfar emânı ise kalacaktır. O halde siz her yeni bir günah işlediğiniz vakit istiğfâra sarılın."** *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:4366, 3/136; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:2093, 1/479; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/112)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «قَالَ إِبْلِيسُ: يَا رَبِّ! وَعِزَّتِكَ لَا أَزَالُ أُغْوِي بَنِي اٰدَمَ مَا كَانَتْ أَرْوَاحُهُمْ فِي أَجْسَادِهِمْ. فَقَالَ اللهُ: وَعِزَّتِي لَا أَزَالُ أَغْفِرُ لَهُمْ مَا اسْتَغْفَرُونِي.»

"İblîs: 'Yâ Rabbi! İzzetine yemin olsun ki, ruhları cesetlerinde bulunduğu sürece Âdemoğullarını azdırmaya devâm edeceğim' deyince Allâh-u Te'âlâ da: 'İzzetime kasem ederim ki Benden mağfiret talep ettikleri sürece Ben de onları mağfiret etmeye devâm edeceğim' buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11237, 11244, 11367, 11729, 17/337, 344, 461; 18/252, 253; Hakim, el-Müstedrek 4/261; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/109)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ لَزِمَ الْاِسْتِغْفَارَ جَعَلَ اللهُ لَهُ مِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا وَمِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ.»

"Herkim istiğfâra devâm ederse, Allâh-u Te'âlâ o kimsenin her sıkıntısı için bir çıkış yolu ve her kederi için bir ferahlık yaratır ve onu hiç beklemediği bir yerden rızıklandırır." *(Ebû Dâvûd, Salât:361, no:1518, 1/476; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:10290; İbni Mâce, Edeb:57, no:3819, 2/1254-55; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2234, 4/104; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/110)*

Abdullâh ibni Büsr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُسْرٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «طُوبٰى لِمَنْ وُجِدَ فِي صَحِيفَتِهِ اسْتِغْفَارٌ كَثِيرٌ.»

"Amel defterinde çok istiğfâr bulunan kimseye müjdeler olsun." *(İbni Mâce, Edeb:57, no:3818, 2/1254; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:10289; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:2/134; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/110)*

Gerçi herkes çok istiğfar yapamasa da bir miktar istiğfarda bulunması bile kendisine fayda sağlayacaktır, nitekim **Abdullâh ibni Şakîk** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَقِيقٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ أَبُو الدَّرْدَاءِ يَقُولُ: «طُوبٰى لِمَنْ وَجَدَ فِي صَحِيفَتِهِ نَبْذَةً مِنَ الْاِسْتِغْفَارِ.»

"Sayfasında bir miktar istiğfar bulana da müjde olsun" derdi. *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no::35066, 7/181; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/111)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِلْقُلُوبِ صَدَأً كَصَدَأِ النُّحَاسِ وَجِلَاؤُهَا الْاِسْتِغْفَارُ.»

"Şüphesiz kalplerin kurşun pası gibi pası vardır, onları cilâsı ise istiğfârdır." *(Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:649, 1/441; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:2/134; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:2102, 1/481; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/110)*

Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِى الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تُكْثِرُوا مِنَ الْاِسْتِغْفَارِ فَافْعَلُوا فَاِنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ اَنْجَحَ عِنْدَ اللهِ وَلَا اَحَبَّ اِلَيْهِ مِنْهُ.»

"İstiğfârı çok yapmaya güç bulabilirseniz bunu yapın. Çünkü Allâh katında ondan daha kârlı ve O'na ondan daha sevgili bir şey yoktur." *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:2/۲۰۰; Suyûtî, ed-Dürru'l-mensûr, 7/110; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:2080, 1/477)*

Mağîs ibni Sümeyy *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ مَغِيثِ بْنِ سُمَيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ رَجُلٌ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يَعْمَلُ بِالْمَعَاصِي فَبَيْنَمَا هُوَ ذَاتَ يَوْمٍ يَسِيرُ إِذْ تَفَكَّرَ فِيمَا سَلَفَ مِنْهُ فَقَالَ: اَللّٰهُمَّ غُفْرَانَكَ فَاَدْرَكَهُ الْمَوْتُ عَلٰى تِلْكَ الْحَالِ فَغُفِرَ لَهُ.»

"Sizden önce geçenlerden bir adam günahlar işliyordu. Birgün o yürürken geçmiş günahlarını (pişmanlıkla) düşündü de: 'Ey **Allâh**! Mağfiretini isterim' dedi. Kendisi o hâl üzere iken ölüm ona yetişti de bu sebeple o bağışlandı." *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, Suyûtî, ed-Dürru'l-mensûr, 7/110-111; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-Evliyâ, 6/68)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «مَنْ قَالَ: أَسْتَغْفِرُ اللهَ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ خَمْسَ مَرَّاتٍ، غُفِرَ لَهُ وَإِنْ كَانَ عَلَيْهِ مِثْلُ زَبَدِ الْبَحْرِ.»

"Herkim beş kere (أَسْتَغْفِرُ اللهَ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ) derse, üzerinde denizlerin köpükleri kadar (günahları) da olsa onun için bağışlanır." *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:35069, 7/182; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/111)*

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kul büyük bir günah işler fakat onu hakir görür ve pişman olmaz, ondan dolayı istiğfar da etmezse, o günah **Allâh** indinde büyük dağ gibi olur. Ama büyük bir günah işlediği halde ona pişmanlık duyup, ondan istiğfar ederse o günah **Allâh-u Azze ve Celle** katında küçüle küçüle nihâyet **Allâh-u Te'âlâ** onu bağışlar." *(İbni Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Tevbe:207; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:7151; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/107-108)*

Ancak bu âyet-i kerîmeden: "Günahlara ısrar edildiği halde nasûh tevbesi yapılmaksızın sâdece dille istiğfâr edilerek âhiret azâbından kurtulunacağı" gibi yanlış bir mânâ çıkarılmamalıdır. Zîrâ **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*a istiğfâr hakkında suâl olunduğu zaman: **"Onlar istiğfâr ettikleri sürece Allâh onlara azap edici değildir"** meâlindeki bu âyet-i kerîmeyi okuyarak "Yâni mağfiret (affolundukları hâli muhâfaza) üzere amel ettikleri sürece" diye bir tefsir yapmış, sonra da: "Müslüman olduğunu iddiâ edenler içerisinden dilleriyle istiğfarda bulunan bâzı kimselerin cehenneme gireceklerini bilmekteyim" demiştir. *(İbni Ebî Hâtim:5/1692; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/106-107)*

"Kurtubî Tefsîri"nde **Medâinî** *(Rahimehullâh)*ın bir âlimden naklen şöyle anlattığı zikredilmiştir: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında Araplardan bir adam hiç sıkılmadan her türlü günahı işliyordu. **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefât edince yaptığı işlerden vazgeçip yün hırka giyinerek çok ibâdet ve zühd ızhâr etmeye başladı. Kendisine: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hayattayken böyle yapsaydın elbette senin o hâline sevinirdi" denilince bu âyet-i kerîmeyi okuyarak: "Benim iki emânım (peşin bir azâba çarptırılmamam için iki güvencem) vardı, biri gidince diğeri kaldı" dedi.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Nefâisü'l-mecâlis"** isimli eserden naklen zikredildiğine göre; îmânında sâdık olan bir kişiye **Allâh-u Te'âlâ** âhirette azap etmez, çünkü kıyâmet günü peygamberleri aralarında olacaktır. **Allâh-u Te'âlâ** da peygamberleri aralarında bulunduğu sürece onlara azap etmeyeceğine dâir kesin açıklamada bulunmuştur.

Tevbede sadâkat kurtuluşa sebebiyet verir, sâdık tevbe ise sâdece dille değil de günahları bırakarak pişman olmaktır. Avâmın istiğfârı günahlardandır, havâssın istiğfârı ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın minnet ve fazlını görmeksizin kendi amellerini gör-

melerindendir. Büyük velîlerin istiğfârı ise **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şeyi görmelerindendir.

(Farsça beyitlerde şöyle gelmiştir:)

گُفْتْ حَقْ كَآمُرْزِشْ اَزْ مَنْ مِى طَلَبْ كَانْ طَلَبْ مَرْ عَفْوْ رَا بَاشَدْ سَبَبْ

اَزْ پِى زَهْرِ گُنَاهْ اَرْ بِشْنَوِى هَسْتْ اِسْتِغْفَارْ تِرْيَاقِ قَوِى

"Cenâb-ı Hakk buyurdu ki 'Benden mağfiret iste',
Zîrâ o istemek elbette afv-u mağfirete sebep olur.
Eğer dinlersen, (şunu anlarsın ki) **günâh zehiri için,**
İstiğfâr kuvvetli bir tiryâk (büyük bir ilaç)**tır."**

Yâni, mağfiret talep edersen mağfiret olursun.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Bekr-i Verrâk** *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ vermiştir: "Habîbim! Sen onların arasında bulunduğun sürece **Allâh** bid'atleri onların arasında açığa çıkarmaz ve onlar istiğfar ettikleri müddetçe **Allâh** onları günahları sebebiyle yakalamaz!"

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yaşadığı müddetçe en büyük emandır, sünneti bâkî olduğu sürece kendisi bâkîdir. Ama sünneti öldürüldüğü zaman belâ ve fitneleri beklesinler!"

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

***Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) aralarından çıktıktan sonra Allâh-u Te'âlâ'nın müşriklerden intikam alacağı:*

﴿فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ﴾

"Ya gerçekten seni (düşmanlarına gâlip etmeden önce vefât ettirip, dünyâdan) **götürecek olursak, artık** (hiç üzülme, zîrâ eninde sonunda) **şüphesiz ki Biz onlardan intikam alıcılarız."** *(Zührûf Sûresi:41)*

وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا اَوْلِيَاءَهُ ۭ اِنْ اَوْلِيَاۗؤُهٗٓ
اِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا
كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ اِلَّا مُكَاۗءً وَّتَصْدِيَةً ۭ فَذُوْقُوا
الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوا
يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ فَسَيُنْفِقُوْنَهَا
ثُمَّ تَكُوْنُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُوْنَ ۭ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا
اِلٰى جَهَنَّمَ يُحْشَرُوْنَ ۙ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيْزَ اللّٰهُ الْخَبِيْثَ مِنَ
الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيْثَ بَعْضَهٗ عَلٰى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهٗ
جَمِيْعًا فَيَجْعَلَهٗ فِيْ جَهَنَّمَ ۭ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٣٧﴾
قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ يَّنْتَهُوْا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ ۚ
وَاِنْ يَّعُوْدُوْا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٣٨﴾ وَقَاتِلُوْهُمْ
حَتّٰى لَا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ وَّيَكُوْنَ الدِّيْنُ كُلُّهٗ لِلّٰهِ ۚ فَاِنِ انْتَهَوْا
فَاِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿٣٩﴾ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوْٓا
اَنَّ اللّٰهَ مَوْلٰىكُمْ ۭ نِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيْرُ ﴿٤٠﴾

﴿ وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَآءَهُ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (34)

(وَمَا) **Ne şey,** kim içindir? (لَهُمْ) **onlar içindir,** ne hususta? (أَلَّا يُعَذِّبَ) **azâb etmemesi husûsunda,** kime? (هُمُ) **onlara,** kim? (اللهُ) **Allâh,** yâni **Allâh**'ın onlara azap etmesine ne mâni vardır, (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** (يَصُدُّونَ) **engellemektedirler,** neden? (عَنِ الْمَسْجِدِ) **o mescitten,** öyle mescit ki, (الْحَرَامِ) **haram olan,** (وَمَا كَانُوا) **üstelik değildirler,** kimler? (أَوْلِيَاءَهُ) **onun velîleri,** (إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ) **onun velîleri değildir,** (إِلَّا الْمُتَّقُونَ) **ancak takvâ sâhipleridir,** (وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ) **lâkin onların çoğu,** (لَا يَعْلَمُونَ) **bilmezler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! Sen ve ashâbın onların içinden tamâmen ayrıldıktan sonra) **onlar**(ın azâba uğramasın)**a ne** (mâni) **olmuş ki Allâh kendilerine azap etmesin? Oysa onlar (Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve müminleri) **Mescid-i Haram'dan engellemektedirler, üstelik onlar** (müşrik oldukları için) **onun** (yönetimini üstlenmeyi hak etmiş) **velîleri de değildirler! Onun**(; Kâ'be'nin koruyup gözeticileri olan gerçek) **velîleri/O (Allâh-u Sübhânehû)nun dostları/ ancak o** (şirkten sakınan) **takvâ sâhibi kimselerdir. Lâkin onların çoğu** (bu hakîkati) **bilmezler.** (Bir kısmı bilirse de, bile bile inat ederler.)"

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bundan önceki âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aralarında bulunduğu sürece kâfirlere azap etmeyeceğini bildirdikten sonra bu âyet-i celîlede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in aralarından ayrılmasının ardından onlara azap etmesine hiçbir engel kalmadığını açıklamıştır.

Fakat **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ayrılmasından sonra da müşrikler arasında bulunup zayıf tutulan istiğfar sâhibi müminlerin bereketiyle onlardan bir süre azâbı uzak tutmuştur. Nitekim **Hudeybiye** günü hakkında buyurmuş olduğu:

﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾

"Onlar, (**Allâh**'ın dînini) **inkâr etmiş ve** (özel kesim) **yerleri** (olan Mina bölgesi)**ne ulaşmaktan engellenmiş olan kurbanlıklarla birlikte sizi Mescid-i Harâm**(ı tavaf yapmak)**dan men etmiş kimselerdir** (bu yüzden de her türlü azâbı hak etmişlerdir).

Ama (Mekke'de gizli halde İslâmiyeti yaşamaya çalışan, fakat) **sizin kendilerini**(n Müslüman olduklarını) **bilmediğiniz birtakım inanmış erkeklerle, bir kısım inanmış kadınlar** (bulunmasaydı)**; sizin onları bilmeyerek çiğnemeniz ve böylece onlar yüzünden size** (dünyâda keffâret, âhirette vebal, bir de müşrikler tarafından kınanma ve sizin aşırı üzüntünüz gibi birçok sıkıntı ve) **istenmedik bir meşakkat isâbet edecek olmasaydı**(, elbette Allâh-u Te'âlâ sizi onlara musallat ederdi)!

(Lâkin) **Allâh** (gizlenmekte olan o müminleri sıkıntıya sokmamak ve yapmakta oldukları sâlih amelleri üzere dâim kılmak için, bir de müşriklerden) **dilediği kimseleri** (İslâm'la müşerref kılarak) **Kendi rahmetine girdirsin diye** (şimdilik müminleri Mekke müşriklerine saldırtmamıştır)!

Eğer onlar (birbirlerinden) **iyice ayrılmış olsalardı** (da, mümin-kâfir açıkça belli olsaydı), **elbette inkâr etmiş olan o kimselere, pek acı verici büyük bir azapla azap ederdik!"** *(Fetih Sûresi:25)* kavl-i şerîfi bu hakîkati beyân etmektedir.

Bu mânâya göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mekke** müşriklerine azap etmesine mâni olan şey iki türlü düşünülebilir ki birisi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in aralarında bulunmasıdır, diğeri istiğfar eden müminlerin onların arasındaki varlığıdır. Bir önceki âyet-i kerîmenin tefsirinde zikredilen farklı bir görüşe göreyse; kâfirlerin istiğfârı bile onlara azap gelmesine mâni olmaktadır.

Fakat **Atâ** *(Rahimehullâh)* yoluyla **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen: "(Onlardan bâzısı acele azap istiyorlar ama) **'İstiğfar ettikleri sürece Allâh onlara azap edecek değildir'** âyet-i kerîmesinden sonra şirk ehli istisnâ edilerek: 'Onlar **Mescid-i Harâm**'dan men ettikleri halde **Allâh** niçin onlara azap etmesin?' buyrulmuştur" şeklindeki rivâyet konuya farklı bir îzah getirmiştir. Buna göre kâfirlerin istiğfârının hiçbir şekilde kayda değer olmadığı anlaşılmış olmaktadır.

Bu âyet-i kerîmede geçen **"Azâb"** tâbirinden ne kastedildiği hakkında müfessirler ihtilâf etmişlerdir; kimine göre kastedilen azap, **Bedir** günü başlarına gelen katl ve esâretlerdir. Bâzısı nezdinde bu azap, **Mekke** fethi günü gerçekleşecek azaptır. Kimisi: "Bir önceki âyet-i kerîmede nefyedilen azap ile kök kazıyıcı azap, bu azap ile ise kılıç azâbı kastedilmiştir" demişlerdir. Bir kavle göre ise; birinci azap (**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların arasındayken olmayacağı açıklanan azap) dünyâ azâbıdır, bu âyet-i kerîmede geçen azap ise âhiret azâbıdır.

Allâh-u Te'âlâ müşriklere azap etmesine bir mâni kalmadığını beyân ettikten sonra onlara ne sebepten azap edeceğini açıklamak üzere:

﴿وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾

"Oysa onlar (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve müminleri) **Mescid-i Haram'dan engellemektedirler"** buyurarak kâfirlerin **Mescid-i Harâm**'dan engellemelerini

konu etmiştir ki bundan maksat; onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i **Hudeybiye** senesi **Kâ'be**'yi ziyâretten men etmeleri ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile müminleri **Mekke**'den çıkmaya zorlamalarıdır.

Daha sonra da onların, Müslümanları **Kâ'be**'den men etmelerinin yegâne sebebinin, **Kâ'be**'nin velâyetinin sâdece kendilerine âit olduğunu iddia etmeleri olduğuna dikkat çekmek ve bu iddianın butlânını beyân etmek üzere:

﴿وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ﴾

"Hâlbuki onlar (müşrik oldukları için) **onun** (yönetimini üstlenmeyi hak etmiş) **velîleri de değildirler! Onun**(; Kâ'be'nin koruyup gözeticileri olan gerçek) **velîleri ancak o** (şirkten sakınan) **takvâ sâhibi kimselerdir"** buyurmuştur.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânı vechile müşrikler: "Biz **Mescid-i Harâm**'ın sâhipleriyiz ve ona yakışan idârecileriyiz, o halde istediğimizi engelleriz, istediğimize serbestlik veririz" diyorlardı ki **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde geçen: **"Onlar onun velîleri olamazlar, onun velîleri ancak müttakîlerdir"** kavl-i şerîfiyle onları reddetmiştir.

Özetle; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede: "Onlardan azâbın kalkması için hiçbir sebep kalmamıştır. Zîrâ onlara mühlet verilmesini mûcip olan iki iş ki; biri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onların arasında bulunmasıdır, ikincisi ise onların istiğfâr etmeleridir. Bu iki sebep de ortadan kalkmıştır. Artık bu engeller ortadan kalktığı için onlar mutlaka azaba çarptırılacaklardır. Onlara nasıl azap olmaz ki, onlar Peygamberi ve müminleri **Mescid-i Harâm**'ı tavaf etmekten men etmektedirler. Üstelik kendilerinin **Kâ'be**'nin yönetimini hak eden kimseler olduklarını iddia etmektedirler. Oysa onlar bu şirkleriyle birlikte **Kâ'be**'nin velîsi olamazlar, oranın velîleri ancak şirkten sakınanlar ve orada **Allâh**'tan gayrine tapmayanlardır. Lâkin onların çoğu kendilerinin **Kâ'be**'de hakları bulunmadığını bilmezler" buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen: "Onun velîleri ancak takvâ sâhipleridir" kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere; takvâ sâhibi olmayanlar **Allâh**'ın dostları ve **Kâ'be**'nin sâhipleri olamazlar. **Kâ'be**'nin gerçek sâhipleri ise ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbıdır. Nitekim:

﴿مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ أُولٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَاٰتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللهَ فَعَسٰى أُولٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ﴾

"(Açıkça kâfir olduklarını îtiraf etmeseler de, telbiyelerinde dahî putların ortaklığını telaffuz ederek) **kendi nefisleri aleyhine kâfirlikle şâhitlerken, müş-rikler için Allâh'ın mescitlerini îmar etmeleri** (ve onarıp bakım yapmaları, inançlarıyla bağdaşan ve kendilerine yakışan bir şey) **olamaz! İşte sana! Onlar ki, kendilerinin** (kâfirken yaptıkları misâfir ağırlama, hacılara su verme ve darda kalana yetişme

gibi iyi) **amelleri boşa gitmiştir.** (Şirk suçunun büyüklüğünden dolayı) **o ateşte de sâdece onlar ebedî kalacaklardır!**

Allâh'ın mescitlerini ancak, Allâh'a ve o son güne inanmış olan, o (farz) **namaz**(lar)**ı dosdoğru kılmış ve zekâtı vermiş olan,** (kulların memnûniyetiyle Allâh'ın rızâsı karşılaştığında) **Allâh'tan başkasın**(ın kızmasın)**dan da korkmayan kimseler îmâr eder.** (Bakımını üstlenerek ve ibâdetle ihyâ ederek, maddî ve manevî anlamda mâmur eder.) **İşte sana! O** (mescitleri her yönüyle mâmur kılan Müslüma)**nların hidâyete erenlerden** (ve cennete girenlerden) **olmaları kuvvetle umulmuştur"** *(Tevbe Sûresi:17-18)* âyet-i kerîmelerinde mescitlerin, özellikle **Mescid-i Harâm**'ın gerçek sâhiplerinin kimler olduğu açık sıfatlarıyla târif edilmiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de kendi yakın dostlarının ancak müttakîler olduğunu açıklamıştır. Nitekim **Rifâ'a ibni Râfi'** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*a:

عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «اِجْمَعْ لِي قَوْمَكَ.» فَجَمَعَهُمْ، فَلَمَّا حَضَرُوا بَابَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهِ عُمَرُ فَقَالَ: قَدْ جَمَعْتُ لَكَ قَوْمِي، فَسَمِعَ ذٰلِكَ الْأَنْصَارُ فَقَالُوا: قَدْ نَزَلَ فِي قُرَيْشٍ الْوَحْيُ، فَجَاءَ الْمُسْتَمِعُ وَالنَّاظِرُ مَا يُقَالُ لَهُمْ، فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَامَ بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ فَقَالَ: «هَلْ فِيكُمْ مِنْ غَيْرِكُمْ؟» قَالُوا: نَعَمْ، فِينَا حَلِيفُنَا وَابْنُ أُخْتِنَا وَمَوَالِينَا، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «حَلِيفُنَا مِنَّا، وَابْنُ أُخْتِنَا مِنَّا، وَمَوَالِينَا مِنَّا، وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ: إِنَّ أَوْلِيَائِي مِنْكُمُ الْمُتَّقُونَ، فَإِنْ كُنْتُمْ أُولٰئِكَ فَذَاكَ، وَإِلَّا فَانْظُرُوا، لَا يَأْتِي النَّاسُ بِالْأَعْمَالِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَتَأْتُونَ بِالْأَثْقَالِ، فَيُعْرَضُ عَنْكُمْ فَتَقُولُونَ: يَا مُحَمَّدُ! فَأَقُولُ هٰكَذَا وَهٰكَذَا لَا!»

"Kavmini bana topla" buyurdu, o da onları topladı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kapısında toplandıkları vakit **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* huzûruna girerek: "Kavmimi senin için topladım" dedi. Bunu duyan ensâr: "Mutlaka **Kureyş** hakkında bir vahiy nâzil oldu" dediler. Artık kimi bakmak, kimi de onlara ne söyleneceğini dinlemek için geldi.

O sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* çıkarak onların arasında durdu ve: **"İçinizde sizden başkaları var mı?"** diye sordu. Onlar: "Evet! Aramızda antlaşmalılarımız, hemşîrelerimizin oğulları ve âzatlılarımız var" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Antlaşmalılarımız bizdendir, hemşîrelerimizin oğulları bizdendir, âzatlılarımız bizdendir. Şimdi dinleyin bakalım; gerçekten sizin içinizde benim dostlarım ancak takvâ sahipleridir, siz de onlardan olursanız bu tamam, değilse iyi düşünün! Sakın insanlar kıyâmet günü** (sâlih) **amellerle gelirken siz ağır** (günah ve vebâl) **yükler**(iy)**le gelmeyin, sonra sizden yüz çevrilir. O zaman siz** (zoru görünce)**: 'Yâ Muhammed!' d**(iye bana sesl)**e**(ni)**rsiniz.' Ben de: 'Sağıma ve soluma dönerek: 'Hayır!** (Size yardım etmem)**' derim"** buyurmuştur. *(Buhârî, el-Edebü'l-müfred, Bâb:40, 401, no:75, 921, sh:43, 242; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:4544, 4547; Hâkim, el-Müstedrek:4/73)*

Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gizli değil açık olarak şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِهَارًا غَيْرَ سِرٍّ يَقُولُ: «إِنَّ اٰلَ أَبِي (فُلَانٍ) لَيْسُوا بِأَوْلِيَائِي إِنَّمَا وَلِيِّيَ اللهُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ.»

"Âgâh olun ki, şüphesiz falancalar benim dostlarım değildirler, benim dostum ancak Allâh'tır, bir de müminlerin sâlihleridir." *(Buhârî, Edeb:14, no:5644, 5/2233; Müslim, Îmân:93, no:215, 1/197; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17804, 29/340; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/115)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o âilenin ismini açıkça söylemişse de, râvî başına bir sıkıntı gelmesinden endişelenerek isim zikretmemiştir.

Mu'az *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)*ı **Yemen**'e gönderirken ona vasiyetlerde bulunmak üzere refâkatinde yola çıktı. **Mu'âz** atlı idi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise bineğinin altında yürüyordu. Yürümesi bitince:

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا بَعَثَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ خَرَجَ مَعَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوصِيهِ وَمُعَاذٌ رَاكِبٌ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْشِي تَحْتَ رَاحِلَتِهِ فَلَمَّا فَرَغَ قَالَ: «يَا مُعَاذُ! إِنَّكَ عَسَى أَنْ لَا تَلْقَانِي بَعْدَ عَامِي هٰذَا وَلَعَلَّكَ أَنْ تَمُرَّ بِمَسْجِدِي هٰذَا وَقَبْرِي.» فَبَكَى مُعَاذٌ جَشَعًا لِفِرَاقِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ الْتَفَتَ فَأَقْبَلَ بِوَجْهِهِ نَحْوَ الْمَدِينَةِ فَقَالَ: «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِي الْمُتَّقُونَ مَنْ كَانُوا وَحَيْثُ كَانُوا.»

"Ey Mu'âz! Umulur ki gerçekten sen bu senemden sonra bana bir daha kavuşamayacaksın, ama herhalde sen benim bu mescidime ve kabrime uğrarsın" buyurdu. Bunu duyan **Mu'âz Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ayrılığından etkilenerek ağlamaya başladı. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dönüp yüzünü **Medîne** tarafına çevirdi ve: **"Kim olurlarsa olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar gerçekten insanlar içerisinde bana en yakın olanlar takvâ sâhibi olanlardır"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22052, 36/376; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/115)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "**Muhammed**'in âli kimdir?" diye sorulduğunda:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ اٰلُ مُحَمَّدٍ؟ فَقَالَ: «كُلُّ تَقِيٍّ!» وَتَلَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ﴾

"Takvâ sahibi olan herkestir" buyurdu ve sonra: **"Onun dostları ancak takvâ sâhipleridir"** âyet-i kerîmesini okudu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:3356, 4/204; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:2/152; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/115)*

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede onlardan azâbı nefyetmiş, bu âyet-i kerîmesinde ise onu sâbit kılmıştır. Demek ki yok olduğu bildirilen azap dünyâdadır, var olduğu belirtilen ise âhirettedir.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ**: **"Oysa onlar Mescid-i Haram'dan men etmektedirler"** kavl-i şerîfiyle âhirette onlara azap ulaştıracağını açıklamıştır.

Bu âyet-i kerîme dînin hakkını yerine getirecekleri hususlarda Müslümanlara yardım etmenin kurbet (mânevî yakınlık) ve sevâbı hak etmeyi mûcib olduğuna delâlet etmektedir.

Yine bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın, dostlarına azap etmeyeceğine dâir bir delil bulunmaktadır. **Allâh-u Te'âlâ** Kendi dostları olmayan kimselere azap edeceğini bildirdiğine göre, demek ki dostlarından olanlara azap etmeyecektir.

Allâh-u Te'âlâ'nın: (اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا) **"Allâh inananların dostudur"** *(Bakara Sûresi:257)* kavl-i şerîfi mûcebince müminlerin hepsi **Allâh** dostlarıdır. Mümin bir kimseye bir zaman suçu kadar azap yapılsa da o kişi cezâ yurdunda aslâ ebedî bırakılmayacaktır. Evvelce çektikleri sıkıntılar ise muvakkat azaptan sonra kavuşacakları sonsuz kurtuluşa nispetle pek kıymetsiz kalacaktır. Nitekim şöyle denilmiştir:

إِذَا سَلِمَ الْعَهْدُ الَّذِي كَانَ بَيْنَنَا فَوُدِّي وَإِنْ شَطَّ الْمَزَارُ سَلِيمُ

"Aramızdaki ahit ve sözleşme selâmette ise,
Görüşmemiz uzak da olsa sevgim selâmettedir."

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre; **"Onun dostları ancak takvâ sâhipleridir, lâkin onların çoğu bilmezler"** kavl-i şerîfi şuna işâret etmektedir ki; gerçek velî, **Allâh**(ın zikrine devâm) ile mâsivâdan (O'ndan gayri herhangi bir şeyi hatırlamaktan) sakınandır, lâkin evliyânın ekserîsi kendilerinin velî olduklarını bilmezler. Fakat bundan da anlaşıldığına göre bâzı velîlerin kendilerinin velî olduğunu bilmeleri mümkündür.

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şu beyanlarda bulunmuştur: **Ebû Ca'fer** ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edilen mânâdan ilk akla gelen odur ki bu âyet-i kerîmede iki yerde geçen: **"Onun dostları"** tâbirindeki iki zamir de **Mescid-i Harâm**'a râcidir. Buna göre âyet-i kerîmede **Mescid-i Harâm**'ın dostları oldukları bildirilen müttakîlerden maksat; takvânın birinci mertebesine hâiz olan umûmî Müslümanlardır.

Fakat bu zamirlerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya râci olduğunu söyleyenler de vardır ki, o takdirde bu terkibe mânâ verirken "İstihkak" mânâsına itibar etmeye hâcet olmaz. Zîrâ müşrikler için **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostluğu hiçbir yönden sâbit değildir. Fakat âyet-i kerîmenin nüzûl zamânında **Mescid-i Harâm**'ın mütevellî heyeti müşriklerden müteşekkil olduğu için o durumda mânânın: "Onlar onun yönetimini üstlenmeye müstehak kimseler değillerdir" şeklinde anlaşılması kaçınılmaz olur.

Bu durumda ise "Müttakîler" tâbiri genel mânâda Müslümanlar ile değil de, daha husûsî mânâdaki takvâ sâhibi Müslümanlar olarak tefsir edilir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostluğuna erişmek için mücerred Müslümanlık yeterli olmaz. Bununla birlikte takvânın üçüncü mertebesine de ulaşmış olmak gerekir ki o makamdaki velâyet "Velâyet-i Kübrâ" sayılır. İşte gecesi, gündüzü gibi olan bembeyaz caddenin ve şerî'at-i ğarrânın naslarından anladığımız bundan ibârettir.

Ama bugünkü câhillerin ekserîsi mecnunlara velî demekte, bir de onlar hakkında meczûb tâbirini kullanmaktadırlar. Doğru söylediler, lâkin bu meczup hidâyetten

cezp edilip uzaklaştırılandır. Bir kişinin deliliği ne kadar muhkem, hezeyanları ne kadar çok, selim ruhlar da onun hallerini ne kadar fazlaca iğrenç buluyorsa câhiller onun velîliğini daha mükemmel, **Allâh**'ın mülkündeki tasarruflarını da o derece tam sayarlar.

Kimisi de velî tâbirini, şerî'at ahkâmını terk eden, tasavvuf ehlinin sözlerini sarfedip onların kılığına giren fakat onların arasında yeri bulunmayan kimseler hakkında kullanırlar. Onlar ibâdet yolunda kendini yoranları mahcûb (zâhirî ibâdet hicâbıyla perdeli), şerî'ate sarılanları da mağbûn (aldanmış) addederler. Onların bâtınlarıyla zâhirleri birbirlerine uymasa da iddia ettikleri üzere **Allâh**'ı bildikleri zaman nefisleri kemal bulduğunu sandıkları için onlar hakkında bağlar çözülmüş ve mükellefiyet ortadan kalkmış demektir.

İşte onlar böylesi kişilere mürşid adı verirler lâkin bu kişi ateşe irşâd edicidir. Ona şeyh derler, doğrudur lâkin Şeyh-i Necdîdir (şeytandır). Ârif derler, doğru söylerler lâkin bu kişi dalâlet yollarını çok iyi bilen bir âriftir. Muvahhid vasfı verirler, bunda da doğru söylerler, lâkin bu kimse küfürle îmânı birleştiren biridir.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ**) "Lâkin onların çoğu bilmezler"** kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere; onlar içerisinde gerçekleri bilen, lâkin inadı yüzünden ikrâr etmeyenler vardır.

Diğer bir mânâya göreyse; bâzı yerlerde kılletten adem (azlık tâbiriyle yokluk) murâd edildiği gibi burada da ekseriyet (çokluk) tâbiriyle külliyet (bütün) kastedilmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: **Allâh** niçin onlara azap etmesin, oysa onlar kâbiliyetli kişileri nefsânî işlere ve tabîî lezzetlere kışkırtarak kalpten ibâret olan **Mescid-i Haram**'dan engellemektedirler. Nefsânî sıfatlar kendilerine galebe çaldığı için onlar onun dostları değildirler. Onun asıl dostları nefsânî sıfatlardan sakınanlardır. Lâkin onların çoğu bu hükmü bilmezler.

Nîsâbûrî *(Rahimehullâh)* bu makamda: "Müttakîlerin çoğu kendilerinin evliyâ olduğunu bilmezler, zîrâ velî de bâzen velî olduğunu bilemeyebilir" diye mânâ vermiştir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh'ın velîlerinin kimler olduğu ve onların korkudan uzak bulunduğu:

﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

"Âgâh olun; şüphesiz Allâh'ın velîleri ki, (insanlar korkuya kapıldığı zaman) **onlar üzerine**(, istenmedik) **hiçbir** (şeyle karşılaşma) **korku**(su) **yoktur! Ve** (insanlar umduklarını bulamadıkları için üzüldüklerinde) **ancak onlar mahzun olmayacaklardır!"** *(Yunus Sûresi:62)*

﴿إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللهِ شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ﴾

"Çünkü (onlara uyman durumunda Ben seni azâba çarptırdığım zaman,) **şüphesiz ki onlar Allâh'tan** (gelecek) **hiçbir şeyi senden aslâ savuşturamazlar. Üstelik o zâlimler; gerçekten de onların bir kısmı diğer bir kısmın dostlarıdır.** (Dolayısıyla onlarla dostluk eden ve kötü arzularına uyanlar ancak onlar gibi zâlimlerdir.)

Allâh ise o takvâ sâhibi kulların Velîsi'dir(; yar ve yardımcısıdır. O halde sen sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'yı dost edinmeye ve O'nun gayrinden tamâmen yüz çevirmeye devam et)**!"** *(Câsiye Sûresi:19)*

﴿اَللهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

"Îmân etmiş olan kimselerin Velîsi(; yardımcısı ve işlerinin yöneticisi) **ancak Allâh'tır ki, O** (tevfik ve hidâyetiyle) **onları**(, cehâlet, nefse uymak, kâfirliğe götüren vesvese ve şüphelere kapılmak gibi birçok) **karanlıklardan** (kurtarıp) **o** (îman) **nûr**(un)**a çıkarmaktadır. O kâfir olmuş kimseler ise; onların** (dost ve) **velîleri ancak** (saptırıcı şeytanlarla, nefsânî istekleri temsil eden) **o tâğutlardır ki, onlar da onları**(, yaratılışlarında bulunan İslâm fıtratının) **nûr**(un)**dan** (uzaklaştırıp, inkâr, şek ve şüphe gibi) **karanlıklara çıkarırlar. İşte sana! Onlar, ancak o** (cehennem) **ateşin**(in ayrılmaz) **arkadaşlarıdır. Kendileri onun içinde** (bir daha çıkmamak üzere) **ebedî kalıcılardır."** *(Bakara Sûresi:257)*

İbrâhîm** (Aleyhisselâm)**a ve onun Ka'be'sine en yakın olanın Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) **ve müminler olduğu:

﴿إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَاللهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾

"Gerçekten insanların İbrâhîm'e en yakını, elbette (kendi zamânında) **ona uymuş bulunanlarla, işte şu** (âhir zaman) **peygamber**(i) **ve** (ümmetinden) **îmân etmiş olan kimselerdir. Allâh ise o müminlerin** (yardımcısı ve) **Velî'sidir."** *(Âli imran Sûresi:68)*

﴿ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (35)

(وَمَا كَانَ) **Olmadı,** ne? (صَلَاتُهُمْ) **onların duâları,** nerede? (عِنْدَ الْبَيْتِ) **o Beyt'in yanında,** (إِلَّا) (مُكَاءً **ancak bir ıslık çalma** (oldu), daha, (وَتَصْدِيَةً) **bir el çırpma,** (فَذُوقُوا) **artık tadın,** neyi? (الْعَذَابَ) **o azâbı,** ne sebebiyle? (بِمَا كُنْتُمْ) **olmanız sebebiyle,** nedir olmanız? (تَكْفُرُونَ)**inkâr etmektesiniz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (müşrik ola)**nların o Beyt**(-i şerîf)**in yanındaki duâları/ namazları/, bir ıslık çalma ve bir el çırpmadan başka bir şey değildir.** (O kâfirlere **Bedir**'de de, cehennemde de:) **'İnkâr etmekte bulunmuş olmanız sebebiyle artık tadın bu azâbı!'** (buyrulacaktır)."

Î Z Â H Â T

"Hâzin, Nesefî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Azze ve Celle** kâfirlerin **Beyt-i Harâm**'ın velîleri olamayacağını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde bunun sebebini açıklamıştır ki o sebep de onların **Kâ'be** yanındaki salâtlarının "Mükâ" ve "Tasdiye" oluşudur.

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; (مُكَاءً) "Mükâ", Hicazda bulunan ve ıslık çalan beyaz bir kuştur ki ıslık çalmak onun ismiyle isimlendirilmiştir. (تَصْدِيَةً) "Tasdiye" ise sadâ ihdâs etmek yâni iki elin birini diğerine vurarak ses çıkartmaktır. Müşrikler **Kâ'be**'nin yanında duâ ve tesbih yerine ıslık çalarak ve el çırparak **Allâh-u Te'âlâ**'ya tekarrubda bulunuyorlardı ve bu yaptıklarını ibâdet ve duâ sayıyorlardı.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "**Kureyş**'in kadını erkeği **Kâ'be**'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi ve parmaklarını birbirine geçirerek ıslık çalıp alkış tutarlardı." İşte **Allâh-u Te'âlâ** namazları ve ibâdetleri bu halde olan kimselerin **Mescid-i Harâm**'ın idâresini üstlenmeye hak kazanmadıklarını bu âyet-i kerîmesiyle beyân etmiştir.

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Abdüddâroğulları**'ndan bir fırka tavafta **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in karşısına çıkarlar, onunla alay ederler ve parmaklarını ağızlarına sokarak ıslık çalarlardı.

İmâm-ı Mukâtil *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Mescitte namaz kılarken **Abdüddâroğulları**'ndan iki adam sağına, iki adam da soluna dikilir, kıraatini ve namazını karıştırmak için ıslık çalıp alkış tutarlardı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmân edenler namaz kılarken de böyle yaparlardı ve kendileri-

nin de bu şekilde namaz kıldıklarını göstermeyi kastederlerdi. Bu mânâya göre âyet-i kerîmede geçen "Salât" kelimesinden, emrolunan bilindik namaz mânâsı kastedilmiş olur.

Bu rivâyetlerden iki ayrı görüş anlaşılabilir ki; bir görüşe göre "Mükâ" ve "Tasdiye" onların bir tür ibâdetleridir. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın görüşü budur ve en doğru olan görüş de budur. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bunun adına "Salât" demiştir. Tabî ki bu tâbir onların inancına göre kullanılmıştır. Diğerlerinin kavline göreyse onların yaptıkları bu ıslık ve alkış hareketleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet için yapılan işler nevindendir.

Burada bir vecih daha söz konusu olabilir, buna göre bu cümle-i celîle: "İbâdeti ıslık ve alkıştan ibâret olanın ibâdeti yok demektir" şeklinde tefsir edilebilir ki bu tıpkı Arapların: "Tek ayıbı cömertlik olanın ayıbı yoktur" sözü gibidir.

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın kavline göreyse "Tasdiye"; müşriklerin müminleri **Mescid-i Harâm**'dan, dinden ve namazdan alıkoymalarıdır ki bu mânâya göre "Tasdiye" engelleme anlamında olan "Sadd" kökünden alınıp, yâ harfi, dâl harfine ibdâl olunmuş (döndürülmüş) kabul edilir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: **"Onların o Beyt yanındaki duâları ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka bir şey olmamıştır"** kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere; müşriklerin (Kâ'be'yi tavaf gibi) zâhirî amelleri, hulûs-i itikattan mücerred olduğu için **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ** onlara bir değer vermemiştir. Demek ki hal arınmış olmadıkça kālin (sözün) temizliği faydalı olmaz, iç âlemin ziyâsı bulunmadan da bedenin anâsı (zahmeti) kabul olunmaz.

Âyet-i kerîmede geçen: (فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ) "İnkâr etmekte bulunmuş olmanız sebebiyle artık bu azâbı tadın" kavl-i şerîfindeki **"Azâb" Bedir** günü müşriklerin başına gelen katl ve esârettir. Bu mânâ **Hasen** ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunmuştur. Ya da bu tehdit onlara kıyâmet günü söylenecektir.

Bir kavle göre de bu azaptan maksat onların:

﴿أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

"Ya da bize acı verici bir azap getir" *(Enfâl Sûresi:32)* sözleriyle kastettikleri mâhut bir azaptır.

Cümle-i celîlede geçen: **"İnkâr etmeniz sebebiyle"** kavl-i şerîfi kâfirlik ve mâsiyetin azâba düşme sebebi olduğuna delâlet eder. Bundan anlaşıldığına göre tevbe istiğfar **Vehhâb Te'âlâ**'nın rahmetinin coşmasına vesîledir. Tevbe günah kirlerinin sabunudur, tevbe ve temizliğin olmadığı bir yerde önüne gelen her Müslüman kalp mescidinin işlerini yönetmeye elverişli olamaz. O mescidin yönetimi ancak ayıplardan temiz olan, engelleyici alâkalardan yüz çeviren ve meşgul edici her şeyden âzâd olan kişilere yakışır.

Allâh-u Te'âlâ kullarını yüce tecellîler ve art arda gelen mânevî zevk ve hâl cennetlerine girdirdikten sonra artık onlara azâb etmez. Çünkü onlarda, hakkānî kalp hânesinde parlayan **Nûr-u İlâhî**'den başka bir şey kalmamış demektir. **Allâh-u**

Te'âlâ adâletiyle ancak rahmetini kabûle elverişli olmayanlara ya da sâlih amelle kötü ameli birbirine karıştıranlara azap eder ki böylece o sâlih ameli kötü amelin bulaşıklığından arındırır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymak onun getirdiği ahkâm ve şerâiti kabul etmekten ibârettir ki bu ittiba onu kurtuluşa sevkeder ve tasfiyesine (kalbini arındırmasına) sebep olur. O halde sana düşen; iyi amelleri seçip yapmak, kötü amellerden de sakınmaktır. Çünkü bu ikisi de farzdır, takvânın hakîkati bu iki halden ibârettir. Perhiz yapmak hastaya fayda verir, hasta kalpleri tedâvi etmek ise akıllı bir kul için her işten daha evlâ ve her şeyden daha önemlidir. Bu tedâvi de ancak takvâya riâyet ve yaratılanların en hayırlısının sünnetini yaşatmakla olur. Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَحْيَا سُنَّتِي فَقَدْ أَحَبَّنِي، وَمَنْ أَحَبَّنِي كَانَ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ.»

"Sünnetimi ihyâ eden beni sevmiş (olduğunu göstermiş)**tir, beni seven de cennette benimle berâberdir"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:; Rûhu'l-beyân:3/343)* buyurmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

وَفِي الْحَدِيثِ: «مَنْ حَفِظَ سُنَّتِي أَكْرَمَهُ اللهُ بِأَرْبَعِ خِصَالٍ؛ اَلْمَحَبَّةِ فِي قُلُوبِ الْبَرَرَةِ، وَالْهَيْبَةِ فِي قُلُوبِ الْفَجَرَةِ، وَالسَّعَةِ فِي الرِّزْقِ، وَالثِّقَةِ بِالدِّينِ.»

"Her kim benim sünnetimi muhâfaza ederse Allâh-u Te'âlâ ona dört haslet; iyi kulların kalplerine (onun) **muhabbet**(inin yerleşmesini), **kötü kulların kalplerine** (onun) **heybet**(inin yerleşmesini), **rızıkta genişlik ve dinde güvenilirlik ikram eder."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/343)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birliktelik fırsatını kaçıranlar için onun sünnetiyle ve onun sünnetini sevenlerle sohbet etme imkânı müyesser olmuştur ki bu kıyâmete kadar devâm edecektir. Büyüklerle berâber olmanın ve müttakî kimselerle yakınlık kurmanın büyük tesiri vardır. **Hakk Te'âlâ**'nın ve **Rasûlü**'nün kelâmlarını dinlemenin tam bir faydası vardır. Lâkin işin esası **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevfik ve hidâyetidir. **Allâh-u Te'âlâ**'dan bizim hedeflerimizi doğrultmasını, sâlih amellerimizi ve karşılığında vaad edilen sevaplarımızı çoğaltmasını, bizi Kitap ve Sünnet nûruyla desteklemesini ve bizi cennetteki yüksek makamlarla şereflendirmesini dileriz.

Allâh-u Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda kâfirlere hitâben: **"İnkâr etmiş olmanız sebebiyle tadın bu azâbı"** buyurmuştur ki bundan anlaşıldığı üzere; onların peşin azâbı, kendilerinin doğru bir şey üzere olduklarını sanmalarıdır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: (وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا) **"**(Kâfirler) **kendilerinin güzel bir iş yaptıklarını sanmaktadırlar"** *(Kehf Sûresi:104)* buyurmuştur.

Onların gelecekteki azâbı ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın: (وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ) **"Elbette âhiret azâbı daha meşakkatlidir"** *(Ra'd Sûresi:34)* buyurduğu gibi daha zor ve zahmetli olacaktır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; gaflet ehlinin **Kâ'be** gibi olan kalp evindeki namazları vesvese ve evham oyunlarından ve çok vesvese veren şeytanın ıslık çalmasından başka bir şey değildir. Onların iç âlemleri nurdan boş olduğu için şeytanlar oraya yerleşmiş ve kalbi istîlâ etmiştir. Bu hâle düşmekten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız.

İşte bu insanlara: "Husûsî dostların yolunu inkâr etmeniz ve onlardan uzak durmanız sebebiyle perdelenme ve mahrum olma azâbını tadın" denilir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Onların kalpten ibâret olan **Mescid-i Harâm** yanındaki duâ ve niyazları, şeytânî vesvese ve hâtıralar, bir de çirkin işlere karşı azimlilikten başka bir şey olmamıştır."

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (36)

(إِنَّ الَّذِينَ) **Şüphesiz o kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** yâni inkârcılar, (يُنْفِقُونَ) **harcamaktadırlar,** neyi? (أَمْوَالَهُمْ) **mallarını,** niçin? (لِيَصُدُّوا) **engellesinler için,** neden? (عَنْ سَبِيلِ اللهِ) **Allâh'ın yolundan,** (فَسَيُنْفِقُونَ) **yakında harcayacaklar,** neyi? (هَا) **onları,** (ثُمَّ تَكُونُ) **sonra bu olacaktır,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** nedir olacaktır? (حَسْرَةً) **bir pişmanlık,** (ثُمَّ يُغْلَبُونَ) **sonra mağlup edileceklerdir,** (وَالَّذِينَ) **o kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** nereye? (إِلَى جَهَنَّمَ) **cehenneme,** ne olacaklardır? (يُحْشَرُونَ) **haşrolunacaklardır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Şüphesiz o kimseler ki kâfir olmuşlardır (ve Bedir, Uhud gibi savaş günlerinde Müslümanlarla savaşacak olan arkadaşlarına ziyâfet çekmişlerdir), (işte) **onlar** (insanları) **Allâh'ın yolundan engellesinler diye** (pek çok) **mallarını harcamaktadırlar.**

Yakında onları (daha fazla) **harcayacaklar ama sonra bu** (tüketimleri bir şeye yaramayacağından) **onlara bir pişmanlık** (vesîlesi) **olacaktır.** (Arada bir gâlip olsalar bile) **sonunda da mağlup edileceklerdir. O kâfir**(likte sâbit) **olmuş kişiler ise** (âhirette) **ancak cehenneme sevk olunacaklardır."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** evvelki âyet-i kerîmede müşriklerin bedenî ibâdetlerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede mâlî ibâdetlerini açıklamıştır.

"Hâzin, Nesefî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde **Kelbî, Dahhâk** ve **Mukātil** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Bedir** günü müşriklere yemek yediren kimseler hakkında nâzil olmuştur ki bunlar da **Ebû Cehil ibni Hişâm, Rabî'a**'nın iki oğlu **Utbe** ve **Şeybe, Haccâc**'ın iki oğlu **Nebih** ve **Münebbih, Ebu'l-Bahterî ibni Hişâm, Nadr ibni Hâris, Hakîm ibni Hizâm, Ümeyye ibni Half, Zem'a ibni Esved, Hâris ibni Âmir** ve **Abbâs ibni Abdilmuttalib**'tir.

Kureyş'in eşrâfından olan bu oniki kişiden her biri bir gün kâfir ordusuna on deve keserek ziyâfet çekerlerdi. Hezîmet günü nöbet **Abbâs**'a gelmişti. İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle onların yaptıkları bu harcamaların âkıbetlerinin hasret ve nedâmet olacağını bildirmiştir. Ayet: 36

İbni İshâk *(Rahimehullâh)*ın rivâyetine göre: "Bu âyet-i kerîme **Ebû Süfyân**'ın kāfilesinin adamları hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki **Bedir** günü **Kureyş** hezîmete uğrayıp **Mekke**'ye döndüklerinde **Safvân ibni Ümeyye** ve **İkrime ibni Ebî Cehil,** Bedir harbinde babaları ve kardeşleri katledilen bâzı **Kureyşliler**'i de yanlarına alarak **Ebû Süfyân**'a ve o kāfilede ticâret malı bulunan diğer **Kureyşliler**'e giderek: "Ey **Kureyş** gürûhu! **Muhammed** size ondan intikam almanızı gerektirecek bir iş yaptı

ve erlerinizi öldürdü, şimdi siz bu mal ile bize destek çıkın da bundan güç alıp öldürülenlerin intikāmını almak için onunla tekrar savaşalım" dediler. Onlar da bu teklifi yerinde bularak yardımcı oldular." *(İbni İshâk, es-Sîre:2/60; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/173; İbni Ebî Hâtim:5/1698; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/224; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/119)*

Sa'îd ibni Cübeyr, Mücâhid ve **Hakem ibni Uteybe** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet olunduğu üzere: "**Ebû Süfyân Uhud** günü Araplardan ikibin kişiyi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile harp için parayla tuttu. Araplardan orduya katılan diğer bâzıları da buna ilâve oldu, böylece **Ebû Süfyân** o orduya kırk ûkıye harcama yaptı ki o gün bir ûkıye kırkiki miskal altına tekābül etmekteydi." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/170-171; İbni Ebî Hâtim:5/1697; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:23/438; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/120)*

İşte **Allâh-u Te'âlâ**: "O kâfirler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile savaşa kuvvet bulsunlar diye kendileri gibi müşriklere mallarını infâk ederler" âyet-i kerîmesini bunlar hakkında inzâl buyurdu.

Artık insan, kâfirlerin **Allâh**'ın yolundan men etmek gibi fâsit bir gâye uğrunda nice mallar harcamaya cesâret ettiklerine iyi bakmalıdır. Oysa kalpleri mânevî âleme çekmek ve Yüce Sevgilinin rızâsına ulaşmak için Müslümanlar arasında azıcık bir mal harcayan bile azın azıdır. O halde kişinin, en çok alıştığı şey olan mal sevgisinden nefsini koparması gerekir.

Âyet-i kerîmede geçen: (فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ**) "Yakında onları** (daha fazla) **harcayacaklar ama sonra bu** (tüketimleri bir şeye yaramayacağından) **onlara bir pişmanlık** (vesîlesi) **olacaktır.** (Arada bir gâlip olsalar bile) **sonunda da mağlup edileceklerdir"** cümle-i celîlesi delâil-i nübüvvettendir, yâni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberliğinin doğruluğunun delillerindendir. Zîrâ âyet-i kerîme kâfirlerin mağlubiyetini vukûundan önce haber vermiş ve haber verdiği şekilde bu yenilgi gerçekleşmiştir. Zâten **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿كَتَبَ اللهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾

"Allâh (tâ ezelde şu kararı kesinleştirip, daha sonra **Levh-i Mahfûz**'a) **yazmıştır ki; andolsun, elbette mutlaka Ben de gâlip geleceğim, rasüllerim de! Şüphesiz ki Allah,** (peygamberlerine yardım etmeye son derece güçlü olan bir) **Kaviyy'dir,** (hiç yenilmeyen yegâne) **Azîz'dir"** *(Mücâdele Sûresi:21)* kavl-i şerîfinde kâfirlerin kesinkes mağlup olacaklarını açıklamıştır.

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; hasret kelimesi Arapçada keşf yâni açmak mânâsında olduğuna göre, burada da **Allâh-u Te'âlâ** kıyâmet günü kâfirlere kendilerini pişman ettirecek şeyler keşfettireceğini açıklamış olmaktadır.

Bu cümle-i celîlede malların hasret olacağı açıklanmıştır. Aslında o malların kötü yolda harcanması bir pişmanlık vesîlesi olacakken, mübâleğa olsun diye burada malların kendileri hasretin ta kendisi olarak açıklanmıştır. Nitekim ölmekle malları ellerinden gideceği gibi, ölmeden de yenilgiye uğratılarak umduklarına nâil olamamaları elbette onları telâfisi olmayan çok büyük pişmanlıklara sevk edecektir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kâfirler türlü türlü mallarını harcamak sûretiyle güyâ hallerini düzeltmek istediler ama sonra zarardan başka bir haz duymadılar, noksanlıktan başka bir şey de kazanamadılar. Onlar farkında olmadan hüsrâna uğradılar ama yakında bilecekler.

سَوْفَ تَرٰى إِذَا انْجَلَى الْغُبَارُ أَفَرَسٌ تَحْتَكَ أَمْ حِمَارُ؟

"Tozlar açıldığı zaman yakında görürsün,
Altındaki at mıdır yoksa eşek mi?"

Demek ki onların malları bir süreliğine onları oyalasa da, meal (âkıbet)leri zillet ve alçaklığa dönüşecektir. Malları onları kurtaramayacak, amelleri de onlara faydalı olamayacaktır. Çünkü onların halleri şekāvetle (bedbahtlıkla) hitâma (sona) erdirilmiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her kim güzel bir niyeti bulunmaksızın malını dünyânın eğlencesine ve keyfine harcarsa, tek gâyesi de sırf nefsânî hazlarını tatmin etmek ise işte harcadığı mal böyle kişilere pişmanlık vesîlesi olacaktır, lezzetleri tükenecek ama mesûliyetleri kalacaktır. Bu gibi hâller mal nîmetine nankörlükten sayılacağı için dâimâ zevâle mâruzdur. Böyle bir mal kalsa bile istidraçtır. Bir kişinin, malını nefsinin hevâsı uğrunda harcadığının alâmeti, bir dilenci kendisinden bir dirhem istediğinde vermemesi, gezinti ve eğlencelere ise kırk üç dirhem vermesidir. İşte böyle bir infak, sâhibine hasret olacaktır.

Allâh-u Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda: (وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلٰى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ) **"O kâfir olanlar ise ancak cehenneme haşrolunacaklardır"** buyurarak, bu müşriklerden bâzılarının Müslüman olacağına ve onların bu tehditten müstesnâ tutulacağına dikkat çekmiştir. Nitekim bu oniki kişiden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in amcası **Abbâs ibni Abdilmuttalib** ile **Hakîm ibni Hizâm** *(Radıyallâhu Anhüm)* daha sonra Müslüman olmuşlardır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme kâfirlerin İslam düşmanlığı uğrunda yaptıkları harcamalardan dünyâda hasret ve haybet (pişmanlık ve ziyan), âhirette de şiddetli azaptan başka bir şey kazanamayacaklarını beyân etmek sûretiyle onları bu tür bâtıl infaklardan zecr-i azîm ile men etmiş olmaktadır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Şüphesiz o kâfirler fıtrî istîdatlarından (yaratılışlarında mevcut olan Allâh'ı bilme kābiliyetinden) ibâret olan mallarını **Allâh**'ın râzı olmadığı yerlere harcarlar ve böylece **Allâh**'a ulaştıran yoldan engellemeye çalışırlar. Evet, bunu böyle harcarlar ama sonra lezzetleri ellerinden çıkarak hiç yaşanmamış hâle geleceğinden onlar kendilerine pişmanlık oluverir. Fakat ahlâk-ı zemîme (kötü ahlâk) bu gibi kimselerde temekkün ettiği (yerleştiği) için onlar bu ahlâka mağlup olurlar ve onlardan ayrılmaya güç bulamazlar. İşte bu kâfirler sonunda katî'at (Allâh'tan kopukluk) cehennemine haşrolunurlar."

﴿ لِيَمِيزَ اللهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (37)

(لِيَمِيزَ) **Tâ ki ayırsın,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** neyi? (اَلْخَبِيثَ) **pisi,** neden? (مِنَ الطَّيِّبِ) **temizden,** daha, (وَيَجْعَلَ) **koysun,** neyi? (اَلْخَبِيثَ) **pisi,** ondan bedel, (بَعْضَهُ) **bir kısmını,** ne üzerine? (عَلَى بَعْضٍ) **diğer bir kısım üzerine,** daha, (فَيَرْكُمَ) **yığsın,** neyi? (هُ) **onu,** ne olduğu halde? (جَمِيعًا) **topluca olduğu halde,** daha, (فَيَجْعَلَ) **hemen atsın,** neyi? (هُ) **onu,** nereye? (فِي جَهَنَّمَ) **cehenneme,** (أُولَئِكَ) **işte sana! Onlar,** (هُمُ) **ancak onlar,** kimlerdir? (اَلْخَاسِرُونَ) **husrâna uğrayanların ta kendileridir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Tâ ki Allâh, pis (olan kâfirler)**i temiz** (müminler)**den ayırsın da, pisin bir kısmını diğer bir kısım üzerine koyup onu topluca üst üste yığsın ve böylece hemen onu**(n tamâmını) **cehenneme at**(ıp bırak)**sın! İşte sana! Onlar,** (canlarını da, mallarını da kaybettiklerinden) **tam mânâsıyla hüsrâna uğrayanların ta kendileridir!"**

Î Z Â H Â T

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde saâdet ehlini şakîlerden ve müminleri kâfirlerden ayıracağını bildirmiştir ki bu temyizin âhirette olması düşünülebilir. Nitekim:

﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ﴾

"(Kulları öyle) **bir günden** (korkut) **ki; o** (mümin ve müşrik ola)**nları hep birlikte** (kabirlerinden diriltip manevî huzûrumuza toplamak üzere) **haşredeceğiz, sonra o şirk koşmuş olan kimselere: "Siz de,** (Bize denk tuttuğunuz) **ortaklarınız da yerinize** (bağlı kalıp, oradan ayrılmayın ve size yapılacak azapları bekleyin)**!" buyuracağız, işte böylece** (o tapanlarla tapılanların) **aralarında iyice ayrım yapmış olacağız!"** *(Yûnus Sûresi:28),*

﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ﴾

"O (kıyâmet kopma) **ân**(ı) **meydana geleceği gün, işte o gün** (müminlerle kâfirler birbirlerinden) **iyice ayrılacaklardır."** *(Rûm Sûresi:14),*

﴿يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ﴾

"İşte o gün (insanlar, cennet ve cehenneme giden fırkalar hâlinde) **tamâmen ayrılacaklardır."** *(Rûm Sûresi:43),*

﴿وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ﴾

"(Allâh-u Te'âlâ mahşerde topladığı kâfirlere:) **'Ey** (şirk suçunu işlemiş) **mücrimler! Ayrılın bugün** (müminlerden de, cehennemde kimseyi göremeyeceğiniz, kimsenin de sizi göremeyeceği özel yerlerinize gidin)' (buyurur)." *(Yâsîn Sûresi:59)* âyet-i kerîmeleri bu ayrımın âhirette yapılacağı görüşünü teyid eder mâhiyettedirler.

Fakat bu temyizin dünyâda yapılması da ihtimal dâhilindedir. Nitekim:

﴿وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا﴾

"(Mümin ve kâfir) **o iki topluluk** (Uhud'da) **karşılaştığı gün size isâbet etmiş olan o** (bozgunu andıran) **şey** (rast gele olmamış bilakis), **Allâh'ın izni**(; bilgisi ve kaderi)**yle** (meydana gelmiş)**dir ve O** (Allâh-u Te'âlâ), **inananları** (meydana çıkarıp herkese) **bil**(dir)**sin içindir. Bir de o münâfıklık yapmış olan** (Abdullah ibni Übeyy ve arkadaş)**ları**(nı ortaya çıkarıp herkese) **bil**(dir)**sin diyedir!"** *(Âl-i İmrân Sûresi:166-167)*,

﴿مَا كَانَ اللهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ﴾

"(Ey Müslümanlar ve münâfıklar!) **Allâh müminleri, o üzerinde bulunduğunuz** (İslâm hükümlerinden eşit olarak istifâde etmenizi sürekli kılacak) **şey üzere** (ve herkese yarayan karışık bir halde) **aslâ bırakacak değildir! Netîcede O,** (ancak samîmi Müslümanların dayanabileceği imtihanlarla) **pisi temizden ayıracaktır.** *(Âl-i İmrân Sûresi:179)*,

﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ﴾

"Yoksa siz cennete girebileceğinizi mi sandınız; oysa Allâh (ezelî ilmiyle kimin ne yapacağını önceden bilmekteyse de,) **henüz içinizden cihat etmiş olanları da** (mevcut olarak) **bilmemiş, sabredenleri de bil**(ip belli et)**memiştir?"** *(Âl-i İmrân Sûresi:142)* gibi âyet-i kerîmelerden anlaşıldığı üzere **Allâh-u Te'âlâ** kâfirleri Müslümanlarla savaşmak için mal tüketmeye muktedir kılarak Ehl-i İslâm'ı imtihana tâbi tutmuş ve böylece kâfirlerle muhârebe husûsunda Kendisine itaat edecek olanlarla, bundan geri durarak isyân edecek olanları birbirinden seçmiştir.

"Semerkandî, Herevî, Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; "Habîs"; çirkinliğine ve bozukluğuna dâir şeraîtin hükmettiği şeylerdir. "Tayyib" ise güzelliği ve düzgünlüğü hakkında ilmin şâhitlik yaptığı şeylerdir.

Yine denilmiştir ki; "Habis", kâfirin çirkin amelleridir ki, o ameller âhirette bir şekle sokularak sâhibinin üzerine atılacaktır. "Tayyib" ise müminin güzel amelleridir ki, o ameller güzel bir sûrete büründürülerek câhillik yapan bir mümini dâimâ iyiliğe sevk eder. İşte **Kelbî** *(Rahimehullâh)*ın: "**Allâh** sâlih amellere karşılık cennet mükâfâtı vererek, pis amellere karşılık da cehennem ateşi takdir ederek pis amelle temiz amelin arasını ayıracaktır" sözü bu mânâdadır.

Bir kavle göre "Habîs", **Allâh**'ın hakları çıkartılmamış olan mallardır, "Tayyib" ise kendisinden haklar çıkartılmış olan mallardır.

Yine böylece denilmiştir ki; "Habîs", kişinin nefsinin hazları için harcadıklarıdır, "Tayyib" ise Rabbinin emriyle infak ettikleridir.

Müfessirlerden bâzısına göre bu âyet-i kerîmede geçen "Habîs"ten maksat; kâfirler fırkası, "Tayyib" ise müminler cemaatidir. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** habîs olan kâfir fırkasını birbirine ekleyerek cehennemde cem edeceğini bildirmiş ve hem mallarını hem de canlarını kaybedecekleri için onları tam bir zarara uğrayan kişiler olarak vasfetmiştir.

Bu görüşlerden anlaşıldığı üzere; genel mânâda sâlih olan ameller tayyib, diğerleri ise habîs olarak vasıflandırılabilir. Nitekim **Şimr ibni Atıyye** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "**Allâh-u Te'âlâ** dünyâda kendisi için yapılmış olan sâlih amelleri seçip ayıracak, sonra dünyânın tümü tutulup cehenneme atılacaktır" demiştir. *(İbni Ebî Hâtim:5/1699; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/121)*

Mukātil *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîleye: "Netîcede **Allâh** kâfirlerle müminleri birbirinden ayıracak, ruhları, sözleri ve harcamaları pis olan kâfirleri âhirette bir araya yığarak hepsini cehenneme dolduracaktır" diye mânâ vermiştir.

Bâzıları da: "**Allâh Ebû Bekir** ve **Osmân** gibi müminlerin cihad yolundaki temiz harcamalarıyla, müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e düşmanlık uğrunda yaptıkları pis masraflarının arasını ayıracak, böylece müminlerin infâkını kabul edip onları mükâfâta nâil kılacak, kâfirlerin bâtıl yolda harcadıklarını ise kendilerine vebâl ve azaplarına sebep kılmak üzere kızgın ateş hâline dönüşen o mallarla alınlarını dağlayacaktır" demişlerdir ki bu husus:

﴿يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ﴾

"(Allâh yolunda harcanmayan malların) **üzerlerinin cehennem ateşinde iyice kızdırılacağı ve onlarla** (zekât vermeyenlerin, fakir gördüklerinde bozulan suratlarının) **alınları,** (muhtaçların ısrarlı istemesine karşı dönen) **yanları ve** (aşırı talep karşısında çevirdikleri) **sırtları dağlanacağı gün** (kâfirler çok pişman olacaktır)" *(Tevbe Sûresi:35)* âyet-i kerîmesiyle de belirtilmiştir.

Bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; **Allâh-u Te'âlâ**, rûhu nûrânî ve ulvî, nefsi ise zulmânî ve süflî olarak halketmiştir. Sonra aralarında ortaklık tesis etmiş, sermâyelerini ise, hem **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık ve mârifet husûsunda terakkî ve kemâlâta elverişli olan, hem de eksikliğe ve zarara kābiliyetli olan fıtrî istidat kılmıştır. Artık her kim (mânevî) ticâret yaparken îmân edip **Allâh** yolunda ve O'nu talep uğrunda canıyla ve malıyla cihat yapar da **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşan ricâlin bülûğ makāmına ulaşırsa, gerçekten o, rûhunu da nefsini de kazanmış olur.

Her kim **Allâh**'a ve **Rasûlüne** îmân eder, lâkin şerî'ate muhâlif işler ve isyanlar da yaparsa o, rûhunu kazanmış, fakat nefsini kaybetmiş olur. Ama her kim **Allâh**'a ve **Rasûlüne** îmân etmeyip onları inkâr ederse gerçekten de o, rûhunu da, nefsini de topluca kaybetmiş olur.

Nakledildiğine göre **Şiblî** *(Kuddise Sirruhû)* vefât edeceği zaman (يَجُوزُ يَجُوزُ) "Câiz olur, câiz olur" diyordu. Kendisine bu sözünün mânâsı sorulduğunda: "**Allâh-u Te'âlâ**

rûhu ve nefsi yarattı, aralarında ortaklık tesis etti, böylece onlar çalıştılar, uzun sene ticâret yaptılar. Sonra hesâba çekilince hiç kâr etmediklerini, zarar ettiklerini anladılar, şimdi de ayrılmaya karar verdiler. Bu yüzden ben de: 'Kâr etmeyen şirketin ortakları arasında ayrılık vukû bulması câizdir' diyorum" diye cevap verdi.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

كُوسِ رِحلَتْ بَكُوفْتْ دَسْتِ اَجَلْ اَیْ دُو چَشْمَمْ وَدَاعِ سَرْ بَكُنِيدْ
اَیْ كَفْ و دَسْت و سَاعِد و بَازُو هَمِه تَوْدِيعِ يَكْ دِگَرْ بَكُنِيدْ
بَرِ مَنْ اُفْتَادَه مَرْگْ دُشْمَنْ كَامْ آخِرْ اَیْ دُوسْتَانْ حَذَرْ بَكُنِيدْ
رُوزْگَارَمْ بَشُدْ بَنَادَانِی مَنْ نَكَرْدَمْ شُمَا حَذَرْ بَكُنِيدْ

"Ölümün eli göç davulunu çaldı,
Ey iki gözüm başınıza vedâ edin.
Ey avuç, el, kol ve pazu,
Hepiniz birbirinizle vedâlaşın.
Düşmanın murâdı olan ölüm benim üzerime düşmüştür (artık),
Artık ey dostlar (bâri siz) **kaçının,**
Benim günlerim cehâlet ile (geçti) **gitti,**
Ben edemedim (bâri) **siz sakının."**

"Ey ihvân, ecel eli âhiret kösünü çaldı, yâni ölüm vakti geldi ve bu dünyâdan ayrılarak âhirete sefer eylemek gerekti. Eski zamanlarda göçmek vaktinde kös çalarlardı, bu zamanda ise ney çalarlar. İşte bu, geçmiş zaman âdetine işârettir. Ey iki gözüm, başıma vedâ ediniz, ey avucum, el, kol ve mafsallar, hepiniz birbirlerinizle şimdiden vedâlaşınız. Zîrâ toprağa girip birbirinizden ayrılacak ve çürüyeceksiniz. Düşmanın istediği ve dilediği gibi artık düşkün halde olan benim üzerime ölüm düştü.

Ey dostlar, artık siz kendinize dikkat edin. Zîrâ benim ömür ve hayâtım câhillikle geçti, ömrümü hevâ ve hevesle, nefsânî arzularla geçirdim, âhiret azâbından ve cezâlarından çekinmeden, âhiret azığı hazırlamayıp gaflet eyledim, ben bir şey yapamadım. Şimdi size nasîhat olsun ki, o bâkî için bu fânîde takvâ üzere olarak âhiret işlerinden gâfil olmayın, amel-i sâlih azığı edinin. Sonra bu gaflet ve ihmâl pişmanlık ve utanma verir." İşte ölüm yaklaştığında bu gibi sözler söylemek âdettir, lâkin fayda vermez, bunlar evvel gerektir, azîzim! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/730-731)*

Artık akıllı kişiye gereken; her şeyi kaçırma ânı gelmeden önce ciddî gayret etmesi, canını, malını, özellikle tertemiz olan mallarını **Allâh**'ı bulma uğrunda gayret edenlere yardımda kullanarak ticâretinde kâr etmesidir. Zarûrî bir hâcet yokken bir mürit herhangi bir mala yönelir de o da onu **Allâh-u Te'âlâ**'dan ve O'nu aramaktan alıkoyarsa, işte o mal habistir ve o tâlibin yolunu kesen bir tehlikedir.

Rivâyete göre; **Allâh-u Te'âlâ** pis malları birbirine katacak sonra hepsini cehenneme atacak ve erbâbına onlarla azap yapacaktır. Nitekim:

﴿يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ﴾

"(Allâh yolunda harcanmayan malların) **üzerlerinin cehennem ateşinde iyice kızdırılacağı ve onlarla** (zekât vermeyenlerin, fakir gördüklerinde bozulan suratlarının) **alınları,** (muhtaçların ısrarlı istemesine karşı dönen) **yanları ve** (aşırı talep karşısında çevirdikleri) **sırtları dağlanacağı gün** (onlara denilecektir ki): **'İşte bu, kendi nefisleriniz için saklamış olduklarınızdır! Haydi, yığmakta bulunmuş olduklarınızı**(n başınıza açtığı acıklı azâbı) **tadın** (bakalım)'" *(Tevbe Sûresi:35)* âyet-i kerîmesi bunu haber vermektedir.

Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)*nun kelimâtında (mübârek sözlerinde) şöyle buyrulmuştur:

«مَا أَخَذْنَا التَّصَوُّفَ عَنِ الْقَالِ وَالْقِيلِ لٰكِنْ عَنِ الْجُوعِ وَتَرْكِ الدُّنْيَا وَقَطْعِ الْمَأْلُوفَاتِ وَالْمُسْتَحْسَنَاتِ.»

"Biz tasavvufu kîl-ü kālden (tasavvuf hakkında söylenenlerden) almadık, lâkin açlıktan, dünyâyı terkten ve alışkanlık kesbedilip güzel görülen şeyleri bırakmaktan aldık."

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir bedevî **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! İnsanların hangisi daha hayırlıdır?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيُّ النَّاسِ خَيْرٌ؟ قَالَ: «رَجُلٌ جَاهَدَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ وَرَجُلٌ فِي شِعْبٍ مِنَ الشِّعَابِ يَعْبُدُ رَبَّهُ وَيَدَعُ النَّاسَ مِنْ شَرِّهِ.»

"Canıyla ve malıyla cihat etmiş bir adam, bir de vâdilerden bir vâdide (uzlete çekilip) **Rabbine ibâdet etmekte ve insanları şerrinden uzak tutmakta olan bir adam** (insanların en hayırlısıdır)" buyurdu. *(Buhârî, Rikāk:34, no:6129, 5/2382; Rûhu'l-beyân:3/345)*

İşte bu hadîs-i şerîf uzletin fazîletine delâlet etmektedir. Zaman bozulduğunda, ihvan(ın güzel durumu) değişikliğe uğradığında, haller tersine döndüğünde, kargaşalar vukû bulduğunda ve mihnetler üst üste bindiğinde insanlardan uzak durmak anlamına gelen uzlet müstehab görülmüştür. Nitekim sahâbeden bir cemaat *(Radıyallâhu Anhüm)* böyle yapmışlardır.

Haller ters döndüğünde, insanlar ihtilâfa düştüğünde ve kîl-ü kāl (bilip bilmeden yapılan konuşmalar) çoğaldığında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanlardan uzağa çekilmeyi, evlerden çıkmamayı, (iç savaşlara bulaşmamak ve kardeş kanı akıtmamak için) kılıçları kırmayı ve hurma dallarından, odunlardan kılıç yapmayı emrederdi.

İmâm-ı Ğazâlî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; Selef-i Sâlihîn kendi zamanlarından ve halkından sakındırma fikrinde ittifak etmişler, uzleti tercih etmişler, insanlara bunu emretmişler ve bununla birbirlerine tavsiyede bulunmuşlardır. Tabî onların, bu sözleri nasîhat etme ve insanların iyiliğini isteme sadedinde söylediklerinde şüphe

yoktur. Ama şu da bir gerçektir ki onların ardından zaman onların zamânından daha hayırlı olmamıştır. Aksine daha dehşet verici ve daha acı olmuştur.

Hâfız *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

تُو عُمْرْ خَواه و صَبُورِی كِه چَرْخ شَعْبَدَه بَازْ هَزَارْ بَازِی اَزِينْ طُرْفَه تَرْ بَرْ اَنْگِيزَدْ

"Sen ömür ve çok sabredicilik iste, zîrâ hokkabâz felek,
Bundan daha acâyib bin oyun oynatır."

Ey bîçâre (çâresiz) mübtelâ âşık! Sen ***Hazret-i Allâh****'ın mârifetine ve tecellî nurlarına mazhar olmak için O'ndan ömür iste ve kazâsına râzı olup, belâsına sabr eyle ve bütün hükmüne teslîm olup hiçbir hikmetinden suâl eyleme. Zîrâ* ***Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ Hazretleri*** *bu muammâ ve karagöz oyununu gösteren hokkabaz feleği, bir hikmetle binâ eyledi ki, her bir nefeste biri birinden acâyip ve aklın idrâkinin dışında, bundan fazla daha binlerce oyun oynar ve hikmetler zuhûra getirir.* *(Hâfiz Şerhi Konevî Efendi:1/470-471)*

Hâfız Şîrâzî *(Kuddise sirruhû) hitâb-ı âmm tarîkıyle (umûmî hitap yoluyla) der ki: Sen ömürle berâber sabredicilik dile. Hîlebâz ve hokkabâz felek şimdi gördüğün oyundan daha acîp ve garip binlerce oyun yapar. Yâni muammer olanlar (uzun yaşayanlar) feleğin günden güne nice türlü, hem de mükerrer olmayan acâip durum ve şekillerini görürler.* *(Hâfiz Şerhi Sûdî Efendi:1/470)*

(Arapça bir beyitte şöyle gelmiştir:)

اِنْ دَامَ هٰذَا وَلَمْ يَحْدُثْ لَهُ غَيْرُ لَمْ يُبْكَ مَيْتٌ وَلَمْ يُفْرَحْ بِمَوْلُودٍ

"Eğer bu hal devâm eder de başka bir hal zuhûr etmezse,
Ne ölene ağlanır, ne de doğana sevinilir."

Ey **Allâh**! Sen bizi sabredenlerden kıl! Âmîn!

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen **"Habîs"**, **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakışmayan şeylerdir, **"Tayyib"** ise **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakışan şeylerdir. Denilir ki: "Habîs", kâfirdir, "Tayyib" mümindir. "Habîs", sâhibini **Allâh**'tan meşgul eden şeylerdir, "Tayyib" ise sâhibini **Allâh**'a ulaştıran şeylerdir. "Habîs", kişinin alıp nefsinin hazzı için harcadığı şeylerdir, "Tayyib" ise Rabbinin emriyle harcadığı şeylerdir. "Habîs", kâfirin amelidir ki (o, mahşere çıktığında) kötü sûrete büründürülüp onun üzerine yüklenerek azâba uğratılacaktır, "Tayyib" ise müminin amelidir ki (**Burak** gibi) güzel bir sûrete sokularak mümin onun üzerinde (cennete doğru) taşınacaktır.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen:

﴿أُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾

"İşte sana! Onlar hüsrâna uğrayanların ta kendileridir" kavl-i şerîfi ise: "Kâfir olup İslam aleyhine mal harcayanlar, canlarını da, mallarını da kaybettiklerinden ve dünyâ mallarıyla âhiret azâbını satın aldıklarından tam mânâsıyla zarar ve ziyâna uğrayanların ta kendileridir" mânâsına gelmektedir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; habîs (pis) şeyler birkaç kısımdır ki, küfür, nifak ve kebâir (inkâr, münâfıklık ve büyük günahlar) bunun örnekleridir.

Tayyip (temiz) şeyler de birkaç türlüdür. Ama esas olan îman olup, nebîlerin, sıddıkların, şehitlerin ve sâlihlerin îman bakımından dereceleri farklıdır. İşte **Allâh-u Te'âlâ**, pisle temizin arasını ayıracağını, sonra günahları nispetinde pisleri birbiri üzerine tabaka tabaka koyacağını bildirmiştir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾

"Gerçekten münâfıklar; o ateşin en aşağı tabakasındadırlar" *(Nisâ Sûresi:145)* buyurmuştur.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** ihlâslıyı riyâkârdan, mümini kâfirden ve itaatkârı âsîden seçecektir.

Muhammed ibni Fazl *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Pis mallar, kendilerinden **Allâh**'ın hakları çıkartılmamış olan mallardır, temiz mallar ise kendilerinden **Allâh**'ın hakları çıkartılmış olan mallardır."

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Temiz mallar, fakirlere dara düştükleri vakit yardım için verilenlerdir, pis mallar ise ihtiyaçları yokken onlara verilip de kalplerini meşgul edenlerdir."

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Temiz mallar, ibâdet yollarına harcananlardır, pis mallar ise fesat yollarına kullanılanlardır."

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın pisi temizden ve doğruyu yalancıdan ayırmak için kullarını imtihanlara tâbi kılacağı:

﴿مَا كَانَ اللهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا بِاللهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾

"(Ey asr-ı saâdette yaşayan Müslümanlar ve münâfıklar!) **Allâh müminleri, o üzerinde bulunduğunuz** (İslâm hükümlerinden eşit olarak istifâde etmenizi sürekli kılacak) **şey üzere** (ve herkese yarayan karışık bir halde) **aslâ bırakacak değildir! Netîcede O,** (ancak samîmi Müslümanların dayanabileceği imtihanlarla) **pisi temizden ayıracaktır.**

Ama Allâh sizi (kalplerde bulunan kâfirlik ve îmanla alâkalı) **gayba aslâ muttalî kılacak** (ve sizi onlardan haberdâr edecek) **değildir. Velâkin Allâh,** (bâzı gaybî meseleleri bildirmek için, müstakil olarak) **rasüllerinden başlayıp**(, onlara tâbi olma hasebiyle velî kullarından) **dilediğini seçer.**

O halde siz Allâh'a ve peygamberlerine (samîmiyetle) **inanın! Eğer** (gerçekten) **inanırsanız ve** (münâfıklıktan) **iyice sakınırsanız, sizin için** (kadri takdir edilemeyecek derecede) **çok kıymetli pek büyük bir ecir** (ve mükâfat) **vardır.** *(Âlûsî, Şihâb, Ebussu'ûd)"* *(Âli imran Sûresi:179)*

﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ﴾

"Andolsun ki; elbette Biz onlardan öncekileri de muhakkak imtihan etmiştik. Yemin olsun ki; elbette Allâh(:"İman ettik!" sözlerinde) **doğru olmuş o** (samimi) **kimseleri de kesinlikle** (ezelde bildiği gibi, imtihanlarla ortaya çıkararak, herkese) **bil**(dir)**ecektir, kasem olsun ki; elbette yalancıları da kesinlikle** (böylece) **bil**(ip herkese bildir)**ecektir."** *(Ankebût Sûresi:3)*

﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ﴾

"Andolsun ki; elbette Biz sizi (cihad gibi meşakkatli tekliflerle) **mutlaka imtihan** (edenin muâmelesine tâbi) **edeceğiz. Nihâyet içinizden cihad edenlerle, sabredenleri**(n neler yapacaklarını ezelî ilmimizle bildiğimiz gibi, mükâfat gerektiren fiilî tatbikatlarını herkese) **bil**(dir)**eceğiz ve sizin haberlerinizi**(n güzel ve çirkinini, özellikle) **de** (îmânınızda ve müminlerle dostluğunuzda samimiyet derecenizi) **açığa çıkaracağız!"** *(Muhammed Sûresi:31)*

﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ﴾

"(Toprağı verimli ve) **tertemiz beldeye gelince; onun bitkisi Rabbinin izni** (ve dilemesi) **ile** (güzel ve bolca) **çıkar. Ama o** (toprak) **ki** (çorak ve) **pis olmuştur,** (ondan da) **pek az ve faydasız olandan başka** (mahsul) **çıkmaz. İşte sana!** (Allâh-u Te'âlâ'nın nîmetlerine) **şükretmekte olan** (mümin) **bir toplum için Biz âyetleri böylece** (misallerle süsleyip) **bir üsluptan diğerine çevirerek açıklıyoruz."** *(A'raf Sûresi:58)*

﴿ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (38)

(قُلْ) **Söyle,** kime? (لِلَّذِينَ) **o kimselere ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** ne söyle? (إِنْ يَنْتَهُوا) **eğer vazgeçerlerse,** (يُغْفَرْ) **bağışlanır,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** ne? (مَا) **o şey ki,** (قَدْ سَلَفَ) **kesinlikle geçti,** (وَإِنْ يَعُودُوا) **ama tekrar dönerlerse,** (فَقَدْ مَضَتْ) **muhakkak geçmiştir,** ne? (سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ) **öncekilerin** (başına gelen azap kānunu ve) **sünneti.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **O** (Ebû Süfyân ve arkadaşları gibi) **kâfir olmuş kimselere de ki: "Eğer onlar** (İslâm'a girer ve sana düşmanlıktan) **vazgeçerlerse, geçmiş olan** (kötü) **şeyler kendileri için muhakkak ki bağışlanacaktır. Ama** (onunla savaşa) **tekrar dönerlerse,** (geçmiş peygamberlerle savaşa kalkan) **önceki** (kâfir)**lerin** (başına gelen İlâhî azap) **sünneti** (ve muhâlifleri cezâlandırma kuralı) **kesinlikle** (gözlerinin önünde gelip) **geçmiştir!"** (Nitekim Bedir'de de arkadaşlarının başına geleni görmüşlerdir. Hâlâ inanmazlarsa, buna benzer bir belâyı pek yakında beklesinler!)"

Î Z Â H Â T

"Vâhidî, Beğavî, Fahrurrâzî, Kurtubî, Hâzin, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin açık beyânından anlaşıldığına göre Müslüman olmak, geçmiş günahları sildirmektedir. Nitekim **Amr ibni Âs** *(Radıyallâhu Anh)* ölüm döşeğindeyken şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: .... فَلَمَّا جَعَلَ اللهُ الْإِسْلَامَ فِي قَلْبِي أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ: اُبْسُطْ يَمِينَكَ فَلْأُبَايِعْكَ فَبَسَطَ يَمِينَهُ قَالَ: فَقَبَضْتُ يَدِي قَالَ: «مَا لَكَ يَا عَمْرُو؟» قَالَ: قُلْتُ: أَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِطَ قَالَ: «تَشْتَرِطُ بِمَاذَا؟» قُلْتُ: أَنْ يُغْفَرَ لِي. قَالَ: «أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ الْإِسْلَامَ يَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهُ وَأَنَّ الْهِجْرَةَ تَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهَا وَأَنَّ الْحَجَّ يَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهُ.»

"Allâh kalbime İslâm sevgisi atınca **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gittim ve: "Sağ elini uzat da sana bîat edeyim" dedim. O da sağ elini uzattı, sonra ben elimi çekince: **"Ne oldu sana ey Amr?"** diye sordu. Ben: "Bir şart koşmak istedim" dedim. O da: **"Neye dâir şart koşacaksın?"** dedi. Ben: "Bağışlanmamı" deyince: **"Sen bilmedin mi ki şüphesiz İslâm**(a girmek) **kendinden önce geçen** (kötü işler)**i düşürür. Hicret de muhakkak kendinden önce geçen** (kötü işler)**in izlerini siler, hac da gerçekten kendinden önce geçen** (kötü işler)**i düşürür"** buyurdu. *(Müslim, Îman:54, no:121, 1/112; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/384)*

Bu hadîs-i şerîften de anlaşıldığı üzere; bir kâfir Müslüman olduğu anda annesinin kendisini doğurduğu gün gibi günahsız olur. **Yahyâ ibni Mu'âz er-Râzî**

(Radıyallâhu Anh): "Tevhîd, kendisinden önce geçen kâfirliği sildirmekten âciz kalmamıştır. Umarım ki kendisinden sonraki günahları sildirmekten de âciz kalmayacaktır" sözüyle bizlere çok büyük bir müjde bahşetmiştir.

"Tefsîr-i Kebîr"de ise bu söz: "Bir anlık tevhîd yetmiş senenin kâfirliğini sildiriyorsa, yetmiş senelik tevhîd bir anlık günahı sildirmeye nasıl güç yetiremesin?" şeklinde nakledilmiştir.

Bu âyet-i kerîmenin kâfirlere verdiği müjdeden istifâde etmek üzere İslâm'a girerek geçmiş kâfirlikleri, fesatları ve günahları bağışlanan birçok sahâbe mevcuttur. Nitekim **Ebû Süfyân ibni Harb, Safvân ibni Ümeyye, İkrime ibni Ebî Cehil** ve **Amr ibni Âs** gibi daha birçok zevât bunlardan bâzılarıdır. Bedir esirlerinden Müslüman olanlara gelince; bunlar **Abbâs ibni Abdilmuttalib, Akîl ibni Ebî Tâlib, Nevfel ibni Hâris, Ebu'l-Âs ibni Rabî', Ebû Azîz ibni Umeyr el-Abderî, Sâib ibni Ebî Ceyş, Hâlid ibni Hişâm el-Mahzûmî, Abdullâh ibni Ebi's-Sâib, Muttalib ibni Hantab, Ebû Vedâ'a es-Sehmî, Abdullâh ibni Ebî Half, Vehb ibni Umeyr el-Cemuhî, Süheyl ibni Amr el-Âmirî,** müminlerin annesi **Sevde** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın kardeşi **Abdullâh ibni Zem'a, Kays ibni Sâib, Ümeyye ibni Halef'in âzatlısı Nestas, Adiyy ibni Hıyâr, Velîd ibni Velîd ibni Muğîre** ve **Sâib ibni Ubeyd** *(Radıyallâhu Anhüm)* hazarâtıdır.

Bunlardan **Sâib ibni Ubeyd** *(Radıyallâhu Anh)* **Bedir** günü fidye ile canını kurtardıktan sonra Müslüman olmuştur. **Adiyy ibni Hıyâr** *(Radıyallâhu Anh)* Fetih günü Müslüman olmuştur. **Velîd ibni Velîd ibni Muğîre** *(Radıyallâhu Anh)* fidye verip kurtulunca Müslüman olmuş, bu hususta ona laf söz ettiklerinde: "Benim esirlikten bunaldığım sanılsın istemedim (bundan dolayı önce fidye verip kurtuldum sonra hürken Müslüman oldum)" diye cevap vermiştir. Kendisi Müslüman olunca dayıları onu hapsetmiş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun kurtulması için bir zaman kunutta duâda bulunmuştur. Sonra kaçıp (Hudeybiye senesi yapılamayan umrenin) kazâ senesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelmiştir.

Birçok ulemânın beyânına göre; bu âyet-i kerîmede geçen "Kâfirler"den murâd, mutlak mânada tüm kâfirlerdir. Bu îtibarla âyet-i kerime îmâna terğîb ve teşvik etmektedir. Buna göre mânâ: "Kâfirler inkârı bırakıp Müslüman olurlarsa geçmişte işledikleri tüm inkâr ve mâsiyetler kendileri için bağışlanır ve böylece onlar hamurdan kıl çıkar gibi günahlarından çıkarlar. Ama irtidât ederek (dinden dönerek) tekrar kâfirliğe dönecek olurlarsa o zaman İslâm'ın onlara uygulayacağı kahr ve katl hükmü kendilerine rucû eder" şeklinde olur.

Bu âyeti kerîmeden delil alan ulemâ, Müslüman olmanın İslâm öncesini kesip attığına ve Müslüman olan bir kâfirin, kaçırdığı namaz, zekât, oruç yâhut mal veyâ can itlâfı gibi şeylerin kazâsıyla muhâtap olmayacağına hükmetmişlerdir. Âyet-i kerîmenin ifâdesi umûmî olduğu için Mâlikîler bu hükmü mürted hakkında da geçerli kabul etmişlerdir. Yine böylece zimmînin üzerinde, Müslüman olmadan önce terettüb eden cizyenin sâkıt olacağına dâir bu âyet-i kerîmeyi delil saymışlardır.

Fukahânın beyânına göre harbî (dârü'l-harpte bulunan kâfir), Müslüman olduğu zaman üzerinde geçmişe dâir hiçbir mesûliyet kalmaz. Zimmîye gelince; onun **Allâh-u Te'âlâ**'nın haklarını kazâ etmesi gerekmez, ama kul haklarını ödemesi gerekir. Bu görüş **İmâm-ı Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*a nispet edilerek: "Mürtedler hakkında **İmâm-ı Âzam**'ın mezhebi Mâlikîlerin mezhebi gibidir, yâni geriye dönük bir mesûliyet kalmaz" denilmiştir.

Fakat **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bütün hakları ödemesi gerekir" demiştir. Lâkin **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*a nispet edilen bu görüş Hanefî müfessirlerce garip bulunmuştur. Çünkü Hanefî fukahâsının kitaplarında bu görüşe muhâlif beyanlar vardır. Nitekim **"Hâniye"**de zikredildiği üzere; **Şemsü'l-eimme-i Hulvânî** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bir mürted Müslümanken bâzı namazları ve oruçları kazâya bırakmış sonra tekrar Müslüman olmuşsa o kişinin Müslümanken terketmiş olduğu ibâdetleri kazâ etmesi gerekir. Çünkü namaz ve orucun terki, mesûliyeti irtidattan sonra da bâkî kalan bir mâsiyettir" demiştir.

Evet, **Kāzîhân** *(Rahimehullâh)* İslâm'a dönen bir mürtedden bâzı vecîbelerin sâkıt olacağına delâlet eden uzun uzun açıklamalarda bulunmuştur ki bunlardan bir kısmı şu meâldedir: "Bir Müslüman bir mal gasp etse yâhut kısas gerektiren veyâ iftirâ cezâsının tatbikini îcap eden bir şey yapsa, sonra da mürted olsa, bu kişi yaptıklarının tümüyle mesul tutulur. Yâhut kişi dâru'l-İslâm'da bulunduğu halde mürted olarak bu işleri yapmışsa, sonra da dâr-ı harbe gidip, bir süre Müslümanlarla savaşmışsa, sonra da Müslüman olarak İslâm yurduna gelmişse, o kişi de dâru'l-İslâm'da mürtetken yaptıklarından mesul tutulur. Ama bir kişi mürtet olarak dâr-ı harbe gittikten sonra bu işleri yapmış olsa da, sonra Müslüman olsa, o zaman yaptıklarının hiçbirinden mesul olmaz.

Bir Müslüman, zinâ, hırsızlık ve yol kesme gibi had cezâsını mûcip suçlar yapsa, sonra mürted olsa yâhut mürtet olduktan sonra bunları (dâr-ı İslâm'da) yapsa daha sonra da dâr-ı harbe gitse, sonra da Müslüman olarak İslâm yurduna geri gelse, bu kişiden de yaptıklarının mesûliyeti düşmüş olur, ancak hırsızlık yaptıysa malı tazmîn eder, yolda kan dökmüşse kısas gerekir, yol keseyim derken hatâ ile adam öldürmüşse âilesine diyet öder, ancak bu hükümler bu suçları mürtet olmadan önce yapmış olmasına göredir.

Bir Müslümana içki içtiği için had cezâsı gerekse, sonra mürtet olsa, daha sonra da dârü'l-harbe kavuşmadan Müslüman olsa, kâfir olmak had cezâsının vücûbuna mâni olduğundan o kişi bu cezâya çarptırılmaz."

İşte Hanefî kaynaklarında geçen bütün bu fetvâlardan anlaşıldığı üzere: "Mürtedin kul haklarını ödemesi gerekir, **Allâh** haklarını ödemesi gerekmez" sözü mutlak mânâda alınmamalıdır, zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın haklarından ödemesi gerekenler de mevcuttur.

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmenin hükmü **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarına ihsan etmiş olduğu büyük bir lütuftur. Şöyle ki kâfirler her tür-

lü inkâr ve cürümlere daldırıp, nice mâsiyetler irtikâb ettikleri halde **Allâh-u Te'âlâ** onların İslâm'a girmelerine ve Müslümanların sözlerini dinlemelerine daha ziyâde yaklaştırıcı olsun diye onların tevbesinin kabûlünü kolay etmiştir ve İslâm'a girmeleriyle birlikte mağfiretini bezlederek geçmiş bütün günahlarını silmiştir. Onlar da bunu bildikleri için kolayca tevbe edip İslâm'a girmişlerdir. Evvelce yaptıklarından cezâlandırılacaklarını bilselerdi, ebedî tevbe etmeyecekler, bu nedenle de aslâ mağfirete nâil olmayacaklardı.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadisi şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلٌ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ إِنْسَانًا ثُمَّ خَرَجَ يَسْأَلُ فَأَتَى رَاهِبًا فَسَأَلَهُ فَقَالَ لَهُ: هَلْ مِنْ تَوْبَةٍ قَالَ: لَا! فَقَتَلَهُ فَجَعَلَ يَسْأَلُ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: ائْتِ قَرْيَةَ كَذَا وَكَذَا فَأَدْرَكَهُ الْمَوْتُ فَنَاءَ بِصَدْرِهِ نَحْوَهَا فَاخْتَصَمَتْ فِيهِ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ وَمَلَائِكَةُ الْعَذَابِ فَأَوْحَى اللهُ إِلَى هٰذِهِ أَنْ تَقَرَّبِي وَأَوْحَى اللهُ إِلَى هٰذِهِ أَنْ تَبَاعَدِي وَقَالَ: قِيسُوا مَا بَيْنَهُمَا فَوُجِدَ إِلَى هٰذِهِ أَقْرَبَ بِشِبْرٍ فَغُفِرَ لَهُ.»

"İsrâîloğullarında bir adam vardı ki doksan dokuz insanı öldürdü. Sonra (tevbesi olup olmadığını) **sormak üzere çıktı, bir râhibe geldi ve: '**(Benim için) **tevbe var mıdır?' diye sordu. O: 'Hayır' deyince onu da öldürdü. Fakat yine** (içi rahatlamadığı için) **sormaya devâm etti. Sonra bir adam ona: 'Falan falan karyeye git** (orada sâlih zâtlar var belki onlardan biri sana tevbe yolunu gösterir)**' dedi.** (Böylece o kâtil o karyeye gitmek için yola koyuldu.) **Fakat ölüm ona** (yolda) **ulaştı, o da** (oraya varamadım bâri oraya yönelerek öleyim niyetiyle) **göğsünü o tarafa çevirdi. Bunun üzerine rahmet melekleriyle azap melekleri**(nden her bir tâife: 'O bizim tarafın adamı, onu biz alacağız' diye) **onun hakkında çekişti. Bu sefer Allâh-u Te'âlâ o**(nun varacağı) **tarafa: 'Sen biraz yanaş' diye vahyetti. Allâh-u Te'âlâ bu** (çıktığı) **tarafa da: 'Sen biraz uzaklaş' diye vahyetti. Sonra da** (meleklere)**: 'İki tarafın arasını ölçün' buyurdu. Bu kişi o** (gideceği) **tarafa bir karış daha yakın bulununca mağfiret olundu."** *(Buhârî, Enbiyâ:52, no:3283, 3/1280; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/384)*

İşte o âbid, kâtile: "Senin tevben yok" diyerek onu ümitsiz bırakınca kâtil rahmetten ümit keserek onu da öldürdü. Demek ki tenfîr (nefret ettirmek) kulları bozar, teysîr (kolaylık göstermek) ise kullara yarar. Nitekim rivâyet olunduğu üzere; hiç adam öldürmemiş biri **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya gelip: "Kâtilin tevbesi var mıdır" diye sorunca, onu tahvîf ve tahzîr (korkutmak ve sakındırmak) için: "Tevbesi yok" diye cevap verdi. Ama adam öldüren biri gelip aynı suâli sorduğunda teysîr ve te'lîf (kolaylık sağlamak ve tevbeye alıştırmak) için: "Senin tevben var" diye cevap verdi. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/384)*

"Rûhu'l-beyân" tefsirinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Ebû Süfyân** ve arkadaşlarına kâfir oldukları dönemde hitap etmiş ve onlara: "İslâm'a girerek **Rasûlüllâh**'a düşmanlığı bırakırsanız geçmiş günahlarınız bağışlanacaktır, ama yine onunla savaşa avdet ederseniz, evvelce peygamberlere karşı hizipleşen kâfirle-

re yaptığımız tedmîr (kırıp geçirme muâmelesin)in bir benzerini bekleyin" buyurmuştur.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın ashâbı bu âyet-i kerîmeyi kâfirlerin şerî'atin furûuyla (îtikāda tealluk etmeyen amel kısmıyla) muhâtap olmadıklarına dâir delil getirmişlerdir. Zîrâ amelle muhâtap olmaları durumunda bu muhâtaplık ya kâfirken ya da kâfirliğin zevâlinden sonra onlara yönelecektir ki birincisi icmâ ile bâtıldır, ikincisi ise bu âyet-i kerîmenin delâletiyle bâtıldır. Çünkü bu âyet-i kerîme Müslüman olduktan sonra bir kâfirin küfür zamânında yaptıklarından mesul olmayacağına delâlet etmektedir.

Evvelce kâfir olan bir Müslümanı geçmiş ibâdetlerin kazâsıyla mesul tutmak ise âyet-i kerîmenin zâhirine münâfîdir. Yine **Ebû Hanîfe** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmeyi, evvelce mürted olan bir Müslümanın riddet hâlinde ve öncesinde terkettiği ibâdetleri kazâ etmesi gerekmediğine delil saymıştır ki âyet-i kerîmenin bu hususa delâleti zâhirdir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmede kâfirlere: **"Şirki bırakırsanız, geçen günahlarınız bağışlanır"** buyrulduğuna göre, günahkâr müminlere de: "Ey mâsiyetlere dalanlar! Benim rahmetimden ümit kesmeyin, çünkü affedeceğim hiçbir günah Bana büyük gelmez, eğer vazgeçerseniz geçmişleriniz sizin için bağışlanacaktır" buyrulmuş olmaktadır. Bu mânâda şu beyti inşâd etmişlerdir:

يَسْتَوْجِبُ الْعَفْوَ الْفَتَى إِذَا اعْتَرَفْ بِمَا جَنَى وَمَا أَتَى وَمَا اقْتَرَفْ

لِقَوْلِهِ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفْ

"Delikanlı suçunu ve yaptığını, ettiğini,
İtirâf ettiği zaman affolunmayı hak eder.
Çünkü Allâh-u Te'âlâ: 'Kâfirlere söyle ki, eğer vazgeçerlerse,
Geçmişleri kendileri için bağışlanacaktır' buyurmuştur."

İmâm-ı Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

فَلَمَّا قَسَا قَلْبِي وَضَاقَتْ مَذَاهِبِي جَعَلْتُ الرَّجَا مِنِّي لِعَفْوِكَ سُلَّمَا

تَعَاظَمَنِي ذَنْبِي فَلَمَّا قَرَنْتُهُ بِعَفْوِكَ رَبِّي كَانَ عَفْوُكَ أَعْظَمَا

فَمَا زِلْتَ ذَا جُودٍ وَفَضْلٍ وَمِنَّةٍ تَجُودُ وَتَعْفُو مِنَّةً وَتَكَرُّمَا

"Kalbim katılaşıp yollarım daralınca,
Ümîdimi Senin affına merdiven yaptım.
Günahım bana büyük geldi ama ey Rabbim onu,
Senin affına yaklaştırınca affın daha büyük oldu.
Zâten sürekli cömertlik ve fazl-u minnet sâhibi oldun,
Lütf-u kereminle dâimâ cömertçe affeder oldun."

İşte nefsinin kötü arzularına daldıran kişi bu yaptığından vazgeçmezse **Allâh-u Te'âlâ**'nın kovma ve uzaklaştırma âdeti onun hakkında da cereyân edeceği için bu

kişinin sonunun kötü olmasından onun adına endişe edilecektir. Bundan **Allâh**'a sığınırız.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Cenâb-ı Hakk**:

﴿إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ﴾

"Vazgeçerlerse geçmişleri kendileri için bağışlanır" buyurarak keremini izhâr etmekte ve şefkatini kullarına göstermektedir, şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ** kulunu lâyık olmayan bir iş üzerinde görse, onu cezâlandırmak için acele etmez, kulundan küfür işittiğinde ondan nîmetini geri almaz, ona tevbe ve affı arz eder, eğer dönerse onu mağfiret eder.

Haberde gelmiştir ki; **Peygamber** *(Aleyhisselâm)* zamânında bir kâfir adam inatçılığı ve azgınlığıyla inkâr kılıcını çekmiş ve **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mescidinin kapısına gelerek:

«مَا عَلٰى وَجْهِ الْاَرْضِ اَحَدٌ اَبْغَضُ اِلَيَّ مِنْكَ.»

"Yer üzerinde benim senden daha fazla kızdığım kimse yoktur" demişti. **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun yüzünü gördüğünde, rahmet denizi O'nun tertemiz sadrında dalgalandı ve ona dâvet kemendini attı. Adam henüz tam tutulmamış idi. Bundan dolayı: "Lât ve Uzza'ya yemin olsun ki, elimdeki bu kılıç sana îmân etmedikçe ben de sana îmân etmem" dedi ve **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önüne koydu. Kılıç kendi kendine sıçramaya ve fasîh bir dille:

«اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَنَّكَ رَسُولُ اللّٰهِ.»

"Ben şehâdet ederim ki **Allâh**'tan bakla hiçbir ilâh yoktur ve gerçekten sen **Allâh**'ın rasûlüsün" demeye başladı. Bunu duyan o âsî adamın hâli değişti, böylece ona inâyeti açtılar, tevfîk kemendinin esîri oldu, kelime-i şehâdet getirdi, İslâm muhabbeti kalbine yerleşti, aşk-ı **Muhammedî** kalbinin en derûnundan doğdu ve nihâyet:

«مَا عَلٰى وَجْهِ الْاَرْضِ اَحَدٌ اَحَبُّ اِلَيَّ مِنْكَ.»

"Dünyaya geldiğimden bu yana şu yeryüzünde bana senden daha düşman gelen kimse yoktu, şimdi ise yeryüzünde bana senden daha sevgili kimse yok" deyiverdi. İşte o kâfir adam karanlık bir kalp ve küfür nişânıyla geldiği halde, aynı saat içinde nurlanmış bir gönülle dost olarak döndü. İşte dostluğun alâmeti, **Allâh-u Azze Celâluhû**'nun:

﴿إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ﴾

"Vazgeçerlerse geçmişleri kendileri için bağışlanır" buyurduğu üzeredir ki bu, dergâh-i izzetteki kerem sıfâtına işârettir. Böylece **Allâh-u Te'âlâ**: "Ey Benim kullarım! Eğer siz onları yaptıysanız, siz sizin yapacağınızı yaptınız, Ben de Bana yakışanı yaparım. Hemen tevbe edin! Buradan başka hiçbir dergâhta günâhı bağışlamazlar. Tevbe edin! Zîrâ bilin ki, Ben'den başka Mücîb (icâbet edici) yoktur. Bana duâ edin! Bağışlanmayanlardan ayrılıp bağışlananlar zümresine gelin, ümitsizlik ızdırâbından ümîde yapışın! Buradan başka hiçbir yerde işe yaramazları bağışla-

mazlar! Niye gelmiyorsunuz?! Günâhın bağışlanmasından ve ayıplının kabûlünden dolayı bu dergâhta bir utanma da yoktur. Acele edin!

Kulum, eğer düzelmek istersen senin için yolun başındayım (seni bekliyorum), eğer benden affolunmayı dilersen senin kalbinin niyetinden haberdârım, dünyâ ve âhirette mademki Ben senin bağışlayıcınım, işte sen de: 'İki eli boş döndüm. Ne olur şu yaralıya bir merhem sürsen' niyâzını kalpten söyle" buyurmuş olmaktadır.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ**: "Onlar dönerlerse muhakkak ki öncekilerin başına gelen sünnet geçmiştir" buyurarak: "Onlar iyiliğe dönerseler Biz de onlara lütfumuzu döndürürüz, onlar özür dilemeye meylederseler, Biz de onlara mağfiret libâsı giydiririz" buyurmuştur.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: "Ama (onunla savaşa) **tekrar dönerlerse,** (geçmiş peygamberlerle savaşa kalkan) **önceki** (kâfir)**lerin** (başına gelen İlâhî azap) **sünneti** (ve muhâlifleri cezâlandırma kuralı) **kesinlikle** (gözlerinin önünde gelip) **geçmiştir"** âyet-i kerimesinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın geçmiş inkârcılara uyguladığı sâbit âdetten bahsedilmekteyken, bu âdet **Allâh-u Te'âlâ**'ya değil de kullara nispet edilmiştir. Nitekim diğer bir âyeti kerimede de:

﴿سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا﴾

"Senden önce göndermiş olduğumuz peygamberlerin sünneti" *(İsrâ Sûresi:77)* buyrularak **Allâh-u Te'âlâ**'nın sünneti peygamberlere izâfe edilmiştir. Oysa:

﴿وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا﴾

"Sen Bizim sünnetimiz için bir değişiklik bulamazsın" *(İsrâ Sûresi:77)* kavl-i şerifinde sünnetin **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğu belirtilmiştir. Demek ki burada **Allâh-u Te'âlâ**'nın sünneti hangi kullar hakkında cereyân ediyorsa, mahal olmaları bakımından sünnet onlara isnâd edilmiştir.

Semerkandî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın cârî olan sünneti, dostlarına nusret (yardım), düşmanlarını ise kahretmektir. **Kelbî** *(Rahimehullâh)*ın kavline göre; "Evvelkilerin sünneti"; **Allâh-u Te'âlâ**'nın evvelden beri peygamberlerine ve onlara inananlara yardım etme âdetidir ki bu sünnet:

﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ﴾

"Şüphesiz ki Biz, o en yakın (dünyâ) **hayât**(ın)**da da,** (peygamberler ve hafaza melekleri gibi) **şâhitlerin** (ümmetlerin amellerine şâhitlik yapma göreviyle) **ayağa kalkacağı** (kıyâmet) **gün**(ün)**de de elbette rasüllerimize ve** (onlara) **îmân etmiş olan o kimselere sürekli yardım edeceğiz"** *(Mü'min Sûresi:51)* âyet-i kerîmesinde beyân edilmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede geçen **"Evvelkilerin sünneti"** ifâdesi hakkında birkaç vecih bulunmaktadır. Bir veche göre, kâfirler kendilerinden önce **Bedir** günü kendi tuzaklarına düşerek helâk olan müşriklerin âkıbetine uğratılmakla tehdit olunmuşlardır. Diğer bir görüşe göre; inkârdan vaz geçmemeleri hâlinde kâfirler, peygamberlerine karşı hızıpleşen geçmiş ümmetlerin başına

gelen toplu azapların misliyle korkutulmuşlardır. Bir diğer görüşe göre ise; evvelkilerin sünneti, **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿كَتَبَ اللهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي﴾

"Allâh (tâ ezelde şu karârı kesinleştirip, daha sonra Levh-i Mahfûz'a) **yazmıştır ki; andolsun, elbette mutlaka Ben de gâlip geleceğim, rasüllerim de!"** *(Mücâdele Sûresi:21),*

﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ﴾

"Andolsun ki; elbette (peygamber olarak) **gönderilmiş kullarımız için kesinlikle** (yardım ve gâlibiyet) **buyruğumuz geçmiştir ki; şüphesiz onlar elbette yardım olunanların ta kendileridirler! Şu da muhakkak ki Bizim ordumuz** (olan İslâm kuvvetleri) **elbette ancak onlardır gâlip gelecekler!"** *(Sâffât Sûresi:171-173),*

﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾

"Andolsun ki; elbette o Zikir(lerle dolu Tevrât-ı şerîf)**den sonra Zebûr'da da yazmışızdır ki; kürre-i arz, gerçekten de ona Benim** (emirlerime uyan) **sâlih kullarım mîrasçı olacaktır** (ki onlar da; Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ümmetidir)." *(Enbiyâ Sûresi:105)* âyet-i kerîmelerinde dostlarına vaad ettiği yardım ve gâlibiyettir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmuş olmaktadır: "Eğer onlar azgınlık yularını zaptederler de inat ve zorbalık meydanında at koşturmaktan vazgeçerlerse, biz de onlardan alçaklığı ve zilleti giderir ve emniyetin rahatlığını gerekli kılarız.

Eğer onlar inatçılık kemerini çözerlerse Biz de onları uzaklık bağından kurtarırız. Eğer onlar işlerinin çirkinliğini görürlerse Biz de hallerini düzelterek onlara cömertlikte bulunuruz. Eğer onlar özür dilemeye meylederlerse Biz de onlara mağfiret hâlini nasib ederiz. Eğer onlar günahlardan berî olmaya avdet ederlerse Biz de onlara güzel lütfumuzu mubah ederiz.

أُنَاسٌ أَعْرَضُوا عَنَّا بِلَا جُرْمٍ وَلَا مَعْنَى
أَسَاءُوا ظَنَّهُمْ فِينَا فَهَلَّا أَحْسَنُوا الظَّنَّا
فَإِنْ كَانُوا لَنَا-كُنَّا وَإِنْ عَادُوا لَنَا عُدْنَا
وَإِنْ كَانُوا قَدِ اسْتَغْنَوْا فَإِنَّا عَنْهُمُ أَغْنَى

"Birtakım insanlar yüz çevirdiler bizden,
Mânâsız yere, bir cürmümüz de yokken,
Onlar bizim hakkımızda kötü düşündüler,
Oysa güzel düşünmeli değil miydiler?
Onlar bizim için olurlarsa Biz de onlar için oluruz,
Onlar bize dönerlerse Biz de döneriz.
Ama onlar Bizden müstağnî olurlarsa,
Gerçekten biz onlardan daha ihtiyaçsızız."

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın rahmeti gereği tevbe edip ıslahta bulunanları affedeceği:

﴿وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

"(Habîbim!) **Bizim âyetlerimize inanmakta olan o** (hakir görülen fakir) **kimseler sana geldiği zaman,** (onlara) **de ki: "Selâm olsun size! Rabbiniz** (kullarına acımayı ve) **rahmeti** (kesin bir vaad olarak fazl-u keremiyle) **Kendi** (mukaddes) **Zât'ına** (vâcip kılmış ve bu hükmü **Arş**'ın üstünde bulunan bir kitapta) **yazmıştır.**

Şu bir gerçek ki; içinizden her kim (getireceği zarar hakkında) **bilgisizce** (veyâ bilse de, günahı ibâdete tercih ettiği için câhillik ederek) **bir kötülük yapar da sonra onun ardından tevbe eder ve** (yaptığına pişmanlık çekerek, bir daha yapmamaya da karar vererek, tevbesini ve amelini) **ıslahta bulunursa, şüphesiz ki O** (Allâh-u Te'âlâ), (günahlarından tevbe edenleri çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur,** (kullarına çokça acıyan bir) **Rahîm'dir."** *(En'âm Sûresi:54)*

﴿ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (39)

(وَقَاتِلُو) **Artık savaşın,** kimlerle? (هُمْ) **onlarla,** ne zamana kadar? (حَتَّى لَا تَكُونَ) **bulunmayıncaya kadar,** ne? (فِتْنَةٌ) **bir fitne** (bir kâfirlik), daha ne zamâna kadar? (وَيَكُونَ) **oluncaya kadar,** ne? (اَلدِّينُ) **din,** (كُلُّهُ) **onun tamâmı,** kim için? (لِلَّهِ) **Allâh için,** (فَإِنِ انْتَهَوْا) **eğer vazgeçerlerse,** (فَإِنَّ اللهَ) **şüphesiz ki Allâh,** neyi? (بِمَا) **o şeyi ki,** (يَعْمَلُونَ) **yapmaktadırlar,** nedir?) (بَصِيرٌ **Basîr'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Artık (Müşriklerde kâfirlik nâmına) **bir fitne bulunmayıncaya ve din**(, taat, ibâdet ve teslimiyet) **tümüyle Allâh'ın ol**(up, bâtıl dinlerin izleri kendilerinden kaybol)**uncaya dek onlarla savaşın! Eğer** (kâfirlikten) **vazgeç**(ip İslâm'a gir)**erlerse, şüphesiz ki Allâh yapmakta olduklarını** (hakkıyla görüp, karşılığını verecek olan bir) **Basîr'dir."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** kâfirliği bırakan kişilere mağfiret hâsıl olacağını ama küfre avdet etmeleri durumunda evvelkilere uygulanan azap sünnetinin onlara da tatbik edileceğini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmesiyle, kâfirlikte ısrar etmeleri durumunda onlarla savaş edilmesi gerektiğini beyân etmiştir.

Allâh-u Te'âlâ kâfirlerle kıtâli emrettikten sonra bunun illetini beyân etmek üzere de: "Tâ ki bir fitne kalmasın ve dînin tamâmı **Allâh**'a âit olsun" buyurmuştur ki bu kavl-i şerîf birkaç türlü anlaşılabilir:

Bir mânâya göre kâfirlerle kıtâlin (savaşın) sebebi, onlarda şirkten eser kalmayıp îtikatlarında hâlis tevhîd inancının hâkim olmasıdır.

Farklı bir mânâya göre burada "Müslümanların müşriklerden çektiği sıkıntılar mânâsındaki fitne kalkıncaya kadar kâfirlerle savaş" emredilmiştir. Gerçekten de insanların dinlerine karşı olan sevgisi ve bağlılığı kendi canlarını sevmelerinden daha ileri geçmektedir. Bu yüzden kâfirler müminlere eziyet etme, kalplerine şüpheler atma ve onları türlü türlü sıkıntılara sokma husûsunda ebediyyen en büyük gayreti göstereceklerdir. Onların bu fitneleri ancak kendileriyle savaşılarak durdurulabilir. Mukātele vâki olup İslâm tarafı gâlip geldiğinde kâfirlik de, onun getirdiği meşakkatler de zevâl bulur, İslâm da, ehli de halâs olur.

Diğer bir görüşe göre; bu âyet-i kerîmede geçen "Kıtâl" emriyle, özellikle **Mekke** ve havâlîsinde şirkten eser kalmaması hedeflenmiştir ki, **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in son vasiyetlerinden biri olan:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ اٰخِرُ مَا عَهِدَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ قَالَ: «لَا يُتْرَكُ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ دِينَانِ!»

"Arap yarımadasında iki din bırakılmayacaktır" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:26352, 43/371; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/131)* hadîs-i şerîfi de bu hedefi göstermektedir.

Kıyâmete yakın İslâm'ın bütün dünyâya hâkim olacağına dâir rivâyet olunan sahîh hadîs-i şerîfler göz önünde bulundurulduğunda: "Bütün dünyâda din tamâmen **Allâh**'a âit oluncaya kadar" şeklinde bir mânânın düşünülmesi de muhtemeldir.

"İbni Kesîr, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; müfessirler bu âyet-i kerîmeyi: "O kâfirlerde şirkten eser kalmayıp bâtıl dinlerin tamâmı muzmahil olarak sâdece İslâm inancı kalıncaya kadar onlarla savaşın" şeklinde tefsir etmişlerdir ki bu mânâ **Dahhâk, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Hasen, Katâde, Rabî' ibni Enes, Süddî, Mukātil ibni Hayyân, İbni Cüreyc, Zeyd ibni Eslem ve Abdurrâhmân ibni Zeyd ibni Eslem** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledilmiştir ki, **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklen rivâyet edilen:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ فَإِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّ الْإِسْلَامِ وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ.»

"İnsanlar, Allâh'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in de Allâh'ın Ra-sûlü olduğuna şâhitlik edinceye, namazı dosdoğru kılıncaya ve zekâtı verinceye kadar onlarla savaşmamla emrolundum.

İşte bunu yaptıkları zaman kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar, ancak (adam öldürenin kısas yoluyla öldürülmesi ve nisâba mâlik olanlardan zekât alınması gibi) **İslâm hakkı müstesnâ!** (Ama dilleriyle îmânı ikrâr edip, icraatlarıyla da İslâm'ı tatbik ederken, içlerinde kâfirlik gizlemişlerse, Müslüman görünmeleri âhirette onlara fayda vermez. Çünkü âhiretteki) **hesapları Allâh'a kalmıştır"** *(Buhârî, Îman:15, no:25, 1/17; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/78; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/66)* hadîs-i şerîfi de bu mânânın sıhhatine şâhitlik etmektedir.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre; kâfirlerle yapılan cihat ancak şirkin ortadan kalkması niyetiyle yapıldığı zaman **Allâh** katında mûteber olur. Nitekim **Ebû Mûsâ el-Eş'arî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre, bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek:

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: اَلرَّجُلُ يُقَاتِلُ حَمِيَّةً، وَيُقَاتِلُ شَجَاعَةً، وَيُقَاتِلُ رِيَاءً، فَأَيُّ ذٰلِكَ فِي سَبِيلِ اللهِ؟ قَالَ: «مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ.»

"Bir kişi tarafgirlik için savaşıyor, biri cesâret arzetmek için savaşıyor, bir diğeri de gösteriş için savaşıyor; bunların hangisi **Allâh** yolundadır?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Herkim Allâh'ın dâvâsı en yüce olsun diye savaşıyorsa işte o, Allâh yolundadır"** buyurmuştur. *(Buhârî, Tevhîd:29, no:7020, 6/2714; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/78)*

Bu rivâyetten de anlaşıldığı üzere; bir Müslüman İslâm dâvâsının yüceltilmesi uğrunda olmayan tarafgirlik, kavmiyet taassubu ve dünyevî menfaatler nedeniyle çıkan iç savaşlara bulaşmamalıdır. Nitekim bir adam **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya gelerek: "Yâ **Ebâ Abdirrahmân! Allâh-u Te'âlâ**'nın, kitabında zikretmiş olduğu

﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللهِ﴾

"Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa, hemen (nasîhat ederek, varsa şüpheleri gidererek ve **Allâh**'ın hükmüne dâvet ederek) **aralarında barış sağlayın! Ama onların birisi diğerine karşı azgınlık edecek olursa, o azgınlık etmekte bulunanla, Allâh'ın emrine** (ve hükmüne) **dönünceye kadar savaşın"** *(Hucurât Sûresi:9)* âyet-i kerîmesini duymadın mı? Artık **Allâh**'ın kitabında bahsettiği gibi (Müslümanlar arasında çıkan iç savaşlarda haklı gördüklerinin yanında) savaşmana mâni olan nedir?" deyince **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*:

"Yeğenim, bu âyeti ihmal edip de savaşmamam **Allâh-u Te'âlâ**'nın buyurduğu:

﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾

"Her kim bir mümini (îmanlı olduğundan dolayı veyâ öldürülmesini helâl görerek) **kasıtlı olduğu halde öldürürse, artık onun cezâsı; içinde ebedî kalacak olduğu cehennemdir. Allâh ona gazap etmiştir, kendisine lânet etmiştir ve onun için pek büyük bir azap hazırlamıştır"** *(Nisâ Sûresi:93)* âyetini ihmal ed(ip de bir Müslüman'ın kanına gir)memden bana daha sevgilidir" dedi.

Bunu duyan o kişi (bu âyeti okuyarak): "Ama **Allâh-u Te'âlâ**: **'Bir fitne kalmayıncaya kadar onlarla savaşın'** buyuruyor" deyince **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Biz bunu İslâm (zayıf ve ehli) az iken yaptık, o zaman bir adam dîninden sebep işkenceye uğratılıyordu, onu ya öldürüyorlardı yâhut bağlıyorlardı, ama İslâm (ehli) çoğalınca bir kargaşa kalmadı" dedi. *(Buhârî, Tefsîr:145, no:4373, 4/1705; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/76)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* yanımıza gelmişti. Bir adam ona: '(Sahâbe arasında çıkan) fitne savaşı hakkında ne düşünüyorsun?' deyince o: 'Fitne nedir biliyor musun? **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* müşriklerle savaşıyordu, çünkü onların dînine girmek fitneydi. O sizin mülk için savaşmanız gibi değildi' diye cevap verdi." *(Buhârî, Tefsîr: 145, no:4374, 4/1706; İbni Battâl:19/53; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/76)*

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göreyse; âyet-i kerîmede geçen "Din"den sâdece İslâm mânâsı değil de, kahr, gâlibiyet, istîlâ, saltanat, mülk ve hüküm gibi din kelimesinin diğer mânâları da kastedilebilir. Zîrâ sâdece Müslüman olma mânâsı kastedildiğinde:

﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾

"O kendilerine kitap verilmiş olan kimselerle savaşın ki, onlar ne Allâh'a, ne de o son güne inanmazlar, Allâh'ın ve Rasûlünün haram ettiği şeyleri yasak görmezler, hak (olan İslâm) **dîni**(ni) **de din olarak kabul etmezler, tâ ki onlar zelil** (ve hakir) **kimseler hâlinde cizyeyi** (bizzat kendileri) **elden versinler"** *(Tevbe Sûresi:29)* âyet-i kerîmesiyle bu âyet-i kerîme arasında bir çelişki varmış gibi görülebilir. Demek ki burada kastedilen mânâ: "Ya kâfirler Müslüman olarak ya da cizye vermeyi kabullenerek yeryüzünde bir fesat kalmayıncaya kadar onlarla savaşın" diye iki şekilde tefsir edilebilir.

Mikdâd ibni Esved *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنِ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا يَبْقَى عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ بَيْتُ مَدَرٍ وَلَا وَبَرٍ إِلَّا أَدْخَلَهُ اللهُ كَلِمَةَ الْإِسْلَامِ بِعِزِّ عَزِيزٍ أَوْ ذُلِّ ذَلِيلٍ إِمَّا يُعِزُّهُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فَيَجْعَلُهُمْ مِنْ أَهْلِهَا أَوْ يُذِلُّهُمْ فَيَدِينُونَ لَهَا.»

"Yer üzerinde kerpiçten veyâ kıldan hiçbir ev kalmayacak ki mutlaka Allâh ona İslâm dâvâsını girdirecektir. Fakat bu, Allâh'ın azîz etmek istediklerinin izzetiyle ya da zelil etmek istediklerinin zilletiyle tahakkuk edecektir. Ya Allâh onları azîz ederek İslâm ehlinden yapacaktır, ya da onları zelil edecektir de onlar (cizye ödeyerek) **ona** (İslâm hükmüne) **teslim olacaklardır"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23814, 39/236; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/66)* hadîs-i şerîfi de, kâfirlerin ya Müslüman olarak ya da İslâm hükümlerine boyun eğen zimmîlerden olarak Müslümanların muhârebesinden kurtulabileceklerini, aksi takdirde dâimâ harp ehlinden olacaklarını açıkça beyân etmektedir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin gerçek mânâsı henüz tahakkuk etmemiştir. Ancak **Hazret-i Mehdî** zuhûr ettiğinde âyet-i kerîmenin mazmûnu gerçekleşecektir. Zîrâ **Ebû Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğu üzere **Hazret-i Mehdî** zamânında yeryüzünde hiçbir müşrik kalmayacaktır.

Urve *(Radıyallâhu Anh)*ın **Abdülmelik ibni Mervân**'ın sorusuna cevâben yazmış olduğu bir mektup bu âyet-i kerîmede geçen fitnelerden, hangi kargaşaların kastedildiğini ve o fitnelerin kalkması için kâfirlerle savaşın emredildiğini açıkça ortaya koymaktadır, şöyle ki; **Urve** *(Radıyallâhu Anh)* mektubunda şu ifâdelere yer vermiştir:

"Sana selâm olsun! Şüphesiz ben sana da bildirerek Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan **Allâh**'a hamdederim. Şimdi sen bana **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Mekke**'den çıkışı hakkında bilgi sormak üzere mektup yazdın, ben de sana onu anlatacağım. **Allâh**'ın yardımı olmadan hiçbir şeye güç kuvvet olamaz. **Rasûlüllâh**

*(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Mekke**'den çıkışının önemli kıssası şöyle oldu; evvelâ **Allâh-u Te'âlâ** ona nübüvvet verdi, o ne güzel peygamberdi, ne güzel seyyiddi ve ne güzel arkadaştı! **Allâh-u Te'âlâ** onu hayırla mükâfatlandırsın, cennette bize onun yüzünü tanıtsın, bizi onun milleti üzere yaşatsın, öldürsün ve o din üzere diriltsin.

Allâh-u Te'âlâ onu hidâyetle ve kendisine indirdiği nurla gönderince ilk dâvete başladığı sıra müşrikler ondan uzaklaşmadılar, putlarını kötü anıncaya kadar ona yaklaşıp okuduklarını dinliyordular. Sonra aslı **Kureyş**'ten olan, **Tâif**'li mal mülk sâhibi birtakım insanlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile görüşünce müşrikler bu işten çok rahatsız oldular, bu hâdiseden sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e baskıyı artırdılar. Artık konuştuklarını beğenmez oldular, kendisine itaat edenleri de kandırdılar. Böylece sıradan insanlar **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in etrâfını terk ettiler, ancak **Allâh**'ın muhâfaza ettiği pek az kimse kaldı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın takdir ettiği müddet böylece durdu.

Sonra müşriklerin reisleri, oğullarından, kardeşlerinden ve kabîlelerinden ona uyanları dinlerinden döndürmek için önemli kararlar aldılar. Bunun üzerine sarsıntısı çok şiddetli olan büyük fitneler koptu (maddî-mânevî baskılar zuhûr etti). Böylece dinden ayrılanlar ayrıldı ama **Allâh** yine dilediklerini korudu. Müslümanlara bu eziyetler yapılınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara **Habeşistan**'a hicret etmelerini emretti. O zaman **Habeşistan**'da **Necâşî** adında **sâlih** bir hükümdâr vardı, onun topraklarında kimseye zulm olunmazdı. Bununla birlikte diğer iyiliklerinden dolayı da övülürdü.

Habeşistan toprağı **Kureyş**'in ticâret mahalliydi. Orada ticâretleri için geniş imkânlar, bol rızıklar ve güvenli ortamlar buluyorlardı. **Mekke**'de zor durumda bırakılan ve dinleri adına fitneleneceklerinden korkanlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emri üzere oraya hicret ettiler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise senelerce yerinden ayrılmadı. Müşrikler de dâimâ yeni Müslüman olanlara baskıyı artırıyordu. Sonra İslâm yaygınlaşıp **Kureyş**'in eşrâfından bâzı zevât da Müslüman olunca müşrikler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbına uyguladıkları baskıyı biraz gevşettiler. İşte ilk fitne, ashaptan **Habeşistan**'a ilk hicret edenlerin **Mekke**'den çıkmasına sebep olan kargaşalardan ibâretti.

Daha sonra **Habeşistan**'da bulunanlar **Mekke**'deki Müslümanların biraz rahata kavuştuklarını ve artık dinlerinden sebep fitnelere mâruz bırakılmadıklarını işitince **Mekke**'ye geri döndüler ve orada az da olsa güvenli bir ortam içerisinde artıp çoğalmaya başladılar. Bu sırada **Medîne**'de ensardan birçoğu Müslüman oldu ve İslâm **Medîne**'de yaygınlaştı. **Medîne** ehli **Mekke**'de bulunan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gidip gelmeye başladılar. Kureyşliler bu durumu görünce tekrar Müslümanlara işkence yapma ve onları sıkıştırma karârı aldılar. Böylece Müslümanları birçok konuda yakalayıp sıkıntıya uğrattılar. Bu nedenle inananlar çok büyük darlıklar çekti. İşte bu son fitne oldu. Demek ki birinci fitne, sahâbeden bir kısmının

Habeşistan'a gitmelerine sebep olan kargaşa, ikinci fitne ise döndüklerinde, **Medîne** ehlinin ziyâretleri nedeniyle baş gösteren sıkıntılardan ibâret oldu.

Sonra Müslümanların reisi olan yetmiş nakîb **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek hac mevsiminde ona yetiştiler, **Akabe**'de ona bîat ettiler ve: 'Ben sendenim, sen de bizdensin, senin ashâbından her kim bize gelirse yâhut sen gelirsen, şüphesiz ki biz canlarımızı koruduğumuz her şeyden seni de koruyacağız' diye ona söz verdiler. Bunun üzerine **Kureyş** baskıyı artırınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbına **Medîne**'ye hicret etmelerini emretti. İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbını **Mekke**'den çıkarttığı ve peşlerinden de kendisinin çıktığı en son fitne (sıkıntı) buydu.

Allâh-u Te'âlâ'nın: **"Bir fitne kalmayıp dinin tamâmı Allâh'a âit oluncaya kadar onlarla savaşın"** (meâlindeki tefsirinde bulunduğumuz bu) âyet-i kerîmesini kendisi hakkında indirmiş olduğu fitne bundan ibârettir." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/180-182; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/79-80)*

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** Müslümanlara kâfirlerle savaşmalarını ve şiddetleri tamâmen yok edilinceye kadar bu savaşta ileri gitmelerini emretmiştir ki, bu sûretle Müslümanlar kâfirlerin zararlarından emin olabilsinler ve onların fitnelerini bilkülliyye engelleyebilsinler.

Vâdinin yılanında en ufak bir hareket kaldığı müddetçe ondan emin olunmaz. İşte böylece düşman da kahredildiği zaman bütün damarlarının koparılması lâzımdır ki İslâm bağları şirkten biten her türlü ayrık ottan tamâmen arındırılabilsin.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme cihâda teşvik etmektedir. Rivâyete göre **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* bir kere düşmana karşı nöbet beklerken insanlar dehşete kapılarak sâhile doğru sığındılar. Sonra: "Bir sıkıntı yok" denilince herkes geri döndü, fakat **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* yerinde durdu. O sırada yanına uğrayan biri: "Yâ **Ebâ Hureyre**! Seni durduran nedir?" diye sorunca o: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ فِي الرِّبَاطِ فَفَزِعُوا إِلَى السَّاحِلِ ثُمَّ قِيلَ لَا بَأْسَ فَانْصَرَفَ النَّاسُ وَأَبُو هُرَيْرَةَ وَاقِفٌ فَمَرَّ بِهِ إِنْسَانٌ فَقَالَ: مَا يُوقِفُكَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَوْقِفُ سَاعَةٍ فِي سَبِيلِ اللهِ خَيْرٌ مِنْ قِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ عِنْدَ الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ.»

'Allâh yolunda bir anlık bir duruş, Haceru'l-Esved yanında kadir gecesini ihyâ etmekten daha hayırlıdır' diye buyururken işittim" dedi. *(İbni Hıbbân, no:4584, 7/61; Rûhu'l-beyân:3/346)*

Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ مُعَاذٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «عَهِدَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خَمْسٍ مَنْ فَعَلَ مِنْهُنَّ كَانَ ضَامِنًا عَلَى اللهِ؛ مَنْ عَادَ مَرِيضًا أَوْ خَرَجَ مَعَ جَنَازَةٍ أَوْ خَرَجَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ دَخَلَ عَلَى إِمَامٍ يُرِيدُ بِذَلِكَ تَعْزِيرَهُ وَتَوْقِيرَهُ أَوْ قَعَدَ فِي بَيْتِهِ فَيَسْلَمُ النَّاسُ مِنْهُ وَيَسْلَمُ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bize beş şeyi vasiyet etti ki onlardan birini yapan **Allâh**'tan (mağfiret) söz(ü) almış olur; (bu ameller de;) bir hastayı ziyâret eden veyâ

bir cenâzeyle (onu defnetmek için yola) çıkan yâhut **Allâh** yolunda gazâya çıkan ya da (isyân için ya da bir işini gördürmek için değil de sâdece) tâzim ve hürmet kastederek devlet yöneticisinin huzûruna giren veyâhut evinde oturup da insanlar kendisinin şerrinden, kendisi de insanların şerrinden kurtulan (kimselerin yaptıklarıdır). *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22093, 36/412; Rûhu'l-beyân:3/346)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ خَرَجَ حَاجًّا فَمَاتَ كَتَبَ اللهُ لَهُ أَجْرَ الْحَاجِّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ خَرَجَ مُعْتَمِرًا فَمَاتَ كَتَبَ اللهُ لَهُ أَجْرَ الْمُعْتَمِرِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ خَرَجَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ فَمَاتَ كَتَبَ اللهُ لَهُ أَجْرَ الْغَازِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

"Her kim hacı olmak üzere çıkar da (yolda) **ölürse Allâh-u Te'âlâ ona kıyâmet gününe kadar hac yapanın sevâbını yazar. Her kim umre yapmak üzere** (yola) **çıkar da ölürse Allâh-u Te'âlâ ona kıyâmet gününe kadar umre yapanın ecrini yazar. Her kim Allâh yolunda gazâ yapmak üzere** (yola) **çıkar da ölürse Allâh-u Te'âlâ ona kıyâmet gününe kadar gazâ yapanın mükâfâtını yazar."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/346)*

Artık akıllı kişinin yapması gereken; mümkün olan bütün sebeplere sarılarak dînî ihyâya çalışması ve vaad edilen yardımı Rabbü'l-erbâbtan bekleyerek kendisi gibi olan hiçbir mahlûka yönelmemesidir. Çünkü âcizlik bâbında herkes eşittir. Hele de fâsıklardan yardım isteyenin durumu hepten perişandır, nitekim zamâne yöneticilerinin durumu böylecedir. Ama şu göz ardı edilmemelidir ki hiçbir zaman şer ve adâvet ehlinden hayır ehline hayır gelmez.

Ne güzel denilmiştir:

دَرْ كَارِ دِينْ زِ مَرْدُمِ بِى دِينْ مَدَدْ مَخَواهْ اَزْ مَاهِ مُنْخَسِفْ مَطْلَبْ نُورِ صُبْحْگَاهْ

"Din işinde dinsiz olan kişiden imdâd isteme,
Tutulmuş olan aydan sabah vaktinin ışığını isteme."

Yâni din ile alâkalı olan şeyleri münâfıklardan, dinsiz olan kâfirlerden isteme, onlardan yardım talep etme. Çünkü bu, tutulmuş olan aydan boş yere aydınlık beklemek gibidir. Dinle alâkalı şeylerde yardım etmek bunların ellerinden gelmez azîzim! (Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/732)

Sonra şu bilinsin ki; gerçek mânâda nusret, **Allâh-u Te'âlâ**'nın düşmanların en büyüğü olan nefsine karşı sana yardım etmesidir ki **Allâh-u Te'âlâ** bu yardımı senin nefsinin hevâsını (kötü arzusunu) ezmek ve iştahını kırmak sûretiyle yapar. Zîrâ enfüsteki mülk (insanın iç âlemindeki mânevî saltanat) kapısının açılması, âfaktaki mülk ve melekût (insanın dışında bulunan maddî ve mânevî âlemlerin) kapılarının infitâhı (açılması) için bir sebep ve tarîktir.

دُوسْتِيِ نَفْسْ رَا بُگْذَارْ وَ بُگْذَارْ اَزْ هَوَسْ هَمْچُو مَرْدَانْ طَالِبِ حَقْ بَاشْ بِى جُويَانِ نَفْسْ

"Nefis ile dostluğu terk et ve (o nefsin hevâ ve) **heves**(in)**den** (vaz)**geç,**
Nefsin tâlibi değil de, Cenâb-ı Hakk'ın tâlibi olan erler gibi ol!

Nefsin arzu ve hevesini arayıcı olmaksızın, insân-i kâmil olan ehlullâh gibi ***Hakk Te'âlâ'nın*** *rızâsını talep et. Nefsin arzu, heves ve iştahlarının tâlibi olma, ancak* ***Cenâb-ı Hakk'a*** *ve O'nun rızâsı yoluna tâlib ol azîzim!* *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/732)*

Âyet-i kerîmede geçen: (فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) "Eğer (kâfirlikten) **vazgeç**(ip İslâm'a gir)**erlerse, şüphesiz ki Allâh yapmakta olduklarını** (hakkıyla görüp, karşılığını verecek olan bir) **Basîr'dir"** cümle-i celîlesi, bir insanın içinde bulunan îtikat bilinmese de zâhiren kelime-i şehâdet getirmesi ve İslâm ahkâmını yerine getirmesi hâlinde artık onunla savaşılamayacağını açıklamaktadır. Nitekim:

﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ﴾

"Eğer onlar (kâfirlikten) **tevbe ederler, o** (farz) **namaz**(lar)**ı hakkıyla kılarlar ve zekâtı verirlerse, artık onların yolunu tahliye edi**(p açarak, hapis ve esâret hayatlarına son veri)**n!"** *(Tevbe Sûresi:5),*

﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ﴾

"Ama eğer (kâfirlikten vazgeçip) **tevbe ederler, o** (farz) **namaz**(lar)**ı hakkıyla kılarlar ve zekâtı verirlerse, işte** (onlar) **sizin** (soyda olmasa da,) **dinde kardeşlerinizdir."** *(Tevbe Sûresi:11),*

﴿فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ﴾

"Ama eğer onlar (kâfirlikten ve sizinle savaşmaktan) **vazgeçerlerse,** (Allâh da onların geçmiş günahlarını bağışlar, zîrâ) **şüphesiz ki Allâh** (tevbe etmeleri hâlinde kulların evvelce yaptıkları azgınlıkları çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (onlara çok acıdığı için, îman ve tevbelerini kabûl eden bir) **Rahîm'dir.**

Böylece onlarla savaşın, tâ ki bir fitne (olan şirkten herhangi bir eser) **mevcut olmasın ve din sâdece Allâh için olsun** (da, O'ndan başkasına ibâdet olunmasın)**! Ama eğer** (şirkten ve inkârdan) **vazgeçecek olurlarsa, artık** (o zaman kendilerine saldırmayın, çünkü) **o** (şirk suçunu işleyen) **zâlimlerden başkasına saldırı yoktur.** (Onlar ise îmân ettikleri için zulümden kurtulmuşlardır.)" *(Bakara Sûresi:192-193)* âyet-i kerîmeleri de bu mânâdadır.

Bu yüzden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zâhiren kelime-i şehâdet getiren kimseyi öldüren **Üsâme** *(Radıyallâhu Anh)*a çok sitem etmiştir. Nitekim **Üsâme ibni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: بَعَثَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَرِيَّةٍ فَصَبَّحْنَا الْحُرُقَاتِ مِنْ جُهَيْنَةَ فَأَدْرَكْتُ رَجُلًا فَقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ فَطَعَنْتُهُ فَوَقَعَ فِي نَفْسِي مِنْ ذٰلِكَ فَذَكَرْتُهُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَقَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَقَتَلْتَهُ؟» قَالَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّمَا قَالَهَا خَوْفًا مِنَ السِّلَاحِ. قَالَ: «أَفَلَا شَقَقْتَ عَنْ قَلْبِهِ حَتَّى تَعْلَمَ أَقَالَهَا أَمْ لَا!» فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا عَلَيَّ حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي أَسْلَمْتُ يَوْمَئِذٍ. قَالَ فَقَالَ سَعْدٌ: وَأَنَا وَاللهِ لَا أَقْتُلُ مُسْلِمًا حَتَّى يَقْتُلَهُ ذُو الْبُطَيْنِ يَعْنِي أُسَامَةَ. قَالَ: قَالَ رَجُلٌ:

أَلَمْ يَقُلِ اللهُ: ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ﴾ فَقَالَ سَعْدٌ: قَدْ قَاتَلْنَا حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَأَنْتَ وَأَصْحَابُكَ تُرِيدُونَ أَنْ تُقَاتِلُوا حَتَّى تَكُونَ فِتْنَةٌ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bizi bir seriyye içerisinde gönderdi. Biz **Cüheyne** kabîlesinin topraklarından olan **Hurufât** mevkiinde sabahladık. Bir adama rastladığımda o hemen: 'Lâilâhe illâllâh' dedi. Fakat yine de ben ona mızrağı sapladım, sonra bu yaptığımdan dolayı içimde bir rahatsızlık belirince bu durumu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e anlattım, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

'O, Lâilâhe illâllâh dedi sen yine de onu öldürdün ha!' buyurdu. Ben: 'Yâ **Rasûlüllâh**! O, silah korkusuyla tevhîd kelimesini söyledi' deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Bâri kalbini yarsaydın da onun o sözü** (inanarak) **söyleyip söylemediğini anlasaydın'** buyurdu ve bu sözü bana o kadar tekrar etti ki keşke ben o gün(den önce değil de o gün) Müslüman olsaydım (da bu yaptığımdan mesul olmasaydım) diye temennî ettim."

Bunu duyan **Sa'd** (ibni Ebî Vakkâs) *(Radıyallâhu Anh)*: "Vallâhi şu büyük karınlı adam yâni **Üsâme** bir Müslümanı öldürmedikçe ben (o taraftakileri) öldürmem" deyince bir adam: **"Allâh: 'Hiçbir fitne kalmayıp dînin tamâmı Allâh için oluncaya kadar onlarla savaşın'** buyurmadı mı?" dedi. O zaman **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Biz fitne olmasın (şirkten eser kalmasın) diye bu zamana kadar savaştık, sen ve arkadaşların ise (Müslümanlar arasında kargaşa ve) fitne çıksın diye savaşmak istiyorsunuz" dedi. *(Müslim, Îman:41, no:96, 1/96-97)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mürid, kalbinde en ufak bir his (sezgi ve bulgu) fitnesi kalmayıncaya ve kalbin tamâmı **Allâh**'a âit oluncaya kadar, alâkalar, vesveseler ve engellerle cihat etmekle emrolunmuştur. Engeller son bulursa **Allâh** onu hakkıyla görmektedir, bu cihâdından dolayı onu mükâfatlandıracaktır, onu mükâfatlandırması ise, mukarreb kullarıyla birlikte onu mukaddes huzûruna kabul buyurmasıdır. Ama eğer **Mevlâ** ile arasındaki engelleri bırakmamışsa o zaman nefsiyle cihâdını ve Rabbine yönelme hâlini sürdürmelidir ve bu cihâdında da Rabbinden yardım dilemelidir, çünkü onun **Mevlâsı** ve yardımcısı ancak **Allâh**'tır, O ne güzel **Mevlâ**, ne güzel yardımcıdır!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Nefis ve hevâ kâfirlerine karşı sadaka kılıcıyla savaşın, tâ ki sizin hakîkat âlemine ulaşmanıza mâni olacak bir fitne yâni nefis ve hevâ âfeti ortada kalmasın ve varlık bezledilerek ve cûda (**Allâh-u Te'âlâ**'nın lütf-u keremine) ulaşmak için mevcûd terk edilerek dînin tamâmı **Allâh**'a âit olsun.

Eğer nefisler (kötü) muâmelelerinden vazgeçerlerse, vasıflarını değiştirirlerse, kalplere ve ruhlara itaat ederek hükümler altında sâkin birer memur hâline gelirlerse şüphesiz ki **Allâh** Kendisine kulluk ve Kendisinin talebinde sadâkat hususla-

rında onların yaptıklarını hakkıyla görücüdür. Küçük-büyük hiçbir şey O'na gizli kalmaz, O da onlara mesâileri nispetinde karşılık verir."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Ey müminler! Nefis kâfiriyle savaşın, çünkü onunla cihat en büyük cihattır, tâ ki hakka ulaşmaya mâni olacak hiçbir fitne kalmasın ve nefsin meşrû ettiği din muzmahil (darmadağın) olarak dînin tamâmı **Allâh**'a âit olsun. Eğer nefis kâfiri kötü vasıflarını bırakırsa şüphesiz ki **Allâh** onların yaptıklarını görendir, ona göre de karşılıklarını verecektir. Yolların en vâzıh olanına muvaffak kılacak olan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır, O'ndan başka hiçbir Rabb yoktur ve ancak O'nun hayrı umulur."

﴿ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (40)

(وَإِنْ تَوَلَّوْا) Şâyet yüz çevirecek olurlarsa, (فَاعْلَمُوا) bilin, neyi? **(أَنَّ اللهَ) şüphesiz ki Allâh,** kimdir? **(مَوْلَاكُمْ) sizin Mevlâ'nızdır, (نِعْمَ) ne güzel oldu,** kim? **(الْمَوْلٰى) O Mevlâ,** daha, **(وَنِعْمَ) ne güzel oldu,** kim? **(النَّصِيرُ) O Nasîr.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Şayet (kâfirliği bırakmayıp, îmandan) **yüz çevirecek olurlarsa, bilin ki; gerçekten de Allâh sizin** (yardımcınız ve) **Mevlâ'nızdır.** (O halde ancak O'na güvenin, bunların düşmanlığını hiç önemsemeyin.) **O ne güzel Mevlâ'dır** (ki, sâhiplendiği kulu zâyi etmez), **ne güzel de Nasîr'dir** (ki, yardım ettiği kimseler aslâ yenik düşmez)!"

Î Z Â H Â T

"Beğavî, Nesefî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmeye iki türlü mânâ verilmiştir. Bir mânâya göre: "Eğer onlar İslâm'dan yüz çevirirler de kâfirlikten vazgeçmezlerse bilin ki **Allâh** sizin yardımcınızdır ve sâhibinizdir, O ne güzel yardımcıdır, O ne güzel muhâfızdır" demektir.

Diğer mânâya göreyse: "Eğer onlar boyun eğmekten yüz çevirirler de sizinle savaşmaktan vazgeçmezlerse bilin ki sizin destekçiniz ancak **Allâh**'tır. Artık siz O'nun yardımına güvenin, O ne güzel **Mevlâ**'dır ki sâhiplendiğini zâyi etmez, ne güzel yardımcıdır ki yardım ettiğini mağlup etmez" şeklinde anlaşılır.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmuş olmaktadır: "Eğer onlar inatçılığı sürdürürler ve imandan uzaklaşmaya devâm ederlerse sizin kalpleriniz üzerine onlardan korku gölgesi düşmesin. Çünkü **Allâh-u Sübhânehû** sizin yardımınızın velîsi ve korumanızın mütevellîsidir. Gerçi siz "Ne güzel kullar" denilecek halde değilseniz de O sizin için yine de ne güzel **Mevlâ** ve ne güzel yardımcıdır.

O, mârifetini taksim ettiği günde ne güzel **Mevlâ** idi, mağfiret nîmetini lütfettiği günde de sizin için ne güzel yardımcıdır. Sen yok iken O senin için ne güzel **Mevlâ** idi, sen var olduğunda da O senin için ne güzel yardımcıdır. Tekliften önce târif yaparak (vazîfeler yüklemeden önce Kendini tanıtarak) ne güzel **Mevlâ** olmuştur. Tahfîf ve tad'îf ile de (yükümlülüklerinizi hafifletip, sevaplarınızı kat kat yaparak da) sizin için ne güzel yardımcıdır. Sizin kötülüklerinizi (birebir yazarak) hafifletir, sevaplarınızı ise (en az bire on yazarak) kat kat yapar.

وَهَوَاكِ أَوَّلُ مَا عَرَفْتُ مِنَ الْهَوٰى وَالْقَلْبُ لَا يَنْسَى الْحَبِيبَ الْأَوَّلَا

"İlk tanıdığım aşk senin aşkındı, Kalp ise ilk sevdiğini unutmaz"

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ) **"O ne güzel Mevlâ'dır ve ne güzel Nasîr'dir"** cümle-i celîlesi bâzı müfessirler tarafından: "Her kim böyle bir **Mevlâ**'nın himâyesinde, korumasında ve kifâyeti içerisinde ise artık o bütün âfetlerden emîn ve korkulardan masûn (korunmuş) olur" şeklinde tefsir edilmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan bâzıları bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ vermişlerdir: "**Allâh-u Te'âlâ** Kendisiyle dostluk eden için ne güzel bir dosttur, kendisinden yardım isteyen için de ne güzel yardımcıdır. Velâyet ehli (velîlik derecesine erenler) için ne güzel **Mevlâ**'dır, irâde ehli (müritler) içinse ne güzel **Nasîr**'dir!"

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Ey kalpler ve ruhlar! Eğer nefisler haklardan yüz çevirirler de şehvetlere ve hazlara yönelirlerse, bilin ki hidâyet husûsunda dostunuz ve nefislerin hevâsının kahrı husûsunda yardımcınız ancak **Allâh**'tır. O ne güzel Mevlâdır ki siz O'na yine O'nunla kavuşursunuz, ne güzel de yardımcıdır ki sizi Kendisinden ayıracak şeyleri yine Kendisi def eder ve Kendisine ulaşma husûsunda size yardım eder."

Şunu bil ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinin ve sıfatlarının mânâlarından alınan hakîkatlerden ibâret olan nur, kalbin ordusudur ki bu ordu, nefis, hevâ ve şeytan gibi şer güçlere karşı durur. Nefsin kötü arzularından ve bayağı huylarından alınan mânâların ta kendisi olan karanlık ise nefsin ordusudur ki, nefsin eserleri bunlarla güçlenir. Bu iki ordu arasındaki harp nöbetleşedir.

Allâh-u Te'âlâ Kendisinden istediği bir şeye dâir kuluna yardım etmek murad ettiği zaman onu nur ordularıyla destekler. Bu kişiye her ne zaman bir karanlık ârız olacak olsa hemen karşısına bir nur dikilir de, karanlıkların ve başkalıkların maddelerini ondan kesip atar. Bu durumda ne nefsin hevâsının bir mecâli kalır, ne şehvetin bir makāli (sözü) kalır, ne de kötü ahlâkın bir hâli kalır. **"Hıkem-i Atâiyye Şerhi"**nde böylece mezkûrdur.

Allâh-u Te'âlâ'dan dileriz ki, seçkin kullarına yaptığı imdatlarla bize de imdâd eylesin ve üzerimize feyiz kovalarından nurlarını akıtsın!

Safer ayının bidâyetine muvâfık düşen bu Salı gününde 9. cüzün tefsirini itmâma bizleri muvaffak kılan Rabbimize sonsuz hamd-ü senâlar eder, bütün bu ilimlerin menbaı olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve bunca mâlûmâtın mübelliğleri olan Âl-i Ashâbına **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminin kuşattıkları sayısınca salât-ü selâm ederiz!

4 Safer 1431 ---- 19 Ocak 2010 Salı 12:58

F İ H R İ S T L E R

Âyet-i Kerîmeler:
(720-726)

Hadîs-i Şerîfler:
(727-733)

Eserler:
(734-737)

Arapça Beyitler:
(738-739)

Farsça Beyitler:
(740-741)

Alfabetik Konu Fihristi
(742-799)

AYET-İ KERÎMELER

أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللهُ ١٢٢

اِتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ ٣٢٧

أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ وَاللهُ خَلَقَكُمْ ٢٥٦

اِتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ ٦٣١

اُدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ٤٨٦

إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ ٨٧

إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا ٣٤٤

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا ٤٣٩

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ ٤٣٤

إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ ٤٣٧

إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ٦٥٣

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا ٦٤١

أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ ٣٣

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللهِ ٦٤٨

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللهِ ١٩٣

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ٢٠٣

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ ١٤٥

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ ٢٠٣

أَفَمَنْ شَرَحَ اللهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ٦٢٧

أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ١٧١

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ..٦٨٠

أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ١١٠

اَلْاٰنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا ٥١٢

اَلْاٰنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا ٥٢٠

اَلَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللهِ ٤٠٢

اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ ٣٤٦

اَللهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى ١٧٧

اَللهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا ٣٩٣

اَللهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ٣٢٦

اَللهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ ٦٨١

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ ١٤٣

أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ ٤٣٩

أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ اٰلَافٍ ٤٤٣

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ ١٤٥

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ ٦٩٠

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ ٦٥٦

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ ٦٥٦

أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ٦٥٧

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ ٤٣

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ ٦٣٧

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ٥١٧

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ ٥٠٧

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللهَ ٥٣٠

إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ٥٠٢

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ ١٥٩

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ ٦٩٥

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ ٦٨١

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الَّذِينَ كَفَرُوا ٥٥٣

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الَّذِينَ كَفَرُوا ٥٥٦

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ ٣٠٠

إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ١٩٧

إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى ٥٧٩

إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ ٣٣

إِنْ هٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ٦٥٣

إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا ٤٩١

إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا ٧٠٣

إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ٦٦٠

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ ٣٧٥

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ ٤٠٩
إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ ١٠٩
إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ ٢٥٣
إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا ١٠٩
إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللهِ شَيْئًا ٦٨١
أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ٦٨٣
أَوَلَمْ تُؤْمِنْ ٤٨٣
أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ ١٣٥
أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ٩١
أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ٥٥٤
أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ٩١
أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ٢٤٧
إِيتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ٩٤
بِسْمِ اللهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا ٢١٩
بَشِيرًا وَنَذِيرًا ١٩٧
بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ ٥٦٦
بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ٥٦٥
بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ ٤٧٩
بَلَى قَادِرِينَ عَلَى أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ٥٠٤
بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ٤٨٣
تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ ٦٣٦
تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللهُ ١١٥
تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ٣٩٢
تِلْكَ آيَاتُ اللهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ٢١٤
ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ ٢٩
ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ ٤٦
ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ٥١٨
خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا ٥٥١
ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ١٦٩
ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ ١٦٩
ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ٥٠٨
ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللهَ وَرَسُولَهُ ٥٠٧
رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى ٤٨٣
رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا ٢١٠
رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا ٣٠٢
رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ ١٣٣
سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ٦٥٩
سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ٢٥٩
سِرَاجًا مُنِيرًا ١٩٧
سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا ٧٠٣
سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ١٨٨
سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ٤٥٥
سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ٥٥١
سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ٤٤٥
صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ١٣٨
ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوا ١٩
عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا ٢٣٩
عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ ٢٣٠
غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ٢٤
فَاتَّقُوا اللهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ ٦٣١
فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ ٣٤٠
فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ ٣٠٧
فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ ٥٠٤
فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ ٤٩٠
فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ ٣٥٥,٣٥٦
فَاسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا ١٧١
فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ ٦٦٠
فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ٤٨٤
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ٢٩٠
فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا ١٣٣
فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ ٥٦٨
فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ٦٧١
فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ ٣٧٠
فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا ٥٠٧

فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ٧١٣
فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَاٰتَوُا الزَّكَاةَ ٧١٣
فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَاٰتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ ٧١٣
فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ ٥٨٠
فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ ٢٤١
فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ٢١٤
فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ٢٤٧
فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا ٩
فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ ٢٥٧
فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ ٣٢
فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُسَيْطِرٍ ٧٣
فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ٢٥٧
فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ١٨٩
فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ ٢١١
فَعَقَرُوهَا ٦٥٢
فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا ٢٢٧
فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ ١١٠
فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَى اٰثَارِهِمْ ١٠
فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا ٣٣٨
فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا ١٨٥,١٨٧
فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً ٥٧٧
فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ١٩٧
فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ١٧٤
فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ٣٤
فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ٢٤٧
قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ٧٠٩
قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللهُ بِأَيْدِيكُمْ ٤٩١
قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ ١٤٥
قُلِ ادْعُوا اللهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ ١٧٧
قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ ٣٧٨
قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ٢٩٨
قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي ٦٣٧
قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ٢١٥
قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ ١٩٦
قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللهِ ٥٣٠
قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللهُ ٢٤٣
قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ ٦٥٣
قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا ٦٥٤
قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ ٢٤٣
قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ٣٤٣
قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً ٥٥٦
قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ ٣٧٨
كَتَبَ اللهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي ٦٨٧
كَتَبَ اللهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي ٧٠٤
كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا ٣٧٤
كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ ٢٣٠
كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ٥٨٧
كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ ٣٠
كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا ٣١٨
كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً ٥٢٥
كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللهِ ٦٤٥
لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ ٤٧٣
لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللهُ لَكُمْ ٢٨٢
لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ٤٥١
لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ٢٥٦
لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ ٢٥٩
لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ٢٠٢
لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ٢٩٢
لَا يَعْصُونَ اللهَ مَا أَمَرَهُمْ ٢٠١
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ٢٠٧
لَقَدْ رَضِيَ اللهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ ٤٦٣
لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ٥٤٤
لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ٥٢٥
لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنٰى ٥٨٠

لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ٤٥٦
لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ٥٨٧
لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا ٢٠٣
لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ٨٧
لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ ٧
لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ١٧٥
لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ١٧١
لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ٦٢٨
لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ ٥٥٨
لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ ٥٥٨
لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ ٣٠٥
لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ ٦٣٧
مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى ١٨٨
مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ١٩٦,١٩٧
ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ ٥٣١
مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى ١٩٦
مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ٦٣٤
مَا كَانَ اللهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ ٦٩٠
مَا كَانَ اللهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ ٦٩٥
مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللهِ ٦٧٦
مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ ٢٥٩
مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ ٢٥٨
مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ ٢٤
مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي ٢٩٨
مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ٢٦٥
مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ٢٠١
مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ٢٤١
مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى ٥٨١
نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ٢٤
نَحْنُ أَبْنَاءُ اللهِ وَأَحِبَّاؤُهُ ٣٥
هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ٦٧٤
هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى ٤٧٧
هُوَ اللهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ ١٧٧
وَاتَّقُوا اللهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللهُ ٦٣٦
وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا ١٠٣
وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ٥٢
وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا ٦
وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ ١٤
وَإِذْ أَخَذَ اللهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ٣٧
وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ ٨٤
وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ ٥٠
وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ ٤٢٣
وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ ٣٤٠
وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ ٦٨
وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا ٧٠٥
وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ٢٨٦
وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ ٢٨٦
وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ ٣٩٤
وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا ٥٥٠
وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا ٣٧٤
وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ ٣٩٥
وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ٢٩٢
وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ ٩٥
وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ٥٤٥
وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا ٣٥١
وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ ٢٩٠
وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ٣٥٨
وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ ٣٨٣
وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ ٦٩٦
وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا ٢١٩
وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ ٤٠٩
وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا ٣٩٢
وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ ٥٧٩
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ ٦٣٧

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا ٤١٦
وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ ١٢٥
وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ٢٩٢
وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ ٥٧
وَالصَّافَّاتِ صَفًّا فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ٢٠١
وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ٤٩
وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ ٣٨٦
وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى ٣٩٢
وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ ٣٠٨
وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ٦٨٩
وَإِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ ٥٦٥
وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدٰى لَا يَتَّبِعُوكُمْ ١١٤
وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا ٣٤٢
وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى أَنْ تُشْرِكَ بِي ٣٨٢
وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا ٧٠٨
وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا ٦٥٤
وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا ٦٥٦
وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى ٢٣٠
وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ ١٤٢
وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ ٣٣
وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ ٦١١
وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحٰى ٣٤٠
وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَ ٢٦
وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ٣٥٨
وَاٰيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ٧٨
وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ ٣٩٣
وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ٦٢٣
وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ ٢٠١
وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ ٣٦٠
وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى ٢٧٣
وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ٢٧٥
وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ ٣٩٢
وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ ٣٩٣
وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ ٤٠١
وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ٤٩٠
وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ٢٩١
وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا اٰيَةَ اللَّيْلِ ٥٠
وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً ١٣٧
وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ٤٩
وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا ٦٤٢
وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ ٣٣٨
وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ ٤٦
وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ ٥٠
وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ٦٣٦
وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ٦٥
وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ٢٠٣,٢٠٧
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ ٣٣٧
وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ ٤٤٦
وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا ٦٥٥
وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا ٦٥٨
وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا ٣٢٢
وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ ٢١١
وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ ٥٣١
وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا ٨١
وَقَضَيْنَا إِلٰى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ ١٦
وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ٢٩٨
وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا ٢٥
وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ ٨٤
وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ٢٥٨
وَكَذٰلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ ٢١١
وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ١٩٧
وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ٧٠٣
وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ ٣٤٤
وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا ٥٦٦

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى ٥٨٧
وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى ٥٩٠
وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتٌ ٥٦٧
وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتٌ ٥٨٠
وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا ٤٢٣
وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ٦٤٥
وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللهِ الْغَرُورُ ١٨٩
وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ ٤٩١
وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ ١١٧
وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادٰى ٦٥٩
وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ٢٠٨
وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ ٥٨١
وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ ١٣١
وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ٧٠٤
وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ ١٤
وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ ٦
وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ٦٩٦
وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ ٧٠٤
وَلَقَدْ كَرَّمْنَا ٢٢٩
وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ٤٨٧
وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ٥٢٥
وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ٥٣٥
وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ ٥٦٦
وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ ٦٢٧
وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ ٦٩٦
وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ٦٦
وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ ٣٦٩
وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ ٩٦
وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ ٥٥٨
وَلَوْ عَلِمَ اللهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ ١٣٨
وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ ٢٩١
وَلَوْلَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ٩٦
وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ ٥٣٧
وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ ٥٣٦
وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا ٢٣
وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ ٦٢٥
وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ٦٩٠
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ١٣٤,١٣٢
وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللهَ رَمٰى ٩٢
وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ١٩٦
وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ ١٩٦
وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ ٥٠٥
وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللهُ إِلَّا وَحْيًا ٥٠٥
وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٥٨١
وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا ٩٧
وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ٣٤٣
وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا ١٩٦
وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ٢٠٢
وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ١٧١
وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ١٨٨
وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ٢٧٥
وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ ١٤٠
وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ ٥٥٤
وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا ٥٨٠
وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ ٢٤٦
وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ ١٨٤
وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ٦٢٦
وَمَنْ يُرِدِ اللهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللهِ شَيْئًا ٢١٥
وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى ٥٠٧
وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ ٣٠١
وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ ١٣٩
وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ ٧٠٨
وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ٦١٣
وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ٥٧٢

وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا ٦٠١
وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ ٥٨١
وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ٣١٢
وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ٥٣٣
وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ٦٨٤
وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ ١٥
وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ٣٧٨
وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ٢٠١
وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ٣٧٨
وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى ٣٧٨
وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ٥٧٩
وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُسَمًّى ٦٦٠
وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ٢١٨
وَيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْرًا عَزِيزًا ١٩٧
وَيُؤْثِرُونَ عَلٰى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ٤٧٠
وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا ٥٧
وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ٦٨٩
وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا ٦٨٩
وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي ٥٩٣
يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ ٢٦٥
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوا ٦٢٥
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً ٥٢١
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ ٦١٢
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ ٦٢٢
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ ٦١٣
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ ٦٢٢
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ ٦٣٨
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ٢٤٤
يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثٰى ٢٤٥
يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ ٢٥٥
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ٥١٢
يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ ٦٨
يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ ٦٨
يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ ١١٨
يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلٰهًا ٦٦٠
يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ ٥٦٤
يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ٦٤٥
يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ٢٣٤
يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ٢٠٢
يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ ٨٦
يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ١٨٨
يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ٦٢٧
يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ ٦٢٦
يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ٦٢٣
يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰى إِنَّا مُنْتَقِمُونَ ٤٧٧
يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ ٦٩١,٦٩٣
يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ٦٨٩

HADÎS-İ ŞERÎFLER

أَبْشِرْ يَا أَبَا بَكْرٍ، فَإِنِّي رَأَيْتُ جِبْرِيلَ ٤٣٩
أَتَبْتَدَأُ الْأَعْمَالُ أَمْ قَدْ قُضِيَ الْقَضَاءُ ٦١
اِتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللهِ ٦٢٦
اِجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ ٥١١
اِجْمَعْ لِي قَوْمَكَ ٦٧٧
اَحَبُّ الْاَعْمَالِ اِلَى اللهِ اَدْوَمُهَا وَاِنْ قَلَّ ٣٥٣
أُخْبِرُكِ أَنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَجْمَعُ الْأَوَّلِينَ ٣٨٥
أَخَذَ اللهُ الْمِيثَاقَ مِنْ ظَهْرِ اٰدَمَ بِنَعْمَانَ يَعْنِي عَرَفَةَ ٧٣
أَخَذَ مِنْ ظَهْرِهِ كَمَا يُؤْخَذُ بِالْمَشْطِ ٧٦
أَدِّ الْأَمَانَةَ إِلَى مَنِ ائْتَمَنَكَ ٦٠٨
إِذَا اَحَبَّ اللهُ عَبْداً لَمْ يَضُرَّ ذَنْبُهُ ٥١
إِذَا أَكْتَبُوكُمْ فَارْمُوهُمْ بِالنَّبْلِ ٤٤٠
إِذَا أَنْزَلَ اللهُ بِقَوْمٍ عَذَابًا ٥٨٨
إِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ، فَلَا صَلَاةَ، وَلَا كَلَامَ ٣٣٤
إِذَا ظَهَرَتِ الْمَعَاصِي فِي أُمَّتِي ٥٨٨
إِذَا قَرَأَ ابْنُ اٰدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ ٣٦٢
إِذَا قَرَأَ ابْنُ اٰدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ ٣٦٧
إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ: أَنْصِتْ ٣٣٣
إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادٰى مُنَادٍ: يَا أَهْلَ التَّوْحِيدِ ٣٨٥
إِذَا وَقَفَ الْعِبَادُ لِلْحِسَابِ جَاءَ قَوْمٌ ٢٨٨
اُذْكُرُوا اللهَ تَعَالٰى ذِكْرًا كَثِيرًا خَامِلاً ٣٤٩
اِرْجِعُوا إِلَى مَصَافِّكُمْ وَلْيَقُمْ إِلَيْهِمْ ٤٤٢
أَرْشَدَهُمْ وَمَا كَانَ بِرَشِيدٍ ٤٣٢
اِرْمِ! اَللّٰهُمَّ سَدِّدْ رَمْيَتَهُ ٤٢٤
أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ ١٥٥
اِسْتَأْخِرُوا ٥٢٦
اِسْتَقِدْ ٤٤٠
اِسْتَوِ يَا سَوَادُ ٤٤٠
أَسْرَكَ مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ ٤٤٩
اِسْمُ اللهِ الْأَعْظَمُ فِي هَاتَيْنِ الْاٰيَتَيْنِ ١٦٢
أَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءً الْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الْأَوْلِيَاءُ ٥٣٤
أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ١٠٨
أَشِيرُوا عَلَيَّ ٤٢٨
أَشِيرُوا عَلَيَّ أَيُّهَا النَّاسُ ٤٢٨
أَشِيرُوا عَلَيَّ فِي الْمَنْزِلِ ٤٣٢
أَشِيرُوا عَلَيْنَا فِي أَمْرِنَا وَمَسِيرِنَا ٤٢٧
إِضْرِبْ بِهِ ٤٥٢
أَعَانَنِيَ اللهُ عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ ٣١٧
أَعْتِقْهَا فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ ٢٠٥
أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ ٢٨٧
اِعْمَلْ فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ ٥٧٠
أَعُوذُ بِاللهِ مِنْكَ ٣٠١
أَعُوذُ بِكَ مِنْكَ ٤٠٠
اِفْشَاءُ سِرِّ الرُّبُوبِيَّةِ كُفْرٌ ٣٥٥
أَفْضَلُ الذِّكْرِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ ١٦٣
أَفْضَلُ الْفَضَائِلِ أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ ٢٨٩
أَقْدِمْ يَاحَيْزُومُ ٤٤٨
أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ ٣٦٦
أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ أَعْمَالِكُمْ ٣٥٠
اَلَا اَدُلُّكُمْ عَلٰى دَائِكُمْ وَدَوَائِكُمْ ٦٦٨
أَلَا تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا ٣٦٦
اَلْجَاهِرُ بِالْقُرْاٰنِ كَالْجَاهِرِ بِالصَّدَقَةِ ٣٤٩
اَلْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ ٥٦٣
اَلْحَجَرُ يَمِينُ اللهِ تَعَالٰى فِي أَرْضِهِ ٧١
اَلْحِدَّةُ تَعْتَرِي خِيَارَ أُمَّتِي ٣١٣
اَلْحَرْبُ خُدْعَةٌ ٥١٧
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي صَدَقَ وَعْدَهُ ٤٥٦
اَلصَّلَاةَ عِبَادَ اللهِ ٤٣٥
اَلْعِبَادَةُ عَشْرَةُ أَجْزَاءٍ ٣١٩
اَلْعَجَبُ! إِنَّ نَاسًا مِنْ أُمَّتِي يَؤُمُّونَ بِالْبَيْتِ ٥٨٧

اَلْغَفْلَةُ فِي ثَلَاثٍ؛ اَلْغَفْلَةُ عَنْ ذِكْرِ اللهِ ٣٥٠
اَلْفِتْنَةُ نَائِمَةٌ لَعَنَ اللهُ مَنْ أَيْقَظَهَا ٥٨٩
اَلْقَوْمُ مَا بَيْنَ التِّسْعِمِائَةِ وَالْأَلْفِ ٤٣٢
اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ ٣٦
اَللهُ إِذْ خَلَقَهُمْ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ ١٣٠
اَللهُ أَكْبَرُ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَعَزَّ الْإِسْلَامَ وَأَهْلَهُ ٤٥٦
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ٢٩٣
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي ٥٧٣
اَللّٰهُمَّ أَغْنِ المِقْدَادَ مِنْ فَضْلِكَ ٦٥٢
اَللّٰهُمَّ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلَكَ وَعَبْدَكَ وَنَبِيَّكَ ٤٢٦
اَللّٰهُمَّ أَنْجِزْ لِي مَا وَعَدْتَنِي، اَللّٰهُمَّ أْتِنِي مَا وَعَدْتَنِي ..٤٤٣
اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ أَمَرْتَنِي بِالْقِتَالِ ٥٢٧
اَللّٰهُمَّ إِنَّهُمْ حُفَاةٌ فَاحْمِلْهُمْ ٤٢٦
اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الطَّاهِرِ الطَّيِّبِ ١٦٠
اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدَ ١٦٢
اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مَا وَعَدْتَنِي ٤٣٦
اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ ٢٩٥
اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَدْمِ ٥١٩
اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ وَعْدَكَ ٤٤٤
اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا أَنْزَلْتَ عَلَيَّ الْكِتَابَ ٤٤٣
اَللّٰهُمَّ عَلَيْكَ بِأَبِي جَهْلٍ وَعَلَيْكَ بِعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ ٤٥٢
اَللّٰهُمَّ لَا تُفْلِتَنَّ أَبَا جَهْلٍ فِرْعَوْنَ هَذِهِ الْأُمَّةِ ٤٣٥
اَللّٰهُمَّ لَكَ سَجَدَ سَوَادِي ٣٦٣
اَللّٰهُمَّ مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلٰى دِينِكَ.... ٥٧٠,٥٧٣
اَللّٰهُمَّ هَذِهِ قُرَيْشٌ قَدْ جَاءَتْ بِخُيَلَائِهَا ٤٣٦
اَللّٰهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ ١٦١
اَللّٰهُمَّ! وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ ١١٢
اَلْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ ٦٠٦
اَلْمَلَائِكَةُ وَذَافَّهُ ابْنُ مَسْعُودٍ ٤٥٤
اَلْوَلَدُ ثَمَرُ الْقَلْبِ ٦١٤
اَلْوَلَدُ مِنْ رَيْحَانِ الْجَنَّةِ ٦١٤
اَمَّا السَّائِلُ فَرِضْوَانُ، وَاَمَّا الْبَائِعُ فَمِيكَائِيلُ ٤٠٥
أَمَا إِنَّهُمْ مَبْخَلَةٌ مَجْبَنَةٌ ٦١٣
أَمَّا بَعْدُ! فَإِنِّي أَحُثُّكُمْ ٤٣٥
أَمَا لَوْ جَاءَنِي لَاسْتَغْفَرْتُ لَهُ ٦٠٤
أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ ٢٠٤
أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتّٰى يَشْهَدُوا ٧٠٧
أَمَرَنِي رَبِّي بِتِسْعٍ ٢٩٠
أَمِنَ شِعْرُهُ وَكَفَرَ قَلْبُهُ ١٠٤
إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ بِمَكَانِ كَذَا وَكَذَا ٦٠٦
اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تُكْثِرُوا مِنَ الْاِسْتِغْفَارِ ٦٦٩
إِنَّ اسْمَ اللهِ الأَعْظَمَ فِي ثَلَاثِ سُوَرٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ ١٦٢
إِنَّ اٰلَ أَبِي (فُلَانٍ) لَيْسُوا بِأَوْلِيَائِي ٦٧٨
إِنَّ الْإِيمَانَ إِذَا دَخَلَ الْقَلْبَ ٢٣١
اِنَّ السُّجُودَ لَيْسَ اِلَّا لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ ٥٦٠
إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ ٤٥٩
اِنَّ الْعِيرَ قَدْ مَضَتْ عَلَى سَاحِلِ الْبَحْرِ ٤٢٧
إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ ٣٠٣
إِنَّ الْفِتْنَةَ إِذَا أَقْبَلَتْ شَبَّهَتْ ٥٨٩
إِنَّ اللهَ أَخْرَجَ ذُرِّيَّةَ اٰدَمَ مِنْ صُلْبِهِ ٧٤
إِنَّ اللهَ بَعَثَنِي بِتَمَامِ مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ ٢٨٧
إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَمَّا خَلَقَ اٰدَمَ، مَسَحَ ظَهْرَهُ ٥٩
اِنَّ اللهَ تَعَالٰى يَقُولُ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ ٣٥٣
إِنَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ الْأُمَّهَاتِ ٣٨٦
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يُعَذِّبُ الْعَامَّةَ ٥٨٥
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يُهْلِكْ قَوْمًا ١٣
إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ ٢١٩
إِنَّ اللهَ لَمَّا ذَرَأَ لِجَهَنَّمَ مَنْ ذَرَأَ ١٣٦
إِنَّ اللهَ يَقُولُ: أَنَا ثَالِثُ الشَّرِيكَيْنِ ٦٢٠
إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوُا الظَّالِمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا ٥٨٥
إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَتَرَاءَوْنَ أَهْلَ الْغُرَفِ مِنْ فَوْقِهِمْ ٤١٢
إِنَّ عَرْشَ اِبْلِيسَ عَلَى الْبَحْرِ ٣٠١
إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ ٤١٣
إِنَّ قُلُوبَ بَنِي اٰدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ ٥٧٠

إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِرْعَوْناً، ٤٥٧
إِنَّ لِلشَّيْطَانِ لَمَّةً بِابْنِ آدَمَ ٣٠٩
إِنَّ لِلْقُلُوبِ صَدَأً كَصَدَإِ النُّحَاسِ ٦٦٩
إِنَّ لِلّٰهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً إِلَّا وَاحِدًا ١٥٠
إِنَّ لِلّٰهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً إِلَّا وَاحِدًا ١٥٦
إِنَّ لِلّٰهِ تَعَالٰى تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً غَيْرَ وَاحِدٍ ١٤٩
إِنَّ لِلّٰهِ تَعَالٰى فِي خَلْقِهِ مَثُوبَاتِ فَقْرٍ ٦١٥
إِنَّ لِلّٰهِ تَعَالٰى مَلَكًا عَلٰى بَيْتِ الْمَقْدِسِ ٣١٨
إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ دِيكًا جَنَاحَاهُ مُوشِيَانِ ٢٢٨
إِنَّ لِلّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْخَلْقِ ثَلَاثَمِائَةِ قُلُوبُهُمْ ١٨١
إِنَّ لَنَا طَلِبَةً فَمَنْ كَانَ ظَهْرُهُ حَاضِرًا فَلْيَرْكَبْ مَعَنَا ... ٤١٩
إِنَّ مَثَلَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ ٤٦١
إِنَّ مِنْ أُمَّتِي قَوْمًا عَلَى الْحَقِّ ١٨٠,١٧٩
إِنَّ نَاسًا مِنَ الْمُنَافِقِينَ قَالُوا كَيْتَ وَكَيْتَ ٢٣٧
إِنَّ هٰذِهِ الْأُمَّةَ مَرْحُومَةٌ ١٣٦
إِنْ وَجَدْتُكَ خَارِجًا مِنْ جِبَالِ مَكَّةَ ٤٢٢
إِنْ يَعِشْ هٰذَا لَا يُدْرِكْهُ الْهَرَمُ ٢٢٣
إِنْ يَكُنْ عِنْدَ أَحَدٍ مِنَ الْقَوْمِ خَيْرٌ ٤٣٨
أَنَا جَلِيسُ مَنْ ذَكَرَنِي ٣٥١
اَنَا عِنْدَ الْمُنْكَسِرَةِ قُلُوبُهُمْ لِأَجْلِي ٣٥٩
إِنَّا نَخْطُبُ فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَجْلِسَ ٣٣٤
أَنْتَ الْحَنَّانُ الْمَنَّانُ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ١٦٢
اَنْتُمُ الْيَوْمَ خَيْرُ اَهْلِ الْاَرْضِ ٤٦٣
اِنْدَفِعُوا إِلٰى هٰذِهِ الظِّرَابِ فَإِنِّي أَرْجُو ٤٣١
اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيَّ اَمَانَيْنِ لِأُمَّتِي ٦٦٧
أَنْشِدِينِي مِنْ شِعْرِ أَخِيكِ ١٠٤
اِنْطَلِقُوا حَتّٰى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ ٤٦٥
أُنْظُرْ إِلَى الظَّبْيِ فَعَوِّقْ لَهُ بِسَهْمٍ ٤٢٤
أُنْظُرُوا أَيْنَ نَاقَتِي ٢٣٧
إِنَّكَ إِنْ تُهْلِكْ هٰذِهِ الْعِصَابَةَ لَا تُعْبَدْ ٤٨٦
إِنَّكُمْ لَا تَسَعُونَ النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ ٢٨٧
إِنَّمَا أَجَلُكُمْ فِي أَجَلِ مَنْ خَلَا مِنَ الْأُمَمِ ٢٢٣
إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ لِلْوَلَدِ ٢٤٥
إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ ٣٢٩
إِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللّٰهَ ٦٠٧
إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِيمَا مَضٰى ٢٤٠
إِنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي كِتَابِ اللّٰهِ مَا يَقُولُ ٦٥٢
إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلٰى قَلْبِي ٣١٣
إِنَّهَا شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ ٤٩٣
إِنِّي أَبِيتُ أُطْعَمُ وَأُسْقٰى ٥٠٨
إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ لَا يَدْخُلَ النَّارَ ٤٦٣
إِنِّي لَأَعْلَمُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا ٣٠٣
إِنِّي لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ إِنِّي يُطْعِمُنِي رَبِّي وَيَسْقِينِ ٨٥
إِنِّي لَمْ أُبْعَثْ أُعَذِّبُ بِعَذَابِ اللّٰهِ ٥٠٤
أَهْلُ فَارِسَ ٥٩٩
اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ رُوحِي ٢٤٥
اِيَّاكُمْ وَمُجَالَسَةَ الْمَوْتٰى ٥٩١
أَيُصَلِّي وَيَصُومُ وَيَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ ٦٠٤
أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ الدُّنْيَا عَرَضٌ حَاضِرٌ ٣٣
أَيُّهَا النَّاسُ! مُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ٥٨٥
بِذٰلِكَ طَرَقَنِي الْمَلَكُ سَحَرًا ٦٠٥
بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ ٢٢٧,٢٢٦
بَلْ أَنَا أَقْتُلُكَ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ ٥٢٦
بَلْ هُوَ الرَّأْيُ وَالْحَرْبُ وَالْمَكِيدَةُ ٤٣٣
تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللّٰهِ ١٥٨
تَسْأَلُونِي عَنِ السَّاعَةِ وَإِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ ٢٢٢
تَسَوَّمُوا فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ قَدْ تَسَوَّمَتْ ٤٥٠
تَطْلُعُ عَلَيْكُمْ قَبْلَ السَّاعَةِ سَحَابَةٌ سَوْدَاءُ ٢٢٥
تِلْكَ مَحْضُ الْإِيمَانِ ٢٩٩
ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ ٦٢١
ثَلَاثَةٌ لَا يَنْفَعُ مَعَهُنَّ عَمَلٌ ٥١٢
ثُمَّ يَبْعَثُ اللّٰهُ مَلَكًا فَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ ١٣٠
جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ٣٤٧,٣٤٤
جِئْتُ بِالْحَنِيفِيَّةِ دِينِ إِبْرَاهِيمَ ١٠٥

جِيؤُنِي بِقَوْسٍ غَيْرِهَا ٥٢٧
حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ ١١٣
خَدَعَهُمَا مَرَّتَيْنِ، خَدَعَهُمَا فِي الْجَنَّةِ ٢٥٢
خَلَقَ اللهُ الْخَلْقَ وَقَضَى الْقَضِيَّةَ ٦٠
خَلَقَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ الْجِنَّ ثَلَاثَةَ أَصْنَافٍ ١٣٩
خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي ٣٤٩
خَيْرُ الصَّحَابَةِ أَرْبَعَةٌ وَخَيْرُ السَّرَايَا أَرْبَعُ ٥١٣
دَعْوَةُ ذِي النُّونِ إِذْ دَعَا وَهُوَ فِي بَطْنِ الْحُوتِ ١٦٣
دَعُوهُمْ ٤٣٧
ذَاكَ أَبُو جَهْلِ بْنُ هِشَامٍ يُعَذَّبُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ٤٥٧
ذَاكَ فُلَانٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ ٤٤٩
ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ ٣٨٧
رَأَيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي لَمَّا انْتَهَيْنَا إِلَى السَّمَاءِ ٢٠٠
رَبِّ اَعِنِّي وَلَا تُعِنْ عَلَيَّ وَانْصُرْنِي ١٦٤
رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ ٤٦٧
رَجُلٌ جَاهَدَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ ٦٩٣
رَجُلَانِ مِنْ أُمَّتِي جَثَيَا بَيْنَ يَدَيْ ٣٨٤
سَأَلْتُ رَبِّي فَأَعْطَانِي أَوْلَادَ الْمُشْرِكِينَ خَدَمًا ٧٢
سَتَكُونُ فِتَنٌ الْقَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ ٥٨٤
سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ ٣٦٣
سَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَأَبْشِرُوا ٦٣٠
سِيرُوا عَلَى بَرَكَةِ اللهِ وَأَبْشِرُوا ٤٢٩
سِيرُوا فَإِنَّ اللهَ قَدْ وَعَدَكُمْ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ ٤٣٣
شَاهَتِ الْوُجُوهُ ٥٢٧
شَاهَتِ الْوُجُوهُ ٦٤٣
شَاهَتِ الْوُجُوهُ اَللّٰهُمَّ أَرْعِبْ قُلُوبَهُمْ ٤٤٥
شِمْ سَيْفَكَ، وَارْجِعْ إِلَى مَكَانِكَ وَمَتِّعْنَا بِنَفْسِكَ ٤٥٠
شَهَادَةَ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ ٥١١
صَدَقْتَ، ذَاكَ مِنْ مَدَدِ السَّمَاءِ الثَّالِثَةِ ٤٤٨
صِلْ مَنْ قَطَعَكَ ٢٨٩
طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ ٣١٨
طُوبَى لِمَنْ رَأَنِي وَطُوبَى لِمَنْ رَأَى مَنْ رَأَنِي ٢٧٥
طُوبَى لِمَنْ وُجِدَ فِي صَحِيفَتِهِ اسْتِغْفَارٌ كَثِيرٌ ٦٦٩
عِدَّةُ أَصْحَابِ طَالُوتَ ٤٢٥
عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ ٦٦٥
عِلْمَانِ؛ عِلْمٌ فِي الْقَلْبِ ١٠٠
فَارِعَةٌ! إِنَّ مَثَلَ أَخِيكِ كَمَثَلِ الَّذِي اٰتَاهُ اللهُ اٰيَاتِهِ ١٠٤
فَأُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ ٥٩٠
فَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي ٣٤١
فَإِنَّكَ مِنْ اَهْلِهَا ٤٤١
فَإِنَّهُمَا قَدْ صَدَقَا وَاللهِ إِنَّكُمْ لَتَضْرِبُونَهُمَا ٤٣١
فِرْعَوْنِي أَشَدُّ مِنْ فِرْعَوْنِ مُوسَى ٤٥٦
فَعَلِمْتُ عِلْمَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ٥٦٠
فَكَيْفَ لِي بِحِصْنِهِمْ ٦٠٥
فَمَنْ أَطْعَمَهُمْ أَوَّلَ أَمْسِ ٤٣٢
فِي الْأَرْضِ اَمَانَانِ اَنَا اَمَانٌ وَالْاِسْتِغْفَارُ ٦٦٨
فِي الْجَنَّةِ مِائَةُ دَرَجَةٍ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ ... ٤١٣
فِي الْجَنَّةِ مِائَةُ دَرَجَةٍ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ مِائَةُ عَامٍ ... ٤١٣
فِي خَمْسٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا اللهُ ٢١٩
قَاتِلْ بِهٰذَا يَا عُكَاشَةُ ٤٥١
قَالَ إِبْلِيسُ: يَا رَبِّ! وَعِزَّتِكَ لَا أَزَالُ أُغْوِي ٦٦٨
قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: أَنَا أَغْنَى الشُّرَكَاءِ ٢٥٣
قَدْ أَنْزَلَ اللهُ نَصْرَهُ وَنَزَلَتِ الْمَلَائِكَةُ ٤٤٤
قَلْبُ ابْنِ اٰدَمَ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ ٤٨٧
قُومُوا إِلَى جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ ٤٤٠
كَانَ الرَّجُلُ فِيمَنْ قَبْلَكُمْ يُحْفَرُ لَهُ فِي الْأَرْضِ ٥٤٣
كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلٌ ٧٠٠
كَانَ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ مِنَ الْمَغْرِبِ بِسُورَةِ..... ٣٧٤
كَأَنَّمَا اَنْظُرُ مَصَارِعَ الْقَوْمِ الْعَشِيَّةَ ٤٤٥
كَتَبَ اللهُ مَقَادِيرَ الْخَلَائِقِ ١٢٩
كَذَبْتَ لَا يَدْخُلُهَا، فَإِنَّهُ شَهِدَ بَدْرًا وَالْحُدَيْبِيَةَ ٤٦٤
كُلُّ تَقِيٍّ ٦٧٨
كُلُّ مَا أَلْهَاكَ عَنْ مَوْلَاكَ فَهُوَ دُنْيَاكَ ٦١٥
كَلَّا إِنَّهَا سَتَكُونُ تَحِيَّةً ٦٠٥

كَلِّمِينِي يَا حُمَيْرَاءُ ٢٤٩
كَمِ الْقَوْمُ ٤٣٢
كَمْ نَحَرَ لَهُمْ ٤٣٢
كُنْتُ لَهُ سَمْعًا فَبِي يَسْمَعُ ٣٣٩
كُنْتُ لَهُ سَمْعًا وَبَصَرًا ٥٣٠
كُنْتُ لَهُ سَمْعًا وَبَصَرًا وَلِسَانًا فَبِي يَسْمَعُ وَبِي ٨٣
كُنْتُ لَهُ سَمْعًا، وَبَصَرًا، فَبِي يَسْمَعُ ١٧٣
كُنْتُ نَبِيًّا وَ آدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَ الطِّينِ ٢٤٦
كُنْتُ نَبِيًّا وَادَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ ٨١
كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا حَارِثَةُ ٢٣٢
كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا حَارِثَةُ ٤١٠
كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا مُعَاذُ ٢٣٢
كَيْفَ أَنْتَ إِذَا سِرْتَ إِلَيْهِ تُقَاتِلُهُ ٥٨٣
كَيْفَ بِالْغَضَبِ يَا رَبِّ ٢٩٥
كَيْفَ تَجِدُكَ ٣٤٣
كَيْفَ حُبُّكَ لِعَلِيٍّ ٥٨٣
لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ ١٧١
لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَه ٥٣
لَا بُدَّ مِنْ خَسْفٍ وَمَسْخٍ وَقَذْفٍ ١٣
لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ٢٢٩
لَا تَسْأَلُونِي الْيَوْمَ عَنْ شَيْءٍ إِلَّا بَيَّنْتُهُ لَكُمْ ٣٩٤
لَا تَسُبُّوا الدُّنْيَا ٦١٨
لَا تُقَاتِلُوا حَتَّى أُؤْذِنَكُمْ ٤٣٩
لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا ٢٢٤
لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لَا يُقَالَ فِي الْأَرْضِ اَللهُ اللهُ ١٨٠
لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يُقَاتِلَ الْمُسْلِمُونَ الْيَهُودَ ٢٠
لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكُونَ الزُّهْدُ ٢٢٨
لَا عَدْوَى ٢٩٩
لَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تَفْعَلُوا ٦٢
لَا يَبْقَى عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ بَيْتُ مَدَرٍ ٧٠٩
لَا يُتْرَكُ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ دِينَانِ ٧٠٧
لَا يَصْحَبُنَا إِلَّا مَنْ كَانَ عَلَى دِينِنَا ٤٢٦
لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا اللهُ ٢٢٠
لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ ٦٢١
لَا! إِلَّا مَنْ كَانَ ظَهْرُهُ حَاضِرًا ٤١٩
لَأَعْرِفَنَّ الرَّجُلَ مِنْكُمْ يَأْتِيهِ الْأَمْرُ مِنْ أَمْرِي ٧٠
لَسْتَ عَلَيْهَا لِأَنَّكَ أَدْخَلْتَ فِيهَا مَا لَيْسَ مِنْهَا ١٠٥
لَقَدْ أَعَانَكَ عَلَيْهِ مَلَكٌ كَرِيمٌ ٤٤٩
لَقَدْ حَجَّرْتَ وَاسِعًا ٢٠٥
لَقِيتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى ٢٢٠
لِلّٰهِ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ اسْمًا مَنْ حَفِظَهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ ١٤٩
لَمْ يَشْكُرْنِي يَوْمًا مِنَ الْأَيَّامِ عَلَى مَا اَعْطَيْتُهُ ١٢٤
لَمَّا اَرَادَ اللهُ اَنْ يَخْلُقَ لِإِبْلِيسَ ٣٠٤
لَمَّا حَمَلَتْ حَوَّاءُ طَافَ بِهَا إِبْلِيسُ ٢٥١
لَنْ يَدْخُلَ النَّارَ رَجُلٌ شَهِدَ بَدْرًا وَالْحُدَيْبِيَةَ ٤٦٣
لَنْ يَلِجَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ٢١٢
لَنْ يَنَالَ عَبْدٌ صَرِيحَ الْإِيمَانِ حَتَّى يَصِلَ مَنْ قَطَعَهُ ٢٨٩
لَوْ أَنَّ الْمَاءَ الَّذِي يَكُونُ مِنْهُ ٦١
لَوْ كَانَ الْمُطْعِمُ بْنُ عَدِيٍّ حَيًّا ٦٥٩
لَوْ لَمْ تَفْعَلُوا لَصَلُحَ ٢٣٩
لَوْ وُزِنَ إِيمَانُ أَبِي بَكْرٍ بِإِيمَانِ أَهْلِ الْأَرْضِ ٣٩٦
لَوْ وُزِنَ خَوْفُ الْمُؤْمِنِ وَرَجَاؤُهُ لَاعْتَدَلَا ٣٤٢
لِيَرُدَّ قَوِيُّ الْمُسْلِمِينَ عَلَى ضَعِيفِهِمْ ٣٨٠
لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِئِ ٢٨٨
لَيْسَ شَيْءٌ إِلَّا وَهُوَ أَطْوَعُ لِلّٰهِ مِن ابْنِ اٰدَمَ ١٤١
لَيْسَ مِنَ الْإِنْسَانِ شَيْءٌ إِلَّا يَبْلَى ٤٥٩
لَئِنْ كُنْتَ كَمَا قُلْتَ فَكَأَنَّمَا تُسِفُّهُمُ الْمَلَّ ٢٨٨
مَا أَتَانِي فِي صُورَةٍ إِلَّا عَرَفْتُهُ ٢٢٠
مَا اخْتَلَطَ حُبِّي بِقَلْبِ عَبْدٍ ٦٦٥
مَا أَصَابَ أَحَدًا قَطُّ هَمٌّ وَلَا حَزَنٌ ١٥٥
مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنْ السَّائِلِ ٢١٩,٢٢١
مَا اَنْتُمْ بِاَقْوَى مِنِّي عَلَى الْمَشْيِ ٤٢٤
مَا تَقُولُ يَا أَبَا بَكْرٍ ٤٦١
مَا تَقُولُ يَا أَبَا حَفْصٍ ٤٦١

مَا تَقُولُونَ؟ إِنَّ الْقَوْمَ قَدْ خَرَجُوا مِنْ مَكَّةَ ٤٢٧
مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا صَنَعْتَ ٤٤٠
مَا ذِئْبَانِ جَائِعَانِ أُرْسِلَا فِي غَنَمٍ ١١٣
مَا رُئِيَ الشَّيْطَانُ يَوْمًا هُوَ فِيهِ أَصْغَرُ ٤٤٦
مَا غُلِبَ قَوْمٌ يَبْلُغُونَ اثْنَيْ عَشَرَ أَلْفًا ٥١٣
مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ ١٥٩
مَا مِنْ إِنْسَانٍ إِلَّا وَمَعَهُ شَيْطَانٌ ٣٠٦
مَا مِنْ رَجُلٍ يَكُونُ فِي قَوْمٍ يَعْمَلُ ٥٨٥
مَا مِنْ قَوْمٍ يَعْمَلُونَ بِالْمَعَاصِي ٥٨٥
مَا مَنَعَكَ أَنْ تَأْتِيَنِي ٥٦٢
مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا لَهُ مَنْزِلَانِ ١٥٨
مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ وُكِّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ .. ٣٠٥
مَا يُبْكِيكِ يَا بُنَيَّةُ ٦٤٣
مَا يَحْمِلُكَ عَلَى قَوْلِكَ بَخٍ بَخٍ ٤٤١
مَاذَا أَخْبَرَاكُمْ ٤٣١
مَرَّ بِي جِبْرِيلُ وَعَلَى جَنَاحِهِ أَثَرُ الْغُبَارِ ٤٤٧
مَعَكَ جِبْرِيلُ، وَمَعَكَ مِيكَائِيلُ، وَإِسْرَافِيلُ ٤٤٧
مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ ١٦٣
مَنْ أَتَى مَكَانَ كَذَا فَلَهُ مِنَ النَّفَلِ كَذَا ٣٧٩
مَنْ أَحْيَا سُنَّتِي فَقَدْ أَحَبَّنِي ٦٨٤
مَنِ ازْدَادَ عِلْمًا وَلَمْ يَزْدَدْ فِي الدُّنْيَا زُهْدًا ١١٧
مَنِ اسْتَعَاذَ بِاللهِ فِي الْيَوْمِ عَشْرَ مَرَّاتٍ ٢٩٧
مَنِ اسْتَعْمَلَ رَجُلًا مِنْ عِصَابَةٍ ٦١٩
مَنِ اسْتَمَعَ إِلَى آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللهِ ٣٣٥
مَنْ أَسْرَكَ؟ ٤٤٩
مَنِ اشْتَرَى ثَوْبًا بِعَشْرَةِ دَرَاهِمَ ٣١٨
مَنْ أَطْعَمَهُمْ أَمْسِ ٤٣٢
مَنْ أَكَلَ الْحَلَالَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ٣١٨
مَنِ الْقَائِلُ يَوْمَ بَدْرٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ ٤٤٨
مَنْ جَمَعَ مَالًا حَرَامًا ثُمَّ تَصَدَّقَ بِهِ ٣١٩
مَنْ حَفِظَ الْقُرْآنَ فَقَدْ طَوَى النُّبُوَّةَ بَيْنَ جَنْبَيْهِ ٩٩
مَنْ حَفِظَ سُنَّتِي أَكْرَمَهُ اللهُ بِأَرْبَعِ خِصَالٍ ٦٨٤
مَنْ خَرَجَ حَاجًّا فَمَاتَ كَتَبَ اللهُ لَهُ أَجْرَ الْحَاجِّ ٧١٢
مَنْ رَآنِي فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ ٢٧٧
مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا ٢٨٣
مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُشْرَفَ لَهُ الْبُنْيَانُ ٢٨٧
مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ ٥٢٨
مَنْ عَرَفَ اللهَ كَلَّ لِسَانُهُ ٣٤٥
مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا ٧٠٨
مَنْ قَالَ حِينَ يَأْوِي إِلَى فِرَاشِهِ ٣٨٨
مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ أَعُوذُ بِاللهِ ٢٩٧
مَنْ قَالَ: أَسْتَغْفِرُ اللهَ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ٥٢٠
مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَنْفَالِ وَبَرَاءَةٍ ٣٧٣
مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقِرَاءَتُهُ لَهُ قِرَاءَةٌ ٣٣٠
مَنْ لَزِمَ الْاِسْتِغْفَارَ ٦٦٩
مَنْ لَمْ يُبَالِ مِنْ أَيْنَ كَسَبَ الْمَالَ ٣١٩
مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ ٢٢٩
مَنْ يَقْرَؤُهَا عَلَيْهِمْ ٤٥٥
مَنْ يَقْرَؤُهَا مِنْكُمْ عَلَى رُؤَسَاءِ قُرَيْشٍ ٤٥٥
مَنْ يَنْظُرُ مَا فَعَلَ أَبُو جَهْلٍ ٤٥٤
مَنْ يَنْظُرُ مَا فَعَلَ أَبُو جَهْلٍ ٤٥٥
مَوْقِفُ سَاعَةٍ فِي سَبِيلِ اللهِ خَيْرٌ ٧١١
نَاوِلْنِي كَفًّا مِنْ حَصْبَاءَ ٥٢٧
نَحْنُ مِنْ مَاءٍ ٤٣١
نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ ٦١٦
نَعَمْ أَمَاتَ اللهُ الْكَاذِبَ مِنَّا كَذٰلِكَ ١٠٦
نَعَمْ! أَنَا أَقُولُ ذٰلِكَ وَأَنْتَ أَحَدُهُمْ ٦٤٢
نُفَلِّقُ هَامًا ٥٠٤
هٰذَا جِبْرِيلُ ٦٠٥
هٰذَا جِبْرِيلُ جَاءَ يُعَلِّمُ النَّاسَ دِينَهُمْ ٢٢٠
هٰذِهِ أُمَّتِي قَالَ: وَبِالْحَقِّ يَأْخُذُونَ ١٧٨
هَذِهِ عِيرُ قُرَيْشٍ فِيهَا أَمْوَالُهُمْ قَدْ أَقْبَلَتْ ٤١٩
هٰذِهِ لَكُمْ، وَقَدْ أُعْطِي الْقَوْمَ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ ١٧٩
هَذِهِ مَصَارِعُهُمْ إِنْ شَاءَ اللهُ بِالْغَدَاةِ ٤٣٤

هَذِهِ مَكَّةُ قَدْ أَلْقَتْ إِلَيْكُمْ أَفْلَاذَ كَبِدِهَا ٤٣٢
هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى اسْمِ اللهِ الْأَعْظَمِ ١٦٣
هَلْ تَحْفَظِينَ مِنْ شِعْرِ أَخِيكِ شَيْئًا ١٠٤
هَلْ رَجَعَ أَحَدٌ مِنْهُمْ ٤٣٢
وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ ٥٦
وَاعْلَمْ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ ٢٦٤
وَاعْلَمْ أَنَّ فِي الصَّبْرِ عَلَى مَا تَكْرَهُ خَيْرًا كَثِيرًا ٤١٨
وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُقَاتِلُهُمُ الْيَوْمَ رَجُلٌ ٤٤٠
وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ٢٨٣
وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ مَوْلُودًا وُلِدَ فِي فِقْهٍ ٤٣٤
وَاللهِ لَأُمَثِّلَنَّ بِسَبْعِينَ مِنْهُمْ ٢٨١
وَإِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ ٥٩٤
وَخَلَقَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٨٥
وَقَدْ وَجَدْتُمُوهُ ٣٠٠
وَلَهُ قَدْ غَفَرْتُ. إِنَّهُمُ الْقَوْمُ لَا يَشْقَى ٥٩٠
وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ ٢٣٨
وَمَنْ قَتَلْتُهُ فَأَنَا دِيَتُهُ ٥٦٧
وَهَلْ تُنْصَرُونَ إِلَّا بِضُعَفَائِكُمْ ٣٨١
وَيْحَكِ أَوَهَبِلْتِ أَوَجَنَّةٌ وَاحِدَةٌ هِيَ ٤٦٤
وَيْحَكِ! أَوَ هَبِلْتِ أَوَجَنَّةٌ وَاحِدَةٌ هِيَ ٤٤١
وَيْلَكَ هٰذَا كَلَامُ اللهِ. ٦٥٨
وَيْلَكَ وَمَا أَعْدَدْتَ لَهَا ٢٢٢
يَا أَبَا الْيَسَرِ! كَيْفَ أَسَرْتَ الْعَبَّاسَ ٤٤٩
يَا أَبَا بَكْرٍ مَرَرْتُ بِكَ وَأَنْتَ تُصَلِّي ٣٤٨
يَا أَبَا جَهْلِ بْنَ هِشَامٍ! يَا عُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ ٤٥٨
يَا ابْنَ رَوَاحَةَ لَأَنْشُدَنَّ اللهَ وَعْدَهُ ٤٤٤
يَا إِخْوَةَ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ ٦٠٥
يَا بُنَيَّةُ! ائْتِينِي بِوَضُوءٍ ٦٤٣
يَا جِبْرِيلُ! أَنْتَ تَضْحَكُ وَابْنُ مَسْعُودٍ يَبْكِي ٤٥٥
يَا حُبَابُ! أَشَرْتَ بِالرَّأْيِ ٤٣٣
يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ ٤٤٥
يَا سَعْدُ! أَطِبْ مَطْعَمَكَ تَكُنْ مُسْتَجَابَ الدَّعْوَةِ ٣١٨
يَا عَلِيُّ! مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَنْفَالِ ٣٧٤
يَا مُعَاذُ! إِنَّكَ عَسَى أَنْ لَا تَلْقَانِي ٦٧٨
يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ ٣٦٥
يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَرْبَعَةٌ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ ٤٠٥
يَأْتِي الشَّيْطَانُ أَحَدَكُمْ فَيَقُولُ مَنْ خَلَقَ كَذَا ٢٩٩
يَبْعَثُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَبْدًا لَا ذَنْبَ لَهُ ٦٢٩
يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلَائِكَةٌ بِاللَّيْلِ وَمَلَائِكَةٌ بِالنَّهَارِ ٣٤٦
يُجْزِيكَ الثُّلُثُ أَنْ تَصَدَّقَ بِهِ ٦٠٤
يَحُولُ بَيْنَ الْمُؤْمِنِ وَالْكُفْرِ ٥٦٩
يُحْيِيهِ اللهُ، ثُمَّ يُمِيتُكَ، ثُمَّ يُدْخِلُكَ النَّارَ ٥٢٦
يُخْرَجُ لِابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةُ دَوَاوِينَ ٦٢٩
يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي زُمْرَةٌ ٤٥٢
يَرْحَمُ اللهُ ابْنَيْ عَفْرَاءَ، فَإِنَّهُمَا قَدْ شَرِكَا ٤٥٤
يُرِيدُونَ أَنْ يَسْجُنُونِي أَوْ يَقْتُلُونِي أَوْ يُخْرِجُونِي ٦٤٤
يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا ٢٨١
يُقَالُ لِلرَّجُلِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ٥٨
يَكُونُ بَيْنَ نَاسٍ مِنْ أَصْحَابِي فِتْنَةٌ ٥٨٣

ESERLER

أَبْشِرْ! فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُنْجِزَنَّ اللهُ ٤٣٧
أَتَانِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٣١٤
اِتَّشِحْ بِبُرْدَتِي فَإِنَّهُ لَنْ يَخْلُصَ إِلَيْكَ ٦٤١
اَجْمَعُوا عَلَى اَنَّ الْفَقْرَ اَفْضَلُ مِنَ الْغِنَى ٦١٦
أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ أَعْمَلُهُ يُدْخِلُنِي اللهُ بِهِ الْجَنَّةَ ٣٦٥
أَخْبَرَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٢٢٧
أَخَذَهُمْ فِي كَفِّهِ كَأَنَّهُمُ الْخَرْدَلُ ٦٦
اَخْفَى مِنْ دَبِيبِ النَّمْلِ ٢٨
إِذَا أَرَادَ اللهُ أَمْرًا، أَمْسَكَ أَلْسِنَةَ أَوْلِيَائِهِ عَنِ الدُّعَاءِ ٢٤١
اِذَا قُرِنَ الْمُحْدَثُ بِالْقَدِيمِ لَمْ يَبْقَ لَهُ اَثَرٌ ٣٥٢
إِذَا كَانَ اللهُ هُوَ غَايَةَ الْغَايَاتِ فَالْمَعْرِفَةُ بِهِ ٦٤٦
أَسْتَغْفِرُ اللهَ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ ٦٧٠
اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَاَنَّكَ رَسُولُ اللهِ ٧٠٢
أُفٍّ لِهٰذِهِ الْقُلُوبِ قَدْ خَالَطَهَا الشَّكُّ ٤٢
أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ اٰيَةٍ فِي كِتَابِ اللهِ تَعَالَى ٥٠٩
أَلَا انْفِرُوا يَا آلَ غُدُرٍ لِمَصَارِعِكُمْ فِي ثَلَاثٍ ٤٢٠
اَلْإِسْلَامُ يَعْلُو وَلَايُعْلَى عَلَيْهِ ٤٥٥
اَلْاٰنَ تَمَّتِ النِّعْمَةُ ١٢٤
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَنْعَمَ عَلَيْنَا وَهَدَانَا اِلَى الْاِسْلَامِ ١٢٤
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَا يَنْسَى مَنْ ذَكَرَهُ ٥٤٥
اَلْخَوْفُ مِنَ الْاِسْتِدْرَاجِ بِالنِّعَمِ مِنْ صِفَةِ الْمُؤْمِنِينَ ١٨٧
اَلدُّنْيَا جِيفَةٌ وَ طُلَّابُهَا كِلَابٌ ٥٦١
اَلدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ ١٧٤
اَلصَّلَاةُ اَفْضَلُ الْحَرَكَاتِ ٣٤٧
اَلْعَبْدُ اٰمِنٌ مِنْ عَذَابِ اللهِ مَا اسْتَغْفَرَ اللهَ ٦٦٨
اَلْعِنَايَةُ تَهْدِمُ الْجِنَايَةَ وَ تُوجِبُ الْهِدَايَةَ ٥١
اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الْبَاكِينَ اِلَيْكَ ٣٦٤
اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ السَّاجِدِينَ ٣٦٤
اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنْ عِبَادِكَ الْمُنْعَمِ عَلَيْهِمْ ٣٦٤
اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنِي وَمُحَمَّدًا وَلَا تَرْحَمْ مَعَنَا أَحَدًا ٢٠٥
اَللّٰهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا عِنْدَكَ أَجْرًا ٣٦٣
اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ تَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ ٥٧٢
اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَدْعُوكَ اللهَ وَأَدْعُوكَ الرَّحْمٰنَ ١٦١
اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعْتَذِرُ إِلَيْكَ مِمَّا حَمَلَتِ الْعُرُوقُ ٣١٩
اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَكُونَ مُسْتَدْرَجًا ١٨٦
اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ ٦٦٣
اَللّٰهُمَّ كَمَا حُلْتَ بَيْنِي وَبَيْنَ قَلْبِي ٥٧١
اَللّٰهُمَّ! اِنِّي اَسْأَلُكَ! يَا رَحْمٰنُ! يَا رَحِيمُ ١٥٧
اَللّٰهُمَّ! سَلِّمْ سَلِّمْ ١٢٤
اَلنَّاسُ مَجْزِيُّونَ بِاَعْمَالِهِمْ ١٧٤
إِنَّ الدُّنْيَا سَبْعَةُ اٰلَافِ سَنَةٍ ٢٢٧
إِنَّ اللهَ تَعَالَى تَجَلَّى لِعِبَادِهِ فِي كَلَامِهِ ٤٠٢
إِنَّ اللهَ تَعَالَى لَيُحْيِي الْقَلْبَ الْمَيِّتَ بِالْعِلْمِ ٥٦٦
إِنَّ اللهَ لَمَّا خَلَقَ اٰدَمَ مَسَحَ ظَهْرَهُ ٦٥
اَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَاٰلِهِ وَاَنْ تَرْزُقَنِي ١٥٧
إِنَّ جِرَاءَ جَبَلٍ يُحِبُّنِي وَأُحِبُّهُ ٩٠
إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُرِينَا ٤٣٠
إِنَّ فِي يَدَيْكَ رُؤُوسَ الْمُشْرِكِينَ ٤٦١
إِنَّ لِلْإِيمَانِ فَرَائِضَ، وَشَرَائِطَ، وَشَرَائِعَ ٣٩٦
إِنَّ لِي شَيْطَانًا يَعْتَرِينِي ٣٠٦
أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عَلَى الصَّفَا ١٩٤
أَنَا أَسَدُ اللهِ وَأَسَدُ رَسُولِهِ ٤٤٢
اَنَا الْمِسْكِينُ اُحِبُّ الْمَسَاكِينَ اُجَالِسُ الْمَسَاكِينَ ٦١٦
اَنَا رَسُولُ رَبِّكَ اِلَيْكَ أَرْسَلَنِي اِلَيْكَ بِطَعَامٍ ٥٤٥
أَنَا عَبْدُ مَنْ عَلَّمَنِي حَرْفًا ٢٥٣
أَنْصِتْ لِلْقُرْاٰنِ، فَإِنَّ فِي الصَّلَاةِ شُغْلاً ٣٣٠
اُنْظُرْ فِي اَمْرِكَ وَامْضِ فَوَاللهِ لَوْ سِرْتَ ٤٢٨
اِنْكَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ٦٦٧

إِنَّمَا أَوْرَدَ عَلَيْكَ الْوَارِدَ لِتَكُونَ بِهِ عَلَيْهِ وَارِدًا ٦٣٥
أَنَّهُ سُئِلَ أَكُلُّ مَنْ سَمِعَ الْقُرْاٰنَ يُقْرَأُ ٣٣٥
أَنَّهُ صَلّٰى بِأَصْحَابِهِ فَسَمِعَ نَاسًا يَقْرَأُونَ ٣٣٠
أَنَّهُ كَانَ إِذَا قُرِىءَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ ٣٣٧
اَنَّهَا قِيعَانٌ وَاَنَّ غِرَاسَهَا سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ ١٥٨
اِنِّى اُعَلِّمُكَ خَمْسَ كَلِمَاتٍ ٦٣٣
إِنِّي أُدْخِلُ فَرَسِي هٰذَا عَلَيْهِمْ ٦٠٥
إِنِّي أَقْتُلُكَ إِنْ شَاءَ اللهُ ٥٢٦
إِنِّي لَأَذْكُرُ الْعَهْدَ الَّذِي عَهِدَ إِلَيَّ رَبِّي ٧٨
إِنِّي لَأَعْرِفُ تَلَامِذَتِي مِنْ ذٰلِكَ الْيَوْمِ ٧٨
أَوَّلُ مَا أَحْدَثُوا الْقِرَاءَةُ خَلْفَ الْإِمَامِ ٣٣٠
اِيَّاكُمْ وَ جَلِيسَ السُّوءِ ٥٩٣
بَعَثَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَرِيَّةٍ ٧١٣
جَاءَ جِبْرِيلُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ..٤٦٢
جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٣٦٣
جُعِلْتُ أَنَا وَعُثْمَانُ فِتْنَةً لِهٰذِهِ الْأُمَّةِ ٥٨٣
جَمَعَهُمْ يَوْمَئِذٍ جَمِيعًا مَا هُوَ كَائِنٌ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ٦٣
حَجَجْنَا مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ٧٠
حَقٌّ لِلّٰهِ تُؤَدِّيهِ أَوْ تَطَوُّعٌ تَطَوَّعُهُ ٣٦١
خُذْ قَبْضَةً مِنَ التُّرَابِ ٤٤٥
خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ١٣١
خَفْ مِنْ سَطْوَةِ الْعَدْلِ ١٩٠
خَفْ مِنْ وُجُودِ إِحْسَانِهِ إِلَيْكَ ١٨٦
خَفِّضْ عَلَيْكَ، اَسْتَغْفِرُ اللهَ ٢٨٢
خَلِّ عَنِّي يَا قُفْلَ الْفِتْنَةِ ٥٨٤
دَخَلَ عَلَيْهِ أَصْحَابُهُ يَعُودُونَهُ وَهُوَ يَبْكِي ٦٢
دَعْ مُنَاشَدَتَكَ رَبَّكَ فَإِنَّهُ مُنْجِزٌ لَكَ ٤٨٦
دُعِيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلٰى جَنَازَةٍ....١٢٩
ذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ كَالْمُقَاتِلِ عَنِ الْفَارِّينَ ٣٥٠
ذٰلِكَ مَكْرُ اللهِ بِالْعِبَادِ الْمُضَيِّعِينَ..... ١٨٦
رَأَيْتُ سَبْعِينَ بَدْرِيًّا ٤٢
رَكِبْتُ قَعُودِي ثُمَّ أَتَيْتُ إِلٰى مَكَّةَ ٢٨٤
سَأَلْتُ أَبِي؛ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ الصَّادِقَ ١٥١
سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ٣٦٤
شِنْشِنَةٌ أَعْرِفُهَا مِنْ أَخْزَمِ ٢٨٢,٢٨٣
ضَرَبَ اللهُ مَثَلَ اٰدَمَ فَخَرَجَتْ كُلُّ نَفْسٍ ٦٦
طُوبٰى لِمَنْ وَجَدَ فِي صَحِيفَتِهِ نَبْذَةً مِنَ الْاِسْتِغْفَارِ ...٦٦٩
عَجِبَ رَبُّكَ مِنْ قَوْمٍ يُقَادُونَ ٥٤
عُلُوُّ الْهِمَّةِ مِنَ الْإِيمَانِ ١٢٤
عَلٰى اَيِّ دِينٍ تَرَكْتَهُ ١٢٤
عَهِدَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٧١١
فَارَقْتُ مَنْ تَهْوِي فَعَزَّ الْمُلْتَقٰي ١٠٩
فَلَمَّا جَعَلَ اللهُ الْإِسْلَامَ فِي قَلْبِي أَتَيْتُ النَّبِيَّ ٦٩٧
فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ ١٠٩
قَالَ بَيْنَا أَنَا وَاقِفٌ فِي الصَّفِّ يَوْمَ بَدْرٍ ٤٥٣
قَدِمَ عُيَيْنَةُ بْنُ حِصْنِ بْنِ حُذَيْفَةَ فَنَزَلَ ٢٨٥
قَوْمُكَ وَبَنُو عَمِّكَ، فَإِنْ قَتَلْتَهُمْ صَارُوا إِلَى النَّارِ ٤٦١
كَانَ رَجُلٌ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يَعْمَلُ بِالْمَعَاصِي ٦٦٩
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَرَأَ ٣٢٨
كَانَ فِيكُمْ أَمَانَانِ فَمَضَتْ إِحْدَاهُمَا ٦٦٨
كَانَ يَقْرَأُ الْقُرْاٰنَ فَيَقْرَأُ سُورَةً فِيهَا سَجْدَةٌ ٣٦٠
كَأَنَّهُ الْاٰنَ فِي أُذُنِي ٧٨
كَانُوا يَرْفَعُونَ أَصْوَاتَهُمْ فِي الصَّلَاةِ ٣٣٢
كَذَبْتَ يَا عَدُوَّ اللهِ! بَلِ اللهُ خَلَقَكَ ١٢٣
كَلَّمَ اللهُ مُوسٰى بِطُورِ سَيْنَاءَ ٢٨٩
كُلَّمَا أَحْدَثُوا خَطِيئَةً جَدَّدْنَا لَهُمْ نِعْمَةً ١٨٧
كُنْ طَالِبَ الْاِسْتِقَامَةِ وَلَا تَكُنْ طَالِبَ الْكَرَامَةِ ٣٥٣
كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٤٧٠
كُنْتُ أَبِيتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٣٦٦
كُنْتُ اَنَا وَعُثْمَانُ مِنْ اَعْوَانِهِمَا ٤٩٣
كُنْتُ أُوَضِّىءُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٥١٩
كُنْتُ فِي سَرِيَّةٍ مِنْ سَرَايَا رَسُولِ اللهِ ٥١٨
كُنْتُ مَعَ أَبِي مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ ٧٥
لَا اَعْبُدُ رَبًّا لَمْ اَرَهُ ٢٣٠

لاَ حَيٰوةَ إلاَّ فِى الْمَوْتِ ٥٦٧
لَا قِرَاءَةَ خَلْفَ الْإِمَامِ ٣٣٠
لَتَفْتَرِقَنَّ هٰذِهِ الْأُمَّةُ عَلٰى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً ١٧٩
لَعَلَّكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ تَخْشَى ٤٢٩
لَقَدْ ذَلَّ مَنْ لَا سَفِيهَ لَهُ ٢٩٠
لَقَدْ رَأَيْتُنَا يَوْمَ بَدْرٍ وَنَحْنُ نَلُوذُ بِرَسُولِ اللّٰهِ ٤٥٠
لَمْ يَزْدَدْ بِتَوْبَتِهِ مِنَ اللّٰهِ إِلَّا دُنُوًّا ٣١١
لَمْ يَكُنْ فَاحِشًا وَلَا مُتَفَحِّشًا ٢٨٦
لَمَّا أَخَذَ اللّٰهُ الْمِيثَاقَ مِنْ بَنِي اٰدَمَ جَعَلَهُ فِي الرُّكْنِ ٧٥
لَمَّا أَنْزَلَ اللّٰهُ خُذِ الْعَفْوَ ٢٨٠
لَمَّا خَلَقَ اللّٰهُ اٰدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَأَخْرَجَ أَهْلَ الْجَنَّةِ ٧٤
لَمَّا خَلَقَ اللّٰهُ اٰدَمَ نَفَضَهُ ٦٧
لَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ نَظَرَ ٤٨٢
لَمَّا نَزَلَتْ هٰذِهِ الْاٰيَةُ ٢٨١
لَوْ أَشْرَقَ لَكَ نُورُ الْيَقِينِ ٢٣١
لَوْ كُشِفَ الْغِطَاءُ مَا ازْدَدْتُ يَقِينًا ٣٩٧
لَيْتَ فِي فَمِ الَّذِي يَقْرَأُ خَلْفَ الْإِمَامِ حَجَرًا ٣٣١
لَيُنْفَخَنَّ فِي الصُّورِ وَالنَّاسُ فِي طُرُقِهِمْ ٢٢٥
مَا أَتَى يَوْمُ الْجُمُعَةِ عَلٰى أَحَدٍ ٣٥٠
مَا اَخَذْنَا التَّصَوُّفَ عَنِ الْقَالِ وَالْقِيلِ ٦٩٣
مَا الدُّنْيَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ ٦١٥
مَا خَلَقَ اللّٰهُ خَلْقًا اَهْوَنَ عَلَيَّ مِنْ اِبْلِيسَ ٣٠٣
مَا عَلٰى وَجْهِ الْاَرْضِ اَحَدٌ اَبْغَضَ اِلَيَّ مِنْكَ ٧٠٢
مَا عَلٰى وَجْهِ الْاَرْضِ اَحَدٌ اَحَبُّ اِلَيَّ مِنْكَ ٧٠٢
مَا فَعَلْتَ اِذْ فَعَلْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ فِعْلَكَ ٥٣١
مَا وَقَعَ فِي الْقُرْاٰنِ بِصِيغَةِ الْإِسْمِ ١٥٣
مَا يَقُولُ ١٢٣
مَاتَ ابْنٌ لِلضَّحَّاكِ بْنِ مُزَاحِمٍ اِبْنُ سِتَّةِ أَيَّامٍ ٧٢
مَعْصِيَةٌ أَوْرَثَتْ ذُلاً وَافْتِقَاراً خَيْرٌ ٤٠١
مِنَ الْكَبَائِرِ الْفِرَارُ مِنَ الزَّحْفِ ٥١٨
مِنْ أَمَارَاتِ الْاِسْتِدْرَاجِ ١٨٧
مَنْ عَرَفَ سِرَّ اللّٰهِ تَعَالٰى فِي الْقَدَرِ ٣٠٥
مَنْ عَمَّرَ بَاطِنَهُ خَرَّبَ ظَاهِرَهُ ٦٣٣
مَنْ قَرَأَ خَلْفَ الْإِمَامِ فَقَدْ أَخْطَأَ الْفِطْرَةَ ٣٣٠
مَنْ مَرِضَ فِي شَوْقِ الْحَبِيبِ ٥٦٧
مَنْ وُسِّعَ عَلَيْهِ فِي دُنْيَاهُ ٦٤٩
مَنْ يَهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ ١٢٣
نُسْبِغُ عَلَيْهِمُ النِّعَمَ وَنَمْنَعُهُمْ شُكْرَهَا ١٨٦
نِعْمَ الْعَبْدُ صُهَيْبٌ لَوْ لَمْ يَخَفِ اللّٰهَ لَمْ يَعْصِهِ ٣٩٩
نُمِدُّهُمْ بِالنِّعَمِ، وَنُنْسِيهِمُ الشُّكْرَ عَلَيْهَا ١٨٧
هٰكَذَا كُنَّا حَتّٰى قَسَتِ الْقُلُوبُ ٣٩٨
هٰكَذَا كُنَّا فِي بِدَايَةِ الْاِسْلَامِ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُنَا ٣٩٤
هَيْهَاتَ! لَا يُؤْمَنُ الْخَائِنُ ٣٢٥
وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ٦٥
وَاللّٰهِ مَا بَكَيْتُ حِرْصًا عَلَى الدُّنْيَا ٢٢
وَأَمَّا الْوَرِعُونَ فَأَنَا أَسْتَحْيِي أَنْ أُحَاسِبَهُمْ ٣١٩
وَاَنْتَ اغْتَرَرْتَ بِمَا اغْتَرَّ بِهِ ٢٢
وُجُودُكَ ذَنْبٌ لَا يُقَاسُ عَلَيْهِ ذَنْبٌ اٰخَرُ ٥٦٨
وَرُبَّمَا قَضَى عَلَيْكَ بِالذَّنْبِ فَكَانَ سَبَبًا ٤٠١
وَمَا الشَّيْطَانُ ٣٠٣
يَا اَبَا يَزِيدَ! أَلَمْ اَكُنْ ثِقَةً فِيمَا ضَمِنْتُ لَكَ ٦١٨
يَا اَبَا يَزِيدَ! إِنَّمَا كَانَ مِقْدَارُ الدُّنْيَا ٦١٨
يَا اَبَا يَزِيدَ! بِأَيِّ شَيْءٍ جِئْتَنِي ٦١٨
يَا ابْنَ اٰدَمَ سَاعَتُكَ الَّتِي اَزْرَيْتَ بِنَفْسِكَ ٥٣٩
يَا ابْنَ اٰدَمَ، أَطْلُبُنِي تَجِدْنِي ٦٢٠
يَا اَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! إِنَّمَا هُوَ اَمْرُ اللّٰهِ ٤٩٩
يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّهَا قُرَيْشٌ وَعِزُّهَا ٤٢٨
يَا رَسُولَ اللّٰهِ! اِمْضِ لِمَا أَرَاكَ اللّٰهُ فَنَحْنُ مَعَكَ ٤٢٨
يَا رَسُولَ اللّٰهِ! أَنَا أَعْلَمُ النَّاسِ بِمَسَافَةِ الْأَرْضِ ٤٢٧
يَا رَسُولَ اللّٰهِ! أَنَهْلِكُ وَفِينَا الصَّالِحُونَ ٥٨٤
يَا رَسُولَ اللّٰهِ! قَدْ شَفَانِي اللّٰهُ الْيَوْمَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ٥٨٢
يَا رَسُولَ اللّٰهِ! قَدْ عَرَفْتَ مَنْزِلَةَ حَارِثَةَ مِنِّي ٤٤١
يَا مَالِكُ! كَيْفَ يَكُونُ حَالَ مَنْ اَمْسٰى ٢٢
يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللّٰهَ بَعَثَنِي إِلَيْكَ ٤٥٧

يَا مُحَمَّدُ! أُذُنٌ بِأُذُنٍ لٰكِنَّ الرَّأْسَ هَهُنَا مَعَ الْأُذُنِ ٤٥٦
يَا مَعْشَرَ الْحَوَارِيِّينَ كَمْ مِنْ سِرَاجٍ ٥٣٨
يَا نَبِيَّ اللهِ كَفَاكَ مُنَاشَدَتُكَ رَبَّكَ ٤٤٤
يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ٢٨

ARAPÇA BEYİTLER

أَتَانِي هَوَاهَا قَبْلَ أَنْ أَعْرِفَ الْهَوَى ٨٨

أَتُوعِدُ كُلَّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ٥٤٥

إِذَا أَنَا عَاتَبْتُ الْمَلُولَ فَإِنَّمَا ٥٣

إِذَا انْصَرَفَتْ نَفْسِي عَنِ الشَّيْءِ لَمْ تَكَد ١٤

إِذَا سَلِمَ الْعَهْدُ الَّذِي كَانَ بَيْنَنَا ٦٧٩

إِذَا كَانَ لَا يُرْضِيكَ إِلَّا شَفَاعَةٌ ٥٤

إِذَا لَمْ يَكُنْ قُطْبٌ فَمَنْ ذَا يُدِيرُهَا ١٨٤

إِذَا مَا تَمَنَّى النَّاسُ رَوْحًا وَرَاحَةً ٥٣٤

اَشْتَاقُهُ فَإِذَا بَدَا ٣٥٦

اَصْدَقُ بَيْتٍ قَالَهَا الْعَرَبُ كَلِمَةُ لَبِيدٍ ٤٧٤

اُفٍّ عَلَى الدُّنْيَا وَاَسْبَابِهَا ٥٩١

اُقْتُلُونِى يَا ثِقَاتِى لاَئِمَا ٥٦٧

أَلَا أَيُّهَا الْمَرْءُ الَّذِى فِى عُسْرِهِ اَصْبَحَ ٤٩٣

أَلَا يَا سَاكِنَ الْقَصْرِ الْمُعَلَّى ١٣٣

اَلْكَلْبُ أَحْسَنُ عِشْرَةً ١١٦

اَلنَّصْرُ لَيْسَ بِاَجْنَادٍ مُجَنَّدَةٍ ٤٨٩

إِلَى الْمَاءِ يَسْعى مَنْ يَغُصُّ بِلُقْمَةٍ ٢١٦

إِمَّا يَخْرُجَنَّ طَالِبْ ٤٢٤

إِنَّ اٰثَارَنَا تَدُلُّ عَلَيْنَا ٢٩

إِنَّ الشَّبَابَ وَالْفَرَاغَ وَالْجِدَهْ ٥٩٥

اِنْ دَامَ هٰذَا وَلَمْ يَحْدُثْ لَهُ غَيْرُ ٦٩٤

أَنَا الْقُرْاٰنُ وَالسَّبْعُ الْمَثَانِي ٥٧٦

أُنَاسٌ أَعْرَضُوا عَنَّا ٧٠٤

أَيْنَ الْمُلُوكُ الَّتِي كَانَتْ مُسَلْطَنَةً حَتّٰى ١٣٣

تَسَتَّرْتُ عَنْ دَهْرِى بِظِلِّ جَنَاحِهِ ١٥٩

ذَهَبَ الَّذِينَ يُعَاشُ فِي أَكْنَافِهِمْ ٣٢

رُعَاتُكَ ضَيَّعُوا - بِالْجَهْلِ مِنْهُمْ ٥٩٥

سَأَكْتُمُ عِلْمِي عَنْ ذَوِي الْجَهْلِ طَاقَتِي ٦١٠

سُقْيًا لِلَيْلى وَاللَّيَالِي الَّتِي ٨٨,٨٩

سَقْيًا لِمَعْهَدِكَ الَّذِى لَوْ لَمْ يَكُنْ ٨٩

سَنَتْ ظَنَّكَ بِالْأَيَّامِ إِذْ حَسُنَتْ ١٨٨

سَوْفَ تَرى إِذَا انْجَلَى الْغُبَارُ ٦٨٨

عَرَفْتُ دِيَارَ زَيْنَبَ بِالْكَثِيبِ ٤٥٩

عَلَى الْمَرْءِ اَنْ يَسْعَى لِتَحْسِينِ حَالِهِ ٤٩٨

فَلِلْمَوْتِ تَغْذُو الْوَالِدَاتُ سِخَالَهَا ١٣٣

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ٢٠٢

كُلُّ الْأُمُورِ تَزُولُ عَنْكَ وَتَنْقَضِي ٢٨٥

كُلُّ عَيْشٍ وَإِنْ تَطَاوَلَ دَهْرًا ١٠٤

كُنْ مِنَ النَّاسِ جَانِبًا ٢٢

كَيْفَ يَزْهُو مَنْ رَجِيعُهُ ٢٠٩

لَا تَعْجَبَنَّ الْجَهُولَ حُلَّتُهُ ٥٦٥

لَا يَكْتُمُ السِّرَّ إِلَّا كُلُّ ذِي ثِقَةٍ ٦٠٨

لَا يَهْتَدِي قَلْبِي إِلَى غَيْرِكُمْ ٥٧٩

لَوْ لَمْ تُرِدْ نَيْلَ مَا اَرْجُو وَاَطْلُبُهُ ٣٤٧

لَيْتَ الْكِلَابَ لَنَا كَانَتْ مُجَاوِرَةً ١١٦

مَكَارِمُ الْأَخْلَاقِ فِي ثَلَاثَةٍ ٢٨٤

مَنْ تَحَلّٰى بِغَيْرِ مَا هُوَ فِيهِ ٦٥٥

مِنْ رِجَالٍ أَعِزَّةٍ ٥٠٥

مَنْ يَفْعَلِ الْخَيْرَ لَا يَعْدَمْ جَوَازِيَهُ ٢٨٣

نَهَارُكَ يَا مَغْرُورُ سَهْوٌ وَغَفْلَةٌ ١٤٣

هَلْ مَنْ يُبَشِّرُنِى بِيَوْمِ لِقَاءِ ٤٧٢

وَ اِنِّى وَ اِنْ كُنْتُ ابْنَ آدَمَ صُورَةً ٢٤٥

وَأُحِبُّهَا وَأُحِبُّ مَنْزِلَهَا الَّذِي ٦٦٤

وَاِذَا السَّعَادَةُ لَاحَظَتْكَ عُيُونُهَا ٥٤٥

وَاعْلَمْ أَنَّ عُصْبَةَ الْجُهَّالِ ٥٥٤

وَاللّٰهِ لَوْ كُنْتَ إِلٰهًا لَمْ تَكُنْ ٢٥٧

وَإِنِّي لَعَبْدُ الضَّيْفِ مَا دَامَ ثَاوِيًا ٢٥٢

وَخَصَّكَ بِالْهُدٰى فِي كُلِّ أَمْرٍ ٢٤١

وَفِى الْجَهْلِ قَبْلَ الْمَوْتِ مَوْتٌ لِاَهْلِهِ ٥٩١

وَفِى كُلِّ شَيْءٍ لَهُ اٰيَةٌ ٢١٠

وَقَدْ حَسَدُونِي فِي قُرْبِ دَارِي مِنْكُمُ ٦٤٩
وَقَيْتُ بِنَفْسِي خَيْرَ مَنْ وَطِيءَ الْحَصٰى ٦٤٣
وَكَانَ فَتًى مِنْ جُنْدِ إِبْلِيسَ فَارْتَقٰى ١٠٠
وَمَا زَالَ يَرْعٰى ذِمَّتِي وَيَحُوطُنِي ٦٢٠
وَهَوَاكِ أَوَّلُ مَا عَرَفْتُ مِنَ الْهَوٰى ٧١٦
يَا اَيُّهَا النَّاسُ! كَمْ لِلّٰهِ مِنْ فَلَكٍ ٢٠٢
يَا جَاعِلَ الْعِلْمِ لَهُ بَازِيَا ١٨٢
يُرِيدُ المَرْءُ أَنْ يُعْطٰى مُنَاهُ ٥٧٢
يَسْتَوْجِبُ الْعَفْوَ الْفَتٰى إِذَا اعْتَرَفْ ٧٠١
يُشَاهِدُ مِنِّي حُسْنَهَا كُلُّ ذَرَّةٍ ٢٤٦

FARSÇA BEYİTLER

اَزْ مُسَبِّبْ مِیرَسَدْ هَرْ خَیْر وُ شَرْ ٤١٤
اَزَانْ هَمْنَشِینْ تَا تَوَانِی گُرِیزْ ٥٨٩
اِسْمِ اَعْظَمْ بَکُنَدْ کَارِ خُودْ اَیْ دِلْ خُوشْ بَاشْ ٥٤٤
اَکْنُونْ بَارِی بَنَقْدْ دَرْدِی دَارَمْ ٩١
اَگَرْ تُو عَاشِقْ رَاهِی زِ نَزْدِیکَانِ دَرْگَاهِی ٥٦٧
اَگَرْ هَرْ دُو جِهَانَمْ خَصْمْ گَرْدَنْدْ ٢٦٥
اَنْ کَانِ حُسْنْ بُودْ وُ نَبُودْ اَزْ جِهَانْ نِشَانْ ٤٧٥
اَیْ خُنُکْ آنْ مَرْدْ کَزْ خُودْ رَسْتَه شُدْ ٥٩٠
اَیْ خُنُکْ آنرَا کِه ذَلَّتْ نَفْسُهُ ٣٤٨
اِینْ چُنِینْ هُوشِی کِه اَزْ مُوشِی پَرِیدْ ٥١٤
آنْ رَا بَرِی اَزْ صَوْمَعَه بَرْ دَیْرِ گَبْرَانْ اَفْکَنِی ١٠٧
بَا مَرْدُمِ نِیكْ شُوْ مُصَاحِبْ اَیْ دِل ٥٩٢
بَالْ بُگْشَای ○وُ صَفِیزْ اَزْ شَجَرِ طُوبِی زَنْ ٢٢٩
بَرَایِ دِیدَنِ رُوِی تُو چَشْمِ دِیگَرَمْ بَاشَد ٢٧٤
بَمُهْلَتِی کِه سِپِهْرَتْ دَهَدْ زِ رَاهْ مَرُو ١٨٩
بُو حَنِیفَه قَضَا نَکَرْد وُ بَمُرْدْ ١٨٣
بُودْ گَبْرِی دَرْ زَمَانِ بَایَزِیدْ ٣٨٩
بَهَائِمْ خَمُوشَنْد وُ گُویَا بَشَرْ ٥٥٥
بَهْرَهْ اَزْ مَلَکَتْ هَسْت وُ نَصِیبِی اَزْ دِیوْ ١٤٢
پُویَان وُ دَوَانْ اَنْدْ غَرِیوَانْ بَجِهَانْ ٢٩
پِیچِیدَه شَوَدْ بَپَایِ هَرْ کَسْ عَمَلَشْ ١٧٣
تَا نَشُدْ مَغْلُوبْ کَسْ اِینْ سِرْ نَیَافْتْ ٥٣١
تُرَا آنکِه چَشْمْ وُ دَهَانْ دَادْ وُ گُوشْ ٦٠٠
تَرْسَمْ کَزِینْ چَمَنْ نَبَرِی آشِتِینْ گُلْ ٤٦٧
تُو زِ رُوزِی دَهْ بَرُوزِی وَا مَمَانْ ٤١٤
تُو غُمْرْ خَوَاهْ وُ صَبُورِی کِه چَرْخِ شَعْبَدَه بَازْ ٦٩٤
تَوَانگَرَا دِلِ دَرْوِیشِ خُودْ بَدَسْتْ آوَرْ ٤٩٨
جَاهِلِی کَآنْ بَعِلْمْ زِنْدَه نَشُدْ ٥٦٥
جُزْ گَرْدْ دِلَمْ گَشْتْ نَدَانَدْ غَمِ تُو ٩٠
جِنِّیَانْ وُ اِنْسِیَانْ وُ اَهْلِ کَارْ ٦٥٤
جِوَانْ وُ پِیرْ کِه دَرْ بَنْدِ مَالْ وُ فَرْزَنْدَنْدْ ٦١٤
چَشْمُهَا وُگُوشُهَا رَا بَسْتَه اَنْدْ ٥١
چُو دَانِسْتِی کِه اِینْ دَرْدِ تُو اَز کِیست ٥٣٥
چُونْ تَجَلِّی کَرْدْ اَوْصَافِ قَدِیمْ ٣٥١
چُونْ زِ خِشْمْ آتَشِ تُو دَرْ دِلْهَا زَدِی ٣٠٤
چُونْ زِ لُقْمَه تُو حَسَدْ بِینِی وُ دَامْ ٣١٧
چُونْ کِتَابِ اللّٰهْ بِیَامَدْ هَمْ بَرْ آنْ ٦٥٣
چِیستْ دُنْیَا اَزْ خُدَا غَافِلْ بُدَنْ ٦١٤
حَقِّ ذَاتِ پَاكِ اللّٰهِ الصَّمَدْ ٥٩٢
خَانَه پُرْ گَنْدُم وُ یَكْ جُوْ نَفِرِسْتَادَه بَگُورْ ٤٢
خَانَهْ دِینِ خِوِیشْ رَا چُو خُدَا ٤٢
خُوشْ بُوَدْ گَرْ مِحَكِّ تَجْرُبَه آیَدْ بَمَیَانْ ٢٧
خِوِیشْتَنْ رَا خَوَاجَهْ عَرَصَاتْ گُفْتْ ٦٦٣
دَانَهْ مُرْدَنْ مَرَا شِیرِینْ شُدَسْتْ ٥٦٦
دَرْ دَائِرَهْ فَرْمَانْ مَا نُقْطَهْ تَسْلِیمِیمْ ٦٣٣
دَرْ رَاهِ مَا شِکَسْتَه دِلِی مِیخَرَنْد وُ بَسْ ٥٣٩
دَرْ رَهِ نَفْسْ کَزُو سِینَهْ مَا بُتْکَدَه بُودْ ٤٦٧
دَرْ کَارِ دِینْ زِ مَرْدُمِ بِی دِینْ مَدَدْ مَخَواهْ ٧١٢
دَرْحَشْمَتِ سُلَیْمَانْ هَرْ کَسْ کِه شَكْ نُمَایَدْ ٢١٠
دَرِیغْ آدَمِی زَادَهْ پُرْ مَحَلْ ١٤١
دُعَایِ ضَعِیفَانِ اُمِیدْوَارْ ٤٩٣
دِلاَ دَرْ عَاشِقِی ثَابِتْ قَدَمْ بَاشْ ٤٩٧
دُو چَشْمْ اَزْ پَیِ صُنْعِ بَارِی نِکُوسْتْ ١٣٧
دُوسْتِیِ نَفْسْ رَا بُگْذَارْ وَ بُگْذَارْ اَزْ هَوَسْ ٧١٢
دِهْقَانِ سَالْخُورْدَه چَه خُوشْ گُفْتْ بَا پُسَرْ ١٧٣
ذِکْرِ یُوسُفْ، ذِکْرِ زُلْفِ پُرْ خَمَشْ ٦٥٣
رُوزْ اِمْرُوزَ اَسْتْ اَیْ صُوفِی وَ شَانْ ٨٠
زِ مَنْ اَیْ دُوسْتْ اِینْ یَكْ پَنْدْ بَپَذِیر ٤٣

زَانْ پیش کاَجَلْ فَرا رَسَدْ تَنگْ ۲۱۲
زَانْ مَی کِه حَرَامْ نِیسْتْ دَرْ مَذْهَبِ مَا ۹۰
زَاهِدْ اِیمَنْ مَشَوْ اَزْ بَازِیِ غَیرَتْ زِنْهَارْ ۶۳۴
زَایَدْ اَزْ لُقْمَهٔ حَلاَلْ اَنْدَرْ دَهَانْ ۳۱۷
زَمَانَه بَه نِیكْ وُ بَدْ آبِسْتَنَ اَسْتْ ۱۹۳
زِینْ پِیشْ هَمِی دِیدَمَشْ اَنْدَرْ دِلِ خِویشْ ۵۷۳
زِینَتِ تُو بَسْ كَمَرْ بَنْدَگِی ۳۶۷
سِحْرْ بَا مُعْجِزَه پَهْلُو نَزَنَدْ اِیمَنْ بَاشْ ۶۴۵
سَگْ آخِرْ كِه بَاشَدْ كِه خَوانَشْ نَهَنْدْ ۶۱۹
شَرَفِ نَفْسْ بَجُودَسْت وُ كَرَامَتْ بَسُجُودْ ۳۶۸
شُكْرِ نِعْمَتْ نِعْمَتَتْ اَفْزُونْ كُنَدْ ۶۰۲
شِیرِ دُنْیَا جُوِیَدْ اِشْكَارِی وُ بَزْگْ ۴۷۱
صُحْبَتِ حُورْ نَخواهَمْ كِه بُوَدْ عَیْنِ قُصُورْ ۳۵۴
صَعْوَه كُو بَا عُقَابْ سَازَدْ جَنْگْ ۶۴۵
طَالِبِ لَعْلْ وُ گُهَرْ نِیسْتْ وَ گَزْنَه خُورْشِیدْ ۳۲۶
طِفْلِ جَانْ اَزْ شِیرِ شَیطَانْ بَازْ كُنْ ۳۱۶
عَاشِقْ شُوْ اَرْ نَه رُوزِی كَارِ جِهَانْ سَرْ آیَدْ ۲۳۰
عَجَبْ نَبُوَدْ كِه اَزْ قُرْآنْ نَصِیبَتْ نِیسْتْ جُزْ حَرْفِی ... ۳۳۹
عِلْمِ دِینْ فِقْهَسْت وُ تَفْسِیرْ وُ حَدِیثْ ۳۳۶
عِلْمِ دِینْ فِقْهَسْت وُ تَفْسِیرْ وُ حَدِیثْ ۵۶۶
عَنْقَا شِكَارْكَس نَشَوَدْ دَامْ بَازْ چِینْ ۲۲۹
غُبَارِ هَوَا چَشْمِ عَقْلَتْ بَدُوخْتْ ۱۳۷
كَارْوَانْ رَفْتْ وُ تُو دَرْ خَوابْ وُ بِیَابَانْ دَرْ پِیشْ ۲۳۰
كَسِی رَا كِه بَا خَواجَهٔ تُسْتْ جَنْگْ ۶۱۹
كُودَكَانِ خُرْدْ فَهْمَشْ مِیكُنَنْدْ ۶۵۳
كُوسِ رِحْلَتْ بَكُوفْتْ دَسْتِ اَجَلْ ۶۹۲
كِینْ جِهَانْ جِیفَه اَسْتْ وُ مُرْدَارْ وُ رَخِیصْ ۵۶۰
گُذَرْگَاهِ قُرْآنْ وُ پَنْدَسْتْ گُوشْ ۱۳۸
گَرْ بَصُورَتْ مَنْ زِ آدَمْ زَادَه اَمْ ۲۴۵
گَرْ بَپَرَّانِیمْ تِیزْ آنْ نِی زِ مَاسْتْ ۵۳۱
گَرْ بَمَحْشَرْ خِطَابِ قَهْرْ كُنَدْ ۸
گَرْ دَرْ سَرَتْ هَوَایِ وِصَالَسْتْ حَافِظَا ۵۷۴
گُفْتْ حَقْ كَآمُرْزِشْ اَزْ مَنْ مِی طَلَبْ ۶۷۱
گُفْتْ طُوبَی مَنْ رَآنِی مُصْطَفَی ۲۷۵
گُفْتْ: اَگَرْ آسَانْ نُمَایَدْ اِینْ بَه تُو ۶۵۴
گَوْهَرِ پَاكْ بَبَایَدْ كِه شَوَدْ قَابِلِ فَیضْ ۳۲۶
لُقْمَهٔ كَآنْ نُورْ اَفْزُودْ وُ كَمَالْ ۳۱۷
مَا جَوْهَرِ پَاكِ خِویشْ بِشْنَاخْتَه اِیمْ ۵۶۸
ما رَمَیتَ إِذْ رَمَیتَ گُفْتِ حَقْ ۵۳۱
مَبَاشْ غُرَّه بَعِلْمْ وُ عَمَلْ فَقِیهْ مُدَامْ ۱۱۸
مَدَهْ خُودْ رَا فِرِیبْ اَزْ رَنْگْ وُ بُوِیَمْ ۱۸۹
مَشُوْ بَمَرْگْ زِ اِمْدَادِ اَهْلِ دِلْ نُومِیدْ ۲۷۲
مَكُنْ بَنَامَه سِیَاهِی مَلاَمَتْ مَنِ مَسْتْ ۶۳۳
مَكُنْ گَرْدَنْ اَزْشُكْرِ مُنْعِمْ مَپِیچْ ۶۰۰
نَبْتْ رَا چَه خَوانْدَه چَه نَا خَوانْدَه ۵۵۰
نِدَایِ اَلَسْتْ اَزْ اَزَلْ هَمْچُنَانْ شَانْ بَگُوشْ ۸۰
نَه یُوسُفْ كِه چَنْدَانْ بَلاَ دِیدْ وُ بَنْدْ ۲۱
وَجُزْ مُثْقَلًا لَوْ خَفَّ طَفَّ مُوَكَّلًا ۲۹۴
وَسَابِقِ عَهْدِ لَمْ یَحُلْ مُذْ عَهِدْتُهُ ۹۳
وَفَا مَجُو زِ كَسْ وَرْ سُخَنْ نَمِی شِنَوی ۳۲۵
هَرْ چِه خَواهَدْ آنْ مُسَبِّبْ آوَرَدْ ۵۲۹
هَرْ خَلَلْ كَانْدَرْ عَمَلْ بِینِی زِ نُقْصَانِ دِلَتْ ۴۹۲
هَرْ كِرَا اِقْبَالْ بَاشَدْ رَهْنُمُونْ ۶۴۶
هَرْكِه اُو دَرْ بَحْرْ مُسْتَغْرَقْ شَوَدْ ۳۹۸
هَرْكِه زَهْرَتْ دَهَدْ بَدُو دَهْ قَنْدْ ۲۹۱
هَمِه تَخْتْ وُ مُلْكِی پَذِیرَدْ زَوَالْ ۶۳۳
یَا دَهَانِ خِویشْتَنْ رَا پَاكْ كُنْ ۵۳

ALFABETİK KONU FİHRİSTİ

Abbâs ibni Abdilmuttalib'in Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğub 698

Abbas'ı esir eden zayıf sahâbîye meleklerin yardım ettiği 449

Abbâs'ı korkutan rüyâ 420

Abbâs'ın Ebû Cehil'e hakâreti 421

Abbas'ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kafilenin peşine gitmeme hususunda uyarması ... 458

Abd ibni Humeyd *(Radıyallâhu Anh)* 639

Abdestin gazabı söndürdüğü 303

Abdestsiz tilâvet secdesi 362

Abdilkerîm el-Berzencî *(Rahimehullâh)*ın Bedir ehlinin geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlandığı hakkındaki beyanı 466

Abdullâh *(Rahimehullâh)*ın babası Ahmed ibni Hanbel ile münâzarası 409

Abdullâh ibni Büsr *(Radıyallâhu Anh)* 275

Abdullâh ibni Cahş seriyyesinin Amr ibni Hadramî'yi katletmeleri 423

Abdullâh ibni Ebî Half'in Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698

Abdullâh ibni Ebi's-Sâib'in Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu anh)* 309

Abdullâh ibni Mesûd *(Radıyallâhu Anh)*ın "Hakîkî müminiz" diyenlere cevâbı 409

Abdullâh ibni Muğaffel *(Radıyallâhu Anh)* ... 335

Abdullâh ibni Mübârek Hazretlerinin beş büyük zâta yardım etmek için ticâretle meşgul olduğu 182

Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın tilâvet secdesi ile ilgili rivâyeti 360

Abdullâh ibni Revâha *(Radıyallâhu Anh)*ın Efendimize istişâresi 444

Abdullâh ibni Sa'lebe ibni Su'ayr *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedirle ilgili rivâyeti 541

Abdullâh ibni Selâm ve arkadaşlarının mükâfatsız kalmayacağının beyânı 41

Abdullâh ibni Ümmü Mektûm'un Medine'de imam olarak kalması 425

Abdullâh ibni Zem'a (müminlerin annesi Sevde *(Radıyallâhu Anhâ)*nın kardeşi)nin Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698

Abdullâl ibni Büsr *(Radıyallâhu Anh)* 669

Abdurrahman el-Bestâmî *(Kuddise Sirruhû)*nun Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri hakkındaki sözü ... 157

Abdurrahmân ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)*ın, Ebû Cehil'in gebertilme hâdisesini anlatması .. 453

Abdurrahmân ibni Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anh)* 383

Abdurrâhmân ibni Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anh)* 707

Abdurrahmân ibni Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anhüm)* 542

Abdüddâroğullarının namaz kılarken Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müdahaleleri 682

Abdüddâroğullarının tamâmının Uhud günü katledildikleri 553

Abdülcebbâr ibni Ahmed *(Rahimehullâh)* 337

Abdülhâris ismi takılan çocuğun yaşaması 251

Abdülhâris ismini Âdem *(Aleyhisselâm)*ın çocuğuna takması 252

Abdülkerim el-Ciylî *(Rahimehullâh)* 276

Abdülmelik ibni Mervan 709

Abdülmelik ibni Mervan'ın ilim ve takvânın üstünlüğünü anlatan kıssası 498

Abdülvehhâb *(Radıyallâhu Anh)* 666

Abdürrezzâk *(Radıyallâhu Anh)* 639

Abdüşşems gibi isimlerin şirk içerdiği 250

Âbid kişinin ruhsatlara tenezzül etmesinin kendisi hakkında fitne olacağı 595

Âbidlerin Allâh'a ulaşmak için izlediği yol 574

Âbidlerin kalplerinin tembellikten korunduğu 579

Âbidlerin mânevî yolda piyâde oldukları 53

Âbidlerin, yöneticilerin keyfine uydukları zaman bozulacakları 315

Aceleci olmamak 287

Acem kıssalarını dinleyen Nadr'ın, Kur'ân'ı onlara benzetmesi 651

Açık zikrin nerelerde yapılacağı 53

Açlığın kötü arkadaş olduğu ve ondan Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak gerektiği 608

Açlığın tasavvufun esaslarından olduğu 693

Açlık ve susuzluk korkusunun şeytanın vesvesesi olduğu 497

Âdâbü'l-Mürîdîn" kitabında fakirlik ve zenginlik arasında yapılan mukayese 616

Adâletli davranıp hak üzere olanlar 178

Adâletli insanların güçsüz kalmasının kıyâmet alâmeti olduğu 222

Âdem *(Aleyhisselâm)* hakkında "Âsî" tâbirinin kullanılamayacağı 167

Âdem *(Aleyhisselâm)* ile eşinin ruh ile kalbe benzetilmesi 249
Âdem *(Aleyhisselâm)* sakinleşsin diye ona eş yaratılması 244
Âdem *(Aleyhisselam)*a meleklerin secde etmeleri ... 360
Âdem *(Aleyhisselâm)*a ölüm meleği geldiğinde hediye ettiği kırk seneyi unutması 60
Âdem *(Aleyhisselam)*ın beşyüz batında bin çocuğu olduğu 252
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Ebu'l-beşer olduğu .. 245
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın ilk oğullarının isimleri 251
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere olan kullar 181
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın ömrünün bin sene olduğunun beyânı 60
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın ömrünün kırk senesini Dâvûd *(Aleyhisselâm)*a hediye etmesi 60
Âdem *(Aleyhisselam)*ın sırtından zürriyetleri çıkarılırken kimin cennetlik, kimin cehennemlik olduğu bildirildiği 56-61
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın sırtının Allâh-u Te'âlâ tarafından sıvazlanması 56-57
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın şeytanının Müslüman olmadığı 316
Âdem *(Aleyhisselam)*ın yaratılışı hakkındaki âyet-i kerîme 208
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın yaratılması 244
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetinin kendisine gösterilmesi 59-60
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetinin onun sırtında bulunan tüy diplerinden alındığı 77
Âdem ile Havvâ *(Aleyhimesselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'ya ortak koşmadığı 249
Âdem ile Havvâ *(Aleyhimesselâm)*ın çocuklarının ölmesi 252
Âdemoğluna şeytanın dokunması 309
Âdemoğullarını babalarının sulplerinden çıkararak Allâh-u Te'âlâ'nın onlardan ahit aldığını bildiren hadîs-i şerîf ve rivâyetler 59
Ademoğullarının kalplerinin Allâh-u Te'âlâ'nın kudret parmakları arasında olduğu 570
Aden 324
Âdil olmak 289
Adiyy ibni Adiyy *(Radıyallâhu Anh)*a Ömer ibni Abdilazîz *(Radıyallâhu Anh)*in mektubu 396
Adiyy ibni Ebizzeğbâ el-Ensârî *(Radıyallâhu Anh)*ın gözcü olarak Ebû Süfyân'ın kervanına gönderilmesi 419
Adiyy ibni Hıyâr *(Radıyallâhu Anh)* 698
Adiyy ibni Hıyâr'ın Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Adiyy ibni Umeyre *(Radıyallâhu Anh)* ın emr-i bilmârûf hakkındaki rivâyeti 585
Af ve mağfiretin hiç kimse hakkında kesin olmadığı 38
Affedici olanların Allâh-u Te'âlâ'dan özel mükâfat alacak olmaları 289
Affetmek 280
Affetmenin cennette yüksek dereceler kazandıracağı 288
Affın dînî konularda geçerli olmadığı 292
Âfiyetin imtihan sebebi olduğu 27
Ağacın secde ve duâ etmesi 364
Ağaçların, ardına gizlenen Yahudiyi ihbar edeceği 20
Âhir zamandaki insanların kötü halleri 35
Âhiret ahlâkının en şereflisi 281
Âhiret ehlinde dünyâyı anlama kâbiliyeti olmadığı 459
Âhiret yurdunun, sakınanlar için daha hayırlı oluşu 39
Âhirete azıksız ve hazırlıksız giden zâtın ağlaması 22
Âhirete yönelmenin kalbe îman girdiğinin alâmeti olduğu 231
Âhiretin ehllullâh'a haram olduğu 354
Âhiretin gerçek hayat yurdu olduğu 565
Ahkâmü'l-Kur'ân" 546
Ahlâk hakkındaki hadîs ve rivâyetler 287
Ahlâkın dereceleri olduğu 411
Ahlâkın en şereflisi 281
Ahmed ibni Abdillâh el-Makdisî *(Kuddise Sirruhû)*nun İbrâhîm ibni Edhem *(Kuddise Sirruhû)* ile arkadaşlığı 632
Ahmed ibni Ebî Dâvûd *(Rahimehullâh)*ın hasmından şikâyetlenen Ebu'l-Aynâ'ya âyetlerle cevapları 645
Ahmed ibni Hanbel *(Radıyallâhu Anh)*ın arkadaşlarına nasîhati 190
Ahmed ibni Hanbel'in, oğlu Abdullâh ile îmânı ikrâr lafzının şekli husûsundaki münâzarası ... 409
Ahmed-i Antâkî *(Kuddise Sirruhû)*nun mal-evlât fitnesi hakkındaki beyanı 614
Ahzem denen adamın kıssası 282
Ahzem'den tanıdığım bir huy" darb-ı meseli 282
Âimlerin gevşek olanlarının uyuyan süvari gibi oldukları 53
Âişe *(Radıyallâhu anha)* 286
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* 707
Âişe *(Radıyallâhu Anha)*dan Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisi ile konuşmasını istemesi 249
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın ismi âzamı Efendimizden öğrenmek istemesi 160

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ahlâkı hakkındaki sözü 290
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın Süfyânî hakkındaki rivâyeti 587
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın tilâvet secdesi hakkındaki sözü 361
Akabe bîatı 711
Akabe gecesi ensârın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i koruma ve tâbî olma sözü verdiği 428
Akankal tepesinden müşrik ordusunun görünmeye başlaması 436
Akıllı kişi nefsini hesâba çekip ölümden sonrasına hazırlanandır 36
Akıllı kişinin târifi 36
Akıllı kişinin yapması gereken 229
Akıllı kişinin yapması gerekenler 278
Akıllıların ortadan kalkmasının kıyâmet alâmeti olduğu 220
Akılsız kimselerin kalmasının kıyâmet alâmeti olduğu 220
Akılsız kişi nefsine uyduğu halde Allâh'dan affolunmayı iddâ edendir 36
Akîl ibni Ebî Tâlib'in Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Akkâ 324
Aklı nefsini geçenlerin meleklerden üstün olduğu 142
Aklın Allâh-u Te'âlâ'nın mülk ve melekûtünü anlamakta yeterli olmadığı 202
Aklın almadığı işler de olsa hadîs-i şerîflerdeki bilgilere inanmak 71
Aklın görevi 247
Akrabayı arayıp soranların Allâh'ın özel yardımına mazhar olduğu 289
Akrep sokmasından dolayı ölmekten sığınmak 519
Akreplerden bir kısmının cin olduğu 139
Akşam namazında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Enfâl Sûresini okuduğu 374
Akşam vakti zikrin hikmeti 346
Akşamları zikretmek 341
Alâüddevle Semnânî *(Kuddise Sirruhû)*nun dervişler hakkındaki beyânı 616
Âlem-i misâlle ilgili izah 278
Âlemin yaratıcısı olmadığına dâir ilk kitap yazanın Bel'am ibni Bâ'ûrâ olduğu 107
Alın yazısının geçerliliği 129
Alınyazısının geçerliliği 264
Alışkanlıkları terk etmenin tasavvufun esaslarından olduğu 693
Alışverişte kullanılan lafızlarının mânâlarının bilinmesi gerektiği 342
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın "Bana bir harf öğretenin kölesi olurum" sözü 252
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın "Bedir günü Rasûlüllâh'ın arkasına sığınarak savaştık" sözü 450
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın bu ümmet için imtihan kılındığı 583
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın casus kadını yakalamaya gönderilişi 465
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın dünyâ ve ehlinden sakınmak gerektiği ile ilgili şiiri 591
Ali *(Radıyallâhu anh)*ın Hacer-i Evsed'in fayda ve zarar vereceğini ispatı 70
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın hicret gecesi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yatağına yatması 641
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın kâlû belâ ahdini hatırladığı 78
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın kendisini şehit eden İbni Mülcem'e cevâbı 566
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın meleklerin iniş rüzgârlarını görmesi 447
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de yol arkadaşı olduğu 424
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i hicret gecesi muhafaza ettiğine dâir beytleri 642
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Velîd'i gebertmesi ... 442
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın yakînî îmânı 397
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın yardımcılarının arasında kötü kişiler bulunduğu 493
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın zenginliğin fazileti hakkında şiiri 613
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, Cebrâîl, Mîkâîl ve Rıdvan *(Aleyhimüsselâm)* ile olan ticâreti 405
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedirdeki cesaretini anlatması 451
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, kendi hilafeti ve Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfeti hakkındaki soruya cevâbı 493
Ali Haydar Efendi *(Kuddise Sirruhû)* 546
Ali Haydar Efendi *(Kuddise Sirruhû)*nun Ebussud Tefsirinden nakli 630
Ali Haydar Efendi *(Kuddise Sirruhû)*nun furkân kelimesi hakkında Mushafının kenarına yazdığı 628
Ali Haydar Efendi *(Kuddise Sirruhû)*nun ihvânına nasîhati 665
Ali Haydar Efendi *(Kuddise sirruhû)*nun nâmahremlik husûsundaki sözü 207
Ali Haydar Efendi *(Kuddise Sirruhû)*nun takvânın hakikati hakkındaki işâreti 625
Ali Haydar Efendi *(Kuddise Sirruhû)*nun, Mushafının kenarına yazdığı duâ 570

Ali ibni Hüseyn *(Radıyallâhu Anh)*ın dedesi Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyeti 642
Âl-i İmrân Sûresinde İsm-i Âzam 162
Ali Rızâ Bezzâz *(Kuddise Sirruhû)*nun Kur'ân istihâresi yapması 546
Âlimin cennete hesapsız gireceği 406
Âlimin cömertten, şehitten ve hac edenden üstün olduğu 406
Âlimin faydalı ilminden elde edeceği güzelliklerden bâzıları 108
Âlimin, cennete önce girme hakkını cömerte vermesi 406
Âlimler hakkında en ağır âyet-i kerîme 113
Âlimlerden hangilerinin şeytanların kardeşleri olduğu 315
Âlimlere Sühreverdî Hazretlerinin çok önemli nasihatleri 120
Âlimlerin gerçek insanlar olduğu 632
Âlimlerin hidâyet etmelerinin ne anlama geldiği 123
Âlimlerin huccet beyân etmeksizin körü körüne taklit edilemeyecekleri 115
Âlimlerin kıyâmete yakın vefatıyla Kur'ân'ın Mushaflardan sökülüp alınacağı 180
Âlimlerin Kur'ân-ı Kerîm'den şeriata muhâlif olmayan mânâlar çıkartabilecekleri 628
Âlimlerin takvâ sahibi olanlarının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in halifeleri olduğu 548
Âlimlerin vazifesi 180
Âlimlerin, Benîisrâilin peygamberleri gibi olduğu 665
Âlimlerin, yöneticilerin keyfine uydukları zaman bozulacakları 315
Alkame ibni Kays *(Rahimehullâh)* 331
Allâh dostlarına düşmanlık edene, Allâh-u Te'âlâ'nın harp ilan edeceği 527
Allâh için sevenin, imânın tadını bulacağı 621
Allâh ile meclis arkadaşı olmak isteyenin tasavvuf ehliyle oturması gerektiği 574
Allâh ism-i şerîfinin ism-i âzam olduğu 149
Allâh ve Rasûlunü her şeyden fazla sevenin, imânın tadını bulacağı 621
Allâh ve Rasûlüne itaat 548
Allâh ve Rasûlüne karşı gelenlere Allâh'ın azâbının şiddetli olacağı 506
Allâh ve Rasûlüne muhâlefetin tard olunmayı gerektirdiği 506
Allâh ve Rasûlünün hakları hususunda tâviz verilemeyeceği 292
Allâh yolunda bir anlık nöbet tutmanın Hacerü'l-Esved yanında kadir gecesi ihyâ etmekten hayırlı olduğu 711
Allâh yolunda şehit olmanın gerçek hayat olduğu 580
Allâh'a hâinlik etmemek gerektiği 603
Allâh'a hâinlik yapmanın ne sûretle olacağı 608
Allâh'ı Allâh'dan başkasının zikredemeyeceği ... 356
Allâh'ı bilenin dilinin dermansız kalacağı ... 345
Allâh'ı bilmenin ibâdetlerin en büyüğü olduğu 646
Allâh'ı delillerle bilmenin vâcip olmayışı ... 204
Allâh'ı inkâr hususunda ilk kitabı Bel'am ibni Bâ'ûrâ'nın yazdığı 107
Allâh'ın gölgesinde gölgelenecek insanlar 140
Allâh'ın koruduğu kimsenin kimseden korkmaması gerektiği 265
Allâh'tan korkma hususunda Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve ashâbının makamları 393
Allâh" dendikçe kıyâmetin kopmayacağı 180
Allâh" ism-i şerifinin bütün hacetlerde dua etmek için uygun olduğu 164
Allâh-u ekber" denirken tefekkür edilmesi gereken hususlar 165
Allâh-u Te'âlâ hakkında keyfiyet düşünmemek ... 171
Allâh-u Te'âlâ hakkında kullanılması câzi olan-olmayan isimler 165
Allâh-u Te'âlâ hakkında kullanılması uygun olmayan isimler 169
Allâh-u Te'âlâ kâfirlere heybetiyle tecellî edince korkudan "Belâ" dedikleri 78
Allâh-u Te'âlâ Müslümanlara rahmetiyle tecellî edince kendi istekleri ile "Belâ" dedikleri 78
Allâh-u Te'âlâ sevdiği kulun gözü, kulağı ve lisânı olacağı 83
Allâh-u Te'âlâ'dan başka hiçbir kimsenin bilmediği beş şey 219
Allâh-u Te'âlâ'dan korkmak 289
Allâh-u Te'âlâ'dan sakınmak 284
Allâh-u Te'âlâ'dan uzaklaştıran her şeyin dünyâ olduğu 615
Allâh-u Te'âlâ'dan yine Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak 400
Allâh-u Te'âlâ'nın "Beni arayan bulur, Beni bulan her şeyi bulur" sözü 620
Allâh-u Te'âlâ'nın ahlâkıyla ahlâklanın" emri 158
Allâh-u Te'âlâ'nın benzeri olmadığı 171
Allâh-u Te'âlâ'nın bütün isimlerinin "Allâh" ism-i şerifinde toplandığı 164
Allâh-u Te'âlâ'nın bütün peygamberlerden kuvvetli söz aldık âyetinin işârî mânâları 83
Allâh-u Te'âlâ'nın cemâl ve celâl vasıflarını müşâhede 344
Allâh-u Te'âlâ'nın cemâli 343
Allâh-u Te'âlâ'nın dışında her şeyin helâk olacağı 230

Allâh-u Te'âlâ'nın dilediğini saptırıp dilediğini hidâyet edeceği 125
Allâh-u Te'âlâ'nın dilemesi olmadan hiçbir şeyin olmayacağı 258
Allâh-u Te'âlâ'nın doksan dokuz ismi olduğu, bunları ezberleyenin cennete gireceği 149
Allâh-u Te'âlâ'nın dostlarını ne şekilde muhâfaza ettiği 268
Allâh-u Te'âlâ'nın dostlarıyla dotluk kurmayana, düşmanı ile de düşmanlık etmeyene rahmet etmeyeceği 630
Allâh-u Te'âlâ'nın en güzel dost ve en güzel yardımcı olduğu 716
Allâh-u Te'âlâ'nın en merhametli olduğu ... 282
Allâh-u Te'âlâ'nın ezelî ilmi 59
Allâh-u Te'âlâ'nın fazl-u kereminin, herkesin lütfundan büyük olduğunun izâhı 631
Allâh-u Te'âlâ'nın gökleri ve yeri nurlandırdığı ... 326
Allâh-u Te'âlâ'nın gökte olduğunu söyleyen câriye hadîsinin îzâhı 206
Allâh-u Te'âlâ'nın gönülleri ve gözleri değiştirebileceği 581
Allâh-u Te'âlâ'nın haberine inanmayanların kime inanacağı 214
Allâh-u Te'âlâ'nın hakkıyla işiten ve bilen olduğu 295
Allâh-u Te'âlâ'nın hesâba çekmekten hayâ ettikleri 319
Allâh-u Te'âlâ'nın hidâyet ve idlâlini Ehl-i Sünnetin nasıl anladığı 123
Allâh-u Te'âlâ'nın ilminin bir cebir mânâsında olmadığı 63
Allâh-u Te'âlâ'nın insanları ve cinleri üçer sınıf olarak yarattığı 140
Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri hakkında sapıtanlar 169
Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri hakkındaki işârî mânâlar 175
Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri ile kulların isimleri arasındaki fark 172
Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri ile Mevlâ'ya yalvarmak 155
Allâh-u Te'âlâ'nın isimlerinde ilhâd yapanların cezâlandırılacağı 173
Allâh-u Te'âlâ'nın isimlerine "Hüsnâ" denmesinin mânâları 156
Allâh-u Te'âlâ'nın isimlerini ihsâ etmenin mânâları 150
Allâh-u Te'âlâ'nın isimlerinin çokluğu ve güzelliği hakkındaki rivâyetler 148
Allâh-u Te'âlâ'nın isimlerinin kullar hakkında kullanılması 165
Allâh-u Te'âlâ'nın isimlerinin Kur'ân'da ve hadiste geçenlerle sınırlı olmadığı 154
Allâh-u Te'âlâ'nın isimlerinin mânâlarını bilmenin lüzûmu 150
Allâh-u Te'âlâ'nın isimlerinin sayısız olduğu 150
Allâh-u Te'âlâ'nın isimlerinin ve sıfatlarının mânâlarından ibaret olan nurun kalp ordusu olarak nefse ve şeytana karşı durduğu 717
Allâh-u Te'âlâ'nın isimleriyle alâka kurmanın mertebeleri 158
Allâh-u Te'âlâ'nın kâfiri bazen köpeğe, ölüye, köre, pis toprağa ve davarlara benzetmesi 116
Allâh-u Te'âlâ'nın kâlû belâ mîsakında riâyet ve işâret ettiği sırlar 95
Allâh-u Te'âlâ'nın Kendisine icâbet edenlere icâbet edeceği 579
Allâh-u Te'âlâ'nın keydi"nin ne anlama geldiği .. 192
Allâh-u Te'âlâ'nın kıyâmette rahmet ettiği kula ne tür lütuflarda bulunacağı 629
Allâh-u Te'âlâ'nın kimseye muhtaç olmadığı 253
Allâh-u Te'âlâ'nın kişi ile kalbi arasına girdiği 571
Allâh-u Te'âlâ'nın kişiye şah damarından daha yakın olduğu 581
Allâh-u Te'âlâ'nın kulların sonlarıyla ilgili kararı hükme bağladığı 132
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarından aldığı ahitlerin muhtelif zamanları 93
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarını yaratırken onların ne amel edeceklerini bildiği 129
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarının cennetlik veyâ cehennemlik olduklarını bildiği 56
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarının işlerini kalplerinde olana göre ayarladığı 594
Allâh-u Te'âlâ'nın kulunu zikretmesi 341
Allâh-u Te'âlâ'nın kulunun kulağı olması ... 339
Allâh-u Te'âlâ'nın mâkirlerin hayırlısı olmasının izahları 648
Allâh-u Te'âlâ'nın mâlûmâtının dört kısım olduğu 558
Allâh-u Te'âlâ'nın mekândan münezzeh olduğu 206
Allâh-u Te'âlâ'nın mekrinden emin olmamak ile ilgili âyet-i celîle 193
Allâh-u Te'âlâ'nın mîsâkını hatırlatan diğer bir âyet-i kerîme 94
Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselam)*a dokuz emri 289
Allâh-u Te'âlâ'nın mülkünün dışında herşeyin yok olacağına dâir Farsça beyitler 633
Allâh-u Te'âlâ'nın müminlerle berâber olduğ 541
Allâh-u Te'âlâ'nın müşriklere mâzeret bırakmadığını beyân eden âyet-i celîleler 96

Allâh-u Te'âlâ'nın nazarından düşenlerin bir daha kalkınamayacağı 14
Allâh-u Te'âlâ'nın nîmetlerinin sayılamayacağı .. 342
Allâh-u Te'âlâ'nın ortak koşulmaktan münezzeh olduğu 251
Allâh-u Te'âlâ'nın ortaktan münezzeh olduğu 253
Allâh-u Te'âlâ'nın pisi temizden, doğruyu yalancıdan ayırmak için imtihan edeceği 696
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmeti çoksa cehennemlikler niye çoktur sözünün cevâbı 136
Allâh-u Te'âlâ'nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kâfirlerin kendisi hakkındaki tuzaklarını haber vermesine Ebû Tâlib'in şaşırması 644
Allâh-u Te'âlâ'nın saptırdığını kimsenin hidâyet edemeyeceği 215
Allâh-u Te'âlâ'nın semâda olduğunu söyleyen rivâyetlerin tevîle muhtaç olduğu 206
Allâh-u Te'âlâ'nın sıfatlarından mânevî metre-beleri hasebiyle herkesin farklı istifâde edebileceği 174
Allâh-u Te'âlâ'nın sorumlu olmadığı 259
Allâh-u Te'âlâ'nın sûrelerde geçen farklı isimleri 151
Allâh-u Te'âlâ'nın tek olup teki sevdiği 151
Allâh-u Te'âlâ'nın varlığına inanmayanların Ebû Hanîfe ile mücâdelesi 210
Allâh-u Te'âlâ'nın yazdığından başkasının olmayacağı 265
Allâh-u Te'âlâ'nın yeryüzüne yaklaşması ve uzaklaşması için emir vermesi 700
Allâh-u Te'âlâ'nın, Habîbinden Bel'am ibni Bâ'ûrâ haberini sürekli okumasını istemesi 99
Allâh-u Te'âlâ'nın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hâinlik yapanlara yapacağı muâmele 611
Allâh-u Te'âlâ'ya Âdemoğlundan daha az itaatkâr hiçbir varlığın bulunmadığı 141
Allâh-u Te'âlâ'ya isnâd edilen yemîn (kudret eli) tâbiri 57
Allâh-u Te'âlâ'ya karşı hüsn-ü zan taşımak .. 21
Allâh-u Te'âlâ'ya ortak koşmak 249
Allâh-u Te'âlâ'ya putları ortak koşmak 257
Allâh-u Te'âlâ'ya sığınabilmenin şartları 296
Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmanın bereket ve fazîleti .. 298
Allâh-u Te'âlâ'ya şeytandan sığınmak 282
Allâh-u Te'âlâ'ya ümit bağlamak 343
Allâh-u Te'âlâ'yı bırakıp kendisine faydası olmayanlara tapanların âcizliği 271
Allâh-u Te'âlâ'yı bilmenin ilm-i kelâmcıların açıkladıkları konulara hasredilemeyeceği 205
Allâh-u Te'âlâ'yı en güzel Kendisinin övdüğü ... 170
Allâh-u Te'âlâ'yı güzel isimleriyle zikredin" âyetinin îzâhı 147
Allâh-u Te'âlâ'yı kim yarattı vesvesesi 299
Allâh-u Te'âlâ'yı sevenin, cesedinin ateşe haram kılındığı 665
Allâh-u Te'âlâ'yı zikretmek 341
Allâh-u Te'âlâ anıldığında ancak müminlerin korkacağı 391
Allâh-u Te'âlâ'da fânî olmak 351
Allâh-u Te'âlâ'da fânî olmak 355
Allâh-u Te'âlâ'dan gayri her şeyin bâtıl olduğu 474
Allâh-u Te'âlâ'nın "Maymunlar ve alçaklar olun" buyurduğu kavim 12
Allâh-u Te'âlâ'nın affı ile Sırât'ın geçileceği 353
Allâh-u Te'âlâ'nın azâbı ile azap yapmanın doğru olmadığı 504
Allâh-u Te'âlâ'nın azâbının çabuk olduğunu beyân eden âyetin işârî manâları 22
Allâh-u Te'âlâ'nın azâbının şiddetli olduğu 423
Allâh-u Te'âlâ'nın Bey'atü'l-rıdvan ehlinden râzı olduğu 463
Allâh-u Te'âlâ'nın dostlarına verdiği sözü tutacağı 423
Allâh-u Te'âlâ'nın emrini ve dinini muhafaza edenin efendi olacağı, zâyi edenin zâyi olacağı ... 499
Allâh-u Te'âlâ'nın Habîbine yardım ederek müşrikleri helâk etmek istediği 476
Allâh-u Te'âlâ'nın hakkı emredip, doğruluğu sevdiği ve hayır sâhiplerine hakkını verdiği ... 436
Allâh-u Te'âlâ'nın hayırla da şerle de kullarını imtihan edeceği 30
Allâh-u Te'âlâ'nın hesap günü Müslümanların arasını sulh edeceği 384
Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri ile meşguliyetin fazîleti 352
Allâh-u Te'âlâ'nın İslâm'ı azîz kıldığı ilk vâkıa 419
Allâh-u Te'âlâ'nın kıyâmette tevhîd ehlini affettikten sonra birbirlerini affetmelerini istemesi 385
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarını devamlı imtahana tâbi tuttuğu 15
Allâh-u Te'âlâ'nın mağfireti ile azâbının birlikte anıldığı âyetler 24
Allâh-u Te'âlâ'nın meleklerine kullarını sorması ... 346
Allâh-u Te'âlâ'nın müminlerin intikâmını, müşriklerden Bedir'de alması 461
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmeti ile cennete girileceği .. 353
Allâh-u Te'âlâ'nın râzı olmadığı amelleri kabul etmeyeceği 436
Allâh-u Te'âlâ'nın sevdiği bir kula günahın zarar vermeyeceği 51-52
Allâh-u Te'âlâ'nın şirkin dışında bütün günahları dilerse affedeceğinin beyânı 38
Allâh-u Te'âlâ'nın verdiklerinden infâk edenler ... 404
Allâh-u Te'âlâ'nın Zâkir ve Mezkûr olması 351

Allâh-u Te'âlâ'nın Zâtı dışında her şeyin helâk olacağı ve hükmün O'na âit olduğu 473
Allâh-u Te'âlâ'nın zikrinden başkasının lânetli olduğu 354
Allâh-u Te'âlâ'nın, beşere ve meleklere ne tür yollarla vahiyde bulunduğu 505
Allâh-u Te'âlâ'nın, dünyâda musîbet verdiği kuluna âhirette azâp etmeyeceği 509
Allâh-u Te'âlâ'nın, kalpleri Allâh için kırık olanların yanında olduğu 359
Allâh-u Te'âlâ'nın, Kendini zikredenin meclis arkadaşı olduğu 351
Allâh-u Te'âlâ'nın, meleklere, müminlere sebat vermelerini ve kâfirlerin boyunlarına vurmalarını emretmesi 502
Allâh-u Te'âlâ'nın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müşriklerin kervan veyâ ordusunu vaad etmesi 427
Allâh-u Te'âlâ'nın, sevdiği kulunun gören gözü, işiten kulağı, kavradığı eli, yürüyen ayağı olacağı 527
Allâh-u Te'âlâ'nın, vâcib'ü-vucûd olması ve varlığının îzâhı 474
Allâh-u Te'âlâ'nın, Yahudileri kıyâmete kadar zelil kılacağı 16-17
Allâh-u Te'âlâ'nın, yardımını Habîbine haber vermesi 444
Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşma yolunun takvâ ve zikirle mümkün olduğu 52
Allâh-u Te'âlâ'yı dikkat çekmeyecek şekilde zikretmek 349
Allâh-u Te'âlâ'yı zikredeni Mevlâ Te'âlâ'nın zikredeceği 355
Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın İmâm-ı Süyûtî *(Rahimehullâh)*ın kıyâmetin vaktiyle ilgili görüşünü tenkidi 227
Âlûsî Tefsîri" 191
Amel defterinde istiğfar çok olanlara müjdeler olsun" hadîs-i şerîfi 669
Amel etmeyen kişilerin köpeğe benzetilişi .. 114
Amele güvenmemek 35
Amel-i salih işleyenlerin mükâfâtının zâyi edilmeyeceği 43
Ameli sâlihin îmânın nûrunu artıracağı 396
Amel-i sâlihin, insanı cennete girdiremeyeceği 630
Ameli sâlihlerin, îmânın hakîkatine vesîle olduğu 411
Amelin anne karnında yazıldığı 130
Amelin devamlı olmasındaki fâide 347
Amelin îmânın kemâline sebep olacağı 404
Amelin kadere fayda verip vermeyeceği .. 56-57
Amelin yükseltenini talep etmek 363
Ameliyle karşılık görmek isteyen kulun kıyâmet günü ne hâle düşeceği 629
Amelle mağrur olmamak 121
Ameller cenneti 158
Amellerdeki noksanlık korkusu 347
Amellere göre cennetin bölüşüleceği 353
Amellerin dereceleri olduğu 411
Amellerin en fazîletlisinin az da olsa devamlı olan olduğu 353
Amellerin en hayırlısının zikir olduğu 350
Amellerin en şereflisinin namaz ve zekât olduğu 405
Amellerin ezelde karara bağlandığı 56-57
Amellerin ezelde yazıldığı 65
Âmidî *(Rahimehullâh)*ın Esmâ-i Hüsnânın tespiti hakkındaki beyanları 168
Âmir ibni Hadramî'nin Bedir'de ilk saldıran müşrik olduğu 442
Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anh)*ın Müslüman olmak için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ne şart koştuğu 697
Amr ibni Cemûh'un Müslüman oluşu 258
Amr ibni Mürrâ *(Radıyallâhu Anh)*ın müminlerin dereceleri hakkındaki sözü 411
Amr ibni Osmân *(Kuddise sirruhû)*nun vecd hâli hakkındaki kelâmı 400
Ana babaya isyanla beraber hiçbir amelin fayda vermeyeceği 512
Ana rahmine yollanan meleğin doğacak çocuğun mukadderâtını yazdığı 128
Anâsır-ı erbaanın süflî ve besît varlıklar olduğu .. 200
Anka kuşu 229
Ankā kuşu 325
Ankaravî *(Rahimehullâh)*ın, Allâh-u Te'âlâ'nın dışında her şeyin helâk olacağı ile ilgili sözü ... 475
Ankaravî *(Rahimehullâh)*ın, Allâh-u Te'âlâ'nın Zâtının sevgisinde fânî olmakla ilgili beytlere şerhi 472
Anlayış gücü 247
Anne hakkının Allâh-u Te'âlâ'nın emrinin üzerinde olmadığı 382
Anne şefkati 405
Annesi ölüm orucu tutan sahâbî 382
Anneye isyanın haram olduğu 386
Antlaşmalıların kişinin kendi âilesinden sayıldığı 677
Arabuluculuk yapmanın fazîleti 384
Arafat'ta bulunan Na'mân vâdisi 73-77
Arapların İslâmiyetten önce insanlar içerisinde zelil durumda oldukları 599
Arasât meydanının efendisinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olduğu 663

Araz" kelimesinin tahlili 33
Arefe günü günahlar bağışlandığı için, şeytanın ondan daha zelil ve perişan günü olmadığı ... 446
Ârifler hallerini beğenmesin diye faziletlerinin kendilerinden gizlendiği 415
Âriflerin Allâh'a ulaşmak için izlediği yol ... 574
Âriflerin halleri 393
Arpa yemek 84
Arş su üzerindeyken kaderlerin yazıldığı 129
Arş ve Arş'ı taşıyan sekiz melek hakkındaki âyetler 201
Arş'ı açıkça görür gibi olma hâli 410
Arş'ı taşıyan meleklerin yaşadığı müddetçe salât edecekleri kimse 373
Arş'ın etrâfını kuşatan melekler 360
Arş'ın Firdevs cennetinin fevkında olduğu 413
Arş'ın ulvî ve besît bir varlık olduğu 200
Âsâr" 331
Ashâbın târifi 275
Ashâbın, kalpleri bozulmasın diye helâl malı bile terk ettikleri 42
Âsım *(Radıyallâhu Anh)*ın Âliye bölgesine yönetici tâyin edilmesi 379
Âsilerin ayıplarını Allâh-u Te'âlâ'nın örttüğü 415
Aslanın cesaretti 514
Aşere-i mübeşşereden sonra sahâbenin en fazîletlilerinin Bedir ehli olduğu 462
Aşere-i mübeşşerenin isimleri 462
Aşırılığı ve geri kalmayı bırakıp orta gitmek ... 132
Aşkın fazîleti 230
Atâ el-Horâsânî *(Radıyallâhu Anh)* 542
Atâ ibni Ebî Rabâh *(Radıyallâhu Anh)*ın, ilim ve takvâsı sebebiyle Mekke'nin efendisi olduğu .. 498
Atıcılıkta, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üstün mahâreti 527
Atıyye *(Radıyallâhu Anh)* 666
Atıyye *(Radıyallâhu anh)* 303
Âtike'nin müşrikleri korkutan rüyâsı 420
Atlantik okyanusunda şeytanın tahtının bulunduğu 301
Avam müminlerin îman nurlarının artıp eksileceği 401
Avamdan birinin üçyüzlerden biri öldüğünde onun yerine geçeceği 182
Avâmın gafleti 354
Avâmın korkusu 392
Aya tapanlara kıyâmet günü ne buyrulacağı 261
Ayân mertebesine kavuşmak 212
Aydaki silikliğin hikmeti 50
Âyetler okunduğunda müminlerin îmânının arttığı 391
Âyetlere inanmamanın münâfık vasfı olduğu 391
Âyetlere sımsıkı sarılma emri 436
Âyetleri işiten Necâşî ve râhiplerinin ağlaması 394
Âyetleri yalanlayanların helâka yaklaşacağı 185
Âyetlerimizi yalanlayanların kötü durumu ... 120
Âyetlerin, kendilerini okuyanlar için âhirette nur olacağı 336
Ayın kıyâmet günü getirilmesi 261
Ayının şecaati 514
Ayne'l-yakîn ashâbı 324
Azâba uğratılan kavimlere nesil verilmeyeceği 13
Azâb-ı İlâhî indiği zaman herkese isâbet edeceği 588
Azâb-ı İlâhînin süratli olduğunu beyân eden âyet-i celîle 20
Azap korkusunun mübtedîlerin makamı olduğu 344
Azapsız cennete girecekler 463
Azilden (korunmadan) sorulduğunda Efendimizin verdiği cevap 61-62
Bâ harfi hakkında bâzı mâlûmât 94
Baba-oğul-kutsal rûh isimlerinin Allâh-u Te'âlâ'nın isimlerinde ilhâd olduğu 167
Babasına âsi olan adamın kıssası 282
Babasız adam 49
Babaya isyanın haram olduğu 386
Bâbil 17
Bâcî *(Rahimehullâh)* 56-57
Bağışlanacaklarına aldanarak haram işleyenler.... 34
Bahru'l-Hakāik"de îmân-ı hakîkî hakkındaki beyân 397
Bakara Sûresinde İsm-i Âzam 162
Bakışları ibret nazarıyla yapmak 84
Baktıkları halde göremeyenler 274
Basîret kelimesinin tahlili 323
Basîretin kalbin bekçisi olduğu 313
Başkasının lokmasına bakmamanın yemeğin edeplerinden olduğu 601
Bâtılın hak sûretinde gösterilmesi 316
Bâyezîd-i Bestâmî *(Kuddise Sirruhû)*nun Allâh-u Te'âlâ'ya olan münâcâtı 618
Bâyezîd-i Bestâmî'nin îmânı hakkında bir kâfirin yorumu 389
Bayram hutbelerinde konuşmanın mekruh olmadığı 333
Bayram hutbesi 334
Beden ile ruh arsındaki alâka 346
Bedenle yapılan ibâdetlerin en büyüğünün namaz olduğu 405
Bedevî'nin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den devesinin karnındakini sorması 426
Bedevinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den nasîhat alması 284

Bedir ehli 331
Bedir ehlinden bâzı zâtların zühdü 42
Bedir ehline Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı 426
Bedir ehlinin fazîleti hakkındaki hadîs-i şerif 435
Bedir ehlinin fazîletleri 462
Bedir ehlinin geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlandığı ve cennetin onlara vâcip olduğu 464
Bedir ehlinin hiç azapsız cennete girecekleri ... 463
Bedir ehlinin Müslümanların en üstünü olduğu .. 462
Bedir Gazvesini rivâyet eden sahâbe-i kirâm 418
Bedir Gazvesinin kıssası 418
Bedir günü müşrik olanlardan daha sonra îmân edenlerin isimleri 666
Bedir günü müşriklere yemek yedirenler hakkında nâzil olan âyet-i kerîme 687
Bedir günü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gösterdiği mûcizeler 451
Bedir harbinden sonra Sürâka sûretindeki İblis'in feryâd-ı figan etmesi 446
Bedir hutbesi 436
Bedir muhârebesine katılanların cehenneme girmeyeceği 463
Bedir muhârebesine mâzeretleri yüzünden katılamayan beş sahâbî 379
Bedir Sûresi 372
Bedir'de Allâh-u Te'âlâ'nın müminlere hafif uyku ve yağmur ile yardım ettiği 496
Bedir'de Allâh-u Te'âlâ'nın, müşriklerin kalplerine korku salması 503
Bedir'de Cebrâil, Mikâil, İsrâfil *(Aleyhimüsselâm)*ın biner melekle yardıma geldiği 439
Bedir'de Enfâl Sûresinin nâzil olduğu 373
Bedir'de îdam edilen üç müşrik 652
Bedir'de meleklerin ard arda indiği ve adetleri husûsundaki izahat 484
Bedir'de meleklerin bilfiil savaştığı ile ilgili deliller 484
Bedir'de meleklerin bilfiil savaştıkları 450
Bedir'de meleklerin Müslümanlara yardıma gelişi 487
Bedir'de müminlere gelen uyku hakkında tefsirlerdeki işârî mânâlar 499
Bedir'de müminlerin kaçmalarının asla câiz olmamasının sebebi 517
Bedir'de müminlerin üç yüz onüç kişi oldukları ... 424
Bedir'de Müslümanların karşılaştıkları imkânsızlıklar 424
Bedir'de müşriklerden yetmiş kişi gebertilip, yetmişinin esir alındığı 457
Bedir'de müşriklere ilk saldıranın Umeyr ibni Humâm *(Radıyallâhu Anh)* olduğu 441
Bedir'de müşriklerin korkudan uyuyamamaları .. 433
Bedir'de müşriklerin yıkılacakları yerleri Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in göstermesi 430
Bedir'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ısrarla duâ etmesi 442
Bedir'de sahâbeden bazısının meleklerin seslerini işittiği 448
Bedir'de savaşıp da ölenlere Allâh-u Te'âlâ'nın cenneti vâcip kılacağı 440
Bedir'de şehit olanların adedi, kavimleri ve isimleri 457
Bedir'de teftişe çıkan sahâbe 431
Bedir'de toplam bin melek indiği 447
Bedir'de yağan yağmurun Müslümanlara rahmet, müşriklere gazap olması 433
Bedir'de yakalanan sucuların konuşturulması 431
Bedir'de, Allâh-u Te'âlâ'nın Müslümanlara yardımının altı nevi olduğu 495
Bedir'deki ganîmetler 377
Bedir'deki ganîmetten dolayı çıkan ihtilaf ... 380
Bedir'de esirken müslüman olanların isimleri 698
Beğavî Tefsîri" 192
Bel'am ibni Bâ'ûrâ hakkında ehli tasavvufun işârî mânâları 108
Bel'am ibni Bâ'ûrâ hakkında inen âyet-i celîle 99
Bel'am ibni Bâ'ûrâ'nın dilini çıkarıp soluyan köpeğe benzediğini Allâh-u Te'âlâ'nın bildirmesi 113-114
Bel'am ibni Bâ'ûrâ'nın kâfir olmadan önceki fazîlet ve üstünlüğünü bildiren rivâyetler 99
Bel'am ibni Bâ'ûrâ'nın kıssası 100-101
Bel'âm kıssası hakkında tasavvuf ehlinin işârî mânâları 108
Bel'âm kıssasının âlimlere büyük bir ibret olduğu 108
Bel'am'ın irtid'adından sonra hep dili dışarıda dolaştığı 114
Bel'âm'ın, kendisine verilen nîmetlere şükretmediği için sapıttığı 124
Bel'âm ibni Bâ'ûrâ'yı karısının ifsâd ettiği ... 101
Belâ gelince yalvarıp ağlayan, geçince unutanın en şerli olduğu 254
Belâ-i hasenin îzâhı 534
Belâların âhiretteki azabı nasıl kaldırabileceği 509
Belâların günahlar sebebiyle olduğu 646
Belâların hafif gelmesine kaderin sırrını düşünmenin yardımcı olacağı 305
Belâların ve hastalıkların ruhlar âleminde sahiplerine yerleştirildiği 59
Belânın en büyüğününün peygamberlere ve velîlere geleceği 534
Benî Kureyzâ Yahudilerine verilen hüküm 605
Benî Mustalik gazâsı 237

Bereketin soğuk yemekte olduğu 601
Berk'ın mânâsı 50
Berzah âleminde rızıklandırılanlar 288
Besbes ibni Amr *(Radıyallâhu Anh)*ın gözcü olarak kervana gönderilmesi 419
Besît varlıkların iki türlü olduğu 200
Besmele çekmenin yemeğin sünnetlerinden olduğu 601
Besmelenin, Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın mührünün birinci satırında yazdığı 274
Besûs isimli uğursuz kadının kıssası 105
Beş ğaybî mesele 220
Beşir ibni Hasâsiye *(Radıyallâhu Anh)*ın bî'at için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelmesi 511
Beşler'in varlığına dâir hadîs-i şerîf 181
Bey'atü'r-rıdvan ehlinin fazîlette Uhud ehlinden sonra geldiği 463
Bey'atü'r-rıdvan ehlinin hiç azapsız cennete girecekleri 463
Beydâ denilen mahalde Enfâl Sûresinin nâzil olduğu 373
Beydâ vâdisinde Mehdî'ye karşı çıkarılan bir ordunun batırılacağı 587
Beyhakî *(Rahimehullâh)*ın rivâyetine göre bedir günü meleklerin sahâbelere görünüp teşvik ettiği 503
Beynin üç tabaka üzere yaratılışı 247
Beyt-i Haram'ın mütevellîlerinin kâfirler olamayacağı 681
Beyt-i Makdis 17
Beyt-i Mâmûr'un ulvî ve besît bir varlık olduğu 200
Beyzâvî *(Rahimehullâh)*ın Allâh-u Te'âlâ'nın yakınlığı hakkındaki beyanı 571
Beyzâvî Tefsîri" 385
Bezzâr *(Rahimehullâh)* 373
Bî'at etmenin şartları 511
Bi'r-i Ebî Utbe denilen yerde yaşı küçük olanların geri döndürüldüğü 425
Bid'atlerin ilki 331
Bikâ'î *(Rahimehullâh)* 372
Bilene sormak 281
Bilmenin fazîleti 396
Bin ism-i şerifin Kitap ve Sünnetten cem edildiği 155
Binâ yapımında israf yapmamak 386
Binek edinmek hususunda zevk kapıları açmamak 107
Boğazın yaratılışı 247
Boğulmaktan sığınmak 519
Bolluğun imtihan sebebi olduğu 27
Borcunu vaktinde ödememenin gaflet olduğu 350
Boş konuşmalar yaparak insanların mallarını yemeye çalışanlar 632
Boş konuşmanın yasaklığı 386
Boş şeylerden yüz çevirmek 292
Boş vaktin insanı bozan şeylerden olduğu 595
Bozulmanın yöneticilerden başlayacağı 315
Böceklerden bir kısmının cin olduğu 139
Buhârî" 285
Buht-u Nassar 18-19
Burhanların, düşünce güçlerine gerekli olup mânevî latîfeler için gerekli olmadığı 121
Bükeyr ibni'l-Ahnes *(Radıyallâhu anh)*ın cumâ hakkındaki sözü 350
Bülûğa ermeden ölenlerin âhiretteki durumları .. 72
Bündâr *(Kuddise Sirruhû)*nun istidrâc hakkındaki sözleri 190
Büyü yapmanın helak edici günahlardan olduğu 511
Büyük günahları dahi affettirecek bir istiğfâr 520
Büyük günahların tevbesiz affedilebileceği 38
Ca'berî *(Rahimehullâh)* 373
Ca'fer *(Radıyallâhu Anh)* 269
Ca'fer ibni Muhammed (es-Sâdık) *(Radıyallâhu Anh)*ın, Kālû belâ mîsâkı hakkında babasından nakli 75
Ca'fer-i Sâdık *(Radıyallâhu Anh)* 291
Ca'fer-i Sâdık *(Radıyallâhu anh)* 285
Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)* 516
Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)* 606
Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu anh)* 287
Câbir ibni Semura *(Radıyallâhu Anh)* 366
Câbir ibni Süleym *(Radıyallâhu anh)* 284
Câbiye'de Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın hutbesi 124
Câfer-i Sâdık *(Kuddise Sirruhû)* 577
Cafer-i Sâdık *(Radıyallâhu Anh)* 535
Câfer-i Sâdık *(Radıyallâhu Anh)*ın Allâh aşkıyla hastalanma hakkındaki beyânı 567
Câhilin ölü, elbisesinin de kefeni olduğu 565
Câhillerden yüz çevirmek 285
Câhillerden yüz çevirmek 280
Câhillerden yüz çevirmek 293
Câhillerin adam kılığında görünen hayvanlar olduğu 555
Câmi'u'l-usûl" 69
Caminin yakınında iken cemaati kaçırmanın şakîlikten olduğu 85
Can çeken şeylere daldırmanın, ruhların döndürülmesini alâmeti olduğu 14
Câriye hadîsi 205
Câriyelerin artmasının kıyâmet alâmeti olduğu .. 228
Cebrâîl *(Aleyhisselam)*a "Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hoşnut oluncaya kadar ondan ayrılma" emri 457

Cebrâil *(Aleyhisselam)*ın bin melekle Bedir'de gönderildiği 439
Cebrâil *(Aleyhisselam)*ın bin melekle Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sağ yanına inmesi 447
Cebrâil *(Aleyhisselam)*ın hacamatı emretmesi 316
Cebrâil *(Aleyhisselam)*ın Hubâb *(Radıyallâhu Anh)*ın görüşünü desteklemesi 433
Cebrâil *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere olan kullar 181
Cebrâil *(Aleyhisselâm)*ın Kureyzaoğullarına atıyla hücum etmesi 605
Cebrâil *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e soruları 219
Cebrâil *(Aleyhisselam)*ın sarığının sarı olduğu ve Zübeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın sûretinde olduğu 450
Cebrâil *(Aleyhisselâm)*ın Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın yüzüğü takması 274
Cebrâil *(Aleyhisselam)*ın üç bin meleğin yardım müjdesini vermesi 442
Cebrâil *(Aleyhisselâm)*ın üzüntülü haberi 315
Cebrâil *(Aleyhisselam)*ın, Dıhye *(Radıyallâhu Anh)*ın sûretine girmesi 605
Cebrâil *(Aleyhisselam)*ın, İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın kulağının yarılmasına gülmesi 455
Cebrâil *(Aleyhisselam)*ın, kanadıyla Lût kavmini, nârasıyla da Semûd kavmini helâk ettiği 489
Cebrâil *(Aleyhisselam)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e iki tâifeden birini vaad etmesi 427
Cebrâil *(Aleyhisselâm)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Ebû Süfyân'ın yerini haber vermesi 606
Cebrâil *(Aleyhisselam)*ın: "Kulağa karşı kulak ama yanında kelle de var" demesi 456
Cebrâil ile alış-veriş yapan sahâbî 405
Cebrâil'*(Aleyhisselam)*ın Bedir'de yerle gök arasında sarıklı olarak at koşturduğu 439
Cebrâil'in, melekleri saf düzenine soktuğu 446
Cebriye fırkasının yanlış îtikâdı 527
Cebriye görüşünde olanlara reddiye 63
Cehâletin kalbin ölümü olduğu 565
Cehennem için yaratılanlar 135
Cehennem isminin tahlili 135
Cehenneme haram kılınan kişi 665
Cehenneme, Bedir muhârebesine ve Hudeybiye'ye katılanların girmeyeceği 463
Cehennemin Allâh-u Te'âlâ'nın âhiretteki hapishânesi olduğu 135
Cehennemin, Bâyezîd-i Bestâmî *(Kuddise sirruhû)*yu göreni yakmayacağı 279
Cehennemlik adam ne kadar iyi amel işlese de sonunda cehennem ameliyle bitireceği 132
Cehennemlik olarak yazılanın ne kadar cennetlik amel işlese de cehenneme gireceği 129
Cehennemliklere cehennem amellerinin kolaylaştırıldığı 56
Cehennemliklere, cehennem amellerinin kolay kılınacağı 570
Cehennemliklerin ana rahminde cehennem için yaratıldıkları 128
Cem makamı 533
Cemaat olanın imamın arkasında okumaması gerektiği 329
Cemaatle namaz 404
Cemel günü Talha ve Zübeyr *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şehid edilmesi 583
Cenâzeye katılanın Allâh'tan af sözü aldığı 712
Cennet derecelerinin îzâhı 411
Cennet ehlinin mertebeleri hakkındaki görüşler ... 412
Cennet ehlinin ziyâretleştikleri 410
Cennet istediğiniz zaman Firdevs'i isteyiniz" hadîs-i şerîfi 413
Cennet ve cehennemin hissî mânevî olmak üzere iki kısım olduğu 144
Cennete gireceklerin binde bir olmasının izahı 136
Cennete girenin bile Allâh-u Te'âlâ'nın mekrinden emin olmaması 190
Cennete hesapsız girecek dört kişi 406
Cennete hesapsız girecek olanlar 289
Cennete ilk cömertin gireceği 406
Cennete ilk kimin gireceği husûsunda cennetin kapısında çekişme 406
Cennete Mevlâ'nın rahmeti ile girileceği 353
Cennete veyâ cehenneme kimin gireceğini Allâh-u Te'âlâ'nın bildiğine dâir rivâyetler..... 56-61
Cennete yüzleri ay gibi parlayarak girecek yetmişbin kişilik zümre olduğu 452
Cennete zincirlerle sevkedilen kavmin şaşılacak hâli 54
Cennetin amellere göre bölüşüleceği 353
Cennetin anahtarının Kelime-i tevhîd olduğu 163
Cennetin ekini 49
Cennetin eninin göklerle yerler kadar geniş olduğu 441
Cennetin kapısında şehitlerin kılıçlarıyla boyunlarında olarak izdiham yapacakları 288
Cennetin kerîm olduğu 414
Cennetin kupkuru bir arâzi olduğu, tesbîh etmenin cennette ağaç olduğu 158
Cennetin secde yapanlara âit olduğu 362
Cennetin üç mertebesi bulunduğu 155
Cennetin, Allâh'tan korkanların yeri olacağı 393
Cennetlik adam ne kadar kötü amel işlese de sonunda cennet ameliyle bitireceği 132
Cennetlik olan şehid oğlunun arkasından ağlamayan kadın 441

Cennetlik olarak yazılanın ne kadar cehennemlik amel işlese de cennete gireceği 129
Cennetliklere, cennet amellerinin kolay kılınacağı 570
Cennetliklerin ana rahminde cennet için yaratıldıkları 128
Cennetliklerin cennet ameline muvaffak edildiği 56
Cennetliklerin ve cehennemliklerin yazılı olduğu kitap 132
Cennette alt mertebedekilerin, üst mertebedekileri görürken zorlanacağı 412
Cennette derecelerin yükselme sebepleri 288
Cennette göz görmedik, kulak işitmedik ve kalpten geçmedik nîmetler olduğu 159
Cennette Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e komşu olmak için çok secde yapmak gerektiği 366
Cennette yüz derece olup her derecenin arasının yüz senelik mesâfe olduğu 413
Cennette zikir olmamasının sebebi 347
Cennetteki bir dereceye bütün âlemlerin sığacağı 413
Cennetteki derecelerin arasının yerle gök arası kadar olduğu 413
Cennetteki dört ırmağın Firdevs cennetinden çıktığı 413
Cennetten çıkaran arkadaş 252
Cerîr *(Radıyallâhu Anh)*ın nehy-i ani'l-münkeri terk etmeme hakkındaki rivâyeti 585
Cerîrî *(Kuddise Sirruhû)* 87
Cesâret için savaşmanın Allâh yolunda cihad sayılmadığı 708
Cessâs *(Rahimehullâh)*ın, harpten kaçmanın câiz olup olmadığı halleri beyânı 512
Cevâd" ism-i şerifinin Allâh-u Te'âlâ hakkında kullanılabileceği 165
Cevâmi'u'l-Kelimin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verilmesi 287
Cezâların günahlardan önce takdir edilmesinin izahı 57
Cezîretü'l-Arap'da iki din kalmayacağı 707
Cibrîl *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müşriklerin tuzağını haber vermesi 641
Ciğerin yaratılışı 247
Cihad bünyesinde barınan iki iş 548
Cihad eden insanın en hayırlı kişi olduğu ... 693
Cihad Sûresi 372
Cihad yapmanın, bî'at etmenin şartlarından olduğu 511
Cihâda gidenlerin Allâh-u Te'âlâ'ya yalvarmaları gerektiği 493
Cihâda kuvvet bulmak için ganîmet almaya çalışmak 419
Cihada sabırlı yüz kişinin iki yüze galip geleceği 520
Cihada yardım etmek 405
Cihadda sabırlı bin kişinin iki bine galip geleceği 512
Cihâd-ı asgar ile cihâd-ı ekberin nelerden ibâret olduğu 467
Cihadsız ve sadakasız cennete neyle gireceksin hadîsi 512
Cihat için ata ilk binen sahâbî 232
Cihattan geri kaçarken ölmekten sığınmak 519
Cihattan kaçmanın fitne olduğu 588
Cimâ edip yatışsın diye Âdem *(Aleyhisselam)*a eş yaratıldığı 246
Cin isminin tahlili 135
Cin şeytanları 314
Cinler âyetlerde niye insanlardan önce zikredilir 135
Cinlerden ve insanlardan birçoğunun cehennem için yaratıldığı 128
Cinlere Süleyman *(Aleyhisselam)*ın hükmü .. 302
Cinleri ve insanları Bana ibâdet etsin diye yarattım 132
Cinlerin kavimlerini uyarmaları 338
Cinlerin Kur'ân dinlemeleri 338
Cinlerin Kur'ân dinlerken birbirilerini susturmaları 340
Cinlerin üç sınıf oldukları 139
Cinsî münâsebetin hayız halinde yasak olduğu 378
Cisimlerin ilâh olamayacağı 255
Cömert olmayan eldense kepçenin ondan hayırlı olduğu 368
Cömertin cennete hesapsız gireceği 406
Cumâ günü hutbede konuşmak 333
Cuma günü icâbet saatinin gizlenmesinin hikmeti 223
Cumâ gününün cumâ olduğunu unutanın gâfillerden yazıldığı 350
Cuma hutbesinde konuşmamak 333
Cuma hutbesinde sessiz durup dinlemenin vacip oluşu 332
Cumartesi günü haddi aşanların başına gelenleri beyân eden âyet-i celîleler 14
Cumartesi gününün hile-tuzak günü olduğu 645
Cüheym ibni Salt'ın müşrikleri korkutan rüyâsı ... 425
Cüheyne kabîlesi 419
Cüheyne kabilesi 714
Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)*nun "Güzel belâ"nın ne olduğu sorusuna cevâbı 532

Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)*nun Allâh korkusu hakkındaki sözü 400
Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)*nun Allâh'tan sakınmayla ilgili sözü 634
Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)*nun nihâyetin bidâyete dönüş olduğunu beyânı 83
Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)*nun şükür hakkındaki kıssası 600
Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)*nun tasavvufla ilgili sözü 693
Cüneyd *(Rahimehullâh)* 577
Cüneyd-i Bağdâdî *(Kuddise Sirruhû)*nun Mevlâ'nın sıfatları hakkındaki sözleri 352
Cünüplükten yıkanmanın iman alâmeti olduğu 604
Cüzâm kabîlesi 513
Cüzzâma karşı çörek otunun kullanılışı 494
Çalgıcı kadınlar edinmenin sebep olacağı dünyevî azaplar 14
Çarşıda Kur'ân okumanın mekruh oluşu ... 337
Çiğnemeyi iyi yapmanın yemeğin edeplerinden olduğu 601
Çocuğun kişiyi cimriliğe ve korkaklığa sevk ettiği 613
Çocuğun kusursuz olmasını Mevlâ'dan istemek 244
Çocuğun, kalbin meyvesi ve cennet rızkından olduğu 614
Çocuk çoğaltmaya çalışmanın akılsızlık olduğu 614
Çocuk olarak ölenlerin fıtrat üzere öldükleri 72
Çocuk sevgisi 246
Çocuk sevgisi 252
Çocuk sevgisi 441
Çocukların âhiretteki durumu 130
Çocukların başa geçmelerinin kıyâmet alâmeti olduğu 222
Çocukların fitne ve imtihan olduğu 612
Çocukların ilk olarak bâ harfini öğrenmeleri 94
Çocukların isimleri ile Allâh-u Te'âlâ'ya ortak koşulması 249
Çocukların kabirdeki suâli 72
Çocuklarına mîras bırakmayan Ömer ibni Abdilazîz *(Radıyallâhu Anh)*ın vasiyeti 269
Çokluklarından dolayı müminlerin ucüb ve kendilerini beğendikleri için Allâh'ın yardım etmediği 525
Çörek otunun her derde şifa olduğu 494
Dağları Allâh-u Te'âlâ'nın sâbit kıldığı 219
Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)* 707
Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)*ın cennet ehlinin metrebeleri hakkındaki sözü 412
Dahhâk ibni Müzâhim *(Radıyallâhu anh)*ın çocuğunun kabirde sorguya çekileceğini bildirmesi 72
Dahhâk ibni Müzâhim *(Radıyallâhu Anh)*ın, ilim ve takvâsı sebebiyle Harem'nin efendisi olduğu 499
Damdam ibni Amr'ın Mekke'ye haberci gönderilmesi 420
Damdam ibni Amr'ın müşrikleri korkutan rüyâsı 422
Damra ibni Habîb *(Radıyallâhu Anh)* 349
Danyal *(Aleyhisselam)*ın kuyuya atılması 545
Darîh tâbirinin kabrin ortası hakkında kullanıldığı 166
Dârünnedve'de müşriklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in aleyhine toplanmaları 640
Dâvûd *(Aleyhisselâm)* 17
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ın Âdem *(Aleyhisselâm)*a çok nurlu bir şekilde gösterildiği 60
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ın Câlût'u öldürmesi 531
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ın ömrünün altmış seneden yüz seneye çıkması 60
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ın yeryüzüne halîfe yapılışı 118
Dâvûd ibni Kays ibni Aclân *(Radıyallâhu Anh)* ... 331
Dâvûd-u Kaysarî *(Rahimehullâh)*ın zikir hakkındaki sözleri 351
Deccal'den sonra müslümanlar Yahudilerle savaşmadan kıyâmet kopmayacağı 20
Deccal'ın çıkmasının kıyâmet alâmeti olduğu 221
Deccalın katli 302
Dedelerin bereketiyle torunların korunması 23
Dedelerin günahları yüzünden torunların cezâlandırılması 23
Değirmenlerde Kur'ân okumanın mekruh oluşu 337
Delâil" (Beyhakî) 503
Delil araştırmanın vâciplerin ilki olduğu 203
Delil yokken çarçabuk hüküm vermenin yasaklığı 129
Deliliğin şeytanın dürtüsü olduğu 295
Delillerin fazlalığının yakînin fazlalığını sağlayacağı 397
Denizin karanlıklarından ancak Allâh'ın kurtaracağı 343
Dervişleri katletmek isteyen sultanı kerametlerin nasıl yola getirdiği 647
Develerin uyuz olmasının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sorulması 299
Devenin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itaat edip secde etmesi 559

Deveye bakıp tefekkür edilmesini emreden âyet-i celîle 203
Deveye lânet okumamak 284
Devlet yöneticisine tâzim ve hürmetle gidenin Allâh'tan af sözü aldığı 712
Dil ile yapılan zikir 368
Dilenene vermek 405
Dilin yaratılışı 247
Dille yapılan istiğfarın makbul olmadığı 670
Din ilimleri dışında okunan şeylerin habis olduğu 566
Din ilminin nelerden ibâret olduğu 336
Dîne muhâlif konularda af gündeme getirilemeyeceği 292
Dîne yumuşaklıkla dâvet yapmak 291
Dînî konularda güvenilirliğin sünneti muhafazayla kazanılacağı 684
Dînî makamların üç kısım olduğu 158
Dini muhafaza edenin efendi olacağı 499
Dinsizlerden din işinde yardım istememek 712
Doğacak çocuğa hiçbir korunmanın fayda etmeyeceği 62
Doğru konuşmak 289
Doğru yapmaya çalışmak 132
Doğru yolu putların gösteremeyeceği 273
Doksan dokuz ism-i şerif hadisinin mütevâtir olduğu 156
Duâ edenin okuduğu isimlerin mânâsını bilmesi 165
Duâ yaptırılmayan bir işe duâ yapamamanın hikmeti 241
Duada ellerini kaldıran Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in omzundan şalının düşmesi 483
Duâda Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ellerini kaldırmaktan şalının düşmesi 444
Duâda sığınılması gereken şeyler 519
Duâların Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri ile yapılması 164
Duanın gizli sırlarından bâzıları 157
Duânın kabul edilmemesinin sebebi 283
Duânın kabûlüne vesile olan ism-i şerîf duaları 160
Duânın mı yoksa kadere teslim olmanın mı şerefli daha efdal olduğu 486
Duânın müstecâb olduğu bir an 394
Duânın müstecâb olmasının şartı 319
Duânın şartları 165
Duanın, feleklerin bağladığı düğümleri çözeceği 347
Duâyı Nebevî 571
Duâyı secdede çok yapmak 366
Dullara yardım etmek 257
Dünyâ ahlâkının en şereflisi 281
Dünyâ ehlinde âhireti anlama kâbiliyetinin olmadığı 459
Dünyâ ehlinin ölü olduğu ve onlardan sakınmak gerektiği 591
Dünyâ hırsını ıslâh etmek 388
Dünyâ hırsının kadere rağmen boşuna olduğu 646
Dünyâ işini bilmemenin noksanlık olmadığı 239
Dünyâ sevgisi bütün hatâların başıdır" hadîs-i şerîfi 113
Dünyâ sevgisini, otuz senelik riyâzat ve ibâdetle kalbinden çıkaramayan âbidin kıssası 617
Dünyâ yaşamında genişlik aramanın, sahibini gizli belâlara uğratacağı 107
Dünyâ'nın ehlullâh'a haram olduğu 354
Dünyâ'ya meyledip kötü arzusuna uyanın köpeğe benzediğini bildiren âyetin îzâhı 113-114
Dünyâda inkârcılara rızık kapılarının açıldığı 185
Dünyâdan soğumaya sebep olacak bir amel 317
Dünyâdan uzaklaşmanın, kalbe îman girdiğinin alâmeti olduğu 231
Dünyâlık geniş imkânlara sahip olup da imtihanda olduğunu bilmeyenin aldanmışlığı 649
Dünyânın âhiretin tarlası olduğu 174
Dünyânın bir lâşe ve onun tâliplerinin köpekler olduğu 561
Dünyânın değerinin sivrisineğin kanadı kadar olmadığı 618
Dünyânın dünyâ ehline nasîhati 189
Dünyânın hangi kısmından sakınmak gerektiği 615
Dünyânın kendisine lânet edene lânet ettiği 618
Dünyânın ömrü hakkındaki rivâyet 227
Dünyânın, hayra da, şerre de götüren bir binek olduğu ve ona lânet okumamak gerektiği 618
Dünyâya aldanmama husûsunda Hâfız'ın şiiri 189
Dünyâya düşkün olana vaaz-u nasihatin kâr etmeyeceği 111
Dünyâya harîs olmamak 387
Dünyâya karşı soğukluğu artmayıp, ilmi artanın Allâh-u Te'âlâ'dan uzaklığının artacağı 118
Dünyâya meyledip helâk olan Bel'am'ın köpeğe benzediğini beyân eden âyet-i celîle 113
Dünyâya meyledip, nefsin hevâsına uyanın kötü hâli 121
Dünyâya meyletmenin aldanmak olduğu 646
Dünyâya meylin Bel'âm'a yaptığı gibi diğer âlimleri de bozacağı 113
Dünyâyı idâre eden mânevî kullar 184
Dünyâyı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ne şekilde târif ettiği 615
Dünyâyı terk eder görünmenin mutlaka velilik anlamına gelmeyeceği 272

Dünyâyı terk etmenin tasavvufun esaslarından olduğu 693
Dürru'l-mensûr" 554
Düşmanın bile affını istemek 293
Düşmanına iyilik ve duâ etmek 282
Düşmanlardan korunmak için tilâveti mücerreb olan bir âyet-i kerîme 269
E'ûzü billâh diyenin neleri düşünmesi gerektiği ... 297
E'ûzü billâh" diyenin öfkesinin gideceği 303
Ebkâru'l-efkâr" isimli eserde Âmidî *(Rahimehullâh)*ın Esmâ-i Hüsnânın tespiti hakkındaki beyanları 168
Ebrârın hasenelerinin mukarreblerin seyyieleri sayılacağı 253
Ebû Abdillâh el-Cedelî *(Radıyallâhu anh)* 286
Ebû Abdillâh el-Halîmî *(Rahimehullâh)*ın duânın şartları hakkında "el-Minhâc" isimli eserinde açıkladıkları 165
Ebû Amir ibni Sayfî hakkında indiği rivâyet edilen âyet-i celîle 105
Ebû Azîz ibni Umeyr el-Abderî'in Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)* ile berâber Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hicret için yola çıkması ... 642
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın bâzı şemâili ... 450
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir esirleri hakkındaki istişâresi 461
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın bir ânının bile âl-i Firavun'un müminininden hayırlı olduğu 451
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın cihada teşvik eden istişâresi 427
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın haram sütü kusması 319
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın îmânının bütün insanların îmânından ağır olduğu 396
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın insanların en cesâretlisi olduğu 450
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın kısık sesle namaz kılması 348
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın müşrik olan oğluna kılıç çekmesi ve tek başına Efendimizi koruması 450
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın yardımcılarının iyi kişiler olduğu 493
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın yeni Müslüman olan bir topluluğun ağlaması üzerine ne dediği 395
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, duâsının yeterli olduğu hususunda Efendimiz'i uyarması 483
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, Efendimize Allâh'ın vâdini müjdelemesi 437
Ebû Bekr el-Vâsıtî *(Kuddise Sirruhû)*nun: "Şükür şirktir" sözünün izahı 344
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, melekler içerisinde Mîkâîl'e, peygamberler içerisinde ise İbâhîm ve Îsâ *(Aleyhimesselam)*a benzediği 461
Ebû Bekr el-Vâsıtî *(Radıyallâhu Anh)*ın, kişinin "Hakîkî müminim" sözü hakkındaki görüşü 411
Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*a ârız olan şeytan 306
Ebû Ca'fer *(Radıyallâhu Anh)* 679
Ebû Cehil'e Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: "Sen cehennemliklerden birisin" buyurması 642
Ebû Cehil'in "İki dinden hangisi hayırlıysa ona yardım et" sözü 445
Ebû Cehil'in bu ümmetin Firavun'u olduğu 435
Ebû Cehil'in Dârünnedve'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in katli için istişare verdiği 640
Ebû Cehil'in diyet sâhiplerini ve Kureyş'i savaşa razı etmesi 438
Ebû Cehil'in Efendimizi hiç görmemiş sayıldığı ... 274
Ebû Cehil'in gebertilme hâdisesi 453
Ebû Cehil'in Hâşimoğullarına hakâreti 421
Ebû Cehil'in kendi aleyhine bedduâsı 541
Ebû Cehil'in melekle savaşıp ona kıl kadar zarar veremediği 448
Ebû Cehil'in müşrikleri savaşa zorladığı 422
Ebû Cehl geberirken Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e olan buğzunun arttığını söylemesi 456
Ebû Cehl'i geberten iki genç 454
Ebû Cüreyc *(Radıyallâhu anh)* 284
Ebû Eyyûb *(Radıyallâhu Anh)* 374
Ebû Ğâlib el-Hulcî *(Radıyallâhu Anh)*ın İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyeti 569
Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)* 701
Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*ın kadılığı üstlenmemesi 183
Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*ın Katâde *(Radıyallâhu Anh)* ile münâzarası 409
Ebû Hanîfe *(Rahimehullâh)*ın kıraat husûsundaki görüşü 329
Ebû Hanîfe'nin kendisi ile kıraat hususunda münâzara eden cemaati susturması 331
Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* 712
Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*ın Allâh yolunda nöbet tutma gayreti 711
Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği çok önemli bir hadîs-i kudsî 527
Ebû İsmâîl el-Ensârî *(Radıyallâhu Anh)*ın tevekkül hakkındaki sözü 399
Ebû Keddûs'un şeytanın künyesi oluşu 252
Ebû Kubeys dağı 420
Ebû Leheb'in Bedir'den dolayı perişân olması ve uyuzdan, fecî şekilde gebermesi 485

Ebû Leheb'in Bedir'e Âtike'nin rüyâsından dolayı katılmadığı 422
Ebû Leheb'in leşi gömülemeyince ne yapıldığı 485
Ebû Lübâbe *(Radıyallâhu Anh)*ın Medînede yönetici olarak bırakılması 379
Ebû Lübâbe *(Radıyallâhu Anh)*ın Ravhâ'ya kadar Efendimizin Bedir'de yol arkadaşı olduğu 424
Ebû Lübâbe *(Radıyallâhu Anh)*ın, Bedir'e giderken Ravhâ'dan dönerek Medine'ye halîfe kalması 425
Ebû Lübâbe'nin affolmak için kendini mescidin direğine bağlayıp aç, susuz kalması 604
Ebû Lübâbe'nin tevbesini Allâh-u Te'âlâ'nın kabul etmesi 604
Ebû Mersed *(Radıyallâhu Anh)*ın casus kadını yakalamaya gönderilişi 465
Ebû Mûsâ *(Radıyallâhu Anh)* 667
Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)* 220
Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)* ın dünyâya lânet okumama hakkındaki rivâyeti 618
Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)* 707
Ebû Nu'aym *(Rahimehullâh)* 665
Ebû Osmân *(Kuddise Sirruhû)* 533
Ebû Osman *(Kuddise Sirruhû)* 242
Ebû Osmân *(Kuddise Sirruhû)*nun haram kazanç ile ilgili sözü 594
Ebû Sa'îd (Hasen) *(Radıyallâhu Anh)* 311
Ebû Sa'îd el-Harrâz *(Kuddise sirruhû)*nun kālû belâ mîsâkı ile ilgili sözleri 86-87
Ebû Sa'îd el-Harrâz *(Kuddise sirruhû)*nun zikrin hakîkati hakkındaki sözü 399
Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)* 517
Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)* 693
Ebû Sa'îd ibni Mu'allâ *(Radıyallâhu Anh)* namaz kılarken Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onu çağırması 562
Ebû Sa'îd el-Harrâz *(Kuddise sirruhû)*nun, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'deki duâsı ile ilgili sözü 486
Ebû Sa'id el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)* 626
Ebû Sa'id el-Hudrî *(Radıyallâhu anh)* 283
Ebû Süfyân Bedir günü müşrik iken sonradan Müslüman olduğu 666
Ebû Süfyân Mekke'den çıktığında Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın onun yerini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e haber vermesi 606
Ebû Süfyân'ın kervanının Şam'dan yola çıkması 418
Ebû Süfyân'ın Müslümanlardan korktuğu 420
Ebû Süfyan'ın Uhud günü Araplardan ikibin kişiyi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı harp için parayla tutması 687
Ebû Süfyân'ın, Ebû Cehil'e "Mekke'ye dön" diye mektup yazması 430
Ebû Sühayle *(Radıyallâhu Anh)* ın Hazret-i Ali'den rivayeti 509
Ebû Süleymân-ı Dârânî *(Kuddise sirruhû)*nun şeytandan sığınma hakkındaki ilginç ifâdesi 303
Ebû Tâlib'in Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e "Senin Rabbin ne güzel, O'na iyi bak" demesi 644
Ebû Tâlib-i Mekkî *(Kuddise Sirruhû)*nun fakirliğin kısımları ile ilgili beyânı 615
Ebû Ubeyde *(Radıyallâhu Anh)*ın şehit edilmesi 518
Ebû Ubeyde ibni'l-Cerrâh *(Radıyallâhu Anh)*ın babası ile vuruşması ve onu öldürmesi 451
Ebû Ümâme *(Radıyallâhu Anh)*ın Enfâl Sûresi hakkındaki beyânı 383
Ebû Vâil *(Radıyallâhu Anh)* 330
Ebû Vedâ'a es-Sehmî'nin Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Ebû Yezîd el-Bestâmî *(Kuddise Sirruhû)*nun büyüklüğü 274
Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)* 669
Ebu'l-'Alâ el-Me'arrî'nin âlemler hakkındaki güzel bir şiiri 202
Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)* 328
Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)* 707
Ebu'l-Âs ibni Rabî'in Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Ebu'l-Aynâ *(Rahimehullâh)*ın zâlim hasmını Ahmed ibni Ebî Dâvûd'a şikâyeti 645
Ebu'l-Celd *(Rahimehullâh)* 35
Ebu'l-Hasen el-Bevşencî *(Rahimehullâh)*ın tevhid hakkındaki isabetli görüşü 168
Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî *(Kuddise Sirruhû)*nun duâ ile ilgili sözü 241
Ebu'l-Hüseyin el-Varrâk *(Kuddise Sirruhû)* 242
Ebu'l-Hüseyn el-Verrâk *(Kuddise Sirruhû)*nun Allâh'tan başkasına itimat etmemek ile ilgili sözleri 621
Ebû'l-Yeser *(Radıyallâhu Anh)* ın rivâyet ettiği sığınma duaları 519
Ebu'l-Yeser ibni Amr *(Radıyallâhu Anh)*ın ganîmetler hakkındaki suâli 379
Ebû'n- Necîb Sühreverdî *(Kuddise Sirruhû)*nun fakirlik ve zenginlik hakkındaki tahkiki 616
Ebudderdâ *(Radıyallâhu Anh)* 350
Ebudderdâ *(Radıyallâhu Anh)* 366
Ebudderdâ *(Radıyallâhu anh)* 301
Ebussuûd Efendi *(Rahimehullâh)*ın îman hakkındaki görüşü 397
Ebuşşeyh 639
Ebvâ'da müşriklerin sabahlamaları 425

Ecelin anne karnında yazıldığı 130
Ecelin çarcabuk gelebileceğini düşünmek ... 214
Ecelin ileri-geri yapmayacağı 237
Ecellerin ezelde yazıldığı 65
Ecellerinin yaklaştığını düşünmeyenler 212
Edebi muhafazanın en zor şey olduğu 84
Edebin sonu olmadığı 337
Edebiyatçıları susturan yüce Kitap 268
Edebü'd-dünyâ ve'ddîn" 545
Edep nedir" suâline Hazreti Sehl *(Kuddise sirruhû)*nun cevâbı 84
Ednâ" kelimesinin tahlîli 34
Ehil olmayanlara görev verilmesiyle nedeniyle Osmanlı gibi büyük bir devletin çöktüğü 600
Ehl-i Beyt'in birçok ülkeye dağılmasının hikmeti 27
Ehl-i Kitab ulemâsının dünyâ metaını üç şekilde aldıkları 33-34
Ehli kitâbın kıyâmete, Allâh ve Rasûlüne inanmadıkları, haram edilen şeylere ve hak dine inanmadıkları 709
Ehl-i kitâbın, mahlûkātın en şerlisi olduğu 553
Ehli kitapla savaşın emri ve sebebleri 706
Ehli Kitaptan Kur'ân'a inananların mükâfâtının zâyi edilmeyeceğini bildiren âyetin îzâhı 41
Ehl-i Sünnet îtikādını bilmek gerektiği 566
Ehl-i Sünnet'in kader hakkındaki görüşü ... 135
Ehl-i Sünnet'in kader konusunda huccet aldığı bir âyet-i kerîme 193
Ehli Sünnet'in peygamberlerin ısmeti hakkındaki sözleri 305
Ehl-i Sünnet'in: "Dalâleti Allâh-u Te'âlâ'nın yarattığına dâir" delil aldığı âyet 215
Ehl-i Sünnet'in: "İstitâatın fiille beraber oldu
Ehl-i Sünnet'in: "Kulun bir şey yaratamayacağına" dâir bir delîli 255
Ehl-i Sünnete göre Allâh-u Te'âlâ hakkında mânâsı sahih olan her lafzın kullanılamayacağı 167
Ehl-i Sünnetin kulların bütün amellerini Allâh-u Te'âlâ'nın yarattığı şeklindeki görüşüne delâlet eden bir âyet-i kerîme 135
Ehl-i Sünnetin teşbihle ta'tîl arasında orta yol tuttuğu 167
Ehl-i Sünnetin, günahların tevbesiz de affedilebileceği görüşü 38
Ehlullâh'a dünyâ ve âhiretin haram olduğu 354
Ehlullâhın korkusu 392
el-Adl" ism-i şerîfi 183
Elem neşrah sûresini zorluk içinde olanın okuması 493
el-Fükûk" isimli eserde Sadrüddîn Konevî Hazretlerinin "İnsân-ı kâmil" hakkındaki beyânı 181
el-Kitâbü'l-esnâ fî şerh-i Esmâillâhi'l-hüsnâ" kitabında Kurtubî'nin Esmâ-i İlâhiyye hakkındaki beyanları 165
Elleri ile uzananın uzanamayandan üstünlüğü ... 263
el-Maksadü'l-aksâ fî şerh-i me'ânî esmâillâhi'l-hüsnâ" isimli eserde İmâm-ı Gazâlî'nin Esmâ-i Hüsnâ hakkındaki beyanları 184
Emânete hâinlik etmemek 608
Emânete hiyânetlik etmemek gerektiği 603
Emânetlerin farklılığına göre hâinliğe de farklı anlamlar yükleneceği 609
Emânetlerin ganîmet görülmesinin kıyâmet alâmeti olduğu 228
Emri bi'l mârûf nehy-i anilmünkeri terk edene azap geleceği 283
Emr-i bi'l-mârûf hakkındaki hadîs-i şerîf ve rivâyetler 586
Emr-i bi'l-mârûfu terk etmenin fitne olduğu 584
Emr-i bil'ma'rûfu terkedenlerin günah işleyenlerle birlikte helâk edilip edilmediği 5
Emr-i bil'ma'rûfu terketmenin günah olduğu 10
Emr-i bil'ma'rûfu terketmeyenlerin kurtulduğunu beyân eden âyet-i celîle 9
Emr-i bil'ma'rûfun hangi hallerde terk edilmesi gerektiği 10
Emr-i bilmâruf yapanların eziyetlere sabretmeleri 292
Endülüs'ten Mısır'a giden velinin kıssası.... 617
Endülüs'ün fethi 513
Enes *(Radıyallâhu anh)* 289
Enfâl kelimesinin tahlili 378
Enfâl Sûresinin A'râf Sûresi ile münâsebeti 374
Enfâl Sûresinin âyetlerinin, kelimelerinin ve harflerinin sayıları ve fâsılaları 373
Enfâl Sûresinin fâzîleti ile ilgili rivâyetler ... 373
Enfâl Sûresinin içerdiği maksatlar 375
Enfâl Sûresinin isimleri, iniş yeri ve iniş zamanı ... 372
Enfâl Sûresinin Medîne'de nâzil olduğu 372
Ensardan Bedir'de şehit olanların isimleri ... 457
Ensârın ilk şehidi Hârise *(Radıyallâhu Anh)*ın Firdevs cennetinde olduğu 441
Ensârın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâbî olma sözü 428
Envârü'l-Meşārık" 412
Erîhâ (Yahudilerin sürüldüğü Şam toprakları) 603
Esâfir tepesine doğru Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hareketi 430
Esâtîr" kelimesinin tahlîli 655
Esirlikten fidye verip kurtulduktan sonra müslüman olan sahâbîler 698
Esmâ-i Hüsnâ hakkında geniş îzâhat ve rivâyetler 159

Esmâ-i- Hüsnâ ile Allâh-u Te'âlâ'ya duâ etme emri 147
Esmâ-i Hüsnâdan her bir isim ile o isme uygun bir talepte bulunulacağı 164
Esmâ-i Hüsnâdan her bir isim okunurken mânâsının düşünülmesi 150
Esmâ-i Hüsnâdan önce ve sonra okunacak zikirler 157
Esmâ-i Hüsnânın bilinen tertibi dışındaki diğer tertipler 150
Esmâ-i Hüsnânın insan mazharında tecellî edişi ... 174
Esmâ-i Hüsnânın Tirmizî'de geçen sayımı .. 149
Esmâ-i Hüsnâyı ezberleyenin cennete gireceği 149
Esmâ-i İlâhiyyenin tevkîfiyye olduğu 165
Esmâ-i-hüsnânın Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu ... 147
Esrâru'l-Muhammediyye" 364
Esrâru'l-Muhammediyye" kitabında zikrin faydaları 347
Eş sevgisi 246
Eş'arî mezhebinin Ehl-i Sünnet olduğu 411
Eş'arîlere göre "Hakîkî müminim" sözünün yanlış olduğu 410
Eş'arîlere göre hakîkî müminin, hakkında cennet kesinleşmiş kimse olduğu 411
Eşbâh" 329
Eşcinselliliğin sebep olacağı dünyevî azaplar 14
Eşlerin fitne ve imtihan olduğu 612
Ev döşemekte israf yapmamak 386
Evinde oturup insanların şerrinden emin, insanlar da kendisinden emin olanın Allâh'tan af sözü aldığı 712
Evlatların fitne ve imtihan olduğu 612
Evlenmek hususunda zevk kapıları açmamak ... 107
Evleri mescit yapmak 84
Evliliği çoğaltmaktansa nâfile ibâdetleri çok yapmanın efdal olduğu 621
Evliyâlığın pek kolay olmadığı 272
Evliyânın hicret etmesinin hikmeti 468
Evliyânın rûhâniyetine teveccüh 271
Evliyânın vazifesi 180
Evliyâullâh'a düşmanlık edene, Allâh-u Te'âlâ'nın harp ilan edeceği 527
Evliyâullâhı görenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i görmüş olacağı 277
Evliyâullâhı inkâr edenlerin uğrayacağı istidrâc muâmelesi 191
Evliyâullâhın hürmetine ne türlü belâların def olduğu 182
Evliyaullâhın korkusu 392
Evliyâullâhın mânevî halleri 29-30
Evliyâullâhın mânevî hallerini izah eden beytler 576
Evliyâullâhın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in halîfesi olduğu 277
Evliyâullâhın sûretinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in görülmesi 277
Evliyaullâhın sûretine şeytanın giremeyeceği 278
Evliyaullâhtan bâzılarının senelerce yeyip, içmediği 508
Evliyâya bâzı duâların yaptırılmamasının hikmeti 241
Evliyâya ilham ve işâretler hususunda itiraz edilemeyeceği 470
Evvelki ümmetlere azâbın âcil gönderilişi 22
Eyyûb *(Aleyhisselâm)*a şeytanın musallat olduğu .. 252
Ezberleme gücü 247
Ezeldeki yazının sonuçta zuhur edeceği 344
Ezri'ât (Yahudilerin sürüldüğü Şam toprakları) 603
Fâcirlerin değerli kabul edilmesinin kıyâmet alâmeti olduğu 222
Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın takvâ hakkındaki izâhı 628
Fahrurrâzî Tefsîri" 133
Fâiz alma veya vermenin helak edici günahlardan olduğu 511
Fâiz yemenin sebep olacağı dünyevî azaplar 14
Fâiz yiyenlerin cehennemdeki halleri 200
Fakirliği tercih etmenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sevmenin alâmeti olduğu 560
Fakirliğin hangi şartlarla sevap kazandıracağı 617
Fakirliğin kâfirlikten sonra en şerli şey olduğu 616
Fakirliğin zenginlikten üstün olmasının şartları 617
Fakirlik kendi imanına uygun olanı Allâh-u Te'âlâ'nın zengin etmeyeceği 594
Fala Kur'ân'dan bakmak 545
Fâri'a (Ümeyye ibni Ebi's-Salt'in kızkardeşi) 103
Fâris *(Kuddise Sirruhû)*nun "Sen atmadın Allâh attı" âyeti hakkındaki îzâhı 531
Fâris imparatorluğu güçlüyken Arapların zelil olduğu 599
Fark makamı 533
Farzları sünnetlerle edâ etmenin, hakîkî îmânın şartlarından olduğu 319
Farzları terkin Allâh-u Te'âlâ'ya hâinlik olduğu 609
Farzların, kulu Allâh-u Te'âlâ'ya yaklaştıran en sevimli ibâdet olduğu 527
Fâsıklardan din işinde yardım istememek ... 712
Fâsıkların sayılarının çokluğuna itibar olmadığı ... 179
Fâtıma *(Radıyallâhu Anhâ)*nın müşriklerin, babasını öldürmeye niyetlendiklerini duyunca ağlaması 643
Fâtıma *(Radıyallâhu Anhâ)*nın, Cebrâîl, Mîkâîl ve Rıdvan *(Aleyhimüsselâm)* ile olan ticâreti 405
Fâtiha'nın Kur'ân'daki en büyük sûre olduğu 563

Fâtihasız namaz olmaz" hadîs-i şerîfinin izahı ... 329
Faydalı ilim ... 108
Faydasız adamların yakın edilmesinin kıyâmet alâmeti olduğu ... 222
Fazîletli ameller ... 289
Feleklerin bağladığı düğümleri duanın çözeceği ... 347
Felsefecilerin Allâh-u Te'âlâ hakkında kullandıkları yanlış tâbirler ... 167
Fenâlık çoğaldığı zaman toplu azap geleceği ... 585
Fenhâs ibni Ayzâr'ın İsrâiloğullarını kurtarması ... 102
Ferâiz ilminin şer'î ilimlerden olduğu ... 566
Ferâset ile bâzı ğaybların bildirilebileceği ... 240
Ferîdüddîn-i Attâr *(Kuddise Sirruhû)*nun Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i metheden beyti ... 663
Fetvâ verirken tâvizli olanların şeytanların kardeşleri olduğu ... 315
Fetvânın kalbe danışılması gerektiği ... 626
Fevâidü'l-Kur'ân" ... 337
Feyiz almak için temiz fıtrat gerektiği ... 326
Feyrûz ibni Yezdücerd ibni Behrâm'ın adâleti ... 498
Feyzin kalpten kalbe geçmesinin târifi ... 276
Fıkıh ilminin fazîleti ... 336
Fıkıh ilminin şer'î ilimlerden olduğu ... 566
Fıkıh kelimesinin tahlili ... 137
Fıkıhla meşgul olana has fıkhî meseleler ... 335
Fidye alınarak esirlerin salınması ... 490
Firavun'un sihirbazlarının kader rüzgârıyla tevbe edip kerâmete ermeleri ... 94
Firdevs Cennetinin en üstün mertebe olduğu ... 413
Firdevs-i e'lâ'da olan sahâbî ... 232
Fîrûzâbâdî *(Rahimehullâh)*a göre Enfâl Sûresinin bir isminin Bedir Sûresi olduğu ... 372
Fitne zamânında oturanın (susanın) dolaşandan daha hayırlı olduğu ... 583
Fitne" kelimesinin ne anlamlara geldiği ... 587
Fitneden kaçmak ve sakınmak gerektiği ... 584
Fitnenin hâfızlardan başlayacağı ... 315
Fitnenin Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın zamânında olmayacağı ... 584
Fitnenin uykuda olduğu, onu uyandırana Efendimizin lânet ettiği ... 589
Fudayl ibni Iyâz Hazretlerine yardım etmek için Abdullâh ibni Mübârek'in ticâretle meşgul olduğu ... 182
Fukahânın tilâvet secdesinde okuduğu duâlar ... 364
Furkan gecesinin sabâhı ... 435
Furkan kelimesinin manaları ... 626
Fusûs Şerhi" ... 351
Fuzâle ibni Ubeyd *(Radıyallâhu Anh)* ... 668
Fuzûlî iddiaların istidrâc olduğu ... 191
Fütûh kitapları" ... 372
Fütûhât-ı Mekkiyye"den vasiyetler ... 493
Gaddarlığın insan tabiatı olduğu ... 646
Gâfillerden olmamak ... 341
Gâfillerden olmamak ... 346
Gaflet hakkında Sehl-i Tüsterî *(Rahimehullâh)*ın sözü ... 354
Gafletin üç şeyle olacağı ... 350
Ganîmet taksimi ... 381
Ganîmetin beşte birinin Allâh'a ve Rasûlüne âit olduğu ... 383
Ganîmetin bu ümmete has olduğu ... 378
Ganîmetler hakkındaki hükmü, sahâbeden bâzılarının hoş karşılamadığı ... 417
Ganîmetlere hâinlik yapmamak ... 609
Ganîmetlerin Allâh ve Rasûlüne âit olduğu ... 377
Ganîmetlerin geçmiş ümmetlerde yakıldığı ... 378
Ganîmetlerin taksîmi ... 377
Gaybı Allâh-u Te'âlâ'dan başkasının bilemeyeceği ... 236
Gazab-ı İlâhînin, kişinin kendisine kızmasından daha büyük olduğu ... 436
Gazap ânında sabretmek ... 295
Gazaplananın abdest alması gerektiği ... 303
Gazaya katılanın Allâh'tan af sözü aldığı ... 712
Geçim endişesi taşıyanlara vaazın kâr etmeyeceği ... 43
Geçmiş ümmetlerin çok eziyetler gördükleri halde dinden dönmemeleri ... 543
Gelecekte ne olacağını Allâh-u Te'âlâ'dan başkasının bilemeyeceği ... 220
Gelmeyene gitmek ... 285
Gelmeyene gitmenin cennette yüksek dereceler kazandıracağı ... 288
Gençliğin insanı bozan şeylerden olduğu ... 595
Giyim-kuşamda israf yapmamak ... 386
Giyinmek-kuşanmak hususunda zevk kapıları açmamak ... 107
Gizli zikrin sesli olanından efdal olduğu ... 354
Gizli zikrin tavsiye edildiği hadîs-i şerifler ... 349
Göçük altında kalmaktan sığınmak ... 519
Gök gürültüsü ... 49
Gök gürültüsünün Ra'd isimli meleğin nârası olduğu ... 514
Gök kapıları ... 49
Göklere ve yere bakıp tefekkür edilmesini emreden âyet-i celîleler ... 203
Göklerin melekûtü ... 209
Göklerin ve yerin aksâmının tafsîlatlı olarak açıklaması ... 200
Gömülme yerinin yaratılış toprağı olduğu ... 94
Gönlün îmân etmesi ... 363
Gönül ehlinin mededi ... 272
Gönüllerin Kur'ân'dan vîran kalacağı âhir zaman ... 35

Görmeyen işitmeyen şeylere tapmamak 260
Gösteriş için savaşmanın Allâh yolunda cihad sayılmadığı 708
Göz iltihabına karşı çörek otunun kullanılışı 494
Gözler yaşardığında duânın kabul olacağı .. 394
Gözün göreninin görmeyenden üstünlüğü ... 263
Gözün yedi tabaka üzerine yaratılışı 247
Gusletmenin iman alâmeti olduğu 604
Güçlünün zayıfa vermesi 380
Güleç yüzlü olmak 284
Güleç yüzün insanları elde ettiği 287
Günah işlendiği vakit istiğfâra yapışılması 668
Günah yenilendikçe istiğfarın yenilenmesi gerektiği 668
Günah yükünden ancak sâhibinin mesûl olacağı 590
Günahın bâzen Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşma sebebi olacağı 401
Günahın küçüğü hakir görülerek yapıldığında büyük yazılacağı 670
Günahkâr bir adamın ölüm ânında nasıl affolduğu 670
Günahkâr Müslümanların azâbının sonsuz olmadığı 38
Günahkârlara dünyâda mühlet verilmesinin hikmeti 192
Günahkârları ayıplamamanın dînin direklerinden olduğu 633
Günahkârların korkusu 392
Günahkârlarla kalmayıp herkese isâbet edecek azaptan sakınmak 582
Günahlar açıkça işlendiği zaman azâbın suçlu-suçsuz herkesi kaplayacağı 589
Günahlara daldırmanın, kalplerin döndürülmesini alâmeti olduğu 14
Günahlara ulaşıldığında sevinmenin, kalplerin döndürülmesini alâmeti olduğu 14
Günahlardan peygamberlerin korunmuş olduğu 305
Günahları denizköpüğü kadar olanı da affettirecek bir istiğfar 670
Günahları hakîr görmemek 35
Günahların dert olduğu 668
Günahların mağfireti için şart koşulan hususlar 637
Günahların tümünü affettiren istiğfâr 388
Günahlarından korkan gence Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müjdesi 343
Günahsız bir kulun dahi amelleriyle cenneti hak edemediği 630
Günde on defâ isti'âzede bulunmak 297
Güneş batıdan doğmadıkça kıyâmet kopmayacağı 224
Güneş tutulduğu zaman namaz kılınması 667
Güneşe tapanlara kıyâmet günü ne buyrulacağı ... 261
Güneşin kıyâmet günü getirilmesi 261
Güneşin taşı yâkuta ve cevhere çevirdiği 326
Güneşin üzerine bir kez parladığı öncesinde ve sonrasında parlamadığı yer 49
Güvenmenin âcizlikten olduğu 646
Güzel ahlâkın cem olduğu bir âyet 285
Güzel ahlâkın insanları elde ettiği 287
Güzel ahlâkın üç şeyde toplandığı 284
Güzel belânın ne olduğu sorusuna meşâyıhın cevapları 532
Güzel görülen şeyleri terk etmenin tasavvufun esaslarından olduğu 693
Güzel isimlerin Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğunu beyân eden âyetler 177
Ğanmoğulları 419
Ğarkad ağacının Yahudi ağacı olduğu 20
Ğayb tâbirinin ölüm mânâsına geldiği 238
Ğayba imanın âyet ve hadislerde geçen akıl almaz şeylere de inanmayı gerektirdiği 71
Ğaybı bilmemek ile ilgili rivâyetler 238
Ğayblara Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in muttali olduğu 240
Ğaybları keşfetmek 279
Ğazelî Mahmûd'un Ebu'l-Hasen el-Harkānî *(Kuddise Sirruhû)*yu ziyâreti 274
Ğıfâroğulları 420
ğuna" delîli 258
Habbâb ibni Erett *(Radıyallâhu Anh)*ın Mekke'de çektikleri zorluktan Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e şikâyeti 542
Haber-i vâhid ile rivâyet edilen hadîsin mûteber olduğu 68-69
Habeşistan'a hicret 710
Habîb Ali ibni'l-Hasen el-Attâs Hazretlerinin İsm-i Âzam mecmûası 164
Habîs tâbirinin tahlili 690
Hac yoluna çıkıp yolda ölene kıyâmete kadar hac sevâbı yazılacağı 712
Hacamat olmanın vesveseye iyi geldiği 316
Hacca gitmek 405
Haccı ifsâd etmeden tamamlayanın cennete hesapsız gireceği 406
Haccın kendinden önceki günahları sildiği 697
Hâce Herevî *(Kuddise sirruhû)*nun imtihan hakkındaki veciz sözleri 29
Hâce Herevî *(Kuddise sirruhû)*nun kālû belâ mîsâkı ile ilgili işârî mânâları 91-92

Hâce Herevî *(Kuddise Sirruhû)*nun Mevlâ Te'âlâ'ya münâcâtı 91
Hâce Herevî'nin kālû belâ günü hakkındaki beyânı 80
Hacer-i Esved'i istilâmın ahde vefâdan olduğu ... 72
Hacer-i Esved'in Allâh-u Te'âlâ'nın yeryüzündeki yemîni (kudret eli) olduğu 71
Hacer-i Esved'in gözleri ve dili olduğu 71
Hacer-i Esved'in içerisinde kıyâmete kadar olacakların yazılı olduğu 75
Hacer-i Esved'in yârın kıyâmette şâhitlik yapacağı 71
Haddâdî *(Rahimehullâh)* 682
Haddâdî *(Rahimehullâh)* 18
Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın kālû belâ mîsâkı ile ilgili sözleri 76
Hadîs ilminin fazîleti 336
Hadîs ilminin şer'î ilimlerden olduğu 566
Hadîsi şeriflere îmânın kuvvetli olmasının faydası 494
Hadisleri inkâr edecek kimseler çıkacağı 69
Hadramut beldesi 543
Hâfız *(Kuddise Sirruhû)*nun Allâh-u Te'âlâ'nın müşâhedesini tercih hakkındaki beyiti 354
Hâfız *(Kuddise sirruhû)*nun dünyâya aldanmama husûsundaki şiiri 189
Hâfız *(Kuddise sirruhû)*nun nefisle alâkalı beyti 467
Hâfız *(Kuddise Sirruhû)*nun riyâdan sakınmakla ilgili beyti 544
Hâfız *(Kuddise Sirruhû)*nun vefâ hakkındaki beyiti 326
Hâfız *(Kuddise Sirruhû)*nun, vâsıl olmak için tarîkatın gerekli olduğu sözü 574
Hâfız *(Kuddise sirruhû)*nun, zenginin fakiri gözetmesi hakkındaki beyti 498
Hâfız Şîrâzî *(Kuddise Sirruhû)* 693
Hâfız Şîrâzî *(Kuddise Sirruhû)*nun kalp kırıklığı ile ilgili beyti 539
Hâfız Şîrâzî'nin Süleymân *(Aleyhisselam)*ın saltanatıyla ilgili beyitleri 210
Hâfızlar ve kurrâların üstünlük taslamasının kıyâmet alâmeti olduğu 222
Hâfızların birbirinin gıybetini yapmasının kıyâmet alâmeti olduğu 222
Hâfızların kıyâmete yakın vefatıyla Kur'ân'ın Mushaflardan sökülüp alınacağı 180
Hâfızların, yöneticilerin keyfine uydukları zaman bozulacakları 315
Hâfızlığın fazileti 99
Hafsa *(Radıyallâhu Anha)* 463
Hâh bahçesi 465
Hahamların insanların mallarını bâtıl yollarla yediklerini bildiren âyetler 33
Hahamların rüşvet aldıkları 34
Hâin arkadaştansa sâdık köpeğin daha iyi olduğu 620
Hâinlere güvenilmeyeceği 325
Hâinlik edene hâinlik etmemek 608
Hak üzere âdil davrananlar 178
Hak üzere olan toplulukların evvelki ümmetlerde de olduğu 184
Hak ve hukukun iki kısım olduğu 291
Hakaret edeni bağışlamanın fazileti 289
Hakem ibni Uteybe *(Radıyallâhu Anh)* 687
Hakîkat-ı Muhammediyye 277
Hakîkî mümin olarak sabahlamanın ispatı 410
Hakîkî müminlerin târifini yapan âyet-i celîle 416
Hakîm ibni Hizâm *(Aleyhisselam)*ın Bedirdeki melekler hakkındaki sözü 450
Hakîm ibni Hizâm *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'de müşriklerin safında olup gördükleri 527
Hakîm ibni Hizâm Bedir günü müşrik iken sonradan Müslüman olduğu 666
Hakîm ibni Hizam'ın Bedir'de sulh istemesi ... 437
Hakîm-i Tirmizî *(Kuddise Sirruhû)*nun kālû belâ mîsâkı ile ilgili sözleri 78
Hakîm-i Tirmizî *(Kuddise Sirruhû)*nun, kötü âlimin köpeğe benzetilmesindeki hikmetli sözleri 115
Hakka'l-yakîn ashâbı 324
Hakkı bâtıl, bâtılı hak göstermenin şeytan işi olduğu 321
Hakkın ispâtı ve bâtılın zâil olması ile ilgili rivâyetler 480
Hakkın nidâsını hakkın dilediklerinin duyacağı ... 278
Haksız yere almanın haram olduğu 386
Halebî *(Rahimehullâh)* 336
Half" kelimesi ile "Halef" kelimesinin farkı 32
Hâlid ibni Hişâm el-Mahzûmî'nin Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Hâlid-i Müceddidî Hazretlerinin Hayâlî Hâşiyesi ve tâlîkātı 210
Hallâc *(Kuddise Sirruhû)*ya Allâh sevgisinin sorulması 535
Hallâc'ın İlâhî aşk kurbanı olduğu 576
Hallâc-ı Mansûr *(Kuddise Sirruhû)*nun kendinin öldürülmesini istemesi 567
Halvet yapan bir velînin ilginç kıssası 325
Halvete çekilmek 342
Halvete ne maksatla girileceği 357
Hamamda Kur'ân okumanın mekruh olduğu ... 337
Hamd etmenin yemeğin sünnetlerinden olduğu 601
Hamza *(Radıyallâhu Anh)*dan dolayı inen âyet ... 281

Hamza *(Radıyallâhu Anh)*ın cesedinin parçalanması 281
Hamza *(Radıyallâhu Anh)*ın, Esved ibni Abdil-esed ve Utbe'yi gebertmesi 442
Hanefî imamları 332
Hanefî ulemâsınca harpten kaçmanın câiz olmadığı yerler 513
Hanefîlerin secde âyetlerindeki ihtilaf hakkındaki görüşleri 361
Hanîfiyyet dinini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in getirdiği 105
Hâniye" 699
Hannân tepesinin sağında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in konaklaması 430
Hannâs (şeytanın ismi) 315
Haram giyinenin namazının kabul olmayacağı ... 318
Haram maldan sadaka verenin zararı 319
Haram yiyenin ibâdetinin kabul olmayacağı 318
Haram yiyip tevhid zikriyle onu def ettiğini savunan birinin sapıklığı 36
Haramdan sakınanların fazileti 319
Haram-helâl gözetmemenin haram olduğu 386
Haramlara düşkünlükleri sebebiyle Yahudilerin başına gelenler 14-15
Haramlara karşı soğuk olmanın bir nevi zikir olduğu 354
Haramlardan sakınanların şeytanın vesvesesine karşı nasıl davrandıkları 309
Harbin hîle olduğu 517
Harem-i Şerîf'de av avlamanın sebep olacağı dünyevî azaplar 14
Haremlik-selamlığa riâyet etmeyenler hakkında Ali Haydar Efendi'nin hikmetli bir sözü ... 207
Hâris ibni Hâtıb *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'e katılamama mâzereti 379
Hâris ibni Sa'sa'a'nın hâin arkadaşını köpeğinin öldürmesi 620
Hârise *(Radıyallâhu Anh)*ın annesinin kıssası ... 441
Hârise *(Radıyallâhu Anh)*ın şehid olması ve annesinin Efendimiz'den durumunu sorması 464
Hârise ibni Nûman *(Radıyallâhu Anh)*ın kıssası ve şehâdeti 232
Hârise ibni Nûmân *(Radıyallâhu Anh)*ın, îmânın hakîkatine ulaştığı 410
Hârise ibni Sürâka *(Radıyallâhu Anh)*ın ensârın ilk şehidi olduğu 441
Harp ânında düşmana iftihar ve büyüklük taslamada beis olmadığı 442
Harple ilgili üç fıkhî hüküm 442
Harpte düşmandan alınan atın ganîmet olduğu ... 381
Harpte düşmanla karşılaşıldığında neler yapılacağı 521
Harpte gelen hafif uykunun Allâh-u Te'âlâ'nın güvencesi olduğu 495
Harpte teke tek döğüş için emirden izin almadan öne çıkılabileceği 442
Harpte teke tek döğüşenlere başkasının yardım edebileceği 442
Harpten kaçanların büyük bir azâba uğrayacakları ve yerlerinin cehennem olduğu 515
Harpten kaçmak ile beraber hiçbir amelin fayda vermeyeceği 512
Harpten kaçmanın büyük günah olduğu 511
Harpten kaçmanın büyük günah olduğuna cumhur ülemânın icmâı olduğu 520
Harpten kaçmanın helak edici günahlardan olduğu 511
Harpten kaçmaya iki yerde müsâde edildiği 516
Hasen *(Radıyallâhu Anh)* 265
Hasen *(Radıyallâhu Anh)* 707
Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın "Mümin misin" sorusuna cevâbı 409
Hasen *(Radıyallâhu anh)*ın Bedir ehlinin fazîleti hakkındaki beyânı 42
Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir zaferi ile ilgili şiiri 460
Hasen *(Radıyallâhu anh)*ın mümin ve münâfıkın târifini beyân eden sözü 35
Hâsen *(Radıyallâhu Anh)*ın, Cebrâîl, Mîkâîl ve Rıdvan *(Aleyhimüsselâm)* ile olan ticâreti 405
Hasen ibni Ali *(Radıyallâhu anh)*ın affetmeyi çok sevdiği 281
Hasen ibni Ebi'l-Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın, ilim ve takvâsı sebebiyle Basra'nın efendisi olduğu 499
Hasene" tâbirinin tasavvufî mânâsı 28
Haset etmemek 388
Hasf, mesh ve kazf hakkındaki hadisler ... 13-14
Hassân dağı 100
Hassan ibni Atıyye *(Radıyallâhu Anh)* 404
Hasta ziyâreti yapanın Allâh'tan af sözü aldığı 711
Hastalığın bulaşmamasının ne anlama geldiği ... 299
Hastalık kendi imanına uygun olanı Allâh-u Te'âlâ'nın sağlıklı etmeyeceği 594
Hastalıkları ve sıkıntıları kaldıran bir duâ ... 164
Hastalıkların âhiretteki azabı nasıl kaldırabileceği 509
Hastalıkların insanlara şükretsinler diye verildiği 60
Hastalıkların ve belâların ruhlar âleminde sahiplerine yerleştirildiği 59
Hastayken okuyup ölene şehid sevâbı kazandıracak bir dua 164
Hâşimoğullarını, müşriklerin Bedir'de yanlarına zorla aldıkları 424

Hâşimoğullarının Mekke'deki bütün hayır işlerini üstlendiği 421
Haşr Sûresi'nin son üç âyetini okumanın fazîleti 298
Hâtıb *(Radıyallâhu Anh)*ın, müşriklere mektup göndermesi ve Bedir ehli olduğu için affedilmesi 465
Hâtıb ibni Ebî Belte'a *(Radıyallâhu Anh)*ın müşriklere mektup göndermesi 607
Hâtıb ibni Ebî Belte'a *(Radıyallâhu Anh)*ın cehenneme girmeyeceği 464
Hatîb *(Radıyallâhu Anh)* 639
Hatim esnasında bâzı sûrelerin topluca okunmasının hükmü 336
Hattâbî *(Rahimehullâh)* 306
Havâssın gafleti 354
Havâssın korkusu 392
Havâssu'l-Havas kulların ganîmetleri 388
Havle binti Hakîm *(Radıyallâhu Anhâ)*nın çocuk hakkındaki rivâyeti 614
Havvâ annemizin, Âdem *(Aleyhisselâm)*ın kaburga kemiğinden yaratılması 244
Havva vâlidemizi şeytanın kandırması 251
Havvâ vâlidemizin aldanması 252
Havvâ vâlidemizin her batında bir erkek bir dişi doğurduğu 252
Havvâ vâlidenin yaratılışı 59
Havvât ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın hastalandığı için Bedir'e katılamaması 379
Hayâlî Hâşiyesi" 210
Hayâtü'l-Hayevân" 546
Hayber günü meleklerin sarıklarının kırmızı olduğu 450
Hayber'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yatağında yatan İbni Ebi'l-Hukayk'a dışarıdan attığı oku isâbet ettirmesi 527
Hayberden Yahudilerin sürülmeleri 19
Hayırların Allâh'tan olduğu 112
Hayırlı evlat için duâ 252
Hayırlı insanlara sinir hâlinin ârız olması ... 313
Hayırlı şeyler verilerek yapılacak imtihanlar 30
Hayız hâlinde kadınlara yaklaşılmaması 378
Hayız hâlinin eziyet olduğu 378
Hayra delâlet olan ilhamın melek tarafından olması 316
Hayrın da, şerrin de Allâh-u Te'âlâ tarafından yaratıldığı 529
Hayvânat ve cemâdatın Allâh-u Te'âlâ'dan gafil olmadıklarını bildiren âyetler 142
Hayvanların kâfirlerden üstün olan vasıfları 141
Hayvanların kuvvetli hallerinin harpte müminlere örnek olması 514
Hayvanların, kâfirlerin kendilerine benzetilmesinden şikâyeti 141
Hayy ve Kayyûm isimleri 162
Hâzin *(Rahimehullâh)*ın müteşâbih hadisler hakkında izahı 571
Hâzin Tefsîri" 147
Hazrec kabîlesinin lideri Sa'd ibni Ubâde'nin cihâda teşvik eden sözleri 428
Helak edici olan yedi şey 511
Helâk edilen toplumların neslinin bıra-kılmadığı 13
Helâl harama dikkat etmeyenin hâli 319
Helâl lokma ile duânın kabul olacağı 319
Helâl lokma yemenin, hakîkî îmânın şartlarından olduğu 319
Helâl lokma yemeye teşvik 317
Helâl rızkın ibâdetin onda dokuzu olduğu 319
Helâl yemenin, yemeğin farzlarından olduğu 601
Hemz" kelimesinin tahlili 298
Hendek Harbinde Yahudilerin müşriklerin yanında yer almaları 605
Herem *(Radıyallâhu Anh)* 42
Herevî tefsiri" 702
Herevî Tefsîri'nde Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri hakkındaki beyân 170
Herevî Tefsîri" 196
*Herevî Tefsîri"*nde "Ben sizin Rabbiniz değil miyim" âyetinin îzâhı 89
Hesapsız cennete girenler 289
Hıkem-i Atâiyye Şerhi"nde kalp ordusuyla ilgili mâlûmât 717
Hıkem-i Atâiyye'de istidrâcın beyânı 186
Hıkem-i Atâiyye'den ilhamlarla ilgili hikmetler 635
Hıkem-i Atâiyye" 231
Hınzırın atılganlığı 514
Hırsın insanın dinini bozacağı 113
Hısnü'l-Hasîn" 162
Hıyânet kelimesinin tahlili 603
Hızbü'l-bahr" 269
Hızır *(Aleyhisselâm)*a bâzı ğaybların bildirildiği 240
Hicret etmekte bulunan bereket 467
Hicretin kendinden önceki günahları sildiği 697
Hidâyet edenin sâdece Allâh-u Te'âlâ' olduğu 216
Hidâyet etmenin, Ehl-i Sünnete göre ne mânâya geldiği 123
Hidâyet ve dalâletin yaratılmak bakımından ancak Allâh-u Te'âlâ'dan olduğu 123
Hidâyete kâdir olanın ancak ma'bud olabileceği 260
Hidâyetin Allâh-u Te'âlâ'nın dilemesiyle olduğunu beyân eden âyetler 125

Hidâyetin ancak Allâh-u Te'âlâ tarafından yaratıldığı 215
Hidâyetin ve dalâletin Allâh-u Te'âlâ'nın dilemesiyle olduğu 122
Himmet yüceliğinin îmandan olduğu 142
Hind beldelerinde istedikleri şeye teveccüh ederek ulaşan bir topluluk 52
Hind'in, Hamza *(Radıyallâhu Anh)*ın ciğerlerini yemek için yemin etmesi 442
Hindistan'da Dehnâ mevkii 74
Hirâ dağı beni sever ben de onu severim" hadîsi şerîfi 90
Hîre (Kûfe'ye üç mil mesafede bir yer) 651
Hişâm ibni Amr'ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aleyhine istişâresi 640
Hişam ibni Urve *(Radıyallâhu Anh)* 414
Hitlerin Yahudilere musallat edilişi 19
Horoza Allâh-u Te'âlâ'nın kıyâmette emri .. 228
Horozun fırsatçılığı 514
Hristiyan âlimlerinin vaazı terk ettikleri için helâk oldukları 586
Hristiyanların Muhammed *(Aleyhisselam)*ın vasıflarını gizlemeyeceklerine dâir Allâh'a söz verdikleri 37
Hristiyanların Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâbî olmadıkça sapıklık içinde oldukları 507
Hristiyanların sâdece Allâh'a ve âhirete inanmakla cennete giremeyeceği 204
Hubâb ibni Münzir *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'de kuyuları tutma fikrini vermesi 433
Hubâşe *(Radıyallâhu Anh)* 396
Huccetlerin birbirini desteklemesinin kalbin yatışmasını sağlayacağı 397
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın müşriklere sözü 265
Hudeybiye'de müminlerin bin dörtyüz kişi olduğu 463
Hudeybiye'ye katılanların cehenneme girmeyeceği 463
Hulâsa" 335
Hulâsatü'l-mağnem ve buğyetü'l-mühtem Bismillâhi'l-âzam" nâmında İsm-i Âzam mecmûası 164
Hulûliyye mezhebine reddiye 569
Humeyrâ ismin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından Âişe anamıza kullanılması 249
Humüs âyetinin ganîmetlerin tamamının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tahsisini neshettiği 383
Huneyn günü harpten geri dönenlerden dilediğini Allâh-u Te'âlâ'nın affettiği 517
Huneyn günü meleklerin sarıklarının yeşil olduğu 484
Huneyn'de Allâh-u Te'âlâ'nın müminlere ucüblerinden dolayı yardımını çektiği 525
Huneyn'de Müslümanların çokluklarına güvenmeleri nedeniyle sıkıntıya düştükleri 544
Hurma ağacının aşılanmasına Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müdâhalesi 239
Hurma yemek 84
Hurr ibni Kays *(Radıyallâhu anh)* 285
Hurufât mevkii (Cüheyne kabilesinin toprağı) 714
Hutbe dinlemekle ilgili fıkhî meseleler 335
Hutbe dinlerken salevâtı dilden değil de kalben okumak 333
Hutbe esnâsında duâya âmin dememek 333
Hutbe esnasında konuşanları engellemeyen âlimlerin günahkâr olacağı 333
Hutbe esnasında konuşma yasağının ne zaman başladığı 333
Hutbe esnâsında konuşmamak 333
Hutbe esnâsında namaz 335
Hutbenin Medîne'de vâcip olduğu 333
Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*ın münâfık sözlerinden sakınma hakkındaki beyânı 586
Huzeyfe ibni Yemân *(Radıyallâhu Anh)*ın sahâbenin bağışlandığına dâir rivâyeti 583
Huzeyfe ibnü'l-Yemân *(Radıyallâhu anh)* 283
Hübel putunun yanında zar atılması 422
Hübeyb ibni Îsâf *(Radıyallâhu Anh)*ın Ümeyye'nin devesini ganîmet olarak alması 422
Hüdâ" isminin Allâh-u Te'âlâ hakkında kullanılması 169
Hüseyn *(Kuddise Sirruhû)*nun gizli zikir hakkındaki sözü 354
Hüseyn *(Rahimehullâh)*ın kālû belâ mîsâkı ile ilgili sözleri 86-87
Hüsn-ü hâtime korkusu 347
Hüzeyl kabîlesi 499
Irbâz ibni Sâriye *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tesirli bir vaazını anlatışı 394
Isâm ibni Mustalik'ın Hazreti Hasanın bağışlaması karşısında mahcup olup tevbe etmesi 281
İbâdet artışının müminde korkuyu atıracağı 35
İbâdet için bir vâdiye çekilen kişinin en hayırlı insan olduğu 693
İbâdet lezzetinin bulunmayacağı âhir zaman 35
İbâdet vazifelerinde yorulacak derecede gayretin terk edilmemesi gerektiği 107
İbâdete devam etmenin hakîkî îmânın alâmeti olduğu 232
İbâdetin on kısım olduğu 319
İbâdetin ölünceye kadar devam edeceği 358

İbâdetler kaçırıldığında üzülmemenin, kalplerin döndürülmesini alâmeti olduğu 14
İbâdetteki noksanlık ve bozukluğun, kalbin bozukluğundan olduğu 492
İbâhîm et-Teymî *(Radıyallâhu Anh)*ın "Hakîkî müminiz" sözünü îzâhı 409
İblîs ile şeytanın farkı 301
İblis ve ordusunun müşrikleri coşturması ... 445
İblîs'e güvenmeyip onunla harbetmenin dînin direklerinden olduğu 633
İblis'in Allâh-u Te'âlâ'dan korkması 423
İblîs'in Allâh-u Te'âlâ'ya Âdemoğullarını azdıracağına dâir yemin etmesi 668
İblis'in Cebrâil *(Aleyhisselam)*ı görür görmez ordusuyla berâber kaçması 446
İblîs'in Dârünnedve'ye gelerek müşriklere akıl vermesi 640
İblîs'in insan sûretine girebileceği 640
İblis'in karısı ve zürriyeti olduğu 304
İblis'in Sürâkâ ibni Mâlik sûretinde müşrikleri kandırması 423
İblîs'in yerde ve gökte ibâdet edilmedik yer bırakmadığı 367
İblîs'in, Bedir'de müşrikleri savaşa teşvik edip kandırması 437
İblis'in, meleklerin müşriklere neler yaptığını görünce inek gibi bağırdığı 446
İblîsin denizdeki tahtı 301
İblîsin diğer şeytanlar gibi basit işlerle uğraşmadığı 302
İblîsin kendi ordusunu denetlemesi 301
İblîsin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile özel uğraştığı 302
İbni Abbâd *(Radıyallâhu Anh)* 231
İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*ın bir Yahudiyi münâzarada yenmesi 660
İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*ın Hirakl'in mektubundaki sorularına cevapları 49
İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın ğayb ile ilgili sözleri 238
İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*yı soru sorarak bunaltan adama tepkisi 381
İbni Acîbe Tefsîri" 141
İbni Âtiyye Tefsîri" 147
İbni Berrecan'ın Allâh-u Te'âlâ'ya isnâd ettiği farklı bâzı isimler 164
İbni Bettah *(Rahimehullâh)* 546
İbni binti'l-Meylak Hazretlerinin İsm-i Âzam mecmûası 164
İbni Bünân *(Kuddise Sirruhû)*nun Allâh-u Te'âlâ'nın seçkin kulları hakkındaki beyânı 87
İbni Cüreyc *(Radıyallâhu Anh)* 707
İbni Cüreyc *(Rahimehullâh)* 553
İbni Cüzeyy *(Rahimehullâh)* 265
İbni Ebî Şerik'in Allâh'a ve kitâbına düşman biri olduğu 432
İbni Ebi'l-Hukayk'ın yatağında yatarken Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kale dışından attığı okla gebermesi 527
İbni Ebzâ *(Radıyallâhu Anh)* 665
İbni Fahriddîn er-Rûmî *(Rahimehullâh)*ın tilâvet secdesinin duâları hakkındaki sözü 364
İbni Fârız *(Kuddise Sirruhû)* 294
İbn-i Fârız Hazretlerinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i methiyesi 245
İbni Kesîr Tefsîri" 196
İbni Kuteybe *(Radıyallâhu Anh)* 565
İbni Melek *(Rahimehullâh)* 329
İbni Melek *(Rahimehullâh)* 386
İbni Melek *(Rahimehullâh)*ın amelin devamlılığı hakkındaki sözü 353
İbni Melek *(Rahimehullâh)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sevmek hususundaki sözleri 470
İbni Merdûye *(Radıyallâhu Anh)* 639
İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Cehl'in boynunu kesmesi 454
İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın müşriklere Kur'ân okurken yediği tokat yüzünden kulağının yarılması 455
İbni Muhayrîz *(Radıyallâhu Anh)*ın cennet dereceleri hakkındaki sözü 412
İbni Mülcem'in, Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı şehit etmesi 566
İbni Münzir *(Radıyallâhu Anh)* 639
İbni Münzir *(Rahimehullâh)*ın, îmânın kemâli hakkındaki görüşü 204
İbni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)* 526
İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* 707
İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın iç savaşa katılmaması hakkındaki delili 708
İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın yolculuğa çıktığında yanına bir sefîh almasının hikmeti 290
İbni Rüşd *(Rahimehullâh)*ın îmân-ı taklîdî hakkındaki görüşü 203
İbni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'de meleklerin sarıklarının yeşil, sarı ve kırmızı olduklarını söylemesi 450
İbni Sebe' münâfığının sahâbe arasına fitne soktuğu 583
İbni Semmâk Hazretlerine yardım etmek için Abdullâh ibni Mübârek'in ticâretle meşgul olduğu 182
İbni Sîrîn *(Radıyallâhu Anh)* 361

İbni Şevzeb *(Rahimehullâh)* 290
İbni Uleyye Hazretlerine yardım etmek için Abdullâh ibni Mübârek'in ticâretle meşgul olduğu 182
İbni Uleyye'nin Hârûn Reşîd'den kadılıktan muaf tutulmasını istemesi 183
İbni Vehb *(Radıyallâhu Anh)* 626
İbni Vehb *(Rahimehullâh)*ın İmâm-ı Mâlik'ten nakli 525
İbni Zübeyr *(Radıyallâhu anh)* 284
İbnü'l Fârız *(Kuddise sirruhû)*nun kālû belâ mîsâkı ile ilgili sözleri 93
İbnü'l-Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun secde hakkındaki sözleri 366
İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)*ın ölülerin işitmesi hakkındaki îzâhı 458
İbnü'l-Bennâ *(Rahimehullâh)*ın cahilleri zem hakkındaki şiiri 555
İbnü'l-Beytâr (meşhur tıp âlimi) 560
İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullâh)*ın, Allâh-u Te'âlâ'nın meleklere nasıl savaşacaklarını öğrettiği sözü 503
İbnü'l-Hadramî'nin diyetinin Utbe tarafından verilmek istenmesi 437
İbnü'l-Mubârek *(Rahimehullâh)*ın, Sevrî *(Radıyallâhu Anh)*a soruları 632
İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)* 699
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a fidye olarak gönderilen koç 49
İbrâhîm *(Aleyhisselam)*a İshâk *(Aleyhisselam)*ın bağışlanması 378
İbrâhim *(Aleyhisselâm)*a melekûtun gösterilmesi ... 211
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a ve Kâ'be'ye en yakın olanın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve müminler olduğu 681
İbrâhîm *(Aleyhisselam)*ın babasını uyarması ... 260
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın dininin hanîfiyyet olduğu 105
İbrâhim *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere olan kullar ... 181
İbrâhîm *(Aleyhisselam)*ın ölüleri nasıl dirilttiğini göstermesini Allâh-u Te'âlâ'dan istemesi 483
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın putları kırması 257
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın putperestleri uyarması .. 257
İbrâhîm (Neha'î) *(Radıyallâhu Anh)* 330
İbrâhîm *(Rahimehullâh)* 328
İbrâhîm el-Ğıfârî'nin amcaoğlunun meleklerin Bedir'de indiğini görünce Müslüman olması .. 447
İbrâhîm en-Neha'î *(Radıyallâhu Anh)*ın, ilim ve takvâsı sebebiyle Kûfe'nin efendisi olduğu 499
İbrâhîm ibni Edhem *(Kuddise Sirruhû)*nun sarayının kenarında yatan fakiri görüp ibret alarak tacı tahtı terk etmesinin hikâyesi 632
İbrâhim ibni Edhem *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadîs 280
İbrâhim ibni Yûsuf *(Radıyallâhu anh)* 221
İbrâhîm Kûrânî Hazretlerinin irâde-i cüziyye hakkındaki beyânı 237
İcâbetin (Allâh'ın dâvetine yönelmenin) dört kısım olduğu 577
İcmâ-ı ümmetin geçmiş ümmetlerde de huccet olduğu 179
İftihar ve kibrin meşrû olduğu yer 442
İftirâ atmanın helak edici günahlardan olduğu ... 511
İftitah tekbiri esnâsında neler düşünüleceği ... 165
İhlâslı olmak 289
İhramlıyken av avlamanın sebep olacağı dünyevî azaplar 14
İhsâ" tâbirinin mânâları 150
İhsân makamı 158
İhtilaflar çıkınca evden çıkmamak ve insanlardan uzağa çekilmek gerektiği 693
İhtiyâr" 335
İhvan bozulduğunda insanlardan uzak durmanın fazileti 693
İhvâna haset etmemek 388
İhyâ" kitabında kalbin acayiplikleri konusu 575
İkan mertebesine kavuşmak 212
İki kere doğmayanın melekût âlemine giremeyeceği 212
İkindi ve sabah namazlarında meleklerin birleştiği 346
İkrime *(Radıyallâhu Anh)* 292
İkrime *(Radıyallâhu anh)*ın İbni Abbâs *(Radıyallâhu anh)*ı görüşünden döndürmesi 6
İkrime ibni Ebî Cehil Bedir günü müşrik iken sonradan Müslüman olduğu 666
İlhâd tâbirinin izahları 166
İlhâd yapanların terk edilmesi gerektiği 168
İlhâm ile bâzı ğaybların bildirilebileceği 240
İlham ve işâretler hususunda, evliyâya itiraz edilemeyeceği 470
İlhâmın velîlerin kaynağı olduğu 324
İlhamları Allâh-u Te'âlâ'nın kalplere ulaştıracağı ... 503
İlhamların iki kısım olduğu 316
İlim sâhiplerinin insanların mallarının kirine bulaşmaktan ihtiyaçsız bırakıldığı 114
İlim ve amel olmadan Allâh-u Te'âlâ'ya sığınılamayacağı 296
İlimin dilde ve kalpte olan iki kısmını beyân eden hadîs-i şerîf 100
İlimle hayat bulmayanın ölü olduğu 592
İlimle mağrur olmamak 121
İlişkiyi keseni aramak 281

İlk yaratılanın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rûhu olduğu 245
İlmi artıp dünyâya karşı zühdü artmayanın Allâh-u Te'âlâ'dan uzaklığının artması 118
İlmi dünyâ talebine aracı yapanların kötü durumu 114
İlmi ile amel eden âlimin üstünlüğü 406
İlmi kendisine fayda vermeyen âlime kıyâmette en şiddetli azâbın yapılacağı 108
İlmî müzâkerelerin âdâbı 337
İlm-i nâfiin kalp ilmi olduğu 100
İlmin fayda verenini talep etmek 363
İlmin kimseden soyulup alınmayacağı, ancak kişinin kendisinin ondan ayrılacağı 100
İlmin nefsin arzusuyla karışmaması gerektiği 120
İlmin ölü kalpleri dirilttiği 566
İmam minbere çıkınca susmak 334
İmama uyanın açık ve gizli namazlardaki kıraati 329
İmâma uyanın kıraati 329
İmama uyanın kıraatinin tahrîmen mekruh olduğu 329
İmâm-ı Ahmed *(Radıyallâhu Anh)*ın tilâvet secdeleri hakkındaki görüşü 361
İmâm-ı Atâ *(Rahimehullâh)* 283
İmâm-ı Âzam *(Radıyallâhu Anh)*ın tilâvet secdeleri hakkındaki görüşü 361
İmâmı Âzam *(Rahimehullâh)*ın kıraat husûsundaki görüşü 331
İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*ın Allâh'a inanmayanlarla mücâdelesi 210
İmâmı Âzam*(Radıyallâhu Anh)*a göre mürtedin Müslüman olması durumundaki hâli 699
İmâm-ı Bâcî *(Rahimehullâh)*ın îmân-ı taklîdî hakkındaki görüşü 203
İmâm-ı Buhârî *(Rahimehullâh)*ın îman hakkındaki görüşü 203
İmâm-ı Ebû Yûsuf *(Rahimehullâh)*ın kıraat husûsundaki görüşü 331
İmâm-ı Gazâlî *(Rahimehullâh)*ın Allâh-u Te'âlânın isimleri hakkındaki beyânı 170
İmâmı Gazâlî *(Rahimehullâh)* 693
İmâm-ı Gazâlî *(Rahimehullâh)*ın kalbin halleri ile ilgili sözleri 575
İmâm-ı Ğazâlî *(Kuddise sirruhû)*nun dil ile yapılan zikir hakkındaki sözü 368
İmâm-ı Ğazâlî *(Rahimehullâh)*ın Âdem*(Aleyhisselam)*a meleklerin secde etmelerinin îzâhı 360
İmâm-ı Ğazâlî'nin Bel'am ibni Bâ'ûrâ hakkındaki beyanları 107
İmâm-ı Habbâzî *(Rahimehullâh)*ın tilâvet secdesi hakkındaki sözü 365
İmâm-ı Kuşeyrî *(Rahimehullâh)*ın "Rızk-ı kerîm" cümle-i celîlesine îzâhı 414
İmâmı Malik *(Radıyallâhu Anh)* 626
İmâm-ı Muhammed *(Rahimehullâh)*ın kıraat husûsundaki görüşü 331
İmâmı Mukâtil *(Rahimehullâh)* 682
İmâm-ı Mukâtil *(Rahimehullâh)* 262
İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* 311
İmâm-ı Mücâhid'in ganîmet hakkındaki sözü 381
İmâm-ı Nâfi' *(Rahimehullâh)* 290
İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)* 334
İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)*ın Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri hakkındaki sözü 155
İmâmı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun, müşriklerin ölen çocukları hakkındaki görüşü..... 72
İmâmı Râğıb *(Rahimehullâh)* 603
İmâm-ı Şa'bî *(Rahimehullâh)* 337
İmamı Şâfi'î *(Rahimehullâh)*ın hadis rivâyeti husûsundaki bir sözü 69
İmâmı Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)*a göre mürtedin Müslüman olması durumundaki hâli 699
İmâmı Şafi'î *(Radıyallâhu anh)*ın köpeklerin insanlardan iyi olduğunu bildiren şiiri 116
İmâm-ı Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)*ın tilâvet secdeleri hakkındaki görüşü 361
İmâm-ı Şâfi'î *(Rahimehullâh)* 334
İmâmı Şâfi'î'nin ümit kesmemek hakkındaki beyitleri 701
İmâm-ı Yâfi'î *(Rahimehullâh)* 22
İmâm-ı Zeccâc *(Rahimehullâh)* 298
İmâmı Zeccâc *(Rahimehullâh)*ın Mevlâ'nın katındaki melekler hakkındaki görüşü 359
İmâm-ı Zührî *(Rahimehullâh)* 378
İmâm-ı Zührî *(Rahimehullâh)*ın tilâvet secdesi hakkındaki sözleri 362
İmamın kıraatinin cemaatin kıraati yerine geçtiği 329
İman edenlere şeytanın musallat olamayacağı 307
İman edip amel-i sâlih işleyenlere vaad edilen mükâfatlar 636
İman kalbe girince kalbin genişlemesi 231
İman kalbinde nurlanan bir kul Hârise 410
İman kulağı ile dinlemek 338
İman makamı 158
İman nîmetine hamdetmekten daha sevgili bir söz olmadığı 124
İman nurlarının kimler hakkında artıp eksileceği 401
İman sâhipleri için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müjdeci olduğu 241
İmân-ı hakîkî iddia edenler hakkında büyüklerin sözleri 409

Îmân-ı hakîkînin târifi 397
Îmânı hakîkiye ulaşanların cennetteki makamları 412
Îmânı ikrar lafzı husûsunda mezheplerin farklı görüşleri 408
Îmân-ı kâmil kazanmak için nelere riâyet edileceği 396
Îmânı yakîn 231
Îmânı yakînî hakkında İbni Âbbâd *(Radıyallâhu Anh)*ın sözü 231
Îmânın amelle kemâle ereceği 404
Îmânın artıp eksilmemesinin ne anlama geldiği ... 396
Îmânın artıp eksilmeyeceği 395
İmanın geçmişteki günahları sildireceğinin delili 699
Îmânın hakîkati 232
Îmânın hakîkatine ulaşmanın dört şartı 319
Îmânın hakikatine ulaşmanın şartları 289
Îmânın kemâlinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i nefsinden çok sevmedikçe mümkün olamayacağı 470
İmânın kemâlinin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i babadan, çocuktan ve her şeyden çok sevmedikçe hâsıl olmayacağı 621
Îmânın ne zaman fayda vermeyeceği 224
Îmânın nûrunun artacağı ve eksileceği 396
Îmânın sahih olabilmesi için îmânın delil ve nazarla olmasının şart olmadığı 207
Îmânın tadını bulduracak üç şey 621
Îmânın tefekkür ve delil ile kazanılmasının, taklit yolu ile olandan daha üstün olduğu 200
Îmânın üç kısım olduğu 401
Îmânın zikirle kuvvetlenmesi 345
Îmânın, taklit ile mi istidlal ile mi olacağı husûsunda ulemânın ihtilâfı 203
İmanında sâdık olanın azap görmeyeceğine dâir bir delil 670
İmanlı olanın yârına çıkamayacağını düşünmesi 233
Îmanlı olarak sabahlamak 233
Îmansız topluma âyetlerin fayda etmeyeceği 215
İmtihanda olduğunu bilmeyenin aldanmış olduğu 648
İmtihanın iyiliklerle de, kötülüklerle de yapılacağı 28
İmtihanın kaç şekilde tahakkuk edeceği 622
İmtinân cenneti 158
İnananlara dünyâda da, kıyâmette de sürekli yardım edileceği 703
İnananlara Kur'ânın hidâyet ve rahmet olduğu 322
İnfâk tâbirinin hangi amellere tâbi olduğu .. 405
İnsaflı insanların güçsüz kalmasının kıyâmet alâmeti olduğu 222
İnsan cinsinin bir erkek ve bir dişiden yaratıldığı 244
İnsan isminin tahlili 135
İnsan şeytanı 314
İnsanda rûhânî ve cismânî iki cihet bulunduğu .. 142
İnsanın Allâh-u Te'âlâ'nın müşâhedesini bilmesi 354
İnsanın ana rahminde yazılan mukadderâtından başka bir amel işleyemeyeceği 129
İnsanın çürümeyecek tek yerinin kuyruk sokumu olduğu ve kıyâmette o parçadan tekrar diriltileceği 459
İnsanın kudretini ortaya koyan uzuvlar 263
İnsanın kudretinin Allâh-u Te'âlâ'nın dilemesi ile olduğu 237
İnsanın putlardan üstün olduğu 264
İnsanın yaptığının karşılığını bulacağı 174
İnsanın yaratılış tavırları 207
İnsanın yaratılışı hakkındaki sözler 207
İnsanın yaratılışındaki merhaleler 247
İnsanlardan her birine mutlaka bir şeytan görevlendirildiği 306
İnsanlardan uzaklaşmadıkça dînin muhâfaza edilemeyeceği bir zamânın geleceği 29
İnsanların cennet ve cehennemde iki yerleri olduğu 158
İnsanların en şerlisinin sıfatları 254
İnsanların eşit olmamasının hikmeti 74
İnsanların kıyâmet şiddetine ansızın yakalanacağı 225
İnsanların şerlerinin birbirleriyle def edildiği 536
İnsanların üç sınıf olduğu 139
İnsanların ve cinlerin ibâdet için yaratılmış olduğuyla, birçoğunun cehennem için yaratılmış olduğunu açıklayan âyetlerin arasının nasıl birleştirileceği 132
İnsanların, mukarreb meleklerin bile ulaşamayacağı kemâlâta ulaşacak kâbiliyette olduğu .. 559
İnsânü'l-Kâmil" 276
İnşallâh müminim" sözünün Hanefî'ye göre yanlış olduğu 408
İntikam almaktan vazgeçenin güzel âkıbeti ... 311
İpek giymenin sebep olacağı dünyevî azaplar 14
İrâde-i cüziyyenin mükâfat ve cezâ için devrede olduğu 130
İrâdeyi terk etme makamı 468
İrfan ehlinin tevekkülü 401
İsâ *(Aleyhisselam)* ininceye kadar bu ümmetten hak üzere bir cemaat bulunacağı 179

Îsâ *(Aleyhisselam)*a ölünceye kadar namaz ve zekât emri 358
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ı öldürme teşebbüsü 17
İsâ *(Aleyhisselam)*ın Deccalı nasıl yok edeceğini Mîraçta Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e anlatması 221
Îsâ *(Aleyhisselam)*ın kıyâmete yakın öleceği 302
Îsâ *(Aleyhisselam)*ın ölüleri diriltmesi 530
Îsâ *(Aleyhisselam)*ın ölüleri diriltmesi 302
Îsâ *(Aleyhisselam)*ın sofrası 556
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ile Yahyâ *(Aleyhisselâm)*ın karşılaşması 21
İsfendiyar kıssalarını dinleyen Nadr'ın, Kur'ân'ı onlara benzetmesi 651
İsim çokluğunun müsemmânın fazlalığına delâlet etmediği 148
İsim takarken şirk içeriğinden sakınmak 250
İsimle müsemmânın farklı şeyler olduğu ... 156
İsimlerin en güzellerinin Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu 147
İslam dini yeryüzüne hâkim oluncaya kadar savaşın" emri 706
İslâm makamı 158
İslâm nîmetine hamdetmekten daha sevgili bir söz olmadığı 124
İslâm'a ilk girildiğinde kalbinin yumuşayacağı .. 395
İslâm'ı zayi edenin gözden düşeceği 499
İslâm'ın dâima üstün kalacağı 179
İslâm'ın emirlerini zayi edenlerin istidrâca çarpılacağı 186
İslâm'ın hâkimiyetinin tamamlanacağını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vaad etmesi 543
İslâmın azîz olduğu ilk vâkıa 419
İslâmın girmediği hiç bir evin kalmayacağı 709
İslâmın kendinden önceki günahları sildiği 697
İslâmın kıyâmete yakın yeryüzüne hâkim olacağı 707
İsmâîl Hakkî *(Kuddise Sirruhû)*nun şeytanın secde etmemesi ile ilgili sözleri 367
İsm-i âzam hakkındaki îzâhat ve rivâyetler 160
İsm-i âzam okuyarak dünyâlık bir şey istememek 160
İsm-i âzamın Kur'ân'daki üç sûrede bulunduğu ... 162
İsmi e'zam duâsını bilen Bel'am ibni Bâ'ûrâ'nın helâki 101
İsraf yapmanın yasaklığı 386
İsrâfil *(Aleyhisselam)*ın bin melekle Bedir'de gönderildiği 439
İsrâfil *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere olan kullar 181
İsrâfîl *(Aleyhisselam)*ın savaşta hazır bulunup savaşmayan büyük bir melek olduğu 447
İsrâîl devletinin durumu 18-19
İsrâîlin Amerika ve Avrupanın himâyesi altında yaşayabildiği 19
İsrâiloğullarından yüz adam öldürüp tevbe eden adamın hikâyesi 700
İsrâiloğullarının namazda konuştukları 332
İsrâiloğullarının, hangi kavimlerin ve kralların kahrına uğradığı 18
İsteyene vermek 405
İsti'âzede bulunana melek görevlendirileceği 297
İsti'âzenin mânâları 296
İsti'âzeyi emreden âyetler 310
İstidlâlin vâciplerin ilki olduğu 203
İstidrâc alâmetlerinden olan bir hal 40
İstidrâc hakkında büyüklerin sözleri 190
İstidrâc hakkındaki rivâyetler 186
İstidrâc ile mekrin farkı 649
İstidrâc kelimesinin tahlili 186
İstidraçtan korkmanın müminin sıfatlarından olduğu 187
İstiğfar ettiği sürece ümmete azap gelmeyeceği 667
İstiğfâra devam eden kullar ne kadar günah işleseler de Allâh-u Te'âlâ'nın onları affedeceği 668
İstiğfâra devam edenin sıkıntısının açılacağı, kederine ferahlık ve rızkına bolluk verileceği 669
İstiğfârı unutmanın istidrâc sebebi olduğu .. 187
İstiğfarın Allâh katında en sevimli bir şey olduğu 669
İstiğfârın bu ümmetin iki güvencesinden biri olduğu 665
İstiğfârın bu ümmette kıyâmete kadar kalacağı 667
İstiğfârın devâ olduğu 668
İstiğfârın faydaları 665
İstiğfarın ölüm ânına denk gelmesinin mağfirete vesile olacağı 670
İstikâmet aramak 353
İstikâmetin şart olduğu 319
İstişârenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çok önem verdiği bir konu oluşu 428
İsyanlarda ısrarcı olmanın, kalplerin döndürülmesini alâmeti olduğu 14
İş yaparken Kur'ân okumanın hükmü 337
İşârî mânâların meşrûiyetinin delili 628
İtâati terketmemenin dînin direklerinden olduğu 631
İtibar düşkünlüğünün insanın dinini bozacağı ... 113
İtkân" 337
İyi adama iyi malın güzel olduğu 616
İyi kulları Allâh-u Te'âlâ'nın sâhiplendiği ... 268
İyi kulların kalplerinde sevimli olmanın sünneti muhafazayla kazanılacağı 684

İyi ve kötü herkesin dünyâdan nasipleneceğini beyân eden hadîsi şerif 33
İyiliğe karşı iyilik yapmanın gerçek sıla-i rahim sayılmadığı 288
İyiliği basite almamak 284
İyiliği emredip kötülükten nehyetmek 283
İyiliği emretmek 280
İyiliğin karşılıksız kalmayacağı 283
Kâ'be'nin gerçek sahiplerinin takvâ sahipleri olduğu 676
Kâ'be'yi ziyaretten müminleri men edenlerin Kâ'be'nin mütevvelisi olamayacakları 676
Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* 670
Kâ'be'nin toprağının, yeryüzünde yaratılan ilk toprak olduğu 94
Kabalığı bırakmak 291
Kâbe'yi takvâ sahiplerinin koruyacağı ve idâre edeceği 674
Kabre konulan ölünün, dönen arkadaşlarının ayak seslerini işittiği 459
Kabristanlarda Kur'ân okumak 336
Kader hak olduğuna göre dünyâ hırsının boşuna olduğu 646
Kader hakkında Ehl-i Sünnet'in görüşü 134
Kader hakkındaki hadîs-i şerîf 132
Kader hususunda Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın açık beyânı 124
Kader konusunda Ehl-i Sünnet'e huccet olan bir âyet-i kerîme 193
Kader rüzgârının birçok acayiplikler ortaya çıkaracağı 108
Kadere kızmanın fakire azap sebebi olacağı 618
Kaderin cebr anlamına gelmediği 130
Kaderin getireceklerinden dâima endişeli olmak 192
Kaderin ne anlama geldiği 130
Kaderin ne olduğu sorusuna Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cevâbı 570
Kaderin sırrını anlayanlara musîbetlerin hafif geleceği 305
Kaderin tesbitinin bittiği 264
Kaderiyye fırkasının Allâh-u Te'âlâ'nın minetini görmemesi 538
Kaderle ilgili İbnü'l-Arabî'nin güzel bir açıklaması 57-58
Kaderlerin, göklerin ve yerlerin yaratılışından ellibin sene önce yazıldığı 129
Kadının erkeğin eğe kemiğinden yaratıldığı 244
Kadının yaratılmasındaki hikmet 244
Kadınlara tefekkür nazarıyla bakılamayacağı 207
Kadınların yönetici olmalarının kıyâmet alâmeti olduğu 222
Kâdi Ebû Bekir *(Rahimehullâh)* 546
Kadir gecesini Hacerü'l-Esved yanında ihyâ etmekten daha hayırlı bir amel 711
Kadir gecesinin gizlenmesinin hikmeti 223
Kâdir olanın ancak Allâh-u Te'âlâ' olduğu 265
Kâdisiye vakası 372
Kâfi" 335
Kâfir de olsa insanın yakılmasının asla doğru olmadığı 504
Kâfir ile hidâyet arasına Allâh-u Te'âlâ'nın perde koyduğu 569
Kâfir ile muttaki mümin arasındaki fark 315
Kâfir orduları kalabalık olsa da onlara arka dönülüp kaçılmaması gerektiği 510
Kâfir sultânın kerâmet sâhibi velînin karşısında âciz kalışının hikâyesi 646
Kâfir, Müslüman olduğu zaman üzerinde geçmişteki bir hak kalmayacağı 699
Kâfirin kalbinin ölü olduğu 115
Kâfirin ölü olduğu 564
Kâfirler belki döner diye Allâh-u Te'âlâ'nın kâlû belâ mîsâkını anlattığı 98
Kâfirler fırkasının murdar sayıldığı 691
Kâfirler hayvanlar gibidir, hattâ hayvanlardan daha aşağıdır" âyetinin îzâhı 139
Kâfirler hoş görmese de, Allâh-u Te'âlâ'nın hakkı getirip, bâtılı zâil edeceği 479
Kâfirler ile köpek arasındaki benzerlikler 113
Kâfirlerden cehenneme sonra girenlerin önce girenlere lânet okuyacağı 145
Kâfirlerden savaşta alınan malın ganîmet olduğu 378
Kâfirlere Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uyarıcı olduğu 241
Kâfirlere vaaz edenin, hayvanlara bağıran çobana benzediği 554
Kâfirlerin "Kur'ân hak ise gökten bize taş yağdır" diye kendilerine beddua etmeleri 658
Kâfirlerin Allâh yolundan engellemek üzere büyük paralar harcadıkları 686
Kâfirlerin Allâh-u Te'âlâ katında en şerli yaratık olduğu 556
Kâfirlerin diğer kâfirlere karşı Müslümanlarla birlikte harbe katılmasının uygun olmayacağı 426
Kâfirlerin hayvanlardan daha sapık olduğunu bildiren âyet-i celîle 128
Kâfirlerin hîlelerini Allâh-u Te'âlâ'nın zayıflattığı 538
Kâfirlerin istiğfârının bir işe yarayıp yaramayacağı 665
Kâfirlerin kalpleri vardır anlamazlar sözünün îzâhı 136

Kâfirlerin kalplerinin kötü ahlâklarla dolup taştığı 627
Kâfirlerin kalplerinin, gözlerinin ve kulaklarının işlemez halde olduğu 131
Kâfirlerin kālû belâyı hatırlamadıkları halde ondan nasıl mesul olacakları 75
Kâfirlerin kendi belâlarını istemesi 542
Kâfirlerin kendilerine verilen uzuvlardan istifâde edemediklerini bildiren âyetler 138
Kâfirlerin kıyâmet günü bir mâzeret ortaya atamayacakları 131
Kâfirlerin kibrinden secde yapmadığını bildiren âyetlerde secde yapmak 361
Kâfirlerin Kur'ân okunurken gürültü yapması ... 337
Kâfirlerin müminlerden fazla olmasının hikmeti 135
Kâfirlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e komşuluk sebebiyle dünyâda azaba uğratılmamaları 664
Kâfirlerin şeytanın kardeşleri olduğu 314
Kâfirlerin, hayvanlar gibi hattâ daha alçak oldukları 554
Kâfirlerin, müminlerin cehennemden kurtuluş fidyesi olacağı 136
Kâfirlerle muhârebede yapılması gerekenler 490
Kâfirlerle savaş emri 706
Kâfirliğe dönmeyi ateşe atılmak gibi kerih görenin imânın tadını bulacağı 621
Kâfirlik fitnesi 315
Kâfirlik üzere ölecekleri bilinen kimseler hakkında bir âyet-i kerîme 134
Kalbe gelen ilhamların iki kısım olduğu 316
Kalbe şeytanın vesvese vermesi 316
Kalbi kırık olmanın fazileti 193
Kalbi nurlandıracak bir amel 319
Kalb-i selîmden başka hiçbir şeyin fayda vermeyeceği 623
Kalbimi kaybettim" sözünün îzâhı 575
Kalbin ayna gibi olduğu 137
Kalbin bekçisinin basîret olduğu 313
Kalbin en büyük müftü olduğu 626
Kalbin pasının ve cilasının neler olduğu 137
Kalbin yaratılışı 247
Kalbin zikirle mutmain olmak üzere yaratıldığı 321
Kalbin, yaratıldığı huyları terk etmeyeceği .. 321
Kalbinde hak ilhâm bulanın ne yapacağı 310
Kalbinde îmânın nurlandığı kul 232
Kalbini bilip, Mevlâ'yı bulan zâtın kendi hallerini anlatan beytleri 576
Kalbini tanıyanın kendini, kendini tanıyanın Mevlâ'yı tanıyacağı 575
Kalem-i İlâhî'nin hangi ırmaktan mürekkeb çektiği 75
Kalemin ilk yazdığı 248
Kalemin kaderleri yazıp kuruduğu 348
Kalemin kaderleri yazıp kuruması 344
Kalemlerin kaderi yazıp kaldırıldığı 264
Kalp Allâh korkusu ile dolduğunda duânın müstecâb olacağı 394
Kalp gözü ile kafa gözünün farkı 274
Kalp hastalıklarının tabîbinin mürşid olduğu 356
Kalp huzûru olmayan zikrin mâsivâ olduğu 368
Kalp ile nefsin, ruh ile bedenin izdivâcından doğan ikiz gibi oldukları 321
Kalp ile yapılan zikir 368
Kalp ordusunun Allâh-u Te'âlâ'nın esmâ ve sıfâtının mânâlarından alınan bir nur olduğu 717
Kalple kötülüğe kızmanın îmânın en zayıf derecesi olduğu 283
Kalpleri Allâh için kırık olanların fazîleti 359
Kalpleri Allâh'ın zikri ile yumuşayanlar 392
Kalpleri anlayışsız ve kulakları sağır olanların kötü halleri 145
Kalplerin Allâh-u Te'âlâ'nın kudret parmakları arasında olduğu 570
Kalplerin birbirinden soğumasının kıyâmet alâmeti olduğu 220
Kalplerin çürüyeceği âhir zaman 35
Kalplerin hayvana döndürülmesinin sebebi 14
Kalplerin üç türlü olduğu 500
Kalplerin, Rahmânın parmakları arasında olduğu 487
Kalplerini ıslâh edenlerin mükâfatı 43
Kālû belâ gününün şu anda da devam ettiği 80
Kālû belâ ile ilgili tasavvufî mânâlar 80
Kālû belâ mîsâkındaki hikmet 91
Kālû belâ mîsâkının fayda ve hikmetini beyân eden rivâyetler 80-81
Kālû belâ mîsâkının nerede ve ne zaman alındığını bildiren rivâyetler 73
Kālû belâ mîsâkının yazıldığı evrâkın nerede saklandığını bildiren rivâyetler 75
Kālû belâ mîsâkıyla ilgili selef, hadis ehli ve sûfiyye hazerâtının görüşleri 67
Kālû belâ sözünün hakîkat olduğu 57
Kâmil îmanın, farzları, sünnetleri ve şartları yerine getirmekle kazanılacağı 396
Kâmil müminlerin halleri 395
Kâmil müminlerin îman nurlarının artıp eksilmeyeceği 401
Kâmil müminlerin vasıfları 404
Kâmil ve mükemmil bildiği şeyhine muhâlefet eden mürîdin Allâh'ın gazabına çarptırılacağı 521

Kanların ve malların ancak Müslüman olmakla korunabileceği 707
Kap-kacağı altınla süsleyerek israf yapmamak 386
Kapların kibri 514
Kaplerin pas tutacağı, cilâsının ise istiğfar olduğu 669
Karabasan 309
Karâfî *(Rahimehullâh)* 546
Karanın karanlıklarından ancak Allâh'ın kurtaracağı 343
Kargaşalar çıktığında insanlardan uzak durmanın fazileti 693
Karı koca arasındaki muhabbetin hiçbir canlıda olmadığı 246
Karı-kıza akıl danışmanın kıyâmet alâmeti olduğu 222
Karıncanın çalışkanlığı 514
Kâsım ibni Abdirrâhmân *(Radıyallâhu Anh)*ın rivayeti 504
Kâsım ibni Muhammed *(Rahimehullâh)*ın İbni Abbâs'tan ganîmetler hakkındaki nakli 381
Kastalânî *(Rahimehullâh)*ın "Kur'ân-ı Kerîm'den şeriata muhâlif olmayan mânâlar çıkartabileği"ne dâir beyanı 628
Kâşânî *(Rahimehullâh)*ın kâlû belâ mîsâkı ile ilgili sözleri 93
Kâşifî *(Rahimehullâh)* 535
Kâşifî *(Rahimehullâh)*ın "Risâle-i Aliyye"si ... 275
Kâşifî *(Rahimehullâh)*ın kâlû belâ mîsâkı ile ilgili sözleri 80
Kaşların yaratılışı 247
Katâde *(Radıyallâhu Anh)* 707
Katâde *(Radıyallâhu anh)* 194
Kâtilin tevbesi var mıdır" sorusunun cevâbı 700
Kavimsiz adam 49
Kays ibni Sa'd ibni Ubâde *(Radıyallâhu Anh)* 281
Kays ibni Sâib'in Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Kazâ ve kaderin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından beyanı 570
Kazâ-i hâcet mahallerinde Kur'ân okumanın mekruh oluşu 337
Kazâ-i İlâhîden kimsenin kurtulamayacağı ... 121
Kâzî Ebû Ca'fer Ahmed ibni Muhammed es-Simnânî *(Rahimehullâh)*ın îman hakkındaki görüşü 204
Kâzî İyâz *(Rahimehullâh)* 306
Kâzîhân *(Rahimehullâh)* 699
Kazvînî *(Rahimehullâh)*ın, cihad eden kişi hakkındaki tavsiyeleri 514
Kehmes *(Kuddise Sirruhû)*nun nefsiyle mücâdelesi 119
Kelbî *(Radıyallâhu Anh)* 666
Kelbî *(Rahimehullâh)* 542
Kelbî *(Rahimehullâh)* 332
Kelbî *(Rahimehullâh)*ın, "Her kâfirin şeytandan arkadaşı vardır" sözü 314
Keldânîler 18-19
Kelime-i şahâdetin, bî'at etmenin şartlarından olduğu 511
Kelime-i Şehâdet getiren kimsenin öldürülmemesi gerektiği 714
Kelime-i şehâdet getirenin mânâsını bilmesi gerektiği 342
Kelime-i şehâdet getirmekle kâfirin Müslüman olacağı 204
Kelime-i tevhîdin büyüklüğü 274
Kelime-i tevhîdin cennetin anahtarı olduğu ... 163
Kelime-i tevhîdin, Süleymân *(Aleyhisselam)*ın mührünün ikinci satırında yazdığı 274
Kemâlâtın Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu 242
Ken'ânîler 102
Kendini beğenmenin âbidleri ifsâd ettiği 538
Kerahat vaktindeki tilâvet secdesi 362
Kerâmet aramamak 354
Kerâmet olarak evliyâullâha ğaybların bildirileceği 240
Kerametlerin kâfir padişahları bile yola getirdiği 646
Kerîm" kelimesinin îzâhı 413
Kerrâmiyye fırkasının Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri hakkındaki ilhâdı 167
Keşf" 348
Keşfü'l-esrâr" kitabında ulemânın kalbi hakkındaki beyan 573
Keşif ehlinin makamları 343
Keşif erbâbının yakînî îmanıyla ümmetin yakînî arasındaki fark 397
Keşif ile bâzı ğaybların bildirilebileceği 240
Keşif makamlarının Allâh katında kazanılan hürmet miktarınca olduğu 279
Keşif mertebesinin en düşüğü 277
Keşifle uyku arasındaki fark 277
Keyd" tâbiri 192
Kılıcın -mûcize olarak- şehâdet getirmesi ... 702
Kılıçları altınla süsleyerek israf yapmamak 386
Kınye" 334
Kınye" 336
Kıraat (namazda okumak) 330
Kıraat ilmiyle meşgul olanların başkalarına üstünlük taslamalarının kıyâmet alâmeti olduğu 222
Kıraatin hükmü 330
Kırıntıları yemenin şifa olduğu 601
Kırk gün halvete çekilmek 342

Kırk gün helâl yiyen 318
Kırklar'ın varlığına dâir hadîs-i şerîf 181
Kısas gibi hallerde Müslümanların can dokunulmazlığının kalkacağı 707
Kısasta büyük bir hayat olduğu 566
Kısır olmayı temennî eden bâzı zatların hâli 23
Kıskançlık ve kinin cennette olmadığı 411
Kıtâl âyeti 707
Kıtlığın imtihan sebebi olduğu 27
Kıyâmet alâmetleri 220
Kıyâmet günü âdemoğlu için üç dîvan kurulacağı 629
Kıyâmet günü güneş ve ayın getirilmesi 261
Kıyamet günü insanların arasının ayrılacağı 626
Kıyâmet günü insanların sarhoş gibi olacağı 273
Kıyâmet günü kullara birbirini affetmeleri karşılığında özel cennet verileceği 385
Kıyâmet günü, dünyâdayken okunan âyetlerin nur olacağı 336
Kıyâmet kopmadan siyah bulutun doğacağı 225
Kıyâmet vaktini Allâh-u Te'âlâ'dan başkasının bilmediği 236
Kıyâmete "es- Sâ'ah" denmesi 218
Kıyâmete îmânın gaybî olduğu 233
Kıyâmete kadar olacaklar hakkında kalemin kuruduğu 344
Kıyâmete kadar olacaklar hakkında kalemin kuruduğu 348
Kıyâmetin âniden kopacağı 221
Kıyâmetin ansızın kopacağı 224
Kıyâmetin Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamanına yakınlığı 227
Kıyâmetin gizlenmesinin hikmeti 223
Kıyâmetin gök ve yer ehline ağır geleceği ... 223
Kıyâmetin on alâmeti 222
Kıyâmetin üç türlü olduğu 229
Kıyâmetin vaktini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bildiği 227
Kıyâmetin zamânını Allâh-u Te'âlâ'nın bildiği 217
Kıyâmette hak karşılığı sevapların alınıp günahların verileceği 384
Kıyâmetten sormanın doğru olmadığı 222
Kızkardeş çocuklarının kişinin kendi âilesinden sayıldığı 677
Kızları diri diri gömmenin haram olduğu ... 386
Kibir ve iftiharın meşrû olduğu yer 442
Kibir veren ibâdetin hayırlı olmadığı 401
Kibirlenmenin şeytanın şişirmesiyle olduğu 295
Kibrin kötülüğü hakkındaki beyt 209
Kinâyeli konuşmayı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tatbikine bir örnek 431
Kisrâ'nın hazîneleri Ömer *(Radıyallâhu anh)*a getirildiğindeki sözü 186
Kitaba sımsıkı sarılanların hakkının zâyi edilmeyeceği âyetinin işârî mânâları 41
Kitâbü'l-Eşrâf" 204
Kitapların da peygamberlerin de rahmet oluşu 52
Kolay ameli istemek 280
Kolaylaştırmak 281
Komşuluk hürmetine kâfirlerden bile azap kalktığı 664
Korku ile ümîdin denk gelmesi gerektiği ... 342
Korkunun çeşitleri 347
Korkunun iki kısım olduğu 392
Koyuna lânet okumamak 284
Kölelerin artmasının kıyâmet alâmeti olduğu 228
Kölenin Enfâl Sûresini okuması 372
Köpeğin bâzı kötü ahlâkı 115
Köpeğin ilk başta Âdem *(Aleyhisselam)*a düşman olup sonra ülfet edişinin kıssası 115
Köpeğin kâfirlere ve kötü âlimlere benzetilmesi ve hikmetleri 114-115
Köpeğin sâhibine hâinlik edenleri öldürmesi 620
Köpeğin vefalılığı 514
Kötü âlimin köpeğe benzetilmesindeki hikmetler 114-115
Kötü arkadaştan sakınmak gerektiği 592
Kötü arzularını engelleyenlerin yerinin cennet olacağı 393
Kötülerin kalplerinde heybetli olmanın sünneti muhafazayla kazanılacağı 684
Kötülüğe kötülükle mukâbele etmemek 286
Kötülüğü eliyle veyâ diliyle değiştirmek 283
Kötülüğü görmemek 285
Ku'aykı'ân dağı 420
Kudâr ibni Sâlif'in Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın devesini boğazlaması 652
Kudeyd'de Süheyl ibni Amr'ın on deve kesmesi .. 425
Kudret eli" tâbirinin ne anama geldiği 57
Kudüs 17
Kul haklarını Allâh-u Te'âlâ'nın cennet vererek ödeyeceği 384
Kulağın Kur'ân dinlemek için yaratıldığı ... 138
Kulağın yaratılışı 247
Kulakları ile duyanın duymayandan üstünlüğü ... 263
Kulların Allâh-u Te'âlâ'nın isimlerinden üç kısım üzere haz alabilecekleri 174
Kulların bütün fiillerini Allâh-u Te'âlâ'nın yarattığı 524
Kulların sorumlu oldukları 259
Kullarının fiillerini Allâh-u Te'âlâ'nın yarattığı 534
Kulluk vasfının Allâh'tan gayrine nispet edilmesinin şirk içerdiği 250

Kulun Allâh-u Te'âlâ'yı zikretmesi 341
Kulun fiilini yaratamadığı 255
Kulun kölen olayım" tâbiri 253
Kulun Rabbine en yakın olduğu yerin secde mahalli olduğu 366
Kulun zikir esnâsında Mevlâ'ya tam yönelmesi ... 351
Kur'ân ahlâkının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ahlâkı olduğu 290
Kur'ân dinlemenin âdâbı 337
Kur'ân dinlemenin âdâbı 337
Kur'ân dinlemenin çok sevap olduğu 336
Kur'ân okumanın âdâbı 337
Kur'ân okumanın da bâzı kere halvet yerine geçeceği 357
Kur'ân okumanın zikrin bir çeşidi olduğu .. 336
Kur'ân okunduğunda dinlemenin vâcip olduğu .. 335
Kur'ân okununca susup dinlemek 328
Kur'ân okunurken şeytandan Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak 340
Kur'ân okurken huzuru temin için yapılması uygun olanlar 337
Kur'ân okurken şeytandan sığınmak 307
Kur'ân sûrelerinde geçen farklı ism-i şerifler 153
Kur'ân tilâveti sevgisinin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sevmenin alâmeti olduğu 560
Kur'ân'a sımsıkı sarılanların mükâfâtının zâyi edilmeyeceğinin beyânı 41
Kur'ân'da Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında geçen güzel vasıflar 197
Kur'ân'da ve Sünnette vârid olmayan bâzı isimlerin Allâh-u Te'âlâ hakkında kullanılabileceği ... 164
Kur'an'daki en fazîletli âyet 509
Kur'ân'dan fal bakmak 545
Kur'ân'ı gizli okumanın sadakayı gizli vermek gibi olduğu 349
Kur'ân'ı okuyup amel etmeyen kişinin köpeğe benzetilişi 114
Kur'ân'ı sesli okumanın sadakayı açık vermek gibi olduğu 349
Kur'ân'ın beşer yardımı ile uydurulan bir şey olduğu iddiâsına Allâh-u Te'âlâ'nın cevâbı 653
Kur'ân'ın bir benzerini insanlar ve cinler toplaşsa da yapamayacakları 653
Kur'ân'ın Hâtemü'l-Kütüb olması 213
Kur'ân'ın inananlara rahmet olduğu 375
Kur'ân'ın mislini getiririz" diyenlere Allâh-u Te'âlâ'nın meydan okuması 656
Kur'ân'la sapıtanlar 315
Kur'ân-ı Kerîm'in bir isminin de Furkân olduğu 636
Kur'ânı Rahmân'dan dinleme hâli 339
Kur'ânı sesli okumak ve dinlemek hakkındaki fetvâlar 336
Kur'ânı sesli okumanın günah olduğu yerler 335
Kur'ânın basîret olduğu 322
Kur'ânın bâtınî cihetine sarılanların ecrinin zâyi edilmeyeceği 41-43
Kur'ânın hidâyet ve rahmet olduğu 322
Kur'ânın peyderpey indiği 268
Kur'ân-ı Kerîm tilâveti bereketiyle yakîn nûru kazanılacağı 397
Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmayıp hadîs-i şerîflerde vârid olan farklı ism-i şerifler 154
Kur'ân-ı Kerîm'de güzel ahlâkın en fazla cem olduğu bir âyet 285
Kur'ân-ı Kerîm'den âlimlerin müfessirlerden nakledilmeyen mânâlar çıkartabilecekleri 628
Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemenin fazileti 99
Kur'ân-ı Kerîm'in üstün vasıfları 265
Kurdun baskıncılığı 514
Kureyş müşriklerinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hicret etmesinden korkarak ona tuzak kurmaları 640
Kureyş'den Kusayy'ın Allâh-u Te'âlâ'ya ortak koşması 250
Kureyş'in aziz olduğundan beri zillet görmediği, kâfir olduğundan beri îmân etmediği 428
Kureyş'in Bedir'e dokuz yüzelli savaşçıyla katıldığı 423
Kureyş'in kibri, iftihârı ve Rasûlü yalanlamaları ... 436
Kureyş'in Mekke'den çıkması 422
Kureyş'in Sürâka'yı ayıplamaları 446
Kureyşin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kıyâmeti sorması 218
Kureyşlilerin ensârı denk görmeyip muhâcirlerle dövüşmek istemesi 442
Kureyza kabîlesinin Yahudilerinin Efendimizin Tevrat'taki vasıflarını gizlediği 507
Kureyza Yahudilerinin sürülmesi 603
Kureyzaoğullarının katledilişi 19
Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri hakkındaki beyanları 164
Kurtubî Tefsîri" 192
Kusayy ibni Kilâb'ın evinin sonradan Dârünnedve olduğu 640
Kusayy'ın diriltilmesini müşriklerin istemesi 557
Kusayy'ın dört oğluna taktığı isim 250
Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)*nun "Güzel belâ"nın ne olduğu sorusuna cevâbı 535
Kuşeyrî Tefsîri" 7,192
Kuşeyrî tefsirindeki, nefisle cihaddan kaçmama husûsundaki işârî manâlar 521

Kutb-u vücûdun Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hidâyet vasfının mazharı olduğu 278
Kutbun varlığına dâir İmâm-ı Kuşeyrî'nin beyânı 184
Kutebî *(Rahimehullâh)*..... 287
Kûtu'l-Kulûb" kitabında fakirliğin kısımları ile ilgili hadîs-i şerîf 615
Kuzah'ın yayı" tâbirinin ne anlama geldiği 49
Kürsî'nin etrafında bulunan melekler 201
Kürsî'nin ulvî ve besît bir varlık olduğu 200
Küşdânîler 18
Lafza-i Celâl hakkında bâzı mâlûmât 149
Lahd tâbirinin ne anlamda kabir hakkında kullanıldığı 166
Lâhiyâtü'l-Berkıyyât" 320
Lahm kabîlesi 513
Lâşey" tâbirinin ne anlama geldiği 49
Lât isminin "Allâh" isminden alındığı 166
Lebbeyk zikrinin kâlû belâ ahdiyle irtibâtı 66
Lebîd'in şiirinin en doğru şiir olduğu 474
Ledünnî ilimlerin gerçek ganîmet olduğu ... 388
lerin ölümünü ve Allâh'ın vaadini gerçekleştirmesini istemesi..... 436
Lev enzelnâ okumanın fazîletinin izahı 298
Levh-i mahfuz'da yazılı olanların insana rüyâda gösterilmesi 278
Lezbiyenliğin sebep olacağı dünyevî azaplar 14
Lezzetin sıcak yemekte olduğu 601
Lisan ile istiğfarın yeterli olmadığı 670
Lisan ile yapılan zikrin mâsivâ sayılacağı ... 368
Lisanla zikrin faydaları 345
Livatanın sebep olacağı dünyevî azaplar 14
Lokmayı küçük tutmanın yemeğin edeplerinden olduğu 601
Lût kavminin, yerin dibine batırılıp, şehirlerinin ters döndürülmesi 491
Lübnan 324
Lükâm dağı 324
Lüzrîk (Endülüs kıralı Rodrik) 513
Lüzumsuz şeyleri sormanın yasaklığı 386
Ma'dân ibni Ebî Talha *(Radıyallâhu Anh)* 365
Ma'kil ibni Yesâr *(Radıyallâhu anh)* 297
Maddî şeylere takılıp kalmanın, ruhların döndürülmesini alâmeti olduğu 14
Madenlere güneşin tesiri 326
Madîku's-Safrâ denilen yerde, Ubeyde *(Radıyallâhu Anh)*ın defnedildiği 442
Mağfireti kesinleştiren beş amel 711
Mağfiretin tasavvufî mânâsı 407
Mağis ibni Sümeyy *(Radıyallâhu Anh)* 669
Mahlûkâtın en şerlilerinin hakkı anlamaktan sağır ve dilsiz olanlar olduğu 553
Mahlûkâtın ölmesinin kıyâmet-i vustâ oluşu 229
Mahlûkâtın yaratılışı hakkındaki işârî mânâlar ... 143
Mahlûkattan en küçük şeyin bile Allâh-u Te'âlâ nın varlığına delâlet ettiği 209
Mahrum edene vermek 281
Mahşere sevk olunmanın kıyâmet-i kübrâ oluşu 229
Makbul duânın şartı 319
Mal ile yapılan ibâdetlerin en büyüğünün zekât olduğu 405
Mal ve evlat ile fitnelenmekten sakınmak.... 622
Mal ve şeref hırsının, kişinin dînini iki kurdun sürüyü bozmasından daha fazla bozduğu 113
Mal yığmaya çalışmanın akılsızlık olduğu 614
Malı günah yolla harcamak 386
Malı zâyi etmenin mekruh olduğu 386
Malın kim hakkında güzel olduğu 616
Mâlî konularda sıkı davranmamak 291
Mâlik ibni Dînâr *(Rahimehullâh)* ile Mecnun Sa'dûn'un karşılaşmaları 22
Mâlikî mezhebinde mürtedin Müslüman olması durumundaki hâli 699
Malların fitne ve imtihan olduğu 612
Malların pis ve temiz olanının izâhı 697
Mallarını Allâh yolundan engellemek için harcayanların kötü halleri 688
Mânâsı bilinmedik lafızlarla Allâh-u Te'âlâ'yı zikretmenin câiz olmadığı 167
Mânevî hallerde iddiacılığa kalkışmanın hâinlik olduğu 609
Mânevî latîfelere delil gerekmediği 121
Mansûr *(Kuddise Sirruhû)* 533
Mârifet nazarıyla Allâh-u Te'âlâ'yı tefekkür etmek 213
Mâturîdî Tefsîri" 6,122,148
Mâtürîdî mezhebine göre "Hakîkî müminim" sözünde hâle îtibar edildiği 410
Mâtürîdî mezhebine göre îmânın artıp eksilmeyeceği 396
Mâverdî *(Rahimehullâh)* 545
Maymuna dönüşen insanların hâlini beyân eden âyet-i celîle 12
Maymuna dönüşme azâbının bu ümmetten kaldırıldığı 14
Mazharî *(Rahimehullâh)* 709
Mazharî *(Rahimehullâh)*ın Allâh-u Te'âlâ'nın yakınlığı hakkındaki beyanı 571
Mazharî *(Rahimehullâh)*ın îmânın kemâli hakkındaki beyânı 410
Mazharî Tefsîri" 124
Meczup olmayanların konuştuklarından mesûl oldukları 609

Mecdüddîn-i Bağdâdî *(Kuddise Sirruhû)*nun sofra masraflarına yıllık olarak ikiyüzbin dînar harcadığı 616
Mecerre'nin mânâsı 50
Medâinî *(Rahimehullâh)*..... 670
Medhal" 69
Medîne 281
Medîne 285
Medine ehlinin Mekke'de bulunduğu dönemde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip gitmesi 711
Medîne halkı için Efendimizin, İbrâhîm *(Aleyhisselam)*ın Mekke halkına istediklerini istemesi 426
Medine halkının muhâcirlere sâhip çıkması 599
Medîne'de bulunan kabr-i şerîf toprağının Mekke'den gelişi 94
Medîne'de Enfâl Sûresinin nâzil olduğu 373
Medîne'de iken cemaati kaçırmanın şakîlikten olduğu 85
Medîne'de inen ilk sûre 373
Medine'de İslâm'ı kabûl eden gençlerin kıssası 257
Medîne'nin en mutlu iki kadını 441
Medine'ye hicret izninin müminler hakkında nimet olduğu 598
Medîne'yi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in haram kılması 426
Medîne'yi sevdirmesi için Efendimizin Allâh-u Te'âlâ'ya duası 426
Medine-i Münevvere'den Yahudilerin sürülmeleri 19
Medîne-i Münevvere'nin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in evi sayıldığı 417
Medîne-i Münevvere'ye Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Sevr'den hareketi 642
Mefâtîhu'l-hucec ve mesâbîhu'n-nühec" 168
Meğâzi'l-Emevî" 504
Mehdî'nin zuhûru 709
Mekhûl *(Radıyallâhu anh)* 290
Mekhül-ü Şâmî *(Radıyallâhu Anh)*ın, ilim ve takvâsı sebebiyle Şam'ın efendisi olduğu 499
Mekke 284
Mekke 74
Mekke müşriklerine gelen korkunç haber 422
Mekke müşriklerinin Bedir'e giderken yanlarına çalgıcı kadınlar ve defler almaları 423
Mekke müşriklerinin, Bedir'deki mağlûbiyetten dolayı perişan olmaları 485
Mekke'de iken haccı kaçırmanın şakîlikten olduğu 85
Mekke'de müminlerin eziyet görmesi 598
Mekke'den Bedir'e çıkmak istemeyen müşrikler 422
Mekr ile istidrâcın îzâhı 649
Mekr-i İlâhîden emin olmamanın dînin direklerinden olduğu 633
Mekr-i İlâhîden korkmak gerektiği 193
Meleğin haram lokma hakkındaki nidâsı 318
Meleğin lemmesi (ilhâmı) 310
Meleklerden Bedir'e katılanın, katılmayandan üstün olduğu 435
Meleklerden her birinin belirli bir makamı olduğu 343
Meleklerden yetmişbinin hangi âyetleri okuyana istiğfâr edeceği 298
Meleklere yönelen: "Kâfirlerin parmakları üzere vurun" emrini îzâhı 503
Meleklerin Âdem *(Aleyhisselam)*a secde etmeleri 360
Meleklerin Allâh-u Te'âlâ'nın ibâdetinde müstağrak oldukları 360
Meleklerin Allâh-u Te'âlâ'ya yakınlıklarının îzâhı 359
Meleklerin Bedir muharebesi dışında savaşa bilfiil katılmadıkları 484
Meleklerin Bedir'de insan sûretinde müşriklere göründüğü 447
Meleklerin Bedir'de müjdeci olarak gönderildiği 489
Meleklerin Bedir'de müminlere görünüp teşvik edici sözler söylediği 503
Meleklerin bilfiil savaşa katıldığı gazve 445
Meleklerin Cebrâil *(Aleyhisselam)*ı görememesi 274
Meleklerin en üstününün Bedir'e katılan melekler olduğu 462
Meleklerin ibâdetten büyüklenmeme, tesbih ve secde gibi güzel vasıfları 358
Meleklerin îman nurlarının artıp eksilmeyeceği 401
Meleklerin kendisi hakkında çekiştiği adam 700
Meleklerin kestiği uzuvlardan niçin kan çıkmadığı 449
Meleklerin müminlere yardım için gönderilmesi 482
Meleklerin nöbetleşerek insanları tâkip ettikleri 346
Meleklerin saf tuttuğu 366
Meleklerin sahâbeye âşikâre yardım etmeleri 449
Meleklerin secdeleri hikâye edilen âyetlerde secde yapmak 361
Meleklerin sîmâsının sarıkları olduğu 450
Meleklerle alış-veriş yapan sahâbî 405
Meleklerle ilgili bâzı vasıflar 201
Melekût âlemine görülmesine şeytanların mânî olduğu 200
Melekût kelimesinin îzâhı 209
Melekûte bakmak 213
Melekûtün ana madde olmaksızın yaratılan şeyler olduğu 211
Menât isminin "Mennân" isminden alındığı 166

Menfaatçilik yüzünden âlimlerin dili dışarıda gezen köpeğe benzeyecekleri 114
Merkebin sabrı 514
Merruzzahrân'da Ebû Cehil'in on deve kesmesi ... 425
Mersed ibni Ebî Mersed el-Ğanevî *(Radıyallâhu Anh)*ın Efendimizin Bedir'de yol arkadaşı olduğu 424
Mescid-i Aksâ üzerindeki meleğin nidâsı ... 318
Mescitte ders halekası kurmanın sünnet olduğu ... 336
Meshe uğratılan kavimlerin üç günden fazla yaşatılmadığı 13
Mesîh *(Aleyhisselâm)*ın havârîlerine nasîhati 538
Mesken edinmek hususunda zevk kapıları açmamak 107
Mesleme *(Radıyallâhu Anh)*ın Ömer ibni Abdilazîz *(Radıyallâhu Anh)*ı ziyâreti 269
Mesnevî şerhi" Sarı Abdullâh Efendi 276
Mesnevî'de her şeyi Allâh-u Te'âlâ'nın yarattığını beyân eden beytler 529
Mesnevî'de Kur'ân-ı Kerîm'e masal diyenlere reddiyeler 653
Mesnevî'de münâfıkların ota benzetilmesi 551
Mesnevî'den "Savaşta korkak olmama" hakkında beytler 514
Mesnevî'den şeytan hakkındaki beyitler 316
Mesnevî"den gazap hakkındaki beyitler 304
Mesnevî"den, Allâh-u Te'âlâ'nın Zâtının sevgisinde fânî olmakla ilgili beytler 470
Mesnevî"nin Bâyezîd-i Bestâmî hakkındaki beytleri 389
Mesnevî"nin kendini yok görmek ve ucubdan kurtulmak ile ilgili beytleri 590
Meşâyıh'a düşmanlık edene, Allâh-u Te'âlâ'nın harp ilan edeceği 527
Meşâyıhın Kur'ân-ı Kerîm'den şeriata muhâlif olmayan mânâlar çıkartabilecekleri 628
Metîn" ism-i şerîfinin tahlili 192
Mevâlî'ler (Arab olmayıp sonradan Müslüman olan âlimler)in Arab beldelerine efendi olması 499
Mevlâ Ahî Çelebi *(Rahimehullâh)*ın tilâvet secdesi hakkındaki sözü 365
Mevlânâ Hazretlerinin dünyânın ne olduğu ile ilgili beytleri 615
Mevlânâ Hazretlerinin, şeytanın sütü hakkındaki sözleri 317
Meymûn ibni Mehrân *(Radıyallâhu Anh)*ın, ilim ve takvâsı sebebiyle Cezîre'nin efendisi olduğu 499
Mısır sultanının bir veliye nasihati 617
Mihakk" kelimesi 28
Mikâil *(Aleyhisselam)*ın bin melekle Bedir'de gönderildiği 439
Mikâil *(Aleyhisselam)*ın bin melekle Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına inmesi 447
Mikâil *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere olan kullar 181
Mikdâd ibni Amr *(Radıyallâhu Anh)*ın vefalı sözlerinden dolayı Efendimizin'in ona duâ etmesi 428
Mikdâd ibni Esved *(Radıyallâhu Anh)*a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zenginlik duası 652
Minhâc" 165
Mîraçta Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fâiz yiyenlerin hallerini görmesi 200
Mîraçta Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıyâmet hususunda Îsâ *(Aleyhisselâm)* ile görüşmesi .. 221
Mîras cenneti 158
Misâfire hizmet 252
Mîsak gününde Allâh-u Te'âlâ'nın kullarına iki türlü tecellîsi 88
Molla Câmî *(Kuddise Sirruhû)*nun bir beyiti 339
Molla Câmî *(Kuddise sirruhû)*nun, Allâh-u Te'âlâ'nın dışında her şeyin helâk olacağı ile ilgili sözü 475
Mu'attıle fırkasının Allâh-u Te'âlâ hakkındaki yanlış görüşleri 167
Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*ın Sebe' kavminden biriyle münâzarası 660
Mu'âviye ibni Kurra *(Radıyallâhu Anh)* 639
Mu'avviz ibni Afrâ *(Radıyallâhu Anh)*ın kopan elini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tükürükle yapıştırması 452
Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)* 711
Mu'az ibni Amr ibni Cemûh *(Radıyallâhu anh)*ın babasının putlarını kırması 257
Mu'âz ibni Cebel *(Radıyallâhu Anh)*ın îmanlı sabahlaması 233
Mu'âz ibni Cebel *(Radıyallâhu Anh)*ın putları kırması 257
Mu'âz ibni Cebel'i Yemen'e yollarken Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ona vasiyetleri 678
Mu'âz ibni Enes *(Radıyallâhu anh)*..... 289
Mu'âz ibni Amr ibni Cemuh *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'de kolunun kopması 454
Mubâreze edenlerden birinin diğerine yardım etmesinde bir beis olmadığı 442
Mûcizelerin en büyüğünün Kur'ân olduğu 216
Mûcizelerin sipariş üzerine verilmediği 323
Mûcizeye karşı büyünün sökmeyeceği 645
Muğîre ibni Şu'be *(Radıyallâhu Anh)*ın Hazret-i Osman'ın şehâdeti hakkındaki rivâyeti 607
Muğîre ibni Şu'be *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf 386
Muhâcirlerden Bedir'de şehit olanların isimleri .. 457
Muhammed *(Aleyhisselâm)*da delilikten bir eser olmadığı 194
Muhammed ibni Abdiddâim Hazretlerinin İsm-i Âzam mecmûası 164

Muhammed ibni Fazl *(Kuddise Sirruhû)* 695
Muhammed ibni Hasen *(Rahimehullâh)*ın, harpten kaçmanın câiz olmadığı yerleri beyânı 513
Muhammed ibni İshâk *(Radıyallâhu Anh)* 606
Muhammed ibni İshak *(Rahimehullâh)* 554
Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)*ın Allâh'ın "Rızk-ı kerîm" sözüne îzâhı ... 414
Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)* 328
Muhammed ibni Kays *(Radıyallâhu Anh)* 665
Muhammed'in Allâh'ın Rasûlü olduğuna inanıncaya kadar insanlarla savaşın" emrinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tevcihi 707
Muhammed-i Arabî *(Kuddise Sirruhû)* nun sâlih bir zattan nakli 617
Muhammedürrasûlullâh'ın, Süleymân *(Aleyhisselam)*ın mührünün üçüncü satırında yazdığı 274
Muhtaç olan putlardan bir şey istememek .. 261
Muhyiddin ibni 'Arabî'nin çörek otunun faydası hakkın-da naklettiği kıssa 494
Mukallidin imanının mûteber oluşu 203
Mukarreb kullar 253
Mukātil ibni Hayyân *(Radıyallâhu Anh)* 707
Muktedînin kıraati 331
Mulhidlerin terk edilmesi gerektiği 168
Mus'ab ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)* 374
Mus'ab ibni Umeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın Abdüddâroğullarından Müslüman olan iki kişiden biri olduğu 553
Mus'ab ibni Umeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'de sancağı taşıdığı 440
Mûsâ (Aleyhisselâm)a Allâh'ın vahyettiği, dînin direği olan beş kelime 633
Mûsâ *(Aleyhisselam)*dan başka hiçbir peygamberin cizye almadığı 18
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın sözü 270
Mûsâ *(Aleyhisselam)*ın Tûr-i Sînâ'da mükâlemesi 289
Mûsâ ibni Nusayr'ın âzatlısı Târık ibni Ziyâd 513
Mushaf'tan fal bakmak 545
Musîbet ve belâların kulların işledikleri kötü ameller sebebiyle olduğu 509
Mut'im ibni Adiyy müşriğinin Tâif dönüşü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i muhâfaza edişi 659
Mutarrif *(Radıyallâhu Anh)*ın Zübeyr *(Radıyallâhu Anh)*a Hazreti Osman'ın şehâdeti hakkındaki sitemi 582
Mûte'de üçbin Müslümanın ikiyüzbin gâvurla karşılaştığı 513
Mûtezile fırkasının Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri hakkındaki ilhâdı 167
Mûtezile fırkasının yanlış îtikâdı 527
Mûtezile fırkasının; "Allâh kulunun ancak iyiliğini diler" görüşüne reddiye 192
Mûtezile'nin Allâh-u Te'âlâ'nın minnetini görmemesi 538
Mûtezile'nin, "Kul fiilinin hâlikıdır" şeklindeki bozuk görüşüne reddiye 134
Mûtezile'nin: "Allâh'ın kul hakkında en yararlı olan şeyi yapması gerekir" sözüne reddiye 112
Mûtezilenin "Kālû belâ" mîsâkını inkâr etmelerine karşı Ehl-i Sünnet'in cevapları 68-69
Mûtezilenin, "Hidâyet" mefhûmu hakkındaki yanlış anlayışlarına reddiye 122
Mûtezilenin: "Dalâleti Allâh-u Te'âlâ'nın yaratmadığı" görüşüne reddiye 215
Mûtezilenin: "İstitâatın bir fiilden önce de olduğuna" dâir bozuk görüşüne reddiye 258
Mûtezilenin: "Kulun bir şey yaratabileceği" görüşüne karşı Ehl-i Sünnet'in delîli 255
Muttalib ibni Ebî Vedâ'a *(Radıyallâhu Anh)* 644
Muttalib ibni Hantab'ın Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Muvâfakatın yakınlık ve sevgiyi gerektirdiği 506
Muvattâ" 332
Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* 707
Mücâhid *(Rahimehullâh)* 687
Mücâhidlere dünyâda verilen bahşiş 378
Müftî Sa'dî Çelebî *(Rahimehullâh)* 193
Müftî Sa'dî Çelebî *(Rahimehullâh)* ın sahâbenin Bedir'e çıkmak istememesini izahı 417
Mühammedü'l-Emîn isminin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verilme sebebi 198
Mükâ tâbirinin tahlili 682
Mükevvenâtın iki kısım olduğu 211
Mülkün Allâh-u Te'âlâ'nın elinde olduğu ... 211
Mülkün maddeden yaratılanlar olduğu 211
Mümin ile inkâr arasına Allâh-u Te'âlâ'nın perde koyduğu 568
Mümin ile kâfir arasındaki fark 315
Mümin kimsenin tâkati nispetinde diğer müminlere yardım etmesi gerektiği 498
Mümin kulun kalbinden Allâh-u Te'âlâ'nın, kıskançlık, nefret ve hâinlik duygularını giderdiği 627
Mümini kasıtlı öldürene yönelen tehditler .. 708
Müminin buğday başağına benzediği 312
Müminin diğer müminin aynası olduğu 407
Müminin ferâsetinden sakınmak gerektiği ve onun Allâh'ın nuru ile baktığı 626
Müminin ibâdetinden fayda görmeyeceği endişesini taşıması 35
Müminin korku ile ümîdinin denk olduğu 342
Müminler cemaatinin tayyib sayıldığı 691

Müminlerden her birine cehennemden kutuluş fidyesi olarak bir kâfir verileceği 136
Müminlere Allâh'ın yardım sözü 492
Müminlere evvelce çektikleri sıkıntıların hatırlatılması 598
Müminlere vaad edilen iki tâifeden biri 476
Müminleri Mescid-i Haramdan men edenlerin Kâ'be'nin mütevvelisi olamayacakları 674
Müminlerin Allâh ve Rasûlüne itaat etmeleri gerektiği 377
Müminlerin Allâh-u Te'âlâ anıldığında korktukları 391
Müminlerin ancak Allâh'a tevekkül ettikleri ... 391
Müminlerin imtihan edileceği 534
Müminlerin kâmillerinin, Allâh-u Te'âlâ ile berâber olduğu 543
Müminlerin musibetlerle günahları affolunması hâlinde âhirette azâp görmeyecekleri 509
Müminlerin namazlarını ve infaklarını hakkıyla yerine getirdikleri 404
Müminlerin Rableri katında bağışlanma ve rızık sâhibi oldukları 408
Müminlerin vasıflarını beyân eden bir âyet-i kerîme 392
Müminlerin, cennette farklı mertebeleri olduğu 412
Mümkinü'l-vücûd olanın varlığının bir vâr edenin varlığına bağlı olduğu 474
Münâfığın günahından zarar görmeyeceğini düşünmesi 35
Münâfık olmadığını bilenin hakîkî mümin olduğu 409
Münâfıkların "Allâh ve Rasûlü bizi aldattı" demeleri 397
Münâfıkların ateşin en aşağı tabakasında olacağı 695
Münâfıkların ehli kitâba yandaşlığı 558
Münâfıkların kalplerinin kötü ahlâklarla dolup taştığı 627
Münâfıkların kendilerine verilen uzuvlardan istifâde edemediklerini bildiren âyetler 138
Münâfıkların kötü vasıfları 391
Münâfıkların Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile alay etmelerine karşı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gösterdiği mûcize 237
Münâfıkların vasıfları 550
Münâfıkların, Müslümanları az görüp onlarla alay etmeleri üzerine onlara azap isâbet etmesi 437
Münâfıklıktan berî olmak için okunacak bir sûre 373
Münkere kalple kızmanın îmânın en zayıf derecesi olduğu 283
Mürekkeb varlıkların dört türlü olduğu 201
Mürîdin bidâyet ve nihâyetteki farklı halleri 399
Müridlerin Allâh'a ulaşmak için izlediği yol 574
Mürşide yapışmak gerektiğini beyân eden Farsça beyt 43
Mürşidi kâmilden alınan feyzin Efendimizden alınmış gibi olduğu 276
Mürşidin sohbetinde bulunmak gerektiği 574
Mürtedin Müslüman olması ile ilgili farklı mezheb görüşleri 699
Müseylemetü'l-Kezzâb'ın kendisine Rahmân lakabını taktığı 167
Müslüman olan kâfirlerin geçmiş günahlarının bağışlanacağı 697
Müslüman olan zimmînin kul haklarını ödemesi gerektiği 699
Müslüman oluncaya veya cizye verinceye kadar Ehl-i Kitapla savaşılması emri 709
Müslümanların Allâh yolunda cömert olamadıklarına dâir bir sitem 687
Müslümanların arasında arabuluculuk 384
Müslümanların çocuklarının âhiretteki durumu ... 130
Müslümanların en üstününün Bedir ehli olduğu 462
Müslümanların güçlülerinin zayıflara vermesi 380
Müslümanların kıyâmet öncesi Yahudilere gâlip geleceği 20
Müsteşârın güvenilir olması gerektiği 606
Müşebbihe fırkasının Allâh-u Te'âlâ hakkındaki yanlış görüşleri 167
Müşrik olan anne baba ile Allâh'ın emirleri çerçevesinde iyi geçinmek 382
Müşrikler Efendimizi öldürmeye karar verdikleri halde, onun karşısında çâresiz kalmaları 644
Müşrikler, babalarına tâbî olduklarını bahane etmesinler diye her birinden ayrı ayrı kâlû belâda söz alındığı 98
Müşriklerden bâzılarının zorla Bedir'e gittiği 422
Müşriklerden müslüman olup geçmiş kötülükleri affolan sahâbelerden bâzısı 698
Müşriklerden, meleklerin öldürdüğü ile insanların öldürdüğünün ayrıt edildiği 450
Müşriklere âcil azâbın inmemesine iki şeyin sebeb olduğu 675
Müşriklere meydan okuma 264
Müşrikleri korkutan rüyâ 420
Müşriklerin Bedir'de Müslümanları az görmelerindeki hikmet 439
Müşriklerin çocuklarının âhiretteki durumu 130
Müşriklerin çocuklarının cennet ehline hizmetçi olacaklarını beyân eden rivâyet 72
Müşriklerin kalplerinin sağır olduğu 273

Müşriklerin her birinin gözü, ağzı ve burnuna Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in attığı toprağın dolması 445
Müşriklerin kendi aleyhlerine bedduâsı 542
Müşriklerin Kur'ân okunurken gürültü yapması ... 337
Müşriklerin leşlerine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in seslenmesi 458
Müşriklerin mûcizeler istemeleri 322
Müşriklerin Müslümanlara az gösterilmesindeki hikmet 439
Müşriklerin putlara tapması 255
Müşriklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile alay edip deli demeleri 194
Müşriklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e baskıyı artırmaları 710
Müşriklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ticârî konularda soru sormaları 237
Müşriklerin su taşıyan kâfilesinin yakalanması 431
Müşriklerin tavaf ederken lebbeyk getirmeleri 665
Müşriklerin tavafta ıslık çalıp alkış tutmaları 682
Müşriklerin, çocuklarına şirk isimleri vermesi 250
Müzdelife dağı sayılan Kuzah dağı 49
Na'mân vâdisi 73-77
Nadîr kabîlesinin Yahudilerinin Efendimizin Tevrat'taki vasıflarını gizlediği 507
Nadîroğullarının Şam'a sürüldüğü 603
Nadr ibni Hâris gâvuru 554
Nadr ibni Hâris melûnunun, Kur'ân'ı Acem diyarlarında dinlediği kıssalara benzetmesi 651
Nadr ibni Hâris'in zemmi hakkında on kadar âyet indiği 658
Nâfi' *(Radıyallâhu Anh)* 517
Nâfile ibâdetlerin kulu Allâh-u Te'âlâ'ya yaklaştırdığı ve sevdirdiği 527
Nâfile ibâdetlerle meşgul olmanın birkaç evlilikten efdal olduğu 621
Namaz kılan kullara meleklerin şâhitlik ettiği 346
Namaz kılmanın iman alâmeti olduğu 604
Namaz kılmanın, bî'at etmenin şartlarından olduğu 511
Namaz kıraatinde sesin orta halli olması gerektiği 349
Namaz kıraatinin sesli ve kısığın arasında olacağı 344
Namaza başlanırken tefekkür edilmesi gereken hususlar 165
Namazda gelen uykunun şeytandan olduğu 496
Namazda imama uyanın kıraati 329
Namazda konuşmanın haram olduğu 332
Namazda Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tebessüm buyurmasının hikmeti 447
Namazda safları sık yapmak ve önleri doldurmak 366
Namazda şeytandan sığınma 302
Namazdaki kıraat hakkındaki münâzara ... 331
Namazdan selam verdiğinde Efendimizin sesli olarak tevhîd zikrini okuduğu 53
Namazı dosdoğru kılıncaya kadar insanlarla savaşın" emrinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tevcihi 707
Namazı hutbe esnâsında kılmak 335
Namazı zâyi edip şehvetlerine uyan Yahudiler 33
Namazı, insanların olmadığı yerde kılmamanın münâfık vasfı olduğu 391
Namazın anahtarı 49
Namazın dinin direği olduğunu beyân eden rivâyet 42
Namazın haram elbise ile kabul olmayacağı 318
Namazın ikâmesinin îmandan sonra en büyük amel olduğu 40-42
Namazın, Allâh'a karşı iyilik sayılmasının kıyâmet alâmeti olduğu 222
Namazın, amellerin en şereflisi olduğu 405
Namazın, hareketlerin en üstünü olduğu ... 347
Namazın, suyun kiri arındırdığı gibi günahları temizlediği 414
Namazlardan sonra sesli tevhîd zikrini okumanın faydaları 53
Namazları hakkıyla dosdoğru kılanlar 404
Namuslu kadınlara iftirâ atmanın helak edici günahlardan olduğu 511
Nâsih ve mensûhu cem eden bir âyet 383
Nasrâbâzî *(Kuddise Sirruhû)*nun kalp ile ilgili sözleri 577
Nasrâbâzî *(Kuddise sirruhû)*nun, Allâh-u Te'âlâ'dan istiğâse hakkındaki sözü 487
Nasrâbâzî *(Rahimehullâh)*ın kâlû belâ mîsâkı ile ilgili sözleri 86-87
Nazar ve istidlâlin vâciplerin ilki olduğu 203
Nazîf" ism-i şerifinin Allâh-u Te'âlâ hakkında vârid olduğu 164
Necâşî *(Radıyallâhu Anh)*ın sâlih bir hükümdar olduğu 710
Necâşî ve râhiplerinin ağlaması 394
Necm-i Nesefî *(Rahimehullâh)* 373
Nefâisü'l-Mecâlis" 670
Nefes alıp ruhu olmayan şey 49
Nefis kâfiri ile cihâdın en büyük cihad olduğu 715
Nefis muhâsebesi yapmak 36
Nefis olmasa kalpten mâsiyet zuhur etmeyeceği ... 321
Nefisle cihâd 510
Nefisle cihâdın en büyük cihad olduğu 467

Nefisle cihattan kaçmama husûsunda Kuşeyrî tefsirindeki işârî manâlar 521
Nefisle dostluğu terk etmek 712
Nefisle kalbin, ruh ile bedenin izdivâcından doğan ikiz gibi oldukları 321
Nefse muhalefet edip nefsi öldürmedikçe kimsenin kalp hayatına ulaşamayacağı 477
Nefsi aklını geçenlerin şeytanlardan daha rezil olduğu 142
Nefsi hakir tutmanın ibâdetlerden hayırlı olduğu 539
Nefsi kötülükten engellemek için gereken tefekkür 312
Nefsin arzusuna uymanın mutlaka zarar vereceği 118
Nefsin bâzı kötü vasıflarının beyânı 36
Nefsin dişi tabiatlı olduğu 317
Nefsin hîlelerinden emin olmamak ve ona dâima muhâlefet gerektiği 107
Nefsin hoşuna giden ve gitmeyen her şeyin imtihan vesilesi olduğu 622
Nefsin ibâdete engel olmasına karşı büyüklerin verdiği ilâç târifi 107
Nefsin kendi başına bırakılsa dîni kabul etmeyeceği 51
Nefsin kerâmet aradığı 354
Nefsin kötülüğünü Allâh-u Te'âlâ'dan başkasının iyiliğe çeviremeyeceği 233
Nefsin şerefinin secdeyle, kerâmetinin de cömertlikle olduğu 368
Nefsin tezkiyesinin vahiy ve ilham yoluyla yapılabileceği 324
Nefsin, yaratıldığı huyları terk etmeyeceği .. 321
Nefsini keyfine uyduranların âcizliği 36
Nefsini zelil kılanın bahtiyarlığı 348
Nehy-i ani'l-münker hakkındaki hadîs-i şerîf ve rivâyetler 586
Nehy-i ani'l-münkeri terk etmenin sebep olacağı rivâyetler 586
Nesefî Tefsîri" 124
Nestas (Ümeyye ibni Halef'in âzatlısı)nın Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Nevevî *(Rahimehullâh)*ın zikrin sesli ve sessiz yapılması hakkındaki beyânı 349
Nevfel ibni Hâris'in Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Nezğ" kelimesinin tahlili 298
Nihâyete erenlere korku hâlinin az kere ârız olacağı 398
Nîmete sövmemek 284
Nîmete şükrün nîmeti arttıracağı 601
Nîmetlere mazhar olup şükrü unutmanın istidrâc sebebi olduğu 186
Nîmetlere şükredememe endişesi taşımak .. 344
Nimetlerin en küçüğünün bile, kıyâmette bütün amel-i sâlihleri kaplayacağı 629
Nîmetlerin saymakla bitmeyeceği 342
Nîmetlerle helâke çekilenler 185
Nîsâbûrî *(Rahimehullâh)* 680
Nîsâbûrî *(Rahimehullâh)* 302
Nisâbü'l-İhtisâb" 333
Niyetin amelden daha önemli olduğu 588
Noksanlıkların insanlara âit olduğu 242
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın gemisinin gidişinin ve duruşunun Allâh adıyla olduğu 219
Nübüvvet makāmı 253
Nübüvvet mührü 316
Nüvbe (Sûdan'da bir yer) 499
Orduların en hayırlısının dört bin kişi olduğu 513
Ortaklardan biri hâinlik yapmaz ise onların üçüncüsünün Allâh-u Te'âlâ olduğu 620
Oruca devam etmenin hakîkî îmânın alâmeti olduğu 232
Orucun, sâkinliklerin en fazîletlisi olduğu ... 347
Oruç tutmanın iman alâmeti olduğu 604
Oruç tutmanın, bî'at etmenin şartlarından olduğu 511
Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın bu ümmet için imtihan kılındığı 583
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın ganîmet alması ... 379
Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın şehid edilmesi 583
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın yardımcılarının arasında kötü kişiler bulunduğu 493
Osmân ibni Ebi'l-Âs *(Radıyallâhu Anh)* 668
Osmân ibni Zâide *(Radıyallâhu Anh)*ın Kur'ân okurken huzuru temin için neler yaptığı 337
Osmanlı Devletinin çöküş sebepleri 600
Osmanlı Devletinin güçlenmesi 600
Öfke ânında düşünülmesi gerekenler 310
Öfkenin giderilmesi için yapılacak bir dua 571
Öfkenin şeytandan olduğu 303
Öfkenin şeytandan olduğu 303
Öfkeyi dindiren bir sığınma 303
Öldürmenin helak edici günahlardan olduğu 511
Ölülerin dirileri işittiğinin delili 459
Ölülerin, dirilerden daha iyi duydukları ama cevap veremedikleri 458
Ölüm ânının gizlenmesinin hikmeti 223
Ölüm sonrası için çalışmak 36
Ölüme hazırlanmanın kalbe îman girdiğinin alâmeti olduğu 231
Ölüme yaklaşıldığında ümit tarafının ağır basması 343

Ölümle evliyâullâhın tasarrufunun kesilmeyeceği 272
Ölümle ilgili Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)*nun beytleri ... 692
Ölümü düşünüp yârına çıkamayacağını hesap etmek 233
Ölümün bir halden diğer bir hâle geçiş oluşu 231
Ölümün zaman ve mekânını Allâh-u Te'âlâ dan başkasının bilemeyeceği 220
Ölümün, kişinin kıyâmeti olduğu 229
Ölümün, kişinin kıyâmeti olduğu 223
Ömer *(Radıyallâhu Anh)* 677
Ömer *(Radıyallâhu Anh)* Müslüman olduğunda inen âyet-i celîle 373
Ömer *(Radıyallâhu anh)*ı kızdıran adam 286
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir esirleri hakkındaki istişâresi 461
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Ubeyde *(Radıyallâhu Anh)*ın şehâdetini duyduğunda ne dediği 518
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın fitnenin kilidi olduğu 584
Ömer *(Radıyallâhu anh)*ın Hacer-i Evsed'i öpmesi ve onun hakkındaki sözleri 70
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Irakl'lı Sabîğ'i dövmesi 381
Ömer *(Radıyallâhu anh)*ın istidraçtan sığınması 186
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın kader hakkında bir keşişi azarlaması 124
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Kureyşlileri Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kapısına toplamaları 677
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın melekler içerisinde Cebrâil'e, peygamberler içerisinde ise Nûh ve Mûsâ *(Aleyhimesselam)*a benzediği 462
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın yardımcılarının iyi kişiler olduğu 493
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın yüksek sesle namaz kılması 348
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, Ali *(Radıyallâhu anh)*ın olmadığı bir toplumda yaşamaktan Allâh'a sığınması .. 71
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, Hâtıb *(Radıyallâhu Anh)*ı niçin öldürmek istediği 465
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i nefsinden çok sevdiği anda kâmil îmâna ulaştığı 470
Ömer ibni Abdilazîz *(Radıyallâhu Anh)*ın vasiyeti 269
Ömer ibni Abdilazîz *(Radıyallâhu Anh)*in Adiyy ibni Adiyy *(Radıyallâhu Anh)*a îmanla ilgili yazdığı mektup 396
Ömer ibni Fârız *(Kuddise Sirruhû)* 276
Ömer ibni Fârız *(Kuddise sirruhû)*nun, gönül ehlinin ölümü nasıl gördüğünü anlatan şiiri ... 472
Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu anh)*ın hutbesi 124
Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*ın bu ümmetin ilhamlı kişilerinden olduğu 240
Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*ın dua eden bir gence duâsı 572
Önünden yemenin, yemeğin edeplerinden olduğu 601
Örümcek yuvasının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gizlemesi 643
Özür dileyenden kabul etmek 281
Peygamberler hakkında alçaltıcı tâbirler kullanmanın câiz olmadığı 167
Peygamberlerden her birinin Allâh-u Te'âlâ'nın bir isminden yardım aldığı 156
Peygamberlere Allâh'ın yardım sözü 492
Peygamberlere en büyük belâların isâbet edeceği 534
Peygamberleri yalanladıkları için helak edilen geçmiş ümmetler 491
Peygamberlerin bile nefsin hevâsına uymaktan nehyedilişi 118
Peygamberlerin çok nurlu bir halde Âdem *(Aleyhisselâm)*a arzedildiği 60
Peygamberlerin hicret etmesinin hikmeti ... 467
Peygamberlerin hidâyet etmelerinin ne anlama geldiği 123
Peygamberlerin îman nurlarının artıp eksilmeyeceği 401
Peygamberlerin korunmuş olduğunu inkâr edenlere reddiye 305
Peygamberlerin mâsumluğu 252
Peygamberlerin rûhâniyetine teveccüh 271
Peygamberlerin secdeleri hikâye edilen âyetlerde secde yapmak 361
Peygamberlerin sûretine şeytanın giremeyeceği ... 278
Peygamberlerin vahye tâbi olduğu 324
Peygamberlerin yakînî îmanıyla ümmetin yakîni arasındaki fark 397
Pisle temizin âhirette Allâh-u Te'âlâ tarafından ayırıma tâbi tutulacağı 689
Puta tapmanın akıl işi olmadığı 258
Putlara tapmak 255
Putları Allâh-u Te'âlâ'ya ortak koşmak 249
Putların elsiz, ayaksız, gözsüz, kulaksız âciz yaratıklar olduğu 263
Putların hiçbir çağrıyı işitemediği 260
Putların insandan düşük ve âciz olduğu 264
Putların kâr ve zarar sâhibi olmadığı 258
Putların kendini koruyamadığı 257
Putların sinek bile yaratamadığı 255
Putların yardım edemeyeceği 257
Ra'd'in mânâsı 50
Ra'd isimli meleğin gök gürültüsü çıkardığı 514

Rabb isminin ümit tarafını güçlendirdiği 342
Rabb olanın mahlûk olamayacağı 257
Rabî' İbni Enes *(Radıyallâhu Anh)* 569
Rabî' ibni Enes *(Radıyallâhu Anh)*ın cennet dereceleri hakkındaki sözü 412
Rabî'a ibni Kâ'b el-Eslemî *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den cennette komşuluğunu istemesi 366
Rabî' ibni Enes *(Radıyallâhu Anh)* 707
Rablerinden hakkıyla korkanlar 392
Rablerine icâbet edenlerle icâbet etmeyenler arasındaki fark 580
Râfi *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Leheb hakkındaki kıssası 484
Râfi' ibni Hadîc *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir ehlinin fazîleti hakkındaki rivâyeti 433
Rahatlıkta da, darlıkta da Allâh-u Te'âlâ'ya dönülmesi gerektiği 27
Rahimlerde olanı Allâh-u Te'âlâ'dan başkasının bilemeyeceği 219
Rahmet ehlinin gazap ehlinden çok olduğu ... 136
Rahmet olunmanın, Kur'ânı dinlemeye bağlı olduğu 328
Rahmet ve mağfireti hak edecek amel işlemek gerektiği 436
Rahmet-i İlâhiyyenin kimse tarafından daraltılamayacağı 204
Rahmetin en büyüğünün edebe muvaffakıyyet olduğu 338
Rahmetten ümit kesmemek 701
Ramazan ayında Bedir Gazvesi için yola çıkıldığı 425
Râsih âlimlerin rütbesi 120
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sorulardan bunalınca her şeye cevap verebileceğini beyan etmesi 394
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aralarında bulunuyorken müşriklere bile azap edilmeyeceği 662
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile alay eden beş müşrik hakkında inen âyet-i celîle..... 194
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sevgisi kalbine işleyen kişinin cesedinin ateşe haram kılınacağı 665
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamanında tevbe etmeyen bir sahâbînin kıssası 670
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den Bedir Gazvesi ile ilgili nakledilen hadîs-i şerifler 419
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den ilim alandan almanın aynen Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den almak gibi olacağı 276
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den müjde aldığı halde korkuyu elden bırakmayan sahâbî 62
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e devenin itaati 560
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e emredilen ile ümmetin memur kılındığı 294
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e en büyük düşman olan kişinin sonradan nasıl en büyük dost olduğu 702
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâın nelerle olacağı 638
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kıyâmetten sorulması 234
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e komşu olmak için çok secde yapmak gerektiği 366
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müşriklerin deli demelerinin sebepleri 194
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tam bir icâbetin gerekli olduğu 563
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahiy gelirken kendisini kaplayan haller 195
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yalancılık isnâd eden Ebû Âmir in gebermesi 106
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Allâh-u Te'âlâ'nın yedirip içirdiği 85
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i görenin hakkı görmüş olacağı 277
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i güldüren ve ağlatan hâdise 384
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i imanlı olarak görene lütfedilen müjde 275
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i nefsinden çok sevmedikçe, kâmil îmânın mümkün olamayacağı 470
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürmek için müşriklerin pusu kurması 642
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sevenin cennette onunla berâber olacağı 684
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sevmenin alâmetleri 560
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*ile sahâbe arasındaki fark 530
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Âdem *(Aleyhisselâm)* su ile toprak arasında yoğrulurken peygamber olduğu 81
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ahlâkının Kur'an ahlâkı olduğu 290
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Allâh'a ve kendisinin getirdiklerine inanıncaya kadar savaşla emrolunması 204
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Allâh'ın nûrundan yaratılışındaki ince sırlar 85

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Allâh-u Te'âlâ'nın bildirdikleri dışında gaybî bir şey bilmediği 237
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Allâh-u Te'âlâ'nın bütün isimlerinden yardım aldığı ... 156
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in amelinin bile, Allâh'ın rahmeti olmadan kendisini cennete girdiremeyeceği 630
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in amellerinde sebat ettiği 238
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ardından zâhirî ve bâtınî halîfeler bıraktığı 548
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbının târifi 275
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in babamız olduğu 245
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bedeviye nasîhati 284
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir esirleri hakkında Ebû Bekr ve Ömer *(Radıyallâhu Anhuma)*ile istişâre etmesi 461
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de attığı çakıl taşlarının Allâh tarafından atıldığı 527
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de cihâda teşvik etmesi 419
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de çok yalvarmasının hikmetleri 483
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de okuduğu hutbe 436
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de yakalanan sucuları sorgulaması 431
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de yol arkadaşları 424
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bilgi aldığı ihtiyara Biz Mâ'danız demesi 431
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir avuç toprağı müşriklere serpmesi 445
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dağların arkasında olanı haber vermesi 431
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in darbesi ve atışının, Allâh-u Te'âlâ'nın darbesi ve atışı olduğu 527
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dedelerinin müşrik olmadığı 250
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in deli, kâhin ve şâir olmadığını beyân eden âyetler ... 196
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in devesini sorması, sonra yerini bildirmesi 237
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâda ısrarcı olması 442
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâdan sonra meydana inerek Bedir'de bilfiil cihada katıldığı 450
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı müstecâb iken niçin her istediğinin olmadığı .. 240
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dünyâ ve âhiret gayblarına muttali olduğu 240
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebû Bekr ve Ali'ye yanlarında Cebrâil ve Mîkâil'in bulunduğunu bildirmesi 447
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebû Cehl'in kellesini görünce secde edip namaz kıldığı 456
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebu'l-ervâh olduğu 245
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in elini tutup bi'at edenlerin Allâh-u Te'âlâ ile bi'at ettikleri 530
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ensârın sözüne sevinip "Allâh'ın bereketi ile yürüyün" buyurması 429
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fıkıh müzâkere edenlerin halkasına oturduğu 336
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Firavununun, Mûsâ *(Aleyhisselam)*ın Firavunundan daha şiddetli olduğu 456
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ganîmetten hakkı olduğu 383
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gaybdan haber verme mûcizesi 222
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in geceleri yedirilip, içirildiği 508
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderilişinin kıyâmet alâmeti olduğu 223
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in güneş tutulunca namaz kılması 667
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in güzel ahlâkı 286
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiği 287
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gaybdan haber vermesi 238
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hakları hususunda tâviz verilemeyeceği 292
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in harbden önce uyuması ve düşmanı az görmesi 439
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hâtemü'l-enbiyâ olduğu 213
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in her işi sahâbesi ile istişâre yaptığı 432
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in her türlü sûrette görünebileceği 277

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hesap ilmindeki üstünlüğü 432
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hicret için Mekke'deki evinden ayrılışı 642
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in İslâm'a dâvet hususunda kâr zarar gözetmeyip devamlı ısrarcı olması 194
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ism-i âzam hakkındaki sözleri 171
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ismi mükerrer olarak okunduğunda selavât getirmenin müstehab olduğu 365
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in istişâreye çok önem verdiği 428
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kâ'be'nin toprağından yaratıldığı 94
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalbinin bâzen bulutlanmasının mânâsı 313
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kâlû belâ mîsâkında ahde ilk cevap veren olduğu 94
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendi nefsinden konuşmadığı 171
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kırmızı çizgileri olan yün bir aba giydiği 284
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıyâmet vaktine yakın gönderilişi 227
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kur'ân'da geçen güzel vasıflarından bâzıları .. 197
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in leşlerine seslendiği müşriklerin isimleri 458
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mâsum olduğu 302
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Medine halkının bereket ve sağlığı için duâ etmesi 426
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Medîne'de Rifâ'a'nın öldüğünü mûcize olarak haber vermesi 237
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mekke'den çıkışı 711
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mektup taşıyan casus kadını haber vermesi 465
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mîraçta Deccalın helâkini Îsâ *(Aleyhisselâm)*dan dinlemesi 221
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)* ın îmânını kabûl etmesi 233
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mümin olan câriyenin âzâd edilmesini istemesi 205
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Müslümanların geri kaçtıklarında sığınacağı fiesi olduğu 518
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşriklere bedduâsı 453
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in namazda şeytandan sığınması 302
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in namazların peşinden sesli tevhîd zikrini okuduğu 53
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in orduyu nizâma sokması 440
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ölünceye kadar ibâdetle emrolunduğu 358
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öncekilerin ve sonrakilerin ilmini bildiği 560
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Safâ tepesine çıkıp müşrikleri İslâm'a çağırması 194
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sahâbeye verdiği dalların kılıca dönüşmesi 452
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in savaşta Enfâl Sûresini okuduğu 374
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in secde âyeti okuyup secde etmesi 360
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in su artığı ile teberrük 441
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şeytanı tutmak istemesi 302
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şeytanının Müslüman olması 316
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şeytanının Müslüman olduğu 306
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Şiblî *(Kuddise sirruhû)*nun sûretinde görülmesi 277
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tâif dönüşü kendisini muhâfaza eden müşriğe vefâsı 659
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in takvâya riâyet etmeyen akrabasından kıyâmette yüz çevireceği 677
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tevâzuu 239
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tilâvet secdesinde okuduğu duâlar 363
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ukbe ibni Ebî Mu'ayt'ı tehdîdi 422
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uyarıcı ve müjdeleyici olduğu 236
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uykuda ve keşifte görülmesi 277
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Übeyy ibni Halef'i öldürmekle tehdidi 423
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinden hak ve adâlet üzere olanlar 178
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ümmü Seleme *(Radıyallâhu Anha)*ya öğrettiği bir duâ 570

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üzüntüsünün sebebi 315
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Yahudileri sürmesi ve cizyeye bağlaması 19
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanlış dua eden bir bedevîyi uyarması 205
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yaratılışta asıl olduğu 94
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yaşadığı sürece büyük eman olduğu 671
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yatağında yatan İbni Ebi'l-Hukayk'a dışarıdan attığı oku isâbet ettirmesi 527
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Âdem *(Aleyhisselâm)* su ile çamur arasında iken peygamber olduğu 246
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Allâh-u Te'âlâ'ya sığındığı şeyler 519
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Bedir'de Allâh-u Te'âlâ'dan vaad ettiği yardımı istemesi 482
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Bedir'de düşmana en yakın mevzide savaştığı 450
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, çocuğu öpmesi 613
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ı harp sahasından geri gönderip "Hayatınla bizi faydalandır" demesi 450
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Ebû Lübâbe'yi kendini bağlamış olduğu direkten çözmesi 604
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hadisleri inkâr edenlere sitemi 69
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Hâtıb *(Radıyallâhu Anh)*ı doğru bulup bağışlaması ... 466
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hırkasını Ali *(Radıyallâhu Anh)*a vermesi 641
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ismini haber verdiği müşriklerin geberdiği 453
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, sahâbeden daha güçlü ve sevâba daha muhtaç olduğunu söylemesi 424
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Übeyy ibni Halef'i geberteceğini kendisine önceden bildirmesi 526
Rasûlüllâh'a hâinlik etmemek gerektiği 603
Rasûlüllâh'a hâinlik yapmanın ne sûretle olacağı 609
Ravhâ'da Hâris ibni Sımme *(Radıyallâhu Anh)*ın hastalanması 379
Ravzu'r-reyâhîn" 22
Rızık derdiyle oyalanmamak gerektiği 414
Rezil kimselerin kalmasının kıyâmet alâmeti olduğu 220
Rızık endişesine düşenlere vaazın kâr etmeyeceği 43
Rızık genişliğinin sünneti muhafazayla kazanılacağı 684
Rızıkların Allâh-u Te'âlâ'nın katından olduğunu bilmek gerektiği 530
Rızıkların ezelde yazıldığı 65
Rızkı dert etmemenin dînin direklerinden olduğu 633
Rızk-ı kerîm"in nelerden ibâret olduğu 414
Rızk-ı kerîmin tasavvufî mânâsı 407
Rızkın anne karnında yazıldığı 130
Rızkın en hayırlısının yeterli olanı olduğu ... 349
Rifâ'a münâfığının ölümünü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mûcize olarak haber vermesi 237
Rifâ'a ibni Râfi' *(Radıyallâhu Anh)* 677
Riyâdan korkarın gizli zikir yapması 349
Riyâdan korunmak için gizli zikre riâyet edilmesi gerektiği 345
Riyâzetlerin bırakılmaması gerektiği 107
Romalıların Yahudileri zelil edip cizye almaları 18
Rubûbiyyet sırrını ifşânın küfür olduğu 355
Ruh ile kalbin Âdem *(Aleyhisselâm)* ile eşine benzetilmesi 249
Ruh ile yapılan zikir 368
Rûhânî lezzetlerin cismânî lezzetlerden üstün olduğu 414
Ruhla beden arasındaki alâka 346
Ruhlardan Rablerinin Allâh olduğuna dâir söz alındığını bildiren rivâyetler 53
Ruhlardan üç kere ahit alındığı 93
Ruhların hayvanlara döndürülmesi 14
Ruhların Muhammed *(Aleyhisselâm)*ın rûhundan yaratıldığı 245
Ruhsatların peşine düşenlerin kötü hâli 35
Rûhu olmayıp nefes alan şey 49
Ruhu'l-beyân Tefsîri" 7
Rûhu'l-beyân tefsîri"nden ruh ve kalbin mânevî halleriyle ilgili îzahlar 602
Rûhu'l-beyân" sâhibinin istidraç hakkındaki sözü 189
Rûhu'l-Kuds" 366
Rûhun işitip, anlayıp, kavradığı 459
Rum imparatorluğu güçlüyken Arapların zelil olduğu 599
Rum kralı Hirakl'in Muâviye *(Radıyallâhu Anh)*a yazdığı sorular ve cevapları 48
Rum kralı Kayser 106
Ruveym *(Kuddise Sirruhû)* 533

Rüstem haberlerini dinleyen Nadr'ın, Kur'ân'ı onlara benzetmesi 651
Rüşvet alan Yahudi âlimleri 36
Rüşvet almanın yasaklığı 115
Rüyâ ile bâzı ğaybların bildirilebileceği 240
Rüyâ işlerine Allâh-u Te'âlâ'nın bir melek görevlendirdiği 277
Rüyâda ağacın meyve vermesi 278
Rüyâda insanın başına gelecek şeylerin kendisine gösterilmesi 278
Rüyâda süt içen 278
Rüyâda şarap içen 278
Rüyâda şeyhini gören 278
Rüyâyı sâdık 277
Sa'd el-Haddâd *(Kuddise Sirruhû)*nun kendisinden sonraki şeyhi nasıl tayin ettiği 325
Sa'd ibni Ebî Vakkâs *(Radıyallâhu Anh)* 318
Sa'd ibni Ebî Vakkâs *(Radıyallâhu Anh)* hakkında inen dört âyet-i kerîme 382
Sa'd ibni Ebî Vakkâs 372
Sa'd ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* 349
Sa'd ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'de kılıç istemesi 382
Sa'd ibni Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)*ın ensar adına Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâbî olma sözü 429
Sa'd ibni Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)*ın ganîmetler hakkındaki beyânı 380
Sa'd ibni Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)*ın hükmüne Yahudilerin râzı olmaması 605
Sa'd ibni Ubâde'nin cihâda teşvik eden sözleri 428
Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)*nun gözetilmeye müstehak olmayanlara hürmet etmemek gerektiği hakkındaki beytleri 619
Sa'dî *(Kuddise sirruhû)*nun kalpleri ve gözleri kör olanlarla ilgili şiiri 137
Sa'dî *(Kuddise sirruhû)*nun mahşerdeki mağfiret hakkındaki beyti 8
Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)*nun nîmete şükür hakkındaki beyti 600
Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)*nun ölümle ilgili beytleri 692
Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)*nun, boş konuşanların hayvanlardan şerli olduğu hakındaki beyti 555
Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* 687
Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu anh)* 261
Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* 372
Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın tevekkül hakkındaki sözü 397
Sa'îd ibni Hişâm *(Radıyallâhu Anh)* 290
Sa'îd tâbirinin ne anlama geldiği 129
Sâ'ah" kelimesinin kıyâmete niçin isim verildiği.. 218
Sa'd ibni Ebî Vakkas *(Radıyallâhu Anh)*ın Efendimizin duâsıyla ceylanı avlaması 424
Sa'd ibni Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)*ın Efendimize çardak yapıp onun hayır duâsını alması 433
Sa'dî *(Kuddise sirruhû)*nun, zayıfların duâsı hakkındaki beyti 493
Sa'dü's-Sü'ûd *(Kuddise sirruhû)*nun hadislere imanı 493
Sa'lebî Tefsîri" 192
Saâdet ve şekâvetin anne karnında yazıldığı 130
Saâdet ve şekâvetin ezelde yazıldığı 65
Sabah namazını güneş doğana kadar kılmamanın gaflet olduğu 350
Sabah okunacak âyetler 298
Sabah vakti zikrin hikmeti 345
Sabahları zikretmek 341
Sâbit el-Bünânî *(Radıyallâhu anh)*ın istidraç hakkındaki sözleri 186
Sâbit el-Bünânî *(Radıyallâhu Anh)* 394
Sabredenlerin kurtulacağı 315
Sabredenlerle Allâh-u Te'âlâ'nın berâber olduğu 520
Sabredip Allâh-u Te'âlâ'dan hakkıyla sakınanlara yardımın geleceği 488
Sâbûnî *(Sellemehüllâh)* 18
Sa'd ibni Ebî Vakkâs *(Radıyallâhu Anh)* 714
Sadâkatsizliğin insafsızlık olduğu 609
Sadakayı haram maldan vermemek 319
Sadruddîn el-Konevî *(Rahimehullâh)*ın fitneden sakınma ile ilgili beyânı 590
Sadrüddîn Konevî Hazretlerinin "İnsân-ı kâmil" hakkındaki beyânı 181
Saf tutarken önleri doldurmak ve sıklaştırmak 366
Safları sık yapmak 366
Safvân ibni Assâl *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadis-i şerif 520
Safvân ibni Ümeyye Bedir günü müşrik iken sonradan Müslüman olduğu 666
Sağ elinden defterini alacak olanları Allâh-u Te'âlâ'nın sağ kudret eliyle aldığı 60-61
Sağlık kendi imanına uygun olanı Allâh-u Te'âlâ'nın hasta etmeyeceği 594
Sahâbe arasında ganîmetten dolayı çıkan ihtilaf 379
Sahâbeden bâzılarının Bedir'e çıkmak istememesi 417
Sahâbeden bâzılarının fitne dönemlerinde cemaatten uzak durdukları 693
Sahâbeden bâzılarının melekleri alaca atlarda sarıklı olarak gördükleri 447
Sahâbeden bir kısmının Bedir'e savaşa gitmeyi istememesi 469
Sahâbeden bir kısmının Habeşistan'a hicret 710

Sahâbe-i kirâm zamanında âyetler inerken îmânın artması 396
Sahâbe-i Kirâm'ın secde âyeti duyunca secde etmeleri 360
Sahâbe-i kirâmın en çok "Kişi sevdiğiyle beraberdir" hadîs-i şerîfine sevindikleri 222
Sahâbe-i kirâmın evvelce namazda konuştuğu 332
Sahâbe-i kirâmın vesveseden sorması 300
Sahâbenin Bedir'de Allâh-u Te'âlâ tarafından uyutulması 433
Sahabenin bolluktan çok, darlıkla sevinmeleri 42
Sahâbenin fazîletlerinin sıralanması 463
Sahâbenin fitneye bulaşacağı ancak Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hürmetine affedilecekleri 583
Sahâbenin kervanı istemesine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kızması 427
Sahâbenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e çok soru sormaları 394
Sahâbenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e secde etmek istemesi 560
Sahâbenin, müşriklerin eziyetlerinden Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e şikâyetleri 543
Sahâbenin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peşinden gideceklerini söylemeleri ... 428
Sahibini gezdiren kabir 49
Sâib *(Kuddise Sirruhû)*nun ehlullâhın vefatlarından sonraki mededi hakkındaki sözü 271
Sâib ibni Ebî Ceyş'in Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Sâib ibni Ebî Hayş'ı meleklerin esir edip bağlaması 448
Sâib ibni Ubeyd *(Radıyallâhu Anh)* 698
Sâib ibni Ubeyd'in Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın devesini boğazlama suçunun Semûd kavminin tümüne isnâdı 652
Sâlih amele teşvik 576
Sâlih amellerin kazandırdığı yüksek mertebeler ... 412
Sâlih amellerin müminleri dirilttiği 581
Sâlih kimselerin çocuklarının birçok ülkeye dağılmasının hikmeti 27
Sâlih kulların vasıfları hakkındaki âyetler ... 402
Sâlih müminlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dostları oldukları 678
Sâlihleri Allâh-u Te'âlâ'nın sâhiplendiği 268
Sâlihlerin bulunduğu bir topluma ne zaman azap geleceği 584
San'â beldesi 543
Sâni' olan Allâh-u Te'âlâ'nın kemâlini müşâhede ile ilgili beytler 529
Sapıklık fitnesi 315
Sarı Abdullâh *(Kuddise Sirruhû)*nun basîret gözü hakkındaki sözü 275
Sarı Abdullâh *(Kuddise Sirruhû)*nun, "Allâh yolunda ölenlere ölü demeyin" âyetini îzâhı 567
Sarı Abdullâh Efendi *(Rahimehullâh)*ın, kelebeğin ateşe olan aşkını, Evliyaullâh'ın aşkına misal vermesi 473
Sarı Abdullâh Efendi'nin şeytanın sütü hakkındaki beyanları 317
Sarıklı melekler 484
Sarıklı meleklerin, sarığının beyaz olduğu .. 450
Sâsân hanedanlığı 498
Savârifü'l-me'ârif" 357
Savaş çıkaranlarla vazgeçinceye kadar savaşmak gerektiği 708
Savaşa çıkıp yolda ölene kıyâmete kadar gazâ sevâbı yazılacağı 712
Savaşa katılmayanların da ganîmet aldıkları 379
Savaşta Allâh'ın dâvası yücelsin diye savaşanın doğru yolda olduğu 708
Savaşta davaları bir olan on iki bin kişilik ordunun yenilmeyeceği 513
Savaşta Enfâl Sûresini okumanın sünnet olduğu 374
Savaşta müminin hangi hal üzere olacağının beyânı 514
Savaşta ölünün üzerinden alınan elbisenin ganîmet olduğu 381
Savaşta sabrederek ve sevâbını Allâh'dan umarak şehid olanların cennete gireceği 440
Savaştan kaçmak ile beraber hiçbir amelin fayda vermeyeceği 512
Savaştan kaçmanın günâh-ı kebâirden olduğu 519
Sâvî Tefsîri" 156
Sayfaların kaderi yazıp kuruduğu 264
Sebeplere takılmanın, ruhların döndürülmesini alâmeti olduğu 14
Sebeplere takılmayıp Müsebbib'i görmek ... 529
Secde âyetleri ile ilgili meseleler 360
Secde âyetlerinde ihtilaf olan yerler 361
Secde âyetlerinde secde yapmanın üç sebeple emredildiği 361
Secde emrolunan âyetlerde secde yapmak ... 361
Secde etmek câiz olsaydı, kadının kocasına secde etmesi gerekeceği 560
Secde etmeyen baştansa kelek kavunun ondan hayırlı olduğu 368
Secde sebebiyle cenneteki derecelerin yükselip hatâların silindiği 365
Secde yapan kişiden şeytanın ağlayarak uzaklaşacağı 367
Secde yapmanın fazîletleri 365

Secde yapmanın meleklerin amellerinden olduğu 365
Secdede akla gelen şeylerin nefisden olduğu 367
Secdede çok duâ yapmak 366
Secdenin Allâh-u Te'âlâ'dan başkasına yapılamayacağı 560
Secdenin huzur ve huşûun nihâî noktası olduğu 361
Secdeyi çok yapmanın fazîleti 365
Sefihi olmayanın zelil olacağı 290
Seher vakti horozların ötmesinin hikmeti ... 228
Sehl *(Kuddise Sirruhû)*nun zürriyeti üçe taksimi ve izahı 84
Sehl ibni Huneyf *(Radıyallâhu Anh)*ın kılıcı daha vurmadan müşriğin kellesinin düştüğünü görmesi 448
Sehl-i Tüsterî *(Kuddise Sirruhû)*nun îmânın hakîkati hakkındaki sözü 319
Sehl-i Tüsterî *(Rahimehullâh)*ın "Mevlâ'nın zikrinden başkasının lânetli olduğu" hadîsine izahı 354
Sehl-i Tüsterî Hazretlerinin müridlerini kâlû belâ gününden beri tanıdığı 78
Sekînetin mânâları 492
Selef-i sâlihînin uzleti tercih ettikleri 693
Selefin tilâvet secdesinde okuduğu duâlar .. 364
Seleme *(Radıyallâhu Anh)*ın çirkin sözünden Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yüz çevirmesi 427
Semâ ve raksla ilgili bâzı meseleler 207
Semerkandî *(Rahimehullâh)* 703
Semerkandî Tefsîri" 287
Semerkandî Tefsîri" 132
Semerkandî Tefsîri"nde Allâh-u Te'âlâ'nın iradesinin geçerliliği hakkındaki beyan 571
Senhârîb 18
Serahsî *(Rahimehullâh)* 332
Serendib 77
Serif (Mekke'ye on millik mesafedeki bir yerde) Übeyy ibni Halef'in gebermesi 526
Seriyyelerin en hayırlısının dört yüz kişi olduğu 513
Sertlik yapmamak 291
Sessiz zikretmek 341
Sevâd ibni Gaziyye'nin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den kısas istemesinin hikmeti 440
Sevbân *(Radıyallâhu Anh)* 365
Sevbân *(Radıyallâhu Anh)*ın rivayeti 512
Sevdiği kulun Allâh-u Te'âlâ'ya sığınması halinde onu himâye edeceği 527
Sevenin sevdiği ile berâber olacağı 222
Sevr mağarasında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üçgün gizlenmesi 643
Sevrî *(Radıyallâhu Anh)* 632
Seyr-i sülûk yolundan dönenlerin kötü hâlinin Bel'âm'ın durumuna benzediği 110
Seyyahlara işâret eden bir âyet-i kerîme 29
Seyyie ile hatîe kelimeleri arasındaki fark 628
Seyyie" tâbirinin tasavvufî mânâsı 28
Sıcak yemeği soğutup da yemek 601
Sıddîk'ın kızı Sıddîka *(Radıyallâhu Anhümâ)* 293
Sıhhatli zamanda korku tarafının ağır basması 343
Sıkıntı ve üzüntüleri gideren duâ 155
Sıla-i rahim yapanların Allâh'ın özel yardımına mazhar olduğu 289
Sıla-i rahmi kesene gitmek 281
Sıla-i rahmin cennette yüksek dereceler kazandıracağı 288
Sıla-i rahmin hakikatinin neden ibâret olduğu ... 288
Sır latîfesi ile yapılan zikir 368
Sır tutmanın hayırlı insanların işi olduğu .. 608
Sırât-ın Mevlâ'nın affı ile geçileceği 353
Sırrı (Seriyy) es-Sekatî *(Kuddise Sirruhû)*nun şükür hakkındaki kıssası 600
Sihir yapmanın helak edici günahlardan olduğu 511
Sihirin mûcize ile rekabet edemeyeceği 645
Sinek bile yaratmaktan ve kovmaktan âciz olanların ilâh olamayacağı 255
Siniri yatıştıran bir sığınma 303
Sinirlilik hâlinin ümmetin hayırlılarına geldiği 313
Sol ayağı büküp, sağ ayağı dikmenin yemeğin sünnetlerinden olduğu 601
Sol elinden defterini alacak olanları Allâh-u Te'âlâ'nın diğer kudret eliyle aldığı 60-61
Son nefeste şeytanın imânı çalmasından sığınmak 519
Soruyu çok sormanın geçmiş kavimleri helâk ettiği 387
Soruyu çok sormanın mekruh olduğu 386
Sövene sövmemek 284
Sözünde durmayana güvenilmeyeceği 325
Suçluya arka çıkmamak 269
Sûdan 499
Sudan lezzet almak 84
Suheyb *(Radıyallâhu Anh)*ı metheden bir hadîs-i şerîf 399
Sû-i hâtimeden korkmak 344
Sukyâ'daki kuyudan Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in su çekilmesini emrettiği 425
Sulh etmenin gerekli olduğu iç savaş hâli ... 708
Sulplere de Allâh-u Te'âlâ'nın aklı verip onları konuşturabileceği 67
Sultan Mahmûd'un her Hindistan seferinde hastalanmasının hikmeti 52
Sûr'a üfürüldüğü zaman neler olacağı 225

Sûrelerde geçen farklı ism-i şerifler 151
Sûrelerin başında bulunan bâ harfinin sırrı 94
Suskunluk hâlini tefekküre çevirmek 84
Susuz biten ağaç 49
Süddî *(Radıyallâhu Anh)* 707
Süddî *(Radıyallâhu anh)*..... 251
Süfyân ibni Uyeyne Hazretlerine yardım etmek için Abdullâh ibni Mübârek'in ticâretle meşgul olduğu 182
Süfyân-ı Sevrî *(Kuddise Sirruhû)*nun haram lokma hakkındaki sözü 319
Süfyân-ı Sevrî *(Radıyallâhu anh)*ın Allâh-u Te'âlâ dan devamlı selâmet dilemesi 124
Süfyân-ı Sevrî Hazretlerine yardım etmek için Abdullâh ibni Mübârek'in ticâretle meşgul olduğu 182
Süheyl ibni Amr Bedir günü müşrik iken sonradan Müslüman olduğu 666
Süheyl ibni Amr el-Âmirî'nin Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Sühreverdî *(Kuddise sirruhû)*nun Allâh korkusundan ağlamak hakkındaki beyanları 398
Sühreverdî *(Rahimehullâh)*ın Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*a yazdığı mektup 120
Sühreverdî *(Rahimehullâh)*ın zikir hakkındaki beyânı 357
Sülemî Tefsîri" 190
Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın ardından Yahudilere musallat edilen hükümdarlar 18
Süleymân *(Aleyhisselam)*ın Belkıs'a gönderdiği mektubun kerîm olduğu 413
Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın duâsının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şeytanı yakalamasına engel olması 306
Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın kendisine miskin vasfını yakıştırması 616
Süleymân *(Aleyhisselam)*ın mührü 544
Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın mühründe ne yazdığı 274
Süleyman *(Aleyhisselam)*ın saltanat duâsı 302
Süleymân *(Aleyhisselam)*ın saltanatı 210
Süleyman ibni Mûsâ 290
Süleymân ibni Surad *(Radıyallâhu anh)* 303
Sünnete ittibâın bu ümmete eman kılındığı 665
Sünneti ihyâ edenin Efendimize sevgisini göstermiş olduğu 684
Sünneti muhâfaza edene verilecek dört haslet 684
Sünnetin öldürülmesi ile belâ ve fitnelerin ortaya çıkacağı 664
Sünnetleri terkin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hâinlik olduğu 609
Süt içmek 84
Sünnetlerle farzları edâ etmenin, hakîkî îmânın şartlarından olduğu 319
Sürâka sûretine giren İblis'in mühlet istemek üzere Allâh'a yalvarması 446
Süreyyâ yıldızı hakkında Necm tâbiri kullanıldığı 218
Süveybıt ibni Harmele *(Radıyallâhu Anh)*ın Abdüddâroğullarından Müslüman olan iki kişiden biri olduğu 553
Süyûtî Tefsîri" 150
Süyûtî *(Rahimehullâh)*ın, Tıybî *(Rahimehullâh)*ın hadis ilmi husûsundaki sözü 525
Şa'bî *(Radıyallâhu Anh)* 331
Şa'bî *(Radıyallâhu anh)* 306
Şa'rânî *(Kuddise Sirruhû)*nun kâlû belâ ile ilgili oniki suâle cevâbı 77
Şa'râvî *(Rahimehullâh)* 18
Şa'yâ *(Aleyhisselâm)*ın Yahudiler tarafından şehit edildiği 17
Şa'bî *(Radıyallâhu Anh)*ın, kıyamete kadar kabirde Ebû Cehil'e yapılan azâbı nakletmesi 457
Şâfi'îlerin secde âyetlerindeki ihtilaf hakkındaki görüşleri 361
Şakî tâbirinin ne anlama geldiği 129
Şakîlik alâmetlerinden olan üç şey 85
Şâm-ı Şerîf 17
Şarabın haram olduğu 383
Şâtıbiyye Şerhi" 373
Şefaata nâil olmak için okunacak bir sûre ... 373
Şefâatin Allâh-u Te'âlâ'nın izni ile olacağı ... 240
Şehid olanların amellerinin zâyi edilmeyeceği 490
Şehid olanların cennete gireceği 440
Şehid sevâbı kazandıracak bir dua 164
Şehidin cennete hesapsız gireceği 406
Şehit olarak ölmeyi temin edecek âyetler 298
Şehitlerin diri olduğu 565
Şehitlerin diri oldukları 288
Şehitlerin diyetinin Allâh-u Te'âlâ olduğu 567
Şehitlerin hesapsız cennete gireceği 289
Şehitlerin kötü amellerini Allâh-u Te'âlâ'nın örteceği 568
Şehitliğin mânevî hayat veren bir amel olduğu 566
Şekâvet ve saâdetin ezelde yazıldığı 65
Şekil verenlerin en güzelinin Allâh-u Te'âlâ olduğu 247
Şem'ûn ibni Ya'kûb boyu 102
Şems-i İsfehânî *(Rahimehullâh)* 373
Şemsü'l-Eimme-i Hulvânî *(Radıyallâhu Anh)* 699
Şer ehlinin sayılarının çokluğuna itibar olmadığı 179
Şerh-i Meşârık"ta rüyâ ile ilgili kelâm 277
Şerh-i Mevâkıf" 170

Şerî'at ahkâmını terk edenler hakkında meczûb, velî, mürşid, şeyh, mutasavvıf, müvahhid ve ârif gibi tâbirlerin kullanılamayacağı 679
Şerî'at ahkâmını terk edenlerin velî olamayacakları 680
Şerî'at ilimlerinin ihyâ edici özelliği 566
Şerler gönderilerek yapılacak imtihanlar 30
Şerlerin Allâh'a mensup olmadığı 112
Şerli mahlûkātın en şerlilerinin hakkı anlamaktan sağır ve dilsiz olanlar olduğu 553
Şerre delâlet olan ilhamın melekten oluşu ... 316
Şey" tâbirinin ne anlama geldiği 49
Şeyh Cevher *(Kuddise sirruhû)*nun kıssası ... 324
Şeyh Ebu'l-Hasen *(Radıyallâhu anh)*ın ibâdete mâni olan nefsi tedâvi için verdiği ilâç 107
Şeyh Zerrûk *(Radıyallâhu Anh)*ın istidraç hakkındaki sözleri 186
Şeyh Zerrûk *(Rahimehullâh)* 388
Şeyh-i kâmilin sohbetinde bulunmak gerektiği 575
Şeyh-i Necdî lakabındaki şeytanın Dârünnedve'deki hileleri 640
Şeyhin kalp hastalıklarının tabîbi olduğu ... 356
Şeyhin, insanı istidlâl karanlığından çıkarmak için gerekli olduğu 216
Şeyhzâde *(Rahimehullâh)* ın kâfirlerin hayırsızlığı hakkındaki beyanı 559
Şeytan ruhlu insanlar bulunduğu 140
Şeytana tapmak 255
Şeytana, kulun secdesinin çok ağır geldiği 366
Şeytandan Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak 282
Şeytandan Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak 298
Şeytandan güçsüz mahlûk olmadığı 303
Şeytandan sığınma duâlarının Semî' ve Alîm isimleriyle bitirilmesi 300
Şeytanın "Allâh-u Te'âlâ'yı kim yarattı" vesvesesine nasıl karşılık verileceği 299
Şeytanın Âdem *(Aleyhisselâm)*ı iki kere aldattığı ... 252
Şeytanın Allâh'a karşı aldatmamasına kanmamak 189
Şeytanın ashâbı kışkırtmaktan ümidini kesince hangi yola başvurduğu 300
Şeytanın ateşten yaratıldığı 303
Şeytanın Bedir hariç arefe gününden daha zelil olduğu bir gün olmadığı 446
Şeytanın çarpması, dürtüsü, tükürüğü, üfürüğü, şişirmesi ve şiir söyletmesi 295
Şeytanın duâsı 252
Şeytanın fil hortumu bulunan bir hınzır sûretinde olduğu 315
Şeytanın Havvâ annemizi korkutması 251
Şeytanın Havvâ vâlidemize çocuğunu öldürme tehdîdi 252
Şeytanın insanlar üzerine hâkimiyeti olmadığı ... 300
Şeytanın isminin Hâris olduğu 252
Şeytanın kapmasından sığınmak 519
Şeytanın kardeşlerinin kimler olduğu 314
Şeytanın karısı ve zürriyeti olduğu 304
Şeytanın kaşığı ve sürmedanlığının neler olduğu 496
Şeytanın künyesi 252
Şeytanın lemmesi (dokunması) 310
Şeytanın müşriklere yaptıklarını hoş göstermesi ... 423
Şeytanın müşriklere yardım sözü verip harp sırasında kaçması 423
Şeytanın peygamberlerin ve velîlerin sûretinde görülemeyeceği 278
Şeytanın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e musallat edilmesi 302
Şeytanın sütünden ne kastedildiği 316
Şeytanın tahtının hangi denizde olduğu 301
Şeytanın vahyi 251
Şeytanın vesvesesi 295
Şeytanın zikirden kaçtığı 315
Şeytanın, zikirden gâfil olanın arkadaşı olacağı 301
Şeytanla cihad 298
Şeytanla cihâdın velîlere çok kolay geldiği .. 303
Şeytanlara Süleyman *(Aleyhisselam)*ın hükmü 302
Şeytanların Bedir'de insan sûretinde göründüğü 447
Şeytanların insanlar melekût âlemini görmesinler diye semânın önünde bulut ve duman hâlinde durdukları 200
Şiblî *(Kuddise Sirruhû)* 535
Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*nun ölürken söylediği sözün mânâsı 691
Şifâ-i Şerîf" 452
Şiir okumaktan Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sakındığı 505
Şiiri îmân edip kalbi kâfir olan kişi 104
Şiirlerden bir kısmının şeytanın tükürüklü üfürüğü olduğu 295
Şiirlerin en doğrusunun Lebîd'in şiirinin olduğu 474
Şikâyetlenmenin fakire azap sebebi olacağı 618
Şimşek 49
Şirk edenin terk edileceği 253
Şirk ehline kıyâmet günü Allâh-u Te'âlâ'nın ne buyuracağı 59
Şirk koşanın amelinin boşa çıkacağı 305
Şirk koşanların, cehennemde diz üstü çökerek ebedî kalacakları 464
Şirk koşmanın helak edici günahlardan olduğu 511
Şirki bırakanın geçmiş günahlarının affedileceği 701
Şirkin tevbesiz affolunmayacağı 38

Şirkle beraber hiçbir amelin fayda vermeyeceği 512
Şirkten peygamberlerin mâsum olduğu 252
Şükretmek için çocuk istenmesi 244
Şükretmemenin nimetin elden çıkmasına sebep olacağı 124
Şükrü îfâ hususunda en mübâleğalı sözün ne olduğu 124
Şükrü unutmanın istidraçtan olduğu 186
Şükrün nimetin artışına sebep olacağı 601
Şükrün, âcizliği itiraf ile yapılabileceği 344
Şüphe karışan kalbe vaaz tesir etmeyeceği 42
Tabağı yalamanın şifa olduğu 601
Tâbi'înin târifi 275
Tadarrû ile zikretmek 343
Taftâzânî *(Rahimehullâh)*ın îman hakkındaki görüşü 397
Tâhâ Sûresinde İsm-i Âzam 162
Tâif 74
Tâif ile Mekke arasında Amr ibni Hadramî'nin katledilmesi 423
Tâif kelimesinin tahlili 310
Tâiyye" 294
Takdîr-i İlâhînin ne anlama geldiği 130
Taklîd yollu inanmaktansa tefekkür ve istidlâlle inanmanın daha efdal olduğu 200
Takvâ dışında hiçbir vasfın kimseyi kimseden üstün edemeyeceği 498
Takvâ sâhibi âlimlerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bâtınî halîfeleri olduğu 548
Takvâ sahibi olanlara Allâh-u Te'âlâ'nın furkan vasfı vereceği 624
Takvâ sahibi olanlara Allâh-u Te'âlâ'nın vaad ettiği üstün vasıflar 625
Takva sâhiplerinin korkusu 392
Takvâ sahiplerinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ehl-i Beyti oldukları 679
Takvâ sahiplerinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gerçek dostu oldukları 678
Takvâ sahiplerinin şeref sâhipleri olduğu 632
Takvâ sâhiplerinin şeytanın vesvesesine karşı nasıl davrandıkları 309
Takvâ sâhiplerinin vesveseye mâruz kaldıklarındaki durumları 311
Takvânın kalpte olduğu 320
Takvânın nur olduğu 320
Takvânın üçüncü mertebesine ulaşamayanların büyük velilik makamına ulaşamayacakları 679
Takvâya riâyetin insana İlâhî mârifet kazandıracağı 636
Takvâya riâyetin izahı 625
Takvâyı azık yapmak 84
Tâlût'un ashâbının sayısının Bedir ashâbına muvâfık olduğu 426
Tanrı" isminin Allâh-u Te'âlâ hakkında kullanılması 169
Taraf tutmak için savaşmanın Allâh yolunda cihad sayılmadığı 708
Taratûs 324
Târık ibni Ziyâd'ın Endülüs'ün fethi 513
Tarîkat ehlinin üç sınıf olduğu 574
Tarîkat gariplerine işâret eden bir âyet-i kerîme 29
Tarîkat vazifelerinden dönenlerin kötü hâlinin Bel'âm'ın durumuna benzediği 110
Tarîkat vazîfesi olanın onu bırakmaması gerektiği 352
Tarîkatın fazîleti 352
Tartûşî *(Rahimehullâh)* 546
Tartûşî *(Rahimehullâh)*ın kālû belâ mîsâkı ile ilgili sözleri 75
Tasavvuf ehli dervişleri katletmek isteyen sultanı kerametlerin nasıl yola getirdiği 647
Tasavvuf ehliyle oturmak gerektiği 575
Tasavvufçulara göre mülk ve melekût târihleri ... 209
Tasavvufçulardan bâzısının günahlardan zarar görmeyecekleri iddiasına reddiye 36
Tasavvufta bidâyet ve nihâyet hallerinin farkı 399
Tasavvufun açlıktan ve alışkanlıkları bırakmaktan ibâret olduğu 693
Tasdiye târihinin tahlili 682
Taşların, ardına gizlenen Yahudiyi ihbar edeceği 20
Tatarhâniyye" 333
Tâvûs ibni Keysân *(Radıyallâhu Anh)*ın, ilim ve takvâsı sebebiyle Yemen'in efendisi olduğu 499
Tayyib târihinin tahlili 690
Tayyib" ism-i şerifinin Allâh-u Te'âlâ hakkında vârid olduğu 164
Te'vîlât-ı Necmiyye'den zikir hakkındaki âyetin îzâhı 355
Te'vîlât-ı Necmiyye"den "Rabbinin katında bulunanlar" âyetinin îzâhı 368
*Te'vîlât-ı Necmiyye"*den kālû belâ mîsâkı ile ilgili âyetin îzâhı 83
*Te'vîlât-ı Necmiyye"*den nefsin kötü vasıflarının beyânı 36
Tebe-i Târi'înin târifi 275
Teberrükün sünnetten örneği 441
Tebliğde yumuşak muameleyi esas almak .. 291
Tefekkür edilmesini emreden âyet-i celîleler 203
Tefekkür üzere konuşmak 289
Tefekküre teşvik 210
Tefekkürün mânâsı 195
Tefsîr ilminin fazîleti 336

Tefsîr ilminin şer'î ilimlerden olduğu 566
Tefsîr-i Kebîr" 200
Tek sayıya riayetin fazileti 149
Telbiyenin kālû belâ ahdiyle irtibâtı 66
Temizliğe riâyet etmek 84
Tenzîh ve tesbîhin Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu ... 259
Tervîhu'l-kulûb" 157
Tevâzu veren günahın izzet ve kibir veren tâatten hayırlı olduğu 401
Tevbe edenin Allâh-u Te'âlâ'ya yaklaşacağı 312
Tevbe edenin harpten kaçmış olsa da affedileceği 520
Tevbe edenleri Allâh-u Te'âlâ'nın affedeceği 705
Tevbe etmek isteyene zorluk çıkarmamak gerektiği 700
Tevbe etmeyenin günahlarının dağ gibi büyüyeceği 670
Tevbede sadâkatın kurtuluşa sebebiyet verdiği 670
Tevbeleri sebebiyle Uhud'da harpten kaçanları Allâh-u Te'âlâ'nın affettiği 517
Tevbesiz affolacağı kuruntusuna kapılanların âcizliği 36
Tevekkül edenlere şeytanın zarar veremeyeceği ... 307
Tevekkül edenleri Allâh-u Te'âlâ'nın gâlip getireceği 437
Tevekkül hakkında Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın sözü 398
Tevekküle ancak müminlerin muvaffak olacağı .. 391
Tevekkülün mânâsı 399
Tevekkülün sâdece Allâh-u Te'âlâ'ya yapılacağı ... 265
Tevessülün, tevhîdin ta kendisi olduğu 271
Tevhid ehlinin kıyâmet günü affa mazhar olacakları 385
Tevhidin geçmişteki günahları sildireceğinin delili 699
Tevîlât-ı Necmiyye"den Allâh ve Rasûlüne karşı hâinlik ile ilgili îzâhatlar 610
Tevrat'ın insanlara rahmet, basîret, ve hidâyet için gönderildiği 491
Tıybî *(Rahimehullâh)* 666,120,251
Tıybî *(Rahimehullâh)*ın hadis hâfızları derecesine ulaşamadığı 525
Tilâvet secdesi yapanlara cennet vaad edildiği 362
Tilâvet secdelerinde ihtilaf olan iki yer 361
Tilâvet secdelerinin Kur'ân-ı Kerîm'de on dört yerde olduğu 361
Tilâvet secdesi ile ilgili meseleler 360
Tilâvet secdesi yapan kişiden şeytanın ağlayarak uzaklaşacağı 362
Tilâvet secdesinde okunan duâlar 363
Tilâvet secdesinin vâcip olduğu 362
Tilâvet secdesinin yapılışı ve hükümleri 362
Tilkinin tedbirliliği 514
Tîtos (Yahudileri zelil eden Romalı komutan) 19
Tûbâ ağacı 229
Tûr dağının İsrâîloğullarının başına kaldırıldığını bildiren âyet ve rivâyetler 46-47
Tûr dağının kaldırıldığını inkâr eden günümüzdeki tefsircilere reddiyeler 50
Tûr-i Sînâ 289
Turnaların özellikleri 514
Tutumlu olmak 289
Tuyûriyyât" 290
Tuzu katık yapmak 84
Tüccarlıktan şeyhliğe 324
Türbân mevkiinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in avlanması 424
Tüsterî Tefsîri" 213,233
*Tüsterî Tefsîri"*nde "Bütün peygamberlerden kuvvetli söz aldık" âyetinin işârî mânâsı 83
Ubâde ibni Sâmit *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir savaşındaki ganîmet kıssasını anlatması 380
Ubeyde *(Radıyallâhu Anh)*ın Şeybe'yi yaralarken kendisinin de yaralanması 442
Ucubün âbidleri ifsâd ettiği 538
Uhud ehlinin, fazîlette Bedir ehlinden sonra geldiği 463
Uhud günü yerlerinden ayrılan okçuların vebâli 588
Uhud harbi 293
Uhud şehîdlerinden Amr ibni Cemûh *(Radıyallâhu Anh)* 258
Uhud'da harpten kaçanları şeytanın kaydırdığı 517
Uhud'da Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Übeyy ibni Halef'i mızrağı ile gebertmesi 526
Ukbe ibni Âmir *(Radıyallâhu anh)* 349
Ukkâşe *(Radıyallâhu Anh)*a Efendimizin verdiği dalın kılıç olması 451
Ukkâşe *(Radıyallâhu Anh)*ın cennete yüzleri ay gibi parlayarak girecek kimselerden olduğu ... 452
Ulemâdan bâzılarının İsm-i Âzam mecmûaları derlediği 164
Ulemâ-i sûin kötü hâli 120
Ulemânın gönlünün istikāmet üzere sâbit olduğu 573
Ulemânın ilimlerine sarılanın kurtulacağı 548
Ulemânın vazifesi 180
Umâre ibni Ebî Hafsa *(Radıyallâhu Anh)* 269
Umeyr *(Radıyallâhu Anh)* Bedir'den döndürülmesine ağlayınca Efendimizin müsâade ettiği 425
Umeyr ibni Habîb *(Radıyallâhu Anhüma)* 396
Umeyr ibni Humâm *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'de hurma yemeyi bırakıp şehid olması .. 441

Umeyr ibni Vehb'in, Müslümanların sayısını öğrenmek için gönderilmesi 438
Umre yoluna çıkıp yolda ölene kıyâmete kadar umre sevâbı yazılacağı 712
Urf kelimesinin tahlili 283
Urve *(Radıyallâhu Anh)*ın Abdülmelik ibni Mervan'a yazdığı uzun bir mektûb 709
Urve ibni Zübeyr *(Radıyallâhu Anh)* 564
Urve ibni Zübeyr *(Radıyallâhu Anh)* 607
Useyf'de Ümeyye ibni Halef'in dokuz deve kesmesi 425
Usûl-u fıkıh ilminin şer'î ilimlerden olduğu 566
Utbe ibni Rabî'a'nın Bedir'de müşrikleri korkutarak savaşı durdurmak istemesi 437
Uyeyne ibni Hısn'ının Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ı kızdırması 285
Uykunun dervişlerin kalplerine gelen nefsânî ve şeytânî arzuları gidereceği 499
Uykunun ölümün kardeşi olduğu 345
Uykunun, Bedir'de müminlere maddi ve mânevi faydaları 496
Uykusu ağır olanlara şeytanın tasallutu 313
Uyumadan önce okunacak dua 388
Uzletin faziletine delâlet eden bir hadîs-i şerîf 693
Uzuvların yaratılışı 247
Uzzâ isminin "Azîz" isminden alındığı 166
Übeyy ibni Halef'i Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öldürmekle tehdidi 423
Übeyy ibni Halef'in, çürümüş kemikleri Allâh-u Te'âlâ'nın nasıl diriltecceğini sorup alay etmesi 526
Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* 542
Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu anh)*ın, "Kâlû belâ" âyeti hakkındaki tefsîri 63
Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu anh)* 287
Üçler'in varlığına dâir hadîs-i şerîf 181
Üçüncü kat semâdaki meleklerin Bedir'de yardıma geldiği 448
Üçyüzler'in varlığına dâir hadîs-i şerîf 181
Üftâde *(Kuddise Sirruhû)* Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bedeni şerînin dünyâda kalmasının sebebini îzâhı 663
Üftâde *(Kuddise sirruhû)*nun Hazreti Hüdâî'ye medhiyesi 52
Ümâme *(Radıyallâhu Anha)*nın savaştan kaçmanın günâh-ı kebâirden olduğunu bildiren rivâyeti 519
Ümeyye ibni Ebi's-Salt hakkında inen âyet-i celîle 103
Ümmet-i Muhammed'in Firavununun Ebû Cehil olduğu 457
Ümmeti Muhammed'in fitneleneceği 315
Ümmeti Muhammed'in ömrünün, ikindi ile akşam arası kadar kısa olduğu 223
Ümmet-i Muhammede Allâh-u Te'âlâ'nın iki eman verdiği 667
Ümmetin Kur'ân'la sapıtacağı 315
Ümmetin yetmişüç fırkaya ayrılacağı 179
Ümmetin, peygamberin emredildiği ile memur kılındığı 294
Ümmetlerin ecelleri olduğu 237
Ümmî tâbirinin farklı bir mânâsı 94
Ümmü Fazl *(Radıyallâhu Anha)*nın, Ebû Leheb'in başını yaralaması 485
Ümmü Hânî *(Radıyallâhu Anhâ)* 385
Ümmü Hârise'nin şehîd olan oğlunun durumunu Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sorması 232
Ümmü Seleme *(Radıyallâhu Anhâ)*nın naklettiği bir dua 570
Üsâme ibni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)* ın kelime-i şehâdet okuyan bir adamı öldürmesi yüzünden çok pişmanlık çekmesi 714
Üveys (el-Karanî) *(Radıyallâhu Anh)* 42
Vaaz kâr etmeyecek olan kalpler 42
Vaaz-u nasihatin hangi hallerde terk edilmesi gerektiği 10
Vaaz-u nasîhatlerin hidâyet yaratamayacağı 124
Vâbisa ibni Ma'bed *(Radıyallâhu Anh)* 626
Vâcibü'l-vucûd olan Allâh-u Te'âlâ ile kullarının varlığı arasındaki fark 474
Vâhidî *(Rahimehullâh)* 271
Vâhidî tefsîri" 697
Vahyin çeşitleri 505
Vahyin nüzûlü sırasında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kaplayan haller 195
Vahyin peygamberlere mahsus olduğu 240
Vahyin peygamberlerin kaynağı olduğu 324
Vakâyı-ı İskender"de altın harflerle yazılan hikmetler 646
Varlığın en büyük günah olduğu 568
Varlık âleminin üç kısım olduğu 93-94
Varlıkların vâcip ve mümkin olarak ikiye ayrıldığı 148
Vâsıtalara takılı kalıp Allâh-u Te'âlâ'yı unutmamak 529
Vâsıtî *(Radıyallâhu Anh)*ın zikir hakkındaki veciz sözleri 368
Vâsıtî *(Rahimehullâh)* 270
Vâsıtî *(Rahimehullâh)*ın Allâh-u Te'âlâ'yı müşâhede hakkındaki sözleri 399
Vâsıtî *(Rahimehullâh)*ın kalbin hayatı ile ilgili sözleri 577
Vâsıtî *(Rahimehullâh)*ın, Allâh-u Te'âlâ'nın dışında her şeyin helâk olacağı ile ilgili sözü ... 475
Vâsile ibni Eska' *(Radıyallâhu Anh)* 629

Vasiyette bulunmak 382
Vebâ hastalığının Medine'den çıkması için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duası 426
Vecd ehline işâret eden bir âyet-i kerîme 29
Vecel hâlinin izahı 400
Vefa ehlini sevenlerin huzurlu yaşantısı 473
Vefâsız olanların en şerli olduğu 254
Vehb *(Radıyallâhu Anh)*ın hakir tutmanın husûsundaki kıssası 539
Vehb ibni Cerîr *(Radıyallâhu Anh)* 311
Vehb ibni Umeyr el-Cemuhî'nin Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Veled-i zinâ cennete girmez" hadîs-i şerîfinin îzâhı 136
Velî kulun Allâh-u Te'âlâ'nın duyan kulağı olacağı 339
Velî tâbirinin şerî'at ahkâmını terk eden hakkında kullanılamayacağı 679
Velîd ibni Muğîre gâvuruna tehdit 168
Velîd ibni Velîd ibni Muğîre *(Radıyallâhu Anh)* için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kunutta dua etmesi 698
Velîd ibni Velîd ibni Muğîre'nin Bedir'de esir düştükten sonra Müslüman olduğu 698
Velîd ibni Yezîd'in Kur'ân'a hakâreti nedeniyle helâke uğratılması 545
Velîlere büyük belâların isâbet edeceği 534
Velilere düşmanlık edene, Allâh-u Te'âlâ'nın harp ilan edeceği 527
Velîlere kerâmet olarak gaybların bildirileceği ... 240
Velîleri inkâr edenlerin uğrayacağı istidrâc muâmelesi 191
Velilerin âlimlere dua etmesi gerektiği 120
Velîlerin ilhama tâbi olduğu 324
Velîlerin kimler olduğu ve onların korkudan uzak bulunduğu 680
Velîlerin korkusu 392
Velîlerin ölüme iştahlı ve hevesli olduğu 567
Velîlerin şeytana karşı gücü 303
Velîlerin vazifesi 180
Velîliğin bâzı şartları 272
Velînin kerâmetinin kâfir sultânı yola getirişinin kıssası 647
Velînin kerâmetinin peygamberi için mûcize olduğu 240
Velîsi Allâh-u Te'âlâ olanın korunacağı 268
Vera' şartıyla helâl lokma yemenin, hakîkî îmânın şartlarından olduğu 319
Vermeyene verenin cennette yüksek dereceler kazandıracağı 288
Vermeyene vermek 281,285
Vertecebî *(Kuddise Sirruhû)* 106,249,294
Vesvese hakkında îzâhat 299
Vesvese veren şeytandan Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak 307
Vesvese" kelimesinin tahlili 298
Vesveseden Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak 295
Vesveseden sığınmak 282
Vesvesenin hâlis îman olduğu 299
Virdi küçümsemek 353
Virdi olmayanın vâridi olmayacağı 352
Virdleri terk etmenin münker olduğu 353
Yâ Hayyü yâ Kayyûm zikrini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de çok yaptığı 445
Ya'kûb *(Aleyhisselâm)*ın Yûsuf *(Aleyhisselâm)*ın sağlık müjdesini getirene sorduğu çok önemli bir soru 124
Ya'kûb ve Yûsuf *(Aleyhimesselâm)*ın İslâm dini üzere oldukları 124
Yağmur sebebiyle Allâh-u Te'âlâ'nın, mümin-leri temizleyip, kalplerindeki korkuyu giderdiği 433
Yağmurun Bedir'de müminleri maddi ve mânevi pisliklerden temizlediği 496
Yağmurun yağmasını Allâh-u Te'âlâ'dan başkasının bilemeyeceği 219
Yahudi âlimlerinin vaazı terk ettikleri için helâk oldukları 586
Yahudiler için kıyâmete kadar izzet sancağı dikilmeyeceği 20
Yahûdilerden bâzılarının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kıyâmeti sorması 218
Yahudilerden sonra gelenlerin namazı zâyi edip şehvetlerine uydukları 32-33
Yahudilere Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, "Ey maymunların ve domuzların kardeşleri" diye hitap etmesi 605
Yahudilere verilen kötü azâbın cizye olduğu 17
Yahudileri güzel ve kötü şeylerle imtihan ettik" kavlinin işârî mânâları 26-27
Yahudilerin Allâh'ın oğlu ve dostu oldukları için affolunacaklarını iddâ etmeleri 35
Yahudilerin ardına gizlendiği her taş ve ağacın dile gelip yerlerini bildirmesi 20
Yahudilerin ayrı ayrı topluluklara ayrıldığını beyân eden âyet-i celîle 25
Yahudilerin başına musallat edilen topluluklar .. 18-19
Yahudilerin Efendimizin Tevrat'taki vasıflarını gizlediği 507
Yahudilerin fakirlik korkusundan ve zenginliği gösterememe hâlinden kurtulamadıkları 20
Yahudilerin İslâma zarar veremeyeceği 507
Yahudilerin iyilerinin ardından kötü döllerin geldiği 26

Yahudilerin kıyâmete kadar zelil olacağını beyân eden âyet-i celîle 16
Yahudilerin maymun ve domuza çevrilmeleri 556
Yahudilerin Muhammed *(Aleyhisselam)*ın vasıflarını gizlemeyeceklerine dâir Allâh'a söz verdikleri 37
Yahudilerin nîmeti görüp şımarmaları hakkında Kâşifî *(Rahimehullâh)*ın sözü 27
Yahudilerin rüşvet alarak Tevrât'ın dışına çıktıkları 33
Yahudilerin sâdece Allâh'a ve âhirete inanmakla cennete giremeyeceği 204
Yahudilerin sol kaş üzere secde etmelerinin sebebi 47-48
Yahudilerin şu anda da zillet içinde oldukları 19
Yahudilerin tâbi tutulduğu imtihanlar 25
Yahudilerin Tevrât okurken sallanmaları ve baş sallamaları 48
Yahudilerin Tûr dağının korkusuyla Tevrât'ı kabul ettiklerini bildiren işârî mânâlar 54
Yahudilerin, Allâh-u Te'âlâ katında en şerli yaratık olduğu 556
Yahudilerin, Ebû Lübâbe'nin istişâresine baş vurmaları 604
Yahyâ *(Aleyhisselâm)* ile Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın karşılaşması 21
Yahyâ *(Aleyhisselâm)*ın Yahudiler tarafından şehit edildiği 17
Yahyâ ibni Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)*ın vaazları kalp kulağıyla dinleme hakkındaki sözü 561
Yahyâ ibni Mu'az er-Râzî *(Radıyallâhu Anh)* 697
Yakılan düşman hakkında Efendimizin sahâbeye kızması 504
Yalan konuşmamak için kinâyeli konuşma usûlünü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tatbikine bir örnek 431
Yalanın şeytanın kaşığı olduğu 496
Yalvararak ve korkarak Mevlâ'yı zikret" âyetinin îzâhı 356
Yalvararak zikretmek 341
Yanmaktan sığınmak 519
Yaratamayanlara tapmak 255
Yaratanın hakkı karşısında yaratılanın hakkı yoktur 382
Yaratıklarda bulunan üstün vasıfların emânet olduğu 148
Yaratılış mûcizesi 247
Yaratılışın sırrı 87-88
Yaratılışta bulunan hikmet eserlerine vâkıf olmanın yakînî îmanı artıracağı 397
Yardımın ancak Allâh-u Te'âlâ tarafından olduğu 489
Yardımın zayıf kimseler hürmetine gelmesi 381
Yasaklardan sakınanların şeytanın vesvesesine karşı nasıl davrandıkları 309
Yâsîn Sûresinin evvelini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşriklere karşı okuması 642
Yaşlanıp düşkün olmaktan sığınmak 519
Yatağa girince okunacak duâ 388
Yatarak Kur'ân okumanın hükmü 337
Yazıların bozulmamasının bir cebir olmadığı 131
Ye'cûc ve Me'cûc'ün kıyâmet alâmeti olduğu 221
Ye'cûc ve Me'cûc'ün nasıl helâk olacağı 221
Ye'cûc ve Me'cûc'ün yapacağı ifsatlar 221
Yediğinin Allâh tarafından olduğunu bilmenin yemeğin farzlarından olduğu 601
Yediler'in varlığına dâir hadîs-i şerîf 181
Yeğenlerin kişinin kendi âilesinden sayıldığı 677
Yemeği koklamanın ve üflemenin mekruh olduğu 601
Yemeğin kuvveti müddetince Allâh'a isyân etmemenin yemeğin farzlarından olduğu 601
Yemek-içmek hususunda zevk kapıları açmamak. 107
Yemekte bulunan farzlar, sünnetler, edepler ve mekruhlar 601
Yemekten önce ve sonra elleri yıkamanın yemeğin sünnetlerinden olduğu 601
Yemen tarafından gelecek rüzgârla bütün Müslümanların birden öleceği 180
Yerlerin melekûtü 209
Yerlerin ve göklerin melekûtuna nâil olmak 212
Yerlerin ve göklerin mülkünü kimin yarattığını düşünmek 200
Yeryüzünün Allâh-u Te'âlâ'nın nûruyla aydınlanması 351
Yeryüzünün deri gibi yayılıp genişletilmesi 221
Yetim malı yemenin helak edici günahlardan olduğu 511
Yetimlerin ganîmetten hakkı olduğu 383
Yetimlerle berâber yaşamak 378
Yetmişüç fırka 179
Yezîd ibni Ebî Habîb *(Radıyallâhu Anh)* 517
Yezîd ibni Ebî Habîb *(Radıyallâhu Anh)*ın, ilim ve takvâsı sebebiyle Mısır'ın efendisi olduğu 499
Yezid ibni Rûmân *(Radıyallâhu Anh)* 665
Yılan sokmasından dolayı ölmekten sığınmak 519
Yılanın kötü arkadaştan daha iyi olduğu 592
Yılanlardan bir kısmının cin olduğu 139
Yıldız toplulukları 49
Yıldızın bâzen dost, bâzen düşman olacağı 193
Yoksulların ganîmetten hakkı olduğu 383
Yol arkadaşlarının en hayırlısının dört kişi olduğu 513
Yolda kalanların ganîmetten hakkı olduğu 383
Yöneticilerin bozulması 315

Yöneticiliği Allâh'ın en razı olduğu adama vermemenin Allâh'a, Rasûlüne ve müminlere hâinlik olacağı 619
Yunanlılar 18
Yûnus *(Aleyhisselam)*ın duâsı 163
Yûsuf *(Aleyhisselâm)* 298
Yûsuf *(Aleyhisselam)* hakkında Sa'dî *(Kuddise sirruhû)*nun beyitleri 21
Yûsuf *(Aleyhisselâm)*ın Mısır Azîzine "Rabbim" demesinin mânâsı 253
Yusuf *(Rahimehullâh)*ın kālû belâ mîsâkı ile ilgili sözleri 86
Yûsuf ibni Hüseyn er-Râzî *(Kuddise Sirruhû)*nun Mevlâ'yı zikir hakkındaki sözü 356
Yüksekten yuvarlanmaktan sığınmak 519
Yün giymek 84
Yürürken Kur'ân okumanın hükmü 337
Yürüyen ayağın yürümeyenden üstünlüğü 263
Zahf" kelimesinin tahlili 510
Zâhid kişinin ruhsatlara tenezzül etmesinin kendisi hakkında fitne olacağı 595
Zâhidlerin, hakiki padişahlar olduğu 632
Zâhirî ilim sâhiplerinin hallerine îtibar etmemek 294
Zâhirî mânâ varken mecâzî mânâlara gidilemeyeceği 50-51
Zâkir ile mezkûrun kelebek ile muma benzetilmesi 355
Zâlimlere mânî olmayanların onlarla birlikte helâk olacağı 585
Zâlimleri Allâh-u Te'âlâ'nın sevmediği 490
Zâlimlerin düşük kimseler olduğu 632
Zaman bozulduğunda insanlardan uzak durmanın fazileti 693
Zayıfların duasının gücü 493
Zayıfların hürmetine yardım olunduğu 381
Zebur'da geçen "Yeryüzüne sâlih kulların vâris olacağı" kararı 704
Zefran vâdîsinden Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yola çıkması 430
Zehir verene şeker vermek 291
Zekâsı noksan olanın târifi 36
Zekât gibi hallerde Müslümanların mal dokunulmazlığının kalkacağı 707
Zekât vermemenin münâfık vasfı olduğu ... 391
Zekât vermenin, bî'at etmenin şartlarından olduğu 511
Zekât vermeyenlerin mallarının ateş yapılıp alınlarına basılacağı 693
Zekâtı verinceye kadar insanlarla savaşın" emrinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tevcihi 707
Zekâtın borç gibi zor gelmesinin kıyâmet alâmeti olduğu 222
Zekâtın, amellerin en şereflisi olduğu 405
Zekâtlarını verenler 404
Zekeriyâ *(Aleyhisselâm)*ın Yahudiler tarafından şehit edildiği 17
Zekeriyyâ *(Aleyhisselâm)*ın gizli nidâsı 345
Zelle irtikâb edenin kendisine verilen mühlete aldanmaması 40
Zemahşerî'nin Ehli Sünnet hakkındaki yanlış kıyası 38
Zengin olup kalbine dünyâyı sokmayan velinin kıssası 617
Zenginlerin ölü olduğu ve onlardan sakınmak gerektiği 591
Zenginliğin imandan sonra en hayırlı şey olduğu 616
Zenginliğin insanı bozan şeylerden olduğu 595
Zenginlik kendi imanına uygun olanı Allâh-u Te'âlâ'nın fakir etmeyeceği 594
Zerkānî *(Rahimehullâh)* 57
Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadis-i şerif 520
Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anh)* 707
Zeyd ibni Sâbit *(Radıyallâhu Anh)* 330
Zeyneb binti Cahş *(Radıyallâhu Anhâ)*nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sorusu 584
Zikir ânında uyumanın şeytanın sürmedanlığı olduğu 496
Zikir üzere konuşmak 289
Zikir üzere olana şeytanın yaklaşamayacağı 312
Zikir vazîfesini bırakan müridleri büyükler uyarmazsa onun fitnesinin büyüklere de isâbet edeceği 595
Zikir ve duada sayıya riayet 157
Zikirden gâfil olana şeytanın musallat edileceği ... 301
Zikirden şeytanın kaçması 316
Zikirden yüz çevirene şeytanın musallat edileceği 139
Zikirle derileri ve kalpleri yumuşayanlar ... 392
Zikirsiz kelâm söylememek 84
Zikr edenlerin mağfiret olunduğu ve onlarla oturanların bedbaht olmayacağı 590
Zikre tâzim göstermenin hakîki îmandan olduğu 415
Zikredeni zikrederim" kelâm-ı İlâhîsinin îzâhı ... 356
Zikredenin Allâh-u Te'âlâ'nın meclis arkadaşı olduğu 351
Zikredenin kalbi ve rûhu ile Mevlâ'ya yönelmesi 351
Zikredenin, harpte savaşan gibi olduğu 350
Zikrederken üç türlü korku hâlinin takınılması 344

Zikredilen ism-i İlâhîden o ismin mânâsına göre faydalanılacağı 352
Zikr-i cehrînin bâzı faydaları 53
Zikri cemaatle yapanı Allâh-u Te'âlâ'nın cemaatle anacağı 341
Zikri duymaktan ve anlamaktan sağır olanların en şerli mahlûk oldukları 555
Zikri terk edenlerin gâfillerden olacağı 346
Zikri terk etmenin gaflet olduğu 350
Zikri, içinden yapanı Allâh-u Te'âlâ'nın Zât'ında zikredeceği 341
Zikri, sabah, akşam, yalvararak, korkuyla ve düşük sesle yapmak 341
Zikrin beş kısım olduğu 368
Zikrin en üstünü kelime-i tevhîddir 163
Zikrin en üstününün Kelime-i tevhîd olduğu 163
Zikrin gizlisinin tavsiye edildiği hadîs-i şerifler 349
Zikrin gizlisinin ve seslisinin efdal olduğu yerler 349
Zikrin kısımlarına işâret eden âyet-i kerîme 53
Zikrin sabah ve akşam olmasının hikmeti ve îzâhı 345
Zikrin, cihaddan ve altın vermekten daha hayırlı olduğu 350
Zimmînin geçmişte üzerindeki cizye borcunun müslüman olunca düştüğü 698
Zinâdan doğan çocuğun hususi bir veli olamayacağı 136
Zinânın helâka sebeb olduğu 584
Zinâya devam edenlerin cennete giremeyeceği 136
Zinâyı helâl saymanın sebep olacağı dünyevî azaplar 14
Zoraki yapılan bir iyilikten sonunda dönüleceği 54
Zorla günaha bulaştırılanlar dünyâ azâbına uğrasalar da âhirette mesûl olmayacakları 587
Zorlaştırmamak 281
Zorluğun imtihan sebebi olduğu 27
Zuhaylî *(Sellemehüllâh)* 18
Zulmedeni affetmek 281
Zulmedeni görmezden gelmek 281
Zübeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın casus kadını yakalamaya gönderilişi 465
Zübeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın, Ali *(Radıyallâhu Anh)*a karşı savaşacağını Efendimizin haber vermesi 583
Zühdü tercih etmenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sevmenin alâmeti olduğu 560
Züheyr *(Radıyallâhu anh)*ın Allâh-u Te'âlâ'nın isimleri hakkındaki sözü 150
Zühreoğullarının Bedir'e giderken yoldan geri döndüğü 430
Zühreoğullarının evleri 420
Zührî *(Radıyallâhu Anh)* 328
Zührî *(Radıyallâhu Anh)*ın Abdülmelik ibni Mervan'la ilim ve takvânın üstünlüğü hakkındaki konuşması 498
Zülme karşı gücü yettiği halde mâni olmayanların zâlimlerle helâk olacakları 585
Zünnûn-u Mısrî *(Kuddise Sirruhû)*nun istidraç hakkındaki sözleri 188
Zünnûn-u Mısrî Hazretlerinin kālû belâ ahdini hatırladığı 78
Zürriyetin muhâfazasını temin edecek bir amel 23